

მურმან პაპაშვილი, თეა ქარჩავა,
თეა წითლანაძე, ანდრო გომოლაძე,
ნიკოლოზ სილაგაძე

საქართველო XVI საუკუნის
ეპოქურ წყაროებში

საქართველო XVI საუკუნის ეპოქურ წყაროებში

მურმან პაპაშვილი
თეა ქარჩავა
თეა წითლანაძე
ანდრო გომოლაძე
ნიკოლოზ სილაგაძე

ISBN 978-9941-13-990-1

9 789941 139901

მურმან გავაშვილი, თეა ქარჩავა, თეა წითლანაძე,
ანდრო გოგოლაძე, ნიკოლოზ სილაგაძე

საქართველო XVI საუკუნის ევროპულ წყაროებში

თბილისი
2021

M. PAPASHVILI, T. KARCHAVA, T. TSITLANADZE,
A.GOGOLADZE, N. SILAGADZE

GEORGIA IN THE EUROPEAN SOURCES OF 16TH CENTURY

Tbilisi
2021

ანოტაცია: ნაშრომში მრავალფეროვანი ქართული, ძირითადად ევროპული ნარატიული წყაროებისა და საარქივო მასალების (ლათინურ, იტალიურ, ფრანგულ, გერმანულ, ესპანურ, ინგლისურ ენებზე), ასევე უახლესი სპეციალური გამოკვლევების საფუძველზე მონოგრაფიულად შესწავლილია მთელი XVI საუკუნის მანძილზე ირან-ოსმალეთის, ოსმალეთ-ჰაბსბურგთა იმპერიების დიპლომატიურ კონტაქტებსა და კომბინაციებში, კონფლიქტებსა და ომებში საქართველოს როლი და ადგილი. ასევე დიდი ყურადღება ექცევა სეფიანთა ირანსა და ევროპას შორის დიპლომატიური კავშირების განვითარების ფონზე საქართველოს ევროპული დიპლომატიის მიზნებისა და ამოცანების კვლევას, წარმორჩენილია ქრისტიანული იდეალისათვის ბრძოლაში ქართველი მესვეურების როლი.

ნაშრომი სასარგებლო იქნება სტუდენტებისათვის, ისტორიკოსებისა და მკითხველთა ფართო წრისათვის.

სამეცნიერო რედაქტორი: ელდარ მამისთვალიშვილი
რედაქტორი: მანანა ბალიაშვილი

ნაშრომმა გაიარა თსუ საგამომცემლო საბჭოსა და ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის საგამომცემლო კოლეგიის მიერ დადგენილი ყველა საჭირო პროცედურა. 16.10.2020 წლის ოქმის №6 საფუძველზე აღნიშნულ ნაშრომს მიეცა გამოცემის რეკომენდაცია.

შოთა რუსთაველის ეროვნული
სამეცნიერო ფონდი
SHOTA RUSTAVELI NATIONAL
SCIENCE FOUNDATION

აღნიშნული კვლევა განხორციელდა შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით FR 17-86.

ავტორები მადლობას უხდებიან შოთა რუსთაველის ეროვნულ სამეცნიერო ფონდს პროექტის განხორციელებისათვის საჭირო ფინანსური მხარდაჭერისათვის.

This work was supported by Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia (SRNSFG) FR 17-86

წიგნის გარეკანზე, ზედა ყდაზე მოთავსებულია:

1. საღვთო რომის იმპერატორი კარლ V (რუბენსის ტილო);
2. ქართლის მეფე სიმონ I (დომინიკუს კუსტოსის გრავეურა);
3. ესპანეთის მეფე ფილიპე II (ტიციანის ტილო);
4. სეფიანი შაჰი თამაზ I (ჩეჰელ სოთუნის სასახლის კოლექცია).

წიგნის უკანა ყდაზე განთავსებულია:

1. ტომაზო მინადოი და მისი წიგნი (Historia della guerra fra Turchi e Persiani)
2. ენტონი ჯენკინსონი;
3. ენტონი ჯენკინსონის კოლექციიდან რუკა - კასპიისპირეთი 1562 წ.

ISBN 978-9941-13-990-1

გაბომცემლობა
საბჭოთა

თბილისი, კოვაკიძის 7; მობ.: 551 95 31 90

სარჩევი

შესავალი	1
I თავი.	საქართველო ირან-ოსმალეთის საერთაშორისო ურთიერთობებისა და ევროპა-ირანს შორის ჩამოყალიბებული დიპლომატიური კონტაქტების ფონზე (XVI საუკუნის I მეოთხედი) 10
II თავი.	ევროპა და „მეორე ფრონტი“ ამასიის ზავამდე: საქართველო ანტიოსმალურ კონტექსტში 65 §1. საქართველო და ანტიოსმალური კოალიციის პერიპეტიები 1529-1555 წწ. 65 §2. ევროპის საიდუმლო დესპანი საქართველოზე გავლით ირანში – მიკელე მემბრე..... 84 §3. პოლიტიკური იზოლაციის გარღვევის მცდელობა..... 92 §4. საქართველოს გავლენის სფეროებად დანაწილება..... 120
III თავი.	საქართველო ანტიოსმალურ კონტექსტში (1556-1569) 140 §1. საერთაშორისო საკითხი და იზოლაციის საფრთხე 140 §2. დასავლეთთან კონტაქტის დამოწმება ინგლისურ წყაროებზე დაყრდნობით 164 §3. დაუმორჩილებლობის პოლიტიკა 195

IV თავი.	პოლიტიკური „ირანოფილობიდან“ ევროპულ პოლიტიკამდე	202
	§1. სიმონ I-ის ალამუთის ტყვეობა და პოლიტიკური „ირანოფილობა“	202
	§2. სიმონ I – ბრძოლა ოსმალთა წინააღმდეგ	223
	§3. ერთი დიპლომატიური რაუნდის შედეგები.....	251
	§4. უკომპრომისო ბრძოლის გაგრძელება	264
V თავი.	სიმონ I-ის ევროპული პოლიტიკა და დიპლომატია.....	285
VI თავი.	საფრანგეთის სამეფო კარის დიპლომატია კავკასიაში მიმდინარე მოვლენების ფონზე	338
VII თავი.	დასკვნის მაგიერ: XVI საუკუნე – სოციალური ისტორია (ქართული და ევროპული წყაროების შედარებითი ანალიზი)	350
	თარგმნილი წყაროები	413
	SUMMARY (რეზიუმე ინგლისურ ენაზე)	566
	ბიბლიოგრაფია	582

შესავალი

ფეოდალურ სამეფო-სამთავროებად დაყოფილი საქართველოს-თვის XVI საუკუნე ყველაზე რთული ეპოქაა, რადგან მთელი საუკუნის განმავლობაში ქვეყანა მუდმივი საგარეო საფრთხის წინაშე იდგა. იგი გახდა ტერიტორია, სადაც ერთმანეთს ეჯახებოდა ორი მსოფლიო სახელმწიფოს – სეფიანთა ირანისა და ოსმალეთის ზეიმპერიის – ინტერესები (ეკონომიკური, პოლიტიკური, რელიგიური) და, შესატყვისად, მთელი ასწლეულის მანძილზე საქართველო ჩართული იყო ირან-ოსმალეთის დიდი საერთაშორისო მნიშვნელობის კონფლიქტებსა და საომარ მოქმედებებში. ივანე ჯავახიშვილის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „მთელი XVI საუკუნის განმავლობაში საქართველო გამუდმებულს ბრძოლაში იყო ჯერ სპარსეთთან, შემდეგ კი ოსმალეთთან, რომელიც სპარსეთის ძლიერ და დაუცხრომელ მეტოქედ იქცა“¹. ეს ფაქტორი განაპირობებდა იმას, რომ საქართველო აღნიშნული საუკუნის განმავლობაში საერთაშორისო სივრცეში აქტიურ სუბიექტად რჩებოდა და არ იყო მოწყვდიელი სრულად ევროპულ სამყაროს.

წინამდებარე ნაშრომში სხვადასხვა სახის ქართული და, უმთავრესად, ევროპული წყაროებისა (ლათინურ, იტალიურ, ფრანგულ, გერმანულ და ესპანურ ენებზე) და კონცეპტუალურად სიახლით გამოორჩეული უახლესი სპეციალური ლიტერატურის საფუძველზე შესწავლილია საქართველოს როლი და ადგილი ირანისა და ოსმალეთის საგარეო პოლიტიკაში მთელი XVI საუკუნის განმავლობაში, კერძოდ, მათზე დაყრდნობით გამოკვლეულია:

1) რა საერთაშორისო ევროპულ მნიშვნელობას იძენდა ამ ასწლეულის მანძილზე საქართველო ირან-ოსმალეთის კონფლიქტებსა და ხანგრძლივ ომებში;

2) რა სახითა და ფორმით წარმოადგენდნენ ევროპელი ავტორები მაშინდელი ევროპის პოლიტიკური მესვეურებისა და საზოგადოების წინაშე ქართული სახელმწიფოების საშინაო და საგარეო პოლიტიკას, ქართველების საბრძოლო-მხედრულ თვისებებსა და შეუპოვარ ხასიათს, ქრისტიანობისადმი თავდადებებს, ქვეყნის ევროპული საგარეო პოლიტიკისა და დიპლომატიის მიზნებსა და ამოცანებს;

¹ ი. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, ტ. IV (თბილისი, 1967), 341.

3) როგორ აქცია ირანის წინააღმდეგ ოსმალეთის აგრესიულმა პოლიტიკამ სეფიანები ჰაბსბურგთა პოტენციურ მოკავშირედ და როგორ მოუშადა ორმხრივმა დიპლომატიურმა კომბინაციებმა ნიადაგი საქართველოს კავშირს დასავლეთის ანტიოსმალურ ძალებთან;

4) ევროპული წყაროების მეშვეობით როგორ იზრდებოდა თანდათანობით წარმოდგენა დასავლეთში საქართველოზე – როგორც პოლიტიკურ, რელიგიურ, სამხედრო და, ამავედროულად, ქრისტიანთა საერთო მტრის წინააღმდეგ შეუპოვარ მებრძოლ ძალაზე;

5) ამ ფაქტორის გავლენით რა სახის დამოკიდებულებით სარგებლობდნენ ოსმალების წინააღმდეგ სეფიანებთან კავშირში მებრძოლი ქართული სახელმწიფოები დასავლეთში და როგორი ინტერესით ეკიდებოდნენ მათ ლიდერებს, როგორც ანტიოსმალური კოალიციის პოტენციურ მოკავშირეებს;

6) დასაბუთებულია, რომ ევროპული წყაროების დაინტერესება თავისთავად მიუთითებდა ევროპული პოლიტიკისთვის საქართველოს მნიშვნელობას; ამავე წყაროების საფუძველზე ასევე წარმოდგენილია ევროპული ქრისტიანული იდეალის კონტექსტში საქართველოს როლი და ადგილი;

7) რა გავლენას ახდენდა XVI საუკუნის მახლობელ აღმოსავლეთსა და ხმელთაშუაზღვისპირეთში მიმდინარე პროცესები საქართველოს სოციალურ ისტორიაზე.

პრობლემის დასახული მიზნით კვლევა-ძიების შედეგად მივიღეთ შემდეგი პოსტულატები, დასკვნები და ჰიპოთეზები:

XVI საუკუნის დადგომისთანავე აღმოსავლეთ საქართველოს მეფე-მთავრები სეფიანთა სახელმწიფოსა და ოსმალეთის გაფართოება-გაძლიერების ფაქტის წინაშე აღმოჩნდნენ. იმთავითვე გამოიკვეთა მახლობელ აღმოსავლეთსა და კავკასიაში გავლენის სფეროების მოპოვებისთვის ირანისა და ოსმალეთის დაპირისპირების ტრაექტორია. ამიერიდან ამ ორი მოწინააღმდეგის მეტოქეობა, კონფლიქტები და ომები განსაზღვრავდა ფეოდალურ სამეფო-სამთავროებად დაშლილი საქართველოს საშინაო და საგარეო პოლიტიკურ ვითარებას. ირან-ოსმალეთის ურთიერთობის ეტაპების ცვლილების მიხედვით იცვლებოდა საქართველოს მდგომარეობა. ამ ორი იმპერიის ინტერესთა კონფლიქტი კარნახობდა ქვეყანას თავისი პოლიტიკური არსებობის *modus vivendi*-ს ძიებას; ასევე, მათ შო-

რის მიმდინარე ხანგრძლივ ომებში (1514; 1532-1555; 1578-1590) ქრისტიანული მოკავშირის გარეშე დარჩენილი საქართველოს სამეფო-სამთავროების საგარეო პოლიტიკა დაეფუძნა საკუთარი სარგებლისა და კომპრომისების გამონახვის გზას. ახლა თითოეული ქართული სამეფო-სამთავრო თავისი სეპარატული ბედის გამოჭედვას ცდილობდა. აღნიშნულმა საგარეო ფაქტორმა არსებითად გამოორიცხა ქვეყნის გაერთიანებისა და ცენტრალიზებული სახელმწიფოს შექმნის პროცესი. დაშლილ ქვეყანას, რომელსაც არ ჰყავდა რეგულარული ჯარი, არ ჰქონდა შესაბამისი სამხედრო აღჭურვილობა, არ შეეძლო მთლიანი თავდაცვითი სისტემის შექმნა და ერთიანი საგარეო პოლიტიკური ხაზის გატარება. აქედან გამომდინარე, ქართველ პოლიტიკურ მესვეურებს გააზრებული ჰქონდათ, რომ მართოვერ დაიცავდნენ თავს მტრებისაგან და ამიტომ შეეცადნენ საკუთარ საგარეო პოლიტიკურ გზას დასდგომოდნენ, რაც ძირითადად დამპყრობლებთან საერთო ენის გამონახვასა და კომპრომისებში გამოიხატებოდა.

ერთმანეთთან სამკვდროდ დაპირისპირებული ორი მუსლიმური იმპერიის გარემოცვაში საქართველოს გადამწყვეტი სტრატეგიული მნიშვნელობა ენიჭებოდა. ამიტომ მისი ბედი ირანსა და ოსმალეთში წყდებოდა. რამდენადაც საქართველოს არ გააჩნდა არავითარი შანსი (ეკონომიკური, სამხედრო, ადამიანური რესურსები), ორივე იმპერიისათვის ერთდროულად გაეწია წინააღმდეგობა, ქვეყნის მეფეთაგანთა პოლიტიკა დაეფუძნა იმ ახალ სტრატეგიას, რომელიც ძალთა წონასწორობის დაცვის პრინციპზე აიგო. აქედან გამომდინარე, ორ აგრესორს შორის ორიენტაციათა ცვლა იძლეოდა იმის საშუალებას, რომ ქართულ სამეფო-სამთავროებს დაეცვათ საკუთარი სახელმწიფოებრიობა და ქრისტიანული სარწმუნოება, რაც საქართველოს ფუნდამენტურ მიზანს წარმოადგენდა.

შექმნილ ახალ სინამდვილეში საქართველოსთვის ევროპულ სამყაროსთან დაკავშირების ერთადერთ არხად ახლა რუსეთი და სეფიანთა ირანი რჩებოდა. ამ უკანასკნელის წარმოქმნას (1501 წ.) ევროპის წამყვანი სახელმწიფოები, მზარდი ოსმალური საფრთხის გადაჭრის იმედით, სიხარულით შეხვდნენ. ორ აგრესიულ მტერს, როგორც საწყის ეტაპზე (1500-1512 წწ.), ასევე მიმდინარე ხანგრძლივ ომებში ერთმანეთს შორის გეოპოლიტიკური და იდეოლოგიური და-

პირისპირება კარნახობდა, რომ თავიანთი მოხარკე ქართული პოლიტიკური ერთეულები მოკავშირედ მიეჩნიათ, თუმცა მათ ერთგულებაზე კონტროლი ორივე მხარისათვის სერიოზული პრობლემა იყო.

ძალთა ასეთი განლაგების ხანგრძლივ პერიოდში ქართველი პოლიტიკური ლიდერები ყველაფერს აკეთებდნენ, რომ ორ ისლამურ სახელმწიფოს ერთმანეთი დაესუსტებინა. მათ კარგად ჰქონდათ გაცნობიერებული, რომ წინააღმდეგ შემთხვევაში, საბოლოო ჯამში, სატელიტის განადგურება გარდაუვალი იქნებოდა. საქართველოს პოლიტიკურ მომავალს და მის თვითმყოფადობას ახლა სწორედ ამ ორი დამპყრობლის ურთიერთობა განსაზღვრავდა; კერძოდ, მათ შორის ერთმანეთისაგან მომდინარე საფრთხის ბალანსი. ამის შესაბამისად იცვლებოდა ქართველთა ორიენტაცია, რათა ეს ბალანსი მუდმივად დაცული ყოფილიყო. შესაბამისად, ოსმალეთის მძლავრი იმპერიისაგან განსხვავებით, ქართველები, კერძოდ, აღმოსავლეთი საქართველო, სეფიანთა ირანზე იღებდა ორიენტაციას, რადგან, ტრადიციულად, დასავლეთის მსგავსად, ქართველთა ცნობიერებაში ოსმალეთის სახელმწიფო უფრო მიიჩნეოდა ქრისტიანთა საერთო მტრად, ვიდრე ირანი. ამ ფაქტორს ისიც განაპირობებდა, რომ დასავლეთი და რომის პაპი, რომელიც ორ აგრესორს შორის მოქცეული საქართველოსთვის უცვლელად რჩებოდა მორალურ მოკავშირედ, სეფიანთა ირანს მიიჩნევდა აღმოსავლეთში ოსმალეთის საპირწონე ძალად. დასავლეთის მოკავშირე ირანს ქართველები, როგორც ირკვევა, უფრო ლოიალურ ძალად მიიჩნევდნენ, ვიდრე ოსმალეთს. ამიტომ ქართველთა ანტიოსმალური განწყობა ირან-დასავლეთის ალიანსის შექმნის სურვილსა და მცდელობას ეფუძნებოდა, რაც პრაქტიკულად განუხორციელებელი რჩებოდა.

არსებულმა ისტორიულმა რეალობამ ქართული სამეფო-სამთავროების საგარეო პოლიტიკური მოქმედების შემდეგი ფორმულა ჩამოაყალიბა: ერთი დამპყრობლის მიერ საქართველოზე უპირატესობის მოპოვება მეორის გამარჯვებას მუდმივად ეჭვქვეშ აყენებდა. ამიტომ ერთმანეთთან კონფრონტაციისა და ომის მიმდინარეობისას ორივე დამპყრობელი საქართველოს მიმართ ლოიალობას იჩენდა, ხოლო როცა, მაგალითად, ოსმალეთი დასავლეთში აწყობდა ლაშქრობებს, ირანი დროს იხელთებდა ხოლმე და საქართველოზე

სრული გავლენის მოპოვებას ცდილობდა. ეს ფაქტორი კი უბიძგებდა ქართველ მეფე-მთავრებს, ხშირად ეცვალებათ ორიენტაცია, რათა ამ ორი სახელმწიფოს წინააღმდეგობის ფონზე ბალანსი დაეცვათ და ამით საკუთარი დამოუკიდებლობა შეენარჩუნებინათ. ამიტომ საქართველო, მისი სურვილის მიუხედავად, იძულებული იყო, ამ ორი დამპყრობლიდან რომელიმე ერთს მიმხრობოდა, რათა ბალანსი დაცულიყო.

XVI საუკუნეში ოსმალეთთან კონფრონტაციისა და მასთან მიმდინარე ომის პერიოდებში დასავლეთის ანტიოსმალურმა ძალებმა აღმოსავლეთში ძირითადი აქცენტი სეფიანთა ირანზე გააკეთეს. ამ ფაქტორმა, ასევე საქართველოს პოლიტიკურმა დაქუცმაცებულობამ და ეკონომიკურმა სისუსტემ, დასავლეთის თვალში მას წინა საუკუნის მიმზიდველობა დაუკარგა. ეს იყო ერთ-ერთი მიზეზი იმისა, რომ აღნიშნული საუკუნის დასაწყისში (1505 წ.) თითქმის 170 წლის მანძილზე პაპობასა და საქართველოს შორის არსებული უწყვეტი სარწმუნოებრივი ურთიერთობის პერიოდი დასრულდა და ამით დასავლეთთან დამაკავშირებელი ხაზი საბოლოოდ გაწყდა. ამის აღდგენა ირან-ოსმალეთის პირველი ომის მეორე ეტაპზე (1532-1555 წწ.) ქართლის მეფე ლუარსაბ I-მა (1527-1556) რომის პაპ პავლე III-სთან (1545 წ.) და რომის საღვთო იმპერიის იმპერატორ კარლ V-სთან (1548 წ.) კავშირის დამყარებით სცადა. ქართლის მეფის მიერ პაპობასთან და ევროპულ ანტიოსმალურ ძალებთან ურთიერთობის დამყარების ეს გადაწყვეტილება ეფუძნებოდა, ერთი მხრივ, იმდროინდელი ევროპის საერთაშორისო ურთიერთობებში ქრისტიანული სამყაროს იდეალებისათვის რომის საღვთო იმპერიის ბრძოლის სტრატეგიას, უშუალოდ იმპერიის ბრძოლას ოსმალების წინააღმდეგ და, მეორე მხრივ, პაპობის შეუცვლელი ჯვაროსნული ლაშქრობის მოწყობის იდეას ამავე ოსმალების წინააღმდეგ. მართალია, ეს უკანასკნელი, როგორც შესაძლებელი ინსტრუმენტი, გამორიცხული ჩანდა, მაგრამ იგი იმპულსს აძლევდა ლუარსაბ I-ს, რომ ვატიკანის სახით შესაძლებელი მოკავშირე დაენახა და ეკლესიათა უნიაზე თანხმობა განეცხადებინა, რაც უშუალოდ უკავშირდებოდა რომის საღვთო იმპერიის იმპერატორ კარლ V-სთან ანტიოსმალური ალიანსის მიღწევის მიზანს. მართალია, ამას შედეგი არ მოჰყოლია, მაგრამ ქართლის მეფის მცდელობა გონივრულ დიპლომატიურ ნაბიჯად უნ-

და შეფასდეს. იმ დროს, რეალობად წარმოჩენილ გარკვეულ მომენტში, ქართლის მეფე ლუარსაბ I-მა იმპერატორ კარლ V-სა და რომის პაპ პავლე III-სთან მოსინჯა ნიადაგი, რათა გაერღვია იზოლაცია და ამ მთავარ ანტიოსმალურ ძალებთან გაერკვია, საქართველოსთვის სასარგებლო რა შედეგის მიღწევა იყო შესაძლებელი მათთან მოკავშირეობით.

ირან-ოსმალეთის მეორე ომის პერიოდში (1578-1590 წწ.) ქართლის სამეფოში ყველაზე რეალურად გრძნობდნენ, რომ სეფიანთა ირანის სრული დამარცხების შემთხვევაში საქართველოს ოსმალეთის იმპერიაში ინტეგრაცია არ ასცდებოდა. ქართველი პოლიტიკოსების საგარეო-პოლიტიკურ ორიენტაციას ამიერიდან განსაზღვრავდა ის, თუ ამ ორი იმპერიიდან რომლისაგან იყო უფრო მეტად საფრთხე მოსალოდნელი. ამ კონტექსტში ხანგრძლივი დაკვირვების შედეგად შემუშავდა ე.წ. „სპარსოფილური პოლიტიკა“, რომლის მეთაური იყო ქართლის მეფე სიმონ I (1556-1569; 1578-1599).

ვეროპული წყაროები თვალნათლივ ავლენენ, რომ ალამუთის ტყვეობის გამო (1569-1576) სიმონის შურისძიების გრძნობა მისმა პრაგმატულმა პოლიტიკურმა მოსაზრებამ შეცვალა და სწორედ ამიტომ არ მიუვიდა ოსმალებს ირანის წინააღმდეგ. მოცემულ ეტაპზე ქრისტიანობისათვის მებრძოლმა სიმონმა რელიგიურ ფაქტორზე მაღლა პოლიტიკა დააყენა, რადგან კარგად ხედავდა, რომ ოსმალთა უზარმაზარი ძალის წინაშე საქართველოს მოკავშირე მხოლოდ სულტნის მოწინააღმდეგე ირანი შეიძლებოდა ყოფილიყო. სხვა ალტერნატივა უბრალოდ არ ჩანდა. თუნდაც გაერთიანებულ ქართულ ძალას, იდეალური ვარიანტი რომ დავუშვათ, მართოს, ძლიერი მოკავშირის გარეშე, უბრალოდ არ შეეძლო ოსმალეთის იმპერიის დამარცხება. ამიტომ სიმონი ბოლომდე ერთგული დარჩა სეფიანთა კარისათვის მოკავშირეობის შესახებ მიცემული სიტყვისა. თავისმხრივ, სეფიანთა კარმაც გამოიტანა დასკვნა, რომ ქართველების გარეშე ოსმალეთს ვერ დაამარცხებდა. ეს აზრი კი ქართველთა საუკეთესო მხედართმთავრული და მაღალი საბრძოლო თვისებებიდან გამომდინარეობდა.

ამრიგად, დაიწყო სიმონ მეფის მრავალწლიანი თავგანწირული ომი ოსმალების წინააღმდეგ, რომელიც მსოფლიო მასშტაბის გამოხმაურებებს იწვევდა, რადგან იგი უშუალო კავშირში იყო ოსმა-

ლეთის იმპერიის ფარგლებში მოქცეული სხვა დაპყრობილი სახელმწიფოების ინტერესებთან. ამიტომ დასავლეთში (ესპანეთი, გერმანია, ვენეცია, ტრანსილვანია, წმინდა ტახტი) დიდი ყურადღებით ეკიდებოდნენ საომარი ოპერაციების შედეგებს, რადგან აღმოსავლეთში ოსმალების წინააღმდეგ ომის შეწყვეტა დაუყოვნებელ საფრთხეს უქადდა დასავლეთის სახელმწიფოებს. ამის გამო „დასავლეთეეროპული პოლიტიკოსებისათვის ირანის დამარცხება და ოსმალეთის მიერ მისი მოსალოდნელი დაპყრობა მსოფლიო მნიშვნელობის კატასტროფას ნიშნავდა“¹. ამიტომ შემთხვევითი როდი იყო, რომ საფრანგეთის მეფე ანრი III-ის მრჩეველმა და პარიზის პარლამენტის პრეზიდენტმა ჟაკ ოგიუსტ დე ტუმ (1553-1617) თავის კლასიკურ ნაშრომში – „თავისი დროის ისტორია“ (*Historiae sui temporis*, t. I-IV, Parisis, 1604-1609) – საკმაოდ დაწვრილებით აღწერა ოსმალების წინააღმდეგ საქართველოს ბრძოლა 1578-1588 წლებში და იგი საერთაშორისო ევროპული პოლიტიკის კონტექსტში განიხილა². ამით ავტორმა საქართველოს ისტორიის ეს ათწლიანი მონაკვეთი მსოფლიო ისტორიის ნაწილად აქცია. ამ კონტექსტში ევროპულმა წყაროებმა დასავლეთის პოლიტიკურ მოღვაწეებსა და ფართო საზოგადოებას რელიეფურად წარმოუდგინეს მუსლიმ აგრესორთა წინააღმდეგ სიმონ მეფის ქედუხრელობა, თანმიმდევრული ბრძოლა, უკომპრომისობა, რაც, ცხადია, ქმნიდა ქართლის მეფის, როგორც ქრისტიანობისათვის მებრძოლი მონარქის, სწორუპოვარ სახეს.

აღნიშნული პოლიტიკის ჩარჩოებში ასწლეულის უკანასკნელ მეოთხედში საქართველოსა და დასავლურ სამყაროს, უწინარეს ყოვლისა, წმინდა ტახტს შორის აღდგა დიპლომატიური და პოლიტიკური კავშირები ანტიოსმალური კოალიციის შექმნის მიზნით. დასავლეთთან კავშირები ჰქონდათ არა მარტო ქართველ მეფეებსა და უფლისწულებს, არამედ მართლმადიდებელი ეკლესიის წარმომადგენლებსაც. თვითონ სიმონ I-ს ურთიერთობა ჰქონდა როგორც რომის პაპებთან (გრიგოლ XIII, სიქსტუს V, კლიმენტ VIII), ასევე ევროპის მონარქებთან (ფელიპე II, რუდოლფ II, სტეფანე ბატორი, სიგიზმუნდ

¹ ვ. გაბაშვილი. ქართული დიპლომატიის ისტორიიდან, კრებ. „მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის“, ნაკვ. 31 (თბილისი, 1954), 77.

² მ. პაპაშვილი. ფრანგი ისტორიკოსი ჟაკ ოგიუსტ დე ტუ სიმონ I-ის თურქების წინააღმდეგ ბრძოლის შესახებ, ჟურნ. საქართველო ევროპა-ამერიკა, №2 (1997), 44-51.

ბატორი, მაქსიმილიან III). ყველა წერილში ის პაპისა და დასავლეთის პოლიტიკური მესვეურების წინაშე რელიგიურ ფაქტორზე დაყრდნობით პირობას დებდა, რომ სისხლის უკანასკნელ წვეთამდე იბრძოლებდა ოსმალების წინააღმდეგ, რათა ქრისტიანული საქართველო და, საერთოდ, ქრისტიანები მტრისგან დაეცვა.

ევროპული წყაროების თანახმად, ქართლის მეფე დასავლეთის წინაშე უბრალო მთხოვნელის როლში როდი გამოდიოდა. სიმონ I ევროპის ანტიოსმალური ძალების მესვეურებს ოსტატურად მიუთითებდა იმ ხელსაყრელ მომენტებზე, რომელსაც შეეძლო დასავლეთისა და აღმოსავლეთის მიმართულებით ოსმალეთის ექსპანსიის შეჩერება. ოსმალების პრინციპული მოწინააღმდეგე სიმონ მეფე ზუსტი არგუმენტების მოშველიებით, რეალური საფუძვლების ჩვენებითა და პრაქტიციზმით გაჯერებული გეგმით სვამდა პრობლემას. ის, როგორც რეალური ანტიოსმალური ძალა აღმოსავლეთში, ესპანეთის მეფისა და გერმანიის იმპერატორისაგან ითხოვდა ორმხრივი სამხედრო კავშირის საფუძველზე, ანტიოსმალური ბრძოლის წარმოებას და პოლიტიკური „ირანოფილობის“ ჩარჩოებში დამოუკიდებელ პოლიტიკურ კურსს ატარებდა. ამგვარი ევროპული პოლიტიკის დადებითი შედეგები ესახებოდა სიმონ მეფეს ოსმალთაგან საქართველოს ინკორპორაციის თავიდან აცილების გზად, რაც იმდროინდელი საერთაშორისო ურთიერთობების სწორ გააზრებას ემყარებოდა, თუმცა მას განხორციელება არ ეწერა.

მიუხედავად აღნიშნული ალიანსის ჩაშლისა, წმინდა ტახტისა და დასავლეთის ანტიოსმალური ძალების მორალური მხარდაჭერა იმედის ნაპერწკალს უნერგავდა დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის გზაზე მუსლიმებთან უთანასწორო ბრძოლაში ჩაბმულ ქართველ პოლიტიკოსებს. ჩანს, ეს მორალური მხარდაჭერა იმდენად მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა, რომ მომდევნო საუკუნეებშიც ქართველ მესვეურებს აღნიშნული მიზნებითა და ამოცანებით დასავლეთში მოკავშირის ძიების სურვილი ოდნავადაც არ განელებიათ.

წინასიტყვაობის ფარგლებში თავი ავარიდეთ თემაზე არსებული სპეციალური ლიტერატურის განხილვას. ეს იმიტომ, რომ გამოკვლევაში გამართულმა მსჯელობა-ანალიზმა მოითხოვა ყოველი მათგანის სათანადო მეცნიერული მნიშვნელობით შეფასება. ამას დაინტერესებული პირი სქოლიოების უბრალო თვალის გადავლევითაც შე-

ნიშნავს. ამიტომ, გამეორების თავიდან აცილების მიზნით, მასზე ცალკე არ შევჩერდით. ვინაიდან ნაშრომში ცალკე თავი ეძღვნება ქართული და ევროპული წყაროების კომპარატივისტულ ანაღზს, აქაც ზედმეტად მივიჩნიეთ მათი განხილვა-შეფასება.

წინამდებარე ნაშრომის უეჭველ სიახლედ მიგვანჩია უკვე ცნობილი, ნაწილობრივ ცნობილი, ახლად გამოცემული ევროპული წყაროების, საარქივო მასალებისა და ძირითადად ბოლო პერიოდში გამოქვეყნებული, კონცეპტუალურად სიახლით გამორჩეული სპეციალური ლიტერატურის საფუძველზე პრობლემაში შემავალი საკითხების ახლებური წაკითხვა; ამაზე დაყრდნობით მიღებული განმაზოგადებელი დასკვნები, ზოგიერთი სადავო დებულების ახლებურად დასაბუთება, მრავალი ფაქტის დაზუსტება და გამოთქმული ჰიპოთეზები ორიგინალობას მოკლებულად არ მიგვანჩია. მონოგრაფიის დასკვნით ნაწილში დასმული ზოგიერთი პრობლემა კი მომავალი კვლევის ახლებურ პერსპექტივებს სახავს.

თავი I

საქართველო ირან-ოსმალეთის საერთაშორისო ურთიერთობებისა და ევროპა-ირანს შორის ჩამოყალიბებული დიპლომატიური კონტაქტების ფონზე (XVI საუკუნის I მეოთხედი)

XV საუკუნის მეორე ნახევარში საქართველოს, ფეოდალურ სახელმწიფო, სამეფო-სამთავროებად დაიშალა, XVI საუკუნე კი შეიძლება მისი გადარჩენისთვის ბრძოლის საუკუნედ ჩაითვალოს. ივანე ჯავახიშვილის სიტყვებით რომ ვთქვათ, მთელი XVI საუკუნის განმავლობაში საქართველო გამუდმებულ ბრძოლაში იყო ჯერ ირანთან, შემდეგ კი ოსმალეთთან, რომელიც ირანის ძლიერ და დაუცხრომელ მეტოქედ იქცა¹. მართალია, აღმოსავლეთში ოსმალებს წინა საუკუნეშიც ჰქონდათ მეტოქეობა თურქული მოდგმის თეთრბატკნიანებთან, თუმცა ბევრად მწვავე გამოდგა მათი დაპირისპირება სეფიანებთან. უზუნ ჰასანის ნამდვილი მემკვიდრე თურქ-ოსმალებთან დაპირისპირებისას არა მისი საკუთარი ვაჟები, არამედ შვილიშვილი – სეფიანთა სახელმწიფოს ფუძემდებელი ისმაილ I – გამოდგა, რომელსაც ეთნიკურად საკმაოდ მრავალფეროვანი ფესვები ჰქონდა – თურქულ-ქურთულთან ერთად მასში პონტოელი ბერძნებისა და ქართული სისხლიც ჩქეფდა (ტრაპიზონის მეფე ალექსი მეოთხისა და საქართველოს მეფის, ალექსანდრე დიდის შვილთაშვილი იყო). გარდა მტრულად განწყობილი ამ ორი იმპერიისა, XVI საუკუნის დასაწყისში აღმოსავლეთ საქართველოს უკვე გამუსლიმებული შაქი და შირვანი ემეზობლებოდა. ასეთი იყო ქვეყნის საგარეო მდგომარეობა XVI საუკუნის გარიჟრაჟზე, როცა ასპარეზზე პირველობის პრეტენზიით გამოვიდა სეფიანთა დინასტია, რომელიც 1500 წლისათვის დარაზმულ, მრისხანე სამხედრო ძალას წარმოადგენდა.

XVI საუკუნის დადგომისთანავე აღმოსავლეთ საქართველოს მეფე-მთავრები სეფიანთა სახელმწიფოს გაფართოებისა და გაძლი-

¹ ი. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, ტ. IV (თბილისი, 1967), 341.

ერების ფაქტის წინაშე დადგნენ. შეიძლება ითქვას, რომ შაჰ ისმაილმა თავისი 25-წლიანი მეფობის პერიოდში ბოლო მოუღო სპარსეთში გაუთავებელ შინააშლილობას და წინააღმდეგობის მძლავრ კერად აქცია ოტომანებისთვის, რომელთაც მთელ ანატოლიაზე ჰქონდათ ჰეგემონია გამოცხადებული. აქედან მოყოლებული, ოტომანებს ხანგრძლივი დროის მანძილზე მოუწიათ ორ მუდმივ მტერს შორის ყოფილიყვნენ მოქცეულნი და ჰაბსბურგების სახლი „დიდ სოფი“-ში მუდამ ხედავდა პერმანენტულ პოტენციურ მოკავშირეს¹.

სეფიანთა სახელმწიფოს რელიგიურმა და ექსპანსიონისტურმა პოლიტიკამ საქართველოსთვის ორმხრივი საფრთხე რეალობად აქცია. ასეთ საერთაშორისო ვითარებაში ქრისტიანული მოკავშირის გარეშე დარჩენილ საქართველოს ორიენტაცია ამ ორ დამპყრობელს შორის უნდა ეცვალა, რათა ძალთა ბალანსის დაცვით საკუთარი არსებობა შეენარჩუნებინა. ცხადია, „...ამ ორ ბანაკს შორის მისთვის განსაკუთრებულად მიმზიდველი არცერთი არ იყო“². თუმცა, უფრო მეტად, ქართული სახელმწიფოები, როგორც წინარე საუკუნის მეორე ნახევარში, ისე ამ ასწლეულში, ირანის მხარეს იჭერდნენ, რასაც საერთო მტრის, ოსმალეთის იმპერიის წინააღმდეგ ქრისტიანთა და სეფიანთა შესაძლებელი მოკავშირეობა განაპირობებდა. ამ ფაქტორს კი სეფიანთა მომხრე ქართული სამეფო-სამთავროები დასავლეთ-ირანის კავშირში მოსაშუალოს როლში გამოჰყავდა³.

ნაშრომის წინამდებარე თავის მიზანია წარმოაჩინოს ამ პროცესების განვითარება ევროპულ წყაროებზე დაყრდნობით. კონკრეტულად, ჩვენი ამოცანაა, ვაჩვენოთ, როგორ ყალიბდებოდა საქართველოს საგარეო პოლიტიკური ორიენტაცია ორი იმპერიის დაპირისპირების გარიჟრაჟზე, როგორ იცვლებოდა მისი ვექტორი და რა მიზნით; ამ კონტექსტში ევროპული წყაროების ცნობების საფუძველზე შევაფასოთ ორი იმპერიის მეტოქეობაში საქართველოს ანტიოსმალურ ძალებთან მოკავშირეობის საერთაშორისო ევროპული მნიშვნელობა. აქედან გამომდინარე, დაწვრილებით არ განვიხილავთ

¹ Vaughan Dorothy M. *Europe and the Turk: A pattern of Alliances 1350-1700* (Liverpool, 1954), 207.

² José Manuel Floristan. *Correspondencia Inédita de Macario de Heraclea-Pelagonia con Antonio Perrenot, Cardinal De Granvela. Byzantion. Revue Internationale des Etudes Byzantines. Tome LXV* (Bruxelles, 1995), 496.

³ იქვე.

აღებული პერიოდის ირანსა და ოსმალეთს შორის განვითარებულ მოვლენებს; ასევე, მიზნად არ ვისახავთ ისტორიოგრაფიაში აქამდე მიღებული შედეგებისა და ჩატარებული ანალიზების არსებითად გადახედვას. თუმცა, მეორე მხრივ, საგულისხმოა, რომ XVI საუკუნეში ოსმალთა იმპერიის სამ კონტინენტზე გადაჭიმვის შემდეგ ევროპისათვის დღის წესრიგში პრობლემური საკითხი დადგა: ან კონფრონტაცია, ან თანამშრომლობა ამ ახალ რეალობასთან. კონფრონტაციის კონტექსტში ნიშანდობლივია ანტიოსმალური კოალიციების შექმნის მცდელობები, რომლის დროსაც დასავლეთს ყველაზე რეალურ პარტნიორად სეფიანთა ირანი ესახებოდა, როგორც ოსმალთა უმთავრესი მოწინააღმდეგე აღმოსავლეთში. ამდენად, ჩვენ ფართო კონტექსტების – როგორც დასავლეთში, ისე აღმოსავლეთში მიმდინარე პოლიტიკური, რელიგიური თუ სოციალური ვითარების – ფონზე შევეცდებით შევაფასოთ ქართველი ხალხისა და ქართული პოლიტიკური ერთეულების მოქმედებები, ეპოქის ძირითადი გამოწვევებისა და ღირებულებების გათვალისწინებით.

ცნობილია, რომ მეგრძოლი სუფიური ორდენის ლიდერმა, აგრესიული პოლიტიკის სიმბოლომ, ისმაილ I-მა (1501-1524) გააერთიანა ირანი¹, 1501 წლის შუა ხანებში² თავი ახალი დინასტიის შაჰად გამოაცხადა³ და დაიწყო, პირველ რიგში, თავისი სუნიტი ქვეშევრდომების – თორმეტი იმამის – ორთოდოქსულ შიიზმზე მოქცევა⁴. სეფიანთა დინასტიის შექმნა მნიშვნელოვან გარდატეხას მოასწავებდა როგორც ირანის, ასევე მთლიანად ისლამის ისტორიაში⁵. ისმაილის ავტორიტეტი დაეფუძნა სუფიური ორდენის ხელმძღვანელობისა და აყ-ყონღუს დინასტიური უფლების შერწყმის მოთხოვნას⁶. თავი-

¹ The Oxford History of Historical Writing. Volume 3: 1400-1800 (Oxford University Press, 2012), 190.

² Riza Yildirim. *Turkomans between two Empires: The origins of the Qizilbash identity in Anatolia (1447-1514)*. A Ph. D. Dissertation. Bilkent University (Ankara, 2008), 299.

³ Colin Imber. *The Ottoman Empire 1300-1650. The Structure of Power*. Red Globe Press. Second edition (London, 2009), 30; The Oxford History of Historical Writing. Volume 3: 1400-1800, 190; Stephen F. Dale, *The Muslim Empires of the Ottomans, Safavids, and Mughals*. Cambridge, MA: (Cambridge, 2010), 251.

⁴ Stephen F. Dale, *The Muslim Empires of the Ottomans, Safavids, and Mughals*, 251.

⁵ Savory Roger. *Iran under the Safavids* (Cambridge and New York, 1980), 8-27; Andrew J. Newman. *Safavid Iran: Rebirth of a Persian Empire* (London, 2006), 13-25.

⁶ Black Antony. *The History of Islamic Political Thought. From the Prophet to the Present*. Second Edition (Edinburg, 2011), 223.

დანვე სეფიანთა ამ მისიონერულმა სახელმწიფომ მოქმედება მიმართა დასავლეთში სუნიტური ოსმალეთის იმპერიისა და აღმოსავლეთში უზბეკების წინააღმდეგ. ძლიერი რელიგიური ქარიზმის¹ მატარებელმა ისმაილმა წამოაყენა რევოლუციური მოთხოვნა, რომ ყველა მუსლიმს მიეღო ისლამის ერთი ვერსია, რაც ოფიციალური რელიგია იქნებოდა და სახელმწიფოსადმი ერთგულებას გაუთანაბრებოდა². შიიზმის უარმყოფელი მრავალი სუნიტი სიკვდილით დასაჯეს³. უწინ ისლამში ასეთი შეუწყნარებლობა არ ყოფილა⁴. ოსმალეთის სახელმწიფოს აღმოსავლეთის საზღვარზე მომხდარი ეს პოლიტიკური მოვლენა ამ რეგიონის საერთო ატმოსფეროზე დიდ გავლენას ახდენდა. სუნიტური სახელმწიფო, ახლად დაბადებული შიიტური სახელმწიფოს წინააღმდეგ, რომელთანაც საერთო საზღვარი ჰქონდა, იძულებული იყო რიგი ზომები გაეტარებინა⁵.

ამგვარად, ჩამოყალიბდა „...რელიგიურ-პოლიტიკურ ორგანიზაციაზე...“⁶ დაფუძნებული პირველი შიიტური სახელმწიფო, რომელიც, ძნელი მისახვედრი არ იყო, რომ თავისი რელიგიური იდეებით ოსმა-

¹ ამის შესახებ ჯოვანი მარია ანჯოლელო წერდა: „სოფი უყვართ და ხალხი მას თავყვანს სცემს, როგორც ღმერთს, განსაკუთრებით მისი ჯარისკაცები, რომელთაგან დიდი ნაწილი ბრძოლაში ებმება უაბტოდ, რადგან იმედოვნებენ, რომ მათი მბრძანებელი დაიცავს. არიან ისეთნიც, რომლებიც ბრძოლაში მიდიან უაბტოდ და ყვირიან „შაჰი, შაჰი“, რათა მოკვდნენ თავისი მონარქისათვის. მთელ სპარსეთში ღმერთის სახელი დავიწყებულია და წარმოთქვამენ მხოლოდ ისმაილის სახელს: თუკი ვინმე ცხენიდან გადმოვარდება, ის რომელიმე ღმერთს კი არ მიმართავს, არამედ – შაჰს და მის სახელს ორნაირად იყენებს: პირველი – შაჰი, როგორც ღმერთის სახელი, მეორე – როგორც წინასწარმეტყველისა. გარდა ამისა, ყველა, განსაკუთრებით მისი ჯარისკაცები, მას უკვდავად თვლიან, მაგრამ მე მოვისმინე, რომ ისმაილს არ უყვარს, როცა მას ღმერთს ან წინასწარმეტყველს უწოდებენ“ (A Narrative of Italian Travels in Persia, in the fifteenth and sixteen centuries, (Londres, 1873, 206).

² Black Antony. The History of Islamic Political Thought. From the Prophet to the Present. Second Edition, 223; Güneş Işık. La politique étrangère ottomane dans la seconde moitié du XVIe siècle : le cas du règne de Selim II (1566-1574). Thèse pour l'obtention du grade de docteur de l'EHESS Spécialité : Histoire et civilisations. Tome I, 39. https://www.academia.edu/1479292/La_politique_%C3%A9trang%C3%A8re_ottomane_dans_la_seconde_moit%C3%A9_du_XVIe_si%C3%A8cle_le_cas_de_l%EHESSE_spe_cialit%C3%A9_Histoire_et_civilisations_Tome_I_39

³ Yusuf Küçükdağ. Measures Taken by the Ottoman State against Shah Ismail's Attempts to Convert Anatolia to Shia/University of Gaziantep Journal of Social Sciences, vol.VII, №1, (Konya, 2008), 9.

⁴ Black Antony. The History of Islamic Political Thought. From the Prophet to the Present. Second Edition, 224.

⁵ Yusuf Küçükdağ. Measures Taken by the Ottoman State against Shah Ismail's Attempts to Convert Anatolia to Shia/University of Gaziantep Journal of Social Sciences, vol.VII, №1, (Konya, 2008), 6.

⁶ Yusuf Küçükdağ. Measures Taken by the Ottoman State against Shah Ismail's Attempts to Convert Anatolia to Shia, 9.

ლეთის მტერი იქნებოდა. ეს ფაქტორი ამიერიდან განსაზღვრავდა „...ორივე მხარის ერთმანეთისაგან განსხვავებულ ისლამურ შინა-არსს“, ¹ და, შეიძლება ითქვას, რომ ირან-ოსმალეთს შორის კონფლიქტის განმაპირობებელი მნიშვნელოვანილად რელიგიური შემადგენელი იყო ². ამიერიდან „...ოსმალები განდგომის საბაბით ამართლებდნენ ომს სეფიანთა წინააღმდეგ, რომელთაც თავიანთი მდგომარეობით უფრო დაბლა აყენებდნენ, ვიდრე ურწმუნოებს“ ³.

ბრძოლებით შექმნილი იმპერიის ინტერესებიდან გამომდინარე, ისმაილი აღმოსავლეთ ანატოლიის, ფარსის, ჩრდილოეთ სპარსეთისა და ხორასნის ექსპანსიას შეუდგა ⁴. უმაღლვე განისაზღვრა საქართველოს მიმართ დაპყრობითი პოლიტიკა ⁵. „ყიზილბაშებს... იმთავითვე კარგად ჰქონდათ გააზრებული ის დიდი სტრატეგიული, სავაჭრო-ეკონომიკური და პოლიტიკური მნიშვნელობა, რითაც საქართველო ცნობილი იყო ახლო აღმოსავლეთის და საზოგადოდ საერთაშორისო სარბიელზე... ამიტომ ჯერ კიდევ ახალი სახელმწიფოს დაარსებისათვის ბრძოლის პროცესში, ერთ-ერთ პირველთაგან ლაშქრობისას საქართველოს დარბევაც იყო გათვალისწინებული“ ⁶. შაჰის ფართო დაპყრობით გეგმებში შედიოდა აგრეთვე აღმოსავლეთ საქართველოსა და სამცხე-საათაბაგოს სეფიანთა ვასალებად ქცევა, ყოველწლიური გადასახადის გადახდისა და ჯარის გარკვეული კონტინგენტის გამოყვანით ⁷, რასაც ზოგჯერ გადამწყვეტი თუ არა, არანაკლები ადგილი ეკავა მის ექსპანსიონისტურ პოლიტიკაში.

¹ Cambridge History of Turkey. Volume 2. The Ottoman Empire as a World Power, 1453–1603. Edited by Suraya N. Faruqi Istanbul Bilgi University Kateflect University of Cambridge. (Cambridge, 2013), 11.

² იქვე.

³ Güneş Işıkşel. La politique étrangère ottomane dans la seconde moitié du XVIe siècle : le cas du règne de Selim II (1566-1574). Thèse pour l'obtention du grade de docteur de l'EHESS Spécialité : Histoire et civilisations. Tome I, 7-8
https://www.academia.edu/1479292/La_politique_%C3%A9trang%C3%A8re_ottomane_dans_la_seconde_moit%C3%A9_du_XVIe_si%C3%A8cle_le_cas_du_r%C3%A8gne_de_Sel%C3%AEm_II_1566_1574_

⁴ Furkan Işin. Analogous Establishing Patterns of the Safavids and Ottomans. https://www.academia.edu/38442296/Analogous_Establishing_Patterns_of_the_Safavids_and_Ottomans_Furkan_I%C5%9F%C4%B1n.docx, 11.

⁵ ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.) (თბილისი, 1995), 42.

⁶ ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 42.

⁷ ე. შამისთვალისშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.) (თბილისი, 2009), 104.

მოვლენების შემდგომი განვითარება გვიჩვენებს, რომ სეფიანთა ირანის გაფართოების შესაბამისად ბუნებრივი ჩანდა, რომ აღმოსავლეთი საქართველო ჩაერთვებოდა შაჰის პოლიტიკის ორბიტაში, რაც უმაღლეს გაცხადდა. ისმაილმა თავისი სამხედრო კამპანიის ციკლი 1500 წლის გაზაფხულისთვის დაიწყო, როცა არჯუვანიდან (Arjuwan) დაიძრა და ამავე წლის ზაფხულში ერზინჯანში ჩავიდა. ეს ის დრო იყო, როცა სულტანი ბაიაზიდ II დაკავებული იყო მოტონის, კორონისა და ნავარინის დაპყრობით¹. ერზინჯანში ისმაილის მოწვევას გამოეხმაურა ყიზილბაშთა 17 გამოჩენილი ამირა² 7 ათასი მეომრით³. სპარსელი ისტორიკოსის ჰასან რუმელუს ცნობით, ისმაილმა ამირებთან თათბირის შემდეგ გადაწყვიტა ელაშქრა შირვანში, მაგრამ, როდესაც „ბასიანს მიაღწიეს, მიზანშეწონილი მოქმედებისათვის საჭირო გახდა, ხოლოფა-ბეგი საქართველოსკენ გაეგზავნათ. ბრძანების თანახმად, ხოლოფა-ბეგმა მამაცების რაზმით საქართველოზე გაილაშქრა, უზომო ნადავლი აიღო და უავგუსტეს ურდოში დაბრუნდა“⁴. ისტორიოგრაფიაში სრულიად მართებულია მიჩნეული, რომ ეს ლაშქრობა სამხრეთ საქართველოში 1500 წლის შემოდგომაზე მოხდა⁵. ამ ფაქტთან დაკავშირებით სრულად ვიზიარებთ პროფ. მირიან მახარაძის ვარაუდს, რომ „...შაჰ ისმაილმა სამცხე კი არ დაარბია, არამედ დაეხმარა მას თეთრბატკნიანებთან ბრძოლაში, რომელთაც ზურგს ოსმალები უმაგრებდნენ, რის საპასუხოდაც ქართველებმა მას დახმარება გაუწიეს ალვენდის წინააღმდეგ“⁶.

1500 წლის დეკემბერში ისმაილის ყიზილბაშთა ჯარმა გადალახა მტკვარი და შირვანში შევიდა. ამასთან დაკავშირებით უნდა ითქვას ისიც, რომ ერზინჯანში მყოფმა ისმაილმა, როგორც ჩანს, გაითვალისწინა, რომ ამ ლაშქრობას შეეძლო აემოქმედებინა „...საომარ

¹ Rıza Yıldırım. *Turkomans between two Empires. The origins of the Qizilbash identity in Anatolia (1447-1514)*. A Ph. D. Dissertation. 271; 286.

² იქვე, 278.

³ იქვე, 276.

⁴ ჰასან-რუმელუს ცნობები საქართველოს შესახებ. სპარსული ტექსტი ქართული თარგმანითა და შესავლით გამოსცა ვლადიმერ ფუტურიძემ. შენიშვნები დაურთო რევაზ კიკნაძემ (თბილისი, 1966), 19.

⁵ ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 46-47.

⁶ მ. მახარაძე. ისმაილ I-ის საქართველოში პირველი შემოსვლის მიზეზები. ქართული დიპლომატია: წელიწადი 12 (თბილისი, 2005), 49.

მდგომარეობაში მყოფი სულტანი...“¹, ამიტომ, დროის მოგების მიზნით, ამ უკანასკნელს გაუგზავნა ელჩი და აცნობა, რომ მის ამ ლაშქრობას „...არავითარი კავშირი არ ჰქონდა ოსმალეთის ტერიტორიასთან და მიზნად ისახავდა წინაპრების გამო შურისძიებას და არა საერო ძალაუფლების ხელში ჩაგდებას“². ასე რომ, გულისტანთან ახლოს, ჯაბანში, ისმაილმა შირვანშაჰ ფარუხ იასარის თითქმის ოთხჯერ მრავალრიცხოვანი ჯარი სასტიკად გაანადგურა³. შირვანშაჰი ბრძოლის ველზე დაეცა. ამით ისმაილმა შური იძია არა მხოლოდ საკუთარ მამასა და ბიძაზე, რომლებიც 12 წლის წინათ ფარუხ იასარმა დაამარცხა, არამედ დაიპყრო მიწა, რომელიც დიდხანს სარგებლობდა გარკვეული დამოუკიდებლობით. თუმცა ეს არ ნიშნავდა, რომ მტკიცედ ეჭირა შირვანი, რადგან ფარუხ იასარის რამდენიმე ვაჟიშვილმა გაქცევა მოახერხა⁴.

როგორც ირკვევა, ისმაილის დროშის ქვეშ ყიზილბაშთა ამ პირველ დიდებულ გამარჯვებას⁵ საქართველოში დიდი ყურადღებით ადევნებდნენ თვალს. ვახუშტი ბატონიშვილის თანახმად, 1500 წელს, როცა „...აღიღო შაჰისმაილ ადრიბეჟანი და შირვანი... ამან ალექსანდრემ წარუვლინა შაჰისმაილს შირვანს ძე თჳსი დიმიტრი ძღუნი-თა დიდითა და ტყჳთა ქალყრმითა და მიუმცნო მორჩილება. ხოლო შაჰისმაილ პატივით შეიწყნარა და წარმოუვლინა დიმიტრი ნიჭითა და ზავითა მშჳდობისათა“⁶. ეჭვი არ არის, კახეთის შორსმჭვრეტელმა მეფემ, ალექსანდრე I-მა (1476-1511) „...წინასწარ დაიბღვია თავი ყიზილბაშთაგან თავისი სამეფოს გადარჩენის მიზნით“⁷. უფრო მეტიც: ჩვენი აზრით, კახეთის მეფემ ყიზილბაშთა სწრაფი წარმატებების კვალზე სწორად დაინახა, რომ ყალიბდებოდა მისთვის ხელსაყ-

¹ Rıza Yıldırım. *Turkomans between two Empires. The origins of the Qizilbash identity in Anatolia (1447-1514)*. A Ph. D. Dissertation, 287.

² Rıza Yıldırım. *Turkomans between two Empires. The origins of the Qizilbash identity in Anatolia (1447-1514)*. A Ph. D. Dissertation, 287.

³ იქვე, 293-294.

⁴ *The Cambridge History of Iran. Volume 6. The Timurid and Safavid Periods*, edited by Peter Jackson lecturer in History, University of Keele and the late Laurence Lokhart. (Cambridge, 1986) (Reprinted 1993, 1997, 2001, 2006), 212.

⁵ Rıza Yıldırım. *Turkomans between two Empires. The origins of the Qizilbash identity in Anatolia (1447-1514)*. A Ph. D. Dissertation, 294.

⁶ ქართლის ცხოვრება, ტ. IV (თბილისი, 1973), 569.

⁷ 6. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 43.

რელი ახალი სიტუაცია. ამან უბიძგა მას დადგომოდა მორჩილების გზას და ისმაილთან გარკვეული კონტაქტის სურვილი გამოეხატა. ამ უკანასკნელს თავის მომავალ გეგმებში ეს აქტი დიდად სასიამოვნოდ დაურჩებოდა. საკუთრივ ალექსანდრე მეფეს ამ ტაქტიკამ გულდამშვიდების საშუალება მისცა. ვახუშტი გარკვევით გვაუწყებს, „ამანვე ალექსანდრემ უმეტესად დაიმშჷდა კახეთი და მოიმტკიცა თვისად, ალაშენა და განავსო...“¹.

შირვანშაჰ ფარუხ ისაარის დამარცხების შემდეგ, ისმაილმა, გამოიზამთრა რა მაჰმუდაბადში², 1501 წლის გაზაფხულზე აიღო ბაქოს ძლიერი ციხესიმაგრე, ხოლო შემდეგ შეუდგა გულისტანის სიმაგრის აღყას. ამ დროს მან მიიღო ცნობა, რომ მისი მთავარი მტერი, მირზა ალვენდი აყ-ყოინლუ, 30-ათასიანი ჯარით იდგა ნახჭევანში, თავისი ერთ-ერთი მეთაური, ოსმანი კი შირვანში გაეგზავნა, რათა შეეკავებინა ისმაილის ჯარის წინსვლა³. ჩვენი აზრით, სწორედ ალვენდ აყ-ყოინლუსთან ბრძოლის მოლოდინში მყოფმა ისმაილმა სთხოვა აღმოსავლეთ საქართველოსა და სამცხის მესვეურებს სამხედრო ძალით დახმარება. ანონიმი ვენეციელისა და კატერინო ძენოს „მოგზაურობის კომენტარების“ თანახმად, აღნიშნული მიზნით 1501 წელს ისმაილმა შამახიდან ელჩები გაუგზავნა კახეთის მეფე ალექსანდრე I-ს, ქართლის მეფე კონსტანტინე II-სა (1479-1505) და სამცხის ათაბაგ მზეჭაბუკს (1502-1515)⁴.

იტალიური ნარატიული წყარო საშუალებას გვაძლევს უკეთ გავიგოთ, თუ რა პრობლემის წინაშე იდგა ისმაილი ალვენდის წინააღმდეგ ბრძოლაში, როცა მან ქართველებს სთხოვა დახმარება: „ისმაილს [ომში], – ვკითხულობთ წყაროში, – საკუთარი ძალების ეეჭვებოდა და იბერიაში, რომელიც შემახიდან სამი თუ ოთხი დღის საგალზეა, გააგზავნა [ელჩი]. ეს იბერია დიდი პროვინციაა და ყველა-

¹ ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, 569.

² ქალაქი ჩრდილო-დასავლეთ ირანში.

³ Riza Yildirim. *Turkomans between two Empires. The origins of the Qizilbash identity in Anatolia (1447-1514)*. A Ph. D. Dissertation, 295; *The Cambridge History of Iran*. Volume 6. *The Timurid and Safavid Periods*, edited by Peter Jackson lecturer in History, University of Keele and the late Laurence Lokhart, 212.

⁴ ნ. გელაშვილი. *ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.)*, 45-46; ე. მამისტვალიშვილი. *საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.)*, 105-106.

ნი კარგი ქრისტიანები არიან¹. მას მართავს შვიდი დიდი მბრძანებელი, რომელთაგან ორი, უფრო ზუსტად სამი, ესაზღვრება სპარსეთს, ე.ი., თავრიზის ქვეყანას. ერთს ჰქვია ალესანდრო ბეკი, მეორეს – გორგურამბეკი, მესამეს – მირზაბეკი. ისმაილმა მათთან გაგზავნა [ელჩი], სთხოვდა მათ ბრძოლაში დახმარებას და აღუთქვამდა, რომ ისინი, ვინც მას სამსახურს აღმოუჩენდნენ, კმაყოფილნი დარჩებოდნენ. მის მიერ თავრიზის ტახტის დაკავების შემდეგ, მათ [ქართველებს] სთავაზობდა გარკვეული ხარკისაგან გათავისუფლებას, რომელსაც ისინი სპარსეთის მეფეს უხდიდნენ. ამის გამო თითოეულმა [ქართველმა] ქრისტიანმა მმართველმა მას გაუგზავნა 3-3 ათასი ცხენოსანთა ჯარი, რამაც საბოლოოდ 9 ათასი შეადგინა. ეს იბერები უმამაცესი მხედრები და ბრძოლაში ულმოხელნი არიან².

მოტანილი ამონარიდი, ერთი მხრივ, ნათლად აფიქსირებს ქართულ-ყიზილბაშური ძალების თანაფარდობაში პირველის უპირატესობას, წყაროს მიხედვით, „ეს იბერები უმამაცესი მხედრები და ბრძოლაში ულმოხელნი არიან“, და, მეორე მხრივ, აშკარად ავლენს „მოკავშირეობის“ სანაცვლოდ ქართული მხარის მზადყოფნას, მიეღო გარკვეული ეკონომიკური სარგებელი ანუ აყ-ყოინლუს სახელმწიფოს ხარკისაგან გათავისუფლებინა თავი. საკუთრივ ისმაილი ითვალისწინებდა აყ-ყოინლუს სახელმწიფოსადმი აღმოსავლეთ საქართველოს მესვეურთა ძირითად ტენდენციას, კერძოდ, იმას, რომ ზემოხსენებულ ქართველ სინიორებს „...დიდი ხნის მტრობა ჰქონდათ ალამურთან (იგივე ალვენდი) და აინტერესებდათ მისი ძალაუფლების დამხობა. ამიტომ მათ გამოიყენეს ისმაილის მიერ შეთავაზებული შესაძლებლობა და გადაწყვიტეს დახმარებოდნენ მას ალამურის წინააღმდეგ“³.

¹ „...tutti sono buoni Christiani“.

² Ramusio, Giovanni Batista, 1485-1557. Secondo volume delle navigationi et viaggi (Venetia: Appresso i Giunti, 1583), 87r-v; ე. მამისტვალიშვილი. იტალიელ მოგზაურთა ცნობები XVI საუკუნის დასაწყისის ირან-საქართველოს ურთიერთობის შესახებ. ევროპის ქვეყნების ისტორიის პრობლემები, I (თბილისი, 1975), 151; XV საუკუნის იტალიელ მოგზაურთა ცნობები საქართველოს შესახებ. იტალიურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ე. მამისტვალიშვილმა, (თბილისი, 1981), 37-38; ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 105.

³ ე. მამისტვალიშვილი. იტალიელ მოგზაურთა ცნობები XVI საუკუნის დასაწყისის ირან-საქართველოს ურთიერთობის შესახებ, 151; XV საუკუნის იტალიელ მოგზაურთა ცნობები საქართველოს შესახებ, 37-38; ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 105.

ასე რომ, მოცემულ ეტაპზე ისმაილისათვის დახმარების გაწევას ქართველები პოლიტიკურად და ეკონომიკურად ხელსაყრელ ფაქტორად მიიჩნევდნენ¹.

ისე აღმოჩნდა, რომ ქართველთა დახმარება და შემახაში 9 ათასი მხედრით ჩასვლა ისმაილისათვის გამარჯვების წინაპირობას ქმნიდა, რადგან ამის შემდეგ მისი ლაშქარი 16 ათას კაცამდე გაიზარდა². ისმაილმა ქართველი მხედრები დიდი სიხარულითა და პატივით მიიღო³ და „...მათ დიდძალი განძი უბოძა“⁴, რაშიც ყიზილბაშთა მეთაური განსაკუთრებით გულუხვი იყო⁵. სხვა ცნობით, შემახას ალების შემდეგ ისმაილმა დიდძალი განძი, უწინარეს ყოვლისა, მისთვის თავდადებულ ადამიანებს გაუნაწილა და ამგვარად ისინი ძალიან მდიდრები გახდნენ⁶. შესაძლებელია, ამ ფაქტორსაც მოეხდინა გავლენა ქართველთა მიერ ისმაილისათვის დახმარების გაწევის გადაწყვეტილებაზე.

მოკლედ რომ ვთქვათ, მირზა ალვენდი დაიძრა ნახჭევანიდან და ორი ჯარი 1501 წლის ზაფხულში ერთმანეთს შეხვდა სოფ. შარურში, მდ. არასის ნაპირზე, სადაც ისმაილმა აყ-ყოინლუს ხელმწიფის 30-ათასიანი⁷ კავალერია დაამარცხა. ალვენდიმ ძლივს გამო-

¹ ე. მამისტვალიშვილი. იტალიელ მოგზაურთა ცნობები XVI საუკუნის დასაწყისის ირან-საქართველოს ურთიერთობის შესახებ, 151; ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 107

² Sanuto Marino. I Diarii, t. III, (Venezia, 1881), 487; ე. მამისტვალიშვილი. იტალიელ მოგზაურთა ცნობები XVI საუკუნის დასაწყისის ირან-საქართველოს ურთიერთობის შესახებ, 151; ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 107.

³ ე. მამისტვალიშვილი. იტალიელ მოგზაურთა ცნობები XVI საუკუნის დასაწყისის ირან-საქართველოს ურთიერთობის შესახებ, 151; ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 107.

⁴ Ramusio, Giovanni Batista, 1485-1557. Secondo volume delle navigationi et viaggi, 87v; ე. მამისტვალიშვილი. იტალიელ მოგზაურთა ცნობები XVI საუკუნის დასაწყისის ირან-საქართველოს ურთიერთობის შესახებ, 151; XV საუკუნის იტალიელ მოგზაურთა ცნობები საქართველოს შესახებ, 37-38; ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 105.

⁵ Riza Yildirim. Turkomans between two Empires. The origins of the Qizilbash identity in Anatolia (1447-1514). A Ph. D. Dissertation, 293-294, შეგ. 955.

⁶ A Narrative of Italian Travels in Persia, in the fifteenth and sixteen centuries, 50.

⁷ ისქანდერ მუნშის მიხედვით, ალვენდ მირზა აყ-ყოინლუმ მხოლოდ 12-ათასიანი ჯარის შეგროვება შეძლო (Munshi, Iskandar Beg, Tarikh-e 'alam ara-ye 'Abbassi, (ed. Iraj AFSHAR), Téhéran, Amir Kabir, 1350 H. (1971), 44-45. Aurélie Chabrier. La monarchie safavide et la modernité européenne (XVIe-XVIIe siècles) Thèse en vue de l'obtention du doctorat de l'Université de Toulouse Soutenue publiquement le 30 novembre 2013, 212, შეგ. 79. file:///C:/Users/Administrator/Downloads/Chabrier_Aurelie.pdf

აღწია ბრძოლის ველიდან და თავი ერზინჯანს შეაფარა¹. ანონიმი ვენეციელის ცნობით, ამ ბრძოლაში გადამწყვეტი როლი ქართველთა რაზმებს შეუსრულებიათ. ისინი ალვენდის ბანაკში შეჭრილან და ერთიანად გაუნადგურებიათ².

მირზა ალვენდზე ბრწყინვალე გამარჯვების³ მეორე დღესვე ისმაილი თავრიზისკენ გაემართა და ირანის აზერბაიჯანის ვაკანტური ტახტი დაიკავა⁴. აქვე მან შიიზმი⁵ გამოაცხადა ოფიციალურ რელიგიად⁶. მართალია, ალვენდმა თავრიზი დროებით ისევ დაიბრუნა, მაგრამ ის საბოლოოდ განდევნეს და 1502 წელს ახალგაზრდა ისმაილმა თავი შაჰინშაჰად გამოაცხადა. სწორედ ეს წელი ითვლება სეფიანთა სახელმწიფოს დაბადების წლად⁷, რომლის დედაქალაქად თავრიზი იქცა.

ამრიგად, XVI საუკუნის დასაწყისში აღმოსავლეთში კიდევ ერთი ძლიერი სახელმწიფო, სეფიანთა ირანი აღმოცენდა, რომლის ინტერესები დაეჯახა ოსმალთა იმპერიის აღმოსავლურ ექსპანსიონისტურ მიზნებს. თავრიზში ისმაილის ტახტზე ასვლას კონსტანტინოპოლში განგაშით შეხვდნენ, მაგრამ მის შესაჩერებლად რაიმე ეფექტიანი გზა არ გამოუნახათ. ოსმალთა პრობლემა ახლა უფრო ის

¹ Rıza Yıldırım. *Turkomans between two Empires. The origins of the Qizilbash identity in Anatolia (1447-1514)*. A Ph. D. Dissertation, 296; 298.

² ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 107; ე. მამისტვალიშვილი. იტალიელ მოგზაურთა ცნობები XVI საუკუნის დასაწყისის ირან-საქართველოს ურთიერთობის შესახებ, 151.

³ სპარსული წყაროები ამ ბრძოლაში ქართველების მონაწილეობაზე დუმის არჩევენ. ამის მიზეზი, ალბათ, ისაა, რომ ალვენდ აყ-ყონლუს 30-ათასიან ჯარზე 7 ათასი ყიზილბაშით გამარჯვება სურთ მხოლოდ ისმაილისა და მისი მეომრების თავდადებასა და სიმამაცეს მიაწერონ. ეს უკანასკნელი ისმაილს მიიჩნევდნენ წინასწარმეტყველად და სჯეროდათ, რომ ის არასოდეს მოკვდებოდა (Rıza Yıldırım. *Turkomans between two Empires. The origins of the Qizilbash identity in Anatolia (1447-1514)*. A Ph. D. Dissertation, 297).

⁴ Rıza Yıldırım. *Turkomans between two Empires. The origins of the Qizilbash identity in Anatolia (1447-1514)*. A Ph. D. Dissertation, 298-299; *The Cambridge History of Iran*. Volume 6. *The Timurid and Safavid Periods*, edited by Peter Jackson lecturer in History, University of Keele and the late Laurence Lokhart, 189.

⁵ მიჩნეულია, რომ ისმაილმა შიიზმის გამოცხადებით ირანი ოსმალების მიერ თავის სამფლობელოდ გამოცხადებას გადაარჩინა (Bel, Roger John. *Travelers' accounts as a source for the study of religion in Safavid Iran*. (Arizona, 1978), 2).

⁶ Aurélie Chabrier. *La monarchie safavide et la modernité européenne (XVIe-XVIIe siècles)* Thèse en vue de l'obtention du doctorat de l'Université de Toulouse Soutenue publiquement le 30 novembre 2013, 213, file:///C:/Users/Administrator/Downloads/Chabrier_Aurelie.pdf

⁷ История Ирана. (Москва, 1977), 172.

იყო, რომ ანატოლიელი ყიზილბაშები ან გამუდმებით მიგრირებდნენ შაჰის მიწებზე, ან ყოველნაირ მატერიალურ და ტექნიკურ მხარდაჭერას უწევდნენ მას. ამიტომ სულთანმა ბაიბაზიდ II-მ ალვენდ მირზას თავისი სპეციალური დესპანის, მაჰმუდ ალას, ხელით გაუგზავნა წერილი და ურჩია, დაესრულებინა ბრძოლა აყ-ყოინლუს მთავრებს შორის და მთელი ენერგია მიემართა ყიზილბაშთა საფრთხის აღსაკვეთად, საჭიროების შემთხვევაში კი ყოველნაირ დახმარებას დაჰპირდა¹.

შარურში წარმატება და თავრიზის აღება ჯერ კიდევ არ ნიშნავდა ისმაილის ძალაუფლების განმტკიცებას. ის მხოლოდ აზერბაიჯანის დროებითი მმართველი გახლდათ. გაქცეულ ალვენდ მირზას თავის სუვერენულ უფლებებზე უარი არ უთქვამს. 1502 წლის გაზაფხულზე მან შეკრიბა დამატებითი ძალები და აზერბაიჯანში ახალი ლაშქრობისათვის მოემზადა². 1502 წლის მაისში შაჰ ისმაილი დაიძრა მის წინააღმდეგ, ალვენდი გაიქცა და თავშესაფარი ბაღდადში იპოვა, ხოლო შემდეგ – დიარბექირში, რომელსაც სიკვდილამდე მართავდა³.

იმპერიად ჩაფიქრებული ირანის ტერიტორიული გაფართოებისაკენ სვლას⁴ ამჯერად დიდ საფრთხეს აყ-ყოინლუს უკანასკნელი სულტანი, მურადი, უქმნიდა. მან 70-ათასიანი⁵ ჯარითა და 300 ქვემეხით გადაწყვიტა ბოლო მოეღო სეფიანთა წარმატებისათვის. შაჰ ისმაილი მოწინააღმდეგე ბიძაშვილს 12-ათასიანი ჯარით დახვდა⁶. თუ მხედველობაში მივიღებთ ძალთა თანაფარდობას, „...ისმაილის

¹ Riza Yildirim. *Turkomans between two Empires. The origins of the Qizilbash identity in Anatolia (1447-1514)*. A Ph. D. Dissertation, 304-305.

² Aurélie Chabrier. *La monarchie safavide et la modernité européenne (XVIe-XVIIe siècles)*. Thèse en vue de l'obtention du doctorat de l'Université de Toulouse Soutenue publiquement le 30 novembre 2013, 213, file:///C:/Users/Administrator/Downloads/Chabrier_Aurelie.pdf

³ იქვე.

⁴ Andrew I. Newman. *Safavid Iran: rebirth of a Persian Empire*, (London, 2006), 17-18.

⁵ ვენეციელი ანონიმის თანახმად, 30-ათასიანი ჯარი (ე. მამისთვალისეული. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 108).

⁶ Hasan Beg Rumlu, *Ahsan al-tavarikh Tehéran*, (ed. NAVA'I), 1379 H. (1970), voir aussi (ed. et trad. C.N SEDDON), *A Chronicle of the Early Safawis Being the Ahsanu't Tawarikh of Hasan-i Rumlu, Baroda, Oriental Institute, 1934*, t. II, 29. ციტირებულია: Aurélie Chabrier. *La monarchie safavide et la modernité européenne (XVIe-XVIIe siècles)* Thèse en vue de l'obtention du doctorat de l'Université de Toulouse Soutenue publiquement le 30 novembre 2013, 213, შვ. 86. file:///C:/Users/Administrator/Downloads/Chabrier_Aurelie.pdf

მდგომარეობა კრიტიკული იყო¹. ამ ბრძოლაშიც 9 ათას ქართველ მხედარს (თუ ვირწმუნებთ, რომ ისმაილს მხოლოდ 12-ათასიანი ჯარი ჰყავდა), 3 ათას ყიზილბაშთან ერთად, უნდა გადაეწყვიტა ბრძოლის ბედი. ამ ფაქტს ადასტურებს სხვა იტალიური წყაროც, რომლის თანახმად, შაჰ ისმაილის ჯარში უმრავლესობას ქართველები შეადგენდნენ. „ისინი (ქართველი მეომრები, ავტ.) კარგად შეიარაღებულნი იყვნენ და სასტიკ ძალას წარმოადგენდნენ“². ანონიმი ვენეციელის მიხედვით, ბრძოლის დაწყების წინ ისმაილმა „ყველა თავის დიდებულსა და მეომარს მიმართა, რომ თითოეულმა იბრძოლოს ვაჟკაცურად. იბერთა სინიორებსაც სთხოვა, რომ წააქეზონ თავიანთი მეომრები, გაახსენონ, როგორ მოიქცნენ იმ შემთხვევაში, როცა ალამურის (ალვენდის, ავტ.) მთელი ბანაკი გაანადგურეს. ამგვარად შეჰპირდა თითოეული იბერიელი მას და მათ ერთი საათი ას წლად მოეჩვენათ, სანამ ხელჩართულ ბრძოლაში ჩაებმებოდნენ“³.

მოტანილი წყაროს ინფორმაცია გვაძლევს საშუალებას ვთქვათ, რომ ამ გადამწყვეტ შეიარაღებულ შეტაკებაში, რომელიც გაიმართა „...თავრიზის დაბლობზე...“⁴ 1503 წლის 21 ივნისს, მეგრძოლ ქართველ მხედართა ძირითადი რაზმი მონაწილე იყო იმ ბრძოლისა, რომელიც ალვენდ მირზას წინააღმდეგ გაიმართა შარურთან 1501 წლის ზაფხულში. თუ სინამდვილედ მივიჩნევთ იმ ფაქტს, რომ ისმაილის ჯარი მხოლოდ 3 ათას ყიზილბაშს ითვლიდა, მაშინ თამამად შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ეს ბრძოლა უმთავრესად ქართველებმა მოიგეს. მწარედ დამარცხებული სულტანი მურადი ბრძოლის ველიდან გაიქცა⁵.

¹ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 108.

² Sanuto Marino. I Diarii, t. III, 334-335.

³ Ramusio, Giovanni Batista. Secondo volume delle navigationi et viaggi, 88 r; ე. მამისტვალიშვილი. იტალიელ მოგზაურთა ცნობები XVI საუკუნის დასაწყისის ირან-საქართველოს ურთიერთობის შესახებ, 152; ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I, (XV-XVI სს.), 108.

⁴ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 108.

⁵ Ramusio, Giovanni Batista. Secondo volume delle navigationi et viaggi, 88 r.; A narrative of Italian travels in Persia, in the fifteenth and sixteen centuries, 107; ე. მამისტვალიშვილი. იტალიელ მოგზაურთა ცნობები XVI საუკუნის დასაწყისის ირან-საქართველოს ურთიერთობის შესახებ, 152; ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 109.

ამ უკანასკნელმაც საბოლოოდ თავშესაფარი ბაღდადში ჰპოვა¹.

ამრიგად, სამ წელიწადში ყიზილბაშთა ლიდერი ირანის შაჰი გახდა. 1501 წელს მან გაიმარჯვა მამამისის მთავარ მტერზე, ფარუხ იასარზე; იმავე წელს დაამარცხა თავისი ბიძაშვილი ალვენდ აყ-ყო-ინლუ, ორი წლის შემდეგ – მეორე ბიძაშვილი, სულტანი მურადი. ამდენად, ფაქტობრივად, აღადგინა თავისი ბაბუის, უზუნ ჰასან აყ-ყო-ინლუს ტერიტორიები² და ბოლო მოუღო აქამდე არსებულ პოლიტიკურ ვაკუუმს. ამ პროცესში ევროპული წყაროები, სპარსული და ქართულენოვანი წყაროებისგან განსხვავებით, რომლებიც სრულ დუმილს³ ამჯობინებენ, ერთმნიშვნელოვნად წარმოაჩენენ ქართველთა დიდ როლს სეფიანთა „...ყიზილბაშური სახელმწიფოს ჩამოყალიბებისა და განმტკიცების საქმეში“⁴. „საფიქრებელია, რომ ქართველების ისმაილისადმი დახმარება, პირველ რიგში, განპირობებული უნდა ყოფილიყო იმით, რომ ქართველი პოლიტიკოსები სეფიანთა სახელმწიფოს გაძლიერებაში ხედავდნენ ოსმალეთის საპირისპირო ძალას. ყიზილბაშთა ძლიერი სახელმწიფო ძალთა წონასწორობას შექმნიდა ახლო აღმოსავლეთში“⁵. მართალია, პროფ. ელდარ მამისთვალიშვილის ეს ვარაუდი მთელი XVI საუკუნის განმავლობაში ირან-ოსმალეთს შორის კავკასიასა და ახლო აღმოსავლეთში მეტოქეობისა და წარმოებული ბრძოლების პრაქტიკული შედეგების თვალსაზრისით ნამდვილად სადავო არ არის, მაგრამ არ ვფიქრობთ, რომ საწყის ეტაპზე ქართველ მესვეურებს ამ გეოსტრატეგიული თვალსაზრისით ეხელმძღვანელათ. უდავოა, საქართველომ, უფრო ზუსტად, აღმოსავლეთ საქართველოს სამეფო-სამთავ-

¹ Aurélie Chabrier. La monarchie safavide et la modernité européenne (XVIe-XVIIe siècles)Thèse en vue de l'obtention du doctorat de l'Université de Toulouse Soutenue publiquement le 30 novembre 2013, 213, file:///C:/Users/Administrator/Downloads/Chabrier_Aurelie.pdf

² იქვე.

³ ჩვენი ვარაუდით, ქართული წყაროების დუმილი იმით უნდა იყოს გამოწვეული, რომ სეფიანთა სახელმწიფოს შექმნა და გაძლიერება ქართველების მონაწილეობით მათთვის არ იყო აქტუალური, ხოლო სპარსულ წყაროებს ამის აღიარება არ სურდათ.

⁴ ე. მამისთვალიშვილი. იტალიელ მოგზაურთა ცნობები XVI საუკუნის დასაწყისის ირან-საქართველოს ურთიერთობის შესახებ, 152; ე. მამისთვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 109.

⁵ ე. მამისთვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 110.

როგებმა სეფიანთა სახელმწიფოს შექმნასა და განმტკიცებაში მონაწილეობა მიიღეს, მაგრამ ეს ზოგადი განცხადებაა და დაკონკრეტებას საჭიროებს: არა გვგონია, ეს მონაწილეობა აღნიშნული ამოცანის გადაჭრის მიზნით გამოწვეული მოქმედება ყოფილიყო. ეს გახლდათ შექმნილი გარემოების შედეგი, კერძოდ: პირველი, შაჰ ისმაილისათვის გაწეული დახმარების სანაცვლოდ საქართველოს სეფიანებთან კარგი კონტაქტებისა და ურთიერთობის ჩამოყალიბების საშუალება ეძლეოდა. საეჭვოა, ქართველ სუვერენებს ეფიქრათ, რომ ისმაილს, რომელსაც ქართველთა დახმარება სჭირდებოდა, ამავედროულად საქართველოს დაპყრობის განზრახვა ჰქონოდა. გავითვალისწინოთ, თუ რამდენად სჭარბობდნენ რიცხოვნობიდან ქართველები ისმაილის მეზრდოლ ძალებს; მეორე, ქართველთა მიერ ისმაილისათვის დახმარების გაწევის არანაკლებ მოტივს, სავარაუდოდ, ქმნიდა ნადავლით დაინტერესება; მესამე, ამ პროცესში ქართველებს მონაწილეობის მიღება უხდებოდათ არცთუ მიზანმიმართულად, მათდა უნებურად, ისმაილის თხოვნით, რადგან ამ ეტაპზე საქართველოსა და სეფიანებს შორის ურთიერთინტერესი უფრო იყო, ვიდრე წინააღმდეგობა; მეოთხე, შესაძლებელია, ქართველებს დაეჭვებინათ, რომ დახმარების სანაცვლოდ აყ-ყოინლუსაგან თავს სრულად გაითავისუფლებდნენ. ყოველივე ამის გათვალისწინებით, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ქართველებმა უნებურად შეუწყვეს ხელი სეფიანთა სახელმწიფოს შექმნას.

ამასობაში, შაჰ ისმაილის მიერ იმპერიად ჩაფიქრებული ირანის ტერიტორიული გაფართოებისაკენ აღებული კურსი 1504 წელს კასპიისპირა პროვინციების – მახანდარანისა და გურგანის – დამორჩილებით დასრულდა¹. ამავე წელს ისმაილმა შემოიერთა ფარსი და შირაზში შევიდა². ვერ ვიტყვით, რომ მაინცდამაინც ამის საპასუხოდ, მაგრამ ფაქტია, რომ 1504 წელს ტრაპიზონის მმართველმა, ოსმალთა უფლისწულმა სელიმმა პირველი ლაშქრობა მოაწყო საქართვე-

¹ Savory Roger. Iran under the Safavids, 19 ; Andrew I. Newman. Safavid Iran: rebirth of a Persian Empire, 24.

² Aurélie Chabrier. La monarchie safavide et la modernité européenne (XVIe-XVIIe siècles) Thèse en vue de l'obtention du doctorat de l'Université de Toulouse Soutenue publiquement le 30 novembre 2013, 215, file:///C:/Users/Administrator/Downloads/Chabrier_Aurelie.pdf

ლოში (ჭანეთ-აჭარაში)¹. საგულისხმო იყო ის შემთხვევაც, რომ ოსმალეთის სულთანმა 1505 წელს ისმაილისაგან მიიღო ელჩობა, რომელიც პრეტენზიას აცხადებდა ტრაპიზონზე და პროტესტს გამოთქვამდა ბაიაზიდის შვილის, ტრაპიზონის მმართველის, სელიმის მიერ ირანის ტერიტორიებზე თავდასხმის გამო². აქედან გამომდინარე, შეიძლება ვიფიქროთ, რომ შაჰ ისმაილი საქართველოს ტერიტორიაზე ოსმალთა შეჭრას მისი გავლენის სფეროს ხელყოფად მიიჩნევდა. 1505 და 1507 წლებს შორის უკვე მომხდარი ფაქტი იყო ისმაილის მიერ ჩრდილოეთ სირიაში შეჭრა და დიარბექირის ანექსია³. 1508-1509 წლებში მან დაიპყრო სამხრეთ-დასავლეთი ირანი და ბაღდადი, რასაც მოჰყვა მუსლიმი სუნიტების სასტიკი დევნა⁴. ასევე, 1509 წელს მან დაიპყრო შირვანი, ხოლო 1510 წელს – ხორასანი⁵.

როგორც ვიცით, 1504 წლიდან 1510 წლამდე განხორციელებულ დაპყრობებში ისმაილს არც ერთი საშიში მოწინააღმდეგე არ შეხვედრია⁶. ვფიქრობთ, ამიტომ არ ფიგურირებს ამ პერიოდის დასახელებულ ბრძოლებში ქართველთა მონაწილეობა ისმაილის მხარეზე. მოკლედ, შაჰს გარედან დახმარების აუცილებლობა არ ჰქონდა. შეიძლება ისიც ვთქვათ, რომ უკვე საკუთარ ძალებში განმტკიცებულ შაჰს მეტად არ სურდა უცხო ელემენტების მონაწილეობა სეფიანური სახელმწიფოს მშენებლობაში, რადგან 1509 წლის შემდეგ ის თანდათანობით „...მთავარი მოთამაშის როლს ასრულებდა პოლიტიკურ და სამხედრო საქმეში“⁷.

უნდა აღინიშნოს, რომ ჯერ კიდევ XVI საუკუნის დასაწყისიდანვე დასავლეთმა იმედიანად შეხედა სპარსეთთან კოლაბორაციის შე-

¹ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), (თბილისი, 2008), 24; 28.

² Colin Imber, *The Ottoman Empire 1300-1650. The Structure of Power*. Red Globe Press. Second edition, 30.

³ Savory Roger. *Iran under the Safavids*. 24; Andrew I. Newman. *Safavid Iran: rebirth of a Persian Empire*, 20.

⁴ Norman Housley. *The Later Crusades, 1274-1580: From Lyons to Alcazar*, (Oxford, 1992), 120.

⁵ Savory Roger. *Iran under the Safavids*. 24; Andrew I. Newman. *Safavid Iran: rebirth of a Persian Empire*, 20.

⁶ *The Cambridge History of Iran. Volume 6. The Timurid and Safavid Periods*, edited by Peter Jackson lecturer in History, University of Keele and the late Laurence Lokhart, 216-218.

⁷ Aurélie Chabrier. *La monarchie safavide et la modernité européenne (XVIe-XVIIe siècles)* Thèse en vue de l'obtention du doctorat de l'Université de Toulouse Soutenue publiquement le 30 novembre 2013, 216, file:///C:/Users/Administrator/Downloads/Chabrier_Aurelie.pdf

საძლებლობას. ამ მხრივ თავიდან პაპი იულიუს II გამოირჩეოდა (1503-1513). ე.წ. „მებრძოლი“ პაპი, რომელსაც, იმის გარდა, რომ დიდი ამბიციები ჰქონდა იტალიურ სივრცეზე (მოახდინა პაპის სამფლობელოების ცენტრალიზება, დაამხო ბორჯები, შეეწინააღმდეგა ვენეციის ექსპანსიონიზმს აპენინის ნახევარკუნძულზე, წარმატებით შეებრძოლა კონსილარიზმს), ჯვაროსნული ლაშქრობის იდეითაც იყო ატაცებული და ოსმალებისთვის კონსტანტინოპოლის წართმევა სურდა. ამ იდეისთვის პაპმა ძალისხმევა არ დაიშურა, თუმცა მისი მცდელობები დიდად შედეგიანი ვერ გამოდგა. საფრანგეთის, არაგონის, ინგლისის, უნგრეთის მეფეები ცივად შეეგებნენ იულიუს II-ის მოწოდებებს, მას მხოლოდ პოლონეთის მეფე სიგიზმუნდი გამოეხმაურა¹. ამასობაში სეფიანთა ახალგაზრდა შაჰმა ისმაილ I-მა არა მხოლოდ თავის მეზობელ ქვეყნებთან დაამყარა ურთიერთობები და გააბა კონტაქტები, არამედ ტახტზე ასვლისთანავე დაიწყო ოსმალების წინააღმდეგ ევროპაში სტრატეგიული მოკავშირის ძიება². ამის შესახებ რომის პაპის კურიას მოეხსენებოდა და ეს ჩანს კიდევ მის წერილში ვლადისლავ „დობრეს“ (ბოჰემიის, ხორვატიის და უნგრეთის მეფე) მიმართ, რომელიც დათარიღებულია 1508 წლით. იცოდა რა სუნიტ ოსმალებთან პირველი სეფიანი შაჰის დაპირისპირების შესახებ, პაპ იულიუს II-ს იმედიც კი ჰქონდა, რომ შაჰ ისმაილს ქრისტიანობაზე მოაქცევდა და ვლადისლავს სთხოვდა, შაჰზე ზემოქმედების მოსახდენად მის კარზე ვინმე შესაფერისი პიროვნება მიევლინა³. როგორც ვხედავთ, რომის კურია მზად იყო დახმარებოდა და ეთანამშრომლა ერთ მუსლიმ მმართველთან, რომელიც უფრო შორს იყო, იმის წინააღმდეგ, ვინც უფრო ახლოს იყო და საფრთხეს უქმნიდა.

თუმცა უნდა ითქვას, რომ შაჰ ისმაილის პირველი კოლაბორაცია შედგა არა პაპთან, არამედ ვენეციასთან, და ეს არც არის გასაკვი-

¹ Vaughan, Dorothy M. *Europe and the Turk : A pattern of Alliances 1350-1700*, 207-208.

² Rudi Matthee. "Rudeness and Revilement: Russian-Iranian Relations in the Mid-Seventeenth Century", *Iranian Studies* 46/3, (2013), 1-25; Giorgio Rota. "Diplomatic Relations between Safavid Persia and Siam in the 17th Century", Ralph Kauz (ed.), *Aspects of the Maritime Silk Road: From the Persian Gulf to the East China Sea*, (Wiesbaden, 2010), 71-84; Abolala Soudavar, "The Early Safavids and Their Cultural Interactions with the Surrounding States", Nikki Keddie, Rudolph Matthee (eds.), *Iran and the Surrounding World*, (Seattle, 2002), 89-120.

³ Vaughan Dorothy M. *Europe and the Turk : A pattern of Alliances 1350-1700*, 208.

რი, არცთუ შორეულ წარსულში უზუნ ჰასანის კარზე ვენეციელთა ვიზიტების შემდეგ. 1508 წელს ისმაილმა გაგზავნა ელჩობა ვენეციაში ორგვარი მიზნით – ერთი, რომ სწრაფი სესხი მიეღო მათგან და, მეორე და მთავარი, რათა უზრუნველყო ვენეციის ფლოტის აქტიური ჩაბმა ოსმალთა წინააღმდეგ. ამ თანამშრომლობას ის შესანიშნავ საშუალებად მიიჩნევდა ვენეციელთა მხრიდან ცოტა ხნის წინათ დაკარგული სამფლობელოების დასაბრუნებლად მორეაში. თუმცა ვენეციის მმართველმა წრეებმა თავაზიანად უარყვეს ორივე შეთავაზება და ეს იმით ახსნეს, რომ არ უნდოდათ დაერღვიათ 1503 წელს სულთანთან გაფორმებული შეთანხმება. ვენეციას არ უნდოდა საბაბი მიეცა სულტანისთვის, იტალიის ტერიტორიაზე შეექმნა მისთვის საფრთხე¹.

რაც შეეხება საკუთრივ ევროპის ურთიერთობას ირანთან, როგორც ვიცით, XIII საუკუნიდან მოყოლებული, ვიდრე სეფიანების ხელისუფლებაში მოსვლამდე, ქრისტიანებსა და მუსლიმებს შორის კონფლიქტში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა მითიური იოანე პრესვიტერის ფიგურაზე დამყარებული მოკავშირეობის იდეა². ჩვენი აზრით, XVI ს-ის დასაწყისისთვის პრესვიტერმა იოანემ თავისებური გარდასახვა სეფიანებში ჰპოვა, რადგან „ევროპელები შაჰ ისმაილ I-ს განიხილავდნენ, როგორც პროქრისტიანულ მოჯაჰედს და ისლამის წინააღმდეგ ომში ქრისტიანების მოკავშირეს. ამან ისმაილ I-ს ისეთივე რეპუტაცია მოუტანა, როგორიც ესპანეთის მეფე კარლ V-ს“³. მეტიც, კვიპროსიდან ვენეციაში მიღებული ცნობის მიხედვით, შირვანში ისმაილის მიერ გატარებული რელიგიური პოლიტიკა და იქ მრავალი მეჩეთის აგება ნიშნავდა ქვეშარიტად ქრისტიანული ტაძრების აგებას. „სხვა ღირსეულ საქმეებს შორის, – ვკითხულობთ წყაროში, – მან (ისმაილმა, ავტ.) დიდი ყურადღება მიაქცია მაჰმადიანურ სარწმუნოებას და მრავალი მეჩეთი ააგო, ქვეშარიტად ქრისტიანული ტაძარი, რომელიც სხვა დროს თურქებმა წაბილწეს“⁴. შაჰ ისმაილის კარზე გაგზავნილი ვენეციელთა დესპანის, კონსტანტინე

¹ Vaughan Dorothy M. *Europe and the Turk : A pattern of Alliances 1350-1700*, 208.

² Jose Cutillas. "Did Shah Abbās I Have a Mediterranean Policy?", *Journal of Persianate Studies*, 8, (2015), 256-257.

³ Jose Cutillas. "Did Shah Abbās I Have a Mediterranean Policy?", 257.

⁴ Sanuto Marino. *I Diarii*, t. IV, (Venezia, 1880), 487.

ლასკარისის ინფორმაციით, შაჰ ისმაილი „...მტკიცე კათოლიკეა“¹. როგორც წყაროდან ჩანს, ავტორი ირანელებისა და ქრისტიანების რელიგიურ იდენტუფიცირებას ახდენს ანუ ისლამის შიიტურ მიმდინარეობას კათოლიკობასთან აიგივებს. ამასთან დაკავშირებით სრულიად ვეთანხმებით ჰ. მასუდის აზრს, რომ „ევროპელ ქრისტიანებსა და სპარსელებს შორის არსებულმა საერთო ანტიოსმანიზმმა მათ ერთმანეთის მოკავშირეებად აღქმის საშუალება მისცა“². ეს ინფორმაცია იმაზეც მიუთითებს, რომ ოსმალთ-თურქებისაგან განსხვავებით, ევროპელებისთვის ირანელი სეფიანები ქრისტიანული რელიგიის საფრთხედ არ აღიქმებოდნენ. საგარაუდოდ, ამგვარი აღქმა ქართველებისთვისაც მაცდუნებელი პერსპექტივა შეიძლება ყოფილიყო. ჩვენი აზრით, სწორედ ამ უზომოდ გადაჭარბებულ და წინააღმდეგობით აღსავსე წარმოდგენას ეყრდნობოდა ზემონახსენებ პაპ იულიუს II-ის მოწოდება შაჰ ისმაილისადმი, დაბრუნებოდა „...ქვემარტ სარწმუნოებას...“ ანუ ქრისტიანობას; ასევე – მისი ქმედებები, კერძოდ, პაპის 1508 წლის გადაწყვეტილება, შაჰთან გაეგზავნა „...სწავლული და უმანკო ბერმონაზვნები...“, რათა ის ქრისტიანობაზე მოექციათ³. მთელი ასწლეულის განმავლობაში სეფიანებზე ასეთი წარმოდგენა, ჩვენი აზრით, იყო ერთ-ერთი მიზეზი იმისა, რომ დასავლეთი ირანის წინააღმდეგ ქართველთა ბრძოლას გულგრილად ეკიდებოდა.

მართალია, შაჰ ისმაილის გაქრისტიანების⁴ იმედები მალე გაქარწყლდა, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ირანი ავტომატურად მაინც

¹ Sanuto Marino. I Diarii, t. IV, (Venezia, 1880), 357.

² Hafiz Abid Masood. From Cyrus to Abbas: Staging Persia in Early Modern England. D Phil. Early Modern Literature and Culture. (Sussex, 2011), 5.

³ Lajos Tardy. Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century. Hungarian diplomacy in the East. Translated by Janos Boris, (Szeged, 1978), 126.

⁴ როგორც ჩანს, დასავლეთში მხედველობაში იღებდნენ იმასაც, რომ შაჰ ისმაილის დედა ალემშაჰ-ბეგუმი, ანუ მართა, ქრისტიანი იყო. თვით ისმაილი ამით ამაყობდა და „ევროპაში ძლევამოსილი ქრისტიანების მეგობრად მოჰქონდა თავი, რადგან მასში სანახევროდ ჩქეფდა ყველაზე კეთილშობილი ქრისტიანული სახლის – კონსტანტინოპოლის ბერძენი იმპერატორის – პირდაპირი ხაზის სისხლი“ (Книга Орудж-бека Байата-Дон-Жуана Персидскогою перевод с англійского, введение и комментарии Октяя Эфендиева и Акифа Фарзалиева, (Баку, 1988), 40). სრულიად შესაძლებელია, შაჰ ისმაილის ეს დიპლომატიური თამაში გამიზნული ყოფილიყო ქრისტიანი ევროპელებისა და მეზობელი ქართველების მისამხრობად და ამ შემთხვევაში ის უზუნ ჰასანის პოლიტიკას აგრძელებდა.

ევროპის პოტენციურ მოკავშირედ მიიჩნეოდა¹ და სეფიანთა ძალაუფლების ზრდასთან ერთად ევროპაში თანმიმდევრულად ყალიბდებოდა აზრი, რომ მისგან შესაძლებელი იყო პოლიტიკური და ეკონომიკური სარგებლის მიღება². სწორედ ამიტომ, საუკუნის დასაწყისშივე, 1502 წელს, ოსმალეთთან ომში ჩაბმულმა ვენეციელებმა დაუყოვნებლივ სცადეს შაჰ ისმაილთან დიპლომატიური ურთიერთობის დამყარება³. ამ უკანასკნელთან გაგზავნილი დესპანი კონსტანტინე ლასკარისი 1502 წლის 16 ოქტომბერს სენიორიას დაბეჭითებით აუწყებდა, რომ ირანის შაჰი ოსმალთა მტერია და „ეს მტრობა ახლა კი არ დაწყებულა, არამედ ძველია“. ავტორი ამ განცხადების შემდეგ ხაზს უსვამს რელიგიურ საფუძველზე არსებულ მტრობას და წერს: „სპარსეთში, ყარამანიაში, თურქებსა და სირიაში გავრცელებული მაჰმადიანური სარწმუნოება [იგულისხმება შიიზმი] ოსმალთა კარზე დიდ სიძულვილს იწვევდა, რადგან იგი ერეტიკულად მიიჩნეოდა. ამ მიზეზით ტრაპიზონის მხარეში ოტომანთა წინააღმდეგ დაწყებულმა ომმა გადაბუგა ეს მხარე და სულთანმა განაცხადა, რომ სოფის [შაჰ ისმაილის] ჰეგემონია და ბატონობა ქართველების მხარდაჭერის შედეგია“⁴. რელიგიური წინააღმდეგობის კონტექსტში ქართველების მიერ სეფიანებისთვის გაწეულ დახმარებაზე ყურადღების გამახვილება შესაძლებელია სულტნის კარზე აღიქმებოდა იმგვარად, რომ ქართველები მხარს უჭერდნენ სახელმწიფოს, რომელიც სულტნის რელიგიური მტერი იყო.

ამგვარად, კონსტანტინე ლასკარისმა ევროპაში ჩაიტანა ინფორმაცია ახალ მმართველზე. მართალია, ვენეცია-ოსმალეთის ომი ალიანსის შექმნამდე დამთავრდა, მაგრამ მთელი ათწლეული გაგრძელდა ირანსა და ვენეციას შორის სავაჭრო ურთიერთობები და პერი-

¹ Jose Cutillas, "Did Shah Abbās I Have a Mediterranean Policy?", 259.

² Bel, Roger John. Traveler's accounts as a source for the study of religion in Safavid Iran, 4.

³ Barbara von Palombini. Bündniswerben abendländischer Mächte um Persien 1453- 1600, (Wiesbaden, 1968), 41-43; Allouche Adel. The Origins and Development of the Ottoman-Safavid Conflict, (Berlin, 1983), 90; ე. მამისთვალისიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 110-111; David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries. This thesis is submitted in partial fulfilment for the degree of PhD at the University of St Andrews, (2014), 31.

⁴ Marino Sanuto. I Diari, t. IV, 356-357.

ოდულად წარმოებდა დიპლომატიური გაცვლა-გამოცვლა¹. ამითაც იყო განპირობებული ზემოთ უკვე ნახსენები ისმაილის პირველი კონტაქტები ვენეციის რესპუბლიკასთან, რასაც ემატებოდა ურთიერთობა ვატიკანთან, წმ. იოანეს რაინდებთან როდოსში და უნგრეთის მეფე ლაიოშ II-სთან (1506-1526), რომელმაც მას დესპანი გაუგზავნა ოსმალების წინააღმდეგ შესაძლო სამხედრო კავშირის თაობაზე შეთანხმების მისაღწევად². ცოტა მოგვიანებით, როგორც ვნახავთ, ადგილი ჰქონდა მცდელობებს ჰაბსბურგებთან ურთიერთობის დამყარების მიზნითაც. ისმაილმა წერილი იმპერატორ კარლ მეხუთესაც გაუგზავნა. თუმცა დისტანციისა და კომუნიკაციის სპორადული და სახიფათო ხასიათის გამო ამ მცდელობებმა პრაქტიკული შედეგები ვერ გამოიღო; ამის მიუხედავად, მუდამ დარჩა ფაქტორად ანტიოსმალური კოალიციის ფორმირების არსებობისთვის.

როგორც მოტანილი ფაქტებიდან ჩანს, ევროპა-სეფიანთა კონტაქტები და ინტერესები ორმხრივი იყო, მაგრამ სუსტი. მართალია, სეფიანთა გაფართოებასა და დაპყრობებს სულტანი ბაიაზიდ II (1481-1512) 1511 წლამდე წინააღმდეგობას არ უწევდა³, მაგრამ შაჰი ისმაილი ითვალისწინებდა, რომ ოსმალეთის იმპერიასთან ბრძოლა გარდაუვალი იქნებოდა. ამიტომ მას „...უნდოდა ქრისტიანულ სახელმწიფოებთან დაემყარებინა კავშირი“⁴. უფრო მეტიც, შაჰი ისმაილს ალბათ კარგად ჰქონდა გააზრებული, რომ ოსმალებთან ბრძოლაში სეფიანთა ძალების სუსტი ადგილი არტილერიის უქონლობა იყო⁵, ამიტომ „ჯერ კიდევ 1509 წელს ვენეციაში სეფიანთა წარგზავნილი ითხოვდა ზარბაზნის ჩამომსხმელ ოსტატებს და არტილერიის ინ-

¹ Giorgio Rota. "Diplomatic Relations between Safavid Persia and the Republic of Venice, an Overview", *The Turks*. Hasan Celâl Güzel, C. Cem Oğuz, and Osman Karatay editors, Vol. 2, (Ankara, 2002), 580–587.

² Barbara von Palombini. *Bündniswerben abendländischer Mächte um Persien 1453- 1600*, 44; David Robert Stokes. *A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, 31.

³ Norman Housley. *The Later Crusades, 1274-1580*, 120; სეფიანთა საფრთხის წინაშე ბაიაზიდის გაუბედაობა მისი უძლურებისა და ასაკის შედეგი იყო (Colin Imber, *The Ottoman Empire 1300-1650. The Structure of Power*, 30).

⁴ Rudi Matthee. "Distant Allies, Diplomatic Contacts between and Iran in the Reign of Shah Tahmasb, 1524-1576", Rudi Matthee, Jorge Flores (eds.), *Portugal: The Persian Gulf and Safavid Persia*, (Leuven, 2011), 225.

⁵ Jean-Louis Bacqué-Grammont, *Les Ottomans, les Safavides et leurs voisins. Contribution à l'histoire des relations internationales dans l'Orient islamique de 1514 à 1524*, (Istanbul, 1987), 138.

სტრუქტორებს¹. ამის მცდელობა ჩალდირანთან დამარცხების შემდეგაც არ შეწყვეტილა².

ძლიერი შიიტური სახელმწიფოს გამეზობლება სუნიტური ოსმალური იმპერიის გვერდით ფრთებს უკვეცავდა ამ უკანასკნელის ამბიციებს – ხელში ჩაეგდო სამხრეთ კავკასიასა და ირანში არსებული აბრეშუმის მწარმოებელი რეგიონები და, ამასთანავე, კონტროლი დაემყარებინა ევროპა-აღმოსავლეთის სატრანზიტო ვაჭრობაზე, რომლის მნიშვნელოვანი მონაკვეთები სწორედ ირანულ-სამხრეთ-კავკასიურ მონაკვეთებზე გადიოდა. აქედან მოყოლებული, ოსმალეთ-სეფიანების ინტერესები მკვეთრად დაუპირისპირდა ერთმანეთს და ორივე მხარეს მნიშვნელოვანი მოკავშირეების მოძებნა დასჭირდა. თუ, ერთი მხრივ, სეფიანური ირანის მოკავშირეებად ოსმალთა ევროპული კამპანიით შეშფოთებული ევროპელები გვევლინებიან, მეორე მხრივ, ოსმალთა მოკავშირედ სეფიანთა მოწინააღმდეგე უზბეკთა სახელმწიფო გამოდის, რომელთანაც სეფიანებს მავერანაჰრისა და ხორეზმის გამო ჰქონდათ შეურიგებლობა³. სამხრეთ კავკასიის ხალხებს ლავირება უწევდათ ოსმალთა და სეფიანთა შორის, თუმცა, იქიდან გამომდინარე, რომ ოსმალეთის აღმასვლა ძალიან თვალშისაცემი იყო, ევროპული წყაროები უფრო მეტად სეფიანური სახელმწიფოსკენ იხრებიან.

გაოცებას იწვევს, ამ დიპლომატიურ კონტაქტებში რატომ არ აღმოჩნდა შესაძლებლობა, დასავლეთის ანტიოსმალურ ძალებს საქართველოსთან დაეწყოთ მოლაპარაკებები, თუნდაც რომის პაპს ეცადა საეკლესიო უნიის საკითხებზე გაემართა დიალოგი, როგორც ეს XV საუკუნის მეორე ნახევარში მოხდა. ამის ერთ-ერთი მიზეზი, ვფიქრობთ, შესაძლოა იყო ის, რომ ამ პერიოდის ქართველი ლიდერები არ იჩენდნენ ინიციატივებს, როგორც ეს შემდეგ, მეფე ლუარსაბ I-ისა და მეფე სიმონ I-ის შემთხვევაში მოხდა, რომის პაპებსა და დასავლეთის სხვა მესვეურებთან ურთიერთობაში; მეორე მიზეზი, სავარაუდოდ, შეიძლებაოდა ყოფილიყო ის, რომ სამეფო-სამთავროებად დაშლილი და ეკონომიკურად სუსტი საქართველო, სეფიანთა სახელმწიფოსგან განსხვავებით, არ იყო მიმზიდველი და-

¹ Jean-Louis Bacqué-Grammont. Les Ottomans, les Safavides et leurs voisins. Contribution à l'histoire des relations internationales dans l'Orient islamique de 1514 à 1524, 138.

² იქვე, 148-175.

³ Любб-ат-Таварих, рукопись ИВ АН СССР, В-660, л. ст. 165.

სავლეთის ანტიოსმალური ძალებისათვის. მიუხედავად ამისა, სეფიანთა გაფართოებასა და განმტკიცებაში ქართველთა მონაწილეობა ევროპაში შეეძლოთ აღექვათ, როგორც ოსმალების წინააღმდეგ ევროპის ბუნებრივ მოკავშირესთან ალიანსი. რაც შეეხება ევროპულ წყაროებს, მათ ავტორებს აღნიშნულ პროცესში ქართველთა როლზე ხაზგასმა იმისთვის სჭირდებოდათ, რომ ერვენებიანათ, მათთან გაერთიანებას ისეთი ძალის აღმოცენების პერსპექტივა შეიძლება გაეჩინა, რომელიც ოსმალეთის იმპერიას აღმოსავლეთში კონცენტრირებულ დარტყმას მიაყენებდა, რაც უზრუნველყოფდა ევროპის სახელმწიფოების უსაფრთხოებას. ამრიგად, დასავლეთს საქართველოს მოკავშირეობა სეფიანებთან შესაძლოა მთელი ქრისტიანული სამყაროსთვის სასარგებლო საქმედ მიეჩნია.

როგორც ითქვა, ოსმალეთის სულტანი ბაიაზიდ II არ ეწინააღმდეგებოდა სეფიანთა მონარქიის გაფართოების პოლიტიკას. თავისი ბუნებითა და პოლიტიკური გარემოებების ძალით საგარეო პოლიტიკური პრობლემების დიპლომატიური გზით გადაჭრისადმი მიდრეკილი¹ „სულტნის ყურადღება უფრო მეტად მიჰყოფილი იყო ევროპის რეგიონებზე. რაც შეეხება სეფიანთა მონარქიას, მის მიმართ დამკვირვებლის როლში გამოდიოდა და სრულიად არ ცდილობდა მის შეჩერებას“². სულტნის ზოგიერთი შვილი, ტახტის შესაძლო კანდიდატები, სრულიად ეთანხმებოდნენ მამის ამ პოლიტიკას³. „ბაიაზიდ II-ის მშვიდობიანი აღმოსავლური პოლიტიკის წინააღმდეგ გამოვიდა უფლისწული სელიმი“⁴, რომელიც იმხანად, როგორც აღინიშნა, ტრაპიზონის მმართველი იყო. მან კარგად „...გააცნობიერა, რომ სე-

¹ Güneş Işık. La politique étrangère ottomane dans la seconde moitié du XVIe siècle : le cas du règne de Selim II (1566-1574). Thèse pour l'obtention du grade de docteur de l'EHESS Spécialité : Histoire et civilisations. Tome I, 38.
https://www.academia.edu/1479292/La_politique_%C3%A9trang%C3%A8re_ottomane_dans_la_seconde_moit%C3%A9_du_XVIe_si%C3%A8cle_le_cas_du_r%C3%A8gne_de_Sel%C3%AEm_II_1566_1574_

² Aurélie Chabrier. La monarchie safavide et la modernité européenne (XVIe-XVIIe siècles) Thèse en vue de l'obtention du doctorat de l'Université de Toulouse Soutenue publiquement le 30 novembre 2013, 228, file:///C:/Users/Administrator/Downloads/Chabrier_Aurelie.pdf

³ იქვე.

⁴ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 112.

ფიანები და ანატოლიელი „წითელთავიანები“ ოსმალეთის სახელმწიფოსათვის საფრთხეს წარმოადგენდნენ“¹.

როგორც ოსმალური წყაროების საფუძველზე ირკვევა, შაჰ ისმაილსა და ტრაპიზონის მმართველ უფლისწულ სელიმს შორის პირველი შეჯახება 1503 წელს მოხდა, როცა ისმაილმა თავრიზის დაპყრობის შემდეგ ხელთ იგდო ერზინჯანი. მართალია, ერზინჯანი ოსმალეთის იმპერიის საზღვრებს გარეთ მდებარეობდა, მაგრამ ახალგაზრდა შაჰის სამხედრო აქტივობამ სელიმის რისხვა გამოიწვია² და ამ უკანასკნელმა იმავე წელს ქალაქი ყიზილბაშებისაგან გაათავისუფლა³. საპასუხოდ, როგორც ჩანს, ისმაილი შურისძიების გზას დაადგა და ტრაპიზონზე თავდასხმა გადაწყვიტა, მაგრამ მისი ეს მცდელობა სრული მარცხით დამთავრდა. ამ კონფრონტაციას შედეგად მოჰყვა ის, რომ ისმაილმა მეორედ აიღო ერზინჯანი, რასაც სელიმის დაუყოვნებელი სამხედრო მოქმედება მოჰყვა და ამ ბრძოლაშიც მან გაიმარჯვა. მკვლევარ რ. ილდირიმის მტკიცებით, ეს ბრძოლა დულკადირის კამპანიის დროს (1507 წ.) ან მისი დასრულების შემდეგ მოხდა⁴, რასაც ვეთანხმებით. თუ გავითვალისწინებთ, რომ 1508 წლის ივლისში სტამბულში ჩავიდა შაჰ ისმაილის ელჩი⁵, უფრო დაზუსტებით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ აღნიშნულ ამბავს ადგილი ჰქონდა ან 1507 წელს, ან 1508 წლის პირველი ნახევრის შუა ხანებში.

1508 წლის ივლისში სტამბულში ჩასული შაჰ ისმაილის ელჩი სულტნის კარს არწმუნებდა, რომ სეფიანთა ხელმწიფეს ბაიაზიდ II-სთან მეგობრობისა და მშვიდობის გარდა არაფერი სურდა და უფლისწულ სელიმის მტრულ დამოკიდებულებებზე ჩიოდა⁶. მალე სელიმმა გაფრთხილება მიიღო პორტასაგან. მას ებრძანა, „რომ არ განეხორ-

¹ Tasin Gemil. Romanians and Ottomans in the XIVth-XVIth centuries. Translated by Remus Bejan and Paul Sanders, (Bucharest, 2009), 225.

² Riza Yildirim. Turkomans between two Empires. The origins of the Qizilbash identity in Anatolia (1447-1514). A Ph. D. Dissertation, 420.

³ Riza Yildirim. Turkomans between two Empires. The origins of the Qizilbash identity in Anatolia (1447-1514). A Ph. D. Dissertation, 421.

⁴ Riza Yildirim. Turkomans between two Empires. The origins of the Qizilbash identity in Anatolia (1447-1514). A Ph. D. Dissertation, 423-425.

⁵ Teodoro Spandugino. La vita di Shah Ismael et Tamas Re di Persia chiamati Soffi, in Francesco Sansovino, Historia Universale dell'origine et Impero de'Turchi, (Venice, 1582), 95.

⁶ Riza Yildirim. Turkomans between two Empires. The origins of the Qizilbash identity in Anatolia (1447-1514). A Ph. D. Dissertation, 425.

ციელებინა შეტევა ყიზილბაშებისა და საქართველოს ტერიტორიაზე¹. ამ უკანასკნელი ფაქტის დამადასტურებელი სხვა წყარო ჩვენ ჯერჯერობით არ გავგაჩნია, მაგრამ, როგორც ჩანს, სელიმი მარტო ყიზილბაშთა ტერიტორიებს არ სჯერდებოდა და საქართველოსაც ესხმოდა თავს². აქედან გამომდინარე, ვიზიარებთ ფ. კირზიოღლუს თვალსაზრისს იმის თაობაზე, რომ 1508 წლის მაის-ივნისში სელიმმა ქანეთში, აჭარასა და გურიაში ილაშქრა³. ჩვენი აზრით, შაჰ ისმაილი სელიმის მიერ საქართველოს ტერიტორიებზე შეტევას სპარსეთის წინააღმდეგ მიმართულ მოქმედებად მიიჩნევდა და 1508 წლის ივლისში სტამბულში ჩასულმა სეფიანთა ელჩმა ალბათ ამის შესახებაც გააკეთა განცხადება. სხვა შემთხვევაში გაუგებარი ხდება, თუ რატომ ებრძანა ტრაპიზონის მმართველ უფლისწულ სელიმს, რომ საქართველოს ტერიტორიაზე თავდასხმები არ ეწარმოებინა. ჩვენ არ ვიცით, სელიმმა ეს ბრძანება რამდენად მიიღო მხედველობაში, უფრო სწორად კი, არაფრად ჩააგდო. 1509 წელს ის ტრაპიზონიდან, „...საღვთო ომის საწარმოებლად...“⁴, ახლა უკვე მესამედ⁵, გამოემართა იმერეთში, დაარბია და გაძარცვა ქუთაისი და გელათი⁶. ამ ლაშქრობიდან სელიმი დიდი ნადავლითა და მონებით დაბრუნდა⁷. გამარჯვებულმა უფლისწულმა ეს ნადავლი წერილთან ერთად სულ-

¹ Rıza Yıldırım. *Turkomans between two Empires. The origins of the Qizilbash identity in Anatolia (1447-1514)*. A Ph. D. Dissertation, 425.

² Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, vol IV, ed. Dsmet Parmaksızoğlu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999, 5; ციტი-ა: Rıza Yıldırım. *Turkomans between two Empires. The origins of the Qizilbash identity in Anatolia (1447-1514)*. A Ph. D. Dissertation, 426, შენ. 1445.

³ Kirzioğlu F. *Osmanlılar'ın Kafkas Eleri'ni Fethi (1451-1590)*, (Ankara, 1976), 94.

⁴ Jean-Louis Bacqué-Grammont, *“Études turco-safavides, IV. Une description ottomane du Saatabago vers 1520, “Bedi Kartlisa, revue de Kartvélogie”, vol. XXXVI, (Paris, 1978), 155.*

⁵ პროფ. გიული ალასანიას ვარაუდით, სელიმმა 1512 წლამდე რამდენჯერმე გაილაშქრა საქართველოში (დაწვრ. იხ: გ. ალასანია. *სელიმ პირველი და საქართველო. ტიპოლოგიური ძიებანი*, IV, (თბილისი, 2000), 23-30.

⁶ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 27.

⁷ იმერეთის ლაშქრობიდან „ქემალფაშაზადეს თანახმად, ღაზიები დაბრუნდნენ 10 ათას მონაზე მეტით და ნადავლი ტრაპიზონში მდინარესავით მოდიოდა“ (*Kemalpasazâde, Tevârih-i Al-i Osman, Defter VIII, published by Ahmet Uğur in his The Reign of Sultan Selim I in the Light of the Selim-nâme Literature*, (Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 1985), 32-33; ციტი-ა: Rıza Yıldırım. *Turkomans between two Empires. The origins of the Qizilbash identity in Anatolia (1447-1514)*. A Ph. D. Dissertation, p.427, შენ. 1449).

ტან ბაიაზიდ II-ს გაუგზავნა¹. „ძველი ოსმალური წესების თანახმად ნადავლის მეხუთედი ღაზიებს უბოძეს და გაუნაწილეს“².

აღნიშნულთან დაკავშირებით შეუძლებელია ხაზი არ გაესვას ერთ არანაკლებ მნიშვნელოვან ფაქტს, რომელიც უფლისწულ სელიმის 1509 წლის ექსპედიციის თავისებურებას ავლენდა; მასში მონაწილეობას იღებდა სამცხის ათაბაგი „დიდი მზეჭაბუკი“³, რომელიც მეგზურობას უწევდა დამპყრობელს და ოსმალთა ჯარს სურსათით უზრუნველყოფდა⁴. მზეჭაბუკის „...ოსმალთა მორჩილებისა პირსა ზედა“ დაზავების⁵ სანაცვლოდ სელიმმა სულტნის სახელით სამცხის ავტონომია აღიარა⁶. ამ მხარდაჭერის წყალობით სამცხის ათაბაგმა იმერეთის სამეფოსაგან სამთავროს დამოუკიდებლობა განიმტკიცა და გააფართოვა თავისი სამფლობელოები; კერძოდ, დაიკავა იმერეთის სამეფოს სიმაგრეები: არტაანი, გოლე, თორთომი, ოლთისი და სპერი⁷. თურქი ისტორიკოსის ი. გუნეშის აზრით, „ეს კონკრეტული ფორმა კავკასიაში ოტომანთა ექსპანსიის პირველსახეს წარმოადგენდა: რეგიონის გეოგრაფიულმა თავისებურებებმა ოსმალები აიძულეს, რომ ეთანამშრომლათ ადგილობრივ მცხოვრებლებთან, რომლებმაც, თავის მხრივ, მათ შიდა ბრძოლებში პორტასაგან დახმარება შეიპირეს.“⁸

1510 წელი იმით იყო აღსანიშნავი, რომ აშკარად გამოიკვეთა ირან-ოსმალეთს შორის მომავალი ომის ნიშნები: ამ წლის დეკემ-

¹ Rıza Yıldırım. *Turkomans between two Empires. The Origins of the Qizilbash Identity in Anatolia (1447-1514)*. A Ph. D. Dissertation, 427.

² თურქული წყაროები XVI ს. I მეთხედის სამცხე-საათაბაგოს ისტორიისათვის თურქული დოკუმენტები ქართული თარგმანით, გამოკვლევითა და შენიშვნებით გამოსცა ცისანა აბულაძემ (თბილისი, 1983), 8.

³ ქართლის ცხოვრება, IV, 710.

⁴ იქვე, 711

⁵ იქვე.

⁶ Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590)*, TTK, (Ankara, 1976), 93; Güneş Işıksel. *L'emprise ottomane en Géorgie occidentale à l'époque de Süleyman Ier (r. 1520-1566)*. *Colloctanea Islamica*, (novembre 2012), 94.

⁷ Jean-Louis Bacqué Grammont. *Etudes turco-safavides, IV: Une description ottomane du Saatabago vers 1520, 150-155*; Güneş Işıksel. *L'emprise ottomane en Géorgie occidentale à l'époque de Süleyman Ier (r. 1520-1566)*, 94.

⁸ Güneş Işıksel. *L'emprise ottomane en Géorgie occidentale à l'époque de Süleyman Ier (r. 1520-1566)*, 94.

ბერში შაჰ ისმაილმა სასტიკად დაამარცხა თავისი ყველაზე ძლიერი კონკურენტი, შეიბანიდების გამგებელი მუჰამედ ხანი და საბოლოოდ განიმტკიცა პოზიციები მთელ ირანში¹. 1510 წელსვე უფლისწულმა სელიმმა (ამ ეტაპზე ტრაპიზონის სანჯაყ-ბეი, ავტ.) ხელთ იგდო ყიზილბაშების მიერ დაკავებული ერზინჯანი და ბაიბურდი², რითაც სეფიანთა სახელმწიფოსთან ომის დაწყების საშიშროება შექმნა³. როგორც ჩანს, ისმაილი ითვალისწინებდა ამ სიტუაციას და ომისათვის ემზადებოდა⁴. ჩვენი აზრით, სწორედ ამ მიზნით მან კვლავ სცადა ვენეციასთან ანტიოსმალური კავშირის დამყარება. 1510 წელს შაჰმა ისმაილმა ვენეციაში გააგზავნა ელჩობა, წარმოშობით კვიპროსელი ნიკოლო სორორას ხელმძღვანელობით⁵. ამ უკანასკნელმა თავისი მისიის შესრულება ვერ შეძლო, რადგან ხელთ იგდო ეგვიპტის ხელისუფლებამ. ამავე წელს შაჰმა ვენეციაში გააგზავნა კიდევ ერთი ელჩობა გამოჩენილი ექიმის, ალი ბეგის მეთაურობით, მაგრამ ვერც მან შეძლო ოსმალეთის წინააღმდეგ რესპუბლიკის ამხედრება⁶. ეს ბუნებრივი ჩანდა იმ გარემოების გათვალისწინებით, რომ 1508 წლის 10 დეკემბერს დასავლეთში შექმნილი ანტიოსმალური კავშირი მალე დაიშალა. შაჰმა პორტუგალიასთანაც სცადა ანტიოსმალური კავშირის დამყარება, სპარსეთის ყურის გზით ცეცხლსასროლი იარაღის მიღების მიზნით⁷, მაგრამ არც ამ მცდელობას მოჰყოლია შედეგი.

¹ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 17; ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 109.

² თურქული წყაროები XVI ს. I მეოთხედის სამცხე-საათაბაგოს ისტორიისათვის; თურქული დოკუმენტები ქართული თარგმანით, გამოკვლევითა და შენიშვნებით გამოსცა ცისანა აბულაძემ (თბილისი, 1983), 8.

³ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 112.

⁴ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 17.

⁵ Махмудов Я.М. Взаимоотношения государств Аккоюнлу и Сефевидов с западноевропейскими странами, (Баку, 1991), 136.

⁶ იქვე, 137.

⁷ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 17.

1511 წლის გაზაფხულზე სამხრეთ-დასავლეთ ანატოლიაში სეფი-ანთა მხარდაჭერით¹ დაიწყო ოსმალეთის იმპერიის წინააღმდეგ ფართომასშტაბიანი აჯანყება შაჰყულუს ხელმძღვანელობით. თავდაპირველად ბაიაზიდ II-მ და მისმა ვაჟიშვილებმა (აჰმედი და კორკუდი), სელიმის გამოკლებით, ვერ გააცნობიერეს შაჰ ისმაილის ქეშმარიტი მიზანი და მასთან და მის მომხრეებთან კარგ ურთიერთობას ინარჩუნებდნენ². საბოლოოდ სულტანმა ბაიაზიდმა დიდგვირი ჰადიმ ალი ფაშა გაგზავნა აჯანყებულთა წინააღმდეგ. 1511 წლის ივლისში სივასში მოხდა ბრძოლა, რომელიც ორივე მხარისათვის კატასტროფული შედეგით დამთავრდა. დიდგვირი სასიკვდილოდ დაიჭრა, ხოლო შაჰყულუ ბრძოლის ველზე დაეცა³. ამ დროს ოსმალეთის კარზე სულტან ბაიაზიდ II-ის შვილებს შორის გაჩაღებული იყო ტახტისთვის ბრძოლა, რომელიც 1512 წელს სელიმის გამარჯვებით დამთავრდა; ტახტის დაკავებაში მას იანიჩრები დაეხმარნენ⁴. ამასთან დაკავშირებით უდავოდ სარწმუნოა ის აზრი, რომ მომხრეებმა შაჰ ისმაილის ალაგმვის მტკიცე გადაწყვეტილების გამო აიყვანეს სელიმი სულტნის ტახტზე⁵. ეს უკანასკნელი, გაუსწორდა რა ოპოზიციას, საკუთარ ძმებსა და მათ შვილებს (1512 წ. მაისი-1513 წ. აპრილი), სელიმ I-ის სახელით ავიდა სულტნის ტახტზე (1512-1520) და მაშინვე შეუდგა როგორც შაჰ ისმაილის წინააღმდეგ საბრძოლველად გულდასმით მზადებას⁶, ასევე, ზომების მიღებას სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს დასამორჩილებლად⁷.

ამრიგად, ტახტზე ასვლისთანავე სელიმ I იავუზის (მრისხანე) წინაშე ორი ძირითადი ამოცანა დადგა: პირველი, საკუთარი ძმების

¹ Jean-Louis Bacqué-Grammont, *Les Ottomans, les Safavides et leurs voisins. Contribution à l'histoire des relations internationales dans l'Orient islamique de 1514 à 1524*, (Istanbul, 1987), 11-49.

² Tasin Gemil. *Romanians and Ottomans in the XIVth-XVth centuries*. Translated by Remus Bejan and Paul Sanders, 219; Norman Housley. *The Later Crusades, 1274-1580*, 120.

³ *The Cambridge History of Iran*. Volume 6. *The Timurid and Safavid Periods*, edited by Peter Jackson lecturer in History, University of Keele and the late Laurence Lokhart, 221; Norman Housley. *The Later Crusades, 1274-1580*, 120.

⁴ Norman Housley. *The Later Crusades, 1274-1580*, 120.

⁵ Yusuf Küçükdağ. *Measures Taken by the Ottoman State against Shah Ismail's Attempts to Convert Anatolia to Shia*, 9.

⁶ Norman Housley. *The Later Crusades, 1274-1580*, 120.

⁷ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 113.

თავიდან მოშორება და მეორე, სეფიანთა განადგურება¹. ენერგიული და გაბედული ახალი სულტანი შაჰ ისმაილის დაუნდობელი მტერი იყო. მას კარგად ესმოდა, რამდენად დიდი საფრთხე ემუქრებოდა იმპერიას ყიზილბაშთა მხრიდან². ამიტომ სელიმ I-მა ყურადღება თავდაპირველად მთლიანად აღმოსავლეთისკენ მიმართა. ამასთანავე, ითვალისწინებდა რა ევროპული სახელმწიფოების მნიშვნელობას, თავისი აღმოსავლური პოლიტიკა მან წინამორბედებისაგან მემკვიდრეობით მიღებულ მკაცრ პრაქტიკაზე დააფუძნა; კერძოდ, ყირიმის ხანს დაეკისრა, რომ არ დაეშვა ევროპის სახელმწიფოებს შორის რაიმე ანტიოსმალური კოალიცია, სანამ ოსმალთა ძალები აღმოსავლეთში იქნებოდნენ თავმოყრილნი³.

სეფიანთა წინააღმდეგ ომის დაწყებამდე სელიმ I-მა არაერთი სამხედრო-პოლიტიკური ღონისძიება განახორციელა. პირველ რიგში, ევროპის სახელმწიფოებთან სამშვიდობო ხელშეკრულებებით უზრუნველყო დასავლეთის საზღვრების უსაფრთხოება. აღსანიშნავია, რომ სელიმის ტახტზე ასვლასთან დაკავშირებით, ევროპულმა და აზიურმა სახელმწიფოებმა ოსმალეთში ელჩობები მოავლინეს, რაც ნიშნავდა მათ მიერ სელიმის ოფიციალურად ცნობას სულტნად. აღნიშნულ ელჩებს შორის არ იყო სეფიანთა ელჩი, რაც სელიმმა სათანადოდ აღიქვა და კიდევ უფრო განუმტკიცდა ისმაილთან ომის გადაწყვეტილება. ღია კონფრონტაციამდე, პირველ რიგში, ზავები და სამშვიდობო მოლაპარაკებები დადო ვენეციასთან, უნგრეთთან, ვალახიასთან, მოლდოვასა და რუსეთის სახელმწიფოსთან, შემდეგ კი უზბეკთა მავერანნაჰრის ფადიშაჰის, უბეი-დულ-ხანის მხარდაჭერაც უზრუნველყო⁴. უკვე 1513 წელს სელიმმა აღმოსავლეთ ანატოლიაში შიიტების მასობრივი გაულებით თავიდან აიცილა ყიზილბაშთა აჯანყების საფრთხეც მცირე აზიაში⁵. როგორც ისტორიკოსი

¹ Colin Imber. The Ottoman Empire 1300-1650, The Structure of Power. Red Globe Press. Second edition, 31.

² The Cambridge History of Iran. Volume 6. The Timurid and Safavid Periods, edited by Peter Jackson lecturer in History, University of Keele and the late Laurence Lokhart, 222.

³ Tasin Gemil. Romanians and Ottomans in the XIVth-XVIth centuries, 225.

⁴ Munshaati Salatin (Official correspondence of Ottomans), Istanbul, 1247(1858), vol I, 311-312.

⁵ მ. სვანიძე. საქართველო-ოსმალეთის ისტორიის ნარკვევები (XIV-XVIII სს.), (თბილისი, 1990), 157-158.

აბდულ ფაზლ ალი გვამცნობს, მცირეაზიელ შიიტთა ამ მასიურ უღელტას 40 ათასამდე ადამიანი ემსხვერპლა¹.

1514 წელს სელიმმა ოსმალეთის საზღვრები ჩაკეტა ირანიდან შემოსული ყველა ვაჭრისათვის. ამიერიდან ოსმალურ კომერციულ ბლოკადას სეფიანთა ეკონომიკა უნდა მოეხრჩო². ოსმალეთის სულტნისათვის ასევე მნიშვნელოვანი იყო ქართული ფაქტორი. ერთ-ერთი იტალიური წყაროს თანახმად, სულტანი სელიმ I იავუზი „...სამხედრო საბჭოზე გამოსვლისას ყოველთვის აღნიშნავდა, რომ სასწრაფოდ საჭირო იყო ქართველების ბატონის [ოსმალეთის სულტნის] მხარეზე გადაბირება“³. ეს, უწინარეს ყოვლისა, ეხებოდა სამცხე-საათაბაგოს, რომელიც ამ დროისათვის ოსმალეთის მოხარკე იყო და, შესაბამისად, ევალეზოდა ომის დროს სულტნის ლაშქრის სურსათ-სანოვავით მომარაგება⁴. ახლა, როცა ორი მეტოქის ურთიერთობა საომარ მდგომარეობას უახლოვდებოდა, „სტრატეგიული მნიშვნელობის ბუფერული სახელმწიფოს, საათაბაგოს, მნიშვნელობა ორივე მოწინააღმდეგისათვის საგრძნობი გახდა“⁵. ბუნებრივია, შექმნილ ვითარებაში სამცხის ათაბაგ მზეჭაბუკს სულტნის მოთხოვნით არცთუ უმნიშვნელო როლის შესრულება დაეკისრებოდა. „ირანთან ომის დაწყების შემდეგ სულთანმა სელიმმა ათაბაგ მზეჭაბუკს შეუთვალა, რათა ომში დახმარებოდა ოსმალეთს“⁶.

ირან-ოსმალეთის ომის დაწყების წინა პერიოდს ქართული სამეფო-სამთავროები შიდა აშლილობით შეხვდნენ. „ქართველ მეფე-მთავრებს შორის განუწყვეტელი ქიშპი და შუღლი იყო, თითოეული მათგანი საქართველოს გაერთიანებას იჩემებდა“⁷. ამ მიზნით 1511 წლიდან ქართლის სამეფოს წინააღმდეგ კახთა მეფის ბრძოლა პირ-

¹ Edward Granville Browne. A history of Persian Literature in Modern Times (1500-1924), (Cambridge, 1924), 73.

² Jean-Louis Bacqué-Grammont. Études Safavides, I Notes sur le Blocus du Commerce Iranien par Selim Ier, Turcica, 6, (1975), 66-88; Jean-Louis Bacqué-Grammont. Notes et documents sur les Ottomans, les Safavides et la Géorgie, 1516-1521 [Études turco-safavides, VI]. In: Cahiers du Monde russe et soviétique, vol. XX, n°2, Avril-Juin (1979), 244.

³ Marino Sanuto. I Diari, t. XXVI, (Venezia, 1889), 345.

⁴ მ. სვანიძე. საქართველო-ოსმალეთის ისტორიის ნარკვევები (XIV-XVIII სს.), 159.

⁵ Jean-Louis Bacqué-Grammont. Notes et documents sur les Ottomans, les Safavides et la Géorgie, 1516-1521 [Études turco-safavides, VI], 240.

⁶ ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 55.

⁷ იქვე, 52.

ველის გამარჯვებით დასრულდა და 1513 წელს ქართლის მეფე დავით X-მ (1505-1525) კახეთი შემოიერთა. თუმცა გაერთიანებულმა ქართლ-კახეთის სამეფომ მხოლოდ 1518 წლამდე იარსება.

ჩვენს მიზანს არ წარმოადგენს ირან-ოსმალეთის ამ პირველი ომის დაწყებისა და საბრძოლო დეტალების დაწვრილებით გადმოცემა. თუმცა სამართლიანობა მოითხოვს ითქვას, რომ ჩალდირანის ბრძოლამდე ოსმალები შაჰ ისმაილის პოლიტიკამ მიიყვანა. ასე რომ, 1514 წლის 20 აპრილს სელიმ I-მა დატოვა სტამბული და ირანის წინააღმდეგ სალაშქროდ დაიძრა¹. იმავე წლის 10 აგვისტოს სულთანმა სოგმენში მიიღო სამცხის ათაბაგის, მზეჭაბუკის, ელჩი, რომელმაც თან ჩაიტანა სურსათ-სანოვაგე². ეს ფაქტი გვარწმუნებს, რომ ლაშქრობის წინ სულთან სელიმ I-ს სამცხის ათაბაგისათვის უნდა შეესენებინა თავისი მოვალეობა, რომელიც ამ უკანასკნელმა პირნათლად შეასრულა. „ათაბაგს კარგად ესმოდა, რომ უარყოფითი პასუხის შემთხვევაში, სულტანი დაარბევდა და ააოხრებდა სამცხის მიწა-წყალს“³. ევროპული (იტალიური) წყაროების თანახმად, სურსათ-სანოვაგესთან ერთად, სულტნის ბანაკში 13 თუ 14 ათასი ქართველი მხედარიც მისულა⁴. ამ უკანასკნელი ფაქტის დამადასტურებელი სხვა წყარო ჩვენ ჯერჯერობით არ გავგანჩნია. პროფ. მ. სვანიძე მიიჩნევს, რომ ამ წყაროს ინფორმაცია სინამდვილეს არ შეესაბამება; არგუმენტად მოაქვს ის, რომ „ამ დროს სამცხის ათაბაგს, როგორც ოსმალეთის მოხარკეს, არ ევალებოდა ლაშქრის გამოყვანა“⁵. ამასთან დაკავშირებით, უფრო მართებულად მივიჩნევთ ე. მამისთვალიშვილის არგუმენტს, რომ „ათაბაგი ოსმალებს საკუთარი ინიციატივით კი არ დაეხმარა, არამედ სულთნისაგან „შეხსენებით“, უფრო სწორად, ძალდატანებით“⁶. მიუხედავად ამისა, მკვლევარი

¹ მ. სვანიძე. საქართველო-ოსმალეთის ისტორიის ნარკვევები (XIV-XVIII სს.), 158.

² იქვე, 159.

³ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 35.

⁴ Marino Sanuto. I Diari, t. XIX, (Venezia, 1887), 24; 57; ე. მამისთვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 115.

⁵ მ. სვანიძე. საქართველო-ოსმალეთის ისტორიის ნარკვევები (XIV-XVIII სს.), 159; საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 35.

⁶ ე. მამისთვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 116.

გადაჭრით არ ამტკიცებს, სულთან სელიმ I-ის ბანაკს მიუვიდა თუ არა 13 ან 14 ათასი ქართველი მხედარი სამცხე-საათაბაგოდან. ჩვენი აზრით, ასეთ ფაქტ არ მომხდარა; ამის თაობაზე ჩვენეულ ინტერპრეტაციას ცოტა ქვემოთ შემოგთავაზებთ.

1514 წლის 23 აგვისტოს ჩალდირანის ველზე ოსმალეთისა და ირანის სამხედრო ძალებს შორის პირველი დიდი ბრძოლა მოხდა. ამ დაპირისპირებაში ოსმალეთის არტილერიამ შაჰ ისმაილი სასტიკად დაამარცხა. ეს უკანასკნელი მცირე ჯგუფით თავისი ქვეყნის დედაქალაქში, თავრიზში გაიქცა. შაჰ ისმაილის ჯარი მოისრა, მრავალი მხედართმთავარი დაიღუპა. კატასტროფის მასშტაბებს ნათლად ავლენდა ის ფაქტი, რომ შაჰის ჰარემი, მისი ორი მეუღლით, მტრის ხელში აღმოჩნდა¹. ირანელთა დამარცხების ძირითადი მიზეზი იყო ის, რომ მათ არ ჰქონდათ არტილერია. ოსმალთა არტილერიამ დაბლობზე მუსრი გაავლო შაჰის კავალერიას². შაჰ ისმაილს დადევნებული სელიმ I თავრიზში 6 სექტემბერს შევიდა, თუმცა ამ შთამბეჭდავი გამარჯვების სწორად გამოყენება ვერ შეძლო, რადგან ისევ მოუწია დასავლეთში დაბრუნება. ამის მიზეზი იყო ტრანსპორტირების სირთულე, აგრეთვე ის, რომ სეფიანთა ტაქტიკის შედეგად შეუძლებელი იყო გადაბუკულ მიწებზე ხანგრძლივად გაჩერება, რასაც ემატებოდა აღმოსავლეთ ანატოლიისა და აზერბაიჯანის მკაცრი კლიმატი³. ამ გარემოებას მოხერხებულად იყენებდნენ სეფიანები და ჩალდირანის შემდეგ ოსმალებთან გადამწყვეტ ბრძოლას თავს არიდებდნენ⁴.

1514 წლის 15 სექტემბერს სელიმ I-მა გადაწყვიტა თავრიზი⁵ დაეტოვებინა და უკან გაბრუნებულიყო. ამ გადაწყვეტილებას რამდენიმე მიზეზი ჰქონდა: პირველი, ზამთარი ახლოვდებოდა და ოსმალეთის

¹ The Cambridge History of Iran. Volume 6. The Timurid and Safavid Periods, edited by Peter Jackson lecturer in History, University of Keele and the late Laurence Lokhart, 224; იტალიური წყაროს თანახმად, სულთანმა სელიმ I-მა ხელთ იგდო „ჰარემის ყველა ქალი. თან წაიღო 400 საპალნე აბრეშუმი, ასევე წაიყვანა 300 ვაჭარი, 300 ოსტატი და ძირითადად იარაღის მკეთებელი ოსტატები“ (Marino Sanuto. I Diari, t. XX (Venezia, 1887), 244).

² The Cambridge History of Iran. Volume 6. The Timurid and Safavid Periods, edited by Peter Jackson lecturer in History, University of Keele and the late Laurence Lokhart, 224.

³ იქვე, 225.

⁴ იქვე.

⁵ იტალიურენოვანი წყაროს თანახმად, სულთანს ქალაქი არ დაუზიანებია (A Narrative of Italian Travels in Persia, in the fifteenth and sixteen centuries, 50).

ჯარი სურსათ-სანოვარის ნაკლებობას განიცდიდა; მეორე, უკმაყოფილო იანიჩარებმა სამშობლოში დაბრუნება მოითხოვეს; მესამე, შაჰ ისმაილი ახალი ძალების მობილიზაციას ახდენდა¹; მეოთხე, მოსალოდნელი იყო თავდასხმა ეგვიპტის სულტნისგან². იტალიური წყაროების თანახმად, თავრიზიდან წასულ ოსმალებს მუდმივად თავს ესხმოდნენ და დიდ ზიანს აყენებდნენ ქართველები³. „მათი თავდასხმები იმდენად ხშირი იყო, რომ აქინჯები, რომლებიც ჯარისაგან არანაკლებ 40 ან 50 მილის მანძილით იყვნენ დაშორებულნი, ვერ ბედავდნენ მის დატოვებას, რადგან ეს მძვინვარე მტერი მათ ყველგან ულევდა“⁴. სწორი არგუმენტის მოხმობით დასაბუთებულია, რომ ეს ქართველები (იბერები), რომელთა უფრო ზუსტ წარმომავლობას აღნიშნული წყარო არ აკონკრეტებს, ქართლ-კახეთის სამეფოს მებრძოლები უნდა ყოფილიყვნენ⁵. რადგან ამაში ეჭვი არ გვეპარება, მართებულად მივიჩნევთ დასკვნას, რომ ერთიანი ქართლ-კახეთის მეფე დავით X „...ამ ომში ირანის მოკავშირე იყო“⁶.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მ. სვანიძის მოსაზრებით, ჩალდი-რანის ბრძოლის წინ სულთან სელიმ I-ის ჯარში სამცხე-საათაბაგოს სამთავროს 13-14-ათასიანი ლაშქარი არ უნდა მისულიყო. ახლა შევეცდებით ამ ფაქტის ჩვენეულ ინტერპრეტაციას. ამისათვის აუცილებელია მოვლენათა განვითარების შემდეგი სურათის წარმოდგენა: საფუძვლიანად არის გარკვეული, რომ 1514 წლის სექტემბრის ბოლოს ერევანში ჩასულმა სელიმმა სამცხის ათაბაგს, მზექაბუკს, სურსათ-სანოვარე მოსთხოვა⁷. ამ უკანასკნელმა, როგორც ჩანს, ეს დავალება სწრაფად ვერ შეასრულა. ამიტომ 4 ოქტომბერს ყარსში ჩასულმა სულტანმა საგანგებო დივანზე გადაწყვიტა, რომ

¹ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 36.

² ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 56.

³ XV საუკუნის იტალიელ მოგზაურთა ცნობები საქართველოს შესახებ, 81; ე. მამისთვალისშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 117. A Narrative of Italian Travels in Persia, in the fifteenth and sixteen centuries, 63-64.

⁵ ე. მამისთვალისშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 118; ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 56.

⁶ ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 56.

⁷ მ. სვანიძე. საქართველო-ოსმალეთის ისტორიის ნარკვევები (XIV-XVIII სს.), 160; საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 36.

სამცხეში გაელაშქრა და მკაცრი პასუხი მოეთხოვა ათაბაგისათვის¹. გერმანელი ისტორიკოსისა და ორიენტალისტის, იოანეს ლეუნკლავიუსის (1533/1541-1594) მიხედვით, სულტანს მთელი საქართველოს აოხრება უნდოდა, მაგრამ ლაშქრობით ქანცგამოლეულმა ჯარმა მკაცრი ზამთრისა და ქართველთა შიშით ამაზე უარი განაცხადა. მართალია, „სულთანი ჯიუტად მოითხოვდა ქართველების დასჯას, მაგრამ იძულებული გახდა შურისძიება შემდგომი წლის (1515) მარტისათვის გადაედო“². თუმცა საბოლოოდ სულტანი სელიმ I 3 ათასი მეომრით სამცხის აოხრებასა და განადგურებას შეუდგა, მაგრამ ქართველებმა მტრის წინსვლა შეაჩერეს³. შედეგად მხარეებს შორის გაიმართა მოლაპარაკება. ათაბაგ მზეჭაბუკის ელჩები სულტან სელიმ I-ს არწმუნებდნენ, რომ ამ ომში სამცხის მთავარს არანაირი ბრალი არ მიუძღოდა. მთავრის სახელით კი მოახსენეს: „თურქთა ხელმწიფეს, უმაღლეს სულთანს ოსმალეთის სამეფოსი! მთავარი მზადაა აღიაროს, რომ არ ახსოვს, თუ ოდესმე მასა და სელიმს შორის რაიმე მტრობა ან წინააღმდეგობა ყოფილიყო. ჩემი კაცებისაგან გამოვიკვლიე და სწორად დავადგინე, რომ მომხდარი ბრძოლა ჩვენებს არ წამოუწყიათ (ხაზგასმა ჩვენია). სულთან სელიმის გამარჯვებულ ჯარს ჩემი ძალიან მცირე ჯარი გზაზე მიმავალს ხომ არ შეგებრძოლებოდა“⁴.

ვფიქრობთ, მოტანილი წყარო არაორაზროვნად გვარწმუნებს, რომ სულტან სელიმ I-ის მიერ სამცხეზე შურისძიება გამოწვეული იყო თავრიზიდან მომავალ ოსმალთა ჯარზე ქართველთა თავდას-

¹ Louis Bacqué-Grammont et Chahryar Adle, Les Ottomans, Les safavides et la Géorgie (1514-1524) (Istanbul, 1991), 44; მ. სვანიძე. საქართველო-ოსმალეთის ისტორიის ნარკვევები (XIV-XVIII სს.), 160; საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 36.

² Johannes Leuclavius. Historiae Musulmanae Turcorum, de monumentis ipsorum exscriptae, libri XVIII, (Francofurti, 1591), 702; ე. მამისთვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 119; საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 38.

³ Johannes Leuclavius. Historiae Musulmanae Turcorum, de monumentis ipsorum exscriptae, 703; ე. მამისთვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 119-120; საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 38.

⁴ Johannes Leuclavius. Historiae Musulmanae Turcorum, de monumentis ipsorum exscriptae, 703; ე. მამისთვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 119-120; საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 38.

ხმით, რაშიც ის ათაბაგ მზეჭაბუკს ადანაშაულებდა. ამიტომაც იმართლებდა ეს უკანასკნელი თავს სულტნის წინაშე და არწმუნებდა, *ჩემი კაცებისაგან გამოვიკვლიე და სწორად დავადგინეო*, რომ სელიმის ჯარზე თავდასხმებში მის ხალხს მონაწილეობა არ მიუღია, ე.ი., აღნიშნული თავდასხმები სამცხე-საათაბაგოს ქართველებს არ უწარმოებიათ. ათაბაგი სრულიად მართალი იყო. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, თავრიზიდან წამოსულ ოსმალებს თავს ესხმოდნენ ქართლ-კახეთის სამეფოს მეზობლები. და კიდევ, სულტნის ეჭვს, რომ აღნიშნულ თავდასხმებს სამცხის ქართველობა ახდენდა, ალბათ, ისიც აძლიერებდა, რომ მზეჭაბუკი ოსმალთა ჯარისათვის სურსათ-სანოვავის მიწოდებას აყოვნებდა. მოგვიანებით, ვითარების დაშოშმინების შემდეგ, ოსმალთა ბანაკში სურსათ-სანოვავე და 3 ათასი ცხვარი ჩაიყვანეს¹. ამით კმაყოფილ სულტანს უბრძანებია: „საკუთრების უფლებით ისარგებლოს ქართველების მთავარმა, მისმა ოჯახმა, მისი მეგობრების მეგობრებმა და მტრების მტრებმა“². ამრიგად, სულტანმა სამცხე-საათაბაგოზე ჯერჯერობით თავისი პოლიტიკური გავლენა ვერ გაავრცელა³.

სულტანი სელიმ I გაეცალა საათაბაგოს და გეზი ამასიისაკენ აიღო. 1514 წლის 16 ოქტომბერს ოსმალებმა დაიკავეს ბაიბურდი და კილი⁴. როგორც იტალიური წყაროებიდან ვიგებთ, სულტანი სელიმ I მიადგა მდ. ევფრატს და, როცა სულტნის მეომრები მასზე „...გადადიოდნენ, მათ თავს დაესხნენ ქართველები (da'zerziani) და ორ მესამედზე მეტი გაანადგურეს. მათგან დაახლოებით 15 ათასი კაცი წყალში ჩაიხრჩო და 11 ქვემეხი წაართვეს. ამასიაში დაბრუნებულმა ბატონმა (სულტანმა, ავტ.) მთელი თავისი ჯარი დაითხოვა“⁵. ამ ფაქტს

¹ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 36.

² Johannes Leuencavius. Historiae Musulmanae Turcorum, de monumentis ipsorum exscriptae, 704; ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 119-120.

³ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 121.

⁴ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 39.

⁵ Marino Sanuto. I Diari, t. XX, (Venezia, 1887), 244; ბ. გიორგაძე. ვენეციელი ავტორის მარინო სანუტოს ცნობები საქართველოზე (XV- XVI სს. მიჯნა), – ვეროპის ქვეყნების ისტორიის პრობლემები, II (თბილისი, 1978), 196; ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 117.

მეორე იტალიურენოვანი წყარო უფრო ნათლად წარმოგვიდგენს, კერძოდ, ის გვეუბნება, რომ ევფრატთან მისულ ოსმალებს ქართველი ცხენოსნების გამოჩენამ შიშის ზარი დასცა და „...2 ათასი თურქი, რომელიც მდინარეზე გადასვლას ლამობდა, დაიხრჩო. ქართველმა მყვინთავებმა დაახროვეს ტალახში ჩაფლული საჭურველი და მდინარის მიერ წაღებული ავლადიდება. ნადავლით კმაყოფილმა ქართველებმა შორს აღარ გასდიეს თურქებს. ისმიალი განსაკუთრებით იმით დარჩა კმაყოფილი, რომ ხელთ იგდო მტრის არტილერია, რომლის ნაკლებობა მისი დამარცხების ერთ-ერთი მიზეზი იყო“¹. მართალია, წყაროში გარკვევით არ ჩანს, საქართველოს რომელი სამეფო-სამთავროდან იყვნენ ეს ქართველები, მაგრამ სწორი უნდა იყოს ვარაუდი, რომ ისინი ქართლ-კახეთის სამეფოს წარმომადგენლები იქნებოდნენ². ამის ძირეულ არგუმენტად იმის დასახელება, რომ ამ დროს ქართლისა და კახეთის სამეფოები აღიარებდნენ შაჰ ისმაილის სიუზერენობას³, სავსებით მიზანშეწონილია. ერთი სიტყვით, ამ ომში ქართლის მეფე დავით X სეფიანთა მოკავშირე იყო⁴.

ჩალდირანის ველზე გამარჯვებისა და ოსმალთა მიერ თავრიზის აღების შემდეგ ახლო აღმოსავლეთსა და სამხრეთ კავკასიაში ოსმალთა მდგომარეობა მნიშვნელოვნად განმტკიცდა და ეს 1515 წლის სელიმ I-ისა და შაჰ ისმაილს შორის დადებულ საზავო ხელშეკრულებაში შემდეგნაირად აისახა: ოსმალებს გადაეცათ დასავლეთ სომხეთი ქ. ერზრუმითურთ და ჩრდილოეთ მესოპოტამია ქ. მოსულამდე⁵. თუმცა, ისმაილისათვის ჩალდირანის მარცხი უბრალოდ ბრძოლის წაგება და ტერიტორიების დაკარგვა არ იყო. უფრო მეტად მტკივნეული მორალური დანაკარგები იყო – თავისი მიმდევრების თვალში მან დაკარგა დაუმარცხებლის გვირგვინი და წმინდანის რეპუტაცია⁶. „შაჰის მოწაფეებმა ნახეს, რომ ის არ იყო უფლის მსგავსი ანდა ზებუნებრივი არსება, არამედ იყო ჩვეულებრივი ადა-

¹ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 117.

² იქვე, 118.

³ იქვე.

⁴ მ. სვანიძე. საქართველო-ოსმალეთის ისტორიის ნარკვევები (XIV-XVIII სს.), 161.

⁵ А. Ю. Крымский. История Турции (Киев, 1923), 123.

⁶ The Cambridge History of Iran. Volume 6. The Timurid and Safavid Periods, edited by Peter Jackson lecturer in History, University of Keele and the late Laurence Lokhart, 225.

მიანი¹. მიუხედავად ამისა, სიმართლეს არ შეესაბამება ცნობა, რომ ჩალდირანის შემდეგ მას არ მოუწყვია არც ერთი კამპანია². მართალია, სელიმ I-მა ჩალდირანში სასტიკი დამარცხებით ისმაილ I მორალურად გააცამტვერა³ და სეფიანთა ექსპანსიას ბოლო მოუღო⁴, მაგრამ შაჰმა ძალები მაინც შეინარჩუნა⁵. ბრძოლის გასაგრძელებლად გამოსავალს იგი ევროპასთან ალიანსში ეძებდა. შაჰ ისმაილის წინადადებას ამტკერად გულისყურით მოეკიდა პაპი ლეო X, რომელმაც ჯერ კიდევ 1513 წლის სექტემბერში გამოსცა ბულა ოსმალების წინააღმდეგ ჯვაროსნული ლაშქრობის შესახებ⁶, რადგან გაცნობიერებული ჰქონდა, რომ აღმოსავლეთის დაპყრობის შემდეგ ოსმალები იარაღს დასავლეთისაკენ მიმართავდნენ. პაპმა საერთო შეთანხმების მისაღწევად ევროპის სუვერენებთან ელჩობები გაგზავნა⁷. საფრანგეთის მეფემ ლუი XII-მ ოსმალების წინააღმდეგ ჯვაროსნული ლაშქრობის მოწყობის წინადადება მიიღო, მაგრამ 1515 წელს ის გარდაიცვალა და ეს გეგმა ჩაიშალა⁸.

შექმნილ ვითარებაში შაჰ ისმაილი, სრული იზოლაციის თავიდან ასაცილებლად, სამხრეთ-აღმოსავლეთი ანატოლიით დაინტერესდა, რადგან იცოდა, რომ „...თუკი ამ მხარეს დაეუფლებოდა, მას ადვილად შეეძლო ხელში ჩაეგდო სირია და შემდეგ გასულიყო ხმელთაშუა ზღვაზე“⁹. სულთანმა სელიმ I-მა შაჰის ეს განზრახვა ადვილად ამოიცნო და ჩალდირანზე გამარჯვების შემდეგ მეტი ყურადღება დაუთმო ამ რეგიონს, რომლის მოსახლეობა სრულიად სუნიტური

¹ Yusuf Küçükdağ. Measures Taken by the Ottoman State against Shah Ismail's Attempts to Convert Anatolia to Shia, 9.

² The Cambridge History of Iran. Volume 6. The Timurid and Safavid Periods, edited by Peter Jackson lecturer in History, University of Keele and the late Laurence Lokhart, 225.

³ Yusuf Küçükdağ. Measures Taken by the Ottoman State against Shah Ismail's Attempts to Convert Anatolia to Shia, 9.

⁴ Aurélie Chabrier. La Monarchie Safavide et la Modérisme Européenne (XVI e-XVII e siècles). Thèse en vue de l'obtention du doctorat de l'Université de Toulouse, 34.

⁵ Lajos Tardy. Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century. Hungarian diplomacy in the East. Translated by Janos Boris, (Szeged, 1978), 127.

⁶ Norman Housley. The Later Crusades, 1274-1580, 125.

⁷ Lajos Tardy. Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century. Hungarian diplomacy in the East..., p. 127.

⁸ Nihat Çelik. Muslims, Non-Muslims and Foreign Relations: Ottoman Diplomacy. International Review of Turkish Studies. Vol 1, Issue 3, Fall 2011, 20.

⁹ Yusuf Küçükdağ. Measures Taken by the Ottoman State against Shah Ismail's Attempts to Convert Anatolia to Shia, 10.

იყო¹. ერთი სიტყვით, სამხრეთ-აღმოსავლეთ ანატოლიიდან შაჰ ისმაილის გაძევებით ამ უკანასკნელს სერიოზულად შეეზღუდებოდა მოქმედებები².

ოსმალეთის წინააღმდეგ შაჰ ისმაილ I გამოსავალს აღმოსავლური კოალიციის შექმნაში ხედავდა. ამ მიზნით მან ჯერ მეზობელ ქვეყნებში დაგზავნა მისიები. როგორც კატერინო ძენო გვამცნობს, შექმნილა კავშირი, რომელშიც ისმაილთან ერთად შევიდნენ ეგვიპტის სულთანი ალაჰ-ად დოულე ზულკადარი და იბერიელები³. მეკავშირეები ერთმანეთს სამხედრო მხარდაჭერას აღუთქვამდნენ. კერძოდ, შაჰ ისმაილმა 1514 წლის ოქტომბერში⁴ თავრიზიდან „...წერილი მისწერა და ელჩები გააგზავნა [ეგვიპტის] სულთანთან, უფლისწულ ალადულისთან და გორგორას [საქართველოს] მეფესთან, რათა ერგნებინა მათთვის, რა დიდი საფრთხე ემუქრებოდათ, თუკი ისინი სელიმის წინააღმდეგ არ აღმართავდნენ იარაღს, რადგან ირანის დაპყრობის შემთხვევაში მთელი რეგიონი მათი სახელმწიფოების ჩათვლით გახდებოდა მტრის ნადავლი. სელიმის სეფიანებზე გამარჯვებით შეშინებულმა მთავრებმა ამ ელჩებს გულდასმით მოუსმინეს. ამის გამო მათ შექმნეს ლიგა, რომელშიც შევიდნენ ისმაილი, მეფე გორგორა, სულთანი კანსავ ალ-ღავრი და ალადული. ეს მონარქები ერთმანეთს დაჰპირდნენ, რომ აუცილებლობის შემთხვევაში ერთმანეთს დაეხმარებოდნენ ოსმალეთის იმპერიის წინააღმდეგ და პირობა დადეს, რომ არ მიიღებდნენ თურქებისგან ელჩებს“⁵. ასე რომ, მოკავშირეები ოსმალეთის სულთანთან არანაირ კავშირში არ უნდა შესულიყვნენ. საგულისხმოა ის ფაქტი, რომ „იბერებმა დამატებით იკისრეს იმდენი ჯარის მიცემა, რამდენიც შესაძლებელი იქნებოდა, ყოველთვის, როცა კი შაჰი მოისურვებდა [სულტნის] სელიმის წინააღმდეგ გალაშქრებას“⁶. ეს უკანასკნელი ფაქტი ნათლად მოწმობს, რომ „...ქართველები ოსმალების წინააღმდეგ ბრძოლის სურ-

¹ Yusuf Küçükdağ. Measures Taken by the Ottoman State against Shah Ismail's Attempts to Convert Anatolia to Shia, 10.

² იქვე.

³ Caterino Zeno, in: Travels of Venetians in Persia, Hakluyt Society, vol.49, (London, 1873), 64.

⁴ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 121.

⁵ A Narrative of Italian Travels in Persia, in the fifteenth and sixteen centuries, 64.

⁶ XV საუკუნის იტალიელ მოგზაურთა ცნობები საქართველოს შესახებ, 82; ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 122.

ვილით იყვნენ აღვსილნი და ძალ-ღონეს არ ზოგავდნენ ამ მნიშვნელოვანი საქმის წარმატებით დასასრულებლად¹. ქართველთა, უფრო სწორად, ქართლისა და კახეთის (ამ პერიოდში, მოკლე მონაკვეთის მანძილზე) მეფის, დავით X-ის ანტიოსმალური პოლიტიკა, ჩვენი აზრით, ემყარებოდა იმის გააზრებას, რომ დამარცხებული, სუსტი ირანის დაპყრობა მაშინვე დაბადებდა ოსმალთა მიერ საქართველოს სრულად დაუფლების განზრახვას. გადაჭარბებული არ იქნება, თუკი აღვნიშნავთ, რომ სულტნის თვალში ირანი ოსმალეთის საპირწონედ მხოლოდ იმ შემთხვევაში იქნებოდა აღქმული, თუ შაჰს ქართველები დაეხმარებოდნენ. „ეს პირობა, – ვკითხულობთ წყაროში, – არ დაიცვა [ეგვიპტის] სულტანმა, რამაც როგორც მისი, ასევე ეგვიპტის დაღუპვა გამოიწვია. რადგან ამის შემდეგ თურქმა მალე გაგზავნა ელჩი, რომელიც მიიღო და მოუსმინა [ეგვიპტის] სულტანმა, ლიგის საწინააღმდეგოდ; ამიტომ, როცა სელიმი შევიდა სირიაში, რათა ებრძოლა [ეგვიპტის] სულტანთან, ისმაილმა მას დახმარება არ აღმოუჩინა“². ვფიქრობთ, მოვლენების ასეთი განვითარების თავიდან აცილებას ემყარებოდა შაჰ ისმაილის მიერ პორტუგალიის ინდოეთის გუბერნატორ (ანდა ვიცე-მეფე) ალფონსო დე ალბუკერკესთან 1513 წელს³ დიპლომატიური კონტაქტის დამყარება. ამ უკანასკნელმა „1515 წელს ისმაილთან გაგზავნა ფერნან გომეშ დე ლემოსი ინსტრუქციით, რათა შაჰთან დაედო მამლუქების წინააღმდეგ შეტევითი კავშირი“⁴, რასაც შემდგომი განვითარება არ მოჰყოლია.

საბოლოოდ, როგორც ცნობილია, აღნიშნული მცდელობიდან არაფერი გამოვიდა და ამ კავშირს რაიმე ეფექტური შედეგი არ მოჰყოლია. პირიქით, როგორც ქვემოთ ვნახავთ, სწორედ ამის შემდეგ იქცა ეგვიპტე და სირიის სივრცე ოსმალთა გეგმაზომიერი შევიწროების ობიექტად; 1515-1516 წლების წარმატებული სამხედრო კამპანიების შედეგად ოსმალებმა ხელში ჩაიგდეს სირია, პალესტინა, ეგვიპტე და ჰიჯაზი. როგორც ჩანს, ეგვიპტის სულტნის ლაღატი ისმა-

¹ XV საუკუნის იტალიელ მოგზაურთა ცნობები საქართველოს შესახებ, 82; ე. მამისთვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I, (XV-XVI სს.), 122.

² A narrative of Italian Travels in Persia, in the fifteenth and sixteen centuries, 65.

³ Rudi Mathee. Distant Allies: Diplomatic Contacts between Portugal and Iran in the Reign of Shah Tahmasb, 1524-1576. Portugal, the Persian Gulf and Safavid Persia, edited by Rudi Mathee and Jorge Flores, (Peeters, 2011), 225.

⁴ იქვე, 223.

ილმა არ დაივიწყა და გასაქირში მყოფს მხარდაჭერა არ აღმოუჩინა. ზოგიერთი წყარო ამ ფაქტს ხსნის იმით, რომ ეგვიპტის სულტანმა ზემოსხენებული შეთანხმების დარღვევით მიიღო ოსმალთა ელჩი¹. თუმცა, ამის შემდეგ, როგორც მოსალოდნელი იყო, უკვე სამხრეთ-კავკასიური სახელმწიფოები და, საკუთრივ, სეფიანები იქცნენ ოსმალთა აგრესიის სამიზნედ: ჩრდილოეთ აზერბაიჯანი და სეფიანების მიმდებარე სასაზღვრო ზოლზე მცხოვრები თურქმანები ათწლეულების განმავლობაში არაერთგზის გახდნენ ოსმალთა გამაჩანაგებელი დარბევების მსხვერპლი. ხშირად ამ სასაზღვრო სივრცეში მცხოვრები ბეგები მთელი თავიანთი ოჯახებითა და სარჩო-საბადებლით გადადიოდნენ სეფიანების მხარეს, რაც საინტერესოდ აისახა XVI საუკუნეში საქართველოს გავლით ისმაილის მემკვიდრე შაჰ თამაზთან საიდუმლო მისიით ჩასულ მიკელე მემბრეს ცნობებში, რაზეც თავის ადგილას ითქმება.

სულტანმა სელიმ I-მა აღმოსავლური ანტიოსმალური კოალიციის წინააღმდეგ შემდეგი პრაქტიკული ნაბიჯები გადადგა: 1515 წლის პირველ ნახევარში მან გაილაშქრა პრომამლუქური ალბისტანის წინააღმდეგ და მისი გამგებლის მოჭრილი თავი ეგვიპტის სულტანს გაუგზავნა². ამის შემდეგ ოსმალებმა ტრიუმფალური კამპანია დაიწყეს სირიასა და ეგვიპტეში. საინტერესოა, რომ ჩალდირანის მარცხის შემდეგ შაჰ ისმაილმა სწორედ სამხრეთ კავკასიის სახელმწიფოებში მოინდომა თავისი გავლენების განმტკიცება. ამ მიზნით 1517 წელს მან აქ გამოგზავნა ყიზილბაში მთავარსარდალი დივ-სულტან რუმლუ, რომლის სამხედრო კამპანიის შედეგად ქართლ-კახეთი მთლიანად სეფიანთა გავლენის ქვეშ მოექცა. ამ ვითარებასთან შეწინააღმდეგება სცადა ქართლის მეფე დავითმა. 1522 წელს მან უარი განაცხადა ხარკზე, რომელიც 300 თოფი ნედლი აბრეშუმით იყო განსაზღვრული, თუმცა დამარცხდა თელეთის ბრძოლაში. დაახლოებით იმავე პერიოდში, 1519-1520 წლებში, ყიზილბაშებმა შეძლეს შირვანის დამორჩილება და დახარკვაც³.

ბუნებრივია, სელიმ I-ს, სანამ ის თავის აღმოსავლურ კამპანიას დაიწყებდა, ხელ-ფეხი რომ გახსნოდა ამ მიმართულებით წარმატე-

¹ Don Juan of Persia a Shi'ah Catholic (1560-1604), (London, 1926), 122-123, Caterino Zeno in: Travels of Venetians in Persia, Hakluyt Society, 64.

² გ. ჯაფარიძე. საქართველო და ეგვიპტის მამლუქები (თბილისი, 2016), 148.

³ Любн-ат-Таварих, рукопись ИВ АН СССР, В-660, 209-210.

ბისტვის, მეორე ფრონტი არ სჭირდებოდა. ამიტომაც, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, 1512-1514 წლებში მან დასავლეთის მიმართულებით ერთგვარად მშვიდობიანი პოლიტიკა აწარმოა და ზავი დადო როგორც ვენეციასთან, ისე უნგრეთთან, მოლდავეთთან, ვლახეთთან და მოსკოვის სახელმწიფოსთანაც. თუმცა მოვლენების განვითარებას მაინც დიდი შეშფოთებით ადევნებდნენ თვალს დასავლეთ ევროპაში¹. როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, პაპმა ლეო X-მ გამოსცა ბულა, რომლითაც ახალი ჯვაროსნული ლაშქრობისაკენ მოუწოდებდა. პაპის მოწოდება არ იყო სიახლე, რამდენადაც თითქმის ყველა ახალი პაპი აკეთებდა ასეთ მოწოდებას, განსაკუთრებით, კონსტანტინოპოლის დაცემის შემდეგ. მაგრამ ამ ჯერზე ჯვაროსნული სულისკვეთება ენთუზიაზმით მიიღო ფრანსუა I-მა, რომელიც პაპთან კომუნიკაციას აწარმოებდა ექსპედიციის ორგანიზებასთან დაკავშირებით².

ჩაღდირანში ოსმალთა გამარჯვებამ და, განსაკუთრებით კი, ეგვიპტის, სირია-პალესტინისა და ჰიჯაზის ოსმალთაგან დაპყრობამ კიდევ უფრო გააძლიერა ისმაილის მცდელობები, კავშირი დაემყარებინა ოსმალთა დასავლელ მეტოქეებთან. 1515 წელს მან ოსმალთა სულტნის წინააღმდეგ კავშირი ჯერ კიდევ როდოსზე მყოფ იოანიტების მაგისტრს შესთავაზა, იმ იმედით, რომ იოანიტების ორდენი სხვა ევროპული ქრისტიანული სახელმწიფოების დაინტერესებასა და მიმხრობას უზრუნველყოფდა. როგორც კარმელიტების ქრონიკებიდან ვიგებთ, იოანიტებისგან მალევე საქმის კურსში ჩაყენებულმა პაპმა ლეო X-მ ისმაილის ამ შეთავაზების საფუძველზე პოლონეთის მეფეს, სიზიგმუნდ I-ს, შემდეგი მისწერა: „ახლა ყველაზე ხელსაყრელი მომენტია, ვინაიდან ეს-ეს არის ჩვენ როდოსის მმართველისგან გვეუწყა, რომ სოფიმ, (შაჰ ისმაილმა, ავტ.), რომელსაც დიდი ხანია ამოძრავებს სიძულვილი ტირანის (ე.ი., სელიმის, ავტ.) მიმართ, გაგზავნა მასთან (როდოსზე მყოფი იოანიტების მაგისტრთან, ავტ.) ელჩი თხოვნით, რომ უკანასკნელს თავისი ძალისხმევა მიემართა, რათა შეეტყობინებინა ქრისტიანთათვის ეს ამბავი და მოეწ-

¹ სელიმ I-ის ოსმალთა იმპერია დასავლეთის მხარდი ყურადღების ობიექტი იყო (Alexandra Merle. *Le Miroir Ottoman*, (Paris, 2003), 17).

² Ernest Charrière, comp. *Négociations de la France dans le Levant*. (New York: Burt Franklin, 1966), 10-11; Anthony Carmen Piccirillo. "A Vile, Infamous, Diabolical Treaty". *The Franco-Ottoman Alliance of Francis I and the Eclipse of the Christendom Ideal*. Senior Honors Thesis in History HIST-409-02 Georgetown University Mentored by Professor Tommaso Astarita May 4, 2009, 32.

ოდებიან როგორც მეფეებისთვის, ისე მთავრებისთვის, ჩვენის მხრივ, გამოგვეყვანა ვაჟკაცი და მამაცი ჯარისკაცები ამ ტირანის წინააღმდეგ. სპარსეთის მეფე იუწყება, რომ თუკი დაინახავს ჩვენის მხრიდან სამხედრო მზაობას ამ მიზნისთვის, ისიც თავის მხრიდან დაესხმება თავს არაკეთილმოსურნეს (ე.ი., სულტანს, ავტ.) და ყველა ქალაქს, რომელიც მანამდე ეკუთვნოდათ ქრისტიანებს¹, ის დაუთმობს ქრისტიანებს და მათ გამგებლობაში დატოვებს². აქვე უნდა ითქვას, რომ შაჰ ისმაილის ამ მიმართვას გამოხმაურება არ მოჰყოლია, მაგრამ, როგორც ქვემოთ ვნახავთ, ოსმალებისგან მის სამფლობელოებს ისეთი საფრთხე ელოდა, რომ მას არ ჰქონდა ფუფუნება, მიეტოვებინა დასავლელ პოტენციურ მოკავშირეებზე ფიქრი.

სელიმ I-ის აღმოსავლური კამპანიის წარმატებით დასრულებისთანავე, ბუნებრივია, დასავლეთის ქვეყნებთან დადებულ საზავო პირობებს წყალი შეუდგა. თუმცა, ასეც რომ არ მომხდარიყო, ოსმალთა სულტნის მიერ მხოლოდ აღმოსავლეთში დაკავებული სივრცეები და სამიმოსვლო გზებიც უკვე ქმნიდა საგანგაშო ვითარებას ევროპის ქვეყნებისთვის, პირველ რიგში, ბალკანეთის ქვეყნებისთვის, ასევე, პოლონეთის, უნგრეთის, ჰაბსბურგების სამფლობელოებისა და იტალიის სახელმწიფოებისთვის. სწორედ ამიტომ, როგორც შაჰ ისმაილისთვის – ევროპელები, ისე ამ უკანასკნელთათვის – სეფიანი შაჰი ბუნებრივ მეკავშირეებად გამოიკვეთნენ და ამ ტიპის ალიანსების ალბათობები თვალშისაცემი იყო მთელი XVI საუკუნის განმავლობაში. ევროპელები თვლიდნენ, რომ ისმაილი იყო ის ფაქტორი, რომელიც აიძულებდა ოსმალებს დიდი სამხედრო ძალა დაებანდებინათ აღმოსავლეთში, რაც დასავლეთს მათი წარმატებულად მოგერიების შანსს გაუზრდიდა.

თავის მხრივ, ოსმალ-მამლუქთა კონფლიქტი მუსლიმურ სამყაროში მხოლოდ მეტოქეობის საკითხი როდი იყო. ოსმალებისათვის გაცილებით მნიშვნელოვანი იყო პორტუგალიელთა ექსპანსიის შეჩერება წითელი ზღვის აუზში. მთელი არაბული სამყარო სერიოზულად იყო შეშფოთებული ამ რეგიონში პორტუგალიელთა წინსვლით და ხსნის იმედებს ოსმალებზე ამყარებდნენ³. შესაბამისად, 1515

¹ იგულისხმება თურქების მიერ დაკავებული ტერიტორიები.

² A Chronicle of the Carmelites in Persia and the mission of the XVII and XVIII centuries, vol. I, (London, 1939), 15.

³ Tasin Gemil. Romanians and Ottomans in the XIVth-XVIth centuries, 226.

წლის 24 აგვისტოს ოსმალებმა ჰალაბის ჩრდილოეთით, მარჯ დაბიკთან (დაბიკის ველზე) დაამარცხეს მამლუქები, ეგვიპტის სულტანი კანსაგჰ ალ-ლაგრი კი ამ ბრძოლაში დაიღუპა¹. 16 სექტემბერს ოსმალთა სულტანი სელიმ I დაიძრა დამასკოს მიმართულებით². შაჰ ისმაილ I „40 ათასი მხედრითა და 15 ათასი ქართველით“ ჰალაბის მისადგომებთან იდგა³. მარინო სანუტოს „დღიურები“ სხვადასხვა ადგილას გარკვევით აფიქსირებს შაჰ ისმაილის ჯარში 10 თუ 15 ათასი უმამაცესი ქართველის ყოფნას⁴. ჩვენ არ ვიცით, დაპირისპირებულ მხარეებს შორის მოხდა თუ არა ბრძოლა. ცნობილია ის, რომ 1516 წლის ბოლოსთვის სელიმმა მთელი სირია დაიკავა⁵. მომდევნო წლის 22 იანვარს ოსმალებმა დაამარცხეს მამლუქები და კაიროში შევიდნენ⁶. სირიისა და ეგვიპტის დაპყრობას ფერნან ბროდელი ოსმალეთის აღმავლობისათვის გაცილებით უფრო მნიშვნელოვან მოვლენად მიიჩნევდა, ვიდრე კონსტანტინოპოლის აღებას⁷. ამდენად, სულტანმა სელიმ I-მა შაჰ ისმაილს საბოლოოდ გადაუჭრა გზა სირიისა და ხმელთაშუა ზღვისაკენ⁸.

ამრიგად, 1517 წელს ეგვიპტის მამლუქთა⁹ სახელმწიფო განადგურდა და ოსმალები გახდნენ მთელი არაბული სამყაროს მბრძანებლები. სელიმ I-მა „დაიპყრო რა მამლუქთა ტერიტორიები და გამოვიდა სეფიანთა წინააღმდეგ, გახდა ისლამის ტრადიციული მიწების მმართველი და უპირატესად მუსლიმ პრინცად მიიჩნევა თავს“¹⁰. ოსმალთა სულტნებმა, მამლუქთა სხვა მემკვიდრეობასთან ერთად,

¹ გ. ჯაფარიძე. საქართველო და ეგვიპტის მამლუქები, 148.

² იქვე.

³ Marino Sanuto. I Diari, t. XXV, (Venezia, 1892), 272; ე. მამისთვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 125-126.

⁴ Marino Sanuto. I Diari, t. XXV, 365; 385.

⁵ გ. ჯაფარიძე. საქართველო და ეგვიპტის მამლუქები, 149.

⁶ იქვე, 150.

⁷ Fernand Braudel. The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II. Vol. II, (New York, 1976), 667.

⁸ Yusuf Küçükdağ. Measures Taken by the Ottoman State against Shah Ismail's Attempts to Convert Anatolia to Shia, 10.

⁹ ამით არსებობა დაასრულა ეგვიპტის ჩერქებ მამლუქთა სულტნების იმპერიამ, რომელიც 1382 წლიდან არსებობდა. სულტანმა სელიმ I-მა მათგან შექმნა ოსმალთა ჯარის განსაკუთრებული ნაწილი „ჩერქებთა კორპუსი“ (B. H. Сокуров. Феномен политического отчуждения в исторических судьбах черкесского народа. "Journal of Caucasian Studies (JOCAS), March 2017, Vol. 2, №4, 165-166).

¹⁰ Migel Ángel de Bunes Ibarra. El mundo de los Rum para los otomanos: el caso de la rivalidad entre Kanunî sultân Süleyman y Carlos V. Memoria y Civilización 18 (2015), 83.

მიიღეს რა მექა და მედინა, ახალი ისლამური ხალიფატი გამოაცხადეს, რაც მათ ოფიციალურად მთელი მუსლიმური სამყაროს რელიგიურ მეთაურად ხდიდა. ამავდროს, სელიმ I-ის დაპყრობების შედეგად სეფიანთა და მამლუქთა აქტივები ოსმალთა იმპერიის ძალაუფლების ქვეშ აღმოჩნდა, სავაჭრო გზებსა და ეკონომიკურ ცენტრებთან ერთად, რომელთაც ისინი აკონტროლებდნენ. ბუნებრივია, ამ ყველაფერს უზარმაზარი მოგება მოჰქონდა¹. ამით ირანულ აბრეშუმს, რომელიც სახელმწიფოს ყველაზე მნიშვნელოვანი შემოსავლის წყარო იყო და ევროპაში თავრიზ-ბურსას საქარავნო გზით ევროპაში იგზავნებოდა², საბოლოოდ გადაეკეტა ყველა გზა დასავლეთისაკენ³. ირანის აბრეშუმზე ემბარგოს შემოღებით კი სულტანი ფიქრობდა, რომ სეფიანთა სახელმწიფო ეკონომიკური თვალსაზრისით დაენგრია⁴. ამრიგად, ოსმალთა წარმატებების შედეგად, გეოსტრატეგიული თვალსაზრისით, საბოლოოდ, შეიქმნა ვითარება, როდესაც ისინი აკონტროლებდნენ მთელი ხმელთაშუა ზღვის აღმოსავლეთ აუზს, ასევე, წითელ ზღვას და მათი ინტერესების სფერო ინდოეთის ოკეანემდე ვრცელდებოდა⁵.

ოსმალებისგან ისმაილის სამფლობელოებს დამუქრებული საფრთხის წინაშე სეფიანთა ხელმწიფეს არ ტოვებდა ფიქრი დასავლელ პოტენციურ მოკავშირეებზე. თავის მხრივ, სულტან სელიმის მიერ ეგვიპტის დაპყრობა და ჩრდილოეთ აფრიკაში განმტკიცება კიდევ უფრო ამწვავებდა წინააღმდეგობებს ევროპის ცალკეულ ქვეყნებსა და ოსმალეთს შორის⁶. ორმხრივ ინტერესებში დასავლეთ-ირანის დიპლომატიური კონტაქტები სიახლეს არ წარმოადგენდა, მაგ-

¹ asin G emil. Romanians and Ottomans in the XIVth-XVIth centuries, 226; Halil Inalcik, The Ottoman Empire: The Classical Age 1300-1600 (London: Phoenix Press, 2002), 34.

² Yusuf Küçükdağ. Measures Taken by the Ottoman State against Shah Ismail's Attempts to Convert Anatolia to Shia, 12.

³ Jean-Louis Bacqué-Grammont. Études Safavides, I Notes sur le Blocus du Commerce Iranien par Selim Ier, 70.

⁴ Yusuf Küçükdağ. Measures Taken by the Ottoman State against Shah Ismail's Attempts to Convert Anatolia to Shia, 12.

⁵ The A to Z of the Ottoman Empire, by Selcuk Aksin Somel, (2003), XCVII; Rudi Mathee. Distant Allies: Diplomatic Contacts between Portugal and Iran in the Reign of Shah Tahmasb, 1524-1576. Portugal, the Persian Gulf and Safavid Persia, 225; Aurélie Chabrier. La Monarchie Safavide et la Modernité Européenne (XVI e-XVII e siècles), 34.

⁶ Я. М. Махмудов. Взаимоотношения государств Аккоюнлу и Сефевидов с западноевропейскими странами (II половина XV-начало XVII века), (Баку, 1991), 76.

რამ ზუსტად ძნელია ითქვას, ჰაბსბურგებსა და სეფიანებს შორის პირდაპირი კავშირის ინიციატივა რომელს ეკუთვნოდა. ევროპულ ისტორიოგრაფიაში მიჩნეულია, რომ 1518 წელს უნგრეთის მეფე ლაიოშ II-მ (1516-1526) შაჰ ისმაილთან გაგზავნა მარონიტი ბერი პეტრე ლიბანელი (Petrus de Monte Libano)¹. ეს უკანასკნელი, ჩანს, დიდხანს დაყოვნდა აღმოსავლეთში. ამასობაში ირკვევა, რომ უნგრეთის მეფეს შაჰ ისმაილმა ამ დროს თავრიზში პორტუგალიის მეფისაგან ჩამოსული ელჩის (Orator regis Lusitanie) მეშვეობით წერილი გაუგზავნა, მაგრამ პასუხი არ მიუღია². თავად პეტრე ლიბანელი 1524 წლის ივნისში დაბრუნდა კარლ V-სთან³, რომელსაც გადასცა 1523 წლის ბაფხულის მიწურულს დაწერილი შაჰის წერილი⁴. მასში ირანის ხელმწიფე იმპერატორს აუწყებდა: „ვიმედოვნებ, რომ ჩემს თხოვნას ყურადღებით მოეკიდებით. [1524 წლის] გაზაფხულზე – აპრილის თვეში, ერთდროულად, ორივე მხრიდან, თავს უნდა დავესხათ ჩვენს საერთო მტერს – თურქებს, ოტომანთა სულტანს. ომი უნდა დავიწყოთ აპრილის თვეში და უფლის შეწევნით ეს საკითხი უნდა გადაწყდეს“⁵. იმპერატორმა პეტრე ლიბანელი პატივით მიიღო, მაგრამ ოსმალეთის საკითხით არ დაინტერესებულა მანამდე, სანამ ფრანსუა I-თან მიმდინარე ომი არ დაასრულა⁶. კარლ V-მ შაჰს უპასუხა 1525 წლის 25 აგვისტოს⁷ წერილით, რომელშიც გამოხატავდა

¹ José Manuel Floristan. Correspondencia Inédita de Macario de Heraclea-Pelagonia con Antonio Perrenot, Cardinal De Granvela. Byzantion. Revue Internationale des Etudes Byzantines. Tome LXV (1995). (Bruxelles, 1995), 503.

² Dr. Karl Lanz. Correspondenz des Kaisers Karl V. Aus dem königlichen Archiv und der Bibliothek de Bourgogne zu Brüssel. (Leipzig, 1844), 53.

³ José Manuel Floristan. Correspondencia Inédita de Macario de Heraclea-Pelagonia con Antonio Perrenot, Cardinal De Granvela. Byzantion. Revue Internationale des Etudes Byzantines. Tome LXV, 503.

⁴ David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 32.

⁵ Dr. Karl Lanz. Correspondenz des Kaisers Karl V, 53.

⁶ David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 32.

⁷ კარლ V-ის წერილი შაჰ ისმაილის გარდაცვალებიდან (1524 წლის მაისი) ერთ წელზე მეტი ხნის შემდეგ დაიწერა. ცხადია, შაჰის გარდაცვალების შესახებ ცნობა ევროპაში ჯერ კიდევ არ იყო მისული. იმპერატორის ეს წერილი სეფიანთა კარზე კვლავ პეტრე ლიბანელს მიჰქონდა (David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 34).

თანამშრომლობის სურვილს, მაგრამ კონკრეტული წინადადების გარეშე¹.

შაჰ ისმაილი კარლ V-სადმი წერილს ვრცელი რელიგიური მისაღმებით იწყებს². ერთი შეხედვით ღმერთის სადიდებელი ლოცვის შემდეგ ის ამბობს, რომ უფალმა ორივე მეფედ აკურთხა და ამიტომ უფრო ახლოს არიან, ვიდრე ძმები; ის კარლს მოიხსენიებდა, როგორც იმპერატორ კონსტანტინეს გვირგვინის მატარებელს, რომელმაც იმპერიაში ქრისტიანობა მოიტანა, რომ ახლა კონსტანტინეს ქალაქი ოსმალების ხელშია; ის ლოცულობს, რომ ღმერთმა დაიცვას ის მეფეები, რომლებიც სჯიან ერეტიკოსებსა და ბოროტებს და კარლს ოსმალ-ერეტიკოსების დასჯას სთავაზობდა³. „მიუხედავად იმისა, რომ ეს სტანდარტული რელიგიური და პირფერული მისაღმება, რომელიც იმდროინდელი მეფეების წერილთა უმეტესობისთვისაა დამახასიათებელი, იგი ისმაილს წარმოაჩენს, როგორც დახვეწილ მანიპულატორს, რომელმაც კარგად იცის დასავლური ისტორია და თეოლოგია“⁴.

მისაღმების შემდეგ ისმაილი გადადის საქმეზე. ჩანს, რომ შაჰი კარგად იყო ინფორმირებული დასავლეთის სახელმწიფოებს შორის უთანხმოების შესახებ⁵ და მკაცრად საყვედურობდა ქრისტიან მეფეებს ერთმანეთს შორის მტრობის გამო⁶. „ქრისტიანი მთავრე-

¹ José Manuel Floristan. Correspondencia Inédita de Macario de Heraclea-Pelagonia con Antonio Perrenot, Cardinal De Granvela. Byzantion. Revue Internationale des Etudes Byzantines. Tome LXV, 503; David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 35).

² Dr. Karl Lanz. Correspondenz des Kaisers Karl V. Aus dem königlichen Archiv und der Bibliothèque de Bourgogne zu Brüssel. (Leipzig, 1844), 52; David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 32.

³ Dr. Karl Lanz. Correspondenz des Kaisers Karl V. Aus dem königlichen Archiv und der Bibliothèque de Bourgogne zu Brüssel. (Leipzig, 1844), 52; David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 32.

⁴ David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 32.

⁵ Dr. Karl Lanz. Correspondenz des Kaisers Karl V, 52; Я. М. Махмудов. Взаимоотношения государств Аккоюнлу и Сефевидов с западноевропейскими странами (II половина XV-начало XVII), 80.

⁶ Dr. Karl Lanz. Correspondenz des Kaisers Karl V, 52; David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 32.

ბი, – წერდა შაჰ ისმაილი, – ერთმანეთს ვერ ეწყობიან. ეს ძალიან უცნაურია, რადგან მათ შორის უთანხმოებები საერთო მტერს აძლევს გამბედაობას. ამიტომ მე მივწერე უნგრეთის მეფეს, რომ მან შეწყვიტოს მტრობა ევროპის მთავრებთან¹. წერილის დასასრულს შაჰი აფრთხილებდა კარლ V-ს, რომ ოსმალების ნდობა არ შეიძლება. ამის არგუმენტად ასახელებდა იმას, რომ ისინი არასოდეს იცავდნენ ხელშეკრულებებს². „ეს შეიძლება კარლის გამოწვევად განვიხილოთ, რათა მას სპარსეთთან პარტნიორობისაგან თავი არ აერიდებინა“³, ხოლო იმას, ვინც „პარტნიორს მიატოვებდა, უფალი ძალიან დასჯიდა“⁴.

სამწუხაროდ, ვერ ხერხდება დადგენა იმ მარშრუტისა, რომლის გავლითაც ზემოაღნიშნული სასულიერო პირი, ძმა პეტრე, მოძრაობდა ევროპიდან აზიაში და პირიქით, სეფიანი შაჰისა თუ გერმანელი იმპერატორის წერილებით. მოგვიანებით, როცა მიკვლე მემბრეს მარშრუტს განვიხილავთ, ვნახავთ, რომ ალტერნატიულ გზად საქართველოს ტერიტორიაზე გავლაც მოიხზებოდა. თუმცა, ეგვიპტე-სირიიდან ასევე არსებობდა შემოღწევის საშუალება და მანამდე სწორედ ეს ითვლებოდა აპრობირებულ მარშრუტად. თუმცა 1517 წლის შემდეგ, სავარაუდოდ, ოსმალურ მიწებზე გავლა კიდევ უფრო გართულდა და იმპერატორთან ჩასატანი წერილიც იმიტომ დაგვიანდა, რომ ძმა პეტრეს არასტანდარტული მარშრუტებით მოუხდა გადაადგილება. დიპლომატიური კავშირების დამყარება ოსმალური ტერიტორიების გავლით რომ სულ უფრო რთულდებოდა, ამას ისიც ადასტურებს, რომ უნგრეთის მეფესთან მივლინებული სეფიანების ელჩი დაიჭირეს და სიკვდილით დასაჯეს კონსტანტინოპოლში; იგივე ბედი ეწიათ ამ წლებში ევროპული ქვეყნებიდან გაგზავნილ სხვა ელჩებსაც⁵ და მოგვიანებით – თვით მდიდარ ვენეციელ კონსულს ალექოში, ანდრეა მოროზინისაც, რომელიც, მას შემდეგ, რაც გამ-

¹ Dr. Karl Lanz. Correspondenz des Kaisers Karl V, 52; Я. М. Махмудов. Взаимоотношения государств Аккоянули и Сефевидов с западноевропейскими странами (II половина XV-начало XVI), 80.

² Dr. Karl Lanz. Correspondenz des Kaisers Karl V, 52;

³ David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 32.

⁴ Dr. Karl Lanz. Correspondenz des Kaisers Karl V, 52.

⁵ Italian Traveler Rota, "La vita del Sophi re di Pers a ef di Megia" French Trans. Appendix Raphael de Mans, Etat de la Perse en 1660, ed. par Ch. Schefer, (Paris, 1890), 111

ულავნდა, რომ სეფიანების კარზე მიმავალ იმპერატორ კარლ V-ის შიკრიკს უწევდა დახმარებას, ოსმალებმა ცხენის ძუას გამოაბეს და სიცოცხლეს უსასტიკესი ფორმით გამოასალმეს¹. ევროპა-სეფიანთა ურთიერთობის სპორადულობაც დიდწილად განპირობებული იყო სწორედ იმით, რომ დიპლომატიური ურთიერთობები უკიდურეს რისკებთან იყო დაკავშირებული.

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ისმაილის წერილს არ ჰქონდა არც შტამპი და არც ხელმოწერა, რამაც კარლ V-ის დაეჭვება გამოიწვია. იმის დაშვებაც კი შეიძლება, რომ იმ დროს თავად ოსმალო სულტნის კარი მიმართავდა პრაქტიკას – გაეგზავნა თავისი ემისრები ევროპის სახელმწიფოების მმართველთა კარზე სეფიანი ელჩების სახით და ამგვარად მოეპოვებინა სასურველი ინფორმაცია. თავად დეზინფორმაცია ან მწირი ინფორმაცია სეფიანთა სახელმწიფოში ან აღმოსავლეთში მიმდინარე პროცესების შესახებ ასევე გარკვეულწილად ართულებდა ნორმალურ დიპლომატიურ ურთიერთობებს. მიუხედავად ამისა, კარლ V-მ მაინც გაგზავნა საპასუხო წერილი, რომლიდანაც ვიგებთ, რომ წერილი იმავე მარონიტი ძმის, პეტრეს ხელითაა გაგზავნილი. კარლი წერს, რომ ისმაილის წერილმა დაგვიანებით მიაღწია მის კარამდე და ამიტომაც ვერ მოხერხდებოდა ერთობლივი კამპანია. იმპერატორის საპასუხო წერილიდან ასევე ირკვევა, რომ ხელმოუწერელმა და უშტამპო წერილმა განაპირობა მისი ყოყმანი – ღირდა თუ არა მასზე პასუხის გაცემა. ჰაბსბურგი იმპერატორი ნაგვიანვე პასუხს იმითაც ხსნის, რომ ისმაილისგან კიდევ ელოდნენ წერილს, რომელიც, სავარაუდოდ, დააზუსტებდა პირველი წერილის მიზნობრიობასაც და ავთენტურობასაც².

ამრიგად, ეჭვს არ იწვევს, რომ შაჰ ისმაილ I-ს გულწრფელად სურდა ალიანსის დადება, მაგრამ მისი გეგმა არ იყო რეალური, რადგან კარლ V-ს, თუნდაც დესპანი პეტრე ლიბანელი 1523 წლის შემოდგომაზე ხლებოდა, ახალი სამხედრო წამოწყებისათვის დრო არ რჩებოდა. მიუხედავად ამისა, ისმაილმა სათავე დაუდო დინასტიებს შორის ურთიერთობებს, რომელიც შემდგომ წლებში გაგრძელდა³.

¹ Michele Membre. Mission to the Lord Sophy of Persia -1539-42 (by A. H.Morton) Univ. of London, 1993, (intro)

² Bayani Kh. Les relations de L'Iran avec L'Europe occidentale a l'epoque Safavid, (Paris, 1937), 56-57.

³ იქვე, 57.

თავის მხრივ, 1515-1517 წლებში მამლუქთა იმპერიის წინააღმდეგ მიმდინარე ომის პერიოდში კრიზისული ვითარება შეიქმნა საქართველოშიც, კერძოდ კი, სამცხე-საათაბაგოში. აქ ერთმანეთს ებრძოდნენ ახლად გაათაბაგებული ყვარყვარე III (1516-1535) და მისი ბიძა მანუჩარი¹. ამ დინასტიური ბრძოლის პერიპეტეიების დაწვრილებით განხილვა ჩვენი კვლევის ამოცანებში არ შედის. ნაშრომის მიზნიდან გამომდინარე, მხოლოდ მთავარ მოვლენებზე შევჩერდებით: სამცხე-საათაბაგოს ტახტისთვის ბრძოლამ ეს ორი მეტოქე შაჰ ისმაილისა და სულთან სელიმ I-ის კარზე მიიყვანა, რომლებიც ერთმანეთს 1514 წლიდან ებრძოდნენ². თუმცა ამ კონკურენტებიდან არცერთი არ წარმოადგენდა პორტას კანდიდატს³. სამცხის ათაბაგობის მოსურნე პროოსმალური ორიენტაციის მანუჩარმა 1515 წლის ბოლოს დაამარცხა ყვარყვარე და და სულთან სელიმ I-თან მზეჭაბუკის დროიდან არსებული ურთიერთობა აღადგინა⁴. ძლეულმა ყვარყვარემ დახმარებისათვის შაჰ ისმაილს მიმართა⁵. სეფიანთა შაჰმა 1516 წლის თებერვალში ან მარტის დასაწყისში ყვარყვარე დივ-სულტნის ექსპედიციის წყალობით სამცხის ტახტზე დააბრუნა⁶. ამით ირანის შაჰი მისთვის მძიმე მორალურ და პოლიტიკურ ვითარებაში სასურველ მოკავშირეს იძენდა. უდავოა, ისმაილისთვის „...სამცხე-საათაბაგოს დიდი სამხედრო-სტრატეგიული მნიშვნელობა ჰქონდა ოსმალეთთან ომის დროს“⁷.

დამარცხებული მანუჩარი ოსმალეთში გაიქცა⁸ და ბაიბურდის ბეგის მეშვეობით სულთან სელიმ I-ს მიმართა დახმარებისათვის⁹. 1516 წლის 23 ნოემბერს მანუჩარი მხლებლებთან ერთად დამასკო-

¹ ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 58; ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 127.

² Jean-Louis Bacqué-Grammont. Notes et documents sur les Ottomans, les Safavides et la Géorgie, 1516-1521, 239.

³ იქვე, 243.

⁴ იქვე.

⁵ იქვე.

⁶ ჰასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, 17.

⁷ ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 59.

⁸ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 127.

⁹ გ. ჯაფარიძე. საქართველო და ეგვიპტის მამლუქები, 152.

ში ჩავიდა სელიმ I-თან და 10 დეკემბერს სულთანმა მას „საქართველოს ბეგობა“ უბოძა¹. ეს გადაწყვეტილება ქმნიდა იმის საფუძველს, რომ ყვარყვარეზე გამარჯვების შემთხვევაში მანუჩარს ოსმალებზე ცალმხრივად დამორჩილება მოუწევდა². „იმ დროს, როცა მზეჭაბუკი იყო მოხარკე და ფაქტობრივად ფლობდა კვაზი-დამოუკიდებლობას, მანუჩარი, როგორც ჩანს, დაინიშნა ბეგის სახელით და საათაბაგო ოსმალთა სანჯაყად იქცა“³.

1516 წლის დეკემბრის ბოლოს მანუჩარმა დამასკო დატოვა⁴ და 1518 წელს ოსმალთა ჯარის თანხლებით, რომელსაც ყიზილ აჰმედოღლი მეთაურობდა, სამცხეში დაბრუნდა, მაგრამ ყვარყვარემ დიგსულთნის დახმარებით ისინი დაამარცხა. ოსმალთა სარდალი ბრძოლაში დაიღუპა, მანუჩარმა კი გაქცევით უშველა თავს⁵. ბუნებრივია, ამის შემდეგ ყვარყვარე უფრო მეტად აღმოჩნდა დამოკიდებული ყიზილბაშებზე⁶. ამ ქართველ რენეგატთა ბრძოლა შემდეგშიც გაგრძელდა. ერთს მხარს ირანის შაჰი უჭერდა, მეორეს კი – ოსმალეთის სულტანი. ეს უკანასკნელი 1518 წელს დაბრუნდა სტამბულში⁷. ამან, ჩანს, მეტი ძალა შემატა მანუჩარს და ათაბაგობისათვის ბრძოლა გააგრძელა. კვლავ პირველი კონფლიქტის ანალოგიური სიტუაცია შეიქმნა. 1518 წელს ყვარყვარემ მანუჩარის წინააღმდეგ ისევ შაჰ ისმაილის კარს მიაშურა⁸. ამასთან დაკავშირებით პროფ. ნ. გელაშვილი ორ ვარაუდს უშვებს: „1. ყვარყვარე შაჰს ეახლა დახმარების სათხოვნელად, ვინაიდან იგი გრძნობდა, რომ კვლავ საფრთხე ემუქრებოდა მანუჩარის მხრიდან; 2. ყვარყვარე შაჰის ბრძანებით გამოცხადდა მასთან“⁹. ამ მეორე ვარაუდს ავტორი იმ არგუმენტით ამაგრებს, რომ „ისმაილს, რომელიც ყურადღებით ადევნებდა თვალს

¹ გ. ჯაფარიძე. საქართველო და ეგვიპტის მამლუქები, 154-155.

² Jean-Louis Bacqué-Grammont. Notes et documents sur les Ottomans, les Safavides et la Géorgie, 1516-1521, 249.

³ იქვე.

⁴ იქვე, 250.

⁵ ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 61.

⁶ Jean-Louis Bacqué-Grammont. Notes et documents sur les Ottomans, les Safavides et la Géorgie, 1516-1521, 258.

⁷ იქვე.

⁸ ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 61; ე. მამისთვალისშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I, (XV-XVI სს.), 130.

⁹ ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 61.

ოსმალთა სამხედრო ღონისძიებებს, აფიქრებდა ოსმალთა ჯარის მოსალოდნელი თავდასხმა სამცხე-საათაბაგოსა და ქართლზე⁴¹. პროფ. მ. სვანიძე აგრეთვე მიიჩნევს, რომ შაჰ ისმაილმა დაიბარა ყვარყვარე ათაბაგი².

ჩვენი აზრით, უფრო სარწმუნოა ის ვარაუდი, რომ 1518 წელს ნახიჭევანში ბანაკად მყოფ ისმაილ I-ს³ ათაბაგი ყვარყვარე III დახმარების სათხოვნელად ეახლა. ამის უმთავრეს არგუმენტად მივიჩნევთ იმას, რომ ქართლისა და კახეთის მეფე დავით X სამცხეში მიმდინარე დინასტიურ ბრძოლაში მანუჩარს უჭერდა მხარს⁴. როგორც ჩანს, ამ ფაქტორითა და სტამბულში დაბრუნებული სულთან სელიმისაგან მოსალოდნელი ძალისმიერი აქტის შიშით ყვარყვარე III ათაბაგი ნახიჭევანში ეახლა შაჰს, რათა მისი დახმარებით თავიდან აეცილებინა საფრთხე, რომელიც მანუჩარისა და დავით X-საგან ემუქრებოდა. ჰასან რუმლუს თანახმად, შაჰმა ყვარყვარეს კვლავ დივ-სულთან რუმლუ გამოაყოლა, რომელმაც გორი და სურამი დაიპყრო⁵.

როგორც ვხედავთ, რენეგატ ყვარყვარე III-ის პოლიტიკამ სეფიანები თბილისში შემოიყვანა. სწორედ ამ ოპერაციების შემდეგ დავით X იძულებული გახდა თავისი ვაჟიშვილი რამაზი შაჰთან გაეგზავნა და თავი მოხარკედ ელიარებინა⁶. ისმება კითხვა: რა მიზეზით განახორციელა შაჰ ისმაილმა ქართლის სამეფოში ყვარყვარე III ათაბაგის თანხლებით დივ-სულთან რუმლუს ლაშქრობა? ვფიქრობთ, ამ კითხვაზე უტყუარ პასუხს გვაძლევს ვახუშტი ბატონიშვილი, რომლის თანახმად, „ესე ჰყო ყვენმან, რამეთუ ბრძოლად მივიდოდა ხონთქრისა, რათა არა ქართველნი მიუერთდნენ მას“⁷. უფრო მარტივად რომ ვთქვათ, შაჰ ისმაილმა ამით ხელი შეუშალა გაერთიანებული ქართლ-კახეთის მესვეურის ოსმალებთან კავშირში შესვლას. ამ მოვ-

¹ ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 61.

² საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 61.

³ ჰასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, 21.

⁴ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 130.

⁵ ჰასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, 21.

⁶ ქართლის ცხოვრება, IV, 395; M. F. Brosset, Histoire de la Géorgie depuis l'Antiquité jusqu'au XIXe siècle, Saint-Petersbourg, 1858, II/ 1, 20-21; Jean-Louis Bacqué-Grammont. Notes et documents sur les Ottomans, les Safavides et la Géorgie, 1516-1521, 258.

⁷ ქართლის ცხოვრება, IV, 395.

ლენის ყველაზე სავალალო შედეგი იყო ის, რომ ქართლ-კახეთის გაერთიანებულმა სამეფომ (1513-1518) არსებობა დაასრულა. ასე რომ, 1518 წელს სამცხე-საათაბაგო და ქართლი სპარსეთის ვასალები გახდნენ. „სიუზერენ-ვასალებს შორის შემდეგი პირობები დაიდო: ყიზილბაშები სამცხე-საათაბაგოსა და ქართლის საშინაო საქმეებში არ ჩაერეოდნენ და ქართველ მეფე-მთავრებს ხარკი უნდა ეხადათ შაჰისათვის. ამასთანავე საქართველოს მეზობელ მხარეებში ომის შემთხვევაში ისინი ირანის დასახმარებლად ლაშქრით უნდა გამო-სულიყვნენ“¹.

მოვლენების შემდგომმა განვითარებამ გვიჩვენა, რომ სულთან სელიმ I-ის უახლოეს გეგმებში საათაბაგოს მხოლოდ შუალედური ადგილი ეკავა². 1518 წლის გაზაფხულისათვის სელიმ I ისმაილის წინააღმდეგ ბოლო კამპანიის მოწყობას აპირებდა. „სულტნის გონებაში სეფიანთა პრობლემის გადაწყვეტა საქართველოს საკითხის გადაჭრასაც მოითმანდა“³. 1520 წლის გაზაფხულზე სულტანმა ფლოტის მომზადება დაიწყო. თარსუდან ვენეციაში 1520 წლის 4 მარტს მოსულ წერილში საუბარია იმაზე, რომ სულტანს „უნდა გაანადგუროს რომელიღაც მცირე ჯარი და გამოვიდეს ივერების [ქართველების] წინააღმდეგ, რომლის მოსახლეობა სეფიანთა მეგობრები არიან“⁴. ამავე წლის 24 აპრილს კონსტანტინოპოლიდან ვენეციელი ელჩი იტყობინებოდა: „თურქები სოფის [შაჰ ისმაილის] წინააღმდეგ აპირებენ გალაშქრებას, რადგან ქართველები სოფის ემხრობიან“⁵. როგორც ამ ცნობებიდან ჩანს, შაჰ ისმაილის გავლენა საქართველოს სამეფო-სამთავროებზე არ შემცირებულა; მეტიც, ფამაგუსტადან ვენეციაში გაგზავნილ 1520 წლის 15 სექტემბრის წერილში ვკითხულობთ: „სოფიმ კავშირი დადო ქართველებთან და შავი ზღვის სხვა ხალხებთან. ის ყველას უყვარს და მას არაფერი უნდა, გარდა იმისა, რომ რამდენიმე ქრისტიანი მმართველი ჰყავდეს მორჩილებაში“⁶.

¹ ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 63.

² Jean-Louis Bacqué-Grammont. Notes et documents sur les Ottomans, les Safavides et la Géorgie, 1516-1521, 257.

³ Jean-Louis Bacqué-Grammont. Notes et documents sur les Ottomans, les Safavides et la Géorgie, 1516-1521, 257.

⁴ Marino Sanuto. I Diari, t. XXIX, (Venezia, 1890), 92.

⁵ Marino Sanuto. I Diari, t. XXVIII, (Venezia, 1889), 481.

⁶ Marino Sanuto. I Diari, t. XXIX, (Venezia, 1890), 368.

ჟ.-ლ. ბაკე-გრამონის მართებული დასკვნის თანახმად, მას მერე, რაც სულთანმა სელიმ I-მა გადადო ექსპედიცია საქართველოს სამეფო-სამთავროებზე, სეფიანთა გავლენა გაფართოვდა¹. 1520 წლის 22 სექტემბერს, სელიმის გარდაცვალების შემდეგ, მის მემკვიდრეს, სულეიმან ბრწყინვალეს, მას მერე, რაც ჩაახშო აჯანყებები სირიასა (1520 წ.) და ანატოლიაში (1521)², შესაძლებელი იყო იარაღი სეფიანთა ირანის წინააღმდეგ მიემართა, თუმცა მთელი ყურადღება ევროპაზე გადაიტანა და ათი წელი მის ველებზე ბრძოლებს მიეჯახა³. ენერგიულმა და შორსმჭვრეტელმა ოსმალეთის მეათე სულტანმა ახლა იმპერიის გაფართოება და კეთილდღეობა ევროპის მიწების დაპყრობაზე დააფუძნა და ამ ყალიბში მოაქცია თავისი დაპყრობების დინამიკა⁴.

სულტან სელიმ I-ის სიკვდილმა და მისი მემკვიდრის მთლიანად ევროპულ პოლიტიკაზე გადართვამ სეფიანებს ამოსუნთქვის საშუალება მისცა. თუმცა 1524 წლის დასასრულამდე სულტანი სულეიმან კანუნი „მოხერხებულად თამაშობდა მუქარების გამოყენებით, რათა თავისი აღმოსავლელი მეზობლის მხრიდან აღეკვეთა აგრესიული განწყობილებები“⁵. როგორც ჩანს, ეს ერთგვარად ამყარებდა წონასწორობას და შაჰი საქართველოსთან მიმართებაში 1522 წლამდე status quo-ს ინარჩუნებდა. სიუზერენ-ვასალის ურთიერთობას თანდათან ძაბავდა ის, რომ კახეთის მეფე ლევან I (1518-1574) და ქართლის მეფე დავით X უარს ამბობდნენ ხარკის გადახდაზე და თავს სრულიად დამოუკიდებლად გრძნობდნენ⁶. კახთა მეფე ისე შორს წავიდა, რომ 1521 წელს დიდი ლაშქრით თავს დაესხა შაჰის პროვინციას ანუ ყიზილბაშთა ტერიტორიას. ამას მოჰყვა დივ-სულტან რუმლუს მესამე

¹ Jean-Louis Bacqué-Grammont. Notes et documents sur les Ottomans, les Safavides et la Géorgie, 1516-1521, 258.

² Jean-Louis Bacqué-Grammont. Notes et documents sur les Ottomans, les Safavides et la Géorgie, 1516-1521, 259; გ. ჯაფარიძე. საქართველო და ეგვიპტის მამლუქები, 158-159.

³ Jean-Louis Bacqué-Grammont. Notes et documents sur les Ottomans, les Safavides et la Géorgie, 1516-1521, 259.

⁴ Savaş, İ. A. "Osmanlı Devleti ile Habsburg İmparatorluğu Arasındaki Diplomatik İlişkiler" Türkler, C. 9, Yeni Türkiye Yayınları, (Ankara, 2002), 555.

⁵ იქვე.

⁶ ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 63; ე. მამისთვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 138; Jean-Louis Bacqué-Grammont. Notes et documents sur les Ottomans, les Safavides et la Géorgie, 1516-1521, 259.

კამპანია საქართველოში, კახთა მეფის უკან დახევა და მორჩილების გამოცხადება¹. მიუხედავად ამისა, ქართლის მეფე დავით X ბრძოლას განაგრძობდა, რაც საბოლოოდ მისი დამარცხებითა და ყიზილბაშთა მიერ თბილისის აოხრებით დასრულდა². ამდენად, აღმოსავლეთ საქართველო და სამცხე-საათაბაგო ირანისის შაჰის მორჩილებაში დარჩა. ამასობაში, 1524 წელს შაჰ ისმაილ I გარდაიცვალა. ტახტზე ავიდა მისი 10 წლის ვაჟიშვილი შაჰ თამაზ I (1524-1576).

ჰაბსბურგების მიერ სეფიანებთან გამოგზავნილი ზემოხსენებული საპასუხო წერილი სწორედ შაჰ თამაზმა მიიღო და არა ისმაილმა, ვისთვისაც ის იყო განკუთვნილი, რადგან წერილიდანვე ჩანს, რომ კარლ V-ს ის 1525 წელს, კონკრეტულად კი, მას შემდეგ დაუწერია, რაც პავიის ბრძოლაში გამარჯვება იზეიმა. ის წერს, რომ ოსმალების წინააღმდეგ ჯარის გაგზავნა ამ პერიოდში გაართულა იმანაც, რომ ფრანსუა I-მა მის წინააღმდეგ ომი დაიწყო, თუმცა მას შემდეგ, რაც მისი დამარცხება შევძელით, მზად ვართ ურთიერთშეთანხმების საფუძველზე ჯარები დავძრათ ოსმალეთის წინააღმდეგ³. ოსმალებს საპასუხო წერილში კარლი თავხედებისა და ურცხვებს უწოდებს; ეს ეპითეტები, სავარაუდოდ, უკვე სულეიმან პირველის ევროპული პოლიტიკის არნახული გააქტიურებით უნდა აიხსნას – მას ამ წერილის დაწერისთვის უკვე აღებული ჰქონდა ბელგრადი და წარმატებით მიიწვედა შუა დუნაისკენ, რასაც მალე მოჰყარის ბრძოლაში წარმატებაც მოჰყვა.

ამრიგად, ყოველივე ზემოთქმულის შედეგად დავასკვნით: XVI საუკუნის I მეოთხედში ანტიოსმალურ კოალიციებს აქტუალობა არ დაუკარგავს, მიუხედავად იმისა, რომ დასავლეთ ევროპის ყველა ქვეყნის გაერთიანება და ერთ პოზიციამდე დადგომა ვერ მოხერხდა. თუმცა, ოსმალთაგან მომდინარე სამხედრო საფრთხე, რაც არაერთგზის დაადასტურა ბალკანეთსა და ცენტრალურ ევროპაში პორტას წარმატებებმა, საჭიროებდა მოკავშირეთა ფართო ალიანსს, რომელშიც ევროპელები სიამოვნებით იწვევდნენ სეფიანებსა და აღმოსავლეთის ქრისტიან ხალხებს.

¹ ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 63; სამი სპარსული წყარო XVI საუკუნის საქართველოს შესახებ. სპარსულიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ნანა გელაშვილმა (თბილისი, 1990), 39.

² ქართლის ცხოვრება, IV, 398-399.

³ Sarvar Ghulam. History of Shah Ismail Safavi, 1939, 87-89.

ამასთან, ირან-ოსმალეთს შორის მიმდინარე კონფლიქტებსა და ბრძოლებში აღმოსავლეთ საქართველოს სამეფო-სამთავროების სეფიანთა მხარეზე მონაწილეობა გარკვეულ ინტერესს იწვევდა დასავლეთევროპულ წრეებში. ამას უმთავრესად განაპირობებდა ის მოვლენა, რომ ოსმალეების წინააღმდეგ ქართველი მესვეურების ირანთან მოკავშირეობას (რაც პრაქტიკულად ყველა ევროპულ წყაროშია აღნიშნული) დასავლეთში ქრისტიანული სამყაროს მომავალზე პოტენციური გავლენის მქონე ფაქტორად მიიჩნევდნენ. ამიტომ ქართველთა ბრძოლა ოსმალეთის წინააღმდეგ სეფიანთა მხარეზე დასავლეთში აღიქმებოდა საერთო ქრისტიანული საქმისათვის გაწეულ სამსახურად. ევროპული წყაროები ხაზგასმით აღნიშნავენ, რომ სეფიანთა მიერ მათი მტრების დამარცხება დიდწილად დამოკიდებული იყო ქართველთა სამხედრო დახმარებაზე, მათ შეუპოვარ და მამაცურ ბრძოლაზე. ეს ფაქტი დამატებულად მოწმობს იმას, რომ დასავლეთის ანტიოსმალურ გეგმებში ამ ფაქტორის მნიშვნელობა უთუოდ გათვალისწინებული იქნებოდა. ოსმალეების წინააღმდეგ სეფიანებთან კავშირში მებრძოლი ქართული სახელმწიფოები, ცხადია, დასავლეთის ანტიოსმალური კოალიციის პოტენციურ მოკავშირეებად მოიაზრებოდა.

აღნიშნულთან ერთად, ამ პერიოდის ევროპული წყაროები რელიეფურად უჩვენებენ, რა ფორმებს იძენდა საქართველოს გამო ოსმალეთ-ირანის დაპირისპირება. კერძოდ, ორივე მხარე ითვალისწინებდა საქართველოს სტრატეგიული, ეკონომიკური და სამხედრო რესურსების მნიშვნელობას ერთმანეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში. აქედან გამომდინარე, მათი დამოკიდებულება საქართველოს მიმართ შემოიფარგლებოდა გავლენის სფეროს დამყარებით და შედარებით მსუბუქი საგადასახადო ვალდებულებებით, რასაც ქართული მხარე არ ურიგდებოდა.

თავი II

ევროპა და „მეორე ფრონტი“ ამასიის გავაძლიერება: საქართველო ანტიოსმალურ კონტექსტში

§1. საქართველო და ანტიოსმალური კოალიციის პერიპეტიები 1529-1555 წწ.

ამ თავში დასმული პრობლემა სათანადოდ ვერ გაშუქდება, თუ მას არ წარმოვადგენთ, ერთი მხრივ, ოსმალეთ-ჰაბსბურგებსა და, მეორე მხრივ, ირან-ოსმალეთს შორის მიმდინარე ომების ანუ საერთაშორისო ურთიერთობების კონტექსტში. თავისუფლებისათვის მებრძოლ ქართულ სახელმწიფოებს, მეტადრე კი, ქართლის სამეფოს, ნებისთუ უნებლიეთ, პირდაპირ თუ ირიბად, მაინც უხდებოდა ამ დაპირისპირებებში მონაწილეობა. ანტიოსმალურ კონტექსტში საქართველოს როლისა და ადგილის გაშუქებისას პირველ რიგში განვიხილავთ უნგრეთ-ირანის მივიწყებულ დიპლომატიურ კავშირებს.

ცნობილია, რომ იმპერატორმა კარლ V-მ 1529 წელს ირანის შაჰთან გაგზავნა დესპანი ჟან დე ბალბი¹ მცირე აზიაში ანტიოსმალური საომარი მოქმედებების წინადადებით, მაგრამ ამ დროს შაჰ თამაზი ხორასანში ებრძოდა უზბეკებს, რის გამოც სულთანთან ადრევე მოაწერა ხელს ხელი.² მიუხედავად ამისა, შაჰ თამაზი ალიანსის წინააღმდეგი არ იყო.³ თავისი ძმისაგან, კარლ V-სგან განსხვავებით, ავსტრიის ერცერცოგმა, ამჯერად უნგრეთისა და ბოჰემიის მეფემ ფერდინანდ I-მა (1526-1564) ახალი დიპლომატიური რაუნდი წამოიწყო სეფიანებთან. მოჰაჩის ბრძოლაში (1526 წლის 29 აგვისტო) უნგრულ-

¹ წმ. იოანეს ორდენის რაინდი ჟან დე ბალბი კარლ V-ის დავალებით ადრეც ასრულებდა დიპლომატიურ მისიას. ახლა მას მიჰქონდა იმპერატორის წერილი შაჰ ისმაილის სახელზე. ეს იმას მოწმობდა, რომ კარლს, ან არ ჰქონდა ინფორმაცია შაჰ ისმაილის გარდაცვალების შესახებ, ან არ დაიცვალა იგი (David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries. 41-42).

² José Manuel Floristan. Correspondencia Inédita de Macario de Heraclea-Pelagonia con Antonio Perrenot, Cardinal De Granvela. Byzantion. Revue Internationale des Etudes Byzantines. Tome LXV, 503.

³ David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 43.

ხორვატულ-ჩეხური ძალების განადგურების შემდეგ ოსმალური ძალები პრაქტიკულად უშუალოდ დაემუქრნენ ჰაბსბურგულ სამფლობელოებს (1529 წლის ვენის ალყა უახლოესი მომავლის საქმე იყო); ამიტომ ამჯერად უკვე იმპერატორი იყო დაინტერესებული, ძლიერი მოკავშირე ჰყოლოდა სეფიანთა ირანის სახით და მეორე ფრონტის გახსნის პერსპექტივას კვლავაც ეარსება. „როცა 1529 წლის დასაწყისში ფერდინანდისათვის კონსტანტინოპოლში [მივლინებული] დესპანისაგან ცნობილი გახდა, რომ ოსმალეთის სულთანი მსხვილ-მასშტაბიან შეტევას ამზადებდა დასავლეთზე, რომელიც ოქტომბერში ვენის ალყით უნდა დამთავრებულიყო, – ფერდინანდი შეუდგა ჯარისა და დახმარების მოძიებას თავის მრავალფეროვან მოკავშირეებს შორის“¹. ამ მიმართულებით თავის ჩვეულ ადგილს იკავებდა სეფიანთა ირანი. ჟან დე ბალბის მისიის შემდეგ აღმოსავლეთთან დიპლომატიურ ურთიერთობებში ინიციატივა ახლა ფერდინანდმა აიღო². „დაახლოებით 1529 წელს, როცა ოსმალთა ჯარი უნგრეთში მიემართებოდა, ფერდინანდმა შაჰთან გაგზავნა ორი დესპანი: აღმოსავლელი პიეტრო დე ნეგრო (Pietro de Negro) და დალმაციელი საიმონ დე ლილისი (Simon de Lillis)“³. ეს ორი დესპანი შაჰ თამაზთან, როგორც ირკვევა, სხვადასხვა გზით ჩავიდა. გარკვეულია, რომ პიეტრო დე ნეგრო⁴ სეფიანთა შაჰს შეხვდა 1530 წლის მაისის ბოლოს, ბალდადში⁵. შაჰმა ელჩს თანხმობა განუცხადა მეფე ფერდინანდთან ოსმალეთის წინააღმდეგ ერთიანი შეტევის შესახებ ხელშეკრულების დადებაზე⁶. ეს თანხმობა ეფუძნებოდა შემდეგ პირობას: „როცა ფერ-

¹ David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 41.

² იქვე, 43.

³ Neck Rudolf. Diplomaticke Beziehungen zum Vorderen Orient unter Karl V. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 5 (1952), 72; 85-86; Palombini Barbara. Bündniswerben abendländische Mächte um Persien 453- 1600, 70-71; David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 44.

⁴ ლაიოშ ტარდი მიიწვეს, რომ პიეტრო დე ნეგროს მისია შედგა 1527 და 1529 წლებს შორის (Lajos Tardy. Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century. Hungarian diplomacy in the East, 196).

⁵ Barbara Palombini. Bündniswerben abendländische Mächte um Persien 453- 1600, 70; David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 44.

⁶ David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 44.

დინანდი თავს დაესხმებოდა უნგრეთში ოსმალთა მიერ დაკავებულ მიწებს, შაჰ თამაზი მაშინ შეუტევდა სირიას¹. თუკი ფერდინანდი გამოგზავნიდა სურსათ-სანოვავით სავსე ხომალდს², ასევე, თუ „...პოზიციებს რამდენიმე სამხედრო გალევონით“ გაამაგრებდა³, მაშინ ირანის ჯარს შეეძლო ეგვიპტეს თავს დასხმოდა⁴. შაჰმა ასევე პირობა დადო, რომ არასოდეს დადებდა ოსმალებთან ზავს და არც საზავო პირობებზე მოლაპარაკებას დათანხმდებოდა, თუკი ფერდინანდი ამას პირველი არ გააკეთებდა⁵. მეორე ელჩი კი, საიმონ დე ლილისი, ასევე 1529 წელს გაემგზავრა პრაღიდან და სეფიანთა დედაქალაქ თავრიზისკენ გაემართა აღმოსავლეთ ევროპის⁶, რუსეთისა და კავკასიის⁷ გავლით. „ის თავრიზში ორი თვე ელოდა შაჰს, რომელიც ჯარს ახლდა და, ბოლოს და ბოლოს, გაემართა ბაღდადში, რათა მას შეხვედროდა“⁸. საიმონის მიერ წარდგენილი რწმუნების სიგელი სამეფო კარზე მყოფმა პორტუგალიელმა სტუმარმა გადათარგმნა. კიდევ ერთხელ გაოცდა სამეფო კარი, დესპანი რომ საჩუქრების გარეშე ჩამოვიდა⁹, მაგრამ ის მაინც თავაზიანად მიიღეს. შაჰ-თამაზმა

¹ David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 44; Lajos Tardy. Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century. Hungarian diplomacy in the East, 196.

² David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 44.

³ Lajos Tardy. Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century. Hungarian diplomacy in the East, 196.

⁴ David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 44.

⁵ Lajos Tardy. Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century. Hungarian diplomacy in the East, 196.

⁶ Neck Rudolf. Diplomatische Beziehungen zum Vorderen Orient unter Karl V. 72 ; Palombini, Barbara. Bündniswerben abendländische Mächte um Persien 453-1600, 68.

⁷ David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 44.

⁸ იქვე, 45.

⁹ როგორც ჩანს, ელჩები (პიეტრო დე ნეგრო და საიმონ დე ლილისი) საჩუქრების გარეშე ეახლნენ ირანის სეფიანთა შაჰს – თამაზს. ასეთი ელჩობა მაშინდელი დიპლომატიური პრაქტიკის თანახმად, შეიძლება ცრუ ელჩობებად მიეჩნიათ. მიუხედავად ამისა, თამაზმა ისინი თავაზიანად მიიღო. ჩვენი ვარაუდით, შაჰის გაკვირვება იმით, რომ ისინი საჩუქრების გარეშე ჩავიდნენ, ელჩებმა ალბათ საშინო გზებით ახსნეს. ამ მხრივ შაჰ-თამაზის რჩევა პიეტრო და ნეგროსთვის, რომ მომავალში „...დესპანებს... უფრო უსაფრთხო მარშრუტი რუსეთის გავლით აერჩიათ და ისინი თავიანთი ქვეყნიდან ჩაიტანდნენ საგნებს“, უფრო შემპარავი დიპლომატიურობით საჩუქრის მოთხოვნას წარმოადგენდა (David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 45). ასეა თუ ისე, ეს ფაქტი ფერდინანდის რეპუტაციას ყველაზე საუკეთესო კუთხით არ წარმოაჩენდა (Lajos Tardy. Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century. Hungarian diplomacy in the East, 197).

განაცხადა, რომ სწადია დარჩეს მეფე ფერდინანდის მტკიცე მეგობრად. ის დაჰპირდა ერცჰერცოგს სამხედრო დახმარებას, „იმ პირობით, თუ ისინი [ავსტრიელები] სწრაფად მოემზადებიან და გამოვლენ თურქების წინააღმდეგ“¹.

ამ მოვლენების კონტექსტში ჩვენთვის უმთავრესად საინტერესოა ის ამბავი, რომ რუსეთის გავლით თავრიზისკენ მიმავალი დესპანი საიმონ დე ლილისი, როგორც მისი ანგარიშიდან² ჩანს, ასევე „...ენვია ერთ-ერთ ქართველ მმართველს“, როგორც ის წერს, ირანთან ახლოს [მდებარე ქართველთა ქვეყნის] იმპერატორს³. ამასთან დაკავშირებით უნგრელი ისტორიკოსი, პროფ. ლაიოშ ტარდი წერს: „ალბათ, ეს იყო კახეთის (აღმოსავლეთ საქართველოს) მეფე ლევანი. საქართველოს ხელმწიფემ თბილად მიიღო დესპანი და მისი (დესპანის, ავტ.) მეშვეობით საუკეთესო სურვილები შეუთვალა ფერდინანდს. გარდა ამისა, ის დაჰპირდა, რომ, თუ უნგრეთის მეფე თურქების წინააღმდეგ დაიძვრებოდა, ამ უკანასკნელთ ტრაპიზონში აჯანყებას მოუწყობდა“⁴. ეს წყარო არ გვაძლევს კატეგორიულად იმის თქმის საშუალებას, რომ საიმონ დე ლილისის ელჩობის გეგმაში შედიოდა კახეთის მეფე ლევანთან დიპლომატიური მოლაპარაკებების გამართვა. ჩვენ არც ის ვიცით, თუ სად და რა ვითარებაში მოხდა ეს შეხვედრა. თუ ვირწმუნებთ იმ აზრს, რომ დესპან საიმონ დე ლილისს ევალეობდა შაჰ თამაზთან და ლევან კახთა მეფესთან მოლაპარაკება⁵, მაშინ ისიც უნდა დავუშვათ, რომ უნგრეთის კარზე დაიგეგმა ქართველ სუვერენთან შეხვედრა და ელჩმა ეს ამოცანა შეასრულა. თუ ეს ასე არ არის, მაშინ მეტი ალბათობით, ფერდინანდის ელჩის საიმონ დე ლილისის შეხვედრა კახეთის მეფესთან მხოლოდ იმ მარშრუტის წყალობაა, რომლითაც თავრიზისაკენ მიმავალი ელ-

¹ Neck Rudolf. *Diplomatische Beziehungen zum Vorderen Orient unter Karl V*, 86; David Robert Stokes. *A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, 45.

² David Robert Stokes. *A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, 45.

³ „...imperator Giorgianis Vicino Perse“ (Lajos Tardy. *Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century. Hungarian diplomacy in the East*, 197, შგვ. 2, 206).

⁴ Neck Rudolf. *Diplomatische Beziehungen zum Vorderen Orient unter Karl V*, 86; Tardy Lajos. *Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century. Hungarian diplomacy in the East*, 197, შგვ. 3, 206.

⁵ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 140.

ჩი გზად კახეთის სამეფოში მოხვდა. ჩვენი ვარაუდით, უფრო ეს მეორე ვარიანტი უნდა იყოს რეალური. ლევან მეფემაც ისარგებლა ამ შემთხვევით და თავისი პოლიტიკური წონის გაზრდის მიზნით ელჩის აღუთქვა, რომ ოსმალეთის სულთანს, ცხადია, ალიანსის ინტერესების სასარგებლოდ, ტრაპიზონის მცხოვრებლებს აუჯანყებდა. ამასთან დაკავშირებით პროფ. ე. მამისტვალიშვილი გამოთქვამს ვარაუდს, რომ „ტრაპიზონში“ კახეთის მეფე „...დასავლეთ საქართველოს გულისხმობდა“¹. განავრცობს რა ამ აზრს, ე. მამისტვალიშვილი ასკვნის: „მაშასადამე, ლევან მეფის ნათქვამი უნგრეთის მეფის ელჩებს² უნდა გაეგოთ ასე: არა მხოლოდ ქართლი და კახეთი, არამედ ოსმალეთის გავლენის ქვეშ მყოფი დასავლეთი საქართველოც მის წინააღმდეგ იბრძოლებსო“³. ამ ვარაუდს პრინციპულად სადავოდ არ ვხდით, მხოლოდ ვსვამთ კითხვას: რატომ არ შეიძლება „ტრაპიზონი“ პირდაპირი მნიშვნელობით გავიგოთ და მასში არ ვიგულისხმოთ დასავლეთი საქართველო? ვფიქრობთ, ეს სრულიად შესაძლებელია. ჩვენი აზრით, ლევან კახთა მეფემ ფერდინანდის ელჩს უთხრა, რომ არა მარტო მთელ საქართველოს, არამედ ტრაპიზონსაც ფეხზე დაგაყენებო, რაც აბსოლუტურად არ შეესაბამებოდა რეალობას. შესაძლებელია, ამ ანტიოსმალური წინადადებით კახეთის მეფე თავისი პოლიტიკური წონის გაზრდასა და შაჰის კეთილგანწყობის მოპოვებას შეეცადა. საერთოდ კი, ლევან მეფის ეს განცხადება მეტ-ნაკლებად მაინც გამოხატავს ქართველი პოლიტიკოსის დამოკიდებულებას და სიტყვიერ მზადყოფნას, მონაწილეობა მიიღოს საერთო ქრისტიანულ საქმეში. პროფ. ლ. ტარდი სავსებით მართებულად მიიჩნევს, რომ ეს მოლაპარაკებები ირანთან და საქართველოსთან საკმაოდ უმნიშვნელო იყო⁴, მაგრამ გარკვეული აზრი მაინც აქვს საქართველო-უნგრეთის კონტაქტების საწყისი ეტაპის განსაზღვრის, ასევე, ავსტრიულ დიპლომატიასთან ურთიერთობის

¹ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I, (XV-XVI სს.), 141.

² პროფ. ე. მამისტვალიშვილს მიაჩნია, რომ პიეტრო დე ნეგრო და საიმონ დე ლილისი ერთად ჩავიდნენ ირანში, ერთად აწარმოებდნენ მოლაპარაკებებს შაჰ თამაზთან და ლევან კახეთის მეფესთან (ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 140).

³ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 141.

⁴ Lajos Tardy. Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century. Hungarian diplomacy in the East, 197.

თვალსაზრისით. მეტიც, ფერდინანდის დესპანი, ცხადია, ქართველი მეფის მზაობას საერთო ქრისტიანულ საქმეში მონაწილეობის მისაღებად უყურადღებოდ არ დატოვებდა, რაც საქართველოს, როგორც ანტიოსმალური ძალის მიმართ ოპტიმისტური განწყობის შექმნის საფუძველი უნდა გამხდარიყო. კერძოდ, ხსენებულ დესპანთა ანგარიშები მეფე ფერდინანდისა და იმპერატორ კარლ V-სათვის დამაიმედებელი მაინც იქნებოდა, რადგან, მართალია, „...ვენამ 1529 წლის ალყას გაუძლო, მაგრამ თურქეთის ჯარის დაბრუნების საფრთხე ჯერ კიდევ არსებობდა“¹.

ამ ვითარებაში, როცა დაიწყო საუკუნოვანი დაპირისპირება რომის საღვთო იმპერიასთან, ჰაბსბურგი ძმები ოსმალების წინააღმდეგ მოქმედების სტრატეგიას განიხილავდნენ, მაგრამ თანხმობას ვერ აღწევდნენ. ფერდინანდს მთელი უნგრეთის დაბრუნება უნდოდა და ამისათვის გაბედული შეტევის მომხრე იყო, ხოლო კარლ V თავდაცვით პოლიტიკას უჭერდა მხარს². თუმცა იმპერატორის პოზიცია შეიცვალა მას შემდეგ, როცა პიეტრო ნეგროსა და საიმონ დე ლილისის ცნობებმა იმედები გააჩინა, და ამავე დროს, ოსმალებმა სამხედრო სამზადისი დაიწყეს³. აღნიშნულ გარემოებათა გათვალისწინებით, ჰაბსბურგების ამ იმედს, ალბათ, კახეთის მეფის დაპირებაც ასაზრდოებდა.

1531-1532 წლებში ქრისტიანულ ევროპაში ვრცელდებოდა ხმები ოსმალების საბრძოლო მზადებაზე და რეალურად მიიჩნევდნენ ახალი თავდასხმის საფრთხეს⁴. ასეთ ვითარებაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა „უქრისტიანეს“ მეფეს, ფრანსუა I-სა და იმპერატორ კარლ V-ს შორის საერთო ენის გამოჩენას. ყველასთვის ნათელი იყო, რომ ორი ქრისტიანული ძალის ბრძოლა უნივერსალური იმპერიის⁵ შექმნის გზაზე კარგად გამოიყენა სულთანმა სულეიმან I-მა

¹ David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 46.

² იქვე.

³ იქვე.

⁴ Anthony Carmen Piccirillo. „A Vile, Infamous, Diabolical Treaty“ The Franco-Ottoman Alliance of Francis I and the Eclipse of the Christendom Ideal, 41

⁵ ფრანსუა I რომის საღვთო იმპერიის ტახტისათვის ბრძოლაში მტკიცე მეთოქეობას უწევდა კარლ V-ს ჰაბსბურგთა დინასტიიდან. იმპერატორის არჩევნების წინ ფრანსუა იყენებდა ოსმალების წინააღმდეგ ჯვაროსნული ლაშქრობის არგუმენტს. მან განაცხადა, თუ იმპერატორად აირჩევდნენ, სამი წლის შემდეგ სათავეში ჩაუდგებოდა ჯვაროსნულ ლაშქრობას

და 1526 წლის 29 აგვისტოს სასტიკად დაამარცხა უნგრელები მოჰაჩთან, რის შედეგადაც ქვეყნის დიდი ნაწილი ოსმალეთის საფაშოდ იქცა. ამან ვენა და ჰაბსბურგების საზღვრის დაცვა სერიოზული საფრთხის ქვეშ დააყენა.¹ ახლა ავსტრია უფრო მნიშვნელოვანი გახდა, ვიდრე ჩრდილოეთ აფრიკა, რომლის დასაცავად გამიზნული ჯვაროსნული საშუალებები ახლა ფერდინანდ ავსტრიელს, კარლ V-ის ძმას, გადაეცა. ესპანეთის ეკლესიამ კი ავსტრიის დასაცავად დიდი სუბსიდიები გაიღო.²

უნგრეთის დაცემაში კარლ V პასუხისმგებლობას საფრანგეთის მეფეს აკისრებდა³. თუ ვირწმუნებთ თანადროული ოსმალური ქრონიკების მტკიცებას, რომ ესპანეთის მეფის ტყვეობაში მყოფი ფრანსუა I-ის თხოვნა⁴ იყო მთავარი მიზეზი უნგრეთის წინააღმდეგ 1526 წლის სამხედრო კამპანიისა⁵, მაშინ უდავოდ უნდა ვერწმუნოთ, რომ მოჰაჩის მარცხში საფრანგეთის მეფეს ლომის წვლილი მიუძღოდა. კარლ V-ის წინააღმდეგ ოსმალეთის სულტნისადმი დახმარების თხოვნით ქრისტიანთა თვალში საფრანგეთი კარგავდა ჯვაროსნული ლაშქრობის ლიდერის ისტორიულ როლს.

იმის გამო, რომ ევროპული საზოგადოების მნიშვნელოვანი ნაწილიც იზიარებდა კარლ V-ის აზრს, ფრანსუა I-მაც გარკვეულწილად შეცვალა თავისი პოლიტიკა და მომდევნო რამდენიმე წლის განმავლობაში პორტასთან მხოლოდ ირიბი ურთიერთობებით შემოიფარგლებოდა⁶. 1532 წლის დასაწყისში საფრანგეთის მეფემ წმინდა ტახტის წინაშე ფიცი დადო, რომ ქრისტიანულ სამყაროს უყოყმანოდ

და კონსტანტინოპოლს დაიპყრობდა. მიუხედავად ამისა, 1519 წელს იმპერატორად აირჩიეს კარლ V, რაც მისთვის დიდი წყენის საგანი გახდა. (Nihat Çelik. Muslims, Non-Muslims and Foreign Relations: Ottoman Diplomacy, 20).

¹ Aurelio Espinosa. The Grand Strategy of Charles V (1500-1558): Castile, War, and Dynastic Priority in the Mediterranean. *Journal of Early Modern History*, 9, 3-4, (Brill, 2005), 257.

² იქვე.

³ იქვე, 39.

⁴ პავიასთან (1525 წ.) ბრძოლის დროს ესპანეთის მეფის მიერ დატყვევებული ფრანსუა I-ის დედამ ლუიზა სავოიელმა სულტან სულეიმან I-ს მიმართა თხოვნით დახმარებაზე. ევროპაში მომხდარმა ამ ახალმა ამბავმა ოსმალეთის იმპერია ევროპული პრობლემების პირისპირ დააყენა (Emecen F. "Sultan Süleyman Çagı ve Cihan Devleti", *Türkler*, C. 9, Yeni Türkiye Yayınları, (Ankara, 2002), 504).

⁵ Nihat Çelik. Muslims, Non-Muslims and Foreign Relations: Ottoman Diplomacy, 21.

⁶ Ernest Charrière. *Négociations de la France dans le Levant*, tome I, (Paris, 1848), 187; Anthony Carmen Piccirillo. "A Vile, Infamous, Diabolical Treaty" The Franco-Ottoman Alliance of Francis I and the Eclipse of the Christendom Ideal, 41.

დაიცავდა, „...წინ აღუდგებოდა თურქებსა და ურწმუნოებს და პაპს თავის ადგილზე დააბრუნებდა“. ასევე სხვა კეთილ და წმინდა საქმეებს გააკეთებდა, რადგან მან მიიღო „ყველაზე უქრისტიანესის“ ტიტული და მას წინამორბედების მსგავსად შეინარჩუნებდა“¹. ეს უკანასკნელი ასევე პირობას დებდა, რომ პირადად მიიღებდა ოსმალეთის წინააღმდეგ ომში მონაწილეობას 50 ათასი ქვეითით, 3 ათასი მხედრით, საკმარისი რაოდენობის არტილერიით, საბრძოლო მასალით და ამ საქმეს სიცოცხლეს შესწირავდა².

მართალია, პაპის თხოვნას საფრანგეთის მეფე დიდი ღვთისმოსაობით გამოეხმაურა, პირობას დებდა, რომ ოსმალების წინააღმდეგ იბრძოლებდა საერთო ქრისტიანული საქმისათვის, მაგრამ უარს ამბობდა დახმარებოდა იმპერატორს³. ის „...მზადყოფნას გამოხატავდა, დახმარებოდა პაპს, განსაკუთრებით ურწმუნო თურქებთან ბრძოლაში“⁴. ამასთან, ფრანსუა I დიპლომატიურად ცდილობდა ოსმალებისათვის მისი მხარდაჭერის გამო დარბეული ხმების განეიტრალებას⁵. როგორც ჩანს, ამ მიზანს საბოლოოდ ვერ აღწევდა და „... კარლ V-ისგან განსხვავებით, მხარს უჭერდა პრაქტიკულ თვალსაზრისს, რომ ხანდახან ქრისტიანული სამყაროს საუკეთესო ინტერესებისათვის თურქებთან დროებითი მშვიდობაა საჭირო“⁶. ჩვენი აზრით, საფრანგეთის მეფე ფრანსუა I-მა თავისი დიპლომატია ისე ააგო, რომ, ერთი მხრივ, პაპისა და ფართო საზოგადოების თვალში თავი წარმოეჩინა ქრისტიანული სამყაროს იდეალების დამცველად, ხოლო მეორე მხრივ, იმისათვის, რომ ოსმალებთან მოკავშირეობის გამო საერთო გაკიცხვის საგანი აღარ ყოფილიყო, კარლ V-ის ბრძოლას ოსმალების წინააღმდეგ უსარგებლო საქმედ მიიჩნევდა. მეფის უშუალო ზრუნვის საგანი იყო ევროპაში ძალთა ბალანსის დაცვა,

¹ Anthony Carmen Piccirillo. „A Vile, Infamous, Diabolical Treaty“ The Franco-Ottoman Alliance of Francis I and the Eclipse of the Christendom Ideal, 41.

² Ernest Charrière. *Négociations de la France dans le Levant*, t. I, 187; Anthony Carmen Piccirillo. „A Vile, Infamous, Diabolical Treaty“ The Franco-Ottoman Alliance of Francis I and the Eclipse of the Christendom Ideal, 41.

³ Anthony Carmen Piccirillo. „A Vile, Infamous, Diabolical Treaty“ The Franco-Ottoman Alliance of Francis I and the Eclipse of the Christendom Ideal 42.

⁴ იქვე, 43.

⁵ Ernest Charrière. *Négociations de la France dans le Levant*, t. I, 188-190.

⁶ Anthony Carmen Piccirillo. „A Vile, Infamous, Diabolical Treaty“ The Franco-Ottoman Alliance of Francis I and the Eclipse of the Christendom Ideal, 43.

რაც, ცხადია, ქრისტიანული სამყაროს იდეალების თანმიმდევრულ დამცველად ვერ წარმოაჩენდა. საკუთრივ, ეს პოლიტიკა გამო-რიცხავდა ევროპის ორი დიდი ქრისტიანული სახელმწიფოს საფ-რანგეთისა და რომის საღვთო იმპერიის ძალების გაერთიანებას ოს-მალეთის წინააღმდეგ, რასაც ეს უკანასკნელი ოსტატურად იყენებ-და თავის ინტერესებში. უფრო მეტიც, ფრანგ მოკავშირეს ოსმალები ფინანსურადაც ეხმარებოდნენ. „1533 წელს სულტანმა სულეიმან I-მა ფრანსუა I-ს 100 000 ოქროს მონეტა შესთავაზა იმპერატორ კარლ V-ის წინააღმდეგ კოალიციის მხარდასაჭერად“¹.

ასეთ ვითარებაში იტალიაში ოსმალების შეჭრის საფრთხე იმდე-ნად რეალური ჩანდა, რომ 1532 წელს პაპი კლიმენტ VII (1523-1534) ავინიონში აპირებდა გადასვლას². პირველწყაროების თანახმად, საფრანგეთის დიპლომატიის ძალისხმევით ეს საფრთხე თავიდან იქნა აცილებული³. ამასთან დაკავშირებით მართებულად შენიშნავს ა. პიჩირილო, რომ აღნიშნული კრიზისის დროს ქრისტიანული სამ-ყარო ოსმალეთთან საფრანგეთის ურთიერთობამ იხსნა⁴.

1532 წლის აპრილში იმპერატორი კარლ V პირადად გამოცხად-და რეგენსბურგის სეიმში და გერმანელი მთავრებისაგან ჯარის შეგ-როვებაში დახმარება მოითხოვა. „ეს ჯარი, რომელსაც პირადად იმ-პერატორი მეთაურობდა, მზად იყო სულეიმანის შეტევებს წინ აღ-სდგომოდა, მაგრამ ოსმალთა ჯარი პატარა ციხე-სიმაგრეში შეჩერ-და და სეზონის დადგომისთანავე სულეიმანმა გადაწყვიტა, უკან დაბრუნებულიყო“⁵. ამ ვითარებაში იმპერატორმა ფერდინანდს მოს-თხოვა, რომ სულთანთან მოლაპარაკება დაეწყო⁶, რადგან ოსმა-ლების წინააღმდეგ „მათი გაერთიანებული ძალა სუსტად“ მიაჩნდა⁷.

¹ John Patrick Douglas Balfour, Lord Kinross. *The Ottoman Centuries: The Rise and Fall of the Turkish Empire*. (New York, 1977), 174.

² Ernest Charrière. *Négociations de la France dans le Levant*, t. I, 197; Anthony Carmen Piccirillo. „A Vile, Infamous, Diabolical Treaty“ *The Franco-Ottoman Alliance of Francis I and the Eclipse of the Christendom Ideal*, 43.

³ Ernest Charrière. *Négociations de la France dans le Levant*, t. I, 202-207.

⁴ Anthony Carmen Piccirillo. „A Vile, Infamous, Diabolical Treaty“ *The Franco-Ottoman Alliance of Francis I and the Eclipse of the Christendom Ideal*, 44.

⁵ David Robert Stokes. *A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, 46.

⁶ იქვე.

⁷ Gábor Ágoston, *Ottoman and Habsburg Military Affairs in the age of Süleyman the Magnificent*. Georgetown University, p.19. https://www.academia.edu/38682935/Ottoman_and_Habsburg_Military_Affairs_in_the_age_of_S%C3%BCleyman_the_Magnificent.

მოვლენების ასეთი განვითარება, ჩვენი აზრით, შეიძლება იმით ყოფილიყო გამოწვეული, რომ ოსმალეთის დაზვერვამ, როგორც ეს მისთვის იყო დამახასიათებელი, როგორც ჩანს, ცრუ ხმები დაარბია, თითქოსდა სეფიანთა შაჰსა და სულთანს შორის საზავო ხელშეკრულება დაიდო. ეს „...გონების ამრევი ხმები...“¹ ვენეციის კონსტანტინოპოლელი ელჩის მეშვეობით გავრცელდა ევროპის სამეფოებში. ამ პერიოდში სეფიანთა ირანმა აღმოსავლეთ ანატოლიის თურქმენ და ქურთ ტომებს შორის მნიშვნელოვანი ზიანი მიაყენა ოსმალთა სუვერენიტეტს². სულეიმან I-ს, რომელიც ომის ზღვარზე აღმოჩნდა სეფიან მმართველთან, ბუნებრივია, აწყობდა დაზავება ფერდინანდთან და ეს უკანასკნელიც 1532 წლის დეკემბერში „...დათანხმდა ზაპოლიასთან და თურქებთან დაზავებას, რამაც სულეიმანს საშუალება მისცა ყურადღება სპარსეთისაკენ მიემართა“³.

1533 წლის 14 იანვარს რომის საღვთო იმპერიასთან ხუთწლიანი დროებითი ზავის რატიფიკაციის⁴ შემდეგ, რაც სულთანს აღმოსავლეთში თავისუფალი მოქმედების საშუალებას აძლევდა⁵, სულეიმან I-მა უმაღლესი თავისი პირველი სპარსული კამპანია (1533-1535), რომელიც ცნობილია, როგორც ერაყის ექსპედიცია⁶. ამ დროისათვის სულთანმა სულეიმანმა, რომელიც ოთხ ფრონტზე (ევროპა, ხმელთაშუა ზღვა, ირანი და ინდოეთის ოკეანე) ბრძოლისათვის ემზადებოდა, განიზრახა აღმოსავლეთში სეფიანთა ირანის ექსპანსიონისტური პოლიტიკის იზოლაცია და ევროპული კამპანიების დროს „...ზურგში დამუქრებული პოტენციური საფრთხის აღკვეთა“⁷,

¹ David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 46.

² Gábor Ágoston, Ottoman and Habsburg Military Affairs in the age of Süleyman the Magnificent. Georgetown University, p.5. https://www.academia.edu/38682935/Ottoman_and_Habsburg_Military_Affairs_in_the_age_of_S%C3%BCleyman_the_Magnificent

³ David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 46.

⁴ The Cambridge History of Iran, Volume 6, The Timurid and Safavid Periods, edited by Peter Jackson lecturer in History, University of Keele and the late Laurence Lokhart, 241; Özer Küpeli. Ottoman-Safavid Struggle on the Iraq- Arab (XVI-XVIIth Centuries). History Studies. International Journal of History. Ortadoğu Özel Sayisi/ Middle East Special Issue 2010, 230.

⁵ Cambridge History of Turkey. Volume 2. The Ottoman Empire as a World Power, 1453–1603, 33.

⁶ Özer Küpeli. Ottoman-Safavid Struggle on the Iraq- Arab (XVI-XVIIth Centuries). History Studies. International Journal of History, 229.

⁷ The Cambridge History of Iran. Volume 6. The Timurid and Safavid Periods, edited by Peter Jackson lecturer in History, University of Keele and the late Laurence Lokhart, 241.

როცა ის მონაწილეობდა ევროპის კამპანიებში. ეს ამოცანა წარმატებით მაშინ გადაიჭრებოდა, თუკი მდ. ევფრათი სეფიანთა ირანთან ბუნებრივ საზღვრად გადაიქცეოდა. შემდეგ უნდა მომხდარიყო აზერბაიჯანისა (დღევ. ირანის აზერბაიჯანზე საუბარი) და ერაყის დაპყრობა¹. სულეიმანისთვის ეს ორი საკითხი პრინციპული მნიშვნელობის მქონე იყო და განსაზღვრა კიდევ სეფიანებთან ბრძოლა სულთან სულეიმანის მმართველობის დროს². ამ იდეის რეალიზაციას დასჭირდა სამი დიდი და ძვირადღირებული კამპანია³.

პირველი კამპანია (1533-1535 წწ.) მცირე ძალების მქონე, არასტაბილურ მდგომარეობაში მყოფი და სუსტი შაჰ თამაზისთვის, მიუხედავად მისი „გადაბუგული მიწების“ სტრატეგიისა, მაინცდამაინც ეფექტიანი არ აღმოჩნდა. მიუხედავად შაჰის მიერ დასავლეთის სახელმწიფოებთან კავშირის სრული მზაობისა⁴, „ამჯერადაც ოსმალთა შემოსევას სპარსეთი ევროპის დახმარების გარეშე შეხვდა“⁵. 1534 წლის ივლისში ოსმალთა დიდგვებმა იბრაჰიმ-ფაშამ უბრძოლველად დაიკავა თავრიზი⁶, ორი თვის შემდეგ კი სულეიმანი მივიდა ქალაქში, რადგან ჯარისკაცებს ვერ გაეგოთ, რატომ არ ედგა სულთანი ჯარს სათავეში და ეს ერთგვარ მითქმა-მოთქმას იწვევდა⁷. ჰამა-დანის გავლით სულეიმანი შევიდა ბაღდადში, რომელიც ამავე წლის 28 ნოემბერს უბრძოლველად დანებდა⁸. „ერაყის დაპყრობით ოსმალებმა სპარსეთის ყურეში გასასვლელი მოიპოვეს და მნიშვნელოვანი სავაჭრო აქტივი მიიღეს“⁹. ამან საფუძველი ჩაუყარა სპარსე-

¹ Özer Küpeli. Ottoman-Safavid Struggle on the Iraq-ı Arab (XVI-XVIIth Centuries). History Studies. International Journal of History, 230.

² Adel Allouche. Osmanlı-Safevi İlişkileri, Kökenleri ve Gelişimi, (çev. Ahmet Emin Dağ), (İstanbul 2001), 114-115.

³ Özer Küpeli. Ottoman-Safavid Struggle on the Iraq-ı Arab (XVI-XVIIth Centuries). History Studies. International Journal of History, 230.

⁴ Rudi Mathee. Distant Allies: Diplomatic Contacts between Portugal and Iran in the Reign of Shah Tahmasb, 1524-1576. Portugal, the Persian Gulf and Safavid Persia, 228.

⁵ David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 47.

⁶ Cambridge History of Turkey. Volume 2. The Ottoman Empire as a World Power, 1453-1603, 35.

⁷ იქვე, 120.

⁸ The Cambridge History of Iran. Volume 6. The Timurid and Safavid Periods, edited by Peter Jackson lecturer in History, University of Keele and the late Laurence Lokhart, 241; Cambridge History of Turkey. Volume 2. The Ottoman Empire as a World Power, 1453-1603, 35.

⁹ Cambridge History of Turkey. Volume 2. The Ottoman Empire as a World Power, 1453-1603, 35.

თის ყურეში ოსმალთა ექსპანსიონიზმს და პორტუგალიელებთან კონკურენციას¹. ასევე, „ბაღდადზე ოსმალთა კონტროლის ერთ-ერთი შედეგი ის გახლდათ, რომ ევროპასა და სპარსეთს შორის სახმელეთო მარშრუტი ეფექტიანად დაიკეტა. ამის შემდეგ დიპლომატებს უნდა ემოგზაურათ ან აფრიკის შემოვლით ზღვით, ან რუსეთისა და კავკასიის გავლით, ანდა ინკოგნიტოდ უნდა ემოგზაურათ მოწინააღმდეგის ტერიტორიის გავლით“². ეს სირთულეები საკუთარ თავზე გადაიტანა მიკელე მემბრემ, რომელიც თავის კორესპონდენციებში ადასტურებს, რომ ოსმალები ირანის საზღვარზე არავის ატარებდნენ³. მიუხედავად ამისა, მკაცრმა კლიმატმა, ოსმალთა ჯარებს შორის კომუნიკაციის სირთულემ და ჯარის მატერიალურ-ტექნიკური უზრუნველყოფის საკითხის მოუგვარებლობამ, სეფიანთა დაპყრობილ ტერიტორიაზე, ერაყის გარდა, ოსმალთა სამხედრო ძალების დარჩენა შეუძლებელი გახადა⁴. ასე რომ, ეს არ იყო შაჰ თამაზის სრულად დამარცხება და ოსმალებისთვის ზურგიდან სპარსული საფრთხე კვლავ არსებობდა. ირანის ტერიტორიული დანაკარგები, რაც სეფიანების სულთან სულეიმან I-თან (1520-1565) 1533-35 წლების ომს მოჰყვა, ძირითადად მესოპოტამიის ტერიტორიაზე მიმდინარე კამპანიაში გამოიწვია. თუმცა ეს ომი გარკვეულწილად ქართულ სივრცესაც შეეხო. 1534 წელს ოსმალებმა დაიპყრეს არზრუმი, ყარსი, მთელი აზერბაიჯანი და ბაღდადი, 1536 წელს – ტაოსა და კლარჯეთის ტერიტორიები. ამ კამპანიის წარმატებით დასრულებამ ხელ-ფეხი გაუხსნა სულტანს, რომ ყურადღება მთლიანად ევროპულ საქმეებზე გადაეტანა.

ირან-ოსმალეთის ომის დროს, 1535 წლის ივნისში იტალიის სანაპიროზე გამოჩნდა ოსმალეთის ფლოტი, რამაც რომის პაპი პავლე III

¹ Rudi Mathee. *Distant Allies: Diplomatic Contacts between Portugal and Iran in the Reign of Shah Tahmasb, 1524-1576*, 227.

² David Robert Stokes. *A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, 47

³ Michele Membré, *Relazione di Persia (1542)*, Studi e Materiali Sulla Conoscenza Dell'Orientale in Italia, Presentazione di Gianroberto Scarcia, Istituto Universitario Orientale, (Napoli, 1969), 13.

⁴ The *Cambridge History of Iran*. Volume 6. The Timurid and Safavid Periods, edited by Peter Jackson lecturer in History, University of Keele and the late Laurence Lokhart, 241-242; Ahmad Guliyev. *The Ottoman Fortification of Ganja and Provincial Administration of Ganja- Qarabagh Province in the Late Sixteenth Century*. OTAM, 39 /Bahar 2016. Journal of The Center for Ottomans studies. Ankara University, (Ankara. 2016), 2.

(1534-1549) ერთობ შეაშფოთა. მან დაუყოვნებლივ მისწერა კარლ V-ს წერილი, რომელშიც აუწყებდა: „შესაძლებელია ისე მოხდეს, რომ იმ მომენტისათვის, როცა თქვენი უდიდებულესობა ამ წერილს წაიკითხავს, ჩვენ შევიტყობთ, რომ მან (სულეიმან I, ავტ.) გადმოცურა და იტალიის მიწაზე დაადგა ფეხი“¹. მიუხედავად იმისა, რომ ოსმალებთან ურთიერთობის მეშვეობით ფრანსუა I კარლ V-ის წინააღმდეგ მოქმედებას არ წყვეტდა², იმპერატორმა 1535 წლის 14 ივლისს წარმატებით განახორციელა „...ჯვაროსნული ლაშქრობა...“ და ხელთ იგდო ტუნისი³, რითაც საშუალება მიეცა, შეეკავებინა ფაშა ჰაირედდინ ბარბაროსას იერიში ხმელთაშუა ზღვაზე. „ავგისტოს დასაწყისში ტუნისთან გამართვა რომში სამადლობელი ლოცვებითა და ფეიერვერკებით აღინიშნა“⁴. თანამედროვეთა ცნობით, ამ კამპანიის მნიშვნელოვანი ასპექტების აღსაბეჭდად კარლ V-ს დაუქირავებია ჰოლანდიელი მხატვარი იან კორნელის ვერმეიენი (1500-1559)⁵. ეს გამართვა იმპერატორის პროპაგანდისტებმა წარმოადგინეს, „...როგორც სარწმუნოების მტრების წინააღმდეგ ძლევამოსილი ჯვაროსნული ლაშქრობა“⁶. მხატვრებმა, პოეტებმა და მემკთიანეებმა კი იმპერატორი შეამკეს, როგორც სარწმუნოების დამცველი, „ოსმალების გამანადგურებელი“ და „აფრიკის დამმორჩილებელი“⁷. მართალია, ტუნისის აღება კარლ V-ის კარიერაში უდიდესი მნიშვნელობის მოვლენა იყო⁸, მაგრამ როგორც კი შაჰ თამაზმა ამავე წელს დროებითი ზავი დადო ოსმალებთან, სულეიმანმა, საფრანგეთის მეფის და-

¹ Kenneth M. Setton. *The Papacy and the Levant (1204–1571)*, vol. 3: *The Sixteenth Century to the Reign of Julius III*, (Philadelphia, 1984), 431.

² Anthony Carmen Piccirillo. „A Vile, Infamous, Diabolical Treaty“ *The Franco-Ottoman Alliance of Francis I and the Eclipse of the Christendom Ideal*, 45.

³ Kenneth M. Setton. *The Papacy and the Levant (1204–1571)*, vol. 3: *The Sixteenth Century to the Reign of Julius III*, 397.

⁴ Kenneth M. Setton. *The Papacy and the Levant (1204–1571)*, vol. 3: *The Sixteenth Century to the Reign of Julius III*, 397.

⁵ Hendrik J. Horn, Jan Cornelisz Vermeyen, *Painter of Charles V and His Conquest of Tunis: Paintings, Etchings, Drawings, Cartoons and Tapestries Doornspijk, the Netherlands: (Davaco Publishers, 1989)*, 183.

⁶ *A History of the Crusades. Vol. III. The fourteenth and fifteenth centuries.* Edited by Harry W. Hazard. Kenneth M. Setton, general editor. The University of Wisconsin Press, (1975), 98.

⁷ *A History of the Crusades. Vol. III. The fourteenth and fifteenth centuries.* Edited by Harry W. Hazard. Kenneth M. Setton, general editor, 98. დანგრ. იხ: Hendrik J. Horn, Jan Cornelisz Vermeyen, *Painter of Charles V and His Conquest of Tunis, 183-184.*

⁸ Kenneth M. Setton. *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, V. III, 398.

უინებითი მოთხოვნით, კვლავ დაიწყო ომი ხმელთაშუაზღვისპირა ევროპასთან.

ამასთან დაკავშირებით უნდა აღინიშნოს, რომ 1536 წელს საფრანგეთ-ოსმალეთის ურთიერთობა ახალ ეტაპზე გადავიდა. ამ წლის თებერვალში საფრანგეთმა ოსმალეთთან დადო კომერციული, პოლიტიკური და სამხედრო შეთანხმება, რომელიც ხშირად იწოდება, როგორც 1536 წლის კაპიტულაცია¹. ამან პორტა ჩართო ევროპის ალიანსთა თამაშში და ერთიანი ფრონტით მის წინააღმდეგ დასავლეთის გამოსვლას აზრი დაუკარგა.²

ამ საკითხზე აქ არ განვავრცობთ მსჯელობას, თუმცა ვიზიარებთ თვალსაზრისს, რომ ამ კაპიტულაციის „ხელშეკრულებამ“³ საფუძველი ჩაუყარა აღმოსავლეთში საფრანგეთის მომავალ პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და რელიგიურ⁴ პრივილეგიებს⁵. აქვე, გვსურს, განვაზოგადოთ ეს მოვლენა და დავასკვნათ: სულთან სულეიმან I-სთვის, როგორც გამჭრიახი პოლიტიკოსისა და დიპლომატისათვის, საფრანგეთის უქრისტიანესი სამეფოს მოკავშირეობას, თუნდაც მისთვის ბოძებული პრივილეგიების ხარჯზე, შეეძლო შეექმნა შთაბეჭდილება, რომ ის არ ეწეოდა საღვთო ომს ქრისტიანების წინააღმდეგ, რაც პაპის კურიასთან ოსმალეთის ურთიერთობის შემარბილებელ ფაქტორადაც შეიძლებოდა წარმოჩენილიყო. ეს ნიღაბი, თავის მხრივ, საფუძველს აცლიდა ევროპა-ოსმალეთის ურთიერთობაში რელიგიური ფაქტორის მნიშვნელობას, მით უმეტეს ჯერ კიდევ ცოცხალი ჯვაროსნული ლაშქრობის იდეას, რომელიც თეორიულ მსჯელობებში აგრძელებდა არსებობას. ამასთან დაკავშირებით სრულიად ვეთანხმებით იმ აზრს, რომ „ამ ხელშეკრულებით სულეიმანი, ფაქტობრივად, შლიდა რელიგიურ ფაქტორს ქრისტიანულ სახელმწიფოებ-

¹ Anthony Carmen Piccirillo. „A Vile, Infamous, Diabolical Treaty“ The Franco-Ottoman Alliance of Francis I and the Eclipse of the Christendom Ideal, 46.

² José Manuel Floristán Imízcoz. Bizancio Después de Bizancio: La Herencia Imperial de Constantinopla y la Política Exterior de los Austrias Españoles (1517-1621). Baetica Renascens. Volumen II, (Cádiz- Málaga, 2014), 869.

³ ამ ხელშეკრულების ძალით პირველად მოხდა, რომ ქრისტიანი მონარქი ოსმალეთის სულტნის თანასწორად იქნა აღიარებული (Nihat Çelik. Muslims, Non-Muslims and Foreign Relations: Ottoman Diplomacy, 21).

⁴ საფრანგეთის მეფე იერუსალიმში წმინდა ადგილების მცველად იქნა აღიარებული.

⁵ Anthony Carmen Piccirillo. „A Vile, Infamous, Diabolical Treaty“ The Franco-Ottoman Alliance of Francis I and the Eclipse of the Christendom Ideal, 46.

თან ურთიერთობაში და გზას უხსნიდა თანამედროვე მსოფლიოსათვის დამახასიათებელ დიპლომატიურ ურთიერთობებს. რაც მთავარია, ოსმალეთის კარისათვის შეურიგებელ მტრად მიჩნეულ პაპის კურიასაც კი გზა ესსნებოდა თანამშრომლობისაკენ¹. კიდევ მეტი, ასეთი დიპლომატიით სულტანმა სულეიმან I-მა „სათავე დაუდო ანტიჰაბსბურგული სახელმწიფოებისადმი ერთგულების უზრუნველყოფის სტრატეგიას არა ფორმალური ხელშეკრულებებისა და კავშირების მეშვეობით, არამედ მათთვის კომერციული პრივილეგიების ბოძებით.“² „თუმცა, ეს შეიძლება მხოლოდ გზის დასაწყისად მივიჩნიოთ, რადგან XVI საუკუნეში, როდესაც ჯერ კიდევ მძლავრობდა შუა საუკუნეების ტრადიციები, ამის რეალიზაცია შეუძლებელი იყო და ურთიერთობებს მტრული განწყობილებები და ძველი იმპულსები მართავდა“³. თვითმყოფადობის ანუ საკუთარი იდენტობისათვის მებრძოლ პატარა საქართველოს კი ასეთი სახის საერთაშორისო ურთიერთობა დამოუკიდებელი მოქმედების ადგილს არ უტოვებდა. ამიტომ ქართული სამეფოების როგორც ევროპული, ასევე აღმოსავლური საგარეო პოლიტიკისთვის რელიგიური ფაქტორის მნიშვნელობა არ შეცვლილა და ის მომდევნო ორი საუკუნის განმავლობაში საგარეო ურთიერთობების უპირველეს განმსაზღვრელ ვექტორად რჩებოდა.

„1536-37 წლის ზამთარში იტალია თურქების გარდაუვალი შემოსევის საფრთხის წინაშე იდგა“⁴. ეს საფრთხე გადაჭარბებული არ ყოფილა: 1537 წელსვე სამხრეთი იტალია (კალაბრია) ოსმალების სასტიკი თარეშის მსხვერპლი გახდა და მალე მისი ბედი კორფუმაც გაიზიარა – ვენეციელთა საკუთრებამ ადრიატიკის ზღვაში⁵. ამის ფონზე კი საფრანგეთი ისევ ოსმალეთთან მეგობრობას ეძიებდა. ასეთ ვითარებასა და იმ მომენტში, როცა „...კარლ V და ფრანსუა I სამომარ მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ...“⁶ და ამ უკანასკნელს იმპე-

¹ Anthony Carmen Piccirillo. „A Vile, Infamous, Diabolical Treaty“ The Franco-Ottoman Alliance of Francis I and the Eclipse of the Christendom Ideal, 47.

² Güneş İşıksel. Suleiman the Magnificent (1494 1566) file: ///C:/Users/ Administrator/ Downloads/ Suleiman_the_Magnificent_1494_1566_pdf%20(1).pdf

³ Anthony Carmen Piccirillo. „A Vile, Infamous, Diabolical Treaty“ The Franco-Ottoman Alliance of Francis I and the Eclipse of the Christendom Ideal, 47.

⁴ იქვე, 49.

⁵ Michele Membre, Mission to the Lord Sophy of Persia -1539-42 (by A. H. Morton) (Univ. of London, 1993), IX.

⁶ Седано Сьерра М.Х. История Церкви (1500-1900). Высшая Духовная Семинария «Мария – Царица Апостолов», (СПб., 2004), 76.

რატორი ქრისტიანობის პირველ მტრად თვლიდა¹, პაპი პავლე III უცილობლად მიიჩნევდა საეკლესიო კრების ჩატარებას, რის შესახებაც გადაწყვეტილება მან ჯერ კიდევ ტახტზე ასვლისთანავე მიიღო². კრება მანტუაში მოწვეული იქნა 1537 წლის 3 მაისს, ორი მიზნით: პირველი, გაეტარებინათ შიდა საეკლესიო რეფორმები და მეორე, მიეღწიათ პროტესტანტებთან შერიგებისათვის³. ამასთან ერთად, პაპი პავლე III ყველა საშუალებას იყენებდა კატასტროფის თავიდან ასაცილებლად. ის ფრანსუა I-სა და კარლ V-ს არწმუნებდა, რომ შეეწყვიტათ დავა და ერთად ებრძოლათ ოსმალების წინააღმდეგ⁴. ეს ბუნებრივი იყო ტუნისის კამპანიის ფონზე, როცა ბევრნი, მათ შორის პაპი პავლე III... იმედოვნებდა, რომ აღნიშნული „...კამპანია მხოლოდ დასაწყისი იქნებოდა ისლამზე დიდი შეტევისათვის...“⁵. ასეთ ვითარებაში (1537 წ.) კარლ V-ს ისევ მოუწოდებდნენ, რომ სეფიანებთან დაედო კავშირი, რაც არ შედგა.⁶

1537 წლის მიწურულისთვის პროვანსსა და პიემონტში, ასევე ჩრდილოეთ ნიდერლანდებში „ქრისტიანეს“ მეფესა და იმპერატორს შორის ომის გაგრძელებას აზრი დაეკარგა. ოსმალთა საფრთხის გაჩეურობაზე ყველაზე ხშირად გაისმოდა მტკიცე ზავისაკენ მოწოდება⁷. ამავე წლის ნოემბერში ქრისტიანობის უპირველესმა დამცველმა, პაპმა⁸ პავლე III-მ საფუძველი ჩაუყარა ოსმალთა წინააღმდეგ „წმინდა ლიგას“, რომლის ინტერესებიდან გამომდინარე, პაპი იმპერატორ კარლ V-ს 1538 წლის 25 ნოემბრით დათარიღებულ წერილში ოსმალების წინააღმდეგ ბრძოლისკენ მოუწოდებდა და აღუთქვამ-

¹ თ. ხომასურიძე. XVI საუკუნის მედიტერანიზმი: ესპანეთის უნივერსალური მონარქიის და ოსმალეთის იმპერიის ანტაგონიზმი კარლოს V-ის და ფელიპე II-ის ხანაში. დისერტაცია ისტორიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად (თბილისი, 2021), 133-134.

² Nicola Ilaria Barbieri. Cultura letteraria intorno a Federico Gonzaga, primo Duca Di Mantova. Tesi di Dottorato. Università Cattolica del Sacro Cuore (Milano, 2011/2012), 29.

³ იქვე, 30.

⁴ იქვე.

⁵ Kenneth M. Setton. The Papacy and the Levant (1204-1571), V. III, 398.

⁶ José Manuel Floristan. Correspondencia Inédita de Macario de Heraclea-Pelagonia con Antonio Perrenot, Cardinal De Granvela. Byzantion. Revue Internationale des Etudes Byzantines. Tome LXV, 503.

⁷ Kenneth M. Setton. The Papacy and the Levant (1204-1571), V. III, 51.

⁸ Anthony Carmen Piccirillo. „A Vile, Infamous, Diabolical Treaty“ The Franco-Ottoman Alliance of Francis I and the Eclipse of the Christendom Ideal, 61.

და ფინანსურ დახმარებას 100 ათასი დუკატის ოდენობით¹. ფაქტობრივად, ამ ღონისძიებისათვის პაპი პავლე III ხარჯების მეექვსედს თავის თავზე იღებდა². „წმინდა ლიგაში“ შედიოდნენ კარლ V, ფერდინანდ I, მალტის რაინდები, ვენეციისა და გენუის რესპუბლიკები. საფრანგეთი ლიგაში არ მონაწილეობდა³. 1538 წლის იანვარში ფრანსუა I და კარლ V დროებით ზავზე შეთანხმდნენ⁴. ახლა პაპს მტკიცედ სურდა, რომ ფრანსუა I შეერთებოდა „წმინდა ლიგას“ და ამ უკანასკნელს მოუწოდებდა პირადად შეხვედროდა იმპერატორს, რათა მათ საზავო ხელშეკრულება დაედოთ⁵. ამრიგად, პაპი პავლე III აქტიურად „...მონაწილეობდა ურწმუნოების წინააღმდეგ ხმელთაშუა ზღვის თავდაცვით პოლიტიკაში...“⁶. სამწუხაროდ, საფრანგეთის უმაღლესი ხელისუფლების ერთ ნაწილს ასეთი დაზავება ქვეყნის საზიანოდ მიაჩნდა, რადგან, მათი აზრით, ეს ხელს შეუწყობდა იმპერატორის მიზნების განხორციელებას და დიდ ზიანს მოუტანდა ოსმალებს⁷. პაპმა და კარდინალებმა ენერგია არ დაიშურეს საფრანგეთის „წმინდა ლიგაში“ ჩასაბმელად. შედეგად, 1538 წლის მაის-ივნისში ნიცაში ერთმანეთს შეხვდნენ პაპი პავლე III, საფრანგეთის მეფე ფრანსუა I და იმპერატორი კარლ V. პაპის მიზანი იყო ამ ორ სუვერენს შორის მტკიცე ზავის დადება და ოსმალების წინააღმდეგ „წმინდა ლიგაში“ საფრანგეთის ჩაბმა. ბოლოს და ბოლოს, საფრანგეთის მეფე და იმპერატორი შეთანხმდნენ სტატუს-კვოს საფუძველზე 10 წლით დაზავებაზე⁸. საბოლოოდ, კარლ V-მ და ფრანსუა I-მა პირობა დადეს, რომ „...ითანამშრომლებდნენ ქრისტიანული სამყაროს და-

¹ Documents on the later Crusades 1274-1580. Edited and translated by Norman Housley. St. Martin's Press. (New York, 1996), 185-186.

² Fabrizio Filioli Urano. La squadra navale pontificia nella repubblica internazionale delle galere. Secoli XVI-XVII. (Roma, 2016), 119.

³ Ernest Charrière. Négociations de la France dans le Levant, t. I, 357-358.

⁴ Knecht R.J. Renaissance Warrior and Patron: The Reign of Francis I (New York: 1994), 289-90.

⁵ Ernest Charrière. Négociations de la France dans le Levant, t. I, 363; თ. ხომასურიძე. XVI საუკუნის მედიტერანიზმი: ესპანეთის უნივერსალური მონარქიის და ოსმალეთის იმპერიის ანტაგონიზმი კარლოს V-ის და ფელიპე II-ის ხანაში, 133-135.

⁶ Fabrizio Filioli Urano. La squadra navale pontificia nella repubblica internazionale delle galere. Secoli XVI-XVII, 117.

⁷ იქვე, 369.

⁸ Anthony Carmen Piccirillo. „A Vile, Infamous, Diabolical Treaty“ The Franco-Ottoman Alliance of Francis I and the Eclipse of the Christendom Ideal, 51.

საცავად“¹. ამრიგად, ისე ჩანდა, რომ 1538 წლის თებერვალში საბოლოოდ გაფორმებული „წმინდა ლიგა“² მყარ საფუძველზე იდგა. ამჯერადაც ფერდინანდმა „წმინდა ლიგის“ გეგმაში ირანიც ჩართო³, თუმცა რაიმე დოკუმენტი შაჰ თამაზთან ელჩობის გაგზავნის შესახებ დღემდე უცნობია. შესაძლებელია, ფერდინანდი ამ გადაწყვეტილების მიღებისას ეყრდნობოდა პიეტრო დე ნეგროსა და საიმონ დე ლილისის მისიების შედეგებს⁴. თუმცა, ოსმალეთის იმპერიასა და „წმინდა ლიგის“ ფლოტს შორის პრევენციის (1538 წ.) საზღვაო ბრძოლაში ამ უკანასკნელის სასტიკმა დამარცხებამ ვენეციისთვის (რომლის ტერიტორიული დანაკარგები ყველაზე თვალსაჩინო იყო ხმელთაშუაზღვისპირეთში სულეიმანის გააქტიურების შედეგად) აშკარა გახადა, რომ ეგეოსის ზღვაში არსებული სამფლობელოები უკვე ძირითადად ოსმალთა ხელში იყო გადასული და ევროპელი მოკავშირეები მისთვის თავს დიდად არ გამოიძებდნენ. საკუთრივ „წმინდა ლიგა“ ვენეციისათვის შველა არ იყო ოსმალებსა და საფრანგეთთან დაპირისპირებაში, ამიტომ ვენეცია შეეცადა მოკავშირე აღმოსავლეთშიც (უკვე მერამდენედ – ირანულ სივრცეში) მოეძიებინა, ვინაიდან ვენეციის რესპუბლიკის ფინანსური სიძლიერე ყოველთვის ვაჭრობით იყო განპირობებული და მის შენარჩუნებას მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეძლებდა, თუ ოსმალეთი ვენეციას აღმოსავლეთში თავისუფალი გადაადგილების ნებას დართავდა. ისიც საგულისხმოა, რომ სურსათით მომარაგების საკითხში ვენეცია გარკვეულწილად ოსმალეთზე იყო დამოკიდებული – უპირატესად სწორედ იქიდან შემოტანილ პროდუქტს მოიხმარდა; ვენეცია დიდხანს სარგებლობდა სულეიმანის ძლევამოსილი და გავლენიანი ვეზირის, იბრაჰიმ ფაშას კეთილგანწყობით, თუმცა მას შემდეგ, რაც 1536 წელს ის სიკვდი-

¹ Anthony Carmen Piccirillo. „A Vile, Infamous, Diabolical Treaty“ The Franco-Ottoman Alliance of Francis I and the Eclipse of the Christendom Ideal, 51.

² Barbara Palombini. Bündniswerben abendländische Mächte um Persien 453- 1600, 76-77; David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 47.

³ La copia de la carta que scriuio el Veneciano que vino del Sophi al emperador a último de agosto 1541. José Cutillas, Tea Khomasuridze, Mehmet Sait Sener, Gisela Ildefonso y Equipo CEDCS. <http://www.archivodelafrontera.com/wp-content/uploads/2020/07/01-Michele-Membre-embajada-a-Persia-1539-1541.pdf>

⁴ David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 48.

ლით დასაჯეს, ვენეციას ოსმალეთთან მდგომარეობა დაუმძიმდა. სულეიმანი ვენეციას აიძულებდა, შეერთებოდა ოსმალეთ-საფრანგეთის ალიანსს, უარის შემთხვევაში კი, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მის სამფლობელოებს აჩანაგებდა.

როგორც კი ოსმალეთი ღია დაპირისპირებაზე გადავიდა, ვენეციის „ათის საბჭომ“ მიიღო გადაწყვეტილება, რადაც არ უნდა დასჯდომოდა, როგორმე სანდო პირი მიეგვლინა სეფიანთა კარზე, რომელიც შეძლებდა შაჰ თამაზის დარწმუნებას, აღმოსავლეთიდან მეორე ფრონტი გაეხსნა ოსმალეთის წინააღმდეგ. ვენეციის ხელმძღვანელობამ კვიპროსის (იმ დროს კვიპროსი ვენეციის სამფლობელო იყო) მმართველს დაავალა მოეძიებინა პირი, რომელიც უმოკლესი გზით აუცილებლად მოახერხებდა თავრიზში სეფიანებამდე ჩაღწევას. თავდაპირველად შერჩეულ იქნა ვინმე სომეხი პირი¹. ეს არცაა გასაკვირი, რადგან ანატოლიაში დიდწილად სომხები იყვნენ აბრეშუმის სატრანზიტო ვაჭრობით დაკავებულნი, კარგად იცნობდნენ როგორც ირანისა და ამიერკავკასიის შავი ზღვის აკვატორიას, ისე ლევანტის სივრცესა და ეგეოსის ზღვის აუზს, სადაც ვენეციას ჯერ კიდევ ჰქონდა სოლიდური სამფლობელოები. მიუხედავად იმისა, რომ ამ დროისათვის ევროპაში პაპ პავლე III-ის ინიციატივით, როგორც უკვე ითქვა, ოსმალებისა და ფრანგების წინააღმდეგ შეიქმნა „წმინდა ლიგა“ (1538 წ. თებერვალი) პაპის, ვენეციის, კარლ V-ისა და მისი ძმის, ფერდინანდ ავსტრიელის ჩართულობით, იმავე წლის 29 აგვისტოს კვიპროსის მმართველს კიდევ ერთხელ ემცნო წერილობით, რომ მოეძებნა მეორე საიმედო შიკრიკი². როგორც ჩანს, ვენეცია კვლავაც დიდი იმედებს არ ამყარებდა მსგავს ლიგებზე, თავის „თამაშს“ თამაშობდა და ალტერნატიულ გამოსავალზე უარს არ ამბობდა. აღსანიშნავია ისიც, რომ სომეხი შიკრიკი (სამწუხაროდ, უცნობია მისი ვინაობა) უკვე იყო გამოგზავნილი. მისი ბედი უცნობია. შესაძლოა მანაც სხვა ელჩების ტრაგიკული ბედი გაიზიარა. შიკრიკი ძნელად, თუმცა მაინც მოიძებნა, და ეს იყო მიკვლე მემბრე, რომელსაც თურქეთსა და სირიაში მოგზაურობის გამოცდილება ჰქონდა.

¹ Michele Membré, Mission to the Lord Sophy of Persia -1539-42 (by A. H. Morton), X.

² იქვე.

§2. ევროპის საიდუმლო დესპანი საქართველოზე გავლით ირანში – მიქელე მემბრე

დასახული მიზნის მისაღწევად 1539 წლის 1 მარტს¹ სეფიანთა კარზე გაგზავნილი იქნა ვენეციის რწმუნებული მიქელე მემბრე, რომელიც „...წმინდა ლიგის“ ყველა წევრის ინტერესებს წარმოადგენდა². კვიპროსის მკვიდრი, ყოფილი ვენეციელი საზოგადოებრივი დრაგომანი მიქელე მემბრე შაჰ თამაზის კარზე 1539 წელს ჩავიდა და იქ 1542 წლამდე იმყოფებოდა³. სხვა დრაგომანების მსგავსად, მანაც დაწვრილებითი ანგარიშები (Relazione di Persia) დაგვიტოვა თავის მოგზაურობაზე. მიქელე მემბრეს ჩანაწერები მრავალ საინტერესო ინფორმაციას შეიცავს XVI საუკუნის ირანის ცხოვრებაზე. ეს იყო ერთ-ერთი პირველი ნაშრომი⁴ ევროპაში, რომელშიც დოკუმენტურად აღწერილია სეფიანთა ირანის რეალიები⁵. კერძოდ, მასში ყველაზე სრულფასოვნადაა გადმოცემული ადრეულ სეფიანთა ირანის ყოფა-ცხოვრება და ყოველდღიურობა⁶ (სანამ იქ კავკასიური ელემენტის გაჩენამდე დომინანტური პოზიციები თურქმან ხალხებს

¹ თვითონ მემბრე გვამცნობს, რომ 1539 წლის 1 მარტს, ოქროს ბეჭდით დალუქული პერგამენტზე შესრულებული წერილით, ვენეციის უბრწყინვალებსმა სენიორიამ ის გაგზავნა ელჩის სახით ირანის შაჰთან (La copia de la carta que scriuio el Veneciano que vino del Sophi al emperador a último de agosto 1541. José Cutillas, Tea Khomasuridze, Mehmet Sait Sener, Gisela Ildefonso y Equipo CEDCS. <http://www.archivodelafrontera.com/wp-content/uploads/2020/07/01-Michele-Membre-embajada-a-Persia-1539-1541.pdf>).

² Barbara Palombini. Bündniswerben abendländische Mächte um Persien 453- 1600, 76-77; David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 48.

³ E. Natale Rothman. Interpreting Dragomans: Boundaries and Crossings in the Early Modern Mediterranean. Comparative Studies in Society and History, Vol. 51, №4 (October, 2009), 783.

⁴ მემბრემ თავისი რელაციონი 1542 წელს ვენეციის კოლეგიას წარუდგინა, თუმცა მისი მისია მოგვიანებით მივიწყებას მიეცა. ეს დოკუმენტი ვენეციის არქივებში ინახებოდა და მათთან ერთად იქნა ავსტრიაში ჩატანილი; მხოლოდ მაშინ დაბრუნდა უკან, როდესაც 1866 წელს ვენეცია გაერთიანებული იტალიის ნაწილი გახდა. ვენეციის არქივების ადრეულმა მკვლევარმა გულიელმო ბერჩეტმა, რომლის ვენეციურ-ირანულ ურთიერთობებზე 1885 წელს გამოცემული ანგარიშები ახლაც ანგარიშგასაწევია, არ დაგვიტოვა ცნობები მემბრეს შესახებ. პირველად ის ახსენა ლუიჯი ბონელიმ 1910 წელს, გამოიყენა კვლევებში ბ.ფონ პალომბინიმ (1968) და, ბოლოს და ბოლოს, 1969 წელს მემბრეს რელაციონი გამოსცა ჯ. რ. კარდონამ, შესავალი დაურთო ჯ. სკარნამ. ყველა შემდგომი მთარგმნელი თუ გამომცემელი სწორედ სკარნას კვლევის რეზულტატებს ეყრდნობა (ავტ.).

⁵ David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 48.

⁶ Michele Membre, Mission to the Lord Sophy of Persia -1539-42 (by A. H. Morton), XIV-XXI.

ეკავათ). მიკვლე მემბრე ძვირფას ინფორმაციას იძლევა ასევე ოსმალელებთან შაჰის დაძაბულ ურთიერთობებზე; თუმცა მიკვლე მემბრეს რელაციონი უაღრესად მნიშვნელოვანი წყაროა საკუთრივ ქართული ისტორიოგრაფიისთვის, რადგან მასში უხვადაა მოცემული საქართველოს, კერძოდ, სამეგრელოსა და იმერეთის ყოფა-ცხოვრებისა და ქართლის იმუამინდელი ვითარების ამსახველი ცნობები. ამ თვალსაზრისით უმნიშვნელოვანესია თავრიზში შაჰის კარზე საქართველოს გავლით ჩასული მემბრეს, როგორც თვითმხილველის, მიერ მოწოდებული ეთნოგრაფიული ცნობები – ის აღწერს სამეგრელოსა და იმერეთის მოსახლეობის გარეგნობას, ჩაცმულობას, ზნეჩვეულებებს, სავაჭრო-საკომუნიკაციო გზებს, დასახლების ტიპებს, სამხედრო აღჭურვილობას; ასევე, საუბრობს ქართლის სამეფოში არსებული სოციალურ-პოლიტიკური ვითარების შესახებ¹.

მემბრეს მოგზაურობა, როგორც მისი რელაციონიდან ჩანს, მკაცრად გასაიდუმლოებული იყო. ამის უტყუარ არგუმენტს წარმოადგენს, ჯერ ერთი ის, რომ მემბრე მიდიოდა, როგორც ათენელი, ბერძენი ვაჭარი² და მეორე, წერილი, რომელიც მას მიჰქონდა სეფიანთა შაჰთან, საოცარი ტექნიკით იყო დამალული. აი, როგორ გადმოგვცემს ამას შაჰთან აუდიენციაზე მყოფი მემბრე: „მას (შაჰ თამაზს, ავტ.) მაშინვე ვაჩვენე წიგნი, რომლის შიგნითაც იდო წერილი, ყდაში დამალული და ვუთხარი, ეს წერილი სადაც იდო. მისმა ძმამ, ბაჰრამ მირზამ, აიღო ყარა ხალიფას მიწოდებული ეს წიგნი³ და იკითხა, რომელ ნაწილში იდო წერილი, რადგან ორივე ყდა თითქმის ერთნაირი იყო. მე ვუჩვენე. ყარა ხალიფამ ამოიღო პატარა დანა და გაჭრა წიგნის ყდის ტყავი. დაინახეს რა იქ წერილი, კარგად მიმაგრებული წებოთი, ყველა ნასიამოვნები დარჩა და წიგნიდან გამოძვრინეს. მან დაიწყო მეორე ყდის გაჭრაც, რადგან ეგონა, რომ იქაც იქნებოდა სხვა წერილი, მაგრამ, რა თქმა უნდა, მხოლოდ ხის მასალა შერჩა. შემდეგ მან წიგნი დამიბრუნა და წერილი დაიტოვა. ამ დროს ყორჩიბაშმა თქვა: კარგად უთქვამთ, ყველა ხალხს აქვს ერთი თვალი, ფრანკებს (აქ: კათოლიკეებს, ავტ.) კი – ორიო“⁴.

¹ Michele Membré, *Relazione di Persia* (1542), *Studi e Materiali Sulla Conoscenza Dell'Orientale in Italia*, 14-18

² იქვე.

³ რელაციონის პირველი ნაწილიდან ვიცით, რომ ეს იყო ბერძნულენოვანი ბიბლია.

⁴ Michele Membré, *Mission to the Lord Sophy of Persia -1539-42* (by A. H. Morton), 22

როგორც მემბრე წერს, ის 1539 წლის ივნისში თურქ და ბერძენ ვაჭრებთან ერთად ქალაქ სამსუნიდან გაემგზავრა კაფაში, სადაც 18 დღის შემდეგ ჩავიდა¹. კაფადან ის დაუყოვნებლივ გაემგზავრა სამეგრელოსაკენ ბერძნული გემით, რომელიც „...დატვირთული იყო მარილითა და სხვა სახეობის საქონლით...“². ვინაიდან 1533-1535 წლების კამპანიის გამო ოსმალეთ-ირანის საზღვრის გადაკვეთა ძალიან სახიფათო იყო, ეგეოსის კუნძულებიდან ანატოლიამდე მისულმა მემბრემ შავიზღვისპირეთის გზა არჩია შემდგომი გადაადგილებისთვის. მარშრუტი მან ვითარებიდან გამომდინარე შეცვალა, თუმცა ვვარაუდობთ, რომ ალტერნატიული ვარიანტი მას წინასწარ ჰქონდა მოფიქრებული. მისი რელაციონიდან ვიგებთ, რომ ქალაქ ნამისოში (თანამედროვე სამსუნი, რომელსაც ის პატარა ქალაქს უწოდებს), სადაც ზღვისპირა სასადილოები და ტავერნები ქრისტიანი ბერძნების ხელში იყო და მეზღვაურებიც ძირითადად ისინი ყოფილან, გემი უპოვია, რომელიც კაფაში მიემგზავრებოდა. მემბრეს, რომელიც თავს ბერძენ ვაჭრად ასალებდა, ბერძენი მეზღვაურების კეთილგანწყობის მოპოვება არ გასჭირვებია და მარტივად მოთავსებულა კაფასკენ მიმავალ გემზე. როგორც რელაციონიდან ვიგებთ, სამსუნიდან კაფამდე გემს 18 დღე დასჭირვებია. კაფაში მას სხვა ბერძნული გემი უნახავს. როგორც თავად ახსენებს, მისი მეპატრონე ხოჯა რაისი ყოფილა, სინოპიდან. სახელის მიხედვით ძნელია ვიმსჯელოთ, კაპიტანი გათურქებული ბერძენია თუ თურქი. ის ფაქტი, რომ მემბრემდე აქ გაგზავნილი იყო სომეხი დესპანი, თვითონ თავს ბერძნად ასალებს, ხოლო ანატოლიასა და შავიზღვისპირეთში მოგზაურობისას არაერთგზის მოიხსენიებს სომეხებსა და ბერძნებს, კიდევ ერთხელ გვარწმუნებს იმ აზრის ჭეშმარიტებაში, რომ XVI საუკუნეში დასავლეთსა და აღმოსავლეთს შორის კავშირების დამყარებისა და შენარჩუნების საქმეში გადამწყვეტ როლს, ასევე, დიპლომატიური დესპანების როლსაც ხშირად იმპერიათა ის ქვეშევრდომები ასრულებდნენ, რომლებიც მმართველ ელიტას არ მიეკუთვნებოდნენ (ოსმალთა და სეფიანთა სახელმწიფოში ელიტა ძირითადად სამხედრო არისტოკრატია იყო)³.

¹ Michele Membré, *Relazione di Persia* (1542), *Studi e Materiali Sulla Conoscenza Dell'Orientale in Italia*, 14.

² იქვე.

³ Daniel Goffman. *The Ottoman Empire and Early Modern Europe* (Cambridge University Press, 2002), 85-87.

საგულისხმოა, რომ ღიად მოგზაურობა მემბრეს შავიზღვისპირეთის გავლითაც არ შეეძლო, რადგან კაფა უკვე ოსმალთა ხელში იყო, ხოლო ყირიმის სახანო – ოსმალთა სრულ დაქვემდებარებაში. შესაბამისად, აღნიშნული პერიოდისთვის ერთადერთი გზა, რომელიც ოსმალებს არ ეპყრათ და რომლითაც სეფიანები ევროპას უკავშირდებოდნენ, იყო ინდოეთის ოკეანის საზღვაო გზა, სადაც ყველაფერი მეტწილად პორტუგალიელების ნებაზე იყო დამოკიდებული და გზაც საკმაოდ გრძელი და ხანგრძლივი იყო, თუმცა მემბრე ევროპაში სწორედ ამ გზით დაბრუნდა¹.

ამავე მემბრეს თანახმად, კაფადან გამომგზავრებული გემი 16 თუ 18 დღის შემდეგ ანაკლიას მიაღწა². ავტორი წერს: „...მივალწიეთ... ანაკლიას, რომელიც წარმოადგენს სამეგრელოს მეფის³, დადიანის ტერიტორიას. აქ არის დიდი მდინარე⁴, რომელშიც შედიან გემები, როცა არ არიან დატვირთულები. გემი ჩერდება აღნიშნულ სანაპიროსთან და სხვა გემთან აწარმოებს ვაჭრობას, ოღონდ ყველაფერი ბარტერზეა... მეგრელები გემთან თავიანთი ნაგვებით მოდიან და თითოეულს მოაქვს თავისი ქსოვილის ბოლჩა. ამგვარად წარმართავენ ისინი ვაჭრობას. სამეგრელოში მარილი არ მოიპოვება. ტყავი, ცხვრის ბეწვი და სხვა საქონელიც არის საკმაოდ ძვირადღირებული. სამეგრელოში მოიპოვება დიდი რაოდენობით ყვითელი ცვილი, სელის (ტილოს) ძაფი და ზაგემიდან⁵ მოტანილი აბრეშუმი. ასევე, ისინი ყიდიან ბევრ მონას. მომდევნო დღეს დაიწყო აღნიშნული გემიდან მარილის ჩამოტვირთვა და ნაგებზე დატვირთვა, რომ გაეგზავნათ ბაზრობაზე, რომელიც ამ დღეებში უნდა გამართულიყო ფაზისთან⁶ მდებარე ადგილზე, სახელად კულაუროპაში⁷.

მიგვანია, რომ ფრიად საგულისხმოა მემბრეს მიერ ბაზრობებისა და სავაჭრო საქონლის დეტალური აღწერა, რასაც ის პროფესიონალი ვაჭრის ცოდნითა და გამოცდილებით აკეთებს, განსაკუთრე-

¹ Michele Membre. Mission to the Lord Sophy of Persia – 1539-42 (by A. H. Morton), XXV.

² იქვე, 14.

³ იგულისხმება სამეგრელოს ანუ ოდიშის მთავარი.

⁴ იგულისხმება მდინარე ფსისი ანუ რიონი.

⁵ ქალაქი კახეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთით, ისტორიულ ჰერეთში, ამჟამად ბელაქნის რაიონში.

⁶ მდ. რიონი.

⁷ Michele Membre. Mission to the Lord Sophy of Persia -1539-42 (by A. H. Morton), 13.

ბით მნიშვნელოვანი კი ძეგამის აბრეშუმის ხსენებაა. მთელი XVI საუკუნის განმავლობაში აბრეშუმია ის მთავარი საქონელი, რომელზეც დიდწილად იყო დამოკიდებული კახეთის სამეფოს (რომლის სამფლობელოშიცაა ამ პერიოდში ძეგამი) კეთილდღეობა. ის ფაქტი, რომ XVI ს-ის 30-იანი წლების მიწურულს ძეგამის აბრეშუმი გადის საქართველოს ფარგლებს გარეთ არა მხოლოდ ახალციხის (შედარებით ტრადიციული სატრანზიტო არხი), არამედ ანაკლიის გავლითაც, გვაფიქრებინებს, რომ ძვირფასი საერთაშორისო სავაჭრო პროდუქტის – აბრეშუმის გატანა დასავლეთში ამ კონკრეტულ პერიოდში შავი ზღვით უფრო მომგებიანია, ვიდრე ანატოლიის გავლით.

ამდენად, მემბრეს მიერ აღწერილი ვითარება დიდად არ განსხვავდება წინამორბედი ან შემდგომი დროის ავტორების ცნობებისგან, თუმცა მაინც არის ერთი განსხვავება, კერძოდ, მემბრე ასახელებს ფაზისთან მდებარე ადგილს, კულაუროპას, სადაც უნდა გამართულიყო ბაზრობა. რამდენადაც ვერ ხერხდება ამ ტოპონიმის იდენტიფიკაცია, სახელწოდების საწყისი ნაწილის „კულა“-ს მიხედვით, იგი შეიძლება გავაიგივოთ თანამედროვე დაბა კულაშთან, რომელიც სამტრედიიდან 5 კმ-ის დაშორებით მდებარეობს. ამ მოსაზრებას განამტკიცებს ის არგუმენტი, რომ „კულაუროპაში“, სადაც დაახლოებით 50-მდე ხის სახლი ყოფილა, უმრავლესობა თურმე ებრაელებს ეკუთვნოდათ¹. სწორედ ასეთი დასახლება ავტორის მიერ მითითებულ ადგილას იყო კულაში, სადაც ებრაელები ცხოვრობდნენ. აი, რას ამბობს მემბრე ამის შესახებ: „ეს ადგილი (კულაუროპა, ავტ.) ...არის დაბლობზე, ტყიანში, სადაც დაახლოებით 50-მდე ხის სახლია. ამ ადგილზე სახლების მფლობელთა უმრავლესობა ებრაელები არიან. ეს ებრაელები ყიდულობენ მეგრული წარმოშობის მონებს და აქცევენ მათ ებრაელებად. ამ საქმეში მეგრელები მათ უარს არ ეუბნებიან. მოედნის შუაგულში, სადაც ბაზრობაა გამართული, დგას წმინდა გიორგის სახელობის ეკლესია სპილენძის თაღითა და ორი პატარა სამრეკლოთი“². ამ ამონარიდიდან ჩვენს ყურადღებას იქცევს ქართულ-ებრაული ურთიერთობის ამსახველი ინფორმაცია, რომელიც კიდევ ერთხელ ადასტურებს ებრაელთა და ქართველთა თანაცხოვრებისა და ყოველდღიური ურთიერთობის ისეთ ფაქტს,

¹ Michele Membre. Mission to the Lord Sophy of Persia -1539-42 (by A. H. Morton), 13.

² იქვე.

რასაც იმდროინდელ ცივილიზებულ ქრისტიანულ სამყაროში ადგილი არ ჰქონდა. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა ერთი საუკუნის შემდეგ სამეგრელოში მოღვაწე თეატიწელი მისიონერის, დონ არქანჯელო ლამბერტის მტკიცება, რომ „...კოლხებმა ებრაელებისაგან შეითვისეს ქეშმარიტი ღვთის სწორი ცოდნა“. ამავე ავტორს ეჭვი არ ეპარება, რომ „ჰონტოს მცხოვრები კოლხები, რომლებიც მოვიდნენ იერუსალიმში სამების დღესასწაულზე... ებრაული აღსარებისანი იყვნენ“¹. თუმცა, ეს ფენომენი ცალკე კვლევის საკითხია და ამაზე აქ აღარ შევჩერდებით.

კულაუროპაში მემბრეს ყურადღება მიიპყრო ქართველ ქალებზე უცხოელთა დაქორწინების ფაქტებმა. ის წერს: „ამ კულაუროპაში მე ვიპოვე კაცი სკიოდან², სახელად ზანე, რომელიც დაქორწინებული იყო აქ ასაკოვან მეგრელ ბანოვანზე. ამიტომაც³ დამპატიჟა თავის სახლში. მე ასევე აღმოვაჩინე სხვა კაცი, ვენეციელი, რომელიც დაოჯახებული იყო მეგრელზე. მას ერქვა ბერნარდო მოლინერი⁴, იქნებოდა ასე 45 წლისა, მან მიაშობ, რომ ვენეციაში მენისქვილე იყო და რომ სამეგრელოში ჰყავს სამი შვილი, ორი ვაჟი და ერთი ქალიშვილი, რომელიც ასევე მეგრელზეა გათხოვილი“⁵.

კულაუროპაში აღნიშნული ბაზრობა, როგორც ჩანს, სამ დღეს გრძელდებოდა და შემდეგ ეს ადგილი მოვაჭრეებისაგან ცარიელდებოდა. „აქ რჩებიან მხოლოდ ის მოხსენიებული ებრაული ოჯახები და 10 თუ 12 მეგრული ოჯახი“⁶, – წერს მემბრე. კულაუროპას ბაზრობის დასრულების შემდეგ მემბრე ტრაპიზონელი ბერძენი ვაჭრის, კალოგეროს თანხლებით ქუთაისში ჩავიდა, რასაც ორდღენახევარი მოჰნდომა. ქუთაისში ის დაბინავდა ტრაპიზონელი ოქრომჭედლის სახლში, რომელმაც ხსენებულ კალოგეროსთან ერთად კარგი მეგზურობა გაუწია. „აღნიშნულ ქალაქში, – წერს მემბრე, – ხუთი ფუთა ქსოვილით იხდი გადასახადს. აქაური მონეტები ჰგავს თურქულ ას-

¹ Archangelo Lamberti, Colchide Sacra, Napoli, 1657, 18.

² იტალიური სახელწოდება ეგეოსის ზღვაში ზომით მეხუთე დიდი ბერძნული კუნძულისა, ქიოსი/ხიოსისი, რომელიც ანატოლიის დასავლეთ სანაპიროს სიახლოვეს მდებარეობს.

³ რელიგიური პირველი ნაწილიდან ვიცით, თურქეთისა და საქართველოს ტერიტორიაზე გავლისას ის თავს ბერძნად ასაღებდა, ვინაიდან ძალიან კარგად ფლობდა ბერძნულს; არ უჭირდა, რომ ბერძნებიც დაერწმუნებინა ამაში.

⁴ ორიგინალური ტექსტის კომენტატორის განმარტებით, ეს ნიშნავს მენისქვილეს.

⁵ Michele Membré. Mission to the Lord Sophy of Persia -1539-42 (by A. H.Morton), 14.

⁶ იქვე.

პერს და ეწოდება ტანკა¹. მათზე შტამში დატანილია იბერიული ასოებით. მეფეს, როგორც ამბობენ, უნდა ჰყავდეს 7000 მხედარი, რომელთაც აზნაურები ეწოდებათ. ეს აზნაურები ტანად ბევრად დიდები არიან, ვიდრე ჩვენ, დანარჩენნი ვართ, და აქვთ გრძელი, შავი ულვაშები, წვერს კი იპარსავენ... მათ საბრძოლო იარაღს წარმოადგენს: ხმლები, შუბები, ფარები, მშვილდ-ისარი, რკინის კვერთხები, ჯავშანი, მუზარადი, ლითონის დამცავი სამკლავურები, კარგი ცხენები კარგი აბრეშუმის საფარებით, რომელშიც ისარი ვერ ატანს. ამგვარად, როცა აზნაური მიდის ბრძოლის ველზე, ამ ყველაფრითაა აღჭურვილი. ზემონახსენები ქუთაისი ძალიან პატარა ქალაქია².

ქუთაისში 7 თუ 8 დღის ყოფნის შემდეგ მემბრემ გზა გააგრძელა აღმოსავლეთით და ლიხის ქედის გადავლით³ ოთხი დღის შემდეგ ჩავიდა გორში. მას არ ავიწყდება აღნიშნოს, რომ გორამდე ერთი დღის სავალზე არის ადგილი, „...სადაც ასე 70-იოდე სახლობა ცხოვრობდა, ყველანი ებრაელები“⁴. გორში ჩასული მემბრე ერთი ტრაპიზონელის სახლში დაბინავდა. აი, რას წერს ის გორის შესახებ: „ეს ქალაქი არის პატარა და მის ჩრდილოეთით მდებარეობს ნაწილობრივ დანგრეული ქვის ციხესიმაგრე⁵. აღნიშნული ადგილის მეფე არის ლუარსაბი⁶. მას ჰყავს აზნაურებად წოდებული ცხენოსნები, დაახლოებით 5000 კაცი. აღნიშნულ ქალაქში მცხოვრებთა ნახევარი სომხებია და ნახევარი – იბერიელები“⁷. როგორც ირკვევა, მემბრე გორში 8 დღე დარჩა, შემდეგ კი ლორეს მკვიდრ სომეხთან ერთად თბილისისკენ გაემგზავრა. მან თავისი შთაბეჭდილება თბილისზე ერთი წინადადებით გადმოსცა: „ეს ქალაქიც ლუარსაბის სამფლობელოშია... თბილისი ძალიან დიდი ქალაქია, თუმცა უმეტესი ნაწი-

¹ თანგა – ფულის ერთეულის აღმნიშვნელი თათრული ტერმინი; თემურ ლენგის მიერ შემოღებული ვერცხლის მონეტა. თანგა საქართველოში მიმოიქცეოდა XV-XVI სს-ში (დუნდუა გ., ქსე., ტ. 4, 585, თბ., 1979).

² Michele Membre. Mission to the Lord Sophy of Persia -1539-42 (by A. H.Morton), 14.

³ ეს იქიდან ჩანს, რომ მემბრე, როგორც თვითონ წერს, მოგზაურობდა „...მუდმივად ძალიან მაღალი მთების გადავლით“ (Michele Membre. Mission to the Lord Sophy of Persia -1539-42 (by A. H.Morton), 14).

⁴ ალბათ, აქ იგულისხმება დაბა სურამი, სადაც ებრაელები სახლობდნენ. (Michele Membre. Mission to the Lord Sophy of Persia -1539-42 (by A. H.Morton), 15.

⁵ სავარაუდოდ, აქ უკვე გორის ციხეზეა საუბარი.

⁶ ქართლის მეფე ლუარსაბ I (1527-1556 წწ.).

⁷ Michele Membre. Mission to the Lord Sophy of Persia -1539-42 (by A. H.Morton), 15.

ლი დანგრეულია, იმ ბევრი ომის შედეგად, რასაც ქართველები ერთმანეთში აწარმოებდნენ“¹. ლუარსაბ მეფესთან დაკავშირებით მემბრე იძლევა მცირე ინფორმაციას, კერძოდ, რომ ის „...1000 დუკატს² ხარკის სახით უხდიდა...“ სეფიანთა შაჰს³. ფაქტობრივად, ესაა მთელი ინფორმაცია, რაც მიკვლე მემბრეს დასახელებულ რეალაციონში საქართველოს შესახებ მოიპოვება.

როგორც ვხედავთ, მემბრემ გარკვეული ინფორმაცია მოაგროვა საქართველოს ეკონომიკურ, სამხედრო და პოლიტიკურ მდგომარეობაზე. ეს ფაქტი გვაფიქრებინებს, რომ მას დავალებული ჰქონდა, სანდო ინფორმაცია შეეკრიბა საქართველოს შესახებ. მართალია, რეალაციონში არსად ჩანს ეს პირდაპირ და, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, საქართველოს გავლით მოგზაურობაც არ ყოფილა მისი პირველი არჩევანი, თუმცა, ძნელი სავარაუდებელია, რომ ისეთ თავგებულ ალბებულ კურიერს, როგორიც მემბრე იყო, იმთავითვე არ ჰქონოდა მოაზრებული ალტერნატიული მარშრუტები ამ უკიდურესად სარიისკო მოგზაურობისას. თუ გავითვალისწინებთ მისი მისიის მიზანს, უნდა ვიფიქროთ, რომ მას, ერთი მხრივ, ალტერნატიული გზის გამოყენების შემთხვევაში მოეკვლია საკომუნიკაციო ტრაფიკთან დაკავშირებით სანდო ინფორმაცია და, მეორე მხრივ, ევალებოდა მომავალ დიპლომატიურ კავშირებში საქართველოს მნიშვნელობაც გაეთვალისწინებინა. თუ ეს ასეა, მაშინ მემბრეს აღწერას კონკრეტული პოლიტიკური კონტექსტი გააჩნია.

ის ფაქტი, რომ მემბრემ ქართულ მიწებზე გავლა ამჯობინა, ერთი მხრივ, გვაგვარაუდებინებს, რომ წინამორბედების მისთვის ცნობილი დამოკიდებულება საქართველოსთან და ამ უკანასკნელის მცდელობები ევროპელებთან კონტაქტების შენარჩუნებისა, კურიერს შედარებითი უსაფრთხოების განცდას გაუჩენდა. მაგრამ, მეორე მხრივ, ის ფაქტი, რომ ქრისტიანული ქართული სახელმწიფოების ტერიტორიაზე გავლისას ის ბოლომდე ინარჩუნებს შენიღბვის ტაქტიკას და თავს არასდროს ამხელს, გვაგვარაუდებინებს, რომ ის არ იყო სათანადოდ გარკვეული პოლიტიკურ რეაქციებში, კერძოდ, ვერ აღიქვამ-

¹ Michele Membré. Mission to the Lord Sophy of Persia -1539-42 (by A. H. Morton), 15.

² ვფიქრობთ, ავტორს მხედველობაში აქვს ვენეციური დუკატი. ერთი ვენეციური დუკატი უდრის 6 ლირასა და 4 სოლდის.

³ Michele Membré. Mission to the Lord Sophy of Persia -1539-42 (by A. H. Morton), 16.

და მთელი სისრულით, თუ რა სერიოზულ საფრთხედ იქცა ოსმალეთის სახელმწიფო XVI საუკუნის 30-იან წლებში ქართული სახელმწიფოებისტვის.

§3. პოლიტიკური იზოლაციის გარღვევის მსდებლობა

სულთან სულეიმან I-ის მიერ 1533 წელს დაწყებული პირველი ირანული კამპანია, ბუნებრივია, არ გამოორიცხავდა ოსმალეთის სახელმწიფოს მეზობელი „...შედარებით პატარა და სუსტი საქართველოს დაპყრობასაც...“¹. ამ ჯერზე საფრთხე სამცხეს ემუქრებოდა.² როგორც უნგრეთის დაპყრობით ოსმალებს გზა ეხსნებოდათ ევროპაში, ასევე სამცხე-საათაბაგო საუკეთესო პლაცდარმი იქნებოდა მათთვის საქართველოს დასაპყრობად. ასეთ ვითარებაში „...საგსებით ლოგიკური იქნებოდა მომხდარიყო ქვეყნის მთელი ძალების კონსოლიდაცია. მოხდა კი პირიქით“³. შედეგად, როგორც ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ – ოსმალეთმა 1536 წელს ტაო-კლარჯეთის ტერიტორია დაიპყრო.

ამ დროს საათაბაგოში ქართველი მეფე-მთავრები ერთმანეთს ებრძოდნენ⁴. უდავოა, იმერეთის მეფე ბაგრატ III (1510-1565) ნათლად ხედავდა, თუ რა სტრატეგიული მნიშვნელობა ჰქონდა ოსმალეთისათვის სამცხე-საათაბაგოს აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს დაპყრობის საქმეში. საკუთარი სამეფოს ინტერესებიდან გამომდინარე, ბაგრატ III-მ დადიანისა და გურიელის დახმარებით განიზრახა სამცხე-საათაბაგოს დაუფლება, რადგან „ათაბაგი ყუარყუარე მიუდგა ხონთქარსა...“⁵.

ქართული წყაროების თანახმად, სამცხე-საათაბაგოს დაპყრობის ინიციატივა იმერეთის მეფე ბაგრატ III-ს ეკუთვნის. შეიძლება ითქვას, რომ მანვე შექმნა „სამთა კავშირი“, რომლის წევრებსაც სრულიად სხვადასხვა ინტერესები ჰქონდათ (გურიელი მზეჭაბუკის მიერ წართმეული აჭარისა და ჭანეთის დაბრუნებით იყო დაინტე-

¹ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 142.

² საქართველოს ისტორია ოთხ ტომად, ტომი მესამე (თბილისი, 2012), 161.

³ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 142.

⁴ ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან, (XVI ს.), 82.

⁵ ქართლის ცხოვრება, II (თბილისი, 1959), 354.

რესებული, ხოლო დადიანი „უნებლიეთ შიშისათვის მოერთო“¹). საბოლოოდ, 1535 წლის 12 აგვისტოს სოფელ მურჯახეთთან, იმერეთის მეფის, გურიელისა და დადიანის გაერთიანებულ ძალების წინააღმდეგ ბრძოლაში ყვარყვარე III ათაბაგი (1516-1535) დამარცხდა, მთელი სამცხე იმერეთის მეფემ დაიკავა, დატყვევებული ათაბაგი კი იმავე წელს გარდაიცვალა. ვახუშტი ბატონიშვილი მისთვის ჩვეული ლაკონიურობით გადმოგვცემს: „...შეიპყრა იმერთ მეფემან ბაგრატ ათაბაგი ყუარყუარე და დაიპყრა სამცხე. ესე შეუძნდა მეფესა ლუარსაბს, არამედ ვერარაჲ არგო. გარნა ლუარსაბ მეფემან დაიპყრო ჯავახეთი და კერძონი მისნი“². როგორც ვხედავთ, ქართლის მეფე ლუარსაბ I მას შემდეგ ამოქმედდა, რაც იმერეთის მეფე ბაგრატ III სამცხეს დაეუფლა. თუ კარგად დავაკვირდებით მოტანილ ციტატას, „ესე შეუძნდა მეფესა ლუარსაბს“, თანამედროვე ქართულით იქნება „ამით მეფე დანალვლიანდა“, თუმცა ვერაფრით შეძლო დახმარება, მაგრამ ხელთ იგდო ჯავახეთი და მისი ნაწილები. რა დასკვნა უნდა გამოვიტანოთ აქედან? გვექმნება შთაბეჭდილება, რომ ლუარსაბ მეფე მოწონებით არ შეხვდა იმერეთის მეფის მიერ სამცხის დაუფლებას, მაგრამ შექმნილ ვითარებაში დამოუკიდებელ პოლიტიკას ისე წარმართავდა, რომ არც საერთო საქმეს განდგომოდა. თუ ვახუშტის ცნობის ჩვენეული წაკითხვა სწორია, მაშინ ისიც უნდა ვთქვათ, რომ ლუარსაბ I-ს, რომელიც, ეჭვგარეშეა, სრულად აცნობიერებდა სამცხის სტრატეგიულ მნიშვნელობას ოსმალელებისათვის, ნამდვილად ექნებოდა დანალვლიანების მიზეზი, რადგან, ალბათ, კარგად ხედავდა ოსმალების მხრიდან მოსალოდნელ აგრესიას. მიუხედავად ამისა, თავისუფლებისათვის უკომპრომისოდ მებრძოლმა მეფემ, როგორც ჩანს, „ლოდინის პოლიტიკასთან“ შედარებით, უპირატესობა იარაღის ძალით მოქმედებას მიანიჭა.

ამრიგად, მურჯახეთის ბრძოლით სამცხე-საათაბაგო იმერეთის სამეფოს შეუერთდა და 10 წლით დაკარგა თავისუფლება³. ამის შემდეგ, ცხადია, მოსალოდნელი იყო, რომ რენეგატები ოსმალების კარზე მივიდოდნენ. როგორც ყველა სხვა წინარე შემთხვევაში, უკ-

¹ ქართლის ცხოვრება, IV, 712.

² ქართლის ცხოვრება, IV, 401-402.

³ მ. რეხვიაშვილი. იმერეთის სამეფო XVI საუკუნეში (თბილისი, 1976), 31; 6. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 83.

მაყოფილონი ახლაც გარეთ დაიწყებდნენ მოკავშირის ძებნას. ასეთი ქმედებები ყოველთვის პრაგმატული მოსაზრებით იყო განპირობებული და უმთავრესად საკუთარი დამოუკიდებლობის შენარჩუნებას ისახავდა მიზნად. ამას კი ირან-ოსმალეთის კონფლიქტებში მტრებთან თანამშრომლობის „მოდუს-გივენდის“ ღია სახე ჰქონდა, რაც ერთნაირად აძლევდა ხელს ოსმალებსაც და სეფიანებსაც. ამ შემთხვევაში კი სეფიანებთან შედარებით წარმატებული სულეიმან I იყო. სწორედაც ამიტომ „საათაბაგოს უმსხვილესმა ფეოდალმა ოთარ შალიკაშვილმა ყვარყვარეს მცირეწლოვანი მემკვიდრე სულეიმან I-თან წაიყვანა და მისი გაათაბაგება სთხოვა“¹. პორტას რეაქციამაც არ დააყოვნა და 1536 წლის 4 ივლისს არზრუმის ბეგლარბეგმა მეჰმედ ხანმა დიდი ბრძოლის შემდეგ ტაოსა და კლარჯეთის ტერიტორიები დაიპყრო². ოსმალებმა დაპყრობილ ტაო-კლარჯეთში ოთხი სანჯაყი დააარსეს და თავიანთი მმართველობის წესების შემოღებით სამცხის დაპყრობილი ტერიტორიის გაოსმალება დაიწყეს³. ბაღდადის შემდეგ ტაო-კლარჯეთის დაპყრობით ოსმალებმა სამხრეთზე თავიანთი კონტროლი გაათავართეს⁴. ამ შედეგის გათვალისწინებით, ნათელი ხდება, რომ სამცხე-საათაბაგოს წინააღმდეგ ბაგრატ III-ისა და ლუარსაბ I-ის იარაღის ძალით მოქმედებას საბოლოოდ წარმატების მოტანა არ შეეძლო. ეს იყო შეცდომა, რამაც გამოიწვია „...თურქების ინტერვენცია და მათი საბოლოო გამარჯვება 1545 წელს“⁵. იმისათვის, რომ საქართველოს ბრძოლა თავისუფლებისთვის შედეგიანი ყოფილიყო, ქვეყნის გაერთიანება და შიგნით მშვიდობის დამყარება იყო საჭირო, რაც მაშინდელი საშინაო და საგარეო ფაქტორების გათვალისწინებით

¹ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 143; მ. რეხვიაშვილი. იმერეთის სამეფო XVI საუკუნეში, 31.

² იბრაჰიმ ფეჩევის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ. ტექსტი ქართული თარგმანიტურთ გამოსცა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო სერგი ჯიქიაშვილს (თბილისი, 1964), 25.

³ მ. სვანიძე. საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან XVI-XVII სს. (თბილისი, 1971), 57.

⁴ Cambridge History of Turkey. Volume 2. The Ottoman Empire as a World Power, 1453–1603, 121.

⁵ ლუის ხილი ფერნანდესი და ხოსე მანუელ ფლორისტანი, ქართველი მეფეების წერილები: სიმონ I-ის წერილი ქართლიდან ფილიპე II-ს და თეიმურაზ I-ის კახეთიდან – ფილიპე IV-ს (თარგმანი ესპანურიდან). „საქართველოს ურთიერთობა ევროპისა და ამერიკის ქვეყნებთან, II (თბილისი, 1995), 195-196; Луис Хил Фернандес. Дипломатические контакты между Грузией и Испанией в XV-XVI вв. Матне, (იაფისი), №1 (1990), 141.

ყოვლად შეუძლებელი ჩანდა. თუმცა, ისიც საფიქრებელია, რომ მაშინ როცა ოსმალთა კამპანია არზრუმის, ყარსის, სამხრეთ აზერბაიჯანისა და ბაღდადის მიმართულებით წარმატებულად ვითარდებოდა, სამცხე-ჯავახეთი ყველა ქართული სახელმწიფოსკენ გზას ხსნიდა. ამიტომ იმერეთისა და ქართლის მეფეების მიერ სამცხე-საათაბაგოს დაპყრობა შეიძლება აიხსნას ამ პირობებში საკუთარი სამეფოებისთვის ერთგვარი ბუფერული ზონის შექმნის მოსაზრებით. ნებისმიერ ვარიანტში, საერთაშორისო კონტექსტის გათვალისწინებით, ეს შორსმჭვრეტელური პოლიტიკური ხედვებით ნაკარნახევი გადაწყვეტილება არ აღმოჩნდა.

ამ პერიოდში (1538-1540 წწ.) ოსმალები დაკავებულნი იყვნენ ვენეციასთან ომით. ჰაირედდინ ბარბაროსამ 1538 წელს ვენეციელებს წაართვა კუნძულები ნაქსოსი, ანდროსი, პაროსი და სანტორინი. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ამავე წელს ოსმალებმა გამარჯვება მოიპოვეს „წმინდა ლიგის“ ძალებზე პრევეზის ცნობილ ბრძოლაში. აქვე უნდა ითქვას, რომ პაპმა პავლე III-მ, პაპობის ისტორიაში ფაქტობრივად ერთადერთმა, შეძლო პრევეზის ბრძოლისათვის 36 გალერა აეგო¹ და გაზაფხულის თვეებში 5 ათასი ესპანელი ჯარისკაცისათვის 20 ათასი დუკატის სუბსიდიები გაეღო.² ვენეციასთან ომი 1540 წელს დამთავრდა ოსმალების ტრიუმფალური გამარჯვებით – მათ შეძლეს მონემბასიისა და ნაფპლიონის დაუფლება. ვენეციამ დათმო ეგეოსის ზოგიერთი კუნძული და ასევე დიდძალი კომპენსაცია გადაიხადა³. 1541 წელს იმპერატორი კარლ V თავს დაესხა ალჟირს, რაც კატასტროფით დასრულდა – მთელი მისი ფლოტი საშინელი შტორმის შედეგად განადგურდა⁴. ამავე წელს სულეიმან I-ის ჯარმა ალყა შემოარტყა ბუდას, დაიკავა ქალაქი და ის ოსმალეთის იმპერიის ნაწილად გამოაცხადა⁵. იმპერატორის მარცხმა უბიძ-

¹ Fabrizio Filioli Uranio. La squadra navale ponteficia nella repubblica internazionale delle Galere: secoli XVI-XVII, 121.

² Aurelio Espinosa. The Grand Strategy of Charles V (1500-1558): Castile, War, and Dynastic Priority in the Mediterranean, 277.

³ Cambridge History of Turkey, Volume 2, The Ottoman Empire as a World Power, 1453-1603, 36.

⁴ Colin Imber. The Ottoman Empire 1300-1650, The Structure of Power, Red Globe Press. Second edition, 38; Fabrizio Filioli Uranio, La squadra navale pontificia nella repubblica internazionale delle galere: Secoli XVI-XVII, 104.

⁵ Fabrizio Filioli Uranio. La squadra navale pontificia nella repubblica internazionale delle galere. Secoli XVI-XVII, 104.

გა საფრანგეთის მეფეს, ფრანსუა I-ს კავშირი განეახლებინა სულეიმან I-თან. 1542 წლის ბოლოს, როცა ფერდინანდი მესამეჯერ დაესხა თავს ბუდას (ჰაბსბურგებსა და ოსმალებს შორის უნგრეთისთვის ბრძოლა გრძელდებოდა, ავტ.), ფრანგი ელჩი გაემგზავრა კონსტანტინოპოლში და 1543 წელს დაბრუნდა სამშობლოში ერთობლივი მოქმედების შეთანხმებით. ამავე წლის გაზაფხულზე სულეიმანი თავისი ჯარით უნგრეთისკენ დაიძრა და ხელთ იგდო ვალპო, სიკლოსი, პეჩი სეკეშტეხერვარა და ესტერგომი. ამავე დროს მის ფლოტს ჰაირედდინ ბარბაროსას მეთაურობით იერიშები მიჰქონდა ნიცაზე¹.

პაპი პავლე III რეალურად აფასებდა შექმნილ ვითარებას და ოსმალებთან დაპირისპირებაში ქრისტიანთა გარდაუვალი მარცხის თავიდან ასაცილებლად 1542 წლის ზაფხულში შეეცადა სამი გალერას შეიარაღებასა და ფინანსების მობილიზებას². მოსალოდნელი საფრთხის გამო პონტიფექსმა გადაწყვიტა, რომ პაპის კარი ბოლონიაში გადაეტანა³. შექმნილმა ვითარებამ ფრანსუა I და სულეიმანი ახალ ალიანსამდე მიიყვანა, რომელიც მათ შორის 1543 წელს დაიდო. ამ კავშირის შედეგად ჰაირედდინ ბარბაროსამ მიიღო მონაწილეობა ნიცაზე თავდასხმაში და 1543 წლის ზამთარი ტულონში გაატარა. ეს იყო ფაქტი, რომელსაც იქამდე ანალოგი არ ჰქონია⁴. ჰაირედდინ ბარბაროსა ფრანგების მხარდაჭერით სარგებლობდა, თუმცა კარლ V-სა და ფრანსუა I-ს შორის დადებულმა ზავმა დროებით შეაჩერა საფრანგეთ-ოსმალეთის თანამშრომლობა⁵.

აღნიშნული მოვლენების პარალელურად, ოსმალეთის მეტოქე აღმოსავლეთში, სეფიანთა იმპერია უკვე კანონზომიერებად ქცეულ პოლიტიკას ახორციელებდა – როცა სულთანი დასავლეთის ფრონტით იყო დაკავებული, სეფიანთა შაჰი საქართველოს სრული დამორჩილებისათვის იწყებდა აქტიურ მოქმედებას. ასე მოხდა ამ

¹ Colin Imber. The Ottoman Empire 1300-1650, The Structure of Power, Red Globe Press, Second edition, 38.

² იქვე.

³ იქვე, 105.

⁴ Cambridge History of Turkey, Volume 2. The Ottoman Empire as a World Power, 1453-1603, 36.

⁵ Colin Imber. The Ottoman Empire 1300-1650. The Structure of Power. Red Globe Press. Second edition, 38.

შემთხვევაშიც, თუმცა 1541 წელს შაჰ თამაზის პირველი ლაშქრობა ქართლის სამეფოზე იმით დამთავრდა, რომ ლუარსაბ I-ის მედგარი ბრძოლის შედეგად სეფიანთა ხელმწიფე თბილისს გაეცალა და ვერც ქართლის მეფე იგდო ხელთ¹. სულტანი სულემან I-იც, მიუხედავად იმისა, რომ ძირითადად ევროპული ომებით იყო დაკავებული, მაინც პოულობდა დროს საქართველოსთვის. ამაში მას ხელს რენეგატი ქართველები უწყობდნენ. კერძოდ, ყვარყვარე III ათაბაგის ვაჟიშვილმა „...ქაიხოსრომ გადაწყვიტა ოსმალთა დახმარებით დაემარცხებინა იმერეთის მეფე. ქაიხოსროს თხოვნით სულთანმა სულეიმან I-მა 1543 წელს ჯარი გამოგზავნა სამცხეში, მაგრამ ქართველებმა ბაგრატ მეფის წინამძღოლობით მტერი დაამარცხეს და უკუაგდეს“². თუმცა ამ მარცხს არც ოსმალეთის სულტანი და არც რენეგატი ქართველები არ შეურიგდნენ. საბოლოოდ, 1545 წელს ოსმალთა დიდი ძალების წინაშე ბასიანში, სოხოისტასთან, ლუარსაბ I-ისა და ბაგრატ III-ის ძალები დამარცხდნენ და სამცხეში ათაბაგობა აღდგა³.

ბასიანში სოხოისტასთან გამარჯვებამ ოსმალებს აშკარა უპირატესობა მიანიჭა ჩრდილოეთში, კავკასიის მთებამდე და აღმოსავლეთში – კახეთამდე⁴. ამის შემდეგ ოსმალებს ეძლეოდათ საშუალება, თავისი გავლენა დაემყარებინათ შავ ზღვაზე. XVI საუკუნის უფრო გვიანდელ პერიოდში განვითარებული მოვლენების ქრილიდან თუ შევხედავთ, სამცხე-საათაბაგოს ტერიტორიასთან დაკავშირებით ოსმალეთს უფრო შორსმიმავალი მიზნები ჰქონდა, ვიდრე მხოლოდ აშკარა სამხედრო ინტერესები⁵. სრულიად მისაღებად მიგვაჩნია ე. კორტეპეტერის აზრი, რომ ოსმალებს საქართველოს ტერიტორია აკმაყოფილებდა ნადავლით, კერძოდ, ქართველი მონეებით. ამას გარდა, სულტნები ასევე „მიანიშნებდნენ სპარსეთის შა-

¹ საქართველოს ისტორია ოთხ ტომად, ტომი მესამე, 165-166.

² ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 83; საქართველოს ისტორია ოთხ ტომად, ტომი მესამე, 162.

³ ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 83.

⁴ Allen W. E. D. A. History of the Georgian People from the beginning down to the Russian conquest in the nineteenth century, (London, 1932), 147-148.

⁵ Carl M. Kortepeter. Ottoman Imperial Policy and the Economy of the Black Sea Region in the Sixteenth Century, Journal of the American Oriental Society. Vol. 86, № 2 (Apr. - Jun., 1966), 94.

ჰებს, რომ ისინი უწინდებურად დაინტერესებულნი არიან ამიერკავკასიით⁶. 1533-1545 წლების ევროპის საერთაშორისო ურთიერთობებს, ოსმალეთის მიერ დასავლეთსა და აღმოსავლეთში განხორციელებულ ექსპანსიონისტურ პოლიტიკას ასე ვრცლად მიზანმიმართულად შევხეთ; კერძოდ, ნაშრომის ამ თავში ჩვენ მიერ დასახული მიზანი, გვეჩვენებინა, თუ როგორ შეეცადა ქართლის მეფე ლუარსაბ I გაერღვია საერთაშორისო იზოლაცია და აღედგინა კავშირი ევროპულ ანტიოსმალურ ძალებთან, ვერ იქნებოდა მიღწეული „ოსმალურ საკითხთან“ დაკავშირებით დასავლეთ ევროპის პოლიტიკური ძალების (პაპობა, საფრანგეთი, ჰაბსბურგების იმპერია, ვენეცია) კონფლიქტისა და ამ ძალების მიერ ქრისტიანული სამყაროს იდეალებისათვის ბრძოლის კონტექსტის წარმოდგენის გარეშე. აქვე წინასწარ დავასკვნით: შექმნილ საერთაშორისო იზოლაციაში ქრისტიანული მოკავშირის გარეშე დარჩენილი ქართლის მეფე ლუარსაბ I შეეცადა დასავლეთში მოენახა მოკავშირე. მისი ეს გადაწყვეტილება ემყარებოდა, ერთი მხრივ, იმდროინდელი ევროპის საერთაშორისო ურთიერთობაში რომის საღვთო იმპერიის მიერ ქრისტიანული სამყაროს იდეალებისათვის ბრძოლის სტრატეგიას, უშუალოდ, იმპერიის ბრძოლას ოსმალეთთან და, მეორე მხრივ, ამ უკანასკნელის წინააღმდეგ პაპობის შეუცვლელი ჯვაროსნული ლაშქრობის მოწყობის იდეას. თუმცა, სავარაუდოდ, XVI ს-ში ამ რელიგიურ ფონსა და მოძველებულ იდეას უკვე ყავლი ჰქონდა გასული, ამ პერიოდისთვის წმინდა მიწა და იერუსალიმი მაინცდამაინც აღარავის ახსოვდა. ამავე დროს, XV-XVI საუკუნეების, ახალი ეპოქის ევროპა უკვე სავსებით განსხვავებული იყო XI-XIII საუკუნეების ევროპისგან და იმ ძველ იდეალებთანაც ბევრი აღარაფერი ჰქონდა საერთო; პაპის როლი და ავტორიტეტიც აშკარად შემცირებული იყო პოლიტიკურ წრეებში. XVI ს-ში ევროპელი მონარქები უკვე გაცილებით უფრო პრაგმატული მოსაზრებებით, საკუთარი პოლიტიკურ-ეკონომიკური ინტერესების გათვალისწინებით

⁶ Carl M. Kortepeter. Ottoman Imperial Policy and the Economy of the Black Sea Region in the Sixteenth Century, 94.

ცდილობდნენ კავშირ-ურთიერთობების აგებას როგორც თავიანთ სამეზობლოში, ასევე აღმოსავლეთის ქვეყნებთან. ამიტომ ჯვაროსნული ომის იდეა, რომელიც გამოსჭვივის როგორც ლუარსაბის, ასევე, სიმონის წერილებში, თანაც უფრო მკაფიოდ, ქართველი მეფეების მხრიდან თავის დაიმედებას უფრო ჰგავდა.

პრობლემის სიღრმისეულად წარმოჩენის მიზნით აუცილებელია ითქვას შემდეგი: მტრების რკალში მოქცეული საქართველო სრულად მოწყვეტილი აღმოჩნდა დასავლეთის ქრისტიანულ სამყაროს. ამას ემატებოდა ისიც, რომ ოსმალთა მიერ გატარებული პოლიტიკის შედეგად კათოლიკე მისიონერებმა 1505 წელს საქართველო დატოვეს და გაწყდა წმინდა ტახტთან თითქმის სამსაუკუნოვანი ურთიერთობები. ამ სამწუხარო ფაქტით რეალურად დაგვირგვინდა დასავლეთისაგან საქართველოს იზოლაცია, რადგან კათოლიკე მისიონერები და მათი საეპისკოპოსო თბილისში საქართველოს ევროპასთან დამაკავშირებელ ერთადერთ დიპლომატიურ არხს წარმოადგენდა. მას შემდეგ, რაც 1514-1517 წლების ოსმალური კამპანიის შემდეგ ეგვიპტე, სირია-პალესტინისა და ჰიზაზის ტერიტორიები ოსმალთა სახელმწიფოს შემადგენლობაში გადავიდა, ადრინდელი საკომუნიკაციო ტრაფიკი – ეგვიპტის გავლით ევროპაში – გადაკეტილი აღმოჩნდა, მდგომარეობა კიდევ უფრო დამძიმდა XVI საუკუნის 30-იანი წლებიდან – ჩვენ მიერ ნახსენები ოსმალეთ-სეფიანთა დაპირისპირების მორიგ რაუნდში ოსმალების მიერ ცალსახა უპირატესობის მოპოვების შემდეგ. საქართველოს მოსაზღვრე რაიონებში ოსმალთა ფაშები ფხიზლად ადევნებდნენ თვალყურს საქართველოსკენ მომავალ ნებისმიერ ჯგუფსა თუ პიროვნებას: მათ ისე საგულდაგულოდ შეუკრეს გზა კათოლიკე მისიონერებს, რომ მთელი XVI საუკუნის განმავლობაში არც ერთი კათოლიკე ბერი საქართველოში არ ყოფილა¹. ამ კრიზისის გამო წმინდა ტახტმა ვერ შეძლო ოსმალეთის იმპერიაში საკუთარ მრევლზე ზრუნვა². ევროპის კათოლიკურ ქვეყნებსა და ოსმალეთს შორის დიპლომატიური ურთიერთობის დამყარების გარეშე იმპერიის ტერიტორიაზე მისიონერთა საქმიან-

¹ მ. თამარაშვილი. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის (ტფილისი, 1902), 70-71.

² Vassileva Elmira. Ottoman Istanbul from the Perspective of the Catholic Missionaries in the Post-Byzantine Period (End of 16th-17th centuries), 291 http://osmanliistanbulu.org/tr/images/osmanliistanbulu-4/elmira_vassileva.pdf

ობას მომავალი არ ჰქონდა. ამ თვალსაზრისით პირველი ნაბიჯი მხოლოდ 1580 წელს გადაიდგა, როცა „...სტამბულში ჩავიდა პაპის პირველი ემისარი პიეტრო ჩედულინი, ბალკანეთსა და ანატოლიაში ლათინური ეკლესიების მოსანახულებლად“¹.

ასეთ ვითარებაში უმწეოდ დარჩენილ ქართველ კათოლიკე მრევლს მხსნელად ნახიჭევან-კილიკიიდან მოსული სომეხი უნიატი ბერები მოევლინენ. აქვე აუცილებელია აღინიშნოს, რომ ნახიჭევანში კათოლიკობამ ფრანცისკელი და ბენედიქტელი მამების მეშვეობით შეაღწია XIV საუკუნის I ნახევარში². მათ უნდა გაეკაფათ გზა სომხურ-გრიგორიანული და რომაულ-კათოლიკური ეკლესიების გაერთიანებისათვის³. ნახიჭევანში არსებული თემი ანუ ე.წ. უნიტორი ბერები (*fratres unitores*) ანდა უნიატები (*uniti*), რომელიც სომხეთსა და დასავლეთის ქრისტიანობას შორის ხშირი კონტაქტების წყაროს წარმოადგენდა⁴, 1330 წელს დაექვემდებარნენ რომის პაპს. ამიტომ ნახიჭევანი 1350 წლიდან გახდა კათოლიკური ეპისკოპატის ცენტრი⁵. პაპმა ინოკენტი VI-მ⁶ (1352-1362) ნახიჭევანის კათოლიკური თემი უშუალოდ დაუქვემდებარა დომინიკანელთა ორდენს⁷. ნახიჭევანის კათოლიკური თემი როგორც სეფიანთა, ასევე დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოთა ინტერესის საგანს წარმოადგენდა, რადგან ნახიჭევანელი და ჯულფელი სომეხი ვაჭრები ევროპის ქვეყნებში დიპლომატიურ მისიებს ასრულებდნენ ოსმალთა იმპერიის წინააღმდეგ. ამიტომ შაჰ ისმაილ I-ის მმართველობის დროს ნახიჭევანის სომეხი კათოლიკეები რიგი პრივილეგიებით სარგებლობდნენ⁸. რო-

¹ Vassileva Elmira. Ottoman Istanbul from the Perspective of the Catholic Missionaries in the Post-Tri-dentine Period (End of 16th-17th centuries), 293 http://osmanliistanbulu.org/tr/images/osmanliistanbulu-4/elmira_vassileva.pdf

² Г. Паносян. Армянская католическая община в Нахичеванской провинции (XVII-XVIII вв.). Гюмрийский Государственный Педагогический Институт им. М. Налбандяна, Ученые Записки, (№2, 2013), 53; José Manuel Floristan. Las relaciones hispano-armenias en los ss. XVI-XVII. Mésogeios. Méditerranée, 5(1999), 53.

³ José Manuel Floristan. Las relaciones hispano-armenias en los ss. XVI-XVII, 53.

⁴ იქვე, 54.

⁵ იქვე.

⁶ ე. სუტნერი არასწორად მიუთითებს პაპ ინოკენტი IV-ს (Эрнст Суттнер. Христианство Востока и Запада, (Москва, 1999), 68). ეს უკანასკნელი პაპად იყო 1243-1254 წლებში, როცა ჯერ კიდევ არ არსებობდნენ ნახიჭევანის უნიატი კათოლიკეები.

⁷ Г. Паносян. Армянская католическая община в Нахичеванской провинции (XVII-XVIII вв.), 54.

⁸ იქვე, 55.

გორც ისტორიკოსი პეტრუშევსკი აღნიშნავს, ჯულფელი მსხვილი ვაჭრები, რომლებიც შაჰის კონტრაგენტები იყვნენ საგარეო ვაჭრობაში, „...ამავე დროს არაერთხელ ასრულებდნენ მისივე დიპლომატიური აგენტების როლს ევროპულ სახელმწიფოებში. საერთოდ, სეფიანები, რომლებიც ევროპული სახელმწიფოების დახმარებას საჭიროებდნენ ოსმალთა იმპერიასთან ბრძოლაში, ამ მიზნისთვის დიპლომატიურ აგენტებად სიამოვნებით იყენებდნენ სომეხ ვაჭრებსა და სასულიერო პირებს“¹. გავრცელებული თვალსაზრისით, ქართველი მეფეებიც მეტწილად იმავე საკომუნიკაციო არხებს იყენებდნენ, რასაც სეფიანები. „მიუხედავად იმისა, რომ XV საუკუნიდან ირანი საქართველოსთვის ოსმალეთზე არანაკლებ საფრთხეს წარმოადგენდა, ოსმალთა წინააღმდეგ ბრძოლაში ქართველებისა და ირანელების დაახლოებისა და მოკავშირეობის არაერთი ფაქტი არსებობს და ქართველი მეფეებიც ხშირად იმავე სომეხ ვაჭრებსა და სასულიერო პირებს მიმართავდნენ, რომლებსაც სეფიანი მიმართველები“².

ასე რომ, სომეხმა უნიატმა ბერებმა, რომლებიც ევროპის სახელმწიფოებისაგან მხარდაჭერით სარგებლობდნენ, გულწრფელი სამსახური შესთავაზეს ქართველ კათოლიკე მრევლს. ასე, თანდათანობით, კათოლიკე მამები სომეხმა უნიატმა მოძღვრებმა შეცვალეს, რომელთა საქმიანობისა და ფეხის მოკიდებისათვის საჭირო გახდარა, რომ მათ ხელში გადასულ კათოლიკე მამათა დატოვებულ მემკვიდრეობას ერთგვარად კანონიზებული სახე მისცემოდა³. ირან-ოსმალეთის ომებისას სომეხმა კათოლიკეებმა სერიოზული დანაკარგები განიცადეს. ტერიტორიულმა ცვლილებებმა მათი რელიგიური ცხოვრება მეტად გააძნელა⁴. ამიტომ სასულიერო ლიდერებმა დასავლეთს მიმართეს დახმარებისათვის⁵.

აღნიშნულ საკითხზე ყურადღების გამახვილებით ვცდილობთ ვაჩვენოთ, როგორ გახდა შესაძლებელი ნახიჭევანის დომინიკელი

¹ И.П. Петрушевский. Очерки по истории феодальных отношений в Азербайджане и Армении в XVI- начале XIX вв. (Ленинград, 1949), 182.

² თ. ქარჩავა. ქართველთა მეფეების საერთაშორისო კონტაქტებისა და მათი დესპანების ვინაობის შესახებ XV საუკუნის ბოლოსა და XVI საუკუნეში, (თბილისი, 2009), 66.

³ Г. Паносян. Армянская католическая община в Нахичеванской провинции (XVII-XVIII вв.), 55.

⁴ Charles A. Frazee. Catholics and Sultans, The Church and the Ottoman Empire 1453-1923. (Cambridge, 2006), 47.

⁵ იქვე.

მისიონერების მეშვეობით ლუარსაბ I-ის მიერ ვატიკანთან კავშირის განახლება. ამ საკითხის შესასწავლად გაგვანია ერთადერთი უტყუარი წყარო – ეს არის პაპ პავლე III-ის მიერ მეფე ლუარსაბ I-სადმი 1545 წლის 17 ივნისს მოწერილი წერილი. ზემოთ საკმაოდ ვრცლად წარმოვანინეთ რომის პაპ პავლე III-ის როლი ანტიოსმალური „წმინდა ლიგის“ შექმნასა და მის საქმიანობაში. სწორედ ამ კონტექსტის დახმარებით შეგვიძლია გავარკვიოთ, რა მიზანი ამოძრავებდა ლუარსაბ მეფეს, როდესაც წმინდა ტახტთან ურთიერთობის განახლებას ცდილობდა.

როგორც რომის პაპის მიერ ლუარსაბ მეფისადმი მოწერილი წერილიდან ირკვევა, ქართლის მეფეს ახლო კავშირი ჰქონია ნახიჭევანის დომენიკელ მამებთან, ბატისტასა და დომენიკესთან. პაპი მეფეს წერდა: „როგორც შევითქვით, ბატისტა თქვენი ბრწყინვალეობის ნაცნობი და საყვარელი მეგობარი ყოფილა, როგორც მისივე წესის სხვა მამებიც, რომლებიც თქვენს სამფლობელო ქალაქში (თბილისში, ავტ.) ღვთის მსახურებას ასრულებენ“¹. თუ ამ ცნობას ვირწმუნებთ, მაშინ უნდა დავასკვნათ, რომ ხსენებული მამები თბილისის კათოლიკეებთან აღასრულებდნენ ღვთისმსახურებას და, ცხადია, მეფის მათთან მეგობრობა სწორედ აქ შედგა.

სამწუხაროდ, ჩვენ ზუსტად არ შეგვიძლია ვთქვათ, ლუარსაბ მეფემ პაპს მისწერა თუ არა წერილი. უფრო სავარაუდებელია, რომ ასეთ ფაქტს ადგილი არ ჰქონია, წინააღმდეგ შემთხვევაში პაპი თავის ვრცელ წერილში ამის შესახებ აუცილებლად, მისი დამოწმების მიზნით მაინც, რამეს იტყოდა. ამას გვაფიქრებინებს ფრაგმენტი პაპის მიერ ლუარსაბ მეფისადმი მიწერილი წერილიდან: „ბევრი სარწმუნო მოხსენებიდან შევითქვით...“², ანუ პონტიფექსმა ხსენებული მამების მოხსენებებიდან გაიგო ლუარსაბ მეფის წმინდა ტახტისადმი დამოკიდებულების შესახებ. აქედან გამომდინარე, ვფიქრობთ, რომ იმ რთულ ვითარებაში, რომელშიც ხსენებულ მამებს უხდებოდათ მგზავრობა, სრულიად ლოგიკურია, რომ ლუარსაბ I-ს პაპისთვის წერილი არ გაეგზავნა. ეს ერთგვარი თავდაცვის საშუალება იყო, იმ შემთხვევისთვის, თუ მეფის წარგზავნილი მამები ოსმალთა ჯაშუშების ხელში აღმოჩნდებოდნენ. ამიტომ, საფიქრებელია, რომ

¹ მ. თამარაშვილი. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, 72.

² იქვე, 71.

ლუარსაბის სათქმელი მამებს ზეპირად უნდა მოეხსენებინათ პაპისათვის (ასეთ პრაქტიკას, როდესაც შუამავალი ზეპირად გადასცემს სათქმელს ადრესატს, ჩვენ მოგვიანებით, 60-იან წლებშიც შევხვდებით ქართველი მეფეებისა და ევროპელთა ურთიერთობაში. ამ შემთხვევაშიც ქართველ მეფესა და ინგლისელ მოგზაურს შორის შუამავალი სომეხია, ოღონდ არა სასულიერო პირი, არამედ, სავარაუდოდ, აბრეშუმის საერთაშორისო სავაჭრო ქსელში ჩაბმული პიროვნება). ჩვენ დანამდვილებით არც ის ვიცით, ხსენებული მამები როდის ჩავიდნენ რომში. რადგან პაპის წერილი ლუარსაბისადმი დათარიღებულია 1545 წლის 17 ივნისით, მხოლოდ ის შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ისინი უკან, ნახჭევანში ალბათ ამის შემდეგ დაბრუნდნენ.

ბუნებრივია, ჩნდება კითხვა: რას სთხოვდა ქართლის მეფე ლუარსაბ I რომის პაპ პავლე III-ს? რადგან მეფის წერილი ხელთ არა გვაქვს, პაპის წერილიდან უნდა ვცადოთ იმის ამოკითხვა, რას აუწყებდა ან რას სთხოვდა ქართლის მეფე რომის პონტიფექსს. პირველ რიგში, ცხადია, ქართლის მეფე რომის პაპს აღიარებდა ყველა ქრისტიანული ეკლესიის მეთაურად, ასევე, „...ქრისტეს ნაცვლად და მოციქულთა მთავრის, წმიდა პეტრეს მოსაყდრედ...“¹; ასევე, როგორც ჩანს, ლუარსაბ მეფე პონტიფექსს აუწყებდა, რომ, მის მსგავსად, პაპის პრიმატს აღიარებდნენ იმერეთის მეფე ბაგრატ III და დასავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი, კახთა მეფე ლევანი და „...ყვარყვარე² ახალციხელი...“³. ამ აღიარებამ, მით უფრო, რეფორმაციის ფონზე, როცა პაპის ძალაუფლებას პროტესტანტები ეჭვქვეშ აყენებდნენ⁴, ჩანს, მას განსაკუთრებული სიხარული მიანიჭა. „ეს რა ვსცანით დიდათ განვიხარეთ უფლისადმი და მის უზენაესობას მადლობა შევსწირეთ, რომ წმიდა ემბაზში განათლებულის ქრისტეს სარწმუნოების აღსარებაში ეგოდენ ხნიდგან მტკიცედ დაუცევხართ და კვალად გიცავსთ თქვენ ოთხ უდიდეს მეფეთ, ვითარცა ქრისტეს სარწმუნოების უძლიერეს გმირთა ეგოდენ ურწმუნოთა შორის, რომლებიც განაცა ყველა მხრით გარემოცული ხართ“⁵. ამის შემდეგ, პაპი დასტურს აძლევს ლუარსაბ მეფეს და კიდევ ერთხელ შეახსენებს,

¹ მ. თამარაშვილი. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, 71.

² უნდა ვიგულისხმოთ ათაბაგი ქაიხოსრო II (1545-1573).

³ მ. თამარაშვილი. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, 71.

⁴ Kenneth M. Setton. The Papacy and the Levant (1204-1571), V. III, 454.

⁵ მ. თამარაშვილი. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, 71.

თუ რისთვის დაადგინა უფალმა რომის პაპი ყველა ეკლესიის მეთაურად. „...რომის ეკლესიის და სამოციქულო საყდრის უმწვერვალესი მღვდელმთავარი, რომელიც განაწესა თავის მონაცვლედ წმიდა პეტრეს მიერ, რათა აღმოეხვრას, დაამხო, განაბნოს და გაჰფანტოს ყველა, რაც კი იმავე უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტეს წმიდა სარწმუნოების წინააღმდეგია და ასე თუ ისე ავნებს მისსავე მორწმუნეთა საუკუნო ცხოვრებას“¹, – წერდა პაპი. ეს უკანასკნელი ასევე წუხდა, რომ გეოგრაფიულმა სიშორემ ისტორიულად არ მისცა საშუალება პაპობას „...უფლისავე ჩაგონებით შეუერთოს მის სამწყსოს თავისის პატიოსანის სისხლით დახსნილი ის ცხოვარნიც, რომელთაც ამ უმწვერვალესის მწყემსის მზრუნველობა მოაკლდათ უფრო ადგილის სიშორის გამო, ვიდრე მათი გულგრილობის მიზეზით“². ამ ფაქტორის გამო პაპი მოუწოდებდა ლუარსაბს, რომ ინიციატივა თავის ხელში აეღო ეკლესიათა უნიის საქმეში. პაპი ლუარსაბს წერს: „ქრისტეს ამ ერთადერთ სამწყსოში (ე.ი. რომაულ-კათოლიკურ ეკლესიაში, ავტ.) ვნატრობთ თუ თქვენს და სხვათა ქართველთ მეფეების შემოსვლას თუ თქვენისა და თუ მათისა და მთელის თქვენი ერის, სულის საცხოვნებლად“³. ეკლესიათა უნიის შედეგს პაპი მეფეს ძალზე მოკლედ ასე აუწყებდა: „...ჩვენი შემწეობით ადგილად ეწიოთ ამ ბედნიერებას“⁴. ამასთან დაკავშირებით ვფიქრობთ, რომ უნიტორმა მამებმა, როგორც ჩანს, პაპის წინაშე ლუარსაბ მეფე ისე წარმოაჩინეს, თითქოსდა ქართლის მეფეს ხელეწიფებოდა უნიისთვის ჩაეყარა საფუძველი. ამას მიუთითებს პაპის საუბრის ტონი, რომ მას ეჭვი არ ეპარება უნიაზე მოლაპარაკებების გარდაუვალობაში.

პაპის წერილის მომდევნო ნაწილი უკვე იმ რჩევა-დარიგებებს ეთმობა, რაც მეფე ლუარსაბს უნდა გაეკეთებინა ეკლესიათა უნიის საქმეში. სანამ ამ საკითხს შევეხებით, ზემოთ დასმულ კითხვასთან დაკავშირებით მოკლედ დავასკვნით: პირველი, ქართლის მეფე ლუარსაბ I რომის პაპ პავლე III-ს დომენიკესა და ბატისტას მეშვეობით აცნობებდა, რომ ის წმინდა ტახტის მღვდელმთავარს აღიარებდა ქრისტიანული სამყაროს სულიერ მეთაურად, ანუ სცნობდა პაპის

¹ მ. თამარაშვილი. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, 72.

² იქვე.

³ იქვე.

⁴ იქვე.

პრიმატის დოგმატს; მეორე, სავარაუდოდ, ლუარსაბ მეფე პაპს სთავაზობდა ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის რომაულ-კათოლიკურ ეკლესიასთან უნიას, რადგან კარგად ხედავდა, რომ დასავლეთთან დამაკავშირებელი გზა საქართველოსთვის იმ ეტაპზე, მხოლოდ და მხოლოდ რომზე გადიოდა. მეტიც, ვფიქრობთ, იზოლაციის იმ რთულ პირობებში, რომელშიც საქართველო მოექცა, გამოჩნდა თუ არა უნიატი მამების მეშვეობით პაპობასთან დაკავშირების შესაძლებლობა, ლუარსაბ მეფემ წმინდა ტახტთან მოლაპარაკებები და ურთიერთობა დასავლეთის ანტიოსმალურ ძალებთან დაკავშირების ქმედით ინსტრუმენტად მიიჩნია.

როგორც აღვნიშნეთ, ლუარსაბ მეფის მიერ ეკლესიათა უნიის თხოვნის საფუძველზე, ხსენებულ მამებს, დომენიკესა და ბატისტას, ქართლის მეფესთან მოჰქონდათ პაპის შემდეგი „...სასარგებლო ჩაგონება...“¹ ანუ წინადადება: „...წარმოგზავნეთ ჩვენთან თქვენი ელჩები, რომლების საშუალებითაც თუ თქვენი თავი და თუ მთელი თქვენი ერი რომის წმინდა მსოფლიო ეკლესიას და მის მწყემსს მოუძღვენით გულ მხურვალეობით და მის შვილებად გამოცხადდით. ამავ ენაირად შეაგულიანეთ ზემოხსენებული თქვენი მეზობელი, სამი დანარჩენი ქართველთა მეფენიც, რათაც თქვენ ორატორებთან ერთად გამოგზავნონ თავიანთი ორატორებიც, მათი საშუალებით მიუძღვნან თავიანთი მორჩილება რომის მსოფლიო ეკლესიას და ჩვენ, მის მწყემსსა“².

როგორც მოტანილი წყაროდან ჩანს, ძნელი მისახვედრი არაა, რას ითხოვდა რომის პაპი. ეს უკანასკნელი მოუწოდებდა ქართლის მეფეს, რომ რომში გაეგზავნა საკუთარი ელჩი, რომელიც ოფიციალურად დაადასტურებდა მის წინადადებას ეკლესიათა უნიაზე. საკუთარი ელჩების მეშვეობით ეს ასევე უნდა დაემოწმებინა ზემოხსენებულ სამ ქართველ სუვერენსაც. ცხადია, პაპი ოფიციალურ დონეზე აპირებდა ეკლესიათა უნიისთვის საერთაშორისო მნიშვნელობის მინიჭებას. ამ აქტის შემდეგ კი პაპი საქართველოში, ვითარცა უნიას მიერთებულ ქვეყანაში, დანიშნავდა თავის ნუნციუსს. „შემდგომ ღვთის შეწევნით, – წერდა პაპი, – წარმოგივლენთ ჩვენს ნუნციებსაც, რომელთა საშუალებითაც მიიღებთ ყველა საჭირო სწავლას, რათა უმ-

¹ მ. თამარაშვილი. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, 72.

² იქვე, 72-73.

იშრად საუკუნო ცხოვრების გზით მოიპოვოთ ზეციური სასუფეველი...“¹. ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ საქართველოსა და წმინდა ტახტს შორის, გარდა უნიისა, თანამედროვე ენაზე რომ ვთქვათ, დამყარდებოდა დიპლომატიური ურთიერთობა. მოკლედ, უნია იყო ის საფუძველი, რაზეც აიგებოდა წმინდა ტახტისა და საქართველოს შორის მტკიცე ურთიერთობები. ის, რომ ამ მომენტში პაპი ლუარსაბს უნიისკენ მოუწოდებდა, ჩვენი აზრით, შესაძლებელია, უფრო პოლიტიკური მიზნით იყო ნაკარნახევი. საფიქრებელია, რომ პაპს, ქართლის მეფის მიზნიდან გამომდინარე, ლუარსაბი დასავლეთის, კონკრეტულ შემთხვევაში, იმპერატორ კარლ V-ის მოკავშირე ჯვაროსნულ ძალადაც მიეჩნია აღმოსავლეთში. აქედან გამომდინარე, კარლ V-ის უნივერსალურ მონარქიასთან ეფექტიანი კავშირი მხოლოდ კათოლიკურ საქართველოს შეეძლო, ვინაიდან მართლმადიდებელი ქრისტიანები გამორიცხულნი იყვნენ ევროპის იდეოლოგიურ მშენებლობაში, რადგან კავშირი მხოლოდ კათოლიკური ეკლესიის მეშვეობით მიიღწეოდა².

როგორც ზემოთ უკვე ვნახეთ, უკანასკნელი ჰუმანისტი პაპი პავლე III ფარნეზე, რომელიც პოლიტიკურ საქმეებში დიდად გამოცდილი პიროვნება იყო, სწორედ ამ პერიოდში რეფორმაციისაგან შერყეული კათოლიკური ეკლესიის გავლენის აღდგენით იყო დაკავებული. ლუარსაბთან ეპისტოლეს მოწერის დროისათვის კათოლიკური დოგმების სინდინდის დასადგენად პაპი ტრიდენტის საეკლესიო კრების (მსოფლიო კათოლიკური ეკლესიის XIX კრება) მოწვევის სამზადისში იყო. მართალია, დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოთა (საფრანგეთსა და რომის საღვთო იმპერიას) შორის არსებული უთანხმოების მოგვარების გზით პაპი ერთიანი ანტიოსმალური ჯვაროსნული ლაშქრობის მოწყობას ცდილობდა, მაგრამ მისი მცდელობა წარუმატებელად დამთავრდა.

ყოველივე ზემოთქმულიდან შეგვიძლია დავასკვნათ: დომინიკელი კათოლიკე მამების, დომინიკესა და ბატისტას მეშვეობით, რომელთაც უწყვეტი კავშირი ჰქონდათ კურიასთან, ქართლის მეფე ლუარსაბ I, ალბათ, საკმაოდ გაერკვა პაპ პავლე III-ის მიერ დაგეგმი-

¹ მ. თამარაშვილი. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, 73.

² Jean Céard. L'image de l'Europe dans la littérature cosmographique, dans La conscience européenne au XVe et au XVIe siècle. Collections de l'ENS, №22 (Paris, 1982), 49–63.

ლი საეკლესიო კრების მიზნებსა და ერთიანი ანტიოსმალური ლაშქრობის მოწყობის გეგმებში. ეს უკანასკნელი, დიდი ალბათობით, ლუარსაბისთვის ბიძგის მომცემი იმპულსი უნდა გამხდარიყო წმინდა ტახტთან უნიის საფუძველზე პაპობაში შესაძლებელი მოკავშირის დასანახად. სხვა საშუალების არარსებობის შემთხვევაში, ეს ერთადერთი გზა იყო, რითაც ქართლის მეფე დასავლეთის ანტიოსმალურ ძალებს შეიძლება დაკავშირებოდა და საქართველოს გაერღვია ის იზოლაცია, რომელშიც იყო მოქცეული. ყოველ შემთხვევაში, უმოკავშირეოდ დარჩენილი ქვეყნისათვის, რომელიც, ნებისით თუ უნებლიეთ, ჩაბმული იყო, მაშინდელი გაგებით, ქრისტიანობის საერთო მტერთან, ოსმალებთან ბრძოლაში, დასავლეთის ქრისტიანული სამყაროს სულიერი მამის მხარდაჭერას დიდი მორალური მნიშვნელობა ჰქონდა.

ჩვენ არ ვიცით, პაპის მოთხოვნისამებრ, ლუარსაბ მეფემ რომში გააგზავნა თუ არა თავისი დესპანი. მ. თამარაშვილი ვარაუდობს, რომ ლუარსაბ მეფემ პაპს ელჩი გაუგზავნა¹. ამის დასამტკიცებლად ის იშველიებს ფაქტს, რომ პაპი 1546 წელს საქართველოს მეფეებს თავის ნუნციუსად უგზავნის ნახიჭევანის არქიეპისკოპოსს, ძმა სტეფანეს². მ. თამარაშვილის ეს დასკვნა ემყარება პაპ პავლე III-ის 1546 წლის 30 ივნისით დათარიღებულ წერილს, რომელიც თითქოსდა მან რომში ლუარსაბის მიერ ელჩის რანგით გაგზავნილ ნახიჭევანის არქიეპისკოპოსს, ძმა სტეფანეს გაატანა³. თუმცა ამ წერილიდან არანაირად არ ჩანს, რომ ძმა სტეფანე ლუარსაბმა ელჩად მიაგვლინა რომში. თუ დავაკვირდებით ამ წერილში პაპის მიმართვის ფორმას, ამაში ადვილად დავრწმუნდებით; პაპი წერდა: „პატივცემულ ძმას სტეფანეს, ნახიჭევანის არქიეპისკოპოსს, მშვიდობა და მოციქულებრივი კურთხევა...“⁴. პაპები, ჩვეულებრივ, ასე მიმართავდნენ ადრესატებს წერილობითი ურთიერთობის დროს, ანუ როცა მათ რომი-

¹ Tamarati Michel. L'Eglise géorgienne des origines jusqu'à nos Jours (Rome, 1910), 466; მისივე, ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე (თბილისი, 1995), 521.

² Tamarati Michel. L'Eglise géorgienne des origines jusqu'à nos Jours, 466; მისივე, ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, 521.

³ Tamarati Michel. L'Eglise géorgienne des origines jusqu'à nos Jours, 466; მისივე, ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, 521.

⁴ მ. თამარაშვილი. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, 74; Tamarati Michel. L'Eglise géorgienne des origines jusqu'à nos Jours, 466; მისივე, ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, 521.

დან პონტიფექსი უგზავნიდა წერილს. ამ საკითხზე აქ მეტად აღარ შევჩერდებით, რადგან აღნიშნული წერილიდან აშკარად ჩანს, რომ პაპმა პავლე III-მ 1546 წელს საქართველოში ნუნციუსად გაამწესა ნახიჭევანის არქიეპისკოპოსი, ძმა სტეფანე კოლენცა¹. მეტი ალბათობით, პაპმა ეს გადაწყვეტილება ძმა სტეფანეს წერილობით აცნობა; ამ უკანასკნელს კი საქართველოში დაუწყია ეკლესიათა უნიისათვის ნიადაგის მომზადება. პაპი უწონებდა სტეფანეს გაწეულ სამსახურს და იმედს გამოთქვამდა, რომ ქართველები „...დიდის სიადვილით შეუერთდებოდნენ... რომის ეკლესიას და მიიღებდნენ უხვად სულიერს ნაყოფს, რაიცა შეიქმნება დიდათ სანუგეშო სხვა ქრისტიანე მორწმუნეთათვის“². ასეა თუ ისე, სტეფანე კოლენცას საქართველოში პაპის ნუნციუსად დანიშვნა წინ გადადგმული ნაბიჯი იყო საერთაშორისო იზოლაციის გარღვევისაკენ.

ლუარსაბ I-ის მიერ პაპობასთან კავშირის აღდგენის მცდელობა, ჩვენი აზრით, უშუალოდ უკავშირდებოდა ქართლის მეფის მომავალ გეგმას, კერძოდ, 1548 წელს რომის საღვთო იმპერიის იმპერატორ კარლ V-სთან სამხედრო კავშირის დამყარებას. მართალია, ხელთ არ გავაჩნია არც ერთი წყარო, რომელიც გაგვარკვევდა, თუ რამდენად იყო ინფორმირებული ლუარსაბ I ჰაბსბურგთა ანტიოსმალურ პოლიტიკაზე, მაგრამ ამ კონტექსტში მისი გამოჩენა გვარწმუნებს, რომ ქართლის მეფე უდავოდ ფლობდა სათანადო ინფორმაციას იმპერატორის ბრძოლის გეგმებზე. ეს საკვებით ბუნებრივად გვეჩვენება, ვინაიდან, მას შემდეგ, რაც ანტიოსმალური კოალიციების შექმნის იდეა საერთაშორისო პოლიტიკის უმთავრეს საკითხად გამოიკვეთა, მართალია, სპორადულად, მაგრამ სულ ცხედავთ ქართული სახელმწიფოების მუდმივ დაინტერესებას, შეინარჩუნონ კავშირი როგორც პაპთან, ასევე დასავლეთში ქრისტიანობის საერთო იდეის მატარებელ საერო ხელისუფალთან.

საკითხის არსში უკეთ ჩაწვდომის მიზნით, კერძოდ, იმის გასარკვევად, რა პარადიგმა შეიძლებოდა შეექმნა იმპერატორ კარლ V-ის, როგორც ქრისტიანული იდეალის დამცველის სახეს ლუარსაბის მასთან დაკავშირებამდე, აუცილებელია იმ ზოგადი ფაქტორების

¹ მ. პაპაშვილი. საქართველო-რომის ურთიერთობა (თბილისი, 1995), 113.

² მ. თამარაშვილი. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, 75; მისივე, ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, 521-522.

გათვალისწინება, რაზე შეიძლებოდა ყოფილიყო დამყარებული ეს პარადიგმა. ამ მიზნით მივმართავთ მოკლე ისტორიულ ექსკურსს, დასაწყისისთვის კი ვიტყვით: კონსტანტინოპოლის დაცემის შემდეგ (1453) განსაკუთრებული აქტუალობით მოქმედი „ქრისტიანული სამყაროს იდეალი“, რომელიც ძირითადად უნდა გავიგოთ, როგორც კონცეფცია¹, XVI საუკუნის დასაწყისის ევროპაში გაბატონებულ პოლიტიკურ და რელიგიურ იდეოლოგიას წარმოადგენდა². ამ იდეოლოგიის თანახმად, „...ყველა ქრისტიანი მთავარი და სახელმწიფო არის საერთო ქრისტიანული თანამაგობრობის წევრი ანდა რესპუბლიკა. იგი იცავს ქრისტიანთა რეალურ ანდა წარმოსახულ ერთიანობას...“ და უპირისპირდება, განსაკუთრებით, არაქრისტიანებს³. ამდენად, ოსმალებთან ომი უფრო შეფერილი იქნა რელიგიური, ესქატოლოგიური ტონით. ოსმალები წარმოდგენილნი იქნენ ანტიქრისტედ, რომელიც ბოლოს და ბოლოს გამოცხადდა და აი, ქრისტეს ათასწლოვან სამეფოს მასთან მოელის გადამწყვეტი ბრძოლა. სწორედ ამიტომ გაისმა ჯვაროსნული ლაშქრობების ესქატოლოგიური ფორმულა: ქრისტიანთა გამარჯვება ითხოვს ქრისტიანთა ერთიანობას⁴ და ეს ფაქტორი დომინირებდა მთელი XVI საუკუნე.

ამ იდეალს, ოსმალებთან ალიანსით, ა. პიკჩირილოს სწორი შეფასებით, წყალი შეუყენა ფრანსუა I-მა, რომელიც 1522 წელს თავად გეგმავდა ჯვაროსნულ ლაშქრობას ოსმალების წინააღმდეგ⁵. იმ დროს, როცა შეუძლებელი იყო იმის განჭვრეტა, თუ რა როლს შეასრულებდა პროტესტანტიზმი ქრისტიანული ერთობის დარღვევაში⁶, „...ესპანეთისა და ავსტრია-გერმანიის მემკვიდრე კარლი განიხილებოდა, როგორც “ბოლო მსოფლიო იმპერატორი”, რომლის ძალაუფლების ქვეშ მოიაზრებოდა ებრაელებისა და წარმართების მოქცევა

¹ Anthony Carmen Piccirillo, „A Vile, Infamous, Diabolical Treaty“, The Franco-Ottoman Alliance of Francis I and the Eclipse of the Christendom Ideal, 13.

² იქვე, 2 („ქრისტიანული სამყაროს იდეალმა“ პრაქტიკულად არსებობა შეწყვიტა ვესტფალიის ზავის (1648) შემდეგ).

³ იქვე, 13.

⁴ Медведев С. А. Европейский проект и Европейская политика Папы Римского Иоанна Павла II. Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук, (Москва, 1995), 47.

⁵ Anthony Carmen Piccirillo. „A Vile, Infamous, Diabolical Treaty“, The Franco-Ottoman Alliance of Francis I and the Eclipse of the Christendom Ideal, 13.

⁶ იქვე, 3.

და რომლის სუვერენიტეტს მოჰყვებოდა „ქრისტეს ათასწლოვანი“ მმართველობა და საბოლოო სამსჯავრო“¹.

კარლ V-ის, როგორც ქრისტიანი მმართველის სახის შექმნას, რომელიც „ურწმუნოებისაგან“ გაათავისუფლებდა და დააბრუნებდა წმინდა მიწას და რომლის სუვერენიტეტსაც მოჰყვებოდა „ქრისტეს ათასწლოვანი“ მმართველობა, ასაზრდოებდა დასავლეთში XVI საუკუნის დასაწყისში არსებული მილენარული წინასწარმეტყველება და აპოკალიფსური მოგონებები². „რომაელთა მეფედ და რომის საღვთო იმპერიის იმპერატორად“ არჩევამდე (1519-20)³ ხუთი წლით ადრე „ესპანეთის უფლისწული“ კარლი წარმოდგენილი იყო, როგორც იერუსალიმის მომავალი დამპყრობელი⁴. დიდი კანცლერი მერკურიუს არბორიო გატინარა (1465-1530) ამტკიცებდა, რომ კარლ V-ის არჩევა იმპერატორად „...ეს იყო ღვთაებრივი შთაგონება, რომელიც „იერუსალიმის ჭვრის აღდგენის“ ნიშანს იძლეოდა, და არ ეჭვობდა, რომ კარლ V წმინდა მიწას დააბრუნებდა“⁵. ამ შინაარსის პროპაგანდა არ წყდებოდა და 1530 წელს ბოლონიაში პაპ კლიმენტი VII-ის მიერ იმპერატორად კურთხევის⁶ შემდეგ კარლ V წარმოჩნდა, როგორც „...სარწმუნოების დამცველი, რომელიც გაიმარჯვებს თურქებზე ახალ ჯვაროსნულ ლაშქრობაში“⁷. ამასთან დაკავშირებით უნდა ითქვას შემდეგიც: ეკონომიკურ და სამხედრო-პოლიტიკურ ფაქტორებთან ერთად, რელიგიური ფაქტორი, ანუ ესპანეთის „მესიანური სული“, რომელიც შუა საუკუნეებში ისლამის წინააღმდეგ ბრძოლაში შეიქმნა, XVI საუკუნეში ოსმალეთის იმპერიის მიმართ ახალ ნორმად

¹ The Early Modern Ottomans Remapping the Empire, Edited by Virfinia H. Aksan and Daniel Goffman (Cambridge, 2004), 97.

² The Early Modern Ottomans Remapping the Empire, Edited by Virfinia H. Aksan and Daniel Goffman, 97; 99.

³ 1519 წელს კარლ V-ის იმპერატორად არჩევით ნომინალურად გაერთიანდა რომაულ-გერმანული და ბიზანტიური ტიტულები, თუმცა იმპერიის იდეას ქიმერად აქცევდა ოსმალების მიერ კონსტანტინოპოლის ფაქტობრივი მფლობელობა. საკუთრივ კარლ V არავითარ მნიშვნელობას არ ანიჭებდა ბიზანტიის მემკვიდრეობას (José Manuel Floristán Imizcoz. Bizancio Después de Bizancio: La Herencia Imperial de Constantinopla y la Política Exterior de los Austrias Españoles (1517-1621), 866).

⁴ The Early Modern Ottomans Remapping the Empire, 98.

⁵ იქვე.

⁶ Anthony Carmen Piccirillo. „A Vile, Infamous, Diabolical Treaty“, The Franco-Ottoman Alliance of Francis I and the Eclipse of the Christendom Ideal, 34.

⁷ The Early Modern Ottomans Remapping the Empire, 98.

ჩამოყალიბდა. კერძოდ, ხელსაყრელ გარემოებებში ესპანეთი ოსმალეების წინააღმდეგ „ურწმუნოებთანაც“, მაგალითად კონსტანტინოპოლის რენეგატებთან, ტუნისის მთავრებთან და ირანის შაჰთანაც დებდა კავშირს.¹ ასე რომ, ქრისტიანობის დამცველი კარლ V-ის ოსმალეებზე გამარჯვებისათვის მომართული სულის ძალაზე იმპერატორის მრჩევლებისა და თანამებრძოლების ეფექტიანი პროპაგანდა ფართოდ გავრცელდა ქვეშევრდომებს შორის².

ჰაბსბურგთა პროპაგანდა იმპერატორის ომებს ოსმალთა წინააღმდეგ იმისათვის იყენებდა, რომ კარლ V „კათოლიკური სარწმუნოების“ დამცველად წარმოეჩინა. „მისი პროპაგანდისტებიც და თავად იმპერატორიც ამტკიცებდნენ, რომ სწორედ მისმა ჯარმა... ააღებინა სულთანს ხელი 1532 წელს ვენაზე თავდასხმისაგან. კარლ V-ის უდიდესი გამარჯვება ისლამის წინააღმდეგ, მისი ლაშქრობა ტუნისში 1535 წელს, წარმოდგენილი იქნა, როგორც სარწმუნოების მტრების წინააღმდეგ ძლევამოსილი ჯვაროსნული ლაშქრობა“³. იმის ფონზე, როცა სულტანი სულეიმან I, როგორც იმპერატორ კონსტანტინე დიდის მემკვიდრე, პრეტენზიას აცხადებდა მთელ დასავლეთ ევროპაზე⁴, ასეთი განწყობა, ვფიქრობთ, არ იყო საკვირველი, რადგან მუსლიმთა წინააღმდეგ ომებში ქრისტიანთა პერმანენტული დამარცხებების პირობებში, ამ მოვლენის გადაჭარბებით შეფასება სრულიად ბუნებრივი იყო. მიუხედავად ამისა, სიმართლე ის გახლდათ, რომ „ოსმალთა ექსპანსია შეჩერებული იქნა, უზარმაზარი იმპერიის ძალა არასაკმარისი აღმოჩნდა, რომ ჰაბსბურგებსა და მათ მოკავშირეებზე გაემარჯვა და ისინი ცენტრალური ევროპიდან გაეძევებინა“⁵. ამიტომ, 1535-1536 წლებში რომის კეისართა მსგავსი ტრიუმფალური მარში იმპერატორ კარლ V-ისა იტალიაში⁶ განამტკიცებდა მისი, როგორც სარწმუნოების დამცველის, „თურქების გამანადგურებელისა“ და „აფრიკის დამმორჩილებელის“⁷ დიდებას.

¹ José Manuel Floristán Imízcoz. *Bizancio Después de Bizancio*: La Herencia Imperial de Constantinopla y la Política Exterior de los Austrias Españoles (1517-1621), 867.

² The Early Modern Ottomans Remapping the Empire, 98.

³ იქვე.

⁴ Paolo Giovio. *Commentario de le cose de' Turchi*. A cura di Lara Michelacci, (Bologna, 2005), 156.

⁵ Fodor Pál. *The unbearable weight of Empire the Ottomans in Central Europe – a Failed Attempt at Universal Monarchy (1390-1566)*, (Budapest, 2016), 81.

⁶ იქვე.

⁷ Wim Blockmans. *Emperor Charles V. 1500-1558*. (London: Arnold, 2002), 173-174.

ძნელი სათქმელია, იცოდა თუ არა ეს ყველაფერი ლუარსაბ მეფემ, თუმცა გამორიცხული არაა, რომ მას ამის შესახებ გარკვეული წარმოდგენა ჰქონოდა. ამის უპირველეს არგუმენტად იმის დასახელება შეგვიძლია, რომ ის მზადაა, თუნდაც სიტყვით მაინც, მონაწილეობა მიიღოს იმპერატორ კარლ V-სთან ერთად ანტიოსმალურ ომში. და მაინც, ჩვენ არ ვიცით, როგორ მოიპოვებდნენ და აფასებდნენ იმდროინდელ საქართველოში ინფორმაციებს. შორს ვართ იმ აზრისაგან, რომ მაშინ არსებობდა ამ მიმართულებით მოქმედი რაიმე ჩამოყალიბებული და ეფექტიანად მოქმედი სისტემა. შეგვიძლია მხოლოდ ვივარაუდოთ, რომ სამეფო კარი ახერხებდა მისთვის საჭირო ინფორმაციების მოპოვებას. მოცემულ პერიოდში ინფორმაციის წყაროდ შესაძლოა მივიჩნიოთ ნახიჭევანელი დომენიკელი მისიონერები, ასევე, კონსტანტინოპოლის მართლმადიდებელთა პატრიარქი. არ არის გამორიცხული, საჭირო ინფორმაციები სეფიანთა ირანში ჩასული ევროპელი დიპლომატებისაგანაც ყოფილიყო მოპოვებული. სწორედ ამ ხანებში (1539-1540 წწ.) სეფიანთა ირანსა და ევროპის სხვადასხვა ქვეყნებს შორის მიმდინარეობდა დესპანების გაცვლა-გამოცვლა¹. ასეა თუ ისე, ლუარსაბ მეფისათვის ცნობილია კარლ V-ის ანტიოსმალური ბრძოლებისა და საერთო ქრისტიანული მიზნების შესახებ.

საგულისხმოა ისიც, რომ მართალია, ჩვენ არ ვიცით დაზუსტებით, რა დამოკიდებულება ან რა ინფორმაცია ჰქონდა ქართლის მეფეს კარლ V-ის მიწერ-მოწერისა და თანამშრომლობის პერსპექტივების შესახებ შაჰ ისმაილთან და შაჰ თამაზთან XVI საუკუნის 20-იან წლებში, თუმცა სეფიანთა თავდაპირველ გამარჯვებაში ქართველების როლის², ასევე იმის გათვალისწინება, რომ „სეფიანებთან ერთად კოალიციაში გამოსვლა თავისთავად გულისხმობდა ევროპელებთან ურთიერთობის პერსპექტივასაც, გვაზარაუდებინებს, რომ რაიმე სახით ქართული სახელმწიფოების ჩართულობა ანტიოსმალური კოალიციების მცდელობაში XVI საუკუნის 20-იან წლებშიც საძიებელია“³. ამას ემატება წინა თავში ნახსენები ფაქტიც, კერძოდ, ის, რომ

¹ Rudi Mathee. Distant Allies: Diplomatic Contacts between Portugal and Iran in the Reign of Shah Tahmasb, 1524-1576, 228.

² ე. მამისთვალისშვილი. იტალიელ მოგზაურთა ცნობები XVI საუკუნის დასაწყისის ირან-საქართველოს ურთიერთობის შესახებ, 153.

³ თ. ქარჩავა. ქართველთა მეფეების საერთაშორისო კონტაქტებისა და მათი დესპანების ვინაობის შესახებ, 71.

შაჰ ისმაილის მიერ ოსმალეთის წინააღმდეგ შექმნილი ლიგის [1514 წლის ოქტომბრიდან] მონაწილენი ქართველებიც ყოფილან. ამის შესახებ ინფორმაციას გვაწვდის ნიკოლო ძენოს მიერ შედგენილი კატერინო ძენოს „მოგზაურობის კომენტარები“ და ასევე ვენეციელი ჯოვანი მარია ანჯელოს ცნობები¹. ასე რომ, სავსებით სავარაუდებელია, რომ ქართული მხარე ყველა ხელჩასაჭიდ შანსს იყენებდა ანტიოსმალური კოალიციის კონტექსტში დასავლეთის მესვეურებთან კომუნიკაციის შესანარჩუნებლად.

საგულისხმოა, რომ ჩვენ მიერ ზემოთ მოხმობილი მიკვლე მემბრე, რომელიც სეფიანთა კარზე სწორედ საქართველოს გავლით ჩავიდა და დესკრიფციული ცნობები დატოვა ქართველთა შესახებ, თავისი მისიის დასრულების შემდეგ ვალიადოლიდში კარლ V-ს შეხვდა. ეს უკანასკნელი ძალიან იყო დაინტერესებული მემბრეს სპარსული შთაბეჭდილებებით და სეფიანებთან სავარაუდო პოლიტიკური ალიანსების შესაძლებლობებით. ინფორმაციის გაცვლა-გამოცვლა რთულად, მაგრამ მაინც მიმდინარეობდა დასავლეთისა და აღმოსავლეთის მესვეურთა შორის, და ვინაიდან, როგორც უკვე გამოჩნდა, საქართველო XVI საუკუნის დამდეგიდან ამ საკომუნიკაციო ტრაფიკის ხან ძირითად, ხან კი ალტერნატიულ საკომუნიკაციო გზად მოიაზრებოდა, სხვა ზემოხსენებულ ფაქტორებთან ერთად, ზრდიდა მის მიმართ ინტერესს. თავის მხრივ, ქართულ სახელმწიფოთა მესვეურებსაც ესმოდათ, რომ საერთაშორისო საკითხში პირადი ჩართულობა ფუნქციურ დატვირთვას სძენდა მათ საგამგებლო ერთეულებს. ამდენად, არსებითი იყო ინფორმაციის ფლობაც და ადრესატის სწორად განსაზღვრაც. თუმცა, თუ არ ჩავთვლით პაპის კურიას, სამწუხაროდ, დასავლეთის საერო ხელისუფალთა თვალში ქართლის სამეფო მხოლოდ სეფიანების კონტექსტში განიხილება. ყოველ შემთხვევაში, ჯერჯერობით არსებული წყაროები ამაზე შორსმიმავალი დასკვნის გაკეთების საშუალებას არ გვაძლევს. თუმცა, ქართველი სახელმწიფო მოღვაწენი, განსაკუთრებით კი ქართლის მეფეები, როგორც ჩანს, ცდილობდნენ, შეძლებისდაგვარად, მყარად დაეკავებინათ საკუთარი ნიშა.

როგორც პაპ პავლე III-ის შემთხვევაში, ამჭერადაც ჩვენთვის უცნობია ლუარსაბ მეფის წერილი იმპერატორ კარლ V-სადმი. მხო-

¹ ე. მამისთვალისშვილი. იტალიელ მოგზაურთა ცნობები XVI საუკუნის დასაწყისის ირან-საქართველოს ურთიერთობის შესახებ, 148-159.

ლოდ გვაქვს ერთი ირიბი ცნობა, რომელიც გვაუწყებს შემდეგს: „კონსტანტინოპოლის პატრიარქმა¹ კაპადოკიის მიტროპოლიტის ხელით კარლ V-ს გაუგზავნა თავისი და იბერიის მეფის² წერილები. ეს წერილები დაწერილი იყო 1548 წლის მარტში. ისინი იქ (სიცილიაში, ავტ.) მიიტანა ხსენებულმა ეპისკოპოსმა³. ეს წერილები შეიცავდნენ ინფორმაციას იმის შესახებ, რომ თუ მისი უდიდებულესობა (იმპერატორი კარლ V, ავტ.) მოისურვებს წამოიწყოს ლაშქრობა აღმოსავლეთში, ეს მეფე [იბერიის მეფე] მას დაეხმარება 30 ათასი კაცით და მასთან ერთად გაგზავნის თავის ერთ ვაჟიშვილს. პატრიარქი ადასტურებს, რომ ყველა ქრისტიანი, რომელიც იმყოფება კონსტანტინოპოლში, მზად არის იმისათვის, რომ ხელთ აიღოს იარაღი და მოკვდეს მისი უდიდებულესობის სამსახურში“⁴. ასევე გვაქვს არაპირდაპირი ცნობა იმის შესახებ, რომ პელაგონიის ეპარქიის⁵ ეპისკოპოსი მაკარი⁶ კონსტანტინოპოლს პატრიარქის მეკავშირეს წარმოადგენდა, როგორც საპატრიარქოებს, ასევე იმპერატორ კარლ V-ს შორის. ის ირანის შაჰის, საქართველოს მეფისა და კონსტანტინოპოლის პატრიარქის სახელით მოქმედებდა.⁷

ასეთია ამ ირიბი წყაროს შინაარსი, რომელიც გარკვეული დასკვნების გამოტანის საშუალებას იძლევა. პირველ რიგში, ამ არაპირდაპირი წყაროდან ირკვევა, რომ ქართლის მეფე ლუარსაბ I-მა 1548 წლის მარტში წერილი მისწერა რომის საღვთო იმპერიის იმპერატორ კარლ V-ს. ამავე წყაროდან გარკვევით ჩანს, რომ მეფე ლუარსაბმა თავისი წერილი კაპადოკიის მიტროპოლიტის მეშვეობით გაუგზავნა ბერძენთა პატრიარქს კონსტანტინოპოლში, რათა მას იგი

¹ ალბათ, იგულისხმება კონსტანტინოპოლის მართლმადიდებელთა პატრიარქი დიონისე II (1546-1556).

² ქართლის მეფე ლუარსაბ I.

³ იგულისხმება მოდონის ეპისკოპოსი.

⁴ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში (XV-XVII სს), (მადრიდი, 1993), 308-309.

⁵ პელაგონიის ეპარქია მოიცავდა მაკედონიას, თესალიას, დასავლეთ ბოლგარეთს, სერბიას და ალბანეთის დიდ ნაწილს (José Manuel Floristan. Correspondencia Inédita de Macario de Heraclea-Pelagonia con Antonio Perrenot, Cardinal De Granvela, 501).

⁶ მაკარი პელაგონიელი (Macario de Pelagonia) დამონებულ ბერძენთა ბედიტ ღრმად დაფიქრებული პიროვნება გახლდათ (José Manuel Floristan. Correspondencia Inédita de Macario de Heraclea-Pelagonia con Antonio Perrenot, Cardinal De Granvela, 511).

⁷ José Manuel Floristan. Correspondencia Inédita de Macario de Heraclea-Pelagonia con Antonio Perrenot, Cardinal De Granvela, 501-504.

კარლ V-ისთვის გაეგზავნა. კონსტანტინოპოლის პატრიარქმა, დიონისე II-მ, თავადაც მისწერა იმპერატორს და საკუთარი წერილი, ლუარსაბ I-ის წერილთან ერთად, გაუგზავნა მოდონის¹ ეპისკოპოსს, ხოლო ამ უკანასკნელმა „...თავის მხრივ იგი სხვა წერილებთან ერთად გადასცა სიცილიაში მეფის ნაცვალს, რომელმაც ისინი გადააგზავნა სახელმწიფო საბჭოში“².

ამრიგად, ჩვენი მსჯელობის უკეთ წარმართვის მიზნით სრულად მოვიტანეთ დასახელებული არაპირდაპირი წყარო. მართალია, აქედან შორსმომავალი დასკვნების გაკეთება შეუძლებელია, მაგრამ ძნელი მისახვედრი არაა, რომ ამ წყაროს მიხედვით, ჩვენ წინაშეა ლუარსაბ მეფისა და კონსტანტინოპოლის პატრიარქის კარლ V-სადმი მიწერილი წერილის მოკლე შინაარსი. უფრო სწორად, მასში გადმოცემულია ქართლის მეფისა და ბერძენთა კონსტანტინოპოლის პატრიარქის დიონისე II-ის მიერ იმპერატორისადმი შეთავაზებული წინადადება ოსმალების წინააღმდეგ ომში 30-ათასიანი ჯარით დახმარების შესახებ. ასევე, სირთულეს არ წარმოადგენს იმის დანახვა, რომ კონსტანტინოპოლის პატრიარქმა ქართლის მეფის წერილს აახლა საკუთარი წერილი, რომელიც, ალბათ, სარეკომენდაციო ფუნქციის მატარებელი იყო და ამონებდა ლუარსაბ I-ის წინადადების სანდოობას. პირადად კი იმპერატორს უდასტურებდა, რომ აღმოსავლეთში ოსმალების წინააღმდეგ ომში კონსტანტინოპოლის ქრისტიანი მოსახლეობა მზად იყო მის გვერდით სისხლის უკანასკნელ წვეთამდე ებრძოლა.

ზემოთ მოყვანილი ცნობა საშუალებას გვაძლევს, ყოველგვარი ყოყმანის გარეშე, დავასკვნათ, რომ კონსტანტინოპოლის პატრიარქს დიპლომატიური კავშირები ჰქონდა როგორც კარლ V-სთან, ასევე ლუარსაბ I-თან. ამ უკანასკნელთან მის არხს წარმოადგენდა კაპადოკიის მიტროპოლიტი, ხოლო კარლ V-სთან – მოდონის ეპისკოპოსი. ყოველივე ამასთან დაკავშირებით ჩნდება კითხვა: ვისგან მოდიოდა კავშირის ინიციატივა? წყაროს არარსებობის გამო ძნელია ამ კითხვას ზუსტი პასუხი გაეცეს. უფრო საფიქრებელია, რომ ქარ-

¹ პროფ. ჯ. ვათეიშვილი მიიჩნევს, რომ ლუარსაბ მეფის წერილი მოდონის (მეტონის სახელწოდება შუა საუკუნეებში) ეპისკოპოსმა ჩაიტანა მადრიდში (ჯ. ვათეიშვილი. საქართველო და ევროპის ქვეყნები, ტ. I (თბილისი, 2014), 89.

² Луис Хил Фернандес. Дипломатические контакты между Грузией и Испанией в XV-XVI вв., 141.

თლის მეფე იწვევდა იმპერატორს მოქმედებისკენ. ამისთვის არგუმენტად შეიძლება მოვიხმოთ ის ფაქტი, რომ ლუარსაბ მეფე იმ შემთხვევაში ჰპირდებოდა იმპერატორს 30-ათასიანი ჯარით დახმარებას, თუკი ის გადაწყვეტდა (დოკუმენტის ენით, „ისურვებს“) აღმოსავლეთში სამხედრო მოქმედების დაწყებას. საინტერესოა ამ ყველაფერში კონსტანტინოპოლის პატრიარქის, დიონისე II-ის მონაწილეობა. ჩვენი აზრით, კონსტანტინოპოლის პატრიარქი, როგორც პაპი პავლე III, ანტიოსმალური კოალიციის შექმნის მხურვალე მომხრეა. ამ მიზნის მისაღწევად შესაძლებელია, ეს ორი პირველმდგომთავარი ურთიერთკავშირშიც ყოფილიყვნენ. ამას გვაფიქრებინებს შემდეგი ფაქტი: პატრიარქმა დიონისე II-მ 1549 წელს „...კესარიის მიტროპოლიტი მიტროფანე გაგზავნა ვენეციაში იქაური მართლმადიდებელი ბერძნული თემის საეკლესიო საქმეების მოსაგვარებლად. მიტროფანე შეხვდა რომის პაპ პავლე III-ს კონსტანტინოპოლის ეკლესიის სასარგებლოდ მოწყალების მისაღებად. ამან კონსტანტინოპოლის მართლმადიდებელ მოსახლეობაში დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია. თავდასხმის ობიექტი გახდა დიონისე II-ც. წმინდა სინოდმა დაადგინა, რომ ტახტიდან გადაეყენებინათ მიტროფანე და პატრიარქი დიონისე II. მაგრამ მდიდარი არქონტის, მიხეილ კანტაკუზენის წყალობით ეს არასამართლიანი გადაწყვეტილება ვერ შესრულდა, თუმცა 1556 წლის ივლისში პამაკარიستოს ღმრთისშობლის ტაძარში მოკლეს“¹. ამ უკანასკნელი ფაქტის გათვალისწინებით შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ კონსტანტინოპოლის ფანატიკოსმა მართლმადიდებელურმა მოსახლეობამ პატრიარქს არ აპატია პაპ პავლე III-სთან კავშირი მათი საერთო მიზნების გამო. თუ ეს აზრი მართალია, მაშინ ისიც უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს გადაწყვეტილება სულტნის კარზე იქნა მიღებული და სისრულეში მოყვანილი.

ყოველივე ამის შემდეგ დგება კითხვა: ჰქონდა თუ არა რეალური პერსპექტივა კარლ V-სთან ლუარსაბ I-ის დაკავშირების მცდელობას? ამ კითხვაზე უტყუარი პასუხის გაცემა ცხადია, ძნელია, იმ მართივი მიზეზის გამო, რომ ამის ამსახველი წყარო არ მოგვეპოვება. მიუხედავად ამისა, თუ ამოვალთ იმ კონტექსტიდან, რომ იმპერატორი კარლ V იყო დასავლეთში ერთადერთი ანტიოსმალური ძალა, რომელიც განასახიერებდა ქრისტიანული სამყაროს იდეალს, გარ-

¹ <https://drevo-info.ru/articles/13679642.html>

კვეული ვარაუდების გამოთქმის საშუალება მაინც გვეძლევა. ჯერ ერთი, ქრისტიანობისათვის მებრძოლი ლუარსაბისთვის კარლ V-სთან ერთად ოსმალების წინააღმდეგ ომი, გარდა იმისა, რომ იზოლაციის გარღვევის საშუალება იყო, საერთო ქრისტიანული საქმიანობის ზრუნვას წარმოადგენდა. ეს რომ ასეა, ამაში გვარწმუნებს ხსენებული ირიბი წყაროს მინდორზე გაკეთებული მინაწერი, რომელშიც ვკითხულობთ: „თავის დროზე, ამბების მსვლელობის დროს, მოიგონებენ ამ მეფის (იგულისხმება ლუარსაბ I, ავტ.) წინადადებას და მას მხარს დაუჭერენ“¹; მეორე, ლუარსაბ მეფის ეს ნაბიჯი მხოლოდ დიპლომატიური ხერხიც რომ ყოფილიყო, მაინც იზოლაციის გარღვევისა და დიდ ქრისტიანულ საქმეში თავისი წვლილის შეტანისკენ იყო მიმართული. მესამე, კარლ V-სთან კავშირში შესვლა შესაძლებელია მიმართული იყო იქითკენაც, რომ ლუარსაბ მეფეს სეფიანთა მხრიდან აგრესია შეეჩერებინა, რადგან ეს უკანასკნელნი ოსმალეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში იმპერატორის მოკავშირეებად მიიჩნეოდნენ.

დაბოლოს, დგება კიდევ ერთი კითხვა: იყო თუ არა ლუარსაბ მეფის მიერ კარლ V-სადმი აღნიშნული წინადადების შეთავაზების დრო სწორად შერჩეული? ამასთან დაკავშირებით ესპანელი მეცნიერი ლუის ხილი ფერნანდესი შენიშნავს, რომ ლუარსაბ მეფის „...წინადადება ძალიან დაგვიანებით მოვიდა“². „შესაძლებელია, – აგრძელებს ავტორი, – რამდენიმე წლის წინ, ის დიდი ინტერესით მიეღოთ“³. თუმცა მეცნიერი არ აკონკრეტებს, როდის იქნებოდა იმპერატორის კარზე ქართლის მეფის წინადადება საინტერესო. ლუარსაბ მეფის წერილის დაწერის დროს კი, „თურქებზე ბრწყინვალე გამარჯვებების წლები უკან დარჩა..., სამაგიეროდ, მეტად ახლოს იყო 1541 წელს ალჟირში წარუმატებელი ლაშქრობის ხსოვნა. ქართველი მეფის წერილის დაწერის დრო – ეს სწორედ აუგუსტურგის სეიმის წელია, რომლითაც დაიწყო იმპერატორის პოლიტიკური და ფიზიკური დეკადენსი“⁴. და როგორც ჩვეულებრივ ხდება ხოლმე ასეთ

¹ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში (XV-XVII სს), 309.

² Луис Хил Фернандес, Дипломатические контакты между Грузией и Испанией в XV-XVI вв., 141.

³ იქვე.

⁴ იქვე.

შემთხვევაში, სახელმწიფო საბჭომ გადაწყვიტა „თავის დროზე, ამბების მსვლელობის დროს გათვალისწინებული და ყურადღებაში მიღებული იქნეს ამ მეფის წინადადება“¹.

ჩვენ პრინციპულად სადავო არაფერი გვაქვს ლ. ფერნანდესის ამ თვალსაზრისის მიმართ. სრულიად მართებულია მისი აზრი, რომ ლუარსაბ მეფის შეტყობინების მიღება არ დაემთხვა იმპერატორ კარლ V-ის საუკეთესო დროს, მაგრამ იმ პერიოდისთვის არც ოსმალეთის სულთან სულეიმან I-ს ჰქონდა ადრინდელი უპირატესობა შენარჩუნებული. „1545 წლისათვის სულტანი დარწმუნდა, რომ ვენას კი არა, დასავლეთ უნგრეთსაც ვერ დაეუფლებოდა. იმპერიის რესურსები სასაზღვრო ომებში უპერსპექტივოდ დაიხარჯა. ოსმალ-ჰაბსბურგთა ბავის შემდგომი წლები ცენტრალურ ხაზინას მძიმე ტვირთად დააწვა“². აქვე უნდა აღინიშნოს შემდეგი გარემოება: როგორც ცნობილია, 1545 წელს ვენის წინააღმდეგ (გავიხსენოთ, ეს წელი სოხოისტაზე ქართველთა დამარცხების წელია) სულთან სულეიმან I-ის კამპანია ჩაიშალა. ამის მიზეზი დღემდე აუხსნელია ისტორიოგრაფიაში. უნგრელი ისტორიკოსის, პ. ფოდორის მიხედვით, ეს გამოწვეული იყო „...ცოტა ხნის წინანდელი სახმელეთო და საზღვაო კამპანიების უზარმაზარი დანახარჯებით, სამეფო ოჯახის წევრებს შორის უთანხმოებებით, საგარეო მიზეზებით, ირან-საქართველოს თანამშრომლობითა და საფრანგეთის მეფე ფრანსუა I-სა და იმპერატორ კარლ V-ს შორის 1544 წლის სექტემბრში დადებული ხელშეკრულებით“³. ჩვენ არ ვიცით, რას ეყრდნობა პ. ფოდორი, როცა ვენის კამპანიის ჩაშლის მიზეზებს შორის ერთ-ერთად საქართველო-ირანის თანამშრომლობას ასახელებს. ამჯერად ამის დამადასტურებელი წყარო არ მოგვეპოვება, თუმცა პ. ფოდორის ანალიზი სრულიად ლოგიკურია და ვფიქრობთ, სავსებით შესაძლებელია, სოხოისტას შემდეგ სულტანს ექვი ჰქონოდა, რომ სეფიანები და ქართველები კვლავ გაერთიანდებოდნენ მის წინააღმდეგ საბრძოლველად. ასეთი ექვის საბაბს მას უთუოდ აძლევდა უახლესი ისტორიული გამოცდილება.

¹ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში (XV-XVII სს), 309.

² Fodor Pál. The unbearable weight of Empire the Ottomans in Central Europe –a Failed Attempt at Universal Monarchy (1390–1566), 90.

³ იქვე, 100.

ამრიგად, ზემოთ დასმულ კითხვას ვპასუხობთ დასკვნის სახით: ქართლის მეფე ლუარსაბ I-მა სოხოისტას ომის შემდეგ მთავარ ანტიოსმალურ ძალებთან, იმპერატორ კარლ V-სა და რომის პაპ პავლე III-სთან მოსინჯა ნიადაგი, რათა გაერღვია იზოლაცია და გაერკვია, რა შედეგის მიღწევა იყო შესაძლებელი მათთან მოკავშირეობით საქართველოს ინტერესების სასარგებლოდ. შესაძლებელია, ლუარსაბ მეფე ითვალისწინებდა უნგრეთის ბედსაც, რომელიც „...1541 წელს თავისი დედაქალაქით, ბუდათი, მნიშვნელოვანწილად თურქეთის პროვინცია გახდა...“¹ და შიშობდა, რომ სოხოისტას ბრძოლის შემდეგ საქართველოსაც იგივე ხვედრი არ გაეზიარებინა. ზუსტად იმპერატორ კარლ V-სადმი მისი წერილის მიწერის დრო ემთხვევა სულთან სულეიმან I-ის მიერ დასავლეთში სიტუაციის დასტაბილურების შემდეგ სეფიანების წინააღმდეგ ახალი კამპანიის დაგეგმვა².

დასასრულ, ლუარსაბის, როგორც ქრისტიანობისათვის უკომპრომისო მებრძოლის, „...დახვეწილი პიროვნების ტიპის...“³ ზოგადი პორტრეტის წარმოსადგენად ერთ ისტორიულ შედარებას გავაკეთებთ. ლუარსაბის დასახელებულ წერილამდე 13 წლით ადრე, ე. ი., 1535 წელს, საფრანგეთის მეფე ფრანსუა I ვენეციის ელჩს ეუბნებოდა: „არ შემიძლია უარცყო, რომ დიდად მსურს ვნახო ძალიან ძლიერი და ომისათვის მზადყოფი თურქი, არა თვით მისთვის, რადგან ის ურწმუნოა, ხოლო ჩვენ ქრისტიანები, არამედ იმისთვის, რომ უფრო დავასუსტოთ იმპერატორის ძალაუფლება და ვაიძულოთ გაიღოს მეტი ხარჯები, რათა დავეხმაროთ სხვა მმართველებს ასეთი დიდი მტრის [იმპერატორის] წინააღმდეგ ბრძოლაში“⁴. ამის ფონზე ადვილი წარმოსადგენია, რამდენად სასიამოვნო იქნებოდა კარლ V-ისთვის ტუნისზე გამარჯვების წინ ქართლის მეფე ლუარსაბ I-ისგან ოსმალების წინააღმდეგ სამოკავშირეო წინადადების მიღება.

¹ Kenneth M. Setton. The Papacy and the Levant (1204-1571), V. III, 461.

² Cambridge History of Turkey, Volume 2, The Ottoman Empire as a World Power, 1453-1603, 123.

³ ზ. ავალიშვილი. კავკასიური პოლიტიკის ისტორიიდან (ნაწყვეტები – I და III ფრაგმენტი. რუსულიდან თარგმნა და შესავალი დაურთო შოთა ბაღრიძემ). ქართული დიპლომატიის წელიწდეული, 1 (თბილისი, 1994), 222.

⁴ Ursu J. La Politique Orientale de François 1er (1515-1547), (Paris: Honoré Champion, 1908), 75. ციტი-ა: Anthony Carmen Piccirillo. „A Vile, Infamous, Diabolical Treaty“, The Franco-Ottoman Alliance of Francis I and the Eclipse of the Christendom Ideal, 31, შვნ. 49.

§4. საქართველოს გავლენის სფეროებად დანაწილება

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, უკვე 1540-იან წლებში თავი იჩინა ოსმალეთის იმპერიის სამხედრო ორგანიზაციის ადრინდელი ძლიერების დაკარგვის ნიშნებმა. „1545 წლისათვის სულეიმანი დარწმუნდა, რომ ვერ დაეუფლებოდა დასავლეთ უნგრეთს...“¹. ანუ ოსმალთა უზარმაზარი იმპერიის ძალა არასაკმარისი აღმოჩნდა ჰაბსბურგებსა და მათ მოკავშირეებზე გასამარჯვებლად². მიუხედავად ამისა, ცენტრალური ევროპა ჯერ კიდევ სულეიმან I ბრწყინვალესა და იმპერატორ კარლ V-ს შორის იყო განაწილებული³. XVI საუკუნის შუა ხანებიდან კი დაპყრობების ტემპები შენელდა და სულტნის ცენტრალური მთავრობის ამოცანას უკვე დაპყრობილი ტერიტორიების ციხესიმაგრეებით, გარნიზონებითა და პროვინციის ძალებით დაცვა წარმოადგენდა⁴.

ასეთი საერთო მდგომარეობიდან გამომდინარე, სულთან სულეიმან I-სა და ჰაბსბურგებს შორის 1547 წლის 19 ივლისს სტამბოლში ხუთწლიანი ზავი დაიდო. მომდევნო წელს კი სულტანმა ახალი კამპანია (1548-1549) დაიწყო სეფიანთა ირანის წინააღმდეგ. მანამდე კი, 1547 წლის ზამთარში, შაჰ თამაზი მეორედ შემოესია საქართველოს. ამას ხელი შეუწყო და დააჩქარა სამცხის ათაბაგ ქაიხოსრო III-ის თხოვნამ⁵, რათა ჯავახეთზე ლუარსაბ მეფის ძალაუფლება აღეკვეთა⁶. ყიზილბაშებმა დაარბიეს ჯავახეთი და ქვემო ქართლი. ქართლის მეფე მედგრად იბრძოდა შაჰ თამაზის წინააღმდეგ, თუმცა მასთან მორიგება არჩიეს იმერეთის მეფე ბაგრატ III-მ და კახეთის მეფემ, ლევანმა⁷. ამდენად, სამი ქართველი სუვერენი – ათაბაგი ქა-

¹ Fodor Pál. The unbearable weight of Empire the Ottomans in Central Europe –a Failed Attempt at Universal Monarchy (1390–1566), 87.

² იქვე, 81.

³ Tasin Gemil. Romanians and Ottomans in the XIVth-XVIth Centuries, 234.

⁴ The Practice of Strategy from Alexander the Great to the Present, Edited by John Andreas Olsen and Colins S. Gray, (Oxford, 2011), 127.

⁵ ვახუშტის თანახმად, 1547 წლის ზაფხულში „...შეითქუნ მეფე ლუარსაბ და კახ-ბატონი ლევან...“ მათ შეუერთდნენ მესხები და „...დაუწყეს რბევა და ო რება განჯას, შაქ-შირვანს და ადრბაგანსა მრავალთა ჟამთა, და მოიღებდნენ ალაფთა და ნატყუნავთა დიდ-დიდთა, რამეთუ იყო შასთამაზ უცალოდ“ (ქართლის ცხოვრება, IV, 403; 715). აქედან გამომდინარე, შაჰ თამაზის საქართველოში მეორე ლაშქრობა ძირითადად ქართველთა მოქმედებამ განაპირობა.

⁶ ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 86-87.

⁷ იქვე, 87.

იხოსრო III, იმერეთის მეფე ბაგრატ III და კახეთის მეფე ლევანი ირანული ორიენტაციის გზას დაადგნენ. სწორედ ამ დროს, 1548 წლის 27 ივლისს ოსმალები ირანელების მიერ მიტოვებულ თავრიზში შევიდნენ, სადაც მხოლოდ ხუთი დღე დაჰყვეს¹. სეფიანთა ხელმწიფემ ამჯერადაც არ უღალატა მიწების გადაბუგვის ტრადიციულ ტაქტიკას და კვლავ აარიდა თავი გენერალურ ბრძოლას². ბრძოლის ეს ტაქტიკა ყველაზე მეტად ოსმალებს აზიანებდა, რადგან შაჰ თამაზის დავალებით მისი ქვეშევრდომები ერთიანად ავერანებდნენ ტერიტორიებს თავრიზსა და ოსმალების საზღვრებს შორის, რათა მტერს მარცვლისა და ბალახის კვალიც კი არ ეპოვა³. ბრძოლის ეს ხერხი საბრძოლო არტილერიის არქონის ერთგვარ კომპენსაციას ახდენდა⁴.

სეფიანთა ირანის წინააღმდეგ ამ ორწლიანი გამაზნის დროს ოსმალებისთვის, ცხადია, უმნიშვნელო როლი როდი ეკავა სტრატეგიული მნიშვნელობის სამცხე-საათაბაგოს. თუ გავითვალისწინებთ ქაიხოსრო ათაბაგის პროირანულ ორიენტაციას, სულტანი ამაზე თვალს არ დახუჭავდა. უფრო მეტიც, 1548 წელს სამცხელთა „...მხარდაჭერით სეფიანებმა თურქების მოსაზღვრე ყარსის რაიონები ააოხრეს.“⁵ ამიტომ 1549 წლის გაზაფხულზე ოსმალებმა იარაღი სამცხისკენ მიმართეს, საათაბაგოს მნიშვნელოვანი ნაწილი დაიპყრეს და ოსმალეთის იმპერიას შეუერთეს⁶. ამასთან დაკავშირებით უაღრესად საინტერესოა სულტან სულეიმან I-ის წერილი საფრანგეთის მეფე ანრი II-სადმი (1547-1559), რომელიც 1549 წლის მიწურულით თარიღდება: „...გაზაფხულზე (ე.ი., 1549 წლის, აგტ.) ჩვენ განვაახლეთ ოპერაციები, რათა აღგვედგინა უსაფრთხოება ჩვენს საზღვრებზე

¹ José Manuel Floristan. Correspondencia Inédita de Macario de Heraclea-Pelagonia con Antonio Perrenot, Cardinal De Granvela. Byzantion. Revue Internationale des Etudes Byzantines. Tome LXV, 503, შვნ. 17; The Cambridge History of Iran, Volume 6, The Timurid and Safavid Periods, edited by Peter Jackson lecturer in History, University of Keele and the late Laurence Lokhart, 243; ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I, (XV-XVI სს.), 147.

² Cambridge History of Turkey, Volume 2, The Ottoman Empire as a World Power, 1453–1603, 37. იქვე, 121.

⁴ Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato. Raccolte, annotate ed edite da Eugenio Alberi, Serie III-Volume I, (Firenze, 1840), 260.

⁵ José Manuel Floristan. Correspondencia Inédita de Macario de Heraclea-Pelagonia con Antonio Perrenot, Cardinal De Granvela, 503.

⁶ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 147.

და ისინი დაგვეცვა ნებისმიერი შეურაცხყოფელი [დარბევისაგან]. ჩვენ ალექსოდან დიარბეჩირში გავემგზავრეთ. თვალთმაქცი მოდგმის ქართველები ჩვენს იმპერიას ესაზღვრებიან; ისინი ხან ჩვენს მხარეს იჭერენ, ხან ჩვენი მტერის, სპარსელების. მათი მღელვარებები, უწესრიგობები და გაუფრთხილებელი მოქმედებები გვაიძულებს, მათ წინააღმდეგ გადამწყვეტი ზომები მივიღოთ. მათი ყველაზე ძლიერი ადგილი, სერლიგანად¹ (Serligan) წოდებული, ჩვენმა გარნიზონმა მახვილით გაიარა. ამ ქვეყნის (იგულისხმება სამცხე-საათაბაგო,-ავტ.) სხვა სიმაგრეებმაც იგივე ბედი გაიზიარა და ჩვენს იმპერიასთან იქნა შემოერთებული... ქართველებმა უკვე მიიღეს დამსახურებული სასჯელი: აუცილებელი იყო მათი ქვეყნის სრული დამორჩილება და ჩვენს იმპერიასთან შეერთება. ჩემი ვეზირი აჰმედ ფაშა ამ მიზნით გაიგზავნა საქართველოში. აქ შესვლა ერთდროულად ებრძანა ყარამანიის, ზულკადარისა და არზრუმის ბეგლარბეგებს. ამ ქვეყნის ყველაზე ძლიერი და ყველაზე მნიშვნელოვანი საყრდენი თორთუმია. ეს ითვლებოდა დედაქალაქად. ხელისუფლებამ აქ დაადგინა თავისი რეზიდენცია და მას იცავდა დიდი გარნიზონი. ჩვენმა სახელოვანმა ჯარმა 1549 წლის 13 სექტემბერს თავისი არტილერიით ენერგიულად დაიწყო შეტევა. დღე და ღამე ბარბაზნები ისროდნენ და ეს იმდენად გამაჩანაგებელი აღმოჩნდა, რომ ქალაქმა კაპიტულაცია ითხოვა. ეს ადგილი ჩვენმა ჯარმა დაიკავა ამავე თვის 20-ში. ჩვენი ძლევამოსილი დროშები აღიმართა კოშკებზე და ეს დაპყრობა უზრუნველყოფილი იქნა სანჯაყბეგის, მხედართმთავრისა და გარნიზონის შექმნით². სულთანმა აჰმედ ფაშა გამარჯვების ნიშნად ოქროთი მოქარგული მდიდრული ხიფთანით დააჯილდოვა და იმავე წლის 21 დეკემბერს „...კონსტანტინოპოლში გახარებული დაბრუნდა“³.

მოხმობილი წყარო თვალნათლივ ავლენს ირან-ოსმალეთის ამ ხანგრძლივ ომში ქართველთა მიერ გამოყენებულ ძალთა წონასწორობის პოლიტიკას ანუ, წყაროს ენით, „ქართველთა თვალთმაქცობას“. ძნელია ზუსტად ვთქვათ, რატომ აუწყებდა საფრანგეთის მეფე

¹ ალბათ, იგულისხმება შურაგელი – ქალაქი ყარსსა და ბასიანს შორის.

² Chesneau Jean. Le Voyage de Monsieur d'Aramon ambassadeur pour le Roy en Levant escript par noble homme Jean Chesneau, Ed M. Ch. Schefer, (Paris, 1887), 264-265.

³ Joseph Hammer. Histoire de l'Empire ottoman depuis son origine jusqu'à nos jours, T. VI. (Paris, 1836), 14-15.

ანრი II-ს სულტანი საქართველოსთან დაკავშირებულ ამ ცნობებს, თუმცა წერილის პათოსი მიუთითებს იმაზე, რომ რადგან ამ კამპანიაში, „...რაიმე გადამწყვეტი დაპყრობების მიღწევა ვერ მოხერხდა“¹, განსაკუთრებული სტრატეგიული მნიშვნელობის² სამცხე-საათაბაგოს საკითხის გადაჭრა სულტანმა თავის მოკავშირე³ საფრანგეთის მეფეს ძირითად მიღწევად წარმოუდგინა. შესაძლებელია, ისიც ვიფიქროთ, რომ საფრანგეთის უქრისტიანეს მეფეს სულტანი ყოველივე ამას იმიტომ აუწყებდა, რომ ეჩვენებინა, ქრისტიან ქართველთა დასჯა მათივე უწესრიგობითა და „თვალთმაქცობით“ არის გამომწვეულიო. შესაძლებელია, ქრისტიან მოკავშირეს სულტანი დიპლომატიურად მიანიშნებდა, რომ ქრისტიან ქართველთა დასჯაში რელიგიური ფაქტორით არ უხელმძღვანელებია და მათ წინააღმდეგ მისი მოქმედება სამართლიანი იყო. აღსანიშნავია, რომ 1549 წლის 1 დეკემბერს სულეიმანმა ანალოგიური წინაარსის წერილი გაუგზავნა ავსტრიისა და უნგრეთის მეფე ფერდინანდ I ჰაბსბურგს (1526-1558), მისი დაშინების მიზნით⁴.

ძნელია ითქვას, გამოუვიდა თუ არა სულტან სულეიმანს ფერდინანდის დაშინება, თუმცა ცნობილია, რომ ამ უკანასკნელმა 1551 წლის ზაფხულში ტრანსილვანიის ოკუპაცია პორტას ოფიციალურად გამოუცხადა. სულტანს თავისი „საკუთრების“ დაცვა მხოლოდ სამხედრო მოქმედებით შეეძლო⁵. ტრანსილვანიის წინააღმდეგ გაგზავნილმა ოსმალთა ჯარმა სასურველ შედეგს ვერ მიაღწია. „ამ მოვლენას საერთაშორისო შედეგი მოჰყვა. კარლ V-ის ადმირალმა ანდრეა დორიამ ისარგებლა მომენტით, როდესაც სულტანი ტრანსილვანიით იყო დაკავებული და 1550 წელს ხელთ იგდო მაჰდია და მონასტე-

¹ The Cambridge History of Iran, Volume 6, The Timurid and Safavid Periods, edited by Peter Jackson lecturer in History, University of Keele and the late Laurence Lokhart, 243.

² ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 88.

³ ირანის წინააღმდეგ ამ ლაშქრობაში სულტნის ჯარს თან ახლდა კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის ელჩი დ'არამონი და მისი ორი მდივანი – ჟაკ გასუ (Jacques Gassut) და ჟან შენო (Jean Chesneau) (The Cambridge History of Iran, Volume 6, The Timurid and Safavid Periods, edited by Peter Jackson lecturer in History, University of Keele and the late Laurence Lokhart, 382-383).

⁴ მ. სვანიძე. საქართველო-ოსმალეთის ისტორიის ნარკვევები (XIV-XVIII სს.), 183; საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 128.

⁵ Fodor Pál. The unbearable weight of Empire the Ottomans in Central Europe – a Failed Attempt at Universal Monarchy (1390-1566), 103.

რი ტუნისის სანაპიროზე, რომელიც თურქი მეკობრის, ტურლუთ რე-სის საყრდენს წარმოადგენდა¹. ცხადია, ჰაბსბურგების ძლიერების ზრდა ფრანგთა შეშფოთებას იწვევდა და 1551 წელს მეფე ანრი II-მ სულტანს ხმელთაშუა ზღვაზე მათ ფლოტთან თანამშრომლობა შესთავაზა, თუმცა ამას წარმატება არ მოჰყოლია². პაპმა იულიუს III-მ (1550-1555) შეძლო და საფრანგეთის ფლოტი მარსელში დარჩენაზე დაითანხმა. მიუხედავად ამისა, ოსმალთა ფლოტის მობილიზაციას მნიშვნელოვანი შედეგი მოჰყვა. მაჰდისთან და მონასტერთან წარმატების შემდეგ ანდრეა დორია თავს დაესხა კუნძულ ჯერბას, ტუნისის სანაპიროზე, რის საპასუხოდ ადმირალ სინან ფაშას ებრძანა მალტაზე თავდასხმა, თუმცა ეს ბრძანება განუხორციელებელი დარჩა. ოსმალეთის ფლოტმა ჩრდილოეთ აფრიკაში 1551 წელს მხოლოდ ტრიპოლის დაპყრობა შეძლო, რომელიც 1530 წლიდან ოკუპირებული ჰქონდათ წმ. იოანეს რაინდებს³. ამასობაში მეომარი მხარეები წარუმატებლად განაგრძობდნენ მოკავშირეების ძიებას, კარლ V – ირანის შაჰის კარზე, ხოლო სულეიმანი და ანრი II – გერმანიის პროტესტანტ მთავრებთან⁴.

1551-1552 წლების მიჯნაზე სულტნის კარმა თავისი სტრატეგია გადასინჯა და ძალები სიტუაციის დარეგულირებისაკენ მიმართა⁵. ზუსტად ამავე წლებში ოსმალებმა ხელთ იგდეს კლარჯეთი და არტაანი⁶. დროის ამ მონაკვეთში შაჰ თამაზ I-მა ლევან კახთა მეფისა და ათაბაგ ქაიხოსრო III-ის მორჩილებით განიმტკიცა პოზიციები როგორც კახეთის სამეფოში, ასევე სამცხე-საათაბაგოში⁷, სადაც ფეოდალთა გარკვეული ნაწილი ეწინააღმდეგებოდა ქაიხოსროს ბეც პოლიტიკას და ლუარსაბ მეფის მხარეზე დადგა. ამით ისარგებლა ქართლის მეფემ, თავისი ჯარით შევიდა სამცხეში და მისი აღმოსავ-

¹ Colin Imber. The Ottoman Empire 1300-1650, The Structure of Power, 39.

² იქვე.

³ იქვე.

⁴ Les relations franco-ottomanes et la prise de Tripoli en 1551, in Gilles Veinstein (ed.), Soliman le Magnifique et son Temps, (Paris, 1992), 529-544.

⁵ Fodor Pál. The unbearable weight of Empire the Ottomans in Central Europe – a Failed Attempt at Universal Monarchy (1390-1566), 103.

⁶ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 129.

⁷ ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 88-89.

ლეთი ნაწილი დაიკავა¹. ამის საპასუხოდ ქაიხოსრო ათაბაგმა შაქში მყოფ შაჰ თამაზს რამდენიმე აზნაური გაუგზავნა და დახმარება სთხოვა². ამ უკანასკნელმაც 1551 წელს უკვე მესამედ ილაშქრა საქართველოში. ყიზილბაშები სასტიკად გაუსწორდნენ სამცხის მოსახლეობას, შემდეგ კი საბარათიანოში შეიჭრნენ, „...ლუარსაბის ქვეშევრდომები ხელში ჩაიგდეს, ყველა საღვთო ომის ხმლით მოკლეს...“³ და გამოსაზამთრებლად ყარაბაღს მიაშურეს⁴. ეს ცნობა ნათლად აჩვენებს, რომ ისევე, როგორც ოსმალური საზოგადოების უმრავლესობაში, ასევე ირანულშიც, ქრისტიანების წინააღმდეგ ომს რელიგიურ ჭრილში განიხილავდნენ. საკუთრივ ამ მოვლენით კიდევ ერთხელ დადასტურდა, რომ „...ქართული ფეოდალური საზოგადოება ირან-ოსმალეთს შორის წინააღმდეგობას თავისი მიზნებისათვის იყენებდა“⁵.

1551 წლის ბოლოსათვის საერთაშორისო ვითარება ევროპაში ოსმალეთისათვის სასარგებლოდ ვითარდებოდა. იმპერატორი კარლ V იძულებული იყო გერმანიაში პროტესტანტი მთავრების წინააღმდეგ ებრძოლა. ამავდროულად, საგულისხმოა, რომ ეს ბრძოლა იტალიური ომების ბოლო ფაზას დაემთხვა (1551-1558 წწ.). სულეიმანის მოკავშირე საფრანგეთის მეფე ანრი II, რომელიც ფრანსუას გარდაცვალების შემდეგ (1547 წ.) მამის პოლიტიკას აგრძელებდა, ელზასში შეიჭრა და სტრასბურგამდე მივიდა. პრაქტიკულად, მთელი ლოტარინგია, რაინამდე, ფრანგების მიერ იქნა ოკუპირებული. ანრი II მანამდე პაპ იულიუს მესამესთან დაახლოებასაც ახერხებს, რომელიც ტრიდენტის კრებაზე იმპერატორის დამოკიდებულებით უკმაყოფილო იყო. 50-იან წლებში დასავლეთ ევროპის ტერიტორიებზე ბრძოლები ფრანგებსა და იმპერატორის ჯარებს შორის გარდამავა-

¹ საქართველოს ისტორია ოთხ ტომად, ტომი მესამე, 167.

² ჰასან რუმელს ცნობები საქართველოს შესახებ, 28-29; ისქანდერ მუნშის ცნობები საქართველოს შესახებ, სპარსული ტექსტი ქართული თარგმანითა და შესავლითურთ გამოსცა ვლადიმერ ფუტურიძემ (თბილისი, 1969), 18-19; ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 89.

³ ისქანდერ მუნშის ცნობები საქართველოს შესახებ, 19.

⁴ ისქანდერ მუნშის ცნობები საქართველოს შესახებ, 19; ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 89; ე. მამისთვალისშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 148.

⁵ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 88.

ლი უპირატესობით მიმდინარეობდა. „სულეიმან I-მა გერმანიის პროტესტანტ მთავრებს განსაკუთრებული მანიფესტით მიმართა, რომელშიც ხაზს უსვამდა საფრანგეთთან მისი კავშირის მნიშვნელობას და ატყობინებდა თავისი განზრახვის შესახებ, დაეწყო ლაშქრობა ჰაბსბურგებისთვის ქკუის სასწავლებლად“¹. სულეიმანის ეს მუქარა ტრანსილვანიაში ჰაბსბურგთა ძალაუფლების დასრულებას ნიშნავდა². ამ განზრახვის განხორციელების პროცესში, როცა 1552 წლის ივნისის დასაწყისში ოსმალეთის ძირითადმა ძალებმა დუნაი გადალახეს, „...სულტნის აღმოსავლელი მოწინააღმდეგის – ირანის შაჰის წარმატებებმა მას არ მისცა საშუალება, რომ პირადად მიეღო ლაშქრობაში მონაწილეობა“³. მიუხედავად ამისა, 1552 წლის კამპანიას უნგრეთის წინააღმდეგ ნაწილობრივი წარმატება მაინც მოჰყვა. ოსმალებმა შეძლეს ტიმიშოარის ოკუპაცია და ტრანსილვანიის ნაწილის დაპყრობა⁴. ამან სულტანი დაარწმუნა, რომ იმპერიის დასავლეთის საზღვარი საკმაოდ უსაფრთხოა და შეუდგა თავის მესამე კამპანიას სეფიანთა ირანის წინააღმდეგ⁵.

როგორც სეფიანთა თავდასხმები⁶, ასევე საქართველოში შაჰთაზის წარმატებები სულეიმანის შეშფოთებას იწვევდა. ის ვერ ურიგდებოდა საათაბაგოს ირანის გავლენის ქვეშ მოქცევას⁷. თუ 1551 წლის აგვისტოში სეფიანებმა გააჩანაგეს ვანის ტბის ჩრდილოეთით მდებარე რეგიონი და გაიმარჯვეს ერზრუმის ბეგლარბეგის, ისკანდერ ფაშას ჯარზე⁸, მომდევნო წელს შაჰთაზმა ქართველებთან ერთად გაანახლა ოსმალების წინააღმდეგ საომარი მოქმედებები⁹. „ციზილბაშებმა გარკვეულ წარმატებებს მიაღწიეს და ოსმალებს მთე-

¹ Османская империя и страны Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы в XV-XVI вв. (Москва, 1984), 211.

² იქვე.

³ იქვე.

⁴ Colin Imber. The Ottoman Empire 1300-1650. The Structure of Power, 40.

⁵ იქვე.

⁶ იქვე.

⁷ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I, (XV-XVI სს.), 148.

⁸ Cambridge History of Turkey, Volume 2, The Ottoman Empire as a World Power, 1453-1603, 37; Fodor Pál. The unbearable weight of Empire the Ottomans in Central Europe – a Failed Attempt at Universal Monarchy (1390–1566), 124.

⁹ ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 89; მ. სვანიძე. საქართველო-ოსმალეთის ისტორიის ნარკვევები (XIV-XVIII სს.), 184.

ლი რიგი ციხე-სიმაგრეები წაართვეს ბრძოლაში¹. სეფიანთა შეტევებმა თუ შურისძიების მიზნით ჩატარებულმა კამპანიებმა დააჩქარა სულტნის ამოქმედება². 1552 წლის დასაწყისში სულეიმანის ძირითად საზრუნავს ირან-ოსმალეთ-საქართველოს საზღვარზე შექმნილი სიტუაცია წარმოადგენდა, სადაც სეფიანთა მხრიდან იერიში რეალურად იყო მოსალოდნელი³. შაჰი შეუდგა საქართველოს ოსმალეთთან მოსაზღვრე პროვინციების გაჩანაგებას, ხოლო მისი შვილი, ისმაილ მირზა, ერზრუმის რაიონებზე ახორციელებდა თავდასხმებს⁴. ასეთ ვითარებაში 1553 წლის 28 აგვისტოს სულეიმანმა სტამბოლი⁵ დატოვა და ირანის წინააღმდეგ სალაშქროდ გაემგზავრა. 8 ნოემბერს სულთანი ალექსოში ჩავიდა და ზამთარი იქ გაატარა, ლაშქრობა კი მომავალი წლის გაზაფხულისთვის გადადო⁶.

ისტორიოგრაფიაში მიჩნეულია, რომ სულთან სულეიმან I-ის ეს მესამე და უკანასკნელი კამპანია (1554-1555) ორგანიზებულობით იყო გამორჩეული. „მისი მრავალრიცხოვანი ჯარი წინა ლაშქრობების შედეგად მიღებულ გამოცდილებასაც ითვალისწინებდა“⁷. სეფიანთა საბოლოო განადგურების მიზნით, სულთანმა განიზრახა ყველა მიმართულებით მოქმედება. პირველ რიგში, გადაწყვიტა ხელთ ეგდო საქართველოს შავი ზღვის სანაპირო და აქედან დახმარებოდა ირანის წინააღმდეგ მომავალ ოსმალეთის არმიას, ევროპელებისათვის კი, რომლებიც ამ გზით ცდილობდნენ შაჰისათვის სამხედრო მხარდაჭერას, ხელი შეეშალა⁸. უნგრელი დიპლომატი ა. ვერანჩიჩი 1554 წლის 27 სექტემბერს იუწყებოდა, რომ სულთანმა წინა წელს შავ ზღვაზე ათი გალერა გაგზავნა, რომელთა მიზანი „...ყოფილა სამეგრელოსა და კოლხეთში მცხოვრებ ქართველებისაგან გა-

¹ ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 89.

² Fodor Pál. The unbearable weight of Empire the Ottomans in Central Europe – a Failed Attempt at Universal Monarchy (1390–1566), 124.

³ იქვე, 104.

⁴ Lajos Tardy. Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century, Hungarian diplomacy in the East, 174.

⁵ Joseph Hammer. Histoire de l'Empire ottoman depuis son origine jusqu'à nos jours, T. VI, 55.

⁶ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 132; ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 89.

⁷ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 132.

⁸ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 132.

დასახადის აკრეფა და სასაზღვრო მდინარეებზე საბაჟო კონტროლის დაწესება, რათა ევროპელებს არ მისცემოდათ სპარსელებისათვის ზარბაზნების გადაცემის საშუალება¹. მეორე მიმართულება ითვალისწინებდა ირანისათვის ჩრდილოეთიდან დარტყმას და ამ მიზნით ჩრდილოეთ კავკასიის გზის გამოყენებას. „ჩრდილოეთ კავკასიის გზით სულტანი შუა აზიის გამგებლებსაც დაუკავშირდა და ცდილობდა, ისინი ირანის წინააღმდეგ საბრძოლველად გამოეყენებინა. ამ მიზნით უზბეკების გამგებელს 302 იანიჩარი და არტილერიის რაზმისაგან შემდგარი დამხმარე ძალები გაუგზავნა“². ამასთან დაკავშირებით აქვე აუცილებელია აღინიშნოს შემდეგი: ხსენებული ჩრდილოეთის ფრონტი უდავოდ უკავშირდებოდა რუსეთის ახალი დიდი სახელმწიფოს გამოჩენას, რომელმაც 1552 წელს დაიპყრო ყაზანის სახანო³. ეს სინამდვილეში ნიშნავდა ოსმალეთისა და რუსეთის სახელმწიფო ინტერესების შეჯახების პროცესის დასაწყისს⁴. ამ უკანასკნელის შემადგენლობაში ვოლგისპირეთის სახანოების შესვლა იმას ნიშნავდა, რომ სამხრეთ-აღმოსავლეთის მიმართულებით ოსმალეთის იმპერიის გაფართოებას ბოლო ეღებოდა⁵, რაც მოსკოვის მიერ „...კასპიის პოლიტიკის გააქტიურებას ნიშნავდა...“⁶. „შემთხვევითი არ იყო, რომ ყაზანის შემოერთების შემდეგ, 1553 წელს მოსკოვში ჩავიდა ირანიდან ელჩობა. შაჰ თამაზ I ითვალისწინებდა რუსეთის სახელმწიფოს ახალ პოლიტიკურ-ეკონომიკურ შესაძლებლობებს და სურდა მუდმივი დიპლომატიური ურთიერთობის დამყარება“⁷. იმ ვითარებაში, როცა ირანი ოსმალეთის იმპერიისაგან ეკონომიკურ ბლოკადაში იყო მოქცეული, სეფიანებს ახალი საშუალება ეძლეოდათ მისი გარღვევისა. ცხადია, ოსმალეთის იმპერიისათვის ეს უდავოდ გამაღიზიანებელი ფაქტორი იყო.

ასე რომ, სულტან სულეიმანს განზრახული ჰქონდა ირანისათვის დარტყმა მიეყენებინა არა მარტო დასავლეთიდან, არამედ ჩრდი-

¹ ლაიოშ ტარდი. უნგრეთ-საქართველოს ურთიერთობა XVI საუკუნეში, (თბილისი, 1980), 60.

² საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 133.

³ Janet Martin. Medieval Russia 980-1584, (Cambridge, 1996), 351-357.

⁴ И. В. Магилина. Посольство монахов кармелитов в России, (Москва, 2018), 52.

⁵ იქვე, 53.

⁶ ზ. ავალიშვილი. კავკასიური პოლიტიკის ისტორიიდან, 221.

⁷ იქვე.

ლოეთ კავკასიიდან და შუა აზიიდანაც კი¹. ამ ომს ერთგვარი რელიგიური ელფერიც ჰქონდა. კონსტანტინოპოლში ვენეციის ბაილო ბერნარდო ნავაჯერო 1553 წლის თებერვლის რელაციაში წერდა: „თურქები ყიზილბაშებს გზასაცდენილ ერეტიკოსებად მიიჩნევენ. ბოლო დროს გავიგე, რომ დიდმა ბატონმა (ოსმალეთის სულტანმა, ავტ.) თავისი მუფთისაგან, რომელიც [რომის] პაპის მსგავსია, მიიღო დასტური და ყველა თურქს სწამს, რომ სპარსის მოკვლა ისეთივე ღირსეული საქმეა, როგორც ქრისტიანისა და სრულიად კანონიერი ასეთ ადამიანებზე ნადირობა, ისევე, როგორც ქრისტიანებზე“².

ოსმალეთის სულტანისთვის, თავისი განზრახვის სისრულეში მოსაყვანად, შაჰ თამაზის გავლენის ქვეშ მყოფ საათაბაგოს არანაკლები მნიშვნელობა ენიჭებოდა, ვიდრე დანარჩენ მის „არსენალს“. სანამ შაჰის წინააღმდეგ ომს დაიწყებდა, სულტანი „...შეეცადა მშვიდობიანი ზურგის უზრუნველყოფის მიზნით საათაბაგოსთან ურთიერთობა გაერკვია“³. ეს თავისთავად მიუთითებს იმაზე, რომ ამ ეტაპზე სულეიმანი თავს არიდებდა ქართველებთან კონფლიქტს, რადგან იცოდა, რომ სეფიანებთან ბრძოლაში მათ პოზიციას გადამწყვეტი მნიშვნელობა ექნებოდა. ვიზიარებთ იმ თვალსაზრისს, რომ შექმნილ ვითარებაში სულტნის „...მთავარი ამოცანა იყო, ჩამოეშორებინა ათაბაგი შაჰისაგან და უზრუნველყოფოთ ოსმალეთის ლაშქრის უზიშროება სამცხე-საათაბაგოს მხრიდან“⁴. ამის საილუსტრაციოდ მოვიტანთ ვენეციელი ანონიმი ავტორის ანგარიშს, რომელიც ეხება 1553 წლის ომის მსვლელობას. მასში ვკითხულობთ: „[სულეიმანს] სურდა კაბადოკიიდან ბანაკის სურსათით მომარაგებას არანაირი დაბრკოლება არ შეხვედროდა, რამდენადაც ქართველებსა და ქურთებს, როცა ჯარი არზრუმიდან შაჰის ქვეყანაში მიემართებოდა, ყოველთვის ადვილად შეეძლოთ სურსათის მიწოდებაში ხელის შეშლა, რაც ჯარის ან უკან დაბრუნებას იწვევდა, ან დაღუპვის დიდ საფ-

¹ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 133.

² Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato, Raccolte, annotate ed edite da Eugenio Alberi, Serie III-Volume I, 86.

³ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 148.

⁴ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 134.

როხეს ქმნიდა. მან (სულტანმა, ავტ.) მიზანშეწონილ საშუალებად მიიჩნია, რომ იმ მხარეში დაეტოვებინა გვარდია. ამიტომ ბრძანა, რომ იქ დაეტოვებინათ რამდენიმე სანჯაყ-ბეგი დიდი რაზმით. დამატებით, მან (სულტანმა, ავტ.) ჩათვალა, რომ უფრო კარგი იქნებოდა ქურთებისაგან ნდობის მოპოვება. და მაინც სულტანმა რამდენიმე თავისიანი გაგზავნა [ქურთებთან], რათა მათგან ერთგულება და ფიცი მიეღო; მსგავსადვე მოიქცნენ ქართველებთანაც და მათთან მან (სულტანმა, ავტ.) გაგზავნა ერთი ცნობილი პიროვნება დიდძალი მხედრობით, რათა დიდი შთაბეჭდილება მოეხდინა [ქართველებზე]¹. ამავე ანონიმი ავტორის თანახმად, სულტანს სჯეროდა, რომ ქურთების დიდი ნაწილი მისადმი ერთგულებას გამოიჩენდა და ქართველებიც მსგავსადვე მოიქცეოდნენ. შემდეგ ის წერს: „დიდ ბატონს (სულტანს, ავტ.) სჯეროდა ქურთი ბატონების დიდი ნაწილის ერთგულებისა და იმედი ჰქონდა ქართველებიც მსგავსადვე მიიღებდნენ მას. [სულტანი] სანამ ამას მიაღწევდა და დრო რომ არ დაეკარგა, ჯარით გაემართა სპარსეთისკენ. ჯარის სრულად მოსვლის შემდეგ თავის შტაბებთან ერთად დაიძრა და ხუთი დღე მიდიოდა გადამწვარ მიწებზე. 80-ათასიანი ჯარი სამ ნაწილად ჰყავდა დაყოფილი, რომელთაგან ერთს მისი ვაჟიშვილი მეთაურობდა, მეორეს – თვითონ და მესამეს – ძალიან გულადი კაპიტანი. თურქებს მტრის გადამგულ ქვეყანაში რამდენიმე დღის გატარების შემდეგ მარცვლული გამოელიათ და შიმშილობა დაეწყოთ. ცხენის ერთი საკვები 20 ასპრი ღირდა, რაც შეადგენს ოქროს დუკატის მთელ მესამედს; ხორბლის ერთი პატარა პური ღირდა ოთხი მარკეტი² და ჯარისკაცები უკვე უკმაყოფილონი იყვნენ, რადგან ეჭვობდნენ, რომ ფასი დღითიდღე გაიზრდებოდა. ფასების ზრდის მიზეზი ნაწილობრივ ისიც გახდა, რომ ისინი, ვინც აგზავნიდნენ სურსათს კაპადოკიიდან, არ იჩენდნენ სათანადო მუყაითობას, და მაშინ დიდმა ბატონმა (სულტანმა, ავტ.) მათ თავები დააყრევინა“³.

სულტან სულეიმანის იმედი, რომ ქართველებისაგან ერთგულების ფიცს მიიღებდა, როგორც ანონიმი ავტორის ინფორმაციიდან

¹ Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato. Raccolte, annotate ed edite da Eugenio Alberi, Serie III-Volume I, 256.

² მარკეტი – ვენეციური პატარა მონეტა, ერთი სოლდოს ღირებულების.

³ Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato. Raccolte, annotate ed edite da Eugenio Alberi, Serie III-Volume I, 257.

ჩანს, გამართლდა, მან ერთგულების ფიცი მიიღო, თუმცა ქართველების ბოლომდე არ სჭეროდა. „როგორც ზემოთ ითქვა, – ვკითხულობთ იმავე ავტორთან, – კაცმა, რომელიც [სულტანმა] გაგზავნა ქართველებთან, რათა მისი სახელით ისინი [ოსმალთა] ერთგული გაეხადა, ამას მიაღწია; მაგრამ უკან დაბრუნებისას ტყეში, საზღვართან მისულს, თავს დაესხა ორმოცი უცნობი და ეს კაცი მოკლეს; მისი თანმხლები პირებისთვის არანაირი ზიანი არ მიუყენებიათ, მხოლოდ წაართვეს ის წერილი, რომელიც ქართველთა მთავარმა (იგულისხმება ათაბაგი ქაიხოსრო III, ავტ.) სულტანს მისწერა. ეს ახალი ამბავი სულტანს აეჭვებდა, რომ ქართველები კაპადოკიიდან გამოგზავნილი სურსათის ადგილზე მისვლას, რამდენადმე ხელს უშლიდნენ. და მაინც მან (სულტანმა, ავტ.) ქართველთა ქვეყანაში გაგზავნა ერთი ბეგლარბეგი არცთუ ისე მცირე ოდენობის მხედრებით და დაავალა, რომ [ქართველებისათვის] არ მიეყენებინათ არანაირი ზიანი, არამედ მხოლოდ შეეჩერებინათ [თავიანთ] საზღვრებზე. ეს მან იმისათვის გააკეთა, რომ ქართველებს შეშინებოდათ, თავისი ქვეყანა არ დაეზიანებინათ და რაიმე ახალი სარისკო საქმე არ წამოეწყოთ. მიუხედავად ასეთი მდგომარეობისა, რადგან ამ ჯერზე მომწყვდეული ჰყავდა შაჰი, ის თავისი ჯარით წინ მიდიოდა და იმედოვნებდა, რომ სწრაფად დადგებოდა ომის დამთავრების დღე“¹.

მოხმობილი წყარო ყოველგვარი დამატებითი ახსნა-განმარტებების გარეშეც თვალნათლივ გვიჩვენებს, თუ რატომ იჩენდა სულტანი ქართველებთან დამოკიდებულებაში უკიდურეს სიფრთხილეს. აქ უმთავრესი მხოლოდ იმ ამოცანის გადაჭრა არ იყო, რომ ქართველებს არ დაებრკოლებინათ გზაზე მათკენ მომავალი პროვინატი; ოსმალები სერიოზულად ფიქრობდნენ ქართველ მოწინააღმდეგეებზე, რაც ამ ომში მეორეხარისხოვანი მნიშვნელობის ფაქტორი ნამდვილად არ იქნებოდა. ვეთანხმებით იმ აზრს, რომ მოცემულ სიტუაციაში გამოცდილი პოლიტიკოსი და დიპლომატი სულეიმანი სამცხეში „...ადრე დაპყრობილ ციხე-სიმაგრეებში ჯარის ჩაყენებით დაკმაყოფილდა, რათა ზედმეტად არ გაემწვავებინა ურთიერთობა არც ირანთან და არც ათაბაგ ქაიხოსროსთან“².

¹ Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato. Raccolte, annotate ed edite da Eugenio Alberi, Serie III-Volume I, 259.

² 6. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 90.

ოსმალთა ეს მესამე ლაშქრობა პროვიანტის კატასტროფული დეფიციტისა და სხვა გადაულახავი დაბრკოლებების გამო დიდხანს ვერ გაგრძელდებოდა. ვენეციელ ანონიმი ავტორს თავის 1553 წლის ანგარიშში საკმაოდ დაწვრილებით აქვს აღწერილი, თავისი წინაპრების ტრადიციული „გადაბუგული მიწების“ ტაქტიკით რა გაუსაძლისი მდგომარეობა შეუქმნა ოსმალებს შაჰ-თამაზმა. „შაჰმა ძალიან კარგად იცოდა, – წერს ანონიმი ავტორი, – რა დიდი ნაკლი იყო მისთვის არტილერიის უქონლობა და ამიტომ არ სურდა მტრის დიდ ჯართან ბრძოლა. ის თვლიდა, რომ მასთან (სულტანთან, ავტ.) ბრძოლის საუკეთესო ხერხია, სადაც კი ეს შესაძლებელია, სურსათის მოსპობა და მისი ჯარის მუდმივად დამშეულ მდგომარეობაში ყოფნა“¹. პირველი ასეთი დაბრკოლება ოსმალთა ჯარს 1553 წელს ერზრუმის დატოვების შემდეგ შეექმნა. „გადაბუგული მიწების“ ტაქტიკის შედეგს ანონიმი ავტორი ასე აღწერს: „თურქი (სულტანი, ავტ.) ხედავდა, რომ შაჰის ბანაკამდე ვერ აღწევდა, ხოლო ავადმყოფთა და გარდაცვლილთა რიცხვი დღენიადაგ იზრდებოდა. ამიტომ გადაწყვიტა, დევნა შეეწყვიტა და უბრძანა, რომ ჯარი ნარკვანში² (Narkvan) დაბრუნებულიყო. ამ ქალაქში რომ მივიდნენ, ნახეს, რომ არც ერთი ადამიანი იქ არ იმყოფებოდა და ყველაფერი დაცარიელებული იყო, ყველა აყრილიყო და ყველაფერი თან წაეღოთ, არაფერი დაეტოვებინათ, გარდა ცარიელი სახლებისა, რომელთა დიდი ნაწილი დანგრეული იყო; სპარსელებს ისე ექციათ ნანგრევებად ყველაფერი, რომ თურქები უარესს არ იზამდნენ“³. ამავე ავტორის თანახმად, ერევანში მყოფი სულტნის (1554 ივლისი) ჯარში „...დიდი შიმშილი დადგა, რადგან სურსათ-სანოვავის შოვნა არსად შეიძლებოდა“⁴. აქვე ანონიმი ავტორი საინტერესო ცნობას გვაწვდის, კერძოდ, ის წერს: „სანამ აქედან (იგულისხმება ერევნიდან, ავტ.) წავიდოდა, მას (სულტანს, ავტ.) მიაწოდეს ახალი ცნობა, რომ სეფიანთა შვილი თამაზი მრავალრიცხოვანი ქართველებით თავს დაესხა კაპადოკიიდან მომავალ სურსათით დატვირთულ 3 ათასი აქლემის ბანაკს, ყველა

¹ Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato. Raccolte, annotate ed edite da Eugenio Alberi, Serie III-Volume I, 260.

² იგულისხმება ვანი.

³ Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato. Raccolte, annotate ed edite da Eugenio Alberi, Serie III-Volume I, 262.

⁴ იქვე, 263.

მცველი ნაკუნებად აქციეს და ალაღს დაეუფლნენ. თურქებისათვის, რომლებიც რამდენიმედღიანი შიმშილისაგან ღონემიხდილნი ამით ოდნავ მაინც სულის მოთქმას აპირებდნენ, ეს იყო ყველაზე მწარე სიახლე. ამის გამო დიდი ბატონი (სულთანი, ავტ.) იმდენად განრისხდა, რომ ქართველთა ქვეყანაში უნდოდა შემობრულებულიყო, რადგან კარგად იცოდა, რომ მთელი ეს ზიანი მათგან (ქართველებისაგან, ავტ.) მოდიოდა, ვინაიდან კავალერია, რომელიც თამაზს ჰყავდა, სულ ან მეტწილად ქართველებისაგან შედგებოდა; რომ არა ზამთრის მოახლოება, რომელიც ამ მხარეში ძალიან ცივია, ის სხვა მიზეზით ამაზე (ქართველების წინააღმდეგ ლაშქრობაზე, ავტ.) ხელს არ აიღებდა, მაგრამ [ახლა] უმჯობესად ჩათვალა დაბრუნებულიყო კაპადოკიაში, რათა აქ გამოეზამთრებინა; ასევე, დაეგეგმა ახალი დრო, რათა შური ეძია ქართველებზე, უპირველესად, იმის გამო, რაც ჩაიდინეს¹. ანონიმი ავტორის ეს ინფორმაცია ცხადყოფს, რომ ამ კამპანიის მსვლელობაზე ქართულ ფაქტორს პირდაპირი გავლენა ჰქონდა. აქ სავალალო ის გახლდათ, რომ საქართველო ამ ორი დამპყრობლის პირისპირ მართო აღმოჩნდა, თუმცა, უნგრეთის მსგავსად, მისი გატეხაც არ იყო ადვილი.

მოხმობილი წყარო, როგორც სხვა მრავალი, რელიეფურად წარმოგვიდგენს საქართველოს ფაქტორის მნიშვნელობას ირან-ოსმალეთის ომის პერსპექტივაში. ორივე დამპყრობელს ერთი და იგივე დასკვნა გამოჰქონდა: ქართველებისაგან სრულად მხარდაჭერილ ძალას მეორის უცილობელი დამარცხება შეეძლო. ქართველების გარეშე მხარეებს შორის კომპრომისიც ვერ მიიღწეოდა. 1554 წელს უნგრელი დიპლომატი კონსტანტინოპოლში ა. ვერანჩიჩი, რომელიც საფუძვლიანად აკვირდებოდა ირან-ოსმალეთის ომის პერსპექტივებს, სრულიად მართებულად დაასკვნია: „თავისი ხალხის გადარჩენის ინტერესებისთვის უნგრელებიც და ქართველებიც ყველაფერს აკეთებდნენ, რათა ორ ისლამურ სახელმწიფოს ერთმანეთი დაესუსტებინა. წინააღმდეგ შემთხვევაში მათ შეუძლიათ თავიანთ სატელიტ სახელმწიფოებს მიუბრუნდნენ, დაასუსტონ და, საბოლოო ჯამში, გაანადგურონ²“. ქართველთა გამძლეობის „საიდუმლო“ გამორჩეული

¹ Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato. Raccolte, annotate ed edite da Eugenio Alberi, Serie III-Volume I, 263-264.

² Lajos Tardy. Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century, Hungarian diplomacy in the East, 164.

საბრძოლო თვისებებითა და განსაცვიფრებელი გმირობის მაგალითებით შეიძლება აიხსნას, რაც მთელი XVI საუკუნის განმავლობაში გრძელდებოდა.

ცნობილია, რომ სეფიანების წინააღმდეგ წარმოებულმა მესამე კამპანიამ სულთან სულეიმან I-ს სასურველი შედეგები ვერ მოუტანა. ირანის არმიის განადგურება და სეფიანებზე გაბატონება შეუძლებელი აღმოჩნდა. ამიტომ ოსმალეთის სულტანი დაზავების გზას დაადგა¹. სეფიანთა შაჰი თამაზ I-იც ამისკენ მიისწრაფოდა და სწორედ მისი ინიციატივით დაიწყო საზავო მოლაპარაკებები². გაირკვა, რომ ორივე მხარე დაინტერესებული იყო ომის შეწყვეტითა და ზავის დადებით. 1554 წლის აგვისტოდან³ მიწერ-მოწერით დაწყებული ეს პროცესი იმავე წლის 27 სექტემბერს ერზრუმის დროებითი საზავო შეთანხმებით დასრულდა⁴. ზავის პირობების დაცვა ორივე მხარემ ივალდებულა, თუმცა სულტანი ბოლომდე მაინც არ ენდობოდა შაჰ თამაზს და მისგან რაიმე ექსცესების თავიდან ასაცილებლად დაიმუქრა კიდევ, რომ „თუ ირანის შაჰი არ შეასრულებდა ერზრუმის ხელშეკრულების პირობებს... კიდევ ერთ სამხედრო კამპანიას მოაწყობდა ირანის წინააღმდეგ და თავრიზსა და არდებილს გაანადგურებდა“⁵.

ორ მეომარ მხარეს შორის ხელშეკრულების საბოლოო გაფორმებამდე, მათ შორის ურთიერთობა საქართველოს გამო კიდევ ერთხელ გამწვავდა. 1554 წლის ივლის-აგვისტოში⁶ შაჰ თამაზ I-მა მეოთხედ ილაშქრა საქართველოში ლუარსაბ I-ის წინააღმდეგ. ეს უკანასკნელი, მიუხედავად შეუპოვარი ბრძოლისა, დამარცხდა და იძ-

¹ Mikheil Svanidze. The Amasya Peace Treaty between the Ottoman Empire and Iran (June 1, 1555) and Georgia, Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences, vol. 3, no.1 (Tbilisi, 2009), 191-192; საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 137.

² Mikheil Svanidze. The Amasya Peace Treaty between the Ottoman Empire and Iran (June 1, 1555) and Georgia, 191.

³ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 137-141.

⁴ ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 141; ვ. ჩოჩიევი. ოსმალეთ-ირანის 1554 წლის დროებითი ზავი, კრ. აღმოსავლური ფილოლოგია, III (თბილისი, 1973), 238-239.

⁵ ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 141.

⁶ ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 92; ე. მამის-თვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 151.

ულეებული გახდა იმერეთის მეფე ბაგრატ III-სთან გადასულიყო, ხოლო შაჰმა იქ გადასვლა ვერ გარისკა¹. ლოგიკურად ჩნდება კითხვა: რას ისახავდა მიზნად შაჰ თამაზ I, როცა 1554 წლის ივლის-აგვისტოში ქართლზე კიდევ ერთხელ გამოილაშქრა? პირდაპირი წყაროები, რომლებიც პასუხს გასცემდნენ ამ კითხვას, ჩვენ არ გავგაჩნია, თუმცა საფიქრებელია, რომ შაჰ თამაზი ლუარსაბის ფიგურას დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა და მისი მიზანი იმაში მდგომარეობდა, რომ ლუარსაბისთვის გადამწყვეტი დარტყმა მიეყენებინა და ხელთ ეგდო. მართალია, შაჰი ოსმალეთთან დაზავებას ესწრაფვოდა და ამიტომ მასთან ომს თავს არიდებდა, მაგრამ ალბათ კარგად გრძნობდა, რომ თუ ოსმალებთან ომი გაგრძელდებოდა, ქართლში განმტკიცებულ პოზიციას მისთვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა ექნებოდა, წინააღმდეგ შემთხვევაში არსებობდა საშიშროება, რომ ლუარსაბი მასთან შედარებით უფრო ძლიერ სულთანს მიემხრობოდა. ამრიგად, შაჰ თამაზს ზავის დადებად ქართლის სამეფოს საბოლოოდ დაპყრობა სურდა, რადგან ეს მას გზას გაუხსნიდა მთელი აღმოსავლეთ საქართველოს სპარსეთის იმპერიაში მოსაქცევად. რადგან ამას ვერ მიაღწია, განრისხებულმა შაჰმა, ლუარსაბზე შურისძიების მიზნით, 30 ათასი ქართველი აჰყარა ქართლიდან და მეფის მოხუც დედასთან ერთად სპარსეთის გზას გაუყენა. „შაჰს იმედი ჰქონდა, რომ ამ ტყვეებით ლუარსაბზე და ქართველ პოლიტიკოსებზე გავლენას მოახდენდა“².

მოვლენების ამგვარი განვითარება, კერძოდ, შაჰ თამაზის კამპანია ქართლში ლუარსაბ მეფის წინააღმდეგ და სამცხე-საათაბაგოში განლაგებულ ოსმალთა გარნიზონზე თავდასხმა ამწვავებდა ირან-ოსმალეთის ურთიერთობებს. 1554 წლის 1 დეკემბერს უნგრელი დიპლომატი ანტალ ვერანჩინი კონსტანტინოპოლიდან ფერდინანდ I-ს აუწყებდა: „საბერძნეთისა და თრაკიის უფროსს ჯარით გააგზავნიან უნგრეთში, ხოლო მეორე ჯარი პირადად სულტნის მეთაურობით იმოქმედებს ქართველების წინააღმდეგ, რომლებიც სერიოზულ დაბრკოლებას უქმნიან სპარსეთის დაპყრობის მისულ გეგმებს“³. „ამრიგად, მოსალოდნელი იყო, რომ მომავალ წელს (ე.ი., 1555 წელს)

¹ მ. სვანიძე. საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან XVI-XVII სს. 74.

² საქართველოს ისტორია ოთხ ტომად, ტომი მესამე, 169.

³ Lajos Tardy. Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century, Hungarian diplomacy in the East, 167.

სულთანს ირანის წინააღმდეგ განეახლებინა სამხედრო მოქმედებები, რომელშიც საქართველო მნიშვნელოვან როლს შეასრულებდა, ისევე, როგორც ადრე, 1549 წელს¹. ასეთი მოლოდინი იმით იყო განპირობებული, რომ ქართველებმა ოსმალებს სერიოზული წინააღმდეგობა გაუწიეს, „...რის გამოც მათ ვერ შეძლეს გაეტეხათ შაჰის არმიის წინააღმდეგობა“². თავის მხრივ, შაჰ თამაზს გამორიცხულია, არ ეფიქრა, რომ იმერეთში მყოფ ლუარსაბ მეფეს შურისძიების მიზნით შეიძლება ოსმალებისთვის დაეჭირა მხარი. ეს მით უფრო რეალური ჩანდა, რაც იმერეთის მეფე ბაგრატ III-მ, რომელთანაც იმყოფებოდა ლტოლვილი ლუარსაბ მეფე, დახმარებისათვის სულთან სულეიმანს მიმართა³. მოკლედ რომ ვთქვათ, ძალთა წონასწორობის ქართული სტრატეგია ოსმალეთს არ აძლევდა საშუალებას, ერთ მტერზე ყოფილიყო კონცენტრირებული, ანალოგიურ მდგომარეობაში იყო ირანიც. ამ ორი მუსლიმური სახელმწიფოს ურთიერთობა განსაზღვრავდა ქართველი მეფეების პოლიტიკას.

ქართველი მეფე-მთავრების ასეთ პოლიტიკას, როგორც 1554 წლის აგვისტოში⁴ ან იმავე წლის მიწურულს⁵ დაწერილი ერთ-ერთი სპარსულენოვანი წერილიდან⁶ საცნაურდება, ერთმანეთის წინააღმდეგ მებრძოლი ეს ორი მუსლიმური სახელმწიფო რელიგიური გრძნობების შელახვად აღიქვამდა. ამას აშკარად ავლენს წერილის ავტორების მტკიცება, რომ „...ქართველები „ისლამის მტრები არიან“ და რომ მათ გამო მუსლიმურმა ხალხმა „არ უნდა დახოცონ ერთმანეთი“⁷. ამასთან კავშირში უადგილო როდია ერთი წყაროს დამოწმებაც. ვენეციელი ანონიმი ავტორი 1553 წლის ომის მსვლელობისა და სხვა დეტალების აღწერისას გვამცნობს, რომ შაჰ თამაზისა-

¹ Mikheil Svanidze. The Amasya Peace Treaty between the Ottoman Empire and Iran (June 1, 1555) and Georgia, 192.

² Lajos Tardy. Rapports d'Antal Verancsies, ambassadeur du roi de Hongrie à Stambul, sur la Géorgie (1553-1557, 1567-1568), „Bedi Kartlisa revue de kartvélogie“, vol. XXVIII (Paris, 1971), 218.

³ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 142-143.

⁴ დ. კაციტაძე. XVI-XVII საუკუნეთა სპარსული დოკუმენტური წყაროები საქართველოს ისტორიისათვის, კავკასიურ-ახლოაღმოსავლური კრებული, II (თბილისი, 1962), 213.

⁵ მ. სვანიძე. საქართველო-ოსმალეთის ისტორიის ნარკვევები (XIV-XVIII სს.), 187.

⁶ დ.კაციტაძე. XVI-XVII საუკუნეთა სპარსული დოკუმენტური წყაროები საქართველოს ისტორიისათვის, 212-214.

⁷ მ. სვანიძე. საქართველო-ოსმალეთის ისტორიის ნარკვევები (XIV-XVIII სს.), 188.

გან დესპანად გაგზავნილი წარჩინებული პირი¹ სულტანს მოქარგული სპარსულით შეახსენებდა ყველა მისი წამოწყებისა და წარმატების შესახებ. „შემდეგ მან მიმართა რელიგიას და [ალაჰის] სასწაულებრივი სიყვარულით დააყენა ყველა ის პირობა, რომელიც მათ უნდა დაეცვათ და [რისგანაც] თავი უნდა] შეეკავებინათ ოპერაციის ჩატარების დროს. ყველაზე უარესად ის თვლიდა იმას, რომ უფლისწული (ე.ი., ირანის შაჰი, ავტ.) მუსლიმური სექტის წარმომადგენლად მიიჩნეოდა და ამის გამო ყველა ქალაქს განადგურება ელოდა... იშველიებდა რა წმინდა წერილებს, მუდმივად უჩვენებდა წიგნს, რომელშიც ნათქვამი იყო: ყველაფერი, რაც მან დაიპყრო, დაწერილია და განაცხადა, რომ არა მარტო ამ წერილებში იყო აკრძალული საწინააღმდეგო პრინციპები, არამედ მსჯელობისას მოიხმო ბევრი ძველი და თანამედროვე მწერალი, რომლებიც მომხდარი უბედურებების მიზეზად ამ [რელიგიური] მცნებების დაუცველობას ასახელებდნენ. და ეუბნებოდა, რომ სანამ სულტანი იცავდა [რელიგიურ] მცნებებს, ყველაფერი კარგად მიდიოდა, ხოლო შემდეგ, როცა მოეზადა სპარსეთის დასაქცევად, ბევრი უბედურება მოხდა მის ოჯახში, მის საკუთარ სისხლში; მან ეს ისეთი ოსტატობით თქვა, რომ სულტანს ცრემლები მოერიო. მსჯელობის დასასრულს იმგვარი საუცხოო მიმართვით მოუწოდა სულტანს თამაზთან, სპარსეთის შაჰთან დაბავებაზე, რომ სულტანმა ზავი ისურვა“². „ამ კაცმა (შაჰის დესპანმა, ავტ.) მიზნის მისაღწევად დიდოსტატურად დაარწმუნა სულეიმანი, რომ ოსმალეთის რეპუტაცია და სპარსეთის ღირსება ყოველთვის იქნებოდა დაცული, თუ ზავი დაიდებოდა იმ პირობით, რომ ამ ბატონებიდან თითოეული დაიცავდა თავის ქვეშევრდომსა და მოხარკეს და ისინი, როგორც ერთი, ისე მეორე მხარისაგან იქნებოდნენ პატივცემულნი. სულეიმანმა მისცა სიტყვა, რომ არც ახლა და, მეტადრე, არც ზავის დადების შემდეგ, ქართველებს არანაირად არ შეაწუხებდა“³.

მოხმობილი წყარო კიდევ ერთხელ გვარწმუნებს, რომ ორივე მხარე, მეტადრე, ირანი, ქართველთა მიერ წონასწორობის დაცვის

¹ გენეციელი ანონიმის მიხედვით, ის ღვთისმეტყველი იყო (Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato. Raccolte, annotate ed edite da Eugenio Alberi. Serie III-Volume I, 265.

² Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato, Raccolte, annotate ed edite da Eugenio Alberi, Serie III-Volume I, 264-265.

³ Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato, Raccolte, annotate ed edite da Eugenio Alberi, Serie III-Volume I, 265.

პოლიტიკას საკუთარი რელიგიური გრძნობების შეურაცხყოფად მიიჩნევდა. ამავე წყაროზე დაყრდნობით შეიძლება ითქვას, რომ ამ ომში უმთავრესი როლი საქართველოს ენიჭებოდა – აქ სულ უმნიშვნელო რყევასაც კი შეეძლო ირანსა და ოსმალეთს შორის ურთიერთობის ომამდე მიყვანა. საქართველოზე თავდაუსხმელობა იყო მათ შორის მშვიდობიანი ურთიერთობის გარანტია.

ამასიის სამშვიდობო ხელშეკრულებამდე ორივე მხარემ დიპლომატიური ბრძოლის რთული გზა გაიარა. ჩვენ ამ ისტორიაზე აქ არ შეგჩერდებით. მხოლოდ ვიტყვით, რომ 1555 წლის მაისისთვის უკვე ორივე მხარე მზად იყო შეეწყვიტა სამხედრო მოქმედებები. ამავე წლის 29 მაისს¹ სეფიანებსა და ოსმალეებს შორის დაიდო პირველი ოფიციალური სამშვიდობო ხელშეკრულება, რომლის ძალითაც „...ბოლოს და ბოლოს, სეფიანთა იმპერია სახელმწიფოდ იქნა აღიარებული“². ამრიგად, ახლო აღმოსავლეთის ორ კონკურენტს შორის კომპრომისი შედგა.

ორ სახელმწიფოს შორის საზღვრების დადგენის საკითხი *Uti possidetis* პრინციპზე³ გადაწყდა⁴. ოსმალეთის მხარე ინარჩუნებდა ტერიტორიას, რომელსაც ის ფლობდა სამშვიდობო ხელშეკრულების გაფორმებამდე. ამასიის საზავო შეთანხმების თანახმად, ოსმალეთის იმპერიამ და სეფიანთა ირანმა საქართველო ერთმანეთს შორის გაინაწილეს. ამ სამშვიდობო ხელშეკრულების ერთ-ერთი მთავარი ფორმულა იყო: ირანი ცნობდა ოსმალეთის უფლებას დასავლეთ საქართველოზე, ოსმალეთი – ირანის უფლებას აღმოსავლეთ საქართველოზე, ხოლო მესხეთი გავლენის სფეროებად გადანაწილდებოდა⁵.

ამასიის სამშვიდობო ხელშეკრულება არ იყო ლოკალური ხასიათის მოვლენა. ის განსაზღვრულ გავლენას ახდენდა ევროპის სა-

¹ ისტორიოგრაფიაში მიჩნეულია, რომ ამასიის ზავი დაიდო არა 1555 წლის 29 მაისს, არამედ ამავე წლის 1 ივნისს (დაწვრ. იხ: ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 146-148; Mikheil Svanidze. The Amasya Peace Treaty between the Ottoman Empire and Iran (June 1, 1555) and Georgia, 194).

² Joseph Hammer. Histoire de l'Empire ottoman depuis son origine jusqu'à nos jours, T. VI, 70.

³ ეს პრინციპი მეომარ მხარეებს აძლევს ნებას, რომ ომის შედეგად შეძენილ ტერიტორიებზე პრეტენზიები ჰქონდეთ.

⁴ Mikheil Svanidze. The Amasya Peace Treaty between the Ottoman Empire and Iran (June 1, 1555) and Georgia, 193; ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 144).

⁵ ვ. გაბაშვილი. ქართული დიპლომატიის ისტორიიდან. - კრ. მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. 31 (თბილისი, 1954), 65-68; მისივე, ქართული ფეოდალური წყობილება XVI-XVII საუკუნეებში (თბილისი, 1958), 68-69.

ერთაშორისო ურთიერთობებზეც. ამიტომ იჩენდა მისადმი დიდ ინტერესს დასავლეთის დიპლომატიამ. ცნობილი ფაქტია, რომ საფრანგეთი და მისი დიპლომატი მ. კოდინიაკი (M. Codignac) მთელი მონდომებით უჭერდა მხარს ირან-ოსმალეთის სამშვიდობო ხელშეკრულებას¹, „...რადგან ამის შედეგად საფრანგეთი ოსმალეთისაგან მიიღებდა დახმარებას 1553 წლის ხელშეკრულების საფუძველზე“². რაც შეეხება უნგრეთ-ავსტრიის დიპლომატებს – ანტალ ვერანჩის, ფერენც ზაისა და აუგერიუს გისლენიუს ბუსბეკს³, ისინი ამით დაინტერესებულნი არ იყვნენ⁴, რადგან მიიჩნევდნენ, რომ ამასიის ზავით სულთანს არ შეეშინდებოდა უნგრელთა იარაღის და საზავო ხელშეკრულების დადებაც გამორიცხული იქნებოდა⁵. ანტალ ვერანჩიმა და ფერენც ზაიმ ყველაფერი გააკეთეს, რათა ამასიის საზავო მოლაპარაკებები ჩაეშალათ. ვერ გასჭრა ამ დიპლომატების მიერ ოსმალთა მოხელეების დარწმუნებამ, რომ უნგრეთთან საზავო ხელშეკრულება მათ საშუალებას მისცემდა მთელი ძალები სპარსელებისა და მათი მოკავშირე ქართველების წინააღმდეგ წარემართა⁶. ცხადია, ეს დიპლომატიური მანევრი იყო და ოსმალეთის ორ ფრონტზე ბრძოლის ფორმულაში ჯდებოდა. ამ შემთხვევაში სულთანმა სპარსეთთან არჩია დაზავება, რათა უნგრეთის წინააღმდეგ თავისუფალი მოქმედების საშუალება მისცემოდა⁷. ასე რომ, „სულთნის კარზე აღმოსავლურმა პოლიტიკამ დაკარგა თავისი აქტუალობა და „საქართველოს საკითხი“ ამიერიდან აღარ წარმოადგენდა სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის პრობლემას“⁸.

¹ Ernest Carrière. *Négociations de la France dans le Levant*, t. II, (Paris, 1850), 323-328; Mikheil Svanidze. *The Amasya Peace Treaty between the Ottoman Empire and Iran (June 1, 1555) and Georgia*, 194.

² მ. სვანიძე. *საქართველო-ოსმალეთის ისტორიის ნარკვევები (XIV-XVIII სს.)*, 188.

³ წარმოშობით ბელგიელი ბუსბეკი საგარეო საქმეებში მეფე ფერდინანდ I-ის საუკეთესო ექსპერტად ითვლებოდა (Lajos Tardy. *Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century*, Hungarian diplomacy in the East, 167).

⁴ დაწვრი. იხ: Lajos Tardy. *Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century*, Hungarian diplomacy in the East, 174-177.

⁵ იქვე, 166-167.

⁶ Lajos Tardy. *Rapports d'Antal Verancsies, ambassadeur du roi de Hongrie à Stambul, sur la Géorgie (1553-1557, 1567-1568)*, 221.

⁷ Lajos Tardy. *Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century*, Hungarian diplomacy in the East, 191.

⁸ L. Fekete. *Zur Geschichte der Grusiner des 16. Jahrhunderts: Acta Orient. Hung.*, vol. I, Part 1, Budapest, 1950, p.190. ციტ-ა: Mikheil Svanidze. *The Amasya Peace Treaty between the Ottoman Empire and Iran (June 1, 1555) and Georgia*, 193.

თავი III

საქართველო ანტიოსმალურ კონტექსტში (1556-1569)

§1. საერთაშორისო საკითხი და იზოლაციის საფრთხე

ამასიის სამშვიდობო ხელშეკრულებით დამთავრდა ომი, რომელიც ირანსა და ოსმალეთს შორის თითქმის ნახევარი საუკუნის განმავლობაში მიმდინარეობდა. ხსენებულმა ზავმა ერთხანს მშვიდობა დაამყარა ამ ორ მუსლიმურ სახელმწიფოს შორის, მაგრამ არც ერთ მათგანს საბოლოოდ არ უთქვამს უარი ომის განახლებაზე. ოსმალეთი სეფიანთა ირანთან ახალ ომზე ფიქრობდა. მას უნდოდა ჯერ კავკასია ჩაეგდო ხელში, ხოლო შემდეგ უფრო გაუადვილდებოდა ომი ირანის წინააღმდეგ. კავკასიის დაპყრობით სულტანი სულეიმანი იმაზეც ფიქრობდა, რომ გზა გადაეღო რუსეთისთვის, რომელიც ამ პერიოდში სამხრეთისაკენ მიიწევდა და, რაც მთავარი, ამ ხელშეკრულების საფუძველზე, ოსმალეთს თავისუფლად შეეძლო თავისი დაპყრობითი ომები ეწარმოებინა დასავლეთში, ხმელთაშუა ზღვის აუზსა და ჩრდილოეთ აფრიკაში; ასევე, ირანს ეს ხელშეკრულება თავისუფალი მოქმედების საშუალებას აძლევდა ქართლ-კახეთსა და აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში¹.

ამასიის ზავით ირანელმა და ოსმალთა დამპყრობლებმა, ქართველების დაუკითხავად, საქართველო გავლენის სფეროებად დაიყვეს: ქართლი, კახეთი და სამცხე-საათაბაგო სეფიანთა გავლენის ქვეშ ექცეოდა, ხოლო იმერეთის სამეფო, გურიისა და ოდიშის სამთავროები – ოსმალეთის გავლენის ქვეშ².

საქართველოს არც ერთი სამეფო და სამთავრო არ სცნობდა ირან-ოსმალეთის ზემოხსენებულ ხელშეკრულებას. „ბუნებრივია, ქართველ მეფე-მთავართა უმეტესი ნაწილისათვის დამამცირებელი და მიუღებელი იყო ფაქტობრივად დაუპყრობელი ქვეყნის დაყოფა-დანაწილება ორ მუსლიმურ იმპერიას შორის“³. ამიტომ, ისინი განაგ-

¹ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 154.

² Ernest Charrié. Négociations de la France dans le Levant, t. II, 285.

³ ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 99.

რძობდნენ უცხოელ დამპყრობელთაგან საქართველოს ტერიტორიის გათავისუფლებისათვის ბრძოლას. ამ მხრივ კვლავაც განსაკუთრებით გამოირჩეოდა ქართლის მეფე ლუარსაბ I (1534-1556)¹, რომელიც ორი ათეული წლის განმავლობაში გმირულად იბრძოდა სეფიანი დამპყრობლების წინააღმდეგ. მისი მიზანი იყო გაეთავისუფლებინა თბილისი და ქვემო ქართლი ყიზილბაშებისაგან, სადაც ისინი ჯერ კიდევ რჩებოდნენ.

XVII საუკუნის მეორე ნახევრის ცნობილი ქართველი ისტორიკოსი ფარსადან გორგიჯანიძე წერს: „შაჰ თამაზ ყაენმან მეფეს ლუარსაბზედ გამოილიშქრა, სულთან სულეიმან ჯონთქარსა შერიგდა და საქართველოს მეფეთ უნებურათ და შეუკითხავათ საქართველო გაიყვეს“². ამ მეტად ლაკონიურ და ტევად ინფორმაციაში იკითხება ისტორიკოსის აზრი, რომ ამასიის საზავო ხელშეკრულების დიპლომატიურ მოლაპარაკებებში შაჰმა და სულტანმა ქართული სამეფო-სამთავროების სუვერენები არ ჩათვალეს პოლიტიკურ მხარეებად, არ მიიწვიეს ისინი მოლაპარაკებებზე და ამ დომინანტმა სახელმწიფოებმა საქართველოს მეფეების შეუკითხავად და მათი ნების საწინააღმდეგოდ საქართველო გაიყვესო. ვფიქრობთ, ამით ისტორიკოსი შეეცადა საქართველოსთან მიმართებაში ამასიის საზავო ხელშეკრულებისთვის უსამართლო გადაწყვეტილების კვალიფიკაცია მიეცა, რადგან იგი ორი პირის, შაჰისა და სულტნის, შეთანხმების საფუძველზე შედგა და არა პოლიტიკურ წარმონაქმნებს შორის თანხმობით. ამის მიზეზს თავად ფარსადან გორგიჯანიძე შემდეგნაირად აყალიბებს: „...საქართველო თავად ცოტა იყო და მერმე მრავლათ გაყოფილი და ერთმანეთის ურჩნი და ქიშპნი მტერნი, ერთმანეთისა მარბევნი და მაწყინარნი და იესოს ქრისტეს რჯული ეჭირათ“³. მემკვიდრის მართებული აზრით, „საქართველო თავად ცოტა“ ანუ პატარა იყო, ისიც დაქუცმაცებული და, ცხადია, დიდი, დამპყრობელი სახელმწიფოების თანაბარ სუბიექტად ვერ იქცეოდა. დაკვირვებული ისტორიკოსი ქართველ მეფეებს არ უწუნებს მთელი XVI საუკუნის პირველ ნახევარში მათ მიერ აპრობირებულ ძალთა წონასწორობის პრინციპს და წერს: „ორს დიდს ჯემწიფებს შვაში ბევრს ეცადნეს,

¹ ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 99.

² ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია, ს.კაკაბაძის გამოცემა (ტფილისი, 1926), 7.

³ იქვე.

აქეთ იქნიეს ჯმალი და იქით და მრავალი ნაგნებიც ქნეს, მაგრამ არ იქნა და ვერცა რას თავს გაუვიდნეს. ჯონთქარმან და ყაენმან საქართველო შვა გაიყვეს¹. ეს ციტატა აშკარად ავლენს ორ აგრესორთან მიმართებაში ქართველი მესვეურების მიერ გამოყენებული ძალთა წონასწორობის პრინციპით მოქმედებას, ანუ მემბტიანის ენით: „აქეთ იქნიეს ჯმალი და იქით“. ამ პოლიტიკით დამდგარი უარყოფითი შედეგის დასაბუთებას ავტორი არგუმენტებით არ ცდილობს და თავის ისტორიულ დისკურსში სიმართლეს მყარი პოზიციით გამოხატავს: „ჯონთქარმან და ყაენმან საქართველო შვა გაიყვეს“.

ჩვენ საკმაოდ შევჩერდით ფარსადან გორგიჯანიძის თვალსაზრისზე ამასიის საბავო ხელშეკრულებასთან დაკავშირებით, რომელიც, ცხადია, უმთავრესად წარმოადგენს ქართლის მეფის, ლუარსაბ I-ისა და სხვა ქართველი მეფე-მთავრების დამოკიდებულებას, მათივე შეფასებით, ამ უსამართლო გადაწყვეტილების მიმართ. ლუარსაბ მეფისათვის, რომელიც კატეგორიულად არ ეგუებოდა საკუთარი სამეფოს სუვერენიტეტის შემცირებას, სრულიად ცხადი იყო, თუ რას ნიშნავდა ხელშეკრულებაში საქართველოს, როგორც პოლიტიკური ერთეულის ან სახელმწიფოს უფლებების დაუფიქსირებლობა. ანუ ლუარსაბ მეფე რეალურად გრძნობდა, რომ ეს მოასწავებდა ქართლის სამეფოს პოლიტიკური დამოუკიდებლობის დაკარგვას, რასაც შეიძლება შემდეგში შიდა სუვერენიტეტის გაქრობაც მოჰყოლოდა. ეს სრულიად შესაძლებელი იყო იმდროინდელი ხელშეკრულებების იურიდიული ბუნებიდან გამომდინარე, როცა პოლიტიკური ერთეულის ანუ სახელმწიფოს უფლებები ხელშეკრულებაში არ იყო დაფიქსირებული². ამდენად, ქართული საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, რომელმაც ორი შეურიგებელი აგრესორი იმპერიის პირველი ომის (1514-1555) დროს ეფექტიანად გამოიყენა ძალთა წონასწორობის პრინციპი, მტრების დაზავების შემთხვევაში მარცხისათვის იყო განწირული. სხვა გამოსავალი კი, უმოკავშირეოდ დარჩენილი ქართული სახელმწიფოებისათვის, მაშინ ბუნებაში არ არსებობდა. ამდენად, ამიერიდან შეუძლებელი იყო ქართლის სამეფოს გადაეჭრა „სპარსული საკითხი“.

¹ ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია, 7.

² დაწვრ. იხ: Lesaffer Randall, Charles V. Monarchia Universalis and the Law of Nations (1515-1530) <https://warwick.ac.uk/fac/arts/history/students/modules/archive/hi3f9/timetable/europeanempire/71ti-jdschriftvoorrechtsge.pdf>, გვ.99.

ამასიის ზავის პრინციპები¹ და უმთავრესად მეფე-მთავართა კონფლიქტები თეორიულად შეუძლებელს ხდიდა საქართველოს გაერთიანებას. ამ ახალმა რეალობამ შექმნა ისეთი მოლოდინი, რომ ამ ორ იმპერიას შორის მომავალ კონფლიქტში იქნებოდა გამარჯვებული და დამარცხებული, ხოლო ქართველ მეფე-მთავრებს თავიანთი ორიენტაცია ამის შესაბამისად უნდა ეცვალათ, რათა ძალთა წონასწორობა ისევ აღედგინათ. ამავდროულად, რა ერთგულების ფიციც არ უნდა მიეცათ ქართველ მეფეებს შაჰის ან სულტნისთვის, ორივე განუწყვეტლივ ეჭვის თვალით უყურებდნენ ქართველებს, რადგან ისტორიული გამოცდილებით იცოდნენ, რომ ისინი დამოუკიდებლობაზე ხელს არ აიღებდნენ.

ამავე ფარსადან გორგიჯანიძის თანახმად, მხოლოდ მეფე ლუარსაბ I არ ურიგდებოდა ამასიის საზავო პირობებს. ამასთან დაკავშირებით ავტორი დისკურსს ლუარსაბის პოზიტიური მხარის შეფასებით იწყებს: „ამ გაყოფას სრულ საქართველოს ბატონები დასჯერდეს. მაგრამ მეფე ლუარსაბ არ სჯეროდა და კიდევ თავილობდა, ამისთვის უფრო ურჩობდა და აქეთ ერანის თემსა და იქით ურუმის ქვეყანას არბევდეს. გარეშე ქვეყნის თავადნი მეფეზე ერთგულად იყვნენ“². მოხმობილი ამონარიდით თუ ვიმსჯელებთ, ერთი შეხედვით ისე ჩანს, რომ ლუარსაბი წინდაუხედავად მოქმედებდა და თავისი შეუპოვრობით შეიძლება მხოლოდ უკუშედეგი მიეღო. თუმცა, თუ უფრო ღრმად გავაანალიზებთ, მოხმობილი ციტატა გვაძლევს საფუძველს, რომ ვთქვათ: ლუარსაბ მეფემ ირანის მხარეებსა და ოსმალეთის მიწებზე შეუპოვარი თავდასხმა-რბევებით სცადა „საქართველოს საკითხისათვის“ მწვავე ხასიათი მიეცა და ამის საფუძველზე ორ აგრესორს შორის ურთიერთობა უწინდელი წინააღმდეგობის ყალიბში დაებრუნებინა, რათა ამ გზით ამასიის ზავით დაკანონებული გაყოფის გაუქმებისათვის მიეღწია. სხვა შემთხვევაში გაუგებარი იქნებოდა, თუ რისი მიღწევა შეეძლო ლუარსაბს ამ შეუპოვარი ბრძოლით, რომელსაც, ფარსადან გორგიჯანიძის მოწმობით, მხარს უჭერდნენ სასაზღვრო ოლქის მთავრები. აღნიშნულთან დაკავშირებით

¹ დაწვრ. იხ.: ვ. გაბაშვილი. ქართული ფეოდალური წყობილება XVI-XVII საუკუნეებში, 68-71; მისივე, ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები, 118; Mikheil Svanidze. The Amasya Peace Treaty between the Ottoman Empire and Iran (June 1, 1555) and Georgia, 195.

² ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია, 7.

ასევე ვფიქრობთ, რომ ქართლის მეფის დაუცხრომელ ბრძოლას მუსლიმი დამპყრობლების წინააღმდეგ ჰქონდა სარწმუნოებრივი მხარეც. ჩვენი აზრით, მეგრძოლი ქრისტიანობის წარმომადგენელ ლუარსაბ მეფეში ორი მუსლიმური სახელმწიფოს შეთანხმება ქრისტიანული საქართველოს გაყოფაზე, ცხადია, თავისთავად წარმოშობდა უკიდურესი დამცირების გრძნობას. თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ ოსმალთა ტრიუმფებმა ბალკანეთის ბევრი ქრისტიანი „...მუსლიმთა ღმერთის უპირატესობაში დაარწმუნა“¹, საქართველოში მსგავსი პროცესის თავიდან ასარიდებლად ლუარსაბ მეფე ბოლომდე თავისი შეუპოვარი ბრძოლით იძლეოდა ქრისტიანული სიმტკიცის მაგალითს. ის, ისევე, როგორც XV საუკუნეში ოსმალთა წინააღმდეგ ათწლეულების განმავლობაში შეურიგებელი მეგრძოლები – ალბანელი გიერგ (გიორგი) კასტრიოტი (რომლის წინააღმდეგობის ფრონტმა ბალკანეთში დღევანდელი ალბანეთი, ჩრდილოეთ მაკედონია, საბერძნეთის ნაწილი, კოსოვო, მონტენეგრო და სერბეთის ნაწილი მოიცვა) და ვლახეთის მმართველი, ვლად ცეპეში – არც მიწა-წყალს თმობდა, არც რწმენას ღალატობდა და არც კომპრომისებზე მიდიოდა თავისი ქვეშევრდომების, ნათესავებისა თუ სხვა პოლიტიკური ერთეულების მმართველთა მსგავსად. ქრისტიანული სიმტკიცის თვალსაზრისით, ნიშანდობლივია 1552 წელს თბილისის სიონისათვის ბოძებული სიგელი, რომლიდანაც თვალნათლივ ჩანს, თუ როგორ განიწმინდა „წმიდითა აიაზმითა“ სიონის ღმრთისმშობლის ტაძარი და „ყოველნი ეკლესიანი ტფილისისანი“² ყიზილბაშებისაგან მცხეთის საკათალიკოსო ტახტის აღდგენის შემდეგ. შესაძლებელია, ყოველივე ზემოთქმული ჰქონდა მხედველობაში სიმონ მეფეს, როცა რომის პაპ კლემენტ VIII-ს 1596 წლის 6 მაისს წერდა: „კვლავ ვავუწყებთ შენს უწმიდესობას, რომ ჩემი მამა მეფე ლუარსაბი იყო უნეტარესი მეფე, წმიდა და ღმერთის მიერ კურთხეული მეფე, როგორც ალბათ, უკვე იცის შენმა უწმიდესობამ, ღვთისმოსაობის თუ ქრისტესადმი სიყვარულის გამო, ურჯულო აგარიანებმა მოკლეს იგი ომში: მან მიიღო წვალებით სიკვდილი და დაღვარა თავისი სისხლი, მაგრამ არ შეასრულა მათი სურვილი“³.

¹ Fodor Pál. The Unbearable Weight of Empire, The Ottomans in Central Europe – a Failed Attempt at Universal Monarchy (1390-1566), 44.

² ს. კაკაბაძე. ისტორიული საბუთები, წიგნი II (ტფილისი, 1914), 41.

³ ი. ტაბაღუა. სიმონ მეფის ერთი წერილის შესახებ, გაზ. კომუნისტი, 10 აგვისტო, 1990 წელი; მ. თამარაშვილი. ისტორია კათალიკოსის ქართველთა შორის, 77.

ბოლოს: აქვე უმჯობესად მივიჩნევთ წინასწარვე ითქვას შემდეგიც: ორივე აგრესორი იმპერია, ცხადია, ითვალისწინებდა იმასაც, რომ დაუპყრობელი ტერიტორიის ქართველ მესვეურთა პოლიტიკა, მეტადრე ქართლის სამეფოსი, ისევ ძალთა წონასწორობაზე იქნებოდა აგებული. ამიტომ სეფიანთა ირანი, რადგან ოსმალეთი თავის ტრადიციულ დასავლურ პოლიტიკას მიუბრუნდა (XVI ს. 50-იან წლებში მათი მიღწევები ხმელთაშუაზღვისპირეთში შთამბეჭდავი იყო: 1552 წელს გენუელთა ფლოტი დაამარცხეს, 1553 წ. კორსიკის აღება შეძლეს, ხოლო 1558 წ. – ბალეარის კუნძულების), შეეცადა აღმოსავლეთ საქართველოს – ანუ სულტნისაგან მისი გავლენის სფეროდ აღიარებული ტერიტორიის – ინკორპორაცია მოეხდინა.

სწორედ აღნიშნული ზავის დადების დროს ირანთან საომარ მდგომარეობაში მყოფი¹ ლუარსაბ I კვლავ შეუდგა სეფიანთა წინააღმდეგ ახალი ომის სამზადისს². საკუთრივ შაჰი ლუარსაბის მოქმედებებზე თვალყურის დაჭერას ყარაბახის ბეგლარბეგ შაჰვერდი სულთან ზიად ოღლის ავალებდა³.

ლუარსაბმა მალე აღიდგინა თავისი ძალები. 1555 წლისათვის ის უკვე მზად იყო ახალი ბრძოლისათვის. მეფე თავისი ლაშქრით გავიდა გორიდან, დაარბია ყიზილბაშების მიერ დაკავებული ადგილები, ზოგიერთი მათგანი დაიბრუნა კიდევ და შეეცადა თბილისის განთავისუფლებას. აქ მდგარმა ყიზილბაშთა გარნიზონმა დახმარებისათვის ყარაბახის გამგებელს მიმართა.

1556 წელს⁴ ყარაბახის მმართველი შაჰვერდი სულტანი დიდძალი ლაშქრით ქართლში შეიჭრა და თბილისისაკენ გასწია⁵. ამავე წლის ზაფხულში, ვახუშტი ბატონიშვილის თანახმად, იმერთა მეფის სამცხეზე შეტევის პასუხად „...მოვიდა სულტანი სულეიმან, აღაშენა

¹ Lajos Tardy. Reports d'Antal Verancics, ambassadeur du roi de Hongaria à Stamboul, sur la Géorgie (1553-1557, 1567-1568), 211.

² ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, წიგნი IV, 252.

³ იქვე.

⁴ სპეციალურ ლიტერატურასა და წყაროებში დასახელებულია 1559 წელიც (Н. Бердзенишвили, Н. Джавахишвили, С. Джанашия, История Грузии, т.I, С древнейших времен до начала XIX в., под редакцией С. Джанашия (Тбилиси, 1946), 322; ქართლის ცხოვრება, ტ. II, 367; ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი და ახსნილი თ. ჟორდანიას მიერ, წიგნი II (1212-1700 წწ.), (თფილისი, 1897), 399; საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ.IV (თბილისი, 1973), 114.

⁵ ქართლის ცხოვრება, IV, 405.

კარი, მოსრნა ურჩნი, უკუნიქცა და დადგა ბასიანს... ამას მოუდგა შასთამაზ და დადგა არტანს. ხოლო სულტანი სულეიმან წარვიდა სტამბოლს“¹. როგორც ვხედავთ, ორივე მხარემ ძალის დემონსტრირებით ურთიერთქმედება გააკონტროლა, მაგრამ ზავის ხელშეკრულებიდან არ გასულან.

შაჰვერდი სულტნის გაცილებით ქარბი ძალების წინააღმდეგ ლუარსაბმა უკან არ დაიხია. ხანდაზმულმა მეფემ ქართლის ლაშქრის სარდლობა ახალგაზრდა, მაგრამ ენერგიულ და ჭკვიან მებრძოლს, თავის შვილს – სიმონს ჩააბარა. ბრძოლა შედგა მდ. ხრამის (ქციის) ხეობაში, გარისთან, რაც ქართველების თავგანწირული შეტევით დაიწყო. ყიზილბაშების დიდი ნაწილი დაიღუპა, დანარჩენი გაიქცა, მათ შორის, ყარაბახის ბეგლარბეგი შაჰვერდი სულტანიც. გამარჯვებული ქართველები სიმონის მეთაურობით მისდევდნენ დამარცხებულ ყიზილბაშებს. ბრმა შემთხვევის წყალობით მეფე ბრძოლის ველზე სასიკვდილოდ დაიჭრა. ქართლის ცხოვრებაში ეს მომენტი ასეა აღწერილი: „...რამეთუ ყოველივე საბრძოლველი იარაღი დაემსხვრია მეფესა და იბრძოდა ცხენითა თვინიერ საჭურველისა“, მაგრამ „...შთაუარდა ფეხი ცხენსა მეფისასა და წარმოექცა ცხენი მეფისა. მაშინ მოუხდა ყიზილბაში ერთი, სახელით ზაქირ, და იხადა მახვილი, სცა თავსა მეფესა და სწყლა სასიკვდილედ“².

ეს ამბავი სასწაფოდ აცნობეს სიმონს, ის მოვიდა, მაგრამ ლუარსაბმა ცოტა ხანსღა იცოცხლა. ის დარჩა უცხოელი დამპყრობლების წინააღმდეგ ბრძოლის სიმბოლოდ არა მარტო ქართლისათვის, არამედ მთელი საქართველოსთვის. მისი შვილი, სიმონი, ასევე იყო გვირგვინი იმ მეფეებისა, რომლებიც ამ მიმართულებით იბრძოდნენ.

ივანე ჯავახიშვილს მოაქვს ირანელი ისტორიკოსის თხზულებიდან ერთი ამონარიდი, სადაც ლუარსაბი შემდეგნაირადაა დახასიათებული: „ლუარსაბი გასაოცარი მამაცი ადამიანი იყო, გულოვანი პირადაც და ნიჭიერი სახელმწიფო მოღვაწეებით გარშემორტყმული, რომელსაც სპარსეთის შაჰის არც ყმობისა და მორჩილების უღლის დადება სურდა და არც ხარკის ძლევაზე უნდოდა საუბარი ვისთანმე, რომელსაც ვერც სპარსეთის ლაშქრის მოქმედებამ მოახრევეინა ქედი“³.

¹ ქართლის ცხოვრება, IV, 717.

² ქართლის ცხოვრება, ტ. II, 510.

³ ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, წიგნი IV, 254.

ისტორიკოსი ფ. გორგიჯანიძე იძლევა მეფე ლუარსაბის დახასიათებას, რომელიც ქართველ ხალხში შემონახულა: „ლუარსაბ მეფე მამაცობაზედ ნაქებია ყოველ საქართველოს მეფეთა და თავადთა ზედან ძველით ახლებამდისან. თავათ კარგი სარდარი იყო და მერმე გულოვანი, უხვი და დაუშურველი, მსმეველ-მჭმეველი, სამართლიანი, ყმა-მორჩილი. ომში კოხტა და უშიშარი, თანაც მაგარი ქრისტიანი“¹. ეს უკანასკნელი ფაქტორი, როგორც ზემოთ ვნახეთ, განმსაზღვრელი იყო იმპერატორ კარლ V-თან კავშირის დამყარების მცდელობისას. სეფიანთა ხანის უდიდესი ისტორიკოსი² ისქანდერ მუნში სრული ობიექტურობით წერს: „საქართველოს მეფეთა შორის ლუარსაბი გამოირჩეოდა თავისი მამაცობითა და გულადობით. ამიტომ ის მუდამ იჩენდა ურჩობას და ამაყობას და თავს არ სდებდა მორჩილებისა და მოხარკეობის უღელში“³.

ლუარსაბ მეფის შემდეგ ქართლის სამეფოს ტახტი დაიკავა მისმა ღირსეულმა მემკვიდრემ სიმონ I-მა (1556-1569; 1578-1600). იმდროინდელი საქართველოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში საკმაოდ ჩახედული ტომაზო მინადოი მის თანამედროვე ევროპის საზოგადოებას ასე აუწყებდა სიმონის გამეფების ფაქტს: „ლუარსაბმა ანდერძით სამეფოს მემკვიდრედ დატოვა სიმონი არა მხოლოდ იმიტომ, რომ ის იყო უფროსი, არამედ უფრო იმიტომ, რომ მისი ძმა დაუდი, სულწასული და მოძულე ამ მემკვიდრეობითობისა, რომელსაც სწყუროდა ძალაუფლება და დიდება, ცდილობდა გაეძევებინა სიმონი სახელმწიფოდან და იარაღის ძალით გამოცხადდა იქ, სადაც მამის ნებას და ბუნების კანონებს არ შეეძლო მისი [მეფობა] დაეშვა“⁴. ლუარსაბმა სიმონის მეფობის ერთგულებაზე ფიცი დაადებინა ყველას და ანდერძი დატოვა: „ჩემის სიკვდილით ნუ მოიშლებით და ნურც ჩემი სიკვდილის ხმას გააგდებთ. რა ყიზილბაშნი გალახოთ, მას უკან მცხეთას მიმავარეთ. ჩემს გლოვას-ტირილს დაეხსენით და ქვეყნის შენახვას გაუფრთხილდით“. ასე რომ, 1556 წელს 19 წლის⁵ სიმონი „დაჯდა მეფედ მამისა მისისა წილ...და ეკურთხა მუნვე მცხეთას მეფედ“⁶.

¹ ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, წიგნი IV, 254.

² ისქანდერ მუნშის ცნობები საქართველოს შესახებ, 7.

³ იქვე, 21.

⁴ Giovanni Tommaso Minadoli da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, descritta in quattro libri, in (Venetia, 1588), 55.

⁵ ე. მამისტვალიშვილი. ლუარსაბ I და სიმონ I (თბილისი, 2018), 65; 6. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 101.

⁶ ქართლის ცხოვრება, IV, 406.

როგორც წყაროებიდან ირკვევა, სიმონ მეფემ განუხრელად გააგრძელა მამამისის, ლუარსაბ I-ის ანტიირანული კურსი. რამდენადაც თბილისი ყიზილბაშებს ეკავათ, სიმონ მეფის რეზიდენცია, ისევე, როგორც ლუარსაბისა, გორში იყო. მეფემ ომებისაგან გაჩანაგებული ქვეყნის ეკონომიკური მოღონიერების მიზნით, „...თბილისის განთავისუფლება... დროებით გადასდო...“¹. მტრის წინააღმდეგ ბრძოლაში ზურგის მობმის მიზნით დინასტიური კავშირი დაამყარა კახეთის სამეფოსთან. 1559 წელს მან ცოლად შეირთო ლევან კახთა მეფის ქალიშვილი². „ეს ფაქტი მიანიშნებდა აღმოსავლეთ საქართველოში ორი ქართული სამეფოს ანტიირანული კოალიციის შექმნაზე“³, თუმცა მისი ქმედითუნარიანობის წარმოდგენა მეტად საეჭვო იყო. ყოველ შემთხვევაში, ქორწინებითი კავშირით სიმონ მეფეს, ალბათ, სურდა ირანისა და ქართლის სამეფოს შორის ბრძოლაში გამოერიცხა კახეთის სამეფოს მიერ მხოლოდ საკუთარი ინტერესებით მოქმედება. ბუნებრივია, სიმონისთვის დაფარული ვერ იქნებოდა შაჰისადმი კახთა მეფის მორჩილებითი პოლიტიკის პრინციპი, რისი წყალობითაც ამ უკანასკნელის მიმართ შაჰ თამაზი მკაცრი მოქმედებისაგან თავს იკავებდა. მოკლედ რომ ვთქვათ, დინასტიური ქორწინებითი კავშირის გზით სიმონ მეფე ცდილობდა ირანთან ბრძოლის კონტექსტში ბოლო მოეღო კახეთის სამეფოს კომპრომისული სვლებისათვის. ამასთან დაკავშირებით სრულიად მართებულია მიუთითებდა ინგლისელი ისტორიკოსი ვ. ალენი: „მეფეები ლუარსაბი და ლევანი სრულიად ურთიერთსაწინააღმდეგო პოლიტიკას ახორციელებდნენ. მაშინ, როცა ქართლელები განუწყვეტლივ იბრძოდნენ, კახეთის ეშმაკი მესვეურები მოხერხებულად იცავდნენ თავს საჩუქრებითა და ძღვენით“⁴. მოცემულ მომენტში კი საგულისხმო იყო ის ფაქტი, რომ 1556 წლიდან ლევან კახთა მეფის ძე, იესე, შაჰის კარზე იმყოფებოდა მძევლად⁵. დაკვირვებულ ტომაზო მინადოს არ გამორჩა მხედველობიდან ეთქვა, რომ სიმონს უფრო რთულ

¹ ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 101.

² ქართლის ცხოვრება, IV, 406.

³ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 164.

⁴ Allen W.E.D.A. History of the Georgian People from the beginning down to the Russian conquest in the nineteenth century, 140.

⁵ ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 102.

და ძნელ ვითარებაში მოუხდა მეფობა და ბრძოლის გაგრძელება, ვიდრე მამამისს, მეფე ლუარსაბს¹.

ქართლის სამეფოში განვითარებულმა მოვლენებმა ევროპელთა გარკვეული ყურადღება მიიქცია. ჯერ კიდევ 1556 წლის ოქტომბერში უკვე სცოდნიათ ევროპაში, რომ „სპარსეთის შაჰი თავრიზში მთელ სამხედრო მზადყოფნაშია, რათა თავს დაესხას საქართველოს...“². იმავე წლის 18 ოქტომბერს ოსმალეთის სულთანმა უკვე იცოდა, რომ „სპარსეთის შაჰს 70-ათასიანი ლაშქარი მზადყოფნაში ჰყავს“³. ამავე წლის დეკემბერში⁴ კი კონსტანტინოპოლში ჩასულა მაღალი წოდების ორი ქართველი და სულტნის კარისთვის მოუხსენებიათ, ირანელებს დიდძალი ლაშქარი ჰყავთ მზადყოფნაში საქართველოს წინააღმდეგ გასალაშქრებლადო. ვფიქრობთ, სწორედ ამ ქართველმა ელჩებმა სცადეს დიდვაზირთან დიპლომატიურად იმის გარკვევაც, თუ რა ნაბიჯს გადადგამდა სულტანი მომავალ წელს უნგრეთის წინააღმდეგ⁵. ამ ფრთხილ დიპლომატიურ კითხვაზე მათ დიდვაზირისაგან მოზომილი პასუხი მიიღეს, კერძოდ, რომ სულტანს მშვიდობა სურდა, მაგრამ თუ მეფე ფერდინანდი საომარ მოქმედებას დაიწყებდა, ის სათანადო პასუხს მიიღებდა. დიდვაზირი, ცხადია, ადვილად მიუხვდა ქართველ ელჩებს მიზანს და ისინი დაამშვიდა, რომ ოსმალეთი ყველა შემთხვევაში შეეცდებოდა დაეცვა როგორც ქართველები, ასევე სხვა მოკავშირეები⁶. ყოველივე ამასთან დაკავშირებით, ჩვენ სრულიად ვეთანხმებით პროფ. ე. მამისტვალიშვილის ვარაუდს, რომ დასახელებული დესპანები სიმონ I-ის მიერ იყვნენ გაგზავნილი კონსტანტინოპოლში⁷. ამასთან დაკავშირებით აქვე ჩნდება კითხვა: რა მიზნით? ამ მნიშვნელოვან კითხვაზე პასუხის გასაცემად რაიმე ხელჩასაჭიდი მასალა არ გაგვანია. ამიტომ მხოლოდ

¹ Giovanni Tommaso Minadoli da Rovigo. *Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, descritta in quattro libri*, 180.

² Wien, Österreichische Staatsarchiv, Turcica, I, fasc.12 Konv.1556, 207.

³ იქვე.

⁴ პროფ. ე. მამისტვალიშვილის მიხედვით, 25 ნოემბერს (ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 156).

⁵ Lajos Tardy. *Rapports diplomatiques sur la Géorgie entre les années 1550 et 1570*, „Béni Kartlisa revue de Kartvelologie“, vol. XXXIV (Paris, 1976), 103;

⁶ Lajos Tardy. *Rapports diplomatiques sur la Géorgie entre les années 1550 et 1570*, „Béni Kartlisa revue de Kartvelologie“, vol. XXXIV, 103-104.

⁷ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 156.

შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ წარგზავნილებს ექნებოდათ უფრო ფართო ინტერესები, ვიდრე მხოლოდ ინფორმაციის ჩატანა იმის შესახებ, რომ ირანის შაჰი საქართველოს წინააღმდეგ დიდძალი ჯარით აპირებდა გამოლაშქრებას. თუ ეს ასე იყო, ოსმალეთის „დაზვერვას“ ეს ფაქტი ისედაც არ გამოორჩებოდა მხედველობიდან. ვფიქრობთ, სიმონ მეფის დესპანები, ცხადია, მისი მითითების საფუძველზე, ცდილობდნენ ირან-ოსმალეთის ომის პროვოცირებას, ყოველ შემთხვევაში, იმის გარკვევას მაინც, რა პერსპექტივა შეიძლება ჰქონოდა ირან-ოსმალეთის ომს. ამ მიზანს უკავშირდებოდა დესპანების მცდელობაც, გაერკვიათ, იყო თუ არა მოსალოდნელი სულტნის ევროპული კამპანია უნგრეთის წინააღმდეგ. ასეთ შემთხვევაში სიმონ მეფე ირანის პირისპირ რჩებოდა. თუ ყოველივე ეს მართლაც ასე იყო, შეიძლება ისიც ვივარაუდოთ, რომ სიმონ მეფე შეეცადა ამასიის საზავო ხელშეკრულების დარღვევის პროვოცირება მოეხდინა. სიმონ მეფის არაორდინარული დიპლომატიური ნაბიჯების გათვალისწინებით, რასაც ქვევით ვნახავთ, ასეთი ვარაუდი არ უნდა იყოს საღ აზრს მოკლებული. უფრო კონკრეტულად კი ვიტყვი: სიმონ მეფის დიპლომატიამ მიზნად დაისახა ირანსა და ოსმალეთს შორის წინააღმდეგობის გაღვივება.

1559 წლის ახლო ხანების ერთი დღემდე ანონიმი წყაროს¹ თანახმად, „საქართველოს მთავარმა პორტაში წარგზავნა დევთერდარი² აბდულ-აღლამა (Abdoul-Aallam), შაჰის წინააღმდეგ საჩივრულად და, აგრეთვე, შესთავაზა, გამოეყვანა საქართველო სპარსეთის ბატონობიდან და ოსმალეთს აეყვანა ის თავის მფარველობაში. მან პორტასგან მიიღო ასეთი პასუხი: „კარგია, რომ 12 წლის შემდეგ შაჰთან მივალწიეთ მშვიდობას, თუმცა შაჰინშაჰი მზადაა დაგეხმაროთ თქვენ და თქვენი ტკივილი სიხარულად გადააქციოს“³. როგორც ი. ჰამერი გვაუწყებს, ფერდინანდ მეფის საიდუმლო აგენტებმა მას მისწერეს: „მან (სულეიმანმა, ავტ.) ქართველ მთავრებს, რომლებიც ქრისტიანები არიან, მისწერა, რომ ისინი სპარსელების წინააღმდეგ უნდა გაერთიანდნენ....“⁴. იგივე აგენტი აგვისტოს (1559 წლის,

¹ ეს წყარო აღებულია ი. ჰამერის ნაშრომიდან.

² დევთერდარი (არაბ.-სპარს.) – ოსმალთა იმპერიაში შემოსავალ-გასავლის საქმეთა გამგებელი, დავთრის მწარმოებელი.

³ Joseph Hammer. Histoire de l'Empire Ottoman depuis son origine jusqu'à nos jours. T. VI. 134.

⁴ იქვე.

ავტ.) ბოლოს წერს: „საქართველო შედგება სამი ნაწილისაგან: ყველაზე უდიდესი ნაწილი სპარსეთის კონფედერატია, მეორე – კონფედერატია დიდი ბატონის (ოსმალეთის სულტნის, ავტ.), მესამე, მცირე, დიდი თურქის მორჩილებაშია. 21 აგვისტოს თურქმა თავისი ელჩი გაგზავნა ამ ორ მხარეში ოქროქსოვილი სამოსელითა და მოოქროვილი იატაგანით (ე.ი., თურქული მოღუნული ხმლით, ავტ.). წერილი მისწერა პერეკოპის თათარს (ყირიმელი თათრები, ავტ.) იმის შესახებ, რომ სპარსელებთან ომი უნდა გაწარმოოთ“¹.

მოტანილი წყარო, როგორც ვხედავთ, არ ასახელებს, საქართველოს რომელმა „მთავარმა“ ანუ მეფემ შესთავაზა სულტანს აღმოსავლეთ საქართველოს გამოყვანა ირანის გავლენის სფეროდან და ოსმალეთის მფარველობაში მიღება. თუ გავითვალისწინებთ ამ დროს ქართლის მეფის შეუპოვარ ბრძოლას ირანის წინააღმდეგ, უეჭველად უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ წინადადებით სულტანს მიმართა სიმონ I-მა. როგორც წინა შემთხვევაში, ამჯერადაც ქართლის მეფის დიპლომატიური ძალისხმევა მიმართული იყო ირან-ოსმალეთს შორის დაპირისპირების გაღვივებაზე. ამ ვითარებაშიც ოსმალეთის კარმა არ მოისურვა ამასიის სამშვიდობო ხელშეკრულების ჩარჩოებიდან გასვლა. ისე კი, სულტან სულეიმან I-ს ნამდვილად არ გაუჭირდებოდა მარტივად ამოეცნო ქართლის მეფის განზრახვა, თუმცა კარგი განწყობილებისა და მომავალი ურთიერთობის შესანარჩუნებლად, ოქროქსოვილი სამოსელი და მოოქროვილი იატაგანი მან სიმონ მეფესაც გამოუგზავნა.

თავის მხრივ სეფიანთა ირანიც ფხიზლად იყო. შაჰის კარი, ბუნებრივია, თვალს არ აშორებდა აღმოსავლეთ საქართველოსა და ოსმალეთს შორის ურთიერთობების განვითარებას. ცხადია, დასახელებული ფაქტი, კერძოდ, ქართველი დესპანების კონსტანტინოპოლში ჩასვლა, უმაღლეს გამხდარა ცხადი შაჰის კარზე და მყისიერი რეაგირებაც მოჰყოლია. ჩვენი აზრით, სწორედ ამ მიზნით ჩავიდა ოსმალეთის კარზე ირანის ელჩი, რომლის მიზანი იყო ოსმალებისაგან მიეღო პირობა, რომ თუ ირან-საქართველოს ომი დაიწყებოდა, სულტანი არ ჩაებმებოდა ამ ომში ქართველების მხარეზე. მაგრამ, როგორც გამოჩნდა, ირანის ელჩს სასურველი პასუხი ვერ მიუღია ოსმალებისაგან და ხელცარიელი დაბრუნებულა თავის ქვეყანაში².

¹ Joseph Hammer. Histoire de l'Empire Ottoman depuis son origine jusqu'à nos jours. T. VI. 134.

² Wien, Österreichische Staatsarchiv, Turcica, fasc. 13, Konv.1557, II, 118.

ამ კონტექსტში მნიშვნელობას იძენს 1560 წლის ის პატარა ინფორმაცია, რომლის თანახმად, „...ქართველები აფასებდნენ და უპირატესობას ანიჭებდნენ სპარსელებს... და მათ ფხიზლად მეთვალყურეობდნენ ოსმალები“¹. ვენეციელი ავტორის დაკვირვება რეალისტურია: მიუხედავად სეფიანებთან მწვავე დაპირისპირებისა, ქართლის მესვეურები საუკუნის მიწურულსაც კი ევროპელებისთვის რომ პოტენციურ ანტიოსმალურ კოალიციაში ირანის მხარდამხარ ჩანან, ამაზე მიუთითებს „ლევანტის კომპანიის“ წარმომადგენელთა რეპორტებიც, რომელთაც შემდეგ თავში შევხებით.

ირანიდან მომდინარე საფრთხის ქვეშ მუდმივად მყოფი ქართლის მეფე ცდილობდა, რომ ირან-ოსმალეთს შორის გაჩენილი ნებისმიერი წინააღმდეგობა საკუთარი დიპლომატიის საგნად ექცია. მაგალითად, ცნობილია, რომ ზავის დადებიდან ოთხი წლის შემდეგ ამასიის შეთანხმება სერიოზული გამოცდის წინაშე დადგა. კერძოდ, 1559 წლის შემოდგომაზე ოსმალეთის კარზე უფლისწულებს (სელიმსა და ბაიაზიდს) შორის ტახტის მემკვიდრეობისათვის კონფლიქტი იმით დასრულდა, რომ ატანყებულმა ბაიაზიდმა ამავე წლის შემოდგომაზე თავშესაფარი ირანში ჰპოვა², სადაც დიდი პატივით მიიღეს³. ეს უკანასკნელი ცდილობდა, რომ „...შაჰ თამაზს ექსპედიცია მოეწყოთ ოსმალთა წინააღმდეგ, მაგრამ შაჰს, როგორც ამტკიცებს ისქანდერ მუნში, არ უნდოდა სამშვიდობო ხელშეკრულების დარღვევა, რომელიც დიდი სისხლისღვრისა და გაჩანაგების შემდეგ დაიდო“⁴. ყოველივე ამას მოჰყვა ორივე მხარიდან ინტენსიური დიპლომატიური ურთიერთდაზვერვა.

1561 წლის 21 ოქტომბერს უძვირფასესი და უმდიდრესი საჩუქრებით ხელდამშვენებული ირანის შაჰის ელჩი სოლიდური ამალით, მრავალრიცხოვანი სიპაჰებისა და იანიჩრების თანხლებით, კონსტანტინოპოლში ჩავიდა. კონსტანტინოპოლში მყოფმა ფრანგმა დიპლომატმა ჟუიემ არ უწყოდა, რაზე უნდა გამართულიყო მოლაპარაკება,

¹ Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato, Raccolte, annotate ed edite da Eugenio Alberi, Serie III-Volume I, 278.

² Rudi Matthee. The Ottoman-Safavid War of 986-998/1578-90: Motives and Causes, International Journal of Turkish Studies, vol. 20. Nos 1 and 2, 2014, 7.

³ Шараф-хан Бидлиси, Шараф-наме (М., 1976). <http://www.vostlit.info/Texts/rus5/Saraf2/frametext5.htm>

⁴ Rudi Matthee. The Ottoman-Safavid War of 986-998/1578-90: Motives and Causes, International Journal of Turkish Studies, vol. 20. Nos 1 and 2, 7.

მაგრამ იცოდა, რომ ირანის შაჰის ელჩობას სულტანი მიიღებდა 11 ნოემბერს, კვირა დღეს. თავად ელჩი დიდი პატივით მიიღეს და არც მზრუნველობა მოუკლიათ, საიმედოდ მოასვენეს, რათა მასთან დაკავშირება არავის შეძლებოდა. ნოემბრის პირველ დღეებში სულტანმა ის საზვიამო ვითარებაში მიიღო¹. საფრანგეთის ელჩი წერს, მოვახერხე ელჩობის ძირითადი მიზნის გაგებაო. როგორც ირკვევა, მოლაპარაკებები მდგომარეობდა იმაში, რომ დაენიშნათ შეხვედრა და სულტანი ბაიზეთთან შეერიგებინათ². „...და, როგორც ჩანს, სარწმუნოა, რომ ირანის შაჰი ასაკოვან სულტანში უკვე მის საფლავს ხედავს და ფიქრები იმედებში იძირება. სულტანი ზემოხსენებულ ელჩს იმ სახლში ინახავს, რომელშიც ცხოვრობს და გარეშე პირებს მასთან კავშირის საშუალება არ ეძლევათ. გარდა ამისა, [სულტანმა] ორი ჩავუშო³ გაგზავნა სპარსეთის მეფესთან იმის საუწყებლად, რომ სამშვიდობო ხელშეკრულება დაირღვეოდა და ომი გარდაუვალი იქნებოდა, იმ შემთხვევისათვის, თუკი შაჰი არ ისურვებდა მისი შვილის დაბრუნებას, და კიდევ ოთხი სხვა ჩავუშო [გაგზავნა] სპარსეთის საზღვრებზე, რათა ყველა ბეგლარბეგი და სანჯაყი ომისათვის მოემზადებინათ. ამ დილით (ე.ი., 1561 წლის 4 ნოემბერს) ვანიდან ჩავუშო დაბრუნდა ჯაშუშთან ერთად, რომელმაც მოიტანა ცნობა, რომ ირანის შაჰი შეიარაღებულია დიდი კამპანიისათვის, თანაც ისე მოაქვს თავი, თითქოს ამ კამპანიას ქართველების წინააღმდეგ ამზადებს⁴. მი-

¹ Ernest Charrière. *Négociations de la France dans le Levant*, t. II, 676-677.

² Ibid, p.678.

³ ჩავუშო – შიკრიკი, სულტნის პირადი გვარდიის ერთ-ერთი ჩინოსანი, რომელსაც ხანდისხან განსაკუთრებული დავალების შესასრულებლად აგზავნიდნენ (რაჰიმზადე იბრაჰიმ ჩავუშო. განჯის დაპყრობის წიგნი; ქართულად თარგმნა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო და გამოსაცემად მოამზადა მარინე ილურიძემ (თბილისი, 2012)), 97.

⁴ ჩვენი აზრით, სეფიანები ერთგვარად, კვალის არევის მიზნით ცდილობდნენ გამოეყენებინათ ქართლის სამეფოს წინააღმდეგობა ოსმალების მიმართ. ყოველ შემთხვევაში, ზემოხსენებული კონსტანტინოპოლში მყოფი „ლევანტის კომპანიის“ მესვეურთა დაკვირვება და მოგროვილი ინფორმაცია, 30-35 წლის შემდეგაც პრაქტიკულად იგივეა. ანუ, სიტუაციის გამწვავება სურდათ მათ, თუმცა ღია დაპირისპირებაში თავად სეფიანები არ შედიოდნენ და თავისუფლებისმოყვარე ქართლის მეფის პოლიტიკა უნდოდათ, რომ წარმოჩენილიყო კონტროლიდან გამოსული ქვეშევრდომის ქცევად. ეს დამოკიდებულება განსაკუთრებით აქტიურად გამოიკვეთა მას შემდეგ, რაც, როგორც ქვემოთ ვნახავთ, ქართლის მეფე სიმონი იძულებული გახდება, ე.წ. „ირანოფილური“ პოლიტიკა ამჯობინოს იმისთვის, რომ დასავლეთთან კომუნიკაციის შესაძლებლობები შეინარჩუნოს (*List and analysis of State papers, foreign series*, Elizabeth I, ed. R. B. Wernham. Preserved in: the Public Record Office, vol. V, VI, London, 1980).

უხედავად ამ დაფარული სინამდვილისა, ოსმალებს არ უნდათ იფიქრონ, რომ ეს მათ წინააღმდეგაა მიმართული ბაიბაზეთის სასარგებლოდ¹. ერთი სიტყვით, „წელიწადნახევრის მანძილზე გრძელდებოდა ელჩობა და მოგზაურობა სტამბულსა და ყაზვინს შორის და პირიქით...“². „ამ ფარული დიპლომატიური მოქმედებების მთელი დროის განმავლობაში (1559-1561) ოსმალების იმპერიის კანცელარიასა და სეფიანთა შორის ზუსტად ოცდაერთჯერ მოხდა წერილების გაცვლა“³. მართალია, ბაიბაზიდის გადმოცემის მოლოდინში სულტნის მოთმინება იწურებოდა⁴, მაგრამ სულეიმან I-იც არ მიდიოდა ამასიის საზავო ხელშეკრულების დარღვევაზე. ეს მან ღიად დაადასტურა, როცა 1562 წლის 16 ივლისს ყაზვინში გაგზავნილ ელჩობას თან გაატანა წერილი, რომელშიც აცხადებდა, რომ მზად იყო „... განეხილებინა ამასიის საზავო ხელშეკრულება და ოსმალო-სეფიანთა ურთიერთობაში ახალი ერა დაეწყო“⁵.

ყოველივე ზემოთქმულის შედეგად შეიძლება დავასკვნათ, რომ სიმონ მეფის აღნიშნული დიპლომატიური სვლები ოსმალებსა და ირანს შორის ომის პროვოცირების მიზნით ფუჭი იყო, რადგან „...სტამბულს არ სურდა შეთანხმების დარღვევა, უკიდურეს შემთხვევაში, 1566 წელს, სულთან სულეიმანის გარდაცვალებამდე“⁶. ამ კონტექსტში აუცილებელია განვიხილოთ, როგორ საშინაო და საერთაშორისო ვითარებაში უხდებოდა ქართლის მეფე სიმონ I-ს საომარი და პოლიტიკური საქმიანობის წარმართვა. ამ მიზნით აუცილებელია იმ გარემოებაზე შეჩერება, როგორ დაიწყო ამასიის სამშვიდობო ხელშეკრულების საფუძველზე გავლენის სფეროებად დანაწილებულ საქართველოში პოლიტიკური ერთეულების მიერ ორიენტაციათა ცვლილებები, საკუთარი დამოუკიდებლობის განსამტკიცებლად.

ისტორიოგრაფიაში აღიარებულია, რომ ამასიის ზავის პირობები საქართველოს მეფე-მთავრებს შორის პირველმა სცნო ოდიშის მთა-

¹ Ernest Charrière. *Négociations de la France dans le Levant*, t. II, 679.

² Colin P. Mitchell. *The Practice of Politics in Safavid Iran: Power, Religion and Rhetoric*, Tauris Academic Studies (London-New York, 2009), 126.

³ იქვე.

⁴ იქვე.

⁵ Colin P. Mitchell. *The Practice of Politics in Safavid Iran: Power, Religion and Rhetoric*, 126.

⁶ Rudi Matthee Rudi. *The Ottoman-Safavid War of 986-998/1578-90: Motives and Causes*, 9.

ვარმა ლევან I-მა დადიანმა (1532-1572)¹. ამ აქტის პოლიტიკურ მიზანზე ვრცლად არ შეგჩერდებით. მხოლოდ აღვნიშნავთ, რომ ოდიშის მთავარმა ჯიქებთან 25-წლიანი საზღვაო კონფლიქტის დასასრულებლად² ან, შესაძლებელია, იმერეთის მეფე ბაგრატ III-სთან ბრძოლის მიზნით³ გადაწყვიტა ოსმალეთის კარისაგან მიეღო სამხედრო დახმარება. ორივე შემთხვევაში, ჩვენი აზრით, შურისძიების მიზნით დაგეგმილი ამოცანის განხორციელება მთავარმა ლევან I-მა დადიანმა 1557 წელს სტამბულში ვიზიტით დაიწყო. ამ უკანასკნელ ფაქტზე ცნობებს გვანდის კონსტანტინოპოლში ფერდინანდ I-ის უნგრელი დესპანი ანტალ ვერანჩიჩი⁴. ამასთან დაკავშირებით აქვე უნდა ითქვას შემდეგიც: ამასიის სამშვიდობო ხელშეკრულების შემდეგ საქართველოს მიმართ დასავლეთის ინტერესი მხოლოდ კონსტანტინოპოლიდან ანტალ ვერანჩიჩის მიერ გაგზავნილი მოხსენებებით თუ დასტურდება. ამ უკანასკნელის „...ძირითადი თემა იყო თურქეთ-სპარსეთის ომის პერსპექტივის, მშვიდობის შესაძლებლობების, მეზობელ ხალხებთან, განსაკუთრებით, ქართველებთან, ოსმალეთის ურთიერთობის ასახვა. მიზეზი, თუ რატომ ავლენდნენ ომის გაგრძელების დიდ ინტერესს დანაწევრებული ქართული სახელმწიფოები – ქართლი, კახეთი და სხვა დანარჩენი, სავსებით ნათლად ჩანს ვენანჩიჩის მონათხრობიდან“⁵. მიუხედავად იმისა,

¹ ნ. ჟველია. ოდიშის (სამეგრელოს) სამთავრო XVI-XIX საუკუნეებში (შიდაქართული და საგარეო ურთიერთობანი), (თბილისი, 2012), 29.

² დაწვრ. იხ.: თ. ბერაძე. ზღვაოსნობა ძველ საქართველოში, (თბილისი, 1981), 76-79; Берадзе Т., Мореплавание и морская торговля в средневековой Грузии, (Тбилиси, 1989), 206-208; ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 468-475.

³ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 475.

⁴ ანტალ ვერანჩიჩის (1504-1573) ოჯახი თავიდან ცხოვრობდა ბოსნიაში, შემდეგ გადავიდნენ დალმაციაში, რათა ოსმალთა თავდასხმებს გარიდებოდნენ. მომავალმა დიპლომატმა ბუდაში დაწყებული განათლება პადუას უნივერსიტეტში დაასრულა. პირადი კონტაქტები ჰქონდა ერანზთან და ისტორიკოს პაოლო ჯოვიოსთან. მოჰპოვებდა კატასტროფისას საზღვარგარეთ სწავლობდა. სამშობლოში დაბრუნებული მეფე იანოშ ბაპოლიაის დიპლომატიურ სამსახურში ჩადგა. მისმა დიპლომატიურმა უნარმა საბოლოოდ ვენაში, ფერდინანდ I-ის კარზე ჰპოვა აღიარება. 1553 წლის 25 აგვისტოდან შეუდგა დიპლომატიურ საქმიანობას კონსტანტინოპოლში (Lajos Tardy. Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century, Hungarian diplomacy in the East, 162-163; Lajos Tardy. Régi magyar követjárások Keleten (Budapest, 1971), 112).

⁵ Lajos Tardy. Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century, Hungarian diplomacy in the East, 162-163; Lajos Tardy. Régi magyar követjárások Keleten, 164.

რომ კონსტანტინოპოლში ყველაფერზე იყო კონტროლი და ზედამხედველობა, ვერანჩიჩი და მისი კოლეგები დიპლომატიისათვის ხელმისაწვდომ ყველა არხს იყენებდნენ, რათა აგენტებისაგან აუცილებელი ინფორმაცია მიეღოთ¹. ბუნებრივია, საკუთარი ინტერესებიდან გამომდინარე, მათ პირველ რიგში აინტერესებდათ ანტიოსმალური სამხედრო ძალების განლაგება².

ყოველივე ამის აღნიშვნა იმისთვის დაგვჭირდა, რომ გვეთქვა: სანდო ინფორმაციის საფუძველზე ანტალ ვერანჩიჩს 1557 წლისათვის უკვე შეეძლო გარკვეულიყო ქართველ მეფე-მთავართა ანტიოსმალურ ურთიერთობებსა და ოდიშის მთავრის თვითდაცვის პოლიტიკაში. „1557 წლის 16 თებერვლის წერილში ის იუწყებოდა, რომ მეგრელთა (რომელთაც უფრო ადრეულ დროს კოლხებს უწოდებდნენ) მთავრის 300-კაციანი ამალით ჩამოსვლა მომდევნო რამდენიმე დღეშია მოსალოდნელი“³. მისი ამავე წლის 1 მარტის წერილი უკვე შეიცავს დაწვრილებით ანგარიშს. „მეგრელთა მთავარი აქ ჩამოვიდა ჩემი წინა წერილის გაგზავნიდან ერთი დღის შემდეგ“⁴. ე.ი., სამეგრელოს მთავარი ლევან I დადიანი სტამბულში ჩასულა 1557 წლის თებერვლის მეორე ნახევარში. „ახლა გაუწყებთ, – წერს ვერანჩიჩი, – მისი ჩამოსვლის შესახებ და აღვწერთ მის მდგომარეობას, რომ ჩვენმა ხალხმა ის იმაზე უფრო მნიშვნელოვან ადამიანად არ წარმოიდგინოს, ვიდრე სინამდვილეშია. ის აქ ჩამოვიდა, როგორც „ყველა მეგრელის მეფე“, მაგრამ დაე, ამ ჩვენს მტერს არავინ მიაწეროს ნამდვილად დიდი ძალა“⁵.

ჩვენი მიზნისთვის ამ წერილის მთლიანად მოტანის საჭიროებას აქ ვერ ვხედავთ. მოხმობილი ციტატა კი გვარკვევს იმაში, რომ სა-

¹ Lajos Tardy. Régi magyar követjárások Keleten, 161.

² XVI საუკუნის 80-იანი წლებიდან კი დაემატა ინგლისელი ელჩების ცნობები კონსტანტინოპოლიდან. მას შემდეგ რაც, როგორც ქვემოთ ვნახავთ, XVI საუკუნის 60-იან წლებში ინგლისელთა და სეფიანთა ეკონომიკურ კონტაქტებს გაღრმავება არ ეწერა და რუსეთის გავლით არარენტაბელური იყო ტვირთბრუნვაც, ელიზაბეტის დროინდელმა დიპლომატიამ, საოკეანო გზების ათვისებასთან ერთად, ხმელთაშუაზღვისპირეთშიც მოიწადინა მეტოქეობა ვენეციელებთან და ფრანგებთან და არცთუ უშედეგოდ. XVI საუკუნის 80-იან წლებში ისინი „ლევანტის კომპანიას“ აარსებენ სულთან მურად III-ის სანქციით და მათი მხედველობის არეალში აქტიურად ხვდება ოსმალთა მთავარი მეტოქე, სეფიანთა ირანი, თავისი პოტენციური თუ რეალური მოკავშირეებით. აღსანიშნავია, რომ XVI საუკუნის მიწურულს, „დიდი თურქული ომის“ დროინდელი ინგლისური ცნობები ამის ნათელი მაგალითია.

³ Lajos Tardy. Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century, Hungarian diplomacy in the East, 168.

⁴ იქვე.

⁵ იქვე.

მეგრელოს მთავარს ვერანჩიჩი უნგრელთა – რაც ნიშნავს ოსმალთა წინააღმდეგ მებრძოლ ქრისტიანთა – მტრად მიიჩნევს. ამასთან დაკავშირებით მართებულად აღნიშნავს პროფ. ლ. ტარდი: „არაფერი იმაში საკვირველი, რომ სამეგრელოს მთავარს ვერანჩიჩი თვლის „მტრად“, რადგან უნგრეთის თვალსაზრისი ნებისმიერ ქვეყანაზე, რომელიც თურქეთის მხარეზე დადგა, ავტომატურად გადადის ამ კატეგორიაში, იმის მიუხედავად, ქრისტიანია თუ არა ის“¹. „მეორე მხრივ, – წერს ტარდი, – ნებისმიერი მუსლიმური ქვეყანა, რომელიც იბრძოდა ოსმალური ბატონობის წინააღმდეგ, განსაკუთრებით სპარსეთი, ვერანჩიჩის შეხედულებით, მოკავშირედ ითვლებოდა“². ასეთ შემთხვევაში ირანის წინააღმდეგ მებრძოლი სიმონისადმი ინტერესი ნაკლები უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ტომაზო მინადოს მიხედვით, ქართლის მეფის შეფასების საბოლოო სხვა რამ გახდა, რაზეც ქვემოთ იქნება საუბარი.

ამრიგად, ვერანჩიჩიმ სამეგრელოს მთავრის პროოსმალური ორიენტაცია, რომელიც ლევან I-მა დადიანმა აირჩია, „...ძალდატანების გარეშე...“³, ქრისტიანთა ღალატად მიიჩნია, მაგრამ მის დამოკიდებულებაში ლევან I დადიანის მიმართ არის ერთი ნიუანსი, რომელზეც გვინდა ვიმსჯელოთ. კერძოდ, ვერანჩიჩი ადრესატს სამეგრელოს სახელდებისას განმარტების სახით აწვდის ინფორმაციას, რომ ეს ძველი კოლხეთია. ისმის კითხვა: რა რჯიდა ავტორს, რომ ასეთი განმარტება გაეკეთებინა? ისეთი შთაბეჭდილება რჩება, თითქმის ამ დროს დასავლეთში სამეგრელოს კოლხეთის სახელით უფრო იცნობდნენ და ავტორი, ადრესატი რომ საქმის კურსში ჩაეყენებინა, რომელ გეოგრაფიულ ადგილზე იყო საუბარი, განუმარტავდა, მას ადრე – ანუ მხედველობაში აქვს ანტიკური სამყარო – კოლხეთი ერქვაო. მსგავს განმარტებებს დასავლურ წყაროებში ქართლ-კახეთისა (იბერია) და სამეგრელოს (კოლხეთი) სახელდებისას ამ და მომდევნო საუკუნის ევროპულ წყაროებშიც ვხვდებით. ჩვენი აზრით, ეს გამოწვეული იყო იმით, რომ რენესანსგამოვლილი დასავლელი წიგნიერი ავტორები შთაგონებულნი იყვნენ კლასიკური ხანის ისტორიებით. ჩანს, ეს განაპირობებდა კოლხეთისა და იბერიის სახელების

¹ Lajos Tardy. Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century, Hungarian diplomacy in the East, 170.

² იქვე.

³ იქვე, 169.

მიმართ მათ პოზიტიურ ემოციას. ამგვარ დამოკიდებულებას კი განსაზღვრავდა რენესანსის ეპოქის სულისკვეთება. მოცემულ მომენტში, ალბათ, ავტორი გრძნობდა უხერხულობას, რომ ქრისტიანული სამეგრელოს მთავარს მტრად მიიჩნევდა და ამ უარყოფითი დამოკიდებულების კომპენსაციას სამეგრელოს ანტიკური სახელის დამოწმებით შეეცადა, რაც დადებით წარსულზე მიუთითებდა. უფრო სწორად, ვერანჩიჩი სამეგრელოს მთავრის ელჩობის უარყოფითი შეფასებისას კოლხეთის კლასიკურ გაგებას ამოეთვარა.

დაბოლოს, ცხადია, ანტალ ვერანჩიჩი სამეგრელოს მთავარს ქრისტიანთა მტრად აცხადებს მისი პროოსმალური ორიენტაციის გამო – პოლიტიკური და არა რელიგიური გაგებით. თავის მხრივ, ოსმალეთში ვიზიტად მყოფ მთავარს, ვერანჩიჩის ინიციატივაზე, რომ ლევან დადიანს რომელიმე პირი გაეგზავნა მასთან სამეგრელოს შესახებ ინფორმაციის მისაღებად, განუზრახავს თვით ხლებოდა ელჩის, მაგრამ ორივე მხარეზე მკაცრი მეთვალყურეობის გამო ეს ვერ მოხერხდა¹. „ის თვითონ ქრისტიანია, – წერს ვერანჩიჩი, – და არა მხოლოდ მზადაა ვინმე გამოგზავნოს ჩვენთან, არამედ მოხარული იქნებოდა გვწვეოდა, თუკი მას ქალაქის გუბერნატორი ამის ნებას დართავდა“². ვფიქრობთ, უნგრეთის დიპლომატიის მიერ ხაზგასმა ლევან დადიანის ქრისტიანობაზე ადასტურებს ჩვენს აზრს და გვაძლევს საშუალებას ასევე ვიფიქროთ, რომ ოსმალეთის სულტნის კარზე ქრისტიანი მმართველის მიერ წყალობის მიღება ერთგვარ უხერხულობას უქმნიდა ვერანჩიჩთან ურთიერთობის მსურველ სამეგრელოს მთავარს. ამიტომ ვერანჩიჩის მიერ მთავრის ქრისტიანობაზე ხაზგასმა აღნიშნული უხერხულობის შედეგი გვგონია.

ყოველივე ამის შემდეგ აუცილებელია ზოგადად წარმოვიდგინოთ, როგორ ვითარდებოდა ოსმალეთის საერთაშორისო ურთიერთობები ევროპაში, რადგან მისი შედეგები განსაზღვრავდა ირან-აღმოსავლეთ საქართველოს ურთიერთობის ტრაექტორიას.

როგორც ცნობილია, ამასიის სამშვიდობო ხელშეკრულების დადების შემდეგ სულტანმა სულეიმანმა გაიხსენა ევროპაში მოპოვებული გამარჯვებები³ და 1556 წლის დასაწყისში რამდენიმე მიმარ-

¹ Lajos Tardy. Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century, Hungarian diplomacy in the East, 169.

² იქვე.

³ მ. სვანიძე. საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან XVI-XVIII, 78.

თულებით დაგეგმა დიპლომატიური და საომარი მოქმედებების ამოცანები. მართალია, ამასიის ხელშეკრულებამ, ირანის საგრძნობმა სისუსტემ ოსმალები დაარწმუნა, რომ თავისუფლად შეეძლოთ ყურადღება ევროპაზე გადაეტანათ¹, მაგრამ ოსმალეთის კარს ის ადარდებდა, რომ თუ მთელი ჯარი დასავლეთში იქნებოდა დაკავებული, ირანელებს შეეძლოთ შეტევები განეხორციელებინათ. ამიტომ აუცილებელი გახდა ანატოლიაში ჯარის დატოვება. ამის შესახებ რომის საღვთო იმპერიის იმპერატორს მაქსიმილიან II-ს (1564-1576) „...აუწყა იმპერიის ელჩმა კონსტანტინოპოლში ალბერტ ფონ ვაისმა (Albert von Wyss), რომელიც იმპერატორსა და ესპანეთის მეფეს ურჩევდა, მოლაპარაკებოდნენ ირანის² შაჰს, თამაზს, ოსმალეთის წინააღმდეგ მოკავშირეობის შესახებ, რისიც ასე ეშინოდათ თურქებს“³. ამ პროცესში უშუალოდ ჩართული იყო იმპერატორის კარზე პაპის ნუნციუსი, კარდინალი ზაქარია დელფინო. ეს უკანასკნელი რომის პაპისა და ესპანეთის მეფის დავალებით რეკომენდაციას აძლევდა იმპერატორს, რომ სეფიანთა შაჰთან გაეგზავნა დიპლომატიური მისია. „ამ წლის (ე.ი., 1565 წლის, ავტ) ოქტომბერში მაქსიმილიანე და ფილიპე II წერილობით შეთანხმდნენ, რომ მომავალ წელს შაჰთან გაგზავნიდნენ დელეგაციას რწმუნების სიგელებითა და საჩუქრებით“⁴. ყოველივე ეს იმაზე მიუთითებდა, რომ სულთანთან დაჯახება გარდაუვალი იყო და აღმოსავლეთში მის წინააღმდეგ სეფიანთა ირანის ამოქმედება პაუზის გაგრძელების საშუალებად მიიჩნეოდა. თავის მხრივ, სულეიმანის პოლიტიკის აშკარა სახელმძღვანელო პრინციპს ტრანსილვანიიდან ჰაბსბურგების განდევნა და სამთავროს ზაპოლიაის მემკვიდრე იოანე სიგიზმუნდისათვის გადაცემა წარმოადგენდა, რაც იმას ნიშნავდა, რომ უნგრეთის ამ ნაწილის ოკ-

¹ Barbara Palombini. Bündniswerben abendländische Mächte um Persien 1453- 1600, 85.

² „1560-1563 წლებში ფელიპე II აქტიურად ისწრაფოდა ირანთან კავშირის დამყარებისაკენ. მისი ინიციატივით, შაჰ თამაზ I-თან ელჩობის გასაგზავნად საღვთო რომის იმპერიის ჩართვას ავსტრიის ჰაბსბურგებთან ესპანეთის ელჩი მარტინ დე გუსმანი ცდილობდა. პარალელურად, ფელიპე II-მ პირადად შეიმუშავა სპარსეთთან სამხედრო-პოლიტიკური კავშირის დამყარების პროექტი და მისი ორგანიზება ინგლისელ ეპისკოპოსს, ბერ ჯილის დაავალა“ (თ. ხომასტურიძე. XVI საუკუნის მედიტერანიზმი: ესპანეთის უნივერსალური მონარქიის და ოსმალეთის იმპერიის ანტაგონიზმი კარლოს V-ის და ფელიპე II-ის ხანაში, 150).

³ Barbara Palombini. Bündniswerben abendländische Mächte um Persien 1453- 1600, 86.

⁴ David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 51.

უპაციის იდეაზე სულტანი უარს ამბობდა¹. ამ მიზნით სულეიმანმა დიპლომატიურ და სამხედრო მუქარას მიმართა². ამასობაში პაპობამ (1555 წლის დასაწყისში) ოსმალების წინააღმდეგ „წმინდა ლიგის“ შექმნა გამოაცხადა, რომელშიც შევიდნენ ესპანეთი, პორტუგალია, ავსტრო-უნგრეთი, ვენეცია და გენუა. ამავდროულად, ევროპაში შეიცვალა საერთაშორისო ურთიერთობები. 1556 წელს ტახტიდან გადადგა იმპერატორი კარლ V და მისი ერთი ვაჟიშვილი, ფილიპე II, ესპანეთის მეფე (1556-1598), ხოლო მეორე – ფერდინანდ I (1558-1564) რომის საღვთო იმპერიის იმპერატორი გახდა. ეს უკანასკნელი აგრძელებდა ბრძოლას ტრანსილვანიისათვის³. ასევე, ფერდინანდ I 1558 წელსვე შეუდგა აზიაში თავისი დესპანების გაგზავნას, რათა შეენარჩუნებინა ან გამოეცოცხლებინა ძველი კონტაქტები⁴.

კატო-კამბრეზის ზავმა (1559) საშუალება მისცა ესპანეთს (ჰაბსბურგების უმთავრეს მემკვიდრეს, განსაკუთრებით, დასავლეთ ევროპის საქმეებში) საკუთარი უპირატესობით დაესრულებინა კონფლიქტი საფრანგეთთან იტალიის ნახევარკუნძულზე ბატონობისათვის და ყურადღება გადაეტანა საერთო მტერზე – ოსმალებზე. ადრე ჩატარებულმა სამხედრო კამპანიებმა აჩვენა, რომ კათოლიკური ჯარი აღმოსავლეთ ხმელთაშუა ზღვაზე სულტანს საფრთხის ქვეშ ვერ დააყენებდა; ასევე, ოსმალები ვერ შეძლებდნენ დასავლეთში ესპანეთის უპირატესობას დამუქრობდნენ. ორი სახელმწიფოს დაჯახება ხმელთაშუა ზღვის ცენტრზე გაბატონებისათვის გარდაუვალი იყო და ორივე ამუშავებდა თავის სტრატეგიას, რათა მოწინააღმდეგეს უკეთ გასწორებოდა. ესპანეთი თავდაცვით პოზიციაზე იდგა, რადგან დაკავებული იყო მეორე საზღვაო ფრონტზე ატლანტიკის ოკეანეში. ოსმალები აგრესიულ პოლიტიკას ახორციელებდნენ ხმელთაშუა ზღვაზე⁵.

ამგვარად, აღნიშნული დროისათვის ევროპასა და ოსმალეთის იმპერიას შორის ძირითადი კონფლიქტი ხმელთაშუა ზღვის აუზის-

¹ Fodor Pál. The unbearable weight of Empire the Ottomans in Central Europe – a Failed Attempt at Universal Monarchy (1390–1566), 129.

² Fodor Pál. The unbearable weight of Empire the Ottomans in Central Europe – a Failed Attempt at Universal Monarchy (1390–1566), 130.

³ Cambridge History of Turkey, Volume 2, The Ottoman Empire as a World Power, 1453-1603, 38.

⁴ Lajos Tardy. Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century, Hungarian diplomacy in the East, 196.

⁵ დაწვრ. იხ: Borromeo A. Filippo II e il papato, in Lotti I. e Villari R. (a cura di), Filippo II e il Mediterraneo, Bari, Editori Laterza, (2004), 477-485; Fabrizio Filioli Urano. La squadra navale pontificia nella repubblica internazionale delle Galere. secoli XVI-XVII, 49-51.

ათვის მიმდინარეობდა¹. ამ პროცესში პაპის ტახტი აქტიურად შეუდგა ანტიოსმალური მიმართულებით მოქმედებას. თავის მხრივ, რომის საღვთო იმპერიის ახალმა იმპერატორმა მაქსიმილიან II-მ ტახტის (1564) დაკავებისთანავე უარი განაცხადა ოსმალებისათვის ხარკის გადახდაზე სასაზღვრო რაიონებში უსაფრთხოების არარსებობის საბაბით². იმპერატორმა ასევე „...დაიწყო ახალი სპარსული დიპლომატიის ინიცირება“³, რომელმაც შედეგი ამჯერადაც ვერ გამოიღო⁴. მანძილის სიშორე, მოგზაურობის სიძნელე, ევროპის სხვადასხვა სამეფო კარზე ავსტრიის მონარქზე ზეწოლის გამო გაჩაღებული მეტოქეობა, სპარსული დიპლომატიის ძალისხმევას თავიდანვე წარუმატებლობისთვის სწირავდა⁵.

აღსანიშნავია, რომ პაპმა პიუს V-მ (1566-1572) ტახტზე ასვლისთანავე 1566 წელს ესპანეთთან, საფრანგეთთან, ვენეციასთან ერთად ისლამთან ბრძოლის მიზნით შეიმუშავა „წმინდა ლიგის“ შექმნის იდეა. მთელი ექვსი წლის განმავლობაში პონტიფიქსი ცდილობდა გამოეცოცხლებინა დიდი ჯვაროსნული ლაშქრობა ურწმუნოების წინააღმდეგ, მაგრამ მასში რეალურად მონაწილე ქვეყნების მოკრება შეუძლებელი გახდა; ესპანეთის კათოლიკური მონარქია ფაქტობრივად ფლანდრიის ფრონტით იყო დაკავებული⁶, მაშინ როცა ვენეციას ოსმალებთან ისედაც ფეთქებადსაშიშო მერყევი ურთიერთობის საფრთხის ქვეშ დაყენება არ სურდა⁷.

დასავლეთის მესვეურები (იმპერატორი, პაპი, ესპანეთის მეფე) კარგად აცნობიერებდნენ, რომ „...ოსმალებს ევროპა-ირანის კავშირის ეშინოდათ“⁸ და ამიტომ 1565 წელს ენერგიულად შეუდგნენ ელჩის გამგზავრების სამზადისს⁹. ესპანეთის მეფე ფილიპე II-ს უნდა

¹ J.H. Elliot. Europe Divided, 1559-1598, Collins, (London, 1968), 183.

² David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 50.

³ იქვე.

⁴ იქვე.

⁵ იქვე.

⁶ Fernand Braudel. The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Phillip II. Vol. II, 1027.

⁷ J.H. Elliot. Europe Divided, 1559-1598, 183-184.

⁸ David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 52.

⁹ იქვე.

მოგვარებიანა შაჰისათვის მისართმევი ძღვენის ორგანიზება. საჩუქრები უნდა ყოფილიყო „საუცხოო და საუკეთესო ხარისხის“¹. შემუშავებული ინსტრუქციის თანახმად, ჰაბსბურგთა ელჩს იაკობ დრაპერს ირანის შაჰი უნდა დაერწმუნებინა, რომ ამასიის სამშვიდობო ხელშეკრულება არაფერი იყო, გარდა „გაიძვერობისა“ და „მოტყუებისა“, რადგან ოსმალების ნდობა შეუძლებელი იყო². ეს არგუმენტი მიმართული იყო იქითკენ, რომ შაჰის მერყეობისათვის გამოეცალათ საფუძველი. თავის მხრივ, იმპერატორი და ესპანეთის მეფე მტკიცე პირობას დებდნენ, რომ სულთანთან სეპარატისტულ ზავს არ დადებდნენ³. დიპლომატიურ წარმომადგენლობასთან დაკავშირებით საინტერესო გახლდათ ის, რომ მაქსიმილიანმა სპარსეთის სამეფოში, ისე, როგორც ეს ევროპის მონარქთა კარზე იყო მიღებული, მუდმივი ელჩების დანიშვნის წინადადებაც კი წამოაყენა. რადგან ამ მოგზაურობაში ორი ელჩი იქნებოდა, ესპანეთისა და ავსტრიის, თუკი ალიანსი შედგებოდა, ერთი ელჩი სახლში დაბრუნდებოდა, რათა ეცნობებინა შეთანხმების შესახებ, ხოლო მეორე უნდა დარჩენილიყო ირანის შაჰის კარზე მოქმედებების კოორდინაციისათვის⁴. ელჩებს, როგორც კი იქ აღმოჩნდებოდნენ, ერთმანეთს შორის უნდა გადაეწყვიტათ, რომელი მათგანი დარჩებოდა ირანში. გარდა ამისა, ირანის წარმომადგენლებს იწვევდნენ ჰაბსბურგთა კარზე, უკან დაბრუნებულ ელჩთან ერთად. წინა მისიებისაგან განსხვავებით, სამხედრო მოქმედების დეტალები, როგორიცაა, მაგალითად, თავდასხმის დრო, ელჩს თავისი შეხედულებით უნდა გადაეწყვიტა შაჰთან მოლაპარაკებების დროს⁵. რაც საგულისხმოა, იმპერატორი სპარსელებს თანაბარ ძალად განიხილავდა და მათ ჩვეულებრივ ევროპული დიპლომატიის სისტემის ნაწილად მიიჩნევდა. ამის საფუძველზე ელჩს მოლაპარაკების წარმოებისას დიდი ავტონომია მიეცა, რათა შაჰს გადაეწყვეტილების მიღება შეძლებოდა. ყოველივე ეს გაკეთდა იმისათვის, რომ ირანს „...დიდი ევროპული სახელმწიფოების თანაბარი

¹ Barbara Palombini. Bündniswerben abendländische Mächte um Persien 1453-1600, 88; David Robert Stokes, A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 52.

² David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 52.

³ იქვე.

⁴ იქვე.

⁵ იქვე.

სტატუსი მინიჭებოდა“¹. თუ რა სირთულეები ახლდა ამ გეგმის განხორციელებას და რა შედეგებით დასრულდა, ეს სხვა ისტორიაა და აქ მას არ შევხებით.

ყოველივე ზემოთქმულის მოტანა იმ მიზნით დაგვჭირდა, რომ დაგვესკვნა: მიუხედავად ამასიის სამშვიდობო ხელშეკრულებისა, რომის პაპი, ესპანეთის მეფე და რომის საღვთო იმპერიის იმპერატორი სეფიანებში ხედავდნენ საიმედო ანტიოსმალურ ძალას და მასთან ცდილობდნენ მუდმივი დიპლომატიური ურთიერთობის დამყარებას. დასავლეთის ქრისტიანული სამყაროსათვის ირანი წარმოადგენდა „...იმედსა და შიშს შორის დამაბალანსებელ...“² ძალას. ეს იმედი ოსმალებსა და სეფიანებს შორის მუდმივ ბრძოლაზე გადიოდა, რომლის შეწყვეტა „...ფატალური იქნებოდა ქრისტიანული სამყაროსათვის...“, რამდენადაც, ამ შემთხვევაში, ოსმალებს ხელს აღარაფერი შეუშლიდა, შეეცა თავისი ქრისტიანი მტრისთვის³. მართალია, პაპობა ორივეს, ოსმალებსა და ირანელებს, მუსლიმებად მიიჩნევდა, მაგრამ სეფიანებსა და ოსმალებს შორის არსებული რელიგიური განსხვავებების ქრისტიანების საკეთილდღეოდ გამოყენება შესაძლებლად მიაჩნდა⁴. ეს ზედაპირული განსხვავება XVI საუკუნის მეორე ნახევარში მეტად ნიუანსობრივი გახდა⁵. ცხადია, ამ კონტექსტში ირანის წინააღმდეგ მებრძოლი ქართული სახელმწიფო დასავლეთისათვის ინტერესის საგანს არ წარმოადგენდა. როგორც აქამდეც იკვეთებოდა, დასავლეთს საქართველო, მხოლოდ როგორც ანტიოსმალური ძალა, ისე აინტერესებდა, რომელსაც ირანთან მოკავშირეობით დასავლეთში შეიძლება შიშის დაძლევის იმედი გაეჩინა. ევროპის საერთაშორისო ვითარებაში საქართველოს ანტიირანული პოლიტიკა უფრო აძლიერებდა დასავლეთისაგან მის იზოლაციას. მთელი საუკუნის განმავლობაში ირანში დასავლეთის დიპლომატიის ამ მიმართულებით მოქმედება ამზადებდა იმის საფუძველს, რომ ქართველ მესვეურებს, კერძოდ, სიმონ I-ს, ანტიირანული პოლიტიკა „ირანოფილურით“ შეეცვალა, თუნდაც დასავლეთთან კავშირის დამყარების მიზნით.

¹ Barbara Palombini. Bündniswerben abendländische Mächte um Persien 1453- 1600, 89-90.

² Hafiz Abid Masood. From Cyrus to Abbas: Staging Persia in Early Modern England, D PhilEarly Modern Literature and Culture, 3.

³ იქვე.

⁴ იქვე, 4-5.

⁵ იქვე, 5.

§2. დასავლეთთან კონტაქტის დამოწმება ინგლისურ წყაროებზე დაყრდნობით

მოცემულ საერთაშორისო ვითარებაში რუსეთის გავლით ირანისკენ ინგლისის მიერ სავაჭრო გზის გაკვალვა იზოლაციაში მყოფი საქართველოსთვის შეიძლება დასავლეთთან დიპლომატიური კავშირის ახალ ალტერნატივად ქცეულიყო. ცნობილია, რომ XVI საუკუნის II ნახევარში რუსეთის გავლით ინგლისსა და ირანს შორის პირველი სავაჭრო მარშრუტი გაიხსნა. ამით ახლა „ოსმალეთურეებს მარცხენა ფლანგმა აუარა გვერდი, როგორც პორტუგალიელმა და მათმა მიმდევრებმა მას თავის დროზე მარჯვნიდან აუქციეს გვერდი.“¹ 1553 წელს მოსკოვში საფუძველი ჩაეყარა რუსეთის გავლით ინგლისის ირანთან ვაჭრობის განვითარების გადანაცვეტილებას, ორი წლის შემდეგ (1555) კი შეიქმნა მოსკოვის ანუ რუსეთის კომპანია.² სანამ უშუალოდ ჩვენთვის საინტერესო ამ საკითხის განხილვა-მსჯელობას დავიწყებთ, საჭიროდ მივიჩნევთ ზოგადად აღვნიშნოთ შემდეგი:

დღეისათვის საკამათოდ არ ითვლება, რომ შორეულ აღმოსავლეთთან პირდაპირი საზღვაო კავშირის გაჩენამ, პირველ რიგში, სწორედ ვენეციის სავაჭრო ძლიერებას ეტაპობრივად შეურყია საფუძველი, რომელიც ემყარებოდა სახმელეთო-საქარავნო გზებით ლევანტამდე მოტანილი სანელებლებით ვაჭრობაზე მონოპოლიას. აღმოცენდა და განვითარება დაიწყო არა მხოლოდ ახალმა სავაჭრო ცენტრებმა, სადაც ახლებურ სავაჭრო ფორმებს ვაწყდებით (ანტვერპენის სავაჭრო ბირჟა), არამედ პორტუგალიელებისა და ესპანელების კვალდაკვალ სხვა ევროპული სახელმწიფოებიც აქტიურად ჩაერთვნენ ახალი კონტინენტებისა და სავაჭრო-სამომოსვლო გზების, აგრეთვე, ნედლეულის წყაროებისა თუ ბაზრების ძიებაში. ინგლისმა, რომელსაც XV საუკუნის მიწურულს ძალზე მწირი აქტივობები ჰქონდა ამ მიმართულებით და მხოლოდ ჯონ კაბოტის (ჯოვანი კაბოტო) ნიუფაუნდლენდთან მოგზაურობით თუ მოიწონებდა თავს, ხოლო მასდონის წარმოების ადგილობრივ საჭიროებებს მხოლოდ ფლანდრიაში

¹ The Cambridge History of Iran, Volume 6, The Timurid and Safavid Periods, edited by Peter Jackson lecturer in History, University of Keele and the late Laurence Lokhart, 383.

² იქვე.

გატანილი მატყლით აკმაყოფილებდა, უკვე XVI საუკუნიდან ნახტომი-სებური ნაბიჯები გადადგა. ინგლისელმა ვაჭრებმა, ტიუდორი მონარქების მხარდაჭერით, საბოლოოდ დაამარცხეს და წელში გატეხეს ჰანზის სავაჭრო ძლიერება¹ და სხვადასხვა ქვეყნებთან პირდაპირ სავაჭრო ურთიერთობებში ჩაებნენ. ამასთანავე, მონარქის ხელდასხმით, მათი ინტერესების გამტარებელი ან მათ მიერ დაქირავებული პირები, სანამ იმდენად გაძლიერდებოდნენ, რომ ღიად დაპირისპირებოდნენ ჰაბსბურთა ესპანეთის სამხედრო-საზღვაო ძალას, მძლავრი პირატული რეიდებით აწუხებდნენ მათ და, ამგვარად, საკუთარ ძალასაც სინჯავდნენ, როგორც კორსარები და პირველადმომჩენები და ნაძარცვი ქონებით ხაზინასაც ამდიდრებდნენ.² ამიტომ ამ ორ სეგმენტს – კორსარებსა და ვაჭრებს – თავიანთი ახალი წამოწყებების რეალიზებაში არასდროს აკლდათ სამეფო ხელისუფლების მხარდაჭერა. მათ საქმიანობას საგსებით შეესაბამება უოლტერ რელის დევიზი – *tam Marti quam Mercurio* (ერთდროულად მარსისა [ომის ღმერთი] და მერკურის [ვაჭრობის ღმერთი] სამსახურში). მიუხედავად იმისა, რომ უოლტერ რელიმ ვირჯინიის მიმართულებით იმოგზაურა, ჰოუკინსმა გვინეისა და ბრაზილიის მიმართულებით სცადა გაცურვა ჩრდილო-დასავლეთიდან და ნიუფაუნდლენდიდან მცდელობებიც არ დააკლეს, რომ შორეული აღმოსავლეთის ქვეყნებისკენ გაეჭრათ გზა, ეს წამოწყებები შედეგადად არ გამოდგა და ინგლისელებმა მზერა ჩრდილო-აღმოსავლეთის მიმართულებით გადატანეს. ამ მხრივ განსაკუთრებული წვლილი უ. უოლბისა და რ. ჩენსლერს მიუძღვით, რომლებმაც ნორვეგიის შემოვლითი გზით ჩინეთამდე მიღწევა სცადეს³.

¹ Oxford Dictionary of World History (ed. Dr. Alan Isaacs. F. Alexander. J. Law. E. Martin), Oxford University Press, (Oxford-New York, 2001), 408-409.

² История средних веков (Под редакцией С.П. Карпова), Раннее новое Время. (Москва, 2011), 268-269; J. H. Perry. The Age of Reconnaissance: Discovery, Exploration and Settlement, 1450-1650, (California 1982).

³ 1553 წელს ინგლისელებმა ჩრდილო-აღმოსავლეთის გზის გაკვალვა ჩენსლერისა და ილოგის მეთაურობით განაახლეს. ისინი მიზნად ისახავდნენ ჩრდილოეთის ყინულოვანი ოკეანიდან ჩინეთისა და ინდოეთის მიმართულებით გაღწევას, თუმცა, სკანდინავიის შემოვლის შემდეგ, მათი გემები მდ. დვინის შესართავთან გაიყინა. აქედან ჩენსლერმა მაინც მოახერხა მოსკოვამდე მიღწევა, სადაც ის ივანე მრისხანეს წინაშე წარსდგა. ამით სათავე დაედო ინგლისსა და მოსკოვის (რუსეთის) სახელმწიფოს შორის სავაჭრო და დიპლომატიური ურთიერთობების დამყარებას და „მოსკოვის კომპანიის“ დაარსებას (იხ: დასავლეთ ევროპის ისტორია (XVI საუკუნე) (რედ. მ. პაპაშვილი), (თბილისი, 2015), 222-223; История средних веков (Под редакцией С.П. Карпова), Раннее новое Время, 267.

ჩრდილო-აღმოსავლეთის გასასვლელების ძიებამ, რაც ინგლისში მრავალმხრივ იყო წახალისებული (მანამდე აღმოსავლეთისკენ აღმოჩენილ გზებზე ჯერჯერობით პორტუგალიისა და ესპანეთს, ასევე ვენეციასა და გენუას ინგლისის სამეფო ამ ეტაპზე ტოლს ვერ დაუდებდა), ინგლისელი მოგზაურები (ლონდონელი ვაჭრები) თავდაპირველად რუსეთში მიიყვანა და არა შორეულ აზიაში. ერთი შეხედვით, შეიძლება მოგვეჩვენოს, რომ ეს მცდელობაც უკვალოდ ჩაივლიდა, ვინაიდან ექსპედიციებზე გაწეული ხარჯი დაკარგული ჩანდა, ხოლო სასწაულებრივად გადარჩენილი ადამიანები კი, ჩინეთის ნაცვლად (რომელიც გამდიდრების მსურველ ინგლისელ ვაჭრებს ძალიან იზიდავდა), რუსეთის შუაგულში აღმოჩნდნენ. თუმცა, სწორედ ჩენსლერი (ამ წამოწყების ერთ-ერთი მოთავე) აღმოჩნდა ის ადამიანი, რომელმაც იმ ახალ საჭიროებებს გაუსწორა თვალი, რასაც ვაჭარ-ავანტიურისტთა წამოწყებები აყენებდა დღის წესრიგში. მან სწრაფად მოახერხა ორიენტირება ახალ ქვეყანაში და თავის წერილში მკაფიოდ ჩამოაყალიბა არა მხოლოდ მოსკოვის სახელმწიფოს ეკონომიკის, სოციალური ვითარებისა და რელიგიის მახასიათებლები, არამედ, ევროპის ქვეყნებთან ეკონომიკური კავშირების, ზოგადად, საერთაშორისო ურთერთობების დამყარების წყურვილი, რაც ამ დროს აღმავლობის გზაზე მყოფ მოსკოვის სახელმწიფოს გააჩნდა. ეს კი, თავის მხრივ, ინგლისელ ვაჭრებს ახალ, უკვე აღმოჩენილ ბაზარსა და ამ სახელმწიფოს გავლით, სხვა ბაზრებსა და ქვეყნებთან კონტაქტების შანსს აძლევდა. ჩენსლერის ინფორმაცია იმდენად დამატერებილი აღმოჩნდა, რომ ვაჭარ-ავანტიურისტთა საზოგადოებამ მალე ამ მიმართულებით განსაკუთრებული ქართია მოიპოვა და „მოსკოვის კომპანიის დაარსება“ (1555 წ.) უზრუნველყო, რასაც მოჰყვა ურთიერთობების დამყარება ორ ქვეყანას შორის¹.

მოსკოვის ბაზარზე ფეხის მოკიდების შემდგომ ინგლისელები ცდილობდნენ, ვოლგის გზის გამოყენებით (რაც მხოლოდ მოსკოვის სახელმწიფოს მიერ 1552 წელს ყაზანისა და 1556 წელს ასტრახანის ხელში ჩაგდების შემდეგ გახდა შესაძლებელი) უშუალო სავაჭრო ურთიერთობები დაემყარებინათ არა მხოლოდ ინდოეთთან (რომ-

¹ A. J. Gerson. The Organization and Early History of Moscovy Company, in: Studies in the History of English Commerce in the Tudor Period, (New York, 1912), 116-120.

ლის სიმდიდრეზე ცნობილი იყო, პორტუგალიელების მიერ იქიდან ჩამოტანილი საქონელით, და ასევე დამოკიდებულებით – როგორ აკონტროლებდნენ ყველა გზას, რომ მონოპოლიურ ვაჭრობაში სხვა ევროპელთაგან ხელი არ შეშლოდათ) და ჩინეთთან, შუა აზიისა და ირანის გავლით, არამედ საკუთრივ ამ უკანასკნელთანაც, რომლის მთავარ საექსპორტო საქონელს აბრეშუმი წარმოადგენდა. თუმცა, სეფიანთა ირანამდე, ინგლისელებმა შორეულ აზიაში მოგზაურობა გადაწყვიტეს, ვოლგისა და კასპიისპირეთის გზის გამოყენებით.

რუსეთის გავლით ამ რთულსა და ამბიციურ მოგზაურობას ამტანი და გამბედავი მოგზაური სჭირდებოდა. სწორედ ასეთი გამოდგა ენტონი ჯენკინსონი (1529-1610), რომელიც „მოსკოვიის კომპანიის“ წარმომადგენელი იყო და თავისი მოგზაურობების ადრეულ ეტაპზე ლევანტშიც გახლდათ ნამყოფი. როგორც ჩანს, ამ გამოცდილებამ ჯენკინსონის შემდგომ მოგზაურობებზე დიდი გავლენა იქონია და თვალი აუხილა იმ შესაძლებლობებზე, რასაც ახლო და ცენტრალური აზიისა და კიდევ უფრო აღმოსავლეთით მდებარე ქვეყნებთან ვაჭრობა მოიტანდა.

ამ მიზნებით ჯენკინსონმა 1557 წელს რუსეთს მიაშურა, სადაც საკმაოდ თბილი შეხვედრა ჰქონდა ივანე მრისხანესთან, რომელმაც იგი შემდგომი მოგზაურობის გაგრძელებისთვის აუცილებელი სარეკომენდაციო წერილებითაც აღჭურვა.

ვოლგას ენტონი ჯენკინსონი თანამემამულე რიჩარდ და რობერტ ჯონსონებისა და თათარი თარჯიმნის თანხლებით დაუყვა. ასტრახანში ჯგუფმა გემი შეიძინა და თამამად განაგრძო გზა ზღვით – ისინი პირველი ინგლისელები იყვნენ, ვინც კასპიის ზღვაში იცურეს და ამ მხარეში წმინდა გიორგის წითელჯვრიანი დროშა ააფრიალეს¹. სინამდვილეში ეს ქრისტიანთა ღირსების გამომხატველი ნოვატორული ღონისძიება იყო, რომლის მსგავსი აქამდე კასპიის ზღვაზე არავის ენახა². ხმელეთზე გადმოსვლის შემდეგ დიდ ქარავანს შეუერთდნენ, რომელიც შუა აზიაში მიეშურებოდა. ურგენჩიში ხანგძლივი შეჩერებისა და თურქომან ტომებთან უსიამოვნო შეხლა-შე-

¹ B. Penrose. Travel and Discovery in the Renaissance 1420-1620, (Cambridge Massachusetts, 1955), 193.

² The Cambridge History of Iran, Volume 6, The Timurid and Safavid Periods, edited by Peter Jackson lecturer in History, University of Keele and the late Laurence Lokhart, 383.

მოხლის შემდეგ ქარავანმა, როგორც იქნა, ბუხარას მიაღწია. ამდენად, „ისინი იყვნენ პირველი ევროპელი ვაჭრები, რომელთაც ფეხი დაადგეს შუა აზიას“¹, სადაც ჯენკინსონი გულთბილად მიიღო ხანმა² და ინგლისელებმაც აქ გამოიზამთრეს. იმისდა მიუხედავად, რომ ხანი აშკარად ავლენდა ინტერესს ჯენკინსონის გეგმებთან დაკავშირებით და აქტიურად ეკითხებოდა მას რუსეთისა და ინგლისის შესახებ, ინგლისელებმა ბევრს ვერაფერს მიაღწიეს. ჯენკინსონს ჰქონდა ამბიციური გეგმა – ჩინეთის მიმართულებით გაეგრძელებინა გზა მარკო პოლოს კვალდაკვალ, მაგრამ აღმოსავლეთის ქვეყნებში არსებული ტურბულენტური მდგომარეობის გამო ვაჭრობა ჩინეთთან, ამ დროისათვის, ფაქტობრივად, ნულამდე იყო დაყვანილი³. საუკეთესო პირობებშიც კი, როგორც ჯენკინსონს უთხრეს, მინიმუმ ცხრა თვე მაინც დასჭირდებოდა პეკინამდე მიღწევას. იმის გათვალისწინებით, რომ ამდენივე დასჭირდა მოსკოვიდან აქამდე მოსასვლელად, ის სავსებით მართებულად შეძრწუნდა ინგლის-ჩინეთის სავაჭრო კონტაქტების დამყარების სირთულეებით⁴.

არც ინდოეთთან ვაჭრობა ჩანდა მაინცდამაინც იმედის მომცემი, იმ ცხელ კლიმატში ინგლისური მაუდი და შალის ნაწარმი, რაც ინგლისელთა მთავარი შესათავაზებელი საიმპორტო ნაწარმი იყო და, აგრეთვე, ადგილობრივთა სიღარიბე (მაუდი კი არცთუ იაფი საქონელი გახლდათ), პერსპექტივას საიმედოს არ ხდიდა. სავაჭრო პერსპექტივებთან დაკავშირებით სრულიად იმედგაცრუებულმა ჯენკინსონმა და მისმა მხლებლებმა ბუხარა 1559 წელს დატოვეს და სულ ერთი კვირით გაასწრეს ალყას, რომელშიც ქალაქი მოაქცია სამარყანდიდან შემოჭრილმა მტერმა⁵. უკან დაბრუნებისას ჯენკინსონმა არანაკლები სირთულეები გადაიტანა. მოსკოვში ის იმაზე გაღარიბებული ჩავიდა, ვიდრე დატოვა, თუმცა ამჯერად საკმაოდ მდიდარ ინფორმაციას ფლობდა. ასე რომ, ინფორმაციასთან დაკავშირებით,

¹ The Cambridge History of Iran, Volume 6, The Timurid and Safavid Periods, edited by Peter Jackson lecturer in History, University of Keele and the late Laurence Lokhart, 383.

² იგულისხმება მუჰამად ხანი – ბუხარის სახანოს შაიბანიანთა დინასტიიდან. იხ.: R. D. Mc Chesney. The Encyclopaedia of Islam, Shibaniids, vol. IX, ed. C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs, G. Lecomte (Brill. 1986), 428.

³ B. Penrose. Travel and Discovery in the Renaissance 1420-1620, 194.

⁴ იგულისხმება გრძელი და საშიში გზა ცენტრალური აზიის ქვეყნებზე, რომლებიც ერთმანეთთან ომობდნენ, ინგლისელთათვის უჩვეულო კლიმატური პირობები და ა.შ.

⁵ W. Foster. England's Quest of Easter Trade, vol. 1, Routledge (London and New York 1933), 21.

შეიძლება ვთქვათ, რომ განმეორდა ჩენსლერის ისტორია. ეს უკვე არის ის პერიოდი, როდესაც ინფორმაციის მოპოვება მატერიალურ კაპიტალზე არანაკლებ ძვირფასი და მნიშვნელოვანია და შემდგომი საგარეო ვექტორების სწორად დაგეგმვისა და გადახედვის აუცილებელ წინაპირობას წარმოადგენს.

ვოლგისპირეთის გავლით ჩინეთსა და ინდოეთთან დაკავშირებაზე გულაყრილმა ჯენკინსონმა ყურადღება სეფიანთა ირანზე გადაიტანა და დაბრუნდა სამშობლოში, რათა „მოსკოვის კომპანიისგან“ სანქცია ამ მიმართულებით ვაჭრობაზე მიეღო¹. სამშობლოში მსგავსი სანქცია მან მართლაც მიიღო (მიზნობრივი ქარტიის სახით), თუმცა საჭირო იყო ანალოგიური სანქცია მოსკოვის ხელმწიფესაც გაეცა, ამიტომ ჯენკინსონს დასჭირდა ივანე მრისხანესთან არა მხოლოდ აუდიენცია, არამედ საკუთარი სამსახურის შეთავაზებაც კი (არა მხოლოდ როგორც ინფორმაციის მომპოვებლის), რაც, ვფიქრობთ, გასაგებად იკვეთება ირანში მისი მოგზაურობის შესახებ დატოვებული რელაციონიდან. ჯენკინსონის რელაციონიდან ჩანს, რომ საკუთრივ მოსკოვის სახელმწიფოს მეფეს, ივანე მრისხანეს, საკმაოდ აინტერესებდა ის ეკონომიკური და პოლიტიკური პერსპექტივები, რომლებიც შეიძლებოდა გადაშლილიყო აღმავლობის გზაზე მდგარი მოსკოვის სახელმწიფოსთვის კავკასიონის სამხრეთითა და კასპიისპირეთის მიმართულებით. ყაზანისა და ასტრახანის შემოერთების გარდა, რაც ზემოთ უკვე ვახსენეთ, ამ თვალსაზრისით აღსანიშნავია გზის გაკვალვა მატრიმონიალური კავშირებითაც, კერძოდ, ივანე მრისხანის ქორწინება ჩერქეზეთის მთავრის, თემრუკის ასულზე, მარიაზე (რაც კარგად ჩანს კიდევ რელაციონში). ჯენკინსონის წერილიდან ვიგებთ, რომ პირველადი დაბრკოლების შემდეგ მოსკოვის მეფე არამცთუ დათანხმდა ინგლისელი ვაჭარ-აგენტების მოგზაურობას მისი სამფლობელოების გავლით ირანში, არამედ, როგორც ზემოთ გაკვრით იყო ნახსენები, სარეკომენდაციო წერილებიც გაატანა სხვა (ირანის გავლენის სფეროში შემავალ) მფლობელებთან და საკუთარი, გარკვეულწილად მნიშვნელოვანი საქმეებიც დაავალა: „არა მარტო მომცა ნებართვის წერილები, როგორც ზემოთ აღვნიშნე, არამედ მნიშვნელოვანი დავალებებიც მომ-

¹ B. Penrose. Travel and Discovery in the Renaissance 1420-1620, 194.

ცა შესასრულებლად იმ ქვეყნებში, რომლებშიც ვაპირებდი წასვლას“, – წერს ჯენკინსონი¹.

მეორედ ჯენკინსონი მოსკოვში 1561 წლის 20 აგვისტოს ჩამოვიდა. აქ გაატარა მან ზამთარი. იმავე დოკუმენტიდან ვიგებთ, რომ რუსეთის მეფის კარის მაღალ მოხელეთა მხრიდან შექმნილი დაბრკოლებებით თითქმის იმედგადაწურული იყო², როცა ოსიპ ნეპეას³ დახმარებით აუდიენციაც შეძლო მეფესთან და სარეკომენდაციო წერილების მოპოვებაც. სწორედ ამის შემდეგ მიეცა მას საშუალება, 1562 წელს (აპრილის ბოლოს) გამგზავრებულიყო ქვეყნიდან ირანის ელჩთან ერთად, რომელსაც, ჯერ კიდევ, ივანე მრისხანესთან აუდიენციისას შეხვდა, სადილობაზე და თავის რელაციონში მეგობრადაც კი მოიხსენიებს⁴. რატომ აღმოჩნდა ირანის ელჩიც ესოდენ კეთილგანწყობილი ინგლისელი ვაჭრისა და მოგზაურისადმი, ამის თაობაზე მხოლოდ ვარაუდები შეიძლება გამოვთქვათ, ტექსტიდან კი ეს არ ჩანს. თუმცა ვფიქრობთ, სავსებით გამიზნულია ის ქმედება, რომ ირანის სამფლობელოებისკენ გამგზავრების ნებართვის გაცემის შემდეგ რუსეთის მეფე ირანის ელჩსა და ჯენკინსონს ერთად იწვევს ნადიმზე. ეს ის პერიოდია, როცა რუსულ-ირანული კავშირები მხოლოდ კეთილგანწყობას იწვევს სეფიანთა კარზე, ვინაიდან მზარდ რუსეთში, ევროპელთა მსგავსად, ისიც ჯერჯერობით ოსმალთა წინააღმდეგ პოტენციურ მოკავშირეს უფრო ხედავს, ვიდრე – მეტოქეს კასპიისპირეთსა და სამხრეთ კავკასიაში, რაც მოგვიანებით დადასტურდა, და შეცვალა კიდევ რუსეთ-ირანის ურთიერთობების დინამიკა⁵. რელაციონი ცხადყოფს, რომ რუსეთის მეფეც ძალიან დაინტერესებულია ჯენკინსონის ირანში უსაფრთხოდ ჩაღწევით, რაც კიდევ უფრო გვაფიქრებს იმ მნიშვნელოვან დავალებებზე, რითიც მან, თავის მხრივ, აღჭურვა ჯენკინსონი. თვალშისაცემია ის მომენტი, თავ-

¹ Anthony Jenkinson, in: Hakluyt's Voyages, selected and edited with Introduction by Irwin R. Blacker, The Viking Press, (New York, 1965), 94.

² იქვე.

³ ოსიპ გრიგორიევიჩი ნეპეა, პირველი რუსი ელჩი ინგლისში, რომელიც 1557 წლის მარტში ეახლა დედოფალ მერი ტიუდორს.

⁴ Anthony Jenkinson, in: Hakluyt's Voyages, selected and edited with Introduction by Irwin R. Blacker, 94.

⁵ Rudi Matthee. Anti-Ottoman Concerns and Caucasian Interests: Diplomatic Relations between Iran and Russia 1587-1639, 101-120.

დაპირველად უარზე მყოფი (სანამ საკუთარ დავალებებსაც არ დაუმატებდა) ივანე მრისხანე როგორ ზრუნავს და ავალებს უფლებამოსილ პირებს, მაქსიმალურად ხელი შეუწყონ ჯენკინსონს: „ასტრახანში მოსვლისთანავე, – წერს ავტორი, – მე დავუკავშირდი იქაურ მმართველს/გარნიზონის უფროსს, რომლის სახელზეც მქონდა მიმართვა მისი უბრწყინვალესობისგან [რუსი ხელმწიფისგან], რომ არა მართო უნდა დამხმარებოდა ყველაფრით, რაც აქ ყოფნისას დამჭირდებოდა, არამედ დავეცავი და გამოეყოლებინა 50 შეიარაღებული კაცი ორი კაპარჭით კასპიის ზღვაში, სანამ არ გავცდებოდი კონკრეტულ სახიფათო ადგილებს, რომლებშიც პირატებსა და მძარცველებს სჩვევიათ ყოფნა“¹.

ვოლგის ქვემო წელზე და კასპიის ზღვის გადაკვეთით საკმაოდ ხიფათიანი მოგზაურობის შემდეგ, ჯენკინსონი აგვისტოს დასაწყისში მიაღწა დერბენტს (ასე მოიხსენიებს ავტორი დარუნაბდს თავის რელაციონში). კასპიისპირეთის გამოვლით ჩამოსულ ინგლისელებს სამხრეთ კავკასიაში პირველ რიგში შირვანის შაჰთან, აბდულა ხანთან მოუწიათ ურთიერთობა. შირვანი ამ დროისთვის, ბუნებრივია, სეფიანთა ირანის პოლიტიკური გავლენის სფეროს წარმოადგენდა, რაც კარგად იცოდა ჯენკინსონმა: „ეს ქალაქი დერბენტი ამჯერად სპარსეთის სეფევიდების გავლენის ქვეშაა“, – წერს იგი². თუმცა, რელაციონის მიხედვით, მეტწილად რჩება განცდა, რომ აბდულა ხანი არა მხოლოდ საკმაოდ დამოუკიდებელი მმართველია, რომელსაც ანგარიშს უწევს შაჰ თამაზი, არამედ საკმაოდ კეთილგანწყობილიცაა უცხოელების მიმართ: ჯენკინსონი, ცხადია, დაწვრილებით აღწერს აბდულა ხანის მიერ მისთვის გაწეულ მფარველობას, მის პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ამბიციებს, თუმცა, გარდა ამისა, ყოფით დეტალებზეც ამახვილებს ყურადღებას. დიდებული მასპინძლობის გარდა, რაც ჯენკინსონს მიაგეს შირვანშაჰის კარზე, საყურადღებოა, რას წერს ის მათ წეს-ჩვეულებებზე: „მეფე და მისი დიდებულები ფეხმორთხმით ისხდნენ კარავში. როცა მიხვდა, რომ ამგვარად ჯდომა ჩემთვის მოუხერხებელი იყო, მისმა უმაღლესობამ

¹ A. Jenkinson, in: R. Hakluyt, „The Principle Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation“ (1598-1600). <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.03.0070%3Aanarrative%3D121>

² იქვე.

ბრძანა, რომ შემოეტანათ ტაბურეტი და ნება მომცა მასზე დაგმჯდარიყავი ჩემი წესისამებრ¹. შირვანის შაჰმა ეს გულთბილი დამოკიდებულება ინგლისელებისადმი სიკვდილამდე შეინარჩუნა. ამაზე მეტყველებს დანარჩენი ვიზიტების ამსახველი რელაციონებიც². თუმცა, მეორე მხრივ, შესაძლოა, თავად აბდულა ხანი, რომელიც, როგორც ჩანს, მაინცდამაინც კმაყოფილი არ უნდა ყოფილიყო შირვანის ვასალური მდგომარეობით (ჯენკინსონის რელაციონში ეს ირიბად რამდენადმე იკითხება), თავის მხრივ, შექმნილი პოლიტიკური ვითარებიდან გამოსავალს ეძებდეს და მოსული ევროპელებისგან სასურველი მოკავშირეობის (თუნდაც, ეკონომიკურის; თუმცა ცხადია, რომ ამ პერიოდიდან ეკონომიკური ურთიერთობები დიდწილად პოლიტიკურ ვექტორსაც განაპირობებდა) შემოთავაზების პერსპექტივას ხედავდეს, აგრეთვე, რუსეთთან პოზიციონირების განმსაზღვრელ ხელშემწყობ გარემოებადაც განიხილავდეს და ჯენკინსონის მიმართ მისი კეთილგანწყობაც ამით იყოს განპირობებული.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, სეფიანთა სამფლობელოში, შაჰთან ვიზიტამდე, აუდიენცია, პირველ რიგში, სწორედ აბდულა ხანთან გამართეს ინგლისელებმა. რელაციონიდან კარგად ჩანს, რომ შირვანშაჰმა დეტალურად გამოიკითხა არა მარტო ინგლისელთა სეფიანების სამფლობელოებში მოგზაურობის მიზეზი, ინგლისის სახელმწიფოს შესახებ ზოგადი ინფორმაცია, არამედ ამ პერიოდის ყველაზე მწვავე საერთაშორისო რეზონანსის მქონე საკითხით – ოსმალებისა და მათთან წინააღმდეგობაში მყოფი სახელმწიფოების მეთაურთა ძალთა თანაფარდობითაც დაინტერესდა: „შემდეგ მან სხვადასხვაგვარი კითხვები დამისვა, რაც შეეხებოდა ჩვენი ქვეყნების როგორც რელიგიას, ასევე მდგომარეობას. შემდეგ მკითხა, ალემანიის იმპერატორს [სალვტო რომის იმპერატორს], რუსეთის იმპერატორსა და დიდ თურქს [ოსმალ სულტანს] შორის რომელი იყო ყველაზე ძლევაბოსილი, ასევე ბევრ სხვა საკითხზეც მესაუბრა, რაც ძალიან ვრცელი იქნება აქ მოსაყოლად. ყოველივეზე ისე ვუპასუხე, როგორც ეგებოდა ჩემგან პასუხის გაცემა. მერე მან გამომკითხა, ვაპირებდი თუ არა გზის გაგრძელებას და

¹ A. Jenkinson, in: R. Hakluyt, „The Principle Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation“ (1598-1600). <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.03.0070%3Anarrative%3D121>

² იქვე.

რა იყო ჩემი ვიზიტის მიზეზი. რაზეც ვუპასუხე, რომ მე ვიყავი მისი უდიდებულესობა ინგლისის დედოფლისგან გამოგზავნილი წერილებით დიდ სუფისთან [სეფიანი შაჰი], რათა გამომეთხოვა მეგობრობა და თავისუფლად გადაადგილების უფლება; ასევე, რათა ებოძებინა უსაფრთხოების გარანტიები ინგლისელი ვაჭრებისთვის მის სამფლობელოებში ვაჭრობისთვის, ისეთივე, რაც მიენიჭებოდათ მის ქვეშევრდომებს, თუკი ჩვენს ქვეყანაში მოვიდოდნენ. ეს [მოუტანდა] პატივსა და კეთილდღეობას ორივე ქვეყანას და სარგებელს ორივე ქვეყნის ქვეშევრდომებს. კიდევ ბევრი სხვა სიტყვებიც ვთქვი, რასაც ახლა გამოვტოვებ მოხსენებაში. მეფემ [აბდულა ხანმა] ეს ყოველივე თქმული იმდენად მისაღებად მიიჩნია, რომ დამპირდა: არათუ მომცემდა გზის გაგრძელების საშუალებას, არამედ გამაყოლებდა შეიარაღებულ დაცვას, სანამ ნახსენებ სუფიმდე [სეფიან შაჰამდე] არ მივალწვედი, რომელიც იმყოფებოდა ზემონახსენები ქალაქ შემახადან 30 დღის სავალზე, სპარსეთის მიწაზე, ციხესიმაგრეში, რომელსაც კასბინი [ყაზვინი] ეწოდებოდა¹. – გვაუწყებს რელაციონით ჯენკინსონი.

მოხმობილი ციტატა გვიბიძგებს აბდულა ხანის დაინტერესების თაობაზე შემდეგი ვარაუდი დავუშვათ: პირველი, ის სეფიანთა ქვეშევრდომია და თან – ავტორიტეტული პირი, რომელსაც დავალებული აქვს გაიგოს, ვინ მოდის და რა ინტერესებით უკვე ახლადგამეზობლებული რუსეთიდან (რომელთანაც სეფიანთა ირანის ურთიერთობა ისტორიულადაც ცნობილია² და რელაციონიდანაც კარგად ჩანს) კასპიისპირეთის გავლით, შაჰის კარზე. და, მეორე, როცა ჯენკინსონი 1562 წლის 2 ნოემბერს ყაზვინში ჩადის³, იქაა აბდულა ხა-

¹ Anthony Jenkinson, in: Hakluyt's Voyages, selected and edited with Introduction by Irwin R. Blacker, 98.

² Rudi Matthee. Anti-Ottoman Concerns and Caucasian Interests: Diplomatic Relations between Iran and Russia 1587-1639, 101-120.

³ დიდებული მასპინძლობის შემდეგ სწორედ აბდულა ხანის ჯარისკაცების ესკორტის თანხლებით მიაშურა ჯენკინსონმა თანმხლებ პირებთან ერთად ყაზვინს, რომელიც ამ დროს ირანის დედაქალაქი იყო. ჯენკინსონი წერს: „დასავლეთის მიმართულებით თოხი დღის სავალზე არის ქალაქი თებრიზი (თავრიზი), რომელსაც ძველ დროში თაურისი ერქვა, ყველაზე დიდი ქალაქი სპარსეთში, თუმცა, არც ისეთი განთქმული სავაჭრო ოპერაციებით, როგორიც იყო თავად ან როგორიცაა სხვა ქალაქები ამჟამად. ეს თურქეთის სულტნის დიდი შემოსევებითაა გამოწვეული, რომელმაც წაართვა შაჰს მთელი თავრიზი და გაულიტა ქალაქის მოსახლეობა. ამის შემდეგ სუფიმ [შაჰმა] მიატოვა ის (თავრიზი) და სასახლის კარი მისგან ათი დღის სავალ, უკვე ნახსენებ ქალაქ კასბინში (ყაზვინი) გადაიტანა“. (Anthony Jenkinson, in: Hakluyt's Voyages, selected and edited with Introduction by Irwin R. Blacker, 101-102).

ნის შვილიც და სწორედ ის შუამდგომლობს აუდიენციას, თან ეტყობა, რომ მასაც დავალებული აქვს მოიკვლიოს ინგლისელთა ვიზიტის მიზანი და ზოგადი შეხედულებები; მეორე ვარაუდი სულაც არ გამოირიცხავს პირველს, ვინაიდან ჯენკინსონი საკმაოდ დამოუკიდებელ მმართველად მოიხსენიებს აბდულა ხანს, მას შეიძლება ინგლისელთა ვიზიტის მიზნები, ასევე, ინგლისელთა ოსმალეებისადმი დამოკიდებულებაც აინტერესებს, არა მხოლოდ სეფიანთა სახელმწიფოს ეკონომიკური და პოლიტიკური ინტერესების დასაცავად, არამედ საკუთრივ შირვანის ინტერესებისთვის.

ენტონი ჯენკინსონის რელაციონი, რომელიც ერთი ამოსუნთქვით იკითხება, ნათლად წარმოაჩენს ინგლისელი სავაჭრო აგენტების მოგზაურობათა საკმაოდ ფართო პროფილს, მათ დიპლომატიურ მოქნილობასა და პოლიტიკური ვითარების წვდომის უნარს, რაც კარგად გამოჩნდა ჯენკინსონის საუბრებში არა მარტო ყველა იმ პირთან, ვისაც შეხვდა მოგზაურობისას, არამედ, განსაკუთრებით, მის მოქმედებებსა და საუბარში შაჰთან აუდიენციის დროს; მეტად საგულისხმოა, რომ მის თვალს ამ დროს არ გამოჰპარვია ოსმალთა ელჩობის მიზნები, რაზეც წინა თავში ვისაუბრეთ, არც მიღწეული შედეგები¹ და არც მათი მკვეთრად ნეგატიური დამოკიდებულება მი-

¹ „...ჩემს მოსვლამდე ოთხი დღით ადრე, თურქი ელჩი* ჩამობრძანდა, რომელიც გამოგზავნეს აქ, რათა დაედო უკადო ზავი დიდ თურქსა [ოსმალთა სულთანსა] და სუფის [სეფიან შაჰს] შორის, თან მოიყვლა ძღვნად ოქრო, შესანიშნავი ცხენები ძვირფასი ალკამშოებით და ორმოცი ათასი ფუნტის ღირებულების სხვა საჩუქრები. ამის შემდეგ ეს დაზავება აღინიშნა მხიარული ნადიმებითა და სადღესასწაულო ცერემონიებით, გამყარებულ იქნა ფიცით მათი ალკარონში** დაწერილი კანონის შესაბამისად: რომ დაიცავდნენ ზავს, იცხოვრებდნენ მიცემული ფიცის თანახმად, დაეხმარებოდნენ ერთმანეთს ყველა იმ მეფესთან ბრძოლაში, ვინც მათ წინააღმდეგ აიღებდა იარაღს. ამ ხელშეკრულების გამო სუფიმ ბრძანა მოეკლათ სულტნის ვაჟი ბაიაზიდი***, მამაცი უფლისწული (რომელიც მაშისგან გამოქცეული, ოთხი წელი იმყოფებოდა შაჰის კარზე). აღნიშნული დროის განმავლობაში სწორედ ამ სულტნის ვაჟმა გამოიწვია სისხლისმღვრელი ომები ამ ნახსენებ ხელმწიფეებს [სულთანსა და შაჰს] შორის და თავი განსაკუთრებულადაც გამოიჩინა. ამიტომაც, თურქი [სულტანი] მოითხოვდა თავისი ვაჟის გადაცემას და ამაზე სუფისგან [შაჰისგან] უარს იღებდა. თუმცა ახლა, თურქის მოთხოვნისამებრ, მოკლული პრინც ბაიაზიდის თავი სუფიმ საჩუქრად გაუგზავნა მას“.(Anthony Jenkinson, in: Hakluyt's Voyages, selected and edited with Introduction by Irwin R. Blacker, 102-103).

* შესაძლოა, სულეიმანის ელჩი ჰასან ალა იყოს, ის სელიმთან (სულეიმანის ვაჟთან, რომელიც მოგვიანებით სულტანი გახდა) დაახლოებული პირი იყო და სწორედ მისი პირით მოსთხოვა სულეიმანმა შაჰს გაქცეული უფლისწულის, ბაიაზიდის, მოკვლა ან გადმოცემა.

** იგულისხმება ყურანი.

სი ვიზიტისადმი¹; თვალშისაცემია აგრეთვე სინანული იმ გარემოებების გამო, რამაც ხელი შეუშალა მისი მიზნის განხორციელებას: „თურქების ელჩი არ იყო მოსული ჯერ ამ მიწაზე, დაბავების არავითარი იმედი არ ჩანდა, პირიქით, საქმე დიდი საომარი სამზადისისკენ მიდიოდა, რაც ხელს შეუწყობდა ჩემს მიზნებს, თუმცა სხვაგვარად მოხდა“². ასევე საინტერესოა, თუ ვის ხედავს ის ძირითად კონკურენტად და როგორ ცდილობს ვენეციელების ჩამოშორებას, რაც არც ისე იოლი იყო, ვინაიდან ამ უკანასკნელთ ღრმად ჰქონდათ ფესვი გადგმული თავრიზში³. აქვე ინტერესს იწვევს, თუ როგორი განაფულობით ცდილობს ჯენკინსონი შაჰის კეთილგანწყობა მოუპოვოს ინგლისელებს, როცა მათ პორტუგალიელთა მოწინააღმდეგეებად წარმოაჩენს⁴ (სპარსეთის ყურეში პორტუგალიელთა აქტიურობა

*** სულიმან კანუნის ვაჟი, რომელიც სიმამაცით გამოირჩეოდა, თუმცა მამის გული ვერ მოიგო, მომავალ ტახტის მემკვიდრეს, თავის ძმას, სელიმს დაუპირისპირდა და ირანში გაიქცა, სადაც 1562 წელს შაჰ თამაზმა მოაკვლევინა სულიმანის მოთხოვნით.

¹ „თურქი ელჩის მოსვლისა და დაბავების შემდეგ, აქ მყოფმა თურქმა ვაჭრებმა გამოუცხადეს თავიანთი ელჩის, რომ ჩემი მოსვლა (ისინი მე ფრანკად მომიხსენიებდნენ) მათ ვაჭრობას დიდწილად ვნებდა და, კარგი იქნებოდა, დაერწმუნებინა სუფი [შაჰი], რომ ჩემ მიმართ კეთილგანწყობა არ გამოეხატა, თუკი მის უდიდებულესობას სურდა მოკავშირეობა და მეგობრული ურთიერთობა მის მბრძანებელთან, სულთანთან. თურქი ვაჭრების ამ მოთხოვნას ელჩმა დაბეჯითებით დაუჭირა მხარი“. Anthony Jenkinson, in: Hakluyt's Voyages, selected and edited with Introduction by Irwin R. Blacker, 103-104; D. Blow. Persia Trough Writer's Eys, Eland Publishing, (London, 2007), 92.

² Anthony Jenkinson, in: Hakluyt's Voyages, selected and edited with Introduction by Irwin R. Blacker, 104.

³ „ზემოაღნიშნულმა მეფე აბდულახანმა მკითხა, გვქონდა თუ არა ინგლისელებს მეგობრული ურთიერთობა ოსმალთ თურქებთან. მე ვუპასუხე, რომ ჩვენ არასდროს გვერნია მეგობრული ურთიერთობა მათთან, ამიტომაცაა, რომ ისინი ნებას არ გვრთავენ, რომ მათი ქვეყნის გავლით მოვიდეთ სუფის [შაჰის] სამფლობელოებში. თუმცა არსებობს ხალხი, ვენეციელები, ჩვენგან არცთუ მოშორებით მცხოვრებნი, რომლებიც არიან დიდი მოკავშირენი სულტნისა, ვაჭრობენ სულტნის მიწა-წყალზე ჩვენი ნაწარმით, იაფად ცვლიან მას ნედლ აბრეშუმში, რომელიც მოიპოვება, [როგორც ვხვდები], აქ, და თუ იქნებოდა შაჰისა და ამ ქვეყნის სხვა მმართველების კეთილი ნება, რომ ებოძებინათ ვაჭრობის უფლება ჩვენი ვაჭრებისათვის ამ სამფლობელოებში, და თუ მოგვცემდნენ პასპორტსა და ხელშეუხებლობის გარანტიას, როგორიც ნახსენებმა თურქმა [სულთანმა] უბოძა ვენეციელებს, მე ეჭვი არ მეპარება, რომ იმგვარად განვითარდებოდა ვაჭრობა, რომ მანამდე არნახულ სარგებელს მოიტანდა“ (A Jenkinson, in: Hakluyt's Voyages, selected and edited with Introduction by Irwin R. Blacker, 104; Encyclopaedia Iranica (Italy ii: Diplomatic and Commercial Relation <http://www.iranicaonline.org/articles/italy-ii-diplomatic-and-commercial-relations-2>).

⁴ „ყოველდღიურად მაკითხავდნენ შაჰის მიერ გამოგზავნილი სხვადასხვა წარჩინებულები სასაუბროდ, განსაკუთრებით იმ საკითხებზე, რაც ეხებოდა რუსეთის იმპერატორს; ასევე, იმის გასაგებად, რა გზით ვაპირებდი დაბრუნებას ჩემს ქვეყანაში – იმავე გზით, რომლითაც მოვედი თუ ორმუხის გავლით, პორტუგალიური გემებით. ვუპასუხე, რომ არ ვაპირებდი ორმუხის გზით წასვლას, რადგან პორტუგალიელებთან მეგობრული ურთიერთობები არ

ირანის მძაფრ რეაქციებს იწვევდა, აქ პორტუგალიელთა ფეხის მოკიდებამ ძალიან დაძაბა მათსა და სეფიანებს შორის ურთიერთობა)¹; როგორ ჭვრეტს მოსალოდნელ რისკებს იმ შემთხვევაში, თუ სამხრეთ კავკასიის ხალხები დამოუკიდებელი პოლიტიკის წარმოებას მოისურვებენ და სხვ. ჯენკინსონის მოხსენებებში ასევე კარგად ჩანს, რა ნედლეულითაა მდიდარი აღმოსავლეთ საქართველო [დასავლეთ საქართველოსთან დაკავშირებით ცნობები არა აქვს, ავტ.], განსაკუთრებით, ჰერეთ-კახეთი, რა სავაჭრო-ეკონომიკური ინტერესები შეიძლება ჰქონდეს მას აქ და რატომ შეიძლება ჰქონდეს ქართველი მეფეების კეთილგანწყობის იმედი. იმდროინდელი ქართული სახელმწიფოების მდგომარეობის გათვალისწინებით, ინტერესს არაა მოკლებული ის ფაქტიც, რაც კარგად იკვეთება ჯენკინსონის ცნობებში – თუ როგორ ინტერესს იჩენს სეფიანების ხელისუფლება ევროპული სახელმწიფოებისა და რუსეთის სახელმწიფოს პოლიტიკური კურსის მიმართ, როგორ ხედავს მოსალოდნელ რისკებს იმ შემთხვევაში, თუ ქართველები დამოუკიდებელი პოლიტიკის წარმოებას მოისურვებენ².

ისევე, როგორც სხვა, ზემოხსენებულ მოგზაურობათა მონაწილეების, ენტონი ჯენკინსონის ცნობებშიც ძალიან კარგად ჩანს ის ინტერესიც, რასაც სეფიანების ხელისუფლება იჩენს ევროპული სახელმწიფოებისა და რუსეთის სახელმწიფოს პოლიტიკური კურსის მიმართ. ჯენკინსონი განსაკუთრებულ ოსტატობას ავლენს საერთაშორისო აქტორების ძლევამოსილებასთან დაკავშირებით შაჰის დასმულ კითხვებზე პასუხის გაცემისას: „მან [შაჰმა] გამოძკითხა ჩვენი ქვეყნების მდგომარეობის შესახებ, ალემანების იმპერატორის³, მე-

გვაქვს. კარგად მესმოდა მათი აზრების: ინფორმირებული ვიყავი, რომ ეს შაჰი ომს გეგმადა პორტუგალიელებთან და დამაბრალებდა, რომ მოვედი როგორც ჯაშუში, რათა გამეფო მისი სამფლობელოები და ასე მივსულიყავი პორტუგალიელებამდე, რადგან მიგვიჩნევდა მათ და ჩვენ ერთ ხალხად და გვეძახდა ყველას ფრანკებს“. Jenkinson, in: Hakluyt's Voyages, selected and edited with Introduction by Irwin R. Blacker, 105-106. სავარაუდოდ, დასავლეთ ევროპაში მცხოვრებნი ანუ ნაცნობი ხალხები უფრო ერთ სივრცეში წარმოდგენია ჯენკინსონს – ფიგურალურად, არა პირდაპირი მნიშვნელობით მეზობლებად, არამედ, რაღაც საერთო, ნაცნობი ევროპული სივრცის ნაწილად (ავტ.).

¹ Encyclopaedia Iranica (Portugal: Relations with Persia in the Early Modern Age 1500-1750, <http://www.iranicaonline.org/articles/portugal-i>)

² Anthony Jenkinson, in: Hakluyt's Voyages, selected and edited with Introduction by Irwin R. Blacker, 104-107.

³ ამ ეტაპზე: ფერდინანდ I ჰაბსბურგი.

ფე ფილიპისა¹ და თურქთა სულტნის ძალაუფლების შესახებ და თუ რომელია მათ შორის ყველაზე ძლევამოსილი. მე იმგვარად ვუპასუხე, რომ მეამებინა – არ დავაკნინე დიდი თურქი [სულტანი], გავითვალისწინე რა [პასუხში] მათი ახლახან გაფორმებული მეგობრული ურთიერთობა².

ჯენკინსონის აუდიენციას შაჰ თამაზთან სრულიადაც არ ჩაუვლია ისეთივე გულთბილ ვითარებაში, როგორც ეს შირვანშაჰთან მოხდა; როგორც თავად ჯენკინსონი წერს, სანამ ოსმალების ელჩობა არ წავიდა ყაზვინიდან, შაჰმა ის აუდიენციაზეც კი არ იხმო, ვინაიდან ოსმალებმა ნეგატიური დამოკიდებულება გამოხატეს, როცა სეფიანთა დედაქალაქში ინგლისელთა ყოფნის შესახებ შეიტყვეს³. ჯენკინსონის ამ პასაჟში და, საერთოდ, ბაიბიდის სიკვდილით დასჯის პერიპეტეიებში (რომელსაც ძალიან დიდხანს აჭიანურებდა შაჰ თამაზი, ავტ.) კარგად ჩანს, რომ შაჰი უფროსილდებოდა იმ მყიფე ზავს, რაც ოსმალებსა და სეფიანებს შორის არსებობდა და არ სურდა ოსმალო ელჩები გარკვეული ექვებით გაეშვა. არავისთვის საიდუმლო არ იყო არც მაშინ და ამ გადასახედიდან კიდევ უფრო დაბეჭითებით შეიძლება ვთქვათ, რომ ირანსა და ინგლისს შორის სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობების დამყარების საფარველ ოსმალები ხედავდნენ და, არცთუ უსაფუძვლოდ, მათ პოლიტიკურ კეთილგანწყობასა და პოტენციურ კავშირს. პორტა ევროპის ნებისმიერი სახელმწიფოს კავშირს ირანთან მუდმივად განიხილავდა ანტიოსმალური კოალიციის მამოძრავებელ ფაქტორად. ანტიოსმალური კოალიციების მცდელობები კი „დამოკლეს მახვილივით“ იყო დაკიდებული ოსმალების თავზე. მიუხედავად იმისა, რომ მოცემულ პერიოდში ოსმალების სამხედრო ძლიერება ეჭვს არ იწვევდა, ამგვარი ფაქტორის მუდმივად არსებობა თავისთავად ანგარიშგასაწევი და არასასიამოვნო იყო მათთვის. ამ ეტაპზე ოსმალები ყველა ევროპელს პოტენციურ მტრად და რომის საღვთო იმპერატორის მოკავშირედ აღიქვამდნენ და მხოლოდ ვენეციელებსა და ფრანგებთან ჰქონდათ სავაჭრო კაპიტულაციები მიღებული⁴.

¹ ესპანეთის მეფე ფელიპე II ჰაბსბურგი.

² A. Jenkinson, in: Hakluyt's Voyages, selected and edited with Introduction by Irwin R. Blacker, 105. ³ იქვე.

⁴ D. Goffman. The Ottoman Empire and Early Modern Europe, (Cambridge, 2002), 1-20; S. Gunn. War, religion and the State, in: Early Modern Europe, An Oxford History (ed.) by E. Cameron, (New York, 2001), 103-133; თ. წითლანაძე. XVI საუკუნის მეორე ნახევრის ფრანგული წყაროები საქართველოს შესახებ, ელექტრონული ბილინგვური სამეცნიერო ჟურნალი „სპეკალი“, №12 (2018).

ინგლისის დედოფალ ელიზაბეტის მიერ ჯენკინსონისთვის გადაცემული და აუდიენციისას შაჰისადმი წარმოდგენილი კორესპონდენცია შესრულებული იყო ლათინურ, იტალიურ¹ და ებრაულ ენებზე, და როგორც შაჰ თამაზმა აუდიენციაზე განაცხადა, მისმა ქვეშევრდომებმა არ იცოდნენ არც ერთი ენა ამ სამიდან. ვფიქრობთ, ეს უკვე იყო მინიშნება იმ არაკეთილგანწყობისა, რაც შემდგომში ბევრად უფრო ღიად გამოვლინდა. დიპლომატიურ ურთიერთობაში ამგვარ პასუხს სხვა შეფასება ძნელად მოეძებნება. მეტიც, შაჰ თამაზმა უკვე ღიად მტრული დამოკიდებულება გამოავლინა, როცა საქმე სარწმუნოებრივ კუთვნილებამდე მივიდა. ჯენკინსონის ქრისტიანობა შაჰმა ხელზე დაიხვია აუდიენციის შესაწყვეტად. აქ, ვფიქრობთ, შაჰი უფრო დიპლომატიური მიზანშეწონილობით მოქმედებდა ასე, იმის დასადასტურებლად, თუ როგორ უფრთხილდება ოსმალებთან ახლახან გაფორმებულ კავშირს, ვიდრე საკუთრივ მისი დამოკიდებულების გამო ქრისტიანულ რწმენასა და ქრისტიანებთან. სასახლიდან დამცირებულად გამოძევების შემდგომ, ენტონი ჯენკინსონი, როგორც თავად წერს, ისევ აბდულა ხანის ჩარევის წყალობით გადაარჩა ცოცხალი. თუმცა შემდგომში შაჰმა რამდენადმე შეცვალა მის მიმართ დამოკიდებულება და საჩუქარიც კი გაუგზავნა².

ჩვენი მიზნიდან გამომდინარე, შედარებით ვრცლად შევჩერდებით ერთ საკითხზე. კერძოდ, ა. ჯენკინსონის რელაციონის თანახმად, 1562 წლის 20 ნოემბერს შაჰ თამაზის კარზე იხილა ქართველი რენეგატი უფლისწული, რომელიც ირანში იყო თავშეფარებული: „შემდეგ მან [შაჰმა] ჩემთან რელიგია განიხილა ვრცლად, მკითხა, ვიყავი თუ არა გოვერი (გიაური, ავტ.), რაც ურწმუნოს ნიშნავს, თუ – მუსლიმანი, რაც მუჰამედის კანონების მიმდევარს ნიშნავს. ამაზე მივუგე, რომ მე არც ურწმუნო ვიყავი და არც მაჰმადიანი, არამედ – ქრისტიანი. რა არის ეს? – ჰკითხა მან ქართველთა მეფის ვაჟს, ქრისტიანს, რომელიც გამოქცეული იყო ამ სუფის (შაჰის, ავტ.) კარზე. მან უპასუხა, რომ ქრისტიანი ადამიანი არის მიმდევარი იესო

¹ სფიანთა სახელმწიფოში იტალიური ენის მცოდნე ადამიანის მონახვა არ უნდა გასჭირვებოდათ და, სავარაუდოდ, ასეც იყო. თუმცა, რამდენად კეთილგანწყობილი შეხედნენ ვენეციელები ინგლისელთა ინიციატივებს და რატომ – ეს ცალკე კვლევის საკითხია.

² A. Jenkinson, in: Hakluyt's Voyages, selected and edited with Introduction by Irwin R. Blacker, 106.

ქრისტესი, რომელსაც სწამს, რომ იგი ძე ღვთისა და უდიდესი წინასწარმეტყველია. ამგვარად გწამს შენ? – მკითხა სეფიანმა. დიას, ამგვარად, – ვუპასუხე მე. ოჰ, შე ურწმუნო, ჩვენ არ გვაქვს საჭიროება ვიმეგობროთ ურწმუნოებთან, – [განაცხადა მან] და მიბრძანა გავცლოდი. მე გამიხარდა, თავი დავეუკარი და წამოვედი ჩემს გზაზე, თან მახლდა ბევრი მისი კარისკაცი და სხვებიც¹, – წერს ავტორი.

ამ უფლისწულის ვინაობასთან დაკავშირებით ქართველ ისტორიკოსებს შორის ერთიანი აზრი არ არსებობს. აკად. გ. გაბაშვილის თანახმად, ეს უნდა იყოს იესე, კახთა მეფის, ლევანის, ძე, რომელიც შაჰის კარზე იმყოფება და ისლამზეა მოქცეული². პროფ. ჯ. სტეფნაძის აზრით, უფლისწული იესე შაჰ თამაზთან ჯენკინსონის აუდიენციას 1562 წლის 20 ნოემბერს ვერ დაესწრობოდა. ამის დამამტკიცებელ არგუმენტად მას მოჰყავს ის ფაქტი, რომ იესე 1562 წლის შუახანებიდან 1577 წლამდე ალამუთის ციხეში იყო დატყვევებული³. აქედან გამომდინარე, ჯ. სტეფნაძე ამტკიცებს, რომ შაჰისა და ჯენკინსონის შეხვედრას სიმონ I-ის ძმა, უფლისწული დავითი (დაუდ-ხანი) უნდა დასწრობოდა, რომელიც ირანში ჩავიდა, ისლამი მიიღო და შაჰთან დაახლოებული პირიც გახდა. როგორც ჯ. სტეფნაძე აღნიშნავს, 1561-64 წლებში ის შაჰის კარზე იმყოფებოდა⁴. ასევე ფიქრობს პროფ. ი. ტაბაღუაძე⁵ და ლ. ურუშაძეც, რომელიც მიიჩნევს, რომ „ქართველ უფლისწულში“ დავითი ანუ დაუდ-ხანი უნდა დავინახოთ⁶. პროფ. ე. მამისთვალიშვილი, ჰასან რუმლუს (რ. კიკნაძისეული რედაქციით) ერთი ცნობის ანალიზზე დაყრდნობით, რომლის მიხედვითაც დაუდ-ხანი 1562 წლის 30 აგვისტოს უკვე თბილისში იმყოფებოდა, მხარს

¹ A. Jenkinson. in: Hakluyt's Voyages, selected and edited with Introduction by Irwin R. Blacker, 105; D. Blow, Persia Through Writer's Eyes, 94.

² გ. გაბაშვილი. ქართული დიპლომატიის ისტორიიდან, 71.

³ ჯ. სტეფნაძე. ანტონ ჯენკინსონის მიერ მოხსენიებული ქართველი უფლისწულის ვინაობისთვის, კრ. საქართველოს, კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიის საკითხები (თბილისი, 1980), 207.

⁴ ჯ. სტეფნაძე. ანტონ ჯენკინსონის მიერ მოხსენიებული ქართველი უფლისწულის ვინაობისთვის, 211.

⁵ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისთვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში (XVI-XVII სს.), 117-118.

⁶ ლ. ურუშაძე. ენტონი ჯენკინსონის „სპარსეთში მოგზაურობის“ ცნობები საქართველოს შესახებ, ჟურნ. ქართული წყაროთმცოდნეობა, XI (თბილისი, 2006), 155-157.

უჭერს იმ მოსაზრებას, რომ ქართველ უფლისწულში იესე ვიგულის-
ხმით¹.

რამდენადაც ორივე ქართველი უფლისწული ამ პერიოდში სპარ-
სეთში იმყოფებოდა და ორივემ ისლამი მიიღო შაჰის კეთილგან-
წყობილების მოსაპოვებლად, შესაბამისად, ორივე ვარაუდს აქვს
არსებობის უფლება. სამწუხაროდ, ჯენკინსონი არ ახსენებს უფლის-
წულის სახელს, რომელსაც აუდიენციისას შეხვდა. ჩვენი ვარაუდით,
ზემოაღნიშნული არგუმენტი არ გამოდგება საკითხის დაუდ-ხანის
(დავით XI-ის) სასარგებლოდ გადასაწყვეტად. ჯერ ერთი, ჩვენ არ ვი-
ციტ დაზუსტებით, როდის გაგზავნეს იესე ალამუთის ციხეში – 20 ნო-
ემბრამდე თუ მას შემდეგ. თუმცა, თუკი ქართველ მეცნიერთა ცნო-
ბებს ამავე პერიოდის სპარსი ისტორიკოსის, ჰასან რუმლუს² ცნო-
ბებთან შევაჯერებთ, ვფიქრობთ, ბატონიშვილის ვინაობა უფრო მკა-
ფიო ხდება. კერძოდ, ჰასან რუმლუ გვამცნობს: „967 [1559-1560] – ამ
წელს, ისა-ხანი, საქართველოს მმართველის, ლევანის შვილი, ის-
ლამის მიღებით გაბედნიერდა და ქვეყნის საფარველმა შაჰმა მას
წყალობის თვალთ დაუწყო ცქერა³ (წინა თავში ჩვენ ვსაუბრობდით,
რომ იესე უკვე დაახლ. 1556 წლიდან იყო ირანში მძევლად, თუმცა,
ეტყობა, ისლამზე გადასვლას, თუნდაც მოჩვენებითად, ის არ ჩქა-
რობდა). იქვე რუმლუ გვამცნობს: „969 [1561-62] – ამ წელს რაბი ოს-
სანი თვის 17-ს, დავით ბეგი, ლუარსაბის შვილი, რამდენიმე აზნაურ-
ით საქართველოდან ყაზვინს მოვიდა და მუსლიმანი გახდა. რჯუ-
ლის საფარველმა შაჰმა მას თბილისის გამგებლობა მისცა“⁴. ამაზე
დაყრდნობით, პროფ. რ. კიკნაძემ გამოიკვლია, რომ დავითი ყაზ-
ვინში 1561 წლის 25 დეკემბერს მივიდა და თბილისში დაბრუნდა
1562 წლის 30 აგვისტოს⁵ (ე.ი., ჯენკინსონის ყაზვინში ჩასვლამდე).
ამდენად, დავითი, რომელიც 1562 წლის 30 აგვისტოს უკვე თბილის-
ში იყო, შაჰ-თამაზის სასახლეში ვერ დაესწრებოდა ჯენკინსონთან
საუბარს. ის ვერ გაჩერდებოდა ირანში 1564 წლამდე, როგორც ამ-
აზე ჯ. სტეფნაძე მიუთითებს, ვინაიდან 1562-78 წლებში, შაჰის ნების

¹ ე. მამისთვალისშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI), 174.

² ჰასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, 37.

³ იქვე.

⁴ ჰასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, 37.

⁵ იქვე, 64, შენ. 92-93.

თანახმად, ის თბილისის მმართველია. ჰასან რუმლუს ცნობაში იკვეთება ისიც, რომ შაჰის კეთილგანწყობა იესეს მიმართ აშკარაა. სპარსი ავტორის ნაშრომში დაუდ-ხანისადმი შაჰის ასეთი დამოკიდებულება არ ჩანს.

ამ თვალსაზრისით საინტერესოა ჰასან რუმლუს ცნობა იესე ბატონიშვილის ალამუთში დატყვევების შესახებ: „970 [1562-63] – როცა ლევანის შვილმა ისა-ხანმა პატივს მიაღწია...ზოგი შფოთის ამტეხის მიერ შეცდომაში შეყვანილმა, მან მოულოდნელად უარყო რჯული და გაქცევა დააპირა. ერთმა დაახლოებულმა მსახურმა ეს შაჰს მოახსენა, ამიტომ 26 რიცხვში [იგულისხმება დეკემბერი, ავტ.] ის ალამუთში გაგზავნეს“¹. როგორც ვხედავთ, ამ პასაჟშიც დასტურდება, რომ იესეს შაჰის კეთილგანწყობა ნამდვილად ჰქონდა მოპოვებული. ამასთანავე, ჰასან რუმლუ დაუდ-ხანის სპარსეთში მისვლას 1561 წლის დეკემბრით საზღვრავს და არა შუა ხანებით, როგორც ამას ჯ. სტეფენაძე ვარაუდობს. ამდენად, თუკი დაუდ-ხანის თბილისში მმართველობა თარიღდება 1562-78 წლებით, თან თუკი 1562 წლის აგვისტოს ბოლომდე დაბრუნდა ირანიდან, ხოლო რუმლუს მიხედვით, იესე 1562 წ. დეკემბერში დააპატიმრეს, მართებულად მიგვაჩნია, რომ ჯენკინსონის მიერ აუდიენციაზე ნახსენებ უფლისწულში უფრო იესე ლევანის ძე დავინახოთ, ვიდრე დაუდ-ხანი. ამდენად, ჩვენ ვემბრობით ვ. გაბაშვილის მოსაზრებას, რომ ჯენკინსონი კახელ უფლისწულს შეხვდა. აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით ამავე აზრისაა ე. მამისტვალიშვილი². რელაციონის შემდგომი მონაკვეთები, სადაც საუბარია უკანა გზაზე ჯენკინსონთან ქართველების კონტაქტების მცდელობასა და ადგილზე (რაზეც ქვემოთ ითქმება), ჩვენი აზრით, კიდევ უფრო აძლიერებს ამ ვარაუდს. როგორც ჩანს, იესე ლევანის ძის მუსლიმობაცა და რენეგატობაც მოჩვენებითი იყო და გარკვეულ მიზნებს ემსახურებოდა.

შაჰის სასახლიდან პირველი აუდიენციისას გამოდევნილი და ყაზვინში მყოფი ჯენკინსონი, როგორც რელაციონი გვამცნობს, ისევ აბდულა ხანის შვილმა შეიფარა და დაარწმუნა, რომ აზრი ჰქონდა შაჰის კარზე ხელახალი აუდიენციის შემდგომ მცდელობებს; მანვე

¹ ჰასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, 64.

² ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია (XV-XVII სს.), 173-174.

სთხოვა მამამისს დახმარება ჯენკინსონის გადასარჩენად, რამაც შედეგი გამოიღო. ამას ჯენკინსონი ხაზგასმით აღნიშნავს: „სეფიანმა შაჰმა [საკითხის] მართებულად და სრულად აწონ-დაწონვის (რაც ჰირკანის მეფის დამსახურებაა, რომელიც ყველაზე მამაცი მმართველია მის უახლოეს ქვეშევრდომთაგან) შემდეგ, შეცვალა თავისი განზრახვა...“¹ მეტიც, იმ ფაქტში, რომ აბდულა ხანმა იგი გადაარჩინა და თან უთხრა, ვინ იყო ჩარეული მისი დაღუპვის მიზნით შაჰისთვის რჩევის მიცემაში, ვფიქრობთ, ჩანს არა მხოლოდ შირვანშაჰის კეთილგანწყობა ევროპელებისადმი, რაც სხვადასხვა მიზეზით იყო განპირობებული, არამედ ერთგვარი დისტანცირება შაჰის გარემოცვისგან (მისი რელიგიური თუ სხვა ტიპის მრჩევლებისგან, ავტ.). ამდენად, მისი ჯენკინსონისეული შეფასება სუბიექტური დამოკიდებულებით არ უნდა იყოს ნაკარნახევი.

მართალია, ჯენკინსონმა ყაზვინში პრივილეგიები ვერ მიიღო, თუმცა მოახერხა რამდენიმე ინდოელ ვაჭართან კონტაქტის დამყარება, რომლებმაც ის დააიմედეს, რომ შესაძლებელი იყო სანელებლებით ვაჭრობა ირანის სამფლობელოების გავლით. უფრო კონკრეტული შედეგი უკან მიმავალ ჯენკინსონს ელოდა სამხრეთ კავკასიაში, როდესაც იგი კვლავ ესტუმრა აბდულა ხანს, ამჯერად ჯავათში². როგორც უკვე აღვნიშნეთ, რელაციონიდან კარგად ჩანს, რომ სეფიანთა დომინიონი ქვეყნებიდან ჯენკინსონს ყველაზე ნაკლებად დამოკიდებული და ავტონომიური ამ ეტაპზე შირვანი მიაჩნია; სწორედ მისი მმართველისგან მიიღო სეპარატული, რეალურად ღირებული პრივილეგიები, რომელიც, სხვასთან ერთად, ითვალისწინებდა აგრეთვე ინგლისური შალის ნაწარმის გაცვლას ირანულ აბრეშუმზე³.

რელაციონიდან ვიგებთ, რამდენად მკაფიოა ჯენკინსონის ინფორმირებულობა იმასთან დაკავშირებით, რომ ქართული სახელმწიფოები არამცთუ ნებით არ არიან აღმოჩენილი სეფიანურ-ოსმალური გავლენების ქვეშ, არამედ, ჩვენი მოსაზრებით, კახეთი ამ გავლენებისაგან თავდაღწევის საშუალებებს რუსეთის სახელმწიფოში ეძებს. მისი ცნობებიდან ვიგებთ, რომ ყაზვინში, შაჰთან აუდიენციისას ჯენკინსონის ქართველებთან/ქართულ ინტერესებთან გადაკვეთა გა-

¹ A. Jenkinson, in: *Hakluyt's Voyages, selected and edited with Introduction by Irwin R. Blacker*, 106.

² ადგილის ზუსტი იდენტიფიცირება ჭირს.

³ B. Penrose. *Travel and Discovery in the Renaissance 1420-1620*, 194.

მონაკლისი შემთხვევა არ იყო. როგორც ქართველებს ჰქონდათ მცდელობა ინგლისელებთან კომუნიკაციისა და მათგან სასარგებლო ინფორმაციის მოპოვებისა, ჯენკინსონსაც ჰქონდა ქართველ მეფესთან კონტაქტების დამყარების მცდელობა. უკანა გზაზე, შირვანშაჰისგან პრივილეგიებით აღჭურვილი და შირვანიდან გასამგზავრებლად მზადმყოფი ჯენკინსონი ქართველებზე მორიგ ფრიად საინტერესო ცნობას გვაწვდის: „შემახაში ყოფნისას, ჩემთან მოვიდა ვინმე სომეხი, გამოგზავნილი ქართველი მეფის მიერ, რომელმაც მომითხრო ამ მეფის საგალალო მდგომარეობის შესახებ: რომ იგი მოქცეულია ორ სასტიკ ტირანსა და ძლევამოსილ მმართველს, ზემონახსენებ თურქსა [სულტანსა] და სუფის [შაჰს] შორის; რომ ის აგრძელებს ბრძოლას მათთან. ქრისტეს სიყვარულისთვის და როგორც ქრისტიანს, მევედრებოდა, მენუგეშებიანა ამავე სომხის საშუალებით და მიმეცა მისთვის რჩევა, თუ როგორ გაეგზავნა ელჩი დასახელებულ რუსეთის იმპერატორთან; მეთქვა, შესაძლებელად მიმაჩნდა თუ არა, რომ მას იმპერატორისგან დახმარების იმედი ჰქონოდა. [წარმოგზავნილმა] კიდევ სხვა ბევრი სავედრებელი სიტყვა მითხრა, რომ მომეხსენებინა იმპერატორისთვის უკანა გზაზე მისი [ქართველი მეფის] საჭიროებების შესახებ. ისიც დაამატა, რომ მეფე თავადვე მომწერდა თავის აზრებს, თუმცა დარწმუნებული არ იყო, რომ გზავნილი ჩემამდე უსაფრთხოდ მოაღწევდა. [ამ ყველაფერზე] მეც იმგვარივე ფორმით, ზეპირად შევუთვალე პასუხი¹: ვარწმუნებდი, რომ არა მარტო უეჭველად გაეგზავნა ელჩი რუსეთში, არამედ უნდა ჩაეთვალა ის ყველაზე ღირსეულად და მისთვის დახმარების მოსურნედ. მე ასევე ავუხსენი მას [სომეხ შიკრიკს], თუ როგორ უნდა გაეგზავნა [ქართველ] მეფეს იგი ჩირქაზის (ჩერქეზეთის) ქვეყნის გავლით, ტენერუკ მეფის² კეთილი ნებით, რომლის ქალიშვილზე [რუსეთის] მეფე არცთუ დიდი ხნის წინ დაქორწინდა“³. ჯენკინსონის რე-

¹ აშკარაა, ორივე მხარე ფრთხილობს. რელაციონში ამის საჭიროება ირიბად ჩანს კიდევ: A. Jenkinson, in: Hakluyt's Voyages, selected and edited with Introduction by Irwin R. Blacker, 107-108.

² იგივე თემრიუკი/ტემრიუკი; ჯენკინსონი აქ უზუსტობას იჩენს: 1561 წელს ივანე IV-მ ცოლად შეირთო ყაბარდოს მბრძანებლის [ჯენკინსონი თქმით, ჩერქეზეთის მეფის] ტემრიუკ იდაროვიჩის ასული, კუნენა, რომელსაც მოსკოვში მარია დაარქვეს. H. A. Смирнов. Политика России на Кавказе в XVI-XIX вв. (Москва, 1958), 13.

³ A. Jenkinson. In: R. Hakluyt, The Principle Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation (1598-1600) - ინგლისური ელ-ვერსია.

ლაციონის ეს კონკრეტული პასაჟი ქართველი ისტორიკოსებისთვის ცნობილია და მის შესახებ არაერთ მეცნიერს აქვს აზრი გამოთქმული. როგორც უფლისწულის ვინაობასთან დაკავშირებითაა აზრი გაყოფილი, ასევე არაერთგვაროვნადაა იდენტიფიცირებული „ქართველი მეფის“ ვინაობაც: ნაწილი ვარაუდობს, რომ ეს ლევან კახთა მეფეა, ნაწილი – რომ ეს სიმონია¹. არგუმენტები ორივე თვალსაზრისის მხარდასაჭერად თითქოს არსებობს. ჯენკინსონის რუსულ ენაზე მთარგმნელი გოტიე თარგმნისას ქართველ მეფეს აზუსტებს ფრჩხილით – სოლომონს უწოდებს მას². ამ სახელის მეფე XVI საუკუნის 50-60-იან წლებში ქართულ სახელმწიფოებში არსად მეფობდა. თავად ტექსტის ინგლისურ ორიგინალში, რითიც ჩვენ ვხელმძღვანელობდით, ჯენკინსონი მეფეს სახელით არ მოიხსენიებს და საინტერესოა, გოტიეს საიდან მოაქვს ეს სახელი – სოლომონი. ის, რომ ქართველი მეფე ორ ცეცხლს შუა – ირანსა და ოსმალეთს შუა – მებრძოლად ჰყავს გამოყვანილი, ერთი შეხედვით, თითქოს ლოგიკურად გვაფიქრებინებს, რომ შესაძლებელია, ჯენკინსონის მიერ ნახსენებ პიროვნებაში სიმონიც მოიაზრებოდეს. საქართველოს ისტორიიდან კარგადაა ცნობილი, რომ ალამუთის ტყვეობის გამოკლებით, სიმონის მეფობა ქართლში ერთი უწყვეტი წინააღმდეგობის ჯაჭვია ორივე მიმართულებით. წინა თავში მოხმობილმა ევროპულმა ცნობებმაც დაადასტურა, რაც ქართულ ისტორიოგრაფიაში კარგადაა ცნობილი – თუ როგორ ცდილობდა ის ევროპელებთან კონტაქტების დამყარებას³. ხაზი

¹ ამ „ქართველ მეფეზე“ აზრთა სხვადასხვაობაა. ი. ცინცაძე და გ. გაბაშვილი ვარაუდობენ, რომ ეს იყო ლევან კახთა მეფე (გ. გაბაშვილი. ქართული დიპლომატიის ისტორიიდან, 71-77; ი. ცინცაძე, მასალები პოლონეთისა და საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისთვის, (თბილისი, 1965), 278-282). ასევე ფიქრობს თ. ტივაძეც (Т. Г. Тивадзе. Об Исполнении Армянских купцов на дипломатической службе Грузинскими Царями, კრ. ამიერკავკასიის ისტორიის პრობლემები (თბილისი, 1991), 243; ე. მამისტვალიშვილის აზრით, „ქართველი მეფე“ უნდა იყოს სვიმონ I (იხ. ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია (XV-XVI სს.), 178; მისივე, საქართველოს საგარეო პოლიტიკური ურთიერთობანი XVI საუკუნის 50-60-იან წლებში, მაცნე (იანვრის), №2, (1983), 23.

² ი. გოტიე მის მიერ ნახსენებ „სოლომონში“ სიმონს უნდა ვარაუდობდეს. თუმცა არ ჩანს, რას ეფუძნება მისი ეს ვარაუდი. ამასთან დაკავშირებით კომენტარი მის თარგმანს არ ახლავს (Энтони Дженинсон, Путешествие в Персию (пер. Ю. В. Готье); [http:// www. vostlit. info/Texts/rus11/Jenkinson/text23.phtml?id=421](http://www.vostlit.info/Texts/rus11/Jenkinson/text23.phtml?id=421)). ტექსტის ინგლისურ ორიგინალში ჯენკინსონი ისევე არ ასახელებს ქართველი მეფის ვინაობას, როგორც უფლისწულისას.

³ ფილიპ ჰაბსბურგისადმი მიწერილი მისი წერილი ილია ტაბაღუამ სამეცნიერო ბრუნვაში უკვე ათწლეულებია შემოიტანა. იხ. ი. ტაბაღუა, საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, ტ. I (თბილისი, 1984), 222-227.

გაესვა კიდევ, ამ მიზნის მისაღწევად როგორ ცვლის სიმონ მეფე „ანტიირანულ პოლიტიკას“, ასე ვთქვათ, „პროირანული“ პოლიტიკით. თუმცა, იესე უფლისწულთან დაკავშირებული ჰასან რუმელუს ცნობები ცალსახად გასაგებს ხდის, რომ კახეთის მეფის ვითომ „მშვიდობიანი“ მდგომარეობა ფრიად მყიდვეა და არ იძლევა დამშვიდებისა და დამატებითი ბერკეტების მოძიებაზე ან გამოყენებაზე უარის თქმის საშუალებას.

ფაქტია, რომ XVI საუკუნის 60-იან წლებში სწორედ კახეთის მეფე ლევანსა და ივანე მრისხანეს შორის გაფორმდა ურთიერთობა, ქართველი მეფის ელჩებმაც სწორედ ის გზა გამოიყენეს, რაზეც რელაციონის მოცემულ მონაკვეთშია საუბარი და, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ამ ურთიერთობის ლოგიკურ დასასრულამდე მიყვანაში მოსკოვის კომპანიის სავაჭრო აგენტებსაც კი მიუძღვით გარკვეული წვლილი.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, რუსეთის მეფემ, საკუთარი ინტერესებიდან გამომდინარე, გარკვეული დავალებები დააკისრა ჯენკინსონს, რადგან „საქართველოსთან დაკავშირება „მოსკოვის კომპანიის“ ინტერესებშიც შედიოდა“¹; მეორე მხრივ, რელაციონიდან საგულისხმოდ გვეჩვენება იმ ფაქტის ხაზგასმაც, რომ ქართველი მეფის მსგავსად, რუსეთთან ურთიერთობის პერსპექტივით დაინტერესებას იჩენს შირვანშაჰიც: „თან გამაყოლა თავისი ელჩი კვლავ რუსეთის იმპერატორთან და გამანდო თავისი უმთავრესი საქმიანობის საიდუმლო, რათა მომეხსენებინა უკან დაბრუნებისას მისი საიმპერიო ბრწყინვალეობისთვის“, – წერს აბდულა ხანთან შეხვედრის შემდეგ უკანა გზაზე, მოსკოვისკენ მიმავალი ჯენკინსონი. ყოველივე ეს ლოგიკურად გვკარნახობს, რომ დარუბანდს მომდგარ რუსეთის სახელმწიფოსთან ურთიერთობის დამყარება, პირველ რიგში, სწორედ შირვანსა და მის დასავლელ მეზობელს – კახეთის სამეფოს უნდა ეცადათ. ერთგვარი თავისუფლება ამ მიმართულებით, სავარაუდოდ, არსებობდა, სანამ თავად სეფიან ირანსაც, შაჰ აბასის ხელისუფლებაში მოსვლამდე, თანამშრომლური ურთიერთობა ჰქონდა რუსეთთან, ანტიოსმალური კავშირის საჭიროებიდან გამომდინარე².

¹ ე. მამისთვალისვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVIs.), 180.

² თ. ქარჩავა. ქართველთა მეფეების საერთაშორისო კონტაქტებისა და მათი დესპანების ვინაობის შესახებ XV საუკუნის ბოლოსა და XVI საუკუნეში, ჟურნ. ინტელექტუალი, (თბილისი, 2009), 67-68.

ძნელია დაბეჭითებით თქმა, კონკრეტულ მომენტში რა მოტივი ამოძრავებდა ჯენკინსონს – ინგლისელთათვის საკუთარი ეკონომიკური პერსპექტივების გარკვევა, რუსეთის მეფისთვის საინტერესო ინფორმაციის ჩატანა, თუ ზოგადად, ის ინტერესი, რასაც პოლიტიკური ვითარების დაკვირვებისას გამოხატავს, თუმცა რელაციონიდან ვიგებთ, რომ ჯენკინსონი მხოლოდ რჩევების მიცემით არ შემოიფარგლა და ქართველ მეფესთან თავადაც სცადა დაკავშირება, თუმცა, პირადად მისი წარგზავნილის, ედუარდ კლარკის ქართველებთან შეხვედრა ვერ მოხერხდა: „სომეხი [შეიკრიკის] ამგვარად გასტუმრებიდან ორი დღის შემდეგ, თქვენი მსახური ედვარდ კლარკი ქალაქ არაშში გავაგზავნე, სადაც მოიპოვება ყველაზე დიდი რაოდენობით აბრეშუმი. დავავალე მას, გაეგრძელებინა გზა ქართულ სახელმწიფომდე და იქ როგორმე ზემონახსენებ მეფეს მიხმარებოდა. მივეცი ჩემი დავალება და რეკომენდაციები და გავანდე განზრახვა, რომ როგორმე მოეპოვებინა აღნიშნული მეფისგან ჩვენი ვაჭრებისთვის თავის სამფლობელოებში თავისუფალი გადაადგილებისა და ვაჭრობის უფლება და ყოველივეს მოგვარების შემდეგ, სწრაფად დაბრუნებულიყო უკან. ეს თქვენი მსახური [კლარკი] გაემგზავრა ქალაქ არაშში და იქ ნახა ზოგიერთი სომეხი ვაჭარი, რომლებიც დაჰპირდნენ საქართველოს აღნიშნულ ქალაქში ჩაყვანას. მიუახლოვდნენ კიდევ საზღვარს, თუმცა გარნიზონის მეთაურმა გაიგო, რომ ის ქრისტიანია და გამოჰკითხა, საით მიეშურებოდა. [ამ უკანასკნელმა] გაიანბრა რა, რომ დიდი დაეჭვების გამოწვევის გარეშე მეტად გზას წინ ვეღარ გააგრძელებდა, უპასუხა, რომ აქ მოვიდა აბრეშუმის შესაძენად და უჩვენა მას ჰირკანის¹ მეფის წერილები, რომელიც თან ჰქონდა“².

აქვე გვინდა მოკლედ შევჩერდეთ იმის განმარტებაზე, თუ რა იგულისხმება ჯენკინსონის სიტყვებში, რომ სურდა ქართველთა მეფეს დახმარებოდა. ჩვენი ვარაუდით, ჯენკინსონმა თავისი თანამემამულე, ედუარდ კლარკი კიდევ უფრო მეტი სათქმელით მიაგლინა, ვიდრე ქართველი მეფის გამოგზავნილ სომეხ პირს მოახსენა ზეპირად. თუმცა, საკუთარი ეკონომიკური ინტერესები რომ გვერდით არ რჩე-

¹ ალბათ, იგულისხმება შირვანის.

² A. Jenkinson, In: R. Hakluyt, *The Principle Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of English Nation (1598-1600)* [e-version].

ბა, ეს იქიდან ჩანს, თუ როგორ ცდილობს, „დახმარების“ სანაცვლოდ ქართველი მეფისაგან ინგლისელი ვაჭრებისთვის თავისუფალი გადაადგილებისა და კომერციის ნებართვის მოპოვებას. ეს კიდევ ერთი ირიბი სახის დამატებითი არგუმენტია იმის დასტურად, რომ კახეთის მეფესთან ცდილობენ დაკავშირებას. ამ ეტაპზე კახეთში, ისევე როგორც შირვანში, ნედლი აბრეშუმის დამუშავება ფრიად პოპულარული საქმიანობაა (კასპიისპირეთის დასავლეთი და სამხრეთი სანაპიროები, სეფიანთა ირანის ყველა მკვლევრის მიხედვით, ნედლი აბრეშუმის წარმოების რეგიონადაა მიჩნეული¹). ეკონომიკური შესაძლებლობებით კახეთი ამ დროის საქართველოში ყველაზე განვითარებული და ძლიერი მხარეა; ბუნებრივია, ამის გათვალისწინებით, სწორედ აქ უნდოდათ ინგლისელებს ამ ეტაპზე ფეხის მოკიდება.

ამრიგად, ა. ჯენკინსონსა და ქართულ მხარეს შორის, როგორც დიპლომატიაში იტყვიან, კავშირი შედგა. პირადად ა. ჯენკინსონმა, რომელიც საქართველოსთან მიმართებაში, უნდა ვიფიქროთ, რომ უფრო მოსკოვის მეფის დავალებით მოქმედებდა, ვიდრე შემთხვევათა წყალობით, საკუთარი სავაჭრო ინტერესებიდან გამომდინარე, აღმოსავლეთ საქართველოში პირველი კონტაქტი დაამყარა. მართალია, ამას შემდგომი გაგრძელება არ მოჰყოლია, მაგრამ კონკრეტულ მომენტში მოხდა ურთიერთობის სურვილის დამოწმება. ეს კი ჯდებათა საქართველოს დასავლურ სამყაროსთან მუდმივი სწრაფვის კონტექსტში, ხოლო ა. ჯენკინსონის მოგზაურობის ეს მცირედი დეტალი ამოწმებს დასავლეთთან ურთიერთობის ევოლუციას.

კასპიისპირეთის გავლით უკან, მოსკოვში, ჯენკინსონი 1563 წლის 20 აგვისტოს ჩავიდა. ჩასვლისთანავე შედგა მისი აუდიენცია ივანე მრისხანესთან, რომელსაც შაჰის გამოგზავნილი ხალათი მიართვა და მასთან საუბარიც გამართა. რელაციონიდან ვიგებთ, რომ მოსკოვის ხელმწიფე დაინტერესდა, რამდენად გაართვა თავი ჯენკინსონმა მის დავალებებს სამხრეთ კავკასიაში: „მისი უმაღლესობა მესაუბრა იმ მეფის საქმეებზე, რომელიც მე მომანდო საზრუნავად“², – წერს ის. სავარაუდოდ, აქ ქართველ მეფესთან ურთიერთობა უნდა

¹ Edmund M. Herzig. Rise of the Julfa Merchants, in: Safavid Persia: The History and Politics of an Islamic Society (ed. Ch. Melville), Cambridge, 1996, 309-312.

² A. Jenkinson, in: Hakluyt's Voyages, selected and edited with Introduction by Irwin R. Blacker, 110.

ვიგულისხმობთ. შემდეგ ინგლისელი სავაჭრო აგენტი კიდევ ერთ საინტერესო ფრაზას ამბობს, რომლითაც პრაქტიკულად დასტურდება, რომ საკუთრივ ინგლისის სავაჭრო-პოლიტიკური ინტერესების გამტარებლის გარდა (როგორც „მოსკოვის კომპანიის“ წარმომადგენელი), ის მოსკოვის ხელმწიფის ხელდასხმული აგენტის როლშიც გვევლინება, რადგან ეს აუცილებელი პირობაა, როგორც „მოსკოვის კომპანიის“ შემდგომი საქმიანობის გასათართოებლად, ასევე იმ ტრაფიკის უზრუნველსაყოფად, თუკი ჩრდილოეთის გზა იქნება გამოყენებული აღმოსავლეთთან დასაკავშირებლად: „ჩემმა მონათხრობმა ნასიამოვნები დატოვა, შეესაბამებოდა რა მის სურვილებს და მითხრა: მე გამიწიე კარგი სამსახური, რისთვისაც გამადლობ და ამისთვის დაგაჭილდოვებ. [რუსეთის ხელმწიფემ] ასევე ისურვა, რომ კიდევ ვიმოგზაურო იქ მისი საქმეებისთვის და გავუწიო სამსახური. მე ვუპასუხე, რომ გულითადად მოხარული ვიყავი, რაკი ჩემი სამსახური ასე მისაღები აღმოჩნდა მისი უმაღლესობისთვის და რომ ეს ყველაფერი, რაც გავაკეთე, იყო მხოლოდ მოვალეობა. თავი დაგუკარი მორჩილად, რათა კვლავაც გაეგრძელებინა თქვენ მიმართ [კომპანიის მიმართ] თავისი კეთილგანწყობა და, ამავე დროს, მოკრძალებულად ვთხოვე მის დიდებულებას ებოძებინა თქვენთვის ახალი პრივილეგიები, უფრო ფართო, ვიდრე უწინდელი. ეს მაშინვე იქნა ბოძებული და მეც წამოვედი“¹.

ჯენკინსონი უკან, ინგლისში, 1564 წელს დაბრუნდა. მან კიდევ ორი მოგზაურობა მოაწყო რუსეთში, თუმცა აზიაში აღარ დაბრუნებულა. მიუხედავად ამისა, ის ნამდვილად ერთ-ერთი უდიდესი ინგლისელი მოგზაური და პიონერი იყო ამ მიმართულებით. ენტონი ჯენკინსონის მიერ დატოვებული ჩანაწერები კი საგულისხმო და საინტერესო ინფორმაციას შეიცავს არა მხოლოდ ევროპა-აღმოსავლეთის, ოსმალეებისა და სეფიანების, ასევე რუსეთის მზარდი სახელმწიფოს საერთაშორისო ასპარეზზე გამოსვლის თვალსაზრისით; გამჭრიახი თვითმხილველის – ჯენკინსონის რელაციონი გვეხმარება გარეშე თვალთ შევხედოთ სეფიანთა ირანისა და ოსმალთა დაპირისპირებაში უნებურად ჩართული სამხრეთ კავკასიის სახელმწიფოებისა და ხალხების მდგომარეობას, რაც განპირობებული იყო როგორც შიდა

¹ A. Jenkinson, in: Hakluyt's Voyages, selected and edited with Introduction by Irwin R. Blacker, 111.

დაპირისპირებებით, ასევე სეფიან-ოსმალთა მიმძღავრებით და ამ ქვეყნების მიწა-წყლის ერთმანეთთან ბრძოლის ასპარეზად ქცევით; აგრეთვე, მისი, როგორც ნეიტრალური ავტორის, ცნობების ქართულ და სპარსულ წყაროებთან შეჭერებით, დავაბუსტოთ ქართული ისტორიოგრაფიისთვის რიგი საკამათო საკითხები.

„მოსკოვიის კომპანიის“ აგენტთა (არა მხოლოდ ჯენკინსონის) რე-ლაციონებიდან ცალსახაა, რომ მათი დიპლომატიური კონტაქტები სისხლხორცეულად გადაჭაჭვულია სავაჭრო ინტერესებთან. ეს კარგად ჩანს „მოსკოვიის კომპანიის“ მესამე (1565-67 წწ.) და მეოთხე (1568-69 წწ.) მოგზაურობების მეთაურის, არტურ ედვარდსის ცნობებში. თავის რელაციონებში ის ვრცლად საუბრობს იმ ძირითად ნედლეულზე, რომელიც სეფიანების ტერიტორიებსა და მის დომინიონებში, კერძოდ, საქართველოში მოიპოვება და რითაც ინგლისის სახელმწიფო შეიძლება დაინტერესდეს. ის არაერთგზის ახსენებს საკუთრივ ქართულ აბრეშუმს: „ხამი აბრეშუმში, ერთი ბათმანი 66-დან 70 შაჰამდე ღირს. აბრეშუმში თხელი და კარგი ხარისხისაა; ამჟამად ხამი აბრეშუმში ცოტა რაოდენობითაა. მისი ალება საქართველოში (Grozin) შეიძლებოდა, მაგრამ ჩვენ არ შეგვეძლო იქ კაცის გაგზავნა, რადგან დრო დავკარგეთ. როდესაც აქ წარმომადგენლები გვეყოლება, რომლებიც ზაფხულშიც აქ იქნებიან, მაშინ საშუალება გვექნება, ხამი აბრეშუმში პირველი ხელიდან, სოფლის მცხოვრებელთაგან ვიყიდოთ, რომელთაც აბრეშუმში გასაყიდად ჩამოაქვთ აქაც და სხვა ადგილებშიც“¹; შენიშნავს, ვინ არის მთავარი მოთამაშე აბრეშუმით ვაჭრობის საერთაშორისო საკომუნიკაციო სივრცეში: „სირიაში არის ქალაქი ალეპო, სადაც მრავალი ვენეციელი მუდმივად ცხოვრობს; გარდა ამისა, სხვები იქ ყოველ წელს ჩადიან და შალს, კაკალს, ქონს, ზაფრანას, ყავას, ბამბას და სხვა საქონელს შეისყიდიან, ასევე, დიდი რაოდენობით სანელებლებს. სომხები ასევე ყოველ წელიწადს ცვლიან ვენეციელებთან შალს ხამ აბრეშუმზე და ზოგჯერ [ეს უკანასკნელნი, ავტ.] 60 ნაჭერ შალსაც აძლევენ მათ 70 ბათმან სპარსულ აბრეშუმში და 40 ნაჭერ ქართულ აბრეშუმში“².

¹ A. Edwards, in: R. Hakluyt, "The Principle Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation" (1598-1600).

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.03.0070%3Anarrative%3D124>

² A. Edwards, in: R. Hakluyt, "The Principle Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation" (1598-1600).

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.03.0070%3Anarrative%3D124>

მნიშვნელოვანია ინფორმაცია გასაღების ბაზრების, სავაჭრო-საკომუნიკაციო ტრაფიკის შესახებ, აგრეთვე, ინგლისიდან სეფიანთა სახელმწიფოში და პირიქით გასათანი საქონლის ნუსხა, სავაჭრო კონკურენტების ჩამონათვალი. ედვარდის ცნობებში ეს ყოველივე მეტადაა გაშლილი, ვიდრე ჯენკინსონთან და ნაკლებადაა აქცენტი პოლიტიკურ პროცესებზე. თუმცა, ზოგადად, ეპოქის სულიკვეთებიდან და ტიუდორების ეპოქის ინგლისური ტრადიციიდან გამომდინარე, ინგლისელი ვაჭარ-აგენტები მუდამ განიხილებოდნენ არა მხოლოდ ქვეყნის ეკონომიკური დოვლათის შემქმნელებად, არამედ, აგრეთვე, ინფორმაციის მომგროვებლებად და დიპლომატიურ კურიერებად საერთაშორისო ასპარეზზე. როგორც ჯენკინსონს, ასევე ედვარდსაც არ გამორჩენია მხედველობიდან სეფიანების დაინტერესება როგორც ევროპულ სივრცეში, ისე ჩრდილოეთით, რუსეთის სახელმწიფოში მიმდინარე პოლიტიკური მოვლენებით: „ამის შემდეგ მან კიდევ ორჯერ მიბრძანა უფრო ახლოს მისვლა და ჩვენს ხელმწიფესა და ჩვენს ქვეყანაზე მესაუბრებოდა, იმაზე, თუ რა საქონელი გვაქვს ჩვენ და რის მიღებას ვისურვებდით მისგან; მან ასევე სხვა, ჩვენი მეზობელი ქვეყნებისა და მათ ხელში არსებული საქონლის შესახებ გამომკითხა; გარდა ამისა, შემეკითხა მეფე ფილიპზე – იმაზე, თუ როგორ დაამარცხა მან მალტის ალყის დროს თურქები. ასევე, შემეკითხა, დიდი ხანია თუ არა, რაც რუსეთთან და მოსკოვიასთან ვვაჭრობთ, რამდენ ხანში შეიძლება ინგლისიდან რუსეთში ჩასვლა, რამდენი კვირა გრძელდება მოგზაურობა კოლმოგორიდან ასტრახანამდე. შემდეგ საუბარი რუსეთზე გადავიდა. შაჰმა გამომკითხა, რომელი ქალაქები დაიპყრო მეფემ და თავად გამომიცხადა, თუ რისი მიღება სურდა ჩვენი საქონლიდან“¹. ედვარდის მოხსენებებში ქართულ სახელმწიფოებში არსებული ვითარების ამსახველი ცნობები, თუნდაც ირიბი, ნაკლებად ჩანს, ვიდრე ჯენკინსონთან, თუმცა, ეკონომიკური თვალსაზრისით, მეტის ამოკითხვა შეიძლება აბრეშუმის მწარმოებელი ქართული პოლიტიკური ერთეულის, კახეთის შესახებ. რაც შეეხება ყოფით დეტალებს, ჩაცმის კულტურას, მო-

¹ A. Edwards, in: R. Hakluyt, "The Principle Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation" (1598-1600).

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.03.0070%3Anarrative%3D124>

სახელობის პრეფერენციებს, ამ მიმართულებით ირანულ სივრცეში – საკმაოდ ვრცლად აქვს განხილული¹.

ერთი მხრივ, დარუბანდს მომდგარ რუსეთის სახელმწიფოსთან ურთიერთობის დამყარება, ლოგიკურია, რომ პირველ რიგში სწორედ შირვანსა და მის დასავლელ მეზობელს – კახეთის სამეფოს უნდა ეცადათ, რის შესახებაც ზემოთ უკვე ითქვა და რაც ინგლისელთა რელაციონებიდანაც იკვეთება. ჩვენ ადრევე გამოვთქვით ვარაუდი, რომ ერთგვარი თავისუფლება ამ მიმართულებით, სავარაუდოდ, არსებობდა, სანამ თავად სეფიანთა ირანს, ანტიოსმალური კავშირის საჭიროებიდან გამომდინარე, შაჰ აბასის ხელისუფლებაში მოსვლამდე თავადაც ჰქონდა თანამშრომლური ურთიერთობა რუსეთთან². მეორე მხრივ, ქართული სამეფოებისთვის, რომლებიც ცდილობენ საერთო ანტიოსმალური კონტექსტი დასავლურ სივრცესთან კონტაქტების შესანარჩუნებლად გამოიყენონ, პრიორიტეტულია არა იმდენად ეკონომიკური კავშირები ევროპულ სახელმწიფოებთან, რამდენადაც – პოლიტიკური. შუა საუკუნეებში, როცა ერთიანი ქრისტიანული დასავლეთის მეთაურად და ლიდერად რომის პაპი წარმოჩინდებოდა, გასაკვირი არ იყო, რომ სწორედ მათთან ურთიერთობებს მიესწრაფვოდნენ ქართული სახელმწიფოების მესვეურები; XVI საუკუნეში კი, რეფორმაციული პერიპეტიები და პროტესტანტულ ქვეყნებთან, მათ შორის, ინგლისთანაც, კავშირები, ბუნებრივია, ნაკლებ აქტუალური აღმოჩნდა მათთვის. ხოლო მას შემდეგ, რაც ერთიანი დასავლეთის ლიდერობის პრეტენზია და ოსმალთა წინააღმდეგობის მედროშეობა ჰაბსბურგებმა ითავეს, ქართველთა პრეფერენციები სწორედ მათკენ გადაიხარა. მართალია, კარლ ჰაბსბურგთან უშუალო კონტაქტების დამადასტურებელი ცნობები ჯერჯერობით არა გვაქვს, თუმცა ამ საუკუნეშივე კარლ V-ის იდეალებისა და სულისკვეთების გამგრძელებელ ფელიპე ჰაბსბურგთან სიმონ I-ის კონტაქტის მცდელობა სწორედ ამ განწყობების დასტურად მიგვანიშნებს³.

¹ A. Edwards, in: R. Hakluyt, "The Principle Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation" (1598-1600).

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.03.0070%3Anarrative%3D124>

² თ. ქარჩავა. ქართველთა მეფეების საერთაშორისო კონტაქტებისა და მათი დესპანების ვინაობის შესახებ XV საუკუნის ბოლოსა და XVI საუკუნეში, 64-77.

³ Karchava T., Papashvili M., Tsitlanadze Tea, Gogoladze A. Interest of the West European Countries in Georgia in the Context of the Persian-Ottoman International Relations (from the 40s to the 60s of the 16 th c.). Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences, vol.14. no.4, (Tbilisi, 2020), p. 114-118

სათანადო ადგილას არაერთგზის მოხმობილი მიკვლე მემბრეს თხზულება ადასტურებს, რომ მთლიანად ანატოლიისა და ქართული სივრცის გავლისას, სადაც ის გადაადგილდებოდა, მისი გზები არაერთგან და არაერთგზის გადაიკვეთა სომეხი ვაჭრებთან¹. თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, როგორც ცდილობს ჯენკისონის მიერ მოხსენიებული ქართველი მეფე „მოსკოვის კომპანიის“ ინგლისელ აგენტებთან² „ვინმე სომხის“ მეშვეობით იკონტაქტოს, ასევე, სომეხი ვაჭრების მრავალგზის ხსენებას ედვარდსის რელაციონებში, ლოგიკურად ჩნდება კითხვა: რატომ გამოდიან სომეხი ვაჭრები ქართველებისთვის, ასევე, ახლო აღმოსავლეთსა და კავკასიაში მოსული ევროპელებისთვის აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის კავშირების დამყარებისა და შენარჩუნების საქმეში გადამწყვეტი როლის შემსრულებლებად? უნდა აღვნიშნოთ, რომ XVI საუკუნის ევროპელთა რელაციონებში კავკასიისა და ახლო აღმოსავლეთის კონტექსტში სომეხების ხსენება კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ სომეხი ვაჭრები, რომლებიც სეფიანთა ირანსა და ოსმალთა იმპერიაში მნიშვნელოვან სეგმენტს წარმოადგენდნენ, თავისი რელიგიური კუთვნილებისა და ეკონომიკური ბერკეტების წყალობით დიდ როლს ასრულებდნენ აღმოსავლეთ-დასავლეთს შორის იმ რთულსა და წინააღმდეგობრივ ურთიერთობებში, რაც ესოდენ დამახასიათებელი იყო, ზოგადად, XV-XVI საუკუნეებისთვის. ეს როლი განსაკუთრებით აშკარად სწორედ ანტიოსმალური კოალიციების საჭიროებებმა გამოკვეთა, როცა სეფიანებიცა და საქართველოც აქტიურად ეძიებდნენ მოკავშირეებს ევროპაში.

ვინაიდან აღმოსავლეთში ევროპელებთან ურთიერთობის ლოკომოტივს სეფიანები წარმოადგენდნენ, ხაზგასასმელია, რომ სწორედ ისინი იყენებდნენ განსაკუთრებით ინტენსიურად დიპლომატიურ სამსახურში სომეხ ვაჭრებს, რომლებიც აბრეშუმის საერთაშორისო ვაჭრობის უმნიშვნელოვანეს გზებსაც კარგად იცნობდნენ და ახლო აღმოსავლეთის ქრისტიან და მუსლიმ ხალხებსაც. სეფიანთა სახელმწიფოს სომხური ქალაქი ჯულფა აბრეშუმით ვაჭრობის უმ-

¹ Michele Membré, *Relazione di Persia* (1542), *Studi e Materiali Sulla Conoscenza Dell'Orientale in Italia*, Presentazione di Gianroberto Scarcia, 12; 17-18.

² Jenkinson Anthony, in: *Hakluyt's Voyages*, selected and edited with Introduction by Irwin R. Blacker, 107-108

ნიშვნელოვანეს ბურჯად იქცა. ჯულფელი ვაჭრები აღმოსავლეთში – შემახასთან, გილანთან, თავრიზთან, დასავლეთში ვენეციასთან, მარსელთან და ანტვერპენთანაც კი აწარმოებდნენ ვაჭრობას და ხშირად ერთადერთ შუამავალს წარმოადგენდნენ დასახელებულ ქალაქებს შორის¹. ამავე აზრს ავითარებს ვ. ალენი თავის ნაშრომში „რუსეთის ელჩობები ქართველ მეფეებთან“². მას შემდეგ კი, რაც შაჰ აბასმა ქვეყნის დედაქალაქი თავრიზიდან ისპაჰანში გადაიტანა, მის გარეუბან ახალ ჯულფაში შეიქმნა სომხური კოლონია. როგორც ძველი, ისევე ახალი ჯულფა „იქცა ფართო კომერციული ქსელის ცენტრად. სომეხი ვაჭრები იყენებდნენ თავიანთ ვირტუალურ მონოპოლიას სპარსეთის აბრეშუმის ვაჭრობაზე, რათა სატელიტი სათვისტომოები დაეარსებინათ ბევრ ოსმალურ ქალაქში, მათ შორის, ალექსოში, იზმირში, ბურსაში, სტამბულსა და ედირნეში. როგორც ოსმალურ, ასევე სპარსულ მიწებზე ბევრი სომხურ სათვისტომოებს ამ ძვირფას საქონელთან აიგივებდა“³.

ჯულფელი მსხვილი ვაჭრები, რომლებიც შაჰის კონტრაგენტები იყვნენ საგარეო ვაჭრობაში, „ამავე დროს არაერთხელ ასრულებდნენ მისივე დიპლომატიური აგენტების ფუნქციას ევროპულ სახელმწიფოებში. საერთოდ სეფიანები, რომლებიც ევროპელთა დახმარებას საჭიროებდნენ ოსმალებთან დაპირისპირებაში, ამ მიზნისთვის დიპლომატიურ აგენტებად სიამოვნებით იყენებდნენ სომეხ ვაჭრებსა და სასულიერო პირებს“⁴. აღნიშნული მიზნით სასულიერო პირების გამოყენებას ზემოთ მოყვანილი ისმაილისა და კარლ V-ის ურთიერთობის მაგალითიც ადასტურებს. როგორც ჩანს, იგივე უნდა ითქვას ქართველ მეფეებზეც: მიუხედავად იმისა, რომ ერთიანობა დარღვეული საქართველოსთვის ირანული სივრცე არანაკლებ საშიში იყო, ვიდრე ოსმალეთი, ოსმალთა წინააღმდეგ ბრძოლაში ქართველებისა და სეფიანების დაახლოებისა და მოკავშირეობის არაერთი ფაქტი არსებობს, და ქართველი მეფეებიც ხშირად იმავე ვაჭრებსა და სასულიერო პირებს მიმართავდნენ დახმარებისთვის, რომ-

¹ И. П. Петрушевский. Очерки по истории феодадных отношений в Азербайджане и в Армении в XVI-XIX вв. (Ленинград, 1949), 181.

² W.E.D. Allen. Russian Embassies to the Georgian Kings (Cambridge, 1970), 357.

³ D. Gofman. The Ottoman Empire and Early Modern Europe, 87.

⁴ И. П. Петрушевский, Очерки по истории феодадных отношений в Азербайджане и в Армении в XVI-XIX вв., 182.

ლებსაც სეფიანი მმართველები¹. დიპლომატიურ კურიერებად სომეხი ვაჭრების შერჩევა შემთხვევითი არ ყოფილა. „სომეხი ვაჭრები საკმაოდ კარგად იტანდნენ ხანგრძლივ მოგზაურობას, იყვნენ ზომიერი, ხარჯების, საკვებისა თუ სასმელის თვალსაზრისით. თანაც, იმის გათვალისწინებით, რომ ქრისტიანები იყვნენ, დასავლეთ ევროპის ქრისტიანულ სახელმწიფოებში უფრო იოლად შეეძლოთ ეწარმოებინათ სავაჭრო ოპერაციები“². XVI საუკუნის ევროპულ ისტორიულ წყაროთა, მათ შორის, ინგლისელთა რეპორტების შესწავლამაც დაგვარწმუნა, რომ სხვადასხვა ევროპელი ვაჭარი თუ მოგზაური, ვინც ამ პერიოდში ლევანტს, კავკასიასა და სეფიანებს სწვევია, სომეხ ვაჭრებზე საუბრისას ხაზს უსვამს მათ როლს, როგორც მეგზურისას და შუამავლისას. ამასთანავე, არც გასაკვირია, რომ „დასავლეთის ქვეყნებთან სავაჭრო ოპერაციებს სომეხები ძირითადად ვენეციის მეშვეობით აწარმოებდნენ. თავის მხრივ, ვენეციელ ვაჭრებსა და დიპლომატებსაც წინა აზიაში დახმარებას სომეხი და ირანელი ვაჭრები უწევდნენ“³.

სამწუხაროდ, ჩვენთვის ხელმისაწვდომი ევროპელი ავტორები მათთან ურთიერთობაში მყოფ სომეხ ვაჭრებს კერძო სახელით არ მოიხსნიებენ. ინკოგნიტო ფორმით მათი დასახელება კი არ გვაძლევს საშუალებას, უკეთ მივადევნოთ თვალი ქართველებისათვის მნიშვნელოვან დიპლომატიურ და სავაჭრო ურთიერთობაში ამ შუამავლების კვალს. როგორც ვიცით, მთელი XVI საუკუნის განმავლობაში ვითარება ცვალებადი იყო და ევროპა-სეფიანების კონტაქტებიც ხან მინავლდებოდა ხოლმე და ხან გამოცოცხლდებოდა. თუმცა საუკუნის მიწურულს, 70-იანი წლებიდან, კვლავ აქტიურდება ევროპა-სეფიანთა კავშირები (სეფიან-ოსმალთა ახალი ომი, ლეპანტოს გამოძახილი და სხვა). იმ დროს, როცა ოსმალებთან ევროპის სახელმწიფოების პოლიტიკა კიდევ უფრო დივერსიფიცირებული გახდა (ფრანგების გარდა, ოსმალებთან კარგი ურთიერთობების დამყარებას ცდილობენ ინგლისელებიც, რომლებიც მალე ლე-

¹ თ. ქარჩავა, ქართველთა მეფეების საერთაშორისო კონტაქტებისა და მათი დესპანების ვინაობის შესახებ XV საუკუნის ბოლოსა და XVI საუკუნეში, 66.

² С. В. Тер-Аветисян. Город Джуга, материалы по истории торговых отношений джувльфийских купцов XV-XVII вв. (Тбилиси, 1937), 86.

³ Э. Шахмелиев. К вопросу о времени начало упадка Венеции, „Учённые Записки“ Аз. Госунта им. Кирова, 1955, N9, 124.

ვანტის კომპანიას დააარსებენ კონსტანტინოპოლში. ეს უკანასკნელნი თავის დიპლომატიურ ძალისხმევას ოსმალეთის კარზე იმ მიზნით მიმართავდნენ, რომ მათი სამხედრო ძალა ესპანეთის დასამარცხებლად გამოეყენებინათ და საზღვაო მეტოქე ჩამოეშორებინათ¹.

§3. დაუმორჩილებლობის პოლიტიკა

როგორ განსაზღვრა საერთაშორისო კონიუნქტურამ სიმონის ე.წ. „ირანოფილური“ პოზიციის „არჩევა“, ამის შესახებ უკვე ვთქვით, თუმცა ქვეყნის ბედს შიდა, ლოკალური ან რეგიონული მოცემულობა არანაკლებ განსაზღვრავს. ევროპელებსა და დასავლეთთან სათუო და პრობლემური კავშირების კვალდაკვალ, დაშლილ საქართველოს და, მათ შორის, ქართლს საკუთარი დღის წესრიგი ჰქონდა. სეფიანებთან პირისპირ უმოკავშირეოდ დარჩენილი ქართლის მეფე სიმონ I თავის ბედს მიჰყვებოდა. საქართველო-ირანის ურთიერთობებში სიმშვიდე ვერ დადგებოდა, რადგან ქართლის სამეფო ბრძოლას განაგრძობდა. ამასიის ხელშეკრულებით შეცვლილ საერთაშორისო მდგომარეობაში სიმონ მეფეს ოდნავადაც არ უცდია გადაეხვია მამამისის, ლუარსაბ მეფის პოლიტიკისათვის. ეს იყო განსაკუთრებული ნიშანი დამოუკიდებლობის გზაზე ქართლის სამეფოს სიცოცხლისუნარიანობისა. ამიტომ მისთვის პირველი რიგის ამოცანას თბილისის განთავისუფლება წარმოადგენდა. 1560 წელს სიმონ I თავისი ლაშქრით გორიდან დაიძრა და თბილისისაკენ გაემართა. ამჯერადაც თბილისის ყიზილბაშთა გარნიზონმა დახმარებისათვის ყარაბაღის ბეგლარბეგს, შაჰვერდი სულტანს მიმართა.

1561 წლის 6 აპრილს ყიზილბაშთა დიდძალი ნაწილები შაჰვერდი სულტანის მეთაურობით ქართველთა გამაგრებული ბანაკისკენ დაიძრნენ. სიმონმა თავი მოუყარა თავის ძალებს და მტერს შეუტია. ბრძოლა მოხდა ციხედიდში, სადაც ქართველები „ძალმიცემითა და თავგამომეტებით“ იბრძოდნენ, „...ღაზიების² იერიშებს მედგრად იგე-

¹ თ. ქარჩავა, თ. წითლანაძე. ლევენტური კომპანიის შექმნა და ტიუდორთა დიპლომატიის შედეგები XVI საუკუნის ოსმალთა იმპერიაში. კონფერენციის კრებ. N3, (თბილისი, 2011), 397-409.

² ღაზი – სარწმუნოებისათვის მებრძოლი, ურწმუნოებზე გამარჯვებული. მისი მთავარი განმსაზღვრელი იყო ისლამის დაცვა ანუ „წმინდა ომი“ (H. Inalcik with D. Quataert. An Economic and Social History of the Ottoman Empire. Vol. I: 1300-1600 (New York, 2003), 328).

რიებდნენ“¹, თუმცა საბოლოო ჯამში დამარცხდნენ. „ქართლის ცხოვრება“ ლაკონიურად გადმოგვცემს; „მაშინ იქმნა ბრძოლა ძლიერი..., რამეთუ იბრძოდეს ქართველნი მხნედ და მეფე სვიმონ, და მაშინ მოიკლა ძე ბატონის ლევანისა გიორგი, და მოსწყდა თავადნი და აზნაურნი და მრავალნი მსახურნი, და მოსწყდა ყიზილბაშნი ორი წილი. მაგრამ ბოლოს იძლივნეს ქართველნი, და ივლტოდა მეფე სვიმონ და სპანი მისნი, ხოლო ყიზილბაშნი შეიქცნენ გამარჯვებულნი, და წარვიდნენ თვისად“². „ასე დამარცხებით დამთავრდა ქართლის ქაბუკი მეფის პირველი დამოუკიდებელი სარდლობა“ – შენიშნავს ივ. ჯავახიშვილი³. ძლეული მეფე მცირე რაზმით გორში დაბრუნდა⁴.

ამ მოვლენის ფონზე უკვე აშკარად იგრძნობოდა სამეფოს შინაგანი შუღლისა და სიმონ მეფის პოლიტიკით უკმაყოფილოთა ხმა. ამ უკანასკნელის პოლიტიკის მიზანი იყო, ალექსანდრე ძალთა რეალური ბალანსი და გაეძლიერებინა დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლა შიდა ძალებთან კონსოლიდაციის გზით, რისი მიღწევაც შეუძლებელი ჩანდა. ჩვენი აზრით, ამას ორი ფაქტორი უშლიდა ხელს: პირველი, რენეგატთა დაუოკებელი სურვილი, შეექმნათ საკუთარი კარიერა ირანის ასპარეზზე, რასაც პრაქტიკული დასაბამი ჰაჰ ისმაილმა მისცა – ამ უკანასკნელის მიერ ირანის მაღალ სამხედრო თანამდებობებზე თურქმენული ელემენტების შეცვლის პირობებში თავისი „...როლის შესრულება დაიწყეს არა მხოლოდ სპარსელებმა, არამედ დიდწილად ქართველებმაც“⁵; მეორე, ქართლის სამეფოს მმართველი ელიტის გარკვეული ნაწილი, ალბათ, მიიჩნევდა, რომ ირანთან მორჩილების გზით, კახეთის სამეფოს მაგალითზე, საკუთარი ინტერესებისათვის მიეცა გასაქანი. კონკრეტულ შემთხვევაში კი, აქტიურ, შორსმხედველ მეფესა და მმართველს, ახლა ხელს უშლიდა საკუთარი ძმა (როგორც უკვე ნაწილობრივ ვნახეთ, რენეგატობის გზის არჩევით), რომელიც უშუალოდ გამოხატავდა მეორე ფაქტორის გავლენის შედეგს, საკუთარი წყენის ჩათვლით.

¹ ისქანდერ მუნშის ცნობები საქართველოს შესახებ, 23.

² ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 367.

³ ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, ტ. IV, 257.

⁴ ისქანდერ მუნშის ცნობები საქართველოს შესახებ, 23.

⁵ The Cambridge History of Iran, Volume 6, The Timurid and Safavid Periods, edited by Peter Jackson lecturer in History, University of Keele and the late Laurence Lokhart, 246.

სიმონ მეფის უმცროსი ძმა, დავითი, ვერანაირად ვერ შეეგუა მამისის – ლუარსაბის ანდერძს, რომლის ძალითაც ტახტი სიმონს ერგო. ჩანს, დავითი მართო არ იყო თავის გეგმებში, „...აზნაურთა ერთ ჯგუფთან ერთად...“¹ ის განუდგა სიმონს და მოწინააღმდეგეთა ბანაკში აქტიურად შეუდგა საკუთარი მიზნის განხორციელებას. ამასთან დაკავშირებით ტომაზო მინადოი წერს: „და აი, გამოვიდა ასპარეზზე [დავითი], რომელსაც ახლდა ფათერაკების მაძიებელთა ხროვა, შფოთისა და აურზაურის მოსურნენი, მშვიდობიანი ცხოვრების მტრები. იგი ძმის, სიმონის კანონით კუთვნილი მიწების ყოველწლიური შემოსავლის მითვისებას შეუდგა, უსინდისოდ ისაკუთრებდა ყველაფერს და ამ ნადავლის ხარჯზე თავისი ბინძური დამქაშების გულს იგებდა და ახალ-ახალ მომხრეებს პოულობდა. ძარცვა [დავითის] ჯარისკაცებისა და მიმდევრებისათვის უფრო კეთილშობილი საქმე იყო და მისი არამზადა მეთაურები მთელ საქართველოს შიშის ზარს სცემდნენ“². დავითის ამგვარი პორტრეტი არცერთ ქართულ წყაროში არაა მოცემული. მინადოის ინფორმაციის სისწორეში კი ეჭვი არ შეგვაქვს, რადგან მაშინდელ ვითარებაში დავითის მიზნების განხორციელება სწორედ იმ ხერხებით იყო შესაძლებელი, რასაც ავტორი გვიხატავს.

ამ ფონზე, ბუნებრივია, სეფიანთა კარისათვის სიმონ მეფის ალტერნატივა ქართლის სამეფოს სივრცეში უკვე გამოჩნდა, მაგრამ, ვახუშტი ბატონიშვილის თანახმად, ინიციატივა დავით უფლისწულისაგან წამოვიდა. ამისათვის ყველაზე ხელსაყრელ დროდ ციხედიდში სიმონ მეფის დამარცხება გამოდგებოდა, რადგან უკმაყოფილოთა რიცხვი ნამდვილად დიდი იქნებოდა, ალბათ, მათგან არცთუ ისე ცოტა ირანთან მორჩილების მომხრე გახლდათ. ვფიქრობთ, ეს მომენტები ჰქონდა მხედველობაში ვახუშტის, როცა წერდა: „ხოლო იხილა რა ძმამან მეფის სკომონისამან დავით სპარსთაგან ძლევა ესე, წარვიდა სპარსეთად, ...იქმნა გამცემელ ქუეყანისა და მივიდა წინაშე ყვენსა. ამას პატივ-სცა შასთამაზ და ჰყო მაჰმადიანად, უწოდა დაუთხან და ძედ თჳსად უკმობდა... წარმოავლინა მეფედ ქართლისად...“³. სარწმუნოების შეცვლის გზით ტახტის მიღების ინიციატივას

¹ ისქანდერ მუნშის ცნობები საქართველოს შესახებ, 23.

² Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 55.

³ ქართლის ცხოვრება, IV, 407-408.

ისქანდერ მუნშიც დავითს მიაწერს¹. შაჰთან ხლების, გამუსლიმებისა და ძმასთან ქვეყნის მართვა-გამგებლობაში ჩაზიარების ინიციატორად დავითი ჩანს ასევე ჰასან რუმლუს ზემოთ უკვე მოტანილი ცნობაში: „969 [1561-62] – ამ წელს რაბი ოს-სანი თვის 17-ს, დავით ბეგი, ლუარსაბის შვილი, რამდენიმე აზნაურით საქართველოდან ყაზვინს მოვიდა და მუსლიმანი გახდა. რჯულის საფარველმა შაჰმა მას თბილისის გამგებლობა მისცა“². ამათგან განსხვავებულ ვერსიას გვთავაზობს ტომაზო მინადოი და სწორედ ამ მიზნით მას სრულად მოვიტანთ. ავტორი წერს: „სიმონს ძალიან ეშინოდა თავისი ძმის, რომელიც საოცრად ბოროტი იყო და ამიტომ არ დარჩა რა მოქმედების სხვა საშუალება, დახმარებისათვის მიმართა სპარსეთის შაჰს თამაზს, რომელსაც აცნობა საქმის ვითარება და დაცვა სთხოვა. თამაზმა დაუხანებლად დააკმაყოფილა სიმონის თხოვნა. მან 4 ათასი ცხენოსანი [რაზმი] გაგზავნა თბილისში თავისი ერთი სარდლის მეთაურობით, რომელსაც უბრძანა, რომ თუ სარწმუნოებას არ შეიცვლიდა, დავითი დაეჭირა და სპარსეთში ცოცხალი წაეყვანა. თუკი [დავითი] მოისურვებდა სარწმუნოების შეცვლას, მაშინ ის აღიარებული იქნებოდა თავისი ქვეყნის უფლებებში, როგორც კანონიერი ქვეშევრდომი და არა როგორც თავისუფალი მოხარკე. თუ დავითი ამას აირჩევდა, თავის სარდალს [შაჰმა] უბრძანა, მისულიყო სიმონთან, გადაეყენებინა [ტახტიდან], მაგრამ სარწმუნოების შეცვლა არ დაეძალებინა და მის ადგილზე დავითისთვის ჩაებარებინა ქვეყნის სადავეები. თუ სიმონიც მზად იქნებოდა დათმობაზე წასულიყო, მაშინ შაჰის სარდალს სიმონი დაეტოვებინა თავისი სამფლობელოს უფლებებში, ხოლო დავითი (როგორც უკვე ვამბობდით) ყაზვინში წაეყვანა“³. ეს გადაწყვეტილება, მინადოის მიხედვით, ასე დასრულდა: „სპარსეთის შაჰის სარდალი, – აგრძელებს მინადოი, – საქართველოში წავიდა, იარაღის ჟღარუნის გარეშე დაუყოვნებლივ შეიპყრო დავითი და მას თამაზის სახელით ულტიმატუმი წაუყენა, რაზეც ის დაუყოვნებლივ დათანხმდა, გამოიცვალა სარწმუნოება და წმინდა ნათლობა წინადაცვით შეიცვალა. ამას აკეთებდა რა უწყალოდ, მან ნებაყოფლობით მიუძღვნა თავი ცრუ მუჰამედს და უარყო

¹ ისქანდერ მუნშის ცნობები საქართველოს შესახებ, 23-24.

² ჰასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, 37.

³ Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 55-56.

[რისი დაწერაც გაოცებასა და შიშს იწვევს] სამყაროს მხსნელი. შემდეგ სპარსელი სარდალი მივიდა სიმონთან და უთხრა, რომ თამაზის განკარგულებით მოვიდა საქართველოში მისი მოთხოვნის დასაკმაყოფილებლად. მისი ძმა, რომელიც მტერად იყო მიჩნეული, დააპატიმრა, მაგრამ მან არ უნდა გაიფიქროს, რომ შაჰ-თამაზი მას მაინც აპატიებს და შეძლებს გააგრძელოს თავისი სამეფოს მართვა, თუკი არ გამოიცვლის სარწმუნოებას და არ გახდება მიმდევარი იმავე წინასწარმეტყველისა და იმ კანონისა, რომელსაც შაჰი თამაზი ემსახურება და ემორჩილება. მან [სიმონმა, -ავტ] დაუყოვნებლივ უნდა მიიღოს გადაწყვეტილება, რადგან სხვა შემთხვევაში მის ადგილს მისი ძმა დავითი დაიკავებს, რომელიც უკვე დათანხმდა შაჰის წინადადებას. სიმონი მწარედ ტიროდა თავისი ძმის შეცდომის გამო და ვიდრე ოდესმე, უფრო მტკიცე და უცვლელი დარჩა ქრისტეს უწმინდესი სახელისადმი¹.

ჯერჯერობით მინადოის ამ ინფორმაციის შემოწმება სხვა, ალტერნატიული მასალით ვერ ხერხდება. ქართულ წყაროებში მსგავსი ცნობა დაცული არ არის. სპარსული წყაროებიც დუმილს ამჯობინებენ. თუმცა მასში დაუჭერებელი არაფერი ჩანს. თუ ამ წყაროს ინფორმაცია სინამდვილეს შეეფერება, მაშინ უნდა დავასკვნათ შემდეგი: შექმნილ ვითარებაში დავით უფლისწულის პროირანული განწყობის საფუძველზე შაჰ თამაზმა მშვიდობიანი გზით სცადა ორივე ძმა დაეყენებინა ალტერნატივის წინაშე. მათი ნებაყოფლობით გამუსლიმების შემთხვევაში უპირატესობა უნდა მინიჭებოდა ტახტის რეალურ მფლობელს, სიმონ მეფეს. წინააღმდეგ შემთხვევაში გამეფდებოდა დავითი. ჩვენი აზრით, ამ ინფორმაციაში მინადოისათვის მნიშვნელოვანი ასპექტი ის არის, რომ ევროპელ მკითხველს მიაწოდოს ინფორმაცია სიმონ მეფეზე, როგორც ქრისტიანობისათვის თავდადებულ მებრძოლზე. რადგან მის თხზულებაში სიმონი ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით, 1588 წლის ჩათვლით, არაერთხელ გამოჩნდება, როგორც ქრისტიანების საერთო მტრის, ოსმალების წინააღმდეგ საარაკო მებრძოლი, ავტორი ამთავითვე შთააგონებდა მკითხველს მის სახეს და დადებითად განაწყობდა მის მიმართ. პირადად მინადოისათვის რჯულშეცვლილი დავითი მიუღებელია, თუმცა შემდეგ, სიმონის შემთხვევაში, ის ამ დამოკიდებულებ-

¹ Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. *Historia della Guerra fra Turchi et Persiani* 56-57.

ბას არ ავლენს, რადგან კარგად იცის, ამ უკანასკნელმა ეს თვით საქართველოში ქრისტიანობის გადარჩენისათვის გააკეთა, რაზეც ქვემოთ იქნება საუბარი. და კიდევ, „მინადოი ოსმალებსა და სპარსელებს შორის რელიგიურად დიდ სხვაობას ვერ ხედავდა“. მისთვის სეფიანები და ოსმალები „ერთსა და იმავე რელიგიას აღიარებდნენ, ხოლო განსხვავებები პოლიტიკურ ხასიათს ატარებდა“¹.

მოკლედ რომ ვთქვათ, 1561 წელის 25 დეკემბერს² დავითი შაჰ თამაზთან ყაზვინში ჩასვლიდან მოკლე ხანში³ „გათათრდა და უწოდეს დაუთ-ხანი“⁴. გახარებულმა შაჰმა მას უბოძა „... სამეფო და მისს თავადებთა და აზნაურთა ცხენი, იარაღი, ხალათი და სახარტო უბოძეს, ბატონყმიანათ რაც მიეცათ ცხრა ათასის თუმნისა ყოფილიყო. ქალაქი და სომხით საბარათიანოს მეფობაც მისცეს და რაყამში შვილობა ჩაუწერეს და მესტუმრე გაატანეს და დიდის მორჩმითა და პატივით გაისტუმრეს“⁵. რენეგატისათვის „შვილის“ წოდების ბოძება კი ნიშნავდა იმას, რომ დავითი შაჰის მოხელე გახდა „ხანის“ სახელწოდებით⁶. ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ ლუარსაბ I-ისა და სიმონ I-ის პოლიტიკური ხაზი დამარცხდა. ამით „შაჰ თამაზმა მნიშვნელოვან წარმატებას მიაღწია საქართველოში; ქართლის სამეფო დინასტიის წარმომადგენელი მისი მოკავშირე, უფრო მეტიც, ხელქვეითი და მორჩილი იყო. ეს აქტი სეფიანთა მიერ ქვემო ქართლის სახანოდ გადაქცევის პირველი ცდა იყო, რაც მალე მარცხით დამთავრდა“⁷.

შექმნილი მდგომარეობა რადიკალურად განსხვავებული პოლიტიკური ორიენტაციის ორ ძმასა და მის მომხრეებს შორის მშვიდობიანი ურთიერთობის ადგილს არ ტოვებდა. მათი გაერთიანება და საერთო ინტერესებისათვის ბრძოლა გამორიცხული ჩანდა. ასე დაიწყო ყიზილბაშებისაგან ზურგმომავრებულმა დაუდ-ხანმა საკუთარი ძმის წინააღმდეგ ომი. მათი მტკიცე დახმარების გარეშე⁸, ჩანდა, მას თბილისის შენარჩუნება არ შეეძლო. მართალია, ქვეყნის პატრი-

¹ Hafiz Abid Masood. From Cyrus to Abbas: Staging Persia in Early Modern England, 89.

² ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 107.

³ ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია, 10.

⁴ ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, 367.

⁵ ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია, 10.

⁶ ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 108.

⁷ იქვე.

⁸ ისქანდერ მუნშის ცნობები საქართველოს შესახებ, 24.

ოტები სიმონ მეფეს ედგნენ მხარში, რენეგატს მოღალატეების გარდა არავინ სცნობდა, მაგრამ საბოლოო გამარჯვების მიღწევა ჯერჯერობით შორს ჩანდა. 1567-1568 წლებში სიმონ მეფემ ორჯერ – ჯერ დიღომთან, ხოლო შემდეგ სამადლოსთან დაამარცხა დაუდ-ხანი და მისი მომხრეები¹, „...მაგრამ თბილისის განთავისუფლება მაინც ვერ მოხერხდა, ვინაიდან დაუდ-ხანს მეზობელი ყიზილბაშური სახანოები ეხმარებოდნენ“².

წყაროების მიხედვით, სიმონ მეფის „...ურჩობისა და მის მიერ ისლამის საზღვრებზე თავსახმის... ამბები“³ მოსვენებას უკარგავდა სეფიანთა შაჰს, რომელიც უკვე „...თავის სასახლეში იყო ჩაკეტილი და მხოლოდ ქალებზე და ფულზე ზრუნავდა“⁴. მიუხედავად იმისა, რომ ომის ინტერესი გაუქრა⁵, გადაწყვიტა ბოლო მოეღო სიმონ მეფის ურჩობისათვის. ვახუშტი ბატონიშვილი გვაუწყებს, რომ „...ყენმა მოუწერა განჯა-შამახიის ბეგლარბეგთან და წარმოუვლინა ნიქნი დიდნი, რათა გამოიყვანონ შამხალი ლეკითა და ჩერქეზნი, ხოლო მათ მისცეს საგანძურნი იგი და გამოიყვანნეს იგინი და შეკრბნენ ესე ყოველნი და მოვიდნენ ხუნანს, ამისი მსმენელი სჯმონ მეფე დადგა შეკრებული სპითა აწუფისს და იგინი მოვიდნენ ფარცხისს“⁶. სწორედ აქ, 1569 წელს გაიმართა დიდი ბრძოლა სიმონ მეფესა მოწინააღმდეგეებს შორის. ყიზილბაშთა ათჯერ მეტი⁷ ძალის წინაშე, მიუხედავად სიმონ მეფის უმაგალითო ბრძოლისა, ქართველები დამარცხდნენ. ეს ბრძოლა ქრისტიანობისათვის შეუპოვრად მებრძოლი მეფისათვის საბედისწერო აღმოჩნდა. ის ხელჩართული ბრძოლის დროს მტერმა ხელთ იგდო და ტყვედქმნილი მეფე შაჰ თამაზის კარზე გაგზავნეს. ასე დაიწყო მისი ირანში, ალამუთის ციხეში, ცხრან-ლიანი ტყვეობის, განვლილი ბრძოლების შეფასებისა და ახალი პოლიტიკურ მიმართულებაზე ფიქრის პერიოდი.

¹ ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, 367; ქართლის ცხოვრება, IV, 408; 6. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 108-109.

² იქვე, 109.

³ ისქანდერ მუნშის ცნობები საქართველოს შესახებ, 24.

⁴ A Narrative of Italian Travels in Persia, in the fifteenth and sixteenth centuries, 215-225.

⁵ იქვე, 220.

⁶ ქართლის ცხოვრება, IV, 408.

⁷ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, 118.

თავი IV

პოლიტიკური „ირანოფილობიდან“ ევროპულ პოლიტიკამდე

§1. სიმონ I-ის ალაშუთის ტყვეობა და პოლიტიკური ირანოფილობა

ყიზილბაშებმა დატყვევებული სიმონ I ირანში წაიყვანეს. ასე რომ, ის შაჰ თამაზის ხელში აღმოჩნდა და მის ტყვედ იქცა. ამ უკანასკნელმა „...პატივსცა და უთქმინდა დატყვევებასა ქრისტესსა, ხოლო მან არ ინება. ამისთვის წარგზავნა ციხესა შინა ალაშუთს პატიმრად...“¹. თუ რა ვითარებაში მიმდინარეობდა სიმონის ცხოვრება აღნიშნულ ტყვეობაში ცხრა წლის მანძილზე, ჩვენთვის უცნობია. ამასთან დაკავშირებით შედარებით მეტ მასალას გვაძლევს ტომაზო მინადოი. როგორც მისი ინფორმაციიდან ჩანს, შაჰი დიდხანს ცდილობდა დაეყოლიებინა ტყვე მეფე, რომ მიეღო ისლამი, მაგრამ „ის არ ღალატობდა თავის მშობლიურ რწმენას, რის შედეგადაც გაგზავნეს კაჰაკას ციხეში...“². ამავე ავტორის მოწმობით ამ დროს „...კაჰაკას ციხეში“³ გადასახლებაში ცხოვრობდა შაჰ თამაზის ერთ-ერთი შვილი ისმაილი...“⁴. ტომაზო მინადოი სიმონის შესახებ „ქრისტიანული“ თვალსაზრისით გვაუწყებს: „განა როგორი უნდა იყოს ადამიანის გმირობა, რომ ასეთ მაცდუნებელ პირობებში სულიერი ბრწყინვალეობა შეინარჩუნოს და თავისი რწმენის ჩირაღდანი არ ჩააქროს“⁵. მინადოი უფლისწულ ისმაილსა და სიმონს შორის დაახლოების მიზეზად მათი პოეზიისადმი სიყვარულსა და საერთო ინტერესებს ასახელებს. ამ ეპიზოდს ავტორი ასე გადმოსცემს: „...ირანში ტყვეობის დროს სამხედრო საქმეში გამოცდილებით, პოეზიისა და ფილოსოფიის ღრმა ცოდნით შაჰ თამაზის შვილის, ისმაილის მეგობრობა დაიმსა-

¹ ქართლის ცხოვრება, IV, 409.

² Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 58.

³ „...onde fu mandato nella Rocca di Cahaca“, Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 57.

⁴ იქვე.

⁵ იქვე, 55.

ხურა...¹. ეს შემთხვევითი ამბავი არ გახლდათ, რადგან ისმაილი თავადაც იყო გატაცებული ფილოსოფიითა და პოეზიით².

აღსანიშნავია, რომ XVI საუკუნის მეორე ნახევარში მოღვაწე თურქი ისტორიკოსი ტალიკიზადე მეჰმედ სუბჰი (1540-1600) თავის ნაშრომში „Gazavat-ı Özdemir Paşa“, სიმონ I-ზე საუბრისას დაწვრილებით მოგვითხრობს ირანში მის მიერ გატარებულ წლებზე, სიმონ მეფის ლიტერატურულ და მუსიკალურ გატაცებებზე და მოაქვს ტყვეობის წლებში სიმონის მიერ დაწერილი ირანული ლექსები ისე, რომ წყაროს არ უთითებს³. სიმონ მეფე კარგად რომ ფლობდა ირანულ ენასა და პოეზიას, ეს ჩვენ ტომაზო მინადოის ნაშრომიდანაც ვიცით.

ტომაზო მინადოი სიმონისა და ისმაილის მეგობრობის შესახებ წერს: „კაპაკაში ყოფნისას სიმონი ტკებოდა ისმაილთან, თამაზის შვილთან, რომელიც მამამისმა აქ გადაასახლა, პრაქტიკული ცოდნის გაზიარებით. ამ მეგობრობაში ბევრი რამ აღმოჩნდა ურთიერთსიყვარულით დამაკავშირებელი. როგორც ისმაილს მიაჩნდა იგი მეგობრად და მოხიბლული იყო სიმონის ზრდილობიანი მანერებით, ასევე სიმონი გამოხატავდა აღტაცებას ისმაილის სულის სიდიადით და მის ერთგულად მოჰქონდა თავი. აქედან დაიბადა ერთმანეთის მიმართ განსაკუთრებული სიყვარული. ამგვარად გრძელდებოდა, მაგრამ სიმონი (არ ვიცი სოფიზმით მოატყუეს, თუ პირფერობით აცდუნეს) ხსენებულმა ირანელმა უფლისწულმა დაარწმუნა, უარი ეთქვა თავის სარწმუნოებაზე და მიჰყოლოდა ამ ბარბაროსულ ცრურ-

¹ Giovanni Tommaso Minadai da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 55.

² Шараф-хан Бидлиси, Шараф-наме, (Москва, 1976), 269.

³ ტალიკიზადეს გადმოცემით, სიმონ I ირანში ყოფნის წლებში ეწეოდა ლიტერატურულ მოღვაწეობას. ზეპირად იცოდა ირანული პოეზიის კლასიკოსის, ნიზამის, „ჰამსე“, კითხულობდა „შაჰ-ნამესა“ და სხვა ირანელი პოეტების დივანებს (ლირიკული ლექსების კრებული, - ავტ.) და თვითონვე წერდა ლექსებს. უფრო მეტიც: ის ამ სფეროში იმდენად დახელოვნდა, რომ „...მისი ლექსების ხატოვნებამ კრიტიკოსების მოწონება დაიმსახურა და თავიანთ შრომებში მას „ხატოვანი სიტყვის მქონე პოეტის“ სახელი მიანიჭეს. სიმონ I კარგად ფლობდა ლექსის სხვადასხვა სახეს, განსაკუთრებით კი გამორჩეული იყო მისი რობაიები. იგი მხოლოდ ლექსების კითხვასა და წერას არ სჯერდებოდა. მას ასევე ურთიერთობა ჰქონდა ირანის იმდროინდელ განათლებულ პიროვნებებთან, განსაკუთრებით ცნობილია მისი მეგობრული ურთიერთობა ირანის დიდგვრი (1576-1583) მირზა სალმანთან. მან დიდი როლი შეასრულა შაჰ ხუდაბენდეს გამეფებაში და განთქმული იყო რობაიების წერაში (დაწვრ. იხ.: Roin Şantadze, I. Simon'un Sanatkar Kışılığ, "Çveneburi", 2004, №1, 16-19; მ. პაპაშვილი. სიმონ I-ის პოეტურ-მუსიკალური გატაცებებისა და სხვა პიროვნული თვისებების შესახებ, ჟურნ. პარალელი, 5 (2013), 245-252).

წმენას¹. სიმონ მეფის გულშემატკივარი ტომაზო მინადოი გაკვირვებულია, რა მიზეზებმა განაპირობა მის მიერ სარწმუნოების შეცვლა და წერს: „როგორიც არ უნდა ყოფილიყო მიზეზები, რაც მართლაც საკმაოდ იყო, შეუძლებელია ვაჩვენოთ, რამ გამოიწვია ბერძნული სარწმუნოების ასეთი ურყევი დამცველის, მისთვის თავისუფლებისა და სახელმწიფოს დამთმობის, სიმონის სულის მობრუნება“². ამით დაინტერესებულმა მინადიომ საყურადღებო ვარაუდი გამოთქვა: „მაგრამ ჩანს, რომ ამ მოულოდნელ ამბავზე სამი ძალიან ძლიერი მიზეზი მოქმედებდა: სამუდამო პატიმრობა, რომლისგანაც, როგორც მან იცოდა, სარწმუნოების შეცვლის გარეშე თავის დაღწევას ვერ შეძლებდა; ისმაილთან მეგობრობა; ვსაუბრობ მეგობრობაზე, რომელიც ხშირად ცვლის ადამიანის ბუნებას და არა მოკვდავის აზრს; და უმაღლესი პატივი, რომელსაც ხსენებული ისმაილი სიმონს ყოველდღე ჰპირდებოდა, როცა მას ტახტზე მეფედ აყვანას შესთავაზებდნენ“³. „ამრიგად – დაასკვნის მინადოი, – ასეთ ურთიერთგულუბანაში იყვნენ, როცა გარდაიცვალა თამაზი და ისმაილი ყაზვინში მიიყვანეს, სადაც შეხვდნენ საოცარი ზეიმით და [გამოაცხადეს] მამამისის ყველა სამფლობელოს მეფედ; ყველა იმ ადამიანს შორის, ვინც ხსენებული მეფისათვის ძვირფასი იყო, მის გონებაში დარჩა სიმონის ურყეობა და სახელოვანება, რომელმაც მისი სიამოვნებისათვის წინადაცვიტა და მუსლიმი გახდა“⁴. „არაერთი სხვა რამ შემორჩა, – აგრძელებს მინადოი, – მის მეხსიერებას [სიმონზე] და ძალიან უნდოდა, ალევსო ის პატივითა და ჭილდოებით უფრო მეტად, ვიდრე ამას თვითონ [სიმონი] ითხოვდა; მაგრამ [ისმაილის] მოულოდნელი და უეცარი სიკვდილი იყო იმის მიზეზი, რომ სიმონი დარჩა ყოველგვარი განდიდების გარეშე და ბედნიერი იყო ასეთი მდგომარეობითაც, რადგან დიდად სასიხარულო მშვიდობა მოიპოვა“⁵.

როგორც მოტანილი წყაროდან ვხედავთ, ისმაილის მიერ შაჰის ტახტის დაკავებამდე (1576 წლის მაისი⁶) სიმონ I „წინადაცვიტა და

¹ Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 128-129.

² იქვე, 129.

³ იქვე.

⁴ იქვე.

⁵ იქვე.

⁶ ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 124; ე. მამის-თვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I, (XV-XVI სს.), 201.

მუსლიმი გახდა“. ჩანს, მინადლოზე დაყრდნობით, დონ ხუან სპარსელიც იგივეს იმეორებს¹. წყაროების თანახმად, ისმაილ II-მ ტახტის დაკავებისთანავე სიმონი ტყვეობიდან გაათავისუფლა. ისქანდერ მუნში გვარწმუნებს, რომ სანამ შაჰ თამაზი „...ცოცხალი იყო... [სიმონი] იმ ციხეში² იმყოფებოდა. ისმაილ-მირზას³ დროს ის [ციხიდან] გამოიყვანეს...“⁴. ფრანგი მკვლევარი ო. შაბრიე ისქანდერ მუნში დაყრდნობით წერს, რომ 1576 წლის 22 აგვისტოს „ჩეჰელ სოთუნის“ სასახლეში ისმაილ II-ის კორონაციის ცერემონიაში მონაწილეობას იღებდა სიმონი, „რომელიც ალამუთის ციხესიმაგრეიდან მოიყვანეს“⁵. ფარსადან გორგიჯანიძე გარკვევით ამბობს: „სიდამდისინ შაჰ თამაზ ყაენი ცოცხალი იყო, მეფე ალამუდის ციხეში იყო და რა ყაენი მიიცვალა და მისი შვილი შაჰ ისმაილ გაქმნიდა, იმან მეფე სვიმონ ალამუდით ყაზმ(ი)ნს მოაყვანინა და კარგის პატივით ინახევდა...“⁶. ვახუშტი ბატონიშვილი ლაკონიურად წერს: „ამან შაისმაილ მოიყვანა მეფე სვმონ ...შირაზიდან“⁷. ამდენად, მოტანილი წყაროები ერთმნიშვნელოვნად ამოწმებენ, რომ შაჰ ისმაილ II-მ ტახტის დაკავების შემდეგ სიმონი ალამუთის ტყვეობიდან გაათავისუფლა და საგარეოდ, ამის შემდეგ ის ყაზვინში იმყოფებოდა.

ცნობილია, რომ შაჰ ისმაილ II (1576-1577) თავისი ძალაუფლების განმტკიცებას ირანში სისხლიანი ანგარიშსწორებით შეუდგა. „ამისათვის მან აუცილებელ საჭიროებად მიიჩნია ტახტის დინასტიიდან ყველა შესაძლებელი პრეტენდენტის გაუვნებელყოფა“⁸. ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ მას ტახტის დაკავება მოუხდა სეფიანთა კარ-

¹ ირანელი დიპლომატი ულუგ ბეგ ბაიათი, ანუ იგივე Don Juan de Persia. (მისი ბიოგრაფიული ცნობების შესახებ დანვრ. იხ: ბ. გიორგაძე. ულუგ ბეგ ბაიათი და მისი რელაციონი XVI საუკუნის საქართველოზე.-კრ. ევროპის ქვეყნების ისტორია და პრობლემები, I (თბილისი, 1975), 118-122; Книга Орудж-бека Байата-Дон-Жуана Персидского, Перевод с английского, введение и комментарии Октая Эфендиева, Акифа Фарзалиева (Баку, 1988), 4-6; 54; სიმონის გამუსლიმებაზე წერს ასევე ფარსადან გორგიჯანიძეც, თუმცა აღნიშნავს, რომ არა ისმაილმა, არამედ ირანის ახალმა შაჰმა, „ხუდაბენდემ სიმონ მეფე გაათათრა“. ფარსადან გორგიჯანიძე, HH – 2140, 133ა.

² იგულისხმება ალამუთის ციხე.

³ შაჰ-ისმაილ II (1576-1577).

⁴ ისქანდერ მუნშის ცნობები საქართველოს შესახებ, 25.

⁵ Aurélie Chabrier. La monarchie safavide et la modernité européenne (XVIe-XVIIe siècles), 276.

⁶ ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია, 11.

⁷ ქართლის ცხოვრება, IV, 410.

⁸ Эфендиев Октай. Азербайджанское государство Сефевидов в XVI веке (Баку, 1981), 134.

ზე ირანულ და მზარდ ქართულ ჯგუფებს შორის საკუთარი კანდიდატის ტახტზე აყვანისათვის ბრძოლის ფონზე¹. იმ ვითარებაში, როცა ტახტის მრავალი პოტენციური პრეტენდენტი იყო, ნახევარძმებისა და ბიძაშვილების ჩათვლით, ქართული ფრაქცია ცდილობდა, შაჰის ტახტზე აეყვანათ დედით ქართველი უფლისწული ჰეიდარი². ამ საკითხზე აქ არ შევჩერდებით. ზოგადად მიგვაჩნია, რომ ამ დროისათვის სეფიანთა სახელმწიფოში უკვე სადავო იყო, შეძლებდნენ თუ არა ყიზილბაშები თავისი პრივილეგიებული მდგომარეობის შენარჩუნებას ახალი ქართული და ჩერქეზული ელემენტების საფრთხის წინაშე, რომელთაც ადმინისტრაციაში მათი შევიწროება დაიწყეს³. საიდან გაჩნდნენ ეს ახალი დაინტერესებული ეთნიკური ჯგუფები? ისინი, სავარაუდოდ, იყვნენ იმ ტყვეების შთამომავლები, რომლებიც ოთხ კავკასიურ კამპანიაში 1540-1553 წლებში ხელთ იგდეს ბრძოლისას და ირანში ჩაიყვანეს, ზოგიერთი ქართველი თავადაზნაური კი ნებაყოფლობით ჩადგა სეფიანთა სამსახურში⁴. მუსლიმობის მიღებით იხვეჭდნენ შაჰის ნდობას და ადვილად იცვლიდნენ სოციალურ, პოლიტიკურ და ეკონომიკურ სტატუსს. ბუნებრივია, ყოველივე ეს აშკარა და ადვილი დასაწახი იყო სიმონისათვის. შეუძლებელია, ამ ფაქტორს მისი პოლიტიკური მიზნისათვის გარკვეული მმართველბა არ მიეცა.

ხანგრძლივმა პატიმრობამ ისმაილ II გახადა უკიდურესად ეჭვიანი და სასტიკი ბარბაროსი⁵. მან სიკვდილით დასაჯა დაღუპული

¹ 6. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 112; 122-125; Andrew I. Newman. Safavid Iran: Rebirth of a Persian Empire, 41-49; The Cambridge History of Iran, Vol. 6. The Timurid and Safavid Periods, edited by Peter Jackson lecturer in History, University of Keele and the late Laurence Lokhart, 250-253.

² ჰეიდარი იყო შაჰ თამაზის მეორე შვილი ქართველი ქალისაგან. 18 წლის ჰეიდარი ტანდაბალი, გარეგნულად ლამაზი, ორატორული ნიჭით დაჯილდოებული, ელეგანტური, ცხენოსნობაში გაწაფული მამის მეთად საყვარელი შვილი იყო; მას ძალიან უყვარდა ომების შესახებ საუბარი, თუმცა არ ავლენდა მისადმი მიდრეკილებას. ჰქონდა კარგი ინტელექტი, ახალგაზრდობის მიუხედავად, ფლობდა მართვის ხელოვნებას, იცნობდა აგრეთვე მსოფლიოს სხვა მონარქების მართვის მეთოდებსაც (A Narrative of Italian Travels in Persia, in the fifteenth and sixteenth centuries, 215); 6. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 120.

³ The Cambridge History of Iran, Volume 6, The Timurid and Safavid Periods, edited by Peter Jackson lecturer in History, University of Keele and the late Laurence Lokhart, 363.

⁴ იქვე.

⁵ იქვე.

ძმის (ჰეიდარის) მომხრეთა ერთი ჯგუფი უსთაჯლუს ტომიდან, სამეფო ტახტზე ასვლისთანავე კი უახლოეს ნათესავთა ხოცვა-ჟლეტას შეუდგა: ჯერ ძმები დახოცა, შემდეგ ბიძაშვილები და ძმისშვილები¹. ასე რომ, მის მიერ გაჩაღებული ტერორი „...უჩვეულო იყო აღმოსავლური საზომითაც კი“².

შაჰ ისმაილის ტერორს უფრო მეტად ამძაფრებდა მისი რელიგიური პოლიტიკა³. ტახტზე ასვლიდან რამდენიმე თვეში ცნობილი გახდა, რომ ის სუნიზმის მიმდევარი იყო და დევნიდა შიიტებს. ამასთან დაკავშირებით ო. ეფენდიევი ფიქრობს, რომ „შაჰ ისმაილ II-ს შიიტურ-სუნიტური ანტაგონიზმის შერბილებით სურდა ოსმალეთის სულტან მურად III-სთან მშვიდობიანი ურთიერთობის დამყარება“⁴. „დიდად შესაძლებელია, სწორედ ამიტომ იყო, რომ ისმაილ II-ის ხანმოკლე მმართველობისას ოსმალ-სეფიანთა საზღვარზე სიმშვიდე სუფევდა; არც ერთი მხარე ზავს არ არღვევდა“⁵. მკვლევრის ამ მოსაზრების საწინააღმდეგოდ მეტყველებს ტომაზო მინადოის მიერ მოტანილი ცნობა. როგორც ვიცით, მინადოი ფხიზლად აკვირდებოდა ოსმალ-სეფიანთა კონფლიქტს, რადგან იგი ქრისტიანული ევროპის ინტერესებისათვის სასარგებლოდ მიაჩნდა⁶ და ამიტომ მიღებულ ინფორმაციას სხვა მრავალი არხით ამოწმებდა. მინადოი წერს, რომ: „ისმაილის მმართველობისას, რომელიც გაგრძელდა ერთ წელს, შვიდ თვესა და ექვს დღეს... სულტანმა მურადმა... ბრწყინვალედ გააცნობიერა, თუ რა ზიანი მიაყენა სპარსეთს ამ ახალმა, მერყევა და განსხვავებულმა მეფემ, რამდენი უთანხმოება ჩამოაგდო და ამის გამო სპარსეთის იმპერიის ყველა პროვინციამ რამდენი უბედურება გადაიტანა“⁷.

ბუნებრივია, ოსმალეთში ფხიზლად ადევნებდნენ თვალს ირანში მიმდინარე ამბებს და მინადოის მიხედვით, სულტან მურად III-ს, სეფიანთა კარზე მიმდინარე არეულობიდან გამომდინარე, სამოქმე-

¹ ბ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 129; Эфендиев Октай, Азербайджанское государство Сефевидов в XVI веке, 134-135.

² The Cambridge History of Iran, Volume 6, The Timurid and Safavid Periods, edited by Peter Jackson lecturer in History, University of Keele and the late Laurence Lokhart, 251.

³ დაწვრ. იხ: Эфендиев Октай, Азербайджанское государство Сефевидов в XVI веке, 137-142.

⁴ იქვე, 141.

⁵ იქვე.

⁶ Rudi Matthee. The Ottoman-Safavid War of 1578-90: Motives and Causes, 6.

⁷ Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 17.

დო მიზანიც დაუსახავს. „...აქედან მას ეძლეოდა შესაძლებლობა, რომ მიემართა იარაღი სპარსეთის წინააღმდეგ და დაეწყო თავისი სურვილის განხორციელება ახალი ტერიტორიების შესაძენად“¹.

ყოველივე ეს მოვიტანეთ იმის არგუმენტად, რომ დაგვესკვნა: ალამუთის ციხეში გამოძწყვდეულ, შურისძიების წყურვილით აღვისილ ისმაილს, სიმონთან მეგობრობა, ამ უკანასკნელის ტახტზე აღდგენის დაპირებით, უდავოა თავისი მომავალი მიზნების განსახორციელებლად სჭირდებოდა. ჩანს, ისმაილს არ ეეჭვებოდა, რომ ალამუთის ტყვეობას თავს დააღწევდა და ტახტსაც დაიკავებდა. აი, სწორედ ამის შემდეგ ესახებოდა, ალბათ, მას სიმონის ქართლის სამეფოს ტახტზე აღდგენა და ჩამოყალიბებული მეგობრობის საფუძველზე მისი სახით მოკავშირის შეძენა. შეიძლება ისიც ვივარაუდოთ, რომ ისმაილს სიმონი შაჰის კარზე ქართულ ფრაქციასთან შუამავლად ჰყოლოდა მიჩნეული.

სეფიანთა კარზე შემდგომი მოვლენების განვითარებამდე, ქართლის მმართველი რენეგატი დაუდ-ხანი (1569-1578), რომელიც სრულად იყო დამოკიდებული ირანის შაჰზე², მხოლოდ თბილისსა და ქვემო ქართლს მართავდა³, ხოლო დანარჩენი ნაწილი მას არ ემორჩილებოდა. რაც შეეხება იმერეთის სამეფოს, აქ მეფე ბაგრატ III-ის გარდაცვალების შემდეგ ტახტი დაიკავა მისმა შვილმა, გიორგი II-მ (1565-1585), რომლის დროსაც დასავლეთ საქართველოში დაიწყო გაუთავებელი შინაომები⁴. ეს ვითარება ხელს აძლევდა ოსმალეთის კარს, რადგან დასავლეთ საქართველოს მესვეურთა მოხმობით ხალისით ერეოდა მათ საშინაო საქმეში, რაც ცხადია, უფრო გა-

¹ Giovanni Tommaso Minadoli da Rovigo. *Historia della Guerra fra Turchi et Persiani*, 17; თურქი ისტორიკოსი ისმაილ უზუნჩარშილი ამტკიცებს, რომ შაჰ ისმაილ II-მ ტახტზე ასვლისთანავე დაარღვია ამასიის სამშვიდობო ხელშეკრულება, ისარგებლა სასაზღვრო ზონაში მცხოვრებ ქურთებთან მეგობრული დამოკიდებულებით და შეაგულიანა ისინი, რომ ოსმალების წინააღმდეგ აჯანყებულიყვნენ (Ismail Hakki Uzuncarsili, *Osmanli Tarihi*, vol 3/1, (Ankara, 1951), 57-68. ციტ-ა: Rudi Matthee, *The Ottoman-Safavid War of 1578-90: Motives and Causes*, 3). პროფ. ნ. გელაშვილის სარწმუნო აზრით, მძიმე წარსულმა ისმაილ II-ს გამეფების შემდეგ შურისძიების დიდი წყურვილი აღუძრა ყიზილბაშთა მთელ მოდგმაზე. ამიტომ მათი "...დამცირებისა და შეურაცხყოფის, მათი ძალაუფლების შეზღუდვის მიზნით, შაჰ ისმაილმა მათ სუნიტური რელიგია და მისი მიმდევრები დაუპირისპირა" (ნ. გელაშვილი. *ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან* (XVI ს.), 137).

² ნ. გელაშვილი. *ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან* (XVI ს.), 111.

³ საქართველოს ისტორია ოთხ ტომად, ტომი მესამე, 180.

⁴ მ. რეხვიაშვილი. *იმერეთის სამეფო XVI საუკუნეში*, 65-71.

ნამტკიცებდა ოსმალთა ბატონობას. ამასთან შედარებით, უფრო მძიმე მდგომარეობა იყო სამცხეში. აქ მთავართა მიერ პოლიტიკური ორიენტაციის მუდმივი ცვლა იმის მიხედვით, თუ რომელ დამპყრობელს მეტი ძალა ჰქონდა, გაუთავებელი შინაომების წყარო ხდებოდა. სამცხეში ყვარყვარე IV-ის მთავრობის (1573-1581) დასაწყისში სამთავროს საქმეებს ფაქტობრივად განაგებდა მისი დედა, დედისიმედი, ძალაუფლების მოყვარე და ენერგიული ქალი¹. ამ სამეფოებისაგან განსხვავებით, სტაბილური მდგომარეობა სუფევდა კახეთის სამეფოში. მართალია, 1574 წელს, ლევან მეფის გარდაცვალების შემდეგ, მის მემკვიდრეებს (შვილსა და შვილიშვილებს) შორის გაიმართა ბრძოლა ტახტისათვის, მაგრამ ალექსანდრეს გამეფებით ვითარება მშვიდ კალაპოტს დაუბრუნდა.

ეჭვს არ იწვევს, რომ ისმაილ II-ის ხანმოკლე სისხლიანმა მმართველობამ იმპერია კრიზისში შეიყვანა. ყაზვინში მყოფი სიმონი, ცხადია, ყურადღებით აკვირდებოდა ამ მოვლენებს. როგორც მინადოი გადმოგვცემს, „ისმაილის გარდაცვალების შემდეგ, სიმონი სხვადასხვა აზრმა შეიპყრო: რა იქნება მისთვის უკეთესი, დარჩეს ყაზვინში და დაელოდოს ახალი მეფის [ტახტზე] ასვლას თუ მოემზადოს წასასვლელად, რათა დაიბრუნოს მიტოვებული სარწმუნოება და დაგდებული ქალაქი; დაბოლოს, რამდენიმე [ხნის] შემდეგ, მან დაასკვნა: უმჯობესია იყოს უსაფრთხოდ და თავისი საქმიანობით პატივისცემა მოიპოვოს, ვიდრე გაიქცეს [შაჰის] მხარდაჭერის გარეშე, ძმასთან ჰქონდეს დავა და უთანხმოება, რის გამოც შესაძლებელია [სიცოცხლე] ნაადრევად სიკვდილით დაასრულოს, ამიტომ [ჭობია] დაელოდოს ახალ მეფეს და მისი მფარველობითა და შემწეობით მოძებნოს წართმეული ღირსების დაბრუნების ხერხი. ამიტომ ის დარჩა ყაზვინში, რადგან ელოდებოდა და იმედოვნებდა, რომ სქიზმის² გამოცვლამ, უფრო [სწორად] რელიგიის, გაწამებულმა პატიმრობამ, დაბრუნებულმა თავისუფლებამ, მეტად ფასეულმა სახელმოხვეჭილობამ, ახლანდელმა ვითარებამ, ასევე გამოჩენილმა მორჩილებამ და დამსახურებამ ახალი მეფისაგან უნდა მოუპოვოს პატივი და ჭილდო; ანდა თუნდაც, ანდოს მას საქართველოში მისგან³

¹ საქართველოს ისტორია ოთხ ტომად, ტომი მესამე, 181.

² იგულისხმება მართლმადიდებლობის.

³ ე.ი., ოსმალებისაგან.

დასაცავი ომის წარმოება სრულად”¹. სრულად მიჰყვება რა მინადო-ის ამ ცნობას პიეტრო ბიძარო, საკუთრივ მიიჩნევს, რომ სიმონმა თავისი წადილის მისაღწევად და შაჰისათვის მადლობის გადასახ-დელად ამ უკანასკნელს „...თავისი სამხედრო ბრწყინვალეობით...“ სამსახური შესთავაზა².

ვფიქრობთ, მოტანილი წყარო სრულად გვარკვევს იმაში, თუ რა-ტომ დაყოვნდა ყაზვინში სიმონი. მან სწორი გადაწყვეტილება მი-იღო, რომ სეფიანთა კარზე შექმნილი კრიზისით არ ისარგებლა და საქართველოში თვითნებურად არ დაბრუნდა. წინააღმდეგ შემთხვე-ვაში ეს, რა თქმა უნდა, ქართლის სამეფოში ახალი დაპირისპირები-სა და შინაომის საფუძველი გახდებოდა და კარს მომდგარი ოსმა-ლეთ-ირანის ომში მისი შედეგების პროგნოზირება ძნელი გახდებო-და. თავის მხრივ, სიმონი, ჩანს, კარგად ითვალისწინებდა ამ ომის გარდაუვალობას და ისიც სჭეროდა, წყაროს ენით რომ ვთქვათ, ახ-ალი შაჰი „თავდაცვითი ომის წარმოებას სრულად“ მას ანდობდა სა-ქართველოში. ეს შემთხვევა კი მას მისცემდა საშუალებას, სრული ძალებით ემოქმედა თავის ინტერესებშიც. მართებულია პროფ. ნ. გელაშვილის აზრი, რომ სიმონმა „...აწონ-დაწონა სეფიანთა სახელ-მწიფოში შექმნილი ვითარება და სავსებით სწორად გადაწყვიტა დროებით ყაზვინში დარჩენილიყო და მხოლოდ ახალი შაჰის ნე-ბართვის შემდეგ დაბრუნებულიყო სამშობლოში“³.

შაჰ ისმაილ II-ის გარდაცვალების შემდეგ ირანში შექმნილი პრობ-ლემების გადაჭრა ვერც ახალმა შაჰმა, ნახევრად ბრმა და ფიზიკუ-რად სუსტმა მოჰამედ ხოდაბენდემ (1578-1587), შეძლო. პირიქით, ამ შაჰის წინდაუხედავი პოლიტიკის შედეგად ქვეყანა უფრო ღრმა კრი-ზისში⁴ შევიდა. ყიზილბაშ ტომთა ბელადები საკუთარი შეხედულები-სამებრ მართავდნენ პროვინციებს და თითქმის დამოუკიდებელნი იყვნენ⁵.

¹ Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 130.

² Rerum Persicarum Historia, initia, gentis, mores, instituta, resque gestas ad hac usque tempora complectens. Auctore Petro Bizaro sentinate, (Francfurt, 1601), 556.

³ ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 141.

⁴ ისტორიკოსები ხშირად 1577-1587 წლებს შორის პერიოდს „სამოქალაქო იმის“ კვალიფიკაციას ანიჭებენ (Aurélie Chabrier. La monarchie safavide et la modernité européenne (XVIe-XVIIe siècles), 284).

⁵ Aurélie Chabrier. La monarchie safavide et la modernité européenne (XVIe-XVIIe siècles), 284.

ირანის იმპერიაში შექმნილ ვითარებას ოსმალები დიდი ყურადღებით აკვირდებოდნენ. 1578 წლის 5 აპრილს ოსმალეთის ჯარის მთავარსარდალმა ლალა მუსტაფა ფაშამ დაიწყო ლაშქრობა, რომლის უპირველეს ამოცანას ამიერკავკასიის ქვეყნების დაპყრობა და ოსმალეთისათვის დამორჩილება წარმოადგენდა¹. „1578 წელს კონსტანტინოპოლიდან² წერილები გაეგზავნა ირანის ჩრდილოეთის ზონის ყველა მთავარს შირვანში, დაღესტანში, საქართველოსა და ჩერქეზეთში, დამოუკიდებლად იმისა, ედგნენ თუ არა ისინი ხელისუფლებას სათავეში, რათა დამორჩილებოდნენ მათ მომხრესა და ძლიერს“³. გარდა ამისა, ოსმალთა სტრატეგიულ ამოცანას წარმოადგენდა კასპიის ზღვაზე კონტროლის დაწესება და „...თურქესტანთან, აზიის შიდა მარშრუტთან, რომელიც რუსებმა გადაჭრეს ასტრახანის ოკუპაციით 1556 წელს, მისადგომის მიღება“⁴. ამ ამოცანის განხორციელებით ირანს გადაეკეტებოდა ეკონომიკური არტერია, რადგან „თურქესტანი განკარგავდა აბრეშუმის გზას“⁵.

ისტორიოგრაფიაში (მხედველობაში გვაქვს უმთავრესად ირანული და თურქული) ერთიანი აზრი არ არსებობს ირან-ოსმალეთის 1578-1590 წლების ომის მიზეზებზე⁶. ჩვენ მიგვაჩნია, რომ ირანის მოულოდნელ დასუსტებაში სულტნის კარმა დაინახა შესაძლებლობა, შეეცა ირანისთვის და ამით მისგან მომდინარე საფრთხე აღმოეფხვრა. ამ ვითარებაში კი ოსმალები „...თავის მოწინააღმდეგეზე აშკარა ტექნიკურ უპირატესობას ფლობდნენ. სპარსელებს არ ჰქონდათ არტილერია და მცირედ გააჩნდათ მხოლოდ არკებუზები“⁷. ვფიქრობთ, უფრო სარწმუნოა ის მოსაზრება, რომ სულტანმა და მისმა მრჩეველებმა ისარგებლეს დასავლეთის ფრონტზე გამეფებუ-

¹ ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 147; საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 229.

² მ. სვანაძისა და რ. შარუმაშვილის მიხედვით, ადრესატებს წერილი გაუგზავნა ოსმალთა ჯარის მთავარსარდალმა ლალა მუსტაფა ფაშამ (საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 229).

³ Fernand Braudel. The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II, Vol. II., 1167.

⁴ იქვე.

⁵ იქვე.

⁶ დაწვრ. იხ: Rudi Matthee. The Ottoman-Safavid War of 1578-90: Motives and Causes, 2-20.

⁷ Fernand Braudel. The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II, Vol. II., 1168.

ლი სიმშვიდითა და ევროპელი მოწინააღმდეგეების ნეიტრალიზებით¹, რაც დაემთხვა სეფიანთა ირანში არსებულ უწესრიგობას, ხელისუფლების სისუსტეს, პერიფერიების არასტაბილურ მდგომარეობას და დაიწყო სამხედრო კამპანია, რათა ირანისთვის ჩამოეშორებინათ კავკასიური პროვინციები და ცენტრალურ აზიასთან კომერციული და დიპლომატიური კავშირები უსაფრთხოდ გაეგრძელებინათ².

ზემოთ ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ ის წინააღმდეგობები, რაც არსებობდა სეფიანთა კარზე პორტუგალიელთა მზარდი გავლენის მიმართ, განსაკუთრებით ორმუზის მიმართულებით, თუმცა 1578-90 წწ. ოსმალეთ-სეფიანთა ომის დროს ევროპელების მიმართ სეფიანთა დათბობა აშკარაა. მიზეზი გასაგებია და ის ანტიოსმალური პოლიტიკის ქრილში აიხსნება. პორტუგალიიდან ირანი იღებდა არტილერიას³, რისი საჭიროება მას მუდმივად ედგა. ეს მით უფრო გაძლიერდა მას შემდეგ, რაც ფელიპ II-მ პორტუგალია ხელში ჩაიგდო⁴.

ოსმალურ და ირანულ დაპირისპირებაში დიდ როლს თამაშობდა მათ შორის ცუდად დადგენილი საზღვრები, რაც ქურდებისა და მოთარეშებისათვის ნამდვილ სამოთხეს წარმოადგენდა და ხშირად დავის საგანს წარმოადგენდა⁵. სტამბოლში ჰაბსბურგთა საელჩოს კაპელანი სოლომონ შვაიგერი (1551-1622) წერდა, რომ სამხედრო მოქმედება ამ ორ იმპერიას შორის ძველ სიძულვილსა და შულ-

¹ 1575 წლის აგვისტოში შვიდი წლით გაგრძელდა ვენეციის რესპუბლიკასთან 1573 წლის 7 მარტს დადებული ხელშეკრულება; 1577 წლის 1 იანვარს რვა წლით გახანგრძლივდა ოსმალეთ-ავსტრიის ხელშეკრულება, რომელიც დაიდო 1568 წლის 17 თებერვალს; 1577 წლის 30 ივლისს კი ხელი მოეწერა პოლონეთთან საზავო ხელშეკრულებას (Я. М. Махмудов. Взаимоотношения государств Аккоюнлу и Сефевидов с западноевропейскими странами (II половина XV — начало XVII века), 126; საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში და ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 227).

² Rudi Matthee. The Ottoman-Safavid War of 1578-90: Motives and Causes, 3.

³ 1585 წელს ოსმალებზე სეფიანთა მოპოვებულ გამარჯვებაში ესპანურმა იარაღმა დიდი როლი შეასრულა. მათ შორის ასევე შედგა მოლაპარაკება, რომ ევროპა ერთს უნდა ერგოს (ესპანეთის მეფეს) და აზია მეორეს (ირანის შაჰს). ამის შესახებ ფრანგი დიპლომატი კონსტანტინოპოლში 1586 წელს ამცნობდა ვენეციელ კოლეგას. სინამდვილეში სეფიანთა ამ წარმატების შედეგი ბევრად მცირე იყო, მაგრამ ცალსახად სასარგებლო ბევრისთვის: ვენეციას აღარ ემუქრებოდა თურქული საფრთხე და სულტანი იძულებული იყო უნგრეთის საზღვრისპირა ტერიტორიებზე მშვიდობა შეენარჩუნებინა (Vaughan M. Dorothy. Europe and The Turk: A Pattern of Alliances, 1350-1700, 209).

⁴ Vaughan M. Dorothy. Europe and The Turk: A Pattern of Alliances, 1350-1700, 209.

⁵ Adel Allouche. The Origins and Development of the Ottoman-Safavid Conflict, 148-151.

ლზე იყო დამყარებული¹. „ყაზი აჰმად ყოში საკმაოდ ლაპიდარულად აღნიშნავს, რომ მურად III-მ გადაწყვიტა, დაერღვია ამასიის ხელშეკრულება და აღივსო სურვილით დაეპყრო აზერბაიჯანის, შირვანისა და საქართველოს მიწები“². აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ „თურქებსა და სპარსელებს შორის ნებისმიერ ომში რელიგია უეჭველად გარკვეულ როლს ასრულებდა.“³

ვფიქრობთ, საინტერესო იქნება ტომაზო მინადოის დაკვირვება, რომელმაც დაახლოებით ექვსი წელი სტამბოლსა და ალექოში⁴ გაატარა. ავტორის მიხედვით, „გეზირი მეჰმედი, (Mahamet Visier) უდავოდ ღირსეული, მმართველობაში გამოცდილი, [სულტანს] ურჩევდა, რომ უფრო ადვილი და უმჯობესი იქნებოდა უშიშარი მოქმედება სპარსელების წინააღმდეგ, ვიდრე ქრისტიან უფლისწულებთან; რადგან შუღლი, რომელიც სპარსეთის სამეფოსა და სეფიანთა იმპერიის ახალი მემკვიდრის პირობებში სუფევდა, როცა ბრძოლა მიმდინარეობდა მთავრობაში, [ეს] იძლეოდა გამარჯვების [შანსს] და ამიტომ ომი ქრისტიან მთავრებთან⁵ უსარგებლო იყო. სწორედ ამის გამო არ უნდა გაეჩაღებინათ მათთან ომი. ორივე⁶ მოწინააღმდეგის ძალები მრისხანე იყო, ერთის – ზღვაზე და მეორისა – ხმელეთზე; მაგრამ ეს იქნებოდა ომი ყველა ქრისტიან მბრძანებელთან . . . ასეთი რჩევებისა და სხვადასხვა მსჯელობების შედეგად, ბოლოს და ბოლოს, ყველა შეთანხმდა, რომ გაცილებით უკეთესია ომი აზიაში, ისრებისა და მახვილების წინააღმდეგ, საიდანაც ზიანი ნაკლები იქნება, ვიდრე ევროპაში ღორმუცელა ტომებთან, ისრების სეტყვის წინააღმდეგ, სადაც აღმართულია მანქანები და სიკვდილის იარაღები. მხოლოდ ორი სირთულე იყო საერთო: ერთი იყო მანძილი და მეორე, უფრო მთავორიანი ადგილები, სადაც მათ უნდა გაეცლოთ ცხენებით, აქლემებით, არტილერიითა და მთელი აღჭურვილობით, კერძოდ კი საქართველოს გავლით, რომელიც გარემოცულია მიუვალ მიწებით, ხშირი ტყეებით“⁷. ამავე მინადოის ინფორმაციით, „მე-

¹ Rudi Matthee. The Ottoman-Safavid War of 1578-90: Motives and Causes, 4.

² იქვე, 11.

³ Fernand Braudel. The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Phillip II. Vol. II., 1168.

⁴ Rudi Matthee. The Ottoman-Safavid War of 1578-90: Motives and Causes, 6.

⁵ იგულისხმება ევროპის ქრისტიანულ სახელმწიფოებთან.

⁶ ესპანელი ჰაბსბურგებისა და ოსმალების.

⁷ Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 21.

ფეს [სულტანს] უთხრეს, თითქოს ყოველივე საკმარისი იყო ყიზილ-ბაშთა სამეფოს დასაპყრობად. თითოეულმა ეს ძალიან მარტივად წარმოადგინა და დაჰპირდნენ უეჭველ გამარჯვებას. უწინარეს ყოვლისა, მუსტაფა ფაშა დიდი გამბედაობით დაჰპირდა [სულტანს] დაპყრობებსა და დიდებულ გამარჯვებებს¹. ოსმალების მიერ ამის განხორციელება საეჭვოდ არ მიაჩნია მინადოის, რადგან მისი აზრით, კუნძულ კვიპროსის დაპყრობის შემდეგ (1571) „ამ მხარეში ლათინთა ღირსება არ შემორჩა“². უპირატესობას ანიჭებდა რა ჯარს, ძალას და ლათინურ მამაცობას, ასეთი „ძალა, ჯარი და მამაცობა ქართველებისა და სპარსელებისა, ბოლოს და ბოლოს, აზიის ამ ომში ყველაზე საიმედო იქნება, ვიდრე ეს შეიძლება იყოს ევროპაში“³ – თვლიდა მინადოი. ამ შედარებით, ვფიქრობთ, რომ ავტორი ჯვაროსნულ ეპოქასთან ახდენს გაიგივებას. რამდენადაც მინადოი რელიგიურად არ ასხვავებს ირანელებსა და ოსმალებს, ლათინთა ღირსების მატარებელში იგი ქართველებს გულისხმობს. ამ აზრის შემდეგ, შემთხვევითი არ უნდა იყოს ავტორის მიერ ევროპელი მკითხველისათვის იმის შესხენება, რომ საქართველოში ცხოვრობენ ბერძნული სქიზმის მიმდევარი ქრისტიანები, რომლებიც „ტანადობით არიან ძლიერნი და ღონიერნი, ხასიათით – შეუპოვარნი“⁴. წყაროების ასეთი სტილი მხოლოდ ჯვაროსნული ეპოქის ავტორებისათვის იყო დამახასიათებელი.

კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის რეზიდენტი ჟუიე⁵ 1578 წლის 1 მაისს თავის მთავრობას ატყობინებდა: „....როგორც ამბობენ, სპარსელი [ირანის შაჰი] მშვიდობისკენ ისწრაფვის. სარწმუნო წყაროებიდან შევიტყვე, რომ სპარსეთის საზღვრებიდან მომავალ შიკრიკებს დაუყოვნებლივ და სასწრაფოდ აბრუნებენ უკან. აქედან გამომდინარე, შეიძლება მართლაც დამყარდეს მშვიდობა, თუ მართალია, რომ ხსენებულ სპარსელს [ირანის შაჰს] ეს ნამდვილად სურს. ყოველივე იმის გათვალისწინებით, რაც მოხდა, მას, უკვე მოხუცსა და ძალიან

¹ Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 22.

² იქვე.

³ იქვე.

⁴ იქვე.

⁵ ჟუიე გამოცდილი დიპლომატი იყო. მასთან კონსულტაციებს გადიოდა შემდგომში ეკატერინე მედიჩიც. ოსმალეთის მისიის დამთავრების შემდეგ ჟუიე ვენეციაში გამგზავრებულია.

მდიდარს, მშვიდობა უნდა ერჩივნოს ომს, რათა სიბერეში წყნარი ცხოვრებით დატკეპს¹. ამასთან, ეს ხალხი ვერ მაღავეს, რომ რაც არ უნდა გააკეთონ, მათ ისევე ან მეტადაც სჭირდებათ მშვიდობა, ვიდრე მეზობლებს. პორტაში ამბობენ, რომ დიდი სულტანი ამას არ დათანხმდება, თუ სპარსელი [ირანის შაჰი] არ გადასცემს მას სერვანს [შირვანს] და არ მისცემს შესაძლებლობას აღადგინოს და კვლავ დაასახლოს დიდი ხნის წინ ნანგრევებად ქცეული მოსაზღვრედ მდებარე ძველი ქალაქი სახელად ყარსი. თუ მშვიდობა მართლა დამყარდა, მაშინ მუსტაფა ფაშა ქართველების² დასაპყრობად გაემართება.“³

სულტნის კარის დიდ აღშფოთებას იწვევდა ქართველთა პროირანული ორიენტაცია. გერმანელი ფრანც ბილერბეკი (Franz Billerbeck)⁴ მიუთითებდა, რომ ოსმალები განრისხებულნი იყვნენ ქართველების პროირანული განწყობის გამო და მათ შეშფოთებას იწვევდა ის, რომ სეფიანები აღარ აგზავნიდნენ ელჩობას შესაფერისი საჩუქრებით, როგორც ამას აკეთებდა შაჰ თამაზი⁵. 1598 წელს ერთ-ერთი ევროპელი, რომელმაც იერუსალიმში იმოგზაურა, წერდა: „ქართველები, რომლებსაც სპარსელებთან საკმაოდ მეგობრული ურთიერთობა აქვთ, თურქების მოსისხლე მტრები არიან. როგორც კი ომის საშინელება იფეთქებს თურქებსა და სპარსელებს შორის, ქართველები ყოველთვის სპარსელებს ეხმარებიან“⁶. ულუგ ბეგ ბაიათი ანუ დონ ხუან სპარსელი კი იუწყება: „სულტან მურად III-მ, რომელიც ახლახან ავიდა ტახტზე..., ისურვა მესოპოტამიის დაუფლებით მთელი დასავლეთ აზიის დაპყრობა. განსაკუთრებით მას უნდა სპარსეთისა და საქართველოს დაპყრობა, რომელსაც გურჯისტანს უწოდებენ“⁷.

¹ ცხადია, საუბარია ირანის შაჰ ზოდაბანდზე, რომელიც ირანს მართავდა 1578 წლის 13 თებერვლიდან, მას შემდეგ, რაც მისი ძმა ისმაილ II შეთქმულებმა მოწამლეს.

² აქ საქართველოს რომელი მხარეა ნაგულისხმევი ძნელი დასადგენია, რადგან თუ მშვიდობა (ამასიის ზავი) არ დაირღვა (როგორც წერილშია ნათქვამი), მაშინ ოსმალებს ქართლისა და კახეთის დასაპყრობად მოქმედი ზავის პირობები არ მისცემდა უფლებას. მაშინ საუბარი უნდა იყოს ან სამცხეზე, ან იმერეთზე. თუმცა უფრო სამცხეა სავარაუდო. ზავის შემდგომი ვითარება საქართველოში საკმაოდ რთული იყო.

³ Ernest Charrière. *Négotiations de la France dans le Levant*, t. III (Paris, 1850), 740-742.

⁴ ფრანც ბილერბეკმა სტამბოლის გერმანულ თემში 1581 წელს კაპელანის ადგილზე შეცვალა შვაიგერი (Rudi Matthee. *The Ottoman-Safavid War of 1578-90: Motives and Causes*, 11).

⁵ Rudi Matthee. *The Ottoman-Safavid War of 1578-90: Motives and Causes*, 11.

⁶ Michel Tamarati. *L'Eglise géorgienne des origines jusqu'à nos Jours*, Rome, 313; მისივე, ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, 360.

⁷ Книга Орудж-бека Байата-Дон-Жуана Персидского, 48.

ამდენად, ოსმალთა იმპერიისთვის აღმოსავლეთ საქართველოს ირანული ორიენტაცია ერთ-ერთ ფაქტორს წარმოადგენდა ამ ომში. ასევე ნათლად ჩანდა, თუ რამდენად მყიფე იყო ამასიის ხელშეკრულება. ამ უკანასკნელის თანახმად, აღმოსავლეთ საქართველოს ირანული ორიენტაცია სულაც არ უნდა ყოფილიყო მოულოდნელი სულტნის კარისათვის, მაგრამ აქ მთავარი ის იყო, რომ ირანის მოკავშირე ქართულ ძალას კონსტანტინოპოლში საფრთხედ მიიჩნევდნენ. ჩვენი აზრით, თუ ისტორიულ კონტექსტში წარმოვიდგენთ ოსმალეთის იმპერიისადმი ქართველთა დამოკიდებულებას, იგი ევროპაში ოსმალების მიმართ არსებულ შიშსა¹ და ნეგატივში თავსდება². ხილულმა ისტორიამ დაადასტურა, რომ ქართველი პოლიტიკოსები მებოხელ სეფიანთა ირანში არ ხედავდნენ ისეთ მუდმივ საფრთხეს, როგორც ოსმალთა იმპერიაში. ოსმალთა სულტნები, როგორც დასავლეთში³, ასევე ქართველ პოლიტიკოსებში აღიქმებოდნენ, როგორც ქრისტიანობის ყველაზე დიდ საერთო მტრად. ეს უარყოფითი დამოკიდებულება ბუნებრივი იყო ოსმალთა მიერ ქრისტიანობის ბასტიონის კონსტანტინოპოლის დაპყრობის შემდეგ, რითაც საქართველოს გადაეკეტა გზა დასავლეთისაკენ. ქართველებისათვის სრულიად ვერ იქნებოდა დამალული ქრისტიანული ბელგრადის (1521), როდოსის (1522), ბუდას (1541), კვიპროსის (1571) დაცემა და ვენისა (1529) და მალტას (1565) ალყა. ამიტომ იყო, რომ საქართველო მომდევნო საუკუნეშიც იზიარებდა ოსმალთა წინააღმდეგ ჯვაროსნულ ლაშქრობას. ერთი სიტყვით, XVI საუკუნე იყო პერიოდი, როცა „თურქეთისათვის მთელი „ქრისტიანული სამყარო“ მოწინააღმდეგე იყო“⁴.

ამრიგად, ამ ახალ, 1578 წელს, დაწყებულ ომს რეალური მიზეზები არ ჰქონდა, მაგრამ გააჩნდა ხელსაყრელი მომენტები და ოსმალ-

¹ ცნობილი იყო იტალიური გამოთქმა: „ოჰ, დედა, თურქები მოდიან“ (Şerafettin Turan, Türkiye- İtalya ilişkileri: Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine, Vol. 1 (İstanbul, 1990), 9).

² შედარებისათვის იხ: Tasin Gemil. Romanians and Ottomans in the XIVth-XVIth Centuries. Bucharest, 2009; Emrah Safa Gürkan. Christian Allies of the Ottoman Empire <http://iegego.eu/de/threads/modelle-und-stereotypen/tuerkengefahr-exotismus-orientalismus/emrah-safa-gurkan-christian-allies-of-the-ottoman-empire>

³ Tasin Gemil. Romanians and Ottomans in the XIVth-XVIth Centuries. Bucharest, 2009; Emrah Safa Gürkan. Christian Allies of the Ottoman Empire <http://iegego.eu/de/threads/modelle-und-stereotypen/tuerkengefahr-exotismus-orientalismus/emrah-safa-gurkan-christian-allies-of-the-ottoman-empire>

⁴ А. Филишкин. Первое противостояние России и Европы. Ливонская война Ивана Грозного. (Москва, 2018), 35.

თა მთავარსარდალი ლალა მუსტაფა ფაშა თავისი 110-ათასიანი ჯარით¹ ამავე წლის აგვისტოში საქართველოს დაპყრობას შეუდგა. ასე რომ, ამასიის სამშვიდობო ხელშეკრულებით მიღწეული წონასწორობა ოსმალეთმა დაარღვია² და დაიწყო 12-წლიანი ომი. ახალმა შაჰმა, მოჰამედ ხუდაბენდემ კარგად უწყობდა მუსტაფა ფაშას მიზანი, შეკრიბა 30-ათასიანი ჯარი და მის მთავარსარდალად დანიშნა ერევნისა და ნახიჭევანის მმართველი ტოკმაკ სულტანი³. როგორც ირკვევა, კონსტანტინოპოლიდან გაგზავნილ ზემოხსენებულ მიმართვას ქართველი მესვეურები (მესხ დიდებულთა ნაწილი⁴ და საათაბაგოს გამგებელი მანუჩარი, იმერეთის მეფე, გურიისა და სამეგრელოს მთავარი⁵) დაუყოვნებლივ გამოეხმაურნენ ლაშქრობაში მონაწილეობის მიღების სურვილით. დონ ხუან სპარსელი წერს: „...მუსტაფა ფაშას ჯარს შეუერთდნენ ქართველი უფლისწულები: სალმასი და ლევენდი, უფლისწული მანუჩარი, დედოფალ დედისიმედის შვილი... ყველა ეს მმართველი დადგა მუსტაფა ფაშას დროშის ქვეშ, რომელმაც ისინი დიდი თავაზიანობით მიიღო, სულტანს აუწყა მათი მორჩილების შესახებ, როგორც საქართველოს დაპყრობის პირველი შედეგი, რომელსაც ის, მუსტაფა ასე წარმატებით ატარებს“⁶. ფრანგულ წყაროზე დაყრდნობით პროფ. ე. მამისტვალიშვილი მიიჩნევს, რომ „ლალა ფაშას ქართველი ელჩები ეწვივნენ და თან მიიყვანეს 5 ათასი კაცი ყარსის სიმაგრის აღდგენისას ოსმალების დასახმარებლად.“⁷ თუმცა, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ 1578 წლის 9 აგვისტოს ჩილდირის ბრძოლა, სადაც მანუჩარ ათაბაგი ლოდინის პოზიციას იკავებდა და თავისი ლაშქრით მუსტაფა ლალა ფაშას ბა-

¹ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I, (XV-XVI სს.), 185; ფრანგი დიპლომატი ჟუიე 1578 წლის 1 მაისის წერილში ვარაუდობდა, რომ ლალა მუსტაფა ფაშას ეყოლებოდა 150-ათასიანი ჯარი. (Ernest Charrière: *Négotiations de la France dans le Levant*. V. III., 741); ო. შაბრე მიიჩნევს, რომ ლალა მუსტაფა ფაშა მსხვილმასშტაბიან შეტევას 100 ათასიანი ჯარით შეუდგა. (Aurélié Chabrier. *La monarchie safavide et la modernité européenne (XVIe-XVIIe siècles)*, 287).

² ზ. ავალიშვილი. კავკასიური პოლიტიკის ისტორიიდან, 221.

³ Книга Орудж-бека Байата-Дон-Жуана Персидского, 49.

⁴ ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 149.

⁵ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I, (XV-XVI სს.), 188.

⁶ Книга Орудж-бека Байата-Дон-Жуана Персидского, 50.

⁷ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I, (XV-XVI სს.), 188.

ნაკში მას შემდეგ გამოცხადდა, როცა დამარცხებულმა ყიზილბაშებმა და მისმა მოკავშირე ქართველებმა ბრძოლის ველი მიიტოვეს. მიუხედავად იმისა, რომ ომის პირველ დღეებში სამცხეში შემოჭრილ ოსმალებს ქართველებმა დიდი წინააღმდეგობა გაუწიეს პარტიზანული და გარნიზონული ბრძოლის ტაქტიკით, სამცხის ათაბაგმა ოსმალთა მორჩილება აღიარა, რაც მუსტაფა ლალა ფაშას მეტად ესიამოვნა, რადგან ამ მხარის მმართველთა პოზიციას განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ ოსმალები ირანელებთან მომავალ ბრძოლებში. თუმცა ტომაზო მინადოის ცნობით, ლალა ფაშამ უსაყვედურა მანუჩარს პასიურობისა და ლოდიინის პოლიტიკის გამო¹.

ირანის წინააღმდეგ ოსმალთა შეტევის სამხედრო სტრატეგია ჩრდილოეთის მიმართულებასაც ითვალისწინებდა. ხსენებული ჟუიე 1578 წლის 20 ივლისის წერილში სხვა ამბებთან ერთად საფრანგეთის სამეფო კარს მოკლედ ატყობინებდა: „ამბობენ, ასევე, რომ თათრები [ყირიმელი თათრები], რომელთაც ბანაკთან შესაერთებლად ქართველების მხარეს წასვლა ჰქონდათ ნაბრძანები, ამ ქართველებმა და რამდენიმე სპარსელმა, რომლებიც მათ გამოვლას ელოდნენ, დაამარცხეს“². ჩვენი აზრით, ეს ინფორმაცია, სავარაუდოდ, ეხება დარუბანდის გზით ყირიმელი თათრების მცდელობას, შირვანის და კახეთის მიმართულებით ახალი ფრონტი გაეხსნათ სპარსელებისათვის. ოსმალური წყაროებიც მიუთითებენ, რომ როდესაც მუსტაფა ლალა ფაშა ერზერუმთან ჯარებს აგროვებდა, სულთანმა თხოვნა გაუგზავნა თავის ვასალ ყირიმის ხანს მუჰამედ გირეი II-ს (1577-1584), რომ დახმარება გაეწია ამ ომში. ამავე დროს დაღესტანის, შამხალის, ავარიის მმართველებს³ გადასცეს ბრძანება, რომ შეეცაიან კასპიის ზღვის მხრიდან შირვანში მყოფი ყიზილბაშებისათვის⁴. სწორედ ამ ამბებზე უნდა მიუთითებდეს ჟუიე ამ წერილში,

¹ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 235.

² Ernest Charrière. *Négotiations de la France dans le Levant*, t. III., 749.

³ А.М. Фарзалиев. Южный Кавказ в конце XVI века, османо-сефевидское соперничество. (СПб., 2002), 43.

⁴ საომარი მოქმედებების დაწყების წინ მუსტაფა ლალა ფაშამ ქართველ მეფე-მთავრებსაც გაუგზავნა წერილები, სადაც მოუწოდებდა მათ დახმარება გაეწიათ კავკასიაში შემოსულ ოსმალთა რაზმებისათვის. განსაკუთრებით მოითხოვდა ოსმალთა სარდალი იმერეთის

როცა საუბრობს თათრების გამოჩენაზე და ქართველების და ირანელების ერთობლივი ძალებით მათ დამარცხებაზე. შირვანის რეგიონი კი სამხედრო-პოლიტიკური და რელიგიური (შირვანში სუნიტური ისლამი დომინირებდა) ინტერესების გარდა, ოსმალებისათვის აბრეშუმით ვაჭრობის მთავარ ფაქტორს ქმნიდა. თუ მას პლაცდარმად აქცევდნენ, მაშინ წარმატებით განმხორციელებოდა სამხედრო ოპერაციები სეფიანთა მიმართულებით. სწორედ ამიტომ შირვანი ოსმალთა მთავარ სამიზნედ იქცა¹. ამ ამოცანის გადაწყვეტაში სულტანს საიმედოდ ესახებოდა დაღესტნისა და შირვანის მმართველთა თანადგომა. ამ უკანასკნელთ მთავარსარდალი ლალა მუსტაფა ფაშა წერილით განსაკუთრებულად აიმედებდა, რომ ჩერქეზთა ჯარი და ყირიმის ხანი ასევე მათ უჭერდა მხარს². ასე რომ, შირვანის დაუფლება ოსმალებს კასპიის ზღვაზე გაბატონების საშუალებას მისცემდა, რაც უშუალო საფრთხეს უქმნიდა ირანის ჩრდილო-დასავლეთის მიწებს და სეფიანთა სატახტო ქალაქ თავრიზს.

1578 წლის 9 აგვისტოს ჩილდირთან ოსმალებმა სასტიკად დაამარცხეს სეფიანთა არმია, რომლის შემადგენლობაში ქართლისა და კახეთის რაზმები იბრძოდნენ. მარცხი მეტად მტკივნეული აღმოჩნდა ირანელებისთვის, რადგან კავკასიის სიღრმეში მიმავალ გზაზე ოსმალებს, ქართულ ციხესიმაგრეებში შეკეტილი გარნიზონების გარდა, აღარაფერი ელოებოდათ წინ. იმ გადამწყვეტ ბრძოლაში ქართველთა ინტერესები ერთმანეთს შეეჯახა. ნაწილმა ირანელებთან ერთად დამარცხების სიმწარე იწვნია, ხოლო მეორე ნაწილი, სამცხის ათაბაგის, მანუჩარ ჯაყელის მეთაურობით, ბრძოლას მახლობელი მთიდან თვალყურს ადევნებდა იმ იმედით, რომ გამარჯვებული მხარე მას შეიწყნარებდა. მართლაც, ლალა მუსტაფა ფაშამ მანუჩარი პატივით მიიღო და აღებული ციხესიმაგრეები ჩააბარა. ამ აქტით

მეფისგან სრულ მორჩილებას, რადგან ახსენებდა მას წერილში სულტანისადმის პატრონულ დამოკიდებულებას. ასევე ამ მიმართებში გამოყოფდა კახეთის მეფე ალექსანდრე II-სადმი განსაკუთრებულ ნდობას, რადგან სწორედ ის მიანნდათ ოსმალებს თავიანთი წარმატებების ერთ-ერთ მთავარ საყრდენად აღმოსავლეთ კავკასიაში. (ე. მამისთვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I, (XV-XVI სს), 186-188).

¹ Emecen Feridun M. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600). İstanbul: Türkiye İş Bankası kültür Yayınları, (2015), 329-332.

² А.М. Фарзалиев. Южный Кавказ в конце XVI века, османно-сефевидское соперничество, 43; С. Х. Хотко. Черкесия: генезис, этнополитические связи со странами Восточной Европы и Ближнего Востока (XIII-XVI вв.), (Майкоп, 2017), 353-354.

ოსმალებმა მტკიცედ მოიკიდეს ფეხი მთლიანად სამცხეში და ადგილობრივი მთავრები და აზნაურები თავიანთ სამსახურში ჩაიყენეს.

ჩილდირის ბრძოლის შემდეგ ოსმალებმა ახალციხე დაიკავეს. გამარჯვებულმა ლალა მუსტაფა ფაშამ, მიუხედავად ქართველთა მხრიდან პარტიზანული ბრძოლისა¹, 1578 წლის 24 აგვისტოს თბილისი უბრძოლველად დაიკავა. დაუდ-ხანმა თავიდან სცადა, ქალაქი დაეცვა, მაგრამ როგორც დონ ხუან სპარსელი წერს, „ნახა რა ოსმალთა ჯარის უპირატესობა, [თბილისიდან] მოსახლეობის გაყვანის შემდეგ მყისვე შეუდგა სიმაგრეების დანგრევას...“, თავი აარიდა ბრძოლას და ქალაქი დატოვა². ასე რომ, სეფიანთა ტაქტიკის მსგავსად, ქალაქი ევაკუირებული იქნა³. „ამიტომ მუსტაფამ არამცთუ დაანგრია თბილისი, არამედ გადაწყვიტა ძველი და დარღვეული კედლების აღდგენა და ისე მტკიცედ აგება, რომ არ დანგრეულიყო, როცა იქიდან ქვემეხების სროლას დაიწყებდნენ. მუსტაფამ ქალაქში ასი ქვემეხი დადგა და თბილისის ციხესიმაგრის გენერალ-გუბერნატორად დანიშნა ფერჰად ფაშას შვილი, მაჰმად ფაშა, რომელსაც დაუტოვა ნ ათასი⁴ ჯარისკაცი, თვითონ კი შირვანისაკენ გაემართა“⁵. ამ ცნობას ადასტურებს დონ ხუან სპარსელი⁶. ცხადია, ოსმალთა სიძლიერემ და მიღწეულმა წარმატებამ განსაზღვრა რენეგატი დაუდ-ხანის შემდგომი მოქმედება. როგორც დონ ხუან სპარსელი გვაუწყებს, „დაუდ- ხანი...ყოველგვარი მიზეზის გარეშე სპარსეთის მიწიდან გაიქცა და მიემხრო თურქებს, ნებაყოფლობით გახდა სულთან მურადის ვასალი“⁷. დაპყრობილი თბილისი ოსმალებმა საფაშოდ გამოაცხადეს, ციხე-სიმაგრეში თავიანთი გარნიზონი ჩააყენეს, სულტნის ბრძანებით ორ მეჩეთს, ხოლო მთავარსარდლის ბრძანებით ერთს- ჩაუყარეს საფუძველი⁸.

¹ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I, (XV-XVI სს), 191; Книга Орудж-бека Байата-Дон-Жуана Персидского, 51.

² Книга Орудж-бека Байата-Дон-Жуана Персидского, 51.

³ Kütüoğlu Bekir. Osmanlı-Iran Siyasi Münasebetleri-I 1578-1590, (Istanbul, 1962), 95-96.

⁴ სხვა ცნობით, მუსტაფა ფაშამ თბილისის ციხის დასაცავად დატოვა 3 ათასი მებრძოლი (Ernest Charrière. Négotiations de la France dans le Levant. V. III., 796).

⁵ Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 83.

⁶ Книга Орудж-бека Байата-Дон-Жуана Персидского, 51.

⁷ იქვე, 54.

⁸ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I, (XV-XVI სს), 193.

შექმნილ ვითარებაში შაჰის კარს სწრაფად უნდა ემოქმედა. დაუდ-ხანმა სეფიანთა იმედები ვერ გაამართლა. ეს მდგომარეობა ყაზვინში მყოფ სიმონს ხელსაყრელ პირობებს უქმნიდა, რომ შაჰის კარის გადაწყვეტილებისთანავე სწრაფად დაბრუნებულიყო საქართველოში. ტომაზო მინადოის მიხედვით, შაჰ მოჰამედ ხუდაბენდეს თავად სიმონმა შესთავაზა თავისი თავი ოსმალთა წინააღმდეგ. ტომაზო მინადოი წერს: „როდესაც მაჰმადი [შაჰი მოჰამედ ხუდაბენდე] გამეფდა და დარწმუნდა თბილისის დაკარგვაში, [სიმონმა] სთხოვა, ნება მიეცა შაჰის მფარველობის ქვეშ დაბრუნებულიყო თავის დაუცველ ქვეყანაში. ჰპირდებოდა, ყოველგვარი რისკისა და განსაცდელის მიუხედავად, არ შეშინდებოდა და არ ითაკილებდა წვრილმან [საქმეებს], თუკი ამით სარგებელს მოუტანდა მაჰმადს [შაჰს]. ახალი ხელმწიფე უდიდესი სიამოვნებით დათანხმდა სიმონის თხოვნას და ის დანიშნა ხანად მთელ იმ სამეფოში, რომელსაც ქრისტიანად ყოფნის დროს ფლობდა. [სიმონი] სასწრაფოდ გაიგზავნა საქართველოში ალიყული-ხანთან ერთად, ოსმალების ჯარის წინააღმდეგ საბრძოლველად¹. ისქანდერ მუნში გვამცნობს: „სიმონ-ხანი ისლამის მიღების პატივით გაბედნიერდა და სულთან მაჰმუდ-ხანად იწოდა... მან „ძმის“ ბედნიერი წოდებულება მიიღო, პატივითა და ღირსებით მოსილი საქართველოში გაემართა და სამემკვიდრეო ქვეყანას დაეუფლა“².

ამრიგად, მას შემდეგ, რაც სეფიანთა კარმა დაინახა, რომ დაუდ-ხანი უუნარო აღმოჩნდა და საბოლოოდ ოსმალების მხარეზე გადავიდა, სიმონმა შეძლო, სეფიანთა კარი მისი მოკავშირეობის გულწრფელობაში დაერწმუნებინა. ჩვენ ადრე აღვნიშნეთ, რომ სიმონი ახლო მეგობრულ ურთიერთობაში იყო სეფიანთა დიდგვზირ მირზა სალმანთან, რომელმაც დიდი როლი შეასრულა შაჰ ხუდაბენდეს გახელმწიფებაში. ისიც ითქვამს, რომ მირზა სალმანი განთქმული იყო რობაიების წერაში. წყაროებით დასტურდება, რომ სიმონსა და დიდგვზირს შორის გამართული იყო ლექსების მიმოწერა³. ერთ რობაიში მირზა სალმანი სიმონს სწერდა: „თუ გასურს, რომ მეგობრული კავშირი მტკიცე იყოს, შენ ნუ გაუშვებ ხელს მეგობრობის ჯაჭვს, რა-

¹ Giovanni Tommaso Minadai da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 130.

² ისქანდერ მუნშის ცნობები საქართველოს შესახებ, 28.

³ დაწვრ. იხ.: მ. პაპაშვილი. სიმონ I-ის პოეტურ-მუსიკალური გატაცებებისა და სხვა პიროვნული თვისებების შესახებ, 245-252.

თა ჩვენც არ გავუშვათ“. ამაში ირიბად ჩანს შაჰის კარზე მიღწეული მოკავშირეობის შეთანხმება. სიმონს დიდგვზირი კიდევ ერთხელ შეახსენებს, რომ ის შაჰის კარს ოსმალეთის წინააღმდეგ ერთგულ მოკავშირედ მიაჩნია. ამიტომ მან არ უნდა უღალატოს შაჰის ერთგულებას და ირანიც თავის მხრივ ამ ერთგულების ჯაჭვს არ განწყვეტს. ირანის მხრიდან ამის გარანტად დიდგვზირი ჩანს, რაც, რა თქმა უნდა, შაჰის ოფიციალური კარის პოზიციას გამოხატავდა. სიმონ მეფეს დიდგვზირის ამ ლექსისათვის ლექსითვე უპასუხია: „წუთისოფლის სიყვარულისათვის შენს სიყვარულს არ შეგველევი, ჩვენს გულში შენ გარდა სხვას არავის დაგუთმობთ ადგილს, გითქვამთ, მეგობრულ კავშირს არ უღალატო, თქვენ როგორ გიღალატებთ? არამც და არამც არ გიღალატებთ“¹. აქედან ჩანს, რომ სიმონი ირანთან მოკავშირეობას არ უღალატებდა. ის პოლიტიკურ ვექტორს ოსმალეთისაკენ არ გადახრიდა, რაც მან ბოლომდე დაიცვა.

სიმონის ირანთან მოკავშირეობის ფაქტთან დაკავშირებით, საჭიროდ მიგვაჩნია მოვიტანოთ ქართველი მეცნიერისა და დიპლომატის, ზურაბ ავალიშვილის თვალსაზრისი. ავტორის მართებული დასკვნით, „სიმონის აზრთა მიმართულებაში, ცხადია, ღრმა ცვლილებები მოხდა. შესაძლებელია გაფართოვდა მისი თვალსაზიერაც, მოქმედებისა და ბრძოლის ოდნავი შესაძლებლობისთანავე იგი რჯულის შეცვლასაც კი დათანხმდა... ერთი სიტყვით, იგი საბოლოოდ დათანხმდა იმას, რაც ვერ გააკეთებინა შაჰ თამაზმა. მან გარეგნულად მიიღო ისლამი, იკისრა თურქების წინააღმდეგ ბრძოლა, რადგანაც ისინი საქართველოს ყველაზე საშიშ მტრებად მიაჩნდა, ირანი კი ახალი შაჰის დროს მას მატერიალურ დახმარებას აღუთქვამდა“². „აშკარაა, – დაასკვნის ზ. ავალიშვილი, – რომ სიმონის სპარსოფილური პოლიტიკა, ალამუთის ტყვეობისდროინდელი ხანგრძლივი ფიქრებისა და საუბრების ნაყოფი, მარტო მის გეგმებს არ შეესაბამებოდა. ამ პოლიტიკამ საქართველოში კულმინაციას მიაღწია სიმონის ძმისწულის – როსტომის დროს, უკვე XVII საუკუნეში. ეს სისტემა, საერთოდ, შეიძლება ჩაითვალოს აღმოსავლეთ საქართველოს პოლიტიკური ცხოვრების ერთ-ერთ ნორმად საუკუნენახევრის მანძილ-

¹ დაწვრ. იხ: მ. პაპაშვილი. სიმონ I-ის პოეტურ-მუსიკალური გატაცებებისა და სხვა პიროვნული თვისებების შესახებ, 248.

² ზ. ავალიშვილი. კავკასიური პოლიტიკის ისტორიიდან, 224.

ზე, ალამუთის ტყვეობიდან სიმონის დაბრუნების დროიდან ვახტანგ VI კანონმდებლის გამოსვლამდე ირანის წინააღმდეგ, პეტრე დიდის სპარსეთის ლაშქრობის ეპოქაში“¹.

ვიზიარებთ რა სრულად სიმონ მეფის ირანოფილური პოლიტიკის შესახებ პროფ. ზ. ავალიშვილისეულ მოსაზრებას, ჩვენც მიგვაჩნია, რომ ალამუთის ტყვეობის გამო სიმონის შურისძიების გრძნობა მისმა პრაგმატულმა პოლიტიკურმა მოსაზრებამ შეცვალა და სწორედ ამიტომ არ მიემხრო ოსმალებს ირანის წინააღმდეგ. მოცემულ ეტაპზე ქრისტიანობისათვის მეზრძოლმა სიმონმა რელიგიურ ფაქტორზე მაღლა პოლიტიკა დააყენა, რადგან კარგად ხედავდა, რომ ოსმალთა უზარმაზარი ძალისთვის წინააღმდეგობა მხოლოდ ირანს შეიძლებოდა გაეწია. ამ გზით ესახებოდა მას საქართველოში ქრისტიანობის გადარჩენაც. იდეაში, გაერთიანებულ ქართულ ძალას ძლიერი მოკავშირის გარეშე მაინც არ შეეძლო ოსმალეთის იმპერიის დამარცხება. ამიტომ სიმონი ბოლომდე სეფიანების ერთგული დარჩა. თავის მხრივ სეფიანთა კარმაც გამოიტანა დასკვნა, რომ ქართველების გარეშე ოსმალეთს ვერ დაამარცხებდა.

§2. სიმონ I – ბრძოლა ოსმალთა წინააღმდეგ

1578 წლის „...ოკდონბერსა შინა...“² სიმონ მეფე დაბრუნდა საქართველოში, სადაც ომი მიმდინარეობდა. საქართველოს ციხე-სიმაგრეებისა და ქალაქების გარკვეული ნაწილი უკვე ოსმალთა ხელთ იყო, თუმცა არც დამპყრობელთა მდგომარეობა იყო სახარბიელო³. სიმონ მეფე დიდი პატივითა და სიხარულით მიიღეს თანამემამულეებმა⁴. მან თავის გარშემო შემოიკრიბა მრავალრიცხოვანი მომხრეები, რომელთაც უხსნიდა, თუ რატომ მიიღო მუსლიმობა: „მაჰმადიანი გავხდი არა იმიტომ, რომ მაჰმადის რჯული და სარწმუნოება უკეთესად მივიჩნიე, არამედ იმიტომ, რომ სამუდამო პატიმრობიდან თავი დამეხსნა და ჩემი იარაღი იესო ქრისტეს სამსახურისათვის აღმემართა, როცა კი ამის შესაძლებლობა მომეცემოდა; ამასთანავე, ქართლის სამეფოს შენარჩუნებაც მხოლოდ ამ გზით შეემძლო“⁵. მეფის

¹ ზ. ავალიშვილი. კავკასიური პოლიტიკის ისტორიიდან, 227.

² ქართლის ცხოვრება, IV, 411.

³ ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 162.

⁴ იქვე.

⁵ Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 130.

გამუსლიმებისადმი ქართველთა დამოკიდებულება შეუმჩნევია პიეტრო ბიძაროსაც, რომელიც წერს: „სპარსეთიდან სიმონის დაბრუნება ყოველი ქართველისათვის სასიამოვნო იყო. ქართველებში მიღებულია ხალხის წინაშე მონანიება, თუ რაიმე შემთხვევის გამო სარწმუნოება გამოიცვალე“¹.

ამ ცნობაში ნათლად ჩანს სიმონ მეფის კომპრომისის მიზანი ანუ ქრისტეს სამსახურისათვის ბრძოლა. ფორმალური გამაჰმადიანებით მას მოქმედებისა და ბრძოლის შესაძლებლობა ეძლეოდა. საკუთრივ ირანის კარი, ამ მძიმე ჟამს, სიმონ მეფის სახით ძვირფას მოკავშირეს იძენდა. ერთი სიტყვით, სიმონის გამუსლიმებას და ირანთან მოკავშირეობას ქრისტიან ქართველთა თვალში მისი რეპუტაციისთვის ოდნავადაც არ მიუყენებია ჩრდილი. ამ საგარეო პოლიტიკურ ფაქტორს არავინ განიხილავდა რელიგიური თვალსაზრისით და იგი არასოდეს გამხდარა მსჯელობის საგანი. კახეთის მეფე ალექსანდრე თრიაქის წევას უფრო უწუნებდა, ვიდრე რჯულგანდგომას, რადგან ყველას სჯეროდა, რომ სიმონი ქვეშაირი ქრისტიანი იყო და ეს ნაბიჯი პოლიტიკური მიზნით გადადგა. ტომაზო მინადოის ადრე ქრისტიანობისთვის მებრძოლი და შემდეგ გარემოებათა გამო გამუსლიმებული მეფე ქრისტიანობისთვის დაკარგულად არ მიაჩნდა. მუსლიმ მეფეს ან უნდა გამოეყენებინა ეს მდგომარეობა შაჰის ან სულტნის კარზე თავისი კარიერული წინსვლისათვის, ანდა დაბრუნებოდა ქრისტიანობას. სიმონის შემთხვევაში ეს ასე არ იყო. საქართველოში დაბრუნებული სიმონი წარმოდგა როგორც პრაქტიკული ქრისტიანი მმართველი, რომელმაც ცნო მუსლიმ ირანელებთან მოკავშირეობა ქრისტიანთა საერთო მტრის წინააღმდეგ ბრძოლაში.

ამრიგად დაიწყო სიმონ მეფის 22-წლიანი თავგანწირული ომი ოსმალების წინააღმდეგ, რომელიც ევროპაში ინტერესს იწვევდა, რადგან იგი უშუალო კავშირში იყო ოსმალეთის იმპერიის ფარგლებში მოქცეულ სხვა დაპყრობილ სახელმწიფოებთან. ამიტომ დასავლეთში (ესპანეთი, გერმანია, ვენეცია, ტრანსილვანია, წმინდა ტახტი) ყურადღებით ეკიდებოდნენ საომარი ოპერაციების შედეგებს, რადგან აღმოსავლეთში ომის შეწყვეტა მაშინვე საფრთხის ქვეშ აყ-

¹ Rerum Persicarum Historia, initia, gentis, mores, instituta, resque gestas ad hac usque tempora complectens, 557; ი. ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს.), 122.

ენებდა დასავლეთის სახელმწიფოებს. ამის გამო „დასავლეთ ევროპელი პოლიტიკოსებისათვის ირანის დამარცხება და ოსმალეთის მიერ მისი მოსალოდნელი დაპყრობა მსოფლიო მნიშვნელობის კატასტროფას ნიშნავდა“¹.

ჩვენი მიზანი არ არის ამ ომის დეტალური განხილვა. გვსურს მოკლედ აღვნიშნოთ, თუ რა ვითარება სუფევდა საქართველოში სიმონის ჩამოსვლის დროისათვის. სიმონ მეფის ქართლში დაბრუნებისას (1578 წლის ოქტომბერი) ოსმალთა პირველი კამპანია კვიპროსში ლალა ფაშას მეთაურობით წარმატებით სრულდებოდა. 1578 წლის აგვისტო-ნოემბერში ოსმალთა ხელში აღმოჩნდა საქართველოს დიდი ნაწილი და შირვან-აზერბაიჯანი².

საქართველოს სტრატეგიული მნიშვნელობიდან გამომდინარე, აუცილებელი იყო ადგილობრივ მეფე-მთავრებთან მოლაპარაკება და გარკვეული კომპრომისი. ამის უპირველეს მაგალითს სამცხე-საათაბაგო წარმოადგენდა. სამთავროში ოსმალთა ლაშქრობის მომენტში შინაფეოდალური ბრძოლა მიმდინარეობდა. ათაბაგ ყვარყვარე IV-ს (1573-1581) ტახტს თავისი ძმა მანუჩარი ეცილებოდა³. ჩილდირის ბრძოლამდე 15 დღით ადრე, 27 ივლისს, ლალა მუსტაფა ფაშამ მანუჩარს წერილით მიმართა, რომ ჩამოსცილებოდა ირანელებს და მის მხარეზე გადასულიყო. მანუჩარმა სრული მორჩილების წერილით უპასუხა⁴. თვით ამ კამპანიაში მონაწილე ოსმალთა ისტორიკოსი აბუბექრ ბინ აბდულაჰი გვაუწყებს: ლალა მუსტაფა ფაშამ მანუჩარს შეუთვალა: „თუ მოხვალ და ისლამის სარწმუნოების ფადიშაჰის ჯარს შეეგებები და დაემორჩილები, ჩვენც შენი მდგომარეობის შესაფერ პატივს მოგაგებთ, თუ სიჭიუტეს გამოიჩენ და არ

¹ ვ. გაბაშვილი. ქართული დიპლომატიის ისტორიიდან, 77.

² ოსმალთა ჯარის მთავარსარდალს შედარებით ადვილი სამხედრო ლაშქრობა გამოუვიდა. მინადოი წერს: „ქართველები მათ კვალდაკვალ ყოველგვარი საშუალებით კლავდნენ. ხოცავდნენ იმათ, ვინც შიმშილით შეწუხებულნი ლაშქარს ჩამოსცილდებოდნენ და ჯარისა და პირუტყვისათვის საჭირო სარჩოს საზოგნელად ქართულ სოფლებში მიდიოდნენ“. ერთი ცნობის თანახმად, ამ დროს ოსმალებმა 18 ათასი კაცი დაკარგეს. (Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 82; Henricus Porsius, Historia belli persici, gesti inter Murathem III. Turcarum, et Mehmetem Hodabande, Persarum Regum..., (Frankfurt, 1583), 9-10.

³ Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 34; Joseph Hammer. Histoire de l'Empire ottoman depuis son origine jusqu'à nos jours, T.VII, (Paris, 1837), 85.

⁴ Joseph Hammer. Histoire de l'Empire ottoman depuis son origine jusqu'à nos jours, T.VII, (Paris, 1837), 85

დაგვანებდები, შურს [ვიძიებ], შენ წინააღმდეგ გამოვილაშქრებ და შენს ქვეყანასა და ვილაიეთს ავაოხრებ, გადავწვავ და გავანადგურებ. როცა ისლამის ლაშქარი დაგლაშქრავთ, გაჭირვებაში ჩაცვივდებით და დაუძლურების ჯამს შიში შეგიპყრობთ, [მაშინ] თუ დაგვემორჩილებით, თქვენი ბოდიშით კმაყოფილი აღარ ვიქნები, თუ ახლავე გახდები სუნიტი, [მაშინ] სასწრაფოდ მოდი, ისლამის სარწმუნოება მიიღე და შენი ხალხი და ვილაიეთი ჩვენ ჩაგვაბარე“¹. ამავე წყაროდან ჩანს, რომ მანუჩარმა სიტუაცია რეალურად შეაფასა „თავის გამოცდილ აზნაურებთან“ საგანგებოდ მოწვეულ შეკრებაზე და უმაღლეს ნებაყოფლობით დამორჩილება არჩიეს, რათა ქვეყანა მტერს არ აეოხრებინა. „ჭკვიანურად წინდახედულება გამოიჩინეს და შესახვედრად სურსათ-სანოვანს მოამზადეს“².

როგორც ზემოთ ითქვა, მანუჩარი ჩილდირის ბრძოლის შემდეგ გამოცხადდა³ ლალა მუსტაფა ფაშასთან ნ-ათასიანი ლაშქრით. მან მორჩილების სანაცვლოდ ფაშასგან ქრისტიანობის შენარჩუნება და მამაპაპისეული სამფლობელოების დაბრუნება მოითხოვა⁴. უფრო ზუსტად, მანუჩარის პირობა იყო, ეცნოთ ის თავისი სამფლობელოს სუვერენულ მმართველად⁵, ათაბაგის ტიტულისა და ქრისტიანობის შენარჩუნებით მოხარკეობის საფუძველზე⁶. კომპრომისის მომხრე ლალა ფაშამ მანუჩარი სამცხე-საათაბაგოს პოლიტიკურ საზღვრებში მოქცეული მხარის გამგებლად ცნო. ამ შემთხვევაში ოსმალებს სურდათ დაპყრობილი ქვეყნის სრული ინკორპორაცია, მისი საფაშოდ გადაქცევა, სანჯაყებად დაქუცმაცება. ოსმალებს აქ მოხელე (ფაშა) სჭირდებოდათ და არა მთავარი (ათაბაგი). ამ მიზნით დაიწყო სამთავროს სანჯაყებად დაყოფა, რაც განაპირობებდა ოსმალური წესების შემოღებას. მანუჩარი იძულებული იყო, შექმნილ ვი-

¹ აბუბეგრ ბინ აბდულაჰი, გამარჯვებათა წიგნი, თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავლითა და შენიშვნებით გამოსაცემად მოამზადა მარიჩე ილურიძემ (თბილისი, 2006), 31-32.

² იქვე, 32.

³ აბუბეგრის ცნობით, ეს მანუჩარის მეორე მისვლა იყო. ჯერ კიდევ ჩილდირის ომამდე არტაანში ხლებია ის ოსმალთა სარდალს და სურსათ-სანოვანს მიუტანია. ამ ცნობას „მესხური ქრონიკაც“ ადასტურებს (აბუბეგრ ბინ აბდულაჰი, გამარჯვებათა წიგნი, 21-22).

⁴ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 253.

⁵ Joseph Hammer. Histoire de l'Empire ottoman depuis son origine jusqu'à nos jours, T.VII, 85.

⁶ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 253.

თარებას შერიგებოდა. ლალა მუსტაფას აღნიშნული ღონისძიება „ოსმალეთის“ დასაწყისის ნიშნავდა, უფრო შორს წასვლა იმ დროს სახიფათო ჩანდა. ლალა მუსტაფა ფაშას თავისი ჯარით გზა ქართლსა და შირვან-აზერბაიჯანისაკენ ეჭირა. სანამ ეს ქვეყნები დასაპყრობი იყო, მანუჩარის „ერთგულებას“ ოსმალეთისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა. შირვან-აზერბაიჯანის დაპყრობის შემდეგ კი მდგომარეობა მთელ ამიერკავკასიაში ოსმალების სასარგებლო შეიქმნა და სულტნის კარმაც შეცვალა თავისი დამოკიდებულება სამცხე-საათაბაგოსადმი. მურად II არ კმაყოფილდებოდა მესხეთის მოხარკეობით, დღის წესრიგში აყენებდა სამცხე-საათაბაგოს გაუქმებისა და აქ საბეგლარბეგოს დაარსების საკითხს. ამით გაერთიანდებოდა სამცხე-საათაბაგოს (საფაშოს) აღმოსავლეთ-დასავლეთი ნაწილი, რადგან XVI საუკუნის პირველ ნახევარში დასავლეთ ნაწილში უკვე მოხდა სანჯაყებად დაყოფა¹. ამ მიზნის განხორციელება ეტაპობრივად იყო განზრახული და ამიტომ კამპანიის მსვლელობის დროს ადგილობრივ მეფე-გამგებლებთან კომპრომისებზე წასვლა არ იყო გამორიცხული². აქედან გამომდინარეობდა ის გადაწყვეტილება, რომ ლალა ფაშამ სამცხის ათაბაგ ყვარყვარესა და მის ძმა მანუჩართან მოლაპარაკება გამართა ორივე მხარისთვის მისაღები ურთიერთობის პოლიტიკური ფორმის შესახებ³. ესპანურენოვანი წყაროების თანახმად, ლაშქრობის მიმდინარეობის პროცესში ამგვარი სახის კომპრომისი ნაკარნახევი იყო იმით, რომ ქართველ სუვერენებს ოსმალებისათვის აუცილებელი სურსათ-სანოვაგე მიეწოდებინათ⁴.

აქვე ერთ საკითხზე გავამახვილებთ ყურადღებას, რომელიც მანუჩარის გამაჰმადიანების ფაქტს ეხება. ზემოდასახელებული ოსმალთა ისტორიკოსის აბუბექრის ცნობით, მანუჩარი ჩილდირის ბრძოლის მომდევნო დღეს, ანუ 1578 წლის 10 აგვისტოს გამაჰმადიანებულა⁵. ამ გარემოების გასააზრებლად სრულად მოგვყავს აბუბექრის

¹ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 253-255.

² იქვე, 252.

³ იქვე.

⁴ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში (XV-XVII სს.), 100.

⁵ აბუბექრ ბინ აბდულაჰი, გამარჯვებათა წიგნი, 22.

ცნობა: „იმ დღეს,...სარდლის (ლალა მუსტაფა ფაშას, ავტ.) აღმატებულებას მოხსენდა: ოქროსციხის პატრონი მანუჩარი ურჯულო ჯარისკაცებთან ერთად შესახვედრად და დასამორჩილებლად მოდი-სო. ფაშას აღმატებულებამაც ლაშქარს მიმართა და ყველანი ცხენებზე შესდნენ. იანიჩრებიც მოირთვნენ, თოფები მხარზე გადაიდეს და ზემოხსენებულ მანუჩარს ცოტათი წინ შეეგებნენ. [ეს] შესახვედრად კი არა, უფრო თავიანთი დიდებისა და მამაცობის საჩვენებლად იყო გამიზნული. მდაბალი ურჯულოებიც მოვიდნენ და ორად მდგარი ჯარისა და იანიჩრების შუაში გაიარეს. ფაშას აღმატებულების კარავს რომ მიუახლოვდნენ და იქ დაყრილი გვამები და თავები-საგან აგებული ზვინები დაინახეს, შემოდგომის ფოთოლივით ათრთოლდნენ, გადაფითრდნენ და გრძნობა და გონება დაკარგეს. მივიდნენ, ფაშას აღმატებულებას ხელზე ემთხვივნენ და ისლამის სარწმუნოებას და ქვეყნიერების მფარველ ფადიშაჰს დამორჩილდნენ. როდესაც ზემოაღნიშნულმა მანუჩარმა ისლამის სარწმუნოების სიწმინდე და სიძლიერე იგრძნო...მთელი გულით მიენდო ამ რწმენას, [მაჰმადის რჯულს] ეზიარა, სახელად მუსტაფა უწოდეს და ოლთისის ლივა სანჯაყად უბოძეს“¹. ამგვარ სცენას ძალზე ლაკონიურად გადმოგვცემს ანონიმი ავტორი. ის წერს: „ადგილობრივი მოსახლეობის დასაშინებლად და თავისი მეზრძოლების გასამხნეველად, გენერალმა (ლალა მუსტაფა ფაშამ ავტ.) ბრძანა, გზასთან ახლოს მტრის მოკვეთილი თავებით აეგოთ კოშკი“².

აბუბექრის ცნობას მანუჩარის 10 აგვისტოს გამაჰმადიანების შესახებ ეთანხმება მ. ილურიძე³. ამის არგუმენტად მოაქვს ის, რომ „დამარცხებული მანუჩარი ლალა ფაშას უარს ვერ ეტყოდა გამაჰმადიანებაზე, აკი მის პატივსაცემად უწოდებით კიდეც მისთვის მუსტაფა“⁴. აქედან გამომდინარე, მკვლევარმა ეჭვქვეშ დააყენა პროფ. მ. სვანიძის მიერ ფრანგული წყაროს საფუძველზე მიღებული დათარიღება, რომ მანუჩარმა 1579 წლის 25 ივნისს სტამბოლში მიიღო

¹ აბუბექრ ბინ აბდულაჰი, გამარჯვებათა წიგნი, 35.

² თურქეთ-სპარსეთის ომი და ქრისტიანი ქართველები 1577-1581, იტალიურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ელდარ მამისთვალიშვილმა, (თბილისი, 1987), 24.

³ იქვე, 22.

⁴ იქვე, 22-23.

მაჰმადიანობა¹. მკვლევარ მარინე ილურიძის აზრით, „...უფრო მოგვიანებით, კერძოდ, 1579 წ. 25 ივნისს, სტამბოლში, ქვეყნის დასახლება, შედარებით საზეიმო ვითარებაში, მოეწყო მისი ხელმეორედ ისლამის რტულზე მოქცევა“². ამ არგუმენტს არ ეთანხმება პროფ. მ. სვანიძე და ხელახლა, ევროპული წყაროების მოშველიებით, კიდევ ერთხელ ასაბუთებს მის ადრინდელ თვალსაზრისს³. სვანიძისეულ დათარიღებას ემხრობა პროფ. ე. მამისთვალისშვილი და მიიჩნევს, რომ „მანუჩარი ოფიციალურად და საზეიმოდ გამაჰმადიანდა ერთხელ 1579 წლის 25 ივნისს სტამბოლში და არა ორჯერ – ერთხელ ჩილდირში და მეორედ სტამბოლში, როგორც მ. ილურიძე ფიქრობს“⁴. ჩვენი აზრით, მ. ილურიძის მიერ მოხმობილი არგუმენტი, რომ „დამარცხებული მანუჩარი ლალა ფაშას უარს ვერ ეტყოდა გამაჰმადიანებაზე...“. უდავოდ მისაღებია მხედველობაში. ეს უკანასკნელი მანუჩარს მორჩილებასთან ერთად მუსლიმობის მიღებას რომ მოსთხოვდა, ამაში ეჭვის შეტანა შეუძლებელია. უფრო მეტიც, ის სცენა, დაყრილი თავებისა და გვამების ზვინულეებში გავლა, უთუოდ იქნებოდა დიდი ფსიქოლოგიური ფაქტორი, რათა მანუჩარს ლალა ფაშას მოთხოვნაზე მუსლიმობა ელიარებინა. თუმცა აქ საქმე გვაქვს ფორმალურ აღიარებასთან იმის გათვალისწინებით, რომ ლალა ფაშას შირვანამდე ლაშქრობის გზაზე არც ერთ დამორჩილებულ ქართველ მეფე-მთავართან უაზრო წინააღმდეგობა არ აწყობდა, მით უფრო მანუჩართან, რომელიც მისი მეგზური უნდა ყოფილიყო ამ კამპანიაში. აქვე მოგვყავს ვენეციელი ანონიმის ერთი პატარა ცნობაც, რომლის თანახმადაც მანუჩარს ლალა მუსტაფა ფაშამ „დაუტოვა ყველაფერი, რაც ... ითხოვა და სანჯაყ-ბეგობაც უბოძა, თუმცა ქრისტიანობა შეინარჩუნა“⁵.

ამდენად, მუსტაფა ფაშას ამ ჯერზე სრულად აკმაყოფილებდა მანუჩარის ფორმალური მუსლიმობა, რაც ოსმალთა ისტორიკოსმა აბ-

¹ დაწვრ. იხ.: საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 261-262.

² აბუბეკრ ბინ აბდულაჰი, გამარჯვებათა წიგნი, 23.

³ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 261; 263.

⁴ ე. მამისთვალისშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 417.

⁵ თურქეთ-სპარსეთის ომი და ქრისტიანი ქართველები 1577-1581, 24.

უბეჟრ ბინ აბდულაჰმა ლალა მუსტაფა ფაშას სახელის განდიდებისათვის გაზვიადებულადაც კი წარმოადგინა. ამდენად, ჩვენი აზრით, მანუჩარმა 1578 წლის 10 აგვისტოს ფორმალურად აღიარა ისლამი, ხოლო 1579 წლის 25 ივნისს კონსტანტინოპოლში¹ პოლიტიკური მიზნით ოფიციალურად მიიღო მაჰმადიანობა.

რაც შეეხება კახეთის სამეფოს, მისმა ლიდერმა ოსმალებთან, გარემოების შესაბამისად, ქვეიანური პოლიტიკა აირჩია. კახეთის მეფე ალექსანდრე II-მ (1574-1605), „როცა ოსმალთა ჯარი კახეთის საზღვარს მიაღდა“², შექმნილ ვითარებაში საუკეთესო გამოსავლად ქრისტიანობის შენარჩუნებით მოხარკეობის საფუძველზე დამყარებული ურთიერთობა ირჩია. ეს მიღწეული იქნა ალექსანდრე მეფის გარკვეული დიპლომატიური³ ძალისხმევის შედეგად. ტომაზო მინადოის თანახმად, „მუსტაფამ გადალახა ხრამიანი და მთაგორიანი ადგილები თბილისთან და მეორე დღეს ბანაკად განლაგდა დაბალ და ქაობიან ველზე. ამ დროს მასთან მოვიდნენ ელჩები განცხადებით, რომ მათი ბატონი, ლევანტოლი⁴, მზად არის დაარწმუნოს და პირადად დაუდასტუროს ერთგულება, რომელსაც ყოველთვის ატარებდა თურქთა ხელმწიფის მიმართ. მუსტაფამ კარგად მიიღო ისინი და სიხარულით მოუსმინა ამ განცხადებას. ელჩები მაშინვე გაისტუმრა და სთხოვა მოეპატიჟათ [კახეთის მეფე] ალექსანდრე, რამდენადაც მასთან მეგობრობა სასიამოვნოდ და ძვირფასად მიაჩნდა. როდესაც ის ქრისტიანი ელჩები წავიდნენ თავიანთი ბატონის მოსაყვანად, მუსტაფამ განკარგულება გასცა, რომ ყველა მეთაური კმაყოფილებით შეხვედროდა სტუმარს. მართლაც, ლევანტოლის მოსვლა საზეიმო ვითარებაში აღინიშნა“⁵. ამავე ავტორის თანახმად, ალექსანდრე მეფემ „მუსტაფას უბოძა საუკეთესო საჩუქრები,

¹ ი. ჰამერი მიუთითებს, რომ კონსტანტინოპოლში მოხდა მანუჩარის წინადაცვეთა, რომლის შემდეგ სახელად მიიღო მუსტაფა (Joseph Hammer. Histoire de l'Empire ottoman depuis son origine jusqu'à nos jours, t. VII, 101).

² ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I, (XV-XVI სს.), 206.

³ Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 46-47.

⁴ ტექსტი წერია: „Levantogli“. ამაში, ბუნებრივია, ალექსანდრე კახეთის მეფის მაჰა ლევან მეფე იგულისხმება. მინადოი ალექსანდრეს ყოველთვის მოიხსენიებს „ლევანტოლით“, ოღლი თურქულად ნიშნავს „შვილს“ (ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა, დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში (XV-XVII სს.), 103).

⁵ Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 85.

თანაც უხვად მოაყოლა ხატოვანი ტკბილი სიტყვები, როგორც გადმოიფრქვევა ხოლმე დამორჩილებულის ბაგიდან¹. საჩუქრების მირთმევის შემდეგ, ჩანს, ალექსანდრე მეფემ მოსინჯა ნიადაგი იმის გასაგებად, თუ რა განზრახვა ჰქონდა ოსმალთა სულთანს მისი სამეფოს მიმართ. მინადოი წერს: ალექსანდრე „[სულთან] მურადს უწოდებდა თავის უფალს, ალერსიანად უსაყვედურებდა მუსტაფას, რომ მან მის მიწა-წყალზე არ გაიარა, სადაც შეეძლო დამტკბარიყო ყოველგვარი სიკეთით, ენახა პურის სიუხვე და მიეღო ჯარისათვის საჭირო სანოვანა. მუსტაფამ იმედი გამოთქვა, რომ ამ შეცდომას შირვანიდან დაბრუნების დროს გამოასწორებდა. ლევანტოლი ეფიცებოდა, მზად ვარ, მთელი ჩემი შეგნება ოსმალეთის სამსახურს მოვახმარო, „თუმცა საკმაო მიზეზების გამო არ შემიძლია გავყვე ჯარს შირვანში, მაგრამ შემდგომში მზად ვიქნები ყველგან გეახლოთო“². ალექსანდრე მეფემ ლალა მუსტაფას „გამოთხოვებისას კიდევ ერთხელ სთხოვა ყველა არსების შემქმნელს [არ მოეკლო] მისთვის წყალობა და მისი კეთილდღეობის გამრავლება; ერთხელ კიდევ შესთავაზა დაბრუნებისას მის მამულზე გავლა და გამოეთხოვა“³. „მუსტაფამ, ძღვენი მიიღო, სამაგიეროდ აჩუქა ლასტი ფარი, ოქროქსოვილის ტანისამოსი⁴, თავი დაუკრა მედიდურად, დაჰპირდა ქრისტიანების ამ ბელადს, რომ უკან დაბრუნებისას გამოუვლიდა და გაისტუმრა. გასტუმრებისას ცერემონიალი, მუსტაფას ბრძანებით, ნაკლები ბრწყინვალეობით აღინიშნა“⁵.

აღნიშნულ ფაქტს ასე ვრცლად, როგორც მას ტომაზო მინადოი გადმოგვცემს, არცერთი ქართული წყარო არ გვაუწყებს. ღრმად ინფორმირებული მინადოის მიხედვით, მუსტაფა ლალა ფაშასთან დაკავშირების ინიციატორად კახეთის მეფე ალექსანდრე II გამოდის. ვახუშტი ბატონიშვილის მიხედვით კი პირიქითაა. ის გვამცნობს: „შემდგომად, გამოვიდა რა ლალა-ფაშა...ტფილისიდან, ეზრახა ალექსანდრეს. ხოლო მან აღუთქვა მისგლა მის თანა და წარჰყვესცა სპი-

¹ Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. *Historia della Guerra fra Turchi et Persiani*, 85.

² იქვე, 85-86.

³ იქვე, 86.

⁴ ტექსტი წერს: „mezza, sendo et veste Dorati“; იბრაჰიმ ფენევის მიხედვით, ალექსანდრე მეფეს „...რამდენიმე ხელი საპატიო ტანისამოსი ებოძა და მათი თანამდებობრივი მდგომარეობისდა მიხედვით მის აბალაში მყოფ პირებსაც პატივი აღმოეჩინათ“ (იბრაჰიმ ფენევის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ, 42).

⁵ Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. *Historia della Guerra fra Turchi et Persiani*, 86.

თა შირვანს, უკეთუ დაუტეოს კახეთი უვნოდ. ამან მოსცა პირი მტკიცე და მიეგება სართიქალას ალექსანდრე სპითა ლალა-ფაშას და წარუძღვა შირვანს¹. ისქანდერ მუნში, ალექსანდრე მეფეს მიიჩნევს რა წინდახედულ პოლიტიკოსად და დიპლომატად, წერს: „ალექსანდრე-ხანი კი, რომელიც ცბიერი და წინდახედული კაცი იყო, თავისი საქმის სიკეთეს ჩაუკვირდა და ოსმალებისათვის მეგობრულად თავის მოჩვენება ამჯობინა, ლალა ფაშას ბანაკში ნუზლი და სავერი გაგზავნა და მორჩილება გამოუცხადა². იბრაჰიმ ფეჩევის ცნობა ამონიშნავს ვახუშტი ბატონიშვილის აზრს, რომ ლალა მუსტაფა ფაშამ გაგზავნა ალექსანდრე მეფესთან რწმუნებულები და ეს უკანასკნელი ამალით ეახლა ოსმალთა სარდალს. „მთელი ისლამის ჯარი თავისი ძლიერებითა და დიდებით შეეგება მათ³. ანონიმი ვენეციელი დამატებებლად და სარწმუნოდ გადმოგვცემს: „გენერალს (ლალა მუსტაფა ფაშას, ავტ.) შირვანში წასვლა ჰქონდა განზრახული, მაგრამ ერთი მეფის⁴ ქვეყანა უნდა გაეცლო, რომელიც მას დაბრკოლებას უქმნიდა. ამიტომ გადაწყვიტა, სანჯაყ-ბეგი კაიტასი გაეგზავნა ელჩად. მას უნდა დაერწმუნებინა [მეფე], მორჩილება გამოეცხადებინა გენერლისადმი. სამაგიეროდ მეფობის შენარჩუნებას ჰპირდებოდა, თუკი ყოველი ოჯახი თითო ცეხინს გადაიხდიდა, ხოლო მეფე [გენერალს] ცნობდა თავის სენიორად. სამაგიეროდ, მას არაფრის შიში აღარ უნდა ჰქონოდა⁵. თუ ამ ავტორს ვერწმუნებით, ალექსანდრე „მეფემ მდიდრული საჩუქრები მოიტანა და ზავი ითხოვა. ზავი დაიდო. მეორე დღეს გენერალი ჯართან და ზემოხსენებულ მეფესთან ერთად გაემგზავრა და გზად შირვანში ლაშქრობის შესახებ ეთათბირებოდა. როცა [შირვანის] ქვეყანას ოთხი დღის საგალზე მიუახლოვდნენ, მეფემ მხედართა რაზმი სთხოვა გენერალს ქალაქ შაქზე გასალაშქრებლად. ქალაქ [შაქის] კაპიტანი და გუბერნატორი მისი მტერი იყო და მეფეს მისი შეპყრობა და მიყენებული შეურაცხყოფისათვის შურისძიება სურდა⁶.

¹ ქართლის ცხოვრება, IV, 578.

² ისქანდერ მუნშის ცნობები საქართველოს შესახებ, 30.

³ იბრაჰიმ ფეჩევის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ, 42.

⁴ იგულისხმება კახეთის მეფე ალექსანდრე II.

⁵ თურქეთ-სპარსეთის ომი და ქრისტიანი ქართველები 1577-1581, 25.

⁶ იქვე.

ამრიგად, მოტანილი წყაროების თანახმად, ტომაზო მინადოის ინფორმაციაში ორი ფაქტი არ მიიჩნევა სანდოდ: პირველი ის, რომ ოსმალთა ჯარის მთავარსარდალთან კავშირის ინიციატორად გამოვიდა კახეთის მეფე ალექსანდრე და მეორე, ამ უკანასკნელმა თავი აარიდა შირვანში ლალა ფაშასთან ერთად ლაშქრობას. ამასთან დაკავშირებით საფიქრებელია, რომ მინადომ შესაძლოა იცის ალექსანდრე მეფის მუსტაფა ფაშასთან ერთად შირვანში ლაშქრობის შესახებ, მაგრამ არ სურს ოსმალების მოკავშირედ წარმოადგინოს. მინადო, რომელიც მუდმივად ხაზს უსვამს თავის ისტორიულ დისკურსში ქვემარტების მნიშვნელობას¹, არა გვგონია, გამონაგონს წერდეს. თუ ეს ასეა, მაშინ ალექსანდრე მეფის ქათინაურებისა და თითქოსდა მისი ოსმალების სულთნისადმი მუდმივი ერთგულების ჩვენებით, ავტორი ხაზს უსვამდა კახეთის მეფის გონივრულობას, თუ როგორ აარიდა თავი ოსმალებთან ერთად ბრძოლაში მონაწილეობას და ამით ევროპელებს აღმოსავლეთის ქრისტიანულ სამეფოზე დადებით წარმოდგენას უქმნიდა. იგი ასკვნიდა: ალექსანდრემ, „რადგანაც ნაკლებად ელოდა სპარსელთა დახმარებას, ლოდინისა და ნეიტრალიტეტის გზა არჩია, რათა მიჰყოლოდა მოვლენებს და გამარჯვებულს დამორჩილებოდა ძლიერის სახელით“².

რაც შეეხება ალექსანდრეს ვიზიტის მიზანს ლალა მუსტაფა ფაშასთან, ეს დასახელებულ წყაროებში სრულ თანხმობაშია. ანონიმი ვენეციელი გვიხსნის დაინტერესების მიზეზს, რომ ალექსანდრე მეფეს უნდოდა შური ეძია შაქის მმართველზე. მართალია, ამ ინფორმაციას ვერ ვამოწმებთ, მაგრამ მასში დაუჯერებელი არაფერია. ამ ნაბიჯით კახეთის მეფე ორ მიზანს აღწევდა: პირველი, შირვანში ლაშქრობიდან მიეღო სარგებელი³ და მეორე, ამ ლაშქრობით კახეთის მეფე ოსმალებს პრაქტიკულად უმტკიცებდა, რომ ის მათი მოკავშირეა. ლალა ფაშამ კი მეფის ერთგულება ამ ლაშქრობით შეამოწმა. ლალა ფაშამ კახეთის მეფე ალექსანდრე II-ს „კახეთის რეგიონი „საბეგლარბეგოს სახით“ ოჯაკლიკად უბოძა და ხარაჯის გადახ-

¹ Giovanni Tommaso Minadai da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 2-3.

² იქვე, 60.

³ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I, (XV-XVI სს.), 212.

და დააკისრა“¹. ერთი სიტყვით, ამ გადაწყვეტილებით კახეთის მეფეს ევალებოდა ყოველწლიური ხარკის გადახდა და სულტნის მოწოდებისთანავე ოსმალთა ლაშქრობაში მონაწილეობის მიღება². ცხადია, ამ კომპრომისით კახეთის მეფემ რეგიონში ოსმალებს მისცა სტრატეგიული უპირატესობა, რაც აბსოლუტურად განსხვავდებოდა სიმონ მეფის სტრატეგიისაგან.

კახეთის მეფის, ალექსანდრე II-ის ორიენტაციის ასეთი შეცვლა შაჰის კარზე შეუმჩნეველი როდი იყო. ესპანურენოვანი წყაროს თანახმად, „სპარსეთის შაჰი საყვედურობდა ქართველ ლევან ბეის³ იმის გამო, რომ მან მისცა შესაძლებლობა მუსტაფას თავისი ჯარით გაეგლო მისი ქვეყნის ტერიტორიაზე“⁴. ალექსანდრე მეფე „თავის მხრივ არ ღებულობდა ამ საყვედურს და პასუხობდა, რომ არ შეეძლო მისთვის წინააღმდეგობის გაწევა, რამდენადაც სხვა ქართველმა მმართველებმა მას მხარი არ დაუჭირეს, ხოლო მართო მას არ გააჩნდა საიმისო ძალები, რომ თურქეთის ჯარს შეწინააღმდეგებოდა. მაგრამ სპარსეთის შაჰს დაჰპირდა, რომ მომავალში მისი დახმარებით თურქებს წინააღმდეგობას გაუწევდა და არ გაატარებდა თავის ტერიტორიაზე“⁵. როგორც ვხედავთ, ამ წყაროში სიტყვაც არაა ნახსენები ალექსანდრე მეფის ლალა ფაშასთან ერთად ლაშქრობაზე. შესაძლებელია, შაჰის კარმა ამაზე სპეციალურად დახუჭა თვალი, რათა კახეთის ხელისუფალი დაებრუნებინა თავისი გავლენის სფეროში, მაგრამ ალექსანდრე პირდაპირ მიანიშნებდა ირანის ხელმწიფეს, რომ ეს იმ შემთხვევაში მოხდებოდა, თუ ის „თურქებს გაუწევდა წინააღმდეგობას“, ანუ შეძლებდა წონასწორობის აღდგენას.

ამ ომის დროს ქართლ-კახეთთან კავშირისათვის, რასაკვირველია, ოსმალებს უნდა დაეკავებინათ დასავლეთ საქართველო. „მისი დაპყრობის შემთხვევაში ოსმალეთს საშუალება ეძლეოდა, შავი

¹ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 239.

² მ. სვანიძე. საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან XVI-XVII სს., 119; საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 239.

³ უნდა იყოს კახეთის მეფე ალექსანდრე II.

⁴ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 317.

⁵ იქვე.

ზღვის ნაპირებიდან გადაეყვანა თავისი ჯარები, სამხედრო აღჭურვილობა და სურსათ-სანოვარე აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში და გაეგრძელებინა ომი ამიერკავკასიისა და ირანის წინააღმდეგ¹. შავ ზღვაზე ოსმალთა კონტროლი ზღუდავდა ანდა სრულიად სპობდა ამ რეგიონის პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და კულტურულ კავშირებს ევროპულ ქვეყნებთან². კამპანიის დაწყების წინ კი ლალა მუსტაფა ფაშამ იმერეთის მეფისაგან, გურიისა და სამეგრელოს მთავრებისაგან სრული მორჩილება მიიღო, მაგრამ მათი ომში მონაწილეობა დიდად საეჭვო იყო³.

ერთი სიტყვით, 1578 წლის ოქტომბერში სამშობლოში დაბრუნებულ სიმონ მეფეს ოსმალების წინაშე თითქმის უბრძოლველად დაწინებებული საქართველო დახვდა. ამის სანაცვლოდ ქართველი მეფე-მთავრები საკუთარი ტერიტორიების მმართველებად რჩებოდნენ და აუცილებელი სურსათ-სანოვარით ამარაგებდნენ ოსმალებს, რათა მათ განეგრძოთ ამიერკავკასიის ექსპანსია⁴. „სიმონის ქართლში ჩამოსვლით იწყება ახალი პერიოდი ქართველი ხალხის ბრძოლის ისტორიაში თურქ დამპყრობელთა წინააღმდეგ. სიმონის ირგვლივ დაირაზმა ქართლის მოწინავე საზოგადოება“⁵.

ტომაზო მინადოის მიხედვით, შაჰმა სიმონ მეფე საქართველოში გამოგზავნა ირანის ჯარის მთავარსარდალ ალიყული-ხანთან ერთად რამდენიმე ქვემეხი და 5-ათასიანი ჯარით⁶. დონ ხუან სპარსელის თანახმად, ეს ზარბაზნები მათ ოსმალებს წაართვეს⁷. თავის მხრივ სიმონმა ჩამოსვლისთანავე შეკრიბა 3 ათასი მეზრდოლი⁸. „დანარჩენ ქართველ სამხედრო მეთაურთა შორის, – წერდა პიეტრო ბიძარო, – სიმონი ალყაშემორტყმული ქალაქის დაცვის ხელოვნებას უკეთესად ფლობდა და ასევე უკეთესად შეეძლო მტრის წინააღ-

¹ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 263.

² Carl M. Kortepeter. Ottoman Imperial Policy and the Economy of the Black Sea Region in the Sixteenth Century, 96-106.

³ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 264.

⁴ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 100.

⁵ დ. გვრიტიშვილი. ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან, II, (თბილისი, 1965), 232.

⁶ Giovanni Tommaso Minadai da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 130.

⁷ Книга Орудж-бека Байата-Дон-Жуана Персидского, 54.

⁸ Giovanni Tommaso Minadai da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 131.

მდეგ ბრძოლის ორგანიზება, ვიდრე ეს ხელეწიფებოდა მის ძმას, დაუდს“¹. ამავგე ავტორის ცნობით, სიმონს მტკიცედ ჰქონდა გადაწყვეტილი, რომ თუ ოსმალები ახალი ძალების გამოგზავნას შეეცდებოდნენ, იგი თბილისს არ უნდა გასცილებოდა².

სიმონ მეფის ასეთ სიმტკიცეს ქართლში არსებული მდგომარეობაც უწყობდა ხელს. აქ მას მეტად ხელსაყრელი ვითარება დახვდა ოსმალების წინააღმდეგ საბრძოლველად. ამ უკანასკნელთა მიმართ უკმაყოფილება დღითი დღე იზრდებოდა³. ქართლის დაპყრობის შემდეგ ოსმალებმა, როგორც ზემოთ მივუთითეთ, თბილისის საბეგლარბეგო დააარსეს და აქ „ოსმალობის“ შემოღებას შეუდგნენ. „ოსმალობის“ საფრთხე ქართული ფეოდალური საზოგადოების უმრავლესობა მათ წინააღმდეგ განაწყობდა⁴. დამპყრობლებმა ქართლში, სამცხე-საათაბაგოსაგან განსხვავებით, მნიშვნელოვანი დასაყრდენი ვერ გაიჩინეს.

ირანის ჯარის მხარდაჭერით, ქართლის სამეფო, სიმონ მეფის მხედართმთავრობით, ოსმალების წინააღმდეგ მთელ ფრონტზე იბრძოდა და მათ მრავალ სიძნელეს უქმნიდა⁵. აქვე აუცილებელია, ზოგადად ითქვას იმ საბრძოლო ტაქტიკაზე, რომელსაც ორივე მხარე მიმართავდა. როგორც აღიარებულია, ოსმალ-სეფიანთა ხანგრძლივი ომის წლებში, დასავლეთის ფრონტისაგან განსხვავებით, ოსმალები ნაკლებად მიმართავდნენ საალყო ბრძოლებს⁶. ამის უმთავრესი მიზეზი გახლდათ სეფიანთა ტაქტიკა. ისინი როგორც კი გაიგებდნენ ოსმალთა ჯარის მოახლოებას, დაუყოვნებლივ ტოვებდნენ ქალაქს და პარტიზანულ ბრძოლებზე გადადიოდნენ. ამ ტაქტიკას სეფიანები იყენებდნენ შემახას, თავრიზის, ერევნისა და განჯის ხელ-

¹ *Rerum Persicarum Historia, initia, gentis, mores, instituta, resque gestas ad hac usque tempora complectens*, 556.

² *Rerum Persicarum Historia, initia, gentis, mores, instituta, resque gestas ad hac usque tempora complectens*, 579; ი. ტაბატაბა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს.), 123.

³ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 248.

⁴ იქვე.

⁵ Gümüş Nebi. "XVI.Asir Osmanlı-Gürcistan İlişkileri", *Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi, (2000), 212-252.

⁶ Rudi Matthee. *Unwalled Cities and Restless Nomads: „Firearms and Artillery in Safavid Iran“*, *Safavid Persia: The History and Politics of an Islamic Society*, ed Charles Melville, (London, 1996), 390-391.

ში ჩაგდებისას¹. „ამიტომ სეფიანებთან (1578-1590) ომის დროს ოსმალებმა სტრატეგიული მნიშვნელობა მიანიჭეს ციხესიმაგრეების აგებას აზერბაიჯანისა და სამხრეთ კავკასიის დაპყრობილ ტერიტორიებზე. ეს მათ აძლევდა საშუალებას შეენარჩუნებინათ სამხედრო სიძლიერე და გაეფართოებინათ ადმინისტრაციული მმართველობა ხელახლა დაპყრობილ ტერიტორიებზე, ასევე ეფექტიანად გადაეწყვიტათ მომარაგება და მატერიალურ-ტექნიკური უზრუნველყოფის საკითხები. სეფიანებისთვის წართმეულ ტერიტორიებზე განჯამდე, არაშში, შემახაში, დარუბანდში, ერევანში, თავრიზში ოსმალებმა ააგეს ანდა გაამაგრეს სიმაგრეები“². ეს ციხესიმაგრეები სეფიანების წინააღმდეგ მოქმედების საყრდენი იყო და ოსმალთა ჯარის უსაფრთხოდ წინსვლას უზრუნველყოფდა. „გარდა ამისა, საკმაო ოდენობით სამხედრო აღჭურვილობისა და სურსათ-სანოვაგით მომარაგების საჭიროებისას ოსმალებს შეეძლოთ სეფიანებთან ომის დროს ციხესიმაგრე მომარაგების ბაზად გამოეყენებინათ“³.

ცნობილია, რომ ყოველგვარი წინააღმდეგობის გარეშე⁴ შირვან-აზერბაიჯანის დაპყრობის⁵ შემდეგ „ლალა მუსტაფა ფაშამ ვერ შეძლო წარმატების კარგად გამოყენება“ და „იძულებული გახდა სამხედრო სტრატეგიის მიზეზით უკან დაეხია თავისი ჯარის დიდი ნაწილი...“⁶ საქართველოზე გავლით სასტარტო ბაზა ერზრუმში. ამის ერთ-ერთი მიზეზის შესახებ მართლმადიდებელთა მსოფლიო პატრიარქის ვრცელი ცნობის საფუძველზე კონსტანტინოპოლში ესპანეთის დიპლომატი და ჯაშუში ხუან დე მარლიანი მადრიდს 1579 წლის 9 ივლისის წერილით ატყობინებდა: „პროდუქტების უკმარისობის გამო მუსტაფამ გადაწყვიტა დაეტოვებინა შირვანი. პროდუქტების შე-

¹ Bekir Kütüoğlu. Osmanlı-Iran Siyasi Münasebetleri, I, 1578-1590, (Istanbul, 1962), 132.

² Ahmad Guliyev. The Ottoman Fortification of Ganja and Provincial Administration of Ganja Qarabagh-Province in the Late Sixteenth Century, 3.

³ იქვე, 5.

⁴ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 313.

⁵ ესპანურენოვანი წყაროს თანახმად, „...ქალაქი შირვანი...მუსტაფას მისვლამდე დატოვა მისმა მკვიდრმა მოსახლეობამ-სპარსელებმა, მთელი თავიანთი ცოლებითა და ბავშვებით. იქ დარჩნენ მხოლოდ თურქული სექტის სპარსელები და ასევე სომხები“ (ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 313.).

⁶ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 100.

მოტანას ხელს უშლიდნენ ზემოხსენებული¹ ქართველი მმართველები...“.² ამავე მიზეზს ასახელებს ფრანგი დიპლომატი ჟუიე და უფრო ვრცელ ინფორმაციას გვაწვდის ოსმალებისადმი ქართველთა დამოკიდებულების შესახებ. „...ქართველმა დიდებულებმა...ვერ აიტანეს თურქების თავხედობა, რომელთაც მოინდომეს მათი გაძარცვა და დახოცვა, როგორც კი მათ ქვეყანაში შევიდნენ, ქართველები განუდგნენ თურქებს, შეებრძოლნენ და უამრავი დახოცეს კიდეც. ვინც გადარჩა, სპარსელებსა და ქართველებს შუა აღმოჩნდა ჩაკეტილი. ასე რომ, დიდი გაუგებრობაა ამ მუსტაფას თაობაზე. ამბობენ, რომ ის ძალიან მჭიდრო ალყაშია მოქცეული და სურსათის ნაკლებობას განიცდის. ხსენებული ბატონის ცნობით, რომელმაც სარწმუნო წყაროებიდან შეიტყო, მუსტაფა ფაშას ერთ-ერთი ერთგული თურქისთვის უთქვამს, რომ უკვე დაღუპულად თვლიდა თავსაც და მთელ ბანაკსაც“³.

ერთი სიტყვით, დაპყრობილი შირვანიც საბეგლარბეგოდ გამოცხადდა და მისი მმართველობა გადაეცა მამაც და ენერგიულ ვეზირს წარმოშობით ჩერქეზ ოზდემირ-ოღლუ ოსმან ფაშას⁴. უკან მომავალ ოსმალებს 1578 წლის 8 სექტემბერს მდ. კანაკის ნაპირზე ირანელებთან მოუწია ბრძოლამ, რომლის დროსაც 3 ათასი სპარსელი დარჩა ბრძოლის ველზე⁵. ოსმალებმაც დიდი ზარალი ნახეს. თბილისისაკენ მომავალი მუსტაფა ფაშა კახეთის სამეფოს ტერიტორიაზე აღმოჩნდა. უმჯობესია ტომაზო მინადოის მოვუსმინოთ: „მუსტაფამ სასწრაფოდ მისცა ჯარს განკარგულება, რომ არავის გაეხედა ალექსანდრეს ქვეყანაში ვინმეს სიცოცხლის ხელყოფა, სიმშვიდის დარღვევა, თითოეული ვალდებული იყო მათთვის პატივი მიეგო და კარგად მოჰქცეოდა. მომდევნო დღეს ის შეუჩერებლად აგრძელებდა მოგზაურობას ალექსანდრეს ქვეყანაში, არ აკლდა სარჩო-საბადებელი; მით უმეტეს, რომ ამ დღეს ძაგემიდან ალექსანდრეს ელჩებიც მოვიდნენ დიდძალი დოვლათით, საქონლით, ხორბლეულით,

¹ ალბათ, იგულისხმება სამცხე-საათაბაგოს, ქართლისა და კახეთის სუვერენები.

² იქვე, 313.

³ Ernest Charrière. *Négotiations de la France dans le Levant*. V. III., 762.

⁴ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 213; С. Х. Хотко. Черкесия: генезис, этнополитические связи со странами Восточной Европы и Ближнего Востока (XIII-XVI вв.), 357.

⁵ Joseph Hammer. *Histoire de l'Empire ottoman depuis son origine jusqu'à nos jours*, T.VII, 224.

ხილითა და სხვა შარბათებით, რომელიც მან [ალექსანდრემ] გამოუგზავნა გენერალს [სარდალს]. [ალექსანდრე] ბოდიშს იხდიდა, რომ პირადად ვერ ეახლა ავადმყოფობის გამო. მუსტაფა კმაყოფილი დარჩა, ქალაქი ძაგეში მარჯვნივ მოიტოვა, ალექსანდრეს გამოგზავნილი ადამიანებისაგან გამცილებლები აიყვანა და თბილისისკენ გაემართა. ალექსანდრეს მეგზურებმა სამ დღეში ისე მიიყვანეს თბილისში, რომ ჯარს არც შიმშილი, წყურვილი და არც სხვა უსიამოვნება არ განუცდია, ხოლო მეგზურები მუსტაფასაგან კმაყოფილები დაბრუნდნენ¹.

1578 წლის 26 ნოემბერს ლალა ფაშა თბილისში დაბრუნდა², სადაც ოსმალთა გარნიზონი შიმშილისაგან უკიდურეს მდგომარეობაში იხილა. ტომაზო მინადოი ამის შესახებ წერს: „[იმ გარნიზონში], რომელიც მუსტაფამ თბილისში დატოვა, ისეთი დიდი შიმშილი ჩამოვარდნილიყო, რომ ძაღლებს, კატებსა და ცხვრის ტყავებს ჭამდნენ. ასეთი ამბები ახალი არ იყო. ბევრს ეავადმყოფა, ბევრიც გარდაცვლილიყო, რადგან [ციხის უფროსმა] მაჰმად ფაშამ (Mahamet Bassa) მტრის შიშით მათ ციხესიმაგრეიდან სანოვაცისათვის გამოსვლა აუკრძალა, რომელიც საიმედოდ გადაემალათ უსაფრთხო ადგილას იქაურ მაცხოვრებლებს. [ეს ამბავი] ჩემთან სამკურნალოდ მოსულმა არაერთმა ძალიან ცნობილმა ქართველმა დამიდასტურა. მაგრამ მუსტაფამ სიტყვებით, ფულითა და საკვებით ყველას ძაღვების აღდგენისკენ მოუხმო, დარჩა იქ ორი დღე და გაემართა იმ სოფლებისაკენ, რომლებიც ამ ქალაქს [თბილისს] ექვემდებარებოდა, რათა ყველაფერი ცეცხლისა და მახვილისათვის მიეცა. მათ აკლდამებისთვის არ უხლიათ ხელი, რომელშიც სიმონის წინაპართა ძვლები და ფერფლი განისვენებდა. მხოლოდ ისინი გადაურჩნენ თურქების მძვინვარებას“³.

თბილისიდან ლალა მუსტაფა ფაშა გორში ჩავიდა, სადაც სანჯაყ ბეგმა შესჩივლა, რომ მთებში დაბანაკებული „სიმონი უსიამოვნებას აყენებს თურქებსა და მათ მოკავშირეებს“⁴. როგორც ვენეციელი ანონიმი გვარწმუნებს, სიმონ მეფის ხელში ჩაგდების მიზნით მუსტაფა

¹ Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 99.

² ე. მამისთვალისშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I, (XV-XVI სს.), 216.

³ Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 100.

⁴ თურქეთ-სპარსეთის ომი და ქრისტიანი ქართველები 1577-1581, 33.

ფაშა სამი დღე დარჩა გორში, მაგრამ დიდი მონდომების მიუხედავად, მისი მოძებნა ვერ შეძლო¹.

„ხუთი ბრძოლით“ განადგურებული და ავადმყოფობით დაუძლურებული ჯარით² გორიდან ლალა მუსტაფა ფაშამ გზა ერზერუმისაკენ განაგრძო.³ სიმონ მეფე „ზურგიდან ხშირად ესხმოდა ... და ხუთი ათასზე მეტი თურქი მოკლა, მოიტაცა არკებულებით, ფულით, სურსათითა და სხვა ბარგით დატვირთული მრავალი აქლემი“⁴. ამ ვითარებას უფრო ვრცლად გადმოგვცემს ტომაზო მინადოი⁵.

სიმონ მეფე ყველა ხერხს იყენებდა მოწინააღმდეგის დასაუძლურებლად. საინტერესო აქ ის გახლავთ, რომ ახერხებდა მტრის ბანაკში საკუთარი ჯაშუშების, წყაროს ენით „მოთვალთვალების“ შეგზავნას⁶. ცხადია, მათი მიზანი იყო მტრის ძალების დაზვერვა, სათანადოდ ხელსაყრელ ადგილას ჩასაფრების მოწყობაზე ინფორმირება და შესაბამისი ძალებით მოქმედება. ეს კიდევ ერთხელ მიუთითებდა სიმონ მეფის სამხედრო ხელოვნებაში განაფულობაზე.

მტრის სიფხიზლის მოდუნების მიზნით, მეტად საინტერესოდ გვეჩვენება სიმონ მეფის მიერ გამოყენებულ ერთ არაორდინალურ ხერხზე ყურადღების გამახვილება. როგორც ტომაზო მინადოი გვაუწყებს, „მეორე დილით ბანაკი აიშალა და საღამოს მიადგა ციხე-სიმაგრე ყიურყალას (Chiurchala), სადაც მთელი დღე იმარაგებდა პროვიანტს. ამისათვის ბევრი მსახური გააგზავნა ზემოხსენებული ციხის სოფლებში. გარკვეულ დროს მუსტაფასთან სიმონის შვილიშვილის სა-

¹ თურქეთ-სპარსეთის ომი და ქრისტიანი ქართველები 1577-1581, 33.

² Fernand Braudel. The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Phillip II, Vol. II., 1169; Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 100.

³ თურქეთ-სპარსეთის ომი და ქრისტიანი ქართველები 1577-1581, 34.

⁴ იქვე.

⁵ „ეს წამება ორი დღე გაგრძელდა. ჯარი დაიბნა, დაივიწყა ყოველგვარი შიში მტრის ქვეყნის წინაშე და უკანმოუხედავად დაეშვა მთის კალთებზე. არ ჰქონდა მნიშვნელობა, ვინ სად ეწყობოდა ღამის გასათევად – ტყეში, ქოხში თუ ველზე, ოღონდაც კი თოვლისა და ქარბუქისაგან თავი დაეცვათ.... ქართველ სარდალს (ე.ი., სიმონს, ავტ.)... თურქების ჯარში მუდამ ჰყავდა ჯაშუში და როცა მათ (თურქების ჯარს, ავტ.) ერთ საღამოს დისკომფორტი შეექმნათ, ისინი გამოიპარნენ და თვალს ადევნებდნენ გზას, უცდიდნენ ხელსაყრელ დროს, რათა ღამით ჩუმად მიახლოებოდნენ მათ, აეჩეხათ თურქები და მოწინააღმდეგის სისხლით გამძღარიყვნენ... მოთვალთვალები მიხვდნენ, რომ ეს გადასარევი საშუალება იყო ნადავლის ხელში ჩასაგდებად. ამიტომაც თავს დაესხნენ დაბანაკებულებს, მოკლეს ყველა მსახური, წაართვეს ბლომად ფული და ტანსაცმელი, წაიყვანეს ყველა ცხენი“ (Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 101).

⁶ Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 102.

ხელით ელჩები მოვიდნენ, რომელთაც აცნობეს, რომ მათ ხელმწიფეს უნდოდა მისულიყო, მისალმებოდა და ვასლობა შეეთავაზებინა. ძალიან გახარებულმა მუსტაფამ ისინი საჩუქრებითა და თავაზიანი სიტყვებით გაისტუმრა. ასევე აგრძნობინა, რომ მისთვის ძალიან ძვირფასი იყო მათი მოსვლა, მაგრამ, მიუხედავად მთელი დღის ლოდინისა, არავინ გამოჩენილა, პირიქით, ვინც სოფელში იყვნენ გაგზავნილნი რაიმე საჭმელ-სასმელის მოსატანად, უმოწყალოდ, ნაკუნ-ნაკუნად აჩეხეს, რამაც მუსტაფას უდიდესი გულისწყრომა გამოიწვია. ეს ნიშნავდა, რომ ცრუ ელჩებმა მოატყუეს, რომლებიც დახვეწილი და ბრძენი მზვერავები აღმოჩნდნენ“.¹

მინადოს ცნობის სანდოობა ქართული წყაროთიც მტკიცდება, ოღონდ იმ განსხვავებით, რომ ამ უკანასკნელში სიმონ მეფის შვილიშვილი კი არ გამოცხადდა ელჩის სახით მუსტაფა ლალა ფაშასთან, არამედ თვითონ სიმონ მეფე. ბერი ეგნატაშვილი წერდა: „მაშინ მოიხელოვნა და მოირთო ელჩად მეფე სვიმონ და მივიდა ფაშასთან. სვიმონ მეფის მაგიერად წარმოუთხრნა სიტყუანი ესრეთ, ვითარმედ: „სვიმონ მეფემან მოგახსენათ: მეყოფა ამდენის ხრმლის ქნეუა და ომი ყაენის (სპარსეთის შაჰის, ავტ.) გულისათვისო; თუ გინდათ თქუენ იყავით ჩემი ბატონი, თუ უნდა ისი. აქ თქუენთვისაც სჯობს და ჩუენთვისაც, შევრიგდეთ და მოვისუენოთ ამდონის ლაშქრობისაგან. მაშინ, რა ესმა ფაშას სიტყუანი ესე, განიხარა და შემოუთვალა ესრეთ, რომ კარგად შემოგიტულია და სჯობს, რომ შეურიგდეთო. და წარმოგზავნა მეფე სვიმონ და მოვიდა თვისსა ჯარში. მაშინ მეფემან სვიმონ გასჩხრიკა ყოველივე ძალი და დოგმა და საქმე მათი, და მოუარა ხატის-სოფლის გორებიდამე ღამე; და დაესხა თავსა ურუმთა, ამოსწყვიტა და გაემარჯუა მეფესა სვიმონს, და რომელიმე დახოცეს, რომელიმე შეიპყრეს და რომელიმე ლტოლვილი წარვიდეს“.²

ამ ამბების თანამედროვე ტომაზო მინადო ბერი ეგნატაშვილის ქართულ ვერსიას სრულიად უტყუარსა და სანდოს ხდის. ამდენად, მინადოს ცნობა ისტორიულ ფაქტებს ასახავს. აღნიშნულ ეპიზოდს აკად. ნ. ბერძენიშვილი ფოლკლორულ სფეროს მიაკუთვნებდა, ხოლო მინადომ ის ისტორიულ ფაქტად აქცია და გმირი მეფე შარავანდედით შემოსა ევროპელ მკითხველთა თვალში.

¹ Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 102.

² ქართლის ცხოვრება, ტ. II, 374-375.

ერთი სიტყვით, 1578 წლის დეკემბრის თვეში გორიდან ლალა მუსტაფა ფაშა თავისი „მტრის თავდასხმებით მთლად დაქანცული და შიმშილით დაუძლურებული ჯარით...“¹ მივიდა „ქალაქ ოძრხეში, სადაც... მანუჩარი იმყოფებოდა“². ოსმალთა მთავარსარდალს „...ხელზე სამთხვევად ეახლა მანუჩარის დედა ორი ვაჟის თანხლებით. გენერალმა უაღრესად გულთბილად მიიღო ისინი, მრავალი ძვირფასი საჩუქარი უბოძა და გაისტუმრა“³, – წერს ვენეციელი ანონიმი. ტომაზო მონადრი აქ შემდეგს მოგვითხრობს: „ბოლოს და ბოლოს, მან (ლალა მუსტაფა ფაშამ, ავტ.) მიაღწია ქვრივის სამეფოს ციხე-კოშკს, რომელსაც ალთუნყალა (Altuncala) ერქვა. აქ მიიღო ყველა სასურველი დახმარება და ძალები აღიდგინა იმ განსაცდელის შემდეგ, რომელიც ყიურყალადან (Chiurchala) აქამდე ექვს დღეში გამოიარა.... ქვრივი თავის უფროს შვილთან, ალექსანდრესთან (იგივე ყვარყვარე, ავტ.) ერთად გამოვიდა ციხე-კოშკიდან და მასთან ერთად მუსტაფას კარავში ეახლა სხვადასხვა საჩუქრით, თან ერთგულებასა და მორჩილებას დაჰპირდა. მუსტაფამ ის (დედისიმედი, ავტ.) თავაზიანად მიიღო და აგრძნობინა, თუ რა კარგად ეპყრობოდა მანუჩარს, რომელიც მას თან ახლდა შირვანში, რაც შვილმა თავადაც დაუდასტურა დედას. მართალია, მუსტაფა მაღავედა მის (ალექსანდრეს, ავტ.) მიმართ რაღაც გულისწყრომას, მაგრამ ქვრივის მეორე შვილი გულში ჩაიკრა და დედისიმედს სთხოვა, ისიც მასთან დაეტოვებინა. არწმუნებდა, რომ მისი ორივე ვაჟი აღტაცებული დარჩებოდა, რადგან მუსტაფას სურდა, ისინი კონსტანტინოპოლში მურადთან გაეგზავნა წყალობის წერილებით, რომლითაც ამცნობდა იმ დამსახურებისა და ხელშეწყობის შესახებ, რაც მისი ჯარის მიმართ გამოიჩინეს. სულტანი მათ პატივისცემით მიიღებს, ასევე აღავსებს და გაამდიდრებს თავისი წყალობით. ქვრივი, მართალია, სულით ხორცამდე შეძრა სტუმრის სიტყვებმა, მაგრამ არ შეიმჩნია და მუსტაფას, პირიქით, აგრძნობინა კიდევ, თითქმის ბედნიერი დარჩა ამ შემოთავაზებით და თავაზიანად მისცემდა იმას, რაც უეჭველად უნდა დაეთმო, ვინაიდან მეორე შვილი უკვე მუსტაფას ძალაუფლებაში იყო, ასევე მის ხელში გახლდათ მთელი მათი ქონება“⁴.

¹ Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 102.

² თურქეთ-სპარსეთის ომი და ქრისტიანი ქართველები 1577-1581, 34.

³ იქვე.

⁴ Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 103-104.

ტომაზო მინადოის ცნობით, სამცხეში ლალა მუსტაფა ორი დღე დარჩა. პირველი დღე მან დაჰყო ახალციხეში, „სადაც, რასაც კი მოისურვებდნენ, ყველაფერი უხვად ჰქონდათ“¹, ხოლო 21 დეკემბერს² უკვე ერზრუმში იყო³. ასევე მინადოის ზემოთ მოტანილი ცნობიდან ჩანს, რომ ლალა მუსტაფა ფაშამ გადაწყვიტა, ყვარყვარე IV და მანუჩარი სტამბოლში სულთანთან გაეგზავნა. დედისიმედი, ჩვენი აზრით, უმაღლეს მიხვდა, რომ ეს გადაწყვეტილება საათაბაგოს პოლიტიკურ სტატუსთან, სარწმუნოების შეცვლასა და ძმებს შორის შუღლის ჩამოგდებასთან იქნებოდა დაკავშირებული. მართებულია აზრი, რომ „სამცხე-საათაბაგოში საბეგლარბეგოს დაარსების მიზნით, სულტნის მოთხოვნით, ლალა მუსტაფა ფაშამ მანუჩარი და ყვარყვარე სტამბოლში გაგზავნა“⁴.

ამრიგად, მუსტაფა ლალა ფაშა, როგორც ვხედავთ, ჩქარობდა ერზრუმში დაბრუნებას. მთავარსარდლის ასეთი სასწრაფო უკუქცევა იმპერიაში მისი არასტაბილური მდგომარეობით იყო გამოწვეული და ამიტომ სურდა, რომ სულტნისთვის აღმოსავლეთის ფრონტზე საქმიანობის ანგარიში საკუთარი პოზიციების დაცვის თვალსაზრისით წარედგინა.

ერზრუმში ჩასული ლალა მუსტაფა ფაშა, ცხადია, აანალიზებდა იმ პრობლემებს, რაც ამ ჩატარებული კამპანიის დროს გამოვლინდა. „პირველ ადგილზე იდგა მტრის შეუპოვრობა; ადგილობრივი ტომების მოქმედებაში ორჭოფობა, რომელთა სასტიკი შეტევებისაგან მთის გადასასვლელებზე თავის არიდება შეუძლებელი იყო; უპირველეს ყოვლისა, მანძილი, მკაცრი კონტინენტური ზამთარი, მთები, ტყეები, ძნელად გასასვლელი ადგილები და უამრავი გადასასვლელები“⁵. გარდა ამისა, ოსმალთა ჯარის მთავარსარდალი იმაზეც ფიქრობდა, რომ ის „მუდამ იმაზე მეტად წარმოაჩენდა თავის ნამოღვაწარს, ვიდრე სინამდვილეში იყო... აიღო თბილისი, რომელიც თავი-

¹ Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. *Historia della Guerra fra Turchi et Persiani*, 104.

² თურქეთ-სპარსეთის ომი და ქრისტიანი ქართველები 1577-1581, 34.

³ თურქეთ-სპარსეთის ომი და ქრისტიანი ქართველები 1577-1581, 34; Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. *Historia della Guerra fra Turchi et Persiani*, 104.

⁴ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 255.

⁵ Fernand Braudel, *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Phillip II*. Vol. II., 1169.

სი სიდიადითა და სილამაზით დამასკოს მსგავსი იყო¹. ერთი სიტყვით, ოსმალებმა დაიპყრეს რეგიონი, მაგრამ მათთვის პრობლემა იყო მისი შენარჩუნება².

მომავალი წლისათვის დაგეგმილი ღონისძიებების შესახებ ლა-ლა ფაშამ სულტანს შეატყობინა. ამ უკანასკნელის ბრძანებით ლა-ლა ფაშა შეუდგა სამზადისს, რათა ყარსი ახალი ღონისძიებების ბაზად გაეხადა³. იგი, „ერთი მხრივ, ძალიან მოსახერხებელი ადგილი იყო საქართველოსა და სომხეთისაკენ ნებისმიერი გადაადგილებისათვის, ხოლო მეორე მხრივ, ძალიან ნაყოფიერი ადგილი ადამიანური რესურსებისა და პროვიანტის შესაძენად“⁴. ამასთანავე, შეუდგნენ ყარსის ციხის მშენებლობას, რომელიც 1579 წლის 22 სექტემბერს დასრულდა. ფრანგი დიპლომატი დე ჟერმინი სწორად მიუთითებდა, რომ ამ სიმაგრის წყალობით ლალა მუსტაფა ფაშამ „შეძლო გზა ჩაეკეტა სპარსელთათვის, რომლებიც აგრძელებენ ტიფლისის ალყას მცირე რაოდენობის კავალერიით“⁵. მის უდიდეს მნიშვნელობას მოწმობდა ის, რომ სტამბოლში ორი დღე გაგრძელდა ზეიმი ამის აღსანიშნავად⁶. ეს გასაკვირი არ იყო, რადგან ოსმალებმა მი-აღწიეს იმას, რაც ვერ შეძლო სულტანმა სულეიმან I-მა⁷.

ამასობაში ირანი, მის მოკავშირე სიმონ მეფესთან ერთად, 1578-1579 წლების მიჯნაზე⁸ კონტრშეტევაზე გადავიდა. ახლა ირანელები უკეთ იყვნენ ეკიპირებულნი, ვიდრე მათი მოწინააღმდეგეები, მაგრამ ოსმალთა ციტადელი პირველ შეტევას წინააღმდეგობას უწევდა, ხოლო მეორისას უკან იხევდა⁹. 1579 წლის იანვრისათვის შირ-

¹ Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. *Historia della Guerra fra Turchi et Persiani*, 105.

² Cambridge History of Turkey, Volume 2, *The Ottoman Empire as a World Power, 1453–1603*, 41.

³ იქვე.

⁴ იქვე.

⁵ Ernest Charrière. *Négotiations de la France dans le Levant*, t. III., 826.

⁶ Fernand Braudel. *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Phillip II*, Vol. II, 1170; საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 247.

⁷ Fernand Braudel. *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Phillip II*, Vol. II, 1976, 1170.

⁸ Fernand Braudel. *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Phillip II*, Vol. II., 1169; ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I, (XV-XVI სს.), 218.

⁹ Fernand Braudel. *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Phillip II*, Vol. II., 1169.

ვანის გამგებელი ოზდემირ ოსმან ფაშა სეფიანთა ძლიერი თავდასხმის ქვეშ აღმოჩნდა¹, რომლის დროსაც ბევრი ოსმალო დაიხოცა². მას ვერც ალექსანდრე კახთა მეფის მიერ გაგზავნილმა რაზმებმა უშველეს³. იგი სრული დამარცხებისაგან იხსნა ყირიმის ხანმა მეჰმედ გირეიმ 40-ათასიანი ჯარის დახმარებით⁴. ასეთი მაშველი ძალისა და ოსმალთა შემდგომი პოზიციის გაუმჯობესების შედეგად, სეფიანები იძულებული გახდნენ დაეტოვებინათ ტერიტორია⁵. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ყირიმის სახანოს დახმარებით ჩრდილოეთ კავკასიის გავლით შირვანზე ლაშქრობა პრაქტიკულად პირველად განხორციელდა⁶.

მიუხედავად ამისა, 1579 წლის 30 მარტს სიმონ მეფემ ირანელებთან ერთად, რომელთა 10-ათასიან ლაშქარსაც იმამ ყული ხანი სარდლობდა, ალყა შემოარტყა თბილისს⁷. აქ მდგარ ოსმალთა 2-ათასიან გარნიზონს უმძიმესი პირობები შეექმნა. ქალაქში სურსათ-სა-ნოვაცე გამოილია. მუსტაფა ლალა ფაშას მიერ მათ დასახმარებლად გამოგზავნილი სურსათი და აღჭურვილობა გაანადგურეს⁸. ასეთ მდგომარეობას შეუჩვეველი იანიჩრები გაიტყვნენ და აქ მხოლოდ 700 კაცი დარჩა⁹. „მეფის შიშით ურუმნი ციხით ვერ გავიდოდნენ“¹⁰. ამ უკანასკნელთა დასახმარებლად მუსტაფა ფაშამ 12-ათასიანი

¹ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I, (XV-XVI სს.), 218; Cambridge History of Turkey, Volume 2, The Ottoman Empire as a World Power, 1453–1603, 512.

² ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბალუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 313.

³ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I, (XV-XVI სს.), 219.

⁴ ნ. შენგელია. ოსმალო ისტორიკოსის მუნეჯიმ-ბაშის ცნობები ლალა მუსტაფა ფაშას ამიერკავკასიის ქვეყნებში ლაშქრობის შესახებ.-ჟურნ. ქართული წყაროთმცოდნეობა, II, (თბილისი, 1968), 139; ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I, (XV-XVI სს.), 219; Cambridge History of Turkey, Volume 2, The Ottoman Empire as a World Power, 1453–1603, 512.

⁵ Cambridge History of Turkey, Volume 2, The Ottoman Empire as a World Power, 1453–1603, 513.

⁶ Я. М. Махмудов. Взаимоотношения государств Аккоюнлу и Сефевидов с западноевропейскими странами (II половина XV – начало XVII века), 127.

⁷ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 248.

⁸ Ernest Charrière. Négotiations de la France dans le Levant, t. III., 796.

⁹ იქვე, 248-249.

¹⁰ ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია, 13.

ლაშქარი და დიდძალი სურსათი გამოგზავნა, რითაც იხსნა ოსმალთა გარნიზონი დაღუპვისაგან და თბილისი გაათავისუფლა¹.

შირვანსა და საქართველოში უკვე თავდაცვით პოზიციაზე² მყოფი ოსმალებისათვის თბილისის ალყის პარალელურად ანალოგიური მდგომარეობა შეიქმნა გორში. სიმონის მიერ ალყაშემორტყმული გორის ციხე „შიმშილის გამო დანებდა“³. ანონიმი ვენეციელი გვაუწყებს, რომ სიმონმა გორის ციხის გარნიზონი სრულად ამოწვცა, გარდა ციხისთავისა, „რომელიც ჩაუშვიტ მორთო, შესვა უყურო, უკუდო ჭორზე და გენერალთან (ლალა მუსტაფა ფაშასთან, ავტ.) გაუშვა, რათა მომხდარი ამბავი წაეღო. [სვიმონმა] მიწასთან გაასწორა [გორის ციხე] და ყარა-ხანის⁴ დასახმარებლად გაეშურა“⁵. ქართველებთან გაერთიანებულ სეფიანთა შაჰს იმედი ჰქონდა, რომ გაიმარჯვებდა⁶. „მუსტაფა ფაშა, – წერს ტომაზო მინადოი, – საგონებელში ჩავარდა, რადგან საქართველოში მდგომარეობა უკიდურესად გართულდა...თბილისი სასწრაფო დახმარებას ითხოვდა. პირველ რიგში საჭირო იყო იმის გადაწყვეტა, თუ როგორი დახმარება გაენიათ თბილისისათვის...თუკი მუსტაფა თვითონ გაუძღვებოდა ჯარს, მაშინ ნათელი გახდებოდა, რომ მან ამურატი (სულტანი მურად III, ავტ.) მოატყუა, რომ საქართველო თქვენი ერთგული და მორჩილიყო... მან თბილისის დასახმარებლად 18-20⁷ ათასი მეომარი გაგზავნა...“⁸. ამდენად, 1579 წლის 1 ივლისს⁹ ოსმალთა ჯარი დამსკოს ფაშას, ჰასანის სარდლობით თბილისისკენ დაიძრა. ამ უკანას-

¹ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 220.

² 1579 წლის 24 აპრილს კონსტანტინოპოლიდან ვენეციაში გაგზავნილი წერილის მიხედვით, ლალა მუსტაფა ფაშა ამ ეტაპზე მიზანშეწონილად თავდაცვითი ომის წარმოებას მიიჩნევდა (ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 309).

³ თურქეთ-სპარსეთის ომი და ქრისტიანი ქართველები 1577-1581, 36-37.

⁴ უნდა იყოს იმამ-ყული ხანი.

⁵ თურქეთ-სპარსეთის ომი და ქრისტიანი ქართველები 1577-1581, 37.

⁶ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 310.

⁷ სხვა ცნობით, 12 ათასი მეომარი (საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 249).

⁸ Giovanni Tommaso Minadói da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 133.

⁹ თურქეთ-სპარსეთის ომი და ქრისტიანი ქართველები 1577-1581, 37; ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I, (XV-XVI სს.), 223.

კნელს თან მიჰქონდა 40 ათასი დუკატი, ფქვილი, ბრინჯი, ქერი და „...არსებობისა და ომისათვის საჭირო სხვა მარაგი...“¹.

მინადოის ცნობებით ირკვევა, რომ სიმონმა და სეფიანთა ჯარის მეთაურმა ალი ყული-ხანმა იცოდნენ ოსმალთა ჯარის მარშრუტი. მათ უნდა გამოევლათ „დმანისის განთქმული ვიწროები“, რის შესახებაც მათ „მზვერავებმა აცნობეს“². ორივე მხედართმთავარმა ადგილმდებარეობის ტაქტიკურად გამოყენების პოზიცია ირჩია. „სიმონი და ალიყული-ხანი სწრაფად გაიფანტნენ ტყეში ხეობის სიგრძის მთელ პერიმეტრზე, რომ თურქები გადაეყარათ ველზე და იქ დაესუსტებინათ მათი ძალები“³. პირადად ოსმალთა მეთაურიც „...განუწყვეტლივ ფხიზლობდა...“ და მხოლოდ „...ამ ხიფათის თავიდან აცილებაზე ფიქრობდა: მან წაიყვანა ჯარი ტყე-ტყე მარცხნივ, თვითონ შევიდა შიგ, რათა გაეხსნა მის წინააღმდეგ იქ დაგებული ხაფანგები. აქ კი გაჩაღდა ბრძოლა, რამაც უწესრიგო ომის სახე მიიღო. ათას მიხვეულ-მოხვეულებსა და დაღმართ-აღმართებს შორის, გარკვეული შეტაკებების შემდეგ ისეთ ადგილებზე მოხვდებოდნენ ხოლმე, საიდანაც გამოსვლა შეუძლებელი ხდებოდა და იქ ხროვად ცვიოდნენ ხრამში...“⁴ შემდგომ განვითარებული მოვლენების შესახებ მინადოი გვიყვება, რომ „მოულოდნელად, ქართველები სპარსელებთან ერთად, სიმონისა და ალიყული-ხანის წინამძღოლობით, შეიჭრნენ ჰასანის ჯარში და გააჩაღეს ომი“⁵. შექმნილ სიტუაციაში ოსმალთა სარდალმა მოხერხებულად მიიჩნია შეშინებულის ტაქტიკის გათამაშება. „ჰასანმა, – წერს მინადოი, – მოისაზრა, რომ ასეთ ადგილებში სამხედრო თვალთმაქცობა უფრო დიდ როლს თამაშობს, ვიდრე ძალა. ამიტომაც გადაწყვიტა, [რაზმი] ხეობის ყველაზე უფრო ჩრდილოეთ ნაწილში ჩაესაფრებინა . . . აქ სიმონ ბეგმა და ალიყული-ხანმა მცდარად დაასკვნეს, რომ თურქების ეს გაჩერება მათი შიშით იყო ნაკარნახევი . . . გაბედულად, მაგრამ ფრთხილად შემოერთყნენ ჰასანის რაზმს ფლანგიდან . . . ჰასანმა ანიშნა . . . რომ საფრიდან სწრაფად გარშემორტყმოდნენ მტერს. ორივე მხრიდან გათელა

¹ Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 134.

² იქვე, 137.

³ იქვე.

⁴ იქვე, 137-138.

⁵ იქვე, 137.

ფლანგები და მერე ზოგი ტყვედ აიყვანა, ზოგი აჩეხა, ხოლო სხვები კი გაიქცნენ. ტყვეთა შორის იყო სპარსელი მეთაური ალიყული-ხანი, რომელმაც მეტისმეტი გაბედულებით მიიტანა ჰასანამდე. მას მიჰყვებოდა ყველა მისი მცველი, მაგრამ ტყვედ ჩაუვარდა ჰასანს ხელში. მეორე დღეს იგი მხიარული და გამარჯვებული მივიდა თბილისში¹.

თბილისში ოსმალთა სარდალს გარნიზონი ალყაშემორტყმული და უკიდურეს სიდუხჭირეში ჩავარდნილი დახვდა². „ბევრი მომკვდარიყო, ბევრიც ავად გამხდარიყო. შიმშილმა იმ ზომამდე მიიყვანა ისინი, რომ ქამდნენ არა მხოლოდ ჯაგლაგ ცხენებს, არამედ ამ ცხენებისა და ცხვრების ტყავსა და ძაღლებს. [ისინი] ჰასანმა მოამარაგა ფულით, გულუხვი საჩუქრებით და დააიმედა ალერსიანი სიტყვებით“³, – წერს ტომაზო მინადოი.

აღნიშნული მარცხის გამო სიმონ მეფეს რევანშის აღება სწყუროდა. „ეძებდა შემთხვევას, დაესაჯა მტერი, შური ეძია დამარცხების გამო და გაეთავისუფლებინა დატყვევებული ალიყული-ხანი. ამის გამო ყველაზე უკეთ მიიჩნია ხეობის გასასვლელის ჩაკეტვა. . . მაგრამ ჰასანმა გაიგო თუ არა ამის შესახებ, მაშინვე შეუდგა სხვა გზის ძიებას, რათა მისთვის მომზადებული ხიფათისგან თავი დაეღწია“⁴. მინადოი, ერთი წუთითაც არ აშორებს რა თვალს სიმონ მეფის სამხედრო და საბრძოლო მოქმედებებს, მისადმი თანაგრძნობით აღვსილი დიდი ექსპრესიით წერს: „...ამასობაში სიმონმა დაინახა, რომ თურქები ხეობას შორდებოდნენ და სავარაუდოდ, აღარ დაბრუნდებოდნენ თბილისში. დაასკვნა, რომ მათ სხვა გზა აირჩიეს. დარწმუნებული იყო საკუთარი მოსაზრების სისწორეში, რადგან მზვერავებმაც იგივე დაუდასტურეს. მომხდარი ამბით სასოწარკვეთილი, სწრაფად დაედევნა ილბლიან მტერს. განრისხებულმა და გააფთრებულმა მოასწრო, დასწეოდა თურქების არიერგარდს, გაგულისებული თავს დაესხა მათ, განწყვიტა და გაფანტა მტრის ჯარი, წამოასხა ხალხი და ცხენები, თბილისიდან წამოღებული მაჰმადის მთელი ხაზინა. ჰასანისა და მაჰმადის ყველა მონა სისხლში ჩაახრჩო, მაგრამ რანა-

¹ Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 138-139.

² იქვე, 139.

³ იქვე.

⁴ იქვე, 137-138.

ირი გახელებითაც არ ეძებდა ალიყული-ხანს, ვერ შეძლო მისი მონახვა, რადგან ის საიდუმლო მცველებით წინ იმყოფებოდა, ავანგარდის რაზმში. ეს ამბები 1579 წელს მოხდა¹.

1579 წლის მოვლენებმა, კერძოდ, ირანთან მოკავშირეობით სიმონ მეფის შეტევითმა ბრძოლებმა, ნათლად დაადასტურა, რომ ომი ხანგრძლივ ხასიათს მიიღებდა. ლალა მუსტაფა ფაშას კამპანიის პირველ ეფექტს წარმოქმნილი სირთულეები ანელებდა, კერძოდ, ოსმალთა პირველ სამხედრო წარმატებებზე ირანულ-ქართული ძალების გაერთიანება და რეაგირება, რთული კომუნიკაციები, პროდუქტების დიდი ნაკლებობა, შავი ჭირისა და ცუდი პირობების გამო 20 ათასზე მეტი ოსმალთა ჯარისკაცის დაღუპვა². ანტიოსმალური რეაქციის კონტექსტში ვენეციიდან ფელიპე II-ს ესპანელი დიპლომატი კრისტობალ დე სალასარი 1579 წლის 3 სექტემბრის წერილით აუწყებდა: „...მთელი აღმოსავლეთი იყო შეთქმული თურქეთის სულტნის წინააღმდეგ სპარსეთის შაჰის სასარგებლოდ, ვალდებულად თვლიდნენ რა თავს რელიგიური თვალსაზრისით, დახმარებოდნენ შაჰს, მისცენ მას ფული, პროდუქტები და ჯარისათვის სხვა აუცილებელი საგნები“³.

მოკლედ რომ ვთქვათ, შექმნილ ვითარებაში ოსმალებმა სტრატეგიულ ამოცანად დაისახეს ციხესიმაგრეების გამაგრება, ახალი სიმაგრეების აგება და შავი ზღვის საქართველოს სანაპიროზე „...ერთი ადგილის გამაგრება...“, რათა ამ ეტაპზე თავდაცვითი ომი აწარმოოს“⁴. მოცემულ ეტაპზე, როგორც ესპანურენოვანი სარქივო მასალები მოწმობენ, ოსმალებს ჯერ კიდევ 1578 წელს⁵ უცდიათ ფოთის ციხის მშენებლობა, რომელიც იყო „სპარსელებსა და ქართველებს შორის კავშირის საწინააღმდეგო“⁶, რადგან მას უნდა უზრუნველყო ოსმალთა მოკავშირე თათრების გადმოსვლა ყირიმიდან⁷. ამავე წყა-

¹ Giovanni Tommaso Minadai da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 141.

² ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 99; 311-321.

³ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 321.

⁴ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 309.

⁵ იქვე, 318.

⁶ იქვე, 312.

⁷ იქვე, 104.

როს მიხედვით, მაშინ ამ ამოცანის განხორციელების წინააღმდეგ ემზადებოდა „...სამეგრელოს მმართველი სახელად ბაჩია (Bacia)“¹ და ჩვენი ვარაუდით, მისი თაოსნობით ქართველებმა ერთიანად გაზიდეს ტერიტორიიდან ვარგისი ქვები, დაანგრეს ძველი ციხის ნაშთები და საამშენებლო მასალა ზღვაში გადაყარეს². მიუხედავად ამისა, ფოთის ციხის ხელახლა აგება გაგრძელდა. ვენეციიდან ესპანელი დიპლომატი კრისტობალ დე სალასარი ესპანეთის მეფე ფელიპე II-ს 1579 წლის 8 ივლისს წერდა: „გაგზავნილია 55 გალერი, უფრო მეტად საბარგო, ვიდრე სამხედრო-საზღვაო ძალებისათვის საჭირო, რომლებზედაც გაგზავნეს ადამიანები და სათადარიგო ნაწილები, რომლებიც აუცილებელი იყო ორი ციხესიმაგრის ასაგებად ყარსსა და ფაზოში“³. ამავე წლის 26 სექტემბერს საფრანგეთის ელჩი კონსტანტინოპოლში ჟაკ დე ჟერმინი (1579-1585) თავის მეფე ანრი III-ს აუწყებდა: „...ცამეტი გალერა...ჯარის სარდალმა უჩიალიმ⁴ წაიყვანა ციხე-სიმაგრის ასაშენებლად. ეს ციხე-სიმაგრე, როგორც ამბობენ, მან მდინარე ფასოზე (რიონზე, ავტ.) ააგო სამეგრელოში⁵. ამბობენ ასევე, რომ მან სამეგრელო პორტას მოხარკე გახადა, ისევე, როგორც იოანიტები⁶ და...ყოველ ოჯახს, თუ ეს სწორია, ოცდახუთი ასის⁷ გადახდა დააკისრა, რაც წელიწადში დაახლოებით ორ-

¹ ძნელია ითქვას, რამდენად იგულისხმება ამ უკიდურესად დამახინჯებული სახელის ქვეშ მაშინდელი სამეგრელოს მთავარი გიორგი III დადიანი (1574-1582).

² ლაიოშ ტარდი. უნგრეთ-საქართველოს ურთიერთობა XVI საუკუნეში, 134-135.

³ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 311.

⁴ ტომაზო მინადოი მას უწოდებს „ალი უჩიალის“ (Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 104). დასავლეთში ის ცნობილი იყო, როგორც „ოჩიალი“, რომელიც არის ცნობილი მეზღვაური „ეული ალი“ (ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 104).

⁵ ესპანურენოვანი წყაროების თანახმად, „ლუჩიალიმ ვერ შეძლო აეგო დანიშნული ციხესიმაგრე მდ. ფაზისზე, სამეგრელოში ქართველების საზღვარზე ...იქ, სადაც მას ნაბრძანები ჰქონდა და რომ მან დაიწყო მისი აგება 30 მილით ქვემოთ, ზღვის ახლოს. დამთავრებულია მიწისა და ხის ნახევარი სამუშაოები. არა აქვს კირი, ხოლო ცოტა, რაც ჩაიტანა, გაუთავდა და რომ იგი ელოდება პასუხს: რა ქნას? (ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 321-322). ამ წარუმატებლობის გამო ლუჩიალი კონსტანტინოპოლში არ დაბრუნებულა (ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 323).

⁶ საუარაუდოდ აქ იგულისხმებიან მალტის ორდენის წევრები.

⁷ As -ასი ფულისა და ზომის ერთეული ძველ რომაელებში.

მოცი ათას ეკიუს შეადგენს“¹. „სწორედ ამ დროს „...კაპიტანი ყილიჩ ალი ფაშა...“ არწმუნებდა „...უფროსებს, რომ საჭიროა სასწრაფოდ ფოთის ციხის მშენებლობა, რომ იგი მეტად სტრატეგიულ ადგილზე მდებარეობს და მთელ აღმოსავლეთ საქართველოსა და კავკასიას გაუწევს სამსახურს“².

§3. ერთი დიპლომატიური რაუნდის შედეგები

სიმონ მეფის შეუპოვარი ბრძოლის თანადროულად სამცხეში მოვლენებმა შემდეგი განვითარება ჰპოვა. როგორც ადრე აღვნიშნეთ, ახალციხეში დაბრუნებულმა მუსტაფა ლალა ფაშამ გადაწყვიტა, რომ ათაბაგი ყვარყვარე IV და მანუჩარი სტამბოლში გაეგზავნა, რათა, ჩვენი აზრით, სამცხე-საათაბაგოში საბეგლარბეგოს დაარსების საკითხი საკუთრივ სულტანს პრეტენდენტების გამუსლიმების საფუძველზე დაედასტურებინა. სტამბოლში, ამ დროის მეგაპოლისში, ეს აქტი შეუდარებელ მასშტაბს შეიძენდა, ვიდრე სამცხეში მისი აღსრულება იქნებოდა. უფრო მეტიც, საფიქრებელია, რომ ქართველი მესვეურების მიერ სარწმუნოების შეცვლა დასავლელ ქრისტიან მეტოქეებზე გავლენის მოხდენის საშუალებადაც კი იყო ჩაფიქრებული. ასევე შესაძლებელია, მოცემული მომენტისათვის მას სიმონ მეფეზე ზემოქმედების მნიშვნელობაც კი შეეძინა.

ქართული წყაროს ცნობით, ძმები, ყვარყვარე და მანუჩარი, 1579 წლის 20 აპრილს ერზრუმიდან კონსტანტინოპოლში გაემგზავრნენ³. ამის შესახებ თომაზო მინადოი გვაუწყებს, რომ ლალა მუსტაფა ფაშამ სულტან მურად III-ს მისწერა: „მანუჩარს უკეთესად უნდა მოჰყრობოდა, რადგან ის საუკეთესოდ მოიქცა, უფრო ხალისიანად ჩადგა მის სამსახურში. ალექსანდრეზე კი ხმა დადის, რომ ფურაულებზე წასულ თურქებზე თავდასხმებს აწყობდა“⁴. თავის მხრივ დედისიმედს, როგორც გონიერ პოლიტიკოსს, თადარიგი დაუქერია და სანამ ძმე-

¹ Ernest Charrière. *Négotiations de la France dans le Levant*, t. III., 814-827.

² 6. შენგელია. ფაქრედინ კირზიოლლუს მონოგრაფიები. ქართული დიპლომატია. წელიწდეული, 8 (თბილისი, 2001), 254.

³ „პატრონი ყვარყვარე და პატრონი მანუჩარ კონსტანტინოპოლის წავიდეს აზრუმიდამა. აპ[რილის] კ ორშაბათს გადგეს“ (სამხრეთ საქართველოს ისტორიის მასალები (XV-XVI სს.), ტექსტების პუბლიკაცია, გამოკვლევები და საძიებლები ქრ. შარაშიძისა, (თბილისი, 1961), 52.

⁴ Giovanni Tommaso Minadai da Rovigo. *Historia della Guerra fra Turchi et Persiani*, 105.

ბი კონსტანტინოპოლში ჩავიდოდნენ, სულტნის კარზე დესპანი მიუვლენია. ზემოხსენებული კრისტობალ დე სალასარი დასახელებულ წერილში ესპანეთის მეფე ფელიპე II-ს აუწყებდა: „ერთი ქართველი. . . ელჩი. . . გამოგზავნილი იყო. . . ქართველი მმართველი ქალბატონის¹ მიერ, რომლის სამფლობელო ესაზღვრება თურქეთის მიწებს ერზრუმის მხრიდან. ამ მმართველ ქალბატონს ყოველთვის მეგობრული ურთიერთობა ჰქონდა თურქებთან (ამბობენ, რომ ეს ქართველი იყო ამ ქალბატონის ვაჟი), რათა ამ მმართველი ქრისტიანისათვის – მისი ვაჟიშვილისათვის – მიეცათ ზოგიერთი პრივილეგია და ასევე მოეხსენებინა, თუ რა გაკეთდა მისი მმართველობის დროს“². ასევე დედისიმედი ითხოვდა, „რომ შავი ზღვისკენ გაგზავნილმა ხალხმა მის მიწებზე არ გაიაროს და არ დააზიანოს მისი [სამფლობელო]. მისი მიწები სწორედ იმ ადგილის მეზობლად მდებარეობს, სადაც ისინი უნდა დაბანაკდნენ“³.

ამ წყაროს ინფორმაცია, რადგან იგი სხვა მასალებით არ დასტურდება, სიახლეა იმ თვალსაზრისით, რომ მასში ჩანს, თუ რისი მიღწევა სურდა დედისიმედს თავისი ელჩის მეშვეობით. ამ უკანასკნელს ეჭვი არ ეპარებოდა, რომ ფორმალურად მუსლიმ მანუჩარს, რომელსაც სახელად მუსტაფა ერქვა, სულტანი წყალობას არ მოაკლებდა, ხოლო ყვარყვარეს, რომელიც სარწმუნოების შეცვლას არ აპირებდა, სავარაუდოდ, შეიძლება პრობლემა შეჰქმნოდა და ამიტომ სთხოვდა მურად III-ს, რომ მისთვის ქრისტიანობის შენარჩუნებით „მიეცა ზოგიერთი პრივილეგია“. ამდენად, სულტანმა მურად III-მ დედისიმედის სათხოვარი, რომ ყვარყვარესათვის ქრისტიანობის შენარჩუნებით „ზოგიერთი პრივილეგია მიეცა“, დააკმაყოფილა.

1579 წლის 20 აპრილს ერზრუმიდან წასული ძმები ამავე წლის 3 ივნისს⁴ უკვე ოსმალეთში ჩასული ჩანან. დასავლეთ ევროპულ წყა-

¹ იგულისხმება დედისიმედი.

² ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 311.

³ Ernest Charrière. *Négotiations de la France dans le Levant*, t. III., 807.

⁴ Ernest Charrière. *Négotiations de la France dans le Levant*, t. III., 807; ე. მამისთვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I, (XV-XVI სს.), 227; საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 255; Г. Жордания, З. Гамезардашвили. Римско-католическая миссия и Грузия, ч. I, (Тбилиси, 1994), 271.

როებს, დიპლომატიურ ენაზე თუ ვიტყვი, მათი ვიზიტი ელჩობის რანგში აჰყავთ. ფრანგი დიპლომატი შუიე ამავ ენის 3 ივნისს იუწყებოდა: „დღეს (ე. ი., 3 ივნისს, ავტ.) დიდი პროვინციის ქვრივისაგან¹ მოვიდა ქართველთა ელჩობა, რომელსაც მეთაურობს მისი შვილი...“². კონსტანტინოპოლში ჰაბსბურგთა საელჩოს კაპელანი სოლომონ შვაიგერი³ წერს: „1579 წლის 3 ივნისს კონსტანტინოპოლში ჩამოვიდა ორი ქართველი თავადი, დაახლოებით 150 კაცის თანხლებით“⁴. სტამბოლში ასევე, ჩვენი ვარაუდით, ჰაბსბურგთა საელჩოს თანამშრომელი, ვენცესლავ ბუდოვიცი⁵, 1580 წელს ადრესატს ატყობინებდა: „მოგახსენებ ქართველების შესახებ, რომლებიც აქ ვნახე ელჩების სახით, თუმცა ისინი სახელმწიფო ელჩები არ არიან, როგორც თავიდან ამბობდნენ, არამედ ეს ორი ძმა თავისი ქვეყნის მთავრები არიან... დიდი და ბრწყინვალე, დაახლოებით 200-კაციანი ამაღლის თანხლებით 3 ივნისს კონსტანტინოპოლში მოვიდნენ, სადაც თურქებმა ისინი საზეიმოდ მიიღეს“⁶.

¹ იგულისხმება საათაბაგოს უფლისწულების, ყვარყვარე IV-ისა და მანუჩარის დედა დედისიმედი.

² Ernest Charrière: *Négotiations de la France dans le Levant*, t. III., 807.

³ გერმანელი ლუთერანი თეოლოგი სოლომონ შვაიგერი (1551-1622) ოთხი წელი (1577-1581) მსახურობდა კაპელანად კონსტანტინოპოლში რომის საღვთო იმპერიის საელჩოში. მოგზაურობით გატაცებულმა შვაიგერმა კონსტანტინოპოლის კარგად გაცნობის შემდეგ იმოგზაურა იერუსალიმში. 1583 წელს დაბრუნდა სამშობლოში და მოვდლად მსახურობდა სხვადასხვა სამრევლოში. გერლახისაგან განსხვავებით, ის არ იყო აკადემიური ტიპი. მართალია, მიიღო სოლიდური საბაზო თეოლოგიური განათლება, მაგრამ თეორიულ დისკუსიებსა და კამათს თავს არიდებდა. მას უფრო ყველაფერი ახალი და უცხო იტაცებდა. მან პირველად თარგმნა ყურანი გერმანულ ენაზე (დაწვრ. იხ: Dorothea Wendebourg. *Reformation und Orthodoxie. Der ökumenische Breifwechsel zwischen der Leitung der Württembergischen Kirche und Patriarch Jeremias II von Konstantinopel in den Jahren 1573-1581*. Vandenhoeck and Ruprecht in Göttingen, (1986), 120-121).

⁴ გრ. ნათაძე. საუკუნის სიღრმედან, XVI საუკუნის გერმანელი მისიონერი-მოგზაური საქართველოს შესახებ, ჟურნ. დროშა, №11 (1961), 7; საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 255-256; ე. მამისთვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I, (XV-XVI სს.), 413.

⁵ პროფ. გ. ჟორდანია და პროფ. ზ. გამეზარდაშვილი მას ბუდოვიცად ასახელებენ და მიიჩნევენ, რომ ის წარმოშობით ჩეხია (Г. Жордания, 3. Гамезардашвилию Римско-католическая миссия и Грузия, ч. I., 269; 271; პროფ. ი. ტაბაღუა სახელისა და გვარის მიხედვით ფიქრობს, რომ ის პოლონელია (ი. ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს.), 1984, 222, შენ. 3).

⁶ ი. ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს.), 221-222; Г. Жордания, 3. Гамезардашвили. Римско-католическая миссия и Грузия, ч. I., 269.

ამრიგად, სამცხე-საათაბაგოს უფლისწულები, ძმები ყვარყვარე IV და მანუჩარი, სულტნის კარზე დიდი პატივითა და ზემოთ მიიღეს. ფრანგი დიპლომატი ჟუიე ზემოხსენებულ წერილში წერდა: „მათ ჩამოსაყვანად სკუტარში ორი გალერა გაგზავნეს, რაც უაღრესად დიდი პატივია¹ და ამ ქვეყნის არც ერთ ელჩს² აქამდე ასეთი პატივი არ ღირსებია, ვინაიდან მათ ისე უნდა მოპყრობოდნენ, როგორც ხარკის გადამხდელ ტრანსილვანიელებსა და ვალახელებს“³. ვფიქრობთ, ამ ინფორმაციაში სრულიად ნათელია, თუ რატომ ხვდათ წილად სამცხე-საათაბაგოს მესვეურებს ასეთი უჩვეულო პატივით მიღება და განსაკუთრებული ყურადღება. საათაბაგოს სტრატეგიული მნიშვნელობის გარდა, სამთავროს მესვეურებთან, სულტნისეული გეგმის შესაბამისად, მიღწეულ წარმატებას დანარჩენი საქართველოს მეფე-მთავრებისათვის ოსმალთა ხელმწიფის წინაშე კომპრომისებზე წასვლისთვის უნდა შეეწყო ხელი. ამასთანავე, ჟუიეს მიხედვით, „...ეს ორი ქართველი ბატონი თურქების სამსახურში უნდა ყოფილიყო საქართველოს...“ ადვილი დაპყრობის საწინდარი⁴.

თუ რა მოლოდინი ჰქონდათ სულტნის კარზე ძმებს, ამის შესახებ ტომაზო მინადოი წერს: „ქვრივის (დედისიმედის, ავტ.) შვილები პორტაში მიღებას ელოდებოდნენ და თავიანთ გაურკვეველ მომავალზე ფიქრობდნენ. რაც შეეხება ალექსანდრეს (იგივე ყვარყვარე, ავტ.), ის ვარაუდობდა, ვინაიდან წლოვანებით უფროსი იყო, სწორედ მას მიანიჭებდნენ მმართველობის სრულ უფლებას, მით უმეტეს, რომ

¹ პროფ. მ. სვანიძე მიიჩნევს, მანუჩარი გამაჰმადიანებული რომ ყოფილიყო, მაშინ სულტნის კარი, დიპლომატიური ეტიკეტის მიხედვით, ქართველებს სულ სხვა შეხვედრას მოუწყობდა (საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 262). ჩვენთვის გაურკვეველია, ავტორი სხვაგვარ შეხვედრაში რა სახის დიპლომატიურ ეტიკეტს გულისხმობს. მოტანილ წყაროში კი საუბარია ქართველების დიდი პატივით მიღებაზე.

² პროფ. მ. სვანიძის თანახმად, 1579 წლის 3 ივნისს კონსტანტინოპოლში ჩასულ ყვარყვარესა და მანუჩართან შესახვედრად მივიდნენ საბერძნეთის, რაგუზის, ვლახეთისა და მოლდავეთის ელჩები (საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 262). პატივცემული ავტორი ამ შემთხვევაში წყაროს (ერნესტ შარიე) არასწორ თარგმანს ეყრდნობა. აღნიშნულ ფაქტს ადვილი არ ჰქონია. ფრანგული წყაროს შესაბამისი ადგილის ჩვენეული თარგმანი ასეთია: „და ამ ქვეყნის არც ერთ ელჩს აქამდე ასეთი პატივი არ ღირსებია. ჩვეულებრივ აქ მათ ღებულობენ, როგორც ტრანსილვანიის ან ვლახეთის ელჩებს, როცა მათ ძღვენი მოაქვთ“. (Ernest Charrière: *Négotiations de la France dans le Levant*, t. III., 807).

³ Ernest Charrière: *Négotiations de la France dans le Levant*, t. III., 807.

⁴ იქვე.

დედამ მას უკვე გადასცა სამფლობელოები. იმედი ჰქონდა, რომ ამ უფლებას ამურატი (სულტანი მურადი, ავტ.) განამტკიცებდა. ასევე ვარაუდობდა, რომ ამურატი თავისი დიდსულოვნების შესაფერის სიკეთეს მიუზღავდა მანუჩარს, მაგრამ თუკი ალექსანდრეს სარწმუნოების გამოცვლის წინადადებით მიმართავდა, არავითარ შემთხვევაში იგი ლაქას არ მოსცხებდა თავის სულს ასეთი სამარცხვინო სულმდაბლობით¹. რაც შეეხება მანუჩარს, „...რომელმაც გასულ წელს მუსტაფასთან ლაშქრობის მძიმე გზა გაიარა..., მეომრის აშკარად გამოხატული თვისებები გამოავლინა, იგი მოხიბლული იყო იმ აზრით, რომ შესაძლებლობა ეძლეოდა, დედის მამულებს დაჰპატრონებოდა და მბრძანებელი გამხდარიყო. [მანუჩარმა] გადაწყვიტა გამოეყენებინა ყველა შესაძლებლობა, რათა უბრალო კარისკაცად არ დარჩენილიყო. არც იმას მოერიდებოდა, რომ უფროსობის, პირმშოობის უპირატესობა წაერთმია თავისი ძმისათვის და ამით მემკვიდრეობას დაჰპატრონებოდა, თუნდაც მშობლიური სარწმუნოების დაკარგვის ფასად. მისი სურვილი იყო, მოეპოვებინა წარმატალი დიდება და სიმდიდრე. ამურატს კი არა, ეშმაკსაც დაუდგებოდა მსახურად, ოღონდ არამც და არამც არ უნდა დაეთმო ძმისთვის პირველობა. შეიძლება სწორად ფიქრობდა ზოგიერთი, რომ მას მუსტაფა² საიდუმლოდ ჩააგონებდა ძმის დაღუპვას“³.

მინადოი კვალდაკვალ მისდევს მანუჩარის ფიქრებს. ამ უკანასკნელის მიერ სარწმუნოების შეცვლის მოტივს ავტორი ლაკონიურად გადმოსცემს და შემდეგი ფორმის დისკურსს გვთავაზობს. ძმებისთვის დასმულ კითხვაზე: „სურთ თუ არა მიიღონ მაჰმადის სჯული, [რაზეც] მანუჩარმა უპასუხა: მსურს და ჩემი სურვილი სხვა არაფერია, თუ არა გავხდე მსახური ასეთი დიდი მბრძანებლისა და ვმართო ჩემი სამფლობელო მისი სამსახურისა და მფარველობის სხივქვეშ. ალექსანდრემ კი პირიქით, თუმცა იცოდა, რომ ეთხოვებოდა მამულების მმართველობას, მაინც არ ისურვა ჩაედინა ისეთი უღირსი საქციელი, როგორიცაა რწმენიდან განდგომა. მხოლოდ ერთი რამ ითხოვა: მას, როგორც მემკვიდრეობამოკლებულს, უბრალო ცოდვილ ჯარისკაცს, სიკვდილის შემთხვევაში არ ეთქვას უარი,

¹ Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. *Historia della Guerra fra Turchi et Persiani*, 124.

² მთავარსარდალი ლალა მუსტაფა ფაშა.

³ Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. *Historia della Guerra fra Turchi et Persiani*, 125.

მშობლიურ მიწას მიაბარონ და დამარხონ თავისი პაპების საძვალის გვერდით. სამაგიეროდ, ამურატს მორჩილებას, ხოლო ძმას კი სიყვარულსა და პატივისცემას ჰპირდებოდა. ამურატისათვის სასურველი იყო, რომ მანუჩარი ამაზე დათანხმებულიყო, რადგან ეზინოდა, რომ ალექსანდრე, როცა ადგილზე აღმოჩნდებოდა, მანუჩარის მოკვლას შეეცდებოდა და სამთავროს ურჩობის გზაზე დააყენებდა¹. მინადოი აქ არ გამოხატავს თავის მოწონებას ან უარყოფით დამოკიდებულებას მანუჩარის ასეთი გადაწყვეტილების მიმართ და წერს: „როცა მანუჩარი ამაზე დათანხმდა, ამურატი (სულტანი მურად III, ავტ.) კმაყოფილი დარჩა, რადგან სამფლობელო საიმედო კაცის ხელში ხვდებოდა. ამასთანავე, აფიქრებდა საკუთარი უშიშროების შენარჩუნება. ამგვარად, მანუჩარს შეუსრულეს წინადაცვეთა², მიიღო სახელი მუსტაფა, ფაშას ტიტული, ალთუნყალას გუბერნატორობა, ასევე დედისა და ძმის საკუთრებაში არსებული ყველა მამული, რასაც ასე ელტვოდა. სერალი ზეიმობდა. ალექსანდრე გადასცეს ძმას, რომელიც უკვე თურქი (მუსლიმი, ავტ.) გახდა. ორივე სასახლისკენ გაემართა“³.

მოხმობილ წყაროსთან დაკავშირებით მოკლედ აღვნიშნავთ. როგორც ვნახეთ, ტომაზო მინადოიმ, მისთვის დამახასიათებელი წესით, არ გაკიცხა ქრისტიანობის საერთო მტერთან კავშირში შესული და ქრისტეს განდგომილი ქართველი მანუჩარი. მართალია, ამ უკანასკნელის საქციელი არ მოსწონს, მაგრამ არ გმობს მის რჯულგანდგომილობას, როგორც ეს ჩვენ ვნახეთ თავის ადგილზე რენეგატი დაუდ-ხანის მიმართ. ამ დამოკიდებულებას, ჩვენი აზრით, ორი ფაქტორი განაპირობებდა: პირველი, მას სურს ევროპელ მკითხველს აჩვენოს, თუ რა გარემოებაში უხდებოდა ოსმალების სამიზნე ქრისტიანული საათაბაგოს უფლისწულს სარწმუნოების დათმობა, რომელიც თავისი კარიერული ცდუნების გამო რენეგატის გზას დაადგა;

¹ Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. *Historia della Guerra fra Turchi et Persiani* 126.

² ფრანგი დიპლომატი ჟუიე 1579 წლის 4 ივლისს წერდა: „გასული თვის 25-ში (25 ივნისს, ავტ.) ადგილი ჰქონდა ამ ქართველის (მანუჩარის, ავტ.) გათურქებას (გამაჰმადიანებას, ავტ.) და წინადაცვეთას, რომლის ზეიმს პორტას მთელი გამგლელები ესწრებოდნენ“ (Ernest Charrière. *Négotiations de la France dans le Levant*. V. III., 806). აქედან გამომდინარე, დაზუსტებით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მანუჩარის წინადაცვეთა კონსტანტინოპოლში შედგა 1579 წლის 25 ივნისს.

³ Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. *Historia della Guerra fra Turchi et Persiani*, 126.

მეორე, მინადოიმ იცის, რომ მანუჩარი დაუბრუნდა ქრისტიანობას (1581წ.) და საბოლოოდ ოსმალების შეურიგებელ მტერ სიმონთან ერთად იბრძოდა მათ წინააღმდეგ. ვფიქრობთ, ეს უკანასკნელი ფაქტი, რელიგიური პოზიციიდან გამომდინარე, მინადოსათვის საკმარისი იყო, რომ მანუჩარის საქციელის დაგმობისაგან თავი შეეკავებინა. ქრისტიანული სამყაროს ერთიანობის მომხრე¹ ტომაზო მინადოი დასახელებული ფაქტებით უჩვენებდა ევროპულ საზოგადოებას, თუ როგორი კომპრომისული გზებით ცდილობდნენ ქართველი მეფე-მთავრები ქრისტიანული სარწმუნოების შენარჩუნებას.

კონსტანტინოპოლში ძმების შემდეგ მოქმედებებთან დაკავშირებით აუცილებელია ყვარყვარე IV-ის მიერ კონფესიური თვალსაზრისით გადადგმული ერთი კონკრეტული ნაბიჯის შესახებ ვიმსჯელოთ. როგორც ვნახეთ, ყვარყვარემ არ ინდომა სარწმუნოების შეცვლა და ამაზე მტკიცე უარი განაცხადა. ჩვენ არ მოგვეპოვება არც ერთი წყარო, რომელიც დაგვარწმუნებდა, რომ სარწმუნოების შეცვლასთან დაკავშირებით ყვარყვარეზე რაიმე ძალდატანებას მიმართავდნენ ოსმალების კარზე. პირიქით, „მან მხოლოდ თხოვნით დააღწია თავი სულტნის პრეტენზიებს. ყვარყვარემ ქრისტიანობაც შეინარჩუნა და ძველი სამფლობელოები არამცთუ შეუმცირეს, არამედ გაუფართოვეს კიდევ“². ასე რომ, სულტანმა მურად III-მ დედისიმედის სათხოვარი, რომ ყვარყვარესათვის ქრისტიანობის შენარჩუნებით „ზოგიერთი პრივილეგია მიეცა“, დააკმაყოფილა. ეს ფაქტი უდავოდ მოწმობდა იმას, რომ რელიგიურ ფაქტორს ოსმალების სტრატეგიულ მიზნებში გადამწყვეტი მნიშვნელობა არ ენიჭებოდა. პორტა ალბათ იმედოვნებდა, რომ არსებული მოცემულობა ძმებს შორის ისედაც წყალგამყოფი იქნებოდა. ამასთან კავშირში აქვე ვიტყვით: ჩვენი აზრით, მანუჩარს მუსლიმობა არ მიუღია შიდა სეპარატული პოზიციის გასამტკიცებლად. უბრალოდ, ეს მარტივად უწყობდა ხელს, აეღო ძალაუფლება საკუთარი ძმის გზიდან ჩამოცილების ხარჯზე.

ოსმალებითი მყოფმა ყვარყვარემ, როგორც ერთი სანდო წყაროდან ირკვევა, გზა გაიკვლია კონსტანტინოპოლში აკრედიტებულ ჰაბ-

¹ Hafiz Abid Masood. From Cyrus to Abbas: Staging Persia in Early Modern England, D Phil Early Modern Literature and Culture, 112.

² ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 421.

სბურგთა საელჩოსკენ¹. თუ რა საშუალებითა და ხერხებით, ან ზუსტად რომელი მხარის ინიციატივით მოხდა ეს, ჩვენთვის უცნობია. ზემოხსენებული ვენცესლავ ბუდოვიცი წერს: „რამდენადაც მისმა ძმამ (ყვარყვარემ, ავტ.) არაერთხელ გამოგზავნა თავისი ხალხი, რათა მისალმებოდნენ მის უბრწყინვალესობა ბატონ ელჩს, ამ უკანასკნელმა ისურვა მისი გადარჩენისა და ქრისტიანული რელიგიის მსახურად მისი სამუდამოდ დარჩენისათვის ესარგებლა ჩემი სამსახური². ამ ცნობიდან ისე ჩანს, რომ ჰაბსბურგთა ელჩთან³ დაკავშირების ინიციატივა ყვარყვარესაგან მოდიოდა. მას არაერთხელ გაუგზავნია „თავისი ხალხი“ ელჩთან, თუმცა ინფორმატორი არ გვეუბნება, რა მიზნით. მხოლოდ ელჩის გადაწყვეტილებიდან შეიძლება გავიგოთ, რომ ვენცესლავს ყვარყვარესათვის უნდა გაეწია სულიერი სამსახური, რათა ის ქრისტიანობაში განემტკიცებინათ, ანუ წყაროს ენით, „ქრისტიანული რელიგიის მსახურად დაერჩინათ“. რადგან ამ ცნობის შესამოწმებლად სხვა საკონტროლო მასალა არ გავაჩნია, მხოლოდ ვარაუდის გამოთქმა შეგვიძლია. ალბათ, ყვარყვარემ, რომელსაც ოსმალეთის ოფიციალური ხელისუფლება არ აიძულებდა სარწმუნოების შეცვლას, სულიერი სიმტკიცის შენარჩუნების ნილით მოახერხა ჰაბსბურგთა საელჩოსთან დაკავშირება. შესაძლებელია, მას მიზნადაც ჰქონოდა ამ ფორმით ხსენებული ელჩისაგან შეეტყო სეფიანებთან სულტნის მიმდინარე ომისადმი ევროპის ანტიოსმალურ ძალთა დამოკიდებულების გარკვევა. რაც შეეხება მართლმადიდებელი ყვარყვარეს რწმენაში განმტკიცებას, შესაძლებელია ლუთერან ვენცესლავს წარმოსახული ჰქონდა ერთობის მაჩვენებლად. უფრო ზუსტად, კათოლიკეების წინაშე მოეხდინა იმის დემონსტრირება, თუ რამდენადაა ახლოს მართლმადიდებლობა ლუთერანობასთან, ვიდრე კათოლიკობასთან, რაც გაანალიზდება ცოტა ქვემოთ კონკრეტულ ისტორიულ კონტექსტში.

¹ კონსტანტინოპოლში რომის საღვთო იმპერიის მუდმივი საელჩო 1544 წლიდან არსებობდა. იმპერიის დესპანებად პორტაში ჩვეულებრივად ავსტრიელი თავადაზნაურების წარმომადგენელს აგზავნიდნენ (Pr. Daniel Benga. *Marii reformatori luterani și Biserica Ortodoxă. Contribuții la tipologia relațiilor luterano-ortodoxe din secolul al XVI-lea*, Editura Sophia (București, 2003), 317).

² ი. ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს), 222; Г. Жордания, З. Гамезардашвили. Римско-католическая миссия в Грузию, ч. I, 269.

³ ამ დროს ელჩი იყო იოაჰიმ სინცენდორფი (1578-1581).

აღნიშნულ საელჩოსთან ყვარყვარეს კავშირი არ იყო ერთგვარადი. „და რაც შეეხება უფროს [ძმას] (ყვარყვარეს, ავტ.), [მან] ერთხელ, ასევე მეორედ, თავისი დიდად პატივცემული დოქტორის (Doctorem)¹ მეშვეობით ბრძანა სალმის გადმოცემა. დოქტორმა ახლა გადაწყვიტა მუდმივად ესარგებლა მისადმი (ყვარყვარესადმი, ავტ.) ჩემი მსახურებით, საპასუხო სალაში გადამეცა და დამერიგებინა, რათა ყოველთვის ერთგულად და თანმიმდევრულად დაეცვა ქრისტიანული სარწმუნოება“². ვფიქრობთ, ამ ტექსტს არ სჭირდება დამატებითი განმარტებები. მოკლედ, ყვარყვარემ თავისი მოძღვარი, ანუ წყაროს ენით, დოქტორი, ორჯერ გააგზავნა ჰაბსბურგთა საელჩოში, რათა მისთვის სამსახური გაეწია რომელიმე კაპელანს, ამ შემთხვევაში, ალბათ, ვენცესლავ ბუდოვიცის. ვიმეორებთ, ეს არ უნდა ყოფილიყო რომელიმე პროტესტანტი სასულიერო პირის ძიების სურვილი, რათა მას ეზრუნა ყვარყვარეს ქრისტიანობაში განმტკიცებისათვის. ჩვენი ვარაუდით, ამ კავშირს, ალბათ, ჰქონდა პოლიტიკური მიზანი და, მასთან ერთად, კონფესიური ცნობისმოყვარეობის დაკმაყოფილების წყურვილიც. კერძოდ, ყვარყვარე დაინტერესებულია პროტესტანტული რეფორმაციით. ამაში გვარწმუნებს ვენცესლავ ბუდოვიცის წერილიდან შემდეგი ადგილი. „მე, რაც კი შემეძლო, ვცდილობდი, ყველაფერი გამეკეთებინა და თარჯიმნის საშუალებით მოკლედ ვუპასუხე მის დაწვრილებით შეკითხვებზე გერმანიის ეკლესიების მდგომარეობის შესახებ; რამდენიმე დღის შემდეგ, ვიპოვე რა ბერძნულ ენაზე წიგნი ავგუსტინელთა აღსარების³ შესახებ, რომელიც

¹ ლათ. „Doctore“ – შუა საუკუნეებში ღვთისმეტყველების მასწავლებელი ანუ თეოლოგი; ამ შემთხვევაში, მოძღვარი.

² წყაროს ამ ადგილს განსხვავებულად თარგმნის პროფ. ი. ტაბაღუა (ი. ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს), 222). შედარებით უმჯობესია გ. ჟორდანიასა და ზ. გამეზარდაშვილის თარგმანი (Г. Жордания, З. Гамезардашвили. Римско-католическая миссия в Грузия, ч. I, 269). ჩვენ ვამჯობინეთ საკუთარი თარგმანი. ლათინური ტექსტი იხილეთ ორივე ავტორთან (ი. ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს), 289; Г. Жордания, З. Гамезардашвили. Римско-католическая миссия в Грузия, ч. I, 573).

³ წყაროში წერია „Confessionis Augustane“ (ი. ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს), 289; Г. Жордания, З. Гамезардашвили. Римско-католическая миссия в Грузия, ч. I, 573), რომელიც იკითხება, როგორც „აუგუსტანეს აღსარება“. ამდენად, არასწორია მისი თარგმან, როგორც „ავგუსტინელთა აღსარება“ (ი. ტაბაღუა) ანდა „Исповедь Августина“ (Г. Жордания, З. Гамезардашвили). აქ საუბარია „აუგუსტურის აღსარება“-ზე. პროტესტანტობის ოფიციალური რწმენის ეს სიმბოლო და დღემდე ლუთერული ეკლესიის რწმენის აღსარება, 1530 წელს შეადგინა გერმანელმა თეოლოგმა ფილიპ მელანქტონმა.

ბაზელში გამოქვეყნდა და დიდი რაოდენობით ბატონმა სტეფან გერლახმა აქ ჩამოიტანა, ვაჩუქე უფროს ძმას (ყვარყვარეს, ავტ.) ჩემი უბრწყინვალესი ბატონის (ჰაბსბურგთა ელჩის იოაჰიმ სინცენდორფის, ავტ.) ნებართვით, ჩემი და მისი წარწერით“¹.

ამ კონტექსტის უკეთ გაგებისა და მოვლენებს შორის ლოგიკური კავშირის დანახვის მიზნით აუცილებელია მოკლედ შევჩერდეთ მართლმადიდებლობისა და ლუთერანობის შეხვედრაზე კონსტანტინოპოლში XVI საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში. ცნობილია, რომ ამავდროულად საუკუნის მეორე ნახევარში რეფორმაციის შედეგად ევროპაში პროტესტანტიზმმა თავისი მოძღვრება ჩამოაყალიბა². კათოლიკობასთან ბრძოლაში პროტესტანტებმა რელიგიური თვალსაზრისით სცადეს მართლმადიდებელი აღმოსავლეთის პოზიციების გარკვევა. კერძოდ, ვის მხარეზე დადგებოდა მართლმადიდებლური მსოფლიო ანუ კონსტანტინოპოლის პატრიარქი³. „კათოლიკეები და პროტესტანტები თანაბრად იყვნენ დაინტერესებულნი, რომ მართლმადიდებელი ეკლესია გამოსულიყო მოწმის სახით, რომელიც განიხილებოდა, როგორც ძველი და უცვლელი გადმოცემების ერთგული წარმომადგენელი“⁴. თავდაპირველი ტრადიციისაკენ დაბრუნების ერთგული ლუთერანები კი მართლმადიდებლების თანაბრად აცხადებდნენ პრეტენზიას ქვეყნარქობაზე⁵. მათთვის აღმოსავლეთის, განსაკუთრებით, ბერძნული ეკლესიის დამოწმებას ჰქონდა არა მხოლოდ ტაქტიკური ხასიათი, არამედ იგი თეოლოგიურ აქსიომას წარმოადგენდა. კერძოდ, მყარ არგუმენტაციას ქმნიდა ის ფაქტი, რომ აღმოსავლეთში არსებობდა ეკლესია პაპის გარეშე⁶. ამასთანავე, გამოაშკარავდებოდა, იყო თუ არა რომის ეკლესია ძველი ტრადიციების ერ-

¹ ი. ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს), 222; Г. Жордания, 3. Гамезардашвили. Римско-католическая миссия в Грузия, ч. I..., გვ. 269.

² Gabriel Gărdan. Dialogul dintre Teologia cuvântului și Teologia Misterului. Corespondența dintre Teologii Luterani din Tübingen și Patriarhul Ieremia al II-Lea-1573-1581. Studia Universitatis Babeș-Bolyai Teologia Orthodoxa, LIII. 2, (2008), 57.

³ იქვე.

⁴ Gabriel Gărdan. Dialogul dintre Teologia cuvântului și Teologia Misterului. Corespondența dintre Teologii Luterani din Tübingen și Patriarhul Ieremia al II-Lea-1573-1581, 57.

⁵ Pr. Daniel Benga. Marii reformatori luterani și Biserica Ortodoxă. Contribuții la tipologia relațiilor luterano-ortodoxe din secolul al XVI-lea, 25.

⁶ Dorothea Wendebourg. Reformation und Orthodoxie. Der ökumenische Briefwechsel zwischen der Leitung der Württembergischen Kirche und Patriarch Jeremias II von Konstantinopel in den Jahren 1573-1581, 20.

თგული, თუ დამნაშავე იყო გაუმართლებელი განახლებებისა და დაბატების გამო¹.

ერთი სიტყვით, დასავლეთში დისკუსიის ყველა მონაწილეს მიაჩნდა, რომ მიუხედავად რთული პოლიტიკური მდგომარეობისა, აღმოსავლური ეკლესია სამოციქულო ტრადიციის ერთგულ დამცველად რჩებოდა და ამიტომ მისი დამონშება დისკუსიის მონაწილეებისათვის განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანი იყო². იმ ვითარებაში, როცა კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ფაქტობრივად მთელი აღმოსავლური ქრისტიანული სამყაროს წარმომადგენლად მიიჩნეოდა³, პროტესტანტი ღვთისმეტყველები მასთან დიალოგის გამართვას უპირატეს მნიშვნელობას ანიჭებდნენ⁴.

საღვთისმეტყველო წერილობითი დიალოგი ლუთერან თეოლოგებსა და კონსტანტინოპოლის მსოფლიო პატრიარქ იერემია II-ს (1536-1595) შორის აქტიურად მიმდინარეობდა 1573-1581 წლებში⁵. ამ საქმეში გადამწყვეტ როლს ასრულებდა ჰაბსბურგთა იმპერიის ელჩი კონსტანტინოპოლში ლუთერანი ბარონი დავით უნგნად ფონ ვაისენვოლფი (David Ungnad von Weissenwolf)⁶. რამდენადაც უნგნადი⁷ ურყევი ლუთერანი იყო და იცოდა კონსტანტინოპოლში დიდხანს მოუწევდა ყოფნა, მას სურდა მისთვის და თანამშრომლებისათვის საელჩოში ჰყოლოდა ლუთერანი მღვდელი⁸. ამ უკანასკნელის

¹ Gabriel Gărdan. Dialogul dintre Teologia cuvântului și Teologia Misterului. Corespondența dintre Teologii Luterani din Tübingen și Patriarhul Ieremia al II-Lea-1573-1581, 58.

² იქვე.

³ Steven Runciman. The Great in Captivity: A study of the Patriarchate of Constantinople from the eve of the Turkish conquest to the Greek War of Independence, (Cambridge, London, 1968), 176-177; Gabriel Gărdan. Dialogul dintre Teologia cuvântului și Teologia Misterului. Corespondența dintre Teologii Luterani din Tübingen și Patriarhul Ieremia al II-Lea-1573-1581, 56.

⁴ Gabriel Gărdan. Dialogul dintre Teologia cuvântului și Teologia Misterului. Corespondența dintre Teologii Luterani din Tübingen și Patriarhul Ieremia al II-Lea-1573-1581, 56.

⁵ Gabriel Gărdan. Dialogul dintre Teologia cuvântului și Teologia Misterului. Corespondența dintre Teologii Luterani din Tübingen și Patriarhul Ieremia al II-Lea-1573-1581, 58-71; Dorothea Wendebourg. Reformation und Orthodoxie. Der ökumenische Briefwechsel zwischen der Leitung der Württembergischen Kirche und Patriarch Jeremias II von Konstantinopel in den Jahren 1573-1581, 11.

⁶ Pr. Daniel Benga. Marii reformatori luterani și Biserica Ortodoxă. Contribuții la tipologia relațiilor luterano-ortodoxe din secolul al XVI-lea, 318; The Correspondence of Sir Philip Sidney. Volume I. Edited by Roger Kuin. (Oxford, 2012), 538.

⁷ დავით უნგნადი (1535-1600) კონსტანტინოპოლში რომის საღვთო იმპერიის ელჩი იყო 1572-1578 წლებში. მას პორტაში ყველაზე ცნობილ ელჩად მიიჩნევდნენ (The Correspondence of Sir Philip Sidney. Volume I, 538).

⁸ The Correspondence of Sir Philip Sidney. Volume I, 2012, p. 538.

ძირითადი მისია უნდა ყოფილიყო ქადაგება და ჩვეულებრივი რელიგიური მსახურება საელჩოში, ასევე ოსმალთა ტყვეობაში მყოფი დასავლელი ქრისტიანების ხსნაზე ზრუნვა.¹ ამ მისიას საელჩოში 1573-1578 წლებში ასრულებდა გერმანელი ღვთისმეტყველი და მოქადაგე სტეფანე გერლახი.² ასევე ამ უკანასკნელს დაევალა რეფორმატორული იდეების გავრცელება და მართლმადიდებლებსა და ლუთერანებს შორის კათოლიკობის წინააღმდეგ კავშირის დამყარება.³

კონსტანტინოპოლში ჩამოსვლისთანავე სტეფანე გერლახი შეუდგა საღვთისმეტყველო დიალოგს. მისი პირველი აუდიენცია პატრიარქ იერემია II-სთან 1573 წლის 15 ოქტომბერს შედგა.⁴ ამ დროიდან დაიწყო ტიუბინგენის თეოლოგებსა და პატრიარქ იერემია II-ს შორის განუწყვეტელი მიმოწერა, დისკუსიები და ინფორმაციების გაცვლა,⁵ რაც გაგრძელდა 1581 წლამდე. ერთი სიტყვით, ასეთ კონკრეტულ ვითარებაში მოხდა ყვარყვარე IV ათაბაგის მიერ რომის საღვთო იმპერიის კონსტანტინოპოლის საელჩოსთან კონტაქტის დამყარება.

ვფიქრობთ, როგორც ზემოთ მოტანილი წყაროს ცნობა, ასევე რეალური კონკრეტული ისტორიული გარემოება უშუალოდ ამოწმებს ჩვენს მოსაზრებას, რომ ყვარყვარე IV უდავოდ იყო დაინტერესებული პროტესტანტული რეფორმაციით. თუ არა ამას, რას უნდა ნიშნავდეს, რომ სამცხე-საათაბაგოს ქართველი უფლისწული კითხვებს უსვამდა ვენცესლავს „გერმანული ეკლესიის მდგომარეობის შესა-

¹ Gabriel Gărdan. Dialogul dintre Teologia cuvântului și Teologia Misterului. Corespondența dintre Teologii Luterani din Tübingen și Patriarhul Ieremia al II-Lea-1573-1581, 59.

² სტეფანე გერლახმა (1546-1612) 1567 წელს დაამთავრა ტიუბინგენის უნივერსიტეტი. 1573-1578 წწ. იყო კონსტანტინოპოლში რომის საღვთო იმპერიის ელჩის დავით უნგნადის მღვდელმსახური და თანაშემწე. ძველი საბერძნეთის ისტორიის თაყვანისმცემელმა გერლახმა კარგად იცოდა ბერძნული ენა და ფლობდა დიპლომატიური მოქმედების უნარს. გერმანიაში დაბრუნების შემდეგ ის ტიუბინგენის უნივერსიტეტის (1587 წ.) თეოლოგიის პროფესორი გახდა (დანვრ. იხ: Pr. Daniel Benga. Marii reformatori luterani și Biserica Ortodoxă. Contribuții la tipologia relațiilor luterano-ortodoxe din secolul al XVI-lea, 320-321; Gabriel Gărdan. Dialogul dintre Teologia cuvântului și Teologia Misterului. Corespondența dintre Teologii Luterani din Tübingen și Patriarhul Ieremia al II-Lea-1573-1581, 59-60).

³ Gabriel Gărdan. Dialogul dintre Teologia cuvântului și Teologia Misterului. Corespondența dintre Teologii Luterani din Tübingen și Patriarhul Ieremia al II-Lea-1573-1581, 59.

⁴ Gabriel Gărdan. Dialogul dintre Teologia cuvântului și Teologia Misterului. Corespondența dintre Teologii Luterani din Tübingen și Patriarhul Ieremia al II-Lea-1573-1581, 61.

⁵ იქვე, 62-71.

ხებ“, ცხადია, აინტერესებდა რეფორმაციის შედეგები გერმანიაში და, ბუნებრივია, ევროპაში. მოკლედ ყვარყვარეს სურდა სცოდნოდა პროტესტანტული საღვთისმეტყველო აზრი და რეფორმაციის შედეგად წარმოქმნილი მდგომარეობა. წყაროს ინფორმაციით ამის დასტურია საელჩოში სტუმრად მყოფი¹ ყვარყვარესთვის ბერძნულ ენაზე თარგმნილი აუგსბურგის აღსარების საჩუქრად მირთმევა პირადად ელჩისა და ვენცესლავის წარწერით. „ყვარყვარემ კი, – ვკითხულობთ წყაროში, – „მიიღო რა კეთილგანწყობით ეს წიგნი, მან მაშინვე უბრძანა, ეთარგმნათ იგი თავის, იბერიულ ენაზე.“² თავის მხრივ, ჩვენი აზრით, მართლმადიდებელ მესვეურთან, სამცხის ათაბაგ ყვარყვარე IV-სთან, კონტაქტს ლუთერანი დესპანისა და მისი სასულიერო მსახურისათვის არსებითი მნიშვნელობა ჰქონდა. კერძოდ, კათოლიკეების წინააღმდეგ დავაში ყვარყვარესთან კონტაქტის დამოწმება მყარ არგუმენტად გამოდგებოდა მართლმადიდებლობისა და ლუთერანობის იდენტობის წარმოსაჩენად.

ასეთია ის ძირითადი წყარო, რომელიც ასახავს კონსტანტინოპოლში ყვარყვარე IV ათაბაგის კავშირსა და ინტერესს პროტესტანტული სამყაროსადმი. თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტს, რომ კონსტანტინოპოლში პროტესტანტ და მართლმადიდებელ ღვთისმეტყველებს შორის დაწყებული დიალოგი XVI საუკუნის ბოლომდე გრძელდებოდა³, ზემოთქმულს შეიძლება დავამატოთ, რომ ლუთერანებსა და კათოლიკეებს შორის განსხვავებაში გარკვევის სურვილმა და ინტერესმა შეიძლება უბიძგა ყვარყვარეს ჰაბსბურგთა საელჩოსადმი კავშირზე. ამ კონტექსტში უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ სულტნის კარი ალბათ ფხიზლად ადევნებდა თვალს ყვარყვარეს მოქმედებას და ასე თავისუფლად მისი კონტაქტი ჰაბსბურგთა საელჩოსთან, დასავლეთში ოსმალეთის ისტორიული მოწინააღმდეგის დიპლომატი-

¹ სალომონ შვაიგერის თანახმად, ყვარყვარემ ჰაბსბურგთა ელჩს სტამბოლში აჩუქა 60 დუკატის ღირებულების ოქროს წიგნი, ხოლო ამ უკანასკნელმა პირველს – საათი (გრ. ნათაძე. საუკუნის სიღრმიდან. XVI საუკუნის გერმანელი მისიონერი-მოგზაური საქართველოს შესახებ, 7; საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 256; ე. მამისთვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I, (XV-XVI სს.), 421).

² ი. ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს.), 222; Г. Жордания, 3. Гамезардашвили. Римско-католическая миссия и Грузия, ч. I, 269-270.

³ დაწვრ. იხ: Orthodoxy and the West: Reformation to Enlightenment" in The Cambridge History of Christianity, Vol. 5: Eastern Christianity, Michael Angold (ed.). (Cambridge, 2008), 188-191.

ურ წარმომადგენლობასთან, არ უნდა ყოფილიყო ადგილი, თუმცა ამაზე თვალის დახუჭვა ადგილი შესამჩნევია. ამ შემთხვევაშიც იმის გათვალისწინებით, რომ სულტანი სულეიმან I „...პროტესტანტებში ხედავდა რომის საღვთო იმპერიის წინააღმდეგ პროტესტიურ მოკავშირეს“¹, ხოლო მისი სურვილით კონსტანტინოპოლის მეჩეთში ლუთერის წარმატებისათვის ლოცულობდნენ² და მის აღმავლობას ოსმალებისათვის სიკეთის მომასწავლებლად მიიჩნევდნენ³, უნდა ვიფიქროთ, რომ სულტნის კარი მიესალმებოდა კიდევ ყვარყვარეს პროტესტანტული სამყაროსადმი დაინტერესებას. მოკლედ, რომ ვთქვათ, ყვარყვარე ათაბაგს კონსტანტინოპოლში მიეცა საშუალება, დაეკმაყოფილებინა თავისი ინტერესი, რათა კათოლიკობასა და პროტესტანტიზმს შორის განსხვავებებაში გარკვეულიყო. ასევე, სავარაუდოა, ამ ინტერესის ქვეშ იმალებოდა პოლიტიკური მიზანდასახულობაც.

§4. უპომპრომისო ბრძოლის გაგრძელება

ნაშრომის ამ ნაწილში ძირითად ყურადღებას გავამახვილებთ სიმონ მეფის მიერ განხორციელებული ოპერაციების მნიშვნელობაზე. როგორც სათანადო ადგილას აღვნიშნეთ, 1579 წლისათვის ოსმალები ძლივს ახერხებდნენ შირვანსა და ქართლში თავდაპირველი პოზიციების შენარჩუნებას. ფრანგი დე ჟერმინი 1580 წლის 9 იანვარს საფრანგეთის მეფე ანრი III-ს სწერდა: „ქართველებმა ისე დაჯაბნეს თურქთა კავალერია, რომ გააძევეს ისინი არზერანამდე (ერზერუმამდე,-ავტ). თურქებმა უამრავი მეომარი და ცხენები დაკარგეს. ამას გარდა, მათი კავალერია მეტად დაზარალდა საკვების უქონლობის გამოც“⁴. რადგან დიდად საინტერესოა, თუ რა ზარალი ნახა ამ ორი წლის კამპანიისას სულტნის კარმა, მთლიანად მოვიტანთ დე ჟერმინის ხსენებული წერილიდან ინფორმაციას. „ომის დაწყებიდან დღემდე მან (მუსტაფა ლალა ფაშამ, ავტ.) დაახლოებით 150 ათასი ადამიანი დაკარგა, მათ შორის: ორმოცი ათასი თათარი, ოც-

¹ Daniel J. Vitkus. Early Modern Orientalism: Representations of Islam in Sixteenth-and Seventeenth-Century Europe, David R. Blanks and Michael Frassetto, (1999), 212.

² Brotton J. Renaissance Bazaar: From Silk Road to Michelangelo. (Oxford, 2002), 116.

³ Brotton J. Renaissance Bazaar: From Silk Road to Michelangelo, 116.

⁴ Ernest Charrière. Négotiations de la France dans le Levant, t. III., 851.

დათხუთმეტი ათასი თურქი, გასულ წელს გამართულ ბრძოლაში, მათგან რვა ათასი ერთ შეტაკებაში, დანარჩენები კი დაავადებებითა და საბრძოლო სამუშაოებში მიღებული დაზიანებებით გარდაიცვალნენ. შვიდი მილიონი და მეტი ოქროს დახარჯვის შემდეგ ომისთვის ყველაზე მეტად გულანთებული ორი პრინცი აგრძელებს ბრძოლას, არც ერთს და არც მეორეს მშვიდობაზე ლაპარაკის გაგონებაც კი არ უნდათ¹.

ესპანელ დიპლომატს ხუან დე მარლიანს არ ეეჭვებოდა, რომ, თუ ქართველი მეფე-მთავრები² საკუთარ სამხედრო ძალებს გააერთიანებდნენ, რომელიც მისი დაანგარიშებით 115 ათას ქვეით და ცხენოსანთა ჯარისკაცს შეადგენდა, ეს საკმარისი იქნებოდა ოსმალთა ჯარების წინსვლის შესაჩერებლად³. „ამას ხელს შეუწყობს, – წერდა მარლიანი, – კიდევ ორი ფაქტორი: ქვეყნის ძნელად გასასვლელი ადგილები და ის, რომ ქართველი ჯარისკაცები უკეთესები არიან, ვიდრე თურქები“⁴. ამავე დიპლომატის ცნობით, „ქართველი მმართველები თვლიდნენ, რომ შეცდომა დაუშვეს, მუსტაფას ხსენებულ ქალაქში შესვლის საშუალება რომ მისცეს და ახლა ცდილობდნენ ხელი შეეშალათ მისი შემდგომი წინსვლისათვის“⁵. აანალიზებდა რა მის ხელთ არსებულ ინფორმაციას, ხუან დე მარლიანი ასკვნიდა: „ცხადი იყო, რომ თურქეთის ჯარებს არ შეეძლოთ კვლავ შესულიყვნენ სპარსელების მიწაზე, რადგან მხოლოდ ორი გზა იყო. აქედან ერთი – მოკლე, მაგრამ მუსტაფასთვის უკვე ცნობილი თავისი სიძნელეებით, და მეორე გზა – ქართველთა მიწებზე გავლით, რაც უპერსპექტივო იყო, რადგან ამ მიწების ოთხი მმართველი უკვე გაერთიანებულიყო და წინააღმდეგობის გასაწევად საკმაო ძალა გააჩნდათ“⁶.

მოხმობილი წყარო გვარწმუნებს, რომ 1579 წლის ბოლოსათვის სულტნის კარზე ეჭვი ეპარებოდათ ლალა მუსტაფა ფაშას მიერ მიღ-

¹ Ernest Charrière: *Négotiations de la France dans le Levant*, t. III., 851-852.

² იგულისხმება სამცხის ათაბაგი, იმერეთის, ქართლისა და კახეთის მეფეები.

³ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა, დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 313.

⁴ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 313.

⁵ იქვე.

⁶ იქვე, გვ. 314.

წეულ წარმატებებში. კონსტანტინოპოლში ასევე სრულად აცნობიერებდნენ, რომ ირან-საქართველოს კავშირი მტკიცე იყო¹ და იგი გადაულახავ წინააღმდეგობას შექმნიდა. შესაბამისად, „გადაწყვეტილი იყო, რომ ომი გაგრძელდებოდა მრავალი წელი, თუ თურქეთის მმართველი დათმობაზე არ წავიდოდა...“² – ასკვნიდა მარლიანი. ფრონტზე შექმნილი ვითარებით უკმაყოფილო ოსმალეთის ცენტრალურმა მთავრობამ 1580 წლის თებერვალში ლალა მუსტაფა ფაშა გადააყენა და კოჯა სინან ფაშა³ დანიშნა ჯარების მხედართმთავრად. 1580 წლის 25 აპრილს კონსტანტინოპოლიდან გასული სინან ფაშა 10 მაისს ერზრუმში ჩავიდა, სადაც 20 დღე დაჰყო⁴. აქედან „15 ივლისს მივიდა ყარსში, სადაც სპარსეთის მეფის ელჩი დახვდა“⁵.

წყაროების გადმოცემით, ყარსში⁶ ჩასული შაჰის ელჩი იყო მაყსუდ⁷ ხანი. ეს უკანასკნელი მხედართმთავრის ბანაკში დიდი პატივისცემით⁸ მიიღეს, რადგან თვით სინანი გამოდიოდა ოსმალებსა და ირანელებს შორის დაბავების მომხრედ⁹. მოვლენებში დიდად გარკვეული მინადოი გვაუწყებდა: „ყველასთვის ცნობილია და გასაგები, რამდენად დიდი იყო სიხარული თურქებისა ამ ელჩის მოსვლით და სასწრაფოდ როგორ გაგზავნა ჩიკალა ფაშამ სამეფო კარზე კარგი ამბის საუწყებლად გარკვეული თანამდებობის პირი“¹⁰.

¹ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 314.

² იქვე.

³ ტომაზო მინადოი მიიჩნევს, რომ სინან ფაშამ ლალა მუსტაფას ადგილი „...ინტრიგებით დაიკავა...“ (Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 147). ამასვე ადასტურებს იბრაჰიმ ფენევიც (იბრაჰიმ ფენევის ცნობები საქართველოს შესახებ, 59).

⁴ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 272.

⁵ თურქეთ-სპარსეთის ომი და ქრისტიანი ქართველები 1577-1581, 41.

⁶ პროფ. შ. სვანიძე თურქ ისტორიკოსებზე დაყრდნობით მიიჩნევს, რომ შაჰის ელჩი სინან ფაშას დახვდა ერზრუმში (საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 272).

⁷ ტომაზო მინადოი მას მაქსუტ ხანს (Maxut-Chan) უწოდებს (Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 160), ხოლო იბრაჰიმ ფენევიც – მაქსუდ ხანს (იბრაჰიმ ფენევის ცნობები საქართველოს შესახებ, 60).

⁸ ი. ჰამერის თანახმად, ირანის ელჩს მეორე დღეს სინან ფაშამ თავისი ძალის დემონსტრირების მიზნით მოუწყო სანახაობა შვიდი ბეგლარბეგის, დიდებულების, 10 ათასი იანიჩარისა და 3 ათასი მხედრის მონაწილეობით (Joseph Hammer. Histoire de l'Empire ottoman depuis son origine jusqu'a nos jours, T.VII, 101).

⁹ Hafiz Abid Masood. From Cyrus to Abbas: Staging Persia in Early Modern England. D Phil Early Modern Literature and Culture, 112.

¹⁰ Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 160.

ამ კამპანიის მსვლელობისას ომის ხასიათი არსებითად არ შეცვლილა¹. შეთანხმების თანახმად, ქართველთა ჯარს ყიზილბაშები შეუერთდნენ. სიმონ მეფემ „ოსმალებთან პირდაპირ შეტაკებას თავი აარიდა და მუსრს ავლებდა მოალაფე რაზმებს“². 1580 წლის 28 ივლისს სინან ფაშა დმანისში ჩავიდა და ერთი კვირა გაჩერდა. კოკისპირული წვიმების გამო ვერ შეძლო დმანისის ციხის შეკეობა და აღდგენა, ამიტომ ოსმალო სარდალი თბილისისაკენ დაიძრა. სულთანმა სწორედ თბილისში მყოფი სინანი დანიშნა დიდ ვეზირად³ და ამით ალფრთოვანებულმა მხედართმთავარმა გადაწყვიტა, რომ „ქართველების წინააღმდეგ ფართო სამხედრო მოქმედებები ჩაეტარებინა, რომლებიც ამ დროს აოხრებდნენ არემარეს“⁴.

ამრიგად, თბილისში შექმნილი ვითარება სინან ფაშას არ აძლევდა დამშვიდების საშუალებას. უფრო მეტიც, ძალიან აფიქრებდა ის, რომ კახეთის მეფე ალექსანდრე II მხედართმთავართან არ გამოცხადდა⁵, რაც მას ოსმალებისადმი მოკავშირეობის ვალდებულებით ეკისრებოდა. ასეთ შემთხვევაში, ტრადიციულად, კახეთის მეფე გამოუცხადებლობას ავადმყოფობით ხსნიდა. „როცა სინან ფაშა წასასვლელად ემზადებოდა, – წერს მინადოი, – ძაგენის (კახთა მეფის, ავტ.) მფლობელის, ლევანის ძის ელჩები მოვიდნენ. სინანმა ხალისით მიიღო ისინი, რადგან გარნიზონმა მას მოახსენა, თუ რა დახმარება გაუწია მათ ალექსანდრე მეფემ ფულით, სურსათითა და ყველაფრით, რაც სამხედრო მიზნით სჭირდებოდათ. სინანმა პატივით მიიღო ელჩები და მაღლიერების გამოსახატავად გაუგზავნა ალექ-

¹ Fernand Braudel, *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Phillip II*, Vol. II., 1171.

² ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 229.

³ Книга Орудж-бека Байата-Дон-Жуана Персидского, 56; ბაქია და ფახიფუხა სარდალი (იბრაჰიმ ფეჩევის ცნობები საქართველოს შესახებ, 60) სანამ საქართველოსაკენ დაიძვრებოდა, ერზერუმიდან სულთანს წერდა: „ვიდრე დიდვეზირის ტიტულს არ მივიღებ, ჯარი არ მემორჩილებათ და სთხოვდა მის უდიდებულესობას, მოწყალება მიეღო. სულთანმა წერილობით უპასუხა, რომ უკმაყოფილოდ არ დატოვებდა და თხოვნას შეუსრულებდა“ (თურქეთ-სპარსეთის ომი და ქრისტიანი ქართველები 1577-1581, 41). ამდენად, სულთანმა პირობა შეასრულა.

⁴ Книга Орудж-бека Байата-Дон-Жуана Персидского, 56.

⁵ А.М. Фарзалиев. Труды Мустафи Али-Эфенди как источник по истории Азербайджана конца XVI века, Диссертация на соискании ученой степени кандидата ист. Наук, (Тбилиси, 1985), 125. ციტირებული: ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 230, შენ. 1.

სანდრეს ოქროქსოვილი ტანსაცმელი, კვერთხი და ძვირფასი ქვებით მოჭედილი ხმალი, ასევე მეგობრობისა და სიყვარულის საპასუხო განცხადებები. ზოგის მტკიცებით, სინანმა წერილი გაუგზავნა ალექსანდრეს და სიტყვა ჩამოუგდო ზავზე, სადაც დასძენდა, რომ ორივე მხარეს (ირანსა და ოსმალეთს,-ავტ.) შეეძლო გაუგებრობის მოგვარება და ორივე ხელმწიფის შერიგება¹.

როგორც ვხედავთ, კახეთის სამეფო ამ ომში იმის მიხედვით მოქმედებდა, თუ რომელი იმპერიისაგან იყო მოსალოდნელი მეტი საფრთხე. ამ შემთხვევაში ალექსანდრე მეფე დიპლომატიურად კარგად მოქმედებდა, რასაც ხელს უწყობდა სიმონ მეფის უკომპრომისო და შეუპოვარი ბრძოლა. ეს არა მარტო კახეთისათვის, არამედ მთელი საქართველოსთვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი იყო. რაც შეეხება ოსმალებს, მათი ლოიალური დამოკიდებულება კახეთის მეფესთან მანამდე იქნებოდა საჭირო, სანამ სიმონ მეფის ძალებს საბოლოოდ გატეხდნენ. ალექსანდრე მეფისადმი კი სინან ფაშას დიპლომატიურად მინიშნება, რომ ოსმალებსა და სპარსელებს შორის ზავი დაიდებოდა, შემდეგ სათქმელს ისახავდა მიზნად: ზავის შედგად არსებული status quo არ შეიცვლებოდა და ამიტომ მის ხრიკებს გასაქანი არ ექნებოდა.

თბილისიდან დმანისის ხეობით ერზერუმისკენ გაბრუნებული სინან ფაშა დიდი დანაკარგებით მიიკვლევდა გზას². პარტიზანული ბრძოლის წარმატებული ტაქტიკით, კერძოდ ჩასაფრებით, ირანელთა რაზმთან ერთად 7 ათასი ოსმალთა მებრძოლი განადგურდა. შექმნილი ვითარებით ისარგებლა „მეფე სიმონმა და 1580 წლის სექტემბერში გორი დაიკავა“³.

1580 წლის ოქტომბერში ერზერუმში დაბრუნებული კოჯა სინან ფაშა ჯარის დიდ უკმაყოფილებას წააწყდა გაჭიანურებული ომის, მუდმივი ხიფათისა და სურსათ-სანოვანის უკმარისობის გამო⁴. თავის მხრივ, მისი სწრაფად დაბრუნება ერზერუმში იმას ნიშნავდა, რომ ომის გაგრძელება შეუძლებელი იყო. ამიტომ ახლა ყურადღება

¹ Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 160.

² იქვე, 171.

³ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 275.

⁴ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 232.

მიპყრობილი იყო საზავო მოლაპარაკებებზე, რომელიც უკვე მიმდინარეობდა. ამასთან დაკავშირებით აქვე გვინდა ვთქვათ, რომ საზავო მოლაპარაკებებზე საუბარი, როგორც ერთ-ერთი ესპანურენოვანი წყაროდან ირკვევა, ერთი წლით ადრე ჩანს დაწყებული, ვიდრე შაჰი 1580 წლის ზაფხულში ზემოხსენებულ მაყსუდ ხანს ელჩობის ამოცანით სტამბოლში გააგზავნიდა. ვენეციიდან ესპანეთის მეფე ფელიპე II-ს კრისტობალ დე სალასარი 1579 წლის 9 სექტემბერს სხვა ვრცელ ამბებთან ერთად მოკლედ აუწყებდა: „კონსტანტინოპოლში ამბობენ, რომ ქართველები განიხილავენ ორ ჯარს შორის ზავის დადების საკითხს“¹. თუ ეს ინფორმაცია სინამდვილეს შეესაბამება, მაშინ მხოლოდ იმის თქმა შეიძლება, რომ საზავო მოლაპარაკებების დაწყების განხილვაში ქართული მხარე, კერძოდ, სიმონ მეფე მონაწილეობდა. რაც შეეხება იმ ფაქტს, რომ ამის შესახებ ესპანელი დიპლომატი თავის მეფეს აუწყებდა, მიანიშნებს იმაზე, რომ ჰაბსბურგთა კარის ყურადღებას იქცევდა სიმონის მონაწილეობა ამ ომში, რომელიც ფაქტობრივად დასავლეთის ანტიოსმალური ძალების ინტერესებს პასუხობდა.

ჩვენ ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ 1580 წლის ივლისის თვეში ირანის ელჩი მაყსუდ ხანი ყარსიდან კონსტანტინოპოლში გაემგზავრა, სადაც 4 აგვისტოს ჩავიდა². „ოსმალეთის დედაქალაქში ირანის ელჩის დიდი პატივით შეხვდნენ. მან სულთან მურად III ინახულა და ძვირფასი საჩუქრები მიართვა“³. დონ ხუან სპარსელის ცნობით, საზავო პირობის თანახმად, „თურქებს დარჩებოდათ თბილისისა და ყარსის სამფლობელოები“⁴. ტომაზო მინადოი უფრო ვრცელ და საინტერესო ცნობებს გვაძლევს სტამბოლში მაყსუდ ხანის ვიზიტისა და იქ გამართული მოლაპარაკებების შესახებ. ამ ცნობების მიხედვით, ირანელი ელჩი ხაზს უსვამდა, რომ შაჰს მხურვალედ სურდა ოსმალებთან მშვიდობიანი ურთიერთობა და ამ განცხადების შემდეგ ძირითადი ყურადღება ორ მეომარ მხარეს შორის არსებულ სქიზმაზე გადაიტ-

¹ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 321.

² საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 276.

³ იქვე.

⁴ Книга Орудж-бека Байата-Дон-Жуана Персидского, 56; საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 276.

ანა. „მათი საერთო წინასწარმეტყველის, – ამბობდა მაყსუდ ხანი, – მუჰამედის ძალაუფლების ქვეშ უნდა გაერთიანდეს ეს ორი ხალხი ერთ სხეულად. კერძოდ, შეთანხმდნენ, დაიცვან და განადიდონ მისი სახელი, დაიპყრონ ქრისტიანი ხალხი, რომლებიც ქადაგებენ ქვემარტივი ღმერთისა და ქვემარტივი წინასწარმეტყველის თაყვანისცემას, ფლობენ ევროპის დიდებულ ქალაქებს. ასე რომ, ძალიან უხერხულია ერთმანეთს შორის დავა და ერთმანეთის სრულად განადგურების ძიება: ეს ეწინააღმდეგება იმ კავშირს, რომელიც უნდა ჰქონდეთ ერთი და იმავე სარწმუნოების ხალხს“¹.

ამ წყაროდან გამომდინარე, მარტივად შეიძლება იმის გაგება, რომ ელჩს სურდა თავისი მისია რელიგიური მსოფლმხედველობით განემტკიცებინა. მან ძალიან კარგად იცოდა, რომ ირანელებისა და ოსმალების გაერთიანება შეუძლებელი იყო. მიუხედავად ამისა, ცდილობდა ოსმალური მხარე დაეჭვებინა, რომ მათ შორის სისხლისღვრა ეწინააღმდეგებოდა ამ ხალხის საერთო წინასწარმეტყველის ბუნებას². ამის შემდეგ ირანელი ელჩი კიდევ ერთხელ შეეცადა ოსმალეთის კარის დარწმუნებას, რომ შაჰ მოჰამედ ხუდაბენდეს, „უწინარეს ყოვლისა, მხურვალედ სურს მის უდიდებულესობას (ოსმალეთის სულტანს, ავტ.) გულში ჩაეკრას და არა ის, რომ იომოს მის წინააღმდეგ. [შაჰს] გულწრფელად უნდა მასთან (სულტანთან, ავტ.) მეგობრობითა და სიყვარულით იყოს დაკავშირებული, რათა ქრისტიანი ხალხის წინააღმდეგ ერთად გაატარონ კეთილშობილური და ღირსეული ღონისძიებები“³.

ამ წყაროს ცნობის სანდოობა სხვა წყაროებით ვერ ხერხდება. თვით მინადოი გვარწმუნებს, რომ მას ყოველივე ეს ელჩის, მაყსუდ ხანის შვილმა მოუთხრო, როცა ის ალექსოში იმყოფებოდა და ეჭვი არ ეპარებოდა მისი ნათქვამის სიმართლეში. ასევე მისი სანდოობა მინადოიმ კონსტანტინოპოლში ყოფნის დროსაც შეამოწმა⁴. ჩვენი აზრით, აღნიშნული ინფორმაციის ევროპელი მკითხველებისა და მესვეურებისადმი მიწოდებით, ტომაზო მინადოი ააშკარავებდა იმ

¹ Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. *Historia della Guerra fra Turchi et Persiani*, 162.

² იქვე, 167.

³ იქვე, 168-169.

⁴ Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. *Historia della Guerra fra Turchi et Persiani*, 164: 167; Hafiz Abid Masood. *From Cyrus to Abbas: Staging Persia in Early Modern England*, D Phil Early Modern Literature and Culture, 113.

ფაქტს, რომ დასავლეთში ოსმალების წინააღმდეგ მოკავშირედ მიჩნეული ირანიც ისეთივე მტერი იყო ქრისტიანობისა, როგორიც ოსმალეთი.

მაყსუდ ხანის ელჩობა უშედეგო აღმოჩნდა. სულტანი ირანთან ბავს დადებდა „იმ პირობით, თუ შაჰი დათმობდა ტერიტორიას, რომელიც ოსმალეთმა ირანთან ომის შედეგად დაიპყრო. მხარეებმა შეთანხმებას ვერ მიაღწიეს“¹. მიუხედავად ამისა, ირანულმა მხარემ საზავო მოლაპარაკებები გააგრძელა და 1581 წლის 7 თებერვალს ერზერუმში სინან ფაშას ელჩობით ეწვია „ტკბილად მოსაუბრე და სახელოვანი ღრმა მოხუცი, სახელად ნაბუთ ალა, რომელიც განსვენებული სულტან სულეიმან ხანის დროსაც ერთხელ ელჩად იყო მოსული“². ამ ამბავთან დაკავშირებით ნიშანდობლივი ის გახლავთ, რომ ნაბუთ ალას თან ახლდა, როგორც ამას ი. ჰამერთან ვხედავთ, სიმონ მეფის ელჩიც³. ამ უკანასკნელი ფაქტის შესახებ არაფერს გვაუწყებს ტომაზო მინადოი, დონ ხუან სპარსელი და იბრაჰიმ ფეჩევი. ქართული წყაროებიც არაფერს გვამცნობენ ამაზე. ამდენად, გადაჭრით რაიმეს თქმა ძნელია. ისე კი, სიმონ მეფის ელჩის თან ხლება ნაბუთ ალასთვის საკვირველი სულაც არ იყო. თუ ეს სიმართლე იყო, გამოდის, რომ მოკავშირეებმა ერთობლივი ელჩობა გააგზავნეს სინან ფაშასთან. ნაბუთ ალა, ალბათ, სიმონ მეფის ელჩთან ერთად, დაბავებას ამასიის სამშვიდობო ხელშეკრულების პირობით მოითხოვდა. იბრაჰიმ ფეჩევი წერდა: ნაბუთ ალამ „წადილს მიაღწია...იგი მაღალღირსეული სარდლის მიერ პატივით იქნა მიღებული. მასთან მოლაპარაკების შედეგი და მის [მიერ მოტანილ] წერილში გამოთქმული ცნობა ის იყო, რომ ხალხში მშვიდობიანობის დასამყარებლად ძალაში დარჩენილიყო სულეიმან ხანის [დროის] ხელშეკრულებაში დათქმული ზავი და მშვიდობა“⁴.

ჩვენ არ ვიცით, სინან ფაშამ რა პასუხი გასცა ელჩებს. თავის მხრივ სინანი მეომარ მხარეებს შორის დაზავებისა და მშვიდობის მომხრე იყო. უფრო მეტიც, პიეტრო ბიძაროს მიაჩნია, რომ ეს ახალი

¹ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 276.

² იბრაჰიმ ფეჩევის ცნობები საქართველოს შესახებ, 64.

³ Joseph Hammer. Histoire de l'Empire ottoman depuis son origine jusqu'à nos jours, t.VII, 103.

⁴ იბრაჰიმ ფეჩევის ცნობები საქართველოს შესახებ, 64-65.

საზავო ინიციატივა სინანს ეკუთვნოდა: „სინან ფაშამ, ფარულად გაგზავნა სპარსელებთან მაცნე, რათა ეს უკანასკნელნი დათანხმებოდნენ ზავის დადებას. ფიქრობენ, რომ სინან ფაშამ ეს შაჰის ჯარის წინსვლის შესაჩერებლად გააკეთა, ან იმიტომ, რომ თვითონ დაბრუნებულიყო კონსტანტინოპოლში“ და დაეკავებინა დიდგვირის ადგილი¹. ტომაზო მინადოი წერს, რომ „სინანს ამ სამყაროში ისე არაფერი სძულდა, ვიდრე ეს ომი და მის შესაჩერებლად ხელიდან არც ერთ საშუალებას არ უშვებდა. მთელი მისი გონება მიმართული იყო ევროპაში ქრისტიანების წინააღმდეგ ომისაკენ და ამის აღმოსავლეთიდან დასავლეთში გადასატანად მუდმივად იყენებდა სხვადასხვა გეგმებს“². დონ ხუან სპარსელის ცნობით, „ჰეიდარ აღამ³... მიაღწია რა წინასწარ შეთანხმების მოწონებას, დროულად დაბრუნდა [ერზერუმიდან ყაზვინში] და ეს სასიხარულო ცნობა აუწყა თავის მბრძანებელს“⁴. ჩანს, ამით გულმოცემულმა შაჰმა მოჰამედ ხუდაბენდემ „მაშინვე დანიშნა უფრო გამოცდილი იბრაჰიმ ხანი სრულუფლებიან ელჩად, რომელიც დაუყოვნებლივ გაგზავნა კონსტანტინოპოლში“⁵. იბრაჰიმ ფენევი კი გვაუწყებს: „თურქმენი იბრაჰიმ ხანი, რომელიც ნაბუთ აღას შემდეგ ელჩად ჩამოვიდა ერზერუმში..., სინან ფაშამ...დაუყოვნებლივ სტამბოლში გაგზავნა“⁶.

მოტანილი წყაროები ერთმნიშვნელოვნად გვარწმუნებენ იმაში, რომ შაჰის კარმა, სინან ფაშას ინიციატივით, ნაბუთ აღა, ალბათ სიმონ მეფის წარგზავნილთან ერთად, დიპლომატიური მისიით გაგზავნა სინან ფაშასთან ერზერუმში. აქ ისინი ჩავიდნენ 1581 წლის 7 თებერვალს. მათ უნდა მოესინჯათ ნიადაგი, რამდენად იყო შესაძლებელი ამასიის სამშვიდობო პირობების მიხედვით დაზავება. ცხადია, შაჰის კარი ამ გადაწყვეტილებისას ეყრდნობოდა სინან ფაშას სურვილს მოწინააღმდეგეებს შორის ზავის დადებაზე. ეს უკანასკნელი, რომელიც მომხრე იყო ნებისმიერი გზით ზავის დადებისა, რა-

¹ Rerum Persicarum Historia, initia, mores, instituta, resque gestas ad hac usque tempora complectens, 627.

² Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, 187-188.

³ ასე უწოდებს დონ ხუან სპარსელი ნაბუთ აღას (Книга Орудж-бека Байата-Дон-Жуана Персидского, 56).

⁴ იქვე.

⁵ იქვე.

⁶ იბრაჰიმ ფენევის ცნობები საქართველოს შესახებ, 65.

საც ცხადია, შაჰის კარზეც ითვალისწინებდნენ, ნაბუთ ალას უწონებდა ამასიის სამშვიდობო ხელშეკრულების პირობით დაბავებას. ამით გახარებული ნაბუთ ალა ყაზვინში დაბრუნდა მოჰამედ ხუდაბენდესთან. შაჰმა მაშინვე სრულუფლებიან ელჩად დანიშნა იბრაჰიმ ხანი, რომელიც ერზერუმში ჩავიდა სინან ფაშასთან, ამ უკანასკნელმა კი ის დაუყოვნებლივ გაგზავნა სტამბოლში. ამდენად, იბრაჰიმ ხანი უფლებამოსილი იყო მოლაპარაკებები ეწარმოებინა ამასიის სამშვიდობო ხელშეკრულების ჩარჩოებში. ეტყობა ელჩს, ადგილზე ვითარების გათვალისწინებით, დაბავების სხვა ვარიანტიც ჰქონდა.

1582 წლის 29 მარტს სტამბოლში 200-კაციანი¹ ამალით ჩავიდა იბრაჰიმ ხანი, რომელსაც სულთანთან ოფიციალური აუდიენცია ჰქონდა 7 აპრილს². როგორც ვიგარაუდეთ, ალბათ ადგილზე განწყობისა და დამოკიდებულების გათვალისწინებით, ელჩმა, სეფიანთა შაჰის სახელით, უარი თქვა „ოსმალეთის მიერ დაპყრობილ ქვეყნებზე“, მაგრამ „ითხოვდა შირვანს“ და „სანაცვლოდ ოსმალეთის სახელმწიფოს წლიური ხარჯის გადახდას სთავაზობდა“³. ოსმალთა მხარემ ამაზე უარი განაცხადა და ელჩს დაემუქრნენ. თუმცა ეს უკანასკნელი მას შემდეგ, რაც ცნობილი გახდა, რომ „სეფიანთა ძალებმა საქართველოსა და შირვანს ალყა შემოარტყეს“, უარზე დადგა⁴. ეს გახდა მიზეზი იმისა, რომ სულტანმა, რამდენადაც იბრაჰიმ ხანის ელჩობა სინან ფაშას ინიციატივით შედგა, ეს უკანასკნელი თანამდებობიდან გადააყენა და გემზე კატორღა მიუსაჯა,⁵ ხოლო ირანის ელჩი დააპატიმრეს და ერზერუმში გაგზავნეს, სადაც მანამ უნდა ჰყოლოდათ მკაცრი მეთვალყურეობის ქვეშ, სანამ სტამბოლოდან შემდგომი ბრძანება არ მოვიდოდა.⁶

ამ ელჩობის კონტექსტში საჭიროდ მივიჩნევთ ყურადღება გაგვაჩვენოთ იმ ფაქტზეც, თუ როგორ უპატიურად მოექცა იბრაჰიმ

¹ ი. ჰამერი მიიჩნევს, რომ ელჩის ამალა შედგებოდა იმდენი წევრისაგან, რამდენი დღეცაა წელიწადში (Joseph Hammer. Histoire de l'Empire ottoman depuis son origine jusqu'à nos jours, t.VII, 104).

² საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 278.

³ იქვე.

⁴ იქვე), 279.

⁵ იქვე.

⁶ Книга Орудж-бека Байата-Дон-Жуана Персидского, 56.

ხანის დიპლომატიურ მისიას სულტნის კარი. დონ ხუან სპარსელი მიუთითებს ირანის ელჩის მიმართ შეურაცხყოფასა და უპატიო დამოკიდებულებაზე¹. ტომაზო მინადოი კი გვამცნობს, რომ 1582 წელს კონსტანტინოპოლში სულტნის უფროსი შვილის, მეჰმედის, წინადაცვეთის² ცერემონიაზე მოიწვიეს ევროპის ქვეყნის წარმომადგენლებიც. „ევროპის მრავალი ქვეყნიდან მეგობრობის ნიშნად მოვიდნენ ელჩები დიდი საჩუქრებით. დანარჩენთა შორის ვენეციელებმა იქ გაგზავნეს ერთი ჯაკომო სორანცო, რომელმაც აღადგინა მეგობრობა და სენატსა და სულტანს შორის კავშირები განაახლა“³. „ეს ადასტურებდა იმას, რომ ადრეულ ახალ დროში ოსმალები ყველაზე გავლენიანი მოთამაშეები იყვნენ და ევროპელები და სპარსელები მათთან კარგი ურთიერთობისაკენ მიისწრაფვოდნენ.“⁴ რაც შეეხება ირანის ელჩისადმი უდიერ დამოკიდებულებას, ტომაზო მინადოი წერს: „ყველა ელჩს მოუმზადეს ავეჯით მოწყობილი ოთახი, ხოლო სპარსეთის ელჩს ერგო ფიცარნაგი და მარტოდ ყოფნა, რაც შორს იყო პატივისცემისაგან. სხვა ელჩებს არ აკლდათ პატივი და ღირსება, როგორც ეს მათ წოდებასა და ხარისხს შეეფერებოდა, ხოლო მას კი ერგო ბარბაროსული მოპყრობა“⁵. მინადოის ამ ინფორმაციის ნამდვილობას ადასტურებს დ. ტერზიოლუ, რომელიც წერს, რომ რომის საღვთო იმპერიის იმპერატორის რუდოლფ II-ის ელჩი წინააღმდეგი იყო მჭდარიყო სეფიანთა ელჩის გვერდით⁶. რანაირი დიპლომატიური დატვირთვა არ უნდა ჰქონოდა ამ აქტს ევროპელთა საამებლად⁷, ჩვენი აზრით, იგი მიუთითებდა იმაზე, რომ სეფიანთა ირანთან ომი გაგრძელდებოდა და სულტნის კარი ამასიის საზავო პირობებს არ დაუბრუნდებოდა.

¹ Книга Орудж-бека Байата-Дон-Жуана Персидского, 56.

² სულტან მურად III-ის უფლისწულის წინადაცვეთის დღესასწაული დაინიშნა 1582 წლის 7 ივლისისათვის (საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 278); Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. *Historia della Guerra fra Turchi et Persiani*, 189; Hafiz Abid Masood. *From Cyrus to Abbas: Staging Persia in Early Modern England*, D PhilEarly Modern Literature and Culture, 115; D.Terzioğlu. *The Imperial Circumcision Festival of 1582: An Interpretation*. Muqarnas, 12, 84-100 (1995), 85;

³ Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. *Historia della Guerra fra Turchi et Persiani*, 189.

⁴ Hafiz Abid Masood. *From Cyrus to Abbas: Staging Persia in Early Modern England*. D PhilEarly Modern Literature and Culture, 115.

⁵ Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. *Historia della Guerra fra Turchi et Persiani*, 189.

⁶ D. Terzioğlu. *The Imperial Circumcision Festival of 1582*, 85

⁷ Hafiz Abid Masood. *From Cyrus to Abbas: Staging Persia in Early Modern England*. D PhilEarly Modern Literature and Culture, 116.

1582 წლის ზაფხულისათვის სიმონ მეფემ ირანელებთან გაერთიანებული ძალებით თბილისს შეუტია. ოსმალთა მდგომარეობა უკიდურესად კრიტიკული შეიქნა. ამავდროულად 19 აგვისტოს კონსტანტინოპოლიდან ესპანეთის სამეფო კარზე გაგზავნილ ცნობაში ვკითხულობთ: „თბილისი მთლიანად ალყაშემორტყმულია და ამბობენ, რომ ყარსი დაკარგულია. ამასთან ერთად ამტკიცებენ, რომ სულთანმა, თუმცა უბრძანა სინან ფაშას, რომ იგი მზად ყოფილიყო ჯართან ერთად წასასვლელად, მაინც არ ჩანს ომისათვის მზადება, ომისათვის, რომელიც საშიშია, როგორც ჩანს. ამიტომ გვჯერა, რომ აქ არის ზავის იმედი, თუ სულტანი შეცვლის თავის ბრძანებებსა და მოთხოვნებს“¹. ჩვენი რწმენით, ეს გაერთიანებული ოპერაცია მიზნად ისახავდა კონსტანტინოპოლში მიმდინარე დიპლომატიურ მოლაპარაკებაზე ზემოქმედების მოხდენას, რათა სულტნის კარი ამასიის სამშვიდობო ხელშეკრულების ჩარჩოებში შესდგომოდა დაზავების პირობების შემუშავებას. მოტანილი წყაროს ავტორს, ლივიო მოლინოს, დაზავება შორეულ ამბად მიაჩნია, მაგრამ თბილისში განვითარებული მოვლენები ერთ-ერთი წარჩინებული ირანელის სიტყვებით იმის საწინდარი იყო, რომ „იქნება ის დრო, როდესაც ქრისტიანები აღმართავენ იარაღს ოტომანთა წინააღმდეგ“².

1582 წლის აგვისტოს ბოლოს ოსმალთა 20-ათასიანი ლაშქარი, ჰადიმ მეჰმედ ფაშას მეთაურობით, ერზერუმიდან დაიძრა თბილისისაკენ. საბოლოოდ ოსმალთა ლაშქარი დაბანაკდა მუხრანის ველზე, სადაც მათ თავს დაესხა სიმონ მეფე და სასტიკად დაამარცხა მტერი³. ამ ბრძოლის შედეგები ვრცელადაა ასახული 1583 წლის 12 ივლისს კონსტანტინოპოლიდან მადრიდში გაგზავნილ ვრცელ წერილში, რომლის ავტორი უცნობია. წერილის ავტორისათვის ინფორმაციის ძირითად წყაროს წარმოადგენს ბერძენი მიტროპოლიტი, რომელიც კონსტანტინოპოლის პატრიარქს⁴ გაუგზავნია საქართველოში მოწყალების ასაკრეფად. ამ უკანასკნელმა წერილის ავტორს მოუთხრო იმ მოვლენებზე, რომლებიც მოხდა 1582 წლის ზაფხულის

¹ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 333.

² ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 333.

³ იქვე, 282.

⁴ ამ დროს კონსტანტინოპოლის პატრიარქი იყო იერემია II (1580-1584).

ბოლოდან თითქმის 1583 წლის გაზაფხულამდე¹. ბერძენი მიტროპოლიტი, როგორც წინამდებარე წერილიდან ირკვევა, სიმონ მეფესთან დაახლოებული ყოფილა, და უფრო მეტიც, ის მთიდან თვალს ადევნებდა დასახელებულ ბრძოლას. „ხსენებულმა მიტროპოლიტმა, თქვა, რომ მთელი ამ დროის განმავლობაში იგი სიმონთან იყო მთაზე, საიდანაც შეეძლო, მოხერხებულად ენახა ყველაფერი“².

ერთი სიტყვით, აღნიშნულ წერილში ასახულია ჰადიმ ფაშასთან სიმონ I-ის საარაკო ბრძოლა და გამარჯვება. წერილის ავტორი იმდენადაა მოხიბლული სიმონის გამარჯვებით, რომ წინასწარვე აფასებს მის საომარ ტაქტიკასა და უნარს. ის წერს: „სიმონი არის წინდახედული ადამიანი ყველა მოქმედებაში, ხოლო იარაღით ხელში – უმამაცესი. მან უკვე იცოდა, თურქებმა რა გადაწყვიტეს და რისი გაკეთებაც უნდოდათ“³. ამ წყაროს მიხედვით, ბრძოლის შედეგად ოსმალთა მთავარი ძალიდან (60 ათასი) „...გაიარა მხოლოდ 3 ათასმა, დანარჩენი სიმონის ძალებმა დახოცეს ან ტყვედ ჩაიგდეს, ან კიდევ წყალში დაიხრჩო. იმდენი დახოცეს, რომ სიმონი შეწუხდა და ბრძანა, მეტი აღარ მოეკლათ, არამედ ტყვედ აეყვანათ“⁴. აქვე საგულისხმო გახლავთ ის, რომ ავტორი ხაზს უსვამს სიმონ მეფის საბრძოლო წესის დაცვის ჰუმანურ პრინციპს. „სიმონმა გასცა განკარგულება დაეჭილდოებიანთ ისინი, ვინც დაჭრილებს განკურნავდა“⁵ – წერს ინფორმატორი.

აღნიშნული ბრძოლის შედეგად ქართველებს დიდი ნადავლი დარჩათ. ამასთან დაკავშირებით ესპანურენოვან წყაროში ვკითხულობთ: „სიმონის მეგრძოლებმა . . . ხელთ იგდეს შესანიშნავი კარგები, უნაგირები, ვერცხლის აკაზმულობა, მოოქრული სამოსები, ძვირფასი ტანისამოსი, საჯდომები, სხვადასხვა სახის დანები. ყოველივე ეს იმდენი იყო, რომ მათ არ იცოდნენ, რა ექნათ მათთვის . . . გარდა ამისა, ქართველებმა თან წაიღეს 2 ათასი არკებუმი, 160 ჭოგრიტი, 6 სათვალთვალო, წაიყვანეს ურიცხვი რაოდენობის ცხენები, წაიღეს

¹ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 110; 336-337.

² იქვე, 337.

³ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 337.

⁴ იქვე, 338.

⁵ იქვე, 339.

მრავალი სახის იარაღი და 17 საარტილერიო ქვემეხი. სხვა საგნებს შორის იყო ოქროთი მორთული ორი ხანჭალი, რომლებიც შეფასებული იქნა 6 ათას ცეხინად. სიმონმა აირჩია თავისთვის იარაღი, ტანისამოსი, დანები, ცხენები და აღჭურვილობა თავისი სურვილის მიხედვით. დანარჩენი კი დაუთმო თავის ჯარისკაცებს. ბევრმა ფეხით მოსულმა ხელოსანმა, რომელიც ამ მთაზე თოკით შეკრული ფეხსაცმლით ამოვიდა, ჩაიცვა მოოქრული ტანისამოსი, კვერნისა და სიასამურისბეწვებიანი სამოსით დაბრუნდა¹. ნადავლის აქ დასახელებული ოდენობა გადაჭარბებულად გვეჩვენება, მაგრამ ცხადია, კარგად ასახავს სიმონ მეფის მიერ მოპოვებული გამარჯვების ეფექტს.

დასახელებული წყაროდან უდავოდ საინტერესოა ერთ ცნობაზეც შეჩერება. ირკვევა, რომ სიმონ მეფის მიერ წასხმულ ტყვეებს შორის იყო ოსმალთა ისტორიკოსი. როგორც ცნობილია, ოსმალთა ჯარში ლაშქრობისას მემათიანის თანხლება ხშირი იყო. მას ევალებოდა ბრძოლის ყველა ეპიზოდის აღწერა და შესაბამისად დავთრების წარმოება. მათ ხელში ცოცხალი ისტორია იქმნებოდა და ასეთი ისტორიკოსი სახელითა და პატივისცემით სარგებლობდა არა მარტო სამშობლოში, არამედ მტრის თვალშიც კი. ამ დასკვნის საშუალებას გვაძლევს ის წყარო, რომელიც გვაუწყებს: „სხვა ტყვეებს შორის, რომლებიც აქედან² წაიყვანეს, იყო ამ ბანაკის მემათიანე, რომლის წიგნებში მოცემული იყო იმ ადამიანთა რიცხვი, რომლებიც დასახმარებლად მივიდნენ. ამან საშუალება მისცა სიმონს ზუსტად დაედგინა თურქების დანაკარგი ამ გამანადგურებელი ბრძოლის დროს“³.

სიმონ მეფე გარკვეული მიზნით ამ მემათიანის გამოყენებას შეეცადა. „ეს მემათიანე სიმონმა სპარსეთის შაჰს გაუგზავნა, თხოვნით, რომ მისთვის მფარველობა აღმოეჩინა და სიკვდილით არ დაესაჯა, რადგან იგი დიდი კაცი იყო. ამ პიროვნების მეშვეობით შაჰს შეეძლო თავისი ელჩი გამოეხსნა, რომელიც კონსტანტინოპოლში იყო დაკავებული“⁴. კერძოდ, ირანის შაჰს ის უნდა გაეცვალა თავის ელჩი იბრაჰიმ ხანზე, რომელიც, როგორც ვნახეთ, 1582 წლის 28 მარტს ჩავიდა კონსტანტინოპოლში დიპლომატიური მისიით და სულტნის

¹ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში,

² უნდა ვიგულისხმოთ მუხრანის ველიდან.

³ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 339.

⁴ იქვე.

ბრძანებით ამავე წლის ივნისში დააპატიმრეს. ჩვენ არ ვიცით, რა შედეგი მოჰყვა სიმონ I-ის ამ გადაწყვეტილებას და არც ის ვიცით, რა ბედი ეწია მემკვიდრეს.

ბოლოს ხსენებულ წყაროში ასევე ყურადღებას იქცევს ერთი ინფორმაცია, რომელიც არც ერთ სხვა წყაროში არ დასტურდება. კერძოდ, ინფორმატორის ცნობით კონსტანტინოპოლში ამბობდნენ, „რომ სიმონს ჰყავს ლითონის ჩამომსხმელები¹ არტილერიის დასამზადებლად და მან უკვე ჩამოასხა შვიდი ზარბაზანი, და რომ ირანელები შესანიშნავად ისვრიან არკებუზებიდან, ხოლო მშვილდისა და ხმლების საშუალებით სასწაულს ახდენენ ქართველები...“². აქედან გამომდინარე, ბერძენ მიტროპოლიტს, რომელიც, თუკი მას ვერწმუნებით, მთიდან ადევნებდა თვალს მუხრანის ველზე გამართულ ბრძოლას, არ ეეჭვებოდა, ქართული ძალების გაერთიანების შემთხვევაში, ერთად აღებულ ირანელებზე და ოსმალებზე მათი გამარჯვება. „მან (ბერძენმა მიტროპოლიტმა, ავტ.) თქვა, რომ, როდესაც ქართველები ერთად გაერთიანდებიან, მათ თავიანთ სამფლობელოებში არ შეეშინდებათ არც თურქებისა და არც სპარსელების...“³.

მართალია, ეს უდავოდ გადაჭარბებული შეფასებაა, მაგრამ ქართველთა საბრძოლო-მხედრულ თვისებებს იმდროინდელი ყველა ევროპული წყარო ორივეზე მაღლა რომ აყენებდა, ეს უცილობელი ფაქტია. მომდევნო ორი საუკუნის ევროპული წყაროებიც ამავე აზრისანი იყვნენ ქართველთა საბრძოლო თვისებების შესახებ. სწორედ ასეთი წარმოდგენა ქმნიდა ქართველთა ერთიანობის შემთხვევაში ირანისა და ოსმალეთის დამარცხების შესაძლებლობას ევროპელთა თვალში. კიდევ მეტი, არ გადავაჭარბებთ თუ ვიტყვით, ქართველები ევროპელთა ჯვაროსნულ წარმოსახვაში აღმოსავლელ ქრისტიანებს შორის მთავარი როლის მნიშვნელობით არიან წარმოდგენილი.

ამასობაში საქართველოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში გარკვეული ცვლილებები მოხდა. მანუჩარ II-სა და ოსმალთა სულთანს შორის

¹ თბილისში ოსმალებს, როგორც 1587 წლის 8 იანვრის ანრი III-სადმი კონსტანტინოპოლიდან მიწერილი წერილიდან ჩანს, ჰქონიათ ზარბაზნების ჩამომსხმელი ქარხანა (Ernest Charrière. *Négotiations de la France dans le Levant*, t. IV, (Paris, 1860), 578). ალბათ, ეს არასწორად მიაწერა ინფორმატორმა სიმონ მეფეს.

² ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 340.

³ იქვე, 340-341.

ურთიერთობა იმით დასრულდა, რომ 1582 წელს მან უარყო მუსლიმობა და ათაბაგობა აღადგინა¹. მომდევნო წელს სამცხის ათაბაგი მანუჩარ II დაქორწინდა სიმონ მეფის ქალიშვილზე² და ორივე სუვერენის ძალები ახლა ოსმალების წინააღმდეგ გაერთიანდა.

კავკასიის ფრონტზე 1583 წელი იმით აღინიშნა, რომ ოსმალებმა 9 მაისს³ მდინარე სამურზე ყიზილბაშები სასტიკად დაამარცხეს, შემახა აიღეს და მთელი შირვანი დაიკავეს⁴. ამან ოსმალთა მდგომარეობა გამოაცოცხლა⁵. ამავ წლის აგვისტოს თვეში ფერჰად ფაშამ უბრძოლველად დაიკავა ერევანი, ნახიჭევანი, მარანდი და სუფიანი⁶. მხედართმთავარი ერევანში შეუდგა დიდი სიმაგრის აგებას⁷. მისი დამთავრების შემდეგ, ერთი წყაროს მიხედვით, ოსმალთა ჯარი „გაემართა ქართველების წინააღმდეგ თბილისის მიმართულებით, მიიღო რა ცნობა იმის შესახებ, რომ ტოკმაკ სულთანი, ლევანტი (კახეთის მეფე ალექსანდრე II, ავტ.) და კიდევ ერთი ქართველი, რომელიც ადრე გამაჰმადიანდა⁸, გაერთიანდნენ, იმ გადაწყვეტილებით, რომ ალყა შემოარტყან თბილისს, მანამდე ხელთ იგდეს პროდუქტები და ჭურვი, რომელიც ტერატ ფაშამ აღნიშნული ადგილისკენ გაგზავნა“⁹.

1584 წლის გაზაფხულისათვის დაიგეგმა ნახიჭევანსა და თავრიზზე შეტევა, თბილისისათვის დახმარების გაწევა¹⁰. ახლა აღმოსავლეთის ჯარის მხედართმთავრობა ხელთ ეპყრა რუმელიის ბეგლარ-

¹ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 288.

² საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 288.

³ ეს ბრძოლა ცნობილია „ჩირადენების ბრძოლის“ სახელითაც (დანგრ. იხ: Фарзалиев А.М. Южный Кавказ в конце XVI века, османо-севевидское соперничество, 110-113).

⁴ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 290.

⁵ Colin Imber. The Ottoman Empire 1300-1650, The Structure of Power, Red Globe Press, 46.

⁶ იქვე, 292.

⁷ Fernand Braudel. The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Phillip II, Vol. II, 1172.

⁸ იგულისხმება მანუჩარ II.

⁹ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 341-342.

¹⁰ ე. მამისთვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I, (XV-XVI სს.), 239; საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 292.

ბეგს, ფერჰად ფაშას. სულტნის ბრძანებით, მას დაევალა მთლიანად გაესწორებინა საზღვრები. ამ მიზანს ემსახურებოდა 1583 წელს დიდი სიმაგრის აგება ერევანში და 1584 წელს გარკვეული ოდენობის ციხესიმაგრეების შეკეთება, ასევე ლორესა და დმანისში მათი გამაგრება.¹ წყაროთა მონაცემებით, ოსმალებმა დმანისში ორმოცი დღის განმავლობაში ქვისა და თიხისაგან ააგეს ციხე². ეს უკანასკნელი „...შემოგარენსა და თბილისში გასაგზავნი ხაზინის უსაფრთხოებისათვის...“ იყო საჭირო.³ ამის შემდეგ ფერჰად ფაშამ 27 დღეში გორის ციხე აღადგინა, სადაც თავი მოიყარეს ოსმალეთის კავკასიის ჯარის ძირითადმა ძალებმა⁴. ერთი სიტყვით, „ოსმალეთის იმპერიის აღმოსავლეთი საზღვარი თანდათანობით დასავლეთის მსგავს გამაგრებულ საზღვრად გადაიქცა თავისი საყრდენებით, გარნიზონებით და მცველთა რაზმებით“⁵.

1585 წელი მნიშვნელოვანი იმით იყო, რომ 22 სექტემბერს ოსმალთა ჯარმა ოზდემირ ოსმან ფაშას⁶ მხედართმთავრობით სეფიანთა დედაქალაქი თავრიზი აიღო და ამგვარად, სამხრეთ აზერბაიჯანი ოსმალეთს მიუერთდა. სეფიანთა ტახტის მემკვიდრის ჰამზა მირზას ათთვიანი ალყა (1585 წლის 13 ნოემბერი – 1586 წლის 30 აგვისტო) თავრიზზე უშედეგოდ დამთავრდა⁷. ამას შეეძლო ოსმალთა მდგომარეობა წინ წაეწია საქართველოში, მაგრამ სიმონ მეფე განაგრძობდა გორსა და თბილისზე თავდასხმებს და ამის შედეგად ოსმალები სერიოზულ დანაკარგებს განიცდიდნენ⁸. თანამედროვე

¹ Fernand Braudel. The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Phillip II. Vol. II, 1172.

² რაჰიმზადე იბრაჰიმ ჩავუში, განჯის დაპყრობის წიგნი, 12.

³ იქვე.

⁴ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I, (XV-XVI სს.), 245.

⁵ Fernand Braudel. The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Phillip II, Vol. II, 1172.

⁶ წარმოშობით ჩერქეზი ოზდემირ ოსმან ფაშა 1585 წლის ოქტომბერში გარდაიცვალა, რაც სულთანმა მურადმა დიდად იწყინა, რადგან ის ძალიან გამოცდილი იყო ომის წარმოებაში, განსაკუთრებით, ირანელებისა და ქართველების წინააღმდეგ (Книга Оруджбека Байата-Дон-Жуана Персидского, 65).

⁷ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 298-299; The Cambridge History of Iran, Volume 6. The Timurid and Safavid Periods, edited by Peter Jackson lecturer in History, University of Keele and the late Laurence Lokhart, 258.

⁸ რაჰიმზადე იბრაჰიმ ჩავუში, განჯის დაპყრობის წიგნი, 13; Laios Tardy. Le roi Simon I-er à la Lumière des sources d'Europe Centrale contemporaines de son époque I partie "Bedi Kartlisa. Revue de Kartvelologie", vol. XXXI, (Paris, 1973), 191-192.

ოსმალთა ისტორიკოსი ჰარიმი რაჰიმიზადე იბრაჰიმ ჩაგუში სიმონ მეფის მიერ ოსმალების წინააღმდეგ ათწლიანი ბრძოლის შედეგად მათში შექმნილ განწყობილებას ასეთი ლაკონიურობით გადმოსცემს: „...წყელი სიმონის თადარიგის თვალყურის დევნება აუცილებელია, რადგან მან შირვანის ლაშქრობიდან¹ მოყოლებული დღემდე² სარწმუნოების ლაშქარს სული გაუმწარა“³. ცოტა ქვემოთ იგივე ავტორი წერდა: „ერთი წყელია (იგულისხმება სიმონ I, ავტ.), რომელიც ხან ემორჩილება, ხან ამბოხებული და უღმერთოა, ხან კერპთაყვანისმცემლობას მისდევს და ხან რაფიზიებს ემსგავსება, ხან დასცინის და ისლამის ხალხს ისე კლავს, რომ მეტი არ იქნება.“⁴ ლაიოშ ტარდის მიერ მოტანილი მასალების მიხედვით, 1586 წლის ნოემბრის თვეში თბილისი აიღო სიმონ მეფემ, რასაც ძალიან დიდი გამოხმაურება მოჰყვა ევროპაში⁵. აღნიშნული ფაქტი მხედველობიდან არ გამორჩენია კონსტანტინოპოლში საფრანგეთის ელჩს, რომელიც თავის 1587 წლის 8 იანვრის ინფორმაციაში საფრანგეთის მეფეს აუწყებდა, რომ „ქართველთა დიდი ბელადი“ სიმონ მეფე შევიდა თბილისში, ხელთ იგდო „ზარბაზნების ჩამომსხმელი რამდენიმე ოსტატი და გააჩერა მისი [ქარხნის] მუშაობა“⁶.

თბილისთან დაკავშირებული ფაქტი ყურადღების გარეშე არ დარჩენია ტომაზო მინადოისაც, ოღონდ იმ განსხვავებით, რომ მის მიერ მოტანილ ცნობას პარალელი არც ერთ წყაროში არ ეძებნება. მინადოი თვითმხილველთა ჩვენებებზე დაყრდნობით მოგვითხრობს: „თბილისის გარნიზონში სიმონ მეფემ შეღწევა ისე განიზრახა, რომ არ გამჟღავნებულყო თვალთმაქცობა იმ მომენტში, როცა მისი ვარაუდით, თბილისის სიმაგრეში თურქები მაშველ ჯარს ელოდებოდნენ. სიმონი 7 თუ 8 ათასი ქართველით, ვითომ დიდძალი ფულით, ყალბი ბრძანებით ციხის კომენდანტთან გამოცხადდა. ბრძანებაში აღნიშნული ყოფილა, რომ თითქოს სულტანი მურადი თურქულ სარ-

¹ ე.ი., 1578 წლიდან.

² ე. ი., 1588 წლამდე, რადგან მისი ნაშრომი „განჯის დაპყრობის წიგნი 1588 წელს ოსმალთაგან განჯის დაპყრობას ეძღვნება (რაჰიმიზადე იბრაჰიმ ჩაგუში. განჯის დაპყრობის წიგნი, 7).

³ რაჰიმიზადე იბრაჰიმ ჩაგუში. განჯის დაპყრობის წიგნი, 44.

⁴ იქვე, 45.

⁵ Laios Tardy. Le Roi Simon I-er à la Lumière des sources d'Europe Centrale contemporaines de son époque I partie, 193-194; ლ. ტარდი. უნგრეთ-საქართველოს ურთიერთობა XVI საუკუნეში, 152-153.

⁶ Ernest Charrière. Négotiations de la France dans le Levant, t. IV, 578.

წმუნოებაზე გადასულ სიმონს ავალებდა, თბილისის ციხესიმაგრეში 50 ათასი ცეხინი მიეტანა და გარნიზონისათვის თავისი შეხედულებისამებრ უფროსობა გაეწია; სულტნის ფირმანი გარეგნულად და ბეჭდით სავსებით დამახასიათებელ თვისებებს ატარებდა. მიუხედავად ამისა, მას არ აღმოაჩნდა რაღაც საჭირო რამ, ამ შემთხვევაში, ძალიან მნიშვნელოვანი და ამიტომ მას არ დაუჭერა თურქმა ფაშამ. სიმონი შეცბა და სასწრაფოდ უკან დაიხია ციხესიმაგრიდან მასზე დამიზნებული ქვემეხების ლულებქვეშ. მეფე იძულებული გახდა გაჰქცეოდა არტილერიას, რომელმაც მის ჯარს, როგორც გრიგალმა, თავზე გადაუარა ფაშას ბრძანებით. ის რაღაც, რომელიც ფირმანს აკლდა, იყო კონტრნიშანი, ხელოვნურ ნიშანთან შეთანხმებული, რომელიც კომენდანტს ხელში ეძლეოდა. ასეთი კონტრნიშანი უნდა წარედგინა იმ პირს, ვინც კომენდანტის შემცვლელად მოდიოდა. რადგან სიმონის ყალბ ფირმანს სწორედ ეს კონტრნიშანი აკლდა, სიმონი გამოააშკარავეს, როგორც მატყუარა და ამისათვის მკაცრი პასუხი მიიღო¹.

ეს ძალზე უჩვეულო ეპიზოდია სიმონ I-ის სამხედრო, დიპლომატიური და პოლიტიკური ბრძოლის არსენალში. როგორც ვთქვით, ამ ეპიზოდს პარალელური ცნობა არ მოეპოვება ქართულ წყაროებში. ამდენად, მის სანდოობა-არასანდოობაზე კატეგორიულად საუბარი ძნელია. შეიძლება გაზვიადებასთანაც გვქონდეს საქმე, მაგრამ სიმონ მეფისთანა არაორდინალური პიროვნებისათვის, ასეთი რამ სრულიად უჩვეულო არ იქნებოდა. ამიტომ შეიძლება იგი სიმონის დამახასიათებელ არგუმენტად მივიჩნიოთ.

მართალია, ოსმალებმა თავრიზი დაიპყრეს, მაგრამ აქ მდგომარეობის განმტკიცება იყო საჭირო, არადა ყველა განლაგებას თბილისიდან თავრიზამდე ირანელები და ქართველები თავს ესხმოდნენ. ასეთ ვითარებაში 1586 წლის 8 აპრილს ფერჰად ფაშას თავრიზისკენ სვლამ ოსმალთა პოზიციები განამტკიცა, ასე რომ, სეფიანთა კარისათვის საუკეთესო გამოსავალს დათმობაზე წასვლა წარმოადგენდა. 1587 წლის მაისში მოლაპარაკებები სეფიანთა უფლისწულის, ჰამზა მირზას²

¹ Giovanni Tommaso Minadai da Rovigo. *Historia della Guerra fra Turchi et Persiani*, 234.

² 1586 წლის 6 დეკემბერს ჰამზა მირზა მოკლა მისმა ნაცნობმა დალაქმა სამსახურში სწრაფად დაწინაურების სანაცვლოდ (Aurélie Chabrier. *La monarchie safavide et la modernité européenne (XVIe-XVIIe siècles)*, 292).

მკვლევლობის შედეგად შეწყდა¹. დიპლომატიური მოლაპარაკებები მალე აღდგა და მთელი 1587 წლის განმავლობაში სეფიანები მუდმივად იჩენდნენ დაზავების ინიციატივას. შაჰის კარს სხვა გამოსავალი არ ჰქონდა და ახლა მზად იყო, თითქმის მთელ ამიერკავკასიაზე ხელი აეღო².

ბუნებრივია, ყოველივე ამის შემდეგ სიმონ მეფე მოკავშირის გარეშე რჩებოდა. თუ რა განწყობა შეექმნა არსებული ვითარებით უმატეს მეფეს, ისქანდერ მუნში ასე გადმოსცემს: სიმონმა, „რომელიც ჭკვიანი და გამოცდილი კაცი იყო, სწორად შეაფასა ყიზილბაშთა მდგომარეობა, მათგან დახმარებისა და შეწევნის მიღებაზე გული გაუტყდა, ბედს მიენდო, ხელი აიღო ოსმალების წინააღმდეგ ბრძოლაზე, რაც მართლაც აღემატებოდა მის ძალ-ღონეს, გზა მისცა მათ და განზე გადგა“³. ახლა სიმონ მეფე სიტუაციას ოსმალებთან ზავის დადებამდე მიჰყავდა, რომელიც 1588 წლის ოქტომბერში შედგა თბილისში, როცა მან ფერჰად ფაშას მორჩილება გამოუცხადა⁴. ამ ზავით „ქართველებმა ცნეს ოსმალეთის ხელისუფლება, რომლის სასარგებლოდ ყოველწლიურად გადაიხდიდნენ 100 ათას ოქროს, ქართლის ციხე-ქალაქებში კი ოსმალთა გარნიზონები დარჩებოდა“⁵. სანაცვლოდ, ოსმალეთი ცნობდა სიმონ I-ს ქრისტიანობის შენარჩუნებით ქართლის მეფედ, აღიარებდა მის მემკვიდრეობით უფლებას და არ ერეოდა მის საქმეებში⁶. ეს ამ ეტაპზე გამარჯვების ტოლფასი იყო, რადგან სიმონ მეფის შეუპოვარმა ბრძოლამ ოსმალეთის კარს ხელი ააღებინა ქართლის ინკორპორაციაზე.⁷ საბოლოოდ კი მის უკ-

¹ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I, (XV-XVI სს.), 259; Ahmad Guliyev. The Ottoman Fortification of Ganja and Provincial Administration of Ganja-Qarabagh Province in the Late Sixteenth Century, 3.

² საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 299-301.

³ ისქანდერ მუნშის ცნობები საქართველოს შესახებ, 38-39.

⁴ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 347.

⁵ იქვე, 348.

⁶ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I, (XV-XVI სს.), 260; საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 349.

⁷ ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I, (XV-XVI სს.), 258.

ომპრომისო ბრძოლებს ის შედეგი ჰქონდა, რომ მან აღმოსავლეთ საქართველოს თავიდან ააცილა სამცხის ბედი.

მეფის პარტიზანული ბრძოლის ტაქტიკამ შექმნა ქართველთა ძლიერი, მეზობელი სახე ევროპელთა წარმოდგენებში. მისი ყველა შეტევა მუდმივად ამცირებდა ოსმალთა ექსპანსიას აღმოსავლეთ საქართველოში. სწორედ ამის გამო ჰქონდა მას „მოკავშირეებისაგან დიდი დაფასება“ და შემთხვევითი როდი გახლდათ, რომ ის „იმ დროის ევროპაში ცნობილი იყო, როგორც თურქების შოლტი“¹.

მოხმობილი წყაროების მიხედვით სიმონ მეფე ფიზიკურად ძლიერი, სამხედრო ხელოვნების მცოდნე, მამაც, არაორდინარული დიპლომატიური გადაწყვეტილებების მიმღებ, სულიერი, ინტელექტუალური ავტორიტეტისა და დიდი სულისკვეთების მქონე პიროვნებად იხატება. მისთვის საფრთხის მასშტაბის შესაბამისად კომპრომისზე წასვლა პრაგმატული პოლიტიკის შემადგენელი ნაწილი იყო.

¹ Lajos Tardy. Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century, Hungarian diplomacy in the East, 201.

თავი V

სიმონ I-ის ევროპული პოლიტიკა და დიპლომატია

ჰაბსბურგთა სამეფო კარი და წმინდა ტახტი ირან-ოსმალეთს შორის მიმდინარე ომსა და მასში ქართველების მონაწილეობას დიდი ინტერესით აკვირდებოდა. ამის უმთავრეს არგუმენტად შეიძლება დასახელდეს ის ფაქტი, რომ ომის მიმდინარეობის კვალდაკვალ ევროპაში ქვეყნდებოდა ბროშურები და წიგნები, რომლებშიც აღწერილი იყო აღნიშნული მოვლენები. ამ თვალსაზრისით პირველ რიგში დავასახელებთ იტალიელი ტომაზო მინადოის (1545-1618) წიგნს¹, რომელიც ეძღვნება დასახელებულ პერიოდში ოსმალეთსა და ირანს შორის მიმდინარე ომს. ეს იტალიელი ექიმი რამდენიმე წელი ცხოვრობდა კონსტანტინოპოლსა და ალექსოში. მინადოის დიდი ცოდნა და უშუალო დაკვირვება დაედო საფუძვლად ამ წიგნს², რომელიც დაიწერა იტალიურ ენაზე და 1587 წელს³ პირველად გამოქვეყნდა რომში. საგულისხმოა იმის აღნიშვნაც, რომ წიგნი მიეძღვნა რომის პაპ სიქსტუს V-ს⁴. ამ ნაშრომისადმი უდიდეს ინტერესზე მეტყველებდა ის ფაქტიც, რომ იგი მაშინვე ითარგმნა და გამოიცა ესპანურ (1588 წ.), გერმანულ (1592 წ.) და ინგლისურ (1595 წ.) ენებზე⁵. უდავოა, რომ ამ ნაშრომის რეკორდული გამოცემა მიუთითებდა მის პოპულარობაზე მთელ ევროპაში. მას ფართოდ ეცნობოდნენ მეცნიერები⁶ და დასავლეთის პოლიტიკური მესვეურები. ირანის ყოვლისმომცველი ისტორიის⁷ პირველმა ავტორმა, პიეტრო ბიძარომ თა-

¹ Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. Historia della guerra fra Turchi, et Persiani descritta in quattro libri cominciando dall'anno MDLXXVII. nel quale furo li primi movimenti di lei, secondo per tutto l'anno MDLXXV, Rome, I. Tornerio & B. Donangeli.

² Nancy G. Sirasi. History, Medicine and the Tradition of Renaissance Learning, Ann Arbor, (Michigan, 2007), 247.

³ მეორე იტალიური გამოცემა დაიბეჭდა ორჯერ, 1588 წელს ვენეციაში, ხოლო მეორე ტურინში.

⁴ Nancy G. Sirasi. History, Medicine and the Tradition of Renaissance Learning, Ann Arbor, 252.

⁵ იქვე, 350.

⁶ Hafiz Abid Masood. From Cyrus to Abbas: Staging Persia in Early Modern England, D Phil Early Modern Literature and Culture, 85.

⁷ იგი მოიცავს სპარსეთის ძველ ისტორიას ადრეულ ახალ დრომდე.

ვისი ნაშრომი, რომელშიც შევიდა ტომაზო მინადოის ჯერ კიდევ გამოუქვეყნებელი წიგნიდან ვრცელი მონაკვეთი ირან-ოსმალეთის ომზე¹ და მასში ქართველების მონაწილეობაზე (გვ. 513-644)², „1583 წელს გამოაქვეყნა ანტვერპენში“³. ყურადღებას იპყრობდა გერმანელი ორიენტალისტის იოჰან ლეუენკლავიუსის სქელტანიანი (898 გვ.) წიგნი,⁴ რომელშიც აღწერილია უმთავრესად 1578 წლის ოსმალეთ-ირანის ომი და მასში ქართველთა მონაწილეობა⁵.

გარდა ამ წიგნებისა, აღნიშნულ თემაზე, უფრო კონკრეტულად, ირან-ოსმალეთის ომში ქართველების მონაწილეობაზე, ევროპაში არაერთი ბროშურა (ჟ. ბუსარდოს, ლ. ჰოისტერის, ფ. ბილერბეკის, დ. ჰიტრუესის და სხვ.) გამოიცა⁶. ამათგან პროპაგანდისტული ფუნქციის მატარებელია ლეონარდ ჰოისტერის ბროშურა⁷. მისი სათაური, „ახალი ბედნიერი ამბავი დიდი თურქების დამარცხებისა, რომელიც ხმელეთზე 181 წლის მანძილზე არ მომხდარა, რაც სპარსეთის ძლიერმა მეფემ და ქართველებმა მიაყენეს. ეს მოხდა შემდეგნაირად: ათასობით თურქი მოკლეს და რამდენიმე ათასი დაატყვევეს, ხოლო გაქცევისას ხუთასი აქლემი წყალში დაიხრჩო“⁸, რომელიც დასახელებაშივე შეიცავს კომენტარს, ჩვენი აზრით, ავტორს იმისთვის სჭირდებოდა, რომ ოსმალებისაგან შიშით დაზაფრული გერმანელებისათვის ამ იმპერიის დაძლევაზე იმედი ჩაესახა და ას-

¹ Hafiz Abid Masood. From Cyrus to Abbas: Staging Persia in Early Modern England, D Phil Early Modern Literature and Culture, 84.

² ი. ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს.), 118.

³ Hafiz Abid Masood. From Cyrus to Abbas: Staging Persia in Early Modern England, D Phil Early Modern Literature and Culture, 84.

⁴ Leuvenclavius I., *Historiae Musulmanae Turcorum, de monumentis ipsorum exscriptae*, Libri XVIII. Francofurti, MD XCI (1591).

⁵ Лаиош Тарди. Грузия в общественном мнении средней Европы и грузино-венгерские связи в XVI веке, Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора исторических наук. (Тбилиси, 1973), 14.

⁶ ი. ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს.), 112-115; Лаиош Тарди. Грузия в общественном мнении средней Европы и грузино-венгерские связи в XVI веке, 14.

⁷ Gute glückliche Neweseitung: und ware Seschreingung von der jetzigen grossen Türckischen Nederland, dergleichen in 181 jaren zu Land nicht ergangen, geschehen von dem geweltigen König in Persia und Georgianern, wie folget Alldaviehtauesent Türken zu fand erschlagen und gefangen etlich tausent aber sampt fünfhundert Camelin in der flucht ertruncken, Anno MD LXXIX (1579); ი. ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს.), 115.

⁸ პროფ. ი. ტაბაღუას განსხვავებული თარგმანი. იხ: ი. ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს.), 115.

ევე ეჩვენებინა, რომ ირანელთა და ქართველთა ალიანსი მომავალში მას დაანგრევდა. აქვე გვინდა დავეყრდნოთ ჟილ ვაინშტეინის აზრს, რომ „ასეულობით ბროშურა XVI საუკუნეში ძალიან სწრაფად ავრცელებდა ინფორმაციებს პოლიტიკურ ანდა სამხედრო ფაქტებზე, ასევე კომენტარებსა თუ პროგნოზებს ოსმალეთის იმპერიის მალე დაანგრევაზე“¹. ჰოისტერის ნაშრომი სწორედ ამგვარი ფუნქციის მატარებლად უნდა მივიჩნიოთ. მოკლედ რომ ვთქვათ, ამგვარი ბროშურები მრავალი ადამიანისათვის იქნებოდა ხელმისაწვდომი და იგი „ქუჩაში ხდებოდა ინფორმირებული“² მიმდინარე მოვლენებზე. ასეთი სახის ბევრი ნაშრომი დაიბეჭდა პაპების ინიციატივით³. ასე რომ, დასახელებული ნაშრომებით ევროპული საზოგადოება საკმაოდ იყო ინფორმირებული ქართველთა საბრძოლო თვისებებსა და ქრისტიანული სარწმუნოებისათვის თავდადებულ ბრძოლაზე, რაც ცხადია, „უფლის სახელით მებრძოლ ჰაბსბურგთა სამყაროში“⁴ დიდ დაინტერესებას იწვევდა.

როგორც დასაწყისში აღვნიშნეთ, ჰაბსბურგთა სამეფო კარი და ვატიკანი ირან-ოსმალეთის ომის მიმდინარეობას დიდი ცნობისმოყვარეობით აკვირდებოდნენ, თუმცა ჰაბსბურგები კონფლიქტში მონაწილეობის მიღებას არ აპირებდნენ, თუმცა ოფიციალურ პირებს სურდათ, რომ ყოფილიყვნენ ომის მსვლელობის კურსში, რათა განესაზღვრათ როდის მოუწევდათ ოსმალებთან დაჯახება⁵. 1583 წელს ოსმალეთსა და დასავლეთ ევროპის ზოგიერთ სახელმწიფოს შორის ახალმა კრიზისმა იჩინა თავი. 1584 წლის აგვისტოს ბოლოს რეი-პოსპოლიტას მეფე სტეფანე (იშტვან) ბატორი (1576-1586) უკვე აცხადებდა, რომ მის ჯარს მოლდავეთში, ვლახეთსა და ბულგარეთში რამდენიმე ციხის აღების შემდეგ პირდაპირი შეტევა უნდა განეხორციელებინა ადრიანოპოლსა და კონსტანტინოპოლზე. მეფის აზრით, ამ კამპანიას ასევე შეუერთდებოდნენ რუსები, ირანელები და ქართველები⁶. 1586 წელს პაპის კარზე იმედოვნებდნენ, რომ მეფე

¹ Ogier de Busbecq. Les Lettres Turques, Paris, P. David 1646, édition Honoré Champion, (2010), 27-28.

² იქვე, 27-28.

³ იქვე, 27.

⁴ Джонатан Райли-Смит. История крестовых походов, (Москва, 1998), 155.

⁵ David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 63.

⁶ Lajos Tardy. Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century, Hungarian diplomacy in the East, 200.

სტეფანე ბატორის გეგმის საფუძველზე ქართველები და ირანელები განაახლებდნენ წმინდა ტახტთან კონტაქტებს, ხოლო საკუთრივ ირანელებს ქრისტიან მოკავშირეთა ძალებს გააორმაგებდნენ¹. წყაროებიდან ირკვევა, რომ სტეფანე ბატორს კონტაქტები ჰქონდა ქართველებთან და ჩერქეზებთან. მათთან პოლონეთის მეფე ხშირად აგზავნიდა ტრანსილვანიელ დიპლომატ იანოშ ბენგიერის. საკუთრივ მის კარზე იმყოფებოდა ჩერქეზი, სახელად აურელო (Aurelo), რომელიც ინფორმაციას აწვდიდა ირანისა და კავკასიის შესახებ². პროფ. ლაიოშ ტარდი მიიჩნევს, რომ სტეფანე ბატორიმ „გარიგება დადო ამ შორეული ქვეყნის მმართველებთან, რის შესახებაც ვიცემთ პაპისადმი შაჰის წერილიდან. სხვათა შორის, მიუხედავად პოლონეთის მეფის გარდაცვალებისა, წერილი ანტიოსმალურ ლიგას საბოლოო გამარჯვებამდე მხარდაჭერას აღუთქვამდა“³. სტეფანე ბატორი თავის მხრივ პაპს საქართველოში კათოლიკობის გავრცელების პერსპექტივას უსახავდა⁴.

ბუნებრივია, ანტიოსმალური ლიგის შექმნის ინიციატივა ტრადიციულად რომის პაპებს ეკუთვნოდათ. პაპმა გრიგოლ XIII-მ (1572-1585) სცადა ევროპაში ჯვაროსნული სული და ირანთან კავშირის პროექტი აეღორძინებინა⁵. ამ პაპს, ვიდრე „...საუკუნის ნებისმიერ სხვა პონტიფიკს, ჰქონდა პირადი ინტერესი აღმოსავლეთისა და ოსმალეთის იმპერიის ქრისტიანი თემისადმი. მისი გული ახლოს იყო თურქების წინააღმდეგ კავშირის განახლების მიზანთან, რომელიც დადო წინამორბედმა პაპმა პიუს V და ლეპანტოს გამარჯვებით დასრულდა.“⁶ პაპი გრიგოლ XIII იმედოვნებდა, რომ ვენეციის, რომის საღვთო იმპერიისა და პოლონეთის ძალებს გააერთიანებდა ოსმალების წინააღმდეგ⁷, მაგრამ პონტიფექსი 1585 წელს გარდაიცვალა, ხოლო მომდევნო წელს გარდაიცვალა სტეფანე ბატორი.

¹ Lajos Tardy. Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century, Hungarian diplomacy in the East, 200.

² იქვე.

³ იქვე.

⁴ P.Pierling. Le Saint-Siège, la Pologne et Moscou 1582-1587, (Paris, 1885), 133-134. (კიტ-ა: ე. მამისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია I (XV-XVI სს.), 267, შენ. 1.

⁵ The Cambridge History of Iran, Volume 6. The Timurid and Safavid Periods, edited by Peter Jackson lecturer in History, University of Keele and the late Laurence Lokhart, 385.

⁶ J. Donnelly. Antonio Possevino. S.J. as papal mediator between Emperor Rudolf II and King Stephan Bathory. Archivum Historicum Societatis. Vol. 69, (2000), 13.

⁷ J. Donnelly. Antonio Possevino. S.J. as papal mediator between Emperor Rudolf II and King Stephan Bathory. 131.

აღნიშნული მიზნით მომდევნო პაპმა სიქსტუს V-მ 1587 წელს ეგვიპტესა და ირანში დიპლომატიური მისიით გაგზავნა ორიენტალისტი ჯოვანი ბატისტა ვიკეტი (1552-1619)¹. ის ირანში მაშინ ჩავიდა, როცა შაჰ მოჰამედ ხუდაბენდეს მმართველობა დასასრულს უახლოვდებოდა. სანამ ვიკეტი ირანში იყო, დაიწყო ომი ოსმალებთან, რის შედეგადაც შაჰმა რიგი ტერიტორიები დაკარგა. 1587 წელს ვიკეტი იტყობინებოდა სეფიანთა ირანის ხაზინის სიცარიელეზე, პოლიტიკურ და სამხედრო სისუსტეზე, ქვეყანაში არსებულ ქაოსზე, ოსმალთა ძალების წინააღმდეგ საარტილერიო შეიარაღების უსუსურობაზე. „ისინი ქარის წინააღმდეგ არიან, როგორც მტვერი“² – წერდა ვიკეტი. ცხადია, მისი ასეთი შეფასებიდან გამომდინარე, ევროპელი ლიდერები ირანში დასაყრდენ ძალას ვერ დაინახავდნენ³. სანამ ჯოვანი ბატისტა ევროპაში დაბრუნდებოდა (1587 წ.), სეფიანთა ტახტზე შაჰ აბას I ავიდა. ამიტომ პაპის დესპანს თან მიჰქონდა მოჰამედ ხოდაბანდეს წერილი პაპ სიქსტუს V-სთან და არა ახალი შაჰისა⁴.

ცნობილია, რომ 1587 წლის 16 ოქტომბერს სეფიანთა დინასტიის მეხუთე შაჰი აბას I ავიდა ტახტზე. ეს უკანასკნელი თავის კარიერას იმპერიაში ძნელად დასაძლევ კრიზისულ მდგომარეობაში იწყებდა. მძიმე შიდა კონფლიქტებით სულშეხუთული ქვეყანა საგანგებო სიტუაციაში იმყოფებოდა. ამიტომ შაჰმა ქვეყნის შიგნით⁵ დაპირისპირებული ემირების მიმართ არა ძალისმიერი, არამედ დიპლომატიური მოლაპარაკებების გზა არჩია⁶. ასევე საჭირო იყო გონივრული პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიღება – პირველ რიგში ოსმალებთან დაზავება, რაც ადვილი მისაღები არ იყო შაჰისათვის, მაგრამ უზბეკებსა და ოსმალებთან ერთდროული ბრძოლა შეუძლებე-

¹ დაწვრ. იხ: A.M. Piemontese. La diplomazia di Gregorio XIII e la lettera del re di Persia a Sisto V, "Miscellanea Bibliothecae Apostolicae Vaticanae", XIV,(2007), 363-410; 370-372; The Cambridge History of Iran, Volume 6. The Timurid and Safavid Periods, edited by Peter Jackson lecturer in History, University of Keele and the late Laurence Lokhart, 385.

² David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 63.

³ იქვე.

⁴ A.M. Piemontese. La diplomazia di Gregorio XIII e la lettera del re di Persia a Sisto V, 370-372.

⁵ რვა წლის განმავლობაში (1590-1598 წწ.) შაჰ აბას I მთელ ქვეყანაში მოგზაურობდა და ავტორიტარულ პოლიტიკას ატარებდა (Aurélie Chabrier. La monarchie safavide et la modernité européenne (XVIe-XVIIe siècles, 303).

⁶ Aurélie Chabrier. La monarchie safavide et la modernité européenne (XVIe-XVIIe siècles, 303.

ლი იყო. საზავო მოლაპარაკებები პორტასთან ერთჯერადი დიპლომატიური აქტებით ვერ გადაწყდებოდა და იგი დროში გაიწელა 1590 წლის 21 მარტამდე¹.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ შაჰ მოჰამედ ხუდაბენდესთან, ასევე, მეფე სიმონ I-თან 1585 წელს² კავშირის ინიციატორად გამოვიდა რომის პაპი გრიგოლ XIII და რენ პოსპოლიტას მეფე სტეფანე ბატორი. სავარაუდოა, რომ 1587 წელს პაპ სიქსტუს V-ის დესპანის, ჯოვანი ბატისტა ვიკეტის შაჰის კარზე ვიზიტის კონტექსტში ჩამოყალიბდა ჰაბსბურგებთან სიმონ მეფის დიპლომატიური კონტაქტის დამყარების სურვილი, რომლის მიზანი იყო „დასავლეთ ევროპის ქრისტიანულ ძალებთან დახმარების ძიება“³, რადგან ძალაწართმეულ ირანში ქაოსი გამეფდა. ჯერ კიდევ ოსმალეთთან დროებით დაზავებამდე (1588 წ.) სიმონმა პაპ სიქსტუს V-სა (1585-1590) და ესპანეთის მეფე ფელიპე II-სთან (1556-1598) 1587 წელს გაგზავნა თავისი დესპანი. აქვე უნდა ვთქვათ ისიც, რომ სიმონ მეფე ამ პოლიტიკურ ნაბიჯებს ევროპაში დგამდა არა შაჰის კარის კარნახით, არამედ დამოუკიდებლად, თუმცა სეფიანთა ინტერესების გათვალისწინებით. ამჯერად არანაირი წერილობითი წყარო არ გაგვანჩნია, რომელიც დაგვარწმუნებდა, რომ სიმონ მეფემ ორიენტაცია ევროპაზე სეფიანთა რჩევით გადადგა. თუმცა ეს სრულებით არ ნიშნავდა სიმონის მიერ პოლიტიკურ ირანოფილობაზე უარის თქმას. პირიქით, ის სრულად ითვალისწინებდა ირანის სამეფო კარის ტრადიციული ანტიოსმალური ლიგის შექმნის მიზანს და, როგორც ბოლომდე სეფიანთა მოკავშირე, მასში საკუთარ პოლიტიკურ კურსს ატარებდა.

¹ The Cambridge History of Iran, Volume 6. The Timurid and Safavid Periods, edited by Peter Jackson lecturer in History, University of Keele and the late Laurence Lokhart, 385.

² 1585 წელი, ანტიოსმალური ლიგის ჩამოყალიბების თვალსაზრისით, განსაკუთრებული აქტიურობით აღინიშნა. იმპერატორმა რუდოლფ II-მ რუსეთის რეგენტ ბორის გოდუნოვის თანხმობის საფუძველზე რომის პაპს, ესპანეთის მეფეს, გერმანელ მთავრებსა და ვენეციის დოუს ელჩები გაუგზავნა. ყველანი თანახმა იყვნენ, რომ ჩამოეყალიბებინათ ალიანსი და მოსკოვში თავიანთი ელჩები მიეგლინებინათ. თავის მხრივ, რუსეთის მეფეს უნდა გაეწია შუამავლობა, რათა ირანის შაჰი შეერთებოდა ალიანსს და ამ უკანასკნელს არ დაედო ზავი ოსმალეთთან (Lukáš Rybár. Misia Mikuláša Varkoča a Lukáša Pauliho do Moskvy v roku 1589 a otázka spojení Habsburgovcov s Perziou proti Osmanom// Byzantinoslovaca VII, Byzantologický seminár A. Avenaria Zborník k životnému jubileu profesora Miroslava Daniša, (Bratislava 2020), 225).

³ Фернандес Луис Хил. Дипломатические контакты между Грузией и Испанией в XV-XVII вв., 142.

სანამ უშუალოდ პრობლემაზე გადავალთ, აქვე აუცილებელია ალინიშნოს შემდეგი: როგორც წერილობითი წყაროებიდან ირკვევა, ოსმალთა სულტნის კარი, ჩანს, ფხიზლად ადევნებდა თვალს ქართლის სამეფოსა და ტრანსილვანიის სამთავროს შორის ურთიერთობის განვითარებას. პროფ. ლ. ტარდი პირველწყაროზე დაყრდნობით წერს, რომ 1587 წლის 22 ნოემბერს ტრანსილვანიის მთავარმა სიგიზმუნდ ბატორიმ, საქართველოს მეფის მომავალმა მოკავშირემ, სულტან მურად III-საგან სპეციალურად გაგზავნილი შიკრიკის, მუსტაფას ხელით მიიღო წერილი¹. „ტრანსილვანიის ვოევოდას, ჩემს შვილს უიგმონდ ბატორის, მიიღეთ ჩემგან სალაში. ჯარი, რომელსაც მეთაურობს ფერჰად ფაშა ქართველების წინააღმდეგ, იბრძვის და მოიპოვებ დიდი გამარჯვებები. ქართველები გაულიტეს ანდა ტყვედ იგდეს. ასე რომ, უზენაესმა ბრწყინვალე გამარჯვება მოგვანიჭა... ეს სიმართლეა, ჩემს იმპერიაში ქართველებზე გამარჯვებას დიდი სიხარულითა და ბედნიერებით ზეიმობენ და თქვენც, ასევე თქვენს ხალხს, ეს ძალიან უნდა უხაროდეს, ეს ყველა ქვეყანაში უნდა იცოდნენ. თქვენ უნდა იცოდეთ ამის შესახებ. დაე, ღმერთი გიცავდეს“². აქედან ნათლად ჩანს, რომ ოსმალეთი თვალს ადევნებდა სიმონ მეფის კავშირებს ტრანსილვანიასთან და ისიც კარგად უწყოდა, თუ ეს უკანასკნელი რა იმედებს ამყარებდა საქართველოსთან ალიანსზე. ახლა სულტანი სიგიზმუნდ ბატორს დიპლომატიურად მიანიშნებდა ამის შესახებ და ამით ანელებდა ტრანსილვანიის სწრაფვას საქართველოსთან კავშირის დასამყარებლად. სიგიზმუნდმაც დიპლომატიურადვე უპასუხა მურად III-ს: „თქვენი უდიდებულესობის წერილი ჩავუშმა მუსტაფამ გადმომცა რამდენიმე დღის უკან, რომელიც მორჩილად მივიღე. მასში თქვენი უდიდებულესობა გვაუწყებს იმ დიდ გამარჯვებას, რომელიც უფალმა მიანიჭა ფერჰად ფაშას ქართველებზე. მეც ეს ახალი ამბავი დიდი სიხარულითა და იმედით მოვისმინე, ვადიდე უფალი, რომ ეს წარმატება მოგანიჭათ და ერთ-ერთი მთავარი მტერი თქვენი უდიდებულესობის ფერხთა ქვეშ განრთხმულია“³. როგორც ვხედავთ, მთავარმა სიგიზმუნდმაც სულტანს არაგულწრფელად უპასუხა, თუმცა იგი აკმაყოფილებდა ტრანსილვანი-

¹ Lajos Tardy. Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century, Hungarian diplomacy in the East, 210.

² იქვე.

³ იქვე.

ასა და ოსმალეთს შორის არსებულ ვასალურ ურთიერთობას. ქართველების დაპყრობის შესახებ ასევე ცრუ ინფორმაციები გაიგზავნა იმპერატორის კარზე პრაღაში¹.

ამრიგად, დასუსტებული ირანისგან დახმარების მიღება გამოიცხადებული ჩანდა. ასეთ ვითარებაში სიმონ I-მა თავისი პოლიტიკა მიმართა დასავლეთისაკენ. მისი ძირითადი მიზანი მდგომარეობდა იმაში, რომ გაერკვია, ოსმალების წინააღმდეგ მომავალ ბრძოლაში იქნებოდა თუ არა შესაძლებელი დასავლეთის დახმარების მიღება. როგორც ვნახეთ, სიმონ მეფის კავშირი არ იყო სპონტანური. მას წინ უძღოდა რომის პაპისა და ჰაბსბურგთა კარის დიპლომატიური კავშირების გამოცოცხლება სეფიანებსა და ქართველებთან. ასეთი ინტერესის უტყუარი არუგმენტია ის 30-მდე დიდი თუ მცირე წერილი, რომელიც 1579 წლიდან 1591 წლის ჩათვლით კონსტანტინოპოლიდან გაიგზავნა ესპანეთის სამეფო კარზე². ეს იმას ნიშნავდა, რომ ესპანეთის სამეფო კარი ფიზიკლად ადევნებდა თვალს ირან-ოსმალეთს შორის მიმდინარე ომს და სიმონ მეფის ბრძოლები მათი დაინტერესების საფუძველი ხდებოდა³.

ევროპის სასულიერო ცენტრთან, რომთან, სიმონ I-მა დიპლომატიური კავშირი დაამყარა 1587 წელს. ამ დროს მას დასავლეთში იცნობდნენ, როგორც დიდ ორგანიზატორს, მხედართმთავარს, ქკვიან დიპლომატსა და კარგ პოლიტიკოსს⁴. პირველწყაროების მიხედვით, რომის პაპ სიქსტუს V-სა და ესპანეთის მეფე ფელიპეთი⁵ ოსმალეთის წინააღმდეგ დახმარების წინადადებით სიმონ მეფემ 1587

¹ Lajos Tardy. Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century, Hungarian diplomacy in the East, 211.

² ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 309-360.

³ David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 63.

⁴ Delle relationi universali di Giovanni Botero Benese, parte seconda, (Roma, 1603), 286.

⁵ ესპანეთის მეფე ფელიპე II-მ (1556-1598) გააგრძელა მამამისის კარლ V-ის ანტიოსმალური კოალიციის შექმნის პოლიტიკა. ქრისტიანული ევროპის მედროშე ესპანეთის მეფე ცდილობდა, საპირწონე ძალა მოეძებნა თავისი მეტოქე სახელმწიფოების ძალისხმევით გასამკლავებლად, რომლებიც ზღვაზე თუ ხმელეთზე პირველობას ეცილებოდნენ. ამ მხრივ ტრადიციული მოკავშირის ძიება კვლავაც სეფიანთა კარზე იყო შესაძლებელი. სწორედ ამიტომ ფელიპე II-მ შაჰ მუჰამედ ხოდაბანდესთან გაგზავნა ელჩი, რომელსაც შაჰი კვლავაც ოსმალთა წინააღმდეგ ევროპელებთან ერთად ინიციატივით გამოსვლაზე უნდა დაეთანხმებინა (Э. Шахмелиев. К вопросу о времени начала упадка Венеции, 124-125).

წელს¹ ორი დესპანი გააგზავნა: ერთი მათგანი იყო ქართველი წარჩინებული, სიმონ მეფის „კარზე კარგად მიღებული პიროვნება“², მეორე იყო წარმოშობით სომეხი ალექსანდრე³. ისინი დასავლეთში სხვადასხვა გზით გაემგზავრნენ. პირველ დესპანს, ქართველ წარჩინებულს, რომელიც მომლოცველის სამოსლით იერუსალიმზე გავლით გაემგზავრა, მიჰქონდა სიმონ მეფის წერილები და საჩუქრები რომის პაპთან და ესპანეთის მეფესთან⁴. ეს უკანასკნელი „ზემოხსენებული წერილებითა და საჩუქრებით“ ერზერუმში ფერჰად ფაშამ ხელთ იგდო და დაატყვევა⁵. მეორე დესპანი, წარმოშობით სომეხი ალექსანდრე, როგორც ვაჭარი, სავაჭრო გემით კონსტანტინოპოლიდან ვენეციაში გაემგზავრა⁶. აქედან ეს უკანასკნელი 1588 წლის იანვრამდე⁷ ჩავიდა რომში „ექვსი შეკვრა ქართული აბრეშუმით“⁸.

პირველწყაროები ხსენებული ორი დესპანის საქართველოდან რომში გაგზავნის შესახებ სხვა დამატებითი ცნობებს არ გვაძლევენ. მოხმობილის თანახმად, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ სიმონ მეფემ 1587⁹ წლის

¹ Luis Gil Fernández. El Imperio Luso-Español y la Persia Safávida. Tomo I: 1582-1605, Fundación Universitaria Española, (Madrid, 2006), 79.

² ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 348.

³ იქვე.

⁴ იქვე.

⁵ იქვე; Фернандес Луис Хил. Дипломатические контакты между Грузией и Испанией в XV-XVII вв., 142-143; ლუის ხილი ფერნანდესი და ხოსე მანუელ ფლორისტანი, ქართველი მეფეების წერილები: სიმონ I-ის ქართლიდან ფილიპე II-ს და თეიმურაზ I-ის კახეთიდან ფილიპე IV-ს, კრ. საქართველოს ურთიერთობა ევროპისა და ამერიკის ქვეყნებთან, II (თბილისი, 1995), 197.

⁶ Фернандес Луис Хил. Дипломатические контакты между Грузией и Испанией в XV-XVII вв., 142.

⁷ ზუსტი თარიღი, თუ როდის ჩავიდა რომში სიმონ მეფის მეორე დესპანი, ალექსანდრე სომეხი, უცნობია. თუ ამოვალთ იქიდან, რომ მისი რომში ჩასვლის შესახებ პირველი ცნობა დათარიღებულია 1588 წლის 5 თებერვლით (ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა, დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 342), მაშინ შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ ალექსანდრე რომში, ალბათ, 1587 წლის ბოლოს ან მომდევნო წლის 5 თებერვლამდე ჩავიდა. აქედან გამომდინარე, ვერ ვირწმუნებთ პროფ. ჯ. ვათეიშვილის აზრს, რომ ალექსანდრე რომში 1589 წლის დასაწყისში ჩავიდა (ჯ. ვათეიშვილი. საქართველო და ევროპის ქვეყნები, ტ. I, 92).

⁸ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 358.

⁹ პროფ. ი. ტაბაღუა მიიჩნევს, რომ სიმონ მეფემ პაპ სიქსტუს V-ს 1588 წელს მისწერა წერილი (Iliá M. Tabagua. I rapporti tra la Georgia Cristiana e la Santa Sede, vol. I, (Tbilisi, 1996), 18); დაუსაბუთებელია თ. ხომასურიძის განმარტება, რომ სიმონ მეფემ რომში წერილი გაგზავნა 1583 წლის 8 თებერვალს (თ. ხომასურიძე. XVI საუკუნის მედიტერანიზმი: ესპანეთის უნივერსალური მონარქიის და ოსმალეთის იმპერიის ანტაგონიზმი კარლოს V-ის და ფელიპე II-ის ხანაში, 151).

დასაწყისში, ან პირველ ნახევარში, რომში ორი დესპანი გაგზავნა. პირველს, ქართველ წარჩინებულს, მიჰქონდა სიმონ მეფის წერილები და საჩუქარი რომის პაპთან და ესპანეთის მეფესთან. ეს უკანასკნელი ფერჰად ფაშას ჩაუვარდა ხელში ერზერუმში, ცხადია, სიმონის წერილებთან და საჩუქრებთან ერთად. მისი შემდგომი ბედის შესახებ ჩვენ არაფერი ვიცით და, ჩანს, მას ვერასოდეს გავიგებთ. მეორე დესპანი ალექსანდრე სომეხი მივიდა დანიშნულ ადგილამდე „ექვსი შეკვრა ქართული აბრეშუმით“, რომელიც განკუთვნილი იყო ესპანეთის მეფე ფელიპე II-სათვის. ალექსანდრეს, ბუნებრივია, ხელთ არ ჰქონდა სიმონ მეფის წერილები რომის პაპისა და ესპანეთის მეფისადმი, არც ნდობის სიგელი, რაც ამ მისიის მნიშვნელობას დიდად აკნინებდა. მაგრამ ზეპირი განცხადების საფუძველზე მასთან მაინც შედგა ესპანეთის დიპლომატიური წარმომადგენლის მოლაპარაკებები. ეს ფაქტი მიუთითებდა იმაზე, რომ სიმონ მეფის ანტიოსმალური კავშირის გეგმამ და საქართველოს ელჩის განცხადებებმა ეფექტი მოახდინეს ესპანეთის მხარეზე. პირველწყაროების კვალდაკვალ პაპ სიქსტუს V-ის ბრძანებით სანტა სევერინას¹ კარდინალმა ჯულიო ანტონიო სანტორიო², აღმოსავლეთის ქრისტიანების მფარველმა³, რომში პაპის კარზე ესპანეთის ელჩს, ოლივარესის მეორე გრაფს, ენრიკე დე გუსმანს⁴ შეატყობინა სიმონ მეფის ელჩის, ალექსანდრე სომეხის ჩამოსვლის შესახებ და მასთან, ჩვენი აზრით, შეხვედრა სთხოვა. ამის შესახებ გრაფი ოლივარესი ესპანეთის მეფე ფელიპე II-ს 1588 წლის 5 თებერვალს აუწყებდა: „მისი უწმიდესობის ბრძანებით, კარდინალმა სანტა სევერინამ მაცნობა აქ ერთი ქართველის⁵, სახელად ალექსანდრეს ჩამოსვლის შესახებ, რომელიც აქ გამოგ-

¹ სანტა სევერინა – ქალაქი კროტონის პროვინციაში, კალაბრიის რეგიონში, სამხრეთ იტალია.

² ჯულიო ანტონიო სანტორიო (1532-1602), ადრე კარლ V-ისა და ფელიპე II-ის ლეგატი, ხოლო შემდეგ სანტა სევერინას არქივისკოპოსი (1566-1602), კარდინალი.

³ José Manuel Floristán. Las relaciones hispano-armenias en los ss. XVI-XVII, 52.

⁴ ენრიკე დე გუსმანი (1540-1607), ოლივარესის მეორე გრაფი, 1582-1591 წლებში იყო რომში ესპანეთის მეფის ელჩი.

⁵ აქ გრაფი ოლივარესი ალექსანდრეს ქართველად ასახელებს, ხოლო ამავე წლის მარტის წერილში – სომხად, რასაც სხვა წყაროებიც ეთანხმებიან. ჩვენი აზრით, ჩანს, გრაფი ოლივარესი პირველი წერილის დაწერის დროს (1588 წლის 5 თებერვალი) ალექსანდრეს ეთნიკურობაში ჯერ გარკვეული არ იყო და მას, რადგან იგი ქართველი მეფის დესპანი იყო, ქართველად მიიჩნევს.

ბავნილია სხვა თანმხლებ პირებთან ერთად, დღევანდელი საქართველოს ერთ-ერთი საკმაოდ ძლიერი მეფის, სიმონის დავალებით¹.

ამ ცნობის საფუძველზე მიგვაჩნია, რომ ალექსანდრესთვის, რომელსაც ხელთ არ ჰქონდა რწმუნების სიგელი და არც სიმონ მეფის წერილი პაპისადმი, პონტიფექსთან აუდიენცია მეტად ძნელი საქმე იყო. მიუხედავად ამისა, როგორც ჩანს, თვით პაპმა, ალბათ გაიგო რა ესპანეთის მეფესთან სიმონ მეფის განზრახვის შესახებ, იზრუნა გრაფი ოლივარესისა და სიმონის დესპანის შეხვედრის ორგანიზებაზე. თავის მხრივ, დონ ენრიკე დე გუსმანმა, „როგორც ქვეშაირებმა დიპლომატმა, უცებ ნახა შესანიშნავი შესაძლებლობა აღმოსავლეთში ახალი მოკავშირე შეეძინათ“ სიმონ მეფისა და ირანის შაჰის სახით². ასეა თუ ისე, ეს შეხვედრა 1588 წლის 5 თებერვლამდე შედგა. ამავე თარიღით ვრცელ წერილში გრაფი ოლივარესი ესპანეთის მეფეს აუწყებდა თარჯიმნის მეშვეობით ალექსანდრესთან გამართული მოლაპარაკებების³ შინაარსს. მისი სრულად მოტანა, მაშინ როცა არ გავგაჩნია სიმონ მეფის წერილები პაპისა და ესპანეთის მეფისადმი, აუცილებელია იმაში გასარკვევად, თუ რას ისახავდა მიზნად ეს ელჩობა.

წერილის დასაწყისში ოლივარესი ესპანეთის მეფე ფელიპე II-ს ძალზე მოკლედ აუწყებდა, რომ სიმონ მეფე „მოსვენებას არ აძლევს თურქეთის სულტანს“, რის შესახებაც თვით ელჩმა მოახსენა მას. ოლივარესი გამოთქვამდა წუხილს, რომ ალექსანდრეს არ ჰქონდა „წერილი, არც რაიმე დამადასტურებელი საბუთი იმისა“, რასაც ამბობდა, მაგრამ მისი სანდოობის არგუმენტად გრაფს დესპანის მიერ ჩამოტანილი „აბრეშუმის ბარდანები“⁴ მიაჩნდა. ალექსანდრეს ინფორმაციიდან ყველაზე უფრო მნიშვნელოვნად სიმონ მეფის წინადადება უნდა ჩაეთვალოს, რომ „...აქედან (დასავლეთიდან, ავტ.)

¹ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბალუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 342.

² Фернандес Луис Хил. Дипломатические контакты между Грузией и Испанией в XV-XVII вв., 143.

³ გადაჭარბებულია პატივცემული ჯ. ვათეიშვილის აზრი, რომ გრაფი ოლივარესი „...რეგულარულად აუწყებდა თავის მეფეს ქართველ ელჩთან მოლაპარაკების მიმდინარეობის შესახებ“ (ჯ. ვათეიშვილი. საქართველო და ევროპის ქვეყნები, 92). ამას ერთხელ ჰქონდა ადგილი 1588 წლის 8 თებერვლის წერილით.

⁴ რომის პაპისა და ესპანეთის მეფისათვის ჩატანილი საჩუქრები ადასტურებდა იმას, რომ ალექსანდრე დიპლომატიური მისიით იყო გაგზავნილი.

წარმართონ ომი თურქეთის სულთნის წინააღმდეგ“, რაც უფრო მეტ მოგებას მოუტანდა ესპანეთის მონარქიას¹.

წერილიდან ყურადღებას იქცევს ერთი საეჭვო ინფორმაცია, რომელიც გვამცნობს იმას, თუ როგორი წარმოდგენა ჰქონდა სიმონ მეფეს პაპისა და ესპანეთის მეფის სატახტო ადგილსამყოფელის შესახებ. „ეს ალექსანდრე, რომელთანაც მე საუბარი მქონდა და კარგად მივიღე, ამბობს, რომ ის და მისი ბატონი (სიმონ მეფე, ავტ.) ფიქრობდნენ, რომ თქვენი უდიდებულესობა იმყოფება აქ [რომში] და რომ პაპთან ერთად მართავდით ერთი – საერო, ხოლო მეორე – სასულიერო საქმეებს. დაინახა რა, თუ რაოდენ დიდი მანძილია აქედან ესპანეთამდე, მას სურს დაბრუნდეს სამშობლოში, განსაკუთრებით იმიტომ, რომ მისმა ბატონმა არ დაკარგოს იმედი მისი მეტად დაგვიანების გამო და არ დაემორჩილოს თურქეთის სულთანს“². ამ ფაქტთან დაკავშირებით გადაჭრით რაიმეს თქმა ძნელია. ჩვენ ვერ წარმოგვიდგენია, რომ სიმონ მეფემ არ იცოდა, რომ პაპი და ესპანეთის მეფე ერთად არ მმართველობდნენ რომში. უფრო ვფიქრობთ, ეს არასწორი წარმოდგენა საკუთრივ ელჩ ალექსანდრეს მიეწერება, რაც გრაფმა ოლივარესმა სიმონ მეფეზეც გადაიტანა. შესაძლებელია ვიფიქროთ, რომ საქმე გვაქვს თარჯიმნის მიერ ალექსანდრეს აზრის არასწორ გადმოცემასთან.

ესპანეთ-ირანის ურთიერთობის ხასიათში³ კარგად გარკვეულმა გრაფმა ოლივარესმა სიმონ მეფის დესპანს დაუყოვნებლივ შესთავაზა პაპ სიქსტუს V-ის წინაშე შუამავლობა, რათა ამ უკანასკნელს ქრისტიანი მმართველებისათვის ერთიანობისკენ მოეწოდებინა. ის წერდა: „ვფიქრობ, შეეცადო, რათა პაპმა ხელი შეუწყოს მას იმაზე მეტად, ვიდრე ეს შესაძლებელია და მისცეს იმედი დასავლეთის ქვეყნების მხრიდან ქრისტიანი მმართველების ერთიანი ძალით მხარდაჭერაზე თურქეთის წინააღმდეგ; ამასთანავე, რათა მან [სიმონმა] განაგრძოს მოკავშირეობა სპარსეთის შაჰთან, როგორც ამას აქამდე აკეთებდა“⁴. ამ მიზნით, ოლივარესი პაპს ურჩევდა, რომ

¹ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 342-343.

² ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 343.

³ Фернандес Луис Хил. Дипломатические контакты между Грузией и Испанией в XV-XVII вв., 144.

⁴ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 343.

ალექსანდრესთან ერთად ან მისი წასვლის შემდეგ საქართველოში გაეგზავნა კონსტანტინოპოლის გავლით დესპანი, „რომელიც ჩავიდოდა მოსალაპარაკებლად ქართველებთან: სიმონთან, ალექსანდრესა და ბასაგიუსთან¹, თურქეთის წინააღმდეგ მათი ერთობლივი მოქმედების მიზნით“². აქედან გამომდინარე, უნდა ვიფიქროთ, რომ სიმონ მეფე ესპანეთის მონარქს სთავაზობდა საქართველოს სამი მეფის (კახეთის, ქართლისა და იმერეთის) კავშირს დასავლეთის ანტიოსმალურ ძალებთან გასაერთიანებლად. ამავე მიზნით, გრაფი ოლივარესი ფელიპე II-ს ურჩევდა გაეგზავნა დესპანი პოლონეთის გავლით რეჩ-პოსპოლიტასა და რუსეთის მეფეებთან, რათა შეერთებოდნენ ამ საერთო საქმეს. ამის შემდეგ ეს დესპანი უნდა წასულიყო საქართველოში „ამ ქვეყნის მმართველებთან“, რათა ალიანსის საკითხები მოეგვარებინა³.

ერთი სიტყვით, სიმონ მეფის ინიციატივამ გამოაცოცხლა დასავლეთის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ანტიოსმალური ძალის, ესპანეთის სამეფო კარის მაღალი რანგის დიპლომატის, გრაფ ოლივარესის ინტერესი საქართველოს მიმართ. ამ მისწრაფებაში შეიძლება დავინახოთ ის მნიშვნელობა, რომელსაც ოლივარესი ანიჭებდა სიმონ მეფის წინადადებას ანტიოსმალური კავშირის შექმნის შესახებ. სწორედ ამიტომ ითვლებდა იმედს გრაფი ოლივარესი, რომ მეფე ფელიპე II სიმონ მეფის წინადადებას „გონივრულად, კარგი სულისკვეთებით“ მიიღებდა და „მას მფარველობას“ აღმოუჩენდა⁴. გრაფთან ერთად, სიმონ მეფის წინადადებას ასევე დააინტერესა სანტა სევერინას კარდინალი, ჯულიო ანტონიო სანტორიო. ქართველ ელჩზე ზრუნვა უმთავრესად თავის თავზე აიღო გრაფმა ოლივარესმა. მიუხედავად გრაფის დიდი მცდელობისა, პაპი სიქსტუს V აღნიშნულ წამოწყებას არაკეთილგანწყობილად შეხვდა. „სანკტა სევერინა, – წერს გრაფი ოლივარესი ფელიპე II-ს, – მძიმე საფიქრებელშია ჩავარდნილი, ვინაიდან პაპს არ უნდა ამ პიროვნებას რაიმე მისცეს მეფისათვის“⁵.

¹ იგულისხმება ბაშიჩიუკი ანუ იმერეთის სამეფო.

² ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 343.

³ იქვე.

⁴ იქვე, 344.

⁵ იქვე.

თუ რა იყო პაპის ასეთი დამოკიდებულების მიზეზი, ლუის ხილი ფერნანდესი წერს: „პაპი სიქსტუს V ამას სხვა არაფრად თვლიდა, თუ არა ესპანეთის მეფის მორიგ ინტრიგად და ცივი უარი თქვა ქართველი ელჩისათვის ფული გამოეყო“¹. შეიძლება ეს იყო სიმონ მეფის ელჩისადმი პაპის მხრიდან ცივი დამოკიდებულების მიზეზი, მაგრამ უმთავრეს გარემოებად მივიჩნევთ იმას, რომ ქართლის მეფის დესპანს არ გააჩნდა რწმუნებები. იმ ეპოქაში, როცა აღმოსავლეთიდან მრავალი თვითმარქვაი დესპანი ჩადიოდა, პაპმა არჩია ალბათ, დიდი სიფრთხილე გამოეჩინა და შედეგიც შესაბამისი დადგა.

პაპის მიერ საქართველოს ელჩის ფულით უზრუნველყოფაზე უარი, ესპანელ დიპლომატს, გრაფ ოლივარესს, რთულ მდგომარეობაში აყენებდა. ამიტომ მან გამოსავალის მოძებნა დაიწყო სანტა სევერინას კარდინალთან ერთად. ეს უკანასკნელი ურჩევდა ოლივარესს, რომ ქართული აბრეშუმის² ცალები, რომელიც ალექსანდრე დესპანმა ჩაიტანა რომში, ყველა ეყიდა იმაზე მეტად, ვიდრე ღირდა და ამ ფულით სიმონ მეფისათვის ესპანეთის მეფის სახელით ღირსეული საჩუქარი გაეკეთებინა. საკუთრივ ეს აბრეშუმის ცალები კი ესპანეთის სამეფო კარისათვის გაეგზავნა.³ თავის მხრივ, ამ დიპლომატიური მისიის ჩარჩოებში, იმდროინდელ სამყაროში ერთგვარ ვალუტად მიჩნეული აბრეშუმის (ამ შემთხვევაში ქართული აბრეშუმის) ჩატანა ლათინურ დასავლეთში უდავოდ ზრდიდა საქართველოს ეკონომიკურ მნიშვნელობას დიპლომატიურ მოლაპარაკებებში.

ზემომოტანილი წერილისა და ასევე, ჩვენი აზრით, ალექსანდრე დესპანისაგან დამატებით ვრცელი ზეპირი ინფორმაციის საფუძველზე, გრაფმა ოლივარესმა 1588 წლის მარტში შეადგინა ვრცელი წერილობითი რეზიუმე. მასში ჩამოთვლილია ქართლის, კახეთის, იმერეთის მეფეთა ძალმოსილება და ხაზგასმულია, რომ ამ სამი ქრის-

¹ Фернандес Луис Хил. Дипломатические контакты между Грузией и Испанией в XV-XVII вв., 144.

² ირკვევა, რომ სიმონ I-ის დესპან ალექსანდრეს ქართული აბრეშუმი რომში მიჰქონდა გასაყიდად. ამ უკანასკნელის მისიის მანძილზე, ჩანს, ვერ მოხერხდა ამ აბრეშუმის რეალიზება. შემდეგში იგი კარდინალ ჯულიო ანტონიო სანტორიოს თაოსნობით ვენეციაში გაიყიდა და აღებული ფული მან ბანკში შეიტანა ალექსანდრეს ანგარიშზე (დაწვრ. იხ: ჯ. ვათეიშვილი. საქართველო და ევროპის ქვეყნები, ტ. I., 94-96).

³ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 344; Фернандес Луис Хил. Дипломатические контакты между Грузией и Испанией в XV-XVII вв., 144.

ტიანი მმართველიდან „ასაკით, წარჩინებულობით, მნიშვნელობით და სახელით პირველი არის სიმონი“¹. ამ კონტექსტში საკვანძო მომენტი სიმონ მეფის პროირანულ ორიენტაციაზე ხაზგასმას², დოკუმენტის ენაზე „შაჰის მხარეს მიეკუთვნება და ასრულებს მის მითითებებს“³. ამას მოსდევს ახსნა, რომ „...თურქები სულ უფრო ძლიერნი ხდებიან...“, ხოლო „...ორი სხვა ქართველი მეფე მხოლოდ თავიათ თავზე ფიქრობენ“⁴. ეს ორი ფაქტორი ხსნიდა სიმონ მეფის გადაწყვეტილების კვანძს, კერძოდ, თუ რატომ გაგზავნა მან დესპანი რომის პაპთან და ესპანეთის მეფესთან. საკუთრივ წყაროში ვკითხულობთ: „სიმონი ხედავდა რა, რომ მართო ვერ გაუმკლავდებოდა თურქების ძალებს, გადაწყვიტა გაეგზავნა სომეხი ალექსანდრე თავის ელჩად მის უწმიდესობასთან და თქვენს უდიდებულესობასთან, რათა მათთვის ეთხოვა რჩევა და დახმარება ამ საქმეში და, რათა მასთან გაეგზავნათ ადამიანი ინფორმაციით არსებული მდგომარეობის შესახებ, ხოლო თავის მხრივ, იგი შეეცდებოდა გაერთიანდეს ალექსანდრესთან და ბაშიაჩუკთან – ორ სხვა ქართველ მეფესთან, თურქეთის სულტნის წინააღმდეგ და მათ სამივეს, მისი სიტყვებით შეუძლიათ შეკრიბონ ასი ათასი კაცი, სამხედრო საქმეში კარგად მომზადებულნი; ეს გარდა ქრისტიანების იმ დახმარებისა, რომელიც შესაძლოა მოვიდეს აღმოსავლეთიდან და მოხდება გაერთიანება სპარსელებთან და, რომ გაიგზავნება მქადაგებლები, წმინდა კათოლიკურ რწმენაში მათი მოქცევის მიზნით.“⁵

მოტანილი წყარო⁶ არაორაზროვნად გვიჩვენებს, რომ სიმონ მეფე ორმხრივი ელჩობის საფუძველზე ცდილობდა გაეგო, თუ რა სახის დახმარების აღმოჩენა შეეძლო მისთვის რომის პაპსა და ესპანეთის მეფეს, ასევე სხვა ქრისტიან მმართველებს. გარდა ამისა, და-

¹ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 346.

² ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 346.

³ იქვე.

⁴ იქვე.

⁵ იქვე.

⁶ ამ წყაროზე დაყრდნობით, ისე რომ ის არ მოაქვს, ჯ. ვათეიშვილს, ჩვენი აზრით, გამოაქვს მცდარი დასკვნა, თითქოსდა ეს იყო სიმონ მეფისათვის მიცემული რეკომენდაციები. ავტორი წერს: „ესპანეთის მეფისა და რომის პაპის მიერ საქართველოს მეფისათვის შემზადებულ რეკომენდაციებში აქცენტი გაკეთებული იყო იმის აუცილებლობაზე, რომ

სავლეთის ანტიოსმალური ძალების მიერ რეალური მოკავშირეობის აღმოჩენა საწინდარი ხდებოდა იმისა, რომ სიმონ მეფეს კახეთისა და იმერეთის მეფეზე ზეგავლენა მოეხდინა, რათა ისინიც ჩაბმულიყვნენ ანტიოსმალურ კოალიციაში. ასეთ შემთხვევაში ქრისტიანულ ევროპას აღმოსავლეთიდან 100 ათასი ქართველ ქრისტიანთა ჯარი ეყოლებოდა მოკავშირედ. ვფიქრობთ, ეს რიცხვი გადაჭარბებულია, მაგრამ მისი მიზანი, ალბათ, ის იყო, რომ ხაზი გაესვა ელჩის ქართველთა სამხედრო და პოლიტიკური ძლიერებისათვის. თავისი განზრახვისათვის ქვემარატი და ნამდვილი მნიშვნელობა რომ მიეცა, სიმონ მეფე სთავაზობდა რომის პაპს სპარსეთში გაეგზავნა კათოლიკე მისიონერები „...მათი მოქცევის მიზნით“. ეს ფრიად მნიშვნელოვანი ფაქტია და მნიშვნელობა იმაზე, რომ სიმონ მეფემ კარგად იცოდა, სეფიანთა ევროპული პოლიტიკის ჩარჩოებში, რას ემყარებოდა ირანში კათოლიკე მისიონერებისათვის გზის გახსნა. ეს იყო დიპლომატიური საშუალება, რათა რომის პაპს, ვითარცა ევროპის სულიერ მამას, ირანელებთან ერთად დაერაზმა ევროპის სახელმწიფოები ოსმალების წინააღმდეგ.

და ბოლოს, წყაროების თანახმად, სიმონ მეფის დესპან ალექსანდრეს რომის პაპისა და ესპანეთის მეფისათვის არცთუ ისე უმნიშვნელო საჩუქრები¹ მიჰქონდა, რაც კარგად ავლენდა იმდროინდელი დიპლომატიური ეტიკეტისათვის დამახასიათებელ ნიშნებს. ამით ელჩობას დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა და მას ელჩის პატივით მიღებაზე მაღალი გავლენა უნდა მოეხდინა. წყაროებში ამ საჩუქრების საფუძვლიანად დასახელება სწორედ ამას მოასწავებდა.

თურქების მოსაგერიებლად გაერთიანებინათ სამი ქართველი მეფისა და ირანის შაჰის სამხედრო ძალები, მაშინ როდესაც პაპი და ესპანეთის მეფე აპირებდნენ ქართველებსათვის „შეადაგებლები გაეგზავნათ მათი კათოლიკურ სარწმუნოებაზე მოსაქცევად“ (ჯ. ვათეიშვილი. საქართველო და ევროპის ქვეყნები, ტ. I, 93). რამდენადაც ჩვენ სულ სხვა აზრი გამოგვაქვს დასახელებული წყაროს ინფორმაციიდან, ჯ. ვათეიშვილის ეს მცდარი დასკვნა, ვფიქრობთ, პირველწყაროს არასწორი წაკითხვის შედეგია.

¹ პაპისათვის მისართმევ საჩუქრებში შედიოდა: „ძაფით ნაქსოვი დიდი ხალიჩა ოქროთი და აბრეშუმით მორთული; ბალიშის გადასაფარებელი უძვირფასესი ფარჩა; საუნაგირო ბალიშის ფარჩა მარგალიტითა და ძვირფასი ქვებით მორთული“. რაც შეეხება ესპანეთის მეფეს, ფელიპე II-ს, მას შემდეგი საჩუქრები გაეგზავნა: „დაშნა ოქროს გრავერით მორთული, ძვირფასი ქარქაშით; ძვირფასი ქვებით მორთული ოქროს დიდი ბროში, მეფის ცხენის კისერზე ჩამოსაკიდებელი; კისერზე ჩამოსაკიდებელი შესანიშნავი ფარჩა; მეთად ფაქიზი ნამუშევარი ექვსი რულონი ქართული აბრეშუმი“. (ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბალუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 347).

საქართველოსა და განსაკუთრებით სიმონ I-სადმი დიდ ინტერესზე მიუთითებს ის ფაქტი, რომ სანტა სევერინას კარდინალმა თავის თარჯიმანს, წარმოშობით სომეხ მარკო ანტონიო აბაგაროს¹ დაავალა, შეესწავლა და შეედგინა ცნობები საქართველოზე. ზემოდასახელებული ორი დოკუმენტისა და ქართველთა დესპანისაგან მიღებული ინფორმაციის საფუძველზე მარკო ანტონიომ შეადგინა გაცილებით ვრცელი დოკუმენტი, რომელსაც დიპლომატიის ენაზე შეიძლება ვუწოდოთ ვრცელი მოხსენებითი ბარათი საქართველოზე. ამ მეტად საინტერესო ინფორმაციის შემცველ დოკუმენტში ირან-ოსმალეთის 1578-1587 წლების ომის კონტექსტში ზოგადად საუბარია საქართველოს გეოგრაფიულ მდებარეობაზე, ქართველთა საბრძოლო იარაღებზე, ქართველი ქალების სილამაზესა და მამაცურ სულისკვეთებაზე, ქართველთა წეს-ჩვეულებებზე² და მეომრულ თვისებებზე. ამ უკანასკნელთან დაკავშირებით ნათქვამია: „ქართველები მეტად მარჯვენნი არიან როგორც ფეხოსანთა, ისევე ცხენოსანთა ბრძოლაში; შეუკავებელნი არიან შეტევის დროს და შიშს ჰგვრიან მტერს თავიანთი ყვირილით. ისინი მთელი რწმენით ერთგულნი არიან მათი ბატონებისადმი და ბრძოლის დროს ემორჩილებიან მათ ბრძანებას სანამ ცოცხალნი არიან. ისინი საგანგებოდ დახელოვნებულინი არიან ომში სამხედრო ხერხების გამოგონებაში და მათ გამოყენებაში, სხვანაირად თითქმის არ იბრძვიან მტერთან, იშვიათ-

¹ რომში აღექვანდრეს თარჯიმანი იყო მარკო ანტონიო აბაგარო. ამ უკანასკნელმა გარკვეული როლი შეასრულა საქართველოს ელჩის მიერ დიპლომატიური კონტაქტების დამყარებასა და მოლაპარაკებებში. ხოსე მანუელ ფლორისტანის თანახმად, „მარკო ანტონიო აბაგარო იყო ნათესავი (შვილი?) აბგარ დეპირ დე ტოკატისა (Abgar Depir de Tokat), რომელიც ეჩმიაძინის კათალიკოსმა მიქაელ სებასტაცმა (1567-1576) რამდენიმე წლის უკან გააგზავნა პაპ პიუს IV-სთან (1559-1565) წერილით, რომელშიც იგი ჰპირდებოდა, რომ მისი კარნახით თავის ეკლესიაში შეიტანდა დოქტრინალურ და დისციპლინურ ცვლილებებს, თუკი დაეხმარებოდა მუსლიმური მმართველობისაგან გათავისუფლებაში“ (José Manuel Floristan. Las relaciones hispano-armenias en los ss. XVI-XVII, 52).

² ქართველთა ჩვეულებიდან მოკლედ ხაზგასმულია ერთ არასრულფასოვან წესზე: „ჭამის დროს ქართველები ჯდებიან,-ვკითხულობთ ამ მოხსენებით ბარათში,-მიწაზე ისევე, როგორც ყველა სხვა ზღვისგალმა მცხოვრები ხალხები, მაგრამ ჯდებიან უფრო ხალიჩებზე და ბალიშებზე“ (ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბალუა, დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 349). ჯდომის ასეთი „პრიმიტიული“ წესი აღორძინების ეპოქის ევროპულ სკამებთან კონტრასტში მოდიოდა და აღნიშნავდა არააცივილიზებულობას (Rami Mahjoub. De Constantinople à Istanbul: la représentation nuancée des Ottomans par des voyageurs européens aux XVe et XVIe siècles. Thèse de doctorat en littérature générale et compare, (Nice, 2017), 52).

ად ან არასოდეს არ ჰყრიან იარაღს, განუწყვეტელი რჩებიან ბრძოლის ველზე, კარვის ქვეშ და იძინებენ მიწაზე“¹.

მარკო ანტონიო აბაგარო ყურადღებას ამახვილებს ბრძოლებში ქართველ სასულიერო პირთა მონაწილეობაზე და წერს: „ქართველ მეფეებს ომში თან მიჰყავთ ერის პრიმატი მრავალრიცხოვანი სამღვდელო პირით, მღვდელმთავართა საზეიმო ტანისამოსში ჩაცმულნი ჯვრებითა და ანთებული სანთლებით. ისინი წინ მიუძღვებიან ჯარს. სიარულის დროს ჯარი მღერის ფსალმუნს და მღვდლები ლოცულობენ მათი გამარჯვებისათვის, ხოლო მტრის მიახლოების დროს, როდესაც უკვე მიცემულია სიგნალი ბრძოლისათვის, სამღვდელო პირები აკურთხებენ მებრძოლეს და თანდათანობით უკან იხევენ მანამ, სანამ არ აღმოჩნდებიან მთელი ბანაკის უკან, სადაც შეუძლიათ შიშის გარეშე ილოცონ ბრძოლაში მონაწილეთათვის, თან მუდმივად ხელში უჭირავთ მაღლა აწეული შტანდარტი ჯვრით“².

უდავო ფაქტია, რომ სასულიერო პირების ბრძოლაში მონაწილეობა, პირველ რიგში, პასუხობდა ჯარის სულიერ მოთხოვნილებას. ისინი მხედრებს სულიერად ამხნევებდნენ, ალბათ, ესაუბრებოდნენ კიდევაც ბრძოლის მნიშვნელობაზე, რათა გამოემუშაებინათ მათში საბრძოლო სულისკვეთება და სირთულეების დაძლევის უნარი. ფსალმუნების მღერა და მღვდლების ლოცვა მეომრებს გმირული ბრძოლისა და თავგანწირვისთვის განაწყობდა. ამრიგად, მღვდლები გვერდში ედგნენ მებრძოლეს, სულიერად განამტკიცებდნენ მათ, და ასეთ შემთხვევაში ლაშქარი უკვე წარმოადგენდა ქრისტიანულ ჯარს. უფრო მეტიც, „ქართული სასულიერო პირების ზედა ეშელონი, ისევე როგორც ევროპაში, საზოგადოების არისტოკრატიული ფენიდან წარმოდგებოდა და სამხედრო საქმეს ახლოს იცნობდა. მათთვის უცხო არ იყო არც საომარი კამპანიების წარმართვა და არც უშუალოდ ბრძოლაში მონაწილეობა“³.

ამის შემდეგ ჩვენ მიერ სახელდებულ მოხსენებით ბარათში საინტერესოადა აღწერილი საქართველოს დროშა. „იმ მრავალ დროშა-

¹ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 350.

² იქვე.

³ მ. წერეთელი. ომის იდეოლოგია საქართველოსა და ახლო აღმოსავლეთში ქრისტიანული საღვთო ომი და ისლამური ჯიჰადი (თბილისი, 2019), 194.

თა შორის, რომლებიც ომში მიაქვთ, ქართველთა მეფის დროშა ჩვეულებრივზე უფრო მდიდარია და ლამაზი. ის გაკეთებულია ოთხკუთხოვანი თხელი წითელი ქსოვილისაგან, ოქროთი მდიდრულად მორთული ულამაზესი ჯვრით, ყოველ წახნაგზე ორნამენტებით მორთული უძვირფასესი ქვებით და მარგალიტებით, მწვერვალზე გამოხატულია მეფის გვირგვინი¹. ჩვენი ღრმა რწმენით, ქართველთა ჯვრიანი დროშის დასავლეთევროპულზე უფრო მდიდრულად და ლამაზად წარმოდგენა მიმართული იყო იქითკენ, რომ ამას ესპანელ მესვეურებზე ქართველების მიმართ ჯვაროსნული ომის იმპულსი გამოეწვია.

ერთი სიტყვით, მოტანილი დოკუმენტი რაიმე განსაკუთრებულ სიახლეს არ გვთავაზობს ქართველთა საბრძოლო თვისებების შესახებ. ადრეულ საუკუნეებში და შემდეგშიც, დასავლეთ ევროპულ წყაროებში არაერთ მსგავს და უფრო აღმაფრთოვანებელ შეფასებებსაც ვხვდებით, მაგრამ ჩვენი მიზნისთვის ეს არ არის მთავარი. საქმე ისაა, რომ აღნიშნული ცნობა ავტორმა დიპლომატიური მიზნით შეადგინა, რათა ესპანეთის სამეფო კარისათვის ოსმალთა წინააღმდეგ ქართლის მეფის თავგანწირული ბრძოლის რეალური სურათი დაეხატა. ქართველთა იშვიათი სამხედრო ხელოვნებისა და „ხერხების გამოგონებაზე“ სპეციალურად ხაზგასმა მადრიდის სამეფო კარის წინაშე ოსმალთა წინააღმდეგ ერთიანი ბრძოლის საიმედო მოკავშირეს სახავდა სიმონ მეფის ანტიოსმალური ხაზის გამოკვეთით. მასში საქართველოს დიდი როლი ეკავა და ცნობის ავტორს ერთგვარი ექსპრესიით სურს, რომ ესპანეთის სამეფო კარმა სიმონ I-ის დასახმარებლად რეალური ნაბიჯები გადადგას.

ცნობაში საქართველოს კათალიკოსის, წყაროს ენით „ერის პრიმატის“, მეთაურობით სასულიერო პირთა ბრძოლებში მონაწილეობაზე ხაზგასმა და დეტალურად ქართველთა საბრძოლო წესის აღწერა გარკვეული დიპლომატიური ხაზის მატარებელი იყო. კერძოდ, ავტორს სურდა ესპანეთის სამეფო კარისთვის ეჩვენებინა ქართველთა ჯვაროსნული სულისკვეთება და მათი ურყევი ნება აღმოსავლეთში ქრისტიანობის დაცვისათვის ბრძოლაში. იმ კონტექსტში, როცა „ესპანეთში ჯვაროსნული მოძრაობა აგრძელებდა არსებობასა და

¹ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბალუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 350.

განვითარებასაც კი¹, ქართველთა ჯვაროსნობის რელიეფურად წარმოჩენა ახალი შინაარსით ავსებდა ესპანეთ-საქართველოს ურთიერთობას. ყოველივე ეს სიმონ I-ის მიერ ესპანეთის მეფე ფელიპე II-სთან სწორედ ამ ზეპირ მოლაპარაკებებს უკავშირდებოდა და მიანიშნებდა, რომ ოსმალთა წინააღმდეგ ქართველთა ჯვაროსნობა კათოლიკური მადრიდის კარს მეორეხარისხოვან თემებზე არ დაეყვანა. ამ მიზანს ისახავდა ესპანეთის სამეფო კარისადმი ღიად მინიშნება იმაზე, რომ სიმონ მეფეს „თვითონ არ შეეძლო მარტო წინააღმდეგობა თურქეთის ძალებს და გადაერჩინა სახელმწიფო და ქრისტიანული რელიგია ამ მხარეში...“. ამიტომ „...მან გადაწყვიტა, სანამ გაათავისუფლებდა სხვებს, გაეგზავნა თავისი ელჩები მისი უწმიდესობა ჩვენი უფლისათვის და ესპანეთის წმიდა მეფისათვის, როგორც ეკლესიის და წმიდა ქრისტიანული რწმენის მეთაურისა და დასაყრდენისათვის, რათა ეთხოვა მათთვის რჩევა და დახმარება“².

ასეთი გახლდათ სიმონ მეფის პირველი დიპლომატიური ნაბიჯები დასავლეთში. მოტანილი წყაროების საფუძველზე შეიძლება საბოლოოდ დავასკვნათ: კატასტროფულ მდგომარეობაში მყოფი სეფიანთა ირანის მოკავშირე სიმონ I-მა 1587³ წელს, საკუთარი ინიციატივით, ორივე მხარის ინტერესების შესაბამისად, რომის პაპ სიქსტუს V-სთან და ესპანეთის მეფე ფელიპე II-სთან ორი დესპანი გაგზავნა, რომელთაგან მხოლოდ ერთმა – ალექსანდრემ შეძლო დიპლომატიური მისიის შესრულება. ამ უკანასკნელის პაპთან შეხვედრას ორი ფაქტორი უშლიდა ხელს; პირველი, დესპანს არ გააჩნდა არანაირი რწმუნებები ზეპირი განცხადებებისა და პაპთან და ესპანეთის მეფესთან ჩატანილი საჩუქრების გარდა. ეს არ აღმოჩნდა საკმარისი იმისათვის, რომ პაპს ის ქართლის მეფის ელჩად ელიარებინა; მეორე, სწორედ ამ დროს პაპი სიქსტუს V უნდობლად და სიფრთხილით ეკიდებოდა ესპანეთის მეფის, ფელიპე II-ის საგარეო პოლიტიკას. პონტიფექსის აზ-

¹ Джонатан Райли-Смит, История крестовых походов, 155.

² ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბალუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 357.

³ ჩვენ არ ვიცით, რის საფუძველზე ათარიღებს ჯ. ვათეიშვილი მეფე სიმონ I-ის წერილს ფელიპე II-სადმი 1586 წლის 14 აგვისტოთი (ჯ. ვათეიშვილი. საქართველო და ევროპის ქვეყნები, ტ. I, 93). საერთოდ, ეს წერილი დღემდე მიუკვლეველია და ის, ალბათ, არც არსებობს ბუნებაში. როგორც ვნახეთ, დესპანი, რომელსაც ეს წერილები მიჰქონდა, ერზურუმში დაატყვევა ფერჰად ფაშამ და მის შესახებ მეტი სხვა არაფერია ცნობილი.

რით, ესპანეთის მეფე რელიგიურ მოტივს პოლიტიკური მიზნით იყენებდა, ეწინააღმდეგებოდა მისი იმპერიალისტური ამბიციების¹ და აქედან გამომდინარე, არ ქმნებდა ესპანელებს. კურიის კარზე ესპანეთის ელჩი გრაფი ოლივარესი ინტერესით მოეკიდა სიმონ მეფის ინიციატიას ჰაბსბურგთა ანტიოსმალურ მიზნებში და შეძლო პაპი სიქსტუს V-ის მიმხრობა². ამის საფუძველზე გრაფმა ოლივარესმა და კარდინალმა სანტა სევერინამ შეადგინეს ვრცელი მოხსენებითი ბარათი საქართველოს შესახებ და გაგზავნეს მადრიდის კარზე. მართალია, პაპის პოზიციის გამო ამ მცდელობას დაბრკოლებები შეექმნა, მაგრამ ორ სამეფოს შორის კონტაქტი მაინც შედგა. უეჭველია, ესპანეთის სამეფო კარი ინფორმირებული იყო სიმონ მეფის ანტიოსმალურ გეგმებსა და ფელიპე II-სთან ალიანსის მისწრაფებაზე. ამდენად, ამ მისიის დიპლომატიური მნიშვნელობა დიდი იყო, რადგან, ერთი მხრივ, იგი დასავლეთში ზრდიდა საქართველოსადმი ინტერესს საკუთარი მისწრაფებების მისაღწევად და, მეორე მხრივ, სიმონ მეფეს აძლევდა საშუალებას, გაეგო ევროპელთა აზრი კავკასიაში მიმდინარე პროცესების შესახებ. სიმონ მეფის ელჩმა ალექსანდრემ ნახა რა, რომ მის მისიას წარმატების ნაკლები შანსი ჰქონდა და თანაც ელჩობის თავდაპირველ მარშრუტში მადრიდი არ შედიოდა, უკან დაბრუნება გადაწყვიტა, რის შესახებაც არანაირი ცნობა არ გაგვანია.

სანამ სიმონ მეფის ელჩის, ალექსანდრეს დიპლომატიური მისია მიმდინარეობდა, მანამ ირან-ოსმალეთს შორის დაზავების პირობები აქტიურ ფაზაში შევიდა. აშკარად ჩანდა, რომ სეფიანთა ირანს არ შეეძლო ოსმალთა იერიშებს გამკლავებოდა და შორსმჭვრეტელი შაჰ აბას I სულთანთან უსიამოვნო ზავის დადებას ცდილობდა, რათა რეფორმების გატარებისათვის დრო ჰქონოდა³. ეს გარემოება აიძულებდა სიმონ მეფეს, შეეწყვიტა ბრძოლა და ოსმალებს დაზავებოდა. ეს მოხდა 1588 წლის 18-20 ოქტომბერს თბილისში, როცა სიმონ მეფემ ფერჰად ფაშას მორჩილება გამოუცხადა⁴. ჩვენი აზრით, ოს-

¹ J. Lynch. Philip II and Papacy//Transactions of the Royal Historical Society, vol.11, December (1961), 23.

² ლუის ხილი ფერნანდესი და ხოსე მანუელ ფლორისტანი. ქართველი მეფეების წერილები: სიმონ I-ის ქართლიდან ფილიპე II-ს და თეიმურაზ I-ის კახეთიდან ფილიპე IV-ს, 199.

³ Andrew J. Newman. Safavid Iran: Rebirth of a Persian Empire, 50-72.

⁴ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 347.

მაღურმა მხარემ სერიოზულად შეაფასა სიმონ მეფის შეუპოვარი ბრძოლის მნიშვნელობა და საკითხის დიპლომატიური გზით მოგვარება ამჯობინა. საბავო ხელშეკრულების თანახმად, ოსმალეთი ცნობდა სიმონ I-ს ქართლის ქრისტიან მეფედ¹, აღიარებდა მის მემკვიდრეობით უფლებას და არ ერეოდა მის საქმეებში. სანაცვლოდ ოსმალეთი ინარჩუნებდა ომის შედეგად დაპყრობილ ტერიტორიებს და ქართლის ციხეებში თავის გარნიზონებს, ხოლო დანაწილ ტერიტორიაზე სიმონის ხელისუფლება ვრცელდებოდა. ასევე, ქართლის მეფე ვალდებული იყო ოსმალეთისათვის ყოველწლიური ხარკი ეხადა². მოკლედ, შექმნილი ვითარება ითხოვდა ოსმალეთთან საომარი მდგომარეობიდან დიპლომატიურ ურთიერთობაზე გადასვლას. მართებულია მოსაზრება, რომ ეს სიმონ მეფის დიდი დიპლომატიური გამარჯვება იყო, რადგან ოსმალეთი იძულებული გახდა კომპრომისზე წასულიყო და 1578 წელს დაარსებული ქართლის საფაშო გაეუქმებინა³. ამით ოსმალეთის ცენტრალურმა მმართველობამ უარი თქვა ქართლის სამეფოს ინკორპორაციაზე. ჩვენი აზრით, ამგვარი კომპრომისით სულტანი ცდილობდა, რომ სიმონ I-ის ირანული ორიენტაციისათვის, ასევე დასავლეთში მოკავშირეების ძიებისათვის საფუძველი გამოეცალა. კომპრომისული გადაწყვეტილებისას შეუძლებელია სტამბულში არ გაეთვალისწინებინათ 1587 წელს „ფიცის წიგნით“ კახეთის სამეფოსთან კავშირში მყოფი, კავკასიაში შესული ახალი მოთამაშის, რუსეთის დიდი ინტერესები. თუმცა სულტნის კარის კომპრომისული გადაწყვეტილება, ძირითადად, მაინც სიმონის შეუპოვარმა ბრძოლებმა განაპირობა.

ამავე პერიოდში შაჰ აბას I დარწმუნდა, რომ ოსმალეთთან საბავო მოლაპარაკებების განახლება აუცილებელი იყო, რაც იმით დასრულდა, რომ 1590 წლის 21 მარტს დაიდო სტამბოლის ხელშეკრულება. მის თანახმად, შაჰის კარმა ოსმალეთს დაუთმო თავრიზი, ყარაჯაღალი და მისი შემოგარენი; განჯა, ყარაბაღი და მისი შემოგარენი; შირვანი და მისი რაიონები; საქართველო და მისი ნაწილები;

¹ დაწვრ. იხ: მ. სვანიძე, ს. ჯიქია. საქართველო-თურქეთის ურთიერთობის ისტორიიდან 1588-1590 წლებში.-მაცნე, (იანვარი), №6, (1966), 226-229.

² საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 349.

³ იქვე, 351.

ნიჰავანდი და მისი რაიონები; ლურისტანის რაიონი¹. ამით ოსმალეთის კარმა ყველა მიზანს მიაღწია. ეს დამამცირებელი ხელშეკრულება აუცილებელი იყო სეფიანთა ირანის არსებობისათვის², ამიტომ მას შაჰ აბას I დროებით საშუალებად თვლიდა³.

ერთი სიტყვით, 1590 წელს ირანის კამპანიის 12-წლიანი სერია დასრულდა. სულთანმა მცირე პაუზის შემდეგ, როცა ჩაახშო შიდა აჯანყებები, დაიწყო მოქმედება ჰაბსბურგების წინააღმდეგ⁴. იმპერატორის კარი ჯერ კიდევ 1588-89 წლებში გრძნობდა, რომ სიტუაცია საომარ მდგომარეობას ჰგავდა.⁵ 1590 წელს სულთან მურად III-ს მრჩევლები არწმუნებდნენ, რომ ომი გამოეცხადებინა ავსტრიისათვის⁶. ამავე დროს დაიწყო ე.წ. სასაზღვრო მცირე ბრძოლები, რომლებიც 1591 და 1592 წელს ბოსნიასა და ხორვატიაში მიმდინარეობდა⁷. 1593 წლის ზაფხულში ოსმალებსა და რომის საღვთო რომაელების შორის დაიწყო ახალი ომი, რომელიც 1606 წლამდე გაგრძელდა და ცნობილია „ხანგრძლივი თურქული ომის“ სახელით. ავსტრიელები ოსმალების შემოტევებს დიდი ჯარით დახვდნენ, რომელიც შედგებოდა იმპერიის ვრცელ ტერიტორიაზე შეკრებილი (უნგრელები, იტალიელები, ჩეხები, გერმანელები, ბელგიელები) ძალებისაგან. ომის პირველ წლებში (1593-95 წწ.) ავსტრიელებმა გარკვეულ წარმატებას მიაღწიეს და გაჩნდა იმედი იმისა, რომ ისინი მალე ხელთ იგდებდნენ ბუდას, მაგრამ ოსმალების კონტრშეტევამ და იმპერიის

¹ საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 354.

² Andrew J. Newman. Safavid Iran: Rebirth of a Persian Empire, 52-54.

³ ვ. გაბაშვილი. ქართული დიპლომატიის ისტორიიდან, 90; მ. სვანიძე. საქართველოს ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან XVI-XVII სს., 181.

⁴ Fernand Braudel. The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Phillip II, Vol. II, 1166-1174; Cemal Kafadar. Prelude to Ottoman Decline Consciousness: Monetary Turbulence at the end of the Sixteenth Century and the Intellectual Response, Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies, LI, (2018), 283.

⁵ Lukáš Rybár. Misiá Mikuláša Varkoča a Lukáša Pauliho do Moskvy v roku 1589 a otázka spojení Habsburgovcov s Perziou proti Osmanom, 221.

⁶ Carl M. Kortepeter. Ottoman Imperialism During the Reformation: Europe and the Caucasus, New York University Studies in Near Eastern Civilization, (London, 1973), 217; David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 64.

⁷ Cambridge History of Turkey. Volume 2. The Ottoman Empire as a World Power, 1453–1603., 54; David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries. 64.

მნიშვნელოვანი ციხესიმაგრის, დიორის დაკავებამ აჩვენა, რომ ომი მეტად სასტიკი და დაძაბული იქნებოდა¹.

რომის საღვთო იმპერიის წინააღმდეგ ოსმალთა შეტევებმა ახალი სიცოცხლე შესძინა ირანსა და ქართლის სამეფოსთან ჰაბსბურგთა მიერ დიპლომატიური კავშირების განახლებას. 1593 წლის დასაწყისში იმპერატორმა რუდოლფ II-მ (1576-1612) მთელ ევროპაში გაგზავნა დიპლომატები მხარდაჭერის მისაღებად. მას იმედი ჰქონდა, რომ შექმნიდა დიდ ანტიოსმალურ ლიგას². ამას მხარს უჭერდა რომის პაპი კლიმენტ VIII (1592-1605), რომელსაც სურდა ყველა ანტიოსმალური ძალის გაერთიანება³. მასში უნდა შესულიყო რომის პაპი, ესპანეთი, ვენეცია, გერმანიის სამთავროები და ავსტრია⁴. რუსეთი, ირანი და საქართველო ალიანსის აღმოსავლეთის წევრებად იყო მიჩნეული, რომელშიც რუსეთს შუამავლის პოზიცია ეკავა. ამ მიზნით იმპერატორმა რუდოლფ II-მ დიპლომატი ნიკოლას ფონ ვარკოჩი⁵ (Nicholas von Warkotsch) ახლა უკვე მეორედ, 1593 წელს, გაგზავნა რუსეთში, თუმცა ამჯერადაც მოსკოვმა გადაწყვიტა, რომ შუამავლის როლი შეესრულებინა ანტიოსმალური ლიგის შექმნასა და ირან-ჰაბსბურგთა ურთიერთობაში⁶. მაშინდელ რეგენტს, ბორის გოდუნოვს, ოსმალებთან ომი არ სურდა⁷ და ჩანდა, რომ ანტიოსმალური ლიგის პროექტს საკუთარი პოლიტიკური ზრახვების მისაღწევად იყენებდა⁸.

¹ David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries. 64.

² David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 74.

³ Lajos Tardy. Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century, Hungarian diplomacy in the East, 203.

⁴ Laios Tardy. Le roi Simon I-er à la Lumière des sources d'Europe Centrale contemporaines de son époque I partie "Bedi Kartlisa. revue de Kartvelologie", vol. XXXII, (Paris, 1974), 197.

⁵ სილეზიელი წვრილი მემამულე ნიკოლას ფონ ვარკოჩი რომის საღვთო იმპერიის იმპერატორმა რუდოლფ II-მ პირველად გაგზავნა მოსკოვში 1588 წლის 3 ოქტომბერს, მაგრამ ჰაბსბურგებსა და პოლონელებს შორის კონფლიქტის გამო უკან დაბრუნდა. ამავე წლის 20 დეკემბერს ის ისევ გაგზავნეს და 1589 წლის მარტის ბოლოს ჩავიდა მოსკოვში ანტიოსმალური ლიგის შექმნისა და მასში რუსეთის მემკვიდრით ირანის ჩაბმის წინადადებით (Lukáš Rybár. Misia Mikuláša Varkoča a Lukáša Pauliho do Moskvy v roku 1589 a otázka spojení Habsburgovcov s Perziou proti Osmanom, 219-220).

⁶ Lukáš Rybár. Misia Mikuláša Varkoča a Lukáša Pauliho do Moskvy v roku 1589 a otázka spojení Habsburgovcov s Perziou proti Osmanom, 227.

⁷ David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 74.

⁸ Lukáš Rybár. Misia Mikuláša Varkoča a Lukáša Pauliho do Moskvy v roku 1589 a otázka spojení Habsburgovcov s Perziou proti Osmanom, 227.

მოკლედ რომ ვთქვათ, ვარკოჩისათვის ნათელი გახდა, რომ რუსეთს არ სურდა ომი ოსმალებთან, თუმცა იმპერატორს ბორის გოდუნოვმა ფინანსური დახმარება აღუთქვა. ჰაბსბურგთა ელჩისათვის მოსკოვში უფრო მნიშვნელოვანი ის იყო, რომ იგი 1593 წლის 22 ოქტომბერს შეხვდა ირანის ელჩს, ჰაჯი ხოსროვს, რომელთანაც განიხილა ანტიოსმალური კავშირის საკითხი. ელჩი არწმუნებდა ვარკოჩს, რომ ოსმალების წინააღმდეგ რომის საღვთო იმპერიის იმპერატორის, რუსეთის მეფისა და „სხვა ხელისუფალთა გაერთიანებულ კავშირს“ შაჰიც შეუერთდებოდა¹. ვარკოჩი კარგად ამჩნევდა, რომ რუსები არ იყვნენ დაინტერესებულნი ამ სამხრივი კავშირით, თუმცა იმპერატორსა და ირანს შორის პირველი კონტაქტები გააადვილეს². ამ შეხვედრის მნიშვნელობას ზრდიდა ის ფაქტი, რომ ევროპა პირველად იღებდა ინფორმაციას ირანის ახალ შაჰზე, აბას I-ზე³.

ერთი სიტყვით, იმ წლებში, როცა შაჰ აბას I თავის შიდა პრობლემებს აგვარებდა, ხოლო იმავდროულად რომის საღვთო იმპერიასა და ოსმალებს შორის ომი მიმდინარეობდა, ირანელებმა და ავსტრიელებმა ვერ შეძლეს რუსეთის დარწმუნება, რომ იგი ჩართულიყო ამ კამპანიაში⁴. მიუხედავად ამისა, მაინც გაგრძელდა დიპლომატიური ინიციატივები, რათა მსოფლიო ანტიოსმალური ლიგისათვის რუსეთი შეემატებინათ, ხოლო ამ უკანასკნელს აზიელ მოკავშირეებთან (ირანი, ჩერქეზეთი, საქართველო) შუამავლობა გაეწია. ამ დროს რომის პაპი, კლიმენტ VIII, რომელიც ტახტზე ავიდა 1592 წლის იანვრის ბოლოს, ენერგიულად შეუდგა ანტიოსმალური ძალების⁵ დარაზმვას. „ამისათვის მას დარწმუნების ყველა საშუალება, როგორც მორალური, ასევე ფინანსური, აღმოაჩინდა ხელთ“⁶. პონტიფექსს ახ-

¹ David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 74.

² Niederkorn J.P. Die europäischen Mächte und der 'lange Türkenkrieg' Rudolfs II, (Vienna, 1993), 455-457.

³ David Robert Stokes. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, 75.

⁴ Rudi Matthee. Anti-Ottoman Concerns and Caucasian Interests: Diplomatic Relations Between Iran and Russia, 101-128.

⁵ ერთ-ერთი ინგლისური წყაროს თანახმად, ესპანეთის მეფემ იმპერატორს ოსმალების წინააღმდეგ საბრძოლველად გაუგზავნა 20 000 ქვეითი და 4000 ცხენი (List and Analysis of State, Foreign series of Elizabeth I, ed. R. B. Werhem. Preserved in: The Public Record Office, vol. VI (Turkey, Asia and North Africa 431), London, 1980).

⁶ Lajos Tardy. Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century, Hungarian diplomacy in the East, 203.

ლა ლიგის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ძალად ტრანსილვანიის მთავარი სიგიზმუნდ (ჟიგმონდ) ბატორი (1581-1599) მიაჩნდა¹. ამ კონტექსტში საგულისხმოა აქვე იმაზე ხაზგასმაც, რომ პაპმა თავისი ნუნციუსი გაგზავნა ტრანსილვანიაში, სადაც მას აქამდე სულტნისაგან აკრძალული ჰქონდა ლეგატის ყოლა².

პაპმა კლიმენტ VIII-მ გადაწყვიტა რა ყველა ანტიოსმალური ძალის გაერთიანება, 1593 წლის 21 ნოემბერს აღმოსავლეთ ევროპაში განსაკუთრებული მისიით გაგზავნა ხორვატიელი არქიეპისკოპოსი ალექსანდრე კომულოვიჩი, რომელსაც ევალებოდა სწვოდა ტრანსილვანიის მთავარს, მოლდავეთისა და ვლახეთის ვოევოდებს, პოლონეთის მეფეს, რუსეთის მეფეს, სამეგრელოს მთავარსა და ყაზახარდოს მფლობელებს³, რათა ისინი ჩაება ანტიოსმალურ კოალიციაში. ამასთანავე, კომულოვიჩს ჰქონდა სპეციალური მითითება, რომ სამეგრელოს მთავრის მეშვეობით კონტაქტი დაემყარებინა ქართლის სამეფოსთან⁴. უფრო მეტიც, „1595 წლის 29 აპრილს მოსკოვში ჩამოსულმა ალექსანდრე კომულოვიჩმა რომის პაპისაგან მიიღო ინსტრუქცია, რომ იგი გამგზავრებულიყო ჩერქეზების ქვეყანაში და იქიდან მჭიდრო კონტაქტი დაემყარებინა კავკასიის ყველა სახელმწიფოსთან“⁵. სამწუხაროდ, არავითარი მასალა არ გავგაჩინია, რომელიც გვიჩვენებდა საქართველოში კომულოვიჩის დიპლომატიური მისიის შედეგებს, ან საერთოდ, შედგა კი იგი? მაგრამ „დაბეჭითებით უნდა ითქვას, რომ მისი ან მისი მსგავსი დიპლომატ-აგენტების წყალობით მოხდა ევროპის სახელმწიფოებთან სიმონ მეფის დაკავშირება“⁶. რაც შეეხება კომულოვიჩის მისიის მიზანს, რომ მოსკოვი ანტიოსმალური ლიგის რეალურ წევრად ექცია, მან ჭეშმა-

¹ Lajos Tardy. Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century, Hungarian diplomacy in the East, 202.

² Lajos Tardy. Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century, Hungarian diplomacy in the East, 203.

³ Lajos Tardy. Le roi Simon I-er à la Lumière des sources d'Europe Centrale contemporaines de son époque I partie "Bedi Kartlisa. Revue de Kartvelologie", vol. XXXII., 152.

⁴ იქვე.

⁵ Lajos Tardy. Le roi Simon I-er à la Lumière des sources d'Europe Centrale contemporaines de son époque I partie "Bedi Kartlisa. Revue de Kartvelologie", vol. XXXII., 154; Lajos Tardy. Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century, Hungarian diplomacy in the East, 209; ლ. ტარდი. საქართველო-უნგრეთის ურთიერთობა XVI საუკუნეში, 166.

⁶ ე. მამისთვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკური ურთიერთობანი XV საუკუნის მეორე ნახევარსა და XVI საუკუნეში, (თბილისი, 1981), 280; მისივე, საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია I, (XV-XVI სს.), 302.

რიტი განხორციელება ვერ პოვა. თუმცა რუსეთის მეფე პაპისადმი წერილში, ამიერიდან როგორც ალიანსის წევრი, აცხადებდა, რომ მან მიმართა შაჰ აბას I-ს, რომელთანაც რეგულარული კონტაქტები ჰქონდა და მოუწოდა ალიანსში შესვლის თაობაზე; მოსკოვის სამეფო კარი ასევე პირობას დებდა, რომ კახეთის მეფე ალექსანდრე II-ს ანალოგიურ წინადადებას შესთავაზებდა¹. ამ უკანასკნელი ფაქტიდან ვხედავთ, რომ რომის პაპი მოსკოვის მეშვეობით ცდილობდა კახეთის მეფის ანტიოსმალურ ლიგაში შესვლაზე დაყოლიებას. რუსეთის მეფეც ამიტომ აუწყებდა კომულოვიჩის მეშვეობით პაპს, რომ კახეთის მეფეს მოუწოდებდნენ სპარსეთის შაჰთან ერთად ალიანსის მოკავშირეობაზე². ჩვენი აზრით, პაპის კარზე კარგად ერკვეოდნენ რუსეთის სახელმწიფოს კახეთის სამეფოსთან ურთიერთდამოკიდებულების ხასიათში. ვფიქრობთ, პაპს მიაჩნდა, რომ „ფიცის წიგნით“ რუსეთის ხელდებულ კახეთის სამეფოზე რუსეთს რეალური გავლენა ექნებოდა და ამიტომ მისი ლიგაში გაწევრიანებაზე ზრუნვა მას ეკისრებოდა. დაბოლოს, კომულოვიჩის მისიის შედეგად ითვლებოდა ისიც, რომ რუსეთის მეფემ მოუწოდა ყირიმის ხანს უნგრეთზე თავდასხმისაგან თავი შეეკავებინა. მიუხედავად ამისა, ეს დიპლომატიური წარმატებები ილუზორული იყო³.

პროფ. ლ. ტარდის მიერ მოხმობილი მასალებიდან ჩანს, რომ დასავლეთში დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ ქართული ძალების ირანთან გაერთიანებას⁴. თავის მხრივ სიმონ მეფე კარგად იყო ინფორმირებული 1595 წელს რომის პაპის ხელშეწყობით პრაღაში ხელმოწერილ სამოკავშირეო ხელშეკრულებაზე⁵. ვფიქრობთ, ამის შემდეგ, ალბათ, მალე, რომის პაპი კლიმენტ VIII, ჰაბსბურგთა იმპერატორი რუდოლფ II და ტრანსილვანიის მთავარი სიგიზმუნდ ბატონი სიმონ მეფესთან კავშირის ინიციატივით გამოვიდნენ. ეს უკანასკნელი რომის პაპს 1596 წლის 6 მაისს სწერდა: „შენმა უწმიდესობამ

¹ Lajos Tardy. Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century, Hungarian diplomacy in the East, 213.

² იქვე.

³ იქვე, 209.

⁴ იქვე, 213.

⁵ ამ სამოკავშირეო ხელშეკრულებას 1595 წლის 25 იანვარს ხელი მოაწერეს იმპერატორმა რუდოლფ II-მ, ტრანსილვანიის ვოევოდამ სიგიზმუნდ (ჟიგმონდ) ბატონიმ. ალიანსს მოგვიანებით შეუერთდნენ მოლდავეთისა და ვლახეთის მმართველები (Lajos Tardy. Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century, Hungarian diplomacy in the East, 213; ე. მამისთვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია I (XV-XVI სს.), 309).

მოგვიწოდა ჩვენ, გამოგზავნა რა აქ ენმიაძინის დიდი საგანის რწმუნებული, სახელად ტერ იაკობი¹; ჩვენ მივიღეთ შენი ღირსეული წერილი, მაგრამ ვერ შევძელით მისი გაგება და მან ზეპირად გვაცნობა ყველაზე მთავარი... ქრისტიანების გამარჯვება უწმინდურ აგარიანებზე...² 1596 წლის 14 აგვისტოს კი სიმონი ესპანეთის მეფე ფელიპე II-ს სომხურ ენაზე³ მიწერილი წერილით აუწყებდა, რომ იმპერატორმა რუდოლფ II-მ „პატივი დაგვდო და გამოგვიგზავნა ეპისტოლე და... კავშირის წერილი“⁴. „ასევე ტრანსილვანიის მმართველი დამპირდა, რომ თავისი ქვეყნიდან ის [თურქეთს] გამოუცხადებს ომს და ამგვარად, იგი – ერთი მხრივ, თქვენი უდიდებულესობა (იმპერატორი რუდოლფ II, ავტ.) – მეორე მხრივ და ჩვენ – მესამე მხრივ, შევძლებთ გავანადგუროთ თურქეთის სულთნის ძალები“⁵.

როგორც ვხედავთ, მოტანილი წყაროები პირდაპირ ასახელებენ, რომ პაპმა კლიმენტ VIII-მ სიმონ მეფესთან გამოგზავნა ორივე მხარისათვის კარგად ცნობილი დესპანი, წარმოშობით სომეხი, ტერ

¹ მართებულია პროფ. ლ. ტარდი, როცა ტერ იაკობს ირანსა და საქართველოში რომის პაპისაგან გამოგზავნილ დესპანად მიიჩნევს (Laios Tardy. Le roi Simon I-er à la Lumière des sources d'Europe Centrale contemporaines de son époque I partie „Bedi Kartlisa. Revue de Kartvelologie“, vol. XXXII, 161).

² ი. ტაბაღუა. სიმონ მეფის ერთი წერილის შესახებ. - გაზ. კომუნისტი, 1990, 19 აგვისტო; მ. თამარაშვილი. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, 76.

³ ირკვევა, რომ მაშინდელ საქართველოში არავინ მოიპოვებოდა, ვინც წერილს ლათინურ ენაზე დაწერდა. ადრე ამას საქართველოში მოღვაწე კათოლიკე მისიონერები აკეთებდნენ. XVI საუკუნეში კი წმინდა ტახტთან საქართველოს კავშირი გაწყდა. საკუთრივ კი „... ლათინურად დაწერილი წერილით აღჭურვილი ელჩი ევროპაში იხვეჭდა სახელს და გამორჩეულ ინტელექტუალურ ნიშანს ატარებდა.“ (Rami Mahjoub. De Constantinople à Istanbul: la représentation nuancée des Ottomans par des voyageurs européens aux XVe et XVIe siècles, 26). ლათინურს ახლა საქართველოში ბერძნული ენაცვლებოდა და ამიტომ დაიწერა სიმონ მეფის წერილი ბერძნულ ენაზეც, რაც, ალბათ, გამოწვეული იყო იმით, რომ ბერძნულიც ლინგვა-ფრანკას წარმოადგენდა და რომსა და ესპანეთის სამეფო კარზე ბერძნები მრავლად იყვნენ. წერილის სომხურ ენაზე დაწერა კი, როგორც ჩანს, იმანაც განაპირობა, რომ მაშინდელ ქრისტიანულ დასავლეთთან კავშირისას სომხური ენა ხანდახან ლინგვა-ფრანკას ფუნქციას ასრულებდა. „რაც შეეხება სომხურ ენას, ის უფრო იყო ცნობილი, ვიდრე ქართული ან სპარსული და დასავლეთის მეფეებისა და მთავრებისათვის მეტად მისაწვდომი იყო მათ ქვეყანაში სომხური თემის არსებობის გამო“ (José Manuel Floristan. Las relaciones hispano-armenias en los ss. XVI-XVII, 52).

⁴ ი. ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს.), 223; ლუის ხილი ფერნანდესი და ხოსე მანუელ ფლორისტანი. ქართველი მეფეების წერილები: სიმონ I-ის ქართლიდან ფილიპე II-ს და თეიმურაზ I-ის კახეთიდან ფილიპე IV-ს, 360.

⁵ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 363.

იაკობი¹ და მოუწოდა თავისი ძალებით ჩაბმულიყო ოსმალების წინააღმდეგ ომში. საფიქრებელია, რომ ამავე ტერ იაკობს მოჰქონდა სიმონთან იმპერატორ რუდოლფ II-ის, ესპანეთის მეფე ფელიპე II-ისა და ტრანსილვანიის მმართველ სიგიზმუნდ ბატორის წერილები. სამწუხაროდ, რომის პაპისა და სამივე სუვერენის წერილები სიმონ მეფისადმი დღემდე უცნობია. თუმცა რომის პაპის, იმპერატორ რუდოლფ II-ისა და ტრანსილვანიის მთავრის, სიგიზმუნდის წერილების არსებობას, როგორც ვნახეთ, პირველწყაროები ადასტურებს. ამის ირიბ არგუმენტად შეიძლება სიმონ მეფის ესპანეთის მეფისადმი ზემოხსენებული წერილი მივიჩნიოთ. მართალია, მასში არ ჩანს, რომ იგი ფელიპე II-ის წერილის პასუხია, თუმცა სამთა კავშირზე, რაზეც ქვემოთ გვექნება საუბარი, შეთანხმების ტონი გვაფიქრებინებს, რომ იგი ესპანეთის მეფის მიერ შემოთავაზებულ წინადადებაზე პასუხს წარმოადგენს.

ამგვარად, დოკუმენტების საფუძველზე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ რომის პაპმა სიმონ მეფესთან დესპანი ტერ იაკობი, სავარაუდოდ, 1595 წლის მეორე ნახევარში გამოგზავნა, როცა ოსმალებისათვის კრიტიკული პერიოდი იყო. კერძოდ, ამ დროს მოლდავეთი, ვლახეთი და ტრანსილვანია აღდგნენ ოსმალების წინააღმდეგ; დუნაიზე დაეცა ოსმალთა ციხესიმაგრე გიურჯინი და გარდაიცვალა სულტანი მურად III. ამას წინ უსწრებდა, როგორც ზემოთ ვნახეთ, მხარეებს შორის დიპლომატიური აქტიურობა. ასეთ ვითარებაში ჰაბსბურგთა იმპერატორ რუდოლფ II-ისა და ესპანეთის მეფე ფელიპე II-ის² ანტიოს-

¹ პირველწყაროებიდან ირკვევა, რომ ტერ იაკობი რომის პაპს აქამდეც გამოუგზავნია შაჰ აბასთან, საქართველოს პატრიარქთან და მეფეებთან დიპლომატიური მისიით (Laios Tardy. *Le roi Simon I-er à la Lumière des sources d'Europe Centrale contemporaines de son époque I partie "Bedi Kartlisa. Revue de Kartvelologie"*, vol. XXXII., 162; ი. ტაბალუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს.), 158, შენ. 265); ტერ ავეტისიანის მიხედვით, სომეხი სასულიერო პირი ტერ იაკობი, ანუ ტერ-აკოფ მარგარიანი ოცი წლის მანძილზე მოგზაურობდა ამიერკავკასიისა და ვენეციის შორის. „მას მიჰქონდა კორეს-პონდენცია ვენეციელებთან, რომის პაპთან, ასევე წაუღია წერილი ქართველი მეფის სიმონისაკენ“ (Тер-Аветисян С. В. *Город Джуга, материалы по истории торговых отношений джупльфильских купцов XV-XVII вв. (Тбилиси, 1937)*, 26). სავარაუდოდ, 20-წლიანი მოღვაწეობა დასავლეთ-აღმოსავლეთში მიუთითებს იმაზე, რომ ტერ-იაკობი სეფიანების მხარდაჭერითა და მფარველობით სარგებლობდა და უპირატესად სწორედ მათი შუამავალი იყო.

² ოსმალეთის წინააღმდეგ აღმოსავლელ მოკავშირეებთან (სეფიანთა ირანი, საქართველოს სუვერენები) კავშირის ძიება ხელს უწყობდა ანტიოსმალური ბრძოლის მირაჟის გაგრძელებას, რომელმაც XVI საუკუნის ბოლოს უკვე დაკარგა წინანდელი ეტაპების ინტენსივობა (José Manuel Floristán Imizcoz. *Bizancio Después de Bizancio: La Herencia Imperial de Constantinopla y la Política Exterior de los Austrias Españoles (1517-1621)*, 868).

მაღურ კოალიციაში ჩაბმის წინადადებას სიმონ მეფე ორგანიზებული ინიციატივით გამოუხმაურა და შეიძლება ვთქვათ, მისი ქართული ვარიანტიც უმაღვე შეიმუშავა. ამ აზრის მყარ არგუმენტად მივიჩნევთ სიმონ მეფის მიერ ფელიპე II-სადმი გაგზავნილი ზემოხსენებული წერილიდან შემდეგ ცნობას: „მე სიმონ ხანმა, – წერდა ის ფელიპე II-ს, – გურჯისტანისამ, ალექსანდრე ხანმა ლევანდინოსამ და შაჰ აბასმა სპარსეთისამ, ჩვენ სამმა ვითათბირეთ, ვიმსჯელეთ და შევთანხმდით, რომ ამიერიდან ჩვენს ძალებს წინ წავწევთ და თურქს თავს მოვჭრით, წმინდა იერუსალიმს და ქრისტიანებს თურქის ხელიდან გავათავისუფლებთ“¹. აქედან გამომდინარე, თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ირანისა და აღმოსავლეთ საქართველოს სამეფოების ანტიოსმალური კავშირის შექმნის საკითხი სიმონ მეფის აქტიური მონაწილეობით განიხილებოდა.

წყაროების უქონლობის გამო, თუ ვინ იყო უშუალო ინიციატორი აღნიშნული კავშირის შექმნისა, ზუსტად არ ვიცით. კონკრეტულად 1598 წლამდე არც ირანის შაჰის, აბას I-ის ანტიოსმალური კავშირის აქტიურ პოლიტიკაზე მოგვეპოვება წყაროები და არც ისტორიოგრაფიაში იკითხება ამის შესახებ რაიმე. ამ დროს აღმოსავლეთში უზბეკების წინააღმდეგ ბრძოლით დაკავებული შაჰ აბასი², ბუნებრივია, ორ ფრონტზე ომს ერიდებოდა, თუმცა ირანსა და ევროპას შორის კონტაქტებს მხარს უჭერდა. უფრო მეტიც, არაერთი წყარო არსებობს, რომელიც გვიჩვენებს, 1590 წლიდან, თუ როგორ უწყობდა ხელს შაჰი ირანის ტერიტორიაზე ქრისტიანებისა და კერძოდ, კათოლიკე მისიონერების დამკვიდრებას³. შაჰ აბასის ამგვარმა დამოკიდებულებამ ქრისტიანებისადმი განაახლა ევროპის ინტერესი ირანის მიმართ და გზა გაუხსნა დიპლომატიურ ინიციატივებს. „1593 წელს პაპმა კლიმენტ VIII-მ ირანში გაგზავნა მისია და მის მმართველს მოუწოდა იარაღით ხელში გამოსულიყო ოსმალების წინააღმდეგ“⁴.

¹ ი. ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს.), 223; ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 361.

² Travelers accounts as source for the study of religion in Safavid Iran by Roger John Bel, (Arizona, 1978), 65; 6. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 203.

³ A Chronicle of the Carmelites in Persia and the mission of the XVII and XVIII centuries, vol. I, 80.

⁴ Rudi Matthee. Iran's Relations with Europe in the Safavid Period, Diplomats, Missionaries, Merchants and Travel., p. 13; https://www.academia.edu/5898785/Irans_Relations_with_Europe_in_the_Safavid_Period_Diplomats_Missionaries_Merchants_and_Travel?auto=download

შორსმჭვრეტელი და ქვეყანი პოლიტიკოსის, შაჰ აბასის ამ ფსევდოქრისტიანული საფარვლის ქვეშ დიდი დიპლომატია იმალებაოდა. კერძოდ, ქრისტიანული სარწმუნოებისადმი ამ მოჩვენებითი კეთილგანწყობილებით¹ შაჰ აბასი ცდილობდა ოსმალების წინააღმდეგ გამოეყენებინა ქრისტიანული ევროპის, რუსეთისა და საქართველოს მოკავშირეობა. ამ უკანასკნელთან დაკავშირებით კონსტანტინოპოლში ინგლისის ელჩი ედვარდ ბარტონი (1593-1598) 1595 წელს ლონდონს ატყობინებდა: „[სულტანმა] მურადმა წაიღო მისგან [იგულისხმება სეფიანთა შაჰი,-ავტ.] შირვანი, თბილისი, დერბენტი, თავრიზი, ერევანი, ნაკტსუანი [ნახიჭევანი], გენჯი [განჯა], მაშინ, როცა თათრებმა აიღეს ბუხარა და ხორასანი. დაზავებისთვის იგი [შაჰი] იძულებული იყო მიეცა ძმისშვილი მძევლად. აქამდე ის ინარჩუნებდა მშვიდობას, როგორც უფრო ნაკლები სამხედრო პოტენციის მქონე, და ასე გააგრძელებს ზავის პირობებში ყოფნას, სანამ არ დაინახავს, როგორ იმოქმედებს იმპერატორი შემდეგ ზაფხულს. თუმცა იგი შეფარვით ხელს უწყობს და უბიძგებს ქართველებს, რომლებიც იყვნენ ბერძნული წესის ქრისტიანები და უძველესი მტრები თურქებისა, მცხოვრებნი კასპიისა და შავ ზღვას შორის და ასევე შემორტყმულნი მიუვალი მთებით...“².

ამ დიპლომატიის კონტექსტში ნიშანდობლივია ის ფაქტი, რომ შაჰ აბასს „თავისი საძინებლის შესასვლელში ეკიდა იმპერატორ რუდოლფ II-ის პორტრეტი, რადგან მას პატივს სცემდა ოსმალებთან ომის გამო“³. მართებულია თვალსაზრისი, რომ შაჰ აბას I-ის ეს შემწყნარებლური პოლიტიკა მანამ გაგრძელდებოდა, „სანამ იგი დარწმუნდებოდა, რომ რუსეთისა და ევროპის სახელმწიფოთა დაუხმარებლად შეძლებდა იმის მიღებას, რასაც იგი ოსმალეთისაგან მოითხოვდა, კერძოდ, 1555 წლის ამასიის ზავის პირობების აღდგენას“⁴.

მიუხედავად ყოველივე აღნიშნულისა, უფრო დამატებლად მიგვაჩინია ის ვარაუდი, რომ შაჰ აბასი შესაძლებელია 1595-96 წლები-

¹ ამას დაუფარავად გამოხატავდა შაჰ აბასის მიერ ტანსაცმელზე პატარა ჯვრის ტარება (Travelers accounts as source for the study of religion in Safavid Iran by Roger John Bel, 69).

² List and Analysis of State, Foreign series of Elizabeth I, ed. R. B. Werhem. Preserved in: The Public Record Office, vol. VI (Barton's Report -464), (London, 1980).

³ Anthoine di Gouvea. Relation des grandes guerres et victoires obtenues par le roy de Perse Cha Abbas trans. from Portuguese, (Rouen, 1646), 424.

⁴ 6. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), 194.

სათვის ბოლომდე არც იყო გარკვეული ანტიოსმალური ლიგის შექმნის პრობლემაში¹ და ვფიქრობთ, ამ პოლიტიკის კონტექსტში, უდავოა, შაჰის სრული ნდობით, სიმონ მეფე გამოვიდა ჰაბსბურგებსა და ვატიკანთან დიპლომატიური ურთიერთობისა და კომუნიკაციის შუამავლად. უფრო კონკრეტულად, რადგან 1592-1598 წლებში სეფიანთა კარი შეუძლებლად მიიჩნეოდა ოსმალეთის წინააღმდეგ ომის განახლებას, შაჰ აბას I-მა ლოდინის რეჟიმი არჩია, თუმცა დასავლეთთან სიმონ მეფის მეშვეობით მაინც მოქმედებდა². მოკლედ, აღმოსავლეთის ანტიოსმალური კოალიციის ინიციატორი იყო ქართლის მეფე სიმონ I, ხოლო მისი მოკავშირე გახლდათ შაჰ აბასი³. რაც შეეხება სიმონისადმი, როგორც ურყევი მოკავშირისადმი შაჰ აბას I-ის ნდობას, ამ უკანასკნელმა იგი ბოლომდე შეინარჩუნა ქართლის მეფის მიმართ, რადგან სიმონ I-ს პოლიტიკური ირანოფილობიდან არ გადაუხვევია⁴.

ამრიგად, მოხმობილი წყაროები და ისტორიოგრაფიაში გამოთქმული მოსაზრებები გვაძლევს საშუალებას, ვთქვათ, რომ სიმონ მეფე ტერ იაკობის რომიდან დიპლომატიური მისიით ჩამოსვლის შემდეგ აქტიურად ჩაება ანტიოსმალური სამთა კავშირის (ირანი, კახეთის სამეფო, ქართლის სამეფო) შექმნაში⁵. ამ მხრივ მისი ენერგიული მოქმედება გვარწმუნებს იმაშიც, რომ შეიძლება მას ოსმალებსა და ჰაბსბურგებს შორის მიმდინარე ეს ომი თავისი 1587 წლის თხოვ-

¹ Lukáš Rybár. Misia Mikuláša Varkoča a Lukáša Pauliho do Moskvy v roku 1589 a otázka spojenectva Habsburgovcov s Perziou proti Osmanom, 225.

² მ. პაპაშვილი. სიმონ I-ის წერილი ფილიპე II-სადმი დიპლომატიური მიმონერის ნიმუში.- ჟურნ. საისტორიო ვერტიკალები. დაბეჭედა, 18 (2009), 34.

³ ვ. გაბაშვილი. ქართული დიპლომატიის ისტორიიდან, 59-128.

⁴ ზ. ავალიშვილი. კავკასიური პოლიტიკის ისტორიიდან, 229.

⁵ ინგლისური წყაროების მიხედვით, ანტიოსმალური კოალიციის ქრილში ქრისტიანი ქართველები აქტიურ მონაწილეებად არიან მიჩნეულნი, თუმცა კი, ინგლისელთა თვალში სეფიანებთან მხარდამხარ მოიარბებიან. ინგლისის სახელმწიფო კანცელარიის 1595 წლის ინგარ-დეკემბრის ანგარიშში ვკითხულობთ: „.....როგორც ამბობენ, სპარსეთის მეფე საქმის კურსშია ტრანსილვანიელების წარმატებების შესახებ და რომ ამ ამბებმა საკმაოდ პრობლემატური უნდა გახადოს ოტომანების მიერ ამ საფრთხის არიდება. პოლონელები ელოდებიან იმპერატორის პირობებს ლიგის შეკვრასთან დაკავშირებით, რომელსაც საგარეოდ მოსკოვლებიც შეუერთდებიან. ივლისში გრიმსტონმა (იგულისხმება ედუარდ გრიმსტონი, ინგლისელი პოლიტიკოსი, რამდენიმე მოწვევის პარლამენტის წევრი თუმცა პალატიდან, კალეს ინსპექტორი. ავტ). შეიტყო ვენეციაში, რომ სპარსელები მჭიდრო კავშირში არიან ქართველებთან და მოსკოვის სამეფოსთან ოტომანების საკითხზე. ჩერქეზებმა აიღეს ბენდერი (ქალაქი ისტორიულ ბესარაბიაში, ავტ.) და შევიდნენ

ნის ნაწილადაც მიეჩნია, რასაც ახლა დასავლეთი დადებითად პასუხობდა. ამის შესაბამისად, სიმონ მეფე დამოუკიდებლობით სარგებლობდა, თუმცა მის ინიციატივებს სეფიანთა პოლიტიკა განსაზღვრავდა. ამ ფარგლებში სიმონ მეფე ცდილობდა სეფიანთა და ჰაბსბურგთა დიპლომატიურ ველზე საკუთარი ინტერესებით ემოქმედა.

ასეთი იყო მდგომარეობა დასავლეთსა და აღმოსავლეთში, როცა სიმონ I-მა 1596 წლის აგვისტოს მიწურულს¹ საქართველოდან გამგზავრებულ ტერ იაკობს, რომელსაც ახლა შაჰ აბასი უკან აგზავნიდა რომში დიპლომატიური მისიით, გაატანა წერილები რომის პაპსა და დასავლეთის მონარქებთან, კერძოდ: რომის საღვთო იმპერიის იმპერატორ რუდოლფ II-სთან, ესპანეთის მეფე ფელიპე II-სა და ვენეციის რესპუბლიკის მმართველთან². ტერ იაკობს ასევე მიჰქონდა კახეთის მეფის, ალექსანდრე II-ის წერილები რომის პაპთან და ჰაბსბურგთა იმპერატორთან და პატრიარქის, დომენტი II-ის (1595-1610) წერილი რომის პაპთან³.

აღმოსავლეთის კოალიციის, წყაროს ენით „სამთა კავშირის“⁴, წევრთა მიერ დიპლომატიური უფლებებით აღჭურვილი ტერ იაკობი⁵

ალბა ციტაში (საგარაუდოდ, ესეც ბესარაბიაა, ავტ.). ნოემბერში ბარტონმა რეპორტში მოიხსენია მოარული ხმები იმის შესახებ, რომ ქართველმა პრინცმა სიმონმა, რომელიც, მიუხედავად მცირერიცხოვანი ძალებისა, მაინც ახერხებდა დამოუკიდებლად დაეჭირა თავი, რასაც ხელს უწყობდა მიუდგომელი მთებიც მისი სამეფოს გარშემო, გადაწყვიტა აჯანყებულიყო თურქების წინააღმდეგ და თავი მოეაზრებინა სპარსელთა პროტექციის ქვეშ. ეს უკანასკნელი (სეფიანთა სახელმწიფო, ავტ.) თავის მხრივ, ჯერ ღიად არ აპირებდა კონფრონტაციაში შესვლას თურქებთან, სანამ არ დაინახავდა გარკვეულ პროგრესს ამ მიმართულებით იმპერატორის მხრიდან...” (List and Analysis of State, Foreign series of Elizabeth I, ed. R. B. Werhem. Preserved in: The Public Record Office, vol. VI (Turkey, Asia and North Africa 431), (London, 1980).

¹ არაა მართებული აზრი, რომ „ტერ იაკობი სიმონ I-მა გაგზავნა 1596 წლის მაისის დასაწყისში“ (Г. Жордания, 3. Гамезардашвили. Римско-католическая миссия и Грузия, ч. I, 279). ასევე უზუსტობას შეიცავს პროფ. ჯ. ვათეიშვილის მითითება, რომ სიმონ I-ის წერილი ფელიპე II-სადმი დათარიღებული იყო 1586 წლის 14 აგვისტოთი (ჯ. ვათეიშვილი. საქართველო და ევროპის ქვეყნები, ტ. I, 93). თუ ამოვალთ იქიდან, რომ ფელიპე II-სადმი სიმონ მეფის ბერძნულ ენაზე მიწერილი წერილი, რომელიც მიჰქონდა ტერ იაკობს, დაწერილია 1596 წლის 25 აგვისტოს, მაშინ ეს უკანასკნელი საქართველოდან რომში გაემგზავრებოდა 25 აგვისტოს შემდეგ.

² Laios Tardy. Le roi Simon I-er à la Lumière des sources d'Europe Centrale contemporaines de son époque I partie "Bedi Kartlisa. Revue de Kartvelologie", vol. XXXII, 160-161.

³ იქვე, 161-162.

⁴ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 362.

⁵ ტერ იაკობი თავის ვაჟიშვილთან ერთად გაემგზავრა დიპლომატიური მისიით.

1596 წლის აგვისტოს მიწურულს საქართველოდან გაემგზავრა დასავლეთში, ოსმალეთის იმპერიის ტერიტორიის გავლით. დესპანი ამას ასე აღწერს: „საქართველოდან გავიარე ვანის პროვინციაზე, რათა ალექოში ჩავსულიყავი. თან მახლდა საიდუმლო მზვერავი, რომელიც სიმონ მეფემ გამაყოლა. ალექოში ვენეციის საპატიო კონსულს გადავეცი სიმონ მეფის წერილი. ბატონი კონსულისაგან მივიღე ფული, პური და ყველაფერი, რაც ჩემთვის აუცილებელი იყო“¹. როგორც ვხედავთ, ტერ იაკობის უსაფრთხოდ მგზავრობა სათანადოდ იყო ორგანიზებული სიმონ მეფის მიერ. როგორც ირკვევა, მთელი პროცესი და მისია უნდა დარჩენილიყო საიდუმლოდ. ამას ის ფაქტი ადასტურებს, რომ მთელი მისიის მანძილზე ტერ იაკობს ოსმალური ტანსაცმელი ემოსა², რაც დესპანის მიერ თურქული ენის ცოდნასაც ამოწმებს³. ყოველივე ეს მიუთითებდა იმაზე, რომ გათვალისწინებული იყო არა მარტო ოსმალეთის ტერიტორიაზე, არამედ ევროპაშიც ოსმალეთის დაბევერვისაგან თავის დაღწევა და დიპლომატიური მისიის საიდუმლოდ შენახვა.

ასეა თუ ისე, აღმოსავლეთის „სამთა კავშირის“, ანუ „საქართველოსა და სპარსეთის“⁴ დესპანი ტერ იაკობი 1597 წლის 20 ივნისამდე ვენეციაში ჩავიდა და 21 ივნისს რესპუბლიკის სახელმწიფო საბჭოს წინაშე წარდგა სიმონ მეფის 1596 წლის 6 მაისის წერილით, რომელიც ბერძნულ ენაზე იყო დაწერილი⁵. ამ წერილის შინაარსიდან გამომდინარე, ჩვენი აზრით, იგი წარმოადგენდა ერთგვარ სარეკომენდაციო ბარათს და მიზნად ისახავდა, რესპუბლიკას ხელი შეეწყოს მისიისათვის, ასევე უზრუნველყო რომში დესპანის პატივით გამგზავრების ორგანიზება. აი, რას ვკითხულობთ მასში: „სიმონ, ღვთის წყალობით, მეფე ქართლისა და მთელი იბერიისა, თქვენ, მარკოს ვიკარიუსებს, დიდ მოციქულებსა და ევანგელისტებს, ქალაქ ვენეციის

¹ Laios Tardy. Le roi Simon I-er à la Lumière des sources d'Europe Centrale contemporaines de son époque I partie "Bedi Kartlisa. Revue de Kartvelologie", vol. XXXII, 163.

² ი. ტაბალუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს.), 160; Г. Жордания, 3. Гамезардашвили. Римско-католическая миссия и Грузия, ч. I, 282.

³ Г. Жордания, 3. Гамезардашвили. Римско-католическая миссия и Грузия, ч. I, 280.

⁴ ლაიოშ ტარდი. ვენეციის როლი უნგრეთთან საქართველოსა და სპარსეთის ურთიერთობაში - კრ. ევროპის ქვეყნების ისტორიის პრობლემები II, (თბილისი, 1978), 209.

⁵ Laios Tardy. Le roi Simon I-er à la Lumière des sources d'Europe Centrale contemporaines de son époque I partie "Bedi Kartlisa. Revue de Kartvelologie", vol. XXXII, 160.

ძლიერ და განათლებულ ბატონებს. თქვენს კეთილ ყურადღებას მივაქცევ, რომ ამჟამად ჩვენ კვლავ ვაგზავნით ღირსეულ მამას, იაკობს, რომელიც გამოგზავნილი იყო ჩვენი უწმიდესი პაპის მიერ, რომელიც რომში ზის. მაშასადამე, ჩვენ გთხოვთ, დახმარება გაუწიოთ მას და რომს გაგზავნოთ ძლიერი ესკორტი. აი, ყოველივე ის, რასაც თქვენ გთხოვთ. დაე, ღმერთი იყოს თქვენთან. ამინ! 1596 წლის 6 მაისი. სიმონ, ქართლისა და სრულიად იბერიის მეფე“¹.

მოტანილი წყაროდან ყურადღებას იქცევს ერთი დიპლომატიური დეტალი. კერძოდ, სიმონ მეფე ვენეციის მხარეს სთხოვდა, რომ „სამთა კავშირის“ დესპანი ტერ იაკობი რომში ძლიერი, ანუ დიდი ესკორტით გაეგზავნათ. ეს ფაქტი გვაფიქრებინებს, რომ სიმონ მეფე კარგად აცნობიერებდა, თუ რა მნიშვნელობა ენიჭებოდა ვენეციის რესპუბლიკასა და ვატიკანში დიპლომატიურ ცერემონიალსა და ეტიკეტს პოლიტიკური ამოცანის მნიშვნელობის დემონსტრირებისას. საკუთრივ, რესპუბლიკის საბჭომ გამოიჩინა ინტერესი დესპანის მისიის მიმართ და გაიმართა დიპლომატიური მოლაპარაკებები თარჯიმნის მეშვეობით. უფრო აქტუალური იყო ტერ იაკობის ელჩობის მიზნის გაგება. დესპანთან გამართული საუბრების შედეგად ვენეციის მხარეს ჰქონდა სრული ინფორმაცია სამთა კავშირის წევრებზე და მათ სამხედრო-პოლიტიკურ პოტენციალზე. დაინტერესებულ მხარეს დესპანი რომის პაპთან მისიის მიზანს კონკრეტულად უსახელებდა; „პაპმა შეახსენოს ევროპელ ქრისტიანებს, რომ გააერთიანონ საკუთარი ძალები მტრის წინააღმდეგ საბრძოლველად“².

ცნობილია, რომ დესპანი ტერ იაკობი ვენეციიდან არა რომში, როგორც ეს იყო დაგეგმილი, არამედ ვენაში გაემგზავრა, სადაც 1597 წლის 10 ივლისს ჩავიდა. დესპანის მიერ მარშრუტის შეცვლის ნამდვილი გარემოება ჩვენთვის უცნობია. უნდა ვივარაუდოთ, რომ არსებობდა საფუძვლიანი მიზეზი. ვინაიდან „ამ დროს ვენეციის რესპუბლიკასა და ვატიკანს შორის დაძაბული ურთიერთობა იყო“³, შეიძ-

¹ Laios Tardy. Le roi Simon I-er à la Lumière des sources d'Europe Centrale contemporaines de son époque I partie "Bedi Kartlisa. Revue de Kartvelologie", vol. XXXII, 160; ი. ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს.), 158; ე. მამისთვალისვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია I, (XV-XVI სს.), 314-315.

² Laios Tardy. Le roi Simon I-er à la Lumière des sources d'Europe Centrale contemporaines de son époque I partie "Bedi Kartlisa. Revue de Kartvelologie", vol. XXXII, 161-163.

³ ი. ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს.), 158.

ლება იგი ამ მოვლენას დავეუკავშიროთ. მიუხედავად ამისა, ვენეცია თავისი კონსულების საშუალებით ხელს უწყობდა ტერ იაკობის მისიას. „პრალაში მყოფმა ვენეციის რესპუბლიკის ელჩმა, ფრანკო ვენდრამინმა ყურადღება მიაქცია საქართველოსა და სპარსეთის ელჩს და როცა დონ ჯაკომო¹ იმპერატორ რუდოლფის კარზე იმყოფებოდა, თავის შთაბეჭდილებებზე ვრცელი მოხსენებითი ბარათი მოამზადა“². მასში მოცემულია ტერ იაკობთან საუბრის მოკლე შინაარსი და აღმოსავლური „სამთა კავშირისა“ და ანტიოსმალური ლიგის ერთიანი მოქმედების საბოლოო მიზანი, „რათა ძირიან-ფესვიანად აღმოიფხვრას ოსმალეთის იმპერია“³. ასეთი მოხსენებითი ბარათის შედგენა იმაზე მიუთითებდა, რომ ვენეციის ელჩმა პრალაში სცადა, ტერ იაკობის მისიის საქმე წინ წაეწია და იმპერატორისთვის ფაქტები სწორი განმარტებებით მიეწოდებინა.

ვენაში ჩასული ტერ იაკობი მეორე დღესვე⁴ მიიღო ავსტრიის მმართველმა ერცჰერცოგმა მაქსიმილიან III ავსტრიელმა⁵. ამ უკანასკნელს დესპანმა ზეპირად მოახსენა აღმოსავლეთის „სამთა კავშირის“ სუვერენთა სურვილები და ზრახვები⁶. ერთი კვირის შემდეგ ელჩი გაემგზავრა იმპერატორ რუდოლფ II-სთან პრალაში, სადაც ჩავიდა აღნიშნული წლის 17 ივლისს⁷. იმპერატორთან ელჩის აუდიენცია შედგა 28 ივლისამდე⁸, მანამდე რუდოლფ II ინფორმირებული იყო „სამთა კავშირის“ წევრების განზრახვაზე, კერძოდ, ოსმალებთან ომის დაწყების მზადყოფნაზე. თავის მხრივ ტერ იაკობმა იმპერატორის ყურადღება მიაქცია იმას, რომ ეს სასურველი გარემოება არ უგულებელყო, არამ-

¹ ტერ იაკობი ევროპულ წყაროებში იხსენიება ასევე დონ ჯაკომოდ, დონ ჯაკობოდ, დონ ჯაკონოდ, დონ ჯაკოპოდ (ე. ხინთიბიძე. ახალი მასალები ქართველ მეფეთა ესპანეთში მიმოწერის თაობაზე.-*ჟურნ. ცისკარი*, №6 (1986), 152).

² ლაიოშ ტარდი. ვენეციის როლი უნგრეთთან საქართველოსა და სპარსეთის ურთიერთობაში, 210.

³ ლაიოშ ტარდი. ვენეციის როლი უნგრეთთან საქართველოსა და სპარსეთის ურთიერთობაში, 210, შენ. 45.

⁴ Lajos Tardy. Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century. Hungarian diplomacy in the East, 217.

⁵ Lajos Tardy. Le roi Simon I-er à la Lumière des sources d'Europe Centrale contemporaines de son époque I partie "Bedi Kartlisa. Revue de Kartvelologie", vol. XXXII, 165.

⁶ იქვე.

⁷ Lajos Tardy. Le roi Simon I-er à la Lumière des sources d'Europe Centrale contemporaines de son époque I partie "Bedi Kartlisa. Revue de Kartvelologie", vol. XXXII, 165; Lajos Tardy. Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century. Hungarian diplomacy in the East, 216.

⁸ Lajos Tardy. Le roi Simon I-er à la Lumière des sources d'Europe Centrale contemporaines de son époque I partie "Bedi Kartlisa. Revue de Kartvelologie", vol. XXXII, 167.

ედ განეგრძო უკვე დაწყებული ომი ოსმალების წინააღმდეგ. გარდა ამისა, დიპლომატიური მსჯელობის საგანი იყო საერთო მტრის წინააღმდეგ ერთიანი ბრძოლის საკითხი. იმპერატორს ზემოხსენებული მოხსენებითი ბარათით ასევე ეუწყა, რომ „სპარსეთისა და საქართველოს მეფეებმა რუსეთის მეფესთან ერთად თურქეთის წინააღმდეგ კავშირი შეკრესო“¹, ხოლო იმპერატორს საკუთრივ უნდა დაერაზმა ანტიოსმალური ლიგის ყველა ძალა ოსმალების გასანადგურებლად². როგორც ამ წყაროდან ვხედავთ, რუსეთის მეფე აღმოსავლეთის „სამთა კავშირის“ წევრადაა წარმოდგენილი. ამის შესახებ ჩვენ სხვა წყარო ან ინფორმაცია არ გავგაჩნია. ამდენად ზუსტი პასუხის გაცემა ძნელია. უფრო ვფიქრობთ, ტერ იაკობის ეს ზეპირი განცხადება პრაღაში ვენეციის ელჩის, ფრანკო ვენდრამინისადმი ეფუძნებოდა იმ ფაქტს, რომ აღმოსავლეთის „სამთა კავშირის“ ერთი წევრი, კერძოდ, კახეთის მეფე ალექსანდრე II რუსეთის მფარველობაში იმყოფებოდა. შესაძლებელია ამ კონტექსტით ტერ იაკობმა იმპერატორის დარწმუნება სცადა, რომ მოსკოვი და კახეთის სამეფო ერთ პოზიციაზე იდგნენ. ამასთანავე უნდა აღვნიშნოთ, რომ იმპერატორი თავად ცდილობდა ამ დროს მოსკოვის ჩაბმას ანტიოსმალურ ლიგაში³.

ირანისა და საქართველოს ელჩმა, ტერ იაკობმა პრაღაში თითქმის ორ თვეზე მეტხანს დაყო. 1597 წლის 20 სექტემბრის⁴ შემდეგ ის გაემართა რომში პაპ კლიმენტ VIII-სთან. თუ მხედველობაში მივიღებთ იმ ფაქტს, რომ პაპმა კლიმენტ VIII-მ სიმონ მეფის პაპისადმი 1596 წლის 6 მაისის წერილს 1598 წლის 1 აპრილს⁵ უპასუხა, უნდა ვი-

¹ ლაიოშ ტარდი. ვენეციის როლი უნგრეთთან საქართველოსა და სპარსეთის ურთიერთობაში, 210, შენ. 45; Lajos Tardy. Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century, Hungarian diplomacy in the East, 217.

² Laios Tardy. Le roi Simon I-er à la Lumière des sources d'Europe Centrale contemporaines de son époque I partie "Bedi Kartlisa. Revue de Kartvelologie", vol. XXXII, 167; Laios Tardy. Relations entre la Hongrie et la Géorgie aux XIIIe-XVIIIe siècle, "Bedi Kartlisa. Revue de Kartvelologie, vol. XXV, (Paris, 1968), 124; ლაიოშ ტარდი. ვენეციის როლი უნგრეთთან საქართველოსა და სპარსეთის ურთიერთობაში, 210, შენ. 45.

³ Lukáš Rybár. Misiá Mikuláša Varkoča a Lukáša Pauliho do Moskvy v roku 1589 a otázka spojenectva Habsburgovcov s Perziou proti Osmanom, 227.

⁴ 1597 წლის 20 სექტემბერს ტერ იაკობი ჯერ კიდევ პრაღაში იმყოფებოდა (Laios Tardy. Le roi Simon I-er à la Lumière des sources d'Europe Centrale contemporaines de son époque I partie "Bedi Kartlisa. Revue de Kartvelologie", vol. XXXII, 168).

⁵ ი. ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს.), 228; Г. Жордания, 3. Гамезардашвили. Римско-католическая миссия и Грузия, ч. I, 272.

ფიქროთ, რომ ტერ იაკობი ვატიკანში თითქმის ექვსი თვე დაყოვნდა. ამის უმთავრესი მიზეზი, ალბათ, დესპანის ავადმყოფობა იყო. პაპი სიმონ მეფეს დასახელებულ წერილში სწერდა: „სხვა საკითხებზე სიტყვიერად გეტყვის ჩვენი საყვარელი შვილი იაკობი, რომელსაც ჩვენ ვუშვებთ შენთან რამდენადმე დაგვიანებით, ვიდრე ჩვენ ეს გვინდოდა, ნაწილობრივ მისი ცუდი ჯანმრთელობის, ხოლო ნაწილობრივ ქრისტიანული რესპუბლიკის¹ უძნელესი საქმეების გამო, რომლითაც ჩვენ ვიყავით დაკავებული“².

რომში ტერ იაკობის დიპლომატიური მოლაპარაკებები, სავარაუდოდ, მიმდინარეობდა სიმონ მეფის იმ წერილის საფუძველზე, რომელიც პირადად ელჩმა ჩაიტანა კურიის კარზე და გადასცა პაპ კლიმენტ VIII-ს. ამ უკანასკნელს ტერ იაკობმა ასევე წარუდგინა კათოლიკოს-პატრიარქ დომენტი II-ის წერილი. კიდევ ერთხელ ვიმეორებთ, სიმონ მეფისა და კათალიკოსის ეს წერილები 1596 წლის 6 მაისს დაიწერა საქართველოში, ცხადია, ქართულ ენაზე, თუმცა მათი დედანი დღემდე მიუკვლეველია. ამჟამად ჩვენთვის ცნობილია მხოლოდ სიმონ მეფის პაპისადმი მიწერილი ქართული წერილის ლათინური თარგმანი, რომელიც, ცხადია, რომში შესრულდა. სანამ ამ წერილის საფუძველზე მსჯელობას დავიწყებთ, ზოგადად უნდა ვთქვათ, რომ იგი დიპლომატიური მიმოწერის სანიმუშო მაგალითს წარმოადგენს. მასში არ არის გაზვიადებული ქება-დიდება პაპისა, ესა თუ ის ფაქტი აღწერილია მოკლედ, თითოეული აზრი დასაბუთებულია და ემსახურება საერთო ქრისტიანული მიზნის მისაღწევად ქართლის მეფის სრული მზაობის წარმოჩენას.

წერილი იწყება ქრისტიანულ სამყაროში რომის პაპის სულიერი როლისა და სტატუსის შედარებით ვრცელი ფორმულირებით. კერძოდ, ნათქვამია: „უმაღლესო, ბრწყინვალეო, უწმინდესო, ჩვენო უნეტარესო ბატონო, ჩვენო მამაო პაპო; მოძღვართა მოძღვარო, ხელ-

¹ პროფ. ჟორდანიასა და პროფ. ზ. გამეზარდაშვილის პაპის ლათინურ ენაზე დაწერილი წერილის „*Christianae Reipublicae*“-ს არასწორ გაგებას ეფუძნება ის აზრი, რომ კლიმენტ VIII-ს მხედველობაში ჰქონდა იმ ეპოქის ევროპულ ქრისტიანულ სახელმწიფოებს შორის არსებული წინააღმდეგობები (Г. Жордания, З. Гамезардашвили. Римско-католическая миссия и Грузия, ч. I, 284, შენ. 11). ამ შემთხვევაში „*Christianae Reipublicae*“ მიემართება ვენეციის რესპუბლიკას, რომელსაც სხვაგვარად „რესპუბლიკას“, ან „ქრისტიანულ რესპუბლიკასაც“ უწოდებდნენ.

² ი. ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს.), 230; Г. Жордания, З. Гамезардашвили. Римско-католическая миссия и Грузия, ч. I, 272.

მწიფეთა ხელმწიფე, მეცამეტე მოციქულო, ჩვენო მამაო და დიდი რომის პაპო; ოქროს საყვირო, ღვთის მიერ შთაგონებულო ორლანო; პეტრეო – მსაჯულო და ზეცის სამეფოს კლიტეთა მფლობელო; პავლეო – წარმართთა მასწავლებელო, რომელიც მესამე ცამდე ამაღლდა, აღფრთოვანებული იყო სამოთხით და მოისმინა გამოუთქმელი სიტყვები, რომელთა გამოთქმა შეუძლებელია; ყოველი ქვეყნის მქადაგებელო, ლამპარო ეკლესიათა, რომლებშიც არიან წმინდანები და მოციქულთა თაყვანსაცემი აკლდამები, სადაც განისვენებენ წმიდანთა ნაწილები; კათოლიკური ეკლესიის მფლობელი, დიდი და უბრწყინვალესი რომის მმართველო, მზის მსგავსად მთელი დასავლეთის მანათობელო; დიდო მთავარო რომის პაპო; ვითარცა სილვესტრო, მეფეთა წინასწარმეტყველო, ბატონო და მფლობელო, სულიერო მამაო, უწმინდესო პაპო, დაბლა მუხლმოდრეკილი გეამბორებით შენს წმიდა მარჯვენას.¹

გიორგი მთაწმინდელის მსგავსად, მართლმადიდებლებსა და კათოლიკეებს შორის რელიგიურ განსხვავებებზე ხაზგასმელად², პროლათინური განწყობით, სიმონ მეფე ქრისტიანთა სულიერ მამას ამცნობს, რომ მისმა წინადადებამ ანტიოსმაღურ ლიგასთან შეერთების შესახებ, რომელიც ტერ იაკობის მეშვეობით ეწეა, დიდი სიხარული მიანიჭა. ის წერს: „დაე, ჩვენ და ქრისტიანი ხალხის ყველა მართლმორწმუნეს მოგვანიჭოს ყოვლისშემძლე მოწყალე ღმერთმა უდიდესი ძალა და ქრისტიანების გამარჯვება უწმიდურ აგარიანებზე და გვიბოძოს ჩვენ დიდება, იმედი, დამშვიდება და გააბნოს ისინი, ვინც ქეშმარიტი სარწმუნოების გარეშეა. ვევედრებით ყოვლად კეთილ ღმერთს, რათა მან გაამაგროს შენი დიდი უწმიდესობის ძალები და თავისი წმიდა დახმარებით გაგვანთავისუფლოს ჩვენ მტერთა ხრიკებისაგან“³. როგორც ვხედავთ, აქ ქრისტიანთა ერთობა უშუალოდ წარმოდგენილია პაპის სულიერი მეთაურობის ქვეშ და არანაირად არ იგრძნობა, რომ სიმონ მეფე მართლმადიდებელი, ანუ „სქიზმატური“ ქრისტიანული სამყაროს წარმომადგენელია. „მისი შეხედუ-

¹ ი. ტაბაღუა. სიმონ მეფის ერთი წერილის შესახებ.-გაზ. კომუნისტი, 1990, 19 აგვისტო; მ. თამარაშვილი. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, 76; მისივე, ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, 522-523.

² ქართველო ქრისტიანებო შეერთდით. თხზულება მხედრისა, (სტამბოლი, 1922), 86.

³ ი. ტაბაღუა. სიმონ მეფის ერთი წერილის შესახებ.-გაზ. კომუნისტი, 1990, 19 აგვისტო; მ. თამარაშვილი. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, 76-77.

ლებით მთელი ქვეყნის ქრისტიანები ერთს ეკლესიას შეადგენენ და პაპი კი ყველას მოძღვარი და მამაა, და ამიტომაც ვალდებულია შეეწიოს აღმოსავლეთის მართლმადიდებელ ქრისტიანებსაც, რომელნიც თავისივე შვილები არიან¹. არ შეგვაქვს ეჭვი სიმონ მეფის მხურვალე რწმენაში, რომ მის მიერ ყველა ქრისტიანის მეთაურად რომის პაპის მიჩნევა პოლიტიკურ შინაარსს არ შეიცავს², მაგრამ ამ შემთხვევაში, ცხადია, ქრისტიანთა ერთობა უშუალოდ უკავშირდება პოლიტიკას, უწინარეს ყოვლისა, საქართველოს ინტერესებში და, პაპის მსგავსად, სიმონიც მისდევს დასავლეთის დიპლომატიის მაგალითს.

მუსლიმთა წინააღმდეგ ქრისტიანობის დაცვისათვის ქართველების თავდადებული ბრძოლა, ხსენებულ წერილში, პირველ რიგში, ქართლის მეფის, ლუარსაბ I-ის მაგალითით იწყება: „კვლავ გაუწყებთ შენს უწმიდესობას, რომ ჩემი მამა, მეფე ლუარსაბი იყო უნეტარესი მეფე, წმიდა და ღმერთის მიერ კურთხეული მეფე. როგორც ალბათ, უკვე იცის შენმა უწმიდესობამ, ღვთისმოსაობის თუ ქრისტესადმი სიყვარულის გამო, ურჯულო აგარიანებმა მოკლეს იგი ომში; მან მიიღო წვალებით სიკვდილი და დაღვარა თავისი სისხლი, მაგრამ არ შეასრულა მათი სურვილი“³. შემდეგ სიმონ მეფე მამამისის გზის გამგრძელებლად წარმოაჩენდა თავს და საგანგებოდ უსვამდა ხაზს, რომ „რამდენი ომი, უბედურება, უკუღმართობა და სხვა განვითარდეთ ქრისტეს სიყვარულის გამო, სანამ ჩვენ არ დაგვიჭირეს ომში და არ ჩაგვსვეს ციხეში, ჩავვარდით რა სპარსელების ხელში. მაგრამ უფლის დახმარებით, მისი შემწეობითა და შენი წმიდა ღოცვების შემწეობით, გავთავისუფლდით და კვლავ ავედით ჩვენს ტახტზე. კვლავ განუწყვეტლივ ვიბრძოდით მკაცრი ოსმალების წინააღმდეგ და ბევრი ბრძოლა გავუმართეთ მთავარ ოსმალებს“⁴. ამით მეფე აქცენტს აკეთებდა რა ქრისტიანული საქმისათვის მის მიერ გაწეულ ბრძოლაზე, ახლა, როგორც ალიანსის პოტენციური მოკავშირე, პირობას დებდა, რომ არ გააწილებდა წმინდა ტახტის იმედს და გა-

¹ ქართველო ქრისტიანებო, შეერთდით. თხზულება მხედრისა, 86.

² იქვე.

³ ი. ტაბაღუა. სიმონ მეფის ერთი წერილის შესახებ, გაზ. კომუნისტი, 1990, 19 აგვისტო; მ. თამარაშვილი. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, 77.

⁴ ი. ტაბაღუა. სიმონ მეფის ერთი წერილის შესახებ, გაზ. კომუნისტი, 1990, 19 აგვისტო; მ. თამარაშვილი. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, 77.

აგრძელებდა უკომპრომისო ბრძოლას: „ჩვენ ქედს არ მოვიხრით, სანამ მთელია ჩემი თავი და ჩემი სიცოცხლე, ჩემი პატარა შვილის სიცოცხლე. მე დავღვრი ჩემს სისხლს ჯვარცმულისათვის, ჩემი უფლისათვის. სანამ მე ცოცხალი ვარ, არ დაგზოვავ ჩემს სიცოცხლეს ომში და ამას არ იქნება ჩვენი დანაკარგები“¹. ამ საერთო ქრისტიანულ საქმეში სიმონ მეფე უმნიშვნელოვანეს ფაქტორად მიიჩნევდა რომის პონტიფექსის პრიმატობას. ამ მიზნით პაპს მოაგონებდა, რომ „ამჟამად ქრისტიანობა და მთელი ქვეყნიერება შენშია შეკრული და შენს ხელშია. ო, ჩემო წმიდა მამაო, გვიბოძე ჩვენ სიმაჟამე და დახმარება, რათა გადავარჩინოთ ქრისტიანი ხალხი...ასევე მოვახსენებ შენს უწმიდესობას, რათა შენ აღმოუჩინო დახმარება და გულმონყალება ქრისტიანებს და იხსნა ისინი ურჯულოების ხელიდან“².

ჩვენ თითქმის მთლიანად მოვიტანეთ სიმონ მეფის პაპისადმი მიწერილი წერილი. როგორც ვნახეთ, მასში არაა ნახსენები ირან-საქართველოს კავშირი. საინტერესოა ის, რომ ლუარსაბის სიკვდილი ირანელებთან ბრძოლის კონტექსტში არაა წარმოდგენილი. უბრალოდ ნათქვამია, რომ ის აგარიანებთან, ანუ მუსლიმებთან ბრძოლაში დაიღუპა. რაც შეეხება სიმონის ალამუთის ტყვეობას, ისიც ზოგადადაა ნახსენები. ბრძოლის მთელი პათოსი ოსმალების წინააღმდეგაა მიმართული, რადგან ისინი არიან აღიარებულნი ქრისტიანების საერთო მტრად და არა ირანელები. აქედან შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ სიმონმა კარგად იცის, ვატიკანს ერთხაზოვანი დამოკიდებულება არ გააჩნია ირანისადმი, მაგრამ ამ ეტაპზე პრაგმატული პოლიტიკა მოითხოვს, ამაზე ყურადღება არ გაამახვილოს. მეფემ ჩინებულად უწყის, რომ რომის თვალში ირანიც ქრისტიანობის მტერია, მაგრამ იგი ჯდება ფორმულაში: „სპარსეთის სოფი არის „კარგი მუსლიმი“, როცა ის იბრძვის ოსმალების წინააღმდეგ, მაგრამ, როგორც კი ისინი დაუმეგობრდებიან ოსმალებს, იგი ხდება ქრისტეს მტერი და „ცუდი მუსლიმი“³. ეს აზრი დასტურდება სიმონ მეფისადმი პაპის 1598 წლის 1 აპრილის საპასუხო წერილის შემდეგი

¹ ი. ტაბაღუა. სიმონ მეფის ერთი წერილის შესახებ.-გაზ. კომუნისტი, 1990, 19 აგვისტო; მ. თამარაშვილი. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, 77.

² ი. ტაბაღუა. სიმონ მეფის ერთი წერილის შესახებ. გაზ. კომუნისტი, 1990, 19 აგვისტო; მ. თამარაშვილი. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, 77.

³ Hafiz Abid Masood. From Cyrus to Abbas: Staging Persia in Early Modern England, D Phil Early Modern Literature and Culture, 3.

ადგილიდან: „...შენს უბედურებასა და ტანჯვა-წამებაზე სპარსეთის საკანში, რომლის შესახებაც მოგვაგონებ, ნაკლებ საზარლობად არ მიგვიღია. მადლობას ვწირავთ ღმერთს, რომელიც არ გვაძლევს უფლებას, გამოვარკვიოთ იმაზე უფრო მეტი, ვიდრე შეგვიძლია; უფაღმა თავისი ძალებით შენ საკნიდან გამოგიყვანა და განამტკიცა შენი სამეფო, გაამაგრა შენი ტახტი, ხოლო შენ თვითონ სამუდამოდ გიფარავს და გწვრთნის ახალი ბრძოლისათვის, ძალით აღავსებს შენს მკლავებს, რათა თავად წარმატებით იბრძოლო მისი მტრების წინააღმდეგ, ღვთისა და ქრისტიანი ხალხის მტრებთან, განსაკუთრებით, თურქებთან, მათი სიმრავლის წინააღმდეგ, რომლებიც აღგზნებული არიან ყოვლისმომცველი დაუკმაყოფილებელი სურვილით (წარმართონ თავისი ძალები) ქრისტიანობის წინააღმდეგ; ცდილობენ რა ისინი, ვინც გამარჯვებული და უძლეველი ჯვრის დროშას მისდევენ, უსასტიკესი მონობის უღელს დაუმორჩილონ“¹. ვიმეორებთ, პაპის სიტყვებში: „შენს უბედურებასა და ტანჯვა-წამებაზე სპარსეთის საკანში, რომლის შესახებაც მოგვაგონებ, ნაკლებ საზარლობად არ მიგვიღია...წარმატებით იბრძოლო...ღვთისა და ქრისტიანი ხალხის მტრებთან, განსაკუთრებით, თურქებთან...“ იკითხება ის აზრი, რომ პონტიფექსი, როგორც ქრისტიანების სულიერი მამა, ირანელებსაც მათ მტრად მიიჩნევს, მაგრამ ოსმალები ამ ეტაპზე უფრო საშიშ განსაცდელს უმზადებენ ქრისტიანებს, ვიდრე ირანელები.

როგორც სათანადო ადგილას აღვნიშნეთ, ტერ იაკობს ესპანეთის მეფესთანაც მიჰქონდა სიმონ I-ის სომხურ და ბერძნულ ენაზე² დაწერილი წერილები, რომელთაგან პირველი თარიღდებოდა 1596 წლის 14 აგვისტოთი, ხოლო მეორე – ამავე წლის 25 აგვისტოთი. როგორც პირველი ელჩობის (1587-1588 წწ.) შემთხვევაში, ასევე ახლაც, ჩვენ არ ვიცით ირან-საქართველოს დესპანი მადრიდში დიპლომატიური მისიით ეწვია თუ არა მეფე ფელიპე II-ს. ამის შესახებ წყაროები დუმან. სიმონ მეფის წერილი ესპანეთის სამეფო კარს რომ გადაეცა, ეს ეჭვს არ იწვევს, რადგან არსებობს ფელიპე II-ის

¹ ი. ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს.), 229; Г. Жордания, 3. Гамезардашвили. Римско-католическая миссия и Грузия, ч. I, 273.

² პროფ. ე. ხინთიბიძემ ძირეული არგუმენტების მოშველიებით დაამტკიცა, რომ ტერ იაკობს სიმონის არა მარტო სომხურ და ბერძნულ ენაზე დაწერილი წერილები მიჰქონდა, არამედ ქართულ ენაზე დაწერილიც (დაწვრ. იხ: ე. ხინთიბიძე. ახალი მასალები ქართველ მეფეთა ესპანეთში მიმღწერის თაობაზე.- ჟურნ. ცისკარი, №6 (1986), 150-156).

საპასუხო წერილი¹, რომელიც ესკორიალში დათარიღებულია 1598 წლის 25 ივლისით².

თავისთავად სიმონ მეფის წერილი ესპანეთის მეფისადმი დღემდე იქცევს მკვლევართა ყურადღებას, თუმცა ვერ ვიტყვით, რომ მისი ანალიზი ამოწურულია. ამჯერად ჩვენი მიზანია წერილის, როგორც დიპლომატიური მიმოწერის ნიმუშის, ასევე პრობლემის საერთო ქრისტიანული პოლიტიკისა და დიპლომატიის თვალსაზრისით განხილვა.

ეს წერილი დიპლომატიური მიმოწერის თვალსაზრისით საინტერესოა. ამასთან დაკავშირებით უმჯობესია ითქვას, რომ ასეთი სახის დიპლომატიური შინაარსით დატვირთული წერილი, არც სიმონ მეფემდე და არც მის შემდგომ, არც ერთ ქართველ მეფეს მიუწერია დასავლეთ ევროპის მონარქებისათვის. წერილის დასაწყისში, სულ შვიდიოდე სტრიქონში, რელიგიური თავაზიანობა და ესპანეთის მეფისადმი მორჩილებაა გამოცხადებული. კერძოდ, ნათქვამია: „ჩვენი უფლის, იესო ქრისტეს სახელით ვწერ სიყვარულით ამ წერილს და გიგზავნით წმიდა კოცნას მეფეთა მეფეო, ქრისტეს ყველა მორწმუნეთა მეფეო და მბრძანებელო, ყოველთა მეფეთაგან და ქრისტიანთაგან პატივცემულო...მიიღე ეს წერილი შენი მონისაგან. შენს ფერხთ წინაშე ქედს ვიხრი და თავს შენს ფერხთ ქვეშ ვდებ. შემდეგ პირს ვაღებ და მოკრძალებით გელაპარაკები, როგორც მონა თავის უფალს“³. ამ ამონარიდში გამოყენებული საკვანძო სიტყვა „ქრისტეს ყველა მორწმუნეთა მეფეო და მბრძანებელო“, უწინარეს ყოვლისა, ხაზს უსვამდა ესპანეთის, როგორც „რელიგიის დამცველი სახელმწიფოს“⁴ როლს და გამოხატავდა ფელიპეს მეთაურობით ოსმალ-

¹ არსებობს საპასუხო წერილის ესპანური, ლათინური და ბერძნული ვერსია (ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 370-372).

² ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 370.

³ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 360; ი. ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს.), 222-223.

⁴ William Reger. *The Limits of Empire: European Imperial Formations in Early Modern World History*, (London and New York), 2017, 2; ხომასურიძე თ. XVI საუკუნის მედიტერანიზმი: ესპანეთის უნივერსალური მონარქიის და ოსმალეთის იმპერიის ანტაგონიზმი კარლოს V-ის და ფელიპე II-ის ხანაში, 54.

თა უღლისაგან ქრისტიანთა გათავისუფლების იმედს, ხოლო „მოკრძალებით გელაპარაკები, როგორც მონა თავის უფალს“, აღნიშნავდა საერთო ქრისტიანული საქმის მეთაურისადმი მორჩილებასა და მსახურებისათვის მზადყოფნას. რაც შეეხება აზრს, „მსახურმა შენს ფერხთა წინაშე“ – მიანიშნებდა პოლიტიკური დაახლოების პროცესის დასაწყისს, რომელიც საერთო მტერზე გამარჯვების შემდეგ „ქრისტეს-სიყვარულისათვის“ ურთიერთმეგობრობის გადამწყვეტი ფაქტორი გახდებოდა. როგორც ვხედავთ, მოტანილ ციტატაში იმდროინდელი ეპოქის მონარქებისადმი მიწერილი დიპლომატიური წერილებისათვის დამახასიათებელი გადაჭარბებული ქება-დიდება არ იკითხება. ესპანეთის მეფისადმი მორჩილებაზე ზომიერად გამოყენებული კომპლიმენტი მიმღებ მხარეს პირდაპირ აკავშირებდა ანტიოსმალური ლიგის საკითხთან. წყაროს ენით ეს აზრი ასეა გადმოცემული: „როგორც მსახურმა შენს ფერხთა წინაშე...თურქებისაგან შევიწროებულნი ვიყავით. ახლა ვხედავთ, რომ ქრისტიანთა სამეფო (ე.ი. ესპანეთის სამეფო, ავტ.) ფეხზე წამოდგა და დაიძრა“¹. სიმონი მკაცრი პრაქტიციზმით ითხოვდა, რომ ფელიპე II-ს თავის მხარეზე მიემხრო იმპერატორი რუდოლფ II და ოსმალების წინააღმდეგ ბრძოლაში ესპანეთის მეფის გარშემო გაერთიანებულიყვნენ. ეს მოწოდება მართებული იყო და რეალურ წარმოდგენას ემყარებოდა. ჩანს, სიმონ მეფემ კარგად იცოდა, რომ ამ დროს ინგლისის ელჩი, ედვარდ ბარტონი², კონსტანტინოპოლში სულტანს აქეზებდა,

¹ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბალუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 360-361; ი. ტაბალუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს.), 223.

² ედვარდ ბარტონის ელჩობა კონსტანტინოპოლში (1593-1598 წწ.) ემოხვევა ზემოსენებული „ხანგრძლივი თურქული ომის“ პერიოდს. ის მეგობრულ ურთიერთობაში იმყოფებოდა სულტან მეჰმედ III-სთან და დიდი პოპულარობით სარგებლობდა ოსმალეთის მმართველ წრეებში. ესპანელ ჰაბსბურგებსა და სეფიანებს შორის კომუნიკაციის საფუძველზე ინგლისის დიპლომატიის ეჭვი არ ეპარებოდა, რომ სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვან კოალიციაში აუცილებელი იქნებოდა ქართველების ჩართვა. 1595 წელს ინგლისში გაგზავნილ ერთ-ერთ წერილში ბარტონი იუწყებოდა, რომ „სპარსელები და ქართველები ერთად იყვნენ ბრძოლაში თურქების წინააღმდეგ“ (თ. ქარაავა, თ. წითლანაძე. ლევიანტური კომპანიის შექმნა და ტიუდორთა დიპლომატიის შედეგები XVI საუკუნის ოსმალთა იმპერიაში, 408). ბარტონის ინფორმაციით ოსმალებისათვის ორი ფრონტის შექმნა-როგორც დასავლეთიდან, ასევე აღმოსავლეთიდან აქტუალურად განიხილებოდა. ის წერს: „...თურქებმა შეიტყვეს, რომ იმპერატორმა გაგზავნა ელჩი სპარსეთში, რათა ერჩია მისთვის ომში ჩაბმა თურქების წინააღმდეგ. ელჩი იკვებნიდა თურქებზე მოპოვებულ

რომ ესპანეთზე საზღვაო თავდასხმები ეწარმოებინა¹. ასეთ შემთხვევაში გასაგებია, თუ რატომ მიმართავდა სიმონ მეფე ფელიპე II-ს, რომ მის გარშემო გაერთიანებულიყვნენ. საკუთრივ, „შენს მონა სიმეონ ხანს შეკითხვის ღირსად გახდი, გიპასუხებ, რომ ღვთის წყალობით მტკიცედ ვდგევარ ქრისტიანულ სარწმუნოებაზე, სიკვდილამდე ავითან ამ ტანჯვას ქრისტეს სიყვარულისათვის, შენი დიდი მეფობისა და მისი უდიდებულესობის კეისარ იმპერატორისათვის, რომელმაც პირველმა მოგვმართა წერილით და სიტყვიერად და ფეხზე დაგვაყენა ქრისტიანთა საქმისათვის“².

როგორც ვხედავთ, სიმონ მეფე ძალზე ოსტატურად მიანიშნებს ფელიპე II-ს, რომ იმპერატორმა რუდოლფ II-მ მას ანტიოსმალური კავშირის წინადადებით მიმართა. ამან ქართლის მეფე საერთო ქრისტიანული საქმისათვის ფეხზე დააყენა და ახლა მას უნდა უზრუნველყო რომის საღვთო იმპერიის იმპერატორთან და ანტიოსმალური ლიგის ყველა ქრისტიან სუვერენთან კავშირის შეკვრა, რათა „ეს უცხო თესლი და ქრისტიანული სარწმუნოების მტერი, თურქი ერი... აღმოფხვრილ იქნეს“³. ამ ციტატაში დაუფარავად იკითხება იმდროინდელ ევროპელთა გულსა და გონებაში ოსმალებისადმი არსებული დამოკიდებულება, კერძოდ, საერთო მტრისადმი სიძულ-

გამარჯვებებს და ახსენებდა სპარსელებს თავიანთ ბოლო ომებში განცდილ ზარალს, რასაც მოჰყვა სხვადასხვა დიდი და მდიდარი პროვინციებისა და სამეფოების დაკარგვა სპარსელთა მიერ. ახლა ამის გამოსწორება ადვილი იქნებოდა და ოსმალები დიდ ზარალს მიიღებდნენ, თუკი სპარსელები ლიგას შეკრავდნენ იმპერატორთან და ერთობლივად შეიჭრებოდნენ თურქების მიწებზე. ელჩის მოსმენის შემდეგ სპარსელებმა (როგორც ოსმალები გვამცნობენ) ის სიკვდილით დასაჯეს და ინფორმაცია თურქებს გადასცეს... თუმცა, როგორც ვენეციელები გვამცნობენ, იმპერატორის ელჩი კარგად იქნა მიღებული და აღუთქვეს კიდევ, რომ სპარსელთაგან გაიგზავნებოდა ელჩი, რათა მიღწეული ყოფილიყო შეთანხმება იმპერატორთან იმ პირობით, რომ ამ ზაფხულს იმპერატორი გამარჯვებას მოიპოვებდა. სხვა შემთხვევაში სპარსელები არ აპირებდნენ თურქებთან კავშირის დარღვევას...” (List and Analysis of State, Foreign series of Elizabeth I, ed. R. B. Werhem. Preserved in: The Public Record Office, vol. VI (Report -350), London, 1980).

¹ ლუის ხილი ფერნანდესი და ხოსე მანუელ ფლორისტანი. ქართველი მეფეების წერილები: სიმონ I-ის წერილი ქართლიდან ფილიპე II-ს და თეიმურაზ I-ის კახეთიდან-ფილიპე II-ს, 202.

² ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 361; ი. ტაბაღა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს.), 224.

³ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 361; ი. ტაბაღა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს.), 224.

ვილი. აშკარაა, ამ შემთხვევაში რელიგიური ფაქტორი გამოყენებული იყო საერთო მტერზე გამარჯვების მისაღწევად და ლაკონიურად შეახსენებდა ესპანეთის მეფეს, თუ რა მტკივნეულად აქვს გაცნობიერებული ეს საფრთხე საქართველოს მეფეს, რომ საერთო ძალების გარეშე ქრისტიანებს არა აქვთ საკმარისი სამხედრო ძალა ოსმალების დასაძლევად. ამდენად წინადადებაში, „...ქრისტეს ყველა მორწმუნეს მიმართ ეს უცხო თესლი და ქრისტიანული სარწმუნოების მტერი, თურქი ერი, უნდა აღმოფხვრილ იქნეს“, იკითხება მხოლოდ ის, რომ მუსლიმური ოსმალეთი არის ქრისტიანობის მტერი, ე. ი., ხაზი ესმება არა რელიგიურ მტრობას, არამედ მუსლიმ ოსმალთა პოლიტიკას და მათი სამხედრო წარმატებების შეჩერებას.

ამ აზრს, წერილის მომდევნო ნაწილში, სახელმძღვანელო პრინციპად უდევს აღმოსავლეთის „სამთა კაცშირის“ მაგალითი, რომელიც კარგად ეწერება ერთიანობის ინტერესებში. „მე სიმონ ხანმა, - წერს ქართლის მეფე ფელიპე II-ს, - ქართველთა მეფემ, ალექსანდრე ხანმა... და შაჰ აბასმა... ჩვენ სამმა ვითათბირეთ, ვიმსჯელეთ და შევთანხმდით, რომ ამიერიდან ჩვენს ძალებს წინ წავწევთ და თურქს თავს მოვჭრით, წმ. იერუსალიმს და ქრისტიანებს თურქის ხელიდან გავათავისუფლებთ.“¹ ამ ციტატადან ისე ჩანს, რომ სიმონის წინადადებას აქვს რელიგიური ქვეტექსტი, რომელიც სრულად ეხმიანება ესპანეთის სამეფო კარის იმდროინდელ განწყობას. კერძოდ, „აგარიანთა იმპერიის დანგრევა და წმინდა ადგილების აღდგენა“, ანდა „მუჰამედის სექტისა და თურქთა იმპერიის დანგრევა“², მაგრამ ეს არ უნდა გავიგოთ, როგორც მთელი მუსლიმი ხალხის, სრულიად მუსლიმური რელიგიის წინააღმდეგ ბრძოლის მოწოდებად. აქ სიმონ მეფე უბრალოდ ხაზს უსვამს, რომ მუსლიმური სახელმწიფო ოსმალეთი არის ყველა ქრისტიანის მტერი. ამ განწყობაში, მიუხედავად ლეპანტოსთან (1571 წ.) ოსმალეთის იმპერიის სამხედრო-საზღვაო ძალების დიდი წარუმატებლობისა, კარგად იკითხება ის სერიოზული საფრთხე, რასაც იგი წარმოადგენდა კონტინენტალური და აღმოსავლეთის ქრისტიანობისათვის.

¹ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბალუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 360-361; ი. ტაბალუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს.), 223.

² Alexandra Merle. Le Miroir Ottoman, (Paris, 2003), 52.

სიმონ მეფე გამორიცხავს ოსმალებთან პრობლემის დიპლომატიური და მშვიდობიანი გზით გადაწყვეტას. ამიტომ მოუწოდებს ფელიპე II-ს, გავლენა მოახდინოს რუდოლფ II-ზე, რათა მან ზავი არ დადოს „თურქეთთან, რომ ამან არ შეძლოს, შეავიწროვოს ჩვენი ერი და ყოველი ქრისტიანი“¹. ამ ფაქტით ქართლის მეფე ცხადყოფდა, რომ ოსმალებთან დაზავებას შეეძლო ზიანი მიეყენებინა ქართველებისათვის და საერთოდ მთელი ქრისტიანული სამყაროსათვის. ამიტომ ის მოუწოდებდა ესპანეთის მონარქს, რომ რეალურად შეეფასებინათ ქრისტიანთა საერთო მოწინააღმდეგე და მისგან მოსალოდნელი საფრთხე. საკუთრივ ამ საერთო ქრისტიანულ საქმეში ქართველთა მოვალეობასა და ვალდებულებაზე წერდა: „მე და ჩემი თავადები ქრისტეს სარწმუნოებისათვის ტანჯვასა და სიკვდილზე თავს ვდებთ, რათა ჩვენს დროში ვიხილოთ წმ. იერუსალიმი და ქრისტეს წმინდა საფლავი ქრისტიან სამეფოთა ხელში“². აქედან გამომდინარე, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ სიმონ I ესპანეთის მეფეს ოსმალებისაგან დანგრეული ქრისტიანული სამყაროს აღდგენისაკენ მოუწოდებდა და ამ ომს ჯვაროსნული ბრძოლის ტონს ანიჭებდა. ეს დიპლომატიურ ხერხთან ერთად, სიმონ მეფის რელიგიურ სულისკვეთებასაც გამოხატავდა. ამაში ხედავდა ის ქრისტიანი მესვეურების ერთიანობის საფუძველს. მოკლედ რომ ვთქვათ, სიმონ მეფე ევროპაში „XVI საუკუნემდე შენარჩუნებული შუა საუკუნეების ჯვაროსნული სულისკვეთებით“³ მოქმედებდა, რომელიც „ამ საუკუნის მეორე მეოთხედიდან სრულიადაც არ წარმოადგენდა წარსულის გადმონაშთს“⁴. ეს მისწრაფება შინაგანად, ურწმუნოთა წინააღმდეგ ომი, არ უკავშირდებოდა აღმოსავლეთის „სამთა კავშირის“ ერთ-ერთ წევრს მუსლიმურ ირანს. იგი არ ექვემდებარებოდა ჯვაროსნული ლაშქრობის მიზანს, რადგან დასავლეთთან მოკავშირე ირანი სიმონ მეფის პოლიტიკური ირანოფილობის ჩარჩოში საერთო ქრისტიანული

¹ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 361; ი. ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს.), 224.

² ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 361; ი. ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს.), 224.

³ José Manuel Floristán Imizcoz. Bizancio Después de Bizancio": La Herencia Imperial de Constantinopla y la Política Exterior de los Austrias Españoles (1517-1621), 868.

⁴ იქვე, 869.

ინტერესებისათვის უფრო მნიშვნელოვანი იყო, ვიდრე მისი ალაპუტის ტყვეობით განცდილი ტკივილი.

საგულისხმოა, სიმონ მეფე უშვებდა ვარაუდს, რომ შაჰ აბას I-ს შეიძლება ქრისტიანთა საქმისათვის თავი აერიდებინა. „აგრეთვე, სპარსეთის შაჰს ურჩიე, რომ ერთმანეთს შორის შეთანხმებულად ვიყოთ და ქრისტიანთა კეთილი საქმეებისათვის ვიზრუნოთ“¹, – წერდა სიმონი ფელიპე II-ს. ქართლის მეფე, როგორც ჩანს, არ იზიარებდა შაჰ აბასის „ლოდინის პოლიტიკას“ ოსმალეთის წინააღმდეგ სამხედრო კავშირის თაობაზე 1590 წლის ზავის შემდეგ. სიმონ მეფის წინადადებაში, „სპარსეთის შაჰს ურჩიე, რომ ერთმანეთს შორის შეთანხმებულად ვიყოთ“, აშკარად ჩანს, რომ ის ესპანეთის მეფეს შუამდგომლობას სთხოვდა ოსმალეთის წინააღმდეგ ირანის შაჰთან შეთანხმებული მოქმედების შესახებ. სამწუხაროდ, ასეთი რამ ვერ მოხერხდა.

ჩვენი ღრმა რწმენით, სიმონის წერილი ქართული ევროპული საგარეო პოლიტიკის ისტორიაში დიპლომატიური მიმოწერის ბრწყინვალე ნიმუშს წარმოადგენს. ამ თვალსაზრისით ის დიდ ინტერესს იწვევს, რადგან ქართლის მეფე უბრალოდ მთხოვნელის როლში კი არ გამოდიოდა დასავლეთის წინაშე, არამედ ოსტატურად მიუთითებდა იმ ხელსაყრელ მომენტზე, რომელსაც შეეძლო დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ოსმალებისგან გათავისუფლება. წერილში ეს საკითხი დასმულია ზუსტი არგუმენტების მოშველიებით, რეალური საფუძვლების ჩვენებითა და პრაქტიციზმით გაჯერებული გეგმით. სიმონი, როგორც რეალური ანტიოსმალური ძალა აღმოსავლეთში, ესპანეთის მეფისა და გერმანიის იმპერატორისაგან ითხოვდა ორმხრივი სამხედრო კავშირის საფუძვლებზე, ანტიოსმალური ბრძოლის წარმოებას და პოლიტიკური „ირანოფილობის“ ჩარჩოებში დამოუკიდებელ, პოლიტიკურ კურსს ატარებდა. ამგვარი პოლიტიკის დადებითი შედეგები ესახებოდა მას ოსმალთაგან საქართველოს ინკორპორაციის თავიდან აცილების გზად, რაც იმდროინდელი საერთაშორისო ურთიერთობების სწორ გააზრებას ემყარებოდა².

¹ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 361; ი. ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს.), 224.

² მ. პაპაშვილი. სიმონ I-ის წერილი ფელიპე II-სადმი – დიპლომატიური მიმოწერის ნიმუში, 39-40.

ჩვენ ზუსტად არ ვიცით, თუ როდის დაასრულა სიმონ მეფის დესპანმა ტერ იაკობმა თავისი დიპლომატიური მისია დასავლეთში, კერძოდ რომში, ან როდის დაბრუნდა საქართველოში. თუ ამოვალთ იქიდან, რომ რომის პაპის კლემენტ VIII-ის წერილი სიმონ მეფისა და ალმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქ დომენტი II-სადმი დათარიღებულია 1598 წლის 1 აპრილით, უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ამის შემდეგ გამოემგზავრებოდა ის საქართველოში.

ერთი სიტყვით, უდავოა, რომ საქართველოსა და დასავლეთს, კერძოდ, ვატიკანსა და ქართლის სამეფოს, შორის დამყარდა დიპლომატიური კავშირი. ამაზე მიუთითებს ალექსანდრეს, ტერ იაკობისა და სხვა დიპლომატ-მისიონერების მოღვაწეობა ევროპის მრავალ ქვეყანაში. წმინდა ტახტთან გარკვეული ურთიერთობა ჰქონდათ არა მარტო ქართველ მეფეებსა და უფლისწულებს, არამედ ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის მესვეურებსაც. თვით პაპი კლიმენტ VIII საპასუხო წერილში, რომელიც 1598 წლის 1 აპრილსაა დაწერილი, სიმონ მეფეს სწერდა: „როგორც კათოლიკური ხელმწიფე, უძღვნი ჩვენს თავმდაბლობას შენს პატივს და მორჩილებას ღმერთის პატივისათვის და ნეტარი პეტრეს დიდებისათვის, როგორც ყველა კათოლიკე მეფე და ხელმწიფე. იმავე დროს, როგორც ყველა კათოლიკე მეფე და ხელმწიფე წინ დგას, ისე წინ დგახარ ღვთისმოსავი პატივისცემით ყველა მორჩილთა და რწმენის მასწავლებლისა და დედის – წმინდა რომის ეკლესიის მიმართ, მასში ინახება თვითონ ქრისტეს მიერ ნაანდერძები რწმენის საგანძური, თავის პირველქმნილი სახით, მასში მოთავსებულია რწმენის ქვაკუთხედი და მარად ნეტარი პეტრეს კათედრა, რომლის შესახებ უფალი ქრისტე ამბობდა: „დაე, ნუ გაღატაკდება მისი რწმენა“¹. პაპი სიმონ მეფეს მის მიერ გადატანილი ბრძოლების გამო დიდ თანაგრძნობას უცხადებდა და აუწყებდა, „არ შეეწყვეტო თხოვნას..., რათა შევაგულიანოთ ქრისტიანი მეფეები და ხელმწიფეები... გამოვიდნენ საერთო მტრის წინააღმდეგ. ჩვენ თავად, რამდენადაც საშუალებას მოგვცემს საკუთარი ძალა, თუმცა ჩვენ ჩვენს შესაძლებლობაზე მეტსაც ვცდილობთ, უკუვაქციოთ თურქების შემოტევა და რისხვა, ვაგზავნით რა უკანასკნელ წლებში უნგრეთში დახმარებას და ჯარს“².

¹ ი. ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს.), 228-229.

² იქვე, 229-230.

აქედან გამომდინარე, ქართლის მეფეს არ უნდა დაეხია უკან და მხნედ ებრძოლა ოსმალების წინააღმდეგ¹. როგორც მოტანილი ამონარიდიდან ვხედავთ, პაპი კლიმენტ VIII სიმონ მეფისადმი მიმართვაში საერთოდ არ ახსენებს კონფესიურ განსხვავებებს და რომ არ იცოდეს, ძნელია მიხვდე, რომ სიმონი კათოლიკე მეფე არაა. მართალია, ამას პოლიტიკური კონტექსტი გააჩნდა, მაგრამ ვფიქრობთ, პაპი ოსმალების წინააღმდეგ სიმონ მეფის ათწლიან ბრძოლას საერთო ქრისტიანული იდეალის შემადგენელ ნაწილად მიიჩნევდა, ხოლო თვით მას კათოლიკური ევროპის შვილად აღიარებდა. სიტყვა რომ არ გავაგრძელოთ, დიპლომატია რელიგიური ნიშნით მოქმედებდა და წმინდა ტახტს ამ დროს იმაზე მეტის გაკეთება არ შეეძლო, რაც ფაქტობრივად სიმონ მეფის დესპანის მიმართ გამოიჩინა.

რომის პონტიფექსი კათოლიკოს-პატრიარქს ვრცელ წერილში, რომელიც დაწერილია 1598 წლის 1 აპრილს, დიდი თავმდაბლობით აუწყებდა, რომ მეთაურობდა რა მსოფლიო ეკლესიას, ცდილობდა ერთად შეეკრიბა ყველა მართლმორწმუნე და კათოლიკე, განსაკუთრებით ღირსი პატრიარქები და ეპისკოპოსები, რათა ისინი მისი მზრუნველობის ქვეშ რომის ეკლესიის გარშემო დაერაზმა. პაპი ქართველ პატრიარქს კათოლიკური სარწმუნოებისადმი ერთგულების გამო ენით უთქმელ მადლობასა და სიყვარულს უთვლიდა. რომის მღვდელმთავარი საქართველოს, როგორც ქრისტიანულ ქვეყანას აღმოსავლეთში, დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა, რადგან მან მუსლიმურ გარემოცვაში შეძლო ქრისტიანული სარწმუნოების შენარჩუნება. ამიტომ საქართველოს პატრიარქს პაპი მოუწოდებდა, როგორც აქამდე, ამის შემდეგაც ურყევად შეესრულებინა თავისი მწყემსებრივი სამსახური. ამ გზაზე კლიმენტ VIII მას აღუთქვამდა ყოველმხრივ მხარდაჭერას „სარწმუნოების შენარჩუნებისათვის“. ქართული და რომაული ეკლესიის ურთიერთდამოკიდებულების თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი იყო იმის ხაზგასმა, რომ საქართველოში სახარება იქადაგა მოციქულმა ანდრია პირველწოდებულმა², ხოლო რომის ეკლესიის ფუძემდებელია პეტრე მოციქული³. მართალია, წერილში არაა ნათქვამი, რომ ანდრია და პეტრე მოციქულები სულიერი და

¹ ი. ტაბატაძე, საქართველო ევროპის არქივებსა და ნიგნასაცავებში (XIII-XVI სს.), 230.

² Г. Жордания, З. Гамезардашвили. Римско-католическая миссия в Грузия, ч.1, 286-287.

³ იქვე, გვ. 286.

ხორციელი ძმები იყვნენ, მაგრამ სასულიერო იერარქებისათვის ეს ისედაც ნათელი იყო და ამაზე მინიშნების საჭიროება არ არსებობდა. უბრალოდ ამით ნათქვამი იყო, რომ რომისა და საქართველოს სამოციქულო ეკლესიები მოძმე ეკლესიები არიან, რადგან ანდრია და პეტრე ძმები იყვნენ. ჩვენს დროში კი ამ ფაქტს ახალი ძალა ენიჭება.

დაბოლოს, მადრიდის სამეფო კარს სიმონ მეფის წერილი უპასუხოდ არ დაუტოვებია. მოჰქონდა თუ არა ტერ იაკობს ესპანეთის მეფის, ფელიპე II-ის წერილი სიმონ მეფესთან, რომელიც დათარიღებული იყო ესკორიალში 1598 წლის 25 ივლისით? ამ კითხვაზე ჩვენ ზუსტი პასუხი არ გავაჩნია, ცხადია, სათანადო წყაროების არარსებობის გამო. მოვლენების განვითარების შემდგომი ლოგიკა გვკარნახობს, რომ თუ წერილი არა, ესპანეთის მეფის დამოკიდებულება უდავოდ ცნობილი უნდა ყოფილიყო სიმონ მეფისათვის. საკუთრივ ფელიპე II ძალზე ლაკონიურად პასუხობდა სიმონ მეფის მიერ 1596 წლის 14 აგვისტოს მიწერილ წერილში დასმულ საკითხებს. ესპანეთის მონარქი „საქართველოს სახელგანთქმულ მეფეს“ სალამს უძღვნიდა და მოხარული იყო, რომ „კათოლიკური სარწმუნოების დაცვის საკითხში სიმტკიცესა და შეურყევლობას“ იჩენდა. ამის შემდეგ სულ ერთი წინადადებით სიმონს შეახსენებდა, რომ ანტიოსმალური ალიანსის საკითხთან დაკავშირებით მისი სურვილი შეასრულა და ირანის შაჰი არაერთხელ შეაგულიანა და „თუ კიდევ გახდება საჭირო, კიდევ ერთხელ ვიკისრებ ამ მოვალეობას“¹-ო. ესპანეთის მეფე პირობას დებდა: „რაც ჩემგან არის საჭირო, ყველაფერს ვიღონებ, დაწყებულ საქმეს არ ვუღალატებ, არავითარ მოვალეობაზე უკან არ დავიხევ რომის პაპთან და უბრწყინვალეს იმპერატორთან, ჩემს უძვირფასეს დისწულთან ერთად ამ საქმის სასარგებლოდ“². ეს ენთუზიაზმით სავსე პასუხი განმტკიცებული იყო იმ არგუმენტით, რომ მეფემ ანტიოსმალური ლიგის წევრების მიერ ოსმალეების წინააღმდეგ ბრძოლის საკითხის განხორციელება „ყოველ მხრიდან თავმოყრილ ლეგატებს“ მიახლო³. როგორც ვხედავთ, წერილი

¹ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 370.

² იქვე.

³ იქვე.

ლაკონიურია და ორიენტირებულია მხოლოდ ძირითად სათქმელზე. მასში იგრძნობა, რომ სიმონ მეფის წერილმა მისცა საფუძველი ალიანსის გამოცოცხლებას. ამის შესახებ წერილის ბერძნულ ვერსიაში ვკითხულობთ: „რაც შეეხება შენს თხოვნას...მინდა ვუსურვო ღმერთის ნება-სურვილი რწმენის დაცვისათვის გაერთიანებულ მონარქებს, რათა ისინი ყველა თავიანთი ძალით ესწრაფოდნენ მათ მიერ დასახულ მიზნებისაკენ“¹.

ჩვენი აზრით, ანტიოსმალური კოალიციის მნიშვნელოვანმა წევრმა², ქართლის მეფე სიმონ I-მა, ძალზე იჩქარა, როცა 1598 წლის ზაფხულში ომი განაახლა ოსმალების წინააღმდეგ. რამდენადაც ჩვენ არ ვიცით, იყო თუ არა უკვე რომიდან დაბრუნებული ტერ იაკობი, რომელსაც მეფის ზუსტი ინფორმირება შეეძლო დასავლეთის ანტიოსმალური ლიგის საომარი მზადყოფნისა და ფრონტის გახსნის შესახებ, ვერ ვიტყვით, რომ სიმონი მოქმედებდა ევროპულ ძალებთან შეთანხმებით. ასევე ვერ ვირწმუნებთ ლ. ტარდის მიერ მოხმობილი წყაროს ინფორმაციას, რომ სიმონ მეფემ შაჰ აბასთან დადებული შეთანხმების საფუძველზე დაიწყო ბრძოლა ოსმალების წინააღმდეგ³. ეს ასე შეეძლოთ აღექვათ ევროპაში და გაზეთ „ფუგერის“ ფურცლებზეც ამ განწყობით გამოქვეყნდა, თუმცა რეალობა სხვა იყო. სიმონ მეფის მიერ ოსმალების წინააღმდეგ 1598 წლის ზაფხულისათვის განახლებულ ბრძოლაში⁴ არანაირი მონაწილეობა არ მიუღიათ აღმოსავლეთის „სამთა კავშირის“ წევრებს, შაჰსა და კახეთის მეფეს. ვიმეორებთ, ოსმალების წინააღმდეგ სიმონ მეფის მიერ ბრძოლის განახლება დასავლეთში შეეძლოთ მიეღოთ, როგორც აღმოსავლეთის ანტიოსმალური ალიანსის მოქმედება დასავლეთის ლიგის ამოცანებში. მიუხედავად თავდაპირველი წარმატებებისა, 1599 წელს სიმონ I ოსმალებთან ბრძოლაში დამარცხდა, თვით მეფე ტყვედ ჩაგარდა და საბოლოოდ იედიყულეს ციხეში დაას-

¹ ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში, 371.

² Лаиош Тарди. Грузия в общественном мнении средней Европы и грузино-венгерские связи в XVI веке, 16.

³ Laios Tardy. Le roi Simon I-er à la Lumière des sources d'Europe Centrale contemporaines de son époque I partie "Bedi Kartlisa. Revue de Kartvelologie", vol. XXXI, 200; ე. მაშისტვალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია I,(XV-XVI სს.), 321.

⁴ ქართლის ცხოვრება, IV.,418.

რულა სიცოცხლე. ასე რომ, „სიმონ მეფე დაღუპა მოუთმენლობამ, უფრო კი ინფორმაციის ნაკლებობამ.“¹

ოსმალებისათვის ეს დიდი გამარჯვება იყო, რადგან მათ ხელში აღმოჩნდა ოცი წლის განმავლობაში სულტნის წინააღმდეგ ქედუხრელი მებრძოლი. საგულისხმოა, რომ დასავლეთის პრესაში ოსმალების განადგურების საქმეში სიმონ I-ის დამსახურებას ადარებდნენ იანოშ ჰუნიადის, სკანდერბეგისა და დონ ხუან ავსტრიელის დამსახურებას.

ამრიგად, მიუხედავად ანტიოსმალური კოალიციის წარუმატებლობისა, XVI საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში საქართველოსა და დასავლურ სამყაროს, უწინარეს ყოვლისა, წმინდა ტახტს შორის დიპლომატიური და პოლიტიკური კავშირები აღდგა. ამაზე მიუთითებს ალექსანდრეს, ტერ იაკობისა და სხვა დიპლომატების მისიები ევროპის მრავალ ქვეყანაში. სიმონ I-ს ურთიერთობა ჰქონდა რომის პაპებთან (გრიგოლ XIII, სიქსტუს V, კლიმენტ VIII) და ევროპის მონარქებთან (ფელიპე II, რუდოლფ II, სტეფანე ბატორი, სიგიზმუნდ ბატორი, მაქსიმილიან III). ყველა წერილში ის პაპის წინაშე პირობას დებდა, რომ იბრძოლებდა ოსმალების წინააღმდეგ სისხლის უკანასკნელ წვეთამდე, რათა დაეცვა ქრისტიანული საქართველო და საერთოდ, ქრისტიანები მტრისაგან. მან ეს პირობა ბოლომდე პირნათლად შეასრულა. მიუხედავად აღნიშნული კოალიციის ჩაშლისა, წმინდა ტახტისა და დასავლეთის ანტიოსმალური ძალების მორალური მხარდაჭერა იმედის ნაპერწკალს უნერგავდა მუსლიმებთან უთანასწორო ბრძოლაში ჩაბმულ პოლიტიკოსებს. ჩანს, ეს მორალური მხარდაჭერა იმდენად მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა, რომ მომდევნო საუკუნეებშიაც ქართველ მესვეურებს ოდნავადაც არ განელებიათ აღნიშნული მიზნებითა და ამოცანებით დასავლეთთან ურთიერთობის სურვილი.

¹ Фернандес Луис Хил. Дипломатические контакты между Грузией и Испанией в XV-XVII вв., 147.

თაზი VI

საფრანგეთის სამეფო კარის დიპლომატია კავკასიაში მიმდინარე მოვლენების ფონზე

XVI საუკუნეში ევროპის ქვეყნების საერთაშორისო ურთიერთობებში ყველაზე სერიოზულ გამოწვევად ოსმალეთის იმპერია რჩებოდა. მიუხედავად ამისა, ევროპელი მმართველები ძლიერი ანტიოსმალური კოალიციის შექმნის ნაცვლად ცალ-ცალკე, საკუთარი ინტერესების შესაბამისად ცდილობდნენ ოსმალებთან დიპლომატიური და პოლიტიკური კავშირების დამყარებას. ამის ნათელ მაგალითს წარმოადგენს XVI საუკუნის 20-30-იან წლებში საფრანგეთის მეფე ფრანსუა I-ის მოლაპარაკებები სულთან სულეიმან ბრწყინვალესთან და მათ შორის 1536 წლის 18 თებერვალს კონსტანტინოპოლში „მშვიდობის, მეგობრობისა და ვაჭრობის შესახებ“ დადებული ხელშეკრულება¹.

ცნობილია, რომ XVI საუკუნეების ევროპის ქვეყნების აღმოსავლურ პოლიტიკაში განსაკუთრებული ადგილი ირან-ოსმალეთს შორის არსებულ წინააღმდეგობებს ეკავა. ევროპული დიპლომატია ფხიზლად ადევნებდა თვალს იმ პროცესებს, რომელიც ჯერ კიდევ XV საუკუნის შუახანებიდან განვითარდა ახლო აღმოსავლეთისა და კავკასიის რეგიონში. მიმდინარე პროცესების მიმართ დაინტერესებას ნათლად ასახავს აღმოსავლეთში და, კერძოდ, კონსტანტინოპოლში აკრედიტებული ევროპელი დიპლომატების რელაციები და ანალიტიკური სახის მოხსენებები თავიანთი ქვეყნების მმართველი წრეებისადმი. ამ მხრივ, ჩვენი მიზნიდან გამომდინარე, საინტერესოა XVI საუკუნის II ნახევარში კონსტანტინოპოლის საფრანგეთის მისიაში მოღვაწე ფრანგი დიპლომატების – ჟუიესა და დე ჟერმინის – წერილები აღმოსავლეთში მიმდინარე მოვლენების შესახებ, რომლებსაც ისინი პერიოდული ანგარიშის სახით უგზავნიდნენ საფრანგეთის მეფე ანრი III-ს (1574-1589)².

¹ Lamar Jensen. The Ottoman Turkis in Sixteenth Century French Diplomacy. Sixteenth Century Journal, vol 16, Issue 4 (Winter, 1985), 455.

² ჟუიესა და დე ჟერმინის წერილები მოთავსებულია ფრანგი ისტორიკოსის ე. შარიეს წყაროების კრებულის ოთხტომეულში. ჩვენი კვლევისათვის საინტერესო წერილები

მათ წერილებში ასევე ასახულია XVI საუკუნის მეორე ნახევრის ოსმალეთის საგარეო პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებები. ოსმალთა დიპლომატიური წრეები, თავის მხრივ, აქტიურ მუშაობას ეწეოდნენ, რათა ევროპის ქვეყნებს საერთო სამხედრო-პოლიტიკური დოქტრინა არ შეემუშავებინათ ოსმალთა აღმოსავლური პოლიტიკის საწინააღმდეგოდ. შუიესა და დე შერმინის რელაციებში, ასევე, ანალიტიკური სახით წარმოდგენილია კონსტანტინოპოლში მყოფი სხვა ევროპული მისიების დიპლომატიური საქმიანობის ამსახველი ამბები, რაც საფრანგეთის სამეფო კარს აღმოსავლური საგარეო კურსის შემუშავებაში ფასდაუდებელ სამსახურს უწევდა. აღსანიშნავია, რომ დიპლომატების ეს წერილები მართო აღმოსავლეთში მიმდინარე მოვლენების მშრალი ქრონიკა როდია. ფრანგი დიპლომატები თავიანთ წერილებში საკუთარ პოზიციასაც წარმოგვიდგენენ, რადგან სამეფო კარს გამოცდილი და ადგილზე მყოფი წარმომადგენლების ანალიზი სჭირდებოდა აღმოსავლეთში არსებული ვითარების შესასწავლად. ამ წერილებში, მართალია, ფრაგმენტული ცნობებია დაცული საქართველოს შესახებ, მაგრამ მათი ინფორმაციები საშუალებას გვაძლევს ნათლად წარმოვიდგინოთ, თუ რა ადგილი ეჭირა საფრანგეთის აღმოსავლურ პოლიტიკაში საქართველოს საკითხს.

საფრანგეთის სამეფო კარი ყოველთვის ყურადღებით აკვირდებოდა ირან-ოსმალეთის წინააღმდეგობებს, რომელიც მთელი XVI საუკუნის განმავლობაში ხანგამოშვებით, მოკლე შესვენებებით, ახალი ძალით იფეთქებდა ხოლმე. ეს ყურადღება კი იმით იყო გამოწვეული, რომ საფრანგეთს არ სურდა, ასეთი მძლავრი მოკავშირის ძირითადი ყურადღება აღმოსავლეთის საკითხებზე გადართულიყო, რადგან ეს ხელ-ფეხს უხსნიდა მის მთავარ მოწინააღმდეგეებს, ჰაბსბურგებს, ვენეციას, უნგრეთს, რათა საფრანგეთის მიმართ უფრო აქტიური პოლიტიკა ეწარმოებინათ. ეს განსაკუთრებით ნათლად გამოჩნდა 1555 წლის ამასიის ზავის დადების პერიოდში, როცა საფრანგეთის სამეფო კარი მიესალმა მშვიდობის დამყარებას. კონ-

მოცემულია მესამე ტომში (Ernest Charrière. *Négotiations de la France dans le Levant, ou correspondances, memoires et actes diplomatiques des ambassadeurs de France à Constantinople et des ambassadeurs... a Venise, Raguse, Rome ets., v. III, MDCCCL*). ეს წყაროები ასე თუ ისე ჩართული იყო კვლევებში (ვ. ჩოჩიევი, ე. მამისთვალიშვილი, მ. სვანიძე და სხვა), მაგრამ ისინი სრულად არ ყოფილა გამოყენებული.

სტანტინოპოლში მყოფმა საფრანგეთის ელჩმა კოდინიაკმა დიდი სამუშაო გასწია ამ სამშვიდობო მოლაპარაკებების წარმატებით დასრულებაში. სამაგიეროდ, უნგრეთის მეფის ელჩობა ყველაფერს აკეთებდა, რომ ამ ზავისათვის ხელი შეეშალა¹.

ფრანგულენოვანი წყაროები, ამ პერიოდის სხვა, ანალოგიურ ესპანურ და იტალიურენოვან წყაროებთან ერთად, საშუალებას გვაძლევს, გავიაზროთ ჩვენი ქვეყნის საგარეო პოლიტიკის ასპექტები საერთაშორისო ურთიერთობების კონტექსტში. ასე რომ, საფრანგეთისთვის საქართველოთი დაინტერესების რეალური მოტივები არსებობდა. აქედან გამომდინარე, შემთხვევითი არ უნდა ყოფილიყო ის, რომ მეფე ანრი III-ის მრჩეველმა და პარიზის პარლამენტის პრეზიდენტმა ჟაკ ოგიუსტ დე ტუმ (1553-1617) თავის კლასიკურ ნაშრომში „თავისი დროის ისტორია“ (*Historiae sui temporis*, t. I-IV, Parisis, 1604-1609) „საკმაოდ დაწვრილებით აღწერა თურქების წინააღმდეგ საქართველოს ბრძოლა 1578-1588 წლებში“².

საფრანგეთის სამეფო კარი ჯერ კიდევ ამასიის ზავის შემდეგ დაინტერესებული იყო საქართველოში შექმნილი ვითარებით. მეფე ანრი II-ის (1547-1559) ელჩი დ'არმონი ხელმწიფეს რეგულარულად აწვდიდა ინფორმაციებს აღმოსავლეთში არსებული ვითარების შესახებ. დ'არმონი მეფის დავალებით სულეიმან I-ის ბანაკშიც კი იმყოფებოდა, რათა მისი კორესპონდენციები რეალური ამბების ამსახველი ყოფილიყო³. განსაკუთრებული ადგილი ასეთ მოხსენებებში სამცხეს ეჭირა, რადგან ამ სამთავროს კონტროლი მნიშვნელოვან პო-

¹ ამასიაში ზავის დადების დროს ჩასული იყო იმერეთის მეფის, ბაგრატ III-ის ელჩი, რომელიც, თავის მხრივ, ითხოვდა, რომ სულტანს ეშუამდგომლა შაჰის წინაშე, რათა სეფიანებს დაებრუნებინათ ქართლის ციხეები: სურამი, ახალდაბა, ალი, ქორთუმი, მაგრამ ეს მისია წარუმატებელი აღმოჩნდა. მიუხედავად იმისა, რომ სულეიმანმა მიიღო ბაგრატის ელჩი, სულტანმა არ ისურვა ამ პირობებში კვლავ გაემწვავებინა ურთიერთობა და მხოლოდ თავისი რეკომენდაციის სახით გადასცა ქართველი მეფის მოთხოვნა სეფიანთა მხარეს, რომელიც, როგორც მოსალოდნელი იყო, შაჰმა არ დააკმაყოფილა (საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 145-149).

² მ. პაპაშვილი. ფრანგი ისტორიკოსი ჟაკ ოგიუსტ დე ტუ სიმონ I-ის თურქების წინააღმდეგ ბრძოლის შესახებ, 44-51.

³ სწორედ მას აქვს ერთ-ერთი პირველი ცნობა ერზერუმის ახლოს, 1548 წელს, სულტანთან ქართველი დიდებულების დელეგაციის მისვლის შესახებ, რომლებიც თვით დ'არმონსაც შეხვედრიან, ანრი II-სადმი პატივისცემა გამოუხატავთ და მცირე საჩუქრებიც გაუცვლიათ. ეს ქართველი დიდებულები, სავარაუდოდ, სამცხის მთავრის ელჩები უნდა ყოფილიყვნენ.

ლიტიკურ-ეკონომიკურ და სამხედრო-სტრატეგიულ ფორპოსტს ქმნიდა ლაზეთის, დასავლეთ საქართველოს, სომხეთის, ქართლ-კახეთისა და შირვანის მიმართულებით¹.

ჟუიეს რელაციებშიც ჩანს, რომ სამცხის მმართველები ძველი, ორმაგი სტანდარტების პოლიტიკას ინარჩუნებდნენ, რადგან მათი ქვეყანა რეგიონის ორ დიდ მოთამაშეს შორის კონფლიქტის სასაზღვრო ზონაში მდებარეობდა. ფრანგი დიპლომატი თავის წერილებში ყურადღებას ამახვილებდა სამცხის უფლისწულების – მანუჩარისა და ყვარყვარეს – დიპლომატიურ საქმიანობაზე, კერძოდ იმაზე, რომ ძმები მოლაპარაკებებს აწარმოებდნენ სულთან მურად III-ის კართან, რათა არსებული სიტუაციიდან გამომდინარე, თავიანთების სასურველი პოლიტიკური სარგებელი მიეღოთ². რაც შეეხება დასავლეთ საქართველოს, ჟუიეს წერილებიდანაც ჩანს, რომ 1555 წლის ამასიის ზავის პირობების მიუხედავად, რომლის ძალითაც ოსმალებს დასავლეთ საქართველო ერგოთ, 1578 წლისათვის მათი პოზიცია იმერეთში, გურიასა და სამეგრელოში მყარი არ იყო. წერილებში აღნიშნულია, რომ ამ მოვლენების მიმდინარეობისას ოსმალებმა დაიკავეს დასავლეთ საქართველოს საზღვაო პორტები. საზღვაო აკვატორიაში უსაფრთხო მიმოსვლა მათი ექსპანსიური პოლიტიკის ერთ-ერთი მთავარი ასპექტი იყო. ჟუიეს 1578 წ. 20 აგვის-

მოგვიანებით, 1569-70 წლებში, საფრანგეთის ელჩობა კვლავ საინტერესო მოხსენებებს აწვდიდა მეფეს ოსმალთა ინტერესის შესახებ ჩრდილოეთ კავკასიის, ასტრახანის მიმართულებით, რაც მიზნად ისახავდა ვოლგა-დონის სამდინარო მაგისტრალის მშენებლობას და ამ გზით ასტრახანის სავაჭრო გზის ხელში ჩაგდებას. ეს კი უნდა მომხდარიყო აღმოსავლეთ კავკასიის, კერძოდ, ქართლ-კახეთისა და შირვანის დაპყრობის შედეგად (Ernest Charrière. *Négotiations de la France dans le Levant*, t. III, 57; 80; 82; 89; *Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato*, 330-339; საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 122-123, 158-159).

¹ ჯერ კიდევ 1536 წლიდან, როცა ოსმალებმა დაიწყეს ტაო-კლარჯეთის მხარეების ანექსია, მათ აქ სამცხე-საათაბაგოს მიწებზე შექმნეს ართვინის, ოლთისის, კისკიმისა და ნარმანის სანჯაყები. ეს იყო საქართველოს ტერიტორიაზე ოსმალური წესების შემოღების პირველი ცდები, რომელიც საბოლოოდ ამ მხარეების გაოსმალება-ინკორპორაციას ისახავდა მიზნად. სამცხის საკითხს ირან-ოსმალეთის დაპირისპირებაში რომ ერთ-ერთი მთავარი სტრატეგიული მნიშვნელობა ჰქონდა, ეს რეგიონის ამ ორი დიდი მოთამაშის, სელიმ I-ისა და შაჰ ისმაილის პირველ დიდ კონფლიქტშიც ჩანს. სამცხის სამთავროში სწორედ ამ დროიდან ჩამოყალიბდა პროირანული და პროოსმალური პარტიები და სამთავროს უფლისწულები ხელისუფლების მოპოვებას ამ ძალებზე დაყრდნობით ცდილობდნენ.

² საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 235.

ტოს წერილში ნახსენებია ყირიმის მხრიდან კაზაკთა რაზმების გამოჩენის ამბავი, რაც იმის მანიშნებელია, რომ გამორიცხული არ იყო სამეგრელოსა და გურიის მთავრებს ეს რაზმები გამოეყენებინათ თავიანთი საზღვაო აკვატორიის დასაცავად და ოსმალთა გემებზე თავდასასხმელად¹.

ირან-ოსმალეთის მეორე ომის დაწყებასთან დაკავშირებით, ფრანგული წყაროები ყურადღებას ამახვილებენ რეგიონში შექმნილ რთულ ვითარებაზე. ძირითად შემთხვევებში, ირან-ოსმალეთის ომისა და კავკასიიდან მოსული ამბები ჩასმულია საერთო მიმოხილვისა და ანალიზის კონტექსტში. ამის საილუსტრაციოდ მოვიტანთ ჟუიეს 1578 წლის 20 ივლისის წერილს. ის წერდა: „სპარსეთის საზღვრებიდან რამდენიმე შიკრიკი ჩამოვიდა. ბოლო დღეებში ხმა გავრცელდა, რომ სპარსელებმა, შეიტყვეს რა, რომ სენიორთან მშვიდობის დამყარებას აპირებდა, მოკლეს თავიანთი ახალი მეფე აგმატი (Aghmat)², რომელმაც მანამდე თავისი ძმა, ისმაილი ჩაანაცვლა და ტახტზე მისი ვაჟი დასვეს³. ამბობდნენ იმასაც, რომ ისინი მრავალრიცხოვანი ჯარით ვანისკენ გაემართნენ. აქ მოხდა შეტაკება, რომელშიც თურქებმა დიდი დანაკლისი განიცადეს, მრავალი მათგანი დაიღუპა, ზოგი ტყვედ ჩავარდა. ხმების თანახმად, მუსტაფა-ფაშა თავისი ბანაკით სასწრაფოდ ჩამოვიდა ერზერუმში ვანის ფაშას დასახმარებლად, მისი დაჟინებული თხოვნით. ამ ახალი ამბების შემდეგ სასახლეში გადაწყდა, რომ დიდი სულტანი თავად უნდა გაემგზავროს იქ: ამის შესახებ, თქვენო უდიდებულესობაზე, შევითყობთ იმ სამზადისის მიხედვით, რომელიც აქ მომავალში იქნება შემდგომი სიახლეების შესაბამისად. ამბობენ ასევე, რომ თათრები [ყირიმელი თათრები], რომელთაც ბანაკთან შესაერთებლად ქართველების მხარეს წასვლა ჰქონდათ ნაბრძანები, ამ ქართველებმა და რამდენიმე სპარსელმა, რომლებიც მათ გამოვლას ელოდნენ, დაამარცხეს“⁴.

¹ Ernest Charrière. *Négotiations de la France dans le Levant*. V. III., 752-753. 1579 წლის 3 და 18 ივნისის წერილებიდანაც ჩანს, რომ ყარსის ციხისა და სამეგრელო-გურიის პორტების კონტროლი უმნიშვნელოვანეს სტრატეგიულ მიმართულებებს წარმოადგენდა. 1578 წლის საომარი მოქმედებების დროს ოსმალები აქტიურად იყენებდნენ ტრაპიზონისა და ბათუმის ნავსადგურებს თავიანთი ძალების ფურაჟითა და საომარი ტექნიკით მოსამარაგებლად. (იხ. დოკუმენტი № 3)

² ალბათ, იგულისხმება შაჰ თამაზის ერთგული ვაჟი ჰეიდარ-მირზა.

³ იგულისხმება შაჰი მუჰამად ხუდაბენდი.

⁴ Ernest Charrière. *Négotiations de la France dans le Levant*, v. III, 746-749.

ფრანგი დიპლომატის ამ ცნობაში ნათლად ჩანს ოსმალების ის სტრატეგიული გეგმა, რითაც ისინი იმედოვნებდნენ, რომ ყირიმელი თათრების საშუალებით, დარუბანდის გზით ახალ ფრონტს გაუხსნიდნენ ირანელებს შირვანისა და კახეთის მიმართულებით. ოსმალური წყაროებიც მიუთითებენ, რომ როდესაც მუსტაფა ლალა ფაშა ერზრუმთან ჯარებს აგროვებდა, სულთანმა თხოვნით მიმართა თავის ვასალ ყირიმის ხანს, მუჰამედ გირეის, რომ დახმარება გაეწია მისთვის ამ ომში. ამავე დროს დაღესტნის, შამხლის, ავარიის მმართველებს გადასცეს ბრძანება, რომ შეეცნათ კასპიის ზღვის მხრიდან შირვანში მყოფი ყიზილბაშებისათვის¹. სწორედ ამ ამბებზე მიუთითებს უკიდურესად ალნიშნულ წერილში, როცა საუბრობს თათრების გამორჩენასა და ქართველებისა და ირანელების ერთობლივი ძალებით მათ დამარცხებაზე.

ფრანგულ დიპლომატიას ყურადღების გარეშე არ დარჩენია სამცხის ათაბაგ ყვარყვარე IV-ისა და მისი ძმის, მანუჩარის, 1579 წლის აპრილში კონსტანტინოპოლში სულტნის კარზე ჩასვლის ამბავი. ამავე წლის ივნისითა (3,15) და ივლისით (4) დათარიღებულ წერილებში მთელი სიცხადით გადმოცემულია როგორც მათი ვიზიტის მიზანი, ასევე მანუჩარის მიერ მუსლიმობის მიღების ამბავი².

ოსმალებს რომ სერიოზული მცდელობები ჰქონდათ დასავლეთ საქართველოს საზღვაო აკვატორიის ხელში ჩაგდებისა, მეტყველებს მათი მრავალწლიანი სამხედრო-საზღვაო ექსპედიციებიც ფოთის, ბათუმისა და სოხუმის მიმართულებით. ჯერ კიდევ XVI საუკუნის 60-70-იან წლებში ბათუმში ფეხმოკიდებულ ოსმალებს საკმაოდ აწუხებდათ აფხაზი და ჩერქეზი მეკობრეების თავდასხმები და ამის გამო ბათუმის ბეგლარბეგებს სულტნის მთავრობა საზღვაო აკვატორიაში აქტიური მოქმედებებისაკენ მოუწოდებდა, რათა არ დაეშვათ სავაჭ-

¹ საომარი მოქმედებების დაწყების წინ მუსტაფა ლალა ფაშამ ქართველ მეფე-მთავრებსაც გაუგზავნა წერილები, სადაც მოუწოდებდა მათ, დახმარება გაეწიათ კავკასიაში შემოსულ ოსმალთა რაზმებისათვის. განსაკუთრებით მოითხოვდა ოსმალთა სარდალი იმერეთის მეფისგან სრულ მორჩილებას, ახსენებდა რა მას წერილით სულტნისადმი პატრონყმულ დამოკიდებულებას. ასევე ამ მიმართვებში ხაზს უსვამდა კახეთის მეფე ალექსანდრე II-სადმი განსაკუთრებულ ნდობას, რადგან სწორედ იგი მიაჩნდათ ოსმალებს თავიანთი წარმატებების ერთ-ერთ მთავარ საყრდენად აღმოსავლეთ კავკასიაში (ე. მაშისტვალი-შვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია I (XV-XVI სს), 186-188).

² Ernest Charrière. *Négotiations de la France dans le Levant*. V. III., 806.

რო და სამხედრო გემებზე მათი თავდასხმები¹. ეს მცდელობები განპირობებული იყო იმითაც, რომ ამ აკვატორიიდან ოსმალებს ტყვეები გაჰყავდათ როგორც სამხრეთ, ისე ჩრდილოეთ კავკასიიდან. ამ აკვატორიის დაცვას განსაკუთრებული მნიშვნელობა სწორედ 1578 წელს აქტიური საომარი მოქმედებების პერიოდში მიენიჭა. 1579 წლიდან 1585 წლის ჩათვლით ოსმალებმა თანდათან მოახერხეს ფოთისა და სოხუმის აკვატორიების ხელში ჩაგდება. სოხუმში საბეგლარბეგო დააარსეს. განსაკუთრებულ ყურადღებას ფოთის ციხესიმაგრის აშენებას და გამაგრებას უთმობდნენ, რადგან კარგად იცოდნენ მისი სტრატეგიული მნიშვნელობა. საბოლოოდ ამ პერიოდში მათ ფოთში საზღვაო საგამგებლო დააარსეს, რომელიც ბათუმის საბეგლარბეგოს დაუქვემდებარეს. ომის პერიოდში, 1579 წლის ზაფხულში, ოსმალებმა ფოთიდან, რიონის გზით, ქუთაისზეც სცადეს თავდასხმა, მაგრამ მარცხი განიცადეს. სწორედ აქ მიმდინარე პროცესებს ეხებოდა შუიეს 3 და 18 აგვისტოს წერილებში აღწერილი ამბები².

1579 წლის სექტემბრიდან კონსტანტინოპოლიდან აღმოსავლეთში მიმდინარე პროცესების შესახებ უკვე სხვა ფრანგი დიპლომატი, ჟერმოლის ბარონი დე ჟერმინი აწვდიდა კორესპონდენციებს საფრანგეთის სამეფო კარს. დე ჟერმინი 1579 წელს ოსმალეთის იმპერიაში დაინიშნა ელჩად. სანამ ელჩი გახდებოდა, მანამდე, 20 წლის განმავლობაში, აღმოსავლეთში ბევრ ფრანგულ მისიაში მონაწილეობდა. მისი მთავარი მიზანი საფრანგეთ-ოსმალეთის დიპლომატიური თანამშრომლობის ტრადიციების გაგრძელება იყო. XVI საუკუნის რთულ პოლიტიკურ ვითარებაში ამ ორი ქვეყნის ალიანსი ჰაბსბურგების ძალაუფლების საპირწონე უნდა ყოფილიყო. ამიტომ

¹ მეკობრეების თავდასხმები არა მარტო ოსმალთა გარნიზონებს, არამედ სამეგრელოსა და გურიის მოსახლეობასაც აწუხებდა. ამიტომ მთავრები ხშირად სანაპირო ზოლის დასაცავად გამაგრებით სამუშაოებს აწარმოებდნენ და მცირე ზომის ხომალდებით იცავდნენ თავს მეკობრეთაგან. თუმცა ოსმალურ დოკუმენტებში მეკობრეთა რიცხვში მეგრელებიც არიან მოხსენიებულნი, რაც იმის მანიშნებელია, რომ სავარაუდოდ დადიანი ხელს უწყობდა აფხაზ და ჩერქეზ მეკობრეებს აჭარისა და გურიის მხარის სოფლებსა და ოსმალთა გარნიზონებზე თავდასხმებში (საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 267-268).

² საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 264-268.

ფრანგი დიპლომატების მთავარ მიზანს, ოსმალეთ-სეფიანთა ომამდე, სწორედ ოსმალეთის ამ საგარეო ვექტორის შენარჩუნება იყო. დე შერმინი საფრანგეთის წარმომადგენელი იყო და თავისი ქვეყნის საუკეთესოდ წარმოჩენა ევალებოდა; ასევე მის დიპლომატიურ მოვალეობებში შედიოდა ვენეციის ბაილოს დახმარება და აგრეთვე იმ თურქი კორსარების დასაჯა, რომლებიც ფრანგულ ფლოტს ესხმოდნენ თავს. მთავარი მისია კი ოსმალთა იმპერიის და ესპანეთის სამშვიდობო მოლაპარაკებებისთვის ხელის შეშლა იყო. მეფე ანრი III თვლიდა, რომ ვენეციის ბაილოს მხარდაჭერა სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი იყო, რადგან ვენეცია დაეხმარებოდა საფრანგეთს ესპანეთ-ოსმალეთის სამშვიდობო მოლაპარაკებების ხელის შეშლაში. დე შერმინმა დროებით ჩაშალა ოსმალთა მოლაპარაკებები ესპანეთის წარმომადგენელ ხუან დე მარლიანთან, რაშიც მას ლუჩიალი¹ და სემისი-ფაშა დაეხმარნენ. სწორედ ადმირალ ლუჩიალის წყალობით მიიღო მან აუდიენცია დიდ ვეზირთან და აუხსნა, თუ რა მოჰყვებოდა ამ მშვიდობას. ანრი III კმაყოფილი იყო ადმირალისა და დე შერმინის ახლო ურთიერთობით და იმედი ჰქონდა, რომ მათი მეგობრული ურთიერთობები ესპანეთთან ოსმალეთის საზავო ხელშეკრულების გაუქმებას გამოიწვევდა².

¹ დე შერმინმა კონსტანტინოპოლში ყოფნის დროს მეგობრული ურთიერთობა დაამყარა ამ საზღვაო კაპიტანთან და როგორც მის წერილებში ჩანს, მისგან ინფორმაციებს იღებდა ოსმალთა საზღვაო ექსპედიციების შესახებ.

² ანრი III-ეს როდესაც დასჭირდა გარკვეულ საკითხებში უფრო ღრმა ცოდნა, ის დაუკავშირდა კონსულტაციისათვის საფრანგეთის ყოფილ რეზიდენტ შუიეს, რომელიც ვენეციაში იმყოფებოდა. შუიესთან შემდგომში კონსულტაციებს გადიოდა ეკატერინე მედიჩიც. ოსმალეთის მისიის დამთავრების შემდეგ შუიე ვენეციაში გამგზავრებულია. ის, სავარაუდოდ, ხელმოკლედ ცხოვრობდა, რაზეც მისი კეთილისმყოფლის, ბატონი ფერიეს წერილიც მიგვითითებს: „თქვენო უდიდებულესობაგ, ცუდი არ იქნება, თუ გარკვეული საჭიროებების გამო, ჩემი ხანგრძლივი ავადმყოფობის გამოისობით, ჩაგრთავთ ამ ამბებში მდივან შუიეს . . . მას ერთი დენიეც კი არ მიუღია . . . და გესურს, რამდენიმე ეკიო ვიშოვოთ ამისათვის“. მისი მფარველი ასევე ხაზს უსვამდა, რომ მან (შუიემ) თავის სფეროში დიდი გავლენა და რეპუტაცია მოიპოვა. ამ რეკომენდაციით, სავარაუდოდ, მას, საფრანგეთში დაბრუნების შემდეგ, ანრი III-ის კარზე წარმატებული კარიერა ელოდა (Ernest Charrière: *Négotiations de la France dans le Levant. V. III., 824, 827, 889-890*); Michalewicz N., *Playing the Ottoman Political Game The Embassy of Jacques de Gernigny in Constantinople 1579-1584*, de George Mason University, Fairfax, VA. https://www.academia.edu/40094286/Playing_the_Ottoman_Political_Game_The_Embassy_of_Jacques_de_Gernigny_in_Constantinople_1579_1584, დე შერმინმა ასევე დანერგა ნაშრომი: "Recueil des pieces choisies extradites fur de Mr. de Gernigny, de Chalon sur Saône, Baron de Gernoles, Conseiller du Roy, son Ambassadeur à la Porte du grand Seigneur", Lyon, M.DC.LXI (1661 წ.)

ჟუიეს მსგავსად დე ჟერმინი სათანადო ყურადღებას აქცევდა ოს-მალეთ-საქართველოს ურთიერთობების განვითარებას. საფრანგეთის მეფისადმი 1579-80 წლებში გაგზავნილი მისი წერილები¹ ასახავს ირანელებთან ომში ოსმალების მიერ განცდილ ახალ-ახალ მარცხს. ამაში დე ჟერმინი მნიშვნელოვან როლს აკუთვნებდა ქართველებს. ამასთან დაკავშირებით 1580 წლის 9 იანვრის მორიგ წერილში ის საფრანგეთის მეფეს აუწყებდა: „ამ ქართველებმა ისე დაჯახნეს თურქთა კავალერია, რომ გააძევეს ისინი არზრუმამდე. თურქებმა უამრავი მეომარი და ცხენები დაკარგეს.“².

ფრანგი დიპლომატების ამ ცნობებს ადასტურებენ ქართული ნარატიული წყაროებიც, რომლებიც დეტალურად მოგვითხრობენ ამ პერიოდის ამბებს. იმის გამო, რომ ოსმალთა ხელისუფლება უკმაყოფილო იყო მუსტაფა ლალა ფაშას მიერ წარმოებული სამხედრო და დიპლომატიური საქმიანობით, მიიღეს გადაწყვეტილება, შეეცვალათ სარდლობა აღმოსავლეთის ფრონტზე. მუსტაფა ლალა ფაშას ნაცვლად მთავარსარდლად დაინიშნა სინან ფაშა. 1580 წლის 7 იანვარს ლალა ფაშა სტამბულში გამოიძახეს. სინან ფაშა ადრიდანვე მტრობდა ლალა ფაშას და ცდილობდა სახელი გაეტეხა მისთვის დიდი ვეზირისა და სულტნის თვალში. შექმნილი ვითარება მან კარგად გამოიყენა და 7 თებერვალს ოსმალებმა იგი აღმოსავლეთში მიმდინარე საომარი მოქმედებების მთავარსარდლად დანიშნეს³. სინან

¹ Ernest Charrière. Négotiations de la France dans le Levant. V. III., 814-827; 850-853.

² იქვე, 850.

³ პროფ. მ. სვანიძე აღნიშნავს, რომ ლალა ფაშას ჩამოქვეითების ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი სიმონ მეფის გმირული წინააღმდეგობა იყო. თუმცა წყაროებში აღნიშნულია, რომ ლალა ფაშას და შემდგომ მის შემცვლელ სინან ფაშას ჰქონდათ მცდელობები ზავის დადებისა სიმონთან. ასევე, ეს საზავო მოლაპარაკებები სიმონის სურვილიც იყო. ლალა ფაშას და სიმონის ურთიერთობებზე წერს ვახუშტი ბატონიშვილი. მას შემდეგ, რაც დაუდ-ხანმა თბილისი და ქართლის „ყოველნი ციხენი“ ოსმალებს დაუტოვა, ოქტომბერში ჩამოსულ სიმონს, როგორც ჩანს, დიპლომატიური მოლაპარაკების გამართვა სურდა ლალა ფაშასთან: „ამაჲ ქორონიკონს (1578 წ. ა.გ.) მოვიდა სჳმონ მეფე ოკდონბერსა შინა და მოიყვანა არჩილ ძე ბაგრატიისა და ტყუენი ყოველნი დატყუევებული ქართლისანი და დადგა სომხითს. ეზრახა ლალა ფაშას და ვინაჲთგან ავადმყოფობდა მეფე, ვერ იხილა ფაშა. შემდგომად წარვიდა ლალა ფაშა მუხრანიდან სამცხეს, ხოლო სჳმონ დაიპყრა ქართლი, რამეთუ მსურველ იყვნენ ქართველნი. შემდგომად აღიღო ლორე, გორი და ყოველნი ციხენი ქართლისანი, თჳნიერ ტფილისისა მეფემან“. ამის შემდეგ ლალა ფაშა კიდევ ერთხელ ჩანს იმ პერიოდში, როცა მან მანუჩარ ათაბაგი გამოგზავნა „მორმარიოთა“ ქართლის დასაბრუნებად, მაგრამ მხოლოდ სადგერი დაბრბის და უკუიქცნენ სიმონის შიშით (ქართლის ცხოვრება“, ტ. IV, 411).

ფაშას მოსვლას სამცხეში „მესხური მათიანე“ 1580 წლის ამბების ქრონიკაში იხსენიებს, თუმცა აღნიშნავს, რომ: „მას უკან მეორე წელიწადს სინან-ფაშა მოვიდა, ტფილის წავიდა და ორნიც თანა გაჰყვეს“¹. სინან-ფაშამ დიდი სამუშაოები ჩაატარა წესრიგის აღსადგენად სამცხესა და ქართლ-კახეთში. მან ელჩები გაუგზავნა იმერეთისა და კახეთის მეფეებს და ძველი მორჩილების დადასტურება სთხოვა. მან მოლაპარაკებები გამართა სიმონ მეფესთან, სადაც ურთიერთშეთანხმების საფუძველზე ოსმალების სარდლობა სიმონს თბილისის ბეგლარბეგად დანიშვნას სთავაზობდა, ყოველწლიური ხარკისა და მორჩილების აღიარების სანაცვლოდ. ოსმალო ისტორიკოსი მუნეჯიმ ბაში აღნიშნავს კიდევ, რომ შეთანხმება შედგა, მაგრამ საბოლოოდ, როგორც ჩანს, საბავო ხელშეკრულება არ გაფორმებულა და ომი ისევ გრძელდებოდა².

სინან ფაშას შემდეგ, ხელისუფლებამ აღმოსავლეთის ფრონტის სარდლად მეჰმედ ფაშა დანიშნა, რადგან დიდგვირი არც სინან ფაშას საქმიანობით იყო კმაყოფილი. მან ვერ შეძლო ქართლის ციხეებში ჩაკეტილი ოსმალური გარნიზონების გეგმაზომიერი მომარაგება. სულტნის ხელისუფლებას განსაკუთრებით ადარდებდა თბილისში ალყაშემორტყმული გარნიზონის მძიმე ხვედრი. დე უერმინი 1580 წლის 1 მაისის წერილში იუწყებოდა აქ შექმნილი საგანგებო მდგომარეობის შესახებ. ის წერდა: „სპარსეთის განზრახვა ჩემი ბოლო წერილის მერე სამმა სხვადასხვა შიკრიკმა დაადასტურა. მათ თქვეს, რომ თბილისის ალყა დიდხანს გაგრძელდა. იმ მდგომარეობის გამო, რომელშიც ალყის განმავლობაში აღმოჩნდნენ, ქალაქში მყოფნი იძულებულნი იყვნენ, ეჭამათ ძაღლებისა და ცხენების ძვლებისგან დამზადებული ფქვილი. [გვითხრეს ასევე,] რომ შაჰს გადაწყვეტილი აქვს აილოს ყარსი, მას მხოლოდ ეს ციხესიმაგრე დარჩა ასაღები, ვინაიდან მან უკვე გაანადგურა და დაამარცხა ან გადმოიბირა დიდი ნაწილი იმ ძალებისა, რომლებიც მუსტაფა-ფაშამ

¹ აქ საუბარია ძმებზე, ყვარყვარესა და მანუჩარზე.

² მ. სვანიძე ფიქრობს, რომ მუნეჯიმ ბაშის ცნობა სიმართლეს არ უნდა შეეფერებოდეს, რადგან სხვა დამადასტურებელი ცნობა არ არსებობს, თუმცა საბავო მოლაპარაკება რომ გრძელდებოდა, ამის დასტურია ის, რომ სიმონის ელჩობა 1582 წელს სტამბოლში ჩავიდა სულტნის უფლისწულის წინადაცვლის დღესასწაულზე (საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 277).

დატოვა თავისი გამგზავრების შემდეგ; მოკლა ოცდაათი ათასი თათარი, რომლებიც მოსულიყვნენ, რათა მოეხსნეინებინათ ალყა ტიფლისზე, შემდეგ კი იქიდან გამგზავრებულიყვნენ საზღვრებისკენ ას ორმოცდაათი ათასი ცხენით, გაეშალათ იქ თავისი დროშები, დალოდებოდნენ და დაემარცხებინათ სინან-ფაშა ქვეყანაში შემოსვლამდე. ვინაიდან [სინან-ფაშას]¹ ქალიშვილი დაქორწინებული იყო ამ მხარის ძლიერი დიდებულის, ქრისტიანი ქართველის – სიმონ-ხანის ძმაზე, მისგან დაპირებული სამოცი ათასი კაცის მოშველიებასაც ელოდა. ხსენებულმა ძმამ წაიყვანა ამ სენიორის ხალხი, გაამაჰმადიანა ისინი, დააყენა თბილისისა და სხვა ქალაქების ვოევოდებად, თუმცა შემდეგ გამოიპარა იქედან და სპარსეთში გაიქცა². ოსმალთა სარდლობისათვის ვერც მეჰმედ ფაშამ გაამართლა იმედები, რადგან მანუშარის განდგომის შემდეგ კიდევ უფრო გართულდა სამცხიდან ქართლ-კახეთსა და შირვანში მიმავალი გზების უსაფრთხოება. განსაკუთრებით გააქტიურდა მანუშარ ათაბაგი, რომელიც სიმონის დახმარებით, პარტიზანული ბრძოლებით სერიოზულ ზიანს აყენებდა მტერს.

ასეთი გახლდათ ძირითადად კონსტანტინოპოლში მოღვაწე თრანგი დიპლომატების 1578-1580 წლის კორესპონდენციები. შემდგომი წლების ამბები მათ ძალზე მცირედ აქვთ მოცემული. როგორც ვხედავთ კორესპონდენციები მნიშვნელოვან და საჭირო ინფორმაციებს იძლევიან XVI საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოს ისტორიის რიგი საკითხების უფრო ნათლად და ობიექტურად გასაშუქებ-

¹ ვინ შეიძლება იყოს წერილში მოხსენიებული ეს დიდებული? სიმონის ძმა დაუდ-ხანი არა, რადგან ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობით, დაუდ-ხანის მეუღლე იყო ალექსანდრე II კახთა მეფის ნათესავი. კიდევ სხვა ცნობით, დაუდ-ხანის ცოლი შამხლის მმართველის ქალიშვილი იყო (ტარკის სამამულო ჩრდ. კავკასიაში, დაღესტანი). საგარეოდ, სწორედ ამით იხსენიებს დე ჟერმინი თავის წერილებში, როცა საუბრობს კასპიისპირეთიდან შირვანზე თათრების თავდასხმებზე და ოსმალების მოკავშირეებზე ყიზილბაშების წინააღმდეგ. მას შემდეგ, რაც სიმონი ქართლში დაბრუნდა, ლალა ფაშას ჩააბარა დაუდ-ხანმა ციხეები და თბილისი, თვითონ კი სტამბოლში წავიდა და იქ რამდენიმე ხნის შემდეგ გარდაიცვალა (ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, 411). ვახუშტის ეს ამბავი მოქცეული აქვს 1578-80 წლებში. შეიძლება ეს იყოს სიმონის ძმა გიორგი, რომელიც სინან ფაშამ თბილისის გამგებლად დანიშნა მას შემდეგ, რაც ადრინდელი გამგებელი აჰმედ ფაშა გადააყენა, რადგან უკმაყოფილო იყო თბილისის გარნიზონის სარდლობის მოქმედებით. თუმცა მ. სვანიძის ვარაუდით, ეს გიორგი (გამაჰმადიანებული იუსუფი) იმერეთის მეფის, გიორგის შვილია (ე. მამისთვალიშვილი, საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 229).

² Ernest Charrière: *Négotiations de la France dans le Levant*. V. III., 901-902.

ლად. ეს ცნობები მნიშვნელოვნად ავსებს ამ ეპოქის გარშემო არსებული ქართული წყაროების მონაცემებს. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ის მომენტი, რომ ჩვენ მიერ მოყვანილი ფრანგი ავტორები ამ მოვლენების თანამედროვენი და მონაწილენი არიან. ქართული საზოგადოებისთვის ნაცნობ ესპანურ და იტალიურ წყაროებთან ერთად, შემოვიტანეთ ამ მოვლენების თანადროული ფრანგული ცნობებიც. ამ კორესპონდენციებმა კიდევ უფრო მეტი სიცხადე შეიტანა ირან-ოსმალეთის ომის გარშემო კავკასიაში მიმდინარე პროცესებში. ამ მოვლენის მნიშვნელობიდან გამომდინარე, ბუნებრივია, იგი გასცდა რეგიონალური კონფლიქტის ჩარჩოებს და საერთო ევროპული რეზონანსი შეიძინა. ფრანგული წყაროების მოშველიებით და გაანალიზებით, ჩვენ ნათლად დავინახეთ, თუ რა მნიშვნელოვანი როლი ენიჭებოდა საქართველოს ევროპული დიპლომატიისა და პოლიტიკის კონტექსტში.

თავი VII

დასკვნის მაგიარ

(ქართული და ევროპული წყაროების
კომპარატივისტული ანალიზი)

წინამდებარე თავში შეჯამებულია XVI საუკუნის, როგორც ისტორიული ეპოქის, მახასიათებლები და მნიშვნელობა საქართველოსა და მსოფლიო ისტორიისთვის; მენტალური/ტოტალური ისტორიის პრინციპებზე დაყრდნობით, ქართული და ევროპული წყაროების შედარებითი ანალიზის მეშვეობით, ჯეროვნად გარჩეულია შემდეგი საკვანძო საკითხები:

- როგორ აღიქვამდნენ დროსა და სივრცეს XVI საუკუნის საქართველოში – რამდენად ხშირი იყო კომუნიკაცია სხვადასხვა რეგიონებს შორის XVI საუკუნეში; რა ადგილი ეკავა საქართველოს ამ პერიოდის სავაჭრო-საკომუნიკაციო ქსელებში;
- როგორი იყო XVI საუკუნის ქართული საზოგადოების სტრუქტურა; იდენტობის რა მარკერები ჰქონდათ XVI საუკუნის საქართველოში მცხოვრებ ადამიანებს;
- რა სოციალური და პოლიტიკური პროცესების მონაწილედ აღიქვამდნენ თავს XVI საუკუნის საქართველოში მცხოვრები ადამიანები.

XVI საუკუნე არის ეპოქა, როდესაც მეტ-ნაკლებად დასრულებულ სახეს იღებს ტენდენციები, რომელთაც XIII-XIV საუკუნეებში ჩაეყარა საფუძველი. კერძოდ: (1) 1204 წელს ბიზანტიის იმპერიის პრაქტიკული განადგურებით მოიშალა „რკინის ფარდა“ ევროპისა და წინა აზიის ქვეყნებს (ე.წ. „აღმოსავლეთსა“ და „დასავლეთს“) შორის; ჯვაროსნული იდეების მარცხმა და რომის პაპების გავლენის კლებამ შეასუსტა კონფორმაცია ისლამურ და ქრისტიანულ ცივილიზაციებს შორის; (3) იტალიური ქალაქების გაძლიერებამ გამოიწვია ხმელთაშუაზღვისპირეთში ინტენსიური საკომუნიკაციო ქსელის ჩამოყა-

ლიბება; (4) ყოველივე ამას დაერთო მონღოლთა დაპყრობები, რომლებმაც აღმოსავლეთში ძალაუფლების ძველი ცენტრები მოშალეს (მაგალითად, 1258 წელს ბაღდადის აღებით საფუძველი გამოეცალა ისლამური სამყაროს ძლიერებას) და ურთიერთობათა ახალი, უფრო გლობალური, სისტემა ჩამოაყალიბეს.

ყურადღებას იქცევს ის გარემოებაც, რომ XIII-XIV საუკუნეებში უკან იხევს ფეოდალური კარნაკეტილობა-დანაწევრებულობა და პრაქტიკულად მთელ მსოფლიოში ძალაუფლებას ძლიერი დინასტიები ეპატრონებიან, რომელთა სახელმწიფოებშიც ე.წ. „დინასტიური ნაციები“ იწყებენ ჩამოყალიბებას – გერმანიის სახე ხდება ჰოჰენშტაუფენების დინასტია; საფრანგეთში კაპეტინგები საეტაპო წარმატებებს აღწევენ ქვეყნის ცენტრალიზაციის პროცესში; ინგლისში, XIII საუკუნის პირველ ნახევარში ბარონების აქტიურობის მიუხედავად, ქვეყანას სრულად ეუფლებიან პლანტაგენეტები. იმავე პროცესებს ვხვდებით ევროპის გარეთაც. აღმოსავლეთში ძალაუფლებას უპირობოდ ეუფლებიან ჩინგიზ ყაენის შთამომავლები; შორეულ იაპონიაში კი მეომარი სამთავროების ადგილას ნაბუნაგა და ტოიოტომი ჰიდაიოში ერთიან ძლიერ დინასტიურ სახელმწიფოს უყრიან საფუძველს.

დასახელებულ საუკუნეებსვე ემთხვევა შავი ჭირის ეპიდემია, რომლის უკან დახევაც ადამიანებს ნამდვილად უქმნიდა ახალი ცხოვრებისა და ისტორიის ახალი ეტაპის დაწყების შთაბეჭდილებას. იქმნებოდა დაახლოებით ის ეფექტი, რომელიც ადრეულ შუა საუკუნეებთან მიმართებით ჯაკ ლეგოფმა აღწერა ნაშრომში „1000 წელი“, როდესაც მეორედ მოსვლის შიშის დაძლევა საზოგადოების ახალი ძალით განვითარების იმპულსი გახდა¹.

გლობალისტური ტენდენციები, რომელსაც საფუძველი ჩაეყარა XIII-XIV საუკუნეებში, კიდევ უფრო გაძლიერდა XVI საუკუნეში. ამ პერიოდს თანამედროვე ისტორიკოსები „დენთის იმპერიების“ (ოსმალეთი, სეფიანთა ირანი, დიდი მოგოლის ინდოეთი) ეპოქად იხსენიებენ. მონღოლთა საყაენოების დასუსტებას მახლობელ აღმოსავლეთსა და ხმელთაშუაზღვისპირეთში არ მოჰყოლია კომუნიკაციების მოშლა (მაგალითად, ისე, როგორც ეს მოხდა ცენტრალური აზიისა

¹ Jacques Le Goff. À la recherche du temps sacré. Jacques de Voragine et la Légende dorée, (Paris, Perrin, 2011).

და ციმბირის სტეპებში, სადაც „ოქროს ურდოს“ დაშლის შემდეგ წარმოქმნილი სახანოები იზოლაციისა და დეგრადაციის გზით წავიდნენ), პირიქით, აქ გლობალისტური ტენდენციები უფრო მეტად გაიზარდა ორი ფაქტორის გამო:

პირველი: თურქული საფრთხე – XVI საუკუნეში ძლიერების მწვერვალს აღწევს ოსმალეთის იმპერია, რომლის სწრაფი გაძლიერებაც ევროპისა და მახლობელი აღმოსავლეთის ქვეყნებს ერთმანეთთან უფრო ინტენსიური პოლიტიკური კავშირების ძიებისკენ უბიძგებდა. ისტორიოგრაფიაში ტრადიციულად მიიჩნევა, რომ ოსმალების გაძლიერებამ ევროპელ პოლიტიკოსებს „საზღვაო პროექტებისკენ“ უბიძგა, რამაც ევროპასა და აღმოსავლეთს შორის ტრადიციული კომუნიკაციების მოშლა გამოიწვია, თუმცა, ეს დებულება უფრო XVII-XVIII საუკუნის რეალობას ასახავს. XVI საუკუნეში კი ოსმალეთის იმპერიის ქარბი პოტენციალი იყო ფაქტორი, რომელიც უფრო ინტენსიურს ხდიდა ურთიერთობებს ხმელთაშუაზღვისპირეთსა და მახლობელ აღმოსავლეთს შორის;

მეორე: ხმელთაშუაზღვისპირეთისა და მახლობელი აღმოსავლეთის რეგიონის მნიშვნელობის გაძლიერება – XV-XVI საუკუნეებში მონღოლური სახელმწიფოების დაკნინება-განადგურებამ მახლობელი აღმოსავლეთი და ხმელთაშუაზღვისპირეთი კვლავ მსოფლიო ისტორიული მოვლენების ეპიცენტრად აქცია. ისტორიოგრაფიაში ხშირად შევხვდებით მოსაზრებას, რომ XVI საუკუნე ხმელთაშუაზღვისპირეთის დაკნინების ეპოქაა, თუმცა, ეს დებულებაც უფრო XVII-XVIII საუკუნის რეალობას ასახავს. რეალურად, ეს რეგიონი სწორედ XVI საუკუნეში აღწევს განვითარების მწვერვალს.

ეს ორი ფაქტორია სწორედ იმის მიზეზი, რომ ევროპის მოწინავე სახელმწიფოებსა და „დენტის იმპერიებში“ მონათესავე ბუნების სოციალური პროცესები იჩენს თავს. პროცესები, რომლებიც დიდი ხნის განმავლობაში, შეცდომით, ძირითადად დასავლეთ ევროპის ისტორიასთან იყო გაიგივებული. კერძოდ, ესაა დროისა და სივრცის აღქმაში მომხდარი რევოლუციური ცვლილებები, რაც დიდ გეოგრაფიულ აღმოჩენებს უკავშირდება; ერთიანი რელიგიური სივრცეების დანაწევრება (რეფორმაცია); ცენტრალიზებული სახელმწიფოს იდეის დაპირისპირება აპანაჟურ სისტემასთან, სტაბილურობის იდეის დაპირისპირება ფეოდალურ ანარქიასთან (აღმოსავლეთის ქვეყნებში

ეს ნომადიზმისა და ბინადარი ცხოვრების დაპირისპირებაში გამოიხატა); ისტორიის პერიოდიზაციის გადააზრება, საკუთარი ეპოქის მნიშვნელოვან ისტორიულ პერიოდად აღქმა, არსებულ რეალობასთან წარსულის დაპირისპირება (რენესანსის იდეა); დაბოლოს, რევოლუციური ცვლილებები სამხედრო საქმეში.

ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინებით, არ გვეჩვენება გადაჭარბებულად ჭეიმეს ჟოზეფ უელშის კონცეფცია, რომელიც XIII საუკუნეს გარდამტეხ საუკუნეს უწოდებს¹. მართლაც, თუკი ევროპისა და მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიას ევროპოცენტრისტული კლიშეებით არ შევხედავთ, შეუძლებელია არ დავინახოთ, რომ XIII-XVI საუკუნეები, ეს არის სრულიად დამოუკიდებელი ეპოქა, რომელიც დამოუკიდებელ შესწავლას მოითხოვს. ამ თვალსაზრისით ის რაღაცით მოგვაგონებს III-VI საუკუნეებს, რომელიც თანამედროვე ისტორიოგრაფიაში დამოუკიდებელ ისტორიულ ეპოქად, გვიანანტიკურ ხანად, განიხილება.

საკითხის ისტორიოგრაფია

XVI საუკუნეს არასოდეს აკლდა იმ ისტორიკოსების ყურადღება, რომლებიც სოციალური ისტორიის საკითხებს იკვლევდნენ და სხვადასხვა ეპოქის ადამიანების მსოფლმხედველობის რეკონსტრუქციას ცდილობდნენ. ამას თუნდაც ის გარემოება მოწმობს, რომ ანალების სკოლის ფუძემდებლებმა მთავარი პარადიგმული ნაშრომები სწორედ ამ პერიოდს დაუკავშირეს. კერძოდ, ლუსიენ ფევრის კვლევების (მაგალითად, *Le problème de l'incroyance au XVIe siècle La religion de Rabelais*, Albin Michel, Paris, 1947) უმრავლესობა XVI საუკუნეს ეძღვნება, ფერნან ბროდელმა კი იმავე პერიოდს მიუძღვნა ნაშრომი „ხმელთაშუა ზღვა და ხმელთაშუაზღვისპირეთი ფილიპე მეორის ეპოქაში“ (*The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*, Vol. 1 University of California Press; First edition (July 16, 1996)). ეს ნაშრომები, ერთი მხრივ, ასახავენ XVI საუკუნის ისტორიას, მეორე მხრივ კი, იმ პარადიგმულ ცვლილებებს განასახიერებენ, რომელთა საფუძვლზეც „ანალების სკოლის“ ისტორიკოსები პოზიტივისტურ ისტორიოგრაფიას უპირისპირდებოდნენ. მიუხედავად ამისა, უცნაურია,

¹ Walsh J.J. The Thirteenth Greatest of Centuries, 2007.

რომ ამ ნაშრომებს არ მოჰყოლია ევროპული ისტორიოგრაფიის-თვის დამახასიათებელი იმ „ევროპოცენტრისტული“ კლიშეების რღვევა, რომლებიც სწორედ პოზიტივისტური ისტორიოგრაფიის გავლენით ჩამოყალიბდა.

თუკი XVI საუკუნის ისტორიის შესახებ ევროპულ ისტორიოგრაფიას გადავხედავთ, რამდენიმე აპრიორულად გაზიარებული მოსაზრების წინაშე აღმოვჩნდებით, რომლებიც ამ ეპოქის ისტორიის ტენდენციური ინტერპრეტაციისკენ გვიბიძგებს. ამგვარი შეხედულების ნიმუშებია, მაგალითად: 1) მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ოსმალეთის იმპერიამ „რკინის ფარდის“ როლს ასრულებდა – შესაბამისად, XVI საუკუნეში ხმელთაშუაზღვისპირეთი და მახლობელი აღმოსავლეთი ორ მკვეთრად გამიჯნულ სივრცეს წარმოადგენდა და 2) რომ XVI საუკუნე გარდამავალი ეპოქაა.

ამ ორი დებულებითაა ნასაზრდოები ყველა ის შეხედულება, რომელიც ამ ეპოქის არასწორ აღქმას განაპირობებს. ისტორიოგრაფიაში „ანტიოსმალური კოალიციების“ ანალიზის ფონზე მისთვის ამგვარი სტატუსის მინიჭებას და, მაშასადამე, ორი სივრცის (ხმელთაშუაზღვისპირეთისა და მახლობელი აღმოსავლეთის) ერთმანეთისგან მკვეთრად გამიჯვნას რამდენიმე მიზეზი აქვს. ერთი მხრივ, ეს თანამედროვეობისთვის დამახასიათებელი სტერეოტიპების შედეგია, რომელსაც ედუარდ საიდი ამხელს „ორიენტალიზმის“ მისეულ კონცეფციაში¹; მეორე მხრივ კი, მარქსისტული ისტორიოგრაფიის გავლენა, რომელიც ადრეულ ახალ დროში აღმოსავლეთის ქვეყნების „დაცემისა“ და დასავლეთის ქვეყნების აღმავლობის მიზეზებს სოციალ-ეკონომიკურ ფაქტორებში ეძებს. მაგალითად გამოდგება ემანუელ ვალერშტაინის „თანამედროვე მსოფლიო სისტემის თეორია“ („modern world system theory“), სადაც კაპიტალისტური ევროპა ცენტრად განიხილება, დანარჩენი მსოფლიო კი – პერიფერიულ ან ნახევრად პერიფერიულ ზონებად. ამ სისტემის გენეზისს ვალერსტაინი სწორედ XVI საუკუნეში ხედავს².

ევროპოცენტრისტული მიდგომების გავლენით XVI საუკუნეს ერთმნიშვნელოვნად მიენიჭა, ერთი მხრივ, „დაცემა-დაკნინების პერი-

¹ Edward W. Said. Orientalism. Vintage Books A Division of Random House, (New York, 1979).

² Wallerstein Immanuel. The Modern World-System, vol. I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century, (New York/London, 1974).

ოდის“, მეორე მხრივ კი – „გარდამავალი ეპოქის“ სტატუსი. „დაკნინებაზე“ უფრო ხშირად აღმოსავლეთის ქვეყნებთან მიმართებით საუბრობენ: მაგალითად, ასე იქცევა ვ. ბარტოლდი თემურ ლენგის შემდგომი პერიოდის შუა აზიის აღწერისას¹; ისტორიოგრაფიაში ზოგჯერ ღიადა, ზოგჯერ ფარულად ის აზრიც გამოსჭვივის, რომ კონსტანტინოპოლის 1453 წელს დაცემა „ჩამორჩენილი“ ძალების გაააქტიურებასა და რეგიონის დაკნინებას მოასწავებდა. მახლობელი აღმოსავლეთის სხვა რეგიონების მაგალითზეც თითქოს ისე გამოდის, რომ სწორედ XV-XVI საუკუნეებში დაიწყო ჩამორჩენა-დაკნინების პროცესი, რომელიც კოლონიალიზმის ეპოქის ლოგიკურ წინაპირობას წარმოადგენდა.

რაც შეეხება „გარდამავლის“ სტატუსს, ამგვარი აღწერილობა, ძირითადად, ევროპასთან მიმართებით გამოიყენება. კერძოდ, ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებულია „ხანგრძლივი XVI საუკუნის“ ცნება, რომელიც თითქოს გარდამავალი პერიოდია შუა საუკუნეებსა და ახალ დროს შორის. თავი რომ დავანებოთ იმ ფაქტს, რომ გარდამავალ ეპოქებზე მსჯელობა ყოველთვის ტენდენციურია (ყველა ეპოქა და საუკუნე რაღაც თვალსაზრისით გარდამავალია), საჭიროა, XVI საუკუნეს საკუთარი პარამეტრებით შევხედოთ და არა მომდევნო საუკუნეების გადმოსახედიდან. თუკი ასე მოვიქცევით, ვნახავთ, რომ საქმე გვაქვს ძალიან თვითმყოფად და საინტერესო ეპოქასთან, რომელიც კვლევის საინტერესო პერსპექტივებს წარმოშობს.

ისტორიოგრაფიაში ზემოხსენებული კლიშეების გადასინჯვის მცდელობა დღეს კვლევის მთავარ მიმართულებად შეიძლება ჩაითვალოს. ამ მხრივ ნიშანდობლივია დისკუსია, რომელიც ცნება „**დენტის იმპერიის**“ გარშემო არსებობს. ეს ტერმინი პირველად ინგლისელმა ისტორიკოსმა ჯ. ჰოგსონმა გამოიყენა ოსმალეთის, სეფიანთა ირანისა და დიდი მოგოლის იმპერიის მთლიანობის აღსანიშნავად². ისტორიოგრაფიაში ეს ცნება რამდენიმე განსხვავებული მნიშვნელობით გამოიყენება: ისტორიკოსთა ერთი ნაწილი მას უბრალოდ გამამთლიანებელ სიტყვად აღიქვამს, რომელიც დენტის ეპ-

¹ В.В. Бартольд. Тюрки: Двенадцать лекций по истории турецких народов Средней Азии, (Алмата, 1998), 180-197.

² Hodgson M. G. S. The Venture of Islam: Conscience and History in a World Civilization, 3 vols. (Chicago, 1974), 15.

ოქაში არსებულ იმპერიებს აღნიშნავს; მეორე ნაწილი კი გამოყოფს მთელ რიგ არსებით ნიშან-თვისებებს (*აპანაჟურ სისტემასთან ბრძოლა, ნომადურ სამხედრო ელიტასთან დაპირისპირება, ცენტრალიზებული ბიუროკრატიული აპარატის მშენებლობა, ერთიანი ეკონომიკური ბაზრის შექმნა, რევოლუციური ცვლილებები სამხედრო საქმეში და სხვა*), რომელიც ამ იმპერიებს სხვებისგან გამოარჩევს; ზოგიერთი ისტორიკოსი კი დენტს ამ იმპერიების ჩამოყალიბების საფუძვლებსაც კი უკავშირებს¹.

ზემოაღნიშნული პრობლემები სხვადასხვაგვარადაა გადააზრებული სეფიანთა ირანის, ოსმალეთისა და ინდოეთის ისტორიის ამსახველ სამეცნიერო ლიტერატურაში.

ოსმალეთი

ოსმალეთის იმპერიის ამსახველი ისტორიოგრაფია სეფიანებსა და მოგოლებზე ვრცელია. თურქეთისა და ბალკანეთის ქვეყნების არქივებში უამრავი დოკუმენტია შემორჩენილი, არსებობს ასევე ევროპელ მოგზაურთა ჩანაწერები და ოსმალთა ძალისხმევით შექმნილი ქრონიკები. ამ მასალებზე დაყრდნობით XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე ოსმალეთის გაბმული ისტორია დაწერეს: ჟ. ფრეიერმა (Joseph Freiherr), ჰ. პარგსტალმა (von Hammer-Purgstall), ი. ზინკეისენმა (Johann Wilhelm Zinkeisen), ნ. იორგამ (Nikolai Iorga) და სხვა მეციერებმა. მათი წყალობით ჩამოყალიბდა ქრონოლიგიურ-პოლიტიკური ნარატივი, რომელსაც აქტუალობა დღემდე არ დაუკარგავს.

ოსმალეთის ისტორიოგრაფიაში რევოლუციური ცვლილებები XX საუკუნის შუა ხანებში მოხდა, როდესაც ისტორიკოსთა ერთმა ნაწილმა თურქეთის ისტორიის გადააზრება ანალების სკოლის მიერ შემოთავაზებული პარადიგმის ფარგლებში სცადა. ამ მხრივ პირველი ნაბიჯები მეჭმედ ფუად კურფრულუმ გადადგა, შემდეგ კი კვლევა მისმა მოწაფემ, ჰალილ ინალჩიკმა, განაგრძო. იგი თანდათან ყველაზე გავლენიან თურქ ისტორიკოსად იქცა, რომელიც ოსმალეთის მომიჯნავე რეგიონებსაც შეისწავლის.

¹ მაგალითად, ჯ. ჰოგსონამდე ბევრად ადრე ვ. ბარტოლდი ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ ოსმალეთის, სეფიანთა ირანისა და დიდი მოგოლის იმპერიების შექმნაში გადაწყვეტი რთული იმ ფაქტმა ითამაშა, რომ მათ მესვეურებს ციხეების ზარბაზნის გამოყენებით აღება შეეძლოთ.

სეფიანთა ირანი

საერთაშორისო ენებზე (მაგალითად, ინგლისურ ენაზე) სეფიანთა შესახებ ძალზე მწირი ლიტერატურა არსებობს. ამ მხრივ შედარებით ფართოდ ცნობილი ნაშრომები მხოლოდ XX საუკუნის მეორე ნახევრიდან გვხვდება. მაგალითად შეგვიძლია დავასახელოთ ა. ნიუმანის „სპარსეთის იმპერიის ხელახალი დაბადება“ (Newman A., *Rebirth of a Persian Empire*, I.B.Tauris & Co Ltd 2006); სუსან ბაბაის, კატრინ ბაბაიანის, ინა ბაგდიანზ მაკკაბეს და მასუმეჰ ფერადის თხზულება „ახალი ელიტები სეფიანთა ირანში (Babaie S., Babayan K., Baghdiantz-McCabe I., Farhad M., *New Elites of Safavid Iran*, New York, 2004), რულა ჟურდი აბისაბის „მონათლული სპარსეთი: რელიგია და ძალაუფლება სეფიანთა ირანში“ (Abisaab R., *Converting Persia, Religion and Power in the Safavid Empire* London 2004).

წყაროების სიმცირის გამო სეფიანთა ირანის ისტორიოგრაფია უფრო მმართველ კლასს, საერთაშორისო საშუამავლო ვაჭრობას (ევროპული წყაროების გამო) ეხება.

ქართული ისტორიოგრაფია

კვლევის ზოგადევროპოცენტრისტული ტენდენციების გავლენას ვერც ქართული ისტორიოგრაფია ასცდა. საქართველოს ისტორიის ტრადიციულ ნარატივში XV-XVI საუკუნეები დაკნინების ეპოქად მიიჩნევა, როდესაც დაიშალა ერთიანი საქართველოს სამეფო, წარმოიქმნა სათავადოები და სხვა. ხაზი ესმება იმასაც, რომ კონსტანტინოპოლის დაცემის შემდეგ საქართველო მოწყდა „ნორმალური“ „ევროპული“ განვითარების გზას და აღმოჩნდა „ჩამორჩენილ“ სახელმწიფოთა გარემოცვაში. ეჭვქვეშ დადგა მისი ქრისტიანული იდენტობა და განვითარება.

გარდა ამისა, ქართულმა ისტორიოგრაფიამ მარქსიზმის მნიშვნელოვანი გავლენაც განიცადა. ყოველივე ამის ფონზე დღეს ძალიან ძნელია:

ა) ნარატივის ჩარჩოს ჩამოყალიბება, რომელიც XVI საუკუნის პოლიტიკური ისტორიის მოვლენებს ამ საუკუნეში მოღვაწე ადამიანების ინტერპრეტაციით გადმოსცემს;

ბ) მოდელის გამოკვეთა, რომელსაც ამ ეპოქის საქართველოს სოციალური ისტორიის კვლევა (შედარებითი ანალიზი) უნდა დაეფუძნოს;

გ) XVI საუკუნის მსოფლიოში საქართველოს როლისა და ადგილის განსაზღვრა.

ისტორიოგრაფიაში ყველა ამ მიმართულებით დამკვიდრებული კვლევის ტრადიცია გადასინჯვას მოითხოვს.

ა) XVI საუკუნის პოლიტიკური ისტორიის ნარატივის ჩარჩო XVIII საუკუნეში ჩამოყალიბდა, შემდეგ კი XX საუკუნეში ნაციონალისტური ელემენტებით გამდიდრდა. ამ ნარატივის კონსტრუირება ბაგრატიონების გავლენის ქვეშ მყოფი ისტორიკოსების (ვახუშტი ბატონიშვილი, ბერი ეგნატაშვილი) ხელით მოხდა, შესაბამისად, ისინი ასახვენ ბაგრატიონთა საგვარეულო სახლის ინტერესებს¹. ისტორიოგრაფიაში სერიოზულად არც კი დაისმის საკითხი იმის შესახებ, თუ როგორი შეიძლება ყოფილიყო XVI საუკუნის მოვლენებთან დაკავშირებით ჯაყვლების ან რიგ შემთხვევაში მოლაღატეებად გამოცხადებული თავადების ნარატივი²;

ბ) სოციალური (სოციალურ-ეკონომიკური) ისტორიის კვლევა ეფუძნება მარქსისტულ მოდელს, რომელიც აქცენტს აკეთებს ქვეყნის ისტორიაში (ე.წ. გვიანფეოდალურ ხანაში) „დრომოქმული“ სათავადოების სისტემის ნეგატიურ შეფასებაზე;

გ) მოძველებული ჩანს ასევე ნარატივი იმის შესახებ, რომ ბიზანტიის იმპერიის დაცემის შემდეგ საქართველო „ნორმალური ევროპული“ განვითარების გზას მოსწყდა და „ჩამორჩენილი“ მაჰმადიანური იმპერიების მარწმუნებში მოექცა.

XVI საუკუნე დღეს მიიჩნევა ეპოქად, რომლის არსი, როლი და ადგილი ისტორიაში საკამათოა. ამ თვალსაზრისით ბევრი რამ გადააზრებასა და შემდგომ შესწავლას მოითხოვს. ამ მხრივ გამონაკლისს, რა თქმა უნდა, არც საქართველოს ისტორია წარმოადგენს.

¹ ამ საკითხზე მსჯელობისას ფრიად საინტერესოდ მოჩანს ვახუშტი ბატონიშვილის საყვედურები სწავლულ კაცთა კომისიის მიმართ. ეს თითქმის იმას ადასტურებს, რომ XVIII საუკუნეში ბაგრატიონთა ინტერესების დამცველ ისტორიკოსთა შორისაც არ იყო ერთმნიშვნელოვანი შეთანხმება.

² ამ მხრივ ერთგვარ გამონაკლისად გიორგი სააკაძე შეიძლება ჩაითვალოს, რომელიც ბაგრატიონთა საგვარეულოს წინააღმდეგ მოქმედებდა, მისი პიროვნება კი არაერთმნიშვნელოვნადაა შეფასებული.

XV-XVI-XVII საუკუნეების ისტორიის მკვლევრები პერიოდულად კამათობენ ამ ეპოქისთვის აქტუალურ ცალკეულ საკითხებზე, თუმცა უცვლელი რჩება ზემოაღწერილი პარადიგმული ჩარჩო. ამის მთავარი მიზეზია ის, რომ ძნელად ხდება წყაროების ახალი ნაკადის სამეცნიერო წრებრუნვაში შემოტანა, რაც XVI საუკუნის ისტორიული მოვლენების ახლებურად ინტერპრეტირების საშუალებას მოგვცემდა. წიგნის I-V თავებში, ახალ წყაროებზე დაყრდნობით, გადასინჯულ იქნა პოლიტიკურ ისტორიასთან დაკავშირებული რიგი დებულებები, დასკვნით ნაწილში შემოგთავაზებთ ანალოგიურ ინტერპრეტაციას/მიდგომას სოციალურ ისტორიასთან მიმართებით.

წყაროები და კვლევის მეთოდები

XVI საუკუნის ისტორიის ამსახველ წყაროებზე მუშაობისას, უპირველეს ყოვლისა, ვაწყდებით მეთოდოლოგიურ პრობლემებს. ისტორიული მეცნიერების განვითარების თანამედროვე ეტაპზე არ არსებობს შეთანხმებული აზრი იმის შესახებ, რა ნიუანსები უნდა იქნეს გათვალისწინებული წყაროების შესწავლისას; რა საკვლევი საკითხების ირგვლივ უნდა „დავუსვათ“ შეკითხვები წყაროებს; რა ნიშნით უნდა მოხდეს სხვადასხვა წყაროს (ჩვენს შემთხვევაში ქართული და უცხოურენოვანი წყაროების) ერთმანეთთან შედარება.

ამ საკითხებთან მკვლევრის მიდგომა დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა თვალსაზრისით შევისწავლით წყაროებში მოცემულ ნარატივებს – გამოვიყენებთ მათ უკვე კარგად ცნობილი ისტორიული ფაქტებისა და მოვლენების შესახებ დამატებითი ინფორმაციის მისაღებად თუ – იმ ფუნდამენტური, ნაკლებად ცვალებადი სტრუქტურების შესასწავლად, რომლებიც განსაზღვრავენ ამა თუ იმ ეპოქაში მცხოვრები ადამიანის მსოფლმხედველობას; ყურადღებას გავამახვილებთ მხოლოდ პოლიტიკურ ისტორიასთან დაკავშირებული საკითხების კვლევაზე თუ შევცდებით, შესწავლის ობიექტად შერჩეული ეპოქა მისი თანამედროვეების თვალთ დავინახოთ.

XVI საუკუნის საქართველოს, მახლობელი აღმოსავლეთისა და ხმელთაშუაზღვისპირეთის ისტორიის შესწავლისას, რა თქმა უნდა, ორივე მიდგომა მნიშვნელოვანია. შესაბამისად, წიგნში ორივე მიმართულებითაა კვლევა გაშლილი. ნაშრომის დასკვნით ნაწილში აქცენტი მენტალურ ისტორიაზე კეთდება. კერძოდ, აქ ქართული და

ევროპული წყაროების შედარებითი ანალიზის საფუძველზე შესწავლილია:

1. როგორ აღიქვამდნენ დროსა და სივრცეს XVI საუკუნის საქართველოში;

2. როგორი იყო XVI საუკუნის ქართული საზოგადოების სტრუქტურა; იდენტობის რა მარკერები ჰქონდათ XVI საუკუნის საქართველოში მცხოვრებ ადამიანებს;

3. რომელი სოციალური პროცესების მონაწილედ აღიქვამდნენ თავს XVI საუკუნის საქართველოში მცხოვრები ადამიანები.

XVI საუკუნის საქართველოს ისტორიის რეკონსტრუქციისთვის სხვადასხვა ტიპის წერილობითი წყაროს გამოყენება შეიძლება:

ა) XVI საუკუნის ქართული ნარატიული წყაროები – სამწუხაროდ, დღემდე შემორჩენილი გვაქვს ერთადერთი ასეთი წყარო – „მესხური დავითნის ქრონიკა“;

ბ) XVI საუკუნის ქართული დოკუმენტური მასალა (სიგელ-გუჯრები) – ჩვენამდე მოღწეულია 50-მდე ასეთი დოკუმენტი;

გ) XVI საუკუნის მუსლიმი ისტორიკოსების, მათ შორის, უპირველეს ყოვლისა, ჰასან რუმლუსა და იბრაჰიმ ფეჩევის ცნობები;

დ) XVI საუკუნის თურქულ- და სპარსულენოვანი დოკუმენტები – მათ შორის, ცხადია, ყველაზე მეტ ყურადღებას „გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი“ იმსახურებს;

ე) XVII-XVIII საუკუნეების ქართულენოვანი მეორადი წყაროები – ფარსადან გორგიჯანიძე, ვახუშტი ბატონიშვილი, „ახალი ქართლის ცხოვრება“;

ვ) XVI საუკუნის ევროპელი დიპლომატებისა და მოგზაურების თხზულებები – მათი რაოდენობა ძალიან დიდია. პროექტის ფარგლებში განსაკუთრებული ყურადღება გამახვილებულია ისეთ ავტორებზე, როგორიცაა: ტომაზო მინადოი და როვიგო, ჟუიე, ენტონი ჯენკინსონი, არტურ ედვარდსი, მიკელე მემბრე.

სოციალური ისტორიის საკითხების შესწავლაში თითოეულ ზემოჩამოთვლილ წყაროს გამორჩეული როლი აკისრია. მაგალითად, განსხვავებულია ქართულენოვანი პირველწყაროებისა (მაგალითად, „მესხური დავითნის ქრონიკა“) და მეორადი წყაროების (მაგალითად, ვახუშტი ბატონიშვილი, „ახალი ქართლის ცხოვრება“) მნიშვნელობა. კერძოდ, მეორად წყაროებზე დაყრდნობით შეიძლება XVI საუკუნეში

მომხდარი ფაქტების დადგენა. პირველწყაროების სიმცირის პირობებში ისინი მართლაც ფასდაუდებელი ინფორმაციის შემცველია, თუმცა, ამ ცნობების ინტერპრეტირება დიდ სიფრთხილეს მოითხოვს. კონტექსტუალური თვალსაზრისით, ისინი ხშირად XVI საუკუნეზე მეტად XVIII საუკუნის რეალობას ასახავენ. კონტექსტუალიზების თვალსაზრისით პრობლემები არა აქვს „მესხური დავითნის ქრონიკას“, მაგრამ აქ ძალიან მცირე რაოდენობით ინფორმაციაა მოცემული.

განსხავებულია ასევე ჰასან რუმლუსა და იბრაჰიმ ფენევის ტიპის ისტორიკოსებისა და ევროპელი მოგზაურების მიერ მოწოდებული ცნობების მნიშვნელობა. ჰასან რუმლუ და იბრაჰიმ ფენევი უფრო იმ განწყობებს გამოხატავენ, რომლებიც საქართველოს წინააღმდეგ ბრძოლაში უშუალოდ ჩართულ ფაშებსა თუ თურქმანულ ტომებს ჰქონდათ, მაშინ, როცა ევროპელ დიპლომატებსა და ისტორიკოსებს მეტი ინფორმაცია აქვთ გრძელვადიან გეგმებსა და პროექტებზე, რომლებიც სულთნისა და შაჰის კარზე ისახებოდა. მათი ცნობები ძალიან მრავალფეროვანი და უაღრესად საინტერესოა. მაგალითად, მიკელე მემბრემ თავად იმოგზაურა საქართველოში და საკმაოდ დეტალურად აღწერა ქვეყნის მდგომარეობა. მას საინტერესო ცნობები მოეპოვება საქართველოს ქალაქებზე, სავაჭრო ოპერაციებზე, ქვეყნის სამხედრო პოტენციალზე, მოსახლეობის სტრუქტურასა და ეთნოგრაფიულ ტრადიციებზე; ენტონი ჯენკინსონსა და არტურ ედვარდსს საქართველოში უშუალოდ არ უმოგზაურიათ, თუმცა რუსეთიდან ირანისკენ სავაჭრო-დიპლომატიური მისიით მიმავალნი გავლით მოხვდნენ შირვანში. მათ თხზულებებში საინტერესო ცნობებს შევხვდებით აბრეშუმით ვაჭრობასა და მახლობელ აღმოსავლეთში არსებულ პოლიტიკურ ვითარებაზე, უხვად იძლევიან ასევე სოციალური ისტორიის შესწავლისთვის საჭირო ცნობებს. რაც შეეხება ფრანგ დიპლომატ ჟუიეს, ის კონსტანტინოპოლში 1570 -1580-იან წლებში მოღვაწეობდა და, ტომაზო მინადოის მსგავსად, საინტერესო ცნობებს გვაწვდის ირან-ოსმალეთის ომებისა და ამ ომებში საქართველოს როლის შესახებ.

წყაროების შედარებითი ანალიზი

XVI საუკუნის ევროპელი ავტორების თხზულებები დიდად მნიშვნელოვანი წყაროა ამ პერიოდის ადამიანების მსოფლმხედველობისა და ეთნოგრაფიული ყოფის შესასწავლად. ქართული და ევრო-

პული წყაროების შედარების საფუძველზე დასკვნების გასაკეთებლად აუცილებელია გავაანალიზოთ, თუ როგორ აღიქვამდნენ XVI საუკუნის საქართველოში ისეთ მნიშვნელოვან კატეგორიებს, როგორიცაა: დრო, სივრცე, სტრუქტურა, პროცესი.

დრო და სივრცე

ისტორიოგრაფიაში საყოველთაოდ აღიარებულია, რომ „დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენების“ ეპოქაში (XV-XVII საუკუნეები) დროისა და სივრცის აღქმა-გააზრების თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი ცვლილებები მოხდა. ამდენად, XVI საუკუნის ავტორების ფართო თვალსაწიერი თითქოს არ უნდა გვაკვირვებდეს. თუმცა, აქ მნიშვნელოვანია იმის გარკვევა, საიდან მომდინარეობს XVI საუკუნის ავტორთა გეოგრაფიული ცოდნა და როგორ ხდება მისი თანდათანობითი განვითარება.

ტრადიციულად „დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენების“ ცნების ქვეშ მოიაზრება გეოგრაფიული ცოდნის გაფართოება პორტუგალიელი, ესპანელი, ფრანგი, ინგლისელი და ჰოლანდიელი მოგზაურების საზღვაო მოგზაურობათა წყალობით. გეოგრაფიული ცოდნა კი XVI საუკუნის ავტორების წერილებში იმ ტრადიციას აგრძელებს, რომელსაც საფუძველი XIII საუკუნის ხმელთაშუაზღვისპირელმა მოგზაურებმა (უპირველეს ყოვლისა, მარკო პოლომ) ჩაუყარეს.

XVI საუკუნის ავტორების თხზულებებში არ იხსენიება რუკები და საზღვაო პერიპლები, მაგრამ იმდროინდელი მსოფლიო პოლიტიკური რუკის ძალიან მწყობრი კონტურები იკვეთება. საინტერესოა, რომ ამ კონტურებში საქართველოს ძალიან მკაფიო ადგილი უჭირავს. ზემოთ ნახსენებ ავტორთაგან, მაგალითად, ჟუიესა და მინადოისტვის ეს არის ქვეყანა, რომელიც მნიშვნელოვანი ფაქტორია იმ პერიოდის მახლობელი აღმოსავლეთის მთავარი ქვეყნების – ირანოსმალეთის – სამხედრო დაპირისპირებასა და დიპლომატიურ ურთიერთობებში; არტურ ედვარდსი საქართველოს წარმოაჩენს მხარედ, რომელიც მნიშვნელოვანი რგოლია აბრეშუმით ვაჭრობის საერთაშორისო ქსელში¹; ენტონი ჯენკინსონი კი საქართველოს გეოპოლიტიკურ პრობლემებზეც ამახვილებს ყურადღებას. მაგალითად, გადმოგვცემს ეპიზოდს, როცა სომეხი ვაჭარი ეახლა და ქართველი მეფის (სავარაუდოდ, კახეთის მეფის) თხოვნა და შეკითხვე-

¹ არტურ ედვარდსი, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

ბი გადასცა იმასთან დაკავშირებით, თუ როგორ გაერღვია ქვეყნის „დიპლომატიური იზოლაცია“¹; მიკელე მემბრე კი საქართველოში უშუალოდ მოგზაურობს და დეტალურად აღწერს ჩვენი ქვეყნის როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ ნაწილს.

XVI საუკუნის გეოგრაფიულ ცოდნაზე მსჯელობისას ძალიან მნიშვნელოვანია იმ გარემოების გათვალისწინება, რომ ამ სახის ცოდნის კონსტრუირება მართო ევროპელების პრეროგატივას არ წარმოადგენს. გეოგრაფიული ცოდნის განვითარების პროცესით ინსპირირებული ჩანან არა მხოლოდ ევროპელი მოგზაურები, არამედ მახლობელი აღმოსავლეთის მცხოვრებლებიც. არტურ ედვარდსის წერილებიდან ჩანს, რომ ირანის შაჰის კარზეც აქტიურად აგროვებენ ინფორმაციას ევროპისა და ქვეყნის სხვა ნაწილების შესახებ.

მაგალითად, მეორე წერილში ედვარდსი წერს: „ამის შემდეგ მან (შაჰმა) კიდევ ორჯერ მიბრძანა უფრო ახლოს მისვლა და ჩვენს ხელმწიფესა და ჩვენს ქვეყანაზე მესაუბრებოდა, იმაზე, თუ რა საქონელი გვაქვს ჩვენ და რის მიღებას ვისურვებდით მისგან; მან, ასევე სხვა, ჩვენი მეზობელი ქვეყნებისა და მათ ხელში არსებული საქონლის შესახებ გამომკითხა; გარდა ამისა, შემეკითხა მეფე ფილიპზე – იმაზე, თუ როგორ დაამარცხა მან მალტის ალყის დროს თურქები. ასევე, შემეკითხა, დიდი ხანია თუ არა, რაც რუსეთთან და მოსკოვისთან ვვაჭრობთ, რამდენ ხანში შეიძლება ინგლისიდან რუსეთში ჩასვლა, რამდენი კვირა გრძელდება მოგზაურობა კოლმოგორიდან ასტრახანამდე. შემდეგ საუბარი რუსეთზე გადავიდა. შაჰმა გამომკითხა, რომელი ქალაქები დაიპყრო მეფემ“². წერილიდან ისე ჩანს, რომ თითქოს შაჰის კარზე ამ ტიპის საკითხების კვლევის გარკვეული ტრადიცია არსებობს. „ყოველ დასმულ კითხვაზე პასუხის შემდეგ ის თავის დიდებულებსა და მოხელეებს მიუბრუნდებოდა, რომელთაც რაღაც ცნობები ჰქონდათ დასავლეთის ქვეყნებზე და შემდეგ შეკითხვებს განაგრძობდა“³.

იმავე ტიპის შეკითხვებს უსვამს შაჰ თამაზი მიკელე მემბრეს, რომელიც არტურ ედვარდსზე ოცი წლით ადრე ეწვია ირანს⁴. მეორე ინ-

¹ ენტონი ჯენკინსონი, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

² არტურ ედვარდსი, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

³ არტურ ედვარდსი, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

⁴ მიკელე მემბრე, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

გლისელ ავტორთან, ენტონი ჯენკინსონთან კი ჩანს ისიც, რომ გეოგრაფიული ცოდნის შეძენის სურვილით მართო შაჰის მოხელეები არ არიან გამსჭვალული. ამ ტიპის საკითხებით შირვანის ბინადრებიც ინტერესდებიან. კერძოდ, შირვანის მმართველი აბდულა-ხანი ინგლისელ ავტორს ეკითხება ჰაბსბურგების იმპერიის შესახებ¹.

გეოგრაფიული ცოდნისადმი ასეთი მიდრეკილება პოზიტიურად ახასიათებს ჩვენთვის საინტერესო ისტორიულ ეპოქას. ეს ერთგვარად „დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენების“ ცნების გადააზრებისკენ გვიბიძგებს, გამომდინარე იქიდან, რომ ხმელთაშუაზღვისპირეთისა და მახლობელი აღმოსავლეთის სახით ჩვენ წინაშე გადაიშლება ატლანტიკური სივრცის ალტერნატიული არეალი, სადაც ინტენსიურად ხდება გეოგრაფიული ცოდნის დაგროვება და განვითარება; სადაც დროისა და სივრცის აღქმა უკვე დაახლოებით იმ კატეგორიებით ხდება, რასაც დღეს ვართ შეჩვეული.

სამწუხაროდ, პირდაპირი ცნობები იმასთან დაკავშირებით, თუ რამდენად ინტერესდებოდნენ საქართველოში გეოგრაფიით და არსებობდა თუ არა ქვეყანაში ინფორმაცია გეოგრაფიული აღმოჩენების შესახებ, არ მოგვეპოვება. თუმცა, ნაკლებად სავარაუდოა, რომ პოლიტიკურ პროცესებში ასე აქტიურად ჩართული ქვეყანა პრაქტიკული თვალსაზრისით ეპოქის სულისკვეთებას სრულად ყოფილიყო მოწყვეტილი.

XVI საუკუნის ევროპულ წყაროებში ამ თვალსაზრისით საინტერესო ერთადერთ მეტ-ნაკლებად ღირებულ ცნობას ვხვდებით ენტონი ჯენკინსონთან, საიდანაც ჩანს, თუ როგორ ცდილობენ ქართველები რუსეთის მეფესთან დაკავშირებას. ჯენკინსონი აღნიშნავს, რომ ქართველი მეფის მიერ გამოგზავნილი სომეხი ვაჭარი რუსეთისკენ მიმავალი მოკლე და უსაფრთხო გზების შესახებაც ეკითხებოდა².

ამ ეპოქისთვის დამახასიათებელ გეოგრაფიულ ცოდნაზე უფრო ჩაღრმავებული მსჯელობის შესაძლებლობას XVI საუკუნის პირველწყარო – „მესხური დავითნის ქრონიკა“ – იძლევა. მისი ანალიზი აჩვენებს, რომ ქართველები (მესხებიც კი) გაცილებით უკეთ იცნობდნენ ირანულ სივრცეს, ვიდრე ოსმალები. ამის დასტურია პირველწყაროებში ყაზვინისა და შირაზის ინტენსიური მოხსენიება, მაშინ,

¹ ენტონი ჯენკინსონი, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

² იქვე.

როცა ოსმალეთი ძირითადად მეზობელი საფაშოების კონტექსტით შემოიფარგლება.

თუკი ჩვენთვის საინტერესო ეპოქის სივრცე-დროითი ასპექტების გასაანალიზებლად ოდნავ მოგვიანო პერიოდის ქართულ წყაროებს – ვახუშტი ბატონიშვილსა და „ახალ ქართლის ცხოვრებას“ – გამოვიყენებთ, ვნახავთ, რომ აქ ხშირად იხსენიება რუსეთი, ჯიქეთი, ჩერქეზეთი, საშამხალო, ერზრუმის, დიარბექირის ფაშები, შირვანი, ყაენი, ხონთქარი. რაც შეეხება ამ ტოპონიმებისა და ეთნონიმების გამოყენების ინტენსივობას, ჩრდილოეთის ქვეყნებთან მხოლოდ ეპიზოდურ შემთხვევებში იხსენიება ურთიერთობა, მაგრამ ჩანს, რომ მათთან ქართველ მეფეებს გარკვეული ინტერესები აკავშირებთ. მაგალითად, არაერთხელ არის მოხსენიებული რუსეთი. მათ შორის, პირველ რიგში, საინტერესოა რუსეთის ხსენება მეფე ლევანის ვიზიტთან დაკავშირებით: „ხოლო იყო რაოდენიმე ხანი. კუალად მოვიდა ლევან სპითურთ რუსით, და შთამოვიდა კახეთს, და შევიდა ციხესა მას შინა ოჩონისასა, რომელ არს თავსა ივრისასა“¹; იხსენიება დაღესტნის შამხლისა და ჩერქეზეთის ბატონის ასულიც: „და კუალად ისუა ლევან ცოლი სხუა, ასული შამხლისა, რომელსა ეწოდა შამხალსა მას სახელად ყარამუსალ. და კუალად მიეცა შამხლისა ასულისა თანა ძენი სამნი: გიორგი, ელიმირზონ და ქაიხოსრო“²; საინტერესოა ასევე დადიანისა და გურიელის ჯიქეთში ლაშქრობის ეპიზოდიც.

რაც შეეხება სამხრეთელ მეზობლებს, ისინი, რა თქმა უნდა, უფრო ინტენსიურად არიან მოხსენიებულნი. რომ არაფერი ვთქვათ განზოგადებულად ირანსა და ოსმალეთზე, ქართულ წყაროებში, მაგალითად, ყველაზე აქტიურად შაქ-შირვანი ფიგურირებს.

XVI-XVII საუკუნეებში საქართველოში გეოგრაფიული ცოდნის განვითარების ირიბი დასტურია ვახუშტი ბატონიშვილი, რომელმაც XVIII საუკუნეში სწორუპოვარი გეოგრაფიული თხზულებები შექმნა. ის ამას ნამდვილად ვერ მოახერხებდა, წინამორბედ პერიოდში საქართველოში გეოგრაფიული კვლევის ტრადიციები რომ არ არსებულებოდა.

¹ ქართლის ცხოვრება, ტ. II, 247.

² ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, 333.

XVI საუკუნის ევროპელი ავტორების მიერ დროისა და სივრცის აღწერის ფორმები

უდავოა, რომ ევროპელი ავტორები დროს ძალიან აფასებენ და თარიღების ზუსტად აღნიშვნას ცდილობენ. ისინი უჩვენებენ არა მხოლოდ საკვანძო თარიღებს, არამედ ინახავენ ინფორმაციას ძველ მოვლენებზეც, ითვლიან დროს, მაგალითად, რა პერიოდი სჭირდება ერთი ადგილიდან მეორემდე მისვლას.

დროის აღრიცხვისადმი ამგვარ დამოკიდებულებაში უცნაური, რა თქმა უნდა, არაფერია. XVI საუკუნე ჰუმანიზმის ეპოქაა, როდესაც დროს დიდი ფასი ედება. საინტერესოა უბრალოდ ის, რომ ამ მხრივ ტრანსფორმაციები მახლობელი აღმოსავლეთის სოციალური ისტორიის კონტექსტისთვისაც არაა უცხო. ამ თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია XVI საუკუნის წყარო – „მესხური დავითნის ქრონიკა“. ის, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, XVI საუკუნის ერთადერთი ქართულენოვანი პირველწყაროა. თხზულება ანალების სტილშია დაწერილი, რაც საშუალებას იძლევა დროის აღქმისა და დროის აღრიცხვის სისტემებთან დაკავშირებით განზოგადებები იოლად გავაკეთოთ. კერძოდ, წყაროდან ჩანს, რომ დროის აღრიცხვა ხდება როგორც დღის აღმნიშვნელი ერთეულების, მაგალითად, „ქათმის ყიულ; მთუარესა“, ისე კვირის დღეების – *ორშაბათი*, თვე და რიცხვისა – „გიორგობის თუე ცხრა“ და წლის – „იდ, ქვ“სა სძა“ [1573 წ. 9 ნოემბერი] დონეზე¹.

აღსანიშნავია, რომ წყაროში დროის აღრიცხვის ძალიან ინტენსიური რეჟიმი შემოთავაზებული. მოცემულია 1572 წლიდან 1587 წლამდე ყველა წლის მოვლენების აღწერილობა. საინტერესოა, რომ ქართული ისტორიოგრაფია თარიღებით ასე გაჯერებულ სხვა ქართულ წყაროს არც იცნობს. ქართულ წყაროებში, როგორც წესი, წინა პერიოდის ისტორიკოსები (მაგალითად, ჟამთააღმწერელი, თამარის ისტორიკოსი და სხვა) თარიღებს დიდად არ სწყალობენ. საყურადღებოა ისიც, რომ დროის აღრიცხვისას პერიოდიზაციისთვის არ გამოიყენება არც შაჰის, არც სულტნის, არც საქართველოს მეფის და არც სამცხის ათაბაგის მმართველობის წლები (მაგალითად, არ არის ნათქვამი, რომ ესა თუ ის მოვლენა მოხდა მეფის, ათაბაგის, სულტნის, შაჰის და ა.შ. მმართველობის ამა და ამ წელს).

¹ „მესხური დავითნის ქრონიკა“ (ქრ. შარაშიძის გამოცემა).

რატომ ვხვდებით „მესხური დავითნის მათიანის“ სახით თარიღებით ესოდენ გაჭერებულ წყაროს მაინცდამაინც XVI საუკუნეში? შესაძლოა იმიტომ, რომ ამ პერიოდში, გახშირებული მოგზაურობებისა და სავაჭრო ურთიერთობების პირობებში, დროს განსაკუთრებული ფასი ედებოდა. ევროპელი მოგზაურებიც თავიანთ თხზულებებში დროის მკაფიოდ და ზუსტად განსაზღვრას საგანგებო ყურადღებას უთმობენ. გამორიცხული არ არის, რომ „მესხური დავითნის ქრონიკის“ ავტორიც ეპოქის ტენდენციების გავლენას განიცდიდეს.

დროის აღრიცხვის სისტემებზე საუბრისას ასევე უნდა შევვხვით ისტორიის პერიოდიზაციასთან დაკავშირებულ საკითხებსაც. ამ მხრივ სათქმელი დიდად არაფერია. ყველა ავტორი ერიდება ისტორიის კონკრეტულ პერიოდებად დაყოფას. ნიშანდობლივია მხოლოდ ის, რომ ენტონი ჯენკინსონი არაერთხელ ახსენებს ანტიკურ სიძველეებს და „არქეოლოგის“ თვალთა აფასებს მათ. მაგალითად, ის ამბობს, რომ დერბენტის კედელი ალექსანდრე დიდმა აღმართა და საუბრობს შენობაზე, რომელიც ქართველთა ქვეყნამდე და მის მთავარ ქალაქ თბილისამდე გრძელდებოდა. „ის ბუნებრივი გლუვი ქვისგანაა აშენებული, რომელიც ძალიან ჩამოჰგავს ჩვენსას, მისი კედლები ძალიან მაღალი და სქელია, და პირველად აღმართა ალექსანდრე დიდმა, როდესაც იგი ებრძოდა სპარსელებსა და მიდიელებს. შემდეგ მან ააშენა ეს გასაოცარი სიმაღლისა და სისქის კედელი, რომელიც გრძელდებოდა ამ ქალაქიდან ქართველთა ქვეყნამდე და მის მთავარ ქალაქამდე, რომელსაც ტეფლიში (თბილისი) ჰქვია. ეს კედელი ახლა ნანგრევია სხვადასხვა მიზეზებით დაქცეული, ჯერ კიდევ შენარჩუნებულია საძირკველი. ეს კედელი იმიტომ აშენდა, რომ ამ ქვეყნის მცხოვრებლები, რომელიც ახლად დაპყრობილნი ჰყავდა ალექსანდრეს, თავისუფლად არ გაქცეულიყვნენ აქედან, ან მის მტრებს არ მოეხერხებინათ იოლად შემოჭრა“¹.

ძნელია დაზუსტებით ითქვას, თუ რა შენობას აღწერს ამ შემთხვევაში ჯენკინსონი, თუმცა, აქ უფრო მნიშვნელოვანია ის, რომ ავტორი, ადგილობრივთა ნაამბობის საფუძველზე, ცალკე გამოყოფს ალექსანდრე მაკედონელის ეპოქას და ჰუმანიტეტის მსგავსად ანტიკური სიძველეებით ინტერესდება.

¹ ენტონი ჯენკინსონი, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

XVI საუკუნის ავტორებთან დროის აღწერის კულტურაზე უფრო სრულყოფილი ჩანს **სივრცის აღწერის** კულტურა. წერილებიდან ჩანს, რომ ამ პერიოდში გეოგრაფიული ცოდნა იმდენად განვითარებულია, რომ ცალკეულ გეოგრაფიულ პუნქტებს უკვე გარკვეული ეკონომიკური და ეთნოგრაფიული ინფორმაცია უკავშირდება. წყაროებში არაერთი ასეთი მაგალითია მოყვანილი. მაგალითად, აქ შევხვდებით მსჯელობას ზუთხის ქერაზე ასტრახანის სიახლოვეს, სელის წარმოებაზე ნოვგოროდში, კანაფის წარმოებაზე ფსკოვში¹. განსაკუთრებით საინტერესოა პასაჟები, რომელიც აღმოსავლეთის მსხვილი სავაჭრო ცენტრების აღწერილობას შეიცავს. წყაროში მოცემულია ამგვარი მასალა შემახას, გილანის, ყაზვინის, ორმუზისა და ალეპოს შესახებ².

ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა ის გარემოება, რომ XVI საუკუნის ავტორებთან საქართველოს ეკონომიკური გეოგრაფიის თვალსაზრისითაც მოიპოვება არცთუ მწირი ინფორმაცია. ეკონომიკური თვალსაზრისით საქართველო გაიგივებულია აბრეშუმის ქვეყანასთან. ამ მხრივ ძალიან საინტერესო ცნობებს იძლევა არტურ ედვარდსი. მის თხზულებაში საქართველო იხსენიება ქვეყნად, სადაც ხამი აბრეშუმის დიდი რაოდენობით შოვნა შეიძლება³.

ედვარდსის ექსპედიცია უშუალოდ საქართველოში არ მისულა, მაგრამ მნიშვნელოვანია ის, რომ აქ აღნიშნულია საქართველოში მუდმივი წარმომადგენლის ყოლის შესაძლებლობის შესახებ. თანაც ეს შესაძლებლობა არ იხსენიება როგორც მომავლის გეგმა, რომლის განხორციელებაც სათუაა. შთაბეჭდილება რჩება, რომ საქართველოც (ალბათ კახეთის სამეფო უნდა იგულისხმებოდეს) სავაჭრო-ეკონომიკური პროცესების უშუალო მონაწილეა. ვაჭრებმა თითქოს იცინ, რისი მოლოდინი უნდა ჰქონდეთ ადგილობრივი ვაჭრებისგან. საინტერესო ფაქტია, რომ აქ მოხსენიებულნი არიან ქართველი გლეხები და არა ვაჭრები, რომლებსაც აბრეშუმი სავაჭროდ დააქვთ (სხვა წერილებიდან ჩანს, რომ ეს აბრეშუმი ბაზარზე სომეხ ვაჭრებს გააქვთ). „მაგრამ ჩვენ არ შეგვეძლო იქ კაცის გაგზავნა, რადგან დრო დაგვკარგეთ. როდესაც აქ წარმომადგენლები გვეყოლება, რომლებიც

¹ არტურ ედვარდსი, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

² იქვე.

³ არტურ ედვარდსი, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

ბაფხულშიც აქ იქნებიან, მაშინ საშუალება გვექნება ხამი აბრეშუმი პირველი ხელიდან, სოფლის მცხოვრებელთაგან ვიყიდოთ, რომელ-
თაც აბრეშუმი გასაყიდად ჩამოაქვთ აქაც და სხვა ადგილებშიც“¹.

იკვეთება სხვა გერემოებებიც, კერძოდ, ის ფაქტი, რომ ხამი აბრე-
შუმის ბაზარზე გილანი საქართველოს კონკურენტია. კიდეც უფრო სა-
ინტერესოა არტურ ედვარდსის მესამე წერილი, სადაც ავტორი საკმა-
ოდ ვრცელ ანალიზს აკეთებს ქართული აბრეშუმის ექსპორტის მას-
შტაბებთან დაკავშირებით. კარგად ჩანს კავკასიაში ოსმალების ვაჭ-
რობის საინტერესო პრაქტიკა. მიუხედავად ქართულ აბრეშუმზე ვრცე-
ლი საუბრისა, ტექსტში არსადაა ქართველი ვაჭრების ხსენება. სამა-
გიეროდ, ნახსენებია გლეხები, რომელთაგანაც სომეხი და თურქი
ვაჭრები ნედლეულს ყიდულობენ. „გარანმუნებთ, რომ აქ ცხენის ტვირ-
თის მიხედვით, რაც 50-60 ბათმანს შეადგენს, შეიძლება 3000-4000
ცხენის დატვირთვა და ეს ქართული აბრეშუმის გარეშე. დროდადრო
ამ ქვეყნებიდან ძალიან ბევრი აბრეშუმი გააქვთ, მაგალითად, თურ-
ქებს ერთ ჯერზე 400-500-მდე დატვირთული ცხენი გაჰყავთ, სამაგიერ-
ოდ კი მონეტების მოსაჭრელი ვერცხლი შემოაქვთ, კერძოდ, ტალე-
რები, რომელთაც ერთ ცალს 10 შაჰად ყიდიან. უნგრული დუკატი 12
შაჰად სალდება. თურქები, რომელთაც წელიწადის შესაბამის დროს
ფული მზად აქვთ, აბრეშუმს იაფად ყიდულობენ სოფლელებისაგან,
როგორც კი მათ გასაყიდად გამოაქვთ. თუ თქვენ ვენეციელებთან
შეხვალთ გარიგებაში და აბრეშუმის გატანას თქვენ თავზე აიღებთ, ან
როგორღაც მოაგვარებთ მათთან საქმეს, დარწმუნებული ვარ, რომ
შაჰის მეშვეობით 6 ბათმანი აბრეშუმი 2 ½ ნაჭერი შალი ეღირება“².

აბრეშუმით საერთაშორისო ვაჭრობის თვალსაზრისით საქარ-
თველოს ამგვარი დახასიათება მეტად ბევრს ნიშნავს. საქმე ისაა,
რომ აბრეშუმი XVI საუკუნეში, დიდი მნიშვნელობის გამო, ერთგვარ
ვალუტად მიიჩნეოდა. ევროპელი ავტორების თხზულებებში ვხვდე-
ბით შემთხვევებს, როდესაც ვალის გადახდა ან საქონლის გაცვლა
აბრეშუმით ხდება³. ირანის შაჰიც ელჩებთან სასურველ საჩუქრად
აბრეშუმს ასახელებს⁴. ოდნავ მოგვიანებით კი აბას I აბრეშუმზე ორი-

¹ არტურ ედვარდსი, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

² არტურ ედვარდსი, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

³ იკვლე მემბრე, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

⁴ არტურ ედვარდსი, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

ენტირებით მთელ ეკონომიკურ პოლიტიკას ააგებს. აქედან გამომდინარე, არ იქნება გადაჭარბება, თუ ვიტყვით, რომ „დენთის იმპერიების“ არეალში აბრეშუმი დაახლოებით ისეთ როლს ასრულებდა, რასაც სანელებელი – ატლანტიკურ სინამდვილეში. ეს, ცხადია, საერთაშორისო სივრცეში საქართველოს როლსა და მნიშვნელობასაც ზრდიდა.

თუმცა, XVI საუკუნის წყაროებიდან ჩანს, რომ საქართველო მართლ აბრეშუმით არ იყო განთქმული. ამ ეპოქის ევროპულ წყაროებში ქვეყნის შიდა სამეურნეო ცენტრების აღწერილობაც შემორჩა. მიკელე მემბრემ აქ 1539 წელს იმოგზაურა და ქვეყნის არაჩვეულებრივი აღწერილობაც დაგვიტოვა. მოგზაურობას იტალიელი ავტორი ანაკლიიდან, მდინარე ენგურის შესართავიდან, იწყებს და ვაჭრობის ძალიან მეტყველ სურათს გვიხატავს: „იქიდან (ანუ კაფადან), ჩვენ სულ მოვცურავდით ისე, რომ მიწა გვქონდა მხედველობის არეში და 18 თუ 16 დღეში მივალწიეთ ადგილს, სახელად ანაკლია, რაც წარმოადგენს სამეგრელოს მეფის, დადიანის ტერიტორიას. აქ არის დიდი მდინარე, რომელშიც შედიან გემები, როცა არ არიან დატვირთულები. გემი ჩერდება აღნიშნულ სანაპიროსთან და სხვა გემთან აწყობს ვაჭრობას, ოღონდ ყველაფერი ბარტერზეა (გაცვლა-გამოცვლითა) – ისინი იღებენ ქსოვილებს და ყიდნიან ასევე ქსოვილებს. მეგრელები გემთან თავისი ნაგებობით მოდიან და თითოეულს მოაქვს თავისი ქსოვილის ბოლჩა. ამგვარად წარმართავენ ისინი თავის ვაჭრობას“¹.

აქვე ვიგებთ, თუ ძირითადად რით ვაჭრობდა უცხოელებთან სამეგრელოს მოსახლეობა: „სამეგრელოში მარილი არ მოიპოვება. ტყავი, ცხვრის ბეწვი და სხვა საქონელიც არის საკმაოდ ძვირადღირებული. სამეგრელოში მოიპოვება დიდი რაოდენობით ყვითელი ცვილი, სელის (ტილოს) ძაფი და ზაგემიდან მოტანილი აბრეშუმი, ასევე ისინი ყიდნიან ბევრ მონას“². ამის შემდეგ თხრობა გადადის დიდ ბაზრობაზე, რომელიც რიონის ნაპირებთან, დაბა კულაუროპასთან (იდენტიფიცირება ჭირს) უნდა გამართულიყო. საინტერესოა, რომ აღნიშნული ბაზრობა ებრაელებისა და იმ მეგრელების ორგანიზებით იმართება, რომლებსაც თავი ებრაელებად მოაქვთ. „ბაზრობაზე, რომელიც ამ დღეებში უნდა გამართულიყო ფაზისთან მდე-

¹ მიკელე მემბრე, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

² იქვე.

ბარე ადგილზე, სახელად კულაუროპა... ამ კოლოების გამო, რაზეც ვისაუბრე, ჩვენ დიდი უბედურება გადავიტანეთ, ვიდრე მივაღწევდით ბაზრობის ადგილამდე ანუ კულაუროპამდე. ეს ადგილი მდინარე ფაზისის ნაპირასაა, მის სამხრეთ-აღმოსავლეთით. ის არის დაბლობზე, ტყიანში, სადაც არის დაახლოებით 50-დე ხის სახლიც. ამ ადგილზე სახლების მფლობელთა უმრავლესობა ებრაელები არიან. ეს ებრაელები ყიდულობენ მეგრული წარმოშობის მონებს და აქცევენ მათ ებრაელებად. ამაში მეგრელები მათ უარს არ ეუბნებიან. მოედნის შუაგულში, სადაც ბაზრობაა გამართული, დგას წმინდა გიორგის სახელობის ეკლესია სპილენძის თაღითა და ორი პატარა სამრეკლოთი. იბერები ატარებენ წირვას. ეკლესიის გარეთ დგას ხის ანძა, რომელშიც სამი თუ ოთხი ხანჯალი და ორი ხმალი არის ჩარქობილი...¹

მიკელე მემბრეს მიერ აღწერილი ბაზრობა ძალიან შთამბეჭდავია, საიდანაც ვიგებთ, რომ ბაზრობა პრაქტიკულად ნატურალური ფორმით მიმდინარეობს და მასში მონაწილეობენ როგორც უცხოელები, ისე საქართველოს სხვა მხარეების წარმომადგენლები. აღსანიშნავია, რომ „ქართული იარმარქტის“ ასეთ აღწერილობას სხვა წყაროებში არ ვხვდებით. „ამ ბაზარში ბევრი ღარიბი ადამიანი მოდის, ასევე სხვა იბერიელი ვაჭრები აბრეშუმით, რომელსაც ისინი ცვლიან, ქსოვილს ქსოვილზე, ყოველგვარი ფულის გამოყენების გარეშე. ეს ბაზრობა სამ დღეს გრძელდება და მერე ყველა მიეგზავრება. აქ მხოლოდ რჩებიან ის მოხსენიებული ებრაული ოჯახები და 10 თუ 12 მეგრული ოჯახი. როგორც კი აღნიშნული ბაზრობა დამთავრდა, მე წამოვედი ტრაპიზონელი ბერძენი ვაჭრის, კალოჭეროს თანხლებით“².

შემდეგი პუნქტი, რომელზეც იტალიელი მოგზაური ყურადღებას ამახვილებს, არის ქუთაისი, რომელიც როგორც დემოგრაფიული, ისე ეკონომიკური თვალსაზრისით ძალიან დაკნინებულად გამოიყურება (შესაძლოა ეს 1510 წელს ოსმალების შემოსევის შედეგი იყოს). ქუთაისის აღწერილობისას მემბრე ასახელებს ქართულ მონეტას, ახსენებს აქ მცხოვრე ტრაპიზონელ ვაჭარს და ხაზგასმით ამბობს, რომ „ქუთაისი ძალიან პატარა ქალაქია“³.

¹ მიკელე მემბრე, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

² იქვე.

³ იქვე.

გაცილებით მეტს საუბრობს მიკვლე მემბრე გორისა და მისი შემოგარენის შესახებ. კერძოდ, ახსენებს აქ მცხოვრებ ტრაპიზონელ და ებრაელ ვაჭრებს და აღნიშნავს, რომ ქალაქის მოსახლეობის ნახევარს – სომხები, ნახევარს კი ქართველები წარმოადგენენ. ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ ქალაქი დანგრეულია და მისი მოსახლეობა მარილის ექსპორტს სეფიანთა სახელმწიფოდან ეწევა: „აღნიშნულ ქალაქში მცხოვრები ადამიანების ნახევარი სომხებია და ნახევარი – იბერიელები. მათ არა აქვთ მარილი, გარდა იმისა, რაც მოდის სუფის მიწებიდან“¹.

შემდგომი პუნქტი მიკვლე მემბრესთვის არის ქალაქი ლორე, რომელსაც ის სეფიანთა ირანის ტერიტორიად მოიაზრებს. ახსენებს ქალაქ თბილისს, რომელიც, მისი თქმით, დიდი, მაგრამ შინაომების გამო ძალიან დანგრეული ქალაქია².

აღსანიშნავია, რომ ქართული დასახლებული პუნქტებისა და მათი ეკონომიკური პოტენციალის ასეთ დეტალურ აღწერას არც ერთი სხვა წყარო არ იცნობს. მისი წყალობით, მკითხველის თვალწინ ჩვენი ქვეყნის XVI საუკუნის ძალიან მეტყველი სურათი გადაიშლება. ზუსტად ასეთსავე შთაბეჭდილებას ქმნის ევროპელი მოგზაურების თხზულებების მთლიანი კორპუსის წაკითხვა მახლობელი აღმოსავლეთის, ხმელთაშუაზღვისპირეთისა და ქვეყნის სხვა ნაწილების შესახებ. მიუხედავად იმისა, რომ XVI საუკუნის ევროპელ ავტორებთან პრაქტიკულად არსადაა ნახსენები რუკები ან პორტოლანები და არც ავტორები წარმოადგენენ ადგილობრივ მცხოვრებლებს, წერილების გაცნობისას მკითხველს უჩნდება განცდა, რომ ამ ქვეყნებში უშუალოდ მოგზაურობს. ასეთი ტიპის თხზულებები მხოლოდ იმ საზოგადოებაში შეიძლება შეიქმნას, რომლის წევრებსაც ძალიან კარგად აქვთ გააზრებული სივრცე-დროითი ასპექტები.

სივრცე-დროით კატეგორიასთან დაკავშირებით არ შეიძლება არ აღინიშნოს იმ მდიდარი მასალის შესახებ, რომელიც XVI საუკუნის ევროპელ ავტორებთან სავაჭრო გზებისა და ინფორმაციის გავრცელების საშუალებების შესახებ მოიპოვება. კომუნიკაციის სიხშირისა და ინფორმაციის გავრცელების სისწრაფის ანალიზი ყოველთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ამა თუ იმ ეპოქის შესასწავლად.

¹ მიკვლე მემბრე, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

² იქვე.

ამ თვალსაზრისით ევროპელი ავტორების წერილებში პირველხარისხოვანი ცნობები მოიპოვება. სავაჭრო კომპანიისათვის ექსპედიციის მსვლელობის თაობაზე ცნობების მიწოდება მათი მთავარი საზრუნავი იყო, ამიტომ მათ წერილებში ამ თვალსაზრისითაც მრავალფეროვანი ცნობები მოიპოვება. მაგალითად, მიკელე მემბრე აღწერს გზას კონსტანტინოპოლიდან არდებილამდე; ენტონი ჯენკინსონი დიდ დროს უთმობს ვოლგისა და დვინას აღწერას; არტურ ედვარდსი კი ერთგვარ „ენციკლოპედიურ ამონაწერებსაც“ კი გვთავაზობს მანძილებსა და ინფორმაციის გავრცელების სიჩქარესთან დაკავშირებით. მაგალითად, ის ერთგვან აცხადებს, რომ „ასტრახანიდან 7-8 დღეში შეიძლება იმ ადგილამდე ჩასვლა, რომელსაც გილანი ეწოდება“¹. სხვა ადგილას იგივე ავტორი მახლობელი აღმოსავლეთისა და ხმელთაშუა ზღვის დამაკავშირებელ მაგისტრალებს იკვლევს. კერძოდ, ცდილობს გაზომოს გზა შემახიდან ვენეციამდე: „ყვებიან, რომ შემახადან ალექსოპოლამდე ერთი თვის სავალია, ხოლო იქიდან ტრიპოლამდე – 6 დღის; ტრიპოლიდან ვენეციამდე კი ერთი თვისა და 5 დღის სავალია ზღვით“².

ამ ტიპის ჩანართები XVI საუკუნის პრაქტიკულად ყველა ავტორის ნაშრომში მრავლად მოიპოვება, თუმცა, ჩვენთვის ყველაზე მეტად მნიშვნელოვანია მიკელე მემბრეს ზემოთ უკვე განხილული ცნობები, იქიდან გამომდინარე, რომ ის საქართველოში არსებულ საკომუნიკაციო სისტემას შეეხება. ავტორი მოგზაურობას კაფადან იწყებს, საიდანაც ანაკლიამდე ზღვით მისვლას 18 დღეს ანდომებს: „იქიდან (ანუ კაფადან) ჩვენ სულ მოვცურავდით ისე, რომ მიწა გვექონდა მხედველობის არეში და 18 თუ 16 დღეში მივაღწიეთ ადგილს, სახელად ანაკლია, რაც წარმოადგენს სამეგრელოს მეფის, დადიანის ტერიტორიას“³. ეს მცირე დრო არ არის, იმის გათვალისწინებით, რომ ავტორი გემით მოგზაურობს. არანაკლებ, შეიძლება ითქვას, არაადეკვატურად დიდ დროს (8 დღეს) უთმობს ის ენგურის შესართავიდან რიონის შესართავამდე მდინარეებით მოგზაურობასაც. ეს დროის ძალიან ვრცელი მონაკვეთია იმის გათვალისწინებითაც კი, რომ მემბრე ბუნებრივ დაბრკოლებებს ახსენებს: „მე წავყევი ამ ნა-

¹ არტურ ედვარდსი, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

² იქვე.

³ მიკელე მემბრე, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

ვებს იმ ადგილამდე, სადაც ბაზრობა იმართებოდა. ჩვენ ამ ნაგებობით სულ მოვუყვებოდით მდინარეს, რომელსაც ფაზისი ჰქვია, დაახლოებით 8 დღე. მდინარის გასწვრივ არის აურაცხელი ხეები, ორივე მხარეს დაბლობია. ასე რომ, ყოველდღამე ნავი ჩერდებოდა ნაპირთან და დილით ვაგრძელებდით სანაოსნო მოგზაურობას. ამ ადგილებში ბევრი ბუზი და კოლოა და უეჭველად ვერ გადავრჩებოდით, სახე, ტანი და ხელები სამოსით მთლიანად რომ არ დამეფარა. ეს ისეთი რაღაცნაირი კოლოებია, თუ დაინახეს დაუფარავი ხორცი, ისე იკბინებიან, რომ ნაკბენიდან სისხლი ისე მოთქრიალებს, თითქოს ფლებოტომიასთან გვექონდეს საქმე¹.

რიონის შესართავიდან ქუთაისამდე მემბრე შედარებით სწრაფად, ორდღუნახევარში ჩამოდის, თუმცა, შემდეგ კვლავაც არაადეკვატურად დიდ დროს, 4 დღეს ანდომებს ქუთაისიდან გორამდე მოგზაურობას: „7 თუ 8 დღის შემდეგ ჩვენ გზა სხვა ქალაქის, სახელად გორის მიმართულებით გავაგრძელებთ, სადამდეც 4 დღე დაგვჭირდა გზაში. ვმგზავრობდით მუდმივად ძალიან მაღალი მთების გადავლით, რომლებიც იყო ტყით დაფარული და წყლიანი. ამ გზებზე იყო ქანჭრობი და ტალახი“².

მცირე დრო ავტორს გორიდან ლორემდე ჩასვლისთვისაც არ დაუკარგავს. ეს დისტანცია მან 7 დღეში დაფარა: „შემდეგ დღეს, ჩვენ კიდევ ხუთ სომეხ კაცთან ერთად გავეშურეთ ლორესკენ, [რომელიც] სეფიანთა შაჰის პირველი ქალაქია, იბერიასთან მოსაზღვრე. იქიდან [თბილისიდან] ჩვენ ვმგზავრობდით სულ სამხრეთ-აღმოსავლეთის ან სამხრეთის მიმართულებით. გზაზე დაახლოებით 7 დღის განმავლობაში [დავყავით], რომელიც სავსე იყო ყაჩაღებით, მთებითა და ტყით დაფარული მაღლობებით“³.

საერთო ჯამში გამოვიდა, რომ მიკვლე მემბრემ დისტანცია ენგურის შესართავიდან ლორემდე (რიონის შესართავის, ქუთაისისა და გორის გავლით) 21 დღეში დაფარა. სხვა წყაროების არარსებობის პირობებში ეს რიცხვი შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ იმის ექვივალენტად, თუ რა სისწრაფით ვრცელდებოდა ინფორმაცია საქართველოს ფარგლებში XVI საუკუნეში (ცხადია, იგულისხმება ინფორმაცი-

¹ მიკვლე მემბრე, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

² იქვე.

³ იქვე.

ის გავრცელება ყოფით დონეზე და არა სამეფო მალემსრობების გამოყენებით).

საყურადღებოა ალინიშნოს, რომ ევროპელი მოგზაურები არა მხოლოდ არსებულ გზებს იკვლევდნენ, არამედ ხშირად თვითონაც ქმნიდნენ კომუნიკაციისთვის უფრო მოკლე გზებს. საინტერესოა, რომ წყაროებში ზოგჯერ მკაფიოდ ჩანს გეოგრაფიული ცოდნის კონსტრუირების პროცესი. ერთგან არტურ ედვარდსი თავად გვევლინება ადამიანად, რომელიც ინფორმაციის გავრცელების ახალი არხის აწყობას ცდილობს, როდესაც ალექსანდრე ვენეციაში გზის ეფექტურობას იკვლევს: „როგორც შევითქვამ, აქედან ვენეციაში 3 თვეზე ნაკლებ დროში შეიძლება ჩასვლა. ამიტომ ვისურვებდი, რომ იქ სანდო პირი და სანდო მეგობარი გაგეჩინათ, ვისაც მე აქედან წერილებს გავუგზავნიდი. აქ მე შემიძლია ერთგული ხალხის გამონახვა, რომ მათ ჩემი წერილები ჩაიტანონ ვენეციაში და უკან პასუხები წამოიღონ. ჩემთან რომ კიდევ ვინმე იყოს, მე უყოყმანოდ გადავცემდი მას შაჰის სიგელებს თქვენთან ჩამოსატანად“¹.

წერილებიდან არ ჩანს, რამდენად განაგრძო ედვარდსმა ამ მიმართულებით მუშაობა. თუმცა, ამის გარეშეც აშკარად ჩანს, რომ ბრიტანულ სავაჭრო კომპანიაში ინფორმაციის გავრცელება საკმაოდ ეფექტურად მიმდინარეობდა.

სამწუხაროდ, მხოლოდ ცოტა რამ შეიძლება ითქვას იმასთან დაკავშირებით, თუ რა საინფორმაციო წყაროებზე დაყრდნობით იკვლევდნენ დროსა და სივრცეს XVI საუკუნის საქართველოში; ან რა საშუალებებით ზრუნავდნენ აქ საჭირო ინფორმაციის გავრცელებაზე. ამ მხრივ, მხოლოდ ერთ, მაგრამ ძალიან საინტერესო ცნობას ვხვდებით ენტონი ჯენკინსონთან. განსაკუთრებული მნიშვნელობის გამო აქ წერილიდან საკმაოდ ვრცელ ნაწყვეტს მოვიყვანთ. „შემახაში ყოფნისას, ჩემთან მოვიდა ვინმე სომეხი, გამოგზავნილი ქართველი მეფის მიერ, რომელმაც მომითხრო ამ მეფის სავალალო მდგომარეობის შესახებ: რომ იგი მოქცეულია ორ სასტიკ ტირანსა და ძლევამოსილ მმართველს, ზემონახსენებ თურქსა [სულტანსა] და სუფის [შაჰს] შორის; რომ ის აგრძელებს ბრძოლას მათთან. ქრისტეს სიყვარულისთვის და როგორც ქრისტიანს, მევედრებოდა, ნუგეში

¹ არტურ ედვარდსი, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

ამავე სომხის საშუალებით გადამეცა მისთვის და მერჩია, თუ როგორ გაეგზავნა მას ელჩი დასახელებულ რუსეთის იმპერატორთან. მეთქვა, შესაძლებელი მიმაჩნდა თუ არა, რომ იმპერატორისგან დახმარების იმედი უნდა ჰქონოდა. [წარმოგზავნილმა] კიდეც სხვა ბევრი სავედრებელი სიტყვა მითხრა, რომ მომეხსენებინა იმპერატორისთვის უკანა გზაზე მისი [ქართველი მეფის] საჭიროებების შესახებ. ისიც დაამატა, რომ მეფე თავადვე მომწერდა თავის აბრებს, თუმცა დარწმუნებული არ იყო, რომ გზავნილი ჩემამდე უსაფრთხოდ მოაღწევდა. [ამ ყველაფერზე] მეც იმგვარივე ფორმით, ზეპირად შევუთვალე პასუხი: ვარწმუნებდი, რომ არა მარტო დაუეჭვებლად უნდა გაეგზავნა ელჩი რუსეთში, არამედ უნდა ჩაეთვალა ის ყველაზე ღირსეულად და მისთვის დახმარების მოსურნედ. მე ასევე ავუხსენი მას [სომეხ შიკრიკს], თუ როგორ უნდა გაეგზავნა [ქართველ] მეფეს იგი ჩირქაზის ქვეყნის გავლით, ტენერუკ მეფის კეთილი ნებით, რომლის ქალიშვილზე [რუსეთის] მეფე არცთუ დიდი ხნის წინ დაქორწინდა. ნახსენები სომეხის [შიკრიკის] ამგვარად გასტუმრებიდან ორი დღის შემდეგ, თქვენი მსახური ედვარდ კლარკი ქალაქ არაშში გაგზავნე, სადაც მოიპოვება ყველაზე დიდი რაოდენობით აბრეშუმი. დავავალე მას, გაეგრძელებინა გზა ქართულ სახელმწიფომდე და იქ როგორმე ზემონახსენებ მეფეს მიხმარებოდა. ავუხსენი მას ჩემი დავალება, რეკომენდაციები და გაგანდე განზრახვა, რომ როგორმე მოეპოვებინა აღნიშნული მეფისგან ჩვენი ვაჭრებისთვის თავის სამფლობელოებში თავისუფალი გადაადგილებისა და ვაჭრობის უფლება და ყოველივეს მოგვარების შემდეგ, სწრაფად დაბრუნებულიყო უკან. ეს თქვენი მსახური [კლარკი] გაემგზავრა ქალაქ არაშში და იქ ნახა ზოგიერთი სომეხი ვაჭარი, რომლებიც დაჰპირდნენ საქართველოს აღნიშნულ ქალაქში ჩაყვანას. მიუახლოვდნენ კიდეც საზღვარს, თუმცა გარნიზონის მეთაურმა გაიგო, რომ ის ქრისტიანია და გამოჰკითხა, საით მიეშურებოდა. [ამ უკანასკნელმა] გაიბზრა რა, რომ დიდი დაეჭვების გამოწვევის გარეშე მეტად გზას წინ ვეღარ გააგრძელებდა, უპასუხა, რომ აქ მოვიდა აბრეშუმის შესაძენად და უჩვენა მას ჰირკანის მეფის წერილები, რომელიც თან ჰქონდა. ამგვარად მოახერხა უკან დაბრუნება და 15 აპრილს მოვიდა შემახაში¹.

¹ ენტონი ჯენკინსონი, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

ამ ისტორიაში ქართული სამეფო-სამთავროების კომუნიკაციების შესახებ ბევრი საინტერესო მასალა ჩანს. კერძოდ, ირკვევა, რომ ქართველი მეფეები, სომეხი ვაჭრების წყალობით, კარგად არიან ინფორმირებული მიმდებარე რეგიონის შესახებ (სხვაგვარად ძნელი ასახსნელია საქართველოში საიდან შეიძლება სცოდნოდათ შემახაში ენთონი ჯენკინსონის ვიზიტის შესახებ), თუმცა, უჭირთ ქვეყნისგან დაშორებული პოლიტიკური ცენტრების (ამ შემთხვევაში რუსეთის) შესახებ ინფორმაციის მიღება. ჩანს ისიც, რომ მათ ამაში პოლიტიკური მიზეზები (ირანის გაღიზიანების შიში) და გზების ცუდად ცოდნაც უშლით ხელს.

„ახალ ქართლის ცხოვრებაში“ კიდევ ერთ საინტერესო პასაჟს ვხვდებით სტამბულში მოღვაწე გორელ ვაჭარ დიაკუნისშვილზე, რომელმაც საქართველოში სიმონ მეფის ნეშტი ჩამოასვენა¹. ამ ცნობით დასტურდება, რომ ჩვენი მეფეებისთვის ინფორმატორებს ქართველი ვაჭრებიც წარმოადგენდნენ. ადამიანს, რომელსაც სიმონ მეფის ნეშტის სამშობლოში ჩამოტანა შეეძლო, რა თქმა უნდა, ოსმალეთიდან არც ქვეყნისთვის საჭირო ინფორმაციის შეგროვება გაუჭირდებოდა.

თუმცა, სტამბულში მოღვაწე ქართველი ვაჭარი და ინგლისელი მოგზაური, ალბათ, მაინც ინფორმაციის შემთხვევით წყაროდ შეიძლება ჩავთვალოთ. „გეოპოლიტიკური“ ვითარების ანალიზისთვის ქართველი მეფეებისთვის მთავარ დასაყრდენს, სავარაუდოდ, სომეხი ვაჭრები წარმოადგენდნენ. ენთონი ჯენკინსონის გარდა მათ არტურ ედვარდსიც ახსენებს. კერძოდ, ის ინფორმაციას გვაწვდის იმის შესახებ, რომ სომეხები ალექსოში ქართული აბრეშუმით ვაჭრობენ: „სომეხები ასევე ყოველ წელიწადს ცვლიან ვენეციელებთან შალს ხამ აბრეშუმზე და ზოგჯერ 60 ნაჭერ შალსაც აძლევენ მათ 70 ბათმან სპარსულ აბრეშუმში და 40 ნაჭერ ქართულ აბრეშუმში. შალი ალექსოში ნაღდ ფულზე იყიდება 11-12 დუკატად ერთი ნაჭერი (დუკატი აქ 12 შილინგი ღირს), რაც შალის ერთ შეკვრაში 132-142 შაჰს შეადგენს“². ედვარდსის სხვა წერილში ისიც ჩანს, რომ სომეხ დიდვაჭრებს შორეულ ინდოეთთანაც აქვთ კავშირები. ედვარდსი მათთან გარიგების დადებას ცდილობს, რათა მათ სანელებლებზე მისი შეკვეთა შეასრულონ³.

¹ ქართლის ცხოვრება, ტ. II, 277.

² არტურ ედვარდსი, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

³ იქვე.

გარდა ამისა, კომუნიკაციის სისწრაფესა და სიხშირეზე საუბრისას აღსანიშნავია ისიც, რომ ქვეყანას ხშირად სტუმრობდნენ ებრაელი და ევროპელი ვაჭრები. მნიშვნელოვანია, რომ ზღვა ამ პერიოდში ქართველებისთვის არ წარმოადგენს ჩაკეტილ სივრცეს, რასაც ადასტურებს გურიელისა და დადიანის 1533 წლის სადესანტო ოპერაცია ჯიქეთში, რომელიც მარცხით დასრულდა¹.

საზღვაო მოგზაურობას, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მიკვლე მემბრეც ახსენებს. მის მიერ მოყოლილ ისტორიაში ყველაზე საინტერესოა ის, თუ როგორ სწრაფად შოულობს ავტორი კაფაში სამეგრელოსკენ მომავალ გემს და როგორი მოლოდინით ელიან ხომალდს საქართველოს მცხოვრებლები². ეს აშკარად ადასტურებს იმას, რომ XVI საუკუნეში ჩვენი ქვეყნის სანაპიროებთან ინტენსიური საზღვაო მიმოსვლა იყო.

დასკვნის სახით უნდა ითქვას, რომ სივრცე-დროით ასპექტებთან მიმართებით ქართული და ევროპული წყაროების ანალიზი საკმაოდ უცნაურ შედეგს იძლევა. ტრადიციულად, ისტორიოგრაფიაში XVI საუკუნე დაკნინების პერიოდად მოიაზრება, როცა საქართველო, კონსტანტინოპოლის დაცემის შემდეგ, თანდათანობით სულ უფრო მეტად სწყდებოდა მოწინავე მსოფლიო პოლიტიკურ, სოციალურ და ეკონომიკურ პროცესებს. სივრცე-დროითი კატეგორიების ანალიზისას კი ჩვენ ვხვდავთ ქვეყანას, რომელსაც გარკვეული ადგილი უჭირავს მსოფლიო-პოლიტიკურ სისტემაში.

სტრუქტურა. იდენტობის საშუალებები

ევროპელი მოგზაურების წერილები მდიდარ მასალას იძლევა XVI საუკუნის საზოგადოების სტრუქტურისა და იდენტობის საშუალებების შესასწავლად. აქ ვხვდებით როგორც ამა თუ იმ საზოგადოების პირდაპირ აღწერილობებს, ისე საინტერესო ამბებს, რომლებიც ყოველდღიურ ცხოვრებას საინტერესო აქცენტებით წარმოაჩენენ.

უპირველეს ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს, რომ წყაროებში მკაფიოდ ჩანს ცხოვრების ორი წესის – **ნომადიზმისა და ბინადარი ცხოვრების** – დაპირისპირება. მიკვლე მემბრე, რომელმაც მანამდე ოსმალეთსა და საქართველოში იმოგზაურა და აქაური ცხოვრება აღწე-

¹ ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, 401.

² მიკვლე მემბრე, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

რა, დეტალურად აღწერს შაჰ თამაზის ურდოს. კერძოდ, ყვება ერთ-ერთი თურქმანული ტომის შესახებ, რომელიც შაჰს ეახლა. დეტალურად აღწერს მათ ტრადიციებს: „შემდეგ დღეს ანატოლიიდან, კერძოდ, ერზინჯანის პროვინციიდან ალის თურქომანები თავიანთი ოჯახებითა და პირუტყვით, დაახლოებით 800 ოჯახი, მოვიდნენ შაჰის გამო. ეს თურქომანები, თავიანთი იარაღითა და შუბებით, რაოდენობით 6000-მდე მხედარი, რომლებიც განლაგდნენ სეფიანთა შაჰის კარვის წინ გარკვეულ დისტანციაზე, წრიულად ჭირითობდნენ შეძახილებით: ალაჰ, ალაჰ. ეს მოხდა იმის მეორე დღით, რაც მე მივაღწიე სეფიანი შაჰის სამეფო ბანაკამდე. როგორც აღვნიშნე, ალის თურქომანები, ცხენზე ამხედრებულები, ყვიროდნენ ალაჰ, ალაჰ, სანამ თავისი საცხოვრებელიდან შაჰი არ გამოვიდა მათ წინაშე. მან უბრძანა უმთავრეს წინამძღოლებს, ხლებოდნენ მას; და, რიგრიგობით, თითოეული მიდიოდა და ემთხვეოდა შაჰს ფეხზე. ამგვარად, ყველა ასე მოიქცა. შაჰმა თითოეულს უბოძა შესამოსელი ხალათი და ქუდი, რასაც ისინი ტაჯს ეძახიან. შემდგომ, ამ თურქომანებმა შაჰს საჩუქრები მოართვეს: თითოეულმა, თავისი შესაძლებლობიდან გამომდინარე, სხვადასხვა ტიპის ურიცხვი პირუტყვი: ზოგმა მოჰგვარა ცხენები, ზოგმა – ქედილები, ზოგმა – აქლემები. ამის შემდგომ შაჰმა თავისი მიწების სამ ადგილზე მიაგვლინა ისინი: მათი ნაწილი გაგზავნა ხორასანის პროვინციაში, ნაწილი – შირვანში და ნაწილიც – ერაყის პროვინციაში“¹.

აქვე იტალიელი ავტორი მოკლედ აღწერს შაჰ თამაზის ბანაკსაც: „კარგები, რომელიც თავის ამაღლაში ჰქონდა შაჰ თამაზს, იყო ბევრი: რაც მე შევძელი დამეთვალა თავად, დაახლოებით 5000-მდე უნდა ყოფილიყო. მისი მხედრიონი, ჩემი ვარაუდით, მოითვლებოდა 14 000 კაცამდე, მსახურების გარეშე. ცხენებისა და ჯორების რაოდენობა იმდენი იყო, რომ დათვლაც შეუძლებელი იყო. მთელი მინდვრები სავსე იყო პირუტყვით“².

თუკი მიკვლე შემბრესთან კონტრასტები ჩანს ნომადურ და ბინადარ ცხოვრებას შორის, შირვანში სტუმრად მყოფი ენთონი ჯენკინსონი მომთაბარეებთან მეზობლობით გამოწვეულ საფრთხეზე საუბრობს: „ჩემი ხომალდიც გადმოტვირთეს და საქონელი ნაპირზე და-

¹ მიკვლე შემბრე, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

² იქვე.

აწყვეს. ჩემს კარავს ხალხი მიუჩინეს გაძლიერებული დაცვისთვის მომთაბარე მძარცველთა საფრთხისგან, რომლებიც აქ საკმაოდ ბევრია, და ამ მხარის მმართველი ალკან მურსი მოვიდა ჩემთან და თავაზიანად შემხვდა“¹.

ინგლისელი ავტორი აქვე საინტერესოდ აღწერს აზერბაიჯანში, მტკვრის სანაპიროზე მცხოვრებ ერთ-ერთ მომთაბარე ტომს: „მე ჩემი მხლებლებითურთ დავტოვე შემახა და სამოცი მილის გავლის შემდეგ მივედი ქალაქ იავატში, სადაც მეფეს აქვს შესანიშნავი სასახლე და ბაღნარები, სავსე ყველანაირი ხილით. ქალაქში მიედინება დიდი მდინარე კორი (მტკვარი), რომელიც სათავეს ქართველების მთებიდან იღებს, მთელს ჰირკანის ქვეყანაზე გაივლის და ჩაედინება კასპიის ანუ ჰირკანის ზღვაში, ორი ძველი ქალაქის – შაბრანისა და ბაქოს შორის, რომელიც ჰირკანის სამეფოში მდებარეობს. იქიდან წამოსულებმა, გამოვიარეთ ნაყოფიერი ქვეყანა, დასახლებული მომთაბარე ხალხით, რომელებიც ზაფხულში ცხოვრობენ მთებში, ხოლო ზამთრობით ბრუნდებიან ველად, ისე, რომ არ შედიან არც ქალაქებში, არც რომელიმე სხვა დასახლებებში. დაბრუნებისას ისინი გადაადგილდებიან ქარაგნებით ანუ ხალხის დიდი ჯგუფებით, რომელთაც პირუტყვიც თან ახლავს, თან მოჰყავთ თავიანთი ცოლები, ბავშვები და სურსათ-სანოვარეც ჯორებით. ამ ველურ ხალხს ათ დღეში გავცდით ისე, რომ არცერთ ქალაქს თუ სახლს არ წავწყდომივართ და 16 ოქტომბერს მივედით ქალაქ არდოულში“².

ყოველივე ზემოთქმულის საპირისპიროდ, იმავე წყაროებში გვხვდება საქალაქო ცხოვრებისა და ბინადარი საზოგადოების აღწერა, სადაც ცხოვრების სულ სხვა წესი მეფობს. სხვადასხვა ავტორთან საინტერესოდაა აღწერილი დიარბაქირი, ტრაპიზონი, კაფა, შემახა, გილანი და სხვა მხარეები, თუმცა ჩვენთვის ყველაზე მეტი მნიშვნელობა, რა თქმა უნდა, ქართული ქალაქების აღწერილობას აქვს, რომელსაც მიკვლე მემბრე გვთავაზობს, რომელმაც იმოგზაურა ქუთაისში, გორში, თბილისსა და ლორეში.

ქუთაისი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მას ძალიან პატარა ქალაქად მოეჩვენა: „ჩვენ შევედით ქუთაისში მდინარეზე გადებული ხის ხიდით. ეს მდინარე ქალაქში გადის. ჩრდილოეთით, მაღლობზე,

¹ ენტონი ჯენკინსონი, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

² იქვე.

დგას ციხესიმაგრე, რომელშიც არის ეკლესია. მეორე მხარეს, სამხრეთ-აღმოსავლეთით, არის მინდორი, სადაც მეფე ჭირითობს თავისი ცხენებით. მდინარის გასწვრივ ის აშენებს ქვის სახლებს საცავებით/სარდაფებით, რომლებიც, როგორც ამბობენ, თავად მეფისთვისაა განკუთვნილი. თუმცა, აღნიშნულ ქალაქში მეტი ნაწილი სახლებისა ხისაა და ასევე აქ მრავლადაა ბაღები¹.

გორში მემბრეს ყურადღებას იქცევს ბევრი დანგრეული შენობა: „დაახლოებით ერთი დღის საგალზე ნახსენები ქალაქი გორიდან, ჩვენ ჩავუარეთ ციხესიმაგრეს, რომელიც იდგა მთის მწვერვალზე და უმეტესწილად დანგრეული იყო. შემდგომ ჩვენ მივედით ადგილზე, სადაც ასე 70-ოდე სახლობა ცხოვრობდა, ყველა ებრაელი. ამ ადგილის მიმდებარედ იყო არხი. ამგვარად, მდინარე გადის ქალაქ გორში. ჩვენ ცხენებით გადავლახეთ ეს მდინარე, შევედით ქალაქში და დავბანაკდით ერთი ტრაპიზონელის სახლში. ქალაქის სახლების ნაწილი არის ხის, ნაწილი – მიწური და ნაწილიც ქვისგან ნაშენია. ეს ქალაქი არის პატარა და მის ჩრდილოეთით მდებარეობს ნაწილობრივ დანგრეული ქვის ციხესიმაგრე“².

მემბრესთვის თვალშისაცემია თბილისის სიდიდე: „8 დღის შემდეგ ჯორები დავტვირთე და ლორეს მკვიდრ სომეხთან ერთად, იქიდან ქალაქ თბილისისკენ წავედი. ეს ქალაქიც ლუარსაბის სამფლობელოშია და იქამდე მიღწევას დღენახევარი მოვანდომეთ. თბილისი ძალიან დიდი ქალაქია, თუმცა უმეტესი ნაწილი დანგრეულია, იმ ბევრი ომის შედეგად, რასაც ქართველები ერთმანეთში აწარმოებდნენ“.

ლორეს კი ასახელებს სეფიანთა ქალაქად, რომელზეც მეფე ლუარსაბსაც გარკვეული უფლებები აქვს: „ქალაქი ლორე ქვის ციხესიმაგრეა და მისგან მახლობლად, ჩრდილოეთით, მდინარე ჩამოედინება, დასავლეთიდან აღმოსავლეთის მიმართულებით. ქალაქი მთლიანად გარშემორტყმულია სოფლებით, რომელთა მკვიდრნი სულ სომეხები არიან. ამათგან ნაწილი ექვემდებარება სეფიანთა შაჰს და ნაწილი კი – იბერიის მეფე ლუარსაბს“³.

¹ მიკელე მემბრე, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

² იქვე.

³ იქვე.

შემთხვევითი ნამდვილად არ არის ის გარემოება, რომ ცხოვრების ორმა წესმა ევროპელი ავტორების თხზულებაში პოვა ასახვა. „დენტის იმპერიების“ ეპოქაში მომთაბარეებისა და ბინადარი ცხოვრების მიმდევარი საზოგადოების დაპირისპირება ფრიად აქტუალურ პრობლემას წარმოადგენდა.

თუკი ევროპელი ავტორების თხზულებებში გარკვეულ გაუცხოებას ვხედავთ ცხოვრების ორი სხვადასხვა წესის მიმდევრებს შორის, იგივე ნამდვილად არ იგრძნობა განსხვავებული რელიგიების მიმართ. უნდა აღინიშნოს, რომ წერილებში ჩვენ წინაშე გადაიშლება უაღრესად ტოლერანტული გარემო. ქრისტიანი ავტორები არსად ამბობენ, რომ შიგნიდან არიან რელიგიური ან ეთნიკური ნიშნით. მათი მსოფლმხედველობაც სრულიად მოკლებულია სტერეოტიპებს განსხვავებული რელიგიისა და ეთნიკური კუთვნილების ადამიანების მიმართ.

აშკარაა, რომ XVI საუკუნის ირანსა და ოსმალეთში არა აქვთ მკვეთრად გამოკვეთილი ნეგატიური დამოკიდებულება ქრისტიანი უცხოელების მიმართ. ამას ადასტურებს წყაროებში მოყვლილი არაერთი მაგალითი, როცა ვაჭრები და დიდებულები მათ ეხმარებოდნენ. მხოლოდ ერთგან, არტურ ედგარდის წერილებში გვხვდება საუბარი იმაზე, რომ ირანში არ უყვართ რუსები, თუმცა, ავტორი აქვე აღნიშნავს, რომ ეს ხდება მათი სასმელისადმი მიდრეკილების და არა განსხვავებული რელიგიის გამო¹.

ქრისტიანობისადმი მკაცრი დამოკიდებულების გამომხატველ ერთადერთ ეპიზოდს ვხვდებით ენტონი ჯენკინსონთან, რომელსაც შაჰ თამაზი პირველ ჯერზე ძალიან მკაცრად დახვდა. საინტერესოა, რომ ამ ეპიზოდში ნახსენებია შაჰის კარზე მყოფი ქართველი უფლისწული, რომლის ვინაობის ჩვენეული იდენტიფიცირებაც მონოგრაფიაში შემოგთავაზეთ. ქართველი უფლისწულის მოხსენიების გამო ამ პასაჟს, რომელიც წინა თავებშიც იყო მოხმობილი, აქაც სრულად მოვიყვანთ. ჯენკინსონი წერს: „შემდეგ მან (შაჰ თამაზმა) ჩემთან რელიგია განიხილა ვრცლად, მკითხა, ვიყავი თუ არა გოვერი [გიაური], რაც ურწმუნოს ნიშნავს, თუ მუსლიმანი, რაც მუჰამედის კანონების მიმდევარს ნიშნავს. ამაზე მე მივუგე, რომ მე არც ურწმუნო და არც მაჰმადიანი, არამედ ქრისტიანი ვიყავი. რა არის ეს, ჰკითხა მან ქარ-

¹ არტურ ედგარდის, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

თველთა მეფის ვაჟს, ქრისტიანს, რომელიც გამოქცეული იყო ამ სუფის [შაჰის] კარზე. მან უპასუხა, რომ ქრისტიანი ადამიანი არის მიმდევარი იესო ქრისტესი, რომელსაც სწამს, რომ იგი ძე ღვთისა და უდიდესი წინასწარმეტყველია. ამგვარად გწამს შენ? – მკითხა სეფიანმა. – დიახ, ამგვარად, – ვუპასუხე მე. – ოჰ, შე ურწმუნო, ჩვენ არა გვაქვს საჭიროება ვიმეგობროთ ურწმუნოებთან – [განაცხადა მან] და მიბრძანა გავცლოდი. მე გამიხარდა, თავი დავუკარი და წამოვედი ჩემს გზაზე, თან მახლდა ბევრი მისი კარისკაცი და სხვებიც. ჩემ უკან მოდიოდა კაცი ქვიშით საგსე თასით და ყრიდა ქვიშას მთელ გზაზე, რომლითაც სასახლიდან გამოვდიოდი – სადაც მიმიღო სუფიმი, იქიდან მოყოლებული, ჭიშკრამდე¹.

აქ, რა თქმა უნდა, ჩანს ქრისტიანი ვაჭრებისადმი უპატივცემულო დამოკიდებულება, მაგრამ გასათვალისწინებელია კონტექსტიც. ჯენკინსონის ვიზიტი შაჰ თამაზთან დაემთხვა იმ პერიოდს, როდესაც შაჰი ოსმალებთან ახლად დაზავებული იყო და ყველაფერს აკეთებდა საკუთარ კეთილგანწყობაში მის დასარწმუნებლად (სულთანს მან ირანში გაქცეული აჯანყებული უფლისწულიც კი გადასცა). ის, ალბათ, შიშობდა, რომ ევროპული სივრციდან მოსულ ელჩთან მისი გულდია საუბარი შესაძლოა სულტნის ყურამდე მისულიყო, რომელიც ამ პერიოდში ევროპაში ომებს აწარმოებდა.

სხვა შემთხვევებში მიკელე მემბრეს, ენტონი ჯენკინსონისა და არტურ ედვარდსის წერილები გაჯერებულია ფაქტებით, რომლებიც სხვადასხვა რელიგიის წარმომადგენლების გულდია თანამშრომლობას წარმოაჩენს. იგივე შაჰ თამაზიც სულ სხვა ადამიანად ჩანს არტურ ედვარდსთან ურთიერთობისას².

ჩვენთვის ყველაზე საინტერესო ისაა, რომ ევროპელ ავტორებთან საქართველო უაღრესად ტოლერანტულ და მულტიკულტურულ ქვეყნად მოჩანს. მიკელე მემბრეს თხზულებიდან ჩანს, რომ საქართველოს პრაქტიკულად ყველა ქალაქში ცხოვრობენ ებრაელები, სომხები და ტრაპიზონელები. მათ ქუთაისსა და გორში უძრავი ქონებაც კი გააჩნიათ. მიქელე მემბრე წერს, რომ ქუთაისში დაბინავდა ტრაპიზონელი ოქრომჭედლის, კალოგეროს სახლში³, გორშიც მას

¹ ენტონი ჯენკინსონი, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

² არტურ ედვარდსი, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

³ მიკელე მემბრე, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

მასპინძლობა ტრაპიზონელმა ვაჭარმა გაუწია, რომლის სახელსაც არ ახსენებს¹. იგივე ავტორი ხაზგასმით აღნიშნავს საქართველოს ქალაქების მულტიკულტურულობას. კერძოდ, ლორეს და გორს ნახევრად სომხებით და ნახევრად ქართველებით დასახლებულ ქალაქებად წარმოგვიჩენს². ჰყვება ასევე ძალიან საინტერესო ფაქტებს ებრაელებად აღზრდილი მეგრელებისა³ და სამეგრელოში ზედსიძედ მცხოვრები ვენეციელის შესახებ. „კულაუროპაში მე ვიპოვე კაცი სკიოდან, სახელად ზანე, რომელიც დაქორწინებული იყო აქ ასაკოვან მეგრელ ბანოვანზე. ამიტომაც დამპატიჟა თავის სახლში. მე ასევე აღმოვაჩინე სხვა კაცი, ვენეციელი, რომელიც დაოჯახებული იყო მეგრელზე. მას ერქვა ბერნარდო მოლინერი, ასე 45-მდე წლისა, რომელიც მომიყვა, რომ ვენეციაში მეწისქვილე იყო და რომ სამეგრელოში ჰყავს სამი შვილი, ორი ვაჟი და ერთი ქალი, რომელიც ასევე მეგრელზეა გათხოვილი“⁴.

აღსანიშნავია ისიც, რომ ქრისტიანი ავტორებიც ძალიან კორექტულად იხსენებენ მუსლიმებს საკუთარ ნაშრომებში. ისინი არ ხმარობენ დისკრიმინაციულ ტერმინებს. მათი მსოფლმხედველობაც არ არის ევროპოცენტრისტული. მიკელე მემბრე, არტურ ედვარდსი, ჟუიე და ენტონი ჯენკინსონი არსად ამბობენ არაფერს ისეთს, რაც გვაფიქრებინებს, რომ ისინი კავკასიას, ირანულ ან ოსმალურ სივრცეს ევროპაზე ნაკლებად ცივილიზებულ მხარეებად მიიჩნევენ. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ისინი ევროპასა და მახლობელ აღმოსავლეთში არ გამოყოფენ იმდროინდელი სამყაროს „ცენტრს“, „პერიფერიულ“ ან „ნახევრად პერიფერიულ“ ზონებს, მიუხედავად იმისა, რომ პერიფერია-ცენტრის დისკურსი მათთვის საკმაოდ ნაცნობია (იმ შემთხვევებში, როდესაც ერთი ქვეყნის სხვადასხვა ნაწილს აღწერენ). მაგალითად, მესამე წერილში თავრიზის, არდებილისა და ქაშანის აღწერისას არტურ ედვარდსი აღნიშნავს, რომ აქ ხალხი უფრო ცივილიზებულია, ვიდრე ქვეყნის სხვა ნაწილებში: „თავრიზი, არდებილი და ქაშანი, ისინი ქვეყნის შუაგულში მდებარეობენ, სადაც ხალხი უფრო განვითარებულია და ვაჭრები დიდ პატივში არიან“⁵.

¹ მიკელე მემბრე, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

² იქვე.

³ იქვე.

⁴ მიკელე მემბრე, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

⁵ არტურ ედვარდსი, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

მსგავსი ტოლერანტული სულისკვეთებით გაჭერებული სურათი იკვეთება ქართულ წყაროებშიც, კერძოდ, „მესხური დავითნის ქრონიკაში“, ფარსადან გორგიჯანიძესთან, ვახუშტი ბატონიშვილთან და ბერი ეგნატაშვილთან. აქაც ირანი და ოსმალეთი არ არის „მტრის ხატის“ სახით წარმოჩენილი. მართალია, ტექსტში რამდენჯერმე ნახსენებია სიტყვა „ურჯულო“, მაგრამ ის ხატების წინააღმდეგ ჩადენილ ძალიან კონკრეტულ დანაშაულებებს ასახავს. ეს ან სხვა მსგავსი ტერმინი განზოგადებულად ირანისა და ოსმალეთის მიმართ არ გამოიყენება. არ ჩანს სტერეოტიპული ხედვებიც სხვა კულტურის წარმომადგენელთა მიმართ. ზოგიერთი ეს წყარო XVII-XVIII საუკუნეებში შეიქმნა, მაგრამ არა გვაქვს საფუძველი ვიფიქროთ, რომ XVI საუკუნეში სხვაგვარი ვითარება იქნებოდა. მით უფრო, რომ ბერი ეგნატაშვილისა და ვახუშტი ბატონიშვილის თხზულებები ძველ წყაროებს შეეხება.

XVI საუკუნის წყაროებში თვალშისაცემია *ეთნონიმების* ფართო გამოყენება. მართალია, ვხვდებით შეცდომებს ტერმინ „ფრანკის“ გამოყენებასთან დაკავშირებით¹, მაგრამ აღსანიშნავია, რომ ინგლისელები, ფრანგები, რუსები და ვენეციელები აქ ძალიან მკვეთრად გამიჯნულ ეთნიკურ ჯგუფებად ჩანან. იგივე ითქმის ქართველებსა და სომხებზეც. წერილებში მკაფიოდ ჩანს, თუ როდის ლაპარაკობს ავტორი გეოგრაფიულ პუნქტებზე (შემახა, გილანი, ყაზვინი და სხვა), და როდის – მხარეებზე, სადაც უმრავლესობას მკვეთრი ეთნიკური ნიშნის მატარებელი ხალხი წარმოადგენს.

საინტერესოა, რომ იდენტობის მარკერების ანალიზი ქართულ წყაროებშიც დაახლოებით იმავე სურათს იძლევა. ვახუშტისთან და „ახალ ქართლის ცხოვრებაში“ ხშირად გვხვდება ეროვნული იდენტობის გამომხატველი სიტყვები, რომლებიც სხვადასხვა სოციალური ფენის წარმომადგენლებს ამოლიანებს.

ქართულ წყაროებში, ცხადია, იკვეთება ქრისტიანობის, როგორც იდენტობის მთავარი მარკერის მნიშვნელობა – მაგალითად, იმით, რომ ხშირად ხაზი ესმება ქართველი მეფეების ღვთისმოსაობას: „...ესე ალექსანდრე იყო კაცი კეთილი და ღმრთისმოყუარე, დიდად შემწე წმიდათა ეკლესიათა, შემამკობელი ხატთა და ჭუართა“²; „ხო-

¹ ენტონი ჯენკინსონი, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

² ქართლის ცხოვრება, ტ. II, 202.

ლო მეფე ლუარსაბ იყო კაცი სახიერი და ფრიად ზრუნვიდა საქართველოსათვის, და ეძვნებოდა უცულოთა ზედა-მოსვლისათვის და დაკნინებად საქრისტიანოსა. მაშინ მოუწოდა სპათა საქართველოსათა და წარემართა შეწევნად ბაგრატიისა რამეთუ ამან მეფემან ლუარსაბ მრავალგზის აწვივნა იმერელნი¹.

წყაროები ასევე აღნიშნავენ მათ რჯულიდან გადაცდენას: „ხოლო ათაბაგი ქაიხოსრო დაემოყურა მპყრობელსა მუხრანისასა ბაგრატს, მოიყვანა ცოლად ასული ბაგრატისი დედისიმედი და იქორწინა. და იყო ქალი ლალ და ამპარტავან, გლისპი და არა მოშიში ღმრთისა“².

ქართულ წყაროებში ხაზგასმით და ვრცლადაა მოყოლილი ხატების შეურაცხყოფის ამბები და მასთან დაკავშირებული სასწაულები. მაგალითად, ბევრია საუბარი აწყურის ხატზე და შაჰ ისმაილის მიერ თბილისის აღებისას ღვთისმშობლის ხატის შეურაცხყოფაზე³. თუმცა, წყაროებიდან ისიც ჩანს, რომ საზოგადოებისთვის რელიგიიზზე არანაკლებ მნიშვნელოვანია ეროვნული იდენტობაც. კერძოდ, აქ შევხვდებით სიტყვა „საქართველოს“ გამამთლიანებელ სიტყვად გამოყენებას, სხვადასხვა სოციალური ფენების წარმომადგენლების სამოქალაქო აქტივობას. აშკარაა, რომ ავტორისთვის არსებობს „ჩვენ“ – საქრისტიანო, მაგრამ ძალიან მკაფიოა ცნება „ჩვენი“ – ქართულ ეროვნულ კუთვნილებასთან მიმართებითაც. ეს კარგად ჩანს, მაგალითად, ალამუთის ტყვეობის შემდეგ სიმონ მეფის სამშობლოში დაბრუნების სცენის აღწერისას: „და მიესმა საქმე ესე შახუდაბანდას. მაშინ დედამან შახუდაბანდასამან, ასულმან ოთარ შალიკაშვილისამან, მოიყვანა მეფე სვიმონ და, ვითარცა წესი არს ქართველთა დედათა, ეგრეთვე ყო ამან, წარმოუგზავნა ლეჩაქი: “საბურველი ესე დედათა მომიხუევია კრმლის შენისა კეტარსა ზედა, შენ იცი და კრმალმან შენმან. და აწ მოგვცემია შენთვის სამეფო შენი საქართველო და სხუაცა მრავალი საბოძვარი, წარვედ და განამაგრე საქართველო, რათა არა წარგვღონ ოსმალთა. და იყავ თანამწე და ერთგულ საჯელმწიფოთა ჩუენთ“. ხოლო მისცეს საბოძვარი ურიცხვ, და ესრეთ წარმოემართა მეფე სვიმონ“⁴.

¹ ქართლის ცხოვრება, ტ. II., 219.

² იქვე, 340.

³ ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, 880

⁴ იქვე, 889.

აქვე კიდევ ერთხელ უნდა აღვნიშნოთ, რომ ძნელი სათქმელია, ქართულ წყაროებში ეროვნული იდენტობის წინ წამოწევა XVI საუკუნის მდგომარეობას ასახავს, თუ XVIII საუკუნის რეალობაა არეკლილი. თუმცა, ეთნიკური კატეგორიების მიმართ XVI საუკუნის ევროპული წყაროების დამოკიდებულება გვაფიქრებინებს, რომ იდენტობის მარკერებთან მიმართებით XVI და XVIII საუკუნეების საქართველოში არ იქნებოდა დიდად განსხვავებული მდგომარეობა.

საზოგადოების სტრუქტურასთან დაკავშირებით, რა თქმა უნდა, უნდა შევხებით სოციალური იერარქიის საკითხსაც. XVI საუკუნის ევროპული წყაროები ამ თვალსაზრისით ძალიან საინტერესო სურათს წარმოაჩენს.

ამ საკითხზე მსჯელობას დავიწყებთ მიკელე მემბრესა და შაჰ თამაზის დიალოგის განხილვით: „მან (ანუ შაჰმა) მკითხა, რა კაცი ვიყავი. მე ვუპასუხე, რომ ვენეციელი გახლდით; მკითხა, მყავდა თუ არა დედა და მამა, ძმები ან დები; ასევე, გამოიკითხა ჩემი მდგომარეობისა და ასაკის შესახებ. მე ვუპასუხე, რომ მყავდა დედ-მამა, ასევე ძმა, რომ ვიყავი ვენეციელი კეთილშობილი, 30 წლისა, რაც მას ჩემი შეხედულებითაც შეეძლო დაენახა“¹. როგორც ფრაგმენტიდან ჩანს, მიკელე მემბრე ამაყოფს საკუთარი წარმომავლობით. წარმომავლობაზე აქცენტს სხვა ავტორებიც აკეთებენ. მაგალითად, არტურ ედვარდსი საკუთარ თავს ადგილობრივ ელიტასთან შედარებით უფრო დაბალი სტატუსის მქონედ მიიჩნევს და შემახიის მმართველთან შეხვედრის აღწერისას აღნიშნავს: „ჩვენი ადგომა და წასვლა მას არაფრით არ უნდოდა და ეს მანამ გაგრძელდა, ვიდრე ჩვენ ჩვენი წოდების მიხედვით იქ დარჩენა დასაშვებად ჩავთვალეთ“².

ევროპელი ავტორების თხზულებებში ძალიან საინტერესოა დახატული იმ მმართველებისა და გავლენიანი პირების სახე, რომლებთანაც მათ თანამშრომლობა უწევდათ. თანამშრომლობა ორმხრივ ინტერესებს ემყარებოდა. ევროპელებს, უპირველეს ყოვლისა, ადარდებდათ მფარველობითი სიგელები, ვალების დაბრუნებაში დახმარება და შეკვეთების უზრუნველყოფა. ადგილობრივები კი დიდად აფასებდნენ მორთმეულ საჩუქრებს, საინტერესო ინფორმაციასა და საქმიან კავშირებს.

¹ მიკელე მემბრე, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

² არტურ ედვარდსი, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

წყაროებიდან ჩანს, რომ ორივე მხარე უფრთხილდებოდა საკუთარ რეპუტაციას. ადგილობრივები ინარჩუნებდნენ ხსოვნას წინარე პერიოდში ევროპელ ვაჭრებთან დადებული ხელშეკრულებების შესახებ. მაგალითად, მესამე წერილში ედვარდსს უყვებიან ენტონი ჯენკინსონის შესახებ, რომელმაც რამდენიმე წლის წინ იმოგზაურა იმავე ადგილებში¹.

წყაროებში საინტერესო პასაჟებია წარმოდგენილი ადგილობრივ დიდებულებთან აუდიენციასა და ტრაპეზთან დაკავშირებით. გვხვდება ძალიან თავაზიანი აუდიენციების აღწერილობა. ამის მაგალითად გამოდგება შეხვედრა შემახის მმართველთან, რომელსაც არტურ ედვარდსი შემდეგნაირად აღგვიწერს: „მან თავად გვიბრძანა მის პირდაპირ დაჯდომა, მისი კარგიდან ბადროს ტყორცნის მანძილზე, სადაც ის თავის მრჩეველებთან და წარჩინებულებთან ერთად იჯდა და თავისი მაგიდიდან კერძებს გვიგზავნიდა“². თუმცა, გვხვდება კურიოზულობამდე მისული უბირი ქცევისა და კრიმინალის მაგალითებიც. კერძოდ, არტურ ედვარდსი აღნიშნავს, რომ შაჰთან დაახლოების შემდეგ მას ირანელი დიდებულები ხშირად სტუმრობდნენ და ტრაპეზისას საკმაოდ უცერემონიოდ იქცეოდნენ: „მას შემდეგ, რაც შაჰის სიგელები მივიღე, მე არაერთხელ ვისადილე ჩვენ მიმართ კეთილგანწყობილი დიდგვაროვნებისა და სხვათა საზოგადოებაში, რომლებიც ადრე არც კი მიახლოვდებოდნენ. ვიღაც ყოველდღე მოდიოდა ჩემს ფარდულში და ჭამდა და სვამდა ჩემთან ერთად ჩემივე ჭურჭლიდან. ზუსტად ასევე, როდესაც ყაზვინიდან მომავალი სადილად ვჯდებოდი, ჩემთან სხვადასხვა პირი მოდიოდა და ყოველგვარი ცერემონიის გარეშე მიირთმევდნენ ჩემთან ერთად, მიუხედავად იმისა, რომ ძალიან არ მინდოდა მათთან სიახლოვე, რადგან მათთვის იმის გაყოფა მიწევდა, რასაც თავადაც სიამოვნებით შეეჭამდი. ეჭვი არ მეპარება, რომ აწი ჩვენ აქ მშვიდად ვიცხოვრებთ, ვინაიდან ყველგან, სადაც არ უნდა მივიდე, საუკუთესო ხალხი თავაზიანად მხვდება“³.

რაც შეეხება კრიმინალს, ედვარდსი მესამე წერილში ყვება საკუთარ კამპანიის აგენტის ტომას ოლკოკის მკვლელობის ამბავს,

¹ არტურ ედვარდსი, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

² იქვე.

³ იქვე.

რომელიც ირანელმა დიდგვაროვანმა მოკლა იმის გამო, რომ მისი ვალი ჰქონდა¹. თუმცა, უბირი ქცევისა და კრიმინალის შემთხვევები წყაროებში იშვიათია. უმეტეს შემთხვევებში ევროპელებს ადგილობრივ წარჩინებულებთან კარგი, მართლაც რომ, კეთილმოსურნე ურთიერთობა ჰქონდათ. ამიტომაც, ადგილობრივი დიდგვაროვნების სახე ევროპელთა თხზულებებში ძალიან დადებითად აისახა.

სოციალური ისტორიის თვალსაზრისით ძალიან არსებითია დიდგვაროვანთა პორტრეტები, რომლებიც წერილებში იკვეთება. მაგალითად, საინტერესოა ალწერილი დიდგვაროვნები, რომელთა სახელებია ჰაჯი-მაჰმედი და ამედინ-გეგი. მათ არტურ ედვარდსი ასე ახასიათებს: „ერთ-ერთი უკანასკნელი – დიდგვაროვანია, რომელსაც თქვენი აგენტი დაუმეგობრდა და რომელსაც შაჰი დიდად სწყალობს. აქ და ამ ქვეყნის სხვა ადგილებში მან დიდი გავლენა მოიპოვა, განსაკუთრებით, მეფის გარდაცვალების შემდეგ. მისი სახელია ჰაჯი-მაჰმედი (Cozamomet) და მას კარგად იცნობს ბატონი ჯენკინსონი. მეორე, ამედინ-გეგი (Ameddinbeck), ასევე ჩვენი დიდი მეგობარია, ხოლო მისი და შაჰს ჰყავს ცოლად“².

ყოველივე ზემოთქმული ადასტურებს, რომ XVI საუკუნის ევროპელი ავტორებისთვის ცალსახად არსებობს კეთილშობილი და წარჩინებული ადამიანის ცნება. თუმცა, საკამათოა რამდენად ან რა ფორმით არსებობს მათთვის წარჩინებულთა კლასი ან წოდება.

ამ საკითხის შესასწავლად, ვფიქრობთ, მნიშვნელოვანია ევროპელი ვაჭრების ადგილობრივ დიდვაჭრებთან ურთიერთობის შესწავლა. წყაროებში მასალა ამ მხრივ უხვად მოიპოვება. მიკელე მემბრე პრაქტიკულად „პერიპლს“ წერს ოსმალეთში მყოფ ვაჭრებთან ურთიერთობის საკითხზე, რომელთა შორის მრავლად არიან ქრისტიანი ვაჭრებიც; ჰყვება მათი მხრიდან გამოჩენილი სოლიდარობისა და საქმიანი რჩევების კარგ მაგალითებს³.

ადგილობრივ ვაჭრებთან ინგლისელი მოგზაურებიც კარგ ურთიერთობაში ჩანან. ისინი მათ სხვადასხვა სახით უდგანან გვერდში: ეხმარებიან დიდგვაროვნებთან ურთიერთობის აწყობაში, საკუთარ თავზე იღებენ მათ დაბინავებასა და უსაფრთხოებას, ეხმარებიან ვა-

¹ არტურ ედვარდსი, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

² არტურ ედვარდსი, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

³ მიკელე მემბრე, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

ლების დაბრუნებაში. დახმარებას უწევენ, ასევე, სიგელებისა და სავაჭრო პრივილეგიების მიღებაში; ანუ პრაქტიკულად ზრუნავენ საკუთარი კონკურენტების გაძლიერებაზე. არტურ ედვარდსი ხაზგასმით აღნიშნავს, ადრე სიგელებისა და პრივილეგიების მიღებას უფრო დიდი დრო სჭირდებოდა, ახლა კი ეს საქმე უფრო გაადვილებულია¹. ამჟამად, რომ როგორც ოსმალეთში, ისე ირანში ვაჭრები ქმნიან სოლიდარულ ფენას, რომელიც სანიმუშო კორპორაციულობითა და სტუმართმოყვარეობით გამოირჩევა.

შედარებით უდიდამოდ აღგვიწერენ ევროპელი ავტორები მოლაშქრეებს. როგორც წესი, წყაროებში ხშირადაა მოხსენიებული მეომრები, რომლებსაც ადგილობრივი მმართველები ელჩებს შორეულ გზაზე უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად ატანენ², თუმცა ასეთ დროს იშვიათად საუბრობენ მეომრების სოციალურ ფენაზე. საინტერესოა, რომ მეზრძოლებზე ყველაზე აქცენტირებულად მიკვლე მემბრე საქართველოს შემთხვევაში საუბრობს. კერძოდ, ის საკმაოდ დეტალურად აღგვიწერს ქართველ მოლაშქრე აზნაურთა ფენას. სახელდობრ, იმერეთის სამეფოს შესახებ ის აღნიშნავს: „მეფეს, როგორც ამბობენ, უნდა ჰყავდეს რაოდენობით 7000 მხედარი, რომელთაც აზნაურები ეწოდებათ. ეს აზნაურები არიან ბევრად დიდები ტანად, ვიდრე ჩვენ დანარჩენი ვართ და აქვთ გრძელი, შავი ულვაშები, წვერს კი იპარსავენ. მათ მოსავთ საკმაოდ უხეშად დამუშავებული ბამბის ქსოვილის მაღალყელიანი წინდები, და ტილოს შარვალი ზემოდან, ფეხსაცმელი ცხვრის ტყავისგან და უხეში ბამბის ქსოვილის დაბამბული ხალათი და ბამბისავე ქსოვილის ძალზე გრძელი ბამბის ქსოვილი. თავზე ატარებენ თექის ქუდს, რომელსაც წოწოლა დაბოლოება აქვს. ეს თექის ქუდები შეღებილია. მათ საბრძოლო იარაღს წარმოადგენს: ხმლები, შუბები, ფარები, მშვილდ-ისარი, რკინის კვერთხები, ჯავშანი, ნახევრად დაფარული მუზარადი, მეტალის დამცავი სამკლაურები, კარგი ცხენები კარგი აბრეშუმის საფარებით, რომელშიც ისარი ვერ ატანს. ამგვარად, როცა აზნაური მიდის ბრძოლის ველზე, ამ ყველაფრითაა აღჭურვილი“³. ქართლის სამეფოს

¹ არტურ ედვარდსი, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

² ენტონი ჯენკინსონი / მიკვლე მემბრე, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

³ მიკვლე მემბრე, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

აღწერილობისას კი უბრალოდ ამბობს, რომ მეფეს ჰყავს „აზნაურებად წოდებული ცხენოსნები, დაახლოებით 5000 კაცი“¹.

მიუხედავად იმისა, რომ წყაროებში ვაჭრების, დიდგვაროვნებისა და მოლაშქრეების ფენის ასეთ მეტყველ დახასიათებას ვხვდებით, მოცემული ინფორმაცია მაინც არ აჩენს განცდას, რომ ზემოხსენებული სოციალური ფენები იზოლირებულ, კარნაკეტილ კლასებს წარმოადგენენ. ამას თუნდაც ის ფაქტი ადასტურებს, რომ წერილების პერსონაჟების სოციალური სპექტრი ძალზე ფართოა. XVI საუკუნის ავტორების თხზულებები არ წარმოადგენს მშრალ ანგარიშს. აქ მოყოლილია საინტერესო ამბები, რომლებიც ცხოვრების სხვადასხვა სფეროს ეხება. მათი საშუალებით ჩვენ წინაშე საინტერესოდ ცოცხლდება XVI საუკუნის ყოველდღიური ყოფა. ამ ისტორიების მონაწილეები არიან არა მხოლოდ მეფეები და მთავრები, არამედ უბრალო ადამიანებიც, რომლებიც საკმაოდ კომფორტულად გრძნობენ თავს სოციალური ფარგლებში. მაგალითად, წერილებში არტურ ედვარდსთან აღწერილია შემთხვევები, როდესაც უცხოელები ადგილობრივ მცხოვრებლებთან კონფლიქტურ სიტუაციაში აღმოჩნდნენ ჩართული: ერთ შემთხვევაში საუბარია სავაჭრო კამპანიის ერთ-ერთ მოხელეზე, რომელიც უსიამოვნებაში გაეხვა პედოფილიის გამო; მეორე შემთხვევაში კი – თაღლითი მებაჟის გასამართლებაზე, რომლის წინააღმდეგ ინგლისელებსაც მიუციათ ჩვენება.

საინტერესოა, რომ ევროპელ მოგზაურებთან დაცული წერის ეს სტილი სრულიად ტიპური ჩანს XVII-XVIII საუკუნეების ქართული ნარატიული წყაროებისთვისაც, რაც შეიძლება აქტიურ ცხოვრებაში ჩართული ადამიანების რიცხვის გაფართოებაზე მეტყველებდეს. ქართულ წყაროებშიც არაერთგანაა მოხსენიებული მრავალი საინტერესო პიროვნება, რომლებიც არც მეფეები არიან და არც მთავრები. ასეთია, მაგალითად, გურიელის მერიქიფე ისაკ ართუმელაძე, რომელმაც 1535 წლის მურჯახეთის ბრძოლაში სამცხის მთავარი ყვარყვარე მესამე შეიპყრო და გურიელს მიჰგვარა²; მოღალატე გულბათ ციხისთავი, რომელიც 1541 წელს შაჰ თამაზს თბილისის ციხის აღებაში დაეხმარა³; ბათულია, რომელიც ბაგრატ მესამის შემდგომი

¹ მიკელე მემბრე, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

² ქართლის ცხოვრება, ტ. II, 402.

³ იქვე, 357.

პერიოდის იმერეთში საკუთარი ინტერესების განხორციელებას ცდილობს¹; საჩინო ბარათაშვილი, კახაბერ ყორღანაშვილი და სხვ.².

შედარებით მეტი შეიძლება ითქვას „კულტურულ სხვასთან“ და იდენტობის მარკერებთან დაკავშირებით XVIII საუკუნეში შექმნილი მეორადი წყაროების ანალიზის საფუძველზე. აღსანიშნავია, რომ განსხვავებით „ძველი ქართლის ცხოვრებისგან“, რომელიც მეფეთა ისტორიას უფრო მოგვაგონებს, „ახალი ქართლის ცხოვრებაში“ საზოგადოება გაცილებით ფართოდაა წარმოდგენილი. კერძოდ, აქ პოლიტიკური და სოციალური ისტორიის კონტექსტში პერსონაჟებად შევხვდებით გააზატებულ გლეხებს, მეომრებს, ვაჭრებს, მღვდლებს, მთავრებს.

XVI საუკუნის ევროპულ წყაროებში ვხვდებით, ასევე, მეტყველ ფაქტებს ყოველდღიური ცხოვრების შესახებ, რომელიც კიდევ უკეთ წარმოაჩენს ეპოქის იერსახეს. ამ თვალსაზრისით, ედვარდსის წერილები პირველხარისხოვან ინფორმაციას შეიცავს XVI საუკუნის მახლობელ აღმოსავლეთში დამკვიდრებული მოდის შესახებ. აღნიშნულია, თუ როგორი იყო სხვადასხვა სოციალური ფენის წარმომადგენლების ჩაცმის სტილი. ედვარდსი წერილში წერს: „აქ უფრო მეტად მოიისფერო-წითელი და წითელი ფერის ტანსაცმელი აცვიათ, მაგრამ სხვა ფერებსაც მიიღებენ, როცა ნახავენ. მე მუქი ჟღალი ფერის ლონდონური მაუდის სამოსი მეცვა, რომელიც მას ძალიან მოეწონა. მითხრა, კარგს იზამთ, ასეთი ხარისხის მაუდს თუ გამოაგზავნით, სასიამოვნო დასანახია, ასევე, შავ მაუდს ქალებისთვის, ნარინჯისფერსა და მეწამულთან ერთად. აქ ბევრს აცვია თხელი მაუდი. სპარსელები ბევრს საუბრობენ ლონდონურ მაუდზე და ისინი, ვინც მისი ტარება იცის, მას ანიჭებს უპირატესობას და არა ადგილობრივ ნაწარმს, რითაც ქალები იმოსებიან. სპარსელები თვლიან, რომ ადგილობრივი მაუდი გამძლე არ არის, ვინაიდან გაცვეთის შემთხვევაში ბამბასავით იკერება. აქ ბევრს ვენეციური მაუდი აცვია, რომლის სიგანეც ერთნახევარი იარდია; ერთი აქაური არშინი ვენეციური მაუდი 24-დან 30 შაჰამდე ღირს, რაც რუსულ არშინზე 2 დუიმიტ გრძელია. შაჰმა ასევე მითხრა, რომ სურს ქამლოთის კარგი ქსოვილი და მეწამული, შინდისფერი და ღია წითელი ხავერდი გავგუ-

¹ ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, 818.

² იქვე, 409.

ბავნოთ: ყველაფერ ამის ტარება სპარსელებს უყვართ. გამოგზავნეთ ასეთივე შავი ქსოვილები სხვა ფერის არშიებით, ოქრომკედით ამოქარგული ფარჩით, ქსოვილებითა და ოქრომკედით ამოქარგული ხავერდით, ატლასითა და ქამხით, ყველაზე მეტი კი მენამული და წითელი ქსოვილები თავისი ყველა შეფერილობით. არ დაგავიწყდეთ დასავლური შალის გამოგზავნა, სახელდობრ, ეგრეთ წოდებული „დუჟინი“; ის ძალიან სქელი და მჭიდროდ ნაქსოვი უნდა იყოს, ნაწილი ნაზ წითელ ფერში შეღებილი, ნაწილი – მუქი წითელი. არ არსებობს ქსოვილი, რომელიც ამაზე მეტად შეეფერება აქაურების ქუდებს“¹. ამავე ავტორთან ასევე გვითხულობთ: „ხალხს აქ ძალიან უყვარს მაუდი; უბრალო ხალხს, როგორც წესი, შალისა და ტილოს ტანსაცმელი აცვია, ხოლო მდიდარ ვაჭრებს – თხელი მაუდი. კარგს იზამთ, თუ 5-6 ნაჭერ შავ, მოშავო-მოყავისფრო და სხვა მუქი ფერების თხელ მაუდს გამოგზავნით, რომლის გაყიდვაც 20 შაჰად შეიძლება (ერთი არშინი), მაგრამ ამაზე ძვირად არა“².

გფიქრობთ, ზემოაღნიშნულ პასაჟებს დიდი მნიშვნელობა აქვს XVI საუკუნის საქართველოს შესასწავლად. მიუხედავად იმისა, რომ აქ უშუალოდ საქართველო არ იხსენიება, სავარაუდოდ, ჩაცმის სტილი ჩვენი ქვეყნის წარჩინებულთა შორისაც არ იქნებოდა დიდად განსხვავებული. საქართველოში მცხოვრები უფრო ღარიბი ადამიანების ჩაცმულობაზე გვიამბობს მიკელე მემბრე. მისი სიტყვებით, „მეგრელები ფრიად ღარიბულად ჩაცმულნი დადიან, ყველა – ბამბის მოკლე იაფფასიანი სამოსით და ფეხშიშველა. თუმც ის კი ცხადია, რომ მათი ყველას ფეხები ფუფხებით აქვს დაფარული. ისინი თავზე ატარებენ თექის საბურავს, რაღაც მიტრის მსგავსს, თუმცა ძალიან პატარას. ჩრდილოეთით არის დიდი მთები. მეგრელი დიდგვაროვნები იმოსებიან გრძელ სამოსით და ცხვრის ტყავის ფეხსაცმელს ატარებენ, რომელსაც არა აქვს ტყავის ლანჩები, მხოლოდ ცხვრის ტყავისგანაა. ასევე ხმარობენ თექის ფერად თავსაბურავს. ისინი არ ატარებენ წვერს, არამედ მხოლოდ გრძელ ულვაშებს, როგორიც ასევე აქვთ იბერიელებს“.

წყაროებში მთელი რიგი ნიუანსები ჩანს ზღვაოსნობასთან დაკავშირებით. კერძოდ, აქ არის ცნობები მგზავრობისთვის საჭირო

¹ ედვარდსი, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

² იქვე.

პროდუქტების, ასევე, გემებისა და ინგლისელების სატრანზიტო ვაჭრობის შესახებ, აღწერილია გემთმშენებლობა, ბევრია საუბარი ასევე ადგილობრივი გემების უხარისხობის თაობაზე.

საინტერესო მასალაა მოცემული მახლობელი აღმოსავლეთისთვის ყველაზე მოთხოვნად საქონელზე. მაგალითად, აღნიშნულია, რომ ადგილზე ინგლისელები ცხენებს ყიდულობდნენ, სამწუხაროდ, არ ჩანს, რა ფასად. აქვე ჩანს, რომ ინგლისელები მუდმივ კავშირს ინარჩუნებდნენ ყაზვინთან, ისევე, როგორც ასტრახანთან; ვაჭრობის ობიექტი იყო ურთხელის ხეები, მშვილდ-ისრისთვის.

საერთო ჯამში, ევროპულ წყაროებში დაცული ყველა ამ მონაცემის ერთობლიობა იძლევა ძალიან მეტყველ სურათს, რომლის წყალობითაც მკითხველის წინაშე ნათელ ფერებში გადაიშლება „დენთის იმპერიების“ ეპოქა.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში XVI საუკუნე ტრადიციულად წარმოდგენილია ეპოქად, როცა ფეოდალური კარჩაკეტილობა პიკს აღწევს, ხოლო ქვეყანა, ბიზანტიის დაცემის შემდეგ, ცალსახად ექცევა კულტურული თვალსაზრისით სრულიად უცხო გარემოში. ამ ფონზე გაკვირვებას იწვევს წყაროებში „კულტურული სხვის“ მკვეთრად ნეგატიური სახის არარსებობა და სხვადასხვა სოციალური ჯგუფების აქტიურობა. XVI საუკუნის ზემოაღწერილი სურათი გლობალიზაციის ეპოქას უფრო მოგვაგონებს, ვიდრე კარჩაკეტილ ფეოდალურ ეპოქას.

პროცესი

რა სოციალურ-პოლიტიკური პროცესების მონაწილედ აღიქვამდნენ თავს XVI საუკუნის საქართველოში მცხოვრები ადამიანები? ამ საკვანძო შეკითხვაზე პასუხის გასაცემად, უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა შევაჯეროთ ზემოთ ჩამოყალიბებული დასკვნები. კერძოდ, გავიხსენოთ ის ფაქტი, რომ XVI საუკუნის ხმელთაშუაზღვისპირეთი და მახლობელი აღმოსავლეთი გლობალურ პოლიტიკურ სისტემას წარმოადგენდა, სადაც რეგიონები არ ქმნიდნენ იერარქიულად გამიჯნულ ცენტრსა და პერიფერიას (როგორც, მაგალითად, ეს კოლონიალიზმის ეპოქაში ხდებოდა). ამ სამყაროსვე ემეზობლებოდა რუსეთი და ჰაბსბურგების იმპერია, რომლებიც მზარდ მნიშვნელობას იძენდნენ. აქვე ცდილობდნენ ფეხის მოკიდებას ინგლისელები და ფრანგებიც. საქართველოც სწორედ ამ სივრცის ორგანულ ნაწილს

წარმოადგენდა. შესაბამისად, ბუნებრივია, რომ მასზე გავლენას აქ მიმდინარე სოციალურ-პოლიტიკური პროცესებიც ახდენდა.

XVI საუკუნის ევროპელი ავტორების თხზულებებში ძალიან მეტყველად აისახა ის პოლიტიკური კავშირები, რომლებიც ამ პერიოდის სახელმწიფოებს შორის არსებობდა. მაგალითად, ფრანგი დიპლომატი ჟუიე წერილებში გადმოგვცემს ძალიან საინტერესო ინფორმაციას იმასთან დაკავშირებით, თუ როგორ მეტოქეობდნენ კონსტანტინოპოლში საფრანგეთისა და ჰაბსბურგთა იმპერიის წარმომადგენლები¹. ევროპული სახელმწიფოების მეტოქეობას კარგად აღწერს არტურ ედვარდსიც. კერძოდ, მის წერილებში მოხსენიებული არიან რუსები, რომელსაც არ სიამოვნებთ ირანში ინგლისელების ვაჭრობის გააქტიურება. „რუსები ნაწყენები არიან იმით, რომ აქაურ ქვეყნებთან ვვაჭრობთ, რადგან აქაურებს ჩვენ უფრო ვუყვარვართ, ვიდრე ისინი“², – აცხადებს ავტორი. მისი წერილებიდან ასევე ჩანს, რომ ინგლისელები საფრთხეს ხედავენ ვენეციელებთან კონკურენციაში: „თუმცა, ვშიშობ, რომ ვენეციელები შეძლებისდაგვარად ხელს შეგვიშლიან. ვიცი, რომ მათთვის უსიამოვნო იქნება ის გარემოება, რომ თქვენ აქაურ ქვეყნებთან ვაჭრობთ, რადგან ეს ძალიან მოკლე ხანში სრულად შეცვლის მათ ვაჭრობას აღმოსავლეთთან და შეაფერხებს მათი მაუდის გაყიდვას ალეპოში და მის მიმდებარედ“³. მიუხედავად ამისა, ინგლისელებს იმედი აქვთ, რომ ირანში იოლად მოიკიდებენ ფეხს. ამ ოპტიმიზმის საფუძველს მათ ის გარემოება აძლევს, რომ შაჰი დაინტერესებულია ევროპელ მონარქებთან ურთიერთობით. ამას არტურ ედვარდსიც გრძნობს, ამიტომ, როგორც მისი მეოთხე წერილიდან ვგებულობთ, ირანის მმართველს ეუბნება, რომ მისი უდიდებულესობა (ინგლისის დედოფალი) აუცილებლად გაიგებს ელჩების მიმართ გამოჩენილი პატივისცემის შესახებ; მეორე შემთხვევაში კი შაჰზე დამარწმუნებლად მოქმედებს ის გარემოება, რომ ინგლისელი ვაჭრები რუსეთის მეფის ნდობით აღჭურვილი პირები არიან: „გუთხარი, რომ ჩვენი სამეფო უდიდებულესობა ძალიან მალე მისი ვაჭრების მიმართ გამოჩენილი გულმონყალების შესახებ შეიტყობდა. ვაჭრები კი საკუთარ თხოვნებს ხელმწიფის მიმართ ის-

¹ ჟუიე, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

² არტურ ედვარდსი, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

³ იქვე.

ეთი ფორმითა და რიგით გამოხატავენ, რომელთაც ყველაზე შესაფერისად და აუცილებლად მიიჩნევენ ვაჭრობის უზრუნველსაყოფად. შაჰმა შემდეგი სიტყვებით მიპასუხა: როდესაც ჩვენ მათ გონივრულ თხოვნებს დავინახავთ, ამის შემდეგ აღმოგუჩნეთ შემდგომ წყალობას. ამის შემდეგ მე შაჰს დავშორდი¹“.

რატომ იყო ირანის შაჰი ძალიან დაინტერესებული ევროპელ მონარქთა კეთილგანწყობით? რა თქმა უნდა, აქ მნიშვნელოვანი ფაქტორია ოსმალეთის იმპერიის გაძლიერება, თუმცა, ისიც შეიძლება ითქვას, რომ ის პროცესების კატალიზატორი უფროა. ედვარდის წერილებიდან აშკარად ჩანს, რომ ირანის შაჰს საკმაოდ მკაფიო ეკონომიკური პოლიტიკა აქვს, რომელშიც ევროპის ქვეყნებთან ვაჭრობას მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს. მოგზაურებთან საუბრისას ჩანს, რომ ის თავადაც კარგად ერკვევა ეკონომიკურ საკითხებში. ედვარდსი წერს: „(შაჰმა) თავად გამომიცხადა, თუ რისი მიღება სურდა ჩვენი საქონლიდან. მიღების ბოლოს მან გამოთქვა სურვილი, რომ თქვენმა კეთილშობილებამ მას ყველა სახის ქსოვილი გაუგზავნონ, განსაკუთრებით ერთი, რომელსაც, როგორც მან თქვა, ქალიშვილები ამზადებენ. მან ამ ქსოვილს „კარანგი“ უწოდა. ჩემი აზრით, ეს მკვეთრი წითელი ფერის დასავლური მატყლია“². იგივე ედვარდსი ირანის მმართველი, როგორც მესამე წერილიდან ჩანს, შეკითხვით მიმართავს: „შაჰმა მკითხა, შეძლებთ თუ არა თქვენ, რომ ყოველ წელიწადს 100 000 ნაჭერი შალი და მაუდი ჩამოუტანოთ მას. მე ვუპასუხე, რომ თქვენ 200 000 ნაჭრით მოამარაგებთ მის ქვეყანას. ამან მისი უდიდებულესობა ძალზე გაახარა, რადგან, როგორც სხვა პირებისაგან გავიგე, შარშან თურქეთის ელჩმა შაჰი სასონარკვეთაში ჩააგდო – უთხრა, რომ დიდი თურქი (ანუ სულტანი) არ დაუშვებდა ირანში ნებისმიერი, სულ მცირე რაოდენობის მაუდის ჩატანასაც კი“³.

ყოველივე ზემოთქმული ადასტურებს, რომ უმთავრესი პროცესი, რომელშიც „დენთის იმპერიების“ ეპოქის ქვეყნები იყვნენ ჩართული, იყო გლობალური პოლიტიკური სისტემის ფარგლებში ურთიერთობათა სისტემის აწყობა. ეს პროცესი უშუალოდ იყო დაკავშირებული

¹ არტურ ედვარდსი, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

² იქვე.

³ იქვე.

ოსმალეთის იმპერიის გაძლიერებასთან, რომელიც XVI საუკუნეში ძლიერების მწვერვალზე იმყოფებოდა, მისი ქარბი პოტენციალი კი მებობელ ქვეყნებს აიძულებდა, ანტიოსმალური კოალიციების შექმნაზე ებრუნათ.

ეპოქის სულისკვეთებას კარგად გამოხატავს ის გარემოება, რომ მხარეები ყველა საშუალებით ცდილობენ მოწინააღმდეგეების შესახებ ინფორმაციის მოგროვებას და მაღალპროფესიულ დონეზე ახერხებდნენ ენობრივი ბარიერების დაძლევას.

აუდიენციისას ირანის შაჰი ეკითხება ენტონი ჯენკინსონს ევროპაში პოლიტიკურ ძალთა განლაგების შესახებ: „გამომკითხა ჩვენი ქვეყნების მდგომარეობის შესახებ, ალემანების იმპერატორის, მეფე ფილიპისა და თურქთა სულტნის ძალაუფლების შესახებ და თუ რომელია მათ შორის ყველაზე ძლევამოსილი. მე იმგვარად ვუპასუხე, რომ მეამებინა – არ დავაკნინე დიდი თურქი [სულტანი], გავითვალისწინე რა [პასუხში] მისი ახლახან გაფორმებული მეგობრული ურთიერთობა“¹. ამ მხრივ საინტერესოა ისიც, რომ არტურ ედვარდსის წერილებში ხშირადაა ნახსენები ქორები, რომელთა გადამოწმებასაც გარკვეული პირები ცდილობენ. მაგალითად, ავტორი წერს: „აქ ქორები დადის, რომ მისმა სამეფო უმაღლესობამ, დონ ფილიპემ მალტაში სასტიკად დაამარცხა თურქები და 70 თუ 80 მხედართმთავარი დაატყვევა“². ინფორმაციის მოგროვებასა და დამუშავებასთან დაკავშირებული პრობლემები კარგად იკითხება ფრანგი დიპლომატის, ჟუიეს წერილებშიც, სადაც ავტორი ყველა სახის ცნობის გამოყენებას ცდილობს ოსმალეთის იმპერიაში მიმდინარე პროცესების საფრანგეთის მეფისთვის აღსაწერად³.

საერთაშორისო სისტემის გამართულობის ნაწილია თარგმანის საკითხი. ედვარდსის წერილები ძალიან მნიშვნელოვანია ენობრივ ბარიერთან დაკავშირებული პრობლემების შესასწავლად. მის წერილებში ნახსენებია სპარსელი მსახური, რომელსაც ინგლისური ესმის და რუსული ენის მცოდნე ვაჭარი. საინტერესოა, რომ ხაზგასმითაა აღნიშნული პორტუგალიური ენის მცოდნე მონის საჭიროება. ავტორი ამ საკითხს ძალიან დეტალურად აანალიზებს: „მე მივწერე

¹ ენტონი ჯენკინსონი, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

² არტურ ედვარდსი, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

³ ჟუიე, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

თქვენს აგენტს, ბატონ გლოვერს, ჩემი აზრი იმის თაობაზე, თუ როგორ უნდა შევსისყიდოთ რუსული საქონელი ამ ქვეყნისათვის, ასევე ის, რომ გამომიგზავნოს ვინმე რუსული ენის მცოდნე; ასეთი ადამიანი ძალიან გვჭირდება. კომპანია კარგად მოიქცევა, თუ მომავალში აქ გამოსაგზავნად გონებადამჭდარ ხალხს შეარჩევს, რომელთაც შემოვლილი აქვთ ქვეყანა და იციან ვაჭრობა. ხოლო პორტუგალიური ენის მცოდნე ადამიანი (თუ მოძებნიან ასეთს), კომპანიას ისეთივე სარგებელს მოუტანს, როგორც მათ, ვინც მის ჩამოსვლამდე ორი წლით ადრე იყო აქ. ჩვენ შეგვიძლია ვიყიდოთ მონა, რომელიც აქაურ ენაზეც ლაპარაკობს და პორტუგალიურადაც. ის ჩვენი თარჯიმანი იქნება რუსებისაგან დამალული ყველა საიდუმლო მოქმედებისას¹.

საინტერესოა, რომ წერილებში არსად ჩანს კომუნიკაციის ჩაშლის შემთხვევები, მიუხედავად იმისა, რომ ახლო აღმოსავლეთში ძალიან ბევრ სხვადასხვა ენაზე მოსაუბრე ადამიანი ცხოვრობს. ამ მხრივ ერთადერთი გამონაკლისია ენტონი ჯენკინსონისა და შაჰ თამაზის შეხვედრის ეპიზოდი, სადაც აშკარად, ჩანს, რომ შაჰი, ოსმალების საამებლად, განგებ ქმნის წინაღობებს ევროპელ ელჩებთან ურთიერთობისას: „მაშინ მან (შაჰმა) მკითხა, რა ენებზე იყო წერილები დაწერილი. ვუპასუხე, რომ ლათინურად, იტალიურად და ებრაულად. მან [შაჰ თამაზმა] თქვა, რომ არავინაა მის სამეფოში, ვისაც ესმის ეს ენები. რაზეც მივუგე, რომ ისეთ ცნობილსა და ძლევამოსილ ხელმწიფეს (როგორიც ის იყო), არ უნდა გასჭირვებოდა თავის ვრცელ სამფლობელოებში, ამდენი ეროვნების ხალხში ისეთი ადამიანის პოვნა, ვინც ამის თარგმნას შეძლებდა“².

ის ფაქტი, რომ ამ ეპიზოდში შაჰი ინგლისელების დასაბნევად ხრიკს მიმართავს, დასტურდება იმითაც, რომ ოდნავ მოგვიანო პერიოდის წყაროდან, კერძოდ, არტურ ედვარდსის წერილებიდან ჩანს, რომ შაჰის კანცელარიას რამდენიმე ენაზე შეუძლია სიგელის გაცემა³.

აღსანიშნავია, რომ XVI საუკუნეში არც ქართველი მეფეები ჩანან ცუდად ინფორმირებულნი მიმდინარე პროცესების შესახებ. იგრძნო-

¹ არტურ ედვარდსი, პროექტი ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

² ენტონი ჯენკინსონი, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

³ არტურ ედვარდსი, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

ბა ისიც, რომ ისინი აქტიურად ცდილობენ მსოფლიო პოლიტიკურ პროცესებში საკუთარი ადგილის დამკვიდრებას (როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, საამისოდ მათ აბრეშუმით ვაჭრობის სახით ეკონომიკური არგუმენტიც ჰქონდათ).

ქართველი მეფეების საინფორმაციო წყაროებზე პირდაპირი ცნობები არ არსებობს, მაგრამ ზოგიერთი ქართველი ისტორიკოსი გამოთქვამს მოსაზრებას, რომელიც სწორედ ამგვარი წყაროების არსებობაზე მიანიშნებს. მაგალითად, როდესაც 1533 წელს ათაბაგმა ყვარყვარე II-მ ოსმალეთთან დაიწყო კავშირების გაბმა, ამას იმერეთის მეფის, ბაგრატის მხრიდან მომენტალური რეაქცია მოჰყვა¹. ქართულ ისტორიოგრაფიაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ეს ნაბიჯი ბაგრატ III-მ იმიტომ გადადგა, რომ 1533 წელს, ევროპაში ომების დასრულების შემდეგ, სელიმ I -ს აღმოსავლეთის მიმართულებით შეტევა ჰქონდა დაგეგმილი. თუკი ეს ინტერპრეტაცია სიმართლეს შეესაბამება, მაშინ გამოდის, რომ იმერეთის მეფე ძალიან კარგად ყოფილა ინფორმირებული ოსმალეთში მიმდინარე პროცესებთან დაკავშირებით და მასთან სამხედრო კამპანიისაც გრძელვადიანი ხედვის საფუძველზე გეგმავდა.

ქართული წყაროების ანალიზი ცხადყოფს, რომ ქართული პოლიტიკური ელიტა ირანში მიმდინარე მოვლენებში უკეთაა გარკვეული, ვიდრე – ოსმალეთის ვითარებაში. ამის გამოა, რომ ტექსტში ხშირად ვხვდებით ასეთი ტიპის განზოგადებებს: „იყო ყაენად შაჰისმაილ, მეოთხე შვილისშვილი იყო შიხისა მის, რომელი გამოჩნდა პირველ არდაველს. და დაიპყრა შაჰისმაილ სამკვდრო თჳსი არდაველი, და მუნიტგან იწყო ბრძოლად სპარსეთისა და დაიპყრა სპარსეთი“². ოსმალეთთან დაკავშირებით მსგავს განზოგადებებს ნაკლებად ვხვდებით. ვახუშტისთან მხოლოდ სულტანი სელიმია ნახსენები სხვადასხვა ეპიზოდში, მაშინ, როცა მეთექვსმეტე საუკუნის ირანის თითქმის ყველა შაჰის (შაჰ ისმაილი, შაჰ თამაზი, ხუდაბენდე, შაჰ აბასი) პორტრეტი მოცემული.

რის მცდელობაში იყვნენ ქართველი პოლიტიკური მესვეურები? რისთვის სჭირდებოდათ ინფორმაცია? რამდენად სერიოზულად იყო აღქმული მათი მიზანსწრაფვა პოლიტიკური სისტემის სხვა აქტორე-

¹ ქართლის ცხოვრება, ტ. II., 354.

² იქვე, 358.

ბის მხრიდან? რა ადგილი ეკავა საქართველოს ამ პერიოდის მსოფლიო პოლიტიკურ პროცესებში?

ქართულ ისტორიოგრაფიაში მყარად დამკვიდრებულია მოსაზრება, რომ ქვეყანას გათათრება-გაოსმალება ელოდა, იქიდან გამომდინარე, რომ ირანი და ოსმალეთი უშუალოდ იერთებდნენ საქართველოს ტერიტორიებს. 1536 წელს არზრუმის ბეგლარბეგმა ილაშქრა სამცხეში, რასაც ტაო-კლარჯეთში ოლთისის, ართვინის, კისკიმისა და ნარმანის სასანჯაყოების დაარსება მოჰყვა. ისტორიკოსი მ. სვანიძე მიუთითებს, რომ ეს ქართულ ტერიტორიაზე უშუალო ოსმალური მმართველობის წესის დამყარების პირველი მცდელობაა¹. თანდათანობით, თითქოს ამის ლოგიკური გაგრძელება გამოდის ოსმალეთის მიერ ქართული მიწების შემდგომი შეერთების პროცესი, რაც გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთრით დასრულდა. თუმცა, ჩნდება კითხვა – როგორ იყო ეს პროცესები აღქმული XVI საუკუნეში?

დავიწყოთ იმის აღნიშვნით, რომ XVI საუკუნეში ევროპულ წყაროებში გაოსმალება-გათათრების ნარატივი დიდად არ იკითხება. მიკელე მემბრე, ჟუიე, ენტონი ჯენკინსონი და არტურ ედვარდსი ყურადღებას არ ამახვილებენ იმაზე, რომ მათ მოძმე ქრისტიანებს კავკასიაში ეთნიკური გადაგვარება და ქრისტიანობის დაკარგვა ემუქრებათ. ქართულ წყაროებსაც თუ გადავხედავთ, ვერც აქ დავინახავთ „იოანე საბანისძისეული პათოსით“ მოქმედ პოლიტიკოსებს. მათი მოქმედებების ანალიზი ნამდვილად არ ტოვებს იმის განცდას, რომ ქვეყანას ეროვნულ-სარწმუნოებრივი გადაგვარება ემუქრება. მაგალითად, „გაოსმალება-გაყიზილბაშების“ საფრთხით ძალიან შეწუხებულს ნამდვილად არ ჰგავს მურჯახეთისა და სოხოისტას ომის გმირი მეფის, ბაგრატ III-ის საქციელი, რომელმაც არამცთუ დახმარება არ გაუწია გურიელს, რომელიც აჭარის და ლაზეთის დაპყრობას ცდილობდა, არამედ საკუთარ ძმას, ვახტანგს, ვერაგულად ჩააშლევინა დადიანისა და გურიელის გაერთიანების გეგმა, რომლებიც ოსმალთა წინააღმდეგ სერიოზულ სამხედრო კამპანიას ამზადებდნენ². ერთმნიშვნელოვნად არც მეფე ლუარსაბის საქციელის შეფასება ხერხდება, რომელიც 1551 წელს, სწორედ იმ დროს დაესხა

¹ იბრაჰიმ ფენჩევის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ, 25

² ქართლის ცხოვრება, ტ. II, 502; ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, 814.

თავს სამცხეს, როდესაც მას არზრუმის ფაშა ისქანდერი უტევდა. ამ ფაქტის ნიკო ბერძენიშვილისეული ახსნა იმით, რომ თითქოს „ლუ-არსაბი ხედავდა, რომ სამხრეთ-დასავლეთის მხრივ საქართველოს ალაყაფის კარები ერღვეოდა. ასეთ გარემოებაში ქართლის მეფემ გადაწყვიტა საათაბაგოს აღმოსავლეთ ნაწილის დაპყრობა, რომ ოსმალეთის შემდგომი აგრესიისთვის ამ მიმართულებით გზა შეეკრა“¹, – მაინცდამაინც დამატებულად ვერ გამოიყურება.

უცნაური ფაქტი მოხდა ასევე 1553 წელს. ირან-ოსმალეთის ბრძოლებში ოსმალეთმა სამცხესთან ნეიტრალიტეტის შენარჩუნებას მიაღწია, თუმცა მოლაპარაკებების დასრულებისთანავე სულტნის ელჩი მოულოდნელად მოკლეს. ისტორიკოსი ე. მამასთავალიშვილი მიიჩნევს, რომ ამ მკვლელობის უკან ქართლისა და იმერეთის მეფეები იდგნენ, რომლებსაც სამცხის მთავრისთვის სახელის გატეხვა სურდათ².

ბაგრატ III-ისა და ლუარსაბ I-ის მაგალითები ზემოთ იმიტომ მოვიყვანეთ, რომ, როგორც წესი, სწორედ ეს ორი მეფე მოიაზრება „გაოსმალეობა-გაყიზილბაშების“ წინააღმდეგ შეურიგებელი ბრძოლის სიმბოლოდ. საქართველოს სხვა პოლიტიკური მესვეურების ქმედებები კიდევ უფრო მეტ კითხვებს აჩენს. მაგალითად, 1551 წელს აჯანყდა შაქის მმართველი დერვიშ მაჰმად ხანი. ქართველ მეფეებს არც კი უცდიათ, რომ ეს გარემოება თავის სასარგებლოდ გამოეყენებინათ. კახეთის მეფემ წვლილიც კი შეიტანა ამ სახელმწიფოს საბოლოოდ განადგურებაში.

ქართველი მეფეების ზემოჩამოთვლილი ქმედებები საკმაოდ უცნაურად მოჩანს. თუმცა, თუკი XVI საუკუნეში „გაოსმალეობა-გაყიზილბაშების“ საფრთხეს გადაჭარბებულად არ შევაფასებთ და ამ ეპოქას წარმოვიდგენთ პერიოდად, როდესაც რეგიონში ძალთა ახლებურად გადაჯგუფება მიმდინარეობს, მაშინ ყველაფერი უფრო გასაგები გახდება. ისმის შეკითხვა: რა პროცესი მიმდინარეობს XVI საუკუნეში – „გათათრება-გაოსმალეობის“ თუ რეგიონში პოლიტიკურ ძალთა გადაჯგუფების? (მეორე (ძალთა გადაჯგუფება), რა თქმა უნდა, პირველს (ანუ „გათათრება-გაოსმალეობას“) არ გამორიცხავს, მაგრამ არც აუცილებლად გულისხმობს მას).

¹ ნ. ბერძენიშვილი. ფეოდალური ურთიერთობიდან XV საუკუნეში (თბილისი, 1937), 255.

² ე. მამასთავალიშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.), 139-140.

ამ საკითხზე მსჯელობისთვის დაგეგმირდება მსოფლიო პოლიტიკური ვითარების მოკლედ გაანალიზება. დავიწყეთ ევროპის ქვეყნებზე საუბრით, რომლებიც, ტრადიციულად, ანტიოსმალური კოალიციების მთავარ ინსპირატორად მოიაზრებიან. XVI საუკუნეში თვალშისაცემია, რომ საქართველოსთვის არასასურველად არის შეცვლილი დიპლომატიის კურსი. თუკი XV საუკუნეში ქართული სამეფო-სამთავროები ანტიოსმალური კოალიციის დამოუკიდებელ აქტორებად გვევლინებიან, XVI საუკუნეში მათ სამხედრო-პოლიტიკურ საკითხებზე სერიოზულად (როგორც დამოუკიდებელ სუბიექტებს) აღარავინ ელაპარაკება. როგორც ვნახეთ, დასავლელი ანტიოსმალური ძალები მთავარ აქცენტს სეფიანთა ირანზე აკეთებენ, რომელიც არ იყო დაინტერესებული საერთაშორისო ასპარეზზე ქართული სახელმწიფოების აქტიურობით. აღმოსავლეთში კონსპირაციული სამხედრო მისიით მოვლენილი მიკვლე მემბრე, რომელმაც საქართველოს ტერიტორია გადაკვეთა, პრაქტიკულად არ ინტერესდება ანტიოსმალურ კოალიციაში საქართველოს გამოყენების პერსპექტივით. ენტონი ჯენკინსონთან და არტურ ედვარდსთანაც საქართველოსადმი, როგორც პოლიტიკური სუბიექტისადმი, ინტერესი ნაკლებად იგრძნობა, მიუხედავად იმისა, რომ ამ ავტორებისთვის ნათელია – ეს ქვეყანა ქრისტიანულია და სეფიანთა ირანის ნაწილს არ წარმოადგენს.

ეს შთაბეჭდილება (ევროპული დიპლომატიის კურსთან დაკავშირებით) დიდად არ შეიცვლება, თუკი XVI საუკუნის ირანისა და ოსმალეთის პოლიტიკური ცხოვრების დღის წესრიგს გადავხედავთ. 1501 წელს შექმნილი სეფიანთა ირანის იყო ნომადურ სამხედრო ელიტაზე დაფუძნებული სახელმწიფო, რომელსაც ირანშიც კი უჭირდა სიტუაციის გაკონტროლება. ამ დროისათვის კავკასიაში ძლიერ, დამოუკიდებელ პოლიტიკურ ცენტრებს წარმოადგენდა შირვანი და საქართველო; ანუ შექმნილი იყო ვითარება, როცა ამიერკავკასიაში სამი ცენტრი იყოფდა ძალაუფლებას. შაჰ ისმაილმა შირვანის შემოერთება და დამორჩილება შეძლო, შაჰ თამაზმა კი მთელი ცხოვრება საქართველოსთან ბრძოლას შეაღია; მაგრამ, რა მიზნები ამოძრავებდა შაჰ თამაზს? ნაკლებად სავარაუდოა, რომ მას საკუთარი შვილიშვილის – აბას I-ის – მსგავსი ზრახვები ჰქონოდა, რომელმაც ქრისტიანების დევნა და ქართველების გენოციდიც კი დაისახა მიზ-

ნად. ნაკლებად სავარაუდოა – ეს ორი მიზეზის გამო: 1) ეს აღემატებოდა თამაზის ეპოქის ირანის შესაძლებლობებს; 2) თამაზის ეპოქის ირანი, გენეტიკური კავშირის მიუხედავად, თვისობრივად განსხვავდებოდა შაჰ აბასის ირანისგან. პირველი მათგანი თურქმანული ნომადური ელიტების სახელმწიფო იყო, რომელსაც მეზობელი სახელმწიფოებისგან მორჩილების გამოცხადება სჭირდებოდა; შაჰ აბასმა კი ვრცელი ტერიტორიული იმპერია შექმნა, რომელიც უკვე ოსმალეთის მსგავს ტიპურ „დენთის იმპერიას“ წარმოადგენდა.

აქედან გამომდინარე, გვაქვს საფუძველი ვიფიქროთ, რომ XVI საუკუნეში ირანს ამიერკავკასიაში ჰეგემონობის აღიარებაზე მეტი პრეტენზიები ვერ ექნებოდა.

რაც შეეხება მეორე ძალას, ოსმალეთს, ის სწორედაც იყო სახელმწიფო, რომელსაც საქართველოს სრულად დაპყრობა შეეძლო. თუმცა, ჩნდება კითხვა: რამდენად შედიოდა ჩვენი ქვეყნის დაპყრობა ოსმალეთის გეგმებში? რეალურად, XVI საუკუნის ისტორია ამ შეკითხვაზე ჰომოგენური პასუხის გაცემის შესაძლებლობას ნაკლებად იძლევა. თითქოს ისე ჩანს, რომ მუსტაფა ლალა ფაშას პერიოდამდე კავკასიური პოლიტიკა უფრო ადგილობრივი ერზრუმის, დიარბაქირისა და ტრაპიზონის ფაშების მოქმედების არეალია, მუსტაფა ლალა ფაშას პერიოდში კი ის სახელმწიფოს გენერალური ხაზი ხდება.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ერზრუმის, დიარბაქირისა და ტრაპიზონის ფაშებთან საქართველოს მესვეურების ურთიერთობის საკითხი შემდგომ შესწავლას მოითხოვს. ამ საქმეში გარკვეული წვლილის შეტანა XVI საუკუნის ევროპულ წყაროებსაც შეუძლია. კერძოდ, მიკელე მემბრე დეტალურად აღწერს საქართველოს მეზობელ ოსმალურ ადმინისტრაციულ ერთეულებს, მათ შორის, დიარბაქირისა და ტრაპიზონის საფაშოებს¹, საიდანაც საქართველოზე პირველი შემოტევები დაიწყო; მუსტაფა ლალა ფაშას ლაშქრობის ამსახველ წყაროებში კი (ჟიუე, უცნობი ავტორი) კარგად ჩანს ფაშების პარტიკულარული ინტერესები. ჩანს ისიც, თუ რამდენად განსაზღვრავდა ფაშების განწყობა თუნდაც ისეთი ძლევამოსილი სამხედრო კამპანიის ბედს, როგორიც ლალა ფაშას ლაშქრობა იყო².

¹ მიკელე მემბრე, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

² თურქეთ-სპარსეთის ომი და ქრისტიანი ქართველები 1577-1581, იტალიურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ელდარ მამისთვალისშვილმა (თბილისი, 1987).

თუკი ყოველივე ზემოთქმულს შევაჯერებთ, საქართველოს სახით ჩვენ წინაშე წარმოჩინდება არა იმდენად სარწმუნოებრივი და ეთნიკური გადაგვარების საფრთხის წინაშე მყოფი ქვეყანა (როგორც, მაგალითად, XI საუკუნეში, დავით აღმაშენებლის გამეფებამდე პერიოდში იყო), არამედ მონათესავე სახელმწიფოების კავშირი, რომელსაც საკუთარი წვლილი შეაქვს ოსმალეთის იმპერიის – იმ პერიოდის მთავარი პრობლემის – უკიდვგანოდ გაძლიერების წინააღმდეგ ბრძოლაში. თუმცა, XVI საუკუნეში მისთვის დამატებით არასასიამოვნო ფაქტორი ხდება სეფიანთა ირანი, რომელიც ძალებს იკრებს და აღმოსავლეთში რეგიონული ჰეგემონის სტატუსით გამოდის. ერთი მხრივ, ის ანტიოსმალურ საქმიანობას ეწევა და გლობალური მნიშვნელობის საქმისთვის იხარჯება (სწორედ მისი ეს მიზანსწრაფვა ხდება იმის მიზეზი, რომ ევროპელი მოგზაურების წერილებში შაჰ თამაზი ძალიან კარგი პრესით სარგებლობს), თუმცა, მეორე მხრივ, ირანის ასეთი გაძლიერება იმ პოლიტიკურ არეალსაც ფარავს, რაც საქართველოს ნიშა შეიძლებოდა ყოფილიყო.

ამ ვითარებაში, ვფიქრობთ, ქართველი პოლიტიკური მესვეურებისთვის ნამდვილად ძნელი იქნებოდა სახელმწიფოს პრიორიტეტების განსაზღვრა. არჩევანის სირთულის კვალი ნამდვილად კარგად ემჩნევათ XVI საუკუნის ქართველ პოლიტიკურ ლიდერებს. ლუარსაბი და სიმონ I, რა თქმა უნდა, ის პოლიტიკოსები არიან, რომლებსაც ირანის გაძლიერება ქვეყნის მთავარ პრობლემად წარმოუდგენიათ. სხვადასხვა დროს ამ პოლიტიკური კურსის მოკავშირეები ხდებიან ბაგრატ III და კახეთის მეფე ალექსანდრე, თუმცა, კახეთი და იმერეთი ძირითადად განსხვავებულ პოლიტიკურ პლატფორმას ირჩევენ, რაც ირანის პოლიტიკურ ლიდერად და ჰეგემონად აღიარებასა და ოსმალეთთან მისი დროშის ქვეშ ბრძოლას ითვალისწინებდა. როგორც აღვნიშნეთ, ამ პოლიტიკის ტრადიციული მიმდევრები იყვნენ კახეთის მეფეები და სიმონ მეფის ძმა, დაუდ ხანი. უფრო ხშირად იმერეთის მეფე, ასევე, გურიისა და სამეგრელოს მთავრებიც ამ მიმართულებით არჩევდნენ მოქმედებას.

ქართულ წყაროებში საინტერესო ფაქტები ჩანს იმასთან დაკავშირებით, როგორ ლავირებდნენ, პოლიტიკოსები ამ ორ კურსს შორის. მაგალითად, ვახუშტი ბატონიშვილი აღნიშნავს, თუ როგორ განრისხდა მეფე ლუარსაბი, როცა იმ დროისათვის საკუთარი მო-

კავშირის, ბაგრატ III-ის მიერ სამცხის წინააღმდეგ გამჰანიის დაწყების შესახებ გაიგო¹ (ეს ის გამჰანიაა, რომელსაც მურჯახეთისა და სოხოისტას ბრძოლები მოჰყვა). ლუარსაბის განრისხების მიზეზი ოსმალეთთან ურთიერთობის გამწვავება იყო, იმ დროს, როდესაც ის მთავარ პრობლემას ირანში ხედავდა.

ასევე წარუმატებლად დასრულდა „ლუარსაბი-სიმონის“ კურსთან კახეთის მეფეების შემოერთების მცდელობაც, იმის გამო, რომ კახელი უფლისწული ბრძოლაში მოულოდნელად დაიღუპა². მოგვიანებით მეფე ალექსანდრე კვლავ „ირანულ პოლიტიკას“ დაუბრუნდა, იმის სანაცვლოდ, რომ დაუდ ხანი ძმების განადგურებაში დაეხმარა³.

ზემოაღწერილი პოლიტიკური დისკურსი (ორი განსხვავებული ხედვით) ალბათ აქტიურად იყო დღის წესრიგში 1559 წლის ფარცხისის ბრძოლამდე, ვიდრე სიმონ მეფე ირანელებს ტყვედ არ ჩაუვარდა. ალამუთის ტყვეობის შემდგომი პერიოდის სიმონის პოლიტიკურ კურსზე ძნელია რაიმე დაზუსტებით ითქვას. როგორც ჩანს, მამისეულ პოლიტიკურ პლატფორმას ის აღარ დაბრუნებია.

XVI საუკუნის პოლიტიკური ვითარების ანალიზისას უკმარისობის გრძობას ყველაზე მეტად იწვევს ის, რომ არ არის შემორჩენილი სამცხის ათაბაგების ნარატივი. სამწუხაროდ, „მესხური დავითნის ქრონიკა“ ქრონიკაა და არა მათიანე. შესაბამისად, ის ჯაყელების პოლიტიკურ კურსს ვერ წარმოაჩენს. ამ პერიოდში სწორედ სამცხე იყო მხარე, რომელიც მთავარ დარტყმას იღებდა. პირველად ან მეორედ წყაროებში დაცული ნარატივის გარეშე კი ძნელია ზუსტად გაიგო სამცხის ათაბაგების მოქმედების ლოგიკა. მათი უბრალოდ ღალატში დადანაშაულება, რა თქმა უნდა, სხვა არაფერია, თუ არა საკითხის შემდგომ განხილვაზე უარის თქმა.

თითოეულ ზემოხსენებულ პრობლემას, ცხადია, შემდგომი შესწავლა სჭირდება, თუმცა, ფაქტია, რომ საკითხის შესასწავლად ევროპული წყაროების პლატფორმა ბევრად დამატერებელ ნიადაგს ქმნის, ვიდრე საქართველოს ისტორიის ტრადიციული მეტანარატივი, რომლის ფარგლებშიც ძალიან სწორხაზოვნად ხდება როგორც საქართველოს, ისე მსოფლიო ისტორიის მოვლენების ინტერპრეტირება.

¹ ქართლის ცხოვრება, ტ. II, 610.

² იქვე, 502.

³ იქვე, 460.

ვეროპული წყაროების წყალობით შეკითხვები დაისმის ასევე საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკურ ისტორიასთან დაკავშირებით. ზემოთ აღინიშნა, რომ უცხოელ ავტორთა თხზულებების საფუძველზე რეკონსტრუირებული XVI საუკუნის ვეროპული საზოგადოება ნამდვილად კონტრასტშია სოციალური ისტორიის მარქსისტულ მოდელთან, რომელიც ამ პერიოდს თითქმის კარნაკეტილი ფეოდალური სენიორიების პარადიგმით ახასიათებს. აქვე უნდა ითქვას, რომ „დენტის იმპერიების“ მკვლევრები XVI საუკუნის მახლობელი აღმოსავლეთისა და ხმელთაშუაზღვისპირეთის აქტუალურ პროცესებად მოიაზრებენ სამხედრო სფეროში ახალი ტექნოლოგიების დანერგვას, ერთიანი რელიგიური სივრცეების დაშლასა და ცენტრალური ხელისუფლების იდეის აპანაჟურ სისტემასთან დაპირისპირებას.

ცვლილებები სამხედრო საქმეში

XVI საუკუნის ვეროპული წყაროები ქართველთა სამხედრო პოტენციალით დიდად არ ინტერესდებიან. ამ მხრივ ყველაზე მეტ ცნობას მიკელე მემბრე გვაწვდის, რომელიც მოლაშქრეებზე საუბრობს და აღნიშნავს, რომ იმერეთის მეფეს 7000 მოლაშქრის გამოყვანა შეუძლია, ქართლის მეფეს კი – 5000-ის¹. ქართული წყაროებიდან კი თითქოს ისე ჩანს, რომ XVI საუკუნეში ქართული თავდაცვითი სისტემა საუკეთესოდ გამართული არ იყო. მაგალითად, ქართული წყაროების მიხედვით, 1541 წელს შაჰ თამაზი მოულოდნელად შემოიჭრა ყარაბაგიდან და თბილისის ციხეს ისე მოადგა, რომ ამის შესახებ პრაქტიკულად არავინ იცოდა. მეფე ლუარსაბი დატყვევებისგან მხოლოდ იმან იხსნა, რომ მცხეთაში იმყოფებოდა შვილის დაკრძალვაზე². დაახლოებით იგივე მოხდა 1510 წელს იმერეთშიც, როცა ოსმალებმა ქუთაისი გადაწვეს³.

შესაძლოა, ქართულ თავდაცვით სისტემაში კრიზისს სამხედრო საქმეში ახალი ტექნოლოგიების დანერგვა იწვევდა. XVI საუკუნე ბარბანებისა და ცეცხლსასროლი იარაღის აქტიური გამოყენების ეპოქაა. სწორედ ამის გამოა, რომ ამ პერიოდის წინა აზიის ქვეყნებს „დენტის იმპერიების“ სახელით მოიხსენიებენ (ამის ფონზე უცნაური

¹ მიკელე მემბრე, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

² ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, 590.

³ იქვე, 596.

ჩანს ქართულ პირველწყაროებში ცეცხლსასროლი იარაღის იშვიათი მოხსენიება (ის, როგორც წესი, მოწინააღმდეგის შეიარაღების კონტექსტშია ხოლმე მოხსენიებული). როგორც ჩანს, ქართველებზე „დენტის ეპოქის“ გამოწვევები მნიშვნელოვან გავლენას ახდენდა. მაგალითად, საინტერესოა ვახუშტის თხზულებაში დაცული, ოთარ შალიკაშვილის მიერ ოსმალებისთვის მიცემული რჩევა: „უკეთუ დაიპყრათ ციხენი, გერჩდნენ ქვეყანა ესე საუკუნოდ“¹. ამ სიტყვების კონტექსტი შეიძლება არც ვახუშტისთვის იყო XVIII საუკუნეში ბოლომდე ნათელი, მაგრამ აშკარაა, რომ ის რაღაც სამხედრო ჩანაფიქრს უკავშირდება. ამ მხრივ საინტერესოა ოსმალების სტრატეგიაც გონიოს ციხესთან მიმართებით, რომლის საშუალებითაც ისინი აჭარის დაპყრობას ცდილობდნენ².

მეორე მხრივ, შეიარაღების თვალსაზრისით საქართველოს პრობლემებს ადასტურებს ის სტანდარტებიც, რომელსაც ჩვენი ქვეყნის მოწინააღმდეგეები უყენებდნენ საკუთარ არმიებს. არტურ ედვარდსი აღნიშნავს, რომ მას შაჰ თამაზმა წერილის უკანა მხარეს ჩამოუწერა სამხედრო და ეკონომიკური საჭიროებები, რა მიმართულებითაც ირანი ინგლისელებისგან ისურვებდა დახმარებას (აქ მოგვყავს მხოლოდ სამხედრო ხასიათის მოთხოვნები. წერილში ეკონომიკურ მოთხოვნებზეცაა საუბარი): „ფოლადის საჭურველი – შემდეგ, 3-4 კომპლექტი საჭურველი, რომელიც პისტოლეტიდან ნასროლ ტყვიას გაუძლებს, 10 ან 12 კარგი ხარისხის ფოლადის ნიშნით. ჭავჭანის პერანგი – შემდეგ, 10 ან 12 კარგი ჭავჭანის პერანგი, ძალიან კარგი ხარისხის (სხვანაირი არ სჭირდება), რომელიც ნატყორცნ ისარს გაუძლებს და კამეჩის ტყავის ქურთუკი – 2 კამეჩის ტყავის ქურთუკი. დასავლური შალი ანუ კარანგი – შემდეგ, 10 ან 12 ნაჭერი დასავლური შალი (western karsies), სქელი და მჭიდროდ ნაქსოვი, მკვეთრი წითელი ან ცეცხლისფერი. ვფიქრობ, რომ ამაზე უფრო შესაფერისი ქსოვილი არ არსებობს კეთილშობილი წარმომავლობის ადამიანების ქუდების შესაკერად. შაჰმა ამ ქსოვილს კარანგი უწოდა (შენიშვნა გვერდით: „ვფიქრობ, რომ სიტყვა „კარანგის“ ქვეშ ისინი შალს გულისხმობენ“), და თქვა, რომ მას ქალიშვილები ამზადებენ და ძალიან უნდა მისი მიღება. პისტოლეტი – შემდეგ, 12 ცალი კარგი პისტო-

¹ ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, 713-714.

² იქვე.

ლეტი, ზოგიერთი კაჟიანი და 6 პატარა პისტოლეტი საკეტიტ, რომ მათი ტარება შეიძლებოდა თან. სამოსის ჯაგრისი – შემდეგ, 100 სამოსის ჯაგრისი (მაგრამ არა ღორის ჯაგარით) სასაჩუქრედ და გასაყიდად¹.

მართალია, აქ ირანის შაჰი საკუთარ საჭიროებებზე საუბრობს და არა მოქმედ არმიზე, მაგრამ წერილში ჩამოთვლილი აღჭურვილობა რეალურ სამხედრო სტრატეგიას ასახავს. საინტერესოა, რა შემხვედრ მოთხოვნებს უყენებდა ქართული არმია საკუთარ თავს, რა ნოვაციებს გეგმავდა სამხედრო საქმეში. სამწუხაროდ, ამ მხრივ წყაროებში ბევრი ცნობა არ შემოგვრჩა. XVI საუკუნეში რეალურად ერთადერთი სამხედრო რეფორმაა ცნობილი. გგულისხმობთ ქართლის მეფე დავით X-ის ძმის, ბაგრატ მუხრანბატონის მიერ განხორციელებულ სადროშოების რეფორმას, რომელმაც რეალურად აამაღლა ქვეყნის სამხედრო პოტენციალი, თუმცა, სამწუხაროდ, არაფერი ვიცით იმის შესახებ, თუ რამდენად გულისხმობდა ეს რეფორმა ტექნოლოგიურ ნოვაციებს.

„ტყვეთა სყიდვა“

ქართულ ისტორიოგრაფიაში XVI საუკუნის ისტორიის თანმდეგ პროცესად ტრადიციულად „ტყვეთა სყიდვა“ არის მიჩნეული. სამწუხაროდ, ევროპული წყაროების დაკვირვება არაფრით აქარვებს ამ დასკვნას. მიკელე მემბრე საგანგებოდ აღნიშნავს სამეგრელოში ტყვეთა სყიდვის სენის ფართოდ გავრცელების შესახებ². ტყვეთა სყიდვა რომ ფართოდ გავრცელებული ტენდენციაა, იმიტაც დასტურდება, რომ 1533 წელს ტყვეობაში ჩავარდნილ მამია გურიელს და მის ძმებს ჯიქები კი არ ხოცავენ, არამედ ტყვეობაში ამყოფებენ იმ დრომდე, ვიდრე მათ კათალიკოს-პარტიარქი მალაქია პირველი არ გამოისყიდის. ბერი ეგნატაშვილი წერს, რომ XVI საუკუნის შუა ხანებში ბაგრატ III-მ ტყვეთა სყიდვა საეკლესიო კრების ძალით აკრძალა და წესის დამრღვევებისთვის სიკვდილით დასჯა დაადგინა³, თუმცა, როგორც ჩანს, ეს კანონი სრულფასოვნად ვერ სრულდებოდა.

¹ არტურ ედვარდსი, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

² მიკელე მემბრე, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

³ ქართლის ცხოვრება, ტ. II, 297.

დაპირისპირებაში ფეოდალებსა და წინდრალურ ხელისუფლებას შორის

ქართულ ისტორიოგრაფიაში ასევე დამკვიდრებულია შიდაფეოდალურ დაპირისპირებებზე საუბარი. ევროპულ წყაროებში ამ საკითხზე ყურადღება ირიბად მახვილდება. მიკელე მემბრე მიანიშნებს მეფესა და დადიანს შორის არსებულ უკმაყოფილებაზე¹. თბილისის შესახებ საუბრისას კი ამბობს, რომ ის შიდა დაპირისპირებების გამოა დანგრეული². ქართულ წყაროებშიც არაერთია ისეთი ეპიზოდი, რომელიც შიდა დაპირისპირებებს წარმოაჩენს. ამ მხრივ აქტიურ პერსონაჟად გამოიყურება, მაგალითად, ოთარ შალიკაშვილი, რომელიც საერთო ქართული ინტერესების წინააღმდეგ მოქმედებდა და ოსმალებს დასახმარებლად უხმობდა; საინტერესო სახეებს ქმნიან, ასევე, გამუდმებით უკმაყოფილო დადიანი და მეფის ერთგული გურიელი, რომელიც საბოლოოდ მაინც განუდგა ბაგრატ III-ს.

ამ ტიპის დაპირისპირებებში მაღალ მორალზე თავს არც ერთი მხარე არ დებდა. საინტერესო ნარატივს გადმოგვცემს ვახუშტი ბატონიშვილი, რომელიც ყვება იმასთან დაკავშირებით, თუ როგორ შეიპყრო ხონში ბაგრატ III-მ დარბაზობაზე მოწვეული დადიანი და როგორ უნდოდა იმავე ხრიკის გამოყენებით გურიელის შეპყრობაც³. მთავრები კი, თავის მხრივ, უცხო ძალისგან მფარველობის მიღებას არ ერიდებოდნენ. მაგალითად, 1557 წელს ლევან დადიანი სტამბულში ჩავიდა და იმერეთის მეფისგან დამოუკიდებლობაზე დასტური მიიღო. დაახლოებით იმავე პერიოდში იგივე უფლება მიიღო გურიელმაც⁴.

ზემოაღწერილი კონფლიქტები მეფე-მთავრების დაპირისპირების დისკურსში თავსდება. ეს დისკურსი მართო საქართველოსთვის არაა დამახასიათებელი. XVI საუკუნის ევროპისა და მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიაში მრავლად გვხვდება მსგავსი მაგალითები. „დენთის იმპერიების“ შემთხვევაში ეს მმართველების ნომადურ ელიტასთან დაპირისპირებაში გამოიხატა, ევროპაში კი – ცენ-

¹ მიკელე მემბრე, პროექტის ფარგლებში თარგმნილი მასალები.

² იქვე.

³ ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, 813.

⁴ თ. ბერაძე. ოდიშის პოლიტიკური გეოგრაფიიდან, საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული, III (თბილისი, 1967), 160-161.

ტრალიზებული სახელმწიფოს იდეის წინააღმდეგ ფეოდალების გამოსვლებში. თუმცა, მეორე საქმეა, რამდენად უმკლავდებოდნენ ქართველი მეფეები სათავადოებს. წყაროებში მრავლადაა საქართველოს მეფეების მთავრებთან დაპირისპირების მაგალითები, თუმცა, თავადებთან მათი მძიმე ურთიერთობის შესახებ არაფერი წერია. ამ მხრივ ერთგვარი გამონაკლისია ქილაძეთა სათავადოს გარშემო დატრიალებული ამბები, რომელიც მეფე გიორგის დავალებით ჯავახი ქილაძის მკვლელობით დასრულდა¹.

ეკლესიის დანაწევრების მსდებლობები

XVI საუკუნე ევროპაში რეფორმაციის ეპოქაა. მახლობელ აღმოსავლეთში კი – პერიოდი, როდესაც ხდება ერთიანი ისლამური სივრცის დანაწევრება. 1555 წლის აუგსბურგის ზავის ფორმულა – „ვიციტ ქვეყანაა, რჯულიც მისია“, რომელიც საერო მმართველობაზე სასულიერო ინსტიტუციების დამორჩილების იდეას განასახიერებს, ეპოქის სულისკვეთებად შეიძლება ჩაითვალოს.

საქართველოშიც თითქოს იგრძნობა ეს სულისკვეთება. საკუთარი, მთავრის ხელისუფლებაზე დამორჩილებული ეკლესიის შექმნის მცდელობები, რასაც ჯერ კიდევ XV საუკუნეში ჰქონდა ადგილი, როგორც ჩანს, XVI საუკუნეშიც არ კარგავს აქტუალობას. საუკუნის დასაწყისში მსგავსი ტიპის მცდელობა ჰქონდა ყვარყვარე ათაბაგის შვილს, მზეჭაბუკს. თითქოს ანალოგიურ პროცესზე მიგვანიშნებს ორი დოკუმენტი: 1. ამონაწერი საბა მტებერის საერთოგულო წიგნიდან, რომელიც 1556 წლით თარიღდება. დოკუმენტში სეპარატიზმზე არაფერი წერია, მაგრამ აქ ხაზგასმით ნათქვამი სიტყვები – „ერთგული“ და „თქუენისა ბრძანებისა მორჩილნი“ – გვაფიქრებინებს, რომ ამ სიტყვებს ხაზგასმა XVI საუკუნეშიც სჭირდებოდა.

ეკლესიის შიგნით სეპარატისტული ტენდენციების დასტურია ასევე 1556-1560 წლების კახელი ეპისკოპოსების ერთგულების წიგნები კათალიკოს-პატრიარქ დომენტი პირველის მიმართ, საიდანაც რჩება შთაბეჭდილება, თითქოს ამ პერიოდში კახეთის ეკლესიის ხელახალი შემოერთება ხდება.

აღსანიშნავია, რომ ბოლო ხანებში შეიქმნა ნაშრომები, რომლებშიც გამოთქმულია მოსაზრება XVI საუკუნის საქართველოში რეფორ-

¹ ქართლის ცხოვრება, ტ. II, 409.

მაციული იდეების გავრცელებასთან დაკავშირებით. ეს მოსაზრებები მართებულიც რომ იყოს, ცხადია, არ გამოდგება იმის დასტურად, რომ საქართველოში ეკლესიის დანაწევრების მცდელობებს რეფორმაციის იდეოლოგია ედო საფუძვლად. ამასთან დაკავშირებით ყვარყვარე IV ათაბაგის პროტესტანტული რეფორმაციით დაინტერესება არ გვაძლევს მყარ არგუმენტს. აქ უფრო, ცხადია, მთავრების მხრიდან „საკუთარი ეკლესიის“ შექმნის მოტივი მუშაობს.

დასკვნის სახით უნდა ითქვას, რომ ევროპული წყაროები XVI საუკუნის საქართველოს ისტორიის განსხვავებული რაკურსით წარმოჩენის საშუალებას იძლევა. მათი წყალობით თავისუფლად შეგვიძლია ქვეყანა იმ სოციალურ-პოლიტიკური პროცესების ნაწილად დავინახოთ, რაც ამ პერიოდში მახლობელ აღმოსავლეთში ხდებოდა.

XVI საუკუნე მახლობელ აღმოსავლეთში ახალი ტიპის იმპერიების (ოსმალეთი, სეფიანთა ირანი, დიდი მოგოლის სამეფო ინდოეთში) ჩამოყალიბება-განვითარების პერიოდია, რომელთა სოციალურ-პოლიტიკური ისტორიაც ბევრი რამით ჰგავს ადრეული ახალი დროის ევროპას – იქნება ეს გეოგრაფიული ცოდნის გაფართოება, სავაჭრო კავშირების გაძლიერება და მისი (ე.ი., ვაჭრობის) ეკონომიკურ კონცეფციებზე (მაგალითად, მერკანტილიზმზე) დაფუძნება, ცენტრალიზებული ბიუროკრატიული სისტემების გენეზისი, სახელმწიფოსა და მეომარი ელიტების დაპირისპირება, ნაცია-სახელმწიფოების კონტურების გამოკვეთა, მცირე რელიგიური ჯგუფების გააქტიურება (კონფესიონალიზმი), რევოლუციური ცვლილებები სამხედრო საქმეში და სხვ. ეს მხოლოდ არასრული ჩამონათვალია მოვლენებისა, რომლებიც ძალიან კარგადაა შესწავლილი ადრეული ახალი დროის ევროპის მაგალითზე, თუმცა, იმავე მოვლენებს აღმოსავლურ კონტექსტში იშვიათად განიხილავენ. არადა ოსმალეთში, სეფიანთა ირანსა და დიდი მოგოლის პერიოდის ინდოეთში მსგავსი პროცესები პარალელურად და ხშირად ერთი საუკუნით ადრეც კი მიმდინარეობდა.

საქართველო გეოგრაფიულად ახლოს მდებარეობდა „დენთის იმპერიების“ (ოსმალეთის იმპერია, სეფიანთა ირანი) გავრცელების არეალთან, რომლებიც XVI საუკუნეში მსოფლიოს განვითარების ვექტორს განსაზღვრავდნენ. აქედან გამომდინარე, ლოგიკური იქნებოდა გვეფიქრა, რომ რადგან ჩვენი ქვეყანა ამ სივრცის ნაწილი

იყო, განსახილველი ისტორიული ეპოქისთვის დამახასიათებელი გლობალური მოვლენები (რევოლუციური ცვლილებები სამხედრო საქმეში, გეოგრაფიული ცოდნის გაფართოება, ახალი ტიპის სახელმწოფოების ჩამოყალიბება და სხვა) მასზეც აისახებოდა. სწორედ ამის დოკუმენტურად დასაბუთება ხერხდება ევროპული და ქართული წყაროების მონაცემებისა და მათ ფონზე ქართული წყაროების ახლებურად ინტერპრეტირების საშუალებით.

თარგმნილი წყაროები

მარინო სანუტო¹

პერა, 20 მარტი, 1500²

„პორტაში ჩასული ამბროსო ბუძარდო (Ambruoso Buzardo), ბატონ ლუდოვიკოსთან და სხვებთან ერთად, ჯერ კიდევ იქ [ე.ი., კონსტანტინოპოლში, ავტ.] იმყოფებიან; მათგან იტალიაში დაბრუნდა ლუდოვიკო და გვამცნო: მათი არავის სჭერა. იქვე, საფრანგეთის ელჩს ჯერ კიდევ არ ჩაუღწევია პორტაში. ასევე, პორტაში უნგრეთის მეფემ გაგზავნა თავისი ამალიდან 4 პერსონა: ის [საფრანგეთის ელჩი] 7 მარტს ჩავიდა ადრიანოპოლში და ჩაინიშნა, რომ ქრისტიანთა ელჩები მოვიდნენ და უთხრეს, რომ არ უნდოდათ მუსლიმთა [თურქთა, ავტ.] გაღიზიანება, რადგან ამით შეიძლება დაეჩქარებინათ ომი ქრისტიანების წინააღმდეგ. ერთ-ერთმა კი მოაღწია წერილით, რომელიც იუწყება, რომ უნგრელები წავიდნენ, გააგზავნეს ერთი კურიერი და სამი სახლის მცხოვრებნი აიყვანეს. თურქი ბატონი [ოსმალეთის სულტანი, ავტ.] უზრუნველყოფს თავის ჯარს და აძლიერებს მას, რაც არასოდეს გაკეთებულა, და აგზავნის მას ლეჰანტოსა და ტრაბიზონში: თითოეულს აძლევს 110 ასპრსა და მეტს“.

¹ ვენეციის რესპუბლიკის სახელმწიფო მოღვაწისა (სენატორი 1498 წლიდან) და ისტორიკოსის, მარინო სანუტოს (უმცროსი, 1466-1536) დღიურები („I Diari“) 1496-1533 წლების ვენეციის საგარეო პოლიტიკის, დიპლომატიის, საგაქრო-ეკონომიკური ურთიერთობისა და დასახელებული ქრონოლოგიური პერიოდის საერთაშორისო ურთიერთობების შესახებ უძვირფასესი, დღემდე უნიკალური მნიშვნელობის მქონე ცნობების შემცველი წყაროა, რომელსაც არასოდეს დაეკარგება სამეცნიერო მნიშვნელობა და აქტუალობა. ამ საოცრად მომზადებულმა ავტორმა მიზნად დაისახა დღიურების შედგენა, რომელიც 58 ტომს (თითოეულის გვერდების ოდენობა 500-დან 2000-მდე) და, როგორც ითქვამს, 1496-1533 წლებს მოიცავს. მოკლედ რომ ვთქვათ, მასში მსოფლიო ისტორიის ყველა მნიშვნელოვანი ინფორმაცია თავმოყრილი. საერთო ჯამში, ამ 58 ტომში თავმოყრილია 40 ათასზე მეტი წერილი (Cantu P. I Diarii di Marino Sanuto, Arch. stor. lomb. serie II, fasc. XVII (Milano, 1888), 508).

² Sanuto Marino. I Diarii, t. III (Venezia, 1881), 373.

დულჩინოდან, 1501 წლის 9 ივლისი¹

„დიმიტრი კარარამ [ივლისის, ავტ.] 6-ში სკუტარიდან გამოაგზავნა წერილი კონვერტით. ის წერს, რომ ახლახან კვლავ მოვიდა ყადი და ვოევოდა, ეძებს იარაღს ლეჰანტოსათვის, და რადგან 50 გალერი მოვიდა ნეგროპონტედან, რომელიც გაიგზავნა ტრაპიზონიდან ციებ-ცხელების გამო, და აქედან 7 კურიერთან ერთად მივიდა მუსტაფასთან, ვალონის ბეგთან და ეძებს გალერებს ჩვენ წინააღმდეგ“.

ფამაგუსტა, 1501 წლის 13 სექტემბერი²

„ის [ბატონი ტროილო მალპიერო, ავტ.] აგზავნის შეტყობინებას ერთ-ერთი კონსტანტინე ლასკარისა, რომელიც განუდგა სამეფოს და თავის ცოლისძმას კვიპროსიდან შიმშილით დაუძლურებული წერს. კარგი პატივისცემის ნიშნად ის მას სწერს: მე, კაპიტანი, მოვედი აქ, რათა მისთვის შეპასუხა და ვიყო ყარამანიის კაცი, რომელიც ამხნევეს თავის სენიორს და მოუწოდებს, მიჰყვეს წამოწყებას, რათა სენიორია არ იქნეს ძლეული და სენიორიის ჯარი იყოს უძლიერესი; მას არ სურდა ჩარევა, ამიტომ არ ითხოვს არტილერიას. ეს მოხდა იქ რვა დღის უკან, ის წავიდა უზუნ ჰასანთან (Uson Gassan) და აჩვენა მას ყალბი წერილი, რომელსაც ხელს აწერდა ზუან ჯაკონო (Zuan Jacono), და კიდევ ერთი, ტყვიით დაპლომბილი [წერილი, ავტ.]. ამიტომ ეს სრულიად არ აღმოჩნდა დამალული. მას სურდა იგი გაეგზავნა ჯეიზთან (Jayza) [ჩავუშთან], თანაც ახლოს იყო მასთან ლეპო [ალეპო? ავტ.]: მას არ სურდა, მაგრამ ითხოვა, რომ გაეგზავნათ ბარუტში (a Baruto) და ეს გააკეთა კიდევაც. ნოლო (Nolo), კონსტანტინე ლასკარის ცოლისძმა, გიორგი ტრაკინიოლად წოდებული ადინიდან [1501 წლის, ავტ.] 20 აგვისტოს წერს. ანდა ამავე წერილში ის წერს მორეაში თურქების მოძრაობის შესახებ და გააგზავნა კურიერი ადნას (di Adna) სენიორთან, სახელად რამადანოღლისთან (Ramadanogli), რომელიც იმედოვნებს უფლის შემწეობას და აქედან 3 წელში მივა ვენეციამდე და მუდმივად ამაზე ფიქრობს ეს ადამიანი. ყარამანია იყო თურქების კონომდე (Cogno – კონია, ავტ), და თუკი

¹ Sanuto Marino. I Diarii, t. III, (Venezia, 1881), 531.

² იქვე, 1150.

მას დავეყრდნობით და იგი 6000 ადამიანით გაძლიერდებოდა, ყარამანიას ხელი მისწვდებოდა ლარენდოსა (Larendo) და ბრუსას (brusoe), რაც 8 დღეს შეადგენს; თუკი ის თურქების გამარჯვებას ყურს არ მიუგდებდა, ამ ყარამანიასა და ვიერას სინიორს შორის, ის ხელთ იგდებდა თურქების დიდ ქვეყანას და დაელოდებოდა ტრაპიზონში. ყარამანიელები ქმნიან ონგაროს ბრწყინვალე კავალერიას და სინიორია მოძრაობაში მოვა და, ცხადია, ყარამანიელები ბურსაში გამართებიან, რაც დიდად შორს არაა კონსტანტინოპოლიდან. ამ სიხლემ თითოეულ მათგანს მარცხი მიაყენა“.

კონსტანტინე ლასკარი ვენეციის კონსულს, 1501 16 ოქტომბერი¹

„...დიდი ბატონის [ოსმალეთის სულტნის, ავტ.] დაუძინებელი მტერი არ ცხრებოდა. მათ შორის [ოსმალეთის სულტნისა და საქართველოს მეფეს შორის, ავტ] ბრძოლას შედეგად ტრაპიზონის ქვეყანა (მხარე) ისე განადგურდა, რომ უდაბნოს დაემსგავსა. ბატონი [სულტანი, ავტ.] საჭაროდ აცხადებდა, რომ მისი მტრები იყვნენ კურჯები [ქართველები, ავტ] და უზონ გასანი [უზუნ ჰასანი].... კურჯების ქვეყანაში არის ქალაქები და დიდებულთა სასახლეები, თუმცა ისინი დიდი ბრწყინვალეობით არ განირჩევიან, თუმცა ამ ქვეყნის მკვიდრნი ტანადობით არიან მკვრივნი და მშვენიერი აგებულებისანი და სისხლით კეთილშობილნი...“

ვენეცია ფხიზლად ადევნებდა თვალს ოსმალების მოძრაობას ტრაპიზონში²

„ებრაელი ლაზარო პადოანო [პადუელი?] 1501 წლის 3 იანვარს საიდუმლოდ აცნობებდა მმართველს, რომ ის აღმოჩნდა სალონიკში, სადაც გაიგო, რომ თურქთა ჯარი კონსტანტინოპოლისკენ მიემართება. ის სალონიკიდან წავიდა თავისი საქმეების გამო და მივიდა თურქების ბატონთან [ოსმალეთის სულტანთან, ავტ], რომელიც მოდონის ბანაკიდან [campo da Modoni] დაბრუნდა და იპოვა ის ვარდანოს [Vardano] საზღვრებში 30 მილზე ზიტონიდან [Ziton]; სადაც [ბანაკში, ავტ.] მან იპოვა თურქი ბატონი და შეიტყო სიმართლე, რომ

¹ Sanuto Marino. I Diarii, t. III, 1161.

² იქვე, 1348.

თურქმა ბატონმა გაგზავნა ტრაპიზონში, [?] რათა კონსტანტინოპოლში ჯარი განამტკიცოს“.

1501 წლის 12 დეკემბერს გალიპოლიდან მიღებული მოკლე წერილი¹

„როგორც სამსალა, ისე შევიდა ომისთვის მოუმზადებელ კონსტანტინოპოლში ჯარი და არაფერს ამბობენ იმაზე, მზად არის თუ არა. ტრაპიზონსა და სხვა ადგილებში გაგზავნილებს სასო სრულად წარეკვეთათ, ასევე კაფას 4 მხარეს; ასევე ამბობენ, რომ უნგრელებმა თურქები დაამარცხეს და მრავალი დაბა ხელთ იგდეს“.

კვიპროსიდან მიღებული წერილის ასლი; მოგვითხრობს ირანის მიერ ოსმალთა წინააღმდეგ მოქმედაბაზა. ლეჰკოსია, 1502 წლის 7 სექტემბერი²

„დიდმა მღელვარებამ, სპარსეთის მხრიდან თურქეთამდე რომ მიაღწია, დიდი ოდენობით ჯარები მოიყვანა მოძრაობაში. ის ქრისტიანულ რესპუბლიკას [ვენეციას, ავტ.] ესაზღვრება და საჭიროა ზღვაზე იარაღის მომარტყება, რაც თქვენს სიბრძნეზე, თქვენს აღმატებულებაზე დიდად იმეტყველებს. ამასთან, ნებისმიერი კონკრეტული ცნობა გადმოგვცემს მოვლენებს, რომელიც ამ თანამედროვე აღმოსავლეთში ხდება. ახლა, რადგან ვრცლად მიწოდდა ყველაფერი მცოდნოდა, რაც ირანში ხდებოდა, გუშინ აქ ჩამოსულმა სომხებმა გვაუწყეს ბედნიერი ღონისძიებების შესახებ, რომელიც ჩვენ სიმშვიდეს მოგვგვრის. რამდენადაც სოფის [ირანის შაჰს, ავტ.] სურდა შურისძიება თავისი მამის სიკვდილის გამო, რომელიც დაიღუპა უზუნჰასანთან ბრძოლაში 40 ათას ადამიანთან ერთად, სურდა გამოესყიდა ყველა ირანელი, რომლებიც თურქებს ჰყავდათ. მათ ყველაფერი შეიტყვეს თურქების წინააღმდეგ დაგეგმილი კამპანიის შესახებ, რის გამოც დატოვეს არდებილი, თავრიზიდან 12 დღის სავალზე და თუკი [შაჰი] უზუნჰასანის მიწებიდან ჯარში გაიწვევდა ადამიანებს, მათი რიცხვი 100 [ათასს?] მიაღწევდა. ამ საზეიმოდ მორთულ ჯენტლმენს მან ისეთი იმპროვიზირება მოუწყო, როგორც მეგობარსა და თავისი დედის ნათესავს, რომელიც იყო უზუნჰასანის და. მან

¹ Sanuto Marino. I Diarii, t. III, 1521.

² Sanuto Marino. I Diarii, t. IV (Venezia, 1880), 487.

[შაჰ ისმაილმა, ავტ.] 15 დღის განმავლობაში შეკრიბა 16 ათასი ადამიანი და ძალით შევიდა არსინიანოს მიწაზე და დიდსა და პატარას ჟლეტდა. სხვა ღირსეულ საქმეებს შორის, მან [შაჰ ისმაილმა, ავტ.] დიდი ყურადღება მიაქცია მაჰმადიანურ სარწმუნოებას და მრავალი მეჩეთი ააგო. ქეშმარიტად ქრისტიანული ტაძარი, რომელიც სხვა დროს თურქებმა წაბილწეს, დამშვენდა და მოირთო. აქედან ის მუდმივად ზრდიდა თავის ძალებს და ჯარით გადავიდა შირვანის პროვინციაში, რომელიც დაშორებული იყო უზუნ ჰასანის სამფლობელოს, სადაც ის ცხოვრობდა დიდ მხარეში და ეწოდებოდა შირვან სეკეი (Syrvan Sekei) და იარალის ძალით დაუხანებლად გაჟლიტა იქაური ადამიანების უმეტესობა“.

1503 წლის 26 აგვისტოს თავრიზიდან კვიპროსში ჩამოსული მორატი [Morati] იუწყებოდა¹

„აზიმანის [ირანის, ავტ.] დედაქალაქში 18 დღე დაჰყო [მორატიმ, მ.პ.] სოფის [ირანის შაჰის, ავტ.] განკარგულებით. ეს ქალაქი ოზონ გასანის [უზუნ ჰასანის, ავტ.] ძმისწულს, მორატის წაართვა სოფიმ. მან ჩამოართვა ქონება და მმართველობა, რადგან მას 70-ათასიანი ჯარი ჰყავდა და ძლევამოსილი იყო. მის ჯარში უმრავლესობას Cur-gi-ები [ქართველები, ავტ.] წარმოადგენდნენ. ესენი კარგად შეიადარებულნი იყვნენ და ძალზე სასტიკ ძალას წარმოადგენდნენ. ისინი თავრიზიდან ერთი თუ ორი დღის სავალზე ცხოვრობენ. ამ ხალხთან ჩამოვიდა მორატი აზიმანიაში იმ განზრახვით, რომ თავისი სამფლობელო დაებრუნებინა. სოფიმ შეიტყო თუ არა მისი [მორატის] მოსვლა, მაშინვე თავის ქალაქ ერზინჯანში გაგზავნა ხალიტა, რომელიც მის სარწმუნოებას აღიარებდა, რათა მას 6 ათასი ჯარისკაცი შეევროვებინა. თავრიზისკენ მიმავალს მას თავს დაესხნენ კურჯები [ქართველები, ავტ.], 10 ათასი კაცი და 5 ათასი ადამიანი გაჟლიტეს, ხოლო დანარჩენმა გაქცევით უშველეს თავს. ამდენად, მორატიმ მთელი თავისი ძალები სოფისკენ მიმართა, რომელიც ამ დროს თავრიზში იყო დაბანაკებული. ორი დღის განმავლობაში სასტიკი ბრძოლა მიმდინარეობდა. სოფიმ ამ ბრძოლაში 40 ათასი კაცი დაკარგა, ხოლო მეორე მხარემ – 25 ათასი. კურჯები ისე მამაცურად

¹ Sanuto Marino. I Diarii, t. V, (Venezia, 1881), 334-335.

იბრძოდნენ, რომ სოფიმ დარჩენილი ჯარით გაქცევა ამჯობინა ბრძოლას. მან თავი გილანის მხარეს შეაფარა და ახლა მისი მფარველი ბუნებრივი გარემო იყო...”

1511-1512 წლებში აღმოსავლეთიდან ვენეციის რესპუბლიკის სენატს აწვობენ¹

„...ქრისტიანთა [ე.ი., ვენეციისა და საფრანგეთის (ფრანკების)] სა-
ვაჭრო გემებს ეგვიპტის ტირანი სულტანი უზომო გადასახადებით
ბეგრავდა... სრულიად უმიზეზოდ არ ერიდებიან მთელი ქონების ჩა-
მორთმევასაც. ამასაც არ სჯერდებიან, ვაჭრებს აუტანელ დილეგებ-
ში აგდებენ და ამ უკანასკნელთ პროტესტის გარდა სხვა არაფერი
რჩებათ. ამ უსამართლობას ბოლო არ უჩანს და მშველელიც არსა-
იდან ჩანს. ამით კი კარგად ხეირობს დიდი ბატონი [ოსმალეთის
სულტანი, ავტ.] და დღითი დღე უფრო და უფრო მდიდრდება. მიზანი
ბატონისა ის არის, რომ ევროპელი ვაჭრები ამგვარი ხერხებით გა-
აჩანაგოს. მისი თვალთმაქცობა იმაშიც ჩანს, რომ თითქოსდა პირა-
ტებს ებრძვის, მათ წინააღმდეგ კატარღებსაც კი აგზავნის, თითქოს-
და უნდა გაანადგუროს, მაგრამ ამას არანაირი შედეგი არ მოაქვს.
ეს იმიტომ, რომ ეს [ღონისძიება] არააა თანმიმდევრული და უსისტე-
მოდ ხორციელდება, ხოლო ამასობაში კორსარები ნაძარცვი ქონე-
ბით უფრო და უფრო მეტ სიმდიდრეს აგროვებენ...”

1515 წლის სომხეთის ეპისკოპოსის რელაქციონი იუწყებოდა²

„...პირველ რიგში, უნდა ითქვას, რომ სომხეთის ეპისკოპოსის მი-
ერ გადმოცემული ამბავი სინამდვილეს ასახავს, რომელიც სხვა წყა-
როებითაც დადასტურდა. დიდმა ბატონმა [ოსმალეთის სულტანმა,
ავტ.] ურიცხვ ჯარს მოუყარა თავი, 300 ათასამდე. მისი მიზანი იყო
დაეპყრო თავრიზი. სოფის [ირანის შაჰის, ავტ.] ჯარი არ აღემატებ-
ოდა 60 ათასს. ამიტომ სოფიმ დახმარებისათვის მიმართა კურჯების
[საქართველოს, უფრო სწორად, ქართლის, ავტ.] მეფეს, საიდანაც
რჩეული ჯარი მოვიდა. ამის წყალობით სოფიმ სასტიკად დაამარცხა
დიდი ბატონის ჯარი და ამ უკანასკნელმა უკან დაიხია, ანატოლიის-
კენ. ბატონმა ბრძოლის დაწყებამდე [იგულისხმება ირანის შაჰთან

¹ Sanuto Marino. I Diarii, t. XIII, (Venezia, 1886), 466-467.

² Sanuto Marino. I Diarii, t. XX, (Venezia, 1887), 523.

ბრძოლის წინ, ავტ.] დახმარებისათვის მიმართა ეგვიპტის მმართველს, რათა 20 ათასი მამელუკით დახმარებოდა, მაგრამ ეს დახმარება არ გამოჩნდა...”

ნიეოგზიდან მიღებული ცნობა, რომელშიც მოთხრობილია 1515 წლის მარტ-აპრილში მომხდარი აშკაბის შესახება¹

„ბატონი [ოსმალეთის სულტანი, ავტ.] თავისი ჯარით თავრიზთან რომ მივიდა, მან აქ იგი სამ ნაწილად გაყო. ყოველივე ეს ისე იყო გაკეთებული, რომ ამ ნაწილებს ერთმანეთის მიშველება არ შეეძლოთ ადიდებული მდინარეების გამო. ასეთ შემთხვევაში სოფის [ირანის შაჰის, ავტ.] მხედართმთავარმა [სარდალმა] გადაწყვიტა 30-ათასიანი ჯარით თავს დასხმოდა თურქების იმ ნაწილს, რომელშიც პირადად დიდი ბატონი [ოსმალეთის სულტანი, ავტ.] იმყოფებოდა. პირველსავე შეტევაზე ბერძენთა მთელი ბანაკი მოიშალა. სულტანმა დაუყოვნებლივ ბრძანა, არტილერია დაეშინათ. ამ ბრძოლაში ბევრი დაიღუპა, როგორც ბატონის, ასევე სოფის მხარეს. ასეთ დროს იანიჩრები დაესივნენ არტილერიისაგან უწესრიგოდ მიმოფანტულ ცხენოსნებს და ერთიანად ამოჟლიტეს. სოფის სარდალი თავის მამასთან და 30 ათას კაცთან ერთად ბრძოლის ველზე დაეცა. ამის შემდეგ ბატონი თავრიზში შევიდა და სოფის ტახტზე დაჯდა. სოფის მეუღლე და ჰარემის ყველა ქალი წაართვა. თან წაიღო 400 საპალნე აბრეშუმში, ასევე წაიყვანა 300 ვაჭარი, სოფის [შაჰის, ავტ.] 300 ოსტატი, ძირითადად, იარაღის მკეთებელი ოსტატები. როცა ესენი ევფრატზე გადადიოდნენ, მათ თავს დაესხნენ კურჯები [ქართველები, ავტ.] და ორ მესამედზე მეტი გაანადგურეს. აქვე გვაუწყებენ, რომ 15 ათასი თურქი კაცი წყალში ჩაიხრჩო და 11 ქვემეხი წაართვეს. ამასიაში უკან დაბრუნებულმა ბატონმა [ოსმალეთის სულტანმა, ავტ.] მთელი თავისი ჯარი დაითხოვა“.

1520 წლის 22 მარტს კვიპროსიდან მიღებული წერილის რეზიუმე²

„1520 წლის 4 მარტს სირიიდან მიღებული წერილის თანახმად, სულტანმა მცირეოდენი შეიარაღება გაგზავნა შავ ზღვაზე, რათა გაგზავნოს იბერების წინააღმდეგ, რომლის მოსახლეობა სოფის [ირა-

¹ Sanuto Marino. I Diari, t. XX, 244.

² Sanuto Marino. I Diarii, t. XXIX, (Venezia, 1890), 92.

ნის შაჰის, ავტ.] მეგობრები იყვნენ და რომ მას ჯერ კიდევ მხედველობაში ჰქონდა ადენისა და თერსოს (Therso) დაპყრობა.

1. შაჰ ისმაილის წერილი კარლ მეხუთისადმი

კარლს, ფილიპეს ვაჟს,

დიდება ალაჰს ზეცაში და სალამი ყველას დედამიწაზე.

თუ ღვთის ნებით ეს წერილი მოაღწევს თქვენამდე, მაშინ შეიტყობთ, რომ ვინმე პეტრემ მოაღწია ჩვენამდე წერილით, რომელიც გამოგზავნილი იყო უნგრეთის მეფის მიერ. ჩვენ ამ მონარქის წერილი სიამოვნებით წავიკითხეთ და ამჯერად უკვე ჩვენ ამავე პეტრეს ხელით გიგზავნიტ წერილს და ვიმედოვნებთ, რომ მისი მიღება თქვენს სიამოვნებას გამოიწვევს. ძალიან ვიმედოვნებ, რომ ყურადღებით გაცნობით ჩვენს თხოვნას. ჩვენ აპრილის დასაწყისში (გაზაფხულის პირას) ორივე მხრიდან უნდა დავესხათ თავს ჩვენს საერთო მტერს – ოსმალს სულთანს. ჩვენ უნდა დავიწყოთ ომი აპრილიდან და ვაწარმოოთ მანამ, სანამ გამარჯვება ჩვენ არ დაგვრჩება. ჩვენ გვესტუმრა ასევე თავრიზის გავლით სუზიტანის მეფის ელჩი და მისი მეშვეობით ჩვენ იმ მეფეს გავუგზავნეთ წერილი, თუმცა აქამდე პასუხი არ მიგვიღია. როგორც ოსმალთა ქვეშევრდომებისგან გავიგე, ქრისტიანი ხელმწიფეები ერთმანეთში ომობენ. ეს გაკვირვებას იწვევს, რადგანაც ამ დაპირისპირების შემხედვარე, მტრები უფრო თავხედდებიან.

აქედან გამომდინარე, მე გავუგზავნე წერილი უნგრეთის მეფეს, სადაც მოვუწოდებდი, რომ თავი შეეკავებინა სხვა ევროპელ მმართველებთან მტრობისაგან. ვიცი, რომ მან შეკრიბა ჯარი, რათა ეომოს მის დიდებულებას (იგულისხმება კარლ მეხუთე) და ელჩის ხელით ჩემთან გამოგზავნილი წერილით სურს თავის თანამზრახველად მაქციოს. თუმცაღა, მე მუდმივად უარით ვისტუმრებდი მას, იმიტომ, რომ როგორც ამბობთ, მსურს ვიყო თქვენი მეგობარი ბედნიერებასა თუ უბედობაში და ის, ვინც მიატოვებს მოკავშირეს და უღალატებს მას, იმსახურებს ყოვლისშემძლე ღვთის რისხვას. ამიტომაც თქვენ სასწრაფოდ უნდა მიმართოთ ჯარის სამზადისს. მე ვფიქრობ, აღარაა საჭირო კიდევ ერთხელ მოწერა, რათა ამისკენ მოგი-

წოდოთ. მანძილი დიდია და წერილების გადაგზავნა სირთულეებთანაა დაკავშირებული, განსაკუთრებით იმის გამო, რომ ოსმალთ სულთანი ზღვებზე ბატონობს, სხვა ელჩის გამოგზავნა კი, ვიდრე ეს ელჩი არსებობს, შესაძლებელი არ არის.

რა თქმა უნდა, არ უნდა ენდოთ ოსმალთ სულთანს. სულთანი, რომელიც არად აგდება კავშირს, ერთგულების ფიცს, არაფერზე დაიხვეს უკან, რომ გაგანადგუროთ. ეს ძველი მტერი იმდენად ღვთის გარეგანია, რომ არ დაიწყებს გულახდილად საუბარს დიდებულ შაჰინშაჰთან, რომელიც გერმანიის ტერიტორიაზე მეფობს. დიდება ალაჰს, სამყაროთა მმართველს. ამინ. ამინ. დაწერილია შავალში 924 წელს. თქვენი ერთგული და მოსიყვარულე შაჰ ისმაილ სეფევი, შეიხ ჰეიდარის ვაჟი.

2. საპასუხო წერილი კარლ მეხუთისა შაჰ ისმაილ პირველს

უმაღლეს პრინცს და ძლევამოსილ მბრძანებელს, ისმაილ სუფის, ირანის შაჰინშაჰს, ძმას და ჩვენს საუკეთესო მეგობარს.

კარლი, უმაღლესი პრინცი, რომელიც ღვთის ნებით რომისა და კათოლიკური სამყაროს იმპერატორს წარმოადგენს, არის მეუფე გერმანიისა და ესპანეთის, სიცილიის მიწებისა და ნავარის, გრანადის, ბალეარის და ბედნიერი კუნძულების, ინდოეთის, ახლად აღმოჩენილი ოქროს ქვეყნის, შორეული აფრიკის, გერმანული სამთავროებისა, საფრანგეთისა და ა.შ.

ღვთისმოსავ და ბედნიერი შაჰ ისმაილ სეფიანს, ირანის ფადიშაჰს, ძმას და საუკეთესო მეგობარს.

ვევედრებით ყოვლისშემძლე ღმერთს, რომელიც სამსახოვანია, შევთხოვთ ბედნიერებასა და წარმატებას. ო, დიდო ხელმწიფე და ძვირფასო ძმაო! შარშან ვინმე სახელად პეტრემ, მარონიტმა მღვდელმა ლიბანის მთებიდან, მოგვითანა თქვენი დიდებულების წერილი, რომელშიც თავშესაფარი დიდებულებისა (იგულისხმება ისმაილი) გვთავაზობს, აპრილიდან მოყოლებული, ვიყოთ მზად, ერთობლივი ბრძოლისათვის ჩვენს საერთო მტერთან – ოსმალთ თურქთა სულთანთან. საუბედუროდ, წერილი ჩვენ ვერ მივიღეთ სათანადო დროს, რა დროისთვისაც თქვენმა დიდებულებამ დათქვა, რომ მშვიდად

მიგველო სათანადო გადაწყვეტილება ამ საკითხთან დაკავშირებით. ჩვენი გაკვირვება გამოიწვია იმან, რომ აღნიშნულ წერილზე არ იყო არც ბეჭედი, არც ხელმოწერა, როგორც ეს დამახასიათებელია ხელმწიფეთა მიწერ-მოწერისას. რაღა დასამალია, რაღაც პერიოდი ჩვენ ვეჭვობდით, შეგვეძლო თუ არა სარწმუნოდ მიგვეჩინა წერილი და მისი მომტანი. მაგრამ თქვენი უდიდებულესობისა და იმ სურვილების გამო, რაც არსებობდა, ჩვენ მივიღეთ წერილი მისი მომტანითურთ განსაკუთრებული სიხარულით. და თუ დაგვიგვიანდა პასუხი, ეს იმიტომ, რომ ყოველდღიურად ველოდით რაიმე სხვა შეტყობინებას ხომ არ მოჰყვებოდა და გამოჩნდებოდა, როგორ მოვეცეულიყავით ასეთ მნიშვნელოვან ამბავთან დაკავშირებით, სადაც საუბარია ღონისძიებების მიღებაზე. განვლილი დროის მანძილზე აღარ ყოფილა არავითარი ცნობა თქვენგან, გარდა იმისა, რომ შევითვქვით, თქვენს დიდებულებას ჰქონია ფიზიკური ტრავმა [აპოპლექსიური დარტყმა] და თქვენ შეგიდგენიათ ანდერძი. თუმცა, ვიმედოვნებთ, რომ ეს ცნობა ქვეშარიტებას არ შეესაბამება. ჩვენ ვართ შეშფოთებულინი, რადგან შეგროვება და გადაადგილება ამგვარი ჯარისა დიდ სირთულეს წარმოადგენს. მეორე მხრივ, ჩვენც ასევე მიძიმე ავადმყოფობამ დაგვრია ხელი. ყველაფერთან ერთად, საფრანგეთის მეფემ (ფრანსუა პირველმა) დაგვიწყო ომი და ამ ომში მან განიცადა მარცხი. დაბოლოს, მას შემდეგ, რაც თითქმის მთელი მისი ჯარი დაწვა ბრძოლის ველზე, ის ცოცხლად ტყვედ ჩაუვარდა ჩვენს მხედართმთავრებს. ახლა, როდესაც ღვთის შეწევნით გამარჯვება ჩვენ დაგვრია, და ასევე, იმის გამოც, რომ ჩვენ მუდმივად გვსურდა მშვიდობა და საყოველთაო სიმშვიდე ქრისტიანთა მიწაზე, ვთვლით, რომ ჩვენს გადაუდებელ საქმედ უნდა იქცეს, ჩვენი ორმხრივი სურვილისა და ნების შესაბამისად, დავძრათ ჩვენი ჯარები თურქების წინააღმდეგ. ამ მიზნით მე უკან ვაგზავნი თქვენი დიდებულების წინაშე თქვენთვის უკვე ცნობილ შიკრიკს (იგულისხმება მარონიტი მღვდელი პეტრე), რათა მან თქვენამდე მოიტანოს ჩვენი გადაწყვეტილება ომისთვის მზადყოფნისა. თქვენ როგორმე თქვენი შეხედულება უნდა გაგვაგებინოთ, და გამოგზავნოთ შიკრიკი, რომელიც მთლიანად იმსახურებს თქვენს ნდობას. ამ საქმეში სიჩქარე სასარგებლო იქნებოდა, ვინაიდან ჩვენ სრულ მზადყოფნაში ვართ, საკუთარი და თქვენი უდიდებულესობის მოკავშირე ჯარებით საომარი მოქმედებები და-

ვიწყით მტერთან, რომელიც მართლაც უსირცხვილო და თავხედიან. დაე, ჰფარავდეს ყოვლისშემძლე მისი უდიდებულესობის ჯანმრთელობას და დაე, გადაწყვიტოს ყველა საქმე, რომელიც მას აღელვებს. დაწერილია 25 აგვისტოს, 1525 წელს. იესო მხსნელია ჩვენი. ჩვენი ქალაქი ტოლედო.

მიკაელ მემბრა

1. ჩელაშიონის ნაწილი (ეხება ანატოლიაში, ყირიმსა და საქართველოში მის მოგზაურობას – გზად ირანისკენ)

ეს მოხდა 1539 წლის აპრილში. ამ ადგილას არის სასტუმრო, რომელსაც ქარავანსარაი ეწოდება და მისგან მარცხნივ, შემალვებაზე დგას ქვის ციხესიმაგრე. ამბობენ, რომ ციხესიმაგრეში დაახლოებით 50-ოდე იანიჩარია განთავსებული. შემდეგ დღეს ჩვენ ავიყვანეთ სასაპალნე ჯორები, დავტვირთეთ ზემოხსენებული ინიტ¹ და გავეშურეთ ქალაქისკენ, რომელსაც ეწოდება ვურულა², სადაც ნახსენები ქრისტიანი ვაჭრების³ სახლები მდებარეობდა. ამ გზაზე გადაადგილებისთვის დაგვჭირდა დღენახევარი. შემდგომ, ჩვენ დავტოვეთ ეს ადგილი და ჯორების გამრეკებათნ ერთად მივაშურეთ ქალაქ მანისიას⁴, სადაც ცხოვრობდა სულთანი მუსტაფა, დიდი თურქის⁵ უფროსი ვაჟი. აღნიშნული ქ. ვურულადან ამ ქალაქში მისასვლელად ორი დღის მოგზაურობა დაგვჭირდა. ჩვენ აქაც დავბანაკდით ქარავანსარაიში. ეს სასტუმრო აღმოსავლეთით სკვერს გაჰყურებს, ჩრდილოეთით კი არის მეჩეთი, რომელშიც ნახსენები სულთანი მუსტაფა აღავლენს ხოლმე ლოცვას ყოველ პარასკევს. რაც შეეხება სულთან მუსტაფას, ის გახლავთ ოდნავ შავგვრემანი ახალგაზრდა კაცი, მა-

¹ აღმოსავლური თმის საღებავი.

² ვურულა – ბერძნული დასახელება: (Βουρλά, Vourlá), დღევანდელი ქალაქი ურლა იზმირის პროვინციაში, თურქეთში, მდებარეობს ეგეოსის ზღვასთან.

³ ამ დროსაც აქ ძირითადი პოპულაცია, ვფიქრობთ, ბერძნები იქნებოდნენ.

⁴ მანისია – თანამედროვე მანისა. სმირნას, რომელიც პირდაპირ მანისას გზაზეა, როგორც ჩანს, გვერდი აუარეს, ისევე, როგორც სხვა ქალაქებს, მოგვიანებით, ანატოლიაში გადაადგილებისას.

⁵ დიდი თურქი – ევროპელები ამ ტიტულით მოიხსენიებდნენ ოსმალეთის სულტანს (ამ შემთხვევაში იგულისხმება სულეიმან კანუნი).

ღალი, უწვერო, მუქი უღვაშებით. მას თან ახლავს ცხენოსანთა რაზმი, დაახლოებით 35-40 კაცი, კარგად ჩაცმულნი, რომელნიც წინ მიუძღვიან ხოლმე. შემდეგ მოდის თავად მუსტაფა თავის ლაღასთან ანუ აღმზრდელთან ერთად, რომელიც თეთრწვერა მოხუცია. მის [მუსტაფას] წინ მიდის ასევე 9 ქვეითი, თითოეული შემოსილი ძალიან გრძელი და განიერი ხალათითა და ბუმბულით თავშემკობილი, ყოველ მათგანს უჭირავს მშვილდი და 50-60 ისარი. ამგვარად, როცა მხედრები, რომელთაც სიფაჰები¹ ეწოდებათ, მიაღწევენ აღნიშნული მეჩეთის კარიბჭეს, ისინი ჯგუფდებიან ორ რიგად და, ასე ვთქვათ, კორიდორს აკეთებენ. შემდეგ მუსტაფა ჩამოივლის თავის ლაღასთან და ქვეითებთან ერთად და შედის მეჩეთში. სანამ ის ჩაივლის, სიფაჰები, რომლებიც აქეთ-იქით დგანან, ყვირიან – „ალაჰ, ალაჰ, დევლეთლუ ხუნდკარ უმრინი ზიადე ეილესინ“, – რაც ნიშნავს: „ღმერთო, დღეგრძელი ჰყავ მისი მამის სიცოცხლე“, – რომელსაც ეწოდება ხონთქარი², შემდეგ ყველა ისინი დახრიან თავს, სანამ ის [მუსტაფა] არ ჩაივლის. მას შემდეგ, რაც ის მოილოცებს, ამხედრდება ხოლმე და თავის სასახლეში ამ ხალხთან ერთად მიდის.

მისი სასახლე დგას ბაღში, რომელიც გარშემორტყმულია მაღალი გალავნით, რომლის ჩრდილო-დასავლეთით არის დიდი კარიბჭე, კარის მცველი გუშაგებით. კარიბჭის პირდაპირ არის ცხენების საჭირითო ოთხკუთხა სკვერი, რომელსაც მაიდანა ეწოდება. ამ მაიდანის შუაგულში დგას ხის ძალიან მაღალი ანძა. მის წვერზე წამოცმულია მოოქროვილი სპილენძის ვაშლი. დროდადრო, ჭირითი-სას ისინი [მუსტაფა და მისი მხედრები] ესვრიან ხოლმე ისრებს ამ ვაშლს³.

ამგვარად, ამ ქალაქ მანისიაში ჩვენ ვცადეთ გაგვეყიდა ინა, რომელიც საერთო გვქონდა, თუმცა მისი ხელიდან გაცლა ვერც ისე მალე შევძლით. ეს რომ დავინახე, ვუთხარი ჩემს კომპანიონებს, რომ ყაბულს ვიქნებოდი, მცირე მოგებითაც რეალიზება გამეკეთებინა საქონლისთვის, ვინაიდან მსურდა საკუთარ სახლში და ჩემს ქვეყანა-

¹ სიფაჰები – თურქული მძიმე შეიარაღებული კავალერია.

² ხონთქარი – სპარსული სიტყვაა, იგივეა, რაც მეფე, სულტანი.

³ მიუხედავად იმისა, რომ მემბრე თავად არ აზუსტებს, მსგავსი სამიზნე, რომელიც მან შემდგომში თავრიზში აღწერა, ზუსტად იგივე დანიშნულების იყო. როგორც თურქეთში, ასევე სპარსეთში ამ სამიზნეს ეწოდებოდა ქაბაქი – რაც თურქული წარმოშობის სიტყვაა.

ში დაბრუნება. ჩემ მიერ მოხსენიებულმა კომპანიონებმა მომცეს მე საქონელი, პატარა ხალიჩა და 50 ასპერი¹, როგორც მოგება. და, ვინაიდან გზები ყარაღლებით სავსე და ფრიად სახიფათო იყო, აგრეთვე იმ მიზნით, რომ არავისთვის მიმეცა ჩემში დაექვედების მიზეზი, გადავწყვიტე, მეყიდა 8 შეკვრა დაჩეჩილი ბამბა მანისიაში, იმიტომ, რომ ქალაქში, რომლისკენაც მივდოდა წასვლა, ბამბეული არ იშოვებოდა და ვაჭრები მას მანისიიდან ეზიდებოდნენ. ვინაიდან მსურდა ვყოფილიყავი ავოსატებთან – რაც ნიშნავს ჯორების გამრეკებს – ერთად, ამიტომ გადავწყვიტე, მეც მეყიდა ის [ბამბა], რათა ვაჭრად ვყოფილიყავი აღქმული. შესაბამისად, მას შემდეგ, რაც შევიძინე ბამბეული, დავტვირთე ისინი ჯორებზე და სხვა მოქარავნებთან ერთად გავეშურე ქალაქ ყარაისარში², სადამდე მიღწევასაც მოვანდომეთ 8 დღე. მთელი გზა მუდმივად მაღლობებზე და მთებზე გადიოდა და მხოლოდ ძალიან პატარა მონაკვეთი – დაბლობზე. ბამბეულის მარაგი მე შევიწახე ქარავანსარაიში ანუ სასტუმროში, სადაც იყო სასწორი თუ კარგი ხის ქანქარა, რითაც ისინი წონიან ყველა სახის ბამბეულსა და სხვა საქონელს. მე წავედი სხვა ქარავანსარაიში, რომელსაც ეწოდებოდა პესენი³, სადაც ბამბის ქულები/ფთილები იყიდება. 4-5 დღის შემდეგ მე გავეყიდე აღნიშნული ბამბეული ისეთ ფასად, რომ დავკარგე დაახლოებით 6 დუკატი.

აღნიშნული ქალაქი მთის ძირასაა და ამ მთის თხემზე არის ქვის პატარა ციხესიმაგრე, რომელშიც იანიჩრები⁴ დგანან. ამავე ქალაქში ცხოვრობს თავად სანჯაყი⁵ და ასევე ბევრი სომეხი ქრისტიანია. აღნიშნული ქალაქის ასპერები [აქჩეები] მიჩნეულია ძალიან უხარ-

¹ ასპერი – აქჩე, ოსმალური ვერცხლის მონეტა, მოჭრილი ბიზანტიური ვერცხლის ასპრონის დარბად.

² ყარაისარი – თანამედროვე აფიონყარაჰისარი ან აფიონი.

³ მემბრეს ტექსტის ინგლისურად მთარგმნელი და კომენტატორი ა.ჰ. მორტონი აზუსტებს, რომ ვეროპულ ენებში „ჩან“ – ხან-ის მნიშვნელობით იხმარება, სახელწოდება – პესენი – ალბათ სპარსულ ხანს ნიშნავს, თუმცა დაზუსტებით უცნობიაო. გაუგებარია, რატომ უნდა ერქვას ოსმალურ სივრცეში ფუნდუკ/სასტუმროს „სპარსელი ხანი“.

⁴ იანიჩრები – ელიტარული ქვეითები ოსმალურ სამხედრო ძალებში, ძირითადად დაკომპლექტებული ბალკანეთიდან და კავკასიიდან ბავშვობაში წაყვანილი და გამუსლიმებული ვაჟებისგან. ითვლება, რომ მათი კორპუსი მურად I-ის (1362-1389 წწ.) სულტნობის დროს შეიქმნა და სულტნის პირადი გვარდიის ნაწილს წარმოადგენდა.

⁵ სანჯაყი – ადმინისტრაციული დანაყოფი ოსმალურ იმპერიაში, პროვინციის (თურქ.: ვილაიეთის) შემადგენელი ნაწილი. აქ იგულისხმება სანჯაყის უფროსი, მეთაური, რომელიც პრაქტიკულად ციხის გარნიზონის უფროსიც იყო.

ისხოდ – 75 [ერთი] ოქროს დუკატის¹ ღირებულებისაა. ამიტომ მე ვიყიდე ვირი ამ ქალაქში და ზოგიერთ სომეხ ვაჭართან და თურქებთან ერთად გავეშურე ანგურისკენ², სადაც მზადდება ქამლეტები³. გზად ძალიან გვეშინოდა ყაჩაღების. ჩვენ ჩავუარეთ ქალაქ სუვერასარს⁴, და შემდეგ შევედით აღნიშნულ ქალაქ ანგორაში (გზად დავყავით 10 დღე, როდესაც სულ აქლემებით ვმგზავრობდით; მე დავბანაკდი ქარავანსარაიში, რომელსაც ეწოდებოდა ყურსი-ხანი. [ანგორა] დიდი ქალაქია, ბალებით გარშემორტყმული. ამ ქალაქის მიმდებარედ, ჩრდილოეთით არის ქვის ციხესიმაგრე. ქალაქიდან ერთი მილის დაშორებით, თუ მდინარეს გადავკვეთთ, დგას სომხური მონასტერი, რომელიც, თუ სწორად მახსოვს, წმინდა პეტრეს სახელობისაა⁵. მონასტერში არის ფრანგი კაცის სამარხი, რომელიც, როგორც სომხები მომიყვანენ, ანგორაში მოკლეს, როდესაც ის ინდოეთიდან ბრუნდებოდა, იმიტომ, რომ დიდძალი ძვირფასი სამკაული ჰქონდა⁶. მონასტრის გარეთ არის ბევრი მარმარილოს საძვალე, თითოეულს აქვს წარწერა გარდაცვლილის სახელით, წარწერების ნაწილი ბერძნულია და ნაწილიც – ლათინური.

ქალაქ ანგორიდან სხვა თურქ ვაჭრებთან ერთად გავეშურე სხვა ქალაქისკენ, რომელსაც ერქვა ჩანკრია⁷. აქ ვიყიდე ქამლეტები და მოხერები⁸ 25 ცალი, რაც დავტვირთე ერთ-ერთი მექარავნის ჯორებზე, ხოლო მე თავად გზა ჩემი ვირით გავაგრძელე. გზაზე ვიარეთ დაახლოებით 5 დღე. შემდეგ მივალწიეთ ქალაქ ჩანკრიას და დავბანაკდით ქარავანსარაიში, იგივე სასტუმროში. აღნიშნული სასტუმ-

¹ დუკატი – გვიანი შუა საუკუნეებიდან მოყოლებული, ვენეციური დუკატი (ოქროსი ან ვერცხლის) საერთაშორისო ვაჭრობაში მთელ ევროპაში მიმოქცევადი ფული იყო.

² ანგური – ანგორა, თანამედროვე ანკარა.

³ ქამლეტი – ძვირფასი ქსოვილი, ძირითადად აქლემის ან თხისა; მოგვიანებით ანგორული თხის ბეწვისა და აბრეშუმის შენარევით მზადდებოდა.

⁴ სუვერასარი – ქალაქი სივრიჰისარი.

⁵ მოგვიანო ცნობები ამ მონასტრს ღვთისმშობლის სახელობის მონასტრად მოიხსენიებენ (ა.ჰ. მორტონი).

⁶ ფრანგი სამკაულეებით მოვაჭრე უნდა იყოს სწორედ ის ადამიანი, რომლის სიკვდილის შესახებაც მოისმინა პორტუგალიელმა ანტონიო ტერნეირომ აღმოსავლეთში მოგზაურობისას – ალემოში, 1528 წლის მიწურულს. მოკლული ფრანგის სამკაულები მიითვისა სულტანმა სულეიმანმა. მხოლოდ ეს ფაქტიც მიუთითებს, რა ძვირფასი სამკაულები მოჰქონდა მოკლულს.

⁷ ჩანკრია – თანამედროვე ქ. ჩანკირი.

⁸ მოხერი – ანგორული თხის მატყლისგან დამზადებული ძაფი ან ქსოვილი.

როს ოთახების უმეტესობა ფიცრული იყო. კარების გარეთ, ეზოში იყო პატარა სამჭედლო ცხენებისთვის და მოპირდაპირედ ან დასავლეთით იდგა ტავერნა, სადაც იყიდებოდა ღვინო. აღნიშნული ქალაქი არის პატარა და მდებარეობს დაბლობში, გარკვეული ბაღების მიმდებარედ.

ნახსენებ ქალაქში მოვიდა ქარავანი ერზინჯანის¹ მხრიდან, აჯამიის² მიმდებარე ტერიტორიიდან. ქარავანში იყო ბევრი თურქი და სომეხი ვაჭარი, რომლებიც აბრეშუმის საქონლით [დატვირთულები] კონსტანტინოპოლში მიეშურებოდნენ. მათგან მოვისმინე, როგორ არ უშვებენ არც ერთ ქარავანს აჯამიის გავლით; ასევე [ის, რომ] ყველას, ვინც აჯამიის მიდამოებიდან მოდიოდა, ოტომანებმა³ წაართვეს სავაჭრო საქონელი, როგორც კონტრაბანდული. ყველასგან, ვისაც წილად ხვდა ამ მიდამოებში ყოფნა, როგორც ვაჭრებისგან, ასევე უბრალო უცხო პირებისგან ისინი ითხოვდნენ გირაოს. ვისაც გირაოს გადახდა არ შეეძლო, ციხეში აგდებდნენ. ასე რომ, ეს მხარე დიდ არეულობაში იმყოფებოდა. ასევე, საჭაროდ გამოაცხადეს, რომ ვინც კი აჯამიისაკენ მიმავალ გზებზე აღმოჩნდებოდა მმართველის ნებართვის გარეშე, ვინც არ უნდა ყოფილიყო, თუკი დაიჭერდნენ, თავს მოკვეთდნენ და მისი ქონების კონფისკაციას მოახდენდნენ. ამიტომაც, ამ ამბების გამგონემ, დავასკვენი, რომ შეუძლებელი იქნებოდა აღნიშნულ გზებზე გამეგლო. მაგრამ უფალმა ღმერთმა მაშინვე გამომიჩინა სხვა უსაფრთხო გზა მარ მაგგიორის⁴ გავლით.

ასე რომ, მე დავტოვე ქალაქი ჩანკრია და გავეშურე ქალაქ ნამისოს⁵ მიმართულებით, რომელიც შავ ზღვასთან მდებარეობს. გზად ჩვენ ჩავუარეთ ქალაქს, სახელად მარზივანს⁶, რომელიც მთლიანად გარშემორტყმული იყო ბაღნარებით. ჩვენ გზას, თუ არ ვცდები, 4

¹ არზინჯანი – ტექსტში arzincan, თანამედროვე თურქულად: Erzincan – ამავე სახელწოდების პროვინციის დედაქალაქი დღეს ჩრდილო-აღმოსავლეთ თურქეთში.

² აჯამია – XVI ს-ის უცხოურ წყაროებში სეფიანთა სახელმწიფოს ხშირად „აჯემიის“ სახელით მოიხსენიებდნენ.

³ ოტომანები – ასე უწოდებენ ევროპელები ოსმალთა თურქებს.

⁴ იგულისხმება: შავი ზღვის.

⁵ ნამისო – ქალაქი სამსუნი.

⁶ მარზივანი – ქალაქი მერზიფონი.

დღე მოვანდომეთ. აქედან ორი დღე კარგ გზაზე ვმგზავრობდით, ორი დღე კი – შავი ზღვის მიდამოებში. ჩვენ ვიმგზავრეთ ბევრი მთის გავლით, რომლებიც დაფარული იყო ტყეებითა და საგსე იყო წყლებით. ზემონახსენებ ქალაქ ნამისოში მე დავბანაკდი ქარავანსარაიში, რომელიც იყო ქვის და ძალიან ახლოს მდებარეობდა სანაპიროსთან – გემების ნავსაყუდელთან. ამ ქალაქის სახლების ნახევარი ხისაა. ქარავანსარაის ქიშკართან არის მჭედელი, ვინც ნალებს ადებდა ცხენებს. ამავე ქუჩაზე არის მოედანი, რომლის ორივე მხარეს მაღაზიებია ჩამწკრივებული. ასევე, ზღვის პირას, ტრაპიზონის მიმართულებით გზაზე მდებარეობს ციხესიმაგრე. ეს ქალაქი [ნამისო] არის ძალიან პატარა და მის დასავლეთით, ზღვის გასწვრივაა ხის სასადილოები და ტავერნები, სადაც იყიდება ღვინო. ეს ყოველივე ბერძენი ქრისტიანების ხელშია.

აქ მე ვიპოვე გემი, რომელიც კაფაში¹ გასამგზავრებლად იყო გამზადებული და დატვირთული იყო ადანადან² და თარსუსიდან³ ჩამოტანილი ბამბის ქულებით. ამ გემზე იყვნენ თურქი და ბერძენი ვაჭრები, ხოლო მეზღვაურები კი – ბერძნები. მე მაშინვე გემის კაპიტანი მოვძებნე და შევთანხმდი მასთან. ვინაიდან მეზღვაურები ბერძნები იყვნენ, მეთაური ჩემ მიმართ კეთილად განეწყო. დაუყოვნებლივ ავტვირთე [გემზე] ჩემი ანგორაში ნაყიდი ქამლეტები, ჩემი ვირი კი გავყიდე. შემდეგ ჩვენ გავემგზავრეთ კაფასკენ (თუ არ მეშლება, ეს უნდა ყოფილიყო 1539 წლის ივნისის თვე). გაშლილ ზღვაში 18 დღის განმავლობაში ცურვის შემდეგ ჩვენ პირდაპირ კაფაში მივედით, [ცურვისას] არ გვქონდა სიმშვიდე და ზურგის ქარი. კაფაში დიდი რაოდენობით ბამბეულს მოიხმარენ, რადგან აქ სამღებროებია. სხვა ვაჭრებთან ერთად ჩვენც დავბანაკდით ქარავანსარაიში, რომელსაც ყურსი-ხანი⁴ ერქვა. ამავე დღეს მე მოვძებნე სხვა ბერძნული გემი, დატვირთული მარილითა და სხვა ტიპის საქონლით, რომლის კა-

¹ კაფა – გენუელთა ფაქტორია ჩრდილო შავიზღვისპირეთში, დღევანდელი ყირიმის ტერიტორიაზე; ამ კონკრეტულ პერიოდში უკვე ოსმალთა დომინიონია.

² ადანა – ქალაქი ანატოლიის სამხრეთში, ისტორიულ კილიკიაში. დღევანდელი თურქეთის ამავე სახელწოდების პროვინციის ადმინისტრაციული ცენტრი.

³ თარსუსი – ქალაქი სამხრეთ ანატოლიაში, ზღვასთან ახლოს, ისტორიულ კილიკიაში. ოდითგანვე მნიშვნელოვან სავაჭრო-საქარავნო გზაზე მდებარეობდა.

⁴ ყურსი-ხანი – სავარაუდოდ, ყურშულუ-ხანი, ისევე, როგორც მანამდე ანგორაში მოხსენიებული პირი.

პიტანი იყო ხოჯა რაისი სინოპიდან, და მზად იყო სამეგრელოში გასამგზავრებლად. შემდეგ დღესვე დაუყოვნებლივ მოვიძიე კაპიტანი ათენელ დალაქთან და მოველაპარაკე მას, რომ წავყვანე სამეგრელოში. მან მიპასუხა, რომ სიხარულით გააკეთებდა ამას. ასე რომ, მესამე დღეს ის დარჩენილი ცოტაოდენი მოხერი და ქამლეტი ატვირთე და უკვე მეოთხე დღეს გამოვემგზავრე ნახსენები გემით. იქედან ჩვენ სულ მოვცურავდით ისე, რომ მიწა გვქონდა მხედველობის არეში და 18 თუ 16 დღეში მივალწიეთ ადგილს, სახელად ანაკლია¹, რომელიც წარმოადგენს სამეგრელოს მეფის², დადიანის ტერიტორიას. აქ არის დიდი მდინარე, რომელშიც შედიან გემები, როცა არ არიან დატვირთულები. გემი ჩერდება აღნიშნულ სანაპიროსთან და სხვა გემთან აწარმოებს ვაჭრობას, ოღონდ ყველაფერი ბარტერზე (გაცვლა-გამოცვლითაა) – ისინი იღებენ ქსოვილებს და ყიდიან ასევე ქსოვილებს. მეგრელები გემთან თავიანთი ნაგებობით მოდიან და თითოეულს მოაქვს თავისი ქსოვილის ბოღრა. ამგვარად წარმართავენ ისინი ვაჭრობას.

სამეგრელოში მარილი არ მოიპოვება. ტყავი, ცხვრის ბეწვი და სხვა საქონელიც არის საკმაოდ ძვირადღირებული. სამეგრელოში მოიპოვება დიდი რაოდენობით ყვითელი ცვილი, სელის/(ტილოს) ძაფი და ზაგემიდან³ მოტანილი აბრეშუმი. ასევე, ისინი ყიდიან ბევრ მონას. მომდევნო დღეს დაიწყო აღნიშნული გემიდან მარილის ჩამოტვირთვა და ნაგებზე დატვირთვა, რომ გაეგზავნათ ბაზრობაზე, რომელიც ამ დღეებში უნდა გამართულიყო ფაზისთან⁴ მდებარე ადგილზე, სახელად კულაუროპაში⁵. მე წავყევი ამ ნაგებს იმ ადგილამდე, სადაც ბაზრობა იმართებოდა. ჩვენ ამ ნაგებით სულ მოვუყვებოდით მდინარეს, რომელსაც ფაზისი ჰქვია, დაახლოებით 8 დღე. მდინარის გასწვრივ არის აურაცხელი ხეები, ორივე მხარეს დაბლობია. ასე რომ, ყოველდღე ნავი ჩერდებოდა ნაპირთან და დილით ვაგრძელებდით სანაოსნო მოგზაურობას. ამ ადგილებში ბევრი ბუზი და

¹ ტექსტის ორიგინალში ნახსენებია, როგორც არაკლია, თუმცა უეჭველია, რომ იგულისხმება ანაკლია, მდინარე ენგურის შესართავთან.

² რელაციონის ავტორი ასე მოიხსენიებს სამეგრელოს მთავარს.

³ ზაგემი – ძაგემი, კახეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთით, ისტორიულ ჰერეთში, ამჟამად ბელაქნის რაიონში.

⁴ მდ. რიონი

⁵ სავარაუდოდ, იგულისხმება თანამედროვე დაბა კულაშის ადგილას მდებარე დასახლება.

კოლობა, და უეჭველად ვერ გადავრჩებოდით, სახე, ტანი და ხელები სამოსით მთლიანად რომ არ დამეფარა. ეს ისეთი რაღაცნაირი კოლოვებია, თუ დაინახეს დაუფარავი ხორცი, ისე იკბინებიან, რომ ნაკბენიდან სისხლი ისე მოთქრიალებს, თითქოს ფლებოტომიასთან¹ გვქონდეს საქმე. მეგრელები ფრიად ღარიბულად ჩაცმულნი დადიან, ყველა – მოკლე ბამბის იაფფასიანი სამოსითაა და ფეხშველა. თუმცა ის კი ცხადია, რომ მათ, ყველას, ფეხები ფუფხებით აქვს დაფარული. ისინი თავზე ატარებენ თექის საბურავს, რაღაც მიტრის მსგავსს, თუმცა ძალიან პატარას. ჩრდილოეთით არის დიდი მთები. მეგრელი დიდგვაროვნები იმოსებიან გრძელ სამოსით და ცხვრის ტყავის ფეხსაცმელს ატარებენ, რომელსაც არა აქვს ტყავის ლანჩები, მხოლოდ ცხვრის ტყავისგანაა. ასევე ხმარობენ თექის ფერად თავსაბურავს. ისინი არ ატარებენ წვერს, არამედ – მხოლოდ გრძელ ულვაშებს, როგორიც ასევე აქვთ იბერიელებს².

ამ კოლოების გამო, რაზეც ვისუაბრე, ჩვენ დიდი უბედურება გადავიტანეთ, ვიდრე მივაღწევდით ბაზრობის ადგილამდე, ანუ კულაუროპამდე. ეს ადგილი მდინარე ფაზისის ნაპირას, მის სამხრეთ-აღმოსავლეთით არის, დაბლობზე, ტყიანში, სადაც დაახლოებით 50-მდე ხის სახლია. ამ ადგილზე სახლების მფლობელთა უმრავლესობა ებრაელები არიან. ეს ებრაელები ყიდულობენ მეგრული წარმოშობის მონებს და აქცევენ მათ ებრაელებად. ამ საქმეში მეგრელები მათ უარს არ ეუბნებიან. მოედნის შუაგულში, სადაც ბაზრობაა გამართული, დგას წმინდა გიორგის სახელობის ეკლესია სპილენძის თაღითა და ორი პატარა სამრეკლოთი. იბერები ატარებენ წირვას. ეკლესიის გარეთ დგას ხის ანძა, რომელშიც სამი თუ ოთხი ხანჯალი {...} და ორი ხმალია ჩარჭობილი. ამ კულაუროპაში მე ვიპოვე კაცი სკიოდან³, სახელად ზანე, რომელიც დაქორწინებული იყო აქ ასაკოვან მეგრელ ბანოვანზე. ამიტომაც დამპატიჟა თავის სახლში. მე ასევე აღმოვაჩინე სხვა კაცი, ვენეციელი, რომელიც დაოჯახებული იყო მეგრელზე. მას ერქვა ბერნარდო მოლინერი⁴, იქნებოდა ასე 45

¹ სისხლის გამოშვებით მკურნალობა.

² გულისხმობს ზოგადად დანარჩენ ქართველებს, როგორც დასავლეთის, ისე აღმოსავლეთის მცხოვრებთ, როგორც ჩანს, მათ გარკვეულწილად ანსხვავებს მეგრელებისგან.

³ იტალიური სახელწოდება ეგეოსის ზღვაში ზომით მეხუთე დიდი ბერძნული კუნძულისა, ქიოსი/ხიოსისა, რომელიც ახლოს მდებარეობს ანატოლიის დასავლეთ სანაპიროსთან.

⁴ ორიგინალური ტექსტის კომენტატორის განმარტებით, ეს ნიშნავს მენისქვილეს.

წლისა, მან მიაბო, რომ ვენეციაში მეწისქვილე იყო და რომ სამეგრელოში ჰყავს სამი შვილი, ორი ვაჟი და ერთიც ქალი, რომელიც ასევე მეგრელზეა გათხოვილი.

ამ ბაზარში ბევრი ღარიბი ადამიანი მოდის, ასევე, სხვა იბერიელი ვაჭრები აბრეშუმით, რომელსაც ისინი ცვლიან ქსოვილს ქსოვილზე, ყოველგვარი ფულის გამოყენების გარეშე. ეს ბაზრობა სამ დღეს გრძელდება და მერე ყველა მიემგზავრება. აქ რჩებიან მხოლოდ ის მოხსენიებული ებრაული ოჯახები და 10 თუ 12 მეგრული ოჯახი. როგორც კი აღნიშნული ბაზრობა დამთავრდა, მე წამოვედი ტრაპიზონელი ბერძენი ვაჭრის, კალოტეროს თანხლებით. ჩვენ გადავკვეთეთ აღნიშნული მდინარე ფაზისი ნავით და მივედით იბერიელთა ქალაქ ქუთაისში, რაც მეფე ბაში-აჩუკის¹ სამფლობელოა. გზაზე, რასაც 2-დღენახევარი მოგანდომეთ, მიგუყვებოდით დაბლობს, რომელიც სულ ბალებით იყო დაფარული. ჩვენ შევედით ქუთაისში მდინარეზე გადებული ხის ხიდით. ეს მდინარე ქალაქს ჩამოუდის. ჩრდილოეთით, მაღლობზე, დგას ციხესიმაგრე, რომელშიც არის ეკლესია. მეორე მხარეს, სამხრეთ-აღმოსავლეთით, არის მინდორი, სადაც მეფე ჭირითობს თავისი ცხენებით. მდინარის გასწვრივ ის აშენებს ქვის სახლებს საცავებით/სარდაფებით, რომლებიც, როგორც ამბობენ, თავად მეფისთვისაა განკუთვნილი. თუმცაღა, აღნიშნულ ქალაქში უმეტესობა სახლებისა უმეტეს უბნებში ხისაა და აქ ასევე ბევრი ბაღებია.

მე დავბანაკდი ერთი ტრაპიზონელი ოქრომჭედლის სახლში, რომელმაც გამიწია კარგი კომპანია ნახსენებ კალოგეროსთან ერთად. აღნიშნულ ქალაქში ხუთი ფუთა ქსოვილით იხდი გადასახადს. აქაური მონეტები ჰგავს თურქულ ასპერს და ეწოდება თანგა. მათზე შტამპი დატანილია იბერიული ასოებით. მეფეს, როგორც ამბობენ, უნდა ჰყავდეს 7000 მხედარი, რომელთაც აზნაურები ეწოდებათ. ეს აზნაურები ტანად ბევრად დიდები არიან, ვიდრე ჩვენ, დანარჩენნი ვართ, და აქვთ გრძელი, შავი უღვაშები, წვერს კი იპარსავენ. მათ მოსავთ საკმაოდ უხეშად დამუშავებული ბამბის ქსოვილის მაღალყელიანი წინდები, ზემოდან ტილოს შარვალი, ცხვრის ტყავის ფეხსაცმელები, უხეში ბამბის ქსოვილის ხალათი და ბამბისავე ქსოვი-

¹ უნდა იგულისხმებოდეს იმერეთის მეფე ბაგრატ III (მეფობის წლები –1510-1565), ალექსანდრეს ძე. აქტიურად იბრძოდა „ტყვის სყიდვის“ წინააღმდეგ.

ლის ძალზე გრძელი დოლმანი¹. თავზე ატარებენ თექის ქუდს, რომელსაც წოწოლა დაბოლოება აქვს. ეს თექის ქუდები შეღებილია. მათ საბრძოლო იარაღს წარმოადგენს: ხმლები, შუბები, ფარები, მშვილდ-ისარი, რკინის კვერთხები, მუზარადი, რომელიც სანახევროდ ფარავს თავს, ლითონის დამცავი სამკლაურები, კარგი ცხენები კარგი აბრეშუმის საფარებით, რომელშიც ისარი ვერ ატანს. ამგვარად, როცა აზნაური მიდის ბრძოლის ველზე, ამ ყველაფრითაა აღჭურვილი. ზემონახსენები ქუთაისი ძალიან პატარა ქალაქია.

7 თუ 8 დღის შემდეგ ჩვენ გზა სხვა ქალაქის, სახელად გორის, მიმართულებით გავაგრძელეთ, სადამდეც 4 დღე დაგვჭირდა გზაში. ვმგზავრობდით მუდმივად ძალიან მაღალი მთების გადავლით², რომლებიც იყო ტყით დაფარული და წყლიანი. ამ გზებზე იყო ქანქრობი და ტალახი. დაახლოებით ერთი დღის სავალზე ნახსენებ ქალაქ გორამდე, ჩვენ ჩავუარეთ ციხესიმაგრეს, რომელიც მთის მწვერვალზე იდგა და უმეტესწილად დანგრეული იყო³. შემდგომ ჩვენ მივედით ადგილზე, სადაც ასე 70-იოდე სახლობა ცხოვრობდა, ყველანაირი ებრაელები, ამ ადგილის მიმდებარედ იყო არხი. ამგვარად, მდინარე⁴ გადის ქალაქ გორში. ჩვენ ცხენებით გადავალახეთ ეს მდინარე, შევედით ქალაქში და დაგვანაკდით ერთი ტრაპიზონელის სახლში. ქალაქის სახლების ნაწილი არის ხის, ნაწილი – მიწური და ნაწილიც ქვისგან ნაშენია. ეს ქალაქი არის პატარა და მის ჩრდილოეთით მდებარეობს ნაწილობრივ დანგრეული ქვის ციხესიმაგრე⁵. აღნიშნული ადგილის მეფე არის ლუარსაბი⁶. მას ჰყავს აზნაურებად წოდებული ცხენოსნები, დაახლოებით 5000 კაცი. აღნიშნულ ქალაქში მცხოვრები ადამიანების ნახევარი სომხებია და ნახევარი – იბერიელები. მათ არა აქვთ მარილი, გარდა იმისა, რაც მოდის სუფის⁷ მიწებიდან. 8 დღის შემდეგ ჯორები დავტვირთეთ და, ლორეს მკვიდრ სომეხთან ერთად, იქიდან ქალაქ თბილისისკენ წავედი. ეს ქალაქიც

¹ გრძელი თურქული ხალათი, წინ ღია, უშესაკრავო.

² უდავოა, რომ მემბრეს ლიხის ქედი გადმოუვლია.

³ არმისული გორამდე რა ციხე შეიძლება ენახა გზად და შთამბეჭდავად დასამახსოვრებელი.

⁴ როგორც ვიცით, გორი მტკვრისა და დიდი ლიხხვის შესართავთან მდებარეობს, აქ რომელ მდინარეს გულისხმობს, ზუსტად თქმა ძნელია.

⁵ სავარაუდოდ, აქ უკვე გორის ციხეზეა საუბარი.

⁶ ქართლის მეფე ლუარსაბ I (1527-1556 წწ.).

⁷ (Sophy) – ასე მოიხსენიებდნენ ევროპელები სეფიან შაჰს.

ლუარსაბის სამფლობელოშია და იქამდე მიღწევას დღე-ნახევარი მოვანდომეთ. თბილისი ძალიან დიდი ქალაქია, თუმცა უმეტესი ნაწილი დანგრეულია, იმ ბევრი ომის შედეგად, რასაც ქართველები ერთმანეთში აწარმოებდნენ.

2. რელაქციონის ნაწილი, რომელიც საქართველოსა და ირანის ტერიტორიაზე მოგზაურობას, სამეფო ბანაკსა და შაჰ-თამაზის კარს, ამრეთვე, შაჰთან მის აუდიენციას ეხება

შემდეგ დღეს ჩვენ კიდევ ხუთ სომეხ კაცთან ერთად გავეშურეთ ლორესკენ¹. [რომელიც] სეფიანთა შაჰის პირველი ქალაქია, იბერიასთან მოსაზღვრე. იქიდან [თბილისიდან] ჩვენ ვმგზავრობდით სულ სამხრეთ-აღმოსავლეთის ან სამხრეთის მიმართულებით, გზაზე დაახლოებით 7 დღის განმავლობაში [დავყავით], რომელიც სავსე იყო ყაჩაღებით, მთებითა და ტყით დაფარული მაღლობებით. ზემონახსენები მეფე ლუარსაბი 1000 დუკატს² უხდის ხარკის სახით სეფიანს ყოველ წელს. ქალაქი ლორე ქვის ციხესიმაგრეა და მისგან მახლობლად, ჩრდილოეთით, მდინარე ჩამოედინება დასავლეთიდან აღმოსავლეთის მიმართულებით. ქალაქი მთლიანად გარშემორტყმულია სოფლებით, რომელთა მკვიდრნი სულ სომხები არიან. ამათგან ნაწილი ექვემდებარება სეფიანთა შაჰს და ნაწილი კი – იბერიის მეფე ლუარსაბს. როგორც კი მოვალწიეთ ამ ციხე-ქალაქ ლორემდე, მე თავი წარვუდგინე ლორეს მეციხოვნეთა უფროსს, სახელად მუჰამად ხალიფას*, რომელიც იყო შაჰ ალი სულთან ჩაპნის*** (ბუნებრივია, სახელების სპარსული ჟღერადობა საერთოდ დამახინჯებულია, მთარგმნ.) ვაჟი, და ვთხოვე დახმარება, რომ რაც შეიძლება სწრაფად მივევლინებინე მის ბატონთან – სეფიანთა შაჰთან, რადგან ამას შესაძლოა, დიდი მნიშვნელობის შედეგები ჰქონოდა. როგორც კი ეს მოისმინა, მეციხოვნეთა უფროსმა მყისიერად გამოყო 7 კაცი ჩემს მხლებლად შაჰის კარამდე და ცხენიც მომცა, რად-

¹ ქ. ლორე, რომელიც მდ. ძოგარეთის ნაპირზე, შემადგენლობაზე და ბუნებრივ გამაგრებას წარმოადგენს; შუა საუკუნეების ციხე-ქალაქი და ისტორიული მხარე ტაშირში (დღეს სომხეთშია).

² ზუსტად ძნელია თქმა, ეს ირანულ ფულზე რამდენია, ბუნებრივია, მემბრე ხარკის ეკვივალენტს თავისთვის ნაცნობ ფულში საზღვრავს.

გან ჩემი ცხენი უკვე ძალიან ქანცგაწყვეტილი იყო და ველარ მატარებდა.

იმ ღამეს ზემოხსენებულმა მეციხოვნეთა უფროსმა დიდი პატივი მომაგო და დილით გამაგზავნა ჩემს გზაზე მათთან ერთად, ვისზეც მოგახსენეთ. გზა, რომელსაც დაახლოებით 3 დღე მოვანდომეთ, ყოველთვის ტყით დაფარულ მაღალ მთებზე გადიოდა. შემდეგ ჩვენ შევუდექით სხვა გზას, მუდმივად ფერდობებზე გამავალს, რომელსაც 2 დღე მოვანდომეთ. შემდეგ, დაახლოებით 4 დღე, ჩვენ ვმგზავრობდით დაბლობში, რა დროსაც გზად გავიარეთ ქალაქი ნახჯავანი¹, სადაც ამ დროისთვის აშენებდნენ ახალ სახლებს სულთან მანთაშასთვის, რომელიც ერევანშია. აღნიშნული ქალაქიდან ჩვენ უკვე სხვა ქალაქში – მარანდში მივედით, რომელიც ძალიან პატარა, მაგრამ ბევრი ბაღით სავსე ქალაქია. მთელ ამ სივრცეში, რაც გამოვიარეთ ქალაქ მარანდამდე, არსებული სოფლები სულ ქრისტიანი სომხებითაა დასახლებული, რომლებიც სეფიანთა ქვეშევრდომები არიან.

შემდეგ ჩვენ ვიპოვეთ შაჰი, რომელიც დაბანაკებული იყო მდელოზე, დაახლოებით ორი ლიგის² მოშორებით ქალაქ მარანდიდან, თავის ურდოსთან ერთად, რაც წარმოადგენს ჯარს თავის კარვებიანად. ჩემმა გამყოლმა კაცებმა მიმიყვანეს ლორეს მეციხოვნეთა უფროსის, მუჰამად ხალიფას მამის – ალი სულთანის სადგომთან. როცა დამინახა, შაჰ ალი სულთანმა ფრიად გაიხარა და გამხიარულდა. ის სასწრაფოდ ამხედრდა და გაეშურა შაჰ-თამაზის სამეფო კარვისკენ, რათა ჩემი ჩამოსვლის შესახებ ემცნო. სიახლის მოსმენით შაჰი ძალზე ნასიამოვნები დარჩა და უთხრა შაჰ ალი სულთანს, რომ სამი დღე მასთან უნდა გავჩერებიყენ, კარგად მომპყრობოდა, როგორც წესია, და მერე წარვედგინე მის წინაშე, ყველაზე სახელმოხვეჭილი სინიორიის წერილიანად. ეს მოხდა 1539 წლის აგვისტოში.

შემდეგ დღეს ანატოლიიდან, კერძოდ, არზინჯანის პროვინციიდან³ შაჰთან ალის თურქომანები⁴ მოვიდნენ, თავიანთი ოჯახებითა და

¹ ქალაქი ნახიჭევანი (დღევანდელ სომხეთში).

² სიგრძის ძველებური საზომი, სხვადასხვა ადგილას განსხვავებული მანძილს უჩვენებდა, გალო-რომაული ვარიანტით 1 ლიგა : უდრის 2200 მეტრს.

³ ეს სწორედ ის ოსმალური პროვინციაა, რომლის გავლითაც ველარ გამოიარა მემბრემ და მარშრუტის შეცვლა მოუწია.

⁴ მემბრეს ინგლისელი მთარგმნელი და კომენტატორი, ა. მორტონი, აზუსტებს, რომ ტერმინი – ალის თურქომანები – არსად გვხვდება და მისი მნიშვნელობა უცნობია, შესაძლოა, ის

პირუტყვით, დაახლოებით 800 ოჯახი. ეს თურქომანები, თავიანთი იარაღითა და შუბებით, 6000-მდე მხედარი, რომლებიც განლაგდნენ სეფიანთა შაჰის კარვის წინ გარკვეულ დისტანციაზე, წრიულად ჯირითობდნენ შეძახილებით: ალაჰ, ალაჰ! ეს მოხდა იმის მეორე დღით, რაც მე მივალწიე სეფიანი შაჰის სამეფო ბანაკამდე. როგორც აღვნიშნე, ალის თურქომანები, ცხენებზე ამხედრებულები, ყვიროდნენ: ალაჰ, ალაჰ, სანამ თავისი საცხოვრებელიდან შაჰი არ გამოვიდა მათ წინაშე. მან უბრძანა უმთავრეს წინამძღოლებს, ხლებოდნენ მას. და, რიგრიგობით, თითოეული მიდიოდა და ემთხვეოდა შაჰს ფეხზე. ამგვარად, ყველა ასე მოიქცა. შაჰმა თითოეულს უბოძა შესამოსელი ხალათი და ქუდი, რასაც ისინი ტაჰს¹ ეძახიან. შემდგომ, ამ თურქომანებმა შაჰს საჩუქრები მოართვეს: თითოეულმა, თავისი შესაძლებლობის მიხედვით, სხვადასხვა ტიპის ურიცხვი პირუტყვი: ზოგმა მოჰგვარა ცხენები, ზოგმა – ქედილები, ზოგმა – აქლემები. ამის შემდგომ შაჰმა თავისი მიწების სამ ადგილზე მიავლინა ისინი: მათი ნაწილი გაგზავნა ხორასნის პროვინციაში, ნაწილი – შირვანში და ნაწილიც – ერაყის პროვინციაში².

კარგები, რომელიც თავის ამაღლაში ჰქონდა შაჰ-თამაზს, იყო ბევრი: რაც მე შევძელი დამეთვალა თავად, დაახლოებით 5000-მდე უნდა ყოფილიყო. მისი მხედრონი, ჩემი ვარაუდით, მოითვლებოდა 14 000 კაცამდე, მსახურების გარეშე. ცხენებისა და ჯორების რაოდენობა იმდენი იყო, რომ დათვლაც შეუძლებელი იყო. მთელი მინდვრები სავსე იყო პირუტყვით.

როგორც აღვნიშნე, მესამე დღე მიიწურა თუ არა, შაჰის ბრძანებისამებრ, ნახსენებმა შაჰ ალი სულთანმა მე წარმადგინა სეფიანის წინაშე, რომელსაც ხელიდან ხელში გადაეცემა სახელგანთქმული სინიორიის წერილი, როგორც [ამის შესახებ] მათ დიდებულებას უკვე

იყო თურქმანული ტომის სახელწოდება, მაგალითად ტაკკალუ-ო. საინტერესოა, ხომ არ იგულისხმება ელის ტომი, რომელიც, მოგვიანებით, მაგალითად, კახეთში იყო ჩამოსახლებული და ბახტრიონის აჯანყებისას განდევნეს? ამ ეჭვს მიძლიერებს ისიც, რომ, როგორც ქვემოთ ვნახავთ, შაჰ-თამაზი მათ სამ სხვადასხვა პროვინციაში გაგზავნის. შაჰ-აბასმა მკვეთრად შეზღუდა თურქმანი ტომების თვითნებობა და სცადა სამხედრო საქმეში მათი სხვებით ჩანაცვლება. შეიძლება სპარსეთის პროვინციებში ჩასახლებული ეს თურქმანი ტომები იქაურ ბინადარ მოსახლეობასთან კონფლიქტში იყვნენ, შაჰებს ბოლომდე არც მათი სამხედრო პოტენციალი ეთმობოდათ და ამიტომ ურჩ პროვინციებში უშვებდნენ, ამჯერად კახეთში(?).

¹ ქუდი ერთგვარი, სეფიანების სიმბოლო.

² იგულისხმება: ანუ მიწები მისცა საძოვრებად და სამომთაბაროდ.

მივწერე დეტალურად, ჩემს პირველ წერილში, პორტუგალიის შესანიშნავი მეფის ქალაქ ლისაბონიდან. ამის შემდგომ, შაჰ-თამაზმა ეს ადგილი დატოვა თავის ურდოსთან ერთად, რომელიც მის ჯარს წარმოადგენს, და მარაღას¹ მიმართულებით წავიდა.

[შევეცდები] თქვენს სახელგანთქმულ უგანათლებელესობას უფრო დაწვრილებით მოვანოდო ინფორმაცია, ნახსენები სეფიანი შაჰის კარის ჩვევებისა და ყოფის შესახებ, თუ ცხოვრების რაგვარობაზე საუბარი: იქ [ბანაკში] იყო თოკი, თითის სიმსხო, რომლითაც იკვრებოდა მთელი წრე, ისევე, როგორც ციხე-დარბაზის შიდა ეზო, კედლებით გარშემორტყმული, რომელსაც ორი შესასვლელი აქვს. ყოველ სამ ნაბიჯზე ხის ბოძი იყო თოკში ჩაბმული. ამ ბოძის წვერში იყო რკინის რგოლი, რომელშიც ეს თოკი იყო გატარებული. მის ბოლოში კი – რკინის წვეტი, რომელიც მიწაში იყო ჩარჭობილი. ეს ბოძები იყო ნახევარი შოლტის სიგრძე. ასეთია მისი ბანაკი. ამ ბანარის შიგნით არის მისი ფანჩატურები. ამ ბანარით მოზღუდული შესასვლელის გავლით შეხვალთ პირველ ნაწილში, რომლის პირდაპირვეა ფანჩატური, სადაც იგი აუდიენციას იღებს. ამას ისინი დივანხანას უწოდებენ. ეს „სასახლე“ სამი ფანჩატურისგან შედგება, რომელიც ერთიმეორის უკანაა განლაგებული. მეორე კარავი ძალიან დიდია. იქვე დგას ე.წ. უთაქი, რაც გაკეთებულია მოოქროვილი ხის წკნელებისგან, კამარისებური ფორმისაა და გადაფარებული აქვს ალისფერი ნაჭრით. ნაჭრის ზემოდან არის ფოთლები, გამოჭრილი და გაკეთებული აბრეშუმისგან. იქვე, მიწაზე დაგებულია წითელი თექა, რომელიც დაზოლილია რაღაც შალისებრი ტილოთი. ამ თექაზე დაგებულია ძალიან ძვირფასი აბრეშუმის ხალიჩები, რომლებიც მოჩითულია სხვადასხვა ცხოველისა და ფოთლების გამოსახულებით. მისაღები „სასახლის“ მესამე კარავში მას სძინავს, თუკი ძალიან არ ცივა. და ვინაიდან მესამე კარავი მისი პირადი მოხმარებისთვისაა განკუთვნილი, ჯოხებზე გადაჭიმული ნაჭრით გაკეთებული, მოგრძო ფორმის ოთახივითაა. ამგვარია მისი კარი.

აუდიენციისთვის განკუთვნილ პირველ ფანჩატურში ის ზის თავის ვასალებთან ერთად. ამ კარვის ოთხივე მხარეს, სულთნები –

¹ ქალაქი ირანის ჩრდილოეთში, ირანის პროვინცია აზერბაიჯანში (ისტორიულ ადარბა-დაგანში) მდ. სუფი-ჩაის ნაპირზე. თავრიზის შემდეგ, ამ პროვინციის მეორე ქალაქია მოსახლეობით, და უმეტესად ირანის აზერბაიჯანელებითაა დასახლებული.

მათ შორის, ყველაზე დიდებულები – მწკრივად სხედან. ამ სულთნების უკან, ახლო დისტანციაზე, შედარებით დაბალი რანგის სულთნები სხედან. მათ უკან კი – ქურჩები¹ ანუ ცხენოსნები სხედან მწრივ-მწკრივად. ამგვარად, აუდიენციის ადგილი გარშემორტყმულია მიწაზე მსხდომი ადამიანებით. იმას, ვინც უფრო წარჩინებულია, აქვს დიდი საჩრდილობელი, რასაც ეწოდება საიაბანი, რომლითაც ის [წარჩინებული პირი] მზისგან იცავს თავს. დანარჩენები სხედან მიწაზე მთელი დღე, სანამ მეფე არ წავა თავის მოსასვენებელში. მის მხლებელთაგან კარისკაცებად ფანიატურს გარეთ დგანან ე.წ. ისა-ულები, ორი იდაყვის ან მეტი სიგრძის, თითის სიმსხო ჭოხებით, რომლის დაბოლოება ვერცხლისაა, დაფერილი კოპებითა თუ პატარა გარაყებით.

ამათგან [შაჰის ამალა] ექვსი თუ შვიდია, რაც მე ვიცი, ვინც დგას მეფესთან ყველაზე ახლოს, დანარჩენი გუშაგები კი ფანიატურის შესასვლელის გარეთ დგანან. როცა შაჰს სურს ვინმეს გაესაუბროს, ესენი მიდიან და უხმობენ მას სასაუბროდ. ეს ექვსი თუ შვიდი ადამიანი იწოდება მუსაჰიბად, რაც ნიშნავს შაჰის რჩეულსა და მეგობარს. ესენი არიან: ყარა ხალიფა შამლუ, რომელიც არის შავწვერებიანი კაცი, არც ძალიან შავგვრემანი და არც ღია ფერის. ის კარგი ცხენოსანია, მამაცია და შაჰი მისადმი გამორჩეულად კეთილგანწყობილია. ამ ყარა ხალიფას ჰყავს ორი ძმა, რომლებიც არიან შაჰის ძმის, ბაჰრამ მირზას სამსახურში. ყარა ხალიფას ერთ-ერთი ძმა ატარებს ისრის წვერს ტურბანის² ზემოდან და არის ბაჰრამ მირზას *იასაქი*** (ვერ დავადგინეთ რა ფუნქციის მატარებელია, სავარაუდოდ, ქართულად მისი დასახელება სხვაგვარია – მთარგმნ). მეორე კი არის მისი ქურჩი. ამ ყარა ხალიფას ჰყავს ორი ცოლი – ერთი თავრიზიდან და მეორე შირვანიდან. თავრიზელი ცოლისგან მას ჰყავს ორი ვაჟი და ერთი ასული, რომელიც მიათხოვა ქურჩისა და/თუ იასაულის შვილს. მისი ერთი ვაჟი, 19 წლის ახალგაზრდა, სახელად აჰმადი, შაჰმა თავის ქურჩად გახადა. მეორე ვაჟი – ხან მოქსალი, პატარაა და კითხვას ახლა სწავლობს. შირვანელი ცოლისგან მას

¹ ქართულ ისტორიულ ლიტერატურაში იხმარება: ყორჩი. სამეფო მცველი სეფიანთა სამეფოში, თავად სახელწოდება შემოსულია სპარსულში მონღოლურიდან: ყორჩი ნიშნავდა მშვილდოსანს.

² ევროპული ტერმინი აღმოსავლური თავსაბურავისა, წარმოდგება სპარსული სიტყვისგან – დოლბანდ.

ასევე ჰყავს ვაჟი, [რომელიც] იმ დროისთვის ერთი წლის იქნებოდა. ამ ყარა ხალიფას ადრე სხვა ცოლიც ჰყოლია და ის მიუტოვებია. ვაჟი მას ამ ქალთანაც ჰყავდა, იმ დროისთვის შვიდიოდე წლისა. მისი [ყარა ხალიფას] საცხოვრებელი თავრიზის მაიდანზეა, რაც მოედანს ნიშნავს, იმის მახლობლად, სადაც ბუგჰრა (*იდენტიფიცირება ქირს, რას გულისხმობს მემბრე – მთარგმნ.*) იყიდება. გვერდით იყო ქიშკარი, ვიწრო ქუჩაზე გამავალი, რომელიც დასავლეთით მიუყვებოდა, და მის მოპირისპირედ, მისი საცხოვრებლის გვერდით ცხოვრობდა ქურჩი, სახელად ჰუსეინ იბრაჰიმ აღა. ამგვარად, მისი საცხოვრებლის ეზოში, როგორც კი შეხვალ ქიშკარში, იქვეა სასახლე, სადაც ის აუდიენციას იღებს და მის უკანაა სამზარეულო. სამზარეულოს უკან ნახევრად დანგრეული კედელი და ფუნდუკი/სასტუმრო მდებარეობს, მარცხნივ კი – თავლებია ცხენებისთვის. ეზო პატარაა და გარს აკრავს პატარა ბაღი, მეორე მხარეს კი მოსასვენებელია, სადაც მას შუადღით სძინავს ხოლმე.

როგორც უკვე აღვნიშნე, ეს იასაულები სტუმრების მისაღებ სასახლეში არიან ხოლმე. ასე 30 თუ 25 ნაბიჯზე სასახლის ფანჩატურების უკან არის ოთახები, სადაც მას [შაჰს?] სძინავს. ეს ოთახები სხვებს ჩამოჰგავს, თუმცა იმ განსხვავებით, რომ დამატებით არის აბანო, კამარული ფორმისა, იმდაგვარი, რომელიც ზემოთ უკვე ვახსენე. იგი გადახურულია თეთრი თექით, ხანდახან ნახევრად წითლით. შესასვლელის¹ წინ დგანან მოხუცი კარისკაცები, ასე, ხუთიოდე. დასავლეთით კიდევ ერთი ალისფრად დაფარული თაღოვანი [კონსტრუქციაა], რაც ზემოთ აღვწერე, მასში მხატვრები არიან. მეფის კარის გარეთ მდებარეობს სამზარეულო, და აგრეთვე სხვა კარვები მისი მარაგებისთვის. იქვე, ახლოს, დგას ყველაზე ახლობელი ბატონების კარვები, მისი ძმების – ბაჰრამ მირზასი და სამ მირზასი, საიიდა უსკუსი და სხვებისა. სანამ კაცის თვალი სწვდება, იქაურობა ამნაირად – კარვებითაა მოფენილი, ყველაფერი კარგად ორგანიზებულია, თავისი ქუჩებითაც კი.

შაჰის კარზე, როცა მეფე ზის, ყველანი სხედან. როცა ის ფეხზეა, მთელი კარი ფეხზე დგას. დილაობით, როდესაც ის თავისი მოსასვენებელი

¹ რელაციონის ეს ნაწილი ბუნდოვანია და სუსტად ებმის მანამდე თხრობას, არის განცდა, რომ ნაწილი დაკარგულია, იმდენად ალოგიკურია ბმა. კომენტატორი თვლის, რომ აქ ქალების ოთახებში შესასვლელი და მისი მცველები უნდა იგულისხმებოდნენ.

ნებლიდან მიდის შეხვედრების ადგილისკენ, მას ახლავს ორი ადამიანი, რომელთაგან თითოეულს ხელში ფოლადის დოლი უჭირავს. [ისინი] ყვირიან, ადიდებენ ღმერთს, შეაჩვენებენ უმარს, უტმანსა და აბუბექრს¹ და ამბობენ: „სად ჰაზარ ლა'ნატ ბარ' უმარ, უტმან, აბუბექრ“ და ასე აგრძელებენ შეძახილებს, სანამ მეფე არ დატდება. შემდეგ ისინი ჩუმდებიან. როდესაც ის თავის განსასვენებელში დაბრუნებას გადაწყვეტს, [გაცილებისას] იგივეს გაჰყვირიან, სანამ კარავში არ შევა. მის ძმასაც, როცა სურს თავის საცხოვრისში წასვლა, აგრეთვე ჰყავს ასეთი ადამიანი, რომელსაც ტაბარა'ის² ეწოდება და რომელიც გაჰყვირის იგივეს, სანამ ის არ მოვა და არ დატდება. [შაჰის ამაღლაში] ასევე არიან საიიდს უსკუ და ყადი-ი ჯაჰანი – მისი მინისტრი და ხალიფა; და, ასევე შაჰ ყული ხალიფა, მუჰრდარი, ეს უკანასკნელი ამოწმებს ბეჭდით მეფის საქმიან წერილებს. ეს მუჰრდარი ძალიან მსუქანი კაცია, გარკვეული მცირე თვალის დეფექტით და მოკლე წვერით. მას ჰყავს ვაჟი, რომელიც არის შაჰის ფარგანარი*. (ვერ დგინდება ვინაა და რა უნდა, რა ფუნქცია აქვს - მთარგმნ.) მისი საცხოვრებელი თავრიზის აღმოსავლეთ ნაწილში, აბანოსთან ახლოს მდებარეობს, მდინარეს გადაჰყურებს მარჯვენა სანაპიროდან; [შაჰის ამაღლის წვერია] ასევე ქურჩიბაში³, თეთრწვერა კაცი, რომელიც ყოველთვის დადის ტაბარა'ისთან წინ ხმამაღალი შეძახილებით. მისი საცხოვრებელი თავრიზის დასავლეთ ნაწილშია, აბანოს გვერდით და მისი ეზო-კარმიდამო მართლაც მშვენიერი ბაღნარია. ყველა ამ დიდებულს, თითოეულს ჰყავს ერთი ან ორი ეს ნახსენები ტაბარა'ის-ები, ვინც კრულვას უთვლიან ოტომანებს.

როგორც მოგახსენეთ, რომ დავუბრუნდე ჩემს თხრობას, შაჰის ნაბრძანები სამი დღე როცა გავიდა, ნახსენებმა შაჰ ალი სულთანმა მე მის წინაშე წარსადგენად წამიყვანა. ის იყო მაშინ შეხვედრების ადგილას, იმ მშვენიერ ფანიატურებში, რომელიც მთლიანად მორთული იყო შიგნით [ნაჭრისგან] გამოჭრილი ფოთლებით და დაგებული იყო ძვირფასი ხალიჩებით. მეფე იჭდა ე.წ. ტაკია-ნამადზე, რომელიც იყო ძალიან ძვირფასი ხორასნული თექა და გვერდით ედო

¹ იგულისხმება: ომარი, ოსმანი და აბუბექრი – პირველი სამი ხალიფა, ოღონდ მათი ხალიფობის თანმიმდევრობა არაა დაცული.

² ვვარაუდობთ, რომ შიიტური ისლამის დოქტრინისა და წეს-ჩვეულებების მცოდნეება საუბარი.

³ ქართულად ყორჩიბაში ეწოდება – სეფიანი შაჰის პირადი გვარდიის მეთაური.

ხმალი, რომლის ქარქაში ჰგავდა ლომის ტყავისას; აგრეთვე, საკუთარი მშვილდი და ოთხი-ხუთი ისარიც ედო. მისგან ერთ მხარეს ისხდნენ მისი ვასალები, ხოლო მეორე მხარეს, თუ სწორად მახსოვს, – ისეთი დიდებულები, როგორებიცაა მისი ძმა ბაჰრამ მირზა, საიიდს უსკუ, ყადი-ი ჯაჰანი, გუკჩა სულთანი, შაჰ ყული ხალიფა, ყორჩიბაში და სხვები, რომლებიც არ მახსოვს. რაც შეეხება იასაულებს, ესენი გახლდნენ ტაჩიატან მასური[?], ყარა ხალიფა, სულეიმან ჩელები. ტაჩიატან მასური არის ჩასხმული აღნაგობის მოკლენწვერიანი კაცი, ასე, 36-იოდე წლის. იქ იყო სხვა იასაულიც, ე.წ. კუპიკ-კირანი, რაც ძაღლების მუღეტავს ნიშნავს. ის იყო ძალიან ჯმუხი და დაბალი კაცი, მოკლე წვერით, დიდლიპიანი. იყო კიდევ ერთი იასაული, სახელად კაჩალ შარვირდი, და ასევე კიდევ ერთი – სახელად ფარუხზად ბეგი, იასაულების უფროსი, ჩაფსკვნილი, შეჭადარავებული წვერით. იყო ასევე ნარანჯი ხანი, კაცი მოკლე შავი წვერით, რომელიც შედარებით თხელი აღნაგობისა გახლდათ და მუქი, ღია არ ეთქმოდა. ის ქურთია და ნარინჯისფერი მოსავდა, კარგად იცოდა ინსტრუმენტებზე დაკვრა და ასევე კარგად მღეროდა. მას ჰყავს ვაჟი, ახალგაზრდა კაცი, 19-იოდე წლის, სახელად შაჰ ყურამი, რომელიც ბაჰრამ მირზას სამსახურში იყო. შაჰმა ის წამოიყვანა და თავისი ფარვანაჩი გახადა. როგორც ითქვა, ეს ნარანჯი ხანი იასაული იყო. მას ასევე ჰყავს და, რომელსაც, თავის მხრივ, ჰყავს ქალ-ვაჟი. ამ ვაჟს, რომელიც 20 წლისაა, შაჰ ყული ბეგი ჰქვია. იგი ბაჰრამ მირზას სამსახურშია და მისი ფარვანაჩია. ამ ნარანჯი სულთნის დის ქმარი არის მანთაშა სულთანთან ერთად ერევანში, ამიტომაც და ნარანჯისთან ცხოვრობს. ნარანჯი სულთნის ტანისამოსი სულ ნარინჯისფერია; მისი კარვები, აქლემები, ხმლები, წკირები, რითიც წერს ფურცელზე, – ასევე ყველაფერი ნარინჯისფერია. კიდევ ერთი კაცი, რომელსაც ჰუსეინ ბეგი ერქვა, იყო შაჰ-თამაზის ყორჩი მუსაჰიბი¹. კიდევ იყო სხვა, გრძელი თეთრი წვერით – შაჰ ყული. მისი სახლი იყო საიიდს უსკუს საცხოვრებლის მიმართულებით და ის იყო ყარა ხალიფას სიმამრი. რაც შეეხება სხვა იასაულებს, მე ვერ ვიხსენებ მათ სახელებს. ერთი იყო კიდევ, შაჰვირდი ბეგი, ქალაქ თავრიზის დარულა².

¹ არაბულ-სპარსულიდან *mosāheb* – მეგობარი, თანამოსაუბრე, დაახლოებული პირი. მუსაჰიბობა წარმოადგენდა ტიტულს, რომელიც ენიჭებოდა მეფის რჩეულ პერსონას – მას ევალებოდა მეფისთვის სხვადასხვა საკითხში რჩევის მიცემა.

² სპარსულში შემოსულია მონღოლური სიტყვიდან: დარლა – ნიშნავს უფროსს, კომენდანტს. იყო წესრიგის დამცველთა უფროსი.

ზემოხსენებულ სულთან შაჰ ალი ჩაჰნის თანხლებით მე შევედი შაჰის იმ ფანატურში (რომელზედაც უკვე მოგახსენეთ), და სალმის ნიშნად მის წინაშე ქედი მოვიხარე. ვინაიდან ყველანი ისხდნენ, მივიღე ბრძანება, დავმჯდარიყავი. როდესაც დამსვა, მან [შაჰმა] მკითხა, საიდან ჩამოვედი. მე ვუპასუხე, რომ ყველაზე სახელგანთქმულ სინიორიას¹, რომელიც არის ყველაზე კეთილგანწყობილი და მეგობრული, აქვს სურვილი მოიპოვოს მისი მეგობრობა, რამეთუ აცნობიერებს და მიიჩნევს მას ნამდვილ იმპერატორად; შესაბამისად, მან მე გამომამგზავნა გარკვეული ბრძანებულებებით მის წინაშე – [კერძოდ,] რათა გადმომეცა მისთვის დანაბარები და წერილი, რომელიც შეიცავს ფრიად სასიამოვნო ინფორმაციას – სასარგებლოს მისთვის და საზიანოს მისი მტრების, ოტომანებისთვის, რაც უფრო სრულად არის განმარტებული ნახსენებ წერილში. ასე რომ, როცა სეფიანმა შაჰმა გაიგო ჩემი მიზანი, დიდად ნასიამოვნები დარჩა. მას მაშინვე ვაჩვენე წიგნი, რომლის შიგნითაც იდო წერილი, ყდაში დამალული, და ვუთხარი, ეს წერილი სადაც იდო. მისმა ძმამ, ბაჰრამ მირზამ აიღო ყარა ხალიფას მიწოდებული ეს წიგნი² და იკითხა, რომელ ნაწილში იდო წერილი, რადგან ორივე ყდა თითქმის ერთნაირი იყო. მე ვუჩვენე. ყარა ხალიფამ ამოიღო პატარა დანა და გაჭრა წიგნის ყდის ტყავი. დაინახეს რა იქ წერილი, კარგად მიმაგრებული წებოთი, ყველა ნასიამოვნები დარჩა და წიგნიდან გამოაძვრინეს. მან დაიწყო მეორე ყდის გაჭრაც, რადგან ეგონა, რომ იქაც იქნებოდა სხვა წერილი, მაგრამ, რა თქმა უნდა, მხოლოდ ხის მასალა შერჩა. შემდეგ მან წიგნი დამიბრუნდა და წერილი დაიტოვა. ამ დროს ყორჩიბაშმა თქვა: კარგად უთქვამთ, ყველა ხალხს აქვს ერთი თვალი, ფრანკებს კი – ორიო.

სეფიანმა შაჰმა გამომკითხა, რა გზით ვიმოგზაურე. მასზე შთაბეჭდილება მოახდინა იმან, რომ მე დავუსხლტი ამდენ განსაცდელს, განსაკუთრებით კი იმან, როცა მოისმინა, რა მოწადინებას იჩენდნენ თურქები საზღვარზე, სადაც არავის ატარებდნენ. ასე რომ, მე მოვუყევი ჩემი მოგზაურობის შესახებ, რაც მას ძალიან მოეწონა. შემდეგ მან მკითხა რა კაცი ვიყავი³. მე ვუპასუხე, რომ ვენეციელი

¹ იგულისხმება: ვენეციის (მისი ზედწოდებასავით: La Serenissima)

² რელაციონის პირველი ნაწილიდან ვიცით, რომ ეს გახლავთ ბერძნულენოვანი ბიბლია.

³ იგულისხმება: სადაურობა და წარმომავლობა.

გახლდით; მკითხა, მყავდა თუ არა დედა და მამა, ძმები ან დები; ასევე, გამოიკითხა ჩემი მდგომარეობისა და ასაკის შესახებ. მე ვუპასუხე, რომ მყავდა დედ-მამა, ასევე ძმა, რომ ვიყავი ვენეციელი კეთილშობილი, 30 წლისა, რაც მას ჩემი შეხედულებითაც შეეძლო დაენახა. ამას რომ მორჩა, მან სახლში გამიშვა დასასვენებლად და ჩემი თავი ზემოთ მოხსენიებულ შაჰ ალი სულთანს ჩააბარა. ასევე ბრძანა, რომ მოეცათ ჩემთვის სამოსი, 80 დუკატი და ცხენი.

ენტონი ჯენკინსონი

ამომწურავი და მოკლე მოხსენება ენტონი ჯენკინსონის მოგზაურობისა ცნობილ ქალაქ ლონდონიდან სპარსეთის მიწაზე, რომელმაც ამ მოგზაურობისას გაიარა მთელი რუსეთი, მოსკოვია, კასპიის ზღვა ანუ ჰირკანიის მიდამოები. იქ გაგზავნილი იყო და ემსახურებოდა ვაჭარ-აგანტიურისტების ღირსეულ საზოგადოებას, რათა აღმოეჩინა მიწები, კუნძულები და სხვ. მოგზაურობა დაიწყო 1561 წლის 15 მაისს – მისი უდიდებულესობა დედოფლის ტახტზე ასვლიდან მესამე წელს. წინამდებარე დეკლარაცია მიმართულია და დაიწერა ზემოხსენებული საზოგადოებისათვის.

თავდაპირველად, გრეივსენდის ნავსადგურში, თქვენს ძვირფას გემში, სახელად „სვოლოიუ“-ში ჩავბარგდი, კარგი ამინდისა და ზურგის ქარის იმედად ავწიეთ ლუზა და მივენდეთ განგებას. ცურვისას ქარის მიმართულება ბევრჯერ შეიცვალა, ამიტომაც იძულებული ვიყავით გვეცვალა ხოლმე გემი და სხვადასხვა კურსი მოგვესინჯა (აქ არ იქნება ჩამოთვლილი, იმიტომ, რომ ამის შესახებ უკვე ბრძანდებით ინფორმირებული). ზემონახსენები წელიწადის 14 ივლისს მე ჩავვედი წმინდა ნიკოლოზის ყურეში, რუსეთში, და იმავე თვის 26 რიცხვში, მას შემდეგ, რაც მქონდა თათბირი იქ თქვენს აგენტებთან, რომელნიც განაგებენ თქვენი მოწყალების საქმიანობას, მე გამოვემგზავრე იქიდან, ვაგოს ქვეყნის გავლით. იმ დღიდან მოყოლებული, აგვისტოს მერვე დღეს მივედი ვოლოგდაში, რომელიც შვიდასი

მილის მოშორებითაა კოლმოგროდან, სადაც მე დავრჩი ოთხი დღე, დავესწარი რა ერთ-ერთი თქვენი ნავის ჩამოსვლას, რომელიც დატვირთული იყო საიუველირო ნაწარმით სავსე სკივრითა და საჩუქრებით – რომელიც თქვენს ღირსებას მისი უდიდებულესობა დედოფლისთვის საჩუქრად ჰქონდა განკუთვნილი. [ნავის] ჩამოსვლისა და კიდობნის მიღების შემდეგ მე ამ ბარგით წამოვედი ქალაქ მოსკოვის მიმართულებით და მივალწიე მას იმავე თვის [აგვისტოს] 20 რიცხვში, სადაც მაშინვე შევატყობინე ჩემი ვიზიტის შესახებ საიმპერიო მდივანს – რომ გახლდით მისი უდიდებულესობა დედოფლის მიერ მისთვის [მეფისთვის] გამოგზავნილი წერილებით [აღჭურვილი], რის შესახებაც მან იმპერატორს აცნობა. თუმცა მისი უდიდებულესობა ფრიად დაკავებული იყო დიდი საქმეებით, და მოცემულ მომენტში ემზადებოდა რა ქორწინებისთვის მაჰმადიანური რწმენის ჩერქეზ დიდგვაროვან ქალთან, ბრძანება გასცა, რომ არც ერთ უცხოელს, ელჩი იქნებოდა თუ სხვა, არ მიიღებდა გარკვეული პერიოდის განმავლობაში, შემდგომი მკაცრი დადგენილების ძალით: სამი დღის მანძილზე, სანამ [საქორწილო] ნადიმი არ დასრულდებოდა, ქალაქის ალაყაფი უნდა დაკეტილიყო, და არავინ – არც უცხოთომელი და არც თვისტომი (ზოგიერთი გამონაკლისის გარდა მეფის ოჯახობიდან) – არ უნდა გამოსულიყო თავიანთი სახლებიდან აღნიშნული ზეიმის დროს. მიზეზი [ამგვარი განკარგულებისა] დღემდე არ არის ცნობილი.

სექტემბრის ექვს რიცხვში იმპერატორმა დიდი ნადიმი გამართა, სადაც მიწვეული იყვნენ ყველა ელჩები და უცხოელები, ვისაც რაიმე რეპუტაცია გააჩნდა და აქ საქმიანობდა. მიწვეულთა შორის მეც გახლდით, თუმცა მანამდე მისმა მდივანმა მოინდომა, რომ ჯერ მასთან მივსულიყავი და მეჩვენებინა მისი უდიდებულესობა დედოფლის წერილები. მე უარი განვაცხადე ეს გამეკეთებინა, ვუთხარი, რომ მე უნდა გადამეცა ისინი [წერილები] პირადად იმპერატორისთვის ხელიდან ხელში და არა სხვისთვის. ეს რომ მოისმინა, მდივანმა განაცხადა, რომ სანამ ჯერ თავად გულდასმით არ გაეცნობოდა აღნიშნულ წერილებს, მე არ დამიშვებდნენ იმპერატორის წინაშე. ამგვარად, მე ვერ ვიყავი ამ ნადიმზე. თუმცაღა, ერთმა წარჩინებულმა მომანოდა ინფორმაცია, რომ მისმა საიმპერიო უდიდებულესობამ მომიკითხა, ვინაიდან ჩემი არყოფნის მიზეზი უცნობი იყო მისი უდ-

იდებულესობისთვის. შემდეგ დღეს მე გავამზადე თხოვნის წერილი, რომელიც პირადად ხელში გადავეცი მის უდიდებულესობას, სადაც მოვახსენე ჩემი მისვლის მიზეზი, დადასტურებული მისი ბრწყინვალება დედოფლის წერილებით; აგრეთვე, მისივე მდივნის პასუხი. მეტად მოკრძალებულად ვთხოვე მის ბრწყინვალეობას, რათა მიეღო და დაედასტურებინა მისი უდიდებულესობის [დედოფლის] წერილები ისეთივე მეგობრობითა და პატივით, როგორც მისი საკუთარი წერილები, მირთმეული ოსეპ ნაპეას მიერ, მიიღო ჩვენმა აწ გარდაცვლილმა დედოფალმა მერიმ. ან, სხვა შემთხვევაში, მას უნდა გამოვეშვი მე და ეთქვა, რომ არ გადავეცი პირადად ხელიდან ხელში ეს წერილები, როგორც ეს ჩვენს ქვეყანაშია მიღებული. ამგვარად, საკითხის აწონ-დაწონვისა და ჩემი სათხოვარის შედეგის კარგად განხილვის შემდეგ, მე მყისიერად მიბრძანეს მივსულიყავი მისი ბრწყინვალეობის წინაშე ზემოხსენებული წერილებით და გადავეცი პირადად [ისინი] ხელიდან ხელში (იმ საჩუქრებთან ერთად, რაც თქვენ განსაზღვრეთ). თანახმად ჩემი თხოვნისა, რომელიც სრულად დაკმაყოფილდა. იმავე დღეს მე მომეცა საშუალება, მის ბრწყინვალეობასთან ერთად მესადილა დიდად მხიარულ გარემოში. მალევე ამ ამბიდან, მოვისურვე გამეგო, მომეცემოდა თუ არა ნებართვა, მისი ბრწყინვალეობის სამფლობელოების გავლით სპარსეთისკენ ხმელეთით წავსულიყავი, რაც გახლდათ დედოფლის სათხოვარი მისადმი, რაზეც მივიღე პასუხი, რომ მე ეს ნებართვა ვერ მომეცემოდა, ვინაიდან მის ბრწყინვალეობას განზრახული ჰქონდა გაეგზავნა ჯარი ჩერქებთან ქვეყანაში, სადაც ჩემი მოგზაურობა იქნებოდა საშიში და ავბედითი, და თუ იქ მე დავიღუპებოდი, ეს მისთვის იქნებოდა ღირსების შემლახველი, თუმცა იგი [პასუხის მომტანი] გულისხმობდა სხვა მიზეზებს, რაც არ იყო ხმამაღლა ნათქვამი. ამგვარად, მივიღე რა პასუხი, რომელიც ვერც ჩემს მოლოდინებს შეესაბამებოდა და, მით უფრო, არც სიამოვნებას მანიჭებდა, და დავრჩი რა იქ იმ წელს საკმაოდ დიდი ხანი, ამასობაში გავყიდე უმეტესი ნაწილი თქვენი ხამი მაუდისა და სხვა ნაწარმისა, რაც გამიზნული იყო სპარსეთისთვის. როდესაც წელიწადის ის დრო დადგა, რაც სავალდებულო ჟამი იყო ინგლისში დაბრუნებისა, მე მოვიჩინე პასპორტი და საფოსტო ცხენები ფულით, რაც საჩუქრად მივიღე: თუმცა, მივიღე თუ არა პასპორტი, ინგლისში გამომგზავრებისათვის მზადმყოფს, ჩვენს სახლში მეწ-

ვია ოსებ ნაპეა, რომელმაც დამარწმუნა, რომ იმ დღეს არ გავმგზავრებულიყავი. [მან] მითხრა, რომ იმპერატორი სწორად არ იყო ინფორმირებული, რაც დიდწილად მდივნის სიჭიუტით აიხსნებოდა, რომელიც ჩემდამი მეგობრულად არ იყო განწყობილი. მომდევნო დღეს ამ უკანასკნელთან მივედი, და იქ, მასთან ერთად, ოსებ ნაპეაც დამიხვდა; ბევრი ბჭობისა და წინააღმდეგობის შემდეგ, მას შემდეგ, რაც გაიაზრა, რომ მე იქაურობას დავტოვებდი, სურვილი გამოთქვა [მდივანმა], რომ დავრჩენილიყავი იმ დრომდე, სანამ მის საიმპერიო ბრწყინვალეობასთან კიდევ ერთხელ არ ექნებოდა საუბარი ჩემს მოგზაურობასთან [რუსეთის გავლით სპარსეთში] დაკავშირებით, რითაც კმაყოფილი დავრჩი. სამი დღის შემდეგ, როცა ჩემი თავი წარუდგინეს, გადმომცა არა მარტო იმპერატორის ნებართვა, მისი სამფლობელოების გავლით მიმეღწია სპარსეთამდე, არამედ დამატებით გადმომცა მისი დიდებულების სარეკომენდაციო წერილები უცხოელი პრინციებისადმი, რომელიც ითვალისწინებდა მის გარკვეულ საქმეებს, რაც მე დამეგალა, – ახლა აქ ამაზე საუბარი დიდ დროს წაიღებს. როგორც კი მე მივიღე დასტური უსაფრთხო მოგზაურობის ნებართვის თაობაზე, ზემონახსენები [1562] წლის 15 მარტს მე კიდევ ერთხელ მომიწია ტრაპეზობა მის ბრწყინვალეობასთან, სპარსეთის ელჩისა და სხვების კომპანიაში, მივიღე მისი ბრწყინვალეობის ხელით მოწვდილი სასმისი, დავემშვიდობე მის უდიდებულესობას, რომელმაც არა მარტო მომცა ნებართვის წერილები, როგორც ზემოთ აღვნიშნე, არამედ აგრეთვე მნიშვნელოვანი დავალებებიც – იმ ქვეყნებში შესასრულებლად, რომლებშიც ვაპირებდი წასვლას. აღნიშნული მოგზაურობისთვის ყველა საჭირო სამზადისის შემდეგ დავტოვე ქალაქი მოსკოვი 1562 წლის 27 აპრილს, დაგუყევი ქვემოთ დიდ მდინარეს, ვოლგას, ზემოთ ნახსენებ სპარსეთის ელჩთან ერთად, რომელთანაც კარგი მეგობრობა და ურთიერთობა მქონდა მთელი გზის მანძილზე, რაც ამ მდინარეს მივუყვებოდით ქვემოთ, ასტრახანამდე, სადაც ჩვენ სრულიად უსაფრთხოდ და ჯანმრთელად მივედით 10 ივნისს.

რაც შეეხება დიდ და მცირე ქალაქებს, ციხესიმაგრეებსა და ქვეყნებს, ისევე, როგორც მუსლიმებსა და მათგარ არამორწმუნეებს, რომლებიც ამ გზაზე გვხვდებოდა, რაც მე გამოვიარე მოსკოვიდან ასტრახანამდე, მე ამას გამოვტოვებ ამ მოკლე მოხსენებაში, ვინა-

იდან უკვე მოგახსენეთ ყოველივე ეს დაწვრილებით ჩემი მოგზაურობის აღწერისას ბოხარისკენ [ბუხარისკენ]. ასე რომ, როგორც მოგახსენეთ, ასტრახანში მისვლისთანავე მე დაუუკავშირდი იქაურ მმართველს/გარნიზონის უფროსს, რომლისადმი მიმართავაც მქონდა მისი უბრუნელობისგან [რუსი ხელმწიფე], რომ არა მარტო უნდა დამხმარებოდა ყველაფრით, რაც აქ ყოფნისას დამჭირდებოდა, არამედ დავეცევი და გამოეყოლებინა 50 შეიარაღებული კაცი ორი კაპარჩით კასპიის ზღვაში, სანამ არ გავცდებოდი კონკრეტულ სახიფათო ადგილებს, რომლებშიც პირატებსა და მძარცველებს სჩვევიათ ყოფნა. სანამ ჩემი ხომალდი საზღვაო მოგზაურობისთვის იქნებოდა მზად, სპარსეთის ელჩი მანამდე, ამავე წლის 15 ივლისს გაემგზავრა თავისი ხომალდით. მე და ჩემმა კომპანიონებმა გამოვაგრძელეთ გზა ზემოთ ნახსენები ასტრახანიდან და შემდეგ დღეს, მწუხრისას, გამოვცდით მდინარის შესართავს, რომელიც 20 მილშია სამხრეთ-აღმოსავლეთით [ასტრახანიდან]. 18-ში, მზე რომ სამხრეთ-დასავლეთშია [სავარაუდოდ, ასევე მწუხრისას], ჩვენ გავცდით სამ კუნძულს, რომლებიც 9 მილის მოშორებითა და სამხრეთით ან სამხრეთ-დასავლეთით იყო ვოლგის შესართავიდან. იქიდან, ვიცურეთ რა შემდეგი დღე კიდევ სამხრეთ-დასავლეთის მიმართულებით, დასავლეთისა და ჩრდილოეთის მხეზე, ჩვენ გადავწყვედით [კუნძულებს] სახელად ჩალიკა ოსტრივა, რომელიც წარმოადგენდა ოთხი მრგვალი კუნძულის ერთობლიობას, და ზემოთ ნახსენები სამი კუნძულიდან ორმოცი მილის დაშორებით მდებარეობდა. აქედან მოყოლებული, შემდეგი დღე სულ დასახელებული კურსით ვიცურეთ და მივიღეთ ნიშანი მიწიდან, რომელსაც ტუკი ერქვა, ტიუმენის ქვეყნიდან, სადაც პირატები და მძარცველები არიან. მათი შიშით ჩვენ იძულებული გავხდით აღმოსავლეთის მიმართულებით ორმოცი მილი შეგვეცურა ზღვაში, სადაც, იმის გამო, რომ მიწა დავკარგეთ მხედველობიდან, მეჩენებზე გავიჩხირეთ და დაღუპვას ძლივს გადავურჩით. შემდეგ, 22 რიცხვში, ჩვენ დავინახეთ კარგი კუნძული, სახელად ჩატალეტი, რომელიც ნახსენები ჩალიკა ოსტრივადან ასი მილის დაშორებით მდებარეობდა. ცურვისას პირქარი ქროდა და შტორმი სულ უფრო მატულობდა, ამიტომაც ჩვენ ვერ მივადწინეთ მას. იძულებული გავხდით მისგან 6 მილის მოშორებით ღუზა ჩაგვეშვა ქარშივე სამი-ოთხი ფატომის სიღრმეზე. ამგვარად, მთავარი მიწა [მატე-

რიკი] დასავლეთით დაგვრჩა, რომელსაც ერქვა შატკალი (გვარაუდობთ, რომ იგულისხმება საშამხლო- მთარგმნ.) თუ კონიკი, და იყო მაჰომედიანთა [მუსლიმთა] ქვეყანა; ვიდრე ერთ ღუზაზე და აღარ გაგვანდა აღარავითარი მარაგი. ჩვენ ერთი ღუზა დავკარგეთ. შტორმი და ზღვა სულ უფრო მძვინვარებდა და, შესაბამისად, ჩვენი ხომალდი სულ უფრო იჟლინებოდა წყლით. წყლის გამუდმებული ამოტუმბვით მოვახერხეთ მისი გადარჩენა, თუმცა ბევრი საქონლის გადაყრა მოგვიწია გემიდან. კინალამ გამოვეთხოვეთ გემსაც და სიცოცხლესაც, რადგანაც ან ზღვაში გველოდა დაღუპვა, ან რომელიმე ნაპირზე, სადაც ქარი მიგვაგდებდა, სადაც შეიძლება ხელში ჩავვარდნოდით ბოროტ ურწმუნოებს, რომლებიც თვალს ადევნებდნენ ჩვენი გემის დაღუპვას. მართლაც საოცარია, რომ ჩვენ მოვახერხეთ ორივე უკიდურესობიდან თავის დაძვრენა, რასაც მხოლოდ ღვთის ძალასა და წყალობას თუ მივაწერთ, ვინაიდან შტორმი გრძელდებოდა კიდევ შვიდი დღე ანუ იმავე თვის მეცამეტე რიცხვამდე. მერე დასავლეთის ქარმა დაიწყო ქროლვა და კარგი ამინდი გამოვიდა. ღუზა ამოვწიეთ და ცურვა გავაგრძელეთ, გეზი ახლა სამხრეთით გვქონდა. შემდეგ დღეს, საღამო ხანს ჩვენ მიგუახლოვდით ნაპირს, ჩვენ ვიყავით იმ მიწის მიდამოებში, რომელსაც მცხოვრებლები უწოდებენ შირვანშაჰს. აქ ისევ ჩავუშვით ღუზა, ვინაიდან კვლავ პირქარმა დაიწყო ქროლვა. ჩვენ ზემოთ ნახსენებ ჩატალეთიდან ამჯერად 150 მილით ვიყავით მოშორებული. ასეთ მდგომარეობაში მოგვიწია ყოფნა აგვისტოს სამ რიცხვამდე, მერე უკვე ზურგის ქარი წამოგვესწრო, რომელიც ქროდა სამხრეთის თუ სამხრეთ-აღმოსავლეთის მიმართულებით. 60 მილის გაცურვის შემდეგ, მეორე დღეს სამხრეთ-აღმოსავლეთის მზის დროით (სავარაუდოდ, დილით ან დღისით -მთარგმნ.) მივაღექით ქალაქ დერბენტს, ჰირკანიის მეფის სამფლობელოში. გადავედით მიწაზე და გარნიზონის უფროსს საჩუქარი მივართვით. ის მე და ჩემს თანხმლებს პირებს სადილით გაგვიმასპინძლდა. სასმელი წყლის მომარაგების შემდეგ იქიდან წამოვედი.

ეს ქალაქი დერბენტი უძველესი ქალაქია. აქ არის ძველი ციხე, რომელიც მდებარეობს ბორცვზე, სახელად კასტოუ. ის აშენებულია ბუნებრივი გლუვი ქვისგან, რომელიც ძალიან ჩამოჰგავს ჩვენსას, მისი კედლები ძალიან მაღალი და სქელია, და პირველად აღმართა ალექსანდრე დიდმა, როდესაც ებრძოდა სპარსელებსა და მიდი-

ელებს. შემდეგ მან ააშენა ეს გასაოცარი სიმაღლისა და სისქის კედელი, რომელიც გრძელდებოდა ამ ქალაქიდან ქართველთა ქვეყნამდე და მის მთავარ ქალაქამდე, რომელსაც ტეფლიში [თბილისი] ჰქვია. ეს კედელი ახლა ნანგრევია, სხვადასხვა მიზეზებით დაქცეული, ჯერ კიდევ შენარჩუნებულია საძირკველი. ეს კედელი იმიტომ აშენდა, რომ ამ ქვეყნის მცხოვრებლები, რომელიც ახლად დაპყრობილნი ჰყავდა ალექსანდრეს, თავისუფლად არ გაქცეულიყვნენ აქედან, ან მის მტრებს არ მოეხერხებინათ იოლად შემოჭრა. ეს ქალაქი დებრენტი, რომელიც ამჟერად სპარსეთის სუფის ძალაუფლების ქვეშაა, ზღვის პირასაა, ებჯინება ზემოთ ნახსენებ შაფკალის ქვეყანას და მდებარეობს განედის ორმოცდამეერთე გრადუსზე. აქედან მოყოლებული, სამხრეთ-აღმოსავლეთითა და სამხრეთ-სამხრეთ-აღმოსავლეთით 80 მილის გაცურვის შემდეგ, იმავე წლის 6 აგვისტოს ჩვენ ჩამოვედით შაბრანში, სადაც ხმელეთზე უნდა გადმოვსულიყავით. ჩემი ხომალდიც გადმოტვირთეს და საქონელი ნაპირზე დააწყვეს. ჩემს კარავს ხალხი მიუჩინეს გაძლიერებული დაცვისთვის მომთაბარე მძარცველთა საფრთხისგან, რომლებიც აქ საკმაოდ ბევრია. ამ მხარის მმართველი ალკან მურსი მოვიდა ჩემთან და თავაზიანად შემხვდა. საჩუქრის მირთმევის შემდეგ მან დამინიშნა დაცვისა და მფარველობისთვის ორმოცი შეიარაღებული კაცი, სანამ შირვანის მეფისგან ახალ შეტყობინებას არ მიიღებდა. იმავე თვის 12 რიცხვში მეფისგან ცნობა მოვიდა, რომლითაც მიბრძანეს, მასთან შესახვედრად რაც შეიძლება მალე გავშურებულიყავი. ექსპედიციისთვის გამიმზადეს ცხენები ჩემთვის და ჩემი მხლებლებისათვის, ხოლო 45 აქლემი – ჩვენი საქონლის საზიდად. როგორც კი ბარგი დავტვირთეთ, იქიდან უკვე ნახსენებ 12 რიცხვში [აგვისტოს] გამოვემგზავრეთ და იმავე თვის 18-ში მივედით ქალაქ შამახში, ჰირკანის ანუ სხვაგვარად შირვანის ქვეყანაში, სადაც მეფემ დავგახვედრა მშვენიერი ადგილი, რომელიც ჩვენ გამოგვიყვეს საცხოვრებლად და სადაც ჩამოტვირთეს ჩვენი საქონელი. შემდეგ დღეს, 19 რიცხვში მიმიხმეს, რომ ვხლებოდი მეფეს, რომელსაც ერქვა აბდულა-ხანი. [მას] თავისი სასახლის კარი ამ დროისთვის მაღალ მთებში ჰქონდა კარვებით მოწყობილი, შემახიიდან 20 მილის დაშორებით, რათა მწველი სიცხისათვის თავი გაერიდებინა. 20 აგვისტოს მე წარვსდექი მის წინაშე. მან თავაზიანად მიმიღო. ხელზე ამბორის

შემდეგ მან მე სადილზე მიმიწვია და მიბრძანა, მის სიახლოვეს დამჯდარიყავი. ეს მეფე იჭდა ძალიან მდიდრულ, ოქრომკედითა და აბრეშუმით მორთულ ფანიატურში, რომელიც ძალიან ლამაზად იდგა ბორცვზე. სიგრძით იქნებოდა 16 ფატომი, ხოლო სიგანე კი ექვსი ფატომი ჰქონდა. ფანიატურის წინ იყო მტკნარი წყლის შადრევანი, საიდანაც მასა და მის დიდებულებს შეეძლოთ წყლის დაღევა. მეფე იყო საშუალო ტანისა და მრისხანე იერის, მდიდრულად შემოსილი ოქრომკედით მოქარგული აბრეშუმის გრძელი სამოსით, რომელიც მარგალიტებითა და ძვირფასი ქვებით იყო გაწყობილი. თავზე ეხურა ოციოდე იარდის ინდური აბრეშუმისგან დახვეული, ნახევარი იარდის სიმაღლის წაწვეტებულბოლოიანი ტურბანი, ასევე ოქრომკედით მდიდრულად მოქარგული. ტურბანს მარცხენა მხარეს ამშვენებდა ფრინველის ბუმბული, მომინანქრებულ ოქროს ყავარში ჩამჯდარი, რომელიც ასევე მოოჭვილი იყო ძვირფასი ქვებით. მის [მეფის] მტკაველის სიგრძის საკიდიან საყურეებს დაბოლოებისას ამშვენებდა ძალიან ძვირფასი ორი ლალის ქვა. მეფის ფანიატურის ძირი მთლიანად დაგებული იყო ძვირფასი ხალიჩებით, ხოლო უშუალოდ მას ქვეშ დაგებული ჰქონდა ოქროთი და ვერცხლით შემოსალტული ოთხკუთხედი ხალიჩა, რომელზეც ეგდო ორი შესაფერისი ბალიში. მეფე და მისი დიდებულები ფეხმორთხმით ისხდნენ კარავში. როცა მიხვდა, რომ ამგვარად ჯდომა ჩემთვის მოუხერხებელი იყო, მისმა უმაღლესობამ ბრძანა, რომ შემოეტანათ ტაბურეტი და ნება მომცა მასზე დამჯდარიყავი ჩემი წესისამებრ. როცა სადილობის ხანმა მოაღწია, კარვის ძირზე განსხვავებული ქსოვილები გაფინეს, საქმლის უამრავი ნაირსახეობა მოიტანეს და რიგის მიხედვით ჩამოატარეს სხვადასხვა სახეობის ხორცეულთან ერთად. როგორც დავთვალე, 140 სახეობის საქმელი მაინც იყო. როდესაც ისინი აალაგეს და წაიღეს სუფრებთან ერთად, სხვა [სუფრები] გაფინეს, და ასევე უამრავი სახის ხილი და ტკბილეული, დაახლოებით 150 სახეობა მაინც მოიტანეს. ასე რომ, ამ ორმა სერვისმა [კერძმა და დესერტმა] მოიცვა 290 სახის საკვები. ქეიფის დასასრულს მეფემ მითხრა: ხოშ გელდი, – რაც ნიშნავს, კეთილი იყოს შენი მობრძანება, და ბრძანა, მოერთმიათ შადრევნიდან ფინჯნით წყალი, მოსვა და დანარჩენი მე მომაწოდდა, თან მკითხა, მომეწონა თუ არა, არის თუ არა ასეთივე კარგი წყალი ჩვენს ქვეყანაში, რაზეც იმგვარი პასუ-

ხი მივაგე, რომ ნაამები დარჩენილიყო. შემდეგ მან სხვადასხვაგვარი კითხვები დამისვა, რაც შეეხებოდა ჩვენი ქვეყნების როგორც რელიგიას, ასევე [საერთო] მდგომარეობას. შემდეგ მკითხა, ალემანიის იმპერატორს, რუსეთის იმპერატორსა და დიდ თურქს [ოსმალ სულთანს] შორის რომელი იყო ყველაზე ძლევამოსილი, ასევე ბევრ სხვა საკითხებზეც [დამისვა კითხვები], რისი მოყოლაც აქ ძალიან დიდ ადგილს დაიკავებს. ყოველივეზე ისე ვუპასუხე, რაგვარადაც ეგებოდა ჩემგან პასუხის გაცემა. შემდეგ მან გამომკითხა, ვაპირებდი თუ არა გზის გაგრძელებას და რა იყო ჩემი ვიზიტის მიზენი, რაზეც ვუპასუხე, რომ მე ვიყავი მისი უდიდებულესობა ინგლისის დედოფლისგან გამოგზავნილი წერილებით დიდ სუფისთან [სეფიანი შაჰი], რათა გამომეთხოვა [მისგან] მეგობრობა და თავისუფლად გადაადგილების უფლება; ასევე, რათა ებოძებინა უსაფრთხოების გარანტიები ინგლისელი ვაჭრებისათვის მის სამფლობელოებში ვაჭრობისთვის, – ისეთივე, რაც მიენიჭებოდათ მის ქვეშევრდომებს, თუკი ჩვენს ქვეყანაში მოვიდოდნენ. ეს [მოუტანდა] პატივსა და კეთილდღეობას ორივე ქვეყანას და სარგებელს ორივე ქვეყნის ქვეშევრდომებს. კიდევ ბევრი სხვა სიტყვებიც ვთქვი, რასაც ახლა გამოვტოვებ მოხსენებაში. ყოველივე ჩემ მიერ წარმოდგენილი მეფემ იმდენად მისაღებად მიიჩნია, რომ დამპირდა: არათუ მომცემდა გზის გაგრძელების საშუალებას, არამედ გამაყოლებდა შეიარაღებულ დაცვას, სანამ ნახსენებ სუფიმდე არ მივალწვედი, რომელიც იმყოფებოდა ზემონახსენებ ქალაქ შემახადან 30 დღის სავალზე, სპარსეთის მიწაზე, ციხესიმაგრეში, რომელსაც კასბინი ეწოდებოდა. ამ მეფისგან წამოსვლიდან სამი დღის შემდეგ, 24 აგვისტოს, კვლავ მივიღე მისგან მოწვევა. დილაადრიაწვე მივაშურე და ვეახელი, ისე, რომ მეფე ჯერ არც ამდგარიყო საწოლიდან (მისთვის დამახასიათებელია, რომ იფხიზლოს ღამით და თავის ქალებთან გართობის შემდეგ, რომელთა რიცხვიც 140-ს აღწევს, იძინოს დღის უმეტესი ნაწილი). მან გასცა ბრძანება, რომ მე მისი სასახლის დიდებულების შევარდენებით ნადირობას შევერთებოდი და ჩემთვის ეჩვენებინათ, თუ რა სახის გასართობი იყო ეს. ასეც მოხდა და ბევრი წერო მოვინადირეთ. ნადირობიდან უკან შუადღის სამი-ოთხი საათისთვის დაგბრუნდით. მეფე ამდგარიყო და სადილობას აპირებდა, სადაც მეც მიმიწვია. როდესაც მისი კარვის შესასვლელს ისე მივუახლოვდი,

რომ მისი მხედველობის არეში მოვხვდი, ორი დიდებული შემომეგება ორი ხელი მათი ყაიდის, ირიბად აჭრილი და მიწამდე დაშვებული სამოსით. ერთი იყო აბრეშუმისა, მეორე კი – აბრეშუმითა და ოქრომკედით გაწყობილი, ორივე მეფის მიერ ჩემთვის გამოგზავნილი. მათ მითხრეს, რომ გამეხადა ჩემი ზედა სამოსი – სიასამურით გაწყობილი შავი ველვეტი, ზურგზე მომასხეს ეს ორი ხელი ახალი სამოსი და ამგვარად [გამოწყობილი] მიმგვარეს მეფეს. რევერანსისა და ხელზე ამბორის შემდეგ მან მიბრძანა, მის სიახლოვეს დავმჯდარიყავი. მე ვისადილე მასთან ერთად, მეფე იყო ძალზე მხიარული და მეკითხებოდა კვლავ ბევრი რამის შესახებ, მათ შორის, [მკითხა], თუ როგორ მომეწონა შევარდნებით ნადირობა. როდესაც სადილობა დასრულდა, მე ვთხოვე მის უმაღლესობას, რომ მოეცა შეპირებული უსაფრთხოდ მგზავრობის საშუალება სუფის [სეფიანი შაჰის] კარამდე. მან დიდი პატივით გამიშვა და თავისი დესპანიც დამინიშნა (რუსეთიდან რომელიც დაბრუნდა) და სხვებიც, რომლებსაც დაევალებათ ჩემი დაცვა. გზისთვის მან მიბოძა ყველაფრით აღჭურვილი ცხენი და ყოველივე ჩემი საქონელიც თან დაუბეგრავად გამატანა. კვლავ დავბრუნდი, სადაც დავყავი ნ ოქტომბრამდე, რათა მომემზადებინა აქლემები, ცხენები და სხვა საჭიროებები დაგემილი მგზავრობისათვის.

მაგრამ ახლა, სანამ [თხრობას] განვაგრძობდე, მსურს ზოგი რამ დავწერო ჰირკანიის, ამჟამად შირვანად წოდებულ ქვეყანაზე, მის ქალაქებსა და იმ პროდუქტზე, რაც იქ იწარმოება. ეს ჰირკანიის ქვეყანა ძველ დროს სახელოვანი სამეფო ყოფილა, სავსე ბევრი დიდი და პატარა ქალაქითა და ციხეებით. მისი მეფეები ძველ დროში იყვნენ დიდი ძალაუფლების მქონენი და იმდენად ძლიერნი, რომ შეეძლოთ სპარსეთის შაჰებთან ომი ეწარმოებინათ. თუმცა ახლა უკვე არათუ ასე აღარაა (დიდი და პატარა ქალაქები და ციხეები დამცრობილია), მეფეც კი ზემონახსენები სუფის [სეფიანი შაჰის] ძალაუფლებას დამორჩილებული ქვეშევრდომია (თუმცა მათ [შირვანელებს] თავიანთი მეფე ჰყავთ), რომელმაც დაიპყრო ისინი [შირვანელები] არცთუ ბევრი წლის წინ, მათი რელიგიური განსხვავებულობის გამო და ბრძანა, რომ არა მარტო ქვეყნის მთელი წარჩინებულები დაესაჯათ სიკვდილით, არამედ კიდევ მეტი – ქალაქების კედლებისა და ციხეების საძირკვლამდე დაქცევა ბრძანა ამ სამეფოში, რა-

თა ატანყების სურვილიც კი არავის გასჩენოდა. მათ შესაშინებლად ბრძანა, შამახში აღემართათ გათლილი ქვის ქონგურებიანი კოშკი, და ამ კოშკის ქონგურებზე იმ დახოცილი დიდებულების თავები წამოაცვა. ეს ქალაქი ზღვიდან მოშორებულია და აქლემებით შვიდი დღის სავალზეა. ამჟამად საკმაოდ გაპარტახებულია და მეტწილად დასახლებულია სომხებით. სხვა ქალაქი, რომელიც ქართველების ქვეყანას ესაზღვრება, სახელად არეში, არის უმთავრესი და მდიდარი ვაჭრობის თვალსაზრისით. აქ თავს იყრის დიდძალი ნედლი აბრეშუმი და თურქები, სირიელები და სხვა უცხოელები ხშირად სტუმრობენ და აწარმოებენ სავაჭრო ოპერაციებს. იქ, გარდა აბრეშუმისა, ამ სახელმწიფოს სხვადასხვა ნაწარმი და საქონელიც მოიპოვება, კერძოდ: ხორკლიანი და გლუვი კაკალი, ხამი ბამბა, შაბი და დაუმუშავებელი აბრეშუმი ამ ქვეყნის ბუნებრივი სიმდიდრეა. აგრეთვე, მოიპოვება ყველა სახეობის სუნელი და სამკურნალო ნივთიერებები; ასევე, სხვა საჭირო რამეები, რაც აქ მოაქვთ ინდოეთიდან, თუმცა მცირე რაოდენობით, რადგან არ არსებობს გარანტია მათი გასაღება-გაყიდვისა. თუმცა ყველაზე იაფი ნაწარმი აქ ყველა სახეობის ნედლი აბრეშუმი, რომელიც ძალზე დიდი რაოდენობითაა. არცთუ მოშორებით ამ შემახადან არის ძველი ციხე, სახელად გულისტონი, ამჟამად დანგრეული სეფიანი შაჰის მიერ, რომელიც ითვლებოდა ერთ-ერთ უძლიერეს ციხედ მსოფლიოში. ეს ციხე ალექსანდრე დიდმა გარემოიცვა და დიდი დრო მოანდომა, სანამ აიღებდა. ამ ციხის სიახლოვეს მდებარეობდა მდიდრული დედათა მონასტერი, სადაც იყო დასაფლავებული მეფის ასული, სახელად ამელექ ხანა, რომელმაც დანით მოიკლა თავი, ვინაიდან მამა აიძულებდა, ქალწულობის ფიცი დაერღვია და თათრების მეფეზე გათხოვილიყო. ამ ამბავთან დაკავშირებით იმ ქვეყნის ქალწულნი წელიწადში ერთხელ ამ ადგილს მოინახულებენ ხოლმე, რათა გოდებით დაიტირონ მისი სიკვდილი.

აღნიშნულ ქვეყანაში ასევე არის დიდი მთა, სახელად ქუიქუიფსი, რომლის წვერზე, როგორც თქმულება გვამცნობს, ცხოვრობდა დიდი გოლიათი არნეოსტე, რომელსაც თავზე ორი დიდი რქა ედგა, ყურები და თვალები ცხენისა ჰქონდა, კუდი კი ძროხისას მიუგავდა. როგორც ამბობდნენ, ამ მონსტრს ეპყრა მთაზე გადასასვლელი, სანამ აქ არ მოვიდა წმინდა კაცი, სახელად ჰოქორ ჰამშა (ხოკორ

ხამში), ერთ-ერთი სეფიანის ნათესავი, რომელიც ამოვიდა მთაზე და შეებრძოლა ამ გიგანტს. მან არა მარტო ის შებოჭა ჯაჭვებით, არამედ აგრეთვე მისი ცოლი, ლამისაჩი, და შვილი აფტერი. ამ გამარჯვების გამო ეს წმინდა კაცი ქვეყანაში დიდი პოპულარობით სარგებლობს და ეს მთა, როგორც ამბობენ, ისეთ სუნს აფრქვევს, რომ არც ერთ ადამიანს არ ძალუძს მასთან მიახლოება. არ ვიცი, ეს ყოველივე სიმართლეს შეეფერება თუ არა, მაგრამ მაინც მოგახსენეთ, რომ გცოდნოდათ.

ახლა დავუბრუნდები თხრობას სეფიანი შაჰის კარისკენ ჩემი მოგზაურობის შესახებ. ზემონახსენები წლის [1562] ექვს ოქტომბერს მე ჩემი მხლებლებითურთ დავტოვე შემახა და სამოცი მილის გავლის შემდეგ მივედი ქალაქ იავატში, სადაც მეფეს აქვს შესანიშნავი სასახლე და ბაღები, სავსე ყველანაირი ხილით. ქალაქში მიედინება დიდი მდინარე კორი, რომელიც სათავეს ქართველების მთებიდან იღებს, მთელ ჰირკანის ქვეყანაზე გაივლის და ჩაედინება კასპიის ანუ ჰირკანიის ზღვაში, ორ ძველ ქალაქს – შაბრანსა და ბაქოს შორის, რომელიც ჰირკანიის სამეფოში მდებარეობს. იქიდან წამოსულებმა გამოვიარეთ ნაყოფიერი ქვეყანა, დასახლებული მომთაბარე ხალხით, რომლებიც ზაფხულში ცხოვრობენ მთებში, ხოლო ზამთრობით ბრუნდებიან ველად, ისე, რომ არ შედიან არც ქალაქებში და არც რომელიმე სხვა დასახლებაში. დაბრუნებისას ისინი გადაადგილდებიან ქარაგნებით ანუ ხალხის დიდი ჯგუფებით, რომელთაც პირუტყვიც თან ახლავთ. თან მოჰყავთ თავიანთი ცოლები, ბავშვები და სურსათ-სანოვარეც მოაქვთ ჯორებით. ამ ველურ ხალხს ათ დღეში გავცდით ისე, რომ არც ერთ ქალაქს თუ სახლს არ წავწყდომივართ და 16 ოქტომბერს მივედით ქალაქ არდოულში, (არდებილი) სადაც დაგვაბინავეს თლილი ქვით ნაშენ ფუნდუკში, რომელიც ამჟამინდელი სუფის [სეფიანი შაჰის] მამის, ისმაილის მიერ გახლდათ სპეციალურად აშენებული უცხოელთა და სხვა მოგზაურთა თავშესაფრად, და სადაც ყველა მიმსვლელს შეუძლია მოიპოვოს საკვები თავისთვის და ცხენისთვის, ოღონდ მხოლოდ სამი დღის განმავლობაში. ეს აწ გარდაცვლილი მეფე ისმაილი დამარხულია შესანიშნავ მეჩეთში, რომელშიც არის მდიდრულად შემკული საფლავი, რაც მან სიცოცხლეშივე აიშენა. აღნიშნული ქალაქი არდებილი მდებარეობს 30 გრადუსის მერვე განედზე, ადერაზვჯანის პრო-

ვინცის ძველი ქალაქია, სადაც, როგორც წესი, იმარხებიან სპარსეთის შაჰები. აქ ჰქონდა ალექსანდრე დიდს თავისი კარი სპარსეთის დაპყრობისას. დასავლეთის მიმართულებით ოთხი დღის სავალზე არის ქალაქი თებრიზი (თავრიზი), რომელსაც ძველ დროში თაურისი ერქვა – ყველაზე დიდი ქალაქი სპარსეთში, თუმცა არც ისეთი განთქმული სავაჭრო ოპერაციებით, როგორიც იყო თავად ან როგორიც სხვა ქალაქებია ამჟამად. ეს განპირობებულია თურქეთის სულთნის დიდი შემოსევით, რომელმაც წაართვა შაჰს მთელი თავრიზი და გაუღიბა ქალაქის მოსახლეობა. ამის შედეგია, რომ სუფიმ [შაჰმა] მიატოვა ის და სასახლის კარი მისგან ათი დღის სავალ, უკვე ნახსენებ ქალაქ კასბინში (ყაზვინში) გადაიტანა.

[ოქტომბრის] 21-ში ჩვენ დავტოვეთ ზემოხსენებული არდოული, მეტწილად მთიან ადგილებში მივუყვებოდით გზას ღამით და დღისით კი ვისვენებდით. ვინაიდან არ გვქონდა შეშა, ამიტომაც სანჯავად აქლემისა და ცხენის ნაკელის გამოყენება გვინებდა, რომელიც ძვირად ვიყიდეთ მომთაბარე ხალხისგან. ათი დღე ამგვარი მგზავრობის შემდეგ, უკვე ნახსენები წლის 2 ნოემბერს ჩვენ მივადწიეთ ასევე ნახსენებ ქალაქ კასბინს, სადაც აღნიშნულ სუფის [შაჰს] სასახლის კარი აქვს. ჩვენ გამოგვიყვეს საცხოვრებელი მეფის სასახლის შორიახლოს. ორიოდ დღის შემდეგ შაჰმა უბრძანა შირვანის მეფის, ზემონახსენები აბდულახანის შვილს, უფლისწულ შალი მურსას, რათა მივეწვიე მის სახლში; მან შაჰის სახელით გამომკითხა, როგორ ვგრძნობდი თავს, ჯანმრთელად ვიყავი თუ არა, და გულთბილად მიღების შემდეგ მიმიწვია სადილზე, სადაც ძალზე მოვილხინე და ამის შემდეგ დავბრუნდი ჩემს მოსასვენებელში. მომდევნო დღესვე გავგზავნე ჩემი თარჯიმანი შაჰის მდივანთან, რათა მეუწყებინა, რომ მქონდა ჩვენი ყველაზე დიდებული ქალბატონის, მისი უბრწყინვალესობა ინგლისის სამეფოს დედოფლისაგან წერილები პირადად შაჰისთვის; რომ ამ წერილებში გადმოცემული იყო ჩემი მოსვლის მიზეზი; რომ სურვილი მქონდა შაჰისთვის მოსახერხებელ დროს ვხლებოდი მის აღმატებულებას. სუფისადმი ამის შეტყობინებიდან მალევე მან [მდივანმა] შემომითვალა, რომ დიდი საქმეები იხილებოდა და მათი დასრულებისთანავე მე შემეძლებოდა წარმდგარიყავი მის [შაჰის] წინაშე, ამასობაში კი გამემზადებინა ძღვენი, თუკი რაიმე მქონდა მისთვის მისართმევი.

ამ პერიოდში, ჩემ მოსვლამდე ოთხი დღით ადრე, ჩამობრძანდა თურქი ელჩი, რომელიც აქ გამოგზავნეს იმისათვის, რათა დაედო უკადო ზავი დიდ თურქსა [ოსმალთა სულთანსა] და სუფის [სუფიან შაჰს] შორის. თან მოიყოლა ძღვნად ოქრო, შესანიშნავი ცხენები ძვირფასი აღკაზმულობით და ორმოცი ათასი ფუნტის ღირებულების სხვა საჩუქრები. ამის შემდეგ ეს დაზავება აღინიშნა მხიარული ნადიმებითა და სადღესასწაულო ცერემონიალებით, გამყარებულ იქნა ფიცით, მათი ალკარონში დაწერილი კანონის შესაბამისად: რომ დაიცავდნენ ზავს, იცხოვრებდნენ მიცემული ფიცის თანახმად, დაეხმარებოდნენ ერთმანეთს ყველა იმ მეფესთან ომში, ვინც მათ წინააღმდეგ აიღებდა იარაღს. ამ ხელშეკრულების გამო სუფიმ ბრძანა, მოეკლათ სულთნის ვაჟი ბაიაზიდი, მამაცი უფლისწული (რომელიც, მამისგან გამოქცეული, ოთხი წელი იმყოფებოდა შაჰის კარზე). გარკვეულ დროს სწორედ ამ სულთნის ვაჟმა გამოიწვია სისხლისმღვრელი ომები ამ ნახსენებ ხელმწიფეებს [სულთანსა და შაჰს] შორის და თავი განსაკუთრებულადაც გამოიჩინა. ამიტომაც თურქი [სულთანი] მოითხოვდა თავისი ვაჟის გადაცემას და ამაზე სუფისგან [შაჰისგან] უარს იღებდა. თუმცა ახლა, თურქის მოთხოვნისამებრ, მოკლული პრინცის, ბაიაზიდის თავი სუფიმ საჩუქრად გაუგზავნა მას, რაც არაადამიანი მამისთვის მისაღები და სასურველი საჩუქარი იყო. შირვანის მეფესთან ჩემი პირველი ვიზიტისას სხვადასხვა საკითხზე გვქონდა საუბარი და ისე გულთბილად ვიყავი მიღებული, როგორც უკვე მოგახსენეთ. ზემოაღნიშნულმა მეფე აბდულახანმა მკითხა, გვქონდა თუ არა ინგლისელებს მეგობრული ურთიერთობა ოსმალთა თურქებთან. მე ვუპასუხე, რომ ჩვენ არასდროს გვქონია მეგობრული ურთიერთობა მათთან, ამიტომაცაა, რომ ისინი ნებას არ გვრთავენ, მათი ქვეყნის გაგლით მოვიდეთ სუფის სამფლობელოებში; თუმცა არსებობს ხალხი, ვენეციელები, ჩვენგან არცთუ მოშორებით მცხოვრებნი, რომლებიც სულთნის დიდი მოკავშირენი არიან, ვაჭრობენ სულთნის მიწა-წყალზე ჩვენი ნაწარმით, იაფად ცვლიან მას ნედლ აბრეშუმში, რომელიც მოიპოვება (როგორც ვხვდებით) აქ, და თუ იქნებოდა შაჰისა და ამ ქვეყნის სხვა მმართველების კეთილი ნება, რომ ებოძებინათ ვაჭრობის უფლება ჩვენი ვაჭრებისათვის ამ სამფლობელოებში, და თუ მოგვცემდნენ პასპორტსა და დაცულობის გარანტიას, როგორიც ნახსენებმა თურქმა [სულთანმა]

უბოძა ვენეციელებს, მე ეჭვი არ მეპარება ვაჭრობის იმგვარად განვითარებაში, რაც მანამდე არნახულ სარგებელს მოიტანდა. ისინი მომარაგდებოდნენ ჩვენი საქონლით და ამასთანავე გაასაღებდნენ თავისას ისე, რომ თუნდაც ერთი თურქის მოსვლაც [არ გახდება საჭირო] მათ ქვეყანაში. ამგვარ ვაჭრობაში [ვაჭრობის სიკეთეში] დარწმუნებისთვის ბევრი სხვა არგუმენტიც წარვუდგინე მას. ამ მეფემ, რომელმაც პერსპექტივა მომხიბვლელად მიიჩნია, მითხრა, რომ იგი შაჰს წერილობით მოახსენებდა ვითარების შესახებ, რაც გააკეთა კიდევაც. მარწმუნებდა, რომ შაჰი ჩემს თხოვნას დააკმაყოფილებდა და მასთან უკან დაბრუნებისას თავადაც მიბოძებდა უსაფრთხოების წერილებსა და პრივილეგიებს. თურქების ელჩი ჯერ არ იყო მოსული ამ მიწაზე, დაბავების არავითარი იმედი არ ჩანდა, პირიქით, საქმე დიდი საომარი სამზადისისკენ მიდიოდა, რაც ხელს შეუწყობდა ჩემს მიზნებს, თუმცა სხვაგვარად მოხდა. თურქი ელჩის მოსვლისა და დაბავების შემდეგ აქ მყოფმა თურქმა ვაჭრებმა გამოუცხადეს თავიანთ ელჩს, რომ ჩემი მოსვლა (ისინი მე ფრანკად მომიხსენიებდნენ) მათ ვაჭრობას დიდწილად ვნებდა და კარგი იქნებოდა, დაერწმუნებინა სუფი [შაჰი], რომ ჩემდამი კეთილგანწყობა არ გამოეხატა, თუკი მის უდიდებულესობას სურდა მოკავშირეობა და მეგობრული ურთიერთობა მის მბრძანებელთან, სულთანთან. თურქი ვაჭრების ამ მოთხოვნას ელჩმა დაბეჯითებით დაუჭირა მხარი. შემდეგ იგი დიდი პატივით გააცილეს თავის სამეფოში სულთნის ზემონახსენები ვაჟის მოჭრილი თავითა და სხვა საჩუქრებით.

ოც ნომბერს მე გამომიძახეს ზემონახსენები სუფის, შაჰ თამაზის კარზე და დაახლოებით დღის სამ საათზე მივედი სასახლეში. სასახლის კარიბჭესთან ცხენიდან ჩამოხდომისას, სანამ ჩემი ფეხი მიწას შეეხებოდა, ჩამაცვეს წყვილი, თავად შაჰის კუთვნილი ფეხსაცმელი, სპარსულად ბაშმაკებად წოდებული, სწორედ ისეთი, რაც მას აცვია, როდესაც ღამით ლოცვას ასრულებს (მისი წესისამებრ). ამ ფეხსაცმლის გარეშე მე ნება არ მექნებოდა მის წმინდა მიწაზე დამედგა ფეხი, როგორც ქრისტიანს, მათებურად გოვერად [გიაურად] წოდებულს, რაც ნიშნავს არამორწმუნესა და უწმინდურს. ასეთად თვლიან ისინი ყველა ურჯულოსა და წარმართს, ვისაც მათებურად არა სწამს მათი არაქვემარტივი მოციქულების – მუჰამედისა და მურთაზალის. აღნიშნული სასახლის კარიბჭესთან ნივთები, რაც მე მი-

სი უდიდებულესობისათვის საჩუქრის სახით მისართმევად მივიტანე, სასახლის მრავალმა მსახურმა სხვადასხვა ყუთებში გადაანაწილა, რათა ჩემ წინ წაეღოთ, ვინაიდან არც ერთ ჩემს მხლებელს ან მსახურს არ დართეს ნება სასახლეში ჩემთან ერთად შემოსულიყო, გამონაკლისი მხოლოდ ჩემი თარჯიმანი იყო. მის უდიდებულესობასთან წარდგომისას იმგვარი რევერანსით მივესალმე, როგორიც საჭიროდ ვცანი, გადავეცი მისი უდიდებულესობა დედოფლის წერილები ჩემს საჩუქრებთან ერთად. სალმის მიღების შემდეგ მან მკითხა, ფრანკთა [ევროპელთა] რომელი ქვეყნიდან ვიყავი და რა საქმიანობას ვწეოდი. ამაზე ვუპასუხე, რომ ვიყავი ცნობილი ქალაქ ლონდონიდან, რომელიც მდებარეობს ინგლისის სამეფოში და რომ იქიდან გამომგზავნა ყველაზე ბრწყინვალე და მოწყალე მმართველმა, ელიზაბეტ დედოფალმა, რათა მეგობრული კავშირი დამემყარებინა, თავისუფალი გადაადგილების ნება მომეპოვებინა ჩვენი ვაჭრებისა და ჩვენი ხალხისთვის, რომ ჩამოვსულიყავით მის მიწა-წყალზე, მოგვეტანა ჩვენი საქონელი და წაგვეღო აქაური, ორივე მმართველის სასახლეოდ და ორივე სამეფოს ორმხრივი სარგებლობისა და ქვეშევრდომთა კეთილდღეობისთვის. კიდევ სხვა რამეებიც ვთქვი, რასაც აქ გამოვტოვებ. მაშინ მან მკითხა, რა ენებზე იყო წერილები დაწერილი. ვუპასუხე, რომ ლათინურად, იტალიურად და ებრაულად. მან [შაჰ თამაზმა] თქვა, რომ მის სამეფოში ეს ენები არავის ესმის; რაზეც მივუგე, რომ ისეთ ცნობილსა და ძლევაბოსილ ხელმწიფეს (როგორიც ის იყო) არ უნდა გასჭირვებოდა თავის ვრცელ სამფლობელოებში, ამდენი ეროვნების ხალხში, ისეთი ვინმეს პოვნა, ვინც ამის თარგმნას შეძლებდა.

შემდეგ მან გამომკითხა ჩვენი ქვეყნების მდგომარეობის შესახებ, ალემანების იმპერატორის, მეფე ფილიპისა და თურქთა სულტნის ძალაუფლების შესახებ და – თუ რომელია მათ შორის ყველაზე ძლევაბოსილი. მე იმგვარად ვუპასუხე, რომ მეამებინა – არ დავაკნინე დიდი თურქი [სულტანი], გავითვალისწინე რა [პასუხში] მისი ახლახან გაფორმებული მეგობრული ურთიერთობა. შემდეგ მან ჩემთან ვრცლად განიხილა რელიგია, მკითხა, ვიყავი თუ არა გოვერი [გიაური], რაც ურწმუნოს ნიშნავს, თუ [ვიყავი] მუსლიმანი, რაც მუჰამედის კანონების მიმდევარს ნიშნავს. ამაზე მე მივუგე, რომ მე არ ვიყავი არც ურწმუნო და არც მაჰმადიანი, არამედ ვიყავი ქრისტი-

ანი. რა არის ეს, – ჰკითხა მან ქართველთა მეფის ვაჟს, ქრისტიანს, რომელიც გამოქცეული და შეფარებული იყო ამ სუფის [შაჰის] კარზე. მან უპასუხა, რომ ქრისტიანი ადამიანი არის მიმდევარი იესო ქრისტესი, რომელსაც სწამს, რომ იგი არის ძე ღვთისა და უდიდესი წინასწარმეტყველი. ამგვარად გწამს შენ? – მკითხა სეფიანმა. დიახ, ამგვარად, – ვუპასუხე მე. ოჰ, შე ურწმუნო, ჩვენ არ გვაქვს საჭიროება ვიმეგობროთ ურწმუნოებთან – [განაცხადა მან] და მიბრძანა გავცლოდი. მე გამიხარდა, თავი დავუკარი და წამოვედი ჩემს გზაზე, თან მახლდა ბევრი მისი კარისკაცი და სხვებიც. ჩემ უკან მოდიოდა კაცი ქვიშით სავსე თასით და ყრიდა [ქვიშას] მთელ გზაზე, რომელზეც გამოვდიოდი სასახლიდან – სადაც მიმიღო სუფიმ, იქიდან მოყოლებული, ჭიშკრამდე.

ამგვარად, დაგბრუნდი კვლავ ჩემს საცხოვრებელში და იმავე ღამეს შელი მირზამ, უკვე ნახსენები ჰირკანიის მეფის ვაჟმა, რომელიც მე ძალიან კარგად მომეპყრო, ვინაიდან მამამისმა გამიწია რეკომენდაცია, შემომითვალა, რომ არაფერზე დავეჭვებულიყავი, დამაიმედა, რომ მივალწევდი დიდი წარმატებას სეფიანთან და მისგან კეთილგანწყობასაც მივიღებდი.

ასე გავატარე რაღაც პერიოდი. ყოველდღიურად მაკითხავდნენ შაჰის მიერ გამოგზავნილი სხვადასხვა წარჩინებულები სასაუბროდ, განსაკუთრებით იმ საკითხებზე, რომელიც ეხებოდა რუსეთის იმპერატორს, ასევე იმის გასაგებად, რა გზით ვაპირებდი დაბრუნებას ჩემს ქვეყანაში – იმავე გზით, რომლითაც მოვედი თუ ორმუზის გავლით, პორტუგალიური გემებით. ვუპასუხე, რომ არ ვაპირებდი ორმუზის გზით წასვლას, რადგან პორტუგალიელებთან მეგობრული ურთიერთობები არ გვაქვს. კარგად მესმოდა მათი აზრების: ინფორმირებული ვიყავი, რომ ეს შაჰი ომს გეგმავდა პორტუგალიელებთან და დამაბრალებდა, რომ მოვედი როგორც ჯაშუში, რათა მისი სამფლობელოების გავლით მივსულიყავი პორტუგალიელებამდე, რადგან მიგვიჩნევდა მათ და ჩვენ ერთ ხალხად და ყველას ფრანკებს გვეძახდა. თუმცა, ღვთის ნებით, ეს საკითხი მოგვარდა.

ამის შემდეგ ამ შაჰმა ითათბირა თავის დიდებულებთან და საბჭოსთან [მრჩეველებთან] ჩემთან დაკავშირებით, რომელთაც დაარწმუნეს, რომ არ უნდა მომპყრობოდა კარგად, არც წერილებითა და საჩუქრებით უნდა გავეშვი, იმიტომ, რომ ვიყავი ფრანკი და იმ ნაცი-

იდან, რომელიც მისი „ძმის“ [ამ ეტაპზე: მოკავშირის] – დიდი თურქის [ოსმალთა სულტნის] მტერია. არწმუნებდნენ, რომ თუ სხვაგვარად მოიქცეოდა და ამის შესახებ ინფორმაცია მიაღწევდა სულტნის ყურამდე, ეს გამოიწვევდა მათი ახლახან გაფორმებული კავშირისა და მეგობრობის დარღვევას; რომ მას არ სჭირდებოდა მეგობრობა ურწმუნოებთან, რომელთა ქვეყნებიც ესოდენ მოშორებულია მისი მიწებიდან, და რომ უმჯობესი იქნებოდა მისთვის, რომ ჩემი წერილებიანად გავგზავნე მოხსენიებული სულტნის კარზე, როგორც საჩუქარი. ის სრულად განეწყო, რომ ასეც მოქცეულიყო, როცა ახლო მომავალში გაგზავნიდა თავის ელჩს დიდ თურქთან [სულტანთან].

მაგრამ ზემონახსენები ჰირკანის მეფის ვაჟმა, რომელმაც გაიგო განზრახვის შესახებ, გაგზავნა შიკრიკი მამასთან, რათა შეეტყობინებინა მისთვის, რაც იგეგმებოდა. მან, გულმონყალე ხელმწიფემ, რომელსაც კარგად მოეხსენებოდა, რომ მე მის მიწებზე გავიარე, და რომ ჩემი მოგზაურობა კარგ მიზნებს ისახავდა, მისწერა შაჰს, რაც გაიგო მისი ზემოაღნიშნული გადაწყვეტილების შესახებ; [იგი თვლიდა], რომ მისი დიდებულების ღირსებას არ შეჰფეროდა, რომ ჩემთვის ევნო, არამედ, პირიქით, კარგად უნდა მომქცეოდა, ვინაიდან მე მოვედი მის მიწაზე ჩემი თავისუფალი ნებით და არა იძულებით. თუ ის [შაჰი] მე ვნებას მომაცნებდა, მის ქვეყანაში ცოტა უცხოელი მოვიდოდა, რაც მისთვის არასასურველი იქნებოდა, ბევრი თანმხლები არგუმენტით [გაამყარა რა ეს მოსაზრება]. სეფიანმა შაჰმა [საკითხის] მართებულად და სრულად აწონ-დაწონვის (რაც ჰირკანის მეფის დამსახურებაა, რომელიც ყველაზე მამაცი მმართველია მის უახლოეს ქვეშევრდომთა შორის) შემდეგ შეცვალა თავისი განზრახვა, 1562 წლის 20 მარტს გამომიგზავნა ძვირფასი სამოსი, ოქრომკედით შემკული, და უგნებლად გამიშვა.

იმ პერიოდში, როცა მე დროებით ვიმყოფებოდი აღნიშნულ კასბინში, ჩემთან მოვიდნენ ინდოელი ვაჭრები, ვისთანაც მე ვაწარმოე მოლაპარაკებები სანელებლებით ვაჭრობის თაობაზე, რის შესახებაც მათ თქვეს, რომ თუ იქნებიან დარწმუნებული საქონლის გასაღებაში, შეუძლიათ ყველა სახის [სანელებელი] ისეთი რაოდენობით მოიტანონ, რამდენის წაღებასაც შევძლებთ. მე დავარწმუნე ისინი ამაში და ეჭვი არ მეპარება, რომ დროთა განმავლობაში ამ საქმიდან დიდძალი ქონება და მოგება შეიძლება დარჩეს.

იმავე 20 მარტს მე დავბრუნდი კასბინიდან, სადაც დავყავი მთელი ზამთრის განმავლობაში, მანამდე კი გავაგზავნე ყველა ჩემი აქლემი. 30-ე დღეს მივედი ნახსენებ ქალაქ არდოულში და 15 აპრილს კი – ნახსენებ ქალაქ ზავატში (*მანამდე ავტორმა ამ ქალაქს იავატი უწოდა, სხვადასხვანაირადაა მოხსენიებული ქ. ჯავატი. მთარგმნ.*), სადაც იმ დროისათვის იმყოფებოდა მეფე ობდოლახანი (აბდულახანი), რომელმაც მაშინვე თავისთან მიხმო და გამომკითხა ბევრი რამის შესახებ. განმიცხადა, რომ თუ არა ის, ჩემი საქმე კრახით დასრულდებოდა და სულტნის კარზე გაგზავნა არ ამცდებოდა, როგორც შაჰისგან მირთმეული საჩუქრისა, რაშიც ბოროტად არწმუნებდა შაჰს მისი ბიწიერი საბჭო, რომელშიც ზიეტები და სასულიერო პირები იყვნენ მთავარი და გადამწყვეტი მამოძრავებელი. [მითხრა], რომ შაჰს თავიდან ბევრად კარგი დამოკიდებულება ჰქონდა ჩემ მიმართ, და აპირებდა, რომ კარგი პირობები შეექმნა, რაც მოხდებოდა კიდევაც, რომ არა მშვიდობისა და კავშირის დამყარება დიდ თურქთან [ოსმალეთის სულთანთან]. მიუხედავად ამისა, მითხრა მან [აბდულახანმა], შაჰმა მომწერა, რომ კარგად მიგიღო. კეთილი იყოს შენი ფეხი ჩემს ქვეყანაში. იგი [აბდულახანი] ძალიან თავაზიანად მომეპყრო, მის კარზე მე გავჩერდი შვიდი დღის განმავლობაში, აღვიჭურვე მისგან უსაფრთხოების წერილებითა და თქვენს სახელზე გაცემული პრივილეგიებით, რაც გვათავისუფლებდა ბაჟისგან. [ესენი] გადავეცი თქვენს მსახურებს – ტომას ალკოკსა და ჯორჯ რინის, რომლებიც მიემგზავრებოდნენ სპარსეთში თქვენს საქმეებზე. მისმა უდიდებულესობამ მიბოძა ორი ხელი აბრეშუმის სამოსი და გამიშვა დიდი წყალობით. თან გამაყოლა თავისი ელჩი კვლავ რუსეთის იმპერატორთან და გამანდო თავისი უმთავრესი საქმიანობის საიდუმლო, რათა მე დაბრუნებისას მომეხსენებინა მისი საიმპერიო ბრწყინვალეობისთვის [რუსეთის მეფე]. ამგვარად, 10 აპრილს გამომგზავრებული, მე მივედი ქალაქ შემახაში და იქ გავჩერდი რამდენიმე დღე, რათა მომეგვარებინა აქლემებით ზღვის სანაპირომდე მიღწევის საკითხი. მანამდე იქიდან გავგზავნე კაცი, რომ შეეკეთებინათ და მზადყოფნაში მოეყვანათ ჩემი ხომალდი. შემახაში ყოფნისას ჩემთან მოვიდა ქართველი მეფის მიერ გამოგზავნილი ვინმე სომეხი, რომელმაც მომითხრო ამ მეფის სავალალო მდგომარეობის შესახებ: რომ იგი მოქცეულია ორ სასტიკ ტირანსა და ძლე-

გამოსილ მმართველს, ზემონახსენებ თურქსა [სულთანსა] და სუფის [შაჰს] შორის, და რომ ის აგრძელებს ბრძოლას მათთან. ქრისტეს სიყვარულისთვის და როგორც ქრისტიანს, მევედრებოდა, ამავე სომხის საშუალებით ნუგეში გადამეცა მისთვის და მერჩია, თუ როგორ გაეგზავნა ელჩი დასახელებულ რუსეთის იმპერატორთან; მეთქვა, შესაძლებლად მიმაჩნდა თუ არა, რომ იმპერატორისგან დახმარების იმედი ჰქონოდა. [წარმოგზავნილმა] კიდევ ბევრი სხვა სავედრებელი სიტყვა მითხრა, [კერძოდ] რომ დაბრუნებისას მომეხსენებინა იმპერატორისთვის მისი [ქართველი მეფის] საჭიროებების შესახებ. ისიც დაამატა, რომ მეფე თავადვე მომწერდა თავის აზრებს, თუმცა დარწმუნებული არ იყო, რომ გზავნილი ჩემამდე უსაფრთხოდ მოაღწევდა. [ამ ყველაფერზე] მეც იმგვარივე ფორმით, ზეპირად შევუთვალე პასუხი: ვარწმუნებდი, რომ არა მარტო უყოყმანოდ უნდა გაეგზავნა ელჩი რუსეთში, არამედ უნდა ჩაეთვალა იმპერატორი ყველაზე ღირსეულად და მისთვის დახმარების მოსურნედ. მე ასევე ავუხსენი მას [სომეხ შიკრიკს], თუ როგორ უნდა გაეგზავნა [ქართველ] მეფეს იგი ჩირქაზის ქვეყნის გავლით, ტენერუკ მეფის კეთილი ნებით, რომლის ქალიშვილზე [რუსეთის] მეფე არცთუ დიდი ხნის წინ დაქორწინდა. ნახსენები სომეხის [შიკრიკის] ამგვარად გასტუმრებიდან ორი დღის შემდეგ თქვენი მსახური ედვარდ კლარკი ქალაქ არაშში გაგაგზავნე, სადაც მოიპოვება ყველაზე დიდი რაოდენობით აბრეშუმი. დავავალე მას, გაეგრძელებინა გზა ქართულ სახელმწიფომდე და იქ როგორმე ზემონახსენებ მეფეს მიხმარებოდა. ავუხსენი მას ჩემი დაგალება, [მივეცი] რეკომენდაციები და გავანდე განზრახვა, რომ როგორმე მოეპოვებინა აღნიშნული მეფისგან ჩვენი ვაჭრებისთვის თავის სამფლობელოებში თავისუფალი გადაადგილებისა და ვაჭრობის უფლება და ყოველივეს მოგვარების შემდეგ სწრაფად დაბრუნებულიყო უკან. ეს თქვენი მსახური [კლარკი] გაემგზავრა ქალაქ არაშში და იქ ნახა ზოგიერთი სომეხი ვაჭარი, რომლებიც დაჰპირდნენ საქართველოს აღნიშნულ ქალაქში ჩაყვანას. მიუახლოვდნენ კიდევ საზღვარს, თუმცა გარნიზონის მეთაურმა გაიგო, რომ ის ქრისტიანია და გამოჰკითხა, საით მიეშურებოდა. [ამ უკანასკნელმა] გაიაზრა რა, რომ დიდი დაექვების გამოუწვევლად გზას წინ მეტად ვეღარ გააგრძელებდა, უპასუხა, რომ აქ მოვიდა აბრეშუმის შესაძენად და უჩვენა მას ჰირკანის მეფის წერილები, რო-

მელიც თან ჰქონდა. ამგვარად მოახერხა უკან დაბრუნება და 15 აპრილს მოვიდა შემახაში. იმავე თვის 16 რიცხვში მე იქიდან წამოვედი და 21-ში მიგაღწიე ზღვის სანაპიროს, სადაც ჩემი ხომალდი მზადყოფნაში დამიხვდა. ვუბრძანე, თქვენი საქონელი ჩაეტვირთათ და ზურგის ქარის მოლოდინშილა ვიყავი.

ვიდრე განვაგრძობდე საუბარს ჩემს დაბრუნებაზე, თქვენის ნებათვით, მსურს მცირედად შევეხო სპარსეთს, დიდ სუფის [შაჰს] და მისი ქვეყნის კანონებსა და რელიგიას.

სპარსეთის მიწა არის დიდი და ვრცელი, დაყოფილი ბევრ სამეფოდ და პროვინციად, როგორცაა გილანი, ხორასანი, შირვანი და ბევრი სხვა, სადაც მრავალი სხვადასხვა დიდი თუ პატარა ქალაქი და ციხესიმაგრეა. თითოეულ პროვინციას ჰყავს საკუთარი მეფე ან სულთანი – ყველა დიდი სუფის ქვეშევრდომი. მთავარი ქალაქების სახელებია: თევრისი (თავრიზი), კასბინი (ყაზვინი), ქეშანი (ქაშანი), იესი (იერდი), მესკიტი (მეშედი), ჰეირინი (თეირანი), არდოული (არდებილი), შემახი (შემახა), არაში და ბევრი სხვა. ზღვის სანაპიროსკენ გადაჭიმული ქვეყნის ნაწილი ვაკეა და მდიდარია საძოვრებით, მაგრამ სიღრმეში მაღალმთიანია და ციცაბო. სამხრეთით ის ესაზღვრება არაბეთსა და აღმოსავლეთის ოკეანეს, ჩრდილოეთით – კასპიის ზღვასა და ტარტარიას (თათრების) მიწებს, აღმოსავლეთით – ინდოეთის პროვინციებს, ხოლო დასავლეთით ემიჯნება ქალდეას, სირიას და სხვა თურქულ მიწებს. ყველა ეს სამფლობელო სეფიანი შაჰისა, სახელად შაჰ-თამაზის, რომელიც ისმაელ სუფის ვაჟია. ის სეფიანი, რომელიც ამჟამად მეფობს, არ არის მამაცი, თუმცა კი მისი ძალაუფლება დიდია, ხოლო მისი ხალხი – მეომარი. მისი უხერხემლობის გამოა, რომ თურქი [ოსმალ სულტანი] ბევრჯერ შეიჭრა მისი სამფლობელოებში და თავრიზამდეც მივიდა, სადაც იყო მისი [შაჰის] მთავარი კარი. და ამჟამად, მას აქვთ, რაც ის მიატოვა, ძირითადად ცხოვრობს ყაზვინში. ყოველთვის, როცა ნახსენები თურქი შემოუტევს ხოლმე, მას არ შესწევს უნარი, ბრძოლის ველზე გაუწიოს წინააღმდეგობა და უფრო მთებში გრძნობს თავს დაცულად, ვიდრე საკუთარ ციხესიმაგრეებში. ამიტომ საკუთარ სამფლობელოებში მათი დანგრევა და საარტილერიო ქვემეხების გადადნობა ბრძანა, იმ მიზნით, რომ მტერი, რომელიც მას კვალში ედგა, ვერ გაძლიერებულიყო ამ ყველაფრით.

ეს მმართველი ორმოცდაათიოდე წლისაა, საშუალო სიმაღლისა გახლავთ და ხუთი შვილი ჰყავს. უფროსი ვაჟი დატყვევებული ჰყავს ციხეში, იმიტომ, რომ ეშინია მისი სიამაყისა და აქტიურობის. ის [შაჰი] თავს ლამის წმინდანად მიიჩნევს და ამბობს, რომ სისხლით ენათესავება მუჰამედსა და მურთეზალის (ხალიფა ალი). მიუხედავად იმისა, რომ ეს სპარსელები მაჰმადიანები არიან, ისევე, როგორც თურქები და თათრები, ისინი თავყანს სცემენ ამ ცრუ და გამოგონილ მურთეზალის; ამბობენ, რომ ის არის მუჰამედის ქვშმარიტი მიმდევარი, ყოვედღიურად წყევლა-კრულვას უთვლიან მუჰამედის სამ სხვა მიმდევარს: ოგეარს (ომარს), უსირანს (ოსმანს) და აბებექს (აბუბექრს). სწორედ ამ სამმა მოკლა ნახსენები მურთეზალი. სასულიერო პირებსა და კანონებში ამ და სხვა განსხვავებების გამო მათ ჰქონდათ და ახლაც აქვთ თურქებთან და თათრებთან სისხლისმღვრელი ომები. ამჟამად მე არ მჭირდება, ვრცლად ვისაუბრო მათ რელიგიაზე, რომელსაც ასე თუ ისე მოიცავს მუჰამედის კანონები და ალკორანი. ეს ხალხი არის წარმოსადეგი და კარგი აღნაგობისა, ამაყი და მამაცი, თავი ყველა ხალხზე უკეთესი ჰგონიათ, როგორც თავისი რელიგიითა და ღვთისმოსაობით, რაც საკვებით მცდარია, ასევე ყველა სხვა თვისებით. ისინი მეომარი ხალხია, უყვართ კარგი ცხენები და მათი მოსართავეები, ფიცხნი, ეშმაკნი და სასტიკნი არიან. საჭიროდ ჩავთვალე, რომ ეს ყოველივე მომეთხრო ამ ხალხზე და ახლა ვუბრუნდები ჩემი დარჩენილი მოგზაურობის შესახებ თხრობას.

როგორც ზემოთ მოგახსენეთ, კასპიის ზღვასთან ჩემი ხომალდი მზადყოფნაში დამიხვდა. ზურგის ქარისა და იმის წყალობით, რომ ღმერთს მივანდეთ საკუთარი თავი, 1563 წლის 30 მაისს ჩვენ მივედით ასტრახანში. დაბრუნებისას ზღვაზე არანაკლები საფრთხის გადატანა მოგვიწია, ვიდრე მომავალ გზაზე, და [ამიტომ] გავჩერდით ასტრახანში ათ ივნისამდე. ასი შეიარაღებული პირი გამოიყო ჩემს მცველად, სანამ ვოლგას ავუყვებოდით და 15 ივლისს მივაღწიე ქალაქ ყაზანს, სადაც გარნიზონის უფროსმა კარგად მიმიღო. როცა გამომიშვა, ადგილიდან ადგილამდე გამცილებლები მახლდა და ასე მივედი 1563 წლის 20 აგვისტოს ქალაქ მოსკოვში, ღვთის წყალობით, დაცული, ყველა იმ საქონლით, ნავაჭრითა და სამკაულით, რაც შევიძინე იმპერატორის ხარჯით მისთვის, ასევე თქვენთვის. მე

მიბრძანეს, ყველა ეს საქონელი მიმეტანა იმპერატორის ხაზინაში გაუხსნელი, რაც გავაკეთე კიდევ. საქონლისა ის ფუთები მივიტანე, რომელიც მისი უდიდებულესობის ხარჯით იყო ნაყიდი – ძვირფასი ქვები, სხვადასხვა ფერისა და სახეობის აბრეშუმის ქსოვილი, რითაც მისი უმაღლესობა ფრიად ნასიამოვნები დარჩა. ის, რაც თქვენ გეკუთვნოდათ, კერძოდ, ნედლი აბრეშუმი, სხვა სავაჭრო საქონელთან ერთად (რაც ანგარიშიდან ჩანს), მივიტანე თქვენს სახლში, სადაც ნაწილი დავტოვე და დანარჩენი კი დაიტვირთა თქვენს გემებზე, რომლებიც არცთუ დიდი ხნის წინ ჩამოვიდნენ.

მაღევე მოსკოვში ჩემი დაბრუნებიდან, მე მივედი მის უდიდებულესობა იმპერატორთან და სეფიანის მიერ მისთვის საჩუქრად გამოტანებული სამოსი გადავეცი. მისი უმაღლესობა მესაუბრა მეფის იმ საქმეებზე, რომელიც მე მომანდო საზრუნავად. ჩემმა მონათხრობმა, რადგანაც მის სურვილებს შეესაბამებოდა, ნასიამოვნები დატოვა, და მითხრა: კარგი სამსახური გამიწიე, რისთვისაც გმადლობ და ამისთვის დაგაჭილდოვებო. [რუსეთის ხელმწიფემ] ასევე ისურვა, რომ კიდევ ვიმოგზაურო იქ მისი საქმეებისთვის და გავუწიო სამსახური. მე ვუპასუხე, რომ გულითადად მოხარული ვიყავი, რომ ჩემი სამსახური ესოდენ მისაღები აღმოჩნდა მისი უმაღლესობისთვის და რომ ეს ყველაფერი, რაც გავაკეთე, მხოლოდ მოვალეობა იყო. მორჩილად დავუკარი თავი, რათა კვლავ კეთილგანწყობილი ყოფილიყო თქვენ მიმართ, და, ამავე დროს, მოკრძალებულად ვთხოვე მის დიდებულებას ახალი პრივილეგიები ებოძებინა თქვენთვის, უფრო ფართო, ვიდრე უწინდელი. ეს თხოვნა მაშინვე იქნა დაკმაყოფილებული და მეც წამოვედი. შემდეგ დავწერე მოკლე მონახაზი, თუ როგორ უნდა ყოფილიყო შედგენილი აღნიშნული პრივილეგიები. ყოველდღე დავდიოდი კანცელარიაში, რომ ეს საქმე აღსრულებულიყო. მოვიპოვე კიდევ ისინი, მისი უდიდებულესობის ბეჭედდასმული, რაც ჩემი იქიდან გამომგზავრებისას თქვენს იქაურ აგენტს, ტომას გლოვერს დავუტოვე შესანახად. ამ პრივილეგიების ასლები, ისევე, როგორც სხვა პრივილეგიებისა, ჰირკანიის მეფისგან ბოძებული, მე უკვე გადმოგეცით. ზამთრის პერიოდში, რაც მე მოსკოვში გავატარე, როდესაც მის საიმპერიო უდიდებულესობასთან ვაწარმოებდი მოლაპარაკებებს, თქვენი მსახური ედვარდ კლარკი მოვავლინე აქ

რჩევით; ასევე, მოვამზადე ნიადაგი სპარსეთში კვლავ [ხალხის] გაგზავნისა წლის შესაფერის დროს. მივანდე რა ეს საქმე თქვენს მსახურებს – ტომას ალკოკს, ჯორჯ რენისა და რიჩარდ ჩეინის, გასულ 28 ივლისს მე წამოვედი მოსკოვიდან. მივედი კოლმოგროში, დავუყევი ზღვისკენ გზას და იქ აღმოვაჩინე თქვენი გემები, დატვირთული და გამომგზავრებისთვის მზადმყოფი. თავად მე თქვენს კარგ გემზე, „სვოლოუზე“ დავჯექი 1564 წლის 9 ივლისს და ზღვით, დიდი საფრთხის გამოვლით, რაც ემუქრებოდა გემებს, საქონელსა და ჩვენს სიცოცხლეს, გასულ 28 სექტემბერს, ღვთის წყალობით, უსაფრთხოდ ჩამოვედით ლონდონში.

როგორც შეეფერება მამაც და თავდადებულ ჯარისკაცს, რომელიც თავის სახელს, სხეულსა და სიცოცხლეს რისკავს, რათა ერთგულად ემსახუროს თავის ხელმწიფეს, არად აგდება განსაცდელსა და საფრთხეებს, რაც უკან მოითოვა, და გამარჯვებას მოიპოვებს, არაფერი უნდა საჩუქრად, გარდა იმისა, რომ მისი სამსახური იყოს კეთილად აღქმული იმის მიერ, ვისთვისაც ეს კეთდება; მეც, ვგრძნობ რა თქვენს კეთილგანწყობას ჩემდამი, რაც იმაში გამოიხატება, რომ ჩემი მოგზაურობები თქვენთვის მისაღები და სასიამოვნოა, თავს ვთვლი ამით დიდად დაჯილდოებულად. ვევედრები მაღალ ღმერთს, რომ თქვენი წამოწყებები კეთილად აღსრულდეს, რომ მოყოლებული აქედან, ჩემი დროგამოშვებითი მოგზაურობებისგანაც (რომელსაც თქვენგან დიდი ზრუნვა, ხოლო ჩემგან არცთუ ცოტა საფრთხის გადალახვა დასჭირდა), სრულყოფილად მოიმკათ ნაყოფი, და ისიამოვნოთ ამით, მისი ბრწყინვალე უდიდებულების სახელის სადიდებლად, თქვენი უმაღლესობის სამეფოს ღირსებისა და სახელისათვის, აგრეთვე დიდი შემოსავლების გასაზრდელად და თქვენი და თქვენი შთამომავლების გასამდიდრებლად სამარადუამოდ.

**რიჩარდ ჭონსონი, ალექსანდრე კიტიინი
და არტურ ედვარდსი**

მესამე მოგზაურობა ირანში – 1565-1567 წწ.

**1. არტურ ედვარდსის წერილი თომას ნიკოლსს,
რუსეთთან და ჩრდილოეთის ქვეყნებთან მოვაჭრა
ფრიალ კაპივსკიშვილი კომპანიის მდივანს, სპარსეთში
მოგზაურობისათვის მზადებასთან დაკავშირებით**

ბატონო ნიკოლსს! მუდამ მახსოვს რა ჩემი წმინდა ვალი, გისურვებთ, რომ ღმერთმა დაგიფაროთ თქვენ და თქვენიანები და გაცნობებთ, რომ 2 მარტს თქვენი აგენტის, ტომას გლოვერის მიერ გაგზავნილი ვიყავი იაროსლავლში ვოლოგდიდან ჩამოტანილი საქონლის მისაღებად, ასევე, იმ საქონლისა, რომელიც მოსკოვში უნდა იქნეს შესყიდული და გამოგზავნილი თქვენი აგენტის, ედუარდ კლარკის მიერ, რომელიც თქვენს საქმეებზე სპარსეთში მოგზაურობის ხელმძღვანელადაა არჩეული. გარდა ამისა, მე დამევალა ბისკვიტების, ლუდის, ხორცისა და სხვა საწვავის მომარაგება; ასევე, იმ აუცილებელი საგნებისა, რაც გეგმის მიხედვით საჭიროა მოგზაურობისას. მე აქ დავრჩი 12 მაისამდე. ვიდრე თქვენი აგენტი ჩამოვიდოდა, მან აქ 3 დღე დაჰყო, რათა მზადებისათვის ედევნებინა თვალყური. ექსპედიციის ხელმძღვანელად მან რიჩარდ ჭონსონი დანიშნა, შემდეგ კი კოლმოგორში გაემგზავრა. რაც შემეხება მე, სიამოვნებით ვემორჩილები, ვემორჩილებოდი და დავემორჩილები ნებისმიერს, ვისაც აგენტი დანიშნავს, მიუხედავად იმისა, რომ ჩემი აზრით, შესაძლოა, ის ბოლომდე არც შეეფერებოდეს ამ თანამდებობას. 32 ფუთა შალის ქსოვილი, უხეში ტილო – სულ ეს არის, რაც დავგერჩა. დანარჩენი 18 ფუთა, გასაგზავნად შემოთავაზებული, მოსკოვში გაიყიდა. კიდევ რა საქონელია დატვირთული ჩვენი მოგზაურობისათვის, თქვენი აგენტის წერილიდან შეიტყობთ. ედუარდ კლარკი, უპატიოსნესი ადამიანი, სპარსეთში აგენტად დაინიშნა, როგორც ამგვარი ქვეყნებისთვის ყველაზე შესაფერისი პირი იმათგან, ვისაც ვიცნობ, მაგრამ ღმერთმა მოწყალედ მისი თავისთან წაყვანა იწება და ის გასულ მარტს, 16 რიცხვში გარდაიცვალა. რაც შემეხება მე, ვისურვებდი,

რომ უფალს ის ცოცხალი დაეტოვებინა: ჩემი სურვილი სწორედ მასთან ერთად სპარსეთში მოგზაურობა იყო. თქვენი გემი, რომელიც აქ არის აგებული ვოლგაზე და კასპიის ზღვაში ცურვისთვის, დიდი არაა, 30 ტონის წყალწყვისაა; ის ლამაზადაა ნაგები ინგლისურ სტილზე, მაგრამ ჩემი აზრით, ძალიან მცირეა თქვენი საქონლისა და სანოვაგისთვის. თუკი ფრიად პატივცემული კომპანია გემთმშენებელს გამოაგზავნის ჩვენთან, საკმარისად დახელოვნებულს იმისათვის, რომ 60 ან მეტი ტონის წყალწყვის გემის აგება შეეძლოს, და სრულად დატვირთვის შემთხვევაში 6 ფუტით ჩავიდეს წყალში, მგონი, ძალიან სასარგებლო იქნება, – რადგან თქვენი საქონლის დატვირთვის შემდეგ გემზე ადგილი თუ დარჩებოდა, აქ არიან ვაჭრები, რომლებიც სიხარულით გადაიხდიან საკმაოდ დიდ ფრახტს¹, ოღონდ კი საკუთარი საქონელი თქვენს გემზე დატვირთონ; ამით კი თქვენი ხარჯები საგრძნობლად შემცირდებოდა. ასეთ პირობებში შესაძლებელია თქვენ მიერ დაქირავებული ადამიანებისათვის ქირის დაზოგვა, გარდა ამისა, ეს ადამიანებიცა და საქონელიც უფრო მეტად უსაფრთხოდ იქნებიან. აქაური გემები ძალზე საშიშია კასპიის ზღვაზე ცურვისთვის. აქ არიან ხუროები, რომელთაც საკმაოდ კარგად შეუძლიათ იმუშაონ, თუკი მათ ვინმე უხელმძღვანელებს.

აქ შესყიდულ საქონელზე და სპარსეთში წამსვლელთა ინსტრუქციებზე მე ჯერ არაფერი ვიცი, ამიტომ ამაზე ვერაფერს მოგწერთ, ჩემი დიდი სურვილის მიუხედავად. თუმცა, გუბერნატორის აზრით (თქვენ ეს იცით), უფრო მნიშვნელოვან საქმეებში ჩავერთე, ვიდრე ის საქმეებია, რასაც აქ ვაკეთებ. როგორც არ უნდა იყოს, ეჭვი არ მეპარება, რომ ექსპედიციის ხელმძღვანელად დანიშნული პირები ყველაფერს მაცნობებენ და ყველაფერი დროულად იქნება შესყიდული. ამრიგად, როგორც ხედავთ, სასწრაფო საქმეთა შორის, მე თქვენ ყოვლისშემძლე ღმერთს გაბარებთ, რომელიც ჯანმრთელობასა და მზარდ პატივს გიბოძებთ.

იაროსლავლი, 1565 წლის 15 მაისი,
თქვენი ბრძანებების შესასრულებლად ყოველთვის მზადყოფი
სხვა ადგილებშიც და მთელი ცხოვრება

ა. ედვარდსი.

¹ ფრახტი – გემით ტვირთის გადაზიდვის ქირა, საფასური.

**2. იმავე ბათონ არტურ ედვარდის მეორე წერილი,
1566 წლის 26 აპრილს დაწერილი მიდიის შიშახანადან,
ფრიად პატივცემული ბათონის, სერ თომას ლოჯისადმი,
თავადაზნაურისა და ელდერმენისადმი, ხოლო მისი
აწყოფნის შემთხვევაში, ბათონ თომას ნიკოლსისადმი,
რუსეთთან, სპარსეთთან და ჩრდილოეთისა და
აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებთან მოვაჭრე ფრიად
პატივცემული კომპანიის მდივნისადმი, რიჩარდ ჯონსონის
წარმატებების შესახებ სპარსეთში მესამე მოგზაურობისას**

ფრიად პატივცემულო სერ, მუდამ მახსოვს რა ჩემი წმინდა ვალი, გვედრები ღმერთს, რომ მოგცეთ ჯანმრთელობა თქვენ და თქვენი-ანებს და შეგმატოთ პატივი! თქვენის ნებართვით გაცნობებთ, რომ უკანასკნელი წერილი ასტრახანიდან, 1565 წლის 26 ივლისს გამოგიგზავნეთ. რიჩარდ ჯონსონი, მე და ალექსანდრე კიტჩინი ასტრახანიდან იმავე თვის 30 რიცხვში გავემგზავრეთ. პირქარების გამო სასურველ ნავსადგურში – ნიზოვში, მხოლოდ 23 აგვისტოს ჩავედით. აქ, ჩვენი ხალხის დახმარებით, დიდი ტანჯვით გადმოვტვირთეთ საქონელი, დავაპროექტეთ და გავაკეთეთ ბრაშპილები და თქვენი გემი ქვიშისა და კენჭების გავლით პატარა მდინარეში გადავიტანეთ. გემსართავები და სხვა საგნები მეზობელ სოფელში დაქირავებულ სახლში გადავიტანეთ. როგორც კი აქლემები ვიშოვეთ (5 სექტემბერს), სოფელი დავტოვეთ და 11 სექტემბერს ქალაქ შემახაში ჩავედით, ხოლო 17 რიცხვში აბდალა-ხანს, ამ ქვეყნის ხელმწიფეს, 40 ცალი სიასამურის ბეწვი, 40 ცალი ვერცხლისა და ნაწილობრივ მოლქროვილი თასი, 3 ცალი ლომვეშაპის ეშვი, 4 არშინი წითელი მაუდი, 3 ნაჭერი შალის ქსოვილი და 40 წითელი მელის ბეწვი მივართვით.

მან მიიღო ჩვენი ძღვენი, მადლობა გადაგვიხადა კეთილგანწყობისათვის და გვკითხა, კარგად გრძნობს თუ არა თავს ბატონი ჯენკინსონი და ხომ არ აპირებს კვლავ ამ ქვეყნებში ჩამოსვლას. მან თავად გვიბრძანა მის პირდაპირ დაჯდომა, მისი კარგიდან ბადროს ტყორცნის მანძილზე, სადაც ის თავის მრჩევლებსა და წარჩინებულებთან ერთად იჯდა და თავისი მაგიდიდან კერძებს გვიგზავნიდა. ჩვენთან საუბრის შემდეგ მან გამოაცხადა, რომ თუკი შეამჩნევდა ვინმეს, ვინც ჩვენ ზიანს მოგვაყენებდა, სამაგალითოდ დასჯიდა; ამ-

გვარად, ჩვენ მშვიდად ვიცხოვრებთ და საწუნუნო მიზეზი არ გვექნება. პირველ ხანებში ხელმწიფე პატარა სახლს მოგვცემს, ვიდრე უკეთესს არ მოგვიზადებენ იმ ადგილას, რომელიც ჩვენთვის ყველაზე მოსახერხებელი იქნება. ჩვენი ადგომა და წასვლა მას არაფრით არ უნდოდა და ეს მანამ გაგრძელდა, ვიდრე ჩვენ, ჩვენი წოდებისდა მიხედვით, იქ დარჩენა მისაღებად ჩავთვალეთ. დამშვიდობებისას მან გვიბრძანა, წერილობით გადმოგვეცა ჩვენი სურვილები და თხოვნები, რათა ამას იქით მას ეს სცოდნოდა. მაგრამ ვიდრე ჩვენ ამას გავაკეთებდით, გასულ ოქტომბერს, 2 რიცხვში, ღმერთმა კეთილი ხელმწიფის, ჩვენი მეგობრის მიწიერი სიცოცხლე შეწყვიტა. მისი აღარყოფნა იქცა მიზეზად, რის გამოც ჩვენ დღემდე ვერ ვიღებთ ზოგიერთ ვალს. მაგრამ რაც არ უნდა იყოს, ეჭვი არ გვეპარება, რომ უკან დავიბრუნებთ მთელ ფულს, რაც ჩვენი ვალი აქვთ ამ მოგზაურობის განმავლობაში. რაც შეეხება ტომას ოლკოკის ვალს, მისი მიღების არანაირი იმედი არ გვაქვს; მაგრამ არც ეს ფული დაიკარგებოდა, მეფე რომ ცოცხალი ყოფილიყო. ჩვენ გვწამს, რომ მის ადგილას ღმერთი ჩვენდამი ასეთივე კეთილგანწყობილ ხელმწიფეს გამოგზავნის; ქორების მიხედვით, რომლებიც სანდო ადამიანებისაგან გავიგეთ, ეს იქნება მისი ვაჟი, მურზად წოდებული. მამის სიკვდილის შემდეგ, ჩვენთან შეხვედრისას, ის უწინდელზე კიდევ უფრო დიდ მეგობრობას დაგვპირდა. ღმერთმა ქნას!

დაბნეულობას ჰქონდა ადგილი. მეფის მრჩევლებს შორის ვინც იყვნენ, ერთნი ციხეში სხედან, სხვებს ფულადი ჯარიმა დააკისრეს, მესამენი შაჰს გაუგზავნეს. ამ არეულობამ იქამდე მიიყვანა საქმე, რომ საქონელი ისეთი მოგებით არ გაყიდულა, როგორც შეიძლებოდა. თქვენმა აგენტმა, რიჩარდ ჯონსონმა, ოთხი ცხენი იყიდა კაზვინში ალექსანდრე კიტჩინისთვის გასაგზავნად, რომელიც გასულ ოქტომბერს, 23-ში გარდაიცვალა; მანამდე კიდევ ერთი ჩვენი მეზღვაური – რიჩარდ დევისი გარდაიცვალა. მწამს, რომ ღმერთმა შეიწყალა მათი სულები. ჩვენ მათ ჩასანაცვლებლად ხალხი არ გვყოფნის. თქვენს გემს ოთხი მეზღვაური ყოფნიდა; მათგან მხოლოდ ერთი – უილიამ სმიტსი – დარჩა, პატიოსანი ახალგაზრდა, რომელიც კარგად მსახურობს. თავისი საქმის მცოდნე მატროსების ნაკლებობის გამო ქარიშხლის დროს ლამის დავიღუპეთ. ჩვენი გემის კიჩო მთლიანად წყალში აღმოჩნდა და ძალიან გაგვიჭირდა ამასთან გამკლავ-

ვება, მაგრამ მოწყალე უფალმა გადაგვარჩინა. ზამთარში მეზღვაურების ყოფნა ჩვენთან ძალზე სასარგებლო იქნება, ხოლო ვაჭრები მოხარულები იქნებიან, თუ საქონელს ჩვენს გემებზე დატვირთავენ და ამაში კარგ ფრახტსაც გადაიხდიან. ამჟამად ერთ-ერთი მათგანი მზადაა ასტრახანში 20 აქლემის გადაყვანაში 20 რუბლი გადაიხადოს. კასპიის ზღვაში გემები 5 ფუტზე უფრო ღრმად არ უნდა ჩადიოდნენ წყალში, რადგან ბევრ ადგილას თავთხელებია. მომავალში ჩვენ რუსული გემების გაძლიერებას ვფიქრობთ: მაშინ ისინი კარგად მომსახურებიან ჩვენს მგზავრობას.

მაშინ, როდესაც გარდასულ დროში შაჰისაგან მოგზაურობისათვის სიგელებისა და პრივილეგიების მიღებას დიდი შრომა და ზრუნვა სჭირდებოდა, ამჟამად მე მჯერა, რომ ღვთის დახმარებით ამ ყველაფერს მივიღებთ. როდესაც ამას მივალწევთ, კომპანია დიდ სარგებელს ნახავს და აქ დამრჩენები მშვიდად იქნებიან, მიუხედავად იმისა, რომ აქამდე საქმეები ცუდად მიდიოდა, ისევე, როგორც სხვა ქვეყნებში ხდება ხოლმე. თუმცა მე ეჭვი არ მეპარება, რომ რადგან პრივილეგიას მოვიპოვებთ და მივიღებთ, მშვიდად ვიცხოვრებთ და დავისვენებთ და მალე ხამი აბრეშუმისა და აბრეშუმის ქსოვილებით, ყოველგვარი სანელებლებითა და მუსკატით, ასევე სხვა აქაური საქონლით მოვაჭრე დიდ ფირმად გადავიქცევით. ყოველივე ეს კარგადაა ცნობილი ბატონ ენტონი ჯენკინსონისთვის, რომელმაც, დარწმუნებული ვარ, უკვე კარგა ხანია დაწვრილებით აცნობა ყოველივე კომპანიას.

ქეშმარიტება თქვენთან მომსახურე ტომას ოლკოკის მკვლელობის გამო აქამდე ბოლომდე ცნობილი არაა. ზოგი ფიქრობს, რომ მკვლელობა აქაური დიდგვაროვნის მიერ იყო მოწყობილი, რომელსაც ზემოხსენებული თქვენი თანამშრომელი დაუინებით სთხოვდა ვალის გადახდას: დიდგვაროვანი იმდენად შეურაცხყოფილი იყო ოლკოკის სიტყვებით, რომ ეს მკვლელობა მოაწყო. თუმცა, სხვები ფიქრობენ, რომ სინამდვილეში მაშინ, როდესაც ოლკოკი ხელმწიფისაგან მხლებლების გარეშე მოდიოდა, მას უნამუსო ყაჩაღები დახვდნენ, რადგან ეგონათ, რომ თან დიდი ფული ჰქონდა და ამიტომაც მოკლეს. თუმცა მე ეჭვი არ მეპარება, რომ საქმეები კარგად წავა და როდესაც უკეთ გაგვიცნობენ, მეტად შეგვიყვარებენ.

პათიოსან ვაჭრებს უხარიათ, რომ აქ ვართ და ჩვენთან უფრო მჭიდრო ურთიერთობის გაბმას ცდილობენ; ისინი ხალისით გვიწყობენ ხელს ყველაფერში და ჩვენ სასარგებლოდ საუბრობენ ამ ქვეყნის ყველაზე გავლენიან ადამიანებთან. ერთ-ერთი მათგანი – დიდგვაროვანია, რომელსაც თქვენი აგენტი დაუმეგობრდა და რომელსაც შაჰი დიდად სწყალობს. აქ და ამ ქვეყნის სხვა ადგილებში მან დიდი გავლენა მოიპოვა, განსაკუთრებით, მეფის გარდაცვალების შემდეგ; მისი სახელია ჰაჯი-მაჰმედი (Cozamomet) და მას კარგად იცნობს ბატონი ჯენკონსონი. მეორე, ამედინ-გეგი (Ameddinbeck), ასევე ჩვენი დიდი მეგობარია, ხოლო მისი და შაჰს ჰყავს ცოლად. ორივე დაჰპირდა თქვენს აგენტს, რომ არა მარტო პრივილეგიების მიღებაში დაეხმარებიან მას, არამედ მეც გადამიხდიან იმ პირების ვალს, რომლებიც აქედან კაზვინში გაემგზავრნენ, ოღონდ კი ვინმე გავგზავნოთ მათ სანახავად. უფრო მეტად შესაფერი პირის არყოფნის გამო თქვენმა აგენტმა, ბატონმა რიჩარდ ჯონსონმა, უმოკლეს ვადაში და უპირობოდ მე შემომთავაზა გამგზავრება დასახელებულ დიდგვაროვნებთან ერთად; ჩემი ამოცანა კაზვინში ჩასვლისას, თუ ღმერთი ინებებს, სიფრთხილის გამოჩენა, დიდგვაროვნების რჩევების გათვალისწინებით ვალის ამოღება და პრივილეგიის მიღებაა. ჩემთან ერთად თარჯიმანი და ორი დაქირავებული მსახური იქნებიან; ერთ-ერთს ცოტაოდენი ინგლისური ესმის; თუ რამე შემემთხვა, მისი ნდობა შეიძლება. სუფთა ფულით 6 თუმანი (tumen) მივიღე, ერთი თუმანი 200 შაჰს უდრის, თითო შაჰი 6 რუსული პენსის ტოლია. გარდა ამისა, ორი 40-ცალიანი სიასამურის ბეწვის ფუთა მივიღე – ერთი გასაყიდად, მეორე – შაჰისთვის მისართმევად; გარდა ამისა, ნაბრძანები მაქვს დავასახუქრო ისინი, ვისაც საჭიროდ ჩავთვლი, ვინც შუამდგომლობის მოპოვებაში მეხმარება, ასევე, სხვებიც, ვითარებიდან გამომდინარე. და რადგან წასვლის ბრძანება მივიღე, დიდი მონდომებით ვცეცდები, ყველაფერი უკეთესობისკენ წავიყვანო, იმის რწმენით, რომ ამ მოგზაურობაში ღმერთი მონყალებას მოიღებს ჩემზე.

რაც შეეხება საქონელს, ნაყიდსა და გაყიდულს, თქვენ ზუსტ ცნობებს მიიღებთ თქვენი აგენტისაგან, რიჩარდ ჯონსონისაგან, რომლის ანგარიშების ნახვა მე ვერანაირად ვერ შევძელი, ამაზე არაფერი ვიცი. თქვენი შალი და ტილო კარგი ხარისხის იყო და კარგად

არჩეული; ისინი იყიდება და მომავალშიც გაიყიდება თითო 150-160 შაჰად. 200 ნაჭერი უფრო იაფად გაიყიდა, რისი აუცილებლობაც არ იყო; 100 ნაჭერი 146-147 შაჰად გაიყიდა (თითო), უფრო მეტსაც გადაიხდიდნენ, მეტი წინდახედულობა რომ გამოგვეჩინა. ისინი ზემოთ დასახელებულ ორ წარჩინებულს მიჰყიდეს მანამდე, ვიდრე ცნობილი გახდა, რომ მე მათთან ერთად ვიმგზავრებდი. ამ პირებს იქ დიდი დახმარების განევა შეუძლიათ, ვინაიდან უკვე დამპირდნენ ყოველგვარ დახმარებას, რაც კი შეეძლებათ. ამჟამად ინგლისისთვის შესყიდულია 11 ფუთა ხამი აბრეშუმი, 25-26 ბათმანი თითო ფუთაში. ბათმანი 7 ფუნტს უდრის; ინგლისური წონით საქონელი 6 1/2 ფუნტს შეადგენს. ხამი აბრეშუმი, ერთი ბათმანი, 66-დან 70 შაჰამდე ღირს. აბრეშუმი თხელი და კარგი ხარისხისაა; ამჟამად ხამი აბრეშუმი ცოტაა. მისი აღება საქართველოში (Grozin) შეიძლებოდა, მაგრამ ჩვენ არ შეგვეძლო იქ კაცის გაგზავნა, რადგან დრო დავკარგეთ. როდესაც აქ წარმომადგენლები გვეყოლება, რომლებიც ზაფხულშიც აქ იქნებიან, მაშინ საშუალება გვექნება ხამი აბრეშუმი პირველი ხელიდან, სოფლის მცხოვრებთაგან ვიყიდოთ, რომელთაც აბრეშუმი გასაყიდად ჩამოაქვთ აქაც და სხვა ადგილებშიც. ღმერთის წინაშე ვამბობ, რომ მინდა კომპანიამ იმის ნახევარ ფასად შეძლოს აბრეშუმის გაყიდვა, ვიდრე მასში ახლა ჩვენ ვიხდით. კომპანიას აქ წელიწადში 30-40 ათასი ფუნტის აბრეშუმის მიღება შეუძლია. თქვენი აგენტის სიტყვებიდან გამომდინარე, რომელიც ვარასში იყო ჩასული, მან და სხვებმა იქ იმდენი აბრეშუმი ნახეს, რომ თქვენ ამ საქმეში 2 000 ფუნტი შეგიძლიათ ჩადოთ, გარდა ამისა, იქ შეიძლება წითლად შეღებილი და თითო ფუნტის წონის მქონე აბრეშუმის ნაჭრების აღებაც; ვფიქრობ, რომ მათი ფუნტი ჩვენს 15 უნციას უდრის. ასეთი შეკვრები აქ 23 შაჰად იყიდება; თუ 1 შაჰი 6 პენსს უდრის, მაშინ შეკვრა 1 შილინგი და 6 პენსი ელირება.

ასტრახანიდან 7-8 დღეში შეიძლება იმ ადგილამდე ჩასვლა, რომელსაც გილანი ეწოდება. ვფიქრობ, მომავალში ჩვენთვის იქ სიარული ძალზე სასარგებლო იქნება. იქ ძალიან იაფია კვასცი; იქიდან მოაქვთ შემახაში და ბათმანს 2 ბისტად ყიდიან, რაც ჩვენს ფულზე 5 პენსს უდრის; მე ვიყიდე და ინგლისში ნიმუშად გასაგზავნად გავამზადე 223 ბათმანი. გილანში, ასევე, ხამი აბრეშუმიცაა იმ რაოდენობით, რომელიც საკმარისი იქნება კომპანიის მარაგისთვის. ვფიქრობ,

რომ თუ თქვენ დიდი რაოდენობით საქონელს გამოაგზავნით ხოლმე, საწყობი სწორედ იქ უნდა იყოს. იქიდან კაზვინამდე სულ 4 დღის სავალია: ამგვარად, უფრო მარტივად და სწრაფად გაიყიდება საქონელი ყველა ქალაქში, სადაც კი ამის გაკეთება მოგვიწევს. კაზვინში მთავარი და საუკეთესო ვაჭრები ცხოვრობენ, ხოლო გარშემო ისეთი ქალაქებია, როგორიცაა თავრიზი, არდებილი და ქაშანი, ისინი ქვეყნის შუაგულში მდებარეობენ, სადაც ხალხი უფრო ცივილიზებულია და ვაჭრები დიდ პატივში არიან. ამ საკითხთან დაკავშირებით სხვადასხვა ვაჭარს გამოვკითხე, რუსებს და სხვებს, რომლებიც ამ ქვეყნებში ნამყოფი არიან; ისინი აღიარებენ, რომ აქ მთელი საქონელი იმ ადგილებიდან ჩამოდის. კაზვინიდან ჰორმუზამდე 30 დღის სავალია აქლემებით. საქონლის ფასი, როგორც სუნელებისა, ისე მუსკატების, რაც ვიცოდით, კომპანიის გუბერნატორს მივწერე.

უნდა გაცნობოთ, რომ აქ ძალიან ბევრი ურთხელის ხეა მშვილდისრისთვის. მე მისი ყიდვა ვუბრძანე იმ რაოდენობით, რაც სამ ცხენზე დაეტევა, რათა გავარკვიოთ ხის ხარისხი. მაგრამ ხე სეზონზე კი არ მოჭრეს, არამედ აპრილის თვეში და მეტისმეტად ნედლი აღმოჩნდა. სამი თვის მანძილზე აქაურ მოსახლეობას ვეუბნებოდი, ურთხელი მოეტანათ ჩემთვის. თქვენი აგენტი ნიმუშად რაღაც რაოდენობას გამოაგზავნის ინგლისში.

დღეს, 26 აპრილს, მე კაზვინს მივემგზავრები. ღმერთმა ბედნიერება, წარმატება და გულმხიარულად დაბრუნება მიწყალობოს, რისი იმედიც მაქვს. მე მივწერე თქვენს აგენტს, ბატონ გლოვერს, ჩემი აზრი იმის თაობაზე, თუ როგორ უნდა შევისყიდოთ რუსული საქონელი ამ ქვეყნისთვის, ასევე ის, რომ გამომიგზავნოს ვინმე რუსული ენის მცოდნე; ჩვენ ძალიან გვჭირდება ასეთი ადამიანი. კომპანია კარგს იზამს, თუ მომავალში აქ გამოსაგზავნად გონებადამჭდარ ხალხს შეარჩევს, რომელთაც შემოვლილი აქვთ ქვეყანა და იციან ვაჭრობა. ხოლო პორტუგალიური ენის მცოდნე ადამიანი (თუ მოძებნიან ასეთს), კომპანიას ისეთივე სარგებელს მოუტანს, როგორც მათ, ვინც მის ჩამოსვლამდე ორი წლით ადრე იყო აქ (*მითითება გაურკვეველია-მთარგ*). ჩვენ შეგვიძლია ვიყიდოთ მონა, რომელიც აქაურ ენაზეც ლაპარაკობს და პორტუგალიურადაც. ის ჩვენი თარჯიმანი იქნება რუსებისაგან დამალული ყველა საიდუმლო მოქმედებისას. რუ-

სები ნაწყენები არიან იმით, რომ აქაურ ქვეყნებთან ვვაჭრობთ, რადგან აქაურებს ჩვენ უფრო ვუყვარვართ, ვიდრე ისინი; აქაურ ხალხს რუსები სძულს მათი ლოთობისადმი მიდრეკილების გამო. სასურველია, რომ თქვენს სამსახურში მყოფ აქაურ მოხელეს ეს ნაკლი არ ჰქონდეს და რომ თქვენს მთავარ აგენტს თავდაჭერა და საკუთარი თავის მართვა შეეძლოს, რათა თავიდან აიცილოთ საჩივრები მისი უსაქციელობის გამო. *(ეს არის რიჩარდ ჯონსონზე მითითება-მთარგმნ.)*. საკუთარი ცუდი ჩვევებიდან გამომდინარე, მან 24 რუბლად (აქაური 4 თუმანი) პატარა ბიჭი იყიდა; ის დაადანაშაულეს, რომ ბიჭი ბუხარელ ვაჭარს, აქაურ მკვიდრს მოსტაცა. ვაჭარი ითხოვდა, მას ფიცით დაედასტურებინა, რომ არ იცის, რა მოუვიდა ბიჭს, რომელშიც ფულის გადახდა არ უნდოდა. ის რომ პატიოსანი კაცი იყოს და რუსული ენა იცოდეს, დიდ სარგებელს მოუტანდა კომპანიას.

თქვენი ლონდონური წითელი ქსოვილის აქ გამოგზავნა არ ღირს; მათში, ერთ არშინში 18 შაჰზე მეტს არ იძლევიან. აქ უფრო აღმოსავლური შეფერილობის, ვენეციაში შეღებილი წითელი ქსოვილი სარგებლობს მოთხოვნით. ხალხს აქ ძალიან უყვარს მაუდი; უბრალო ხალხს, როგორც წესი, შალისა და ტილოს ტანსაცმელი აცვია, ხოლო მდიდარ ვაჭრებს – თხელი მაუდი. კარგს იზამთ, თუ 5-6 ნაჭერ შავ, მოშავო-მოყავისფრო და სხვა მუქი ფერების თხელ მაუდს გამოგზავნით, რომლის გაყიდვაც 20 შაჰად შეიძლება (ერთი არშინის), მაგრამ ამაზე ძვირად არა. აქ ქორები დადის, რომ მისმა სამეფო უმაღლესობამ, დონ ფელიპემ მალტაში სასტიკად დაამარცხა თურქები და 70 თუ 80 მხედართმთავარი დაატყვევა *(ეს მოვლენები კავშირშია თურქების მიერ 1565 წელს განხორციელებული მალტის უშედეგო აღუყასთან, მთარგმნ.)*.

ვისურვებდი, უფრო მეტი დრო მექონდეს იმისათვის, რომ თქვენ მოგწეროთ ხოლმე; ახლა კი გთხოვთ მიიღოთ ჩემი ნატლანნი და მას შემდეგ, რაც წაიკითხავთ, ბატონ ნიკოლსს გადასცეთ.

თქვენი მორჩილი მსახური
ედვარდსი

3. ინგლისიდან სპარსეთში გასათანი საქონელი და მისი ფასები აქ (სპარსეთში)

1. შალი და სქელი ტილო აქ იყიდება თითო 18 შაჰად, ასე რომ, მთელი ნაჭერი სპარსეთში 4 ფუნტი და 10 შილინგი ღირს, ვინაიდან ერთი შაჰი 6 ინგლისური პენსის ტოლია, ხოლო ერთი ბისტა – 2 ½ ინგლისური პენსის, ხოლო რუსულ ფულზე – 3 პენსის.

2. კალა სპარსეთში 14-დან 18 შაჰამდე ღირს ბათმანი. ბათმანის წონაზე ზემოთ გითხარით.

3. სპილენძის ჭურჭელი – 10-დან 12 შაჰამდე ბათმანი.

4. თხელი წითელი მაუდი – 25-დან 30 შაჰამდე იარდი.

5. სპილენძი – 20-დან 25 შაჰამდე ბათმანი.

სპარსეთიდან ინგლისში გასათანი საქონელი

1. ხამი აბრეშუმი – 60 შაჰი ბათმანი.

2. წინაკა – 32 შაჰი ბათმანი.

3. კოჭა – 18-20 შაჰი ბათმანი.

4. მუსკატის კაკალი – 30 შაჰი ბათმანი.

5. გოგირდი – 4 შაჰი დიდი ბათმანი; დიდი ბათმანი უდრის 12 ინგლისურ ფუნტს.

6. კვასცი – 2 ½ ბისტა ბათმანი და უფრო იაფიც.

7. ბრინჯი – ნახევარი ბისტა ბათმანი.

8. კაკალი, თხილი – ნახევარი ბისტა ბათმანი.

9. მიხაკი – 40 შაჰი ბათმანი.

10. ურთხელი მშვილდ-ისრისათვის (ტექსტში ფასი გამოტოვებულია).

**4. ბატონ ართურ ედვარდსის წერილი, 1566 წლის 8 აგვისტოს
დაწერილი მიდიის შავახადან, ფრიად პატივსცემული
გუბერნატორების, კონსულების, ასისტენტებისა და რუსული
კომპანიის ყველა წევრისადმი და ა.შ., რომელიც აღწერს
მის მიღებას სპარსეთის იმპერატორის მიერ, მის თათბირს
იმპერატორთან და პრივილეგიების მიღებას,
სხვა სანდოქანო შენიშვნებთან ერთად**

ფრიად პატივცემულო ბატონებო, მუდამ მახსოვს რა ჩემი წმინდა ვალი, რეკომენდაციას ვუწევ საკუთარ თავს თქვენს საყურადღებოდ და ვავედრებ ღმერთს თქვენი და კომპანიის დანარჩენი წევრების ჯანმრთელობას და ა.შ., გაცნობებთ, რომ უკანასკნელი წერილი, რომელიც მე აქედან გამომიგზავნეთ რიჩარდ ჯონსონის ხელით ჩემი კაზვინში გამგზავრების წინ, ამა წლის 22 აპრილით იყო დათარიღებული.

ამ ქალაქში მე 25 მაისს ჩამოვედი, არ დამიკარგავს არცერთი დღე, საათი და წამი, რათა რაც შეიძლება მალე წარმდგარიყავი შაჰის წინაშე. იმავე თვის 29 რიცხვში მე წარვსდექი მის წინაშე და დაახლოებით ორი საათი ვესაუბრებოდი. მან ორგზის მიბრძანა მი-ახლოება და მეკითხებოდა, რაში მდგომარეობდა ჩემი სათხოვარი. თხოვნა რომ მოისმინა, მოწყალედ შემპირდა სიგელების გადმოცემას. ამის შემდეგ მან კიდევ ორჯერ მიბრძანა უფრო ახლოს მისვლა და ჩვენს ხელმწიფესა და ჩვენს ქვეყანაზე მესაუბრებოდა, იმაზე, თუ რა საქონელი გვაქვს ჩვენ და რის მიღებას ვისურვებდით მისგან; მან ასევე სხვა, ჩვენი მეზობელი ქვეყნებისა და მათ ხელში არსებული საქონლის შესახებ გამომკითხა; გარდა ამისა, შემეკითხა მეფე ფილიპე – იმაზე, თუ როგორ დაამარცხა მან მალტის ალყის დროს თურქები. ასევე, მკითხა, დიდი ხანია თუ არა, რაც რუსეთთან და მოსკოვიასთან ვვაჭრობთ, რამდენ ხანში შეიძლება ინგლისიდან რუსეთში ჩასვლა, რამდენი კვირა გრძელდება მოგზაურობა კოლ-მოგორიდან ასტრახანამდე. შემდეგ საუბარი რუსეთზე გადავიდა. შაჰმა გამომკითხა, რომელი ქალაქები დაიპყრო მეფემ და თავად გამომიცხადა, თუ რისი მიღება სურდა ჩვენი საქონლიდან. მიღების ბოლოს მან გამოთქვა სურვილი, რომ თქვენმა კეთილშობილებებმა მას ყველა სახის ქსოვილი გაუგზავნონ, განსაკუთრებით, ერთი, რო-

მელსაც, როგორც მან თქვა, ქალიშვილები ამზადებენ. მან ამ ქსოვილს „კარანგი“ უწოდა. ჩემი აზრით, ეს მკვეთრი წითელი ფერის დასავლური მატყლია. დრო არ მაძლევს საშუალებას, დაწვრილებით აგიღწეროთ ჩემი საუბარი მის უდიდებულესობასთან. მასთან დაახლოებულ პირებს უკვირდათ, რომ ის ამდენ ხანს მესაუბრებოდა და თავის მდივანს საკუთარ სურვილებს აწერიებდა, რადგან იცოდნენ ჩემი განსხვავებული რწმენის შესახებ. სახელდობრ, მას სურდა ნიმუშად ყველა სახის ლონდონური მაუდი, 3 ან 4 ნაჭერი, კარგად გამოყვანილი და გასუფთავებული. აქ უფრო მეტად მოიისფრო-მოწითალო და წითელი ფერის ტანსაცმელი აცვიათ, მაგრამ სხვა ფერებსაც მითლებენ, როცა ნახავენ. მე მუქი ჟღალი ფერის ლონდონური მაუდის სამოსი მეცვა, რომელიც მას ძალიან მოეწონა. მითხრა, კარგს იზამთ, ასეთი ხარისხის მაუდს თუ გამოაგზავნით, სასიამოვნო დასანახია, ასევე, შავ მაუდს ქალებისთვის, ნარინჯისფერსა და მენამულთან ერთად. აქ ბევრს აცვია თხელი მაუდი. სპარსელები ბევრს საუბრობენ ლონდონურ მაუდზე და ისინი, ვინც მისი ტარება იცის, მას ანიჭებს უპირატესობას და არა ადგილობრივ ნაწარმს, რითაც ქალები იმოსებიან. სპარსელები თვლიან, რომ ადგილობრივი მაუდი გამძლე არ არის, ვინაიდან გაცვეთის შემთხვევაში ბამბასავით იკვრება. აქ ბევრს ვენეციური მაუდი აცვია, რომლის სიგანეც ერთნახევარი იარდია; ერთი აქაური არშინი ვენეციური მაუდი 24-დან 30 შაჰამდე ღირს, რაც რუსულ არშინზე 2 დიუმით გრძელია. შაჰმა ასევე მითხრა, რომ სურს ქამლოთის კარგი ქსოვილი და მენამული, შინდისფერი და ღია წითელი ხავერდი გაგვგზავნოთ: სპარსელებს უყვართ ამ ყველაფრის ტარება. გამოაგზავნეთ ასეთი შავი ქსოვილები სხვა ფერის არშიებით, ოქრომკედით ამოქარგული ფარჩით, ქსოვილებითა და ოქრომკედით ამოქარგული ხავერდით, ატლასითა და ქამხით, ყველაზე მეტი კი – მენამული და წითელი მატერიები თავისი ყველა შეფერილობით. არ დაგავიწყდეთ დასავლური შალის გამოგზავნა, სახელდობრ, ეგრეთ წოდებული „დუჟინისა“; ის ძალიან სქელი და მჭიდროდ ნაქსოვი უნდა იყოს, ნაწილი ნაზ წითელ ფერში შეღებილი, ნაწილი – მუქი წითელი. არ არსებობს ქსოვილი, რომელიც ამაზე მეტად შეეფერება აქაურების ქუდეებს.

თქვენ, რა თქმა უნდა, მიხვდებით, რომ შაჰთან ჩემი პირველი მიღების შემდეგ მე დროს არ ვკარგავდი და ყოველდღე ვაჩქარებდი

იმათ, ვინც ჩემთვის სიგელს ადგენდა და წერდა, რათა ხელთ მეწონოდა, როდესაც ისევ მიხმობდნენ შაჰთან, რაც მოხდა კიდეც 29 ივნისს.

ის ტანსაცმელი მეცვა, რომელიც შაჰმა მაჩუქა, ჩემთან ერთად მან მთარგმნელიც დაასაჩუქრა და თქვენი ერთ-ერთი მოხელეც. ამ დღეს მე, ჩემი სურვილისამებრ, თქვენთვის მივიღე სიგელი პრივილეგიებით, ბეჭდიანი და შაჰის მიერ ხელმოწერილი. დიდება უფალს, რომელიც ჩემთან ერთად და ჩემ ნაცვლად მოქმედებდა ყველა ჩემს წამოწყებაში.

29 ივნისი აქაურებისთვის ერთ-ერთი დიდი დღესასწაულია. მის უდიდებულესობასთან ერთად იყო მისი ყველა მხლებელი და კარის მოხელე. შაჰმა მითხრა, რომ თუკი მიღებული სიგელები არ მომწონს, მომავალში მათი შეცვლა შეიძლება. პასუხად მე ქედი მოვიხარე მის წინაშე და მის უდიდებულესობას ყველაზე გულთადი და მოკრძალებული მადლობა გადავუხადე, ვუთხარი, რომ ჩვენი სამეფო უდიდებულესობა ძალიან მალე შეიტყობდა მისი ვაჭრების მიმართ გამოჩენილი გულმოწყალების შესახებ. ვაჭრები კი საკუთარ თხოვნებს ხელმწიფის მიმართ ისეთი ფორმითა და რიგით გამოხატავენ, რომელთაც ყველაზე შესაფერისად და აუცილებლად მიიჩნევენ ვაჭრობის უზრუნველსაყოფად. შაჰმა შემდეგი სიტყვებით მიპასუხა: როდესაც ჩვენ მათ გონივრულ თხოვნებს დავინახავთ, ამის შემდეგ აღმოვუჩინებ შემდგომ წყალობას. ამის შემდეგ მე შაჰს დავუშორდი.

მას შემდეგ, რაც შაჰის სიგელები მივიღე, მე არაერთხელ ვისაღიღე ჩვენ მიმართ კეთილგანწყობილი დიდგვაროვნებისა და სხვათა საზოგადოებაში, რომლებიც ადრე არც კი მიახლოვდებოდნენ. ვილაც ყოველდღე მოდიოდა ჩემს ფარდულში და ჭამდა და სვამდა ჩემთან ერთად ჩემივე ჭურჭლიდან. ზუსტად ასევე, როდესაც კაზვინიდან მომავალი სადილად ვჭდებოდი, ჩემთან სხვადასხვა პირი მოდიოდა და ყოველგვარი ცერემონიის გარეშე მიირთმევდნენ ჩემთან ერთად, მიუხედავად იმისა, რომ ძალიან არ მინდოდა მათთან სიახლოვე, რადგან იმის გაყოფა მიწევდა მათთვის, რასაც თავადაც სიამოვნებით მივირთმევდი. ეჭვი არ მეპარება, რომ აწი ჩვენ აქ მშვიდად ვიცხოვრებთ, ვინაიდან ყველგან, სადაც არ უნდა მივიღე, საუკუთესო ხალხი თავაზიანად მხვდება.

შაჰმა მკითხა, შეძლებთ თუ არა თქვენ, რომ ყოველ წელიწადს 100 000 ნაჭერი შალი და მაუდი ჩამოუტანოთ. მე ვუპასუხე, რომ თქვენ 200 000 ნაჭრით მოამარაგებთ მის ქვეყანას. ამან მისი უდიდებულესობა ძალზე გაახარა, რადგან, როგორც სხვა პირებისაგან გავიგე, შარშან თურქეთის ელჩმა შაჰი სასოწარკვეთაში ჩააგდო – უთხრა, რომ დიდი თურქი არ დაუშვებდა ირანში ნებისმიერი, სულ მცირე რაოდენობის მაუდის ჩატანასაც კი.

არის სირიაში ქალაქი ალეპო, სადაც მრავალი ვენეციელი მუდმივად ცხოვრობს; გარდა ამისა, სხვები იქ ყოველ წელს ჩადიან და შალს, კაკალს, ქონს, ზაფრანას, ყავას, ბამბას და სხვა საქონელს შეისყიდებიან, ასევე – დიდი რაოდენობით სუნელებს. სომხები ასევე ყოველ წელიწადს ცვლიან ვენეციელებთან შალს ხამ აბრეშუმზე და ზოგჯერ 60 ნაჭერ შალსაც აძლევენ მათ 70 ბათმან სპარსულ აბრეშუმში და 40 ნაჭერ ქართულ აბრეშუმში. შალი ალეპოში ნაღდ ფულზე იყიდება, 11-12 დუკატი ერთი ნაჭერი (დუკატი აქ 12 შილინგი ღირს), რაც შალის ერთ შეკვრაში 132-142 შაჰს შეადგენს. ყვებიან, რომ შემახადან ალეპომდე ერთი თვის სავალია, ხოლო იქიდან ტრიპოლამდე – 6 დღის; ტრიპოლიდან ვენეციამდე კი ერთი თვისა და 5 დღის სავალია ზღვით.

როგორც შევიტყვე, აქედან ვენეციამდე 3 თვეზე ნაკლებ დროში შეიძლება ჩასვლა. ამიტომ ვისურვებდი, რომ იქ სანდო პირი და სანდო მეგობარი გაგეჩინათ, ვისაც მე აქედან წერილებს გავუგზავნიდი. აქ მე შემიძლია ერთგული ხალხის გამოწახვა, რომ მათ ჩემი წერილები ჩაიტანონ ვენეციამდე და უკან პასუხები წამოიღონ. ჩემთან რომ კიდევ ვინმე იყოს, მე უყოყმანოდ გადავცემდი მას შაჰის სიგელებს თქვენთან ჩამოსატანად.

სომხებსა და სხვებს აბრეშუმის გადაცვლა სურთ ჩვენს შალზე და ჩვენი მომარაგება შეუძლიათ ყველანაირი სუნელით, თუკი ამის შესახებ წინასწარ ვაცნობებთ, რათა აბრეშუმისათვის ინდოეთში გაემგზავრონ. ისინი შემახაში ჩამოგვითანდნენ საქონელს შემდეგ ფასად:

წინაკა – აქაური ბათმანი 18 შაჰი, ერთი ფთილა 6 პენსს უდრის.

დიდი მუსკატის კაკალი – ბათმანი 40-45 შაჰი.

მიხაკი – 40 შაჰი ბათმანი.

მუსკატის კაკალი – 16-18 შაჰი ბათმანი.

დარიჩინი – 40 შაჰი ბათმანი.

ექვი არ მეპარება, რომ დროთა განმავლობაში სუნელები და მუსკატი კარგად და სარფიანად გასაღდება.

კაზვინიდან ჰორმუზამდე 6 კვირის სავალია დატვირთული აქლემებით, მაგრამ თუ კარგი ჯორით იმგზავრებ ტვირთის გარეშე, 7-8 დღეში ჩახვალ. ვფიქრობ, რომ ჰორმუზში და სხვა ქალაქებში ასეთივე დროში შეიძლება ჩასვლა დაუტვირთავი პირუტყვით. მაგრამ აქაურ გზებზე ყველგან ცხენებით უნდა ზიდო ნაყიდი სურსათ-სანოვარე. ამიტომ გადაადგილდებიან ასე ნელა.

თავად შაჰს ძალიან უნდა ჩვენთან საქმის დაჭერა. ის მოგვცემს ფულს, აბრეშუმსა და ჩამოიტანს ჩვენთვის სასურველ საქონელს სპარსეთში, ამასთან, მან თავად გამოთქვა სურვილი, რომ ჩვენ ისეთი საქონელი ჩამოვიტანოთ, რომლითაც ჩვენც სარგებელს ვნახავთ და ისიც. ქორების მიხედვით, და მე თავად რასაც ვხედავ, მართო სომხებს, სხვები რომ არ ჩავთვალოთ, ყოველ წელიწადს ალექსოდან 5 000 და 6 000 ნაჭერი შალი და მაუდი ჩამოაქვთ. თუკი თქვენ სარფიანად გაასაღებთ აქაური წარმოების ხამ აბრეშუმს, წითლად შეღებილ აბრეშუმსა და აბრეშუმის ქსოვილებს, ამ შემთხვევაში აქეთ დიდი რაოდენობით საქონლის გამოგზავნა შეგეძლებათ. თუმცა, ვშიშობ, რომ ვენეციელები შეძლებისდაგვარად ხელს შეგვიშლიან. ვიცი, რომ მათთვის უსიამოვნო იქნება ის გარემოება, რომ თქვენ აქაურ ქვეყნებთან ვაჭრობთ, რადგან ეს ძალიან მოკლე ხანში სრულად შეცვლის მათ ვაჭრობას აღმოსავლეთთან და შეაფერხებს მათი მაუდის გაყიდვას ალექსოდა და მის მიმდებარედ. უნდა იცოდეთ, რომ ჯორს 60 ბათმანი აბრეშუმის გადატანა შეუძლია, თუმცა ამბობენ, რომ ერთ სომხურ სოფელს ყოველ წელიწადს ალექსოში 400-500 ჯორი აბრეშუმი გადააქვს, იქიდან კი შალი და ვენეციური მაუდი ჩამოაქვთ, ხოლო ჯორის ტვირთი 18 ნაჭერ შალს შეადგენს. თუმცა, მე გთხოვთ, რომ 2 000 ნაჭერზე მეტ შალს ნუ გამოგზავნით, მიუხედავად იმისა, რომ უფრო მეტის ჩამოტანის სურვილი გამოთქვას და მთხოვს, ეს თქვენთვის გადმოემცა. იმის გაგება რომ შემეძლოს, რას წერთ თქვენს წერილებში ბოლო ერთი წლის განმავლობაში, მეტი მასალა მექნებოდა საპასუხოდ. მათ, ვინც ახლა ასტრახანში არიან, შეუძლით, თუ მოინდომებენ, მომწერონ, ან ის წერილები გამომიგზავნონ, რომლებიც, ვიმედოვნებ, მეგობრებმა მომწერეს: აი, უკვე 8 კვირაა, რაც საქონლით დატვირთული ორი გემი ჩამოვიდა აქ.

გემზე რუსები იყვნენ, რომელთა ხელითაც შეეძლოთ 3-4 სტრიქონი მაინც გამოეგზავნათ ჩემთვის. ისინი რუსებს დაჰპირდნენ, რომ მომწერდნენ, მაგრამ დაპირება არ შეასრულეს. ჩემთვის ძალიან საწყენი იქნება, თუ აქედან ისე გავა გემი, რომ ვერაფერს მივწერ მათ იმის შესახებ, თუ როგორ მიდის აქ საქმეები. გავიგე, რომ მათ გემი უყიდიათ 40 რუბლად და რაღაც საქონლით დაუტვირთავთ აქ გამოსაგზავნად. უფალმა ჩამოიყვანოს აქამდე მშვიდობით. მე მის ჩამოსვლას ველოდები, თორემ უკვე ასტრახანში გამგზავრებას ვფიქრობდი იმ გემით, რომელიც ახლახან გავიდა აქედან.

გასული თვის 15 რიცხვში მე კაზვინიდან გამოვედი და 20-ში შემახაში ჩამოვედი; 4 აგვისტოს საშუალება გამოვნახე ამ ქვეყნის ყველაზე დიდი თაღლითის დასაპატიმრებლად, სახელდობრ – საბაჟოს მებაჟის, ვამხილე ის 22 თუმნისა და 100 შაჰის (200 შაჰი ერთ თუმანს შედგენს) მითვისებაში. იმდენს მივაღწიე, რომ ის ციხეში ჩასვეს, რათა ნებისმიერ დროს სასამართლოს წინაშე წარსდგეს. როგორ დასრულდება ეს საქმე, ღმერთმა იცის; ვალს ამოვიღებთ, მაგრამ ჯერ ვერა, რადგან მან შაჰს 1000 რუბლი უნდა გადაუხადოს. მდგომარეობა ამ ქვეყანაში ჯერ კიდევ არამყარია, რადგან მათ მმართველი, თავკაცი არ ჰყავთ; ჩემი აზრით, მმართველი მირზა გახდება. 5 ან 6 დღის შემდეგ გავიგებთ ამას და უკვე დროცაა, რადგან ხალხს უკვე მოგზაურობისაც ეშინია, დაყაჩაღების. აქ რომ მმართველი დაინიშნოს, მე სწრაფად ამოვიღებდი თქვენს ვალს, ვინაიდან ისინი გვერდს ვერ აუვლიან შაჰის მიერ ბოძებულ სიგელებსა და პრივილეგიებს. ამ დროს შაჰი წერს, რომ ვალი უბრალოდ კი არ უნდა გადაგვიხადონ, არამედ მის სწორად გადახდას დიდი ყურადღება დაეთმობა, ასე რომ (თუ ღმერთი ინებებს), ჩვენ ეჭვი არ უნდა შეგვეპაროს, რომ მალე აქ ისეთივე კარგ მდგომარეობაში ვიქნებით, როგორც რუსეთში. ვალის მიღების ორ ხელწერილში, რომლებიც რიჩარდ ჯონსონმა დამიტოვა, არც მოვალეების სახელები წერია და არც ვალის ოდენობა, ხოლო სხვა ხელწერილებზე მხოლოდ მისი ხელმოწერაა. მე რომ არ მომეფიქრებინა ჩვენს პრივილეგიაში იმ პირობის შეტანა, რომ ვალი ჩვენ ორიდან (ერთ-ერთის არყოფნისას) ნებისმიერს შეუძლია აიღოს, ზოგიერთი მოვალე ერთ პენსაც კი არ გადაუხდიდა არავის, რიჩარდ ჯონსონის გარდა, რომელმაც ხელწერილებზე მართო თავისი სახელი დასვა. კაზვინში ფორახანისაგან

(Forakan) 29 თუმნის ანგარიშად 300 შაჰი მივიღე. დანარჩენს აქ მომცემს; ჯერჯერობით სულ ეს არის, რისი აღებაც შევძელი. რაც შეეხება გაურამ-ბეგის 12 თუმანს, ვთვლი, რომ მასთან მოსალაპარაკებლად წასვლა რომ შემეძლოს, ის გადამიხდიდა ნაღდი ფულითა და საქონლით. აკონის (Ackon) ფულთან დაკავშირებით, საქონელში, რომელიც თავად ამედინ-ბეგის მეშვეობით გავყიდეთ (მას თავდაპირველად თვითონ ჰქონდა ამ ოდენობის ჩვენი ვალი), უნდა გითხრათ, რომ ვინაიდან მათ იმედი ჰქონდათ, რომ არც ერთ პენის არ გადაგვიხდიდნენ, ამედინ-ბეგი იმას უფრო ცდილობდა, ხელი შეეშალა ჩემი შუამდგომლობისათვის, ვიდრე დამხმარებოდა. თუმცა ამჟამად მე საშუალება გამოვნახე. ღმერთმა მეგობრები გამომიგზავნა, რომლებიც ყოველდღე შაჰთან არიან და მოსაგვენ მას. მათ მიშუამდგომლეს და საშუალება მომცეს შაჰი ჰაჯი-მაჰმედზე ადრე მენახა. თუმცა, საბოლოოდ, ჰაჯი-მაჰმედი ჩემი მეგობარი გახდა. მას შაჰთან უხმეს და მან აუხსნა შაჰს, თუ რა კარგი ვაჭრები ვართ, როგორ პატიოსნად ვიქცევით ყველაფერში, რამდენად დიდად გვწყალობს რუსი ხელმწიფე და როგორი კარგი საქონლის ჩატანა შეგვიძლია სპარსეთში. ასევე ბევრი სხვა რამ უთხრა შაჰს. შაჰი ყოველდღე იხმობდა მას თავისთან, რათა შირვანის ამბები გაეგო, ვინაიდან მასავით სხვას არავის შეეძლო შაჰისათვის იქაური ამბების გაშუქება. მას თქვენი 7 თუმანი და 48 შაჰი მართებს; მე ვერ მოვახერხე თანხის ამოღება, რადგან ის სულ დაკავებულია, მუდმივად კაზვინში დადის და, როგორც თავად მითხრა, იქ დიდი რაოდენობით საჩუქრების დარიგება მოუწია ორჯერ. მისი რთული მდგომარეობა რომ დავინახე, მისი ექიმობა ავიღე საკუთარ თავზე და განვკურნე სნეულებისაგან. მე მას ვაპატიე ვალი 10 ნაჭერი შალის სანაცვლოდ, რასაც მას მე და რიჩარდ ჯონსონი დავპირდით ჩვენი საქონლის ჩამოსვლის შემდეგ. ეს იმ მოსაზრებით გავაკეთე, რათა მან ყველაფერი იღონოს იმისათვის, რომ მე დროულად მოვრჩე ჩემს საქმეს და გავემგზავრო; არადა, ვიცოდი – მან ისე მოაწყო, რომ საქმეში ჩემი დამხმარენი დაყოვნებულიყვნენ, ვიდრე თავის მიზანს არ მიაღწევდა. მანამ, სანამ შაჰისაგან პრივილეგია არ მივიღე და კაზვინი არ დავტოვე, ერთი წუთით არ დამისვენია, რადგან სურსათიც და ყველაფერი დანარჩენიც იქ ძალიან ძვირი ღირს: ყველაფერი შორიდან ჩამოაქვთ.

რაც შეეხება სხვა პატარა ვალებს (დაახლოებით 7 თუმანი), როდესაც ის ვაჭრები ჩამოვლენ, ვისთანაც ჩვენ საქმე გვაქვს დაჭერილი, ჩვენ მათ აკრეფას შევეცდებით. მინდა რაღაც რაოდენობით ვერცხლი გამოგზავნოთ ზოდებად, რომ აქ მონეტები მოჭრან; ეს ძალიან მოეწონებოდა აქაურ მბრძანებელს და ჩვენთვის სარგებლიანი იქნებოდა. აბრეშუმი შარშანდელთან შედარებით 2-3 შაჰით იაფი ღირს. გაცნობებთ, რომ ჩემს საქმიანობაზე 2 წერილი გამოგიგზავნეთ კაზვინიდან, კერძოდ, 24 და 29 ივნისს, ერთ-ერთი თქვენი მოხელის ხელით, რომელიც გილანში გავგზავნე, რათა გემზე ასულიყო და ასტრახანში ჩასულს, თქვენი კომპანიონებისათვის გადაეცა. ეს დიდი ხნის წინ შეიძლებოდა მომხდარიყო და მეც დავისვენებდი. მაგრამ ძალიან ვიწყინე, როდესაც აქ ჩამოსულმა შევიტყვე, რომ გილანში ჩემ მიერ გავგზავნილმა პირმა უყურადღებობა გამოიჩინა და არ ავიდა პირველივე გემზე, შეყოვნდა და უკანასკნელს დაელოდა. მაგრამ მე მას ქკუას ვასწავლი სხვების სამაგალითოდ, რომ ამას იქით ასე უყურადღებოდ აღარ მოიქცეს და მსგავს საქმეებში იჩქაროს. თქვენ მიერ ბოლოს გამოგზავნილი შალი, ბატონ კუორლსთან ნაყიდი, კარგი გამოდგა – შესაფერისი სიგრძისა და კარგად შერჩეული. როდესაც კაზვინში ვიყავი, იქ გილანის მმართველის ელჩი იყო. ღვთის იმედით, აქ თუ დავრჩი და გილანში ჩასვლა შევძელი, იქაც ავიღებ მმართველისაგან ასეთივე პრივილეგიას თქვენთვის. ეს საქმე უკვე დავძარი ადგილიდან: ვიხელთე ზოგიერთი შესაფერი გარემოება და ეჭვი არ მეპარება, რომ თქვენ ეს ძვირი არ დაგიჯდებათ; უკვე მივიღებდი კიდევ პრივილეგიას, მაგრამ არავინ მყავს, ვისაც შეიძლება ვენდო. კაზვინიდან გილანამდე ხომ სულ ხუთი დღის სავალია ჯორით და ამ ქვეყანას ჩვენთვის დიდი სარგებლის მოტანა შეუძლია. იქ ბლომადაა აბრეშუმი, თანაც უფრო კარგი ხარისხის და უფრო იაფი, ვიდრე აქაური. იქ ასევე კვასცის დიდი მარაგია და ბათმანი ერთნახევარი ბისტა ღირს. მე ყველა დანახარჯი გამოვთვალე, აქედან კოლმოგორამდე და ფრახტი ინგლისამდე; მთელი დანახარჯის გათვალისწინებით, ერთი კასრი ეღირება 3 ფუნტი, რაც თქვენ არაუმეტეს 18-20 შილინგი დაგიჯდებათ. ქორების მიხედვით, თქვენ წელიწადში 200-300 კასრს ტვირთავთ. აქედან ინგლისში გასაგზავნ

საქონელზე არაფერი გამიგია. რაც შეეხება აქ კაკლის ყიდვას, ჩემი აზრით, ეს მოგებას არ მოიტანს. კაკალი ალუპოდან ჩამოაქვთ და 3-4 შაჰი ღირს ერთი აქაური ბათმანი, რაც 6 ინგლისურ ფუნტს უდრის. წითელი საღებავის მარცვალი, ერთი ბათმანი ასევე 200 შაჰი ღირს ნაღდი ფულით; თუ შაჰს რუსული პენსით ვიანგარიშებთ, ერთი ბათმანი 6 რუბლი გამოდის. თქვენ რაღაც რაოდენობის ფულის გამოგზავნა შეგიძლიათ და 12-13 შაჰად ერთი ფუნტი კენკრის ყიდვა შეიძლება; ამ შემთხვევაში წონაშიც მოიგებდით და ფასშიც. ჩემთან ერთად კიდევ ერთი ინგლისელი მაინც რომ იყოს, ვისაც თქვენთვის გადმოსაცემად ვალების სიასა და სხვა დოკუმენტებს გადავცემდი, მე რომ რამე დამემართოს, იმ შემთხვევისათვის, მე ჩემი თარჯიმნის მოახლედ ვიქცეოდი და მასთან ერთად ჰორმუზსა და ალუპოში გავემგზავრებოდი; ეს ორივე უმთავრესი სავაჭრო ქალაქებია, ამ ქვეყნის საზღვართან არსებული, სადაც ყოველი მხრიდან ჩამოსული ვაჭრები იყრიან თავს. ამგვარად, მე მოგზაურობაზე 4-5 თვეს დაგეგმავდი, მაგრამ უფრო ღრმად შევისწავლიდი აქაურ საქმეებს და უფრო ზუსტად გაცნობებდით ყველაფერს. მე, ღვთის წყალობით, იმგვარად წავიყვან საქმეს, რომ თქვენ ყოველწლიურად აქ მოგებას ნახავთ საქონლითა და გემებით, როგორც ამას უკვე ვაკეთებთ რუსეთში. ვინაიდან, თუ ჩვენ შევძლებთ, რისი იმედიც მაქვს, შესაფერ პირობებში, დროულად გავყიდოთ საქონელი და ასევე დროულად მივიღოთ შაჰისა და სხვა პირებისგან აბრეშუმი, რომ აქედან ის ასტრახანში აპრილის დასაწყისში გაიგზავნოს, იქიდან კი კოლმოგორში სამ თვეში ან კიდევ უფრო ნაკლებ დროში ჩავიდეს და ივნისის ბოლოს უკვე თქვენს გემებზე დაიტვირთოს დანარჩენ საქონელთან ერთად, ამ შემთხვევაში დროს არ დაგეგმავდი. მე ეჭვი არ მეპარება, რომ ამის განხორციელება უახლოეს ორ წელიწადშია შესაძლებელი, როდესაც ჩვენ უკვე ფეხს მოვიკიდებთ ამ ქვეყნებში და უკეთ გავიცნობენ. გარდა მისა, თქვენ უნდა იცოდეთ, რომ ჩემი შემდგომი ყოფნისას შაჰთან ითქვა, რომ ბატონმა ენტონი ჯენკინსონმა შესთავაზა შაჰს ამ ქვეყნებში არსებული მთელი ხაში აბრეშუმის აღება, რის ნაცვლადაც მაუდიტა და სხვა საქონლით უნდა გადაეხადათ. გარწმუნებთ, რომ აქ ცხენის ტვირთის მიხედვით, რაც 50-60 ბათ-

მანს შეადგენს, შეიძლება 3000-4000 ცხენის დატვირთვა, და ეს ქართული აბრეშუმის გარეშე. დროდადრო ამ ქვეყნებიდან ძალიან ბევრი აბრეშუმი გააქვთ, მაგალითად, თურქებს ერთ ჯერზე 400-500-მდე დატვირთული ცხენი გაჰყავთ, სამაგიეროდ კი მონეტების მოსაქრელი ვერცხლი შემოაქვთ, კერძოდ, ტალერები, რომელთაც ერთ ცალს 10 შაჰად ყიდია. უნგრული დუკატი 12 შაჰად საღდება. თურქები, რომელთაც წელიწადის ყოველ დროს ფული მზად აქვთ, აბრეშუმს იაფად ყიდულობენ სოფლელებისგან, როგორც კი მათ გასაყიდად გამოაქვთ. თუ თქვენ ვენეციელებს გაურიგდებით და აბრეშუმის გატანას საკუთარ თავზე აიღებთ, ან როგორღაც მოაგვარებთ მათთან საქმეს, დარწმუნებული ვარ, რომ შაჰის მეშვეობით 6 ბათმანი აბრეშუმი 2 ½ ნაჭერი შალი ეღირება. ამ და სხვა საკითხებთან დაკავშირებით დაუყოვნებლივ მომწერეთ თქვენი აზრი. ბატონმა ენტონი ჯენკინსონმა მნიშვნელოვანი სამსახური გაგიწიათ, რადგან მე ხშირად დამხმარებია მისი ბრძნული და კეთილი საქმეები, რაც აქაურებს ახსოვთ. დღემდე არ გამიგია ვაჭრებისაგან, რომლებთანაც საქმეს ვაწარმოებთ...*(ფრაზა დაუსრულებელია; ალბათ, ედვარდსს სურდა დაემატებინა, რომ ჯენკინსონზე აუცილებლად არ სმენია- მთარგმნ).*

ღმერთმა მომცეს ჯანმრთელობა, რომ კეთილშობილი თანამგზავრები ვიხილო, ვინაიდან ჩემი მოგზაურობა რთული იყო და ხშირად ჩემი ღვიძილი სავსე იყო სევდით, ხოლო ძილი – მოუსვენარი. ჩემთან ერთად არც ერთი ინგლისელი არ ყოფილა, ვისაც მტანჯველი ფიქრებით დამძიმებულ გულს გადავუშლიდი; ამას ღმერთი უწყის, რომელმაც მტრებისაგან დამაღწევინა თავი. ყოვლადძლიერმა ღმერთმა მოგცეთ ჯანმრთელობა, ბედნიერება და დიდი ხნის სიცოცხლე.

მთელი ცხოვრება თქვენი უმდაბლესი მსახური და თქვენი ბრძანებების მომლოდინე,

ა. ედვარდსი

**5. არძურ ედვარდის წერილი, 16 ივნისს დაწერილი
ასტრახანიდან, სპარსეთში მისი პირველი მოგზაურობიდან
დაბრუნების შემდეგ, რუსეთში, სპარსეთსა და
ჩრდილოეთისა და ჩრდილო-აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში
მოგზაურ ფრიად პატივცემული კომპანიისადმი**

ვიმედოვნებ, რომ თქვენი უკეთილშობილესობანი კმაყოფილნი დარჩებით, თუ წინამდებარე წერილში გაცნობებით არა მარტო თქვენი პრივილეგიის სიგელის ზოგ მუხლს, არამედ გუბერნატორების, კონსულების, ასისტენტებისა და კომპანიის წევრების სახელებს; მე ასევე გაცნობებით საქონელზე, რომელიც სპარსეთის მბრძანებელმა, იგივე იმპერატორმა, ჩამოთვალა თქვენთან გამოგზავნილ ერთ-ერთ წერილში, ჩემ მიერ გაკეთებული შენიშვნებით, რაც საჭიროდ ჩავთვალე, რომ თქვენთვის შემეხსენებინა. პრივილეგია დაწერილი, ნაბოძები და გადმოცემულია შემდეგი პირების: გუბერნატორების – სერ უილიამ გარარდისა და სერ უილიამ ჩესტერის, სერ ტომას ლოჯის, ბატონ ენტონი ჯენკინსონის, ბატონ ტომას ნიკოლსისა და არტურ ედვარდის სახელზე.

1. ჩვენ გვგონია უფლება, არ გადავიხადოთ არანაირი გადასახადი ან მოსაკრებელი ამჟამად და მომავალში, შაჰის მემკვიდრეების მმართველობისას. ინგლისელ ვაჭრებს, რომელთაც თქვენ ამჟამად ან მომავალში დანიშნავთ, უფლება ექნებათ, იარონ სავაჭრო საქმეებზე შაჰის მთელ სამფლობელოში და მის მიმდებარედ ყველა ქალაქში სხვა ადამიანების თანხლებით და გაყიდონ ყველა სახის საქონელი.
2. ყველა ქალაქში, სადაც თქვენი ვაჭრები ჩავლენ ან სადაც გაჩერდებიან, იქაურმა გუბერნატორებმა, მმართველებმა და მოსამართლეებმა მათ მფარველობა უნდა გაუწიონ და დაეხმარონ, დაიცვან ცუდი ხალხისაგან და დასაჯონ ისინი, ვინც რაიმე ზიანს მიაყენებს მათ.
3. ყველა სიდიდის დავალიანების გამო, ვინც არ უნდა იყოს მოვალე და რის გადახდაც გადავადებულია, მოვალე სასამართლოში აგებს პასუხს და ფული იმავე დღეს უნდა იქნეს გადახდილი.

4. ნებისმიერი პირი, რა მდგომარეობასა და თანამდებობასაც არ უნდა იკავებდეს, ვერ გაბედავს რაიმე საქონლის ან ძღვე-ნის მიღებას ჩვენი ნებართვისა და თანხმობის გარეშე.
5. თუ რაიმე შემთხვევის გამო ჩვენი ვაჭრებიდან ან მოხელეებ-იდან რომელიმე, ღმერთმა დაგვიფაროს და, მოკლავს შაჰის ქვეშევრდომს, ჩვენი საქონელი მაინც ხელუხლებელი იქნება და საქმეში არ იქნება ჩართული, ამასთან, დამნაშავის გარდა არცერთი სხვა პირი არ იქნება ჩართული საქმეში. დამნაშავე სამართლიანად უნდა გასამართლდეს და ხელმწიფის გა-დაწყვეტილების გარეშე არ უნდა დაისაჯოს.
6. ყველა სესხი, რაც ჩვენგან აქვთ აღებული ამჟამად ან მომავალში ისესხებენ, უნდა დაუბრუნდეს ერთ-ერთ ჩვენგანს, მი-უხედავად იმისა, თუ ვინ ასესხა ჩვენგან და ცოცხალია თუ არა გამსესხებელი.
7. არავის აქვს საქონლის დაბრუნების უფლება, თუ ის უკვე ნაყი-დი აქვს და გაყიდულია.
8. როდესაც, ღვთის დახმარებით, ჩვენი საქონელი ზღვამდე იქ-ნება მისატანი, შაჰის ქვეშევრდომები ვალდებული არიან, დაგვეხმარონ ხმელეთზე მის გადაადგილებაში, ზღვამდე.

ყველა ჩაწერილი მუხლი, ვიმედოვნებ, დაგაკმაყოფილებთ მა-ნამდე, ვიდრე თქვენგან შაჰისადმი მოწერილი სხვა წერილები არ ჩამოვა; ეს უკანასკნელი, დარწმუნებული ვარ, დათანხმდება თქვენს მომავალ ზომიერ თხოვნებს, როგორც თავად დამპირდა. მე უკვე დავაყენე ეს საკითხი და შაჰს განვუცხადე, რომ, ჩემი აზრით, თქვენ გამოგზავნით წერილებს საკუთარი თხოვნებით და შეევედრებით მას მომავალში წყალობას, როდესაც საჭირო იქნება ვაჭრობის უკეთ ხე-ლის შეწყობა. არ დაიჭერებთ, რა ხანგრძლივი და მოწყალე საუბარი მქონდა მასთან; გარწმუნებთ, ეს საუბარი ორ საათს გაგრძელდა; მის კარზე მყოფთათვის და სხვა ქვეყნების ვაჭრებისთვის ეს გასა-ოცარი იყო. ყოველ დასმულ კითხვაზე პასუხის შემდეგ ის მიუბრუნ-დებოდა ხოლმე თავის დიდებულებსა და მოხელეებს, რომელთაც რაღაც ცნობები ჰქონდათ დასავლეთის ქვეყნებზე და შემდეგ შე-კითხვებს განაგრძობდა. თავის მდივანს უბრძანა, ოთხ წერილში ჩა-ეწერა ზემოაღნიშნული მუხლები და ოთხივე წერილი გადმომცა (ამ წერილებიდან ორი, ჩემი თხოვნის შესაბამისად, თურქულადაა და-

წერილი). ერთ-ერთი წერილის უკანა მხარეს მდივანმა ის საქონელი ჩამოწერა, რომლის მიღებაც მის უდიდებულესობას სურს თქვენგან. მზის ჩასვლის შემდეგ შაჰმა კიდევ ერთი საათით დამაყოვნა, რის მერეც მე ის დავტოვე.

6. საქონელი, რომელიც შაჰმა ერთ-ერთი წერილის უკანა მხარეს ჩამოწერა და რისი მიღებაც სურს თქვენგან

პირველ რიგში, ოქრომკედითა და ვერცხლით ამოქარგული ფარ-ჩა და ოქრომკედით ამოქარგული ხავერდი.

შემდეგ, კარგი ხავერდი – წმინდა მაჟდის წითელი ფერის, მეწამული, წითელი, მწვანე და შავი ხავერდი. ამ ფერებს მისი უდიდებულესობა იმიტომ ითხოვს, რომ მათზე დიდი მოთხოვნაა და, მიუხედავად იმისა, რომ ამ საქონლიდან ზოგი მის ქალაქ ქაშანშიც იწარმოება, ისეთი ხარისხიანი არ არის, როგორი ხარისხისაც თქვენ შეგიძლიათ გამოუგზავნოთ. ამ საქონლიდან, ვფიქრობ, ცოტას მოვიგებთ, მაგრამ სხვადასხვა მოსაზრებიდან გამომდინარე და იმიტომ, რომ შაჰს ვასიამოვნოთ, გთხოვთ რაღაც რაოდენობით გამოგზავნოთ ის და, ამასთანავე, განსაკუთრებით კარგი ხარისხის.

შემდეგ, კარგი ქამბა და ყველა სახის ატლასი და 100 ნაჭერი კარგი ხარისხის ქამლოთი, რომელიც აქ 80 შაჰი ღირს ნაჭერი (6 პენსი – 1 შაჰი). აბრეშუმის ქსოვილები ზემოთ ჩამოთვლილი ფერისა უნდა იყოს – ანუ წითელი, მეწამული, მწვანე და შავი, ასევე, რამდენიმე ნაჭერი ღია ცისფერი.

შემდეგ, 3-4 კომპლექტი საჭურველი, რომელიც პისტოლეთიდან ნასროლ ტყვიას გაუძლებს, 10 ან 12 კარგი ხარისხის ფოლადის ნიშნით.

შემდეგ, 10 ან 12 კარგი ჯავშნის პერანგი, ძალიან კარგი ხარისხის (სხვანაირი არ სჭირდება), რომელიც ნატყორცნ ისარს გაუძლებს, და 2 კამეჩის ტყავის ქურთუკი.

შემდეგ, 10 ან 12 ნაჭერი დასავლური შალი (western karsies), სქელი და მჭიდროდ ნაქსოვი, მკვეთრი წითელი ან ცეცხლისფერი. ვფიქრობ, რომ ამაზე უფრო შესაფერი მატერია არ არსებობს კეთილშობილი წარმომავლობის ადამიანების ქუდების შესაკერად.

შაჰმა ამ მატერიას კარანგი უწოდა (შენიშვნა გვერდით: „ფეიქრობ, რომ სიტყვა „კარანგის“ ქვეშ ისინი შალს გულისხმობენ“), და თქვა, რომ მას ქალიშვილები ამზადებენ და ძალიან უნდა მისი მიღება.

შემდეგ, 6 ნაჭერი თხელი ჰოლანდიური ტილო შაჰისთვის და კიდევ რამდენიმე ნაჭერი, უფრო იაფი – დიდებულებისთვის.

შემდეგ, 12 ცალი კარგი პისტოლეტი, ზოგიერთი კაჟიანი და 6 პატარა პისტოლეტი საკეტით, რომ მათი ტარება შეიძლებოდეს.

შემდეგ, 100 სამოსის ჯაგრისი (მაგრამ არა ღორის ჯაგრით), სასაჩუქრედ და გასაყიდად.

შემდეგ, კარგად აწყობილი წისქვილი, რომლითაც მოგზაურობის დროს მარცვლის დაფქვა იქნება შესაძლებელი. ჰაჭი-მაჰმეთმა მთხოვა დამეწერა, რომ ასეთი ხელმწიფისათვის მისართმევად გამოგზავნოთ.

შემდეგ, შაჰი ითხოვს ყველა სახისა და შეფერილობის ლონდონურ მაუდს. კარგი იქნება 40-50 ნაჭერს თუ გამომიგზავნით, რადგან ვიცი, რომ მათი სარფიანად გაყიდვა შეიძლება, განსაკუთრებით ისეთი მაუდისა, რომელიც შეიძლება არშინი 20 შაჰად გაიყიდოს (ირანული არშინი ორი ინგლისური დუიმით გრძელია რუსულზე). გამოგზავნეთ 4 ან 5 ნაჭერი მკვეთრი წითელი, მუქი ლურჯი, ცეცხლისფერი, შავი, ყავისფერი – შაჰისა და წარჩინებულთათვის; დანარჩენი სხვა მკვეთრი შეფერილობისა გამოგზავნეთ, მაგალითად, ლონდონური მუქი ჟღალი ფერის, მუქი წითელი, ლომისფერი, მკვეთრი მწვანე და სხვა ფერები, რასაც საჭიროდ ჩათვლით. შაჰს სურს, რომ ყველა შეფერილობის ჰქონდეს. ეს საბაბი გახდება საიმისოდ, რომ ვენეციელები და თურქები უფრო ნაკლებ პატივში აღმოჩნდნენ. თავად მათაც ეშინიათ ამის და ჩუმ-ჩუმად ლაპარაკობენ კიდევ ამაზე. და მართლაც, შაჰის ქვეშევრდომები აპირებენ ჩვენთან სუნელებითა და სხვა საქონლით ვაჭრობას, რითაც, ჩვეულებრივ, ვენეციელები და თურქები ვაჭრობენ.

თქვენს თავს უფალს ვაბარებ, რომელიც ჯანმრთელობასა და კიდევ უფრო დიდ პატივს გიბოძებთ.

მთელი ცხოვრება თქვენი მსახური
ა. ედვარდსი

7. დანართები ედვარდის წერილებზე

გზა და მანძილი წმ. ნიკოლოზიდან (ანუ თეთრი ზღვიდან) კასპიის ზღვამდე

თუ თქვენ წმ. ნიკოლოზიდან პირდაპირ კასპიის ზღვისაკენ გაემგზავრებით, მაშინ ვოლგამდე წყალზე უნდა იაროთ – ეს ყველაზე მარტივი გზაა. დღე და ღამე სვლის შემთხვევაში ამ მანძილს ნაგებობით 14 დღესა და 14 ღამეში დაფარავთ; ნაგები ერთი მთლიანი ხისგანაა გამოთლილი და მათ სტრუგები ეწოდება. მთლიანობაში 1100 ვერსია.

ზამთარში მარხილით 8 დღეში შეიძლება გზის გაგლა. ზაფხულობით სახმელეთო გზა საფრთხილოა ქაობების გამო; უსაფრთხოდ მას ვერ გაივლით.

ვოლოგდიდან იაროსლავლამდე 180 ვერსია ხმელეთით. იაროსლავლი მდინარე ვოლგაზე დგას, როგორც გითხარით, ვოლოგდიდან 180 ვერსში.

კასპიის ზღვიდან იაროსლავლამდე 2700 ვერსია.

ამრიგად, წმ. ნიკოლოზიდან კასპიის ზღვამდე – 3800 ვერსი (*შეცდომაა, სინამდვილეში, გამოთვლების მიხედვით, მანძილი 3980 ვერსია*). მოგზაურობა წმ. ნიკოლოზიდან იაროსლავლამდე 14 დღე გრძელდება წყალზე და 2 დღე – ხმელეთზე, სულ 16 დღე.

იაროსლავლიდან ასტრახანამდე 30 დღე და 30 ღამე მიდის; ამრიგად, წმ. ნიკოლოზიდან ასტრახანამდე სულ 46 დღის სავალია.

ვოლგის ქვედა წელში ყოველ ზაფხულს 500 გემი მიცურავს, დიდი და პატარა, ზედა წელის ყველა ადგილიდან; ზოგი მათგანი 500 ტონა წყალწყვისაა. ისინი მინერალური მარილისა და ზუთხისათვის მიდიან.

მარილი მოთეთრო-მოწითალო კლდეებში მოიპოვება ან წმინდა ქვიშასავითაა გაბნეული, მაგალითად, ასტრახანიდან 30 მილის დაშორებით, კასპიის მხარეს. მას ყველა მოიპოვებს, ვისაც სურვილი აქვს და არაფერს იხდის მასში, მაგრამ ხელმწიფეს ფუთში 1 პენსს უხდიან, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, 40 ფუნტში.

ზუთხს (*ocetera*) ასტრახანიდან აქეთ 50 მილში იჭერენ. მეთევზეები 20 მილის მანძილზე თევზს პირდაპირ მიწაში მარხავენ. თევზჭე-

რა სამი თვე მიმდინარეობს – მაისის ბოლოდან აგვისტოს ბოლომდე; ვინაიდან იქ მარილი მოიპოვება, თევზს ამარილევენ.

მდინარე იქ სიგანეში 5 ან 6 მილია, მაგრამ შუაში კუნძულებია. იაროსლავლის ქვემოთ, სადაც ვოლგა ყველაზე ვიწროა, ნაპირიდან ნაპირამდე ერთი მილია.

მდინარის ფსკერი წითელი თიხითაა დაფარული; მის ნაპირებზე მუხნარები და არყნარებია, გარდა ქალაქების მიმდებარე ადგილებისა, სადაც თევზჭერა მიმდინარეობს.

დვინა წმ. ნიკოლოზიდან უსტიუგამდე ქვიშიან და კირქვიან ფსკერზე მიედინება, მის თევზს ნაზი გემო აქვს და ცხიმოვანია. თავდიდა თევზს დიდი თავი აქვს, ერთი ფუტი სიგრძეში, უფრო ვოლოგდასთან იჭერენ; ის ძალიან ნაზი და ცხიმოვანია.

ნოვგოროდსა და ფსკოვს შორის (Vobsko), 180 მილის მანძილზე, მთელ სიგრძეზე სელი იზრდება; სელის მინდვრების ფართობი ამდენივეა სიგანეშიც. აქ სულ ვაკე ადგილებია.

კანაფი ფსკოვის გარშემო იზრდება, პოლონეთის საზღვართან, 300 მილის გარშემოწერილობით. კანაფი ბევრგანაა დათესილი.

ზამთრობით ეს კანაფი ვოლოგდასა და კოლმოგორში ჩააქვთ, ბაგირების გაკეთებით 100-ზე მეტი ადამიანია დაკავებული.

რუსები ჩენავენ და რთავენ მას, ხოლო ინგლისელები წნავენ და აწყობენ. ერთი აქაური ბაგირი ორ დანციგურს უდრის, ვინაიდან დანციგელები ძველ ბაგირებს აახლებენ და დამპალ მასალასაც იყენებენ, რის გამოც უამინდობისას ბაგირები არასაკმარისად მყარია.

ამ ადგილებში ფიჭვი იზრდება – ხე, რომლის ნახერხითაც ფურუნკულს მკურნალობენ, მისი ქერქისაგან რუსები ნაგებისათვის თოკებს აკეთებენ, რომელთა სისქეც ადამიანის მკლავის ტოლია.

თეთრეულის არქონის გამო, ტილოებსა და პირსახოცებს ამ ხის მერქნისგან აკეთებენ. მისი შეშა მძიმეა, როგორც ქყორის, ხოლო მისი ნახერხი ძალიან მაგარია.

ვარდისფერი კუნძული წმ. ნიკოლოზის ზღვის უბეში სავსეა ცეცხლისფერი და წითელი ვარდებით (ასკილით), იებითა და ველური როზმარინით. კუნძულის გარშემოწერილობა 7-8 მილია; მასზე კარგი საძოვრებია და მას „ვარდისფერი“ უწოდეს. თოვლი აქ დაახლოებით მაისის შუა რიცხვებში დნება, ორთვიანი დნობის შემდეგ

მიწა ორ კვირაში შრება, ხოლო ერთი თვის შემდეგ უკვე მუხლამდე ბალახია. სექტემბრის შემდეგ ყინვები იწყება და ერთი იარდის სიმაღლის თოვლი მოდის. კუნძულზე ნაძვი და არყი იზრდება, ხოლო ინგლისელების მიერ აშენებულ სახლთან სუფთა, მტკნარი წყლის წყარო ამოდის.

დოკუმენტი №1

ფრანგი დიპლომატის ჟიუიეს წერილი

საფრანგეთის მეფეს ანრი III-ს

კონსტანტინოპოლი, 1578 წლის 1 მაისი¹

თქვენო უდიდებულესობაგ, მუსტაფამ², მესამე ფაშამ, რომელიც ესტუმრა სკუტარს³ (Scutary) გასული თვის 5 რიცხვში, 18-ში დატოვა ხსენებული ადგილი თავის ბანაკთან ერთად და, როგორც ამბობენ, ერზერუმისკენ გაემართა. მას თან ახლავს ხუთი ათასი იანიჩარი და ბრწყინვალე პორტას დაახლოებით სამი ათასი სიპაჰი. გზად ის აპირებს აიღოს აზიის ყველა სიმაგრე. ასე რომ, მას 150 ათასი კაცი ეყოლება⁴. ხვალ ან ზეგ გაემგზავრება ხუთი გალერა, ორი შალანდა და რამდენიმე მრგვალი ხომალდი. ხსენებული ბანაკისთვის განკუთვნილი არტილერიით, იარაღითა და აღჭურვილობით დატვირთული ეს გემები შავი ზღვის გავლით ჩავლენ ტრაპიზონში. თუმცა, როგორც ამბობენ, სპარსელი [ირანის შაჰი] მშვიდობისკენ ისწრაფვის. სარწმუნო წყაროებიდან ვგებულობ, რომ სპარსეთის საზღვრებიდან მომავალ შიკრიკებს დაუყოვნებლივ და სასწრაფოდ აბრუნებენ უკან. აქედან გამომდინარე, შეიძლება მართლაც დამყარდეს მშვიდობა, თუ მართალია, რომ ხსენებულ სპარსელს ეს ნამდვილად სურს. ყოველივე იმის გათვალისწინებით, რაც მოხდა, მას, უკვე მოხუცსა და ძალიან მდიდარს, მშვიდობა უნდა ერჩივნოს ომს, რათა სიბერეში წყნა-

¹ Ernest Charrière . Négotiations de la France dans le Levant, v.III, (Paris, 1850), 740-742.

² საუბარია ლალა მუსტაფა ფაშაზე.

³ კონსტანტინოპოლის უბანი, ქალაქის აზიურ ნაწილში.

⁴ ე. მაშისთვალისშვილი ასახელებს 110 ათასს (ე. მაშისთვალისშვილი. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I, (XV-XVI სს.), 185).

რი ცხოვრებით დატკბეს¹. ამასთან, ეს ხალხი ვერ მალავს, რომ რაც არ უნდა გააკეთონ, მათ ისევე ან მეტადაც სჭირდებათ მშვიდობა, ვიდრე მეზობლებს. პორტაში ამბობენ, რომ დიდი სულტანი ამას არ დათანხმდება, თუ სპარსელი არ გადასცემს მას სერვანს [შირვანს] და არ მისცემს შესაძლებლობას აღადგინოს და კვლავ დაასახლოს დიდი ხნის წინ ნანგრევებად ქცეული მოსაზღვრედ მდებარე ძველი ქალაქი, სახელად ყარსი. თუ მშვიდობა მართლა დამყარდა, მაშინ მუსტაფა ფაშა ქართველების² დასაპყრობად გაემართება³.

დოკუმენტი №2

ფრანგი დიპლომატის ჟუიეს წერილი

საფრანგეთის მეფეს ანრი III-ს

კონსტანტინოპოლი, 1578 წლის 20 ივლისი⁴

თქვენო უდიდებულესობა, ამ თვის 11 რიცხვში მურატ-ალა გაგი-
და პორტადან თოთხმეტი გალერითა და ერთი გალიოტით და, რო-
გორც ამბობენ, ეგეოსის ზღვის კუნძულებისკენ [არქიპელაგისკენ]
გაემართა. თუმცა, ზოგს ჰგონია, რომ ის ალჟირში წავიდა, რადგან

¹ ალბათ, საუბარია ირანის შაჰ ხუდაბენდზე, რომელიც ირანს მართავდა 1578 წლის 13 თებერვლიდან. ხუდაბენდ ახალგაზრდობიდანვე გამოირჩეოდა სუსტი ჯანმრთელობით და უნებისყოფობით. ამიტომ მისი მმართველობა ირანში შიდა არეულობის მიზეზი გახდა. ყოველივე ამას ხელს უწყობდა მისი ცოლის ინტრიგები, ყიზილბაში ხანებისა და ვეზირების თავგასულობა, რომელთა პოლიტიკამაც სახელმწიფო ხაზინა დააცარიელა. ხუდაბენდეს სუსტი მმართველობით ისარგებლეს ოსმალებმა და მურად III-მ განაახლა ომი ირანთან. შაჰის მმართველობის ეს სისუსტე ჟუიეს ამ წერილშიც ნათლად ჩანს.

² აქ საქართველოს რომელი მხარეა ნაგულისხმევი, ძნელი დასადგენია, რადგან თუ მშვიდობა (ამასიის ზავი) არ დაიდგა (როგორც წერილშია ნათქვამი), მაშინ ოსმალებს ქართლისა და კახეთის დასაპყრობად მოქმედი ზავის პირობები არ მისცემდა უფლებას. ამიტომ საუბარი უნდა იყოს ან სამცხეზე, ან იმერეთზე.

³ ფრანგი დიპლომატის წერილის შინაარსს ეხმაურება ოსმალთა ისტორიკოსის, იბრაჰიმ ფენივეის ცნობაც, იმ ნაწილში, სადაც საუბარია ომის დაწყების წინა პერიოდზე. მისი თქმით: „ყიზილბაშებთან ჯერ კიდევ დაზავებასა და მშვიდობაზე იყო ლაპარაკი, მაგრამ ისინი (ოსმალები) ამბობდნენ, რომ საქართველოს ბევრთაგან (სავარაუდოდ საუბარია სამცხის იმ ნაწილის დიდგვაროვნებზე, რომლებიც ყიზილბაშებს ემორჩილებდნენ, ავტ.) ზოგიერთები ურჩობენ, ამიტომ ჩვენ მათ დასამორჩილებლად მივდივართ“ (იბრაჰიმ ფენივეის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ. ტექსტი ქართული თარგმანიურთ გამოცემა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო სერგი ჯიქიამ, (თბილისი, 1964), 38)

⁴ Ernest Charrière. Négotiations de la France dans le Levant, v. III, 746-749.

ერთი თვის წინ აქ ითქვა, რომ პორტუგალიის მეფე¹ მზად იყო, დიდი ძალებით კუნძულებისკენ [არქიპელაგისკენ] გაემართა. თუმცა, ზოგს ჰგონია, რომ ის ალჟირში წავიდა, რადგან ერთი თვის წინ აქ ითქვა, რომ პორტუგალიის მეფე მზად იყო, დიდი ძალებით წასულიყო მალარიების ნაპირებისკენ, რათა დახმარებოდა ფეზის (Fez)² მოხუც მეფეს ლაშქრობაში მალი მალუქის წინააღმდეგ, რომელმაც ბევრი თავსატეხი გაუჩინა ამ ხალხს. მეორე დღეს აქ ჩამოვიდა ხუთი გალეონი და ერთი გალერა მალარიების ტრიპოლიდან. ისინი ზღვაში შეხვედრიან პონანისკენ (Ponent) მიმავალ ვენეციურ ბარჯას. მაგრამ ბარჯამ ისეთი წინააღმდეგობა გაუწია, რომ გალერებიდან ოცდაათი ადამიანი დაიღუპა და დაიჭრა, ხოლო ერთ-ერთი ხომალდი ჩაიძირა კიდევ. სწორედ ეს იყო იმის მიზეზი, რომ მან [მურატ-ალას ფლოტმა] ვენეციურ ხომალდს თავი მიანება და გზა განაგრძო. სპარსეთის საზღვრებიდან რამდენიმე შიკრიკი ჩამოვიდა. ბოლო დღეებში ხმა გავრცელდა, რომ სპარსელებმა, შეიტყვეს რა, რომ სენიორთან მშვიდობის დამყარებას აპირებდა, მოკლეს თავიანთი ახალი მეფე აგმატი (Aghmat), რომელმაც მანამდე თავისი ძმა, ისმაილი ჩაანაცვლა, და ტახტზე მისი ვაჟი დასვეს³. ამბობდნენ იმასაც, რომ ისინი მრავალ

¹ იგულისხმება პორტუგალიის მეფე სებასტიან I (1557-1578 წწ.)

² სავარაუდოდ, მალარიების ერთ-ერთი მხარის მმართველი; მასთან ერთად ჟუიე თავის წერილებში ასხენებს მაროკოსა და ალჟირის მმართველებს. როგორც წერილებიდან ჩანს, აფრიკის ამ ქვეყნებზე კონტროლს დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ ფრანგები, პორტუგალიელები და ესპანელები. ამიტომაც ფრანგულ კორესპონდენციებში ხშირად არის ამ ამბებზე საუბარი. შარიე განმარტავს, რომ აფრიკაში დაგეგმილი ექსპედიციები სერიოზულ გამოცდას უწყობდა ევროპის მმართველებს. ლაშქრობა, რომელსაც პორტუგალიაში ამზადებდა ახალგაზრდა მეფე დონ სებასტიანი, ფეზის შერიფის, მუღლაი აბდულ-მელექის წინააღმდეგ იყო მიმართული, რომლის მეტოქეც, მოჰამედ ალმოსტანსარი, პორტუგალიის მეფეს დახმარების სათხოვნელად ეახლა. ახალგაზრდა პრინცი მზად იყო გამგზავრებულიყო აფრიკაში მრავალრიცხოვანი ლაშქრით, რომლის ვერც მეთაური, ვერც წევრთა დიდი ნაწილი გელარ დაბრუნდებოდა და სხვა მთავრობების საზრუნავი გახდებოდა მათი ჩანაცვლება (Ernest Charrière. *Négotiations de la France dans le Levant*, v.III, 746-749).

³ 1576 წლის 14 მაისს გარდაიცვალა შაჰ-თამაზი და იმავე წლის 22 აგვისტოს ტახტი დაიკავა მისმა ვაჟმა ისმაილ II-მ, რომელმაც მხოლოდ ერთი წელი იმეფა და თავისი სისხლიანი მმართველობის გამო მოკლეს შთქმულებმა. რაც შეეხება წერილში ნახსენებ აჰმადს (აგმატი), სავარაუდოდ, ეს უნდა ყოფილიყო თამაზის ერთგული ვაჟი ჰეიდარ-მირზა, რომელსაც მამის სიკვდილის შემდეგ სურდა ტახტის მიღება, მაგრამ ისმაილის მომხრეებმა მოკლეს. ჟუიეს ამ ცნობაში, სადაც ისმაილის ჩანაცვლებაზე საუბარი, უნდა ვივარაუდოთ, ის ფაქტი, რომ შაჰ-თამაზი ჰეიდარს თავის მემკვიდრედ ამზადებდა, მიუხედავად იმისა, რომ, წლოვანებით ისმაილზე უმცროსი იყო. რაც შეეხება შაჰის მეორე ვაჟს, რომელზეც წერილშია საუბარი, ეს უნდა იყოს მუჰამად ზუდაბენდე, რომელიც ისმაილის სიკვდილის შემდეგ (1577 წლის 24 ნოემბერი), 1578 წლის 13 თებერვალს ავიდა ტახტზე.

ვალრიცხოვანი ჯარით ვანისკენ გაემართნენ. აქ მოხდა შეტაკება, რომელშიც თურქებმა დიდი დანაკლისი განიცადეს, მრავალი მათგანი დაიღუპა, ზოგი ტყვედ ჩავარდა. ხმების თანახმად, მუსტაფა-ფაშა თავისი ბანაკით სასწრაფოდ ჩამოვიდა ერზერუმში ვანის ფაშას დასახმარებლად, მისი დაჟინებული თხოვნით. ამ ახალი ამბების შემდეგ სასახლეში გადაწყდა, რომ დიდი სულთანი თავად უნდა გაემგზავროს იქ: ამის შესახებ, თქვენო უდიდებულესობავ, შევიტყობთ იმ სამზადისის მიხედვით, რომელიც აქ მომავალში იქნება შემდგომი სიახლეების შესაბამისად. ამბობენ ასევე, რომ თათრები [ყირიმელი თათრები], რომელთაც ბანაკთან შესაერთებლად ქართველების მხარეს წასვლა ჰქონდათ ნაბრძანები, ამ ქართველებმა და რამდენიმე სპარსელმა, რომლებიც მათ გამოვლას ელოდნენ, დაამარცხეს. ფლორენციის ელჩი იმედს გამოთქვამს, რომ მალე გათავისუფლდება და სამ კვირაში ან ერთ თვეში მაინც გაემგზავრება. მას შემდეგ, რაც დიდ სულთანს ეახლა, მას ყოველდღე უგზავნიან სანოვაგეს. მე კიდევ ერთხელ დამიდასტურეს და დამარწმუნეს, რომ მას ეს პატივი ნამდვილად ხვდა წილად ძველი კაპიტულაციის¹ ხელახლა დადასტურების შემდეგ. ამის თაობაზე მე ვაცნობე თქვენს უდიდებულესობას წერილში წმინდა ეტიენის ორდენის ოთხ გალერასთან დაკავშირებით².

¹ მ. სვანიძე აღნიშნავს, რომ 1582 წელს „უკ ჟერმინმა განაახლა თურქეთთან კაპიტულაცია და დიდი ქრთამით შეძლო გალათაში კათოლიკური ეკლესიის შენარჩუნება“. (საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე), 277).

² ყირიმელი თათრების დამარცხებაზე უფრო მოგვიანებით (1580 წელს) მოგვითხრობს ისქანდერ მუნშიც, რომელიც აღნიშნავს, რომ დარუბანდის გზით შემოსული ადილ-გირეი ხანის ლაშქარი შირვანში დაამარცხეს სპარსელებმა, ხოლო თვით სარდალი ტყვედ იგდეს და შაჰს გაუგზავნეს. სპარსელი მემკვიდრე ამ ამბების თხრობისას აღნიშნავს სიმონ მეფის და ალექსანდრე I-ის დამოკიდებულებას მიმდინარე მოვლენებისადმი. (ისქანდერ მუნშის ცნობები საქართველოს შესახებ, 32-35).

დოკუმენტი № 3

ფრანგი დიპლომატის შუიეს 1579 წლის 3 და 15 ივნისს გამგზავნილი წერილები¹

დღეს ჩამოვიდა ქართველი ელჩი, ქვრივი² დედოფლის გამოგზავნილი. ეს უკანასკნელი თავისი ვაჟის ნაცვლად მართავს დიდ პროვინციას, რომლის პატრონიც მისი შვილია. როგორც ჩანს, ელჩის ჩამოსვლის მიზანია მშვიდობის ან დროებითი ზავის მიღწევა სენიორსა და სუფის შორის³. ელჩის ჩამოსაყვანად შკოდერში გაგზავნეს ორი გალერა, რაც უალრესად დიდი პატივია და ამ ქვეყნის არცერთ ელჩს აქამდე ასეთი პატივი არ ღირსებია. ჩვეულებრივ, აქ მათ ღებულობენ, როგორც ტრანსილვანიის ან ვლახეთის ელჩებს, როცა მათ ძღვენი მოაქვთ. ამას წინათ ჩამოვიდა ასევე ერთი თათარი, რომელიც, როგორც ამბობენ, დიდი-ხანის ძმის მრჩეველი იყო. ხსენებული ძმა სპარსეთში იმყოფება ტყვეობაში. მის თაობაზე სუფიმ წერილი მისწერა დიდ სენიორს, მისი გათავისუფლება სთხოვა და შესთავაზა, რომ ამ ტყვეს თავის ერთ-ერთ ქალიშვილს გაატანდა ცოლად, მზითევში კი შირვანის სამეფოს მისცემდა. ამ გზით ეს მხარე თათრებს დაუბრუნდებოდათ, რომლებიც ადრე მისი მფლობელები იყვნენ. დიდ-ხანთან დაუყოვნებლივ გაგზავნეს კაცი მისი აზრის გასაგებად. ძნელი გასაგებია, რა ქორია და რა – მართალი ამ ხმებში. საფიქრებელია, რომ ის გარემოება, რომ ამ მხარეს ნებისმიერ ფასად უნდა და სჭირდება მშვიდობა, ალაპარაკებს ხალხს ასე. თუმცა, საქმე ძალიან წინ წავიდა და სპარსელებს საკმარისად დიდი უპირატესობა აქვთ იმისთვის, რომ ასე მარტივად დაათმობინონ მათი ქვეყნისთვის ასე მნიშვნელოვანი მეზობელი მხარე, როგორცაა შირვანი (3 ივნისის წერილი).

ქალაქში სხვადასხვა ხმები დადის დღეს ჩამოსული ქართველების თაობაზე. ამბობენ, რომ ამ ქვრივი დედოფლის ვაჟი ჩამოვიდა, რათა იმ დახმარების სანაცვლოდ, რომელიც გასულ წელს დედო-

¹ Ernest Charrière. Négotiations de la France dans le Levant, v. III.

² იგულისხმება ათაბაგ ყვარყვარე IV-სა და მანუჩარ II-ის დედა.

³ ფრანგი დიპლომატი წერილებში სენიორად მოიხსენიებს ოსმალთა სულტანს, ხოლო სუფის სახელით – ირანის შაჰს. სავარაუდოდ, შაჰის სუფად მოხსენიება, მათი საგვარეულოს წარმომავლობის, სეფიანების ფრანგული ვარიანტია.

ფალმა შირვანში მიმავალ მუსტაფა ფაშას ბანაკს გაუწია, ითხოვოს, რომ შავი ზღვისკენ გაგზავნილმა ხალხმა მის მიწებზე არ გაიაროს და არ დააზიანოს მისი [სამფლობელო]. მისი მიწები სწორედ იმ ადგილის მეზობლად მდებარეობს, სადაც ისინი უნდა დაბანაკდნენ. სხვები ამბობენ, რომ ამ ორ ქართველ დიდებულს, რომლებმაც ისლამი მიიღეს და დიდი სენიორის სამსახურში ჩასადგომად ჩამოვიდნენ, სურთ აჩვენონ მას უფრო დაუცველი გზები და გადასასვლელები ამ ქვეყნის რომელიმე ნაწილის ადვილად დასაპყრობად. არიან ისეთებიც, რომლებიც სულ სხვაგვარად ლაპარაკობენ. ასე რომ, ჯერ კიდევ კარგად არ ვიცით, ვინ არის ეს ხალხი და რისთვის ჩამოვიდნენ აქ. მაგრამ, ასეა თუ ისე, ჩამოსვლისას მათ ძალიან დიდი პატივი მიაგეს (15 ივნისის წერილი)¹.

„საბერძნეთის ბეგლარბეიმ ჩვეული ცერემონიით დატოვა კონსტანტინოპოლი ამ თვის სამ რიცხვში. ცხრაში დიდი სენიორი, რომელიც ისევ ძველ სასახლეში იმყოფება, მივიდა დივანში. მას ხელზე ემთხვივნენ: ერთი სანჯაკი და ახლახან დანიშნული აღმწერელი, თათრების დიდი ხანის ელჩი, რომელიც ამბობს, რომ მისი ბატონი სპარსეთში მიდის ორი ათასი მეომრით, რაგუზის, ვლახეთისა და მოლდავეთის ელჩები, რომელთაც ძღვენი მიართვეს ფაშას, ასევე ბოლოს ჩამოსული ორი ქართველი, როგორც შემდგომში შევითქვით, ძმები არიან. ისინი გასულ წელს ეახლნენ მუსტაფა ფაშას ბანაკში, როცა ის ერზრუმიდან შირვანში მიდიოდა და დიდი დახმარება გაუწიეს მის ბანაკს. ძმებს შორის უმცროსი, რომელიც ოცდაათობმეტი

¹ ჟუიეს ამ წერილის შინაარსს ადასტურებს ასევე ესპანური წყარო, კერძოდ, კრისტობალ დე სალასარის წერილი, გაგზავნილი ვენეციიდან ესპანეთის მეფე ფელიპე II-სადმი. წერილის ავტორი მოკლედ მიმოიხილავს კონსტანტინოპოლიდან მოსულ ცნობებს, რომელიც ეხება ახლო აღმოსავლეთში მიმდინარე პროცესებს. სწორედ ამ ამბებში არის ჩართული ინფორმაცია სამცხის მმართველების დიპლომატიური საქმიანობის შესახებ სულტნის კარზე: „მოვიდა ერთი ქართველი, რომელიც ამბობდა, რომ იგი არის ამ ხალხის ელჩი და ჩამოვიდა თურქებსა და სპარსელებს შორის საზავო მოლაპარაკების მიზნით. ამის გამო მის მიმართ გამოიჩინეს დიდი ყურადღება. მის შესახებდრად გააგზავნეს ბევრი ჯარისკაცი, ხოლო მოსაყვანად – ორი გალერი. სინამდვილეში კი იგი გაგზავნილი იყო ერთ-ერთი ქართველი მმართველი ქალბატონის მიერ, რომლის სამფლობელო ესაზღვრება თურქეთის მიწებს ერზრუმის მხრიდან. ამ მმართველ ქალბატონს ყოველთვის მეგობრული ურთიერთობა ჰქონდა თურქებთან (ამბობენ, რომ ეს ქართველი იყო ამ ქალბატონის ვაჟი), რათა ამ მმართველი ქრისტიანისთვის მიეცათ ზოგიერთი პრივილეგია“ (ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბალუა, დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში (XV-XVII სს), 310).

ან ოცდათხუთმეტი წლის უნდა იყოს, ისევ ხსენებულ მუსტაფასთან არის. როგორც ჩანს, მან იმედი მისცა ფაშას, რომ თურქი გახდებოდა, რაც გააკეთა კიდეც ახლაბანს¹. მას დაუყონებლივ მიანიჭეს ფაშას ტიტული და კუთვნილი მიწების ბეგლარბეიდ გამოაცხადეს. სწორედ იქ უნდათ დიდი კარიბჭის აღმართვა, რომელიც უმნიშვნელოვანესი იქნება სპარსეთის საზღვართან. მის უფროს ძმასაც შესთავაზეს მუსლიმი გამხდარიყო, მაგრამ მან არ ინდომა. სასახლეში ამბობენ, რომ მას აქ დატოვებენ, თუ არ მოინდომებს აღიაროს თავი სანჯაკად და დიდი სენიორის ქვეშევრდომად. ამ ორმა ძმამ ხელზე მთხვევისას რამდენიმე საჩუქარი მიართვა სენიორს. მათ შორის თავიანთი ძმისწული, ათი-თორმეტი წლის ყმაწვილი². ის დაუყონებლივ გაამაჰმადიანეს და სხვა ბიჭებთან ერთად სასახლეში მოათავსეს. დაიწყო უახლოეს დღეებში ახალი ბეგლარბეის წინადაცვეთისადმი მიძღვნილი დღესასწაულის სამზადისი.

დოკუმენტი №4

ფრანგი დიპლომატის ჟიიეს 1578 წლის 20 აპრისთვის წერილი საფრანგეთის მეფე ანრი III-ს³

თქვენო უდიდებულესობავ, ჩემი უკანასკნელი წერილის გამოგზავნიდან მეორე დღეს შევიტყვეთ, რომ წინა საღამოს, ძალიან გვიან, მოლდავეთიდან ჩამოვიდა მაცნე იმის შესატყობინებლად, რომ საზღვრებთან შეამჩნიეს ამ ქვეყანაში შესასვლელად გამზადებული

¹ იმავე 4 ივლისით დათარიღებულ წერილში, ჟიიეს აღნიშნული აქვს სხვა ამბებთან ერთად მანუჩარის გამუსლიმების ამბავი: „გასული თვის ოცდახუთ რიცხვში შედგა ხსენებული გათურქებული ქართველის წინადაცვეთა. ზეიმს დაესწრნენ ფაშები და მთელი პორტა“ (Ernest Charrière. *Négotiations de la France dans le Levant*. V. III., 806). მართალია წერილის ავტორს კონკრეტულად არ აქვს დასახელებული, თუ ვინ იყო ის გამუსლიმებული ქართველი, მაგრამ, როგორც ვიცით, თავისი ძმის, ყვარყვარესგან განსხვავებით მანუჩარმა პირველმა მიიღო ისლამი და ოსმალთა მოკავშირეც გახდა. ამის შესახებ ჟიიე სხვა წერილებშიც აღნიშნავს.

² „მესხური მატიანე“ არაფერს წერს ამ ყმაწვილის შესახებ, როცა საუბრობს მანუჩარის და ყვარყვარეს კონსტანტინოპოლში ყოფნაზე.

³ Ernest Charrière. *Négotiations de la France dans le Levant*. V. III., 752-753.

ოთხი ათასი კაზაკი და რომ იმავე ღამეს პირველმა ფაშამ სასწრაფოდ გაგზავნა შიკრიკი. მას მეზობელი ბეებისა და სანჯაყებისთვის უნდა გადაეცა მისი ბრძანება, დაუყოვნებლივ გასულიყვნენ კაზაკებთან შესაბრძოლებლად. ამის შემდეგ გავრცელდა ხმა, რომ კაზაკების რაოდენობა ხუთასს არ აღემატებოდა და რომ ვოევოდა პეტრომ რამდენიმე თანმხლებ უნგრელთან ერთად დაამარცხა ისინი, ცოცხლად შეიპყრო მათი მეთაური და სამდღიანი ტყვეობის შემდეგ სიკვდილით დასაჯა. სპარსეთის საზღვრებიდან ხშირად ჩამოდიან მაცნეები. მათ იმდენი ერთმანეთის საწინააღმდეგო ამბავი ჩამოაქვთ იქიდან, რომ უკვე აღარ ვიცით, რომელს დავუჯეროთ. ერთნი ამბობენ, რომ იქ საქმეები კარგად მიდის ამ სენიორისთვის, რომ მუსტაფა ფაშა შევიდა ქვეყანაში და უძველეს, ნანგრევებად ქცეულ ქალაქ ყარსში ააშენა¹ ციხესიმაგრე, რომლის აღდგენაც ამ სენიორს სურდა; რომ ქართველებმა გაუგზავნეს მას ელჩები და ხუთი ათასი კაცი ამ ციხესიმაგრის აგებაში დასახმარებლად. სხვა ხმების თანახმად, ის ორჯერ შეებრძოლა სპარსელებს და ბევრი ხალხი დაკარგა. ამბობენ, რომ მუსტაფა ფაშამ მას შემდეგ ძალიან გააძლიერა ციხესიმაგრე. აქ ზოგიერთები თვლიან, რომ დიდმა სენიორმა და პირველმა ფაშამ დაზუსტებულად არაფერი იცის იმის თაობაზე, თუ რა ხდება ამ მხარეში. შიკრიკებმა, რომელთაც შეტყობინებები ჩამოაქვთ, არც იციან და არც შეუძლიათ თქვან რაიმე ისეთი, რაც დასამაღლია. ამიტომ უფრო ხშირად დივანსა თუ ქალაქის ქუჩებში ჰყვებიან ამბებს ისე, როგორც თავად თვლიან საჭიროდ. ეს კი საბოლოო ჯამში ამ სენიორის რეპუტაციისა და უპირატესობის წარმოჩენას უფრო უწყობს ხელს.

¹ „მესხური მატეანის“ ავტორიც გადმოგვცემს ამ ამბავს: „მეორედ მოვიდა ლალა ფაშა და კარი ააშენა. ტფილის ქალაქს ლაშქარი გაგზავნა და ნუზლი შეიტანა“. თუმცა, როგორც ქრ. შარაშიძე აღნიშნავს, ლალა ფაშას მეორედ მოსვლის ამბავი მემატიანეს დათარიღებული არ აქვს (ქრ. შარაშიძე. სამხრეთ საქართველოს ისტორიის მასალები (XV-XVI სს), (თბილისი, 1961), 52.

**ფრანგი დიპლომატი ჟუიე ფოთის ციხესიმაგრის¹
ხელახლა აგების შესახებ, 1579 წლის 19 მაისი**

საზღვაო კაპიტანი უჩიალი გუშინწინ დილით გავიდა ამ პორტიდან ოცდაათი გალერით. ის აპირებს შავი ზღვითა და მდინარე ფაზისით ჩავიდეს სამეგრელოში, აღმართოს ძლიერი ციხესიმაგრე, რომელიც ამ ბატონს ჰქონდა ქართველებთან საზღვარზე და რომელიც დროთა განმავლობაში დაინგრა. ახლა მისი აღდგენა და გამაგრება ბევრად უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე აქამდე იყო. ვრცელდება ხმები, რომ ის აპირებს გაჩერებას ტრაპეზუნში, რათა აღადგინოს ყარსის ციხესიმაგრე, რომელთან მისვლასაც საზღვაო გზით ათ დღეზე მეტი სჭირდება. სხვა გალერებიც ემზადებიან მის გასაყოლად. როგორც ჩანს, სულ ორმოცი ან ორმოცდახუთი გალერა იქნება. კაპიტანი დიდხანს ცდილობდა, თავიდან აეცილებინა ეს მოგზაურობა. ბოლოს, როცა მიხვდა, რომ ამას ვერ მოახერხებდა, განაცხადა, რომ გალერების უმეტესობა ასეთ ზღვაში დაილუპებოდა. და, როგორც საიდუმლოდ ამბობენ, იმისთვის, რომ ეს მართლაც ასე მოხდეს, მან არსენალიდან აარჩია თორმეტიოდე ყველაზე ძველი და ცუდად გამართული ხომალდი. მათ ძალიან გაუჭირდებათ ამ მდინარეში მიღწევა ნამსხვრევებად ქცევის გარეშე. აღარაფერი ისმის იმაზე, რომ გალერები თეთრ ზღვაზეც უნდა გაგზავნოს ეგეოსის ზღვის დასაცავად, ვინაიდან იმედი აქვთ, რომ ამისთვის ეს ორმოციოდე გალერაც საკმარისი იქნება. ესპანეთის ელჩი ძალიან მოუთმენლად ელოდება ამ ამბავს, რომ ამ მხრივ დამშვიდებული იყოს. თუმცა, აქ მასზე ახალი ჯერ კიდევ არაფერი გვსმენია და მდივანი მას ისევ რაგუზში ელოდება. ზოგიერთები თვლიან, რომ დიდი სენიორი ამ წელს არ დაიძვრება აქედან, მაგრამ მუსტაფა-ფაშას კი გაუგზავნის რაც შეეძლება მეტ ჯარისკაცს და რომ თუ ეს ომი შეთან-

¹ ჟუიე აღნიშნავს დასავლეთ საქართველოს პორტების ფოთის, სოხუმისა და ბათუმის როლის შესახებ მიმდინარე ომის დროს არმიების საბრძოლო იარაღითა და ფურაჟით მომარაგების საქმეში. ფრანგი დიპლომატი განსაკუთრებით ხაზს უსვამს სამეგრელოში არსებული ფოთის ციხესიმაგრის ხელახლა აგების ამბავს და აღნიშნავს, რომ ამ ციხის (ზოგჯერ ჟუიე მას ფაზისის პორტს ან ციხეს უწოდებს, ასევე მდინარე რიონს ფაზისის ან ფასოს სახელით მოიხსენიებს) დასაცავად საკმაოდ დიდი გარნიზონი ჰყავდათ.

ხმებით ან სხვაგვარად არ დასრულდა, ის უკვე მომავალ წელს გაემართება ალუპოვკენ. ამასობაში კი საკვებისა და აუცილებელი ნივთების მომარაგებასაც მოასწრებენ¹.

დოკუმენტი №6

ფრანგი დიპლომატი ჟუიე 1579 წლის 3 და 18 აგვისტოს წერილებში იმყოფინება, ოსმალეთს აქ მშვიდად ყოფნის საშუალებას აღგილობრივი მთავრები არ აძლევდნენ

აქ მუსტაფა-ფაშას შესახებ არაფერი გაგვიგია მას შემდეგ, რაც მან დატოვა არზერუმი და თავის ბანაკთან ერთად, რომელშიც, როგორც ამბობენ, ორასი ათასი ფეხოსანი და ცხენოსანია, ყარსის გზას დაადგა. აქ ის აპირებს ააგოს ციხესიმაგრე, რომლის აშენებაც უკვე გადაწყვეტილია. რაც შეეხება კაპიტან უჩიალის², ამბობენ, რომ მან მიაღწია მდინარე ფასოს (Fasso) [ფაზისი] სამეგრელოში, სადაც მცირე შეტაკებები ჰქონდა რამდენიმე ქვეყანასთან, რომელთა რიცხვში ქართველებიც იყვნენ, რომლებიც მათზე თავდასასხმელად იყვნენ მოსულები. ამის შემდეგ კაპიტანმა დაიწყო ციხესიმაგრის აგება, ის თითქმის დამთავრებულია, და კიდევ ერთი აშენებას აპირებს იქვე ახლოს³.

¹ ჟუიე ამას ფრანგ დიპლომატ დე ვილერუსს ატყობინებს 1579 წლის 19 მაისის წერილს დამატებულ კორესპოდენციაში. თუმცა, როგორც წერილიდან ვხედავთ, ოსმალთა კაპიტანს დიდად არ ხიბლავდა რიონის შესართავთან საზღვაო ექსპედიციის მოწყობა, ჯერ ერთი, როგორც შემდგომ წერილებში ჩანს, ადგილობრივი მმართველების მხრიდან თავდასხმის შიშის გამო და მეორე, იმ მძიმე კლიმატური პირობების გამო, რომელშიც ოსმალთა გარნიზონსა და სამეგრელოში ციხის ასაგებად გაგზავნილ მუშახელს უხდებოდათ ყოფნა.

² იგი იყო ცნობილი საზღვაო კაპიტანი ეულდი ალი (ზოგ წყაროში იგი აღმირალადაც მოიხსენიება) და გააგზავნეს სწორედ ამ ციხის ასაგებად, რათა უზრუნველყო ოსმალთა მოკავშირე თათრების გადმოსვლა ყირიმშიდან.

³ ოსმალეთის მიერ სამეგრელოში საზღვაო პორტების დაკავების მცდელობას, რისთვისაც ქართველებს წინააღმდეგობა გაუწევიათ, კონსტანტინოპოლში მყოფი უნგრელი დიპლომატიც გადმოგვცემს. ოსმალეთმა ჯართან ერთად ციხის ასაგებად ხელოსნებიც გაგზავნეს, მაგრამ უნგრელი დიპლომატის ცნობით: „შეიტყვეს თუ არა ქართველებმა ულუს-ალი ჩვენს მიწაზე ციხესიმაგრის (ფოთის) აგებას აპირებო, ერთიანად გაუზიდიათ ტერიტორიიდან გარკისი ქვები, დაუნგრევიათ ძველი ციხის ნაშთები და სამშენებლო მასალა ზღვაში გადაუყრიათ“. (ლაბიოშ ტარდი. უნგრეთ-საქართველოს ურთიერთობა XVI საუკუნეში, 134-135).

ფრანგი დიპლომატის შუიეს წერილი

საფრანგეთის მეფე ანრი III-ს

კონსტანტინოპოლი, 1578 წლის 25 ოქტომბერი¹

თქვენო უდიდებულესობაზე, ორი დღის წინ ჩამოვიდნენ შიკრიკები სპარსეთიდან. მათ გვამცნეს, რომ მუსტაფა-ფაშა შევიდა შირვანის ქვეყანაში. ის შეებრძოლა ემირ ხანს, სპარსეთის თვალსაჩინო დიდებულს. ხანი დიდი ჯარით ჩაება ბრძოლაში, რათა არ მიეცა მუსტაფა-ფაშასთვის უფრო შორს წასვლის საშუალება. როგორც ელჩები ამბობენ, მსხვერპლი ძალიან დიდი იყო როგორც ერთ, ასევე მეორე მხარეს. საბოლოოდ, თურქების არტილერიისა და არკებუზების ზეწოლით, სპარსელებმა უკან დაიხიეს. ამრიგად, მუსტაფა ამ ლაშქრობის გამარჯვებული და ქვეყნის კარგა დიდი ნაწილის ბატონპატრონი გახდა. აქ მან ააშენა ციხესიმაგრე და იმ მდგომარეობამდე მიიყვანა, რომ იქ გამოზამთრება ყოფილიყო შესაძლებელი. ელჩებმა თქვეს ასევე, რომ იქ იყო სამი ქართველი დიდებული² ამაღლით, რომლებიც ეახლნენ ფაშას და დიდძალი სანოვანე მიაღწევს.

¹ Ernest Charrière. Négotiations de la France dans le Levant. V. III., 761-762.

² სამი ქართველი დიდებული, რომლებიც ოსმალთა ბანაკში გამოცხადნენ, სავარაუდოდ, ესენი კახთა მეფის, ალექსანდრეს ელჩები უნდა ყოფილიყვნენ. როცა ქართლის დაპყრობის შემდეგ, ოსმალები კახეთის საზღვრებს მიაღწენ, ალექსანდრე II-მ მალევე შეცვალა პოლიტიკა. ის მიხვდა, რომ ირანელები კავკასიაში ოსმალთა ძალებს წინააღმდეგობას ვერ უწევდნენ და გადანაცვითა, ახალ მბრძანებლებთან ეძია მშვიდობა. ამიტომ აახლა ლაღა ფაშას სურსათით დატვირთული ელჩები, რომლებიც წერილში ქართველ დიდებულებად არიან მოხსენიებული. ამას ადასტურებს ტომაზო მინადოის და დონ ხუან სპარსელის ცნობაც, რომლებიც აღნიშნავენ, რომ თბილისიდან გამოსულ ლაღა ფაშას კახეთის მეფის ელჩები შეხვდნენ და ალექსანდრეს სახელით მორჩილება განუცხადეს. სარდალი მეტად ნასიამოვნები დარჩა და მეფეს საპატიო ხალათი გაუგზავნა. სამაგიეროდ, ოსმალები ალექსანდრეს ხელშეუხებლობას და ქრისტიან მეფედ ქვეყნის მართვის უფლებას ჰპირდებოდნენ. წერილში მოხსენიებული სამი ქართველი დიდებულის შესახებ ცნობას გვაწვდის ვახუშტი ბატონიშვილიც. მემატიანე აღნიშნავს, რომ ლაღა ფაშამ გამოიარა სამცხე და თბილისი, სადაც დაუდ-ხანმა ვერ გაუწია წინააღმდეგობა და გაეცალა ქალაქს: „ამისთჳს ლაღა ფაშამ იწება წარვლინებანი სპათა შიდა ქართლს და დედოფალსა ზედა. არამედ მუხრანის ბატონი ვახტანგ იყო უფლისწულობით, ვითარცა განმგე ქართლისა და მორჩილებდნენ ყოველნი. ამან მოიყვანა ამილახვარი ბარძიმ და ჯსნის ერისთავი ელიზბარ ლაღა ფაშისა თანა, და დაიქსნა ამან ქართლი და თემი მო-

მის ბანაკს შეუერთდნენ ასევე თათრები¹, რომლებიც მანამდე მან საშოვარზე გაგზავნა. ასე რომ, შეიძლება გამოვთვალოთ, რომ მის ბანაკში, ქართველებისა და თათრების ჩათვლით, ასორმოცდაათი ათასი ადამიანი. მიუხედავად ამისა, მუსტაფასგან უკვე სამოცი დღეა, არავინ გამოჩენილა, ვინაიდან, როგორც ეს ელჩები ამბობენ, იქ არავის ატარებენ და მხოლოდ ის ხალხია, ვინც მანამდე შევიდა ქვეყანაში. ახლა შესასვლელები ჩაკეტილია შიკრიკებისა და სხვა ადამიანებისთვის, თუ ისინი ძალიან ბევრნი არ არიან. დღეს კონსტანტინოპოლიდან გავიდა ახალი ფაშა, რომელიც ბუდისკენ [ბუდასკენ] მიემართება. უკვე აღარ საუბრობენ მოლდავეთზე, რომელიც ირწმუნება, რომ მის საზღვრებთან მყოფმა კაზაკებმა იქაურობა დატოვეს.

დოკუმენტი №8

ფრანგი დიპლომატის ჟიუიეს ჯერილი

საფრანგეთის მეფე ანრი III-ს

კონსტანტინოპოლი, 1578 წლის 2 ნოემბერი²

თქვენო უდიდებულესობავ, როგორც ვცებულობთ, ორი შიკრიკი გაიგზავნა ანატოლიის ბეგლარბეისთან, ასევე ალექსო და დამასკოს ფაშებთან, რათა ისინი სასწრაფოდ გაემგზავრონ მუსტაფა-ფაშასთან, რომელიც, როგორც ამბობენ, ჩაკეტილია შირვანში, სადაც ის კარგა ხნის წინ შევიდა. ფაშა აპირებდა ქალაქის საბოლოო დაპყრობას და იქ გამოზამთრებას იმ პირობების იმედით, რაც რამდენიმე ქართველმა დიდებულმა შეუქმნა. ეს უკანასკნელნი ეახლნენ ფაშას, მიართვეს სანოვანო და აღუთქვეს ყველანაირი დახმარება, რასაც კი შეძლებდნენ. მაგრამ ვერ აიტანეს რა თურქების თავხედობა, რომელთაც მოინდომეს მათი გაძარცვა და დახოცვა, როგორც კი მათ ქვეყანაში შევიდნენ, ქართველები განუდგნენ თურქებს, შეე-

წყუდისაგან. ხოლო ლალა ფაშამ ამით თვსნი მამულნი მიანიჭნა და მეოთხესა დღესა განუტევა პატივითა" (ქართლის ცხოვრება, IV, 410). ვახუშტის ცნობაც ზემოთმოყვანილი რელაციის სანდოობას უსმევს ხაზს, თუმცა ქართველი ისტორიკოსი ამ დიდებულებში ქართლის თავადებს მოიხზრებს.

¹ იგულისხმება ყირიმელი თათრები.

² Ernest Charrière. Négotiations de la France dans le Levant. V. III., 762.

რძოლნენ და უამრავი დახოცეს კიდეც. ვინც გადარჩა, სპარსელებსა და ქართველებს შუა აღმოჩნდა ჩაკეტილი. ასე რომ, დიდი გაუგებრობაა ამ მუსტაფას თაობაზე. ამბობენ, რომ ის ძალიან მჭიდრო ალყაშია მოქცეული და სურსათის ნაკლებობას განიცდის. ხსენებული ბატონის ცნობით, რომელმაც სარწმუნო წყაროებიდან შეიტყო, მუსტაფა ფაშას ერთ-ერთი ერთგული თურქისთვის უთქვამს, რომ უკვე დაღუპულად თვლიდა თავსაც და მთელ ბანაკსაც. ამბობენ ასევე, რომ კაიროს ფაშასთანაც გააგზავნეს შიკრიკი, ზოგის აზრით, იმ მიზნით, რომ ის ჩამოვიდეს ანატოლიაში და მიხედოს იქაურობას ბეგლარბეგის არყოფნის მანძილზე, სხვათა მოსაზრებით კი – მისი შირვანში წარგზავნის მიზნით. შიკრიკების დაგზავნა მოწმობს, რომ საქმეები ამ მხარეში არც ისე კარგად მიდის ამ ბატონებისთვის, როგორც ამას აქ ჩამოსული ელჩები გვატყობინებენ. ახლა უკვე სავარაუდოა, რომ უსაფუძვლო არ უნდა იყოს ის ქორი, რომელიც ქართველებთან გამანადგურებელი შეტაკების შემდეგ გავრცელდა და რომელზეც არ ლაპარაკობენ, თუმცა ზოგიერთები ბედავენ და საიდუმლოდ აცხადებენ, რომ ამ ბრძოლაში მუსტაფა მოკლეს.

დოკუმენტი №9

ფრანგი დიპლომატის ჟიუიეს წერილი

საფრანგეთის მეფე ანრი III-ს

კონსტანტინოპოლი, 1578 წლის 17 ნოემბერი¹

თქვენო უდიდებულესობაგ, ჩემი ბოლო წერილის შემდეგ აქ ჩამოვიდნენ მაცნეები ერზერუმიდან, ვანიდან და ყირიმიდან, მაგრამ ჯერ ვერ ვგებულობთ, რა ამბები ჩამოიტანეს. მხოლოდ ის ვიცი, რასაც პორტასა და ქალაქში ამბობენ. კერძოდ ის, რომ მუსტაფა-ფაშამ დაამარცხა ქართველები, რომლებსაც ის ალყაში ჰყავდათ მოქცეული, დიდი გარნიზონი დატოვა შირვანში და თავად ერზერუმში ბრუნდება გამოსაზამთრებლად. მაგრამ ვინაიდან მისგან დიდი ხანია არავინ გამოჩენილა, უნდა ვიფიქროთ, რომ ის სადმე კარგად

¹ Ernest Charrière. Négotiations de la France dans le Levant. V. III., 765-768.

დაცულ ადგილას იმყოფება, მით უმეტეს, რომ პორტაში დარწმუნებით ამბობენ, ნატოლის (Natolye)¹ ბეგლარბეი უკვე გაემგზავრა მუსტაფა-ფაშასგან მიღებული ბრძანების შესაბამისად. ისიც უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ამ დღეებში აზიაზე პატარა რაზმებად გააქარეს დაახლოებით ხუთასი ან ექვსასი იანიჩარი და კიდევ სამასამდე იანიჩარია, რომლებსაც დღეს სკუტარიში გამგზავრება უბრძანეს. დავინახეთ ასევე, როგორ ჩაიარა კავალერიამ. ამ თვის ოთხ რიცხვში ის ხუთი გალერა დაბრუნდა, რომელმაც ტრაბიზონში წაიღო მუსტაფას ბანაკის აღჭურვილობა და აქამდე იქ იმყოფებოდა. საბერძნეთის ბეგლარბეი გუშინ კონსტანტინოპოლს მოუახლოვდა, დღეს უკვე ჩასული იქნება იქ, ვინაიდან სამი დღის წინ დატოვა ანდრინოპოლი [ადრინოპოლისი].

დოკუმენტი №10

ფრანგი დიპლომატიის ქუიეს წერილი

საფრანგეთის მეფე ანრი III-ს

კონსტანტინოპოლი, 1579 წლის 16 იანვარი²

თქვენო უდიდებულესობავ, აქ, ანატოლიასა და კონსტანტინოპოლში ჩამოვიდა რამდენიმე ისეთი გასაცოდავებული იანიჩარი და სიპაჰი, რომ მათ დანახვაზე გული სიბრალულით აგევსებოდათ. ისინი ბანაკიდან გამოქცეულან და ამბობენ, რომ სხვაც ბევრი იქცევა ასე. ასე რომ, მათი სიტყვებით, მუსტაფა-ფაშა თითქმის მარტო დარჩა, ვინაიდან ორი ათასი იანიჩარი იმ ხუთი ათასიდან, რომელიც მან აქედან წაიყვანა, ავადმყოფობით თუ სხვა მიზეზებით გარდაიცვალა. დარჩენილთაგან ფაშამ სხვადასხვა მხარეს გაგზავნა შიკრიკები და იანიჩარების ასისთავები გაქცეულების ბანაკში დასაბრუნებლად და უმძიმესი სასჯელით დაემუქრა ურჩებს. დაბრუნებული თხუთმეტი თუ ოცი სიპაჰი ერთ დღეს დივანის წინაშე წარადგინეს. მათ განაცხადეს, რომ ამ ომმა ისინი სრულიად გაანადგურა და რომ იქ დაბრუნებას სიკვდილი ერჩივნათ. ამის გამო არც ერთი დაბრუნებული აღარ შეუშვეს [ბანაკში].

¹ ანატოლია.

² Ernest Charrière: *Négotiations de la France dans le Levant. V. III., 773-778.*

ამ თვის ექვს რიცხვში დიდი სენიორის ყაზარმიდან გამოიტანეს ექვსი შუბი, რომლებიც შემდეგ გაეგზავნა მუსტაფა-ფაშას, რათა მას გაენაწილებინა ისინი ოსმან-ფაშას, თათართა [მბრძანებლის] ძმასა და სხვა მეთაურებს შორის, რომლებიც შირვანში სპარსელთა დამარცხების მომსწრენი იყვნენ მაცნის პირით, რომელმაც ამ დამარცხების ამბავი ჩამოიტანა, მუსტაფამ დიდი რაოდენობით ფული ითხოვა ომის ხარჯებისთვის. ეს თხოვნა დიდ სენიორს მაინცდამაინც არ ესიამოვნა და მხოლოდ ნაწილი უბოძა. ვინაიდან აქაური ხაზინისთვის ხელის ხლება არ უნდოდა, სენიორმა უბრძანა ხაზინადარებს, შეძლებისდაგვარად მოეძიათ ეს თანხა აზიიდან და სხვა ადგილებიდან მიღებული შემოსავლებიდან.

ამ თვის ცამეტ რიცხვში, გვიან, ესპანეთიდან ჩამოვიდა სენიორ მარლიანის¹ კაცი, რომელიც მისმა მეგზურებმა ფაშასთან მიიყვანეს². ფაშა მას დიდხანს ელაპარაკა თავის მისაღებაში, სადაც აუდიენციას მართავს ხოლმე, შემდეგ კი მარლიანის საცხოვრებელში გააგზავნა. როგორც მითხრეს, ამ კაცმა თქვა, რომ როდესაც ის ტოვებდა კათოლიკე მეფის კარს³, ის, ვინც ელჩად უნდა ჩამოვიდეს, სახელად დონ ხუან დე როკა დე ვალენცა, უკვე ემზადებოდა გამოსამგზავრებლად და რომ ის ახლა, ალბათ, უკვე ნეაპოლში იქნება, ხოლო აქ ორ თვეში ჩამოვა. მას უთქვამს ასევე, რომ მალე გაიგზავნება მაცნე, რომელიც მას დახვდება და წინამძღოლობას გაუწევს ამ იმპერიაში. შეიძლება ვიფიქროთ, რომ შიკრიკს დავალებული ჰქონდა ასე ლაპარაკი, შეიძლება ასე იყო მოწერილი წერილშიც, რათა ხსენებულ მარლიანს ამ წელსაც, ისევე, როგორც წინა წელს, ორივე მხრიდან მეტი საშუალება ჰქონდეს ხანმოკლე ზავის მისაღწევად, რის შემდეგაც ხსენებული ელჩი თავისუფლად ჩამოვა. აქ არსებული ვითარების გათვალისწინებით, ამ ზავს ის მარტივად მიაღწევს, ვინაიდან ამათაც ისევე სჭირდებათ ზავი, როგორც იმ კათოლიკე მე-

¹ ამ წყაროში ჟუიესთან პირველად არის მოხსენიებული ესპანელი დიპლომატი ხუან დე მარლიანი, რომელიც აქტიურ საქმიანობას ეწეოდა კონსტანტინოპოლში და დეტალურ ინფორმაციებს აწვდიდა ესპანეთის სამეფო კარს. მისი მოხსენიება ფრანგულ კორესპოდენციებში იმის დასტურია, რომ ფრანგული დიპლომატია ფიზიკლად ადევნებდა თვალს ესპანელი აგენტების საქმიანობას, რადგან საფრანგეთი დაინტერესებული იყო, რომ ხელი შეეშალა ესპანეთ-ოსმალეთის მჭიდრო პოლიტიკური კონტაქტებისთვის.

² ეს ფაშა უნდა იყოს დიდგვზირი სოკულუ.

³ იგულისხმება ესპანეთის მეფე ფელიპე II.

ფეს სპარსეთის ომის გამო. [ამ ომში] მათ ბევრად მეტი საქმე გამოუჩნდებოდათ, ვიდრე ეს შეიძლება წარმოვიდგინოთ¹.

გვატყობინებენ ახალი დიდი შეტაკების შესახებ, რომელსაც ადგილი ჰქონდა შირვანში მას შემდეგ, რაც მუსტაფა-ფაშამ არზრუმისკენ უკან დაიხია. გავრცელებული ხმების თანახმად, სპარსელებს ოცდაათი ათასი ცხენოსანი ჰყავდათ და მათგან მხოლოდ ათი ათასი გადარჩა. ამბობენ, რომ თათრები, რომლებიც ასე დროულად გამოჩნდნენ თურქების დასახმარებლად, ის მეომრები იყვნენ, ვინც აქედან გაგზავნეს. ისინი ჯერ არ იყვნენ ჩასულნი მუსტაფა-ფაშას ბანაკში, ვინაიდან კასპიის ზღვის ნაპირს მიუყვებოდნენ. ასე რომ, მათი გამოცხადება შირვანში სასწაულს ჰგავდა, მით უმეტეს, რომ მათი ჩასვლის შესახებ არავინ არაფერი იცოდა. თანაც გამოჩნდნენ იმ დროს, როცა თურქებს თითქმის უკვე დაკარგული ჰქონდათ ქალაქი და შვიდი თუ რვა ათასი დაღუპული ჰყავდათ. ზოგიერთი ადგილიდან საიდუმლოდ ვრცელდება ხმები, რომ სპარსელს კიდევ ორი ბანაკი აქვს შირვანზე გასალაშქრებლად და არსებობს საფრთხე, რომ დაიკავოს ქალაქი, თუ უკვე არ უქნიათ ეს.

დოკუმენტი №11

1579 წლის აპვისტო²

როდესაც მუსტაფა სპარსეთში გაგზავნეს, იგი უნდა წასულიყო ქართველთა მიწების გავლით. მან გაუგზავნა დიდი საჩუქრები ორ

¹ წარმატებისა და მარცხის მონაცვლეობა, რასაც ადგილი ჰქონდა ირანთან ომში, ძირითადად განპირობებული იყო მოულოდნელი თავდასხმებით, ასევე იმით, რომ ორივე დაპირისპირებულ მხარეს ხელმძღვანელობდნენ ქართველი მთავრები, რომლებიც ხშირად ერთი მხარიდან მეორესთან გადადიოდნენ. მათ შორის იყო თავადი ლევანი, რომელიც ხელს უწყობდა თურქებს, რათა მათ დაეხსნათ საქართველო სპარსელთა ბატონობისგან და უზრუნველყოთ მისი დამოუკიდებლობა. თურქებს ეხმარებოდნენ თათრებიც, რომლებიც შემოუერთდნენ მათ კასპიის ზღვის სანაპიროს გავლით და გამოიარეს რკინის კარიბჭე ანუ დემირ-კაპი. ბოლო ამბები დაწვრილებით აღწერა თვითმხილველმა ასისტავმა ანუ ოსმან-ფაშამ თანაშემწემ, რომლის წერილიც ბატონმა ჟუიემ ანრი III-ს გაუგზავნა. ბრძოლაში, რომელიც სამი დღე გაგრძელდა, თავიდან არც ერთი მხარის უპირატესობა არ იგრძნობოდა, რაც თურქების დამარცხებას უფრო სავარაუდოს ხდიდა. მათი გამარჯვების ბედი მხოლოდ თათრების მოულოდნელმა გამოჩენამ გადაწყვიტა. (Ernest Charrière. *Négotiations de la France dans le Levant. V. III., 775-776*).

² ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა, დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში (XV-XVII სს), 315-319.

ბატონს, რომელთაც ერქვათ: ერთს – ალფაეტ ბეი¹, ხოლო მეორეს-მანუჩარი და აღუთქვეს მათ მნიშვნელოვანი ღირსებები და მმართველობა. იმ საზღვრებში იყო კიდევ ერთი ქართველი ბატონი, რომელიც ატარებდა სახელს – კოკოლა ბეი², რომელმაც შვიდი თუ რვა წლის წინ, სეფიანების ერთგული, ქრისტიანობიდან სპარსეთის სექტის მაჰმადიანი გახდა. იგი თავიდანვე წინააღმდეგობას უწევდა მუსტაფას, მაგრამ მიხვდა, რომ ველარ გაუმკლავდებოდა მას, თავის დედასთან, ცოლთან, ბავშვებთან და ყველა თავისიანებთან ერთად შაჰთან გაიქცა.

ასე რომ, მუსტაფას შეეძლო თავისუფლად გაეგლო ამ სამი ბატონის მიწაზე. მაგრამ აუცილებელი იყო გაეგლო კიდევ ერთი ქართველი ბატონის სამფლობელო, რომელის სახელი იყო ლევან ბეი³, უფრო ძლიერი, ვიდრე ეს სამი. მაგრამ დაინახა რა ლევან ბეიმ, რომ იმ სამმა მისცა მას უფლება თავისუფლად გაეგლო მათ მიწაზე, უფროთხილდებოდა რა ქართველ მბრძანებლებთან ერთგულებას, რწმე-

¹ ალფაეტ ბეი, ი. ტაბაღუას აზრით, უნდა იყოს ყვარყვარე ათაბაგი, რადგან ალფაეტ ბეი ათაბაგის დამახინჯებული ლათინური ტრანსკრიპციაა (ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა, დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში (XV-XVII სს), 102.

² კოკოლა ბეი არის სამცხელი გეოდალი კიკოლა შალიკაშვილი.

³ ლევან ბეი – იგულისხმება კახეთის მეფე ლევან II (1520-1574 წწ). თუმცა ამ დროისათვის ის ცოცხალი აღარ იყო. კახეთში ამ დროს მეფობდა მისი ძე ალექსანდრე II (1574-1605 წწ). საერთოდ, ფრანგი დიპლომატებისაგან განსხვავებით, ხუან დე მარლიანის ცნობებში მოცემული რიგი ისტორიული პირებისა და გეოგრაფიული ადგილების იდენტიფიკაცია ძნელდება, ან, როგორც ამ კერძო შემთხვევაში გვაქვს, მცდარი, ძველი ინფორმაციის წყაროს ეყრდნობა. გეოგრაფიული ტერმინების დასახელებისას, საგარუდოდ, ადგილობრივი ტოპონიმების დამახინჯებული ლათინური ტრანსკრიპციაა. ი. ტაბაღუა აღნიშნავს, რომ ლევან ბეი, ეს არის ლევანის შვილის მნიშვნელობით ნახმარი და იგულისხმება ალექსანდრე II. მინადოი ალექსანდრე კახთა მეფეს ლევენტოდლის (სუფიქსი ოღლი, ოღლუ თურქულად შვილს ნიშნავს) სახელით მოიხსენიებს. წერილებში მოცემული სხვა ტერმინების განმარტებებიც იხილე ი. ტაბაღუას ხსენებულ ნაშრომში, ი. ტაბაღუა, დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში (XV-XVII სს.), თბ. 1993, გვ. 102-105. წერილში ნახსენებია ასევე „მეფეთა მეფე“: „რომლის ტერიტორიაზეც მუსტაფას არ გაუვლია და არც ემორჩილება მას. მას ჰქვია მოლიე და დიდი ჯარის გამოყვანა შეუძლიაო. ასევე მას სხვა ქართველი მმართველებიც დაეხმარებიანო“. ასევე კორესპოდენციაში ქართველების ქრისტიანობაზე საუბარი: „ბერძნული წესის მიმდევრები, საკუთარი ენა, მცირე ნაწილი ხარკს თურქებს უხდის, ხოლო დიდი – სპარსელების მეგობრები არიან. არ აქვთ ციხესიმაგრეები, არ სარგებლობენ არტილერიით“ ი. ტაბაღუა ფიქრობს, რომ მოლიე უნდა იყოს იმერეთის მეფის დამახინჯებული ლათინური ტრანსკრიპცია, რადგან მეფეთ-მეფეს ევროპულ წყაროებში იმერეთის მეფეს უწოდებდნენ. ი. ტაბაღუა, ibid. გვ. 319.

ნას, მათდამი ნდობას და ასევე, თურქეთის ჯარს რომ არ გაენადგურებინა მისი ქვეყანა, ხოლო სპარსეთის შაჰს იმ დროს არ გააჩნდა საკმარისი რაოდენობის გაერთიანებული ძალა, უკეთესად ჩათვალა მუსტაფასათვის ნება მიეცა გაეგლო მის ქვეყანაზე. ამიტომ მან მუსტაფას მიართვა დიდი საჩუქარი და აღმოუჩინა პატივი. მუსტაფამ გაიარა მის სამფლობელოზე და გადადიოდა რა ერთ დიდ მდინარეზე, რომელსაც ერქვა სივრივეური და რომელიც საქართველოსა და სპარსეთის საზღვარზეა, მასზე გადასვლის დროს დიდი ზარალი განიცადა: ჩაიძირა და დაიხრჩო ბევრი ხალხი მისი ჯარიდან. ამ გზით იგი წავიდა შირვანში. აღმოჩნდა, რომ იქ არ იყო არავითარი სპარსული გარნიზონი. ისინი გაიქცნენ ქვეყნის სიღრმეში თავიანთი ცოლებით, ბავშვებით და ოჯახებით, დატოვეს რა იმ ადგილას მხოლოდ თურქული სექტის სპარსელები და სომხები.

მუსტაფა შევიდა ამ ქალაქში და დაეუფლა მას., დაეუფლა მეორე ადგილსაც, რომელსაც ეწოდებოდა შემახია. მან დაიწყო შირვანში სიმაგრისა და მეჩეთის აგება და დატოვა იქ ფაშა, დეფტარდარი და თავისი სხვა წარმომადგენელი. მას შემდეგ, რაც მუსტაფამ საქართველოზე გაიარა, ყველა ქართველმა მმართველმა დაიწყო მონაწილეობა, რომ მისცა შესაძლებლობა მუსტაფას გაეგლო მის ტერიტორიაზე. ისინი ერთმანეთს აბრალებდნენ ამას და ყველა გამოთქვამდა უკმაყოფილებას. მათ რამდენიმე დღის შემდეგ დაიწყეს თურქების წინააღმდეგ მოქმედება. ისინი ხელს უშლიდნენ თურქებს პროდუქტების შემოტანაში, იჭერდნენ ყველას, ვინც მუსტაფას მხრიდან იყო გამოგზავნილი. არა მარტო იჭერდნენ, არამედ ხოცავდნენ. ასე რომ, მუსტაფა შებოჭილი აღმოჩნდა.

ბოლოს ჯარი, რომელიც მუსტაფას დარჩა, დაბრუნდა ერზერუმში იმავე გზით, ქართველთა მიწების გავლით. ეჭვობენ, რომ ზოგიერთმა მმართველმა მისცა მას საშუალება, გაეგლო მის ტერიტორიაზე. სპარსელები აიღებდნენ შირვანს, მოულოდნელად რომ არ გამოჩენილიყვნენ დიდი რაოდენობით თათრები, რომლებიც გაერთიანდნენ რა თურქებთან, თავს დაესხნენ სპარსელებს და ბევრი დახოცეს. თუმცა სპარსელებმა თავიდანვე სერიოზული ზარალი მიაყენეს თურქებს, რომლებიც კაიბა ალას მმართველობის ქვეშ იმყოფებოდნენ. შემდეგ, როდესაც სპარსეთის მმართველის შვილი ჯარით მოვიდა, მან კვლავ დაიკავა შირვანი და აიძულა თათრები გაქცეულიყ-

ვნენ და დახოცა ყველა, ვინც ხელში ჩაუვარდა – თურქები, სომხები და სხვა, ვინც შირვანში აღმოჩნდა.

ამის შემდეგ სპარსეთის შაჰი საყვედურობდა ქართველ ლევან ბეის იმის გამო, რომ მან მისცა შესაძლებლობა მუსტაფას თავისი ჯარით გაეგლო მისი ქვეყნის ტერიტორიაზე. ის კი თავის მხრივ არ ლებულობდა ამ საყვედურს და პასუხობდა, რომ მას არ შეეძლო მისთვის წინააღმდეგობა გაეწია, რამდენადაც სხვა ქართველმა მმართველებმა მას მხარი არ დაუჭირეს, ხოლო მართო მას არ გააჩნდა საამისო ძალები, რომ წინააღმდეგობა გაეწია თურქეთის ჯარისათვის. მაგრამ დაჰპირდა სპარსეთის შაჰს, რომ მომავალში მისი დახმარებით თურქებს გაუწევდა წინააღმდეგობას და არ გაატარებდა თავის ტერიტორიაზე. უნდოდა რა დარწმუნებულიყო სხვა ქართველ მმართველთა განზრახვაში, ლევან ბეიმ ჰკითხა მათ ამის შესახებ, ხოლო მხარი დაუჭირეს რა მის სურვილს, მათ დაიფიცეს თავიანთ შვილებთან და ცოლებთან ერთად ერთგულებაზე. ამიტომ წარმოგვიდგება შეუძლებლად, რომ მუსტაფა დაბრუნდეს სპარსეთში ბრძოლის გარეშე. რამდენადაც თურქებსა და სპარსელებს შორის ძევს მეტად ძნელად გასავლელი გზა-საქართველო, სადაც იგი წინააღმდეგობას შეხვდება. მუსტაფამ ეს იცის.

ხედავდა რა ამ შეუძლებლობას, მუსტაფამ გაიარა გასულ წელთან შედარებით, სამჯერ უფრო გრძელი გზა. ქართველ მმართველთა მიწებზე იგი ვერ გაივლიდა, ვინაიდან ისინი უეჭველად გაერთიანდებოდნენ, ხოლო ეს საკმარისი იყო, რომ იგი ვერ გასულიყო ამ ტერიტორიაზე. მანუჩარს შეეძლო შეექმნა 10 ათასიანი ფეხოსანთა და ცხენოსანთა ლაშქარი, ალფაეტ ბეის – არა ნაკლები 3 ათასისა, ლეონ ბეის – 40 ათასი ცხენოსანისა და 10 ათასი ფეხოსნის. ყველა ისინი შედგებოდნენ რჩეული მებრძოლებისაგან და იყვნენ უფრო მამაცნი, ვიდრე თურქი ან სპარსელი. გარდა ამ სამი მმართველისა, არის კიდევ ერთი მმართველი, რომლის ტერიტორიაზე მუსტაფას არ გაუვლია. იგი მუსტაფას არ დაემორჩილა. მისი სახელია მოლიე¹, ე.ი. მეფეთა მეფე, რომელსაც შეუძლია გამოიყვანოს 50-დან 60 ათა-

¹ კონტექსტის მიხედვით მასში უნდა ვიგულისხმოთ იმერეთის მეფე გიორგი II (1565-1583), თუმცა „მოლიე“-გაუგებარია რას ნიშნავს. თუ მასში, მართლაც, გიორგი მეფე იგულისხმება, უნდა ჩავთვალოთ, რომ საქმე გვაქვს სახელის უკიდურეს დამახინჯებასთან. იმერეთის მეფეს უცხოურ წყაროებში კი უწოდებდნენ „მეფეთა მეფეს“.

სამდე კაცი. გარდა ამისა, მას შეიძლება დაეხმარონ სხვა ქართველი მმართველები¹.

თურქები არ ფიქრობდნენ ამ წელს სპარსეთში ლაშქრობას, მაგრამ უნდოდათ, გაეკეთებინათ ყოველივე შესაძლებელი ყარსის გამაგრებისათვის, რომელიც დიდი მნიშვნელობის ადგილია. იგი მდებარეობს სამი პროვინციის ცენტრში, სამკუთხედის შუაში. აქ ერთი მხრივ თურქეთის სამფლობელოა, მეორე მხრივ – ქართველების, ხოლო მესამე მხრივ – სპარსელების. ვინც ამ ადგილის ბატონი გახდება, მას შეუძლია მიბრუნდეს იმ მხარისაკენ, რომელსაც იგი მოისურვებს, თურქებისათვის ხელსაყრელი იქნება სპარსეთის წინააღმდეგ აქედან გაილაშქროს. თურქებს არა აქვთ რამდენადმე უფრო წინ გამაგრებული სხვა ადგილი ერზერუმამდე.

სპარსელებს შორის ამბობენ: საჭიროა, რომ ყოველი ქვა, რომელიც ჩადებულია ყარსის ციხესიმაგრეში, ღირდეს ერთი თურქის თავი და რომ ეს თავი უნდა იყოს იმდენი, რამდენი ქვაცაა იქ ჩადებული.

ქართველები არიან ბერძნული წესის ქრისტიანები და მათ აქვთ საკუთარი ენა, რომელიც არის არც თურქული და არც ბერძნული. მათი მცირე ნაწილი ხარკს უხდის თურქებს, ხოლო მეტი ნაწილი – სპარსელების დიდი მეგობრები არიან. მათ არა აქვთ ციხესიმაგრეები, ხოლო ისინი, რომლებიც დანგრეულია, არ სარგებლობენ არტილერიით, რათა უფრო ადვილი იყოს მოქმედება შეტევისა და უკან დახევის დროს.

სპარსელები უეჭველია, რომ შირვანში ხალხს ჩაასახლებენ. ეს არის სამოგებო სავაჭრო ადგილი და იგი იძლევა მათი ყოველწლიური შემოსავლის ერთდღი ნაწილს. სპარსეთის შაჰმა ინდოეთიდან მიიღო დიდი დახმარება. დადებულიქნა ბავი ხორასანის მმართველ ჩიეჩიბაშთან და სპარსეთის სასარგებლოდ მონაწილეობა მიიღო შირვანის აღდგენაში.

ქართველები თვლიან, რომ თურქებს უნდათ, ააგონ ციხესიმაგრე მდ. ფაზისთან ახლოს მდებარე ერთ-ერთ ადგილზე, სამეგრელოს (რომელსაც ძველად კოლხეთი ეწოდებოდა) გვერდით, იმ ადგილას, სადაც ძველად მდებარეობდა ქალაქი სჩევასია, უკასიას პროვინციასთან ახლოს. როგორც კი ეს ციხესიმაგრე აგებული იქნება, იქ შე-

¹ ალბათ, იგულისხმება სამეგრელოსა და გურიის მთავრები.

იძლება დასვან ბატონი თურქი, უგასიის, სამეგრელოსა და ასევე ჩერქეზეთის საწინააღმდეგოდ. გასულ წელს იყო ცდა, აეშენებინათ ეს ციხესიმაგრე, მაგრამ სამეგრელოს მმართველი სახელად ბაჩია, მაშინ ემზადებოდა წინააღმდეგობის გასაწევად და გვგონია, რომ იგი ამჟამადაც იგივეს გააკეთებს, მაგრამ თურქეთის ძალები დიდია, ხოლო ქართველთა მიწები ძალიან გამოსადეგია ყველაფრით უზრუნველყოფისათვის. ამიტომ ფიქრობენ, რომ თურქებმა იქ გაგზავნეს დიდძალი აღჭურვილობა, რაც სწრაფად გაკეთდა.

დოკუმენტი №12

ფრანგი დიპლომატის დე ჟერმინის წერილი

საფრანგეთის მეფე ანრი III-ს.

კონსტანტინოპოლი, 1579 წლის 26 სექტემბერი¹

თქვენო უდიდებულესობავ, მიმდინარე თვის თერთმეტ რიცხვში მე ვაცნობე თქვენს უდიდებულესობას, რომ პორტაში წინა დღეს ჩამოვედი და რომ ჩამოსვლისას ისეთივე პატივით მიმიღეს, რომლითაც ჩვეულებრივ ხვდებიან თქვენს ელჩებს. თხუთმეტ რიცხვში აუდიენცია მქონდა პირველ ფაშასთან. შეხვედრის დროს ვუთხარი ყველაფერი, რითაც კი შეიძლებოდა დამერწმუნებინა, რომ იმ მნიშვნელოვან საკითხებს შორის, რომელთა მოგვარებაც თქვენ გვირგვინთან ერთად გერგოთ, იყო იმ ხანგრძლივი მეგობრობისა და ურთიერთგაგების პატივისცემა და შენარჩუნება, რომელიც თქვენს წინამორბედ მეფეებსა და ოსმალეთის იმპერატორებს შორის არსებობ-

¹ Ernest Charrière: *Négotiations de la France dans le Levant. V. III.*, 814-827 . დე ჟერმინის ამ წერილის პირველი ნაწილი მოიცავს დიპლომატიური სამსახურის კორესპოდენციას მათი მიმდინარე საქმიანობის შესახებ. აქ ჩანს, თუ როგორი ინფორმირებული იყო საფრანგეთის სამეფო კარი კონსტანტინოპოლში და ზოგადად აღმოსავლეთში მიმდინარე პროცესების შესახებ. ასეთივე ხასიათისაა ჩვენ მიერ ზემოთ მოტანილი ჟუიეს წერილების შინაარსიც. როგორც ჟუიესთან, ასევე დე ჟერმინის კორესპოდენციებიდან ნათლად ჩანს, რომ კავკასიასა და საქართველოში არსებულ სიტუაციას ყოველთვის გულდასმით ადევნებდა თვალყურს ფრანგული დიპლომატია. ამ წერილის პირველი ნაწილის სრული ტექსტი ზემოთაა მოტანილი.

და; [ალვნიშნე აგრეთვე] თქვენი უდიდებულესობის კეთილგანწყობა და სურვილი, შეინარჩუნოს ეს ურთიერთობა ამ სენიორთან. ამის შემდეგ მოვუბოდიშე დიდი დაგვიანების გამო, გამოვხატე აგრეთვე კმაყოფილება როგორც ხსენებული ბატონის იმპერიაში ჩამოსვლის, ასევე კეთილი სურვილის გამოხატვის გამო (რაც მან თქვენი უდიდებულესობისადმი გამოგზავნილ ბოლო წერილებშიც დაადასტურა), რომ შეინარჩუნოს მტკიცე მეგობრობა და აღასრულოს ის სასარგებლო მისიები, რაც ამ წერილებში მიუთითა, ასევე იმ ღირსებებისა და სანაძებო თვისებების გამო, რომლებსაც, როგორც თქვენს უდიდებულესობას მოეხსენება, ის ფლობს. ამაზე ფაშად მიპასუხა, რომ ის ძალიან კმაყოფილი იყო ჩემი ჩასვლით, ვინაიდან ეს კიდევ უფრო განამტკიცებდა ამ ძველ ერთობას, რომელიც არც თქვენი და არც მისი წინამორბედების დროს არ ყოფილა ასეთი მტკიცე. მან თქვა, რომ ეს უკვე არგენა იმ დაწყებულ მოლაპარაკებებში, რომლითაც ესპანეთის მეფე მასთან მეგობრული დამოკიდებულების დამყარებას ცდილობდა, განაცხადა რა, რომ მისი უმაღლესობა ამ მეგობრობაში თქვენს უდიდებულესობასაც გულისხმობდა. მე ვუპასუხე, რომ ხსენებული სენიორი, როგორც წინდახედული პრინცი, სწორად აფასებდა, რომ თქვენთან მეგობრობა ფაშასთვის უფრო სასარგებლო და მომგებიანი იქნება, ვიდრე მასთან და რომ თქვენს უდიდებულესობას ნაკლებად აღელვებს, მოჰყვება თუ არა ამ მეგობრობას მშვიდობა ან დროებითი ზავი ესპანეთის მეფესთან. მთავარია, რომ მან ზიანი არ მიაყენოს თქვენ შორის არსებულ ხანგრძლივ მეგობრულ ურთიერთობებს, საფრანგეთის დროშისთვის მინიჭებულ პრივილეგიებს და ამდენი მეფის მიერ აღიარებულ თქვენს სამშვიდობო მიდგომას და რომ თქვენი უდიდებულესობა იყოს ისეთი ძლიერი, რომ მოახერხოს წინააღმდეგობის გაწევა ნებისმიერი პრინციისთვის, ვინც ამ მეგობრობას შეუშლის ხელს. ამის შემდეგ მან თქვა, რომ პორტას კარი ღიაა ყველასთვის, ვინც ეძებს პატრონს, ომისთვის იქნება ეს თუ მშვიდობისთვის და რომ ამ დროებითი ზავის საქმე ძალიან კარგად მიდის და ყველაფერი, რაც მოხდება, იმდენად მომგებიანი იქნება ამ სენიორისა და მისი მეგობრებისთვის, რომ ისინი კმაყოფილნი დარჩებიან. მე დაწვრილებით ვუამბე ესპანეთის მეფის მიერ შექმნილი საზღვაო ჯარის ყველა თავისებურების შესახებ, როგორც თქვენს უდიდებულესობას ვწერდი ამის თაობაზე რაგუზიდან. ყოვე-

ლივე ამან ის, ცოტა არ იყოს, გააკვირვა, ვინაიდან მარლიანის მიერ მისთვის მიწოდებული შეტყობინებების თანახმად, ეს ჯარი შექმნილია პორტუგალიის და არა ალჟირის კამპანიისთვის. ამის თაობაზე მას ეჭვები კიდევ ექნება, სანამ მარლიანის ხალხი არ ეწვევა ძღვენით. ეს საჩუქრები, როგორც ამბობენ, ხსენებული მეფის სახელით მოაქვს სენიორ ანტონიო გევარის, რომელიც რაგუზის გზით მოდის.

თქვენო უდიდებულესობავ, რაც შეეხება აქაურ გარემოებებს, სპარსეთთან ომი ისევ გრძელდება. ბანაკიდან მოსული ბოლო ცნობების თანახმად, მუსტაფა-ფაშა ჯერ კიდევ ყარსშია. იმ სიმაგრის წყალობით, რომელიც ალადგინა, მან შეძლო გზა ჩაეკეტა სპარსელთათვის, რომლებიც აგრძელებენ ტიფლისის ალყას მცირე რაოდენობის კავალერიით¹. მათი ჯარის უდიდესი ნაწილი უფრო წინ არ წავიდა ამ ქვეყანაში, რათა სხვაგანაც გაეწია წინააღმდეგობა თათრებისთვის,² რომლებიც დიდმა სენიორმა გამოგზავნა. ამ უკანასკნელმა დაავალა მუსტაფა-ფაშას თავისი ჯარი გამოსაზამთრებლად ამასიაში წაეყვანა. საბერძნეთის ბეგლარბეის კი, რომელიც ხორვატიაში იყო წასული, იქაურობის დატოვება და თავის ხალხთან ერთად სოფიაში ჩასვლა უბრძანა ოქტომბრის 28-სთვის, იმ დღისთვის, რომელსაც თურქები კატუგუნს უწოდებენ, რაც ბედნიერ დღეს ნიშნავს, თუ რამე განსაკუთრებული არ მოხდა. ამ თვის ოც რიცხვში აქ ჩამოვიდა ცამეტი გალერა იმათგან, რომელიც ჯარის სარდალმა უჩიალიმ³ [ეს ის ადრე ნახსენები ლუჩიალია] წაიყვანა ციხესიმაგრის ასაშენებლად. ეს ციხესიმაგრე, როგორც ამბობენ, მან მდინარე ფასოზე [ფაზისზე] ააგო, სამეგრელოში. ამბობენ ასევე, რომ მან სამეგრელო პორტას მოხარკე გახადა, ისევე, როგორც იოანიტები⁴ და ქართველების ნაწილი და ყოველ ოჯახს ოცდახუთი ასის⁵ გადახდა დააკისრა, რაც წელიწადში დაახლოებით ორმოცი ათას ეკიუს შეადგენს,

¹ ეს ინფორმაცია უკვე ეხება სიმონ I-ის აქტიური სამხედრო კამპანიის იმ ნაწილს, როცა მეფემ თავისი ერთგული რაზმებისა და მოკავშირეების დახმარებით დაიწყო ოსმალთა შევიწროება ქართლში და, ფაქტობრივად, ციხეებში გამოკეტა მათი გარნიზონები. სიმონმა ირანელების დახმარებით ალყა შემოარტყა თბილისს და გორს, რაც სულტნის შემფოთებას იწვევდა და ეს ნათლად ჩანს ამ წერილშიც.

² აქ იგულისხმებიან ყირიმელი თათრები, რომლებიც კავკასიაში შემოსვლას დარუბანდის გზით ცდილობდნენ, რომელსაც წყაროები ხშირად დემირ-კაპის სახელით მოიხსენიებენ.

³ იგულისხმება ლუჩიალი ანუ ეულიდი ალი.

⁴ სავარაუდოდ, აქ იგულისხმებიან მალტის ორდენის წევრები.

⁵ As –ასი ფულისა და ზომის ერთეული ძველ რომაელებში.

თუ ეს სწორია. ხსენებულმა სარდალმა და მისმა ორმა გალერამ, როგორც ამბობენ, კატასტროფა განიცადა. ორი ხომალდი დაიკარგა, თავად სარდალი კი ჯარის ნარჩენებთან ერთად აქვე და ერთგულად ელოდება შემთხვევას, რომ ემსახუროს ბარბარისას [ბერბერე-ბი], თუ ამის საჭიროება იქნება, და დროულად შეძლოს ამის გაკეთება. ეს შეიძლება საჭირო გახდეს ესპანეთის დასახმარებლად, თუ ეს ფლოტი წამოიწყებს ლაშქრობას ალჟირზე, როგორც ვარაუდობენ.

დოკუმენტი №13

ფრანგი დიპლომატის დე შარშინის წერილი

საფრანგეთის მეფე ანრი III-ს

კონსტანტინოპოლი, 1580 წლის 9 იანვარი¹

თქვენო უდიდებულესობავ, მთელი ჩემი ძალები გამოვიყენე, რათა მიმეღო ფაშას პასუხი წერილებზე, რომლებიც თქვენ მისწერეთ და იმ წინადადებაზე, რომელიც მე მოვახსენე ფუენტარაბიასთან² დაკავშირებული გეგმის თაობაზე. ხანგრძლივი ლოდინისა და ფაშას უამრავი ხრიკის შემდეგ (ის ამბობდა, რომ ვერ უპასუხებდა წერილებს, რადგან არ მიუღია ისინი), მან ბოლოს და ბოლოს უბრძანა ამ სენიორის პირველ დრაგომანსა³ და პირველ მდივანს წერილების მოძებნა და პირობა მომცა, რომ წაკითხვის შემდეგ მომცემდა პასუხს. რაც შეეხება დახმარების მოლოდინს, ის ამბობს, რომ ასეთი მნიშვნელობისა და ღირებულების საქმეში აჭოებდა, თქვენს უდიდებულესობას თავად მიეწერა სათანადო წერილი მისი უმაღლესობისთვის და მიემართა მისთვის თხოვნით, როგორც ამას აკეთებდით მსგავს შემთხვევებში, და არა ცარიელი სიტყვები დაეხმარებინა ელჩისთვის, როგორი რწმუნების წერილებიც არ უნდა ჰქონდეს მას თქვენგან... ახლა, როცა ეს სენიორი აწარმოებს სამშვიდობო მოლაპარაკებებს მესამე პირთან, მას მიუღებლად მიაჩნია ამისთვის ხელის შეშლა მსგავსი საშუალებებით, მით უმეტეს, იმის გათვალისწინებით, რა მოგებაც ამ იმპერიას უნახავს ადრე თქვენი სამეფოდან.

¹ Ernest Charrière: *Négotiations de la France dans le Levant*. V. III., 850-853.

² ფუენტარაბია – ქალაქი ბასკეთში.

³ დრაგომანი – თარჯიმან-დიპლომატის თანამდებობა ოსმალთა იმპერიაში.

[მან თქვა ასევე, რომ] კარგად იცის, რომ ხსენებული სენიორისგან ითხოვენ ამ მოლაპარაკებების შეწყვეტის გარანტიასა და წერილობით პირობას.. თქვა ისიც, რომ მას არ შეუძლია გაუშვას ესპანეთის მეფის მინისტრები მათი ბოლომდე მოსმენის გარეშე. მითხრა ისიც, რომ დავალებული აქვს ამ სენიორისგან, დამარწმუნოს, რომ თუ ეს მოლაპარაკებები დასრულდება ხანმოკლე ზავით ან სამშვიდობო ხელშეკრულებით, ამით არავითარი ზიანი არ მიადგება ძველ მეგობრობას თქვენს უდიდებულესობასთან და რომ ყველა შემთხვევაში, როდესაც თქვენ მისი დახმარება დაგჭირდებათ, თუ მიმართავთ მას თხოვნით და მისწერთ ამის თაობაზე, ის უყურადღებოდ არ დაგტოვებთ.... ხანგრძლივ საუბარში გავახსენე ის დახმარება და შემწეობა, რომელიც თქვენს უდიდებულესობას ამ იმპერიისთვის სხვადასხვა დროს და სხვადასხვა მიზეზის გამო გაუწევია; მიუხედავად ამისა, მე აღმოვაჩინე და გამოვცადე ის, რაც ვინინასწარმეტყველე ბოლო წერილში – ამ სენიორს არ სურს ჩაერიოს და მოისმინოს ეს საქმე; ასე თვალთმაქცობს იმიტომ, რომ ესპანეთის მეფის ჯარის ეშინია, იცის, რომ ის ძალიან დიდია, მით უმეტეს, ამჟამად საკმაოდ შევიწროებულია და სპარსელებთან ცუდ ურთიერთობაში მყოფს, არ უნდა ორი ასეთი ძლიერი მტერი ჰყავდეს ორ სხვადასხვა ადგილას...¹.

დოკუმენტი №14

ფრანგი დიპლომატის დე ჰერმინის წერილი საფრანგეთის მეფე ანრი III-ს

კონსტანტინოპოლი, 1580 წლის 9 იანვარი²

დავძენ, რომ იმ წერილების თანახმად, რომლებიც თქვენმა ტრიპოლელმა კონსულმა ნოემბრის შვიდ რიცხვში მომწერა, ამ სენიორმა მოკლე ხანში ძალიან დიდი დანაკარგი განიცადა სპარსელებისა და მათი მოკავშირეების მხრიდან. ამ ქართველებმა ისე დაჭაბნეს თურქთა კავალერია, რომ გააძევეს ისინი არზერანამდე [არზრუმამ-

¹ ამ დოკუმენტში რელიეფურად ჩანს, რომ ოსმალთა კარზე საფრანგეთი განსაკუთრებული მდგომარეობით სარგებლობდა და ეს უკანასკნელი ოსმალეთ-ესპანეთის მოსალოდნელი ალიანსის ჩაშლის იმედს არ კარგავდა.

² Ernest Charrière. *Négotiations de la France dans le Levant*. V. III., 850-853.

დე]. თურქებმა უამრავი მეომარი და ცხენები დაკარგეს. ამას გარდა, მათი კავალერია დიდად დაზარალდა საკვების უქონლობის გამოც. პორტაში ფიქრობენ, რომ მუსტაფა-ფაშამ არზერანს შეაფარა თავი მცირერიცხოვან ამალასთან ერთად. ომის დაწყებიდან დღემდე მან დაახლოებით ას ორმოცდაათი ათასი ადამიანი დაკარგა, მათ შორის: ორმოცი ათასი თათარი, ოცდათხუთმეტი ათასი თურქი გასულ წელს გამართულ ბრძოლაში, მათგან რვა ათასი ერთ შეტაკებაში, დანარჩენები კი დაავადებებითა და საბრძოლო სამუშაოებში მიღებული დაზიანებებით გარდაიცვალნენ. შვიდი მილიონი და მეტი ოქროს დახარჯვის შემდეგ ომისთვის ყველაზე მეტად გულანთებული ორი პრინცი აგრძელებს ბრძოლას, არც ერთსა და არც მეორეს მშვიდობაზე ლაპარაკის გაგონებაც კი არ უნდათ. ამის გამოა, რომ ხსენებული სენიორი აგზაგნის სინან-ფაშას, რათა ის ჩაუდგეს სათავეში ჯარს მუსტაფა-ფაშას ნაცვლად, ამასთან, ძალიან მკაცრად უბრძანებს ყველა თავისიანს მასთან ერთად გადადგილებას¹.

¹ დე შერმინი ასევე აცნობებს ანრი III-ს ესპანელი აგენტების საქმიანობის შესახებ და აფრთხილებს მეფეს, რომ მათი აგენტურა საკმაოდ აქტიურად მუშაობდა, რათა დასავლეთსა და ოსმალთა იმპერიიში წინააღმდეგობები შეექმნათ საფრანგეთის საზავო მოლაპარაკებებისათვის დიდ ვეზირთან და სხვა ევროპულ სახელმწიფოებთან: „რაც შეეხება სამშვიდობო მოლაპარაკებას, ის ყოველდღიურად განიხილება, ბევრად უფრო ხშირად, ვიდრე სხვა დროს, მსჯელობა უკვე მიდის კონკრეტულ მუხლებზე. ხსენებულმა ფაშამ ამ მიზნით თქვენი ბოლო დათმობაც გადასცა პირველ მდივანს, ჩემი აზრით, იმისთვის, რომ ეს შეთანხმება მის მუხლებს შეესაბამებოდეს. სხვათა შორის, მარლიანი პორტაში ძალიან კარგად იყენებს იმ შეხედულებებს, რომლებიც აქ აქვთ თქვენს სამეფოში მომხდარი არეულობების თაობაზე. სენიორ ალანსონის მიერ თქვენი ნებართვის გარეშე გადადგმული ნაბიჯების და გერმანელთა ბრახვების ხელის შეშლის მიზნით შამპანში ჩამოყალიბებული ლაშქრის თაობაზე... და ყოველივე ამას აკეთებს ისე, რომ თავისი ნათქვამით აკნინებს თქვენი სამეფოს ძლიერებას და წარმოაჩენს თავისი პატრონის ნაღვანის მნიშვნელობას. ამასთან, ძალიან სარწმუნო წყაროდან შევიტყვე, რომ მარლიანს კვლავაც არ სურს, ეახლოს ამ სენიორს და არც იმ ძღვენის მირთმევას აპირებს, რომელსაც შეთანხმების საბოლოოდ დადებიდან ხუთ ან ექვს დღეში ელიან რაგუზიდან ლე გეგარენის ხელით – არ უნდა ფლორენციის მმართველის გულიწყრომა დაიმსახუროს. ფაშა კი, პირიქით, საბაბად იშველიებს რა პორტაში დამკვიდრებულ ჩვეულებას, აცხადებს, რომ არ შეუძლია და არ უნდა ვითარების გაუარესება. ისევე, როგორც მარლიანის სურვილზე, დაიპყროს პორტუგალია, ის ამბობს, რომ ეს შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ შეთანხმების დადების მომენტისათვის ეს ქვეყანა ესპანეთის მეფეს ეწეება დაკავებული. რაც შეეხება ვაჭრობას ლევენტში, ყველა თანხმდება იმაზე, რომ ვაჭრობა იქნება მხოლოდ თქვენი დროშის ქვეშ; თუმცა, როგორც ამბობენ, ფაშას დაჰპირდნენ, რომ მარლიანი მიაწვდის ყველაფერს, რასაც ის მოისურვებს. მაგრამ მინდა მჯეროდეს, თქვენო უდიდებულესობა, რომ ისინი არ არიან ისეთი მომზადებულები, როგორც მარლიანს უნდა წარმოაჩინოს, იმ სირთულეებისთვის, რომლებიც მათ აქვთ და რომლებიც შორმსჭვრეტელ ადამიანს უფრო ამ მოლაპარაკებების ნაადრევი შეწყვეტის მოლოდინს უწენს, ვიდრე მათი წარმატებით დამთავრების იმედს“ (Ernest Charrière. *Négotiations de la France dans le Levant*. V. III., 850-853).

ფრანგი დიპლომატის დე ჟერმინის წერილი

საფრანგეთის მეფე ანრი III-ს

კონსტანტინოპოლი, 1580 წლის 16 აპრილი¹

თქვენო უდიდებულესობავ, შევიტყვე რა, რომ სენიორ მარლიანი აპირებდა ფაშასთან შეხვედრას პერას მთავარ ეკლესიაში² მოხვედრის მიზნით, მე დავასწარი მას და ნათლად ვაგრძნობინე ფაშას, რომ, თუ მას ამის უფლებას მისცემს და ასეთ დარტყმას მიაყენებს თქვენს ძალაუფლებას, ამას არ მოვითმენ, ყველა ღონეს ვიხმარ და სიცოცხლესაც არ დავზოგავ, რომ მარლიანი მომავალში სათანადოდ მოიქცეს. ამას გარდა, გავწყვეტ ფაშასთან ურთიერთობას იმის გამო, რომ ხსენებული ბატონის მიზანია, ზიანი მოგადგეთ თქვენ. ამ განზრახვამ შეიძლება მრავალი უსიამოვნება გამოიწვიოს და გახდეს განხეთქილების მიზეზი. ფაშა გაკვირვებული დარჩა ყოველივე ამით და სასწრაფოდ ამიხსნა, რომ ის არავითარ შემთხვევაში არ მისცემდა მარლიანის ცერემონიაზე დასწრების ნებას. მართლაც, ფაშამ მეორე დღეს გაგზავნა მარლიანთან [კაცი] და შეატყობინა ბრძანება, რომ მას არ ჰქონდა იმ საჯარო ცერემონიებზე დასწრების უფლება, რომლებსაც ესწრება თქვენი ელჩი..და თუ ის გაბედავდა ამ ბრძანების დარღვევას, მას სახლიდან გამოსვლას აუკრძალავდნენ...მოკლედ, მე დავესწარი წმინდა კვირისა და აღდგომის ყველა ცერემონიას, ჩემს ლოჟაში ადგილი დავუთმე ვენეციის მმართველის თანაშემწეს, სენიორებს პერადან, რაგუზიდან, ვენეციელ ვაჭრებსა და სხვებს, რომლებიც ჩვეულებრივ თან მახლავან ხოლმე.³ ...ახლახან შემატყობინეს სპარსეთის ბანაკიდან მოსული ერთი ამბავი, რომ სუფიმ თავისი რვა ათასი მოლაშქრით აიღო სამი ციხესიმაგრე, კერძოდ, ტიფლისი და კიდევ ორი სხვა ქართველების საზღვარ-

¹ Ernest Charrière. Négotiations de la France dans le Levant. V. III., 889-900.

² იგულისხმება კათოლიკური ეკლესია.

³ როგორც ამ წერილიდან ირკვევა, ფრანგი დიპლომატი დე ჟერმინი ყველა ხერხს იყენებდა ესპანეთ-ოსმალეთის დაახლოების ჩასაშლელად. მან შანტაჟის წყაროდ გამოიყენა პერას კათოლიკეთა ეკლესიაში მარლიანისა და ოსმალთა ფაშას შეხვედრაც კი.

თან. ტყვედ აიყვანეს შვიდი თუ რვა ათასი იანიჩარი, რომლებიც იქ გარნიზონში იყვნენ, კიდევ სხვა ჯარისკაცები. ყველანი დიდი ზარბეიმით მიჰგვარეს სუფის. ეს კიდევ უფრო აჩქარებს ომის სამზადისსა და სინან-ფაშას გამგზავრებას, რომლის დროშებიც ამჟამად შკოდერშია აღმართული. ორ დღეში აქ სამიდან ოთხი ათასამდე აქლემი გაატარეს, რომელთაც სინანისთვის საჭირო ფული და აღჭურვილობის ნაწილი გადაჰქონდათ. ამას გარდა, ეს ცხოველები უთვალავი რაოდენობით იმყოფებიან ანატოლიაშიც. იქ არის აგრეთვე შვიდი-რვა ათასი დიდი და პატარა საარტილერიო მოწყობილობა, დატვირთული ზემოხსენებულ ცხოველებზე. ჩემამდე მოვიდა აგრეთვე ამ სენიორთან დაკავშირებული ამბავი, რომ მან მიიღო გადაწყვეტილება არ გაგზავნოს ჯარი თეთრ ზღვაში წელს, ვინაიდან გადაწყვეტილი აქვს სპარსელთან სამართლიანად დაბავება¹.

დოკუმენტი №16

ფრანგი დიპლომატის დე შერმინის 1580 წლის 1 მაისის წერილი²

სპარსეთის განზრახვა ჩემი ბოლო წერილის მერე სამმა სხვადასხვა შიკრიკმა დაადასტურა. მათ თქვეს, რომ ტიფლისის ალყა დიდხანს გაგრძელდა. იმ მდგომარეობის გამო, რომელშიც ალყის განმავლობაში აღმოჩნდნენ, ქალაქში მყოფნი იძულებულნი იყვნენ, ეჭამათ ძაღლებისა და ცხენების ძვლებისგან დამზადებული ფქვილი. [გვითხრეს ასევე,] რომ სპარსელს გადაწყვეტილი აქვს, აიღოს ყარსი, მას მხოლოდ ეს ციხესიმაგრე დარჩა ასაღები, ვინაიდან მან უკვე გაანადგურა და დაამარცხა ან გადმოიბირა დიდი ნაწილი იმ

¹ შარიე აღნიშნავს, რომ მუსტაფა-ფაშას ნაცვლად მურად III-მ ჯარის მთავარსარდლად ირანთან ომში სინან ფაშა დანიშნა; ამავე დროს ეს იყო საშუალება, რომ დაებლანსებინა მუსტაფა-ფაშას გავლენა მას შემდეგ, რაც მან გაბედა კონსტანტინოპოლში დაბრუნება სულტნის ბრძანების საწინააღმდეგოდ. ეს დაძაბული სიტუაცია, როდესაც ერთმანეთს თანაბარი წონის მქონე ორი მეტოქე უპირისპირდებოდა და რომელსაც ძლივს აგვარებდა უძლური და სახელგატეხილი დიდი ვეზირი, უცბად განიშუბტა ირანის ახალი შემოტევით, რაც აიძულებდა ახალ მთავარსარდალს დაუყოვნებლივ დაეწყო საომარი მოქმედებები (Ernest Charrière: *Négotiations de la France dans le Levant*. V. III., 889-901).

² Ernest Charrière: *Négotiations de la France dans le Levant*. V. III., 901-902.

ძალებისა, რომლებიც მუსტაფა-ფაშამ დატოვა თავისი გამგზავრების შემდეგ; მოკლა ოცდაათი ათასი თათარი, რომლებიც მოსულიყვნენ ტიფლისზე ალყის მოსახსნელად, შემდეგ კი იქიდან გამგზავრებულიყვნენ საზღვრებისკენ ას ორმოცდაათი ათასი ცხენით, გაემალათ იქ თავისი დროშები, დალოდებოდნენ და დაემარცხებინათ სინან-ფაშა ქვეყანაში შემოსვლამდე. ვინაიდან [სინან-ფაშას]¹ ქალიშვილი დაქორწინებული იყო ამ მხარის ძლიერი დიდებულის, ქრისტიანი ქართველის – სიმონ-ხანის ძმაზე, მისგან დაპირებული სამოცი ათასი კაცის მოშველიებასაც ელოდა. ხსენებულმა ძმამ წაიყვანა ამ სენიორის ხალხი, გაამაჰმადიანა ისინი, დააყენა ტფილისისა და სხვა ქალაქების ვოევოდებად, თუმცა შემდეგ გამოიპარა იქედან და სპარსეთში გაიქცა.

¹ ვინ შეიძლება იყოს წერილში მოხსენიებული ეს დიდებული? სიმონის ძმა დაუდ-ხანი არა, რადგან ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობით, დაუდ-ხანის მეუღლე იყო ალექსანდრე მეორე კახთა მეფის ნათესავი. კიდევ სხვა ცნობით, დაუდ-ხანის ცოლი შამხლის მმართველის ქალიშვილი იყო (ტარკის საშამხლო ჩრდ. კავკასიაში, დაღესტანი). სავარაუდოდ, სწორედ ამათ იხსენიებს დე ჟერმინი თავის წერილებში, როცა საუბრობს კასპიისპირეთიდან შირვანზე თათრების თავდასხმებზე და ოსმალების მოკავშირეებზე ყიზილბაშების წინააღმდეგ. მას შემდეგ, რაც სიმონი ქართლში დაბრუნდა, ლალა ფაშას ჩააბარა დაუდ-ხანმა ციხეები და თბილისი, თვითონ კი სტამბოლში წავიდა და იქ რამდენიმე ხნის შემდეგ გარდაიცვალა. ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, „ქართლის ცხოვრება“, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. IV, თბ. 1973, გვ. 411; ვახუშტის ეს ამბავი მოქცეული აქვს 1578-80 წლებში. შეიძლება ეს იყოს სიმონის ძმა გიორგი, რომელიც სინან ფაშამ თბილისის გამგებლად დანიშნა მას შემდეგ, რაც ადრინდელი გამგებელი აჰმედ ფაშა გადააყენა, რადგან უკმაყოფილო იყო თბილისის გარნიზონის სარდლობის მოქმედებით. თუმცა მ. სვანიძის ვარაუდით, ეს გიორგი (გამაჰმადიანებული იუსუფი) იმერეთის მეფის, გიორგის შვილია, ე. მამისთვალიშვილი, საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს), თბ. 2009, გვ. 229.

თომაზო მინადოის წნობები საქართველოს შესახებ

Minadoi, G.T.: Historia della Gverra fra Tvrchi et Persiani, descritta in quattro libri da Gio. Tomaso Minadoi da Rouigo; cominciando dall'anno MDLXXVII nel quale furo li primi movimenti di lei, seguendo tutto l'anno MDLXXXV. Alla Santita di N.S. Sisto V. Pontefice Ottimo Massimo. Con Privilegio. Con licentia de'Superiori. In Roma. Nella Stamperia di Iacomo Tornerio, Et Bernardino Donangeli. MDLXXXVII. In Venetia, M.D. LXXXVIII. [გვ. 21]

....მათ შორის ვეზირი მეჰმედი (Mahamet Visier), უდავოდ ღირსეული, მმართველობაში გამოცდილი, [სულტანს] ურჩევდა, რომ უფრო ადგილი და უმჯობესი იქნებოდა უშიშარი მოქმედება სპარსელების წინააღმდეგ, ვიდრე ქრისტიან უფლისწულებთან; რადგან შუღლი, რომელიც სპარსეთის სამეფოსა და სეფიანთა იმპერიის ახალი მემკვიდრის პირობებში სუფევდა, როცა ბრძოლა მიმდინარეობდა მთავრობაში, [ეს] იძლეოდა გამარჯვების [შანსს] და ამიტომ ომი ქრისტიან მთავრებთან უსარგებლო იყო. სწორედ ამის გამო არ უნდა გაეჩაღებინათ მათთან ომი. ორივე მოწინააღმდეგის ძალები მრისხანე იყო, ერთისა – ზღვაზე და მეორისა – ხმელეთზე; მაგრამ ეს იქნებოდა ომი ყველა ქრისტიან მბრძანებელთან; ეს მბრძანებლები ამბობენ, რომ რამდენიმე წლის უკან მან გაანადგურა ჯარი და სამას გალერზე მეტი, ხოლო შემდეგ მათ იგი განაღებეს თანაბრად გრძელ მწკრივად, და ეს იყო მცირე რამ, რისი გაკეთებაც შეიძლებოდა. მათ უნდა გაეკეთებინათ ყველაფერი, რაც უნდოდათ.

ასეთი რჩევებისა და სხვადასხვა მსჯელობის შედეგად, ბოლოს და ბოლოს, ყველა შეთანხმდა, რომ გაცილებით უმჯობესია ომი აზიაში, ისრებისა და მახვილების წინააღმდეგ, საიდანაც ზიანი ნაკლები იქნება, ვიდრე – ევროპაში, ღორმუცელა ტომებთან, ისრების სეტყვის წინააღმდეგ, სადაც აღმართულია მანქანები და სიკვდილის იარაღები; მხოლოდ ორი სირთულე იყო საერთო: ერთი იყო მანძილი და მეორე, უფრო მთავორიანი ადგილები, სადაც მათ უნდა გაევლოთ ცხენებით, აქლემებით, არტილერიითა და მთელი აღჭურვილობით, კერძოდ კი, საქართველოს გავლით, რომელიც გარემოცულია მიუვალი

მთებით, ხშირი ტყეებით, სადაც მტერს შეეძლო, თუ მოისურვებდა, დაეკავებინა ხელსაყრელი ადგილი საფარისათვის და გადაეჭიმა უდიდესი ხაფანგი, ნებისმიერ ადგილას, სადაც არ უნდა გაეცლოთ [თურქებს]; ასევე მნიშვნელოვანია ფული, რომელიც სხვებს შორის წამოაყენა სინან ფაშამ, რათა ახალი ქვეყნის დაკავებისას გაეთვალისწინებინა [ბრძოლით] მოპოვებულის შენარჩუნება; რომ აუცილებელია ციხესიმაგრის პოვნა, რომლის შესანახად საჭირო იყო სახსრები, როცა იქ ჯარს ჩააყენებდნენ; ასევე საჭირო იყო საწყობები, რომლის გარეშე ჯარისკაცები თავს დაცულად ვერ იგრძნობდნენ. ამ დაბრკოლებების მიუხედავად, რომლებიც მთელი სისავსით არ იქნა დაყენებული და გათვალისწინებული, იმავე მეფეს [სულტანს] უთხრეს, თითქოს ყოველივე საკმარისი იყო ყიზილბაშთა სამეფოს დასაპყრობად; თითოეულმა ეს ძალიან მარტივად წარმოადგინა და დაჰპირდნენ უეჭველ გამარჯვებას. უწინარეს ყოვლისა, მუსტაფა ფაშა დიდი გამბედაობით დაჰპირდა [სულტანს] დაპყრობებსა და დიდებულ გამარჯვებებს. ამ მხარეში ლათინთა ღირსება აღარ შემორჩა, სხენებულ კუნძულზე [კვიპროსი?] ომის შედეგად და, განსაკუთრებით, დასახელებული ქალაქის დაპყრობის გამო; *ძალა, ჯარი და მამაცობა ქართველებისა და სპარსელებისა, ბოლოს და ბოლოს, ამიის ამ ომში ყველაზე საიმედო იქნება*, ვიდრე ეს შეიძლება იყოს ევროპაში.

[გვ. 51]

საქართველოს, შირვანის, დიდი მიდიის სომხეთის ნაწილის მიმართ, რამდენადაც აუცილებლობა იქნება ჩვენი დაინტერესებისა, დიდ ძალისხმევას გამოვიჩინოთ, რათა მათ შესახებ ინფორმაციები მოვაგროვოთ. საქართველო არის [სპარსეთის] პროვინცია, რომელსაც ძველად იბერია ერქვა და ის დასავლეთში კოლხეთით ბოლოვდება, რომელსაც დღეს სამეგრელო ეწოდება. აღმოსავლეთშია მიდია ატროპატია (Media Atropatia), რომელსაც დღეს (როგორც უკვე ვთქვით) შირვანი ჰქვია; ჩრდილოეთით ალბანეთია, ახლა ეწოდება ძუირია (Zuiria). დიდი სომხეთიდან სამხრეთს ახლა ეწოდება თურქომანია (Turcomania), რომლის ნაწილსაც იკავებს, ამიტომ იბერია და სომხეთის ნაწილი საქართველოს სახელწოდებით ერთიანდება. მისი [საქართველოს] დიდი ნაწილი მთაგორიანია, სავსეა ტყით, კლდეებითა და ნანგრევებით, ბლომდაა აბრეშუმის, ხილის, მტაცებელი ცხოველები და შევარდნები.

სტრაბონის დროიდან ცნობილია ის მდინარეები, რომლითაც იგი ირწყვება, მაგრამ ძირითადია მისი გულ-მკერდის არტერია, მდინარე არასსე (Arasse – არაქსი,-ავტ.). ეს მდინარე [არაქსი] სათავეს იღებს ტაუროს (Tauro) მთის იმ ნაწილში, სადაც პერიარდო (Periardo) მთა აბოს (Abo) ფერდამდე აღწევს და მიედინება აღმოსავლეთით სერვანის (შირვანის) საზღვრამდე. აქ იგი უხვევს დასავლეთით ჩრდილოეთის მხარეს, სადაც უერთდება ჩიროს (კიროს, მტკვარს,-ავტ), შემდეგ მიემართება სომხეთის ქალაქ არტასატაში (Artassata – არტაშატში), რომელსაც ამ ცნობილ ომში რეივანს (Reivan – ერევანი) უწოდებენ, მიედინება სომხეთში და ეშვება არასენას (Arassena) დაბლობზე (რომელიც შეიძლება იყოს კალდარანად (Caldarana) წოდებული სოფელი) და ჩაედინება კასპიის ზღვაში, რომელსაც ახლა უწოდებენ კორაზუნს (Corazun) და ბაკუს (Baccu). აქედან სამხრეთით არის სომხეთი, ჩრდილოეთით სერვანია (Servania – შირვანი), რომელზეც საუბარია ერასის (Eras) ცნობილ წიგნში, რაზეც თავისთავად იქნება ნათქვამი. ეს ძალიან დიდი და ღრმა მდინარეა, მაგრამ ახლა იგი არ არის ისეთი საოცარი, როგორც მის შესახებ წერდა ჰეროდოტე. ასევე, ძალიან ძნელია გავიგოთ, რას წერდა მასზე თავის კურსში დ. კურტიო (Curtio – კურციო), კიდევ უფრო ნაკლებად ესმის ეს ნადელ დე კონტის (Nadal de Conti) თავის ისტორიაში.

[გვ.52]

ჩირო (Ciro, კირო, მტკვარი) ასევე სათავეს იღებს იმავე ტაუროს (Tauro) მთიდან, შეიძლება სომხეთიდანაც, ეშვება საქართველოს დაბლობზე, რომელსაც ერთვის სხვა დიდი მდინარეები და ასევე ისიც ჩაედინება კასპიის ზღვაში. სოფელში მცხოვრებლებნი ახლა მას [ჩიროს, მტკვარს] მათ [საკუთარ] ენაზე უწოდებენ სერ-ს (Ser) და თურქები კიურ-ს (Chiur) [Questo paesani ora chiamano Ser nel loro linguaggio et Turchi Chiur] და სხვა იგივე ხალხი შესაბამისად არასად იხსენიებენ. იმ ნაწილში, სადაც არასი (არაქსი) მიდია ატროპატიასა და სომხეთს შორის ღრმავდება, მას უერთდება სხვა მდინარეები, რომლებიც სათავეს იღებენ იმავე სომხეთის რეგიონში, რომელთა შორის ისტორიაში ცნობილია კანაკი (Canac). ის აქ ქმნის თითქმის ნახევარკუნძულს ქალაქ ერესის (Eres) გამოღმა და უერთდება მდინარის კალაპოტს არასთან, როგორც ეს თავის ადგილას ითქვა.

ამ პროვინციაში [საქართველოში], ისე, როგორც მჭიდროდ დასახლებულ და დამუშავებულ, ასევე დაუმუშავებელ და მთიან ნაწილში მრავალი გრაფი, ჰერცოგი და სენიორი ცხოვრობს. აქ მცხოვრებთა დიდი ნაწილი ქრისტიანია, თუმცა იცავენ და მისდევნენ ბერძნულ სქიზმას. ისინი ტანადობით არიან ძლიერნი და ღონიერნი, ხასიათით – შეუპოვარნი. ამ პროვინციის (ბევრს აქვს საგრაფო და სხვადასხვა სახის მამულები) ძლევამოსილი მთავარია ქვრივი და მისი ვაჟიშვილები – მანუჩარი და ალექსანდრე.

[გვ.53]

ლაუასაპის (Lauassap – ლუარსაბის) შვილებს დავითი და სიმონი ჰქვიათ: ლევანტოლის (Levantogli – ალექსანდრე კახთა მეფე) სოფლის მცხოვრებლები სკენდერს (Schender) ეძახდნენ, ჩვენებურად კი ალექსანდრო (Alessandro), ზეწოდებით დიდი: ჯუზუფი (Giusuf – იოსები) უკვე გორის (Gori – გიორგის?) შვილია: მოხუცი საჰამალი (Sahamal – შამხალი), უკვე ვახსენეთ, როცა ვწერდით აიდერის (Aidere) გარდაცვალების შესახებ: მეექვსე – ბაშიაჩუკია (Bassacchiuc). საჰამალის (Sahamal) ქვეყანა მდებარეობს შირვანსა და ალექსანდრეს ტერიტორიებს შორის, ტომობრივად უფრო ალბანურია, ვიდრე იბერიული და ჰყავს ვაჟიშვილი, რომელმაც შემდეგ წარმატებას მიაღწია, როცა ოსმან ბასსა (Osman Bassa) გაძევებული იქნა მთაში, რომელსაც თურქები ბრუსს (Brus) უწოდებენ და რომლის მწვერვალი მუდმივი თოვლითაა დაფარული და ჭაღარაა. რაკი ბუნებით ქართულია, [რაკი ბუნებით ქართველებს ჰგვანან, ავტ.], ირჩიეს სეფიანთა რწმენა, ფულით ღარიბნი არიან, მაგრამ ზვავებისა და რყევების წინაშე მამაცები არიან.

მას [შამხალს] აქვს რამდენიმე ქალაქი, მაგრამ მათ ღირსეულ ქალაქს ვერ უწოდებ. ასევე უპყრია რამდენიმე ციხესიმაგრე და მოკრძალებული სოფელი, სადაც ველური ადამიანები ცხოვრობენ, რომლებიც მისდევნენ ძარცვასა და რბევას. ჯუზუფს (Giusuf) ნამდვილი ადგილი აქვს, ეროვნებითა და რწმენით ქართველია, მაგრამ მიატოვა ქრისტეს სახელი, უღალატა ბერძნულ სარწმუნოებას და ნებით გახდა თურქი [მუსლიმი]. ის ფლობს გორის რეგიონს, რომლის ტერიტორია დასავლეთით ესაზღვრება ბაშიაჩუკს და ამ უკანასკნელისაგან გამოყოფილია ესეკიასი (Iago d'Essecchia) ტბითა და აღმოსავლეთში დარუბანდის შემოგარენით (contado di Derbent). გონება-

შებლუდული ოსმან ფაშას მხრიდან გარკვეულ მდგომარეობამდე მიყვანის შეცნობამ და მთელი ჯარის მიერ თბილისის ძარცვამ, ბოლოს და ბოლოს, მას მიაღებინა გადაწყვეტილება თურქი გამხდარიყო, რაზეც მოთხორობილი იქნება. ახლა ქვრივს ჰყავს უმცროსი შვილი, სახელად მანუჩარი, რომელზეც ვთქვით, რომ მუსტაფას წინაშე წარსდგა მორჩილების მისაღებად, ხოლო უფროსს ერქვა ალექსანდრე, რომლის შესახებ მაშინ ვიტყვით, როცა აღწერილი იქნება მისი უბადრუკობა.

ქვრივს (იგულისხმება დედისიმედი) ხელთ უპყრია მრავალი ციხესიმაგრე, მაგრამ სამფლობელოს სათავეში ჩაუყენა უფროსი ვაჟიშვილი და მას დაუტოვა სახელმწიფოზე საყოველთაო ზრუნვა, რომელიც შემდეგ თაღლითური გზით მოატყუეს ამურატმა (Amurat – მურადმა) და ძმამ მანუჩარმა. დასავლეთით მისი ტერიტორია ესაზღვრება ყარსს (Chars), აღმოსავლეთით – ძმების, სიმონისა და დავითის ქვეყანას და ირწყვება მდინარით, რომელსაც თურქები უწოდებენ კიურს (Chiur – მტკვარს). იგი შესაძლებელია მდინარე ჩიროს (Ciro) რომელიმე განტოტებაა. თურქულ ენაზე ამ დომენის სამეფო სასახლეა ალთუნყალა (Altunchala), რომელსაც ჩვენს ენაზე ოქროს ციხე (Castello d'oro) ჰქვია.

გარდა ამისა, არის კლისკა (Clisca), მოხერხებული და ღირსეული, და თურქულად ყარაკალა (Carachala), რასაც ჩვენ ვუწოდებთ ბნელ და შავ ციხესიმაგრეს; და როგორც თბილისის, ასევე ყარსის მხარის რეგიონი, რომელიც გარემოცულია მკაცრი პერიადროთი (პარიადრის მთიანეთით), ძალზე საშინელი ხშირი ტყეებით და სადაც ბატონთა ვილების, ასევე ციხესიმაგრეების იურისდიქცია სხვაგვარია, [თურქეთის] ჯარისათვის ყველა მიმართულებით მეტად საზიანო იქნება. ეს ალთუნყალა მდებარეობს შუაში და ჩინებულად დაცულია ბუნებრივად.

ლუასაბ ქართველთა, მისი სახელმწიფო, სიმონი და დავითი

გაცყვებით რა გზას ლევანტისკენ (აღმოსავლეთისკენ), უფრო სომხეთში [მოგზავდებით], ვიდრე იბერიაში, უკვე [განსვენებული] ლუასაპის (Lauassap – მეფე ლუარსაბ I, ავტ.) მხარეში [ქვეყანაში], [რომელიც] ახლა [ეკუთვნის] ორ ძმას – დავითსა და სიმონს, მამისეული

სახელმწიფოს ღირსეულ მემკვიდრეებს და ბუნებით მამასავით გულადებს, თუმცა შემდეგში მათ, სიამაყით შეპყრობილებმა, სარწმუნოება შეიცვალეს, რითაც ქების ღირსი სახელი დაირდილეს.

[გვ. 55]

განსაკუთრებით [ეს ეხება] სიმონს, რომელმაც სპარსეთში ტყვეობის დროს სამხედრო საქმეში გამოცდილებით, პოეზიისა და ფილოსოფიის ღრმა ცოდნით შაჰ თამაზის ვაჟიშვილის, ისმაილის წყალობა და მეგობრობა დაიმსახურა. ამის შესახებ თავის დროზე ვისაუბრებთ. ზნეობა მათში შეიძლება ბრწყინავდა, მაგრამ ორივე ჩადენილი ცდომილების გამო დაიხრდილა, რაც იყო მიზეზი, რომ ერთიცა და მეორეც მოკლებული აღმოჩნდა უფლებამოსილებას, სახელმწიფოს, ღირსებას და ყველაზე წმინდას, თვით დიდებულ ქრისტეს სახელს.

ორი ძმის – დავითისა და სიმონის ისტორია

მათი მამა ლუარსაბი ჩვეულებრივად გარდაიცვალა და ანდერძით სამეფოს მემკვიდრედ დატოვა სიმონი არა მხოლოდ იმიტომ, რომ ის იყო წლოვანებით უფროსი, არამედ უფრო იმიტომ, რომ მისი ძმა დაუდი, სულწასული და მოძულე იყო ამ მემკვიდრეობისა, რომელსაც სწყუროდა ძალაუფლება და დიდება, ცდილობდა გაეძევაინა სიმონი სახელმწიფოდან და იარაღის ძალით გამოცხადდა იქ, სადაც მამის ნებასა და ბუნების კანონებს არ შეეძლო მისი [მეფობა] დაეშვა. და აი, გამოვიდა ასპარეზზე [დავითი], რომელსაც ახლდა ფათერაკების მაძიებელთა ხროვა, შფოთისა და აურზაურის მოსურნენი, მშვიდობიანი ცხოვრების მტრები. იგი ძმის, სიმონის კანონით კუთვნილი მიწების ყოველწლიური შემოსავლის მითვისებას შეუდგა, უსინდისოდ ისაკუთრებდა ყველაფერს და ამ ნადავლის ხარჯზე თავისი ბინძური დამქაშების გულს იგებდა და ახალ-ახალ მომხრეებს პოულობდა. ძარცვა [დავითის] ჯარისკაცებისა და მიმდევრებისათვის უფრო კეთილშობილი საქმე იყო და მისი არამზადა მეთაურები მთელ საქართველოს შიშის ზარს სცემდნენ. სიმონს ძალიან ეშინოდა თავისი ძმის, რომელიც საოცრად ბოროტი იყო და ამიტომ

[გვ. 56]

არ დარჩა რა მოქმედების სხვა საშუალება, დახმარებისათვის მიმართა სპარსეთის შაჰს, თამაზს, რომელსაც აცნობა საქმის ვითარება.

რება და დაცვა სთხოვა. თამაზმა დაუხანებლად დააკმაყოფილა სიმონის თხოვნა. მან 4 ათასი ცხენოსანი [რაზმი] გაგზავნა თბილისში თავისი ერთი სარდლის მეთაურობით, რომელსაც უბრძანა, რომ თუ სარწმუნოებას არ შეიცვლიდა, დავითი დაეჭირა და სპარსეთში ცოცხალი წაეყვანა. თუკი [დავითი] მოისურვებდა სარწმუნოების შეცვლას, მაშინ ის აღიარებული იქნებოდა თავისი ქვეყნის უფლებებში, როგორც კანონიერი ქვეშევრდომი და არა როგორც თავისუფალი მოხარკე. თუ დავითი ამას აირჩევდა, თავის სარდალს [შაჰმა] უბრძანა, მისულიყო სიმონთან, გადაეყენებინა [ტახტიდან], მაგრამ სარწმუნოების შეცვლა არ დაეძალეებინა და მის ადგილზე დავითისთვის ჩაებარებინა ქვეყნის სადავეები. თუ სიმონიც მზად იქნებოდა დათმობაზე წასულიყო, მაშინ შაჰის სარდალს სიმონი დაეტოვებინა თავისი სამფლობელოს უფლებებში, ხოლო დავითი (როგორც უკვე გამბობდით) ყაზვინში წაეყვანა.

სპარსეთის [შაჰის] სარდალი საქართველოში წავიდა, იარაღის ჟღარუნის გარეშე, დაუყოვნებლივ შეიპყრო დავითი და მას თამაზის სახელით ულტიმატუმი წაუყენა, რაზეც ის დაუყოვნებლივ დათანხმდა, გამოიცვალა სარწმუნოება და წმინდა ნათლობა წინადაცვებით შეიცვალა. ამას აკეთებდა რა უწყალოდ, მან ნებაყოფლობით მიუძღვნა თავი ცრუ მუჰამედს და უარყო (რისი დაწერაც გაცეცხასა და შიშს იწვევს) სამყაროს მხსნელი. შემდეგ სპარსელი სარდალი მივიდა სიმონთან და უთხრა, რომ თამაზის განკარგულებით მოვიდა საქართველოში მისი მოთხოვნის დასაკმაყოფილებლად. მისი ძმა, რომელიც მის მტრად იყო მიჩნეული, დააპატიმრა, მაგრამ მან არ უნდა გაიფიქროს, რომ შაჰ-თამაზი მას მაინც აპატიებს და შეძლებს გააგრძელოს თავისი სამეფოს მართვა, თუკი არ გამოიცვლის სარწმუნოებას და არ გახდება მიმდევარი იმავე წინასწარმეტყველისა და იმ კანონისა, რომელსაც შაჰი თამაზი ემსახურება და ემორჩილება;

[გვ.57]

[მან] დაუყოვნებლივ უნდა მიიღოს გადაწყვეტილება, რადგან სხვა შემთხვევაში მის ადგილს მისი ძმა დავითი დაიკავებს, რომელიც უკვე დათანხმდა შაჰის წინადადებას. სიმონი მწარედ ტიროდა თავისი ძმის შეცდომის გამო და ვიდრე ოდესმე, უფრო მტკიცე და უცვლელი [დარჩა] ქრისტეს უწმინდესი სახელისადმი. მან უარი თქვა ამქვეყნიურ სამეფოზე, რათა არ დაეკარგა ზეციური სამეფოს იმედი და მე-

ფე (სიმონი) დაატყვევა იმან (შაჰმა), ვისაც მან დამცველად უხმო. დაუდხანმა (ადრე დავითად წოდებულს ახლა ასე ეძახიან) თავისი მკრეხელური ბაგით წაიწურა სპარსელთა ღვთის დასაგმობი ჩვეული [ფიცე], [შეუსრულეს] წინადაცვეთა, ჩააცვეს უცხო ქვეყნის ტანსაცმელი და თამაზის სახელით დაადგინეს არა მეფედ ან დუკად, არამედ თბილისისა და მისი მხარეების ხანად.

საბრალო სიმონი წაიყვანეს თამაზთან, რომელიც დიდი დაჟინებით თხოვდა, რომ მიეღო სპარსული რჯული. ის არ ღალატობდა თავის მშობლიურ რწმენას და ამიტომ გაგზავნეს კაჰაკას (Cahaca) ციხეში, სადაც გადასახლებაში ცხოვრობდა შაჰ თამაზის ერთ-ერთი შვილი, ისმაილი, რომელიც შემდეგ მეფე [შაჰი] გახდა. ის [სიმონი, -ავტ.] საპყრობილეში დროებითი ცხოვრებით უფრო კმაყოფილი იყო, ვიდრე რომ უარყო ქრისტეს სარწმუნოება (თუმცა მასში სქიზმით ცხოვრობდა), რათა არ მოემზადებინა [თავისთვის] სამარადისო ბორკილები, ჯოჯოხეთში ბრმა და საუკუნო ტყვეობა. იმ წარმატებიდან, რაც მოჰყვა საკუთარი სახელმწიფოს დასაცავად ბარბაროსთა მოხმობას, ნათლად გამოჩნდა, რომ მეტად საეჭვოა, არასარწმუნოა და უფრო გაურკვეველი და მკრეხელურია, ვიდრე რწმენა და შეპირება იმათგან, [რომელთაც უნდათ] სხვას წაართვან ქვეყანა, შეუძლიათ ყოველი უტიფრობა, თავხედობა და ბოროტმოქმედება.

თბილისში შავაპალი მხარეები

გაგაგრძელებთ იმ მხარეების აღწერას, რომელიც ამ ორ ბედკრულ მემკვიდრეს ეკუთვნოდა.

[გვ. 58]

უმთავრესად თბილისს დაქვემდებარებული ქალაქებია: ლორე, თომანისი (Tomanis – დმანისი), კიერესი (Chieres), გურჯი ყალა (Giurgi Chala) და სხვა მრავალი ციხესიმაგრე და სოფელი. სამეფო სასახლე მუდამ თბილისში იყო. მის გვერდით დღეს ჩვენ ვხედავთ სამეფოს ამ ნაწილის სამეფო აკლდამებს. ეს ძლიერი მხარეა, მიედინება ორი პატარა მდინარე, რომელიც ეშვება რომელიღაც ახლო მთებიდან, რწყავს ამ მხარეს და ჩაედინება მახლობელ არასში (არაქსში) და ამ პატარა მდინარეს თურქები ეძახიან კიურს (Chiur – მტკვარი). შესაძლოა ვირწმუნოთ, რომ ეს რეგიონი ირწყვება მდინარე ჩიროს (Ciro – მტკვარი) რომელიღაც განშტოებით. სომხეთის მხრიდან სამხრეთის

მიმართულების მხარეს, სადაც თომანისია (Tomanis – დმანისია) არის მთების ძალიან ვიწრო ღიობი და უღრმესი ხეობა, რომელშიც ხსენებული მდინარე არასსე (არაქსი) ძალიან სწრაფი მორევით ქმნის ვარდნილებსა და უფსკრულებს, მთებს შორის ვიწრო გასასვლელში გამაყრუებელი ხმაურით ძირავს ქვებსა და ყველაფერს, რაც მასში ცვივა. მთებს შორის, ზემოხსენებული მხარის ვიწრო გასასვლელში, გადაშლილია შავბნელი ტყე, რომლის მდუმარებას არღვევს მხოლოდ ან ქარის ჩურჩული, ან რომელიღაც თვალბედითის ყვირილი, რომელიც ყარიბებს აშინებს. შემდეგ დასავლეთის მხრიდან მას აქვს პერიადროს (Periadro) ურთულესი ციცაბო დაღმართის გასასვლელი, რომელიც საზღვრავს ქვრივის (დედისიმედის) [სამფლობელოს] და განსაკუთრებით საშიშია და სავსეა ათასი უხერხულობით; და შემდეგ არასსე (არაქსი) უფრო დაბალ და ღრმა დაბლობზე, ასევე მრუდე წრეებით, მას აქცევს ყველასთვის უვიწროეს და არასახარბიელო გადასასვლელად. ბორეას (Borea) მხრიდან ის გრძნობს სიმკაცრეს და კავკასიიდან უბადრუკობას და ამ ნაწილიდან თურქებს არ შეუძლიათ [გვ. 59]

შევიდნენ ამ რეგიონში, ვიდრე ისინი ქალაქ დარუბანდს ხელთ არ იგდებენ. სამყაროს ამ სამი მხრიდან ოსმალებს ამ ქვეყანაში გზა ხსნილი ჰქონდათ, ე.ი., კოლკოდან (Colco-კოლხეთი), პერიადროდან (Periadro) და სომხეთიდან. ბუნება თითქმის წინასწარმეტყველებდა თურქების მძვინვარებისაგან კატასტროფულ ქარიშხალს და ხრიკების არმცოდნე ხალხის არარსებობისას, თავის კეთილმოსურნეობას ცვლიდა, რომ ჩაეველო ბრჭყალები და გამოეყენებინა სხვა მსგავსი მანქანები, რათა დაეცვა ქვეყანა უცხო ხალხისაგან. საქართველოს ამ ვიწროებიდან ოთხი შესასვლელის სახელია მოხსენიებული და მგონია, ეს ნათლად გადმოგვცა სტრაბონმა მეორე წიგნში, სადაც ის ასევე წერდა იმაზე, რომ პომპეუსი და კანიდიო წერენ ჯარის [შესასვლელ] ორ ღიობზე ამ პროვინციაში. თურქების მიმდინარე წლის ომში, ამავე დროს შევეცდები მოვძებნო ორივე ერთდროულად; რომ ვნახე კოლკოში (Colco) მთავარი შეიარაღების ზღვით გაგზავნა მდინარე ფაზისის შესართავში; ალბანელთა მხარეს შირვანში სათავეში ედგა აბდილჰირაი თათარი (Abdilchirai Tartaro); და ამ ორი ვიწრობით დაიძრა მთელი ჯარი, როგორც ამის შესახებ თავის ადგილას დავწერთ.

ბაშიაჩუკი და მისი ქვეყანა

მივდივართ რა ჩრდილოეთის მიმართულებით ესეკიას (Essecchia) ტბის (რომელიც შესაძლებელია ლიკნიტიდეს (Licnitiide) ქაობი იყოს) გამოღმა, ხელახლა ვხვდებით ბაშიაჩუკის ქალაქის რამდენიმე ციხესიმაგრეს და დიდი ხნის წინათ უფლის მიერ დადგენილ ბაშიაჩუკის ქალაქს. ესენი ყოველთვის მეტად სოფლური და ინკუსტრირებული იყო, რომელსაც არ გააჩნდა მოწესრიგებული ქუჩები, რის გამოც იგი თურქების ჯარისათვის საკვამლე მილს წარმოადგენდა და სხვებთან შედარებით ნაკლებად განიცდიდა შემოსევებს. მრავალი აშლილობები და მის მეზობლებს შორის დიდი მოძრაობები, ასევე ბუნებისაგან ბოძებული სპექტაკლები

[გვ. 60]

ამ ომის სასწაულებს წარმოადგენდა. შესვენება, ყოველგვარი ეჭვის გარეშე, მას არ ახარებდა, თუ თათრები ხელიდან არ გაუშვებდნენ ამურატისადმი (Amurat-მურადისადმი) მიცემულ დაპირებას. ჰქონდა რა ამ რაიონებში ერთეული მსხვილი ღონისძიებები და ასევე წარუმატებლობები ოსმან ფაშას. ხალხის ენაზე სკენდერად (Schender) წოდებულს, ჩვენთვის ალექსანდრეს, შვილს, იესეს, აქვს თავისი ქვეყანა რეივანსა (Reivan-ერევანსა) და შირვანს (Sirvan) შორის დმანისის (Tomanis) საზღვრებს გარეთ. იგი განლაგებულია დიდ სომხეთში ატროპატიას (Atropatia) საზღვარზე, მაგრამ უფრო ქართულია და იბერიას ეკუთვნის. იარაღის ნაცვლად ის [ალექსანდრე] უცვლელად იყენებდა მათი თხოვნის საფუძველზე ძღვენს, ვიდრე ერევნისა და თბილისის შესასვლელი გადაეცა, ასევე აღმოაჩინა რა სპარსელთა გარეგნული გაშმაგება, მან თურქებისათვის კარგი არაფერი გააკეთა, გარდა მდიდარი და უხვი საჩუქრების ბოძებისა და ეს მაშინ, როცა მტრობა და მეგობრობა თანაბარად იყო.

ლევანთოლის ქალაქი

მას [ალექსანდრეს] აქვს თავისი სასახლე ზაგენი (Zagen – ზაგემი), რომელიც მეორეა აბრეშუმის წარმოებაში, აქვს გრინი (გრემი, ავტ.) და სხვა სოფლები და ციხესიმაგრეები და დღეს ყველა ქართველს უსწრებს სიმდიდრითა და ფულით. იგი ასევე სარგებლობს დიდი სიმშვიდით. ის [ალექსანდრე] სპარსეთის ტახტისადმი დიდი ერთგული იყო, რადგან თამაზი ცდილობდა მისთვის უსამართლოდ

წაერთმია ქვეყანა და მის ადგილას მისი ძმა იესე დაედგინა, რომელიც გამაჰმადიანდა, ერთგულებდა თამაზს და ნაკლებად ელოდა რა სპარსელთა დახმარებას, დაადგა ლოდინისა და ნეიტრალურ გზას, რათა მიჰყოლოდა მოვლენებს და გამარჯვებულს დამორჩილებოდა ძლიერის სახელით. ასეთია დღეს საქართველო.

[გვ. 69]

სამეფოს წიაღში ეს იყო თურქმენი ხალხის სამეფო, რომელიც დიდ ძალას შემატებდა [სპარსელთა ჯარს], თუ მათ მიემატებოდა, რაც ჩვენ აღვწერეთ ისტორიის მეოთხე წიგნში. შირვანის სამეფო უკვე განადგურებულია, ასევე ქალაქი შემახა (Sumachia), არეში (Eres), შაქი (Sechi-შაქი), დარუბანდი და სხვები, რომლებიდანაც ყველა მათგანმა ადამიანთა გონივრული რაოდენობა გამოიყვანა, როგორც ერევანში, თბილისში და საქართველოს სხვა მიწებიდანაც. ომის შემთხვევაში არ უნდათ სომხეთის გაცვლა. ასე რომ, ბევრ დამხმარე საშუალებას მოკლებული აღმოჩნდა სპარსეთის სამეფო. იგი ახლა ომს აწარმოებს სუსტი ძალებით, რომელზეც ისინი თითქმის არ საუბრობენ. ახლა ისპაანის ტერიტორიიდან ფულის გადახდის შემდეგ შეიძლება გამოიყვანოს 8 ათასი ცხენოსანი მეომარი; ბარგოდან (Bargo) – 2 ათასი; კასსანიდან (Cassan – ქაშანიდან?) – 4 ათასი; სევადან (Seva) – ათასი; სულთანიედან – ათასი; ყაზვინიდან – 12 ათასი; არდებილიდან – ათასი; შირაზიდან – 8 ათასი; თავრიზიდან (Tauris) – 4 ათასი; ყუმიდან და ქუჩუკ თავრიზიდან (Cum et Cuchiuc Tavis) – 2 ათასი; საქართველოდან და მისი დანარჩენი ნაწილიდან – 4 ათასი.

[გვ. 73]

მიმდინარე საუკუნეში სპარსეთში ორ მილიონ ოქროზე მეტი შევიდა. ამაში ჩვენ ვერ ვხედავთ თამაზის მრეწველობას. თუკი ეს იყო, შესაძლოა, შეუმჩნეველი დარჩათ ხელქვეითებს. ამ დაცემის მიზეზი, როგორც ჩანს, მდგომარეობდა ბევრი მხარის დაკარგვაში, რომელიც სულეიმანმა დაიპყრო, განსაკუთრებით, მესოპოტამია და ასირია, ერზერუმის გარდა, და ქართველი ხალხისა და სამეფოს სხვა ხალხის მიერ ხარკზე უარის თქმა.

[გვ. 80]

მანუჩარ ქართველის მიღების შემდეგ, სარდალმა მუსტაფამ მთელ ბანაკში ბრძანება გასცა, რომ დილისათვის დაბრუნებულიყვნენ ის-

ინი მთებიდან; და უკვე ყველა მოემზადა, რათა სარდლის სურვილი შეესრულებინათ; მაგრამ უცებ ცა მოიღრუბლა, თითქოსდა დაღამდა, ქართან ერთად საშინელი წვიმა წამოვიდა, ქექა-ქუხილმა შეარყია ჰაერი და თურქთა ჯარი ისევ დაღონდა; რადგან ოთხი დღის განმავლობაში ისეთი განუწყვეტელი და კოკისპირული წვიმა მოდიოდა, რომ გეგონებოდა, თითქოსდა ცა ზღვად იქცა და გადმოღვრას ლამობსო; მოვარდნილმა წყალმა უამრავი ადამიანი გვამად აქცია და გახრწნილი გვამისაგან სუნთქვა ჭირდა; და ამათ შორის წუმპეში [ეყარა] აქლემების, ცხენების, ჯორების ლეში. ილუპებოდა იარაღი, ტანსაცმელი, მუზარადები, კარვები, ყველაზე ფასეული ნივთები, მათი მორთულობები, საოცრებები და ჯარში ავადმყოფობა მძვინვარებდა. დაბოლოს წვიმამ გადაიღო, შეწყდა ქექა-ქუხილი, მზე გამოობრწყინდა და მუსტაფა მოემზადა, რათა თბილისისაკენ დაძრულიყო. რადგანაც მიწა ჯერ კიდევ იყო სველი და წვიმისაგან მეტად რბილი, აქლემებმა ვერ შეძლეს აკიდებული ტვირთის ზიდვა და ასეთივე მძიმე მდგომარეობაში იყვნენ ცხენები, რომელთაც არტილერია მიჰქონდათ. ჯარმა იმ დღეს დაბლობზე ვერ შეძლო წინ წაწევა ჩილდერ გიოლის (Chielder Giol – ჩილდირის, ჩრდილის) ტბის იქით, საიდანაც

[გვ. 81]

(თუკი მდინარიდან მანძილი და ახალი სახელი არ მოგვატყუებს) ევფრათი იღებს სათავეს. აქ ის [მუსტაფა] დახანდა, რათა მოეკაზმა ტანსაცმელი, იარაღი და სხვა ინსტრუმენტები და დამსახურებულად შეესვენა. [ჩილდირიდან გასვლის შემდეგ] მომდევნო დღეს თურქები შუადღისას მივიდნენ ციხესიმაგრესთან, რომელსაც არკიკელეკი (Archichelec) ჰქვია. ახლა ეს საქართველოს მხარეა, მაგრამ სულეიმანმა თამაზის წინააღმდეგ ომში მოიპოვა და აქამდე თურქები ფლობენ. აქ მუსტაფას საიმედო ციხესიმაგრის ხელშეწყობით, მოხერხებული საძოვრებით, შესაფერისი სიმშვიდით (რაკი მტრის მიწაზე მოუხდებოდა გავლა და ომი) სურდა გადაეხალისებინა მთელი ჯარი, აღედგინა სათანადო წესრიგი, გულდასმით მოეხდინა გადაადგილებები და აღმოჩნდა, რომ [ჯარის] რიცხვი 40 ათასამდე ფარგლებში შემცირდა. მათ შორის ცოტა როდი იყო დეზერტირი, რომელნიც ძნელად სავალი გზითა და ბრძოლით დაღლილნი, ღამით ჩუმად ტოვებდნენ ბანაკს და ბრუნდებოდნენ თავიანთ ქალაქსა და მყუდრო კერა-

ში. აქედან ჯარი წავიდა და მეორე დღის საღამოს დაბინავდა ერთი ქუჩყიანი ქაობის გვერდით, რომელსაც თურქები უწოდებენ პერვანა ჯიოლს (Pervana Gidl), რასაც ჩვენ ვუწოდებთ მონების ტბას (lago de Schiavi), ხოლო მომდევნო დღეს [ჯარი წავიდა] თრიალაში (à Triala), სადაც ჩვენ ვხედავთ დიდი ქალაქისა და მრავალი ეკლესიის ნანგრევებს, რომელთაგან ზოგიერთი ახლა უბადრუკ მდგომარეობაშია და მას ინარჩუნებენ რომაული წესის კათოლიკე მღვდლები.

[გვ. 82.]

წინა დღეს თურქები თბილისის მაღალი და ძნელი მთის მწვერვალიდან [დაბლა] დაეშვნენ, დაიკავეს ქართული ციხესიმაგრე, თურქულად გურჯი კალად (Giurgi Cala) წოდებული, რომელსაც ჩვენ [გუწოდებთ] ქართულ ციხესიმაგრეს. აქედან ისინი გაემართნენ და დაიკავეს რამდენიმე დაბლობი და მომდევნო დღეს მშვიდად მიადგნენ მდინარეს, რომელიც თბილისს ჩამოუდის. [თურქების მიერ] გავლილ გზაზე იმ ადგილიდან, სადაც ბანაკის დათვალიერება მოხდა, დასახელებულ მდინარემდე, [ქართველები] მათ კვალდაკვალ, ყოველგვარი საშუალებით უსწორდებოდნენ. ხოცავდნენ იმათ, ვინც შიმშილით შეწუხებულნი ლაშქარს ჩამოსცილებოდნენ და ჯარისა და პირუტყვისთვის საჭირო სარჩოს საშოვნელად ქართულ სოფლებში მიდიოდნენ. ამიტომ ზოგიერთმა ქართველმა მეთაურმა, როგორცაა ჯუზუფი (Giusuf), დაუდი (Daut) და (როგორც ზოგიერთი ამბობს) ქვრივის უფროსი შვილი ალექსანდრე, თავიანთი მხარეებიდან შემოიყვანეს საკმაოდ ბევრი მეგრძოლი,

[გვ. 83.]

ფარულად აედევნენ თურქთა ჯარს, რადგან კარგად იცნობდნენ ადგილმდებარეობას, ელოდებოდნენ ფურაჟირებს ვიწრო გასასვლელებში, მოულოდნელად ესხმოდნენ თავს, ხდიდნენ ტანთ და ხოცავდნენ, ცხენოსანი იქნებოდა ეს თუ სულერთია, ყოველგვარი უსიტყვოდ [თხოვდნენ] სარდალს, რომ დაეცვა ჯარისკაცები შიმშილისაგან და უბრუნველყო ჯარი.

მუსტაფა თბილისში

მუსტაფას თბილისის ციხესიმაგრე ცარიელი დაუხვდა, რადგან დაუდმა (რომელიც ეს-ესაა ვახსენეთ), გაიგო თუ არა თურქების მოსვლის შესახებ, სოფელს შეაფარა თავი და ეძებდა უკეთეს საშუალებ-

ას, რითაც შეძლებდა, შეენარჩუნებინა ხსენებული სიმაგრე, რადგან აუცილებელი იყო ღირსეულად ყოფნა. ამის გამო მის [თბილისის] დანგრევას მუსტაფამ ამჯობინა დაეცადა, რადგან სურდა, ალედგინა ძველი და დარღვეული კედელები, ექცია ისინი დიდ სიმაგრედ, რათა მას გაეძლო არტილერიის მომაკვდინებელი სროლებისთვის. [მუსტაფამ] ასე სამგლოვიარო მსვლელობით გაიარა, იქ [ქალაქში] განალაგა ასი ერთეული ქვემეხი, გენერალ-გუბერნატორად დაადგინა ფერატ ფაშას (Ferat Bassa) მაჰმად ფაშას შვილი (Mahamet Bassa), დაუტოვა ნ-ათასიანი ჯარი, რომლებშიც იყვნენ დაქირავებულები და იმავე მაჰმადის მონები, და შემდეგ შირვანისაკენ გაემართა. მაგრამ ისინი, რომელთაც ალექსოვდან ათასი [დინარის ღირებულების] მარცვლეული მოჰქონდათ ომპსის (d'Omps) ხალხის (იობის მოთმინების ყოფილი ქალაქის ჰუსის (Hus) 12 ათას 309 ოჯახისა და სირიის სხვა ადგილებიდან, ხედავდნენ, რომ მუსტაფა არ აძლევდა მათ დაბრუნების ნებართვას, ის მიდიოდა შორეული ქვეყნების გზაზე, არ სურდათ, მიჰყოლოდნენ ჯარს და არც ისინი იყვნენ ვალდებული, სირიაში დაბრუნება უნდოდათ. ასეთები იყვნენ სირიელები, პროფესიით კანცელარიის მწერლები, ყადები, მოსამსახურენი და მსგავსნი პირნი. ყველა ერთად შეიყარა რიცხვით 1500 კაცი. შირვანისკენ მიმავალ

[გვ. 84]

მუსტაფას ჯარს გამოეყვნენ და პირი სირიისაკენ იბრუნეს: მათ ხელმძღვანელობდა მისი [ტომაზო მინადიოს,-ავტ.] კარგი ნაცნობი კაცი ნასრედინ ჩელები, რომელსაც მინდობილი ჰქონდა ხორბლის ალაღის ტარება. მათ დიდი შიშით მიაღწიეს რა ქვრივის ქვეყნის საზღვრებამდე, ინანეს, რომ არ გაუდგნენ გზას მუსტაფასთან [ერთად]. რადგან სამმა ქართველმა სარდალმა (tre Capitani Georgiani, ალექსანდრემ, იუსუფმა და დაუდმა), რომლებიც ზემოთ ვახსენეთ, შეკრიბეს დაახლოებით 3 ათასი კაცი, რომელთა ერთი ნაწილი მზვერავად მიჰყვებოდა მუსტაფას ჯარს, ამ საზღვრებზე გასასვლელები შეკვეცეს და იმედოვნებდნენ, რომ შეხვდებოდნენ ან იმათ, ვინც სხვადასხვა მიზეზით ვერ შეძლო ჯარის მწყობრში მდგარიყო, ან იმათ, ვისაც არზრუმში უნდოდა დაბრუნება:

ამრიგად, ისინი [ქართველები,-ავტ.] გადაეყარნენ ზემოხსენებულ სირიელებს და თავს დაესხნენ; ერთხანს ისინი [სირიელები], რაც შეეძლოთ, კარგად იბრძოდნენ, იგერიებდნენ თავდასხმებს, მაგ-

რამ ნახეს რა ქართველები ბევრად სჯობნიდნენ და თანამებრძოლებს შორის მეტ ძალას ვერ ხედავდნენ, გადაწყვიტეს გაქცევით ეშველათ თავისთვის და თავიანთი სიცოცხლე ფეხმარდ ცხენებს მიანდეს: [რა თქმა უნდა], გაქცევით უფრო გაზარდეს თავიანთი დანაკლისი და გაჩაღდა დიდი ჟლეტა, [ქართველებს] თითქმის ცოცხალი არავინ დაუტოვიათ, გარდა ზოგიერთისა,

[გვ. 85]

რომელთაც სიცოცხლე ფეხმარდმა ცხენებმა აჩუქეს. მათ შორის იყო ხსენებული ნასრედინ ჩელებიც, რომელიც მამაცურად იბრძოდა, ვიდრე მარჯვენა ხელზე სამი თითი არ დაკარგა, რის შემდეგაც ხმლის ხმარება აღარ შეეძლო. იძულებული იყო, ქართველებისაგან ზურგი ებრუნა და გაქცევით ეშველა თავისთვის. ყველაზე კარგი, რაც მან შეძლო, ის იყო, რომ მახლობლად გზაზე იმკურნალა, ცოცხალმა ჩააღწია ალექსანდრეში, სადაც მიიღო სავიზიროში ოსმან ფაშამ, რომელსაც კარგად იცნობდა და მან [ფაშამ] დამსახურების შესაბამისად იგი ჯამაგირით დააჯილდოვა. ახლა მუსტაფამ გადალახა ხრამიანი და მთაგორიანი ადგილები თბილისთან და მეორე დღეს ბანაკად განლაგდა დაბალ და ქაობიან ველზე. ამ დროს მასთან მოვიდნენ ელჩები განცხადებით, რომ მათი ბატონი, ლევანთოღლი [კახეთის მეფე ალექსანდრე, ავტ.], მზად არის, დაარწმუნოს და პირადად დაუდასტუროს ერთგულება, რომელსაც ყოველთვის ატარებდა თურქთა ხელმწიფის მიმართ. მუსტაფამ კარგად მიიღო ისინი და სიხარულით მოუსმინა ამ განცხადებას. ელჩები მაშინვე გაისტუმრა და სთხოვა მოეპატიჟათ [კახეთის მეფე] ალექსანდრე, რამდენადაც მასთან მეგობრობა სასიამოვნოდ და ძვირფასად მიაჩნდა. როდესაც ეს ქრისტიანი ელჩები წავიდნენ თავიანთი ბატონის მოსაყვანად, მუსტაფამ განკარგულება გასცა, რომ ყველა მეთაური სიხარულით შეხვედროდა სტუმარს. მართლაც, ლევანთოღლის მოსვლა საზეიმო ვითარებაში აღინიშნა. და შემდეგ კი, მან [ალექსანდრემ] მუსტაფას უბოძა საუკეთესო საჩუქრები, თანაც უხვად მოაყოლა ხატოვანი ტკბილი სიტყვები, როგორიც გადმოიფრქვევა ხოლმე დამორჩილებულის ბაგიდან. [სულთან] მურადს

[გვ. 86]

უწოდებდა თავის უფალს, ალერსიანად უსაყვედურებდა მუსტაფას, რომ მან მის მიწა-წყალზე არ გაიარა, სადაც შეეძლო დამტკბა-

რიყო ყოველგვარი სიკეთით, ენახა პურის სიუხვე და მიეღო ჯარისათვის საჭირო სანოვარე. მუსტაფამ იმედი გამოთქვა, რომ ამ შეცდომას შირვანიდან დაბრუნების დროს გამოასწორებდა. ლევანტოლი ეფიცებოდა, მზად ვარ, მთელი ჩემი შეგნება ოსმალეთის სამსახურს მოვახმარო, თუმცა საკმაო მიზეზების გამო არ შემოიძლია გავყვე ჯარს შირვანში, მაგრამ შემდგომში მზად ვიქნები, ყველგან გეახლოთო. [ალექსანდრემ] გამოთხოვებისას კიდევ ერთხელ სთხოვა ყველა არსების შემქმნელს, [არ მოეკლო] მისთვის [მუსტაფასთვის, ავტ.] წყალობა და მისი კეთილდღეობის გამრავლება; ერთხელ კიდევ შესთავაზა დაბრუნებისას მის მამულზე გავლა და გამოეთხოვა. მუსტაფამ ძღვენი მიიღო, სამაგიეროდ აჩუქა [ალექსანდრეს] ლასტი ფარი, ოქროქსოვილი ტანისამოსი, თავი დაუკრა მედიდურად და ზვიადად, დაბოლოს დაჰპირდა ქრისტიანების ამ ბელადს, რომ უკან დაბრუნებისას გამოუვლიდა და გაისტუმრა. გასტუმრებისას ცერემონიალი, მუსტაფას ბრძანებით, ნაკლები ბრწყინვალეობით აღინიშნა. თურქეთის ჯარმა სვლა დაიწყო შირვანის მიმართულებით და თბილისის დატოვებიდან თორმეტი დღის განმავლობაში მიდიოდნენ დაბალ, ტალახიან გზებზე და ქაობიან ადგილებში, ძნელსაცნაური ხელჯოხებით, ბოლოს მიაღწიეს მედის (de'Medi) შირვანესად (Sirvanesi) წოდებულის საზღვარს, მდინარე კანაკის (Canac) გვერდით, რომლის შესახებაც საქართველოს, სომხეთისა და ატროპატიის (Atropatia) აღწერისას მოკლედ, მაგრამ ნათლად ვთქვით. აქედან, ამ მდინარის მალლა, დაღლილმა თურქებმა ერთი დღე შეისვენეს. მეოთხე დღეს ქალაქ შაქის (Sech), ქართული ტერმინით შირვანესის (Sirvanesi – შირვანი), შემახას (Sumachia) მახლობლად

[გვ. 87]

მცხოვრებლები მივიდნენ მუსტაფასთან და ვასლობა და ქვეშევრდომობა შესთავაზეს. ყველა ბედნიერი იყო და ზოგიერთ მათგანს, აბრეშუმითა და ოქროქსოვილით შემოსილს, ყოველმხრივ დაცვას დაჰპირდნენ...

[გვ. 99]

მას შემდეგ, რაც მან დატოვა შაჰამალი (Sahamal), მუსტაფა ისევ წავიდა. ის ღამით მიდიოდა, რათა დრო არ დაეკარგა, მაგრამ ნახა, რომ გზა დაებნა და არ იცოდა, საით მიდიოდა, უკვე გაიარა რთული ადგილები და მიიწევდა [წინ] მეტად მძიმედ. ამიტომ მუსტაფა იძულებული

გახდა, დაეცა კარვები, დალოდებოდა ახალ დღეს, რომელიც მაშინ გაცხადდა, როცა შევიდა ლევანოლის ქვეყანაში. ამიტომ მუსტაფამ სასწრაფოდ მისცა მთელ ჯარს განკარგულება, რომ არაგვის გაეხედო ალექსანდრეს ქვეყანაში ვინმეს სიცოცხლის ხელყოფა, სიმშვიდის დარღვევა, თითოეული ვალდებული იყო, მათთვის პატივი მიეგო და კარგად მოჰქცეოდა. მომდევნო დღეს ის შეუჩერებლად აგრძელებდა მოგზაურობას სკენდერის (Schender – ალექსანდრეს) ქვეყანაში, არ აკლდა სარჩო-საბადებელი; მით უმეტეს, რომ ამ დღეს ძაგემიდან (da Za ghen – ზაგემიდან) ალექსანდრეს ელჩებიც მოვიდნენ დიდძალი დოვლათით, საქონლით, ხორბლეულით, ხილითა და სხვა გამაგრებლებით [შარბათით], რომელიც მან [ალექსანდრემ] გამოუგზავნა გენერალს [სარდალს]. [ალექსანდრე] ბოდიშს იხდიდა, რომ პირადად ვერ ეახლა ავადმყოფობის გამო. მუსტაფა კმაყოფილი დარჩა, ქალაქი ძაგემი მარჯვნივ მოიტოვა, ალექსანდრეს გამოგზავნილი ხალხისგან გამცილებლები აიყვანა და თბილისისკენ გაემართა. ალექსანდრეს მეგზურებმა სამ დღეში ისე მიიყვანეს თბილისში, რომ ჯარს არც შიმშილი, წყურვილი და არც სხვა უსიამოვნება არ განუცდია, ხოლო მეგზურები მუსტაფასაგან კმაყოფილები დაბრუნდნენ. [იმ გარნიზონში], რომელიც მუსტაფამ თბილისში დატოვა, ისეთი დიდი შიმშილი ჩამოვარდნილიყო, რომ ძაღლებს, კატებსა და ცხვრის ტყავებს ჭამდნენ. ასეთი ამბები ახალი არ იყო, არამედ – ჩვეულებრივი;

[გვ.100]

ბევრს ეავადმყოფა, ბევრიც გარდაცვლილიყო, რადგან [ციხის უფროსმა] მაჰმად ფაშამ (Mahamet Bassa) მტრის შიშით მათ ციხესიმაგრეიდან სანოვაგისათვის გამოსვლა აუკრძალა, რომელიც საიმედოდ გადაემაღათ უსაფრთხო ადგილას იქაურ მცხოვრებლებს. [ეს ამბავი] ჩემთან სამკურნალოდ მოსულმა არაერთმა ძალიან ცნობილმა ქართველმა დამიდასტურა. მაგრამ მუსტაფამ სიტყვებით, ფულითა და საკვებით ყველას ძაღლების აღდგენისკენ მოუხმო, დარჩა იქ ორი დღე და გაემართა იმ სოფლებისაკენ, რომლებიც ამ ქალაქს [თბილისს] ექვემდებარებოდა, რათა ყველაფერი ცეცხლისა და მახვილისათვის მიეცა. ასეც გააკეთა. მათ აკლდამებისთვის [საფლავეებისთვის] არ უხლიათ ხელი, რომელშიც სიმონის წინაპართა ძვლები და ფერფლი განისვენებდა. მხოლოდ ისინი გადაურჩნენ თურქების მძვინვარებას. მეორე დღეს [მუსტაფა და მისი ჯარი] გაემართა ალ-

პურ მთებს შორის, სადაც მოუხდა ათასი სირთულის გადალახვა, რადგან ჯარი დიდი თოვლის გამო ძნელად იკიდებდა ფეხს, ხოლო ძირს დაშვებისას ბევრი ჯარისკაცი, ცხენები, აქლემები და ჯორები დაიღუპნენ. ეს წამება ორი დღე გაგრძელდა. ჯარი დაიბნა, დაიფიქრა ყოველგვარი შიში მტრის ქვეყნის წინაშე და უკანმოუხედავად დაეშვა მთის კალთებზე. არ ჰქონდა მნიშვნელობა, ვინ სად ეწყობოდა ღამის გასათევად – ტყეში, ქოხში თუ ველზე, ოღონდაც კი თოვლისა და ქარბუქისაგან თავი დაეცვათ. მაგრამ ზოგიერთ ქართველ სარდალს თურქების ჯარში მუდამ ჰყავდა ჯაშუში

[გვ. 101]

და როცა მათ [თურქების ჯარს] ერთ საღამოს დისკომფორტი შეექმნათ, ისინი ჩუმად გამოიპარნენ და თვალს ადევნებდნენ გზას, უცდიდნენ ხელსაყრელ დროს, რათა ღამით ჩუმად მიახლოებოდნენ მათ, აეჩეხათ თურქები და მოწინააღმდეგის სისხლით გამძლარიყვნენ. და ბოლოს, როცა შეამჩნიეს, რომ ჰუსეინ ბეი, ჯამბულატ ნაყოფიერის (ნაყოფიერს ვამბობ იმიტომ, რომ სხვადასხვა ცოლისაგან ჰყავდა 86 მემკვიდრე) შვილი, ჩემი ნაცნობი და მეგობარი, რომელიც ღაც მთებს შორის განმარტოვდა, რათა ქარისაგან თავი დაეცვა, მოთვალთვალეები მიხვდნენ, რომ ეს ბრწყინვალე საშუალება იყო ნადავლის ხელში ჩასაგდებად. ამიტომაც თავს დაესხნენ დაბანაკებულებს, მოკლეს ყველა მსახური, წაართვეს ბლომად ფული და ტანსაცმელი, წაიყვანეს ყველა ცხენი. თვითონ ჰუსეინ ბეიმ ძლივს მოასწრო ხელიდან გასხლტომა და ბეირან ფაშას ბანაკამდე მიაღწია. და ალბათ ის ქართველთა მსხვერპლი გახდებოდა, თუკი ჰალა ბეი, ალექპოს სპაჰინი (Spahini d'Aleppo), ზაინთა (Zaini) მეთაური, უხუცესი თურქთა შორის, საოცრად კეთილი, გულმხურვალე, თავისუფალი მოქადაგე, იარაღში გამოწრთობილი, რომელიც მის შესახვედრად წამოვიდა ალექპოდან, მას გზას არ უჩვენებდა.

თურქების ადგომამდე ქართველები ბრწყინვალე ნადავლით წავიდნენ და [ჰუსეინ ბეიმ] შეძლო უშიშარ ადგილას წასულიყო. მეორე დილით ბანაკი აიშალა და საღამოს მიადგა ციხესიმაგრე ყიურყალას (Chiurchala), სადაც მთელი დღე იმარაგებდა პროვიანტს.

[გვ. 102]

ამისათვის ბევრი მსახური გააგზავნა ზემოხსენებული ციხის სოფლებში. გარკვეულ დროს მუსტაფასთან სიმონის შვილიშვილის სახელით ელჩები მოვიდნენ, რომელთაც აცნობეს (თუ ეს მისი სურვილი

იქნებოდა, თუ ის მოიწონებდა), რომ მათ სინიორს (ხელმწიფეს) უნდოდა მისულიყო, მისალმებოდა და ვასალობა შეეთავაზებინა. გახარებულმა მუსტაფამ ისინი საჩუქრებითა და თავაზიანი სიტყვებით გაისტუმრა. ასევე აგრძნობინა, რომ მისთვის ძალიან დასაფასებელი იყო მათი მოსვლა, მაგრამ, მიუხედავად მთელი დღის ლოდინისა, არავინ გამოჩენილა; პირიქით, ვინც სოფელში იყვნენ გაგზავნილნი რაიმე საქმელ-სასმლის მოსატანად, უმოწყალოდ, ნაკუნ-ნაკუნ აჩეხეს, რამაც მუსტაფას უდიდესი გულისწყრომა გამოიწვია. ეს ნიშნავდა, რომ მოატყუეს ცრუ ელჩებმა, რომლებიც დახვეწილი და ბრძენი მზვერავები აღმოჩნდნენ. ამ ადგილიდან ჯარი, ისეთივე მშვიერი გაემგზავრა საქართველოს სხვადასხვა ადგილსა და ძნელად სავალ მთებს შორის, და, ბოლოს და ბოლოს, დიდი სიმშვიდით, ჩააღწია თურქეთის საზღვარზე რამადანის დღესასწაულის დღეს. ქვრივის ტერიტორიაზე [სამფლობელოში] შესასვლელად აუცილებელი იყო ვიწრო მთების გავლა, სადაც ღრმა დაბლობზე ათასჯერ უხვევს [მიიკლაკნება] მდინარე. [ეს ისეთი] ვიწრო და ძნელი ადგილია, რომ ორი ადამიანი გვერდს ვერ აუქცევს ერთმანეთს. ამ ვიწრო, უხშირეს და მთაგორიან ტყეებს შორის ხსენებული მდინარე მეორე დღეს, დილით, აზვირთდა, ნაპირებიდან გადმოვიდა, მიედინებოდა ამ მთებს შორის და თან მიჰქონდა ხეები, ყინულის ნატეხები, ქვები, რომლის გამო მრავალი აქლემი, ჯორი და ცხენი, ასევე საპალნე, უნაგირი აბობოქრებულმა მდინარემ ჩაძირა.

[გვ.103]

მრავალ გაჭირვებაგამოვლილი [მუსტაფა], მტრის თავდასხმებით მთლად დაქანცული და შიმშილით დაუძლურებული ჯარით, მეორე დღეს წავიდა. ბოლოს და ბოლოს, მან მიაღწია ქვრივის სამეფოს ციხე-კოშკს, რომელსაც ალთუნყალა (Altuncala) ერქვა. აქ მან მიიღო ყველა სასურველი დახმარება და ძალები აღიდგინა იმ განსაცდელის შემდეგ, რომელიც ყიურყალადან (Chiurchala) აქამდე, იმ ექვს დღეში გამოიარა გზაზე, რომლის გავლასაც, ჩვეულებრივად, სწორი გზით ერთი დღე უნდა ხოლმე. ქვრივი [დედისიმედი] თავის უფროს შვილთან, ალექსანდრესთან [იგივე ყვარყვარე] ერთად გამოვიდა ციხე-კოშკიდან და მასთან [ალექსანდრესთან] ერთად მუსტაფას კარავში ეახლა სხვადასხვა საჩუქრით, თან ერთგულებასა და მორჩილებას დაჰპირდა.

მუსტაფამ ის [დედისიმედი] თავაზიანად მიიღო და აგრძნობინა, თუ რა კარგად ეპყრობოდა მანუჩარს, რომელიც მას თან ახლდა შირვანში, რაც შვილმა თავადაც დაუდასტურა დედას. მართალია, მუსტაფა მაღავდა მის [ალექსანდრეს] მიმართ რაღაც გულისწყრომას, მაგრამ ქვრივის მეორე შვილი გულში ჩაიკრა და დედისიმედს სთხოვა, ისიც მასთან დაეტოვებინა. არწმუნებდა, რომ მისი ორივე ვაჟი აღტაცებული დარჩებოდა, რადგან მუსტაფას სურდა, ისინი კონსტანტინოპოლში მურადთან გაეგზავნა წყალობის წერილებით, რომლითაც ამცნობდა იმ დამსახურებისა და ხელშეწყობის შესახებ, რაც მისი ჯარის მიმართ გამოიჩინეს; რისთვისაც სულთანი მათ პატივისცემით მიიღებდა, ასევე, აღავსებდა და გაამდიდრებდა თავისი წყალობით. ქვრივი, მართალია, სულთნის ხორცამდე შეძრა სტუმრის სიტყვებმა, მაგრამ არ შეიმჩნია და მუსტაფას, პირიქით, აგრძნობინა კიდევ, თითქოს ბედნიერი დარჩა ამ შემოთავაზებით და თავაზიანად მისცემდა

[გვ. 104]

იმას, რაც უეჭველად უნდა დაეთმო, ვინაიდან მეორე შვილი უკვე მუსტაფას ძალაუფლებაში იყო, ასევე მის ხელში გახლდათ მთელი მათი ქონებაც; ქვრივმა [დედისიმედმა] დაუტოვა მას [მუსტაფას] თავისი ორივე შვილი და დაბრუნდა თავის ციხე-კოშკში. მას შემდეგ, რაც მუსტაფამ აქ თავისი ჯარით მთელი ორი დღე დაჰყო და არ უგრძნია თავი უხერხულად, გაემართა ყარსისკენ. მათ ყველაფერი გააკეთეს, რადგან იმყოფებოდნენ უსაფრთხოდ კონფედერატთა ქვეყანაში და უკვე აღარ ჰქონდათ მტრის შიში. ისინი გაიყვნენ სხვადასხვა ჯგუფებად; წავიდნენ ხუთ-ხუთად, ოც-ოცად, ორმოცდაათ-ორმოცდაათ კაცად, რადგან ასე უფრო კომფორტულად გრძნობდნენ თავს. პირველ დღეს [მუსტაფა] დაბინავდა კლისკაში (à Clisca – ახალციხეში), ქვრივის მხარეში, სადაც, რასაც კი მოისურვებდნენ, ყველაფერი უხვად ჰქონდათ; აქ მან რომელიღაც მკაცრი მთების ძირში იპოვა თავშესაფარი, საიდანაც ორი დღე განუწყვეტლივ მიდიოდნენ დიდი გაჭირვებით და რამდენიმე გზაზე გაიყინა. შემდეგ მივიდნენ მესეარდაკანში (Messeardachan – ალბათ, არდაგანი), საქართველოს ყოფილ მხარეში, [რომელიც] ახლა თურქისაა. აქედან [მივიდნენ] თურქების ბიუკარდაჰანში (à Biucardachan), სადაც იდღესასწაულეს რამადანი, რაც უწინ მათ ვერ შეძლეს. აქედან გაემარ-

თნენ ოლთის [ოლთისის, ავტ.] ციხესიმაგრეში, რომელიც ასევე თურქების ხელშია, და სადაც იმყოფება სანჯაკო (Sangiaccio –სანჯაყი), რომელიც სარდლობს ხსენებულ ადგილებს. ეს რაიონი ყველაზე მდიდარია და კარგი მდებარეობა აქვს. [ეს მათთვის] ძალიან მოხერხებული იყო და ოლთისიდან (D'Olti) ნევერვანის (di Nevervan) გზაზე რამდენიმე ნაბიჯში ორი დღე დარჩნენ. ისინი მივიდნენ ასევე თურქების კუთვნილ ციხესიმაგრე ჰასანკალასში (Hassanchalas – ჰასანყალაში), რომელსაც ახლა პასინი (Passin) ჰქვია, ხოლო შემდეგ მივიდნენ ერზერუმში ჯარის დიდი ნაწილით, რომელიც მუსტაფამ დაუყოვნებლივ დაითხოვა ყოველგვარი დავალების გარეშე. ისინი ყველანი თავ-თავიანთ ადგილებში დაბრუნდნენ, ხოლო მუსტაფა ერზერუმში დარჩა,

[გვ. 105]

საიდანაც [მან] გაგზავნა ვოლაკი (Volachi) სულთანთან უამრავი ცნობით იმ ყველაფრის შესახებ, რაც გაკეთდა, თუმცა ის მუდამ იმაზე მეტად წარმოაჩენდა თავის ნამოღვაწარს, ვიდრე სინამდვილეში იყო. ის წერდა, რომ აიღო თბილისი, რომელიც თავისი სიდიადითა და სილამაზით დამასკოს მსგავსი იყო. გარდა ამისა, რომ ის [თბილისი] ძალიან ძლიერი იყო; რომ მან იბრძოლა სპარსელებთან; დაიმორჩილა ქართველები და შირვანელები; დააშოშმინა კონსტანტინოპოლი და საბერძნეთი; ერესში (in Eres – არეზში) სიმაგრე ააგო, ამ ქალაქში დატოვა ჯარი და კაიტას ფაშა (Caitas Bassa), ხოლო შემახაში – ოსმან ფაშა (Osman Bassa); და, ბოლოს, ყველაფერი, რაც მან [მუსტაფამ] გამოიარა, რაც მტრებს წაართვა, წუხდა იმის გამო, რაც მურადს შესთავაზა და აინტერესებდა, თუ რას ფიქრობდა მომავალ წელს ახალი ადგილების დასაპყრობად და მოამზადებს თუ არა ახალ ღონისძიებებს ძირითადად ყარსში (di Chars). ეს, ერთი მხრივ, ძალიან მოსახერხებელი ადგილი იყო საქართველოსა და სომხეთისაკენ ნებისმიერი გადაადგილებისათვის, ხოლო მეორე მხრივ, ძალიან ნაყოფიერი ადგილი – ადამიანური რესურსებისა და პროვინანტის შესაძენად. მან [მუსტაფამ] ზემოხსენებულ მეფეს [სულთანს] გაუგზავნა ქვრივის ორივე შვილი, მანუჩარი და ალექსანდრე. მას [სულთანს] მისწერა, რომ ისინი მზად არიან ყველაფერი გააკეთონ, რასაც ის [სულთანი] მათ დააკისრებს. მათ თავიანთ ქვეყანაში [სამშობლოში] შესანიშნავად და მეგობრულად მიმიღეს; მუსტაფას

არ დავიწყებია ორივეს შესახებ მიეწერა, კერძოდ, რომ მანუჩარს უკეთესად უნდა მოჰყრობოდა, რადგან ის საუკეთესოდ მოიქცა, უფრო ხალისიანად ჩადგა მის სამსახურში. ალექსანდრეზე კი ხმა დადის, [გვ.106]

რომ ფურაუზე წასულ თურქებზე და საქართველოში სირიელებზე თავდასხმის საქმეში მისი ხელი ერიაო.

ის მაღალ შეფასებას აძლევდა მეფეს [ალბათ მანუჩარს], მუსტაფასადმი გამოჩენილი გულმოდგინებისა და სათნოების გამო. [სულთანი] ფიქრობდა ამ უფლისწულის შესახებ და იმაზეც, რომ ეს შეიძლება დასაწყისი გახდეს და ისე განვითარდეს, რომ მნიშვნელოვანი მიწების შეძენით დასრულდეს, რაც გაზრდის მის სამფლობელოს. ეს კი მას [მანუჩარს] იმედს მისცემს, რომ ამ გზით გაამრავლოს თავისი პაპების დიდება. რამდენადაც მეტად იყო მიმართული მისი [სულტნის] აზრები ამ ომისაკენ, მით უფრო ნაკლებად ფიქრობდა, რომ ევროპა [მასში] თავისი იარაღით ჩაერეოდა.

მაგრამ დადგა დრო, მივუბრუნდეთ იმის მოყოლას, თუ რა მოხდა შირვანში (in Sirvan), სადაც, როგორც ვთქვით, ერესში (in Eres – არეში) დატოვეს კაიტას ფაშა [Caitas Bassa], ხოლო შემახაში – ოსმან ფაშა [Osman Bassa] ბრძანებით, რომ მას მოეხმო მის დასახმარებლად თათრებისათვის. ვამბობ, რომ თათრებმა უკვე დატოვეს მეოტიდას ქაობი და შავი ზღვის ციცაბოები, გადალახეს კოლხიდის უღელტეხილის დაღმართი გაიარეს კავკასიის ფერდობების გვერდით და შირვანის საზღვრებს მიადგნენ და აქ დაელოდნენ თურქების დაძახებას, რომლებმაც მიიწვიეს ნადავლზე და გამარჯვებაზე.

სარდალი აბდილკირაი (Abdilchirai Capitano), თათართა სამთავროს ძირძველი უფლისწული და კარგი წყობის ახალგაზრდა (როგორც მურადმა მისცა სახელწოდება თათარხანს მაჰმუდისა), დაახლოებით 30 ათასი ჯარისკაცით მოდიოდა და, როგორც თურქს, ძალიან სურდა, ბრძანებისამებრ, ეცადა ყველაფერი მურადის სახელით. ამიტომ გამოიხმეს ოსმანი და მიიწვიეს, რათა განემტკიცებინა თავისი მეფის ხელი და დახმარებოდა ამ უფლისწულს დიდების მოხვეჭაში, ასევე, ყველა საშუალება გამოეყენებინა გამარჯვებისთვის. [გვ. 123]

სულთან მურადს განზრახვა ჰქონდა გაზაფხულზე სპარსეთში ელაშქრა და თავრიზი დაეკავებინა, მაგრამ... ეს გეგმა სირთულეებ-

თან იყო დაკავშირებული. პირველ რიგში, ანგარიშგასაწიფი იყო გზა, რადგან ჯარის ხიფათში ჩავარდნის დიდი საშიშროება არსებობდა. ...ამურათს უფრო მეტად აფიქრებდა ქართველთა მოქმედება. იგი [სულტანი] შორს იყო იმ აზრისაგან, რომ საქართველოზე დაყრდნობა შეიძლებოდა. მას [სულტანს] ყველაზე მეტად დაუდის [დაუდ-ხანის] ხრიკებისა და სიმონის მოსვლის ეშინოდა, რადგან შესაძლებელი იყო, როცა მისი ჯარი თავრიზისაკენ წავიდოდა, მისთვის ორივე მხრიდან ქართველებსა და სპარსელებს დაერთყათ და უნუგეშო მდგომარეობაში ჩაეყენებინათ. ეს შეიძლება მომხდარიყო ყოველ ჯერზე, როცა მას მოუხდებოდა მაშველი ჯარის გაგზავნა ციხესიმაგრეში. სულთანმა გარკვევით, წერილობით დაავალა მუსტაფას, რომ მის განზრახვაში შედიოდა გაზაფხულისათვის დაემზადებინა საჭირო მასალები ციხესიმაგრეების ასაშენებლად არზრუმიდან საქართველოში მიმავალ გზებზე, რათა უზრუნველყო ეს გზები და ადგილობრივები მორჩილებაში მოეყვანა....

[გვ. 124]

მუსტაფამ დიდი მონდომებით მოკიდა ხელი სამზადისს და თურქთა ყველა მხარეში გაიგზავნა განკარგულებები მშენებლობის ოსტატების შესაგროვებლად, ასევე, დაიწყო დიდძალი სახსრების შეგროვებაც....

ამ დროს კონსტანტინოპოლში მუსტაფას მიერ [მურადთან] გაგზავნილი ორი ქართველი, ქვრივის [დედისიმედის] შვილები პორტაში მიღებას ელოდებოდნენ და თავიანთ გაურკვეველ მომავალზე ფიქრობდნენ. რაც შეეხება ალექსანდრეს, ის ვარაუდობდა, ვინაიდან წლოვანებით უფროსი იყო, რომ სწორედ მას მიანიჭებდნენ მმართველობის სრულ უფლებას. მით უმეტეს, როცა დედამ მას უკვე გადასცა სამფლობელოები. იმედი ჰქონდა, რომ ამ უფლებას ამურატი [სულტანი მურადი] განამტკიცებდა. ასევე ვარაუდობდა, რომ ამურატი თავისი დიდსულოვნების შესაფერის სიკეთეს მიუზღავდა მანუჩარს, მაგრამ თუკი ალექსანდრეს სარწმუნოების გამოცვლის წინადადებით მიმართავდა, არავითარ შემთხვევაში იგი ლაქას არ მოსცხებდა თავის სულს ასეთი სამარცხვინო სულმდაბლობით...

[გვ. 125]

...პირიქით, უმცროსი მანუჩარი, რომელმაც გასულ წელს მუსტაფასთან ლაშქრობის მძიმე გზა გაიარა, მეომრის აშკარად გამოხა-

ტული თვისებები გამოავლინა, მოხიბლული იყო იმ აზრით, რომ შესაძლებლობა ეძლეოდა, დედის მამულებს დაჰპატრონებოდა და მბრძანებელი გამხდარიყო. [მანუჩარმა] გადაწყვიტა, გამოეყენებინა ყველა შესაძლებლობა, რათა უბრალო კარისკაცად არ დარჩენილიყო. არც იმას მოერიდებოდა, რომ უფროსობის, პირმშობის უპირატესობა წაერთმია თავისი ძმისთვის და ამით მემკვიდრეობას დაჰპატრონებოდა, თუნდაც მშობლიური სარწმუნოების დაკარგვის ფასად. მისი სურვილი იყო, მოეპოვებინა წარმავალი დიდება და სიმდიდრე. ამურატს [მურადს] კი არა, ეშმაკსაც დაუდგებოდა მსახურად, ოღონდ არამც და არამც არ უნდა დაეთმო ძმისათვის პირველობა. შეიძლება სწორად ფიქრობდა ზოგიერთი, რომ მას მუსტაფა საიდუმლოდ ჩააგონებდა ძმის დალუპვას.

[გვ. 126]

ძმებისთვის დასმულ კითხვაზე: სურთ თუ არა მიიღონ მაჰმადის სჯული, მანუჩარმა უპასუხა: მსურს და ჩემი სურვილი სხვა არაფერია, თუ არა გავხდე მსახური ასეთი დიდი მბრძანებლისა და ვმართო ჩემი სამფლობელო მისი სამსახურისა და მფარველობის სხივქვეშ. ალექსანდრემ [ყვარყვარემ] კი, პირიქით, თუმცა იცოდა, რომ ეთხოვებოდა მამულების მმართველობას, მაინც არ ისურვა ჩაედინა ისეთი უღირსი საქციელი, როგორიცაა რწმენიდან განდგომა. მხოლოდ ერთი რამ ითხოვა: მას, როგორც მემკვიდრეობამოკლებულს, უბრალო ცოდვილ ჯარისკაცს, სიკვდილის შემთხვევაში არ ეთქვას უარი, მშობლიურ მიწას მიაბარონ და დამარხონ თავისი პაპების საძვალის გვერდით. სამაგიეროდ, ამურატს [მურადს] მორჩილებას, ხოლო ძმას კი სიყვარულსა და პატივისცემას ჰპირდებოდა. ამურატისათვის სასურველი იყო, რომ მანუჩარი ამაზე დათანხმებულიყო, რადგან ეშინოდა, რომ ალექსანდრე [ყვარყვარე], როცა ადგილზე აღმოჩნდებოდა, მანუჩარის მოკვლას შეეცდებოდა და სამთავროს ურჩობის გზაზე დააყენებდა.

როცა მანუჩარი ამაზე დათანხმდა, ამურატი კმაყოფილი დარჩა, რადგან სამფლობელო საიმედო კაცის ხელში ხვდებოდა. ამასთანავე, აფიქრიანებდა საკუთარი უშიშროების შენარჩუნება. ამგვარად, მანუჩარს შეუსრულეს წინადაცვეთა, მიიღო სახელი მუსტაფა, ფაშის ტიტული, ალთუნყალას გუბერნატორობა, ასევე, დედისა და ძმის საკუთრებაში არსებული ყველა მამული, რასაც ასე ელტვოდა. სერა-

ლი ზეიმობდა. ალექსანდრე [ყვარყვარე] გადასცეს ძმას, რომელიც უკვე თურქი [მუსლიმი] გახდა. ორივე სასახლისკენ გაემართა. [მანუჩარმა ისლამი მიიღო და წინადაცვეთა გაიკეთა. ეს სულთანმა დიდი ზეიმით აღნიშნა. მანუჩარმა ერთგულების ნიშნად თავისი შვილი მისცა სულტანს. როცა ძმები უკან დაბრუნდნენ, გზაში მანუჩარმა მონაშთი თავისი ძმა ყვარყვარე და გზაშივე გარდაიცვალა.

[გვ. 127]

....ამ ხანობას სპარსეთის შაჰი ჯარს ამზადებდა თბილისის მოსაშველებლად, რადგან თურქები კვლავ მიემართებოდნენ საქართველოსკენ. სწორედ ამ დროს სიმონ მეფე კაჰაკას ციხეში იყო გამოკეტილი. მიუხედავად დიდი ხნის პატიმრად ყოფნისა, მან კარგად იცოდა საგარეო პოლიტიკასა და სამხედრო საქმიანობაში რაც რამ ხდებოდა მის ქვეყანაში. მიხვდა, რომ ახლა ეძლეოდა შემთხვევა მოეპოვებინა შაჰის კეთილი განწყობა და მიეღწია საპატიო მდგომარეობისათვის...

[გვ. 128]

....მისი [სიმონის] აზრით, შაჰს შეეძლო მისალმებოდა მის წინადადებას, თუკი ისეთი ცნობილი მეომარი, როგორიც თვითონაა, ამასთანავე, ახლობელი ნაცნობიც, პრაქტიკული შესაძლებლობით თურქებს ზიანს მიაყენებს საქართველოში... სიმონმა თავისი აზრი მიაწვდინა შაჰის ყურამდე... სიმონი შაჰის წინაშე გამოხდა ძმის [დაუდ-ხანის] სამარცხვინო გაქცევას და ჰპირდებოდა თავისი იარაღის წარმატებას... სიმონი ელოდა, რომ გამოიძახებდნენ იქ [საქართველოში] წასვლის თაობაზე, რადგან მას შეუძლია გამოიყენოს თავისი ავტორიტეტი, შეკრიბოს რაზმი, რადგან, როგორც მოგახსენეთ, თავის ძმაზე, დავითზე უკეთ შეძლებს ქალაქის დაცვას და თურქების დაძლევას, რომლებიც აუცილებლად გაემართებიან თბილისისაკენ. ამაზე დიდხანს არ უფიქრია. მან განცხადება გაუგზავნა [შაჰს], რომელშიც მისი სურვილი იყო გამოთქმული. კაჰაკაში ტუსაღად ყოფნისას სიმონი ტკბებოდა ისმართან, თამაზის შვილთან, მუდმივი ურთიერთობით, რომელიც მამამისმა აქ გადაასახლა. მათი ურთიერთსიმამართიები ნელ-ნელა მტკიცე, თანაზიარ მეგობრობაში გადაიზარდა. ამ მეგობრობაში ბევრი რამ აღმოჩნდა ურთიერთსიყვარულით დამაკავშირებელი. როგორც ისმაილს მიაჩნდა იგი მეგობრად და მოხიბლული იყო სიმონის ზრდილობიანი მანერებით, ასევე სიმონი გამო-

ხატავდა ალტაცებას ისმაილის სულის სიდიადით და მის ერთგულად მოჰქონდა თავი. აქედან დაიბადა ერთმანეთის მიმართ განსაკუთრებული სიყვარული. ამგვარად გრძელდებოდა, მაგრამ სიმონი (არ ვიცი, სოფიზმით მოატყუეს, თუ პირფერობით აცდუნეს) ხსენებულმა ირანელმა უფლისწულმა დაარწმუნა, უარი ეთქვა თავის სარწმუნოებაზე და მიჰყოლოდა ამ ბარბაროსულ ცრურწმენას. როგორიც არ უნდა ყოფილიყო მიზეზები, რაც მართლაც საკმაოდ იყო, შეუძლებელია ვაჩვენოთ, რამ გამოიწვია ბერძნული სარწმუნოების ასეთი ურყევი დამცველის, მისთვის თავისუფლებისა და სახელმწიფოს დამთმობის, სიმონის სულის მობრუნება. მაგრამ ჩანს, რომ ამ მოულოდნელ ამბავზე სამი ძალიან ძლიერი მიზეზი მოქმედებდა: სამუდამო პატიმრობა, რომლისგანაც, როგორც მან იცოდა, სარწმუნოების შეცვლის გარეშე თავის დაღწევას ვერ შეძლებდა; ისმაილთან მეგობრობა; ვსაუბრობ მეგობრობაზე, რომელსაც უნარი შესწევს, ადამიანის ბუნებას კი შეცვალოს, არამცთუ რწმენა; და უმაღლესი პატივი, რომელსაც ხსენებული ისმაილი სიმონს ყოველდღე ჰპირდებოდა, როცა მას ტახტზე მეფედ აყვანას შესთავაზებდნენ.

[გვ. 129]

ასეთ ურთიერთერთგულებაში იყვნენ, როცა გარდაიცვალა თამაზი და ისმაილი ყაზვინში მიიყვანეს, სადაც შეხვდნენ საოცარი ზეიმით და [გამოაცხადეს] მამამისის ყველა სამფლობელოს მეფედ; ყველა იმ ადამიანს შორის, ვინც ხსენებული მეფისათვის ძვირფასი იყო, მის გონებაში დარჩა სიმონის ურყეობა და სახელოვანება, რომელიც მისი ხათრით წინადაიცივითა და მუსლიმი გახდა. არაერთი სხვა რამ შემორჩა მის მეხსიერებას [სიმონზე] და ძალიან უნდოდა, აღევსო ის პატივითა და ჭილდოებით უფრო მეტად, ვიდრე ამას თვითონ [სიმონი] ითხოვდა. მაგრამ [ისმაილის] მოულოდნელი და უეცარი სიკვდილი იყო იმის მიზეზი, რომ სიმონი დარჩა ყოველგვარი განდიდების გარეშე და ბედნიერი იყო ასეთი მდგომარეობითაც, რადგან დიდად სასიხარულო თავისუფლებას ეღირსა.

ისმაილის გარდაცვალების შემდეგ, სიმონი სხვადასხვა აზრმა შეიპყრო: რა იქნება მისთვის უკეთესი, დარჩეს ყაზვინში და დაელოდოს ახალი მეფის [ტახტზე] ასვლას თუ მოემზადოს წასასვლელად, რათა დაიბრუნოს მიტოვებული სარწმუნოება და დაგდებული ქალაქი; დაბოლოს, რამდენიმე [ხნის] შემდეგ, მან დაასკვნა: უმჯო-

ბესია იყოს უსაფრთხოდ და თავისი საქმიანობით პატივისცემა მოიპოვოს, ვიდრე გაიქცეს [შაჰის] მხარდაჭერის გარეშე, ძმასთან ჰქონდეს დავა და უთანხმოება, რის გამოც შესაძლებელია [სიცოცხლე] ნაადრევად სიკვდილით დაასრულოს, ამიტომ [ჭობია] დაელოდოს ახალ მეფეს და მისი მფარველობითა და შემწეობით მოძებნოს წართმეული ღირსების დაბრუნების ხერხი. ამიტომ ის დარჩა ყაზვინში, რადგან ელოდებოდა და იმედოვნებდა, რომ სქიზმის გამოცვლამ, უფრო [სწორად], რელიგიის, განამებულმა პატიმრობამ,

[გვ. 130]

დაბრუნებულმა თავისუფლებამ, მეტად ფასეულმა სახელმოხვეჭილობამ, ახლანდელმა ვითარებამ, ასევე გამოჩენილმა მორჩილებამ და დამსახურებამ ახალი მეფისაგან უნდა მოუპოვოს პატივი და ჭილდო; ანდა თუნდაც, ანდოს მას საქართველოში მისგან დასაცავი ომის წარმოება სრულად.

ამგვარად, როდესაც მაჰმადი [შაჰი მოჰამედ ხოდაბანდე] გამეფდა და დარწმუნდა თბილისის დაკარგვაში, [სიმონმა] მაჰმადს სთხოვა, ნება მიეცა, შაჰის მფარველობის ქვეშ დაბრუნებულიყო თავის დაუცველ ქვეყანაში. ჰპირდებოდა, ყოველგვარი რისკისა და განსაცდელის მიუხედავად, არ შეშინდებოდა და არ ითაკილებდა წვრილმან [საქმეებს], თუკი ამით სარგებელს მოუტანდა მაჰმადს. ახალი ხელმწიფე უდიდესი სიამოვნებით დათანხმდა სიმონის თხოვნას და დანიშნა ის ხანად მთელ იმ სამეფოში, რომელსაც ქრისტიანად ყოფნის დროს ფლობდა. [სიმონი] სასწრაფოდ გაიგზავნა საქართველოში ალიყული-ხანთან ერთად, ოსმალების ჯარის წინააღმდეგ საბრძოლველად და მეგობრული ქალაქების დასაცავად. ორივეს გადაეცა რამდენიმე ქვემეხი, რომლებიც არეშის კედლებიდან იყო წამოღებული, როცა მოკლეს კაიტას ფაშა. არტილერიის გარდა, მათ მიიღეს 5000 ცხენოსანი, რომლებიც სასაზღვრო ქალაქებიდან, პირველი და მეორე მიდიიდან წამოიყვანეს...

[გვ. 131.]

....სიმონი საქართველოში დიდი პატივით მიიღეს. მან შეკრიბა თავისი და გარშემო ტერიტორიებიდან 3000 კაცი. ყველას უხსნიდა, რომ სპარსელი [მაჰმადიანი] გავხდი არა იმიტომ, რომ მაჰმადის რჯული და სარწმუნოება უკეთესად მივიჩნიე, არამედ იმიტომ, რომ სამუდამო პატიმრობიდან თავი დამეხსნა და ჩემი იარაღი იესო

ქრისტეს სამსახურისათვის აღმემართა, როცა კი ამის შესაძლებლობა მომეცემოდა, ამასთანავე, ქართლის სამეფოს შენარჩუნებაც მხოლოდ ამ გზით შემეძლო.

[გვ. 133]

...მუსტაფა ფაშა საგონებელში ჩავარდა, რადგან საქართველოში მდგომარეობა უკიდურესად გართულდა... თბილისი სასწრაფო დახმარებას ითხოვდა. პირველ რიგში საჭირო იყო იმის გადაწყვეტა, თუ როგორი დახმარება გაეწიათ თბილისისათვის... თუკი მუსტაფა თვითონ გაუძღვებოდა ჯარს, მაშინ ნათელი გახდებოდა, რომ მან ამურატი [სულტანი მურადი] მოატყუა, რომ საქართველო თქვენი ერთგული და მორჩილიაო... მან თბილისის დასახმარებლად 18-20 ათასი მეომარი გაგზავნა... მალე მუსტაფამ თბილისიდან შემაშფოთებული ცნობა მიიღო...

[გვ. 134]

ამ დროს მუსტაფამ ყარსიდან თბილისის თურქების გარნიზონისათვის დასახმარებლად აირჩია დამასკოს ფაშა ჰასანი, პორტას პირველი ვეზირის, მაჰმადის შვილი, წარმოსადეგად ლამაზი, გულადი და გაუთვალისწინებელ და საპასუხისმგებლო შემთხვევებში გამბედავი, და მას მიანდო 20 ათასამდე მეომარი, ნაწილი დამასკოდან, ნაწილი საბერძენეთიდან და ნაწილი კარაემიტიდან; მის თანამგზავრად იყო რეზუან ფაშა, მოხალისეთა უფროსი, რომელთაც თავს იდგეს გაჰყოლოდნენ ჰასანს. მოამარაგა ისინი ფულით, 40 000 დუკატის თანხით, ფქვილით, ბრინჯით, ქერით, არსებობისა და ომისათვის საჭირო სხვა მარაგით და თბილისში გაისტუმრა...

[გვ. 137]

ჰასანმა უკვე მიაღწია დმანისის განთქმულ ვიწროებს, გაიარა სხვა მზაკვრული უფსკრულები და აფოფხდა ბნელ სიმაღლეებზე, მაგრამ მტრის ვერანაირი ნიშნები ვერ აღმოაჩინა. ერთი მხრით ტყე, მეორე მხრიდან უღრმესი ველები და ხრამიანი კლდეები საშინელებასა და შიშს უღვიძებდნენ გულში აქ მოხვედრილს, და, აი, აქ მოულოდნელად ქართველები სპარსელებთან ერთად, სიმონისა და ალიყული-ხანის წინამძღოლობით შეიჭრნენ ჰასანის ჯარში და გააჩაღეს ომი. სიმონი და ალიყული-ხანი ადრე მოვიდნენ საქართველოში, შეაგროვეს ყოველ მხარეში ხალხი, ერთად შეჰყარეს 8000-მდე მებრძოლი და თბილისსა და დმანისს შორის იმყოფებოდნენ. შემ-

თხვევას უცდიდნენ, რომ დაერთყათ ან თბილისის გარნიზონისათვის, მათი საშოვარზე გამოსვლის შემთხვევაში, ან მათთვის, ვინც მათ საშველად მოვიდოდა. მაგრამ შიმშილს იმ მომენტში გარნიზონი ჯერ არ მიეყვანა იმ მდგომარეობამდე, რომ ეიძულებინა, გამოსულიყვნენ. ასე რომ, მათ არ მიეცათ შემთხვევა მათთან შეტაკებისა, როგორც უნდოდათ... ხოლო მუდმივად იღებდნენ ცნობებს, რომ მუსტაფა აგზავნიდა მაშველ რაზმს გარემოცულებთან. ისინი იდგნენ და ელოდებოდნენ, თუ რომელი მხრიდან გამოჩნდებოდა მტერი. ბოლოს მზვერავებმა აცნობეს [სიმონ მეფესა და ალიყული ხანს, ავტ.], რომ ისინი დმანისისაკენ მიემართებოდნენ და, რომ ჰასანს მოჰყავს საშველად 20 000 კაცი. ამ ცნობისთანავე სიმონი და ალიყული-ხანი სწრაფად გაიფანტნენ ტყეში ხეობის სიგრძის მთელ პერიმეტრზე, რომ თურქები გადაეყარათ ველზე და იქ დაესუსტებინათ მათი ძალები. მაგრამ ჰასანი განუწყვეტლივ ფხიზლობდა, მხოლოდ ამ ხიფათის თავიდან აცილებაზეა ფიქრობდა: მან წაიყვანა ჯარი ტყე-ტყე მარცხნივ, თვითონ შევიდა ტყეში, რათა გაეხსნა მის წინააღმდეგ იქ დაგებული ხაფანგები.... მოულოდნელად, ქართველები სპარსელებთან ერთად, სიმონისა და ალიყული-ხანის წინამძღოლობით, შეიჭრნენ ჰასანის ჯარში და გააჩაღეს ომი,

[გვ. 138]

რომელიც გადაიქცა უწესრიგო ომად ათას მიხვეულ-მოხვეულებსა და შემობრუნებაში, ათას დაქანება-დაღმართებს შორის, სრულიად გარკვეულ წრეში, რიგი შეტაკების შემდეგ ისეთ ადგილებზე მოხვდებოდნენ ხოლმე, საიდანაც გამოსვლა აღარ შეიძლებოდა და იქ ხროვა-ხროვად ცვიოდნენ ხრამში....

სხვა დაზარალებულთა შორის აქ იყო მუსტაფა ბეი. ყარამანიის ქალაქებმა დროშა დაკარგეს, რადგან მედროშე მოკლეს, ქართველებმა წაართვეს ის. აღვირით წამოყვანილი ცხენებიც წაართვეს. ასეთ პირობებში გაიარეს დმანისის ვიწროები. თუმცა თბილისამდე შორი იყო. თურქებმა გადაწყვიტეს აქვე, ხეობის წინ გაჩერება, კაცებისა და ცხენების დაღლის საბაბით, სინამდვილეში კი უნდოდათ ქართველებისთვის არასწორი წარმოდგენა შეექმნათ, ვითომ შეეშინდათ, და ამრიგად მზად ყოფილიყვნენ მათზე თავდასასხმელად. ჰასანმა მოისაზრა, რომ ასეთ ადგილებში სამხედრო თვალთმაქცობა უფრო დიდ როლს თამაშობს, ვიდრე ძალა. ამიტომაც გადაწყვი-

ტა, ხეობის ყველაზე უფრო ჩრდილოეთ ნაწილში ჩაცხატებინა ბერძნების ჯარისკაცთა რაზმი და რეზუან-ფაშას მოხალისე რაზმი, რათა იქ ჩასაფრებულებს მტრის მოძრაობისათვის თვალყური ედევნებინათ. ამგვარად განლაგებულმა თურქებმა ორი დღე გაატარეს და მესამე დღეს უკვე მოემზადნენ გასასვლელად, რომ მეტი აღარ დაყოვნებულიყო თბილისისათვის დახმარების აღმოჩენა. აქ სიმონ ბეგმა და ალიყული-ხანმა მცდარად დაასკვნეს, რომ თურქების ეს გაჩერება მათი შიშით იყო ნაკარნახევი...

[გვ. 139]

გაბედულად, მაგრამ ფრთხილად შემოერთყნენ ჰასანის რაზმს ფლანგიდან. ამ მოქმედებამ კი სწრაფად ყველა ფეხზე დააყენა. ჰასანმა ანიშნა რეზუანს და სხვებსაც საფრიდან სწრაფად გარშემორტყმოდნენ მტერს. ორივე მხრიდან გათელა ფლანგები და მერე ზოგი ტყვედ აიყვანა, ზოგი აჩეხა, ხოლო სხვები კი გაიქცნენ. ტყვეთა შორის იყო სპარსელი მეთაური ალიყული-ხანი, რომელმაც მეტისმეტი გაბედულებით მიატანა ჰასანამდე. მას მიჰყვებოდა ყველა მისი მცველი, მაგრამ ტყვედ ჩაუვარდა ჰასანს ხელში. მეორე დღეს ჰასანი მხიარული და გამარჯვებული მივიდა თბილისში.

ყარსიდან თბილისამდე 11 დღე მოუწია. როცა მტკვარს გადავიდა და სიმაგრეში ავიდა, მას დახვდა გარნიზონი ალყაშემორტყმული და უკიდურეს სიდუხჭირეში ჩავარდნილი. ბევრი მომკვდარიყო, ბევრიც ავად გამხდარიყო. შიმშილმა იმ ზომამდე მიიყვანა ისინი, რომ ჭამდნენ არა მხოლოდ ჯაგლავ ცხენებს, არამედ ამ ცხენებისა და ცხვრების ტყავსა და ძაღლებს. [ისინი] ჰასანმა მოამარაგა ფულით, გულუხვი საჩუქრებით და დააბრუნა ალერსიანი სიტყვებით. ჰასანი კვლავ გაემართა დმანისისაკენ და ხეობასთან ისე მივიდა, რომ არსად მტრისაგან არ შეწუხებულა, მაგრამ აქ კი მოწინავე ნაწილებმა შეატყობინეს, რომ ხეობის ყელი გადახერგილია სანგრებში მდგარი ძალიან ძლიერი არტილერიითა და დამცველთა დიდი რაზმით. ესენი იყვნენ თბილისის გზაზე ჰასანთან შეტაკებებში გადარჩენილი მეომრები.....

სიმონი ვარაუდობდა, რომ ჰასანი ამავე გზით უნდა დაბრუნებულიყო და ამიტომ ეძებდა შემთხვევას, დაესაჭა მტერი, შური ეძია დამარცხების გამო და გაეთავისუფლებინა დატყვევებული ალიყული-ხანი. ამის გამო ყველაზე უკეთ მიიჩნია...

[გვ. 140]

ხეობის გასასვლელის ჩაკეტვა. ვარაუდობდა, რომ არტილერიას-თან შეტაკებაში მტერი განადგურებული იქნებოდა. მაგრამ ჰასანმა გაიგო თუ არა ამის შესახებ, მაშინვე შეუდგა სხვა გზის ძიებას, რათა მისთვის მომზადებული ხიფათისაგან თავი დაეღწია. სანამ ის მოის-აზრებდა სხვადასხვა შესაძლებლობას, ამასობაში ალიყული-ხანმა, რომელიც ტყვეობიდან განთავისუფლებისათვის არ მოერიდებოდა ნებისმიერ ბოროტმოქმედებას, ჰასანს თავისი წინადადება წარუდ-გინა. ის დაჰპირდა, რომ აჩვენებდა მოკლე და უშიშრად სავალ გზას, რომელიც მისცემდა მას შესაძლებლობას, არა მხოლოდ თავი და-ეღწია ხიფათისაგან, არამედ მოეგერიებინა ყოველგვარი თავდას-ხმა მტრისა, ამ საქმეში კი ითხოვდა თავისუფლებას....

თურქი ფაშა დიდის მზადყოფნით დაჰპირდა მას, თუმცა შემ-დეგ არ შეასრულა თავისი დაპირება. ალიყული-ხანმა გაუხვია მარ-ჯვნივ, ძნელად წარმოსადგენი ახალი გზით წაიყვანა.....

ტყეებისა და საშიშროებისაგან [ხიფათისაგან] მოცილებულებს, მტრის ერთი ხმალიც კი არსად შეხვედრიათ. ახლა მეგზურმა თურქს მოაგონა თავისი დანაპირები, თუმცა ამაო გამოდგა მისი გარჯა. ჰა-სანი უპატიოსნო ჩანაფიქრს მაღაგდა და ღრმა ამოოხვრით განუ-მარტა ალიყული-ხანს თავისი წუხილი იმის გამო, რომ არ შეუძლია დანაპირების შესრულება, რადგან არა აქვს უფლება, დაუბრუნოს თავისუფლება ვინმეს, ვინც არ უნდა იყოს იგი, როცა ბრძოლაში ტყვედ ჩაუვარდება მისი უდიდებულესობის, ამურატის [მურადის] ჯა-რისკაცებს, მაგრამ სიტყვით მაინც დაუდასტურა მას, რომ როგორც კი მისი თხოვნა მიაღწევს მხედართმთავარ მუსტაფამდე [ლალა მუს-ტაფა ფაშა] და მას კეთილად განაწყობენ, ის არ დაუშვებს არავით-არ უსიამოვნებას თქვენ მიმართ და შეეცდება გაგათავისუფლოთ ტყვეობიდან და მოგცეთ საშუალება თქვენს მამულებში დაბრუნები-საო...

[გვ. 141]

...ამასობაში სიმონმა დაინახა, რომ თურქები ხეობას შორდებოდ-ნენ და, სავარაუდოდ, აღარ დაბრუნდებოდნენ თბილისში, და დაას-კვნა, რომ მათ სხვა გზა აირჩიეს. დარწმუნებული იყო საკუთარი მო-საზრების სისწორეში, რადგან მზვერავებმაც იგივე დაუდასტურეს. მომხდარი ამბით სასოწარკვეთილი, სწრაფად დაედევნა იღბლიან

მტერს. განრისხებულმა და გააფთრებულმა მოასწრო, დასწეოდა თურქების არიერგარდს, გაგულისებული თავს დაესხა მათ, განწყვიტა და გაფანტა მტრის ჯარი, წამოასხა ხალხი და ცხენები, თბილისიდან წამოღებული მაჰმადის მთელი ხაზინა. ჰასანისა და მაჰმადის ყველა მონა სისხლში ჩაახრჩო, მაგრამ რანაირი გახელებითაც არ ეძებდა ალიყული-ხანს, ვერ შეძლო მისი მონახვა, რადგან ის საიდუმლო მცველებით წინ იმყოფებოდა, ავანგარდის რაზმში. ეს ამბები 1579 წელს მოხდა...

[გვ. 143.]

...მუსტაფა ატყობინებდა სულტან ამურატს [მურადს], რომ *საქართველო* დამორჩილებულია, მხოლოდ ყველა დაბრკოლება, რომელიც ხელს უშლიდა ჩემს სამხედრო ექსპედიციას, შექმნილია არა ადგილობრივი მცხოვრებლებისაგან, რომელთაც შარშან მორჩილება განაცხადეს, არამედ მხოლოდ სპარსეთიდან გამოგზავნილი ორი მხედართმთავრის – *სიმონისა და ალიყული-ხანის მიერ*, რომელთაც დიდი აურზაური ატეხეს, მრავალი უბედურება ჩაიდინეს და უამრავი ჩასაფრება მოაწყვეს. ერთი მათგანი ახლა ციხეშია და დამსახურებულ სასჯელს იხდის თავხედობისათვისო...

[გვ. 147]

...მუსტაფა [ლალა-ფაშა] გადააყენეს სინან-ფაშას ინტრიგებით... ახლა ოსმალეთის ჯარის სარდალია სინან-ფაშა, რომელიც თბილისის გარნიზონის დასახმარებლად გაემართა. გზაში ჯარს გამოეყვნენ ტალ-ოღლი, იანიჩარების ალა დამასკოდან, აგრეთვე, საფეტოს სანჯაყი ომარი და [მისი] თანამემამულენი. მათ გადაწყვიტეს, ბედი ეცადათ და საშოვარზე წასულიყვნენ, ამბობდნენ, რომ მახლობლად არის პური და პირუტყვი. ორი ათასი მოხალისე შეაგროვეს და გაემართნენ საშოვარზე. ამ ხნის განმავლობაში, როცა სპარსელებმა მიიღეს ცნობა სინანის ყარსიდან გამოსვლის შესახებ, სიმონს აცნობეს. ის გარკვეულ მანძილზე აედევნა ჯარს და თავისი ხალხი განალაგა ისეთ ადგილებში, სადაც პურეული ან წყლები იყო, ან კიდეც სხვა რამ, რასაც შეეძლო მიეზიდა ხალხი და ჩამოშორებოდა თავისიანებს. როცა თურქები გაუფრთხილებლად მიესივნენ საშოვარს, სიმონმა ზურგში დასცხო მათ და ყველა ნაკუნ-ნაკუნად აქცია. იანიჩრების ალამ ძლივს მოასწრო გაქცევა, ის ფეხმარდმა ცხენმა იხსნა. სანჯაყი კი მოკლეს და საერთოდ არავინ გადარჩა, ალას მეტი...

[გვ. 151]

...სინან-ფაშა ამურატს იმის საწინააღმდეგო ცნობას ატყობინებდა, რასაც მუსტაფა [მუსტაფა ლალა-ფაშა], თითქოს თბილისი არ ჩამოუვარდებოდა დამასკოს. სინან-ფაშა არწმუნებს ამურატს, რომ თბილისი პატარა ქალაქია და ნაკლებ დასახლებული, სრულიადაც ვერ უტოლდება დამასკოს და მათი შედარება თითქმის არ შეიძლება არავითარი შეფარდებით, სიდიდითაც და მოსახლეობითაც დამასკო მას სჭარბობს...

[გვ. 169]

...რადგან გარნიზონის ჯარები ყოფილ ფაშას უჩიოდნენ, სინანმა გამოძიება დანიშნა და დამნაშავედ სცნო ჯარისკაცების ჯამაგირის მითვისებაში, ამიტომ დაუყოვნებლივ ჩამოაყალიბა მათ და მის ადგილას დანიშნა იუსუფ-ბეი, ერთი ქართველი ფეოდალთაგანი, რომელიც სიმონისადმი ძველი მტრობის გამო თურქებს მიემხრო და ამგვარად, რაკი ასიამოვნა ისინი, ახლა სინანმა მას მიანდო ამ სიმაგრის დაცვა, რომელმაც ყოველგვარ ხიფათს გაუძლო...

[გვ. 171]

...როცა სინან-ფაშა წასასვლელად ემზადებოდა, ძაგენის [კახთა მეფის, ავტ.] მეფობის, ლევანის ძის ელჩები მოვიდნენ. სინანმა ხალისით მიიღო ისინი, რადგან გარნიზონმა მას მოახსენა, თუ რა დახმარება გაუწია მათ ალექსანდრე მეფემ ფულით, სურსათითა და ყველაფრით, რაც სამხედრო მიზნისთვის სჭირდებოდათ. სინანმა პატივით მიიღო ელჩები და მადლიერების გამოსახატავად გაუგზავნა ალექსანდრეს ოქროქსოვილი ტანსაცმელი, კვერთხი და ძვირფასი ქვებით მოჭედილი ოქროს ხმალი, ასევე, მეგობრობისა და სიყვარულის საპასუხო განცხადებები. ზოგის მტკიცებით, სინანმა წერილი გაუგზავნა ალექსანდრეს და სიტყვა ჩამოუგდო ზავზე, სადაც დასძენდა, რომ, რადგან ორივე მხარეს [ირანსა და ოსმალეთს, ავტ.] მეგობრობს, შეეძლო გაუგებრობის მოგვარება და ორივე ხელმწიფის შერიგება.

სინან ფაშამ რომ გაიარა დმანისის ხეობა, აქ მასთან მოვიდა ჰალაბის [ალექსოს, ავტ.] გუბერნატორი მუსტაფაზადე-ფაშა და აცნობა, რომ ახლომახლო მოიპოვება პური და პირუტყვი მცირერიცხოვანი ქართველების მეთვალყურეობაში და ამისათვის საჭიროა გააგზავნოს ხალხი ასეთ საშოვარზე. სინანი ამ მუსტაფაზადესადმი კარგად

იყო განწყობილი, ამიტომ ადვილად დათანხმდა ასეთ წინადადებაზე. მხოლოდ ეშინოდა, რომ თუ ახალგაზრდების რაზმს გაგზავნიდა, შეიძლება იმის მსგავსი მარცხი მომხდარიყო, რომელიც უკვე მოხდა ომარსა და ტალოლუს შორის. მან გაგზავნა

[გვ. 172]

10000 ცხენოსანი მომსახურებით, ამასთანავე, მუსტაფაზადე მათ მეთაურად დაუნიშნა. სიმონი, თოქმაქი და სხვა სპარსელი მეთაურები დროს უცდიდნენ, როდის შეუდგებოდნენ ალაფობას და მეზობელ ველებზე ჩასაფრებულნი ზვერავენ და ეძიებდნენ მოხერხებულ შემთხვევას. როცა ისინი მივიდნენ ადგილზე და თავი ჩაყოფილი ჰქონდათ საშოგრის დასატვირთად, საფარში მყოფნი მოულოდნელად თავს დაესხნენ მოალაფეებს. მუსტაფაზადემ რომ დაინახა დიდი ოდენობის სპარსელი და ასეთი მოხერხებული პირობები თავდასასხმელად, გაითვალისწინა გარდაუვალი მარცხი და პირველი გაიქცა, ფათერაკში დატოვა ისინი, ვისაც არ შეეძლო ან არ უნდოდა გაქცევა. ქართველებმა და სპარსელებმა 7 ათასი თურქი მოსპეს, ზოგი ტყვედ აიყვანეს, თან წამოიღეს მთლად დატვირთული საშოვარიც. მუსტაფამ პირველმა მოიტანა სამწუხარო ცნობა, მის შემდეგ კი სხვა ლტოლვილებმაც დაადასტურეს. სინანამ მაშინვე გაგზავნა ყარამანიის ფაშა დიდი ჯარით, რომ შებრძოლებოდნენ მათ, რადაც უნდა დასჯდომოდათ, და თვითონაც სწრაფად დაედევნა. მაგრამ ვერც ერთმა და ვერც მეორემ ვეღარ მიუსწრეს, რადგან ქართველები და სპარსელები დროის დაუკარგავად დაიმაღნენ საიმედო ადგილებში, რომლებიც მხოლოდ იმათთვისაა ცნობილი, ვისაც ადგილმდებარეობა კარგად აქვს შესწავლილი.

რამდენიმე მილის გავლის შემდეგ [სინან ფაშა] ავიდა გორაკზე, საიდანაც მან შეამჩნია სპარსელები და ქართველები, რომელთაც მთის საიდუმლო ადგილებში გადაემაღათ საშოვარი და დაბრუნებულიყვნენ, რათა უკან გაჰყოლოდნენ ჯარს და დალოდებოდნენ ბრძოლის ახალ შემთხვევას. როცა ქართველებმა და სპარსელებმა დაინახეს სინანის მთელი ძალები, ვერ გადაწყვიტეს შებრძოლება და თავდასხმა, ამჯობინეს განშორებოდნენ მათ და საიმედო ადგილებს შეფარებოდნენ, სანამ სინანი მთებიდან ძირს დაეშვებოდა, მაგრამ თურქებმა მაინც მოასწრეს ზოგიერთი მათგანის დაწევა, ისე,

რომ 50-60 კაცი მოუკლეს და 70 ტყვედ წამოიყვანეს. შუბებზე ჩამოც-
მული თავები დიდხანს მოჰქონდათ, როგორც ნადავლი.

[გვ.184]

ახლა მაჰმად ფაშას დაევალა თბილისში მდგარი თურქების გარ-
ნიზონისათვის დახმარების გაწევა. მაჰმადი არზრუმიდან აგვისტოს
[1581] ბოლოს გამოვიდა და 8 დღეში ყარსში მივიდა, იქიდან კი მო-
ვიდა ახალქალაქში, მტრისაგან შევიწროებული და შეწუხებული. ახ-
ალქალაქში მას დახვდა მანუჩარი ანუ იგივე მუსტაფა-ფაშა, ქვრი-
ვის შვილი [დედისიმედის ვაჟი]. მთელი თავისი ხალხით მანუჩარი
ბოდბეს იხდიდა, რომ არზრუმში არ შეხვდა მას, როგორც დათქმუ-
ლი ჰქონდათ. მაჰმად ფაშამ ის სიხარულით მიიღო, პატივი დასდო
ტანსაცმლით, ხმლითა და ფარით. ამავე დროს სთხოვა, როგორც
მურადის მორჩილსა და ქვეშევრდომს, უარი არ ეთქვა და თბილისის
დასახმარებლად დანიშნული ჯარი გაეცილებინა, თან ისეთი გზა შე-
ერჩია, რომელსაც ის უმოკლესად, უხიფათოდ და მოხერხებულად
ჩათვლიდა, რადგან, ზოგიერთის აზრით, მის სამფლობელოზე მიმა-
ვალი გზა ყველაზე ადვილი, უმოკლესი და უხიფათოა. მაჰმადმა მი-
სი რჩევა მიიღო და მეგზურად აირჩია. ყველაფერში მის რჩევას მი-
ენდო და საერთო ძალით გაუდგნენ თბილისისაკენ გზას. გაიარეს
ალთუნყალა და ყარაყალა, მუსტაფას ანუ მანუჩარის სამფლობე-
ლო, წინათ ქვრივის საკუთრება, სარგებლობდნენ ყველა აუცილებ-
ელი სარჩოთი და იყვნენ მტრისაგან შეუშფოთებელნი.

აქედან გორისაკენ წავიდნენ, უკვე ქართულ ციხესიმაგრეზე, რო-
მელიც თურქების მხარეზე გადასული (ჯუზეფის) იოსების ძმას ეკუთ-
ვნოდა, ახლა კი, მისი სიკვდილის შემდეგ, თურქების ხელში გადასუ-
ლიყო. აქედან მათ შენიშნეს ქართველთა დიდი ლაშქარი, სპარსე-
ლებთან შერეულნი, რომლებიც ქართულ ტანსაცმელში იყვნენ გა-
დაცმულნი. ესენი იყვნენ არაერთგზის მოქმედი სპარსელი მოლაშ-
ქრენი, სიმონის თაოსნობით, რომლებიც ახლაც, როგორც გასულ
წლებში, შაჰმა გამოგზავნა ქართველების დასახმარებლად, რად-
გან შაჰი ამ ჯარს საკმარისად თვლიდა, იცოდა, რომ თურქებს დიდი
ძალა არ გამოეგზავნათ.

როცა ეს ლაშქარი ჩამოვიდა განჯაში და გრემში, შეუერთდა სი-
მონს და ქართული ტანსაცმელი გადაიცვა, რათა ზიანი არ მიეყენებ-
ინათ საზავო მოლაპარაკებისათვის. იმ დროს, როცა

[გვ. 185]

მურადი დაკავებული იყო დაპყრობილი მიწების მხოლოდ თავდაცვითი ზომებით, სპარსელები გეგმავდნენ თურქებზე თავდასხმას. როცა ამ რაზმმა შეამჩნია, რომ მათაც ხედავენ, მათ გააგზავნეს სწრაფი შიკრიკები, მედიდური და სალანძღავი სიტყვებით ბრძოლაში გამოსაწვევად. მაჰმადი ოცნებობდა მხოლოდ იმაზე, რომ იქნებ როგორმე უდანაკარგოდ დახმარებოდა თბილისის გარნიზონს, ძალიან განაწყენებული იყო საქმის ასეთი შემოტრიალებით და შიკრიკების გასტუმრების შემდეგ მხოლოდ იმაზე ფიქრობდა, რომ როგორმე გადაედო უსიამოვნო ბრძოლა. სალამოთი მას ბედმა გაუღიმა, რადგან მოვიდა ხშირი და გადაუღებელი წვიმა, რითაც ამართლებდა თავის ყოყმანსა და შიშს. მაგრამ მეორე დღეს ცაზე ერთი ღრუბელიც აღარ იყო და ირგვლივ ყველაფერზე მზის სხივები იღვრებოდა. ქართველებსა და სპარსელებს უფრო განუმტკიცდათ გადაწყვეტილება, მიუახლოვდნენ თურქებს და ფეხმოუცვლელად მისდევდნენ უკან. ასე რჩებოდა ორი ჯარი ერთმანეთის პირისპირ, ბრძოლაში კი არ ებმებოდა. შვიდი დღის შემდეგ, 4 ½ საათამდე, თურქები მიადგნენ მდინარეს, რომელიც მტრებს ერთმანეთისგან აშორებდა.

მაჰმადი და მანუჩარი თათბირს შეუდგნენ: გადასულიყვნენ მდინარეზე დალამებადმე თუ დილაბდმე დარჩენილიყვნენ ადგილზე. მანუჩარი ურჩევდა ღამე აქ დარჩენას, რადგან ეშინოდა, რომ გადასვლის შემდეგ ისინი ველარ მოასწრებდნენ თავიანთი ნაწილების შეკრებას, მტერი კი ამ მომენტში თავს დაესხმებოდათ, ისარგებლებდა არეულობით და დიდ ზიანს მიაყენებდა. მაჰმადი არ დაეთანხმა მანუჩარს. მტრის დანახვის მომენტიდანვე მან მტკიცედ გადაწყვიტა, რომ მანუჩარსა და სიმონს შორის არსებობს საიდუმლო შეთანხმება, და რომ სწორედ ამიტომ მანუჩარმა მზაკვრულად ამ გზაზე დააყენა ჯარი.

ამგვარად, [მაჰმადმა] მოისურვა მტრების გეგმის ჩაფუშვა. გადაწყვიტა, მის რჩევას არ გაჰყოლოდა და უბრძანა ჯარს, რაც შეიძლება, სწრაფად გადასულიყვნენ მდინარის მეორე ნაპირზე და იქ დაეკავებინათ მოხერხებული პოზიცია. პირველად გადავიდა მაჰმადის თანაშემწე, გაბედული და უშიშარი ყმანვილი, მას უკან თურქები ხაზინით, შემდეგ ალალები, მეომრები. ყველაფერი შესრულებული იყო დიდი სისწრაფით. ზოგი ამ ალიაქოთში ჩაიძირა, არა მდინარის

სიჩქარისა და სიღრმის გამო, რადგან ის არ იყო არც ჩქარი და არც ღრმა, არამედ ცხენებისა და აქლემების ფლოქვებეკეშ.

ქართველებმა შეამჩნიეს თუ არა, რომ ისინი მდინარეზე გადმოვიდნენ, სწრაფად და გამძვინვარებით დაარტყეს მათ და წესრიგში მოსვლა არ აცალეს. მიუხედავად მოულოდნელი თავდასხმისა, თურქებმა მედგარი წინააღმდეგობა გაუწიეს და მდინარის ნაპირები რამდენიმე ადგილას მაშინვე წითლად შეიღება.

[გვ.186]

ეს იყო თურქული სისხლი, რადგან ქართველებს ზარალი თითქმის არ უნახავთ. დაცემულთა შორის რამდენიმე ქურთი და სანჯაყი იყო. ნათელი ხდებოდა, რომ საჭირო იყო თავგამოდებული წინააღმდეგობა თავის გადასარჩენად. მაშინ დანარჩენმა სანჯაყებმა, ქურთებმა და ერაყელებმა შეამჩნიეს, რომ სხვა უბნებზეც საქმე ისევე ცუდად იყო, და რადგან ეშინოდათ, რომ ცოცხლები ვერ გააღწევდნენ, ზურგი იბრუნეს და გაიქცნენ, მათ მიჰყვნენ კარაემიტელები, მათ უკან კი – დანარჩენნი.

ქართველებმა გაითვალისწინეს მათი გაქცევა, ამიტომ თავიანთი ფლანგი სიგრძეზე გაჭიმეს, მტერი მდინარესთან მირეკეს და მათი შიგ ჩაყრა დაიწყეს. წინასწარ იცოდნენ თურქებმა, რომ სხვა აღარაფერი რჩებოდათ, იმის გარდა, რომ შიგ ჩაცვივნულიყვნენ, შერცხვენილნი და დაზარალებულნი. თურქებს სრული და სამარცხვინო მარცხი ხვდათ წილად, რადგან ქართველთა ხელში ჩავარდა მთელი ალალი და ხაზინა. თურქთაგან თითოეულს მხოლოდ იმის გადარჩენა შეეძლო, რაც თვით ებადა, ან ერთგული მოსამსახურის მზრუნველობაში დარჩენილი რამ, რომელმაც დროზე მოასწრო გაქცევა.

ასე გაუსწორდნენ თურქებს. ამჯერად ნაცემნი, შერცხვენილნი, დაგლეჯილ-დაფლეთილნი შეგროვდნენ ისინი მეორე დილას, შესვენებაზე, წყევლიდნენ ზეცას, მურადსა და ილბალს, ამასთან ერთად, ლანძღავდნენ მანუჩარსაც და ემუქრებოდნენ, ნამდვილად ყველა ბოროტება მისი ღალატით მოხდა, იმის გამო, რომ მტერთან მოლაპარაკებულიაო...

მიუხედავად ასეთი მარცხისა, რაღაც მაინც რჩებოდა იმ ფულიდან, რითაც შეიძლებოდა ჩაკეტილი გარნიზონის გახარება. გადაწყვიტეს თბილისისკენ წასვლა და იმდენად ააჩქარეს ნაბიჯი, რომ მიუხედავად გზის ყველა სიძნელისა, სასაპალნე ბილიკით იქ სალა-

მოს პირზე მივიდნენ. გარნიზონის ჯარისკაცები გაოცდნენ, როცა ამდენი ხნის ლოდინის შემდეგ ნახეს მეტისმეტად შეწუხებული და მომხდარი ამბების გამო ძალიან დანალვლიანებული ლაშქარი. მოსულთა საერთო შერცხვენის პასუხად გარნიზონელებმა განუცხადეს მაჰმად ფაშას, რომ აუცილებელი სურსათ-სანოვავის გარეშე უარს ამბობდნენ ციხე-სიმაგრის შემდგომ დაცვაზე....

[გვ. 194]

როცა მაჰმად ფაშა ალთუნყალაში მოვიდა, ნაწილობრივ თავისი, ნაწილობრივ სხვისი წაქეზებით, განიზრახა მანუჩარის მოკვლა, რადგან ეჭვი ჰქონდა, რომ მისი მარცხის მიზეზი მანუჩარი იყო... სხვასთან ერთად მას მიაჩნდა, რომ ის იყო საიდუმლო კავშირში მტერთან; ან, უკიდურეს შემთხვევაში, სურდა მიეხვედრებინა მურადი, რომ ყველა უბედურება გამოწვეული იყო არა მისი უვარგისობით, არამედ ამ ქართველის მზაკვრული შეგონებით, და ამ გზით ბოდიში მოეხადა სულთნის წინაშე თავისი მარცხის გამო...

[გვ. 195]

მაჰმად ფაშამ დაიწყო საშუალებების გამოძებნა ჩანაფიქრის განსახორციელებლად და მოიგონა ასეთი რამ: შეეყარა საბჭო, თითქოს სულთნისაგან მიღებული განკარგულების წასაკითხავად, ამასთანავე, ამ დროს მის თანაშემწეს, რამდენიმე ხელქვეითთან ერთად, თავი უნდა მოეკვეთა თათბირზე მოწვეული მანუჩარისთვის.

ამრიგად, გაიხსნა თათბირი საჭურის კამეითი-ფაშას, რამდენიმე არზრუმის სანჯაყის, კაპიჯი-ბაშისა და მაჰმადის თანაშემწის მონაწილეობით, სადაც საიდუმლოს შენახვა ფიცით დაივალდებულეს და მანუჩარის ჩადენილი ღალატი განიხილეს, რის შემდეგ მის მოსაყვანად გაგზავნეს კაცი....

რადგან მანუჩარის მიმართ ბევრი იყო კეთილად განწყობილი და, ამავე დროს, ფრთხილი იყო, ყოველ შემთხვევაში, იმ დროიდან, როცა მისი მისამართით მითქმა-მოთქმა დაიწყო ჯარში და იგრძნო, საით იხრებოდა საქმე, ამიტომ საიდუმლოდ მანაც მიიღო ზომები.

საბჭოზე მომოსხადებაზე უარის თქმა არ შეეძლო, რადგან მის იქ არყოფნას შეიძლება უფრო განემტკიცებინა ეჭვები მის დანაშაულებზე და საქმე მიეყვანა დაუსწრებელ მისჯამდე, რის შემდეგაც მთელი მისი სამფლობელო მათი დავლა გახდებოდა. რადგან დივანში გამოცხადება მაინც უხდებოდა, მანუჩარმა გამონახა საშუალება, თავი

დაელწია თურქების ხელყოფისაგან, შეიძლება უფრო სახიფათო თვით მაჰმადისათვის, და ყველასთვის ეჩვენებინა, ვისთან აქვთ საქმე....

[გვ. 196]

მანუჩარმა მოამზადა თავისი კაცები მაჰმადის წინააღმდეგ. მან გამოარჩია 50 ყველაზე ერთგული ჯარისკაცი და აცნობა მათ, რომ საჭირო იქნება, უკან გაჰყვნენ სხდომის ადგილას, რომელიც უკვე მიმდინარეობდა მაჰმადთან, და იდგნენ იქ მომზადებულნი და ყურადღებით მის პირველ დაყვირებამდე, და ამ დროს ყველანი ერთად და სწრაფად უნდა შემოცვივდნენ კარავში და დაიცვან იგი, მისცვივდნენ თურქებს და არავინ არ დაინდონ... ძალიან აღელვებული და თურქების წინააღმდეგ განწყობილი მანუჩარის კაცები მოემზადნენ დავალების შესასრულებლად. თავის მხრით, კიდევ რამდენიმე თავდადებული კაცი მოიწვიეს და ხალისით გაჰყვნენ მანუჩარს მაჰმადის კარვისკენ...

მანუჩარი დივანში შევიდა და ზეზეურად ჰკითხა მაჰმადს: რა გაქვთ ჩემთან სათქმელი? მაჰმადმა ბრძანა, წაეკითხა სულთნის ბრძანებულება. სულთნის ფირმანი ყველამ ფეხზე დგომით მოისმინა, თურქებში მიღებული წესის მიხედვით. მუსტაფამ [მანუჩარმა] ყურადღებით მოისმინა, და როდესაც სხვები დასხდნენ, ის გამოეთხოვა და დაჰპირდა, რომ სრული მზადყოფნით შეასრულებდა არამცთუ ამას, არამედ ყოველ ბრძანებას სულთნისას, რაგინდ ძნელი უნდა ყოფილიყო...

[გვ. 197]

როცა მანუჩარი გარეთ გამოდიოდა, კაპიტი-ბაშიმ მისი სახელო მოსწია თავისკენ და იწვევდა დასაჯდომად. მაშინ მანუჩარმა ხმაღლა დაიყვირა, ხმალი გამოსტაცა და დაართყა მის წინ მდგომ მაჰმადის თანაშემწეს, მარცხენა ხელით ფესი მოგლიჯა თავიდან, მარჯვენათი სწრაფად, განცვიფრებულ დამსწრეთა თვალწინ, ერთი დარტყმით შუა გაუპო თავი, კისერი და მკერდი მუცლამდე, ისე, რომ არაჩვეულებრივი სანახაობა გამოვიდა კაცისა, რომელიც კვდებოდა ორსავე მხარეს გადაკიდული მხრებით. მეორედ მან საჭურისი ფაშას თავისკენ მოიმარჯვა ხმალი და მოათალა მას ნაწილი ჩალმისა, მთელი ყური სრულიად და ყბის ნაწილი. ამ შებრძოლებაში მთლად გახურებული მივარდა ამ დროს ფეხზე წამომდგარ გაოგნე-

ბულ მაჰმადს და სასიკვდილო ქრილობები მიაყენა, რომელთა შორის ორი იმდენად ღრმა იყო, რომ უთუოდ სიკვდილის კარამდე მიიყვანდა, მარჯვე ხელს რომ არ ემკურნალა მისთვის. მანუჩარის დაყვირებისთანავე მისი კაცები შემოცვივდნენ. გამძვინგარებული მანუჩარის საშინელებისაგან თურქების ბანაკი საჩქაროდ აიყარა და რაზმი გაემართა ყარსისკენ, საითაც წაიყვანეს ორი დაჭრილი ფაშა.

მანუჩარმა გაუგზავნა სულთანს პატაკი მის თავს გადამხდარი ყველა ამბის შესახებ და უჩიოდა მაჰმადს მისი უსაფუძვლო ეჭვების გამო, რაც მისთვის მეტისმეტად შეურაცხმყოფელი იყო. მანუჩარმა იმდენი წერა, თანაც ისე მოხერხებულად ფარავდა თავის გრძნობებს და ისე ხელოვნურად ავსებდა გამონაგონი თუ მონაქორი არსებული ფაქტებით, რომ დაკმაყოფილებულმა სულთან მურადმა მანუჩარს საჩუქრად ფარი და ტანსაცმელიც კი გამოუგზავნა...

[გვ. 224]

....მაგრამ სულთან მურადმა მაჰმადის მაგივრად მთავარსარდლად ფერატ ფაშა [ფერჰად ფაშა, 1582 წლის 29 დეკემბერს, -ავტ.] დანიშნა; მან განიზრახა მანუჩარის მამულების აოხრება იმ შეურაცხყოფისთვის, რაც მანუჩარმა მაჰმადს და მთელ ჯარს მიაყენა. უზრუნველყო თბილისზე და მთელ საქართველოზე გამავალი გზები. ხმა დაირხა და საოცარი ცნობა მიიღო ფერატმა [ფერჰადმა], რომ ქართველმა მანუჩარმა, რომელსაც მურადმა ორი კაპიჩი და ორი კავასამი გაუგზავნა 30000 დუკათით თბილისის გარნიზონისთვის გადასაცემად, ამ ფულით მიიმალა, უღალატა სულთანს და სიმაგრე აიძულა, რომ მას ჩაბარებოდა. ამ ამბავმა ფერატის [ფერჰადის] უდიდესი გაოცება, მწუხარება და განრისხება გამოიწვია. მან გადაწყვიტა, გამოერკვია ამ ცნობის სისწორე. ამისათვის შეკრიბა ყველა მაცნე და თითოეულს მოსთხოვა, ზედმიწევნით შეეგროვებინათ ცნობები მომხდარი ამბის შესახებ და მისთვის ეუწყებინათ. დადგინდა, რომ, როცა მანუჩარი უახლოვდებოდა თბილისს ორი კაპიჩით, ორი კავასამითა და 50 მცველით, ის შეხვდა თავის ცოლისძმას, სიმონს, რომელიც დიდხანს ელაპარაკა და უსაყვედურებდა მანუჩარს, რომ ის განუდგა ქრისტეს და ახლა ემსახურება საზიზღარ ცრუმორწმუნეობას. ბევრი რამ უთხრა მჭევრმეტყველმა სიმონმა თავის სიძეს, რამაც მასზე ძალიან იმოქმედა. მანუჩარი მას დამორჩილდა და მაშინვე თავი მოჰკვეთა ორივე კაპიჩს და ხაზინა კი გაუყო სიმონს, შეჰფი-

ცეს ერთმანეთს მეგობრობა, ნათესაობა და მოკავშირეობა თავიანთი მოვალეობის ერთგულებაზე, რის შემდეგაც მიუვალ ადგილებს შეაფარეს თავი, რათა იქიდან ხელში ჩაეგდოთ თბილისისაკენ მიმავალი ყოველგვარი დახმარება.

[გვ. 225]

.....როცა ფერჰატი [ფერჰადი] ამ დეტალებს ისმენდა, გაფითრდა და დაიფიცა, რომ არზრუმში ისე არ დაბრუნდება, სანამ ცეცხლითა და მახვილით არ გაივლის მანუჩარის ყველა სამფლობელოს. ჯერ კი საჭირო იყო თბილისისთვის დახმარების აღმოჩენა. ამ მიზნით მან ამოიღრია ჰასანი, რომელმაც წინა წელსაც უშიშრად შეასრულა ეს დავალება და ალიყული-ხანიც ტყვედ წამოიყვანა. მას ჩააბარეს 40000 დუკატი და მისცეს 15000 რჩეული და ძალიან გულადი მეომარი. 10 დღეში ჰასანმა მიიტანა ფული გარნიზონში და უკანვე დაბრუნდა. ორივე გზაზე ქართველები მას თავს ესხმოდნენ, ამასთან, თურქები ყოველთვის სტოვებდნენ დახოცილებს – ათ, ოც კაცს, კარგავდნენ ჯორებს, ცხენებს, მაგრამ მნიშვნელოვანი რამ არ შემთხვევიათ. ამის შემდეგ, ფერატმა [ფერჰადმა] აიღრია რეზუან-ფაშა [რიზვან-ფაშა] და მას მიანდო ნ ათასი კაცი ალთუნყალასა, ყარაყალასა და მანუჩარის სხვა მამულებში საექსპედიციოდ. რეზუანმა გაიარა მთელი მესხეთი, ცეცხლს მისცა საცხოვრებელი და პურეული. ჯავს იყრიდა თვით ნანგრევებზეც კი. მრავალრიცხოვანი ტყვე წაიყვანა, საქონელი წაასხა და წაიღო ბევრი პურეული. სადაც კი გაივლიდა, ყველაფერს სპობდა, და თუ მშვიდდებოდა ხანდახან, მხოლოდ ისეთ ადგილებში, სადაც არავინ იყო, რომ ჯავრი ამოეყარა. ამ დროს არდაგანში მოვიდა ფერატი [ფერჰადი] და მასთან გამოგზავნა რეზუანიც მესხეთში ნაძარცვი საშოვრით. ეს მოხდა 1583 წელს.

[გვ. 226]

როცა რეზუანმა თბილისის გარნიზონისთვის დახმარება მიიტანა და მის მახლობლად ბანაკად დადგა, მასთან გამოცხადდა სიმონის ძმა დაუდ-ხანი, რომელიც საქართველოში ომის დაწყებისთანავე, მუსტაფა ლალა ფაშას მოსვლის დროს, თბილისიდან გაიქცა და დაუცველად მიატოვა სიმაგრე. ახლა ის მოვიდა მთელი ოჯახით და სიტყვა მისცა რეზუანს, რომ მურადის ერთგული მოსამსახურე გახდებოდა, ხელს შეუწყობდა თურქების იარაღს წინსვლაში და მთელ თავის ძალებსა და უნარს ფეხქვეშ დაუგებდა მბრძანებელს, რადგან

იმედოვნებდა, რომ აქ მონახავდა თავისთვის ყოველგვარ კეთილდღეობას, თუკი მას კეთილგანწყობით მიიღებდნენ. რეზუანმა მიიღო ისინი [დაუდ-ხანი და მისი ოჯახი] გულუხვი დაპირებებით და იმედი მისცა, რომ ყველა მისი სურვილი და საჭიროება დაკმაყოფილებული იქნებოდა.....

ამ დროს სიმონთან მოვიდა ცნობა, რომ ფერატი გაჩერდა დმანისთან და გააგზავნა რეზუანი თბილისის საშველად. მცხოვრებლებმა მას ყალბი ცნობა მისცეს, რომ რეზუანს 20 ათასი კაცი კი არა ჰყავდა, არამედ ამაზე ბევრად ნაკლები. ამ გარემოებამ წააქეზა სიმონი, წასულიყო რეზუანის დასახვედრად და მისთვის სისხლიანი ნადიმი გაემართა. მართლაც, აღარ გადადო თავისი ჩანაფიქრი, რამდენიც შეძლო, სწრაფად წაიყვანა 4000 ქართველი, ნაწილი თავისი და ნაწილი მანუჩარისა.....

მაგრამ იმ დროს, როცა სიმონი მიდიოდა ამ მიმართულებით, ფერატმა, იმის გამო, რომ ყალბი ცნობები მიიღო ქართველთა რაოდენობაზე ან კიდევ იმიტომ, რომ თავად ეშინოდა მათი რიცხოვნობისა, ყოველი შემთხვევისთვის, უფრო მეტი უშიშროებისთვის გააგზავნა დამატებით 10 000 კაცი, ყარაემიტისა და მარასის ფაშების მეთაურობით...

სიმონს რეზუანი დახვდა გორაკის ძირში მდგარი, მხოლოდ 6 ათასი კაცით, რომლის უკან იდგნენ დანარჩენნი და მათზე მიიტანა იერიში. გორაკის უკან მდგომებმა გაიგეს თუ არა თავდასხმა, მთელი ძალებით თავს დაატყდნენ სიმონს, რომელმაც ახლა ინანა, რომ დაუჭერა ცრუ მოხსენებას. სიმონი მიხვდა, რომ სავალალო მდგომარეობაში აღმოჩნდა, თუმცა ესმოდა, რომ გაქცევა მხოლოდ გააუარესებდა ვითარებას და გარდაუვალი

[გვ. 227]

დალუპვა იქნებოდა. ის უმკლავდებოდა ქარბი ძალების მოძალეობას. ყოველ მხარეზე ეწეოდა სასტიკ ბრძოლას, რომელიც, ერთი მხრივ, არაჩვეულებრივი ვაჟკაცობით იყო გამორჩეული, მეორე მხრივ კი, საკმაოდ უწესრიგოდ წარიმართა, მასის უპირატესობით, რაც ზოგჯერ მომასწავებელია მარცხისა და არა გამარჯვებისა. თურქების ხმლებისა და შუბების მთელი ტყე შეუბრალებლად ცელავდა და ჟღერდა მცირერიცხოვან ქართველებს. ველური მაჰმადიანური მძვინვარება სძლევდა ქრისტიანულ იარაღს. ამ დროს სიმონს წაექ-

ცა ცხენი და თვითონაც დავარდა მასთან ერთად. თავიდან ოქროქსოვილი თავსაბური ჩამოუვარდა ოქროს რქით. ის გარდაუვლად ტყვედ ჩავარდებოდა თავის კეჰაიასთანდა თავისი ამალის სხვა წევრებთან ერთად, რომ არ მოვლენოდა სასწაულებრივი დახმარება...

გახურებული ბრძოლის დროს შენიშნეს ყარამანიისა და მარასის ჯარები, რომელიც ყველამ სპარსელებად მიიჩნია. თურქებს ისეთი შიში დაეუფლათ, რომ დაიბნენ და ომი წაგებულად ჩათვალეს. ერთ მომენტში მათი მოძალემა შეჩერდა და ქართველებმა დრო იხელთეს, რათა გასცლოდნენ სისხლიან ჩხუბს. უიმედო მდგომარეობიდან თავი დააღწია სიმონმაც, რომელმაც დატოვა წარუშლელი კვალი თავისი გმირული წინააღმდეგობისა დახოცილი და დაჭრილი, სახტად დარჩენილი და განცვიფრებული მტრის სახით. ასე გადარჩა სიმონი და რეზუანი კი დარჩა ცხვირჩამოშვებული, რადგან მხოლოდ ძალიან გვიან გააჩნია მეგობრები და დამხმარეები ნავარაუდები მტრისგან. დამშვიდება და თავის პატიება არ შეეძლო, ასე რომ გაეშვა სიმონი, რომელიც გარდაუვლად განადგურებული იქნებოდა ყველა თავისიანით, დროზე რომ გაერჩიათ მოსწრებული დახმარება ფაშების სახით. ამგვარად, საბრალო სიმონი, ახლა საიმედო ადგილას დამალული, ხელახლა იგონებდა ავბედით არასწორ ცნობას მტრის რაოდენობაზე, მძიმედ განიცდიდა ახლობელთა სიკვდილს და ღმერთს მადლობას სწირავდა თავისი სიცოცხლისა და თავისუფლებისათვის.

[გვ. 228]

ზეიმით შემოვიდნენ გამხიარულებული თურქები დმანისში, მიწაზე მიათრევდნენ სიმონის დროშებს და შუბებზე ჩამოცმული მიჰქონდათ ქართველთა მოჭრილი თავები. ფერატი გახარებული იყო ამ ბრძოლის ნაალაფევით. სხვებთან ერთად, მას წარუდგინეს დაუდხანი, რომელმაც ჯერ სპარსული შიპა აღიარა და ახლა სუნა.

ფერატმა გულში ღრმად ჩაიხვია ქართველი მუსტაფას მიერ მიყენებული შეურაცხყოფა, რომელმაც ახლა დაიბრუნა ადრინდელი სახელი – მანუჩარი. მან მიითვისა სამეფო ხაზინა და დახოცა სულთნის მსახურნი. ფერატი ელოდებოდა იმ საათს, როცა თავის ჯაგრით ანთებულ გულს გააძღობდა. მან გადაწყვიტა, არ დაბრუნებულიყო არც ყარსში, არც არზრუმში, სანამ გრიგალივით არ გაივლი-

და ამ ვერაგი ქართველის სამფლობელოზე და ყოველგვარ ზიანს არ მიაყენებდა მას, სანამ შურს არ იძიებდა მასზე, რაც შეიძლება სასტიკად.....

ფერატმა მესხეთის დიდი ნაწილი ააოხრა და გადაბუგა. ჯარისკაცები აუჯანყდნენ მას შიმშილისა და სიცივის გამო, მოსტაცეს ქალები და ძვირფასეულობა. ალიყული-ხანის მეგზურობით მან მშვიდობიანად გაიარა საქართველოს ყველა სახიფათო გზა, რისთვისაც გაათავისუფლა იგი, თუმცა კი ამან მურადის წყენა გამოიწვია....

[გვ. 231]

ფერატის შემდეგ ჩერქეზი ოსმან-ფაშას მხედართმთავრად დანიშვნის დროს ვანში თათბირობდნენ, ვინ გაეგზავნათ თბილისის გარნიზონის დასახმარებლად. დაუდ-ხანი, რომელიც ჯილდოს მიმდევარი იყო, არ იშლიდა, თავი შეეხსენებინა თურქებისთვის და პირფერობით დაეამებინა მათი თავმოყვარეობა. ეს საქმე მან იკისრა და ისე მჭევრმეტყველურად წარმოუდგინა უქვევლი წარმატება, რომ მას ჩააბარეს 3 ათასი ცეხინი თბილისში მისატანად. ყველა დავალება მან მარჯვედ შეასრულა. არ შეხვედრია არც შეხლა-შემოხლა, არც უსიამოვნება. მურადს ეს ნაბიჯი იმდენად მოეწონა, რომ დაუდი მარასის ფაშად დასვა, კაპადოკიისა და სომხეთის საზღვარზე, ევფრატთან, სადაც ის ახლაც მართველადააო... ხმა გავრცელდა, რომ მურადმა ბრძანა მისი დახრჩობა, მაგრამ მართალი არ გამოდგა....

[გვ. 234]

.....სპარსეთის უფლისწული ჰამზა-მირზა შეუთანხმდა სიმონს, მაგრამ ეს საქმე ვერ მოხერხდა. თბილისის გარნიზონში სიმონ მეფემ შეღწევა ისე განიზრახა, რომ არ გამჟღავნებულყო თვალთმაქცობა იმ მომენტში, როცა, მისი ვარაუდით, თბილისის სიმაგრეში თურქები მაშველ ჯარს ელოდებოდნენ. სიმონი 7 თუ 8 ათასი ქართველით, ვითომ დიდძალი ფულით, ყალბი ბრძანებით ციხის კომენდანტთან გამოცხადდა. ბრძანებაში აღნიშნული ყოფილა, რომ თითქოს სულთანი მურადი თურქულ სარწმუნოებაზე გადასულ სიმონს ავალუებდა, თბილისის ციხესიმაგრეში 50 ათასი ცეხინი მიეტანა და გარნიზონისთვის თავისი შეხედულებისამებრ უფროსობა გაეწია; სულთნის ფირმანი გარეგნულად და ბეჭდით სავსებით დამახასიათებელ თვისებებს ატარებდა. მიუხედავად ამისა, მას არ აღმოაჩნდა კიდევ რაღაც საჭირო რამ, ამ შემთხვევაში ძალიან მნიშვნელოვანი, და ამიტომ მას არ და-

უჭერა თურქმა ფაშამ. სიმონი შეცბა და სასწრაფოდ უკან დაიხია ციხესიმაგრეიდან მასზე დამიზნებული ქვემეხების ლულუბქვეშ. მეფე იძულებული გახდა გაჰქცეოდა არტილერიას, რომელმაც მის ჯარს, როგორც გრიგალმა, თავზე გადაუარა ფაშას ბრძანებით. ის რაღაც, რომელიც ფირმანს აკლდა, იყო კონტრნიშანი, ხელოვნურ ნიშანთან შეთანხმებული, რომელიც კომენდანტს ხელში ეძლეოდა. ასეთი კონტრნიშანი უნდა წარედგინა იმ პირს, ვინც კომენდანტის შემცვლელად მოდიოდა. რადგან სიმონის ყალბ ფირმანს სწორედ ეს კონტრნიშანი აკლდა, სიმონი გამოააშკარავეს, როგორც მატყუარა და ამისთვის მკაცრი პასუხი მიიღო, რისი შეძლებაც ჰქონდათ სიმაგრეში მყოფთ.

[გვ. 327]

ქრისტიანთა ელჩებს არ უნდათ გამარჯვებაში მონაწილეობის მიღება

...უნგრეთის, საფრანგეთის, ვენეციისა და სხვა რეგიონების ელჩებმა უწინდებურად ბევრი გააკეთეს, რათა მათაც იგივე გაეკეთებინათ; კითხვაზე ყველას უპასუხეს, რომ არასოდეს იყო წესად, ელჩებს სიხარულის ნიშნები გამოეგლინათ. ეს მხოლოდ იმ შემთხვევაში იყო დაშვებული, თუკი საკუთრივ მეფე [სულტანი] დაბრუნდებოდა მსგავსი გამარჯვებიდან. ამრიგად, ვანში მან ითათბირა იმაზე, რომ საჭიროა ზომები იქნეს მიღებული თბილისის დასახმარებლად, საიდანაც მოისმა, რომ ის გადაეცა ქართველებს, რაც სიცრუე გახლდათ. და რაც უფრო მეტი და მეტი საკითხი განიხილებოდა, დაუდხანი, რომელმაც ამურათის [მურადის] ჯილდო ვერ დაიმსახურა, განუწყვეტლივ ცდილობდა ოტომანთა აზრი მის მიმართ კეთილგანწყობილად წარემართა. მან მნიშვნელოვანი სამსახური შესთავაზა

[გვ. 328]

და უჩვენა გზა ხსენებულ ჩიკალი ფაშას, თუ როგორ მიეწოდებინა თბილისის სიმაგრისთვის 30 ათასი ცეხინი. წავიდა და დააბრუნა დაუდი, ის დაეხმარა ამ ხალხს, მაგრამ თავად არ გაემართა მგზავრობაში, რაც ღირსეული საქციელია ისტორიაში; თუმცა მის ამ სამსახურს ამურათი [მურადი] დიდი კმაყოფილებით შეხვდა და ის აიყვანა მარასის (Maras) ფაშას ღირსებად. ეს ქალაქი მდებარეობს კაპადოკიისა და სომხეთის საზღვარზე, მდინარე ევფრატთან ახლოს, სადაც დაუდი დღემდე მმართველობს....

SUMMARY

(რეზიუმე ინგლისურ ენაზე)

The 16th century was the most difficult period for Georgia divided into feudal kingdoms and principalities, because the country was facing permanent external threat throughout the century. The territory became the subject of conflict of interests (economic, political, religious) between such great empires as Safavid Iran and the Ottoman Empire. Consequently, Georgia was involved in major Ottoman–Iranian conflicts and wars of international significance for hundred years. In the words of Ivane Javakhishvili, “Throughout the 16th century, Georgia was in a constant war, first with Persia and then with the Ottoman Empire, which became a strong and relentless rival of Persia”¹. It was due to this fact that Georgia remained active in the international arena during the mentioned century and was not completely detached from European world.

In the present work based mostly on various European sources, the question of the role and place of Georgia in the foreign policy of Iran and Ottomans in the 16th century is studied. The following issues are investigated:

- 1) The international significance Georgia gained for Europe in Iran-Ottoman conflicts and wars during the century;
- 2) The way and form the European authors introduced the domestic and foreign policy of Georgia, the martial qualities and bravery of the Georgians, their devotion to Christianity, and the goals and objectives of European foreign policy and diplomacy of the country to the European politicians and society of that time;
- 3) The Ottoman aggressive policy against Iran that turned Safavids into potential allies of the Habsburgs and the bilateral diplomatic combinations that paved the way for Georgia's alliance with the Western anti-Ottoman forces;
- 4) The importance of European sources, with the help of which the awareness about Georgia as a political, religious and military force and its brave warriors fighting against the common enemy of the Christians gradually increased in the West;

¹ I. Javakhishvili, *The History of Georgian Nation*, vol. IV (Tbilisi, 1967), 341.

- 5) The influence of the above factors on the attitude of the West towards Georgian kingdoms fighting in alliance with Safavids against Ottomans and the interest the West showed towards the Georgian leaders, as potential allies in anti-Ottoman coalition;
- 6) The European sources interested in Georgia confirming its importance for European politics, and the role and place of Georgia in the context of European Christian ideal, according to the same sources;
- 7) The impact of the current processes in the Near East and Mediterranean in the 16th century on the social history of Georgia.

Having studied the problem according to the objective, the following postulates, conclusions and hypotheses were obtained.

At the beginning of the 16th century, the kings and princes of Eastern Georgia faced the fact of expansion and strengthening of the Safavid state and the Ottomans. The trajectory of confrontation between Iran and the Ottomans for establishing the spheres of influence in the Near East and Caucasus became obvious from the very beginning. Thereafter, the rivalry, conflicts and wars between the two empires determined domestic and foreign political situation in Georgia divided into feudal kingdoms and principalities. The situation in Georgia was changing according to the changes in relationship between Iran and Ottoman. The conflict of interests of those two empires was dictating the country how to find the *modus vivendi* of its political existence. The foreign policy of the Georgian kingdoms and principalities left without any Christian ally during their wars (1514; 1532-1555; 1578-1590) was based on seeking their benefits and the compromises. Each Georgian kingdom and principality separately tried to forge their own fate. The above-mentioned foreign factor absolutely excluded the process of unification of the country and creation of a centralized state. The disintegrated country, which did not have its own regular army and relevant military equipment, could not create an integrated defense system and pursue a uniform foreign policy. Consequently, the Georgian political rulers realized that they alone could not defend themselves against the enemies and tried to pursue their own foreign policy mainly to reach understanding and compromises with the invaders.

Amidst the terrible confrontation between the two Muslim empires, Georgia was of decisive strategic importance. Thus, its fate was decided

in the Iran and Ottoman Empires. As far as Georgia did not have any chance (economic, military, human resources) to simultaneously resist to both empires, the kings and princes of the country developed a new strategy based on the principle of keeping the balance of forces. Consequently, variation of orientation between the two aggressors allowed the Georgian kingdoms and principalities to defend their statehood and Christian religion, which was fundamental for Georgia.

In a new reality, the only channel for Georgia to connect with Europe could be Russia or Safavid Iran. The leading European countries happily welcomed the emergence of the latter (1501) hoping to address the growing Ottoman threat. At initial stage (1500-1512) as well as during the ongoing long-lasting wars, their geo-political and ideological confrontation dictated the two aggressors to consider Georgian political units, paying tribute to them, as their allies. However, it was a serious problem for the both parties to control their loyalty.

During a long period of such distribution of forces, Georgian political leaders did their best to help the two Islamic states to weaken each other. They understood very well that otherwise it would be inevitable that finally they would be annihilated. At that moment, it was the relationship between the two invaders, namely, the balance of mutual threat, that determined the political future of Georgia and its identity. The Georgians changed their orientation accordingly to permanently maintain that balance. Consequently, in contrast to the powerful Ottoman Empire, the Georgians, particularly in eastern Georgia, were oriented towards Safavid Iran, because traditionally, like the West, the Georgians considered the Ottoman state to be a common enemy of the Christians rather than Iran. This was also conditioned by the fact that the West and the Pope of Rome being a moral ally for Georgia facing the two aggressors, considered Safavid Iran as Ottoman's counterweight in the East. Apparently, the Georgians considered Iran, an ally of the West, to be a more loyal power than the Ottomans. Therefore, the anti-Ottoman attitude of the Georgians was based on the desire and attempt to create an alliance of Iran and the West, which remained practically unrealized.

The existing historical reality formed the following formula of foreign political action for the Georgian kingdoms and principalities: the advanta-

ge gained by one invader over Georgia always cast doubt on the victory of another. Therefore, during the confrontation and wars between each other, both conquerors showed loyalty to Georgia, and when, for example, the Ottomans were organizing military campaigns in the west, Iran took advantage and tried to gain full influence over Georgia. This fact was instigating Georgian kings and princes frequently to change their orientation, so that to keep the balance against the background of confrontation of the two states and thus maintain their independence. Therefore, Georgia, regardless of its will, was forced to side with one of these two invaders to keep balance.

In the 16th century, during the periods of confrontation and war with Ottomans, the Western anti-Ottoman forces focused mainly on Safavid Iran in the East. The mentioned factor, as well as the political fragmentation and economic weakness made Georgia less attractive to the West than it seemed to be in the earlier century. That was one of the main reasons, why at the beginning of the mentioned century (1505) the 170-year old period of continuous religious relations between Papacy and Georgia ended and the line connecting with the West finally broke. The king Luarsab I of Kartli (1527-1556) attempted to restore it at the second stage (1532-1555) of the first Iran-Ottoman war by establishing contacts with Pope Paul III (1545) and Holy Roman Emperor Charles V (1548). The decision of the King of Kartli to establish relations with Papacy and European anti-Ottoman forces was based, on the one hand, on the strategy of struggle of the Holy Roman Empire for the ideals of Christian world in the international relations of Europe at that time, namely, on the struggle against the Ottomans and, on the other hand, on the idea of organizing a Crusade of the Popes against the same Ottomans. Although the latter, as the possible instrument, seemed to be out of question, it gave the impetus to Luarsab I to consider Vatican as a possible ally and to agree to the union of churches, which was directly related to the goal of achievement of anti-Ottoman alliance with Charles V, Holy Roman Emperor. Although it did not work, the attempt of the King of Kartli must be considered as a reasonable diplomatic step. In that period, considering it to be a reality the King Luarsab I of Kartli tried to break the isolation and to learn from Emperor Charles V and Roman Pope Paul III, the main anti-Ottoman powers, how useful the alliance with them would be for Georgia.

During the second Iran-Ottoman War (1578-1590) the Kingdom of Kartli most realistically felt that in the case of complete defeat of Safavid Iran, Georgia would not be able to avoid integration with the Ottoman Empire. Hence, the foreign political orientation of Georgian politicians was determined by the greater threat expected from the two empires. In that context, the so-called “Persophilia policy” was developed led by the King Simon I of Kartli (1556-1569; 1578-1599).

European sources clearly show that Simon’s feeling of revenge for imprisonment at Alamut (1569-1576) was replaced by his pragmatic political opinion, and accordingly, he did not join Ottomans against Iran. In that moment Simon fighting for Christianity, put politics above the religious factor, as he could see very well that only Iran, opposing Sultan, could be the ally of Georgia against the huge Ottoman force. There seemed to be no other alternative. Even a unified Georgian force, in an ideal case, could not defeat the Ottoman Empire alone without a strong ally. Therefore, Simon kept his word given to Safavids’ throne regarding the alliance. In its turn, Safavids’ throne understood that without the Georgians they would not be able to defeat Ottomans. Such an opinion about Georgians derived from their best military and high fighting qualities.

Thus, King Simon began a long desperate struggle against Ottomans, which caused a resonance worldwide because it was directly related to the interests of the other conquered states within the Ottoman Empire. The West (Spain, Germany, Venice, Transylvania, Holy See) paid close attention to the consequences of military operations, as termination of war against Ottomans in the East would pose immediate threat to the Western states. Because of that, “defeat of Iran and its anticipated conquest by Ottomans meant global catastrophe for the West European politicians”¹. Therefore, it wasn’t accidental that in his classical work “History of His Own Times” (*Historiae sui temporis*, t. I-IV, Paris, 1604-1609), Jacques Auguste de Thou (1553-1617), an adviser to King Henry III of France and the President of the Parliament of Paris, thoroughly described the fight of Georgia against the Ottomans in 1578-1588 analyzing it in the

¹ V. Gabashvili, From the History of Georgian Diplomacy. Coll. Materials for the History of Georgia and Caucasus, Sect. 31 (Tbilisi, 1954), 77.

context of international European policy¹. Thus, the author turned this ten-year period of Georgian history into a part of the world history. In this context, the European sources presented a clear picture of King Simon and his invincible, consistent and uncompromising struggle against Muslim aggressors to the political figures and the general public in the West. Obviously, that created an incomparable image of the King of Kartli, as the monarch, fighting for Christianity.

Within the framework of the above-mentioned policy, in the last quarter of the century, the diplomatic and political relations between Georgia and the Western world, including the Holy See, was restored to form an anti-Ottoman coalition. Not only Georgian Kings and princes had the contacts with the West, but also the representatives of the Orthodox Church. Simon I himself had contacts with the Popes of Rome (Gregory XIII, Sixtus V, Clement VIII) as well as with the European monarchs (Philippe II, Rudolf II, Stephen Bathory, Sigismund Bathory, Maximilian III). In all his letters he promised the Pope and the western politicians that he would fight against the Ottomans to the last drop of his blood to defend Christian Georgia and the Christians, in general, from the enemy.

According to European sources, the King of Georgia did not appear before the West in the role of a mere interceder. He skillfully pointed out to the leaders of the anti-Ottoman forces the opportune moments that could halt the Ottoman expansion to the West and the East. King Simon, the principal opponent of the Ottomans, King Simon posed a problem with precise arguments demonstrating real foundations and providing a pragmatic plan. Pursuing his independent political course in the framework of political "Persophilia" as a real anti-Ottoman force in the East, he asked the King of Spain and the Emperor of Germany to be engaged in anti-Ottoman struggle based on bilateral military alliance. The positive consequences of such a European policy seemed to King Simon to be the way of preventing Georgia from incorporating in the Ottoman Empire, which was a correct understanding of international relations of that time, but it was doomed for failure.

Despite the failure of the above-mentioned alliance, moral support of the Holy See and anti-Ottoman forces of the West sparked the hope to

¹ M. Papashvili. French Historian Jacques Auguste de Thou about Struggle of Simon I against Turks. Magazine Georgia Europe-America, №2, (1997), 44-51.

Georgian politicians struggling for independence in an unequal fight with Muslims. Apparently, this moral support proved to be so important that in the following centuries, the Georgian rulers did not lose desire to seek an ally in the West for the above-mentioned goals and objectives.

The undoubted novelty of the present work is innovative interpretation of the questions under study based on the newly published European sources, archive materials and mainly recently published conceptually novelty-specific literature. We consider the generalized conclusions, innovative justification of some disputable provisions, more accurate specification of number of facts and the hypotheses based on it does not lack originality.

The concluding section of the work focuses on mental history. Namely, based on the comparative analysis of Georgian and European sources, the following issues are studied:

1. The time and space perceived in the sixteen-century Georgia;
2. The structure of Georgian society in the 16th century; the identity markers intrinsic to the people living in the 16th century Georgia;
3. The social processes the people living in the 16th century Georgia perceived themselves to be a part.

Different types of written sources were used for reconstruction of the history of the sixteenth-century Georgia:

a) Georgian narrative sources of the 16th century – Unfortunately, the only such source survived to this day is the Chronicles of Meskhetian Psalm-Book;

b) Georgian documentary materials (deeds and charters) of the 16th century – about 50 such documents are preserved to this day;

c) Notes of Muslim historians of the 16th century including Hasan Rumlu and Ibrahim Peçevi;

d) Documents in Turkish and Persian languages of the 16th century – among them Grand Defer of Gurjistan Vilayet deserves the most attention;

e) Georgian secondary sources of the 17-18th centuries – Parsadan Gorgijanidze, Vakhushti Batonishvili, New Georgian Chronicles (*“axali kartlis cxovreba”*);

f) The writings of the European diplomats and travelers of the 16th century – their number is very big. In the framework of the project, special at-

tention was paid to the authors like: Tommaso Minadoi di Rovigo, Juyé, Anthony Jenkinson, Arthur Edwards, Michele Membre etc.

Each of the above-mentioned sources has a distinguished role for studying the issues of social history. For example, the importance of Georgian primary sources (such as *Chronicles of the Meskhetian Psalm-Book*) and secondary sources (e.g. Vakhushti Batonishvili, *New Georgian Chronicles*) is different. Namely, the facts occurring in the 16th century can be identified based on the secondary sources. As for the scarce primary sources, they really contain invaluable information, however, interpretation of those notes requires great care. From the contextual point of view, they often reflect the reality of the 18th century rather than that of the 16th. In terms of contextualization there are no problems with the *Chronicles of Meskhetian Psalm-Book*, but it provides very little information.

The significance of the notes provided by such historians as Hasan Rumlu and Ibrahim Peçevi differs from that of the notes of European travelers. Hasan Rumlu and Ibrahim Peçevi mostly express the attitude of Pashas and Turkmen tribes involved in the fight against Georgia, whereas the European diplomats and historians provide more information about the long-term plans and projects emerging in Sultan's and Shah's palaces. Their notes are very diverse and extremely interesting. For example, Michele Membre himself travelled throughout Georgia and described the situation of the country in detail. He provides interesting information about the Georgian cities, trade operations, military potential of the country, population structure and ethnographic traditions; Anthony Jenkinson and Arthur Edwards did not travel directly to Georgia but going from Russia to Iran on a trade and diplomatic mission, they visited Shirvan. Their writings contain interesting information on trading in silk and the political situation existing in the Near East; they also provide abundant information for studying the social history. As for French diplomat Juyé, he lived and worked in Constantinople in the 1570 - 1580s and like Tomaso Minadoi he provides interesting information about Iran-Ottoman wars and the role of Georgia in those wars.

The writings of European authors of the 16th century represent very important sources for studying the world view and ethnography of people in that period. To make the conclusions based on the comparison of

Georgian and European sources, the way of perception of such important categories as time and space, structure and process in the sixteenth-century Georgia is analyzed.

The writings of the European authors do not mention maps and peripili, nevertheless, quite consistent contours of the world political map of the that time are outlined. It is interesting, that Georgia has a very clear place within those contours. For the authors mentioned above, for example, for Juyé and Minadoi it was a country of great significance in military confrontation and diplomatic relations of the main countries of the Near East of that time – Iran and Ottoman. Arthur Edwards describes Georgia as the region, which is an important link in the international network of silk trade¹. Anthony Jenkinson focuses on geopolitical problems of Georgia. For example, he narrates the episode about an Armenian trader, who came up to him to deliver a message of the Georgian king (supposedly, the King of Kakheti) asking for help about how to break “diplomatic isolation”² of the country. And Michele Membre traveling in the country describes both Western and Eastern Georgia in detail.

Talking about geographic knowledge of the 16th century, it is very important to consider the fact that construction of such a type of knowledge is not the prerogative of the Europeans alone. Apparently, the process of development of geographic knowledge inspired not only the European travelers, but also the residents of the Near East. The letters of Arthur Edwards, Jenkinson and Membre show that information about Europe and other parts of the world was actively collected at the Shah’s palace too. Unfortunately, there is no direct information about whether the Georgians showed interest in geography and whether the information about geographical discoveries existed in the country or not. Nevertheless, it is unlikely that the country so actively involved in political processes could be completely detached from the spirit of the epoch. In this regard, among the European sources of the 16th century, only Anthony Jenkinson provides interesting information that shows how the Georgians were trying to establish contacts with the King of Russia.

With the authors of the 16th century the culture of describing the space seems to be more developed compared to the culture of describing the

¹ Arthur Edwards, materials, translated in the framework of the project.

² Anthony Jenkinson, materials, translated in the framework of the project.

time. The fact that in terms of economic geography of Georgia they provide quite a lot of information in their notes is of special interest. From the economic point of view, Georgia is identified as a silk producing country.

Apparently, Georgia (assumedly, the Kingdom of Kakheti) was directly involved in the trade and economic processes. Some other circumstances are also pointed out, namely, the fact that on the market of coarse silk Gilan is Georgia's competitor. Interesting practice of the Ottomans trade in the Caucasus is also evident. Despite the extensive discussion on Georgian silk, there is no word about the Georgian merchants in the text. But on the other hand, they mention the peasants, from whom the Armenian and Turkish traders used to buy raw materials. In terms of international trade in silk, such characterization of Georgia means a lot. The matter is that, because of its great importance, silk was considered a kind of currency in the 16th century. A little later, Abbas I oriented his entire economic policy towards silk. Therefore, it will not be exaggerated to say that silk performed approximately the same role in "gunpowder empires", as spicery in Atlantic reality. That fact, obviously, increased the role and importance of Georgia in international arena.

Nevertheless, the sources of the 16th century show that Georgia was famous not only for silk. The European sources of that time also contain the description of domestic economic centers of the country. It should be noted that such a detailed description of Georgian settlements and their economic potential as offered by Michele Membré, is not provided in any other source. Thanks to him, a vivid picture of our country in the 16th century is presented to the reader. The whole corpus of writing of European travelers about the Near East, Mediterranean and other parts of the world leaves the same impression. Although the maps or portolans are practically never mentioned by the sixteenth-century European authors, and they are not the residents, while reading the letters the readers can have such a sense as if they are traveling in those countries themselves. Such a type of works can only be written in a society, whose members have a very good understanding of the spatial-temporal aspects.

The European sources describe number of nuances related to navigation, namely, the notes about the products and ships necessary for traveling as well as the information about the British transit trade and shipbuild-

ding. Also, there is a lot of talk about the poor quality of local ships. It was important that in that period, the sea was not a closed space for Georgians, which is confirmed by the seaborne landing operation of Gurieli and Dadiani in Jiketi, in 1553, which ended with their defeat¹. As noted above, the travel by sea is also mentioned by Michele Membre. The most interesting in his narration is that in Kaffa he quickly finds a ship going to Samegrelo, and the residents of Georgia are looking forward to arrival of the ship². It clearly proves that in the 16th century there was extensive navigation at the coasts of our country.

The letters of European travelers provide abundant material for studying the structure and identity of the society in the 16th century. There are found direct descriptions of a society as well as some interesting stories focusing on the details of every-day life.

Primarily, it should be noted that the sources clearly show contradiction between the two lifestyles – nomadism and settled life. For example, Michele Membre, who had previously travelled to the Ottoman Empire and Georgia describing local life, describes Shah Tahmasp's Horde in detail. The same sources provide description of urban life and settled community, where quite different lifestyle reigns. Diyarbakir, Trabzon, Kaffa, Shamakhi, Gilan and other regions are interestingly described by different authors, but the description of Georgian cities provided by Michele Membre, who travelled to Kutaisi, Gori, Tbilisi and Lore, is the most important for us. The fact that two different lifestyles are reflected in the writings of the European authors is not accidental. In the epoch of "gunpowder empires", confrontation of nomads and the settled community was a very topical problem.

Although the writings of the of European authors show certain alienation between the followers of the two different lifestyles, the same is not really felt regarding different religions. It should be noted that the letters describe an extremely tolerant environment. Christian authors never mention that they are oppressed for their religion or ethnicity. And their world views are completely deprived of stereotypes regarding the people of different religion and ethnicity.

¹ Georgian Chronicles, vol. IV, 401.

² Michele Membre, materials, translated in the framework of the project.

Apparently, in Iran and Ottoman Empire of the 16th century there was no clearly expressed negative attitude towards Christian foreigners. Only in one of his letters, Arthur Edwards mentions that Iranians do not like Russians, though the author explains that it is for their alcohol addiction rather than because of religious difference¹.

Also, the only episode of strict attitude towards the Christians is found with Anthony Jenkinson, who was very strictly treated by Shah Tahmasp at first. Indeed, that fact shows disrespectful attitude towards Christian traders, however, the context should also be considered. Jenkinson's visit to Shah Tahmasp coincided with the period, when Shah had just concluded peace with Ottomans and was doing everything to assure them in his benevolence (he even sent back the rebel prince to Sultan, who had fled to Iran). Obviously, he feared that his open-hearted conversation with the ambassador arrived from European space could reach the ears of Sultan, who was in war with Europe in that period. In other cases, the letters of Michele Membré, Anthony Jenkinson and Arthur Edwards are full of facts showing open-hearted cooperation of the representatives of different religions.

It is no less interesting for us that European authors describe Georgia as extremely tolerant and multi-cultural country. Michele Membré's writings conform that Jews, Armenians and Trabzonians lived practically in every city of Georgia. In Kutaisi and Gori they even had real estates². Also, he describes very interesting facts about the Megrelians brought up as Jews³ and about a Venetian son-in-law living in Samegrelo in his wife's family.

It is also noteworthy that Christian authors refer to Muslims very correctly in their writings. They do not use discriminative terms and their worldview is not Eurocentric either. In their letters, Tomaso Minadoi, Michele Membré, Arthur Edwards, Juyé and Anthony Jenkinson never say anything that would suggest that they consider the Caucasus, Iran or Ottomans to be less civilized than Europe. In other words, they do not classify Europe and the Near East into "center", "peripheral" or "semi-peripheral"

¹ Arthur Edwards, materials, translated in the framework of the project.

² Michele Membré, materials, translated in the framework of the project.

³ Ibid.

zones of the world of that time, though the discourse of periphery and center is quite familiar to them (when describing different parts of a country).

Similar picture saturated with the same tolerance is given in Georgian sources too, namely, in the Chronicles of Meskhetian Psalm-Book, with Parsadan Gorgijanidze, Vakhushti Batonishvili and Beri Egnatashvili, where Iran and the Ottomans are not represented as the “image of enemy”. Although the word “infidel” is mentioned in the text several times, it implies very specific crimes committed against icons. This or any other similar term is not used in a generalized sense with respect to Iran or the Ottomans. There are not applied any stereotypes to the representatives of any other culture either. Some of these sources were created in the 17 – 18th century, but there is no reason to think that the situation could be different in the 16th century, the more so Beri Egnatashvili’s and Vakhushti Batonishvili’s writings refer to old sources.

In the sixteenth-century sources an intensive use of ethnonyms is noticeable. Indeed, some mistakes are found regarding the use of the term “Frank”¹, but it should be noted that the British, French, Russians and Venetians appear to be very clearly delimited ethnic groups. The same can be said about Georgians and Armenians. The letters clearly demonstrate when the author speaks about geographical locations (Shamakhi, Gilan, Qazvin, etc.) and when about the regions, where the majority are the people with a strong ethnic mark.

Interestingly, the analysis of identity markers in Georgian sources provide approximately the same picture. With Vakhushti and in New Georgian Chronicles we find the words expressing national identity, which unite the representatives of different social strata. However, Georgian sources, clearly show the significance of Christianity as the main marker of identity, for example, devotion of the Georgian kings is often emphasized.

Regarding the structure of society, the issue of social hierarchy is worth mentioning. In this respect, the sixteenth-century European sources display a very interesting picture.

European authors provide very interesting images of the rulers and influential figures they cooperated with. The cooperation was based on the-

¹ Anthony Jankinson, materials, translated in the framework of the project.

ir mutual interests. Europeans were primarily concerned with safe-conduct, debt recovery and orders. On the other hand, the local people greatly appreciated presents, interesting information and business contacts.

Europeans authors describe the warriors relatively flabbily. As a rule, the sources often mention the warriors, who were assigned by local rulers to ambassadors for their security on a long distance, though the social status of those warriors is seldom mentioned. It should be noted that Michele Membré most emphatically speaks about warriors in the case of Georgia. Namely, he thoroughly describes the stratum of Georgian noble warriors.

Although we see impressive characterization of traders, noblemen and campaigners in the sources, the information provided does not leave the impression that the above-mentioned social strata represent isolated, secluded classes. That is confirmed, for example, by the fact that there is a very broad social spectrum of characters in the letters. Those sources of the sixteenth-century authors do not represent mere reports. They contain interesting stories referring to various spheres of life, by means of which the sixteenth-century everyday life interestingly revives in front of us. The characters of those stories are not only the kings and rulers, but also ordinary people, who feel themselves quite comfortable within the society.

The impressive facts found in the sixteenth-century European sources about everyday life shows the life of those days even better. In this regard, Edwards' letters contain the first-rate information about the fashion established in the Near East in the 16th century describing the style of dressing for the representatives of different social strata. This information is of great importance for studying the life in sixteenth-century Georgia, though Georgia is not directly mentioned here. Supposedly, the style of dressing for nobles of our country could not be much distinguished. Membré eloquently talks about the clothes of both relatively poor people and the noblemen of Georgia.

Political contacts existing between the states of that period are also vividly reflected in the writings of the sixteenth-century European authors. The spirit of the epoch is very well expressed in the fact that the parties

did their best to collect information about their enemies and highly professionally managed to overcome the language barriers.

It should be noted that in the 16th century the Georgian kings do not seem to be lacking information about the current processes. It is also felt that they were actively trying to establish their own place in the political processes of the world (as mentioned above, they also had economic argument for that in the form of trading in silk).

Analysis of the Georgian sources shows that Georgian political elite was better informed about the current events in Iran than about the situation in the Ottoman Empire. In the 16th century it is noticeable that the course of diplomacy changed unfavorably for Georgia. While in the fifteenth century Georgian kingdoms and principalities appeared to be independent actors in the anti-Ottoman coalition, in the 16th century they no more had any serious communication as independent subjects with them on their military-political issues. The western anti-Ottoman forces focused on Safavid Iran, which was not interested in the independent activity of Georgian kingdoms in the international arena. Michele Membré sent to the East on a conspiratorial military mission travelled through Georgian territory showing no interest in the prospect of involving Georgia in anti-Ottoman coalition. Also, although Anthony Jenkinson and Arthur Edwards knew that it was a Christian country rather than a part of Safavid Iran, they showed no interest towards Georgia as a political subject.

In the European sources Georgia is basically viewed not as a country at risk of religious and ethnic degeneration, but as an ally of related states which took part in the struggle against extreme strengthening of the Ottoman Empire – the main problem of that period. However, in the 16th century, Safavid Iran gaining strength and obtaining the status of regional hegemony in the East became another uncomfortable factor for Georgia. On the one hand, Safavid Iran was engaged in anti-Ottoman activities contributing to the matter of global importance (it was for that reason that Shah Tahmasp deserved good comments in the letters of the European travelers) but, on the other hand, such strengthening of Iran also narrowed political space, where Georgia could find its niche.

Supposedly, in such a situation it would be difficult for Georgian political leaders to determine the priorities of the state. Georgian political lea-

ders of the 16th century really bear clear traces of difficulty of choice. Comparison of European and Georgian sources show how politicians were maneuvering between Safavid Iran and Ottomans.

In conclusion, it should be noted that European sources allow us to present the history of the sixteenth-century Georgia from a different perspective. Thanks to them, the country can be viewed as a part of the social-political processes occurring in the Near East during that period.

The 16th century is the period of formation and development of new types of empires (Ottoman Empire, Safavid Iran and Mughal Empire in India) in the Near East, whose social-political history resembles Europe of the early modern period in many aspects such as extension of geographic knowledge, strengthening of trade contacts and its (i.e. trade) development on the basis of economic concepts (e.g. mercantilism) or the genesis of centralized bureaucratic systems, confrontation between state and military elites, appearance of the contours of nation states, activation of small religious groups (confessionalism), revolutionary changes in military sphere, etc. This is only an incomplete list of the events, which are very well studied on the example of early modern Europe. However, the same events are rarely considered in the context of the East. But in the Ottoman Empire, Safavid Iran and India of Great Mughal period similar processes occurred simultaneously and sometimes even a century earlier.

Georgia was geographically close to the area of “Gunpowder Empires” (Ottoman Empire, Safavid Iran), which determined the vector of development of the world in the 16th century. Consequently, it would be logical to assume that, as far as our country was a part of that space, the global events (revolutionary changes in military matters, extension of geographic knowledge, formation of a new type of states, etc.) characteristic of the historical epoch under consideration would also be reflected on it. That can be proved with the help of European and Georgian sources and the innovative interpretation of Georgian sources based on them.

ბიბლიოგრაფია

წყაროები

აბუბექრ ბინ აბდულაჰი. გამარჯვებათა წიგნი, თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავალითა და შენიშვნებით გამოსაცემად მოამზადა მარინე ილურიძემ (თბილისი, 2006).

თამარაშვილი მ. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის (ტფილისი, 1902).

თურქული წყაროები XVI ს. I მეოთხედის სამცხე-საათაბაგოს ისტორიისათვის. თურქული დოკუმენტები ქართული თარგმანით, გამოკვლევითა და შენიშვნებით გამოსცა ცისანა აბულაძემ (თბილისი, 1983).

თურქეთ-სპარსეთის ომი და ქრისტიანი ქართველები 1577-1581, იტალიურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ელდარ მაშისტვალიშვილმა (თბილისი, 1987).

იბრაჰიმ ფენევის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ. ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო სერგი ჯიქიამ (თბილისი, 1964).

ისქანდერ მუნშის ცნობები საქართველოს შესახებ, სპარსული ტექსტი ქართული თარგმანითა და შესავალითურთ გამოსცა ვლადიმერ ფუთურიძემ (თბილისი, 1969).

კაკაბაძე ს. ისტორიული საბუთები, წიგნი II (ტფილისი, 1914).

ლუის ხილი ფერნანდესი, ილია ტაბაღუა. დოკუმენტები საქართველოს ისტორიისათვის ესპანეთის არქივებსა და ბიბლიოთეკებში (XV-XVII სს) (მადრიდი, 1993).

რაჰიმზადე იბრაჰიმ ჩავუში. განჯის დაპყრობის წიგნი. ქართული თარგმანი, შესავალი და შენიშვნები გამოსაცემად მოამზადა მარინა ილურიძემ, (თბილისი, 2012).

სამი სპარსული წყარო XVI საუკუნის საქართველოს შესახებ. სპარსულიდან თარგმნა, შესავალი და შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ნანა გელაშვილმა, (თბილისი, 1990).

სამხრეთ საქართველოს ისტორიის მასალები (XV-XVI სს.), ტექსტების პუბლიკაცია, გამოკვლევები და საძიებლები ქრ. შარაშიძისა, (თბილისი, 1961).

ტაბაღუა ი. სიმონ მეფის ერთი წერილის შესახებ, გაზ. კომუნისტი, 10 აგვისტო, 1990 წელი.

ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია, ს.კაკაბაძის გამოცემა (ტფილისი, 1926).

ქართლის ცხოვრება, ტ. II (თბილისი, 1959).

ქართლის ცხოვრება, ტ. IV (თბილისი, 1973).

ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი და ახსნილი თ. ჟორდანიას მიერ, წიგნი II (1212-1700 წწ.), (ტფილისი, 1897).

ჰასან-რუმელუს ცნობები საქართველოს შესახებ. სპარსული ტექსტი ქართული თარგმანითა და შესავლით გამოსცა ვლადიმერ ფუთურიძემ. შენიშვნები დაურთო რევამ კიკნაძემ (თბილისი, 1966).

XV საუკუნის იტალიელ მოგზაურთა ცნობები საქართველოს შესახებ. იტალიურიდან თარგმნა, შესავალი და შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ე. მამისტვალიშვილმა (თბილისი, 1981).

A Chronicle of the Carmelites in Persia and the mission of the XVII and XVIII centuries, vol. I (London, 1939).

A Narrative of Italian Travels in Persia, in the fifteenth and sixteen centuries (Londres, 1873).

Anthoine di Gouvea. Relation des grandes guerres et victoires obtenues par le roy de Perse Cha Abbas trans. from Portuguese, (Rouen, 1646).

Busbecq Ogier. Les Lettres Turques, Paris, P. David 1646, édition Honoré Champion, 2010.

Charrière Ernest. Négociations de la France dans le Levant, t. I (Paris, 1848).

Carrière Ernest. Négociations de la France dans le Levant, t. II (Paris, 1850).

Charrière Ernest. Négociations de la France dans le Levant, t. III (Paris, 1850).

Charrière Ernest. Négociations de la France dans le Levant, t. IV (Paris, 1860).

Chesneau Jean. Le Voyage de Monsieur d'Aramon ambassadeur pour le Roy en Levant escript par noble homme Jean Chesneau, Ed M. Ch. Schefer (Paris, 1887).

Caterino Zeno, in: Travels of Venetians in Persia, Hakluyt Society, vol.49 (London, 1873).

Delle relationi universali di Giovani Botero Benese, parte seconda (Roma, 1603).

Documents on the later Crusades 1274-1580. Edited and translated by Norman Housley. St. Martin's Press (New York, 1996).

A. Edwards, in: R. Hakluyt, "The Principle Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation" (1598-1600). <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.03.0070%3Anarrative%3D124>

Giovanni Tommaso Minadoi da Rovigo. Historia della Guerra fra Turchi et Persiani, descritta in quattro libri, in (Venetia, 1588).

Gute glückliche Neweseitung: und ware Seschreining von der jetzigen grossen Türckischen Nederland, dergleichen in 181 jaren zu Land nicht ergangen, geschehen von dem geweltigen König in Persia und Georgianern, wie folget Alldavieltausent Türken zu fand erschlagen und gefangen etlich tausent aber sampt fünfhundert Camelin in der flucht ertruncken, Anno MD LXXIX (1579).

Henricus Porsius. Historia belli persici, gesti inter Murathem III. Turcarum, et Mehmetem Hodabande, Persarum Regum... (Frankfurt, 1583).

Jenkinson Anthony, in: Hakluyt's Voyages, selected and edited with Introduction by Irwin R. Blacker, The Viking Press (New York, 1965).

Jenkinson Anthony, In: R. Hakluyt, The Principle Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation (1598-1600).

Johannes Leuencavius. Historiae Musulmanae Turcorum, de monumentis ipsorum exscriptae, libri XVIII, Francofurti, 1591.

Don Juan of Persia a Shi'ah Catholic (1560-1604), (London, 1926).

Membre Michele. Relazione di Persia (1542), Studi e Materiali Sulla Conoscenza Dell'Orientale in Italia, Presentazione di Gianroberto Scarcia, Istituto Universitario Orientale (Napoli, 1969).

Ramusio Giovanni Batista, 1485-1557. Secondo volume delle navigationi et viaggi (Venetia: Appresso i Giunti, 1583).

Relazioni degli Ambasciaroti Veneti al Senato. Raccolte, annotate ed edite da Eugenio Alberi, Serie III-Volume I (Firenze, 1840).

Rerum Persicarum Historia, initia, gentis, mores, instituta, resque gestas ad hac usque tempora complectens. Auctore Petro Bizaro sentinate (Frankfurt, 1601).

Sanuto Marino. I Diarii, t. III (Venezia, 1881).

Sanuto Marino. I Diarii, t. IV (Venezia, 1880).

Sanuto Marino. I Diarii, t. V (Venezia, 1881)

Sanuto Marino. I Diari, t. XXIX (Venezia, 1890).

Sanuto Marino. I Diari, t. XX (Venezia, 1887).

Sanuto Marino. I Diari, t. XXV (Venezia, 1892.

Sanuto Marino I Diari, t. XXVI (Venezia, 1889).

Sanuto Marino. I Diari, t. XXVIII (Venezia, 1889).

Sanuto Marino. I Diari, t. XXIX (Venezia, 1890).

Spandugino Teodoro. La vita di Shah Ismael et Tamas Re di Persia chiamati Soffi, in Francesco Sansovino, Historia Universale dell'origine et Impero de'Turchi, (Venice, 1582).

Wien, Österreichische Staatsarchiv, Turcica, I, fasc.12 Konv.1556.

Wien, Österreichische Staatsarchiv, Turcica, fasc. 13, Konv.1557, II.

Книга Орудж-бека Байата-Дон-Жуана Персидскогою перевод с англйского,введение и комментарии Октая Эфендиева и Акифа Фарзалиева (Баку, 1988).

Любб-ат-Таварих, рукопись ИВ АН СССР, В-660, 209-210.

Шараф-хан Бидлиси, Шараф-наме (Москва, 1976).

ლიტერატურა

აგალიშვილი ზ. კავკასიური პოლიტიკის ისტორიიდან (ნაწყვეტები-I და III ფრაგმენტი. რუსულიდან თარგმნა და შესავალი დაურთო შოთა ბადრიძემ). ქართული დიპლომატია. წელიწდეული, 1 (თბილისი, 1994).

ალასანია გ. სელიმ პირველი და საქართველო. ტიპოლოგიური ძიებანი, IV (თბილისი, 2000).

თ. ბერაძე. ოდიშის პოლიტიკური გეოგრაფიიდან, საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული, III (თბილისი, 1967).

ბერაძე თ. ზღვაოსნობა ძველ საქართველოში (თბილისი, 1981).

ბერძენიშვილი ნ. ფეოდალური ურთიერთობიდან XV საუკუნეში, (თბილისი, 1937).

გაბაშვილი გ. ქართული დიპლომატიის ისტორიიდან, კრ. მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვ. 31 (თბილისი, 1954).

გაბაშვილი გ. ქართული ფეოდალური წყობილება XVI-XVII საუკუნეებში, (თბილისი, 1958).

გელაშვილი ნ. ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVI ს.), (თბილისი, 1995).

გვრიტიშვილი დ. ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან, II, (თბილისი, 1965).

დასავლეთ ევროპის ისტორია (XVI საუკუნე) (რედ. მ. პაპაშვილი), (თბილისი, 2015).

ვათეიშვილი ჯ. საქართველო და ევროპის ქვეყნები, ტ. I. (თბილისი, 2014).

დასავლეთ ევროპის ისტორია (XVI საუკუნე) (თბილისი, 2015).

თამარაშვილი მ. ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე (თბილისი, 1995).

კაციტაძე დ. XVI-XVII საუკუნეთა სპარსული დოკუმენტური წყაროები საქართველოს ისტორიისათვის, კავკასიურ-ახლო აღმოსავლური კრებული, II (თბილისი, 1962).

ლუის ხილი ფერნანდესი და ხოსე მანუელ ფლორისტანი. ქართველი მეფეების წერილები: სიმონ I-ის წერილი ქართლიდან ფილიპე II-ს და თეიმურაზ I-ის კახეთიდან – ფილიპე IV-ს (თარგმანი ესპა-

ნურიდან). „საქართველოს ურთიერთობა ევროპისა და ამერიკის ქვეყნებთან, II (თბილისი, 1995).

მამისტვალისშვილი ე. იტალიელ მოგზაურთა ცნობები XVI საუკუნის დასაწყისის ირან-საქართველოს ურთიერთობის შესახებ// ევროპის ქვეყნების ისტორიის პრობლემები, I (თბილისი, 1975).

მამისტვალისშვილი ე. საქართველოს საგარეო პოლიტიკური ურთიერთობანი XV საუკუნის მეორე ნახევარსა და XVI საუკუნეში (თბილისი, 1981).

მამისტვალისშვილი ე. საქართველოს საგარეო პოლიტიკური ურთიერთობანი XVI საუკუნის 50-60-იან წლებში, მაცნე, (იაფხის), №2 (1983).

მამისტვალისშვილი ე. საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.) (თბილისი, 2009).

მამისტვალისშვილი ე. ლუარსაბ I და სიმონ I (თბილისი, 2018).

მახარაძე მ. ისმაილ I-ის საქართველოში პირველი შემოსვლის მიზეზები, კრ. ქართული დიპლომატია. წელიწდეული 12 (თბილისი, 2005).

ნათაძე გრ. საუკუნის სიღრმიდან, XVI საუკუნის გერმანელი მისიონერი-მოგზაური საქართველოს შესახებ, ჟურნ. დროშა, №11 (1961).

პაპაშვილი მ. საქართველო-რომის ურთიერთობა (თბილისი, 1995).

პაპაშვილი მ. ფრანგი ისტორიკოსი ჟაკ ოგიუსტ დე ტუ სიმონ I-ის თურქების წინააღმდეგ ბრძოლის შესახებ, ჟურნ. საქართველო ევროპა-ამერიკა, №2 (1997).

პაპაშვილი მ. სიმონ I-ის წერილი ფილიპე II-სადმი დიპლომატიური მიმოწერის ნიმუში, ჟურნ. საისტორიო ვერტიკალები. დამატება 18 (2009).

პაპაშვილი მ. სიმონ I-ის პოეტურ-მუსიკალური გატაცებებისა და სხვა პიროვნული თვისებების შესახებ, ჟურნ. პარალელი, 5(2013).

ჟველია ნ. ოდიშის (სამეგრელოს) სამთავრო XVI-XIX საუკუნეებში (შიდაქართული და საგარეო ურთიერთობანი (თბილისი, 2012).

რეხვიაშვილი მ. იმერეთის სამეფო XVI საუკუნეში (თბილისი, 1976).

საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე) (თბილისი, 2008).

საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV (თბილისი, 1973).

საქართველოს ისტორია ოთხ ტომად, ტომი მესამე (თბილისი, 2012).

სვანიძე მ, ჯიქია ს. საქართველო-თურქეთის ურთიერთობის ისტორიიდან 1588-1590 წლებში, მაცნე (იაფისი), №6 (1966).

სვანიძე მ. საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან XVI-XVII სს (თბილისი, 1971).

სვანიძე მ. საქართველო-ოსმალეთის ისტორიის ნარკვევები (XIV-XVIII სს.), (თბილისი, 1990).

სტეფნაძე ჯ. ანტონ ჯენკინსონის მიერ მოხსენიებული ქართველი უფლისწულის ვინაობისთვის, კრ. საქართველოს, კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიის საკითხები (თბილისი, 1980).

ტაბაღუა ი. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, ტ. I (თბილისი, 1984).

ტარდი ლაიოშ. ვენეციის როლი უნგრეთთან საქართველოსა და სპარსეთის ურთიერთობაში, კრ. ევროპის ქვეყნების ისტორიის პრობლემები II (თბილისი, 1978).

ტარდი ლაიოშ. უნგრეთ-საქართველოს ურთიერთობა XVI საუკუნეში (თბილისი, 1980).

ურუშაძე ლ. ენტონი ჯენკინსონის „სპარსეთში მოგზაურობის“ ცნობები საქართველოს შესახებ, ჟურნ. ქართული წყაროთმცოდნეობა, XI (თბილისი, 2006).

ლუის ხილი ფერნანდესი და ხოსე მანუელ ფლორისტანი. ქართველი მეფეების წერილები: სიმონ I-ის ქართლიდან ფილიპე II-ს და თეიმურაზ I-ის კახეთიდან ფილიპე IV-ს, კრ. საქართველოს ურთიერთობა ევროპისა და ამერიკის ქვეყნებთან, II (თბილისი, 1995).

ქართველო ქრისტიანებო შეერთდით. თხზულება მხედრისა (სტამბოლი, 1922).

ქარჩავა თ. ქართველთა მეფეების საერთაშორისო კონტაქტებისა და მათი დესპანების ვინაობის შესახებ XV საუკუნის ბოლოსა და XVI საუკუნეში, ჟურნ. ინტელექტუალი (თბილისი, 2009).

თ. ქარჩავა, თ. წითლანაძე. ლევანტური კომპანიის შექმნა და ტიუდორთა დიპლომატიის შედეგები XVI საუკუნის ოსმალთა იმპერიაში. კონფერენციის კრებ. N3 (თბილისი, 2011).

შენგელია ნ. ოსმალთა ისტორიკოსის მუნეჯიმ-ბაშის ცნობები ლა-ლა მუსტაფა ფაშას ამიერკავკასიის ქვეყნებში ლაშქრობის შესახებ, ჟურნ. ქართული წყაროთმცოდნეობა, II (თბილისი, 1968).

შენგელია ნ. ფაჰრედინ კირზიოლუს მონოგრაფიები. ქართული დიპლომატია. წელიწადეული 8 (თბილისი, 2001).

ჩოჩიევი გ. ოსმალეთ-ირანის 1554 წლის დროებითი ზავი.-კრ. აღმოსავლური ფილოლოგია, III (თბილისი, 1973).

ცინცაძე ი. მასალები პოლონეთისა და საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისთვის (თბილისი, 1965).

წითლანაძე თ. XVI საუკუნის მეორე ნახევრის ფრანგული წყაროები საქართველოს შესახებ, ელექტრონული ბილინგვური სამეცნიერო ჟურნალი „სპეკალი“, №12 (2018).

წერწემია მ. ომის იდეოლოგია საქართველოსა და ახლო აღმოსავლეთში ქრისტიანული საღვთო ომი და ისლამური ჯიჰადი (თბილისი, 2019).

ხინთიბიძე ე. ახალი მასალები ქართველ მეფეთა ესპანეთში მიმწერის თაობაზე, ჟურნ. ცისკარი, №6 (1986).

ხომასურიძე თ. XVI საუკუნის მედიტერანიზმი: ესპანეთის უნივერსალური მონარქიის და ოსმალეთის იმპერიის ანტაგონიზმი კარლოს V-ის და ფელიპე II-ის ხანაში. დისერტაცია ისტორიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად (თბილისი, 2021).

ჯავახიშვილი ი. ქართველი ერის ისტორია, ტ. IV, (თბილისი, 1967).

ჯაფარიძე გ. საქართველო და ეგვიპტის მამლუქები (თბილისი, 2016),

Allen W.E.D. History of the Georgian People from-the beigning down to the Russian conquest in the nineteenth century (London, 1932).

Allen W.E.D. Russian Embassies to the Georgian Kings (Cambridge, 1970).

Allouche Adel. The Origins and Development of the Ottoman-Safavid Conflict (Berlin, 1983).

Allouche Adel. Osmanlı-Safevi İlişkileri, Kökenleri ve Gelişimi (çev. Ahmet Emin Dağ), (İstanbul 2001).

Bacqué-Grammont J.-L. Études Safavides, I Notes sur le Blocus du Commerce Iranien par Selim Ier, Turcica, 6 (1975).

Bacqué-Grammont J.-L. Études turco-safavides, IV. Une description otomane du Saatabago vers 1520, "Bedi Kartlisa, revue de Kartvélogie", vol. XXXVI (Paris, 1978).

Bacqué-Grammont J.-L. Notes et documents sur les Ottomans, les Safavides et la Géorgie, 1516-1521 [Études turco-safavides, VI]. In: Cahiers du Monde russe et soviétique, vol. XX, n°2, Avril-Juin (1979).

Bacqué-Grammont J.-L. Les Ottomans, les Safavides et leurs voisins. Contribution à l'histoire des relations internationales dans l'Orient islamique de 1514 à 1524 (Istanbul, 1987).

Bacqué-Grammont Louis et Chahryar Adle. Les Ottomans, Les safavides et la Géorgie (1514-1524) (Istanbul, 1991).

Balfour John Patrick Douglas, Lord Kinross. The Ottoman Centuries: The Rise and Fall of the Turkish Empire (New York, 1977).

Barbieri Nicola Ilaria. Cultura letteraria intorno a Federico Gonzaga, primo Duca Di Mantova. Tesi di Dottorato. Università Cattolica del Sacro Cuore (Milano, 2011/2012).

Bel Roger John. Traveler's accounts as a source for the study of religion in Safavid Iran (The University of Arizona, 1978).

Benga Daniel. Marii reformatori luterani și Biserica Ortodoxă. Contribuții la tipologia relațiilor luterano-ortodoxe din secolul al XVI-lea, Editura Sophia (București, 2003).

Black Antony. The History of Islamic Political Thought. From the Prophet to the Present. Second Edition (Edinburg, 2011).

Bayani Kh., Les relations de L'Iran avec L'Europe occidentale a l'époque Safavid (Paris, 1937).

Blockmans Wim. Emperor Charles V. 1500-1558. (London: Arnold, 2002).

Blow D. Persia Through Writer's Eyes, Eland Publishing (London, 2007).

Borromeo A. Filippo II e il papato, in Lotti I. e Villari R. (a cura di), Filippo II e il Mediterraneo, Bari, Editori Laterza (2004).

Braudel Fernand. The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II. Vol. II (New York, 1976).

Brotton J. Renaissance Bazaar: From Silk Road to Michelangelo (Oxford, 2002).

Brosset M.F. Histoire de la Géorgie depuis l'Antiquité jusqu'au XIXe siècle, Saint-Petersbourg, 1858, II/ 1.

Browne, Edward Granville. A history of Persian Literature in Modern Times (1500-1924), (Cambridge, 1924).

Rybár Lukáš. Misia Mikuláša Varkoča a Lukáša Pauliho do Moskvy v roku 1589 a otázka spojenectva Habsburgovcov s Perziou proti Osmanom// Byzantinoslovaca VII, Byzantologický seminár A. Avenaria Zborník k životnému jubileu profesora Miroslava Daniša (Bratislava 2020).

Cambridge History of Turkey. Volume 2. The Ottoman Empire as a World Power, 1453–1603. Edited by Suraya N.Faroqhi Istanbul Bilgi University Katefleet University of Cambridge. Cambridge University Press, 2013.

Cantu P. I Diarii di Marino Sanuto, Arch. stor. lomb. serie II, fasc. XVII (Milano, 1888)

Céard Jean. L'image de l'Europe dans la littérature cosmographique, dans La conscience européenne au XVe et au XVIe siècle. Collections de l'ENS, №22 (Paris, 1982).

Çelik Nihat. Muslims, Non-Muslims and Foreign Relations: Ottoman Diplomacy. International Review of Turkish Studies. Vol 1, Issue 3, Fall 2011.

Charrière Ernest, comp. Négociations de la France dans le Levant (New York: Burt Franklin, 1966).

Colin P. Mitchell. The Practice of Politics in Safavid Iran: Power, Religion and Rhetoric, Tauris Academic Studies (London-New York, 2009).

Colin Imber. The Ottoman Empire 1300-1650. The Structure of Power. Red Globe Press. Second edition (London, 2009).

Cutillas Jose. “Did Shah Abbās I Have a Mediterranean Policy?”, Journal of Persianate Studies, 8 (2015).

Dale Stephen F. The Muslim Empires of the Ottomans, Safavids, and Mughals. Cambridge, MA: Cambridge University Press, 2010.

Donnelly J. Antonio Possevino. S.J. as papal mediator between Emperor Rudolf II and King Stephan Bathory. Archivum Historicum Societatis. Vol. 69, (2000).

Elliot J.H. Europe Divided, 1559-1598, Collins (London, 1968).

Emecen, F. “Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti”, Türkler, C. 9, Yeni Türkiye Yayınları (Ankara, 2002).

Emecen Feridun M. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600).İstanbul: Türkiye İş Bankası kültür Yayınları (2015).

Espinosa Aurelio. The Grand Strategy of Carles V (1500-1558): Castile, War, and Dynastic Priority in the Mediteranean. Journal of Early Modern History, 9, 3-4 (Bril, 2005).

Fernández Luis Gil. El Imperio Luso-Español y la Persia Safávida. Tomo I: 1582-1605, Fundación Universitaria Española (Madrid, 2006).

Floristan José Manuel. Correspondencia Inédita de Macario de Heraclia-Pelagonia con Antonio Perrenot, Cardinal De Granvela. Byzantion. Revue Internationale des Etudes Byzantines. Tome LXV (Bruxelles, 1995).

Floristan José Manuel. Las relaciones hispano-armenias en los ss. XVI-XVII. Mésogeios. Méditerranée, 5 (1999).

Floristán José Manuel Imízcoz. Bizancio Después de Bizancio": La Herencia Imperial de Constantinopla y la Política Exterior de los Austrias Españoles (1517-1621). Baetica Renascens. Volumen II (Cádiz- Málaga, 2014).

Fodor Pál. The unbearable weight of Empire the Ottomans in Central Europe –a Failed Attempt at Universal Monarchy (1390–1566), (Budapest, 2016).

Foster W. England's Quest of Easter Trade, vol. 1, Routledge (London and New York 1933).

Frazer Charles A. Catholics and Sultans, The Church and the Ottoman Empire 1453-1923 (Cambridge, 2006).

Gărdan Gabriel. Dialogul dintre Teologia cuvântului și Teologia Misterului. Corespondența dintre Teologii Luterani din Tübingen și Patriarhul Ieremia al II-Lea-1573-1581. Studia Iniversitatis Babeș-Bolyai Teologia Orthodoxa, LIII. 2 (2008).

Gerson A. J. The Organization and Early History of Moscovy Company, in: Studies in the History of English Commerce in the Tudor Period (New York, 1912).

Giovio Paolo. Commentario de le cose de' Turchi. A cura di Lara Michelacci (Bologna, 2005).

Goff Jacques Le. À la recherche du temps sacré. Jacques de Voragine et la Légende dorée (Paris, Perrin, 2011).

Goffman D. The Ottoman Empire and Early Modern Europe (Cambridge, 2002).

Guliyev Ahmed. The Ottoman Fortification of Ganja and Provincial Administration of Ganja- Qarabagh Province in the Late Sixteenth Century. OTAM, 39 /Bahar 2016. Journal of The Center for Ottomans studies. Ankara University (Ankara. 2016).

Gunn S. War, religion and the State, in: Early Modern Europe, An Oxford History (ed.) by E. Cameron (New York, 2001).

Güneş Işıksel. L'emprise ottomane en Géorgie occidentale à l'époque de Süleymân Ier (r. 1520-1566). Collectanea Islamica (novembre 2012).

Gümüş Nebi. "XVI.Asir Osmanli-Gürcistan İlişkileri", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi (2000).

Hammer Joseph. Histoire de l'Empire ottoman depuis son origine jusqu'a nos jours, T. VI (Paris, 1836).

Hammer Joseph. Histoire de l'Empire ottoman depuis son origine jusqu'a nos jours, T.VII (Paris, 1837).

A History of the Crusades. Vol. III. The fourteenth and fifteenth centuries. Edited by Harry W. Hazard.Kenneth M. setton, general editor. The University of Wisconsin Press (1975).

Hendrik J. Horn, Jan Cornelisz Vermeyen, Painter of Charles V and His Conquest of Tunis: Paintings, Etchings, Drawings, Cartoons and Tapestries (Doornspijk, the Netherlands: Davaco Publishers, 1989).

Herzig Edmund M. Rise of the Julfa Merchents, in: Safavid Persia: The History and Politics of an Islamic Society (ed. Ch. Melville), (Cambridge, 1996).

Hodgson M. G. S. The Venture of Islam: Conscience and History in a World Civilization, 3 vols (Chicago, 1974).

Housley Norman. The Later Crusades, 1274-1580: From Lyons to Alcazar (Oxford, 1992).

Ibarra Migel Ángel de Bunes. El mundo de los Rum para los otomanos: el caso de la rivalidad entre Kanunî sultân Süleyman y Carlos V. Memoria y Civilizacion 18 (2015).

Inalcik Halil. The Ottoman Empire: The Classical Age 1300-1600 (London, 2002).

Inalcik Halil with D. Quataert. An Economic and Social History of the Ottoman Empire. Vol. I: 1300-1600 (New York, 2003).

Italian Traveler Rota, "La vita del Sophi re di Pers a ef di Megia" French Trans. Appendix Raphael de Mans, Estat de la Perse en 1660, ed. par Ch. Schefer (Paris, 1890).

Jensen Lamar. The Ottoman Turkis in Sixteenth Century French Diplomacy. Sixteenth Century Journal, vol 16, Issue 4 (Winter, 1985).

Karchava Tea, Papashvili Murman, Tsitlanadze Tea, Gogoladze Andro. Interest of the West European Countries in Georgia in the Context of the Persian-Ottoman International Relations (from the 40s to the 60s of the 16 th c.). Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences, vol.14. no.4 (Tbilisi, 2020).

Kafadar Cemal. Prelude to Ottoman Decline Consciousness: Monetary Turbulence at the end of the Sixteenth Century and the Intellectual Response, *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*, LI (2018).

Knecht R.J. Renaissance Warrior and Patron: The Reign of Francis I (New York: Cambridge University Press, 1994).

Kortepeter C.M. Ottoman Imperial Policy and the Economy of the Black Sea Region in the Sixteenth Century, *Journal of the American Oriental Society*. Vol. 86, № 2 (Apr. - Jun., 1966).

Kortepeter C.M. Ottoman Imperialism During the Reformation: Europe and the Caucasus, *New York University Studies in Near Eastern Civilization* (London, 1973).

Kütüoğlu Bekir. Osmanlı-Iran Siyasi Münasebetleri, I, 1578-1590 (Istanbul, 1962).

Kırzioğlu Fahrettin. Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590), TTK (Ankara, 1976).

Küçükdağ Yusuf. Measures Taken by the Ottoman State against Shah İsmail's Attempts to Convert Anatolia to Shia//University of Gaziantep Journal of Social Sciences, vol.VII, №1, Konya, 2008.

Küpeli Özer. Ottoman-Safavid Struggle on the Iraq- Arab (XVI-XVIIth Centuries). *History Studies. International Journal of History. Ortadoğu Özel Sayısı/ Middle East Special Issue* 2010.

Lanz Karl. Correspondenz des Kaisers Karl V. Aus dem königlichen Archiv und der Bibliothéque de Bourgogne zu Brüssel (Leipzig, 1844).

Les relations franco-ottomanes et la prise de Tripoli en 1551, in Gilles Veinstein (ed.), *Soliman le Magnifique et son Temps* (Paris, 1992).

List and Analysis of State, Foreign series of Elizabeth I, ed. R. B. Werhem. Preserved in: the Public Record Office, vol. V, VI (London, 1980).

Lynch J. Philip II and Papacy//Transactions of the Royal Historical Society, vol.11, December (1961).

Mahjoub Rami. De Constantinople à Istanbul: la représentation nuancée des Ottomans par des voyageurs européens aux XVe et XVIe siècles. Thèse de doctorat en littérature générale et compare (Nice, 2017).

Martin Janet. Medieval Russia 980-1584 (Cambridge, 1996).

Masood Hafiz Abid. From Cyrus to Abbas: Staging Persia in Early Modern England. D Phil. Early Modern Literature and Culture (Sussex, 2011).

Matthee Rudi. Unwalled Cities and Restless Nomads: „Firearms and Artillery in Safavid Iran“, Safavid Persia: The History and Politics of an Islamic Society, ed Charles Melville (London, 1996).

Matthee Rudi. Anti-Ottoman Concerns and Caucasian Interests, Diplomatic Relations Between Iran and Russia 1587-1639 in: Michael M. Mazzaoui, ed., Safavid Iran and Her Neighbors (Salt-Lake City, 2003).

Matthee Rudi. Distant Allies: Diplomatic Contacts between Portugal and Iran in the Reign of Shah Tahmasb, 1524-1576. Portugal, the Persian Gulf and Safavid Persia, edited by Rudi Mathee and Jorge Flores (Peeters, 2011).

Matthee Rudi. “Distant Allies, Diplomatic Contacts between and Iran in the Reign of Shah Tahmasb, 1524-1576”, Rudolph Matthee, Jorge Flores (eds.), Portugal: The Persian Gulf and Safavid Persia (Leuven, 2011).

Matthee Rudolph. “Rudeness and Revilement: Russian-Iranian Relations in the Mid-Seventeenth Century”, Iranian Studies 46/3, (2013).

Matthee Rudi. The Ottoman-Safavid War of 986-998/1578-90: Motives and Causes, International Journal of Turkish Studies, vol. 20. Nos 1 and 2 (2014).

Michele Membre, Mission to the Lord Sophy of Persia -1539-42 (by A. H. Morton) (Univ. of London, 1993).

Merle Alexandra. Le Miroir Ottoman (Paris, 2003).

Neck Rudolf. Diplomatische Beziehungen zum Vorderen Orient unter Karl V. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 5 (1952).

Niederkorn J.P. Die europäischen Mächte und der ‘lange Türkenkrieg’ Rudolfs II (Vienna, 1993). **Newman A. I.** Safavid Iran: rebirth of a Persian Empire (London, 2006).

Orthodoxy and the West: Reformation to Enlightenment” in The Cambridge History of Christianity, Vol. 5: Eastern Christianity, Michael Angold (ed.) (Cambridge, 2008).

Oxford Dictionary of World History (ed. Dr. Alan Isaacs. F. Alexander. J. Law. E. Martin), Oxford University Press (Oxford-New York, 2001).

Palombini Barbara von. Bündniswerben abendländischer Mächte um Persien 1453- 1600, (Wiesbaden,1968).

Penrose B. Travel and Discovery in the Renaissance 1420-1620 (Cambridge Massachusets, 1955).

Perry J.H. The Age of Reconnaissance: Discovery, Exploration and Settlement, 1450-1650 (California, 1982).

Piccirillo Anthony Carmen. "A Vile, Infamous, Diabolical Treaty". The Franco-Ottoman Alliance of Francis I and the Eclipse of the Christendom Ideal. Senior Honors Thesis in History HIST-409-02 Georgetown University Mentored by Professor Tommaso Astarita May 4, 2009.

Piemontese A.M. La diplomazia di Gregorio XIII e la lettera del re di Persia a Sisto V, "Miscellanea Bibliothecae Apostolicae Vaticanae", XIV (2007).

Reger William. The Limits of Empire: European Imperial Formations in Early Modern World History (London and New York), 2017.

Rota Giorgio. "Diplomatic Relations between Safavid Persia and Siam in the 17th Century", Ralph Kauz (ed.), Aspects of the Maritime Silk Road: From the Persian Gulf to the East China Sea (Wiesbaden, 2010).

Rota Giorgio. "Diplomatic Relations between Safavid Persia and the Republic of Venice, an Overview", The Turks. Hasan Celâl Güzel, C. Cem Oğuz, and Osman Karatay editors, Vol. 2 (Ankara, 2002).

Rothman E. Natale. Interpreting Dragomans: Boundaries and Crossings in the Early Modern Mediterranean. Comparative Studies in Society and History. Vol. 51, №4 (October, 2009).

Runciman Steven. The Great Church in Captivity: A study of the Patriarchate of Constantinople from the eve of the Turkish conquest to the Greek War of Independence (London, 1968).

Şantadze Roin. I. Simon'un Sanatkâr Kişiliği, "Çveneburi", 2004, №1.

Sarvar Ghulam. History of Shah Ismail Safawi (Aligarh, 1939).

Savaş, İ. A. "Osmanlı Devleti ile Habsburg İmparatorluğu Arasındaki Diplomatik İlişkiler" Türkler, C. 9, Yeni Türkiye Yayınları (Ankara, 2002).

Savory R.M. Iran under the Safavids (Cambridge, 1988).

Setton Kenneth M. The Papacy and the Levant (1204-1571) , vol. 3: The Sixteenth Century to the Reign of Julius III (Philadelphia, 1984).

Sirasi Nancy G. History, Medicine and the Tradition of Renaissance Learning, Ann Arbor, The University of Michigan Press (2007),

Soudavar Abolala. "The Early Safavids and Their Cultural Interactions with the Surrounding States", Nikki Keddie, Rudolph Matthee (eds.), Iran and the Surrounding World (Seattle, 2002).

Stokes David Robert. A Failed and Expanding Horizons: Relations between the Austrian Habsburgs and the Safavid Persians in the Sixteenth and Seventeenth Centuries. This thesis is submitted in partial fulfilment for the degree of PhD at the University of St Andrews, 2014.

Streusand D. Ottomans, Safavids, and Mughals, A Member of the Perseus Books Group (2011).

Svanidze Mikheil. The Amasya Peace Treaty between the Ottoman Empire and Iran (June 1, 1555) and Georgia, Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences, vol. 3, no.1 (Tbilisi, 2009).

Tabagua Iliia M. I rapporti tra la Georgia Cristiana e la Santa Sede, vol. I (Tbilisi, 1996).

Tamarati Michel. L'Eglise géorgienne des origins jusqu'à nos Jours (Rome, 1910).

Tardy Laïos. Relations entre la Hongrie et la Géorgie aux XIIIe-XVIIIe siècle, "Bedi Kartlisa. Revue de Kartvelologie", vol. XXV (Paris, 1968).

Tardy Lajos. Rapports d'Antal Verancsics, ambassadeur du roi de Hongrie à Stambul, sur la Géorgie (1553-1557, 1567-1568), „Bedi Kartlisa revue de kartvelologie“, vol. XXVIII (Paris, 1971).

Tardy Lajos. Régi magyar követjárások Keleten (Budapest, 1971).

Tardy Laïos. Le roi Simon I-er à la Lumière des sources d'Europe Centrale contemporaines de son époque I partie "Bedi Kartlisa. Revue de Kartvelologie", vol. XXXI (Paris, 1973).

Tardy Laïos. Le roi Simon I-er à la Lumière des sources d'Europe Centrale contemporaines de son époque I partie "Bedi Kartlisa. revue de Kartvelologie", vol. XXXII (Paris, 1974).

Tardy Lajos. Rapports diplomatiques sur la Géorgie entre les années 1550 et 1570, „Bedi Kartlisa revue de Kartvelologie“, vol. XXXIV (Paris, 1976).

Tardy Lajos. Beyond the Ottoman Empire 14th-16th century. Hungarian diplomacy in the East. Translated by Janos Boris (Szeged, 1978).

Said Edward W. Orientalism. Vintage Books A Division of Random House (New York, 1979).

Tasin Gemil. Romanians and Ottomans in the XIVth-XVIth centuries. Translated by Remus Bejan and Paul Sanders (Bucharest, 2009).

Terzioğlu D. The Imperial Circumcision Festival of 1582: An Interpretation. Muqarnas, 12, 84-100 (1995).

Turan Şerafettin. Türkiye- İtalya ilişkileri: Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine, Vol. 1 (İstanbul, 1990).

The Cambridge History of Iran. Volume 6. The Timurid and Safavid Periods, edited by Peter Jackson lecturer in History, University of Keele and the late Laurence Lokhart (Cambridge University Press, 1986) (Reprinted 1993, 1997, 2001, 2006).

The Correspondence of Sir Philip Sidney. Volume I. Edited by Roger Kuin (Oxford, 2012).

The Early Modern Ottomans Remapping the Empire, Edited by Virfinia H. Aksan and Daniel Goffman (Cambridge, 2004).

The Oxford History of Historical Writing. Volume 3: 1400-1800, (Oxford, 2012).

The A to Z of the Ottoman Empire, by Selcuk Aksin Somel (2003).

The Practice of Strategy from Alexander the Great to the Present, Edited by John Andreas Olsen and Colins S. Gray (Oxford, 2011).

Travelers accounts as source for the study of religion in Safavid Iran by Roger John Bel (Arizona, 1978).

Uranio Fabrizio Filioli. La squadra navale pontificia nella repubblica internazionale delle galere. Secoli XVI-XVII (Roma, 2016).

Vaughan Dorothy M. Europe and the Turk: A pattern of Alliances 1350-1700 (Liverpool, 1954).

Vitkus Daniel J. Early Modern Orientalism: Representations of Islam in Sixteenth-and Seventeenth_Century Europe, David R. Blanks and Michael Frassetto (1999).

Wallerstein Immanuel. The Modern World-System, vol. I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century (New York/London, 1974).

Walsh J.J. The Thirteenth Greatest of Centuries, 2007.

Wendebourg Dorothea. Reformation und Orthodoxie. Der ökumenische Breifwechsel zwischen der Leitung der Württembergischen Kirche und Patriarch Jeremias II von Konstantinopel in den Jahren 1573-1581. Vandenhoeck and Ruprecht in Göttingen (1986).

Yildirim Riza. Turkomans between two Empires: The origins of the Qizilbash identity in Anatolia (1447-1514). A Ph. D. Disertation. Bilkent University Ankara, 2008.

Тер-Аветисян С. В. Город Джуга, материалы по истории торговых отношений джультфийских купцов XV-XVII вв (Тбилиси, 1937).

Бартольд В.В. Тюрки: Двенадцать лекций по истории турецких народов Средней Азии (Алмата, 1998).

Бартольд В.В. История изучения Востока в Европе и России (Ленинград, 1925).

Берадзе Т. Мореплавание и морская торговля в средневековой Грузии (Тбилиси, 1989).

Бердзенишвили Н, Н. Джавахишвили, С. Джанашия, История Грузии, т.I, С древнейших времен до начала XIX в., под редакцией С. Джанашия (Тбилиси, 1946).

Джонатан Райли-Смит. История крестовых походов (Москва, 1998).

Жордания Г., Гамезардашвили З., Римско-католическая миссия и Грузия, ч. I (Тбилиси, 1994).

История Ирана (Москва, 1977).

История средних веков (Под редакцией С.П. Карпова), Раннее новое Время. (Москва, 2011).

Костриков М.С. Русско-английские отношения во второй половине XVI века. Дисс. канд. ист. наук (Москва, 2009).

Крымский А.Ю. История Турции (Киев, 1923),

Магилина И. В. Посольство монахов кармелитов в России (Москва, 2018).

Махмудов Я.М. Взаимоотношения государств Аккоюнлу и Сефевидов с западноевропейскими странами (Баку, 1991).

Медведев С. А. Европейский проект и Европейская политика Папы Римского Иоанна Павла II. Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук (Москваб 1995).

Накашидзе Н.Е. Русско-английские отношения при Иване IV. Дисс. канд. Ист. наук (Тбилиси, 1953).

Османская империя и страны Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы в XV-XVI вв. (Москва, 1984).

Паносян Г. Армянская католическая община в Нахичеванской провинции (XVII-XVIII вв.). Гюмрийский Государственный Педагогический Институт им, М. Налбандяна, Ученые Записки (№2, 2013).

Петрушевский И.П. Очерки по истории феодальных отношений в Азербайджане и Армении в XVI- начале XIX вв. (Ленинград, 1949).

Седано Сиерра М.Х. История Церкви (1500-1900). Высшая Духовная Семинария «Мария – Царица Апостолов» (СПб., 2004).

Смирнов Н.А. Политика России на Кавказе в XVI-XIX вв. (Москва, 1958).

Сокуров В.Н. Феномен политического отчуждения в исторических судьбах черкесского народа. "Journal of Caucasian Studies (JOCAS), March 2017, Vol. 2, №4.

Суттнер Эрнст. Христианство Востока и Запада, (Москва, 1999).

Тарди Лаиош. Грузия в общественном мнении средней Европы и грузино-венгерские связи в XVI веке, Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора исторических наук (Тбилиси, 1973).

Тивадзе Т.Г. Об Использовании Армянских купцов на дипломатической службе Грузинскими Царями, კრ. ამიერკავკასიის ისტორიის პრობლემები (თბილისი, 1991).

Фарзалиев А.М. Южный Кавказ в конце XVI века, османо-сефевидское соперничество (СПб., 2002).

Фернандес Луис Хил. Дипломатические контакты между Грузией и Испанией в XV-XVI вв. მაცნე, (იბეზის), №1 (1990).

Филюшкин А. Первое противостояние России и Европы. Ливонская война Ивана Грозного (Москва, 2018).

Хотко С.Х. Черкесия: генезис, этнополитические связи со странами Восточной Европы и Ближнего Востока (XIII-XVI вв.) (Майкоп, 2017).

Шахмелиев Э. К вопросу о времени начало упадка Венеции, „Учённые Записи“ Аз. Госунта им. Кирова, 1955, №9.

Эфендиев Октай. Азербайджанское государство Сефевидов в XVI веке (Баку, 1981).

ელემენტური რესურსები:

Güneş Işıksel. La politique étrangère ottomane dans la seconde moitié du XVIe siècle : le cas du règne de Selîm II (1566-1574). Thèse pour l'obtention du grade de docteur de l'EHESS Spécialité : Histoire et civilisations. Tome I, p.39. https://www.academia.edu/1479292/La_politique_%C3%A9trang%C3%A8re_ottomane_dans_la_seconde_moi%C3%A9_du_XVIe_si%C3%A8cle_le_cas_du_r%C3%A8gne_de_Sel%C3%AEm_II_1566_1574

Furkan Işin. Analogous Establishing Patterns of the Safavids and Ottomans. https://www.academia.edu/38442296/Analogous_Establishing_Patterns_of_the_Safavids_and_Ottomans_Furkan_I%C5%9F%C4%B1n.docx, p.11

Aurélien Chabrier. La monarchie safavide et la modernité européenne (XVIe-XVIIe siècles) Thèse en vue de l'obtention du doctorat de l'Université de Toulouse Soutenue publiquement le 30 novembre 2013. file:///C:/Users/Administrator/Downloads/Chabrier_Aurelie.pdf

Gábor Ágoston, Ottoman and Habsburg Military Affairs in the age of Süleyman the Magnificent. Georgetown University, p.19. https://www.academia.edu/38682935/Ottoman_and_Habsburg_Military_Affairs_in_the_age_of_S%C3%BCleyman_the_Magnificent.

Güneş Işıksel. Suleiman the Magnificent (1494-1566) [file:///C:/Users/Administrator/Downloads/Suleiman_the_Magnificent_1494_1566_pdf%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Administrator/Downloads/Suleiman_the_Magnificent_1494_1566_pdf%20(1).pdf)

Vassileva Elmira. Ottoman Istanbul from the Perspective of the Catholic Missionaries in the Post-Tridentine Period (End of 16th-17th centuries), 291 http://osmanliistanbulu.org/tr/images/osmanliistanbulu-4/elmira_vassileva.pdf

Lesaffer Randall, Charles V., Monarchia Universalis and the Law of Nations (1515-1530) <https://warwick.ac.uk/fac/arts/history/students/modules/archive/hi3f9/timetable/europeanempire/71tijdschriftvoorrechtsge.pdf>,

Шараф-хан Бидлиси, Шараф-наме, (М., 1976). <http://www.vostlit.info/Texts/rus5/Saraf2/frametext5.htm>

A. Jenkinson, in: R. Hakluyt, „The Principle Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation“ (1598-1600). <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.03.0070%3Anarrative%3D121>

Ентони Дженкинсон, Путешествие в Персию (пер. Ю. В. Готье); <http://www.vostlit.info/Texts/rus11/Jenkinson/text23.phtml?id=421>

Tasin Gemil. Romanians and Ottomans in the XIVth-XVlth Centuries. Bucharest, 2009; Emrah Safa Gürkan. Christian Allies of the Ottoman Empire <http://ieg-ego.eu/de/threads/modelle-und-stereotypen/tuerkengefahr-exotismus-orientalismus/emrah-safa-gurkan-christian-allies-of-the-ottoman-empire>

Rudi Matthee. Iran's Relations with Europe in the Safavid Period, Diplomats, Missionaries, Merchants and Travel., p. 13; https://www.academia.edu/5898785/Irans_Relations_with_Europe_in_the_Safavid_Period_Diplomats_Missionaries_Merchants_and_Travel?auto=download

Michalewicz N., Playing the Ottoman Political Game: The Embassy of Jacques de Germigny in Constantinople (1579-1584), George Mason University, Fairfax, VA. https://www.academia.edu/40094286/Playing_the_Ottoman_Political_Game_The_Embassy_of_Jacques_de_Germigny_in_Constantinople_1579_1584

La copia de la carta que scriuio el Veneciano que vino del Sophi al emperador a último de agosto 1541. José Cutillas, Tea Khomasuridze, Mehmet Sait Sener, Gisela Ildfonso y Equipo CEDCS. <http://www.archivode-lafrontera.com/wp-content/uploads/2020/07/01-Michele-Membre-embajada-a-Persia-1539-1541.pdf>

Encyclopaedia Iranica (Italy ii: Diplomatic and Comercial Relation <http://www.iranicaonline.org/articles/italy-ii-diplomatic-and-commercial-relations-2>

Encyclopaedia Iranica (Portugal: Relations with Persia in the Early Modern Age 1500-1750, <http://www.iranicaonline.org/articles/portugal-i>)

Ентони Дженкинсон, Путешествие в Персию (пер. Ю. В. Готье); <http://www.vostlit.info/Texts/rus11/Jenkinson/text23.phtml?id=421>).